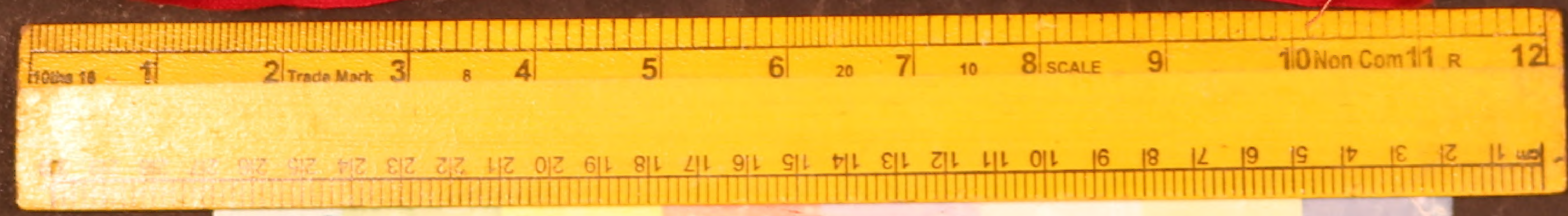

Shri Raghunath Temple MSS. Library,
JAMMU
No.
Title
Author
Extent
Age
Subject

नं० २७५२

वाराही संहिता
(बृहत्संहिता)

पत्राणि ७५४

नं० २७५२

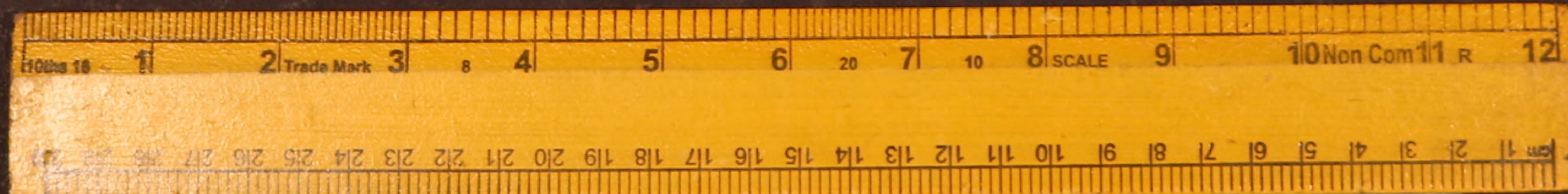

या.हो.
व.रा.
टी.
१

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ नमः प्रतिमादेव्यै
श्रीगुरुचरणपादुकाभ्यो नमः ॐ ब्रह्माजशंक
ररवीन्दुजरवीन्दुकुजज्ञजीवशुक्रार्किपुत्रग
णनाथगुरुचरणमय्यः संग्रहोर्कवलानवि
हृद्बुद्धेरवमेकस्तनमहेविहणोमिकृत्स्नं
यकार्त्स्नं विपुलं वकारसविनार्कमेसिभिः
र्ज्योतिषां तस्योक्षितिमयास्तनर्कलिपुगेसे
ध्रिन्यपोभूतलम् भूयःसत्यनरेवराहमिहि
रव्याजेन सर्वं यथा दर्ध्यंयंप्रवदंतिमोत्तक्रो
शलास्तस्मै नमोमास्वयनोलघुयियोर्थल
ब्रास्तनः करोमिविहृतिसर्वेनिजयियाहम
ग्रोयलः सनामयमावारोयच्छास्त्रमारम्भेः
पुष्यमिमतदेवतानमस्कारं कुर्वंति उदय
माथावर्मकायायोमगयहिजवराहमिहि
रोर्क [illegible] रः प्रमादोज्योतिः शास्त्रसंग्रह
कृतगणानुच्छेर होरास्कंधौ संहितोक्ता
ग्णाख्यास्कंदे संहितं विकीर्णरणोपविस्त्रः
णोन येभमवं नेमूर्धमादावेवप्रणनामे ज्ञ
यतिजगतःप्रसूतिविश्वात्मासहजभूषण
नभसः द्रुतकनकसदृशोदशशतमयूः
खमालार्चितः सविताम विनासूर्यो जयः
तिसर्वोत्कर्षेणवर्तने कीदृशो जगतःप्रस

तिः प्रसूयते उत्पाद्यते जगदस्मादिति जग
तः प्रसूतिः यतस्तद्दर्शनात् संभवः त
तेनेने ततः प्रजायते तथा च भगवान्मनुः
अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठ ते
आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजाः
विश्वात्मा विश्वस्य जंगमस्थावररूपस्य सर्वा
त्मरूपेण हृदयान्तरे स्थितः तथा च श्रुतिः
सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च इति जगतो जंग
मस्तस्थुषः स्थावरस्य सहजभूषणं नभसः
नभस आकाशस्य सहजभूषणमकृत्रिमम
लंकरणं यतो हृष्णाकाशभागस्थेनैव सवि
त्रा जनानां सहजे भूषणे द्रुतकनकेन सदृशाः
तत्तुल्यः दशशतसंख्यया मयूखा रश्मयस्ते
षां या माला प्रचयस्तयाचितो व्याप्त इति एव
मिष्टदेवतासंकीर्तनाकीयवाममनोभिः प्रा
र्थ्याहमेः धर्मेणाधर्मनिहतिस्तस्मिन्विघ्नो
पशमनः तत्पाप्सनादविघ्नेन शास्त्रपरि
समाप्तिरिति ननु ज्योतिः शास्त्रेषु मस्त
किमिदं प्रारब्धमिति चोनकतापरिहारार्थमाह
प्रथममुनिकथितमवितथमवलोक्य ग्रंथः
विस्तरस्यार्थनाति लघुविपुलरचः भिसम
कृपतः सम्यमहिथानम् मनुनाज्ञाताम्न
तिः प्रथममुनिः ब्रह्मा तेन यत्कथितमुक्त
म ...... तस्य गुरुविस्तरस्यार्थमव

वा॰ ग॰
ही॰ टी॰
२

2

लोकाविचार्यनातिलंभीभिन्नानिविष्टनाभिर
वनाभिवीकपदसन्निवेशः मध्यमरवनाभि
रहेस्खं स्फुटतरं वकेअभिधातेसमयन् ३
निपुनः सेनिमस्यग्रहणाधारणेम्रवे नथा
वहस्तिवैदिककारावीरसोमः समासोक
ससर्वग्रहणाधारणेइतिमुनिविरचितस्य
वर्णास्ससमास्यमास्यनः सर्वकालेनथा
कार्यविद्वद्भिर्नातिविस्तारात् ग्रगमेवेव॰
नोपेतंसमासोक्तस्यलक्षणमिति २ सनिर
विनमिदमितियश्चारंतनेसाधुनमनन्वग्र
थितंनतस्योर्थोत्तरमेदादमेत्रकेकाविशेषो
किः मुनिभिब्रह्मादिभिर्यद्विरचितमिदं
णास्तेनतस्माधुष्टेह इति मुनीनामनीना॰
नागतज्ञानेप्रत्यक्षादवधिहमाविभूतस्य
कश्शास्त्रान् यतस्तद्विरंतनेमुनिभिः प्रा
गेवविरचितेनतेनसाधितिप्राहानिम्न
थात्मपतज्ग्रथितेमनुष्यकृतेनसोहवमा
गेकाह नत्सोर्थेत्तरभेदादमेत्रकइति॰
नत्सोमहर्षेर्थेभिधयोत्तराणांवर्णानां
भेदादमेत्रकेमत्रवर्जितेकाविशेषो किः
किंविशेषवचनमेतदकंभवतिमतिक॰
तान्सवर्णाद्वागिरदृष्टानदर्थ्य स्वर्णाप्यस
माभिवद्भिः पदसन्निवेशोकृविनेरिति
श्वत्तराणांमात्राभेदेनोक्तानामेत्रापौवेदा

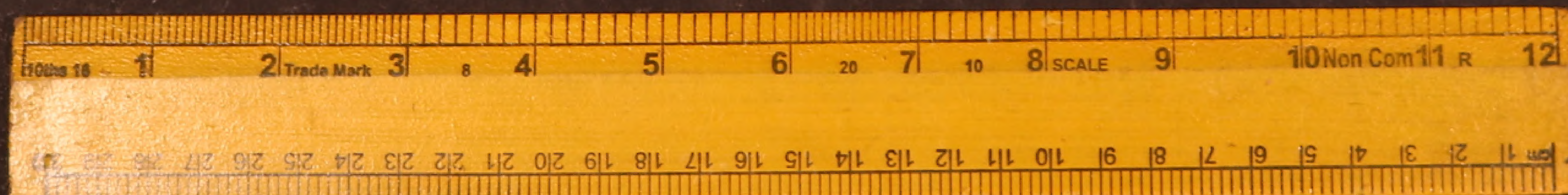
स्यान्वैः शान्दैः उदर्थप्रतिपादकैस्त्रिवद्धोवेदस्व
कार्यभवतीत्यर्थः उक्तममेत्रकइतिः अथ
नामनिक्तानांमहत्वेसशास्त्रस्यवालत्वेम
दर्शयितुमाह त्रिगितनयवासरो नश्रुम
कदितिपितामहप्रोक्तः ऊर्जदिनमनिहमि
तिवाकोत्रविशेषोन्नरदिव्यकृते त्रिगितनय
स्यागमकस्यदिवसोवारः पितामहकां प्र
लकथितप्रशास्त्रेणाम्प्र शुभकोदिप्युक्तिः न
स्मान्नकृतेमनुष्यकृतस्यशास्त्रस्यदिव्यकृते
देवरचितस्याशास्मिन्नर्थेकोविशेषः किमे
नदमितिभवेनपवविचारयेनअनेन ऋषि
कृतानांमहत्वेसशास्त्रस्यमेधिस्तन ....
शतेभवतीतिपवेत्सग्रंथकेरणानिर्दोषतो
सेस्याप्यसकलंमुनिबोधशास्त्रसंग्रणहेते
दर्शयति श्राब्रह्मादिविनिः स्तमाल्सयं
थविस्तरंकमशः क्रियमाणेकमेवेन स्व
मासनोमेमसोन्नाह ब्रह्मादिम्योवहिनि॰
स्तेनिर्गतेग्रंथविस्तरंविस्तीर्णशास्त्रेन
स्वालस्पहष्ट्वा अथवातस्मात्ग्रंथविस्तरा
दाल्पकमशः क्रमेणसमासनतंज्ञेये॰
णेनव्यासंक्रियमाणम् पवंशहानिश्च्या
र्थोमुनिभिः पारयं येणासंतिसीकृते अह
मपिमतिसीकरोमि अनोस्माद्देनोमहोन्नाह:

बा॰रा॰
टी॰
३

3

शृंगारइति तथाचभगवान्गार्गिः स्वयंस्वयंभुवा
हृष्टेचत्वभूत्तेद्विजन्मनो वेदांगज्योतिषब्रह्म
पदंयत्तद्धितावहम् मयास्वयमम्भवः प्राप्तं
क्रियाकाममवाप्यतं वेदनामुत्तमशास्त्रं
लोकहितकारकम् मन्त्रव्याख्यान्वृषीन्यामे
परेषुपर्णाधकाले तैस्तदास्पृष्टिभिर्भूयोग्रंथः
स्वेरुदाहृतमिति अस्मिंशास्त्रेजगतः प्रभा-
वमकथनेनात्पर्येतस्यजगतः कुतउत्पत्ति-
रित्येतद्दर्शयितुमाह आसीत्तमःकिलेदंत
त्रायोतेजसेभवद्दैतस्वयंभूप्राकलेब्रह्माविश्व
कदेउकेप्राशितयतः किलशब्दोत्त्वागमप्र
दर्शनार्थः इदंजगत्किलतमआसीत्तथेयंका
रमभूत् तत्रतस्मिंस्तपस्यायांमध्येहैमसौव
र्णमंडउतेजसतेजोमये स्वभूप्राकलेयस्मा
उस्सेकेशकलमेकेखंडस्तगोद्वितीयाभूः
तथाभूतब्रह्माप्रपितामहैभवेत् जत्तेकीह
शाःब्रह्मोत्कर्षापाशिनेयतः शकेद्वादिसःश
शीवदः यस्तोतयनेनेत्रेयस्पतविश्वकृद्धि-
ष्टसृष्टापतइकंभवति तमोभूतेस्मिञ्जग
तिभगवानव्यक्तःप्रजास्मिस्तत्वादावयः
सस्तज्ञेनास्ववीर्येस्मृष्टवान् ततस्तदे
उसौवर्णेसहस्रांशुप्रभसिनिभमभवत्
तस्मिन्नभवत्तरेब्रह्माजत्तेततःसभगवांस्त
त्रपरिवत्सरमुषित्वास्वयमेवध्यानातदेउ-

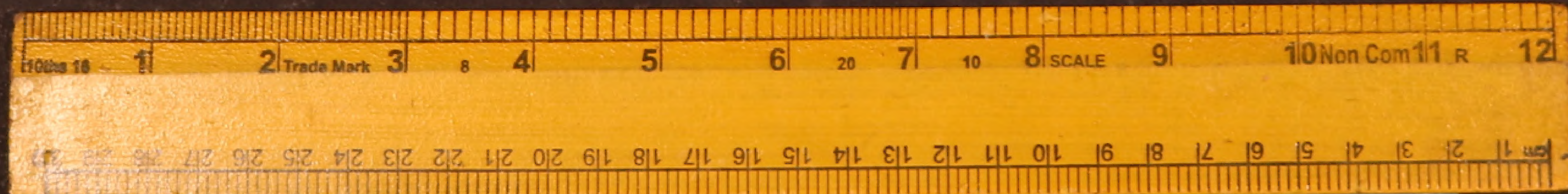
द्विधाकरोत् ताभ्यांशकलाभ्यामेकःस्वर्गोद्वि
तीयेभूरितिनिर्ममे सोब्रह्मासोमसूर्यनेत्र-
लोकपितामहो विश्वकृदितिकारः तथाच
भगवान्मनुः आसीदिदंतमोभूतमप्रज्ञात
मुवाज्जगत् अप्रतर्क्यमविज्ञेयंप्रसुप्तमिव
सर्वतः यतःस्वयंभूर्भगवानव्यक्तोव्यंजय
न्निदम् महाभूतादिवृत्तौजाःप्रादुरासीत्त-
मोनुदः योसावतीन्द्रियोग्राह्यःसूक्ष्मोव्यक्तः
सनातनः सर्वभूतमयोचिंत्यःसएवस्वय
मुद्वभौ सोभिध्यायशरीरात्स्वात्सिसृक्षुर्वि
विधाःप्रजाः अपएवससर्जादौतासुवीर्यम
वासृजत् तदंडमभवद्धैमंसहस्रांशुसमप्र
भं तस्मिन्जज्ञेस्वयंब्रह्मासर्वलोकपितामहः
आपोनाराइतिप्रोक्ताआपोवैनरसूनवः ता
यदस्यायनंपूर्वंतेननारायणःस्मृतः यत
त्कारणमव्यक्तंनित्यंसदसदात्मकं स्वयमे
वात्मनोध्यानात्तदंडमकरोद्द्विधा ताभ्यांसश
कलाभ्यांतदिवंभूमिंचनिर्ममे मध्येव्योम
दिशश्चाष्टौअपांस्थानंचशाश्वतमितितत्रै
वपक्षांतरमाहकपिलःप्रधानमाह इत्या
दीन्कतभुगासर्वविश्वस्यकालंकारणमे-
कोस्वभावमपरेजगुः कर्मकपिलःसांख्या
वापीजगतः कारणंप्रधानमाह कथयति
सत्वरजस्तमसांत्रयाणांसावडःस्वमोहल

वा॰टी॰
४

त्मणां प्रकाशप्रवृत्तिनियमार्थानां साम्यावस्था प्र
धानमुच्यते प्रधानमव्यक्तं प्रकृतिरितिपर्या
यः प्रकृतेर्महान्भवति महान्बुद्धिरध्यवसाय
इतिपर्यायाः तस्याबुद्धेः सात्विकायाधर्मा॰
ज्ञानवैराग्यमैश्वर्यमित्यधर्माः अध्यवसायो
निश्चयः यथापुरुषएवायंगौरेवायमश्वएवा
यमिति ततोमहत्तत्वादहंकारोभवति अभि
मानस्तदर्थः यथाहंकुलजोहंसरूपोहमीश्वर
इत्यादिप्रकाराद्गणः षोडशकोभवति त
स्यथाएकादशकरणानि सात्विकादहं
कारात् तानिपंचबुद्धीन्द्रियाणि श्रोत्रत्वक्
चक्षुर्जिह्वाघ्राणमिति पंचकर्मेंद्रियाणि
वाक्पाणिपादपायूपस्था इत्येकादशंमन
स्तत्र संकल्पात्मकं संकल्पोभिलाषस्तदह
तिपर्यायः तामसादहंकारात्पंचतन्मा॰
त्राणिभवंति तद्यथा शब्दतन्मात्रंस्पर्शतन्
मात्रंरूपतन्मात्रंरसतन्मात्रंगंधतन्मात्रमिति
येभ्यः पंचभ्योयेपंचभूतानिभवंति आका
शवाय्वग्निजलपृथिव्याख्यानितेभ्यः शरीरि
णांशरीराणि एवंप्रधानंविरूपस्यपुरुषस्य
विषयभोगार्थंमोक्षार्थंचसृजति उक्तंभोग
स्यवैराग्येमोक्षमितिरिति तथाचकपिलाचा
र्यैः प्रकृतेर्महांस्ततोहंकारस्तस्माद्गणः
षोडशकः तस्मादपिषोडशकात्पंचभिः पंच

भूतानि अध्यवसायोबुद्धिर्धर्मोज्ञानंवैराग्यमैश्व
र्यम् सात्विकमेतद्रूपंतामसमस्माद्विपर्यस्तं अ॰
भिमानोहंकारस्तस्माद्द्विविधः प्रवर्ततेसर्गः ऐं
द्रियमेकादशकस्तन्मात्रपंचकश्चैवसात्विकए
कादशकः प्रवर्ततेवैकृतादहंकारात् भूतादे
स्तन्मात्रः सतामसस्तैजसादुभयं बुद्धीन्द्रियाणि
कर्णत्वक्चक्षुरसननासिकाख्यानिवाक्पाणिपा॰
दपायूपस्थाः कर्मेन्द्रियाण्याहुः संकल्पकमत्र
मनस्तच्चेंद्रियमुभयथासमाख्यातमन्तस्त्रि॰
कालविषयंतस्मादुभयप्रचारंतत्त रूपादिषुपं
चानामालोचनमात्रमिष्यतेवृत्तिः वचनादा॰
नविहरणोत्सर्गानन्दाश्चपंचानां स्वालक्षण्यं
वृत्तिस्त्रयस्यसैषाभवत्यसामान्यासामान्यकर
णवृत्तिः प्राणाद्यावायवः पंचयुगपच्चतुष्टयस्य
तुवृत्तिः क्रमशश्चतस्यनिर्दिष्टादृष्टातथाप्य॰
दृष्टंत्रयस्यतत्पूर्विकावृत्तिरिति द्रव्यादीन्कण
भुगस्यविषयस्यकणभुक्कणादोस्यविषयस्य॰
द्रव्यादीन्षट्पदार्थान्कारणमाह द्रव्यगुणक
र्मसामान्यविशेषसमवायाः षट्पदार्थाः त
त्रद्रव्यंनवविधं तद्यथा आकाशवाय्वग्निजल
पृथिव्याख्यानिपंचमहाभूतानि आत्मामनः
कालोदिक्इति तथाच खादीन्यात्मामनः का॰
लोदिशश्चद्रव्यसंग्रहः अन्येद्विवाक्षिजाभ्यांत्वविं
शतिर्गुणाः केतेउच्यन्ते तत्रात्मगुणानवविशे
षगुणाः तद्यथा बुद्धिः इच्छासुखंदुःखंप्रयत्नः

वा·रा·
टी·
५

संस्कारः गुणः पाञ्चद्वेषस्येति नयावद्बुद्धीच्छासाव
दुःखप्रयत्नसंस्कारगुणपर्यायानिर्द्देषस्येति नवा
मीगुणास्त्वनित्याः सुखादिभुञ्जो कदाचिन्नवेत्ति
कदाचिन्न भवति एते विशेषगुणाः महाभूता
नोखादीनां पञ्चानां पञ्चयथाक्रमं शब्दादयो गुणाः
समाश्रिताः तथा संख्यापरिमाणं पृथक्त्वं संयो
गविभागौ परत्वापरत्वस्नेहो द्रवत्वं गुरुत्वं च
एते चतुर्विंशतिगुणाः पञ्चविधं कर्म उत्क्षेपण
मवक्षेपणमाकुञ्चनं प्रसारणं गमनं चेति सा
मान्यं जातिः सा द्विविधा परमपरं च सामान्यम्
परं सत्ता त्वस्य महाविषयत्वात् यतो द्रव्यादयस्त
यः पदार्थसत्तायां व्याप्ताः अपरं द्रव्यगुणत्व
कर्मत्वादि नित्यद्रव्यवृत्तयः विशेषाः नि
त्यद्रव्याण्यात्माकाशपरमाणुमनांसीति अ
पृथक्सिद्धानामाधाराधेयभावः समवायसम
वाय इति एतेषां षण्णां पदार्थानां साधर्म्यवैध
र्म्यज्ञानमवबोधो निःश्रेयसमोक्षस्य हेतुः प
वमेन द्व्यणुकादिक्रमेण कार्यं निवर्तयति च
तुर्विधाः परमाणवः क्षितिजलाग्निवायूनो
द्वाभ्यां परमाणुभ्यां द्व्यणुकमारभ्यते त्रिभि
र्द्व्यणुकैस्त्र्यणुकमारभ्यते इति क्रमेण स्थूल
कार्यस्य द्रव्यस्योत्पत्तिः एवं जगत्सम्भवः काले
कारणमेक इति केचित् कालकारणिकाः पौरा
णिकाः काले कारणमाहुः कुर्वन्तः कालस्य ल
क्षणं नित्यमेकं विभुं द्रव्यं परिमाणं क्रियावतो

व्यापारव्यतिरेकेण कालमेके प्रवदन्ते आदित्यग्र
हताराादिपरिस्पन्दमथापरे भिन्नमावृत्तिभेदेन
कालं कालविदो विदुरिति एवं जगतः कालका
रणे कालः प्रजाः सृजति स एव संहरति तथा
चोक्तं कालः सृजति भूतानि कालः संह
रते प्रजाः कालः सुप्तेषु जागर्ति कालो हि दुर
तिक्रम इति यथा कालेन न बलिरिन्द्रहृतः
कालेन ततो निवर्तितः काल एव पुनरेवं केचित्
स्वभावमपर इति अपरे अन्ये लौकायतिकाः
स्वभावं जगतः कारणमाहुः स्वभावादेव ज
गद्विचित्रमुत्पद्यते स्वभावतो विलयं याति तथा
च तद्वाक्यं कः कण्टकानां प्रकरोति तीक्ष्णं वि
चित्रभावं मृगपक्षिणां च माधुर्यमिक्षोः कटु
त्वं च निम्बे स्वभावतः सर्वमिदं प्रवृत्तमिति अप
रे अन्ये मीमांसका जगतः कर्म कारणं जगत्कर्तु
र्वेनः शुभाशुभकर्म प्राणिनां पुण्यपापरूपं
जगतः कारणं शुभेन कर्मणा शुभफलभोगो
जायते अशुभेन विपरीतमिति तथा च सर्वजन्मा
र्जितस्वकर्मपुंसां शुभाशुभम् तदेव सर्व
जन्तोः सृष्टिसंहारकारणमिति एवमनेक
जन्मकारणोक्तेषु किं जगत्कारणं निश्चित
मित्यत्र निषेधमाह तदलमिति विस्तारेण
प्रसंगवादार्थनिर्णयतो तिमहान् ज्योतिःशा
स्त्रागमानां वक्तव्यो निर्णयो ऽत्र मया अलमिति
वारणपक्षहेतुदृष्टान्तदर्शनोत्तराणि निर्वर्त्य

कारणनिश्चयाश्चेहप्रस्तुतः कुतोज्जगदुत्प
त्तिरितिप्रसंगादतिविस्तरेणवादः प्रसंगवादः
प्रसंगवादेप्यतिमहानतीवार्थस्यनिर्णयोविचा
रोयत्पारब्रह्मस्यालभवत अनेनास्माकंनकिं
चित्प्रयोजनम् यतोमयापत्तस्मिन्शास्त्रेज्योति
शास्त्रागानोनिर्णयेवक्तव्यः ज्योतिषग्रहनक्ष
त्रादीनितान्यधिकृत्यकृतेशास्त्रेज्योतिःशास्त्रं
ग्रहनक्षत्रयोगेनजगतः शुभाशुभसंभवात्
ज्योतिःशास्त्रेयोगानिगणितहोराशास्त्राख्यानि
तेषांनिर्णयोनिश्चयोवक्तव्यः कथनीयः यद्यपि
गणितहोरास्कंदौप्रागेवोक्तौतथाप्यत्रागतेत्रया
रुहतः पुरुषलक्षणादौज्ञानकंसमागमादि
पुगणितमिति अथवातदुक्तस्यफलकथने
क्रियतइत्यथज्योतिःशास्त्रस्वरूपनवचसंज्ञा
नत्राणाह ज्योतिःशास्त्रमनेकभेदविषयंस्क
पत्रयाधिष्ठितं तत्कार्त्स्न्यापनयस्यनामसुनि
भिःसंकीर्त्यतेसंहिताःस्कंदःसिंधुगणितेन
त्रयोग्रहगतिस्तत्राभिधानस्त्वसौहोरोन्योगवि
निश्चयश्चकथितःस्कंधस्तृतीयोपरः ज्योतिः
शास्त्रेकीदृशं अनेकभेदविषयं भेदविशेषः
अनेकोवक्रप्रकारोभेदेनेकभेदः अनेकभेदो
विषयोयस्यतत् भिद्यतेस्मादितिभेदः यथा
सेनवर्णायागोः कृत्स्नावर्णाभिद्यते एवं वक्रप्र
कारभेदः स्कंधत्रयमथ्यानिर्दिष्टस्तस्यविषये
योगोचरंस्कंदत्रयाधिष्ठितंस्कंधत्रयेणगणि

तोहोराशास्त्राख्येनाधिष्ठितंतथासमस्त तत्कार्त्स्न्याप
नयस्येतितस्यज्योतिःशास्त्रस्यकार्त्स्न्येननिरवशे
षेणोपनयः कथनेयस्मिन्शास्त्रेतच्छास्त्रंसंहिते
तिमुनिभिर्गर्गादिभिर्नामसंकीर्त्यतेकथ्यते
तथाचभगवान्गर्गः गणितेनजातकंशाखायोवे
त्तिद्विजपुंगवः त्रिस्कंधज्ञोविनिर्दिष्टःसंहितापा
रगश्चसः स्कंदोस्मिन्निति अस्मिन्ज्योतिःशास्त्रे
ग्रहाणामादित्यादीनांयागतिर्गमनंप्रतिरा
शिराशेःसंचरणंमायेनज्ञायतेतद्गणितेन
स्पचतंत्रमितिसंज्ञा असौगणितस्कंधस्तत्राभि
धानः होराख्योगविनिश्चयश्चकथितइति
प्रतिछायायात्राविवाहादीनांलग्नग्रहवशेन
शुभाशुभफलंजगति यथानिश्चीयतेसाहो
रा अन्योद्वितीयोगविनिश्चयः होराख्यःक
थितइतिहोरास्कंदोद्वितीयः स्कंधस्तृतीयोप
रइति अपरस्तृतीयोयंस्कंधोवक्ष्यमाणश्चा
खाख्यइति अथस्कंधस्तृतीयभागमाह व
क्रानवक्रास्तमितेदितायात्रातारग्रहाणांकर
णेमयोक्ताः होरागतेविस्तरतश्चजन्मयात्रा
विवाहैः सहसर्वमुक्तम् ताराग्रहाभौमाद
यस्तेषांवक्रप्रतीपगमनः यथाभौमादिको
ग्रहोमेषस्थोमानंपानिमस्पतीपगतिनात्वक्रि
बइत्युच्यते अनवक्रस्यगतिंवक्रागति
त्यक्त्वापुनः सहोगतिमाश्रितोनवक्रितइत्यु
च्यते अस्तमयस्तेषामेषग्रहाणांसूर्यवशेन
भवतियःकश्चिद्वैदादिकोग्रहः सूर्यसमीपव

वा॰रा॰
टी॰

ष्मीभवति सवरविकरनिकराभिभूतोगगनेलो
कानामालोकनेनायातितदास्तमितइत्युच्यते
तथाचसर्वेग्रहाश्चादित्यमंडलाद्विमुक्तायथा
भवतितदाभ्रमिहृश्यते सचोदितइत्युच्यते
एवंचकात्तवकालमितेदिनायास्ताराग्रहणा
न् आदित्यग्रहणान्यरस्परंग्रहणानवुद्धेचेद्धे॰
णानक्षत्रैसहसमागमोज्ञेयम् एतदपुपल
क्षणार्थमप्यगतिस्थितिनक्षत्रच्छेदः सस्फुट
गतिस्त्रिप्रश्नसंदार्कग्रहणोउदयास्तमयाश्च
गेत्रतिसमागमस्ताराग्रहसंयोगइत्यनेनया
करणेपंचसिद्धांतिकायामुक्तः कथितःसर्वप
वनयाहोरागतेविस्तरणाजन्मेतिविस्तर॰
णोविस्तरेणप्रदर्शितेनजन्मज्ञानकेहोरागतेहो
राणांहेमन्येपंचविवाहः सहपूर्वमादावेव
विरचितमितिम्प्रयाज्ञवस्यमाणेस्कंधेत्रवपया॰
गिइत्युक्तायत्नावेनेह स्यामीतिएतदाह प्रश्न॰
प्रतिप्रश्नकथाप्रसंगात्स्वल्पायोगाद्धाराम॰
स्यवाश्चमर्त्यज्यफलडग्गाचसारभूतेभूतार्थम
र्थैसकलेः प्रवक्ष्ये प्रश्नोयथाहिमवदादौस्थितो
गार्गीदिकोमुनिः शिष्येणोहकिंपूर्वेणपृष्टः भ
गवंज्योतिषांसंज्ञानमिच्छामि किंस्वरूपकेनो
त्पादितम् किंतेनकारणमित्यादिप्रतिप्रश्नोय
थागार्गादिकोमुनिः शिष्यवचनेनक्वाहर्यस्य
गुह्येगृहस्तलेवेक्ष्यामीतियथावप्रश्नः हिमव॰
च्छिखरेरम्ये नानाधातुविचित्रिते नानादुमल
ताकीर्णेदेवर्षिगणसेविते इत्यादिहोक्तमा॰

सीनमाश्रमेदेवदर्शिनात वृद्धगर्गंद्विजश्रेष्ठंमुनिभिः
परिवारितं अभिगम्यसमीपस्थोविनयात्संश्रितव्रतः
क्रोष्टुकिःपरिपप्रच्छामंत्र्यलोकानुकम्पया भगव
न्मुनिशार्दूलसर्वज्ञानविशारद ज्योतिषंश्रोतुमि
च्छामिपरंकौतूहलंहिनः ज्योतिषंज्ञानमुत्पन्नंकथ॰
मेतदनुत्तमम् केनवापूर्वमेवोक्तमृषिणादेवतेन
वा किमस्यकारणंलोकेपरिज्ञानास्यकिंफलं ना
मतश्चापिपूर्वेणब्रूहिमेमुनिसत्तम एवमुक्तस्तु
मुनिनावृद्धगर्गोमहातपाः सोवाचतानृषीन्सर्वा॰
न्क्रोष्टुकिप्रमुखान्स्थितान् शृणुतांसर्वमामुष्याय
र्थपुण्यंयशस्करं ज्ञानविज्ञानसंपन्नैर्द्विजातीना॰
पावनंपरं कालज्ञानेइदंपुण्यमायुष्यंहिज्ञानमुत्तम
मिस्त्यक्तापुरावेदानेतत्स्वयंभुवा वेदांगमा॰
द्यंवेदानांक्रियाणांचप्रसाधकं ज्योतिर्ज्ञानंद्विजें॰
द्राणांमतोवेद्यंविदुर्बुधाः ज्योतिषकेनलोकस्य
सर्वस्योक्तंशुभाशुभं ज्योतिर्ज्ञानेचयोवेत्तिसत्ववे
त्तिपरांगति वेदनक्षत्रताराणांग्रहाणांभास्करस्य
च ज्योतिषांश्रयिय ज्योतिर्ज्योतिषामपिपावने त
द्भावभाविते मुक्ते नवेदबालानिविद्धः तस्मात्सर्व
मधीयेतज्योतिर्ज्ञानंद्विजोत्तमः एषसूत्रेनततः प
श्चाद्यज्ञकर्मविधिक्रियाम् यज्ञाश्चापुण्यहोमो॰
श्चाभूतोपनयनानिच सामाद्यपौर्णमास्यंचपित्र्यदे
वतनर्पणम् सर्वारंभाश्चजगतेलोकेचविविधाः
क्रियाः नज्योतिषविनानासांभवतिरुपलभ्यते
आप्यायनंचदेवानांयज्ञः प्रोक्तः क्रियाश्रियाः य
ज्ञार्थमपिचप्रोक्ताः स्वयंवेदाः स्वयंभुवा तेनैव
संप्रवर्तन्तेकालज्ञानात्कथंचन यज्ञक्रियाहोरा

वेदक्रियाश्चान्याजगद्धिताः तस्मात्सर्वेष्वसमेवेदेषु
तत्त्वतः सनातनं सर्वमथोयमेतच्छास्त्रालेणः सं
श्रितवन्तः यतः कालमभिज्ञार्थं नाशाय एवमी
तिताः अहोरात्रविभागस्तिथीनांचक्रियाविधिः
सोमसूर्यविलग्नानांनक्षत्राणांचविनिर्णयः आ
यानयोगभोगाश्चविसर्गश्चार्कसोमयोः द्विनत्र
यनमासानांचेद्रार्केणैवनिश्चयः कर्मणामे
ष्यमाणानांलोकेशस्त्रविधिस्तथा एवमाद्याः स
मस्ताश्चक्रियाज्योतिषेसंश्रिताइति एवमादिका
न्यतिमश्रान् तथाचान्यान्कथाप्रसंगानाख्या
पिकाकथातत्रप्रसंगः प्रसक्तिः यथाभगवता
पाराशरेणपृष्टस्यानेकथाकृता पुराखलुसुरा
सुराणांमहतिमहायुद्धेविततविग्रहेभार्गव प्रयु
क्ताभिचारोपहतवीर्यप्रभावः सुराशत्रुविक्रमो
पहते तेजसः स्वयम्भुवंशरणमभिजग्मुः शुक्र
एववायोगविहित्यादिष्टाः सुराः शुक्रममेत्यततो
देवः पवित्रमैत्रेयैरभिहुतेनैः सर्वरत्नयानथा
त्यादिविपर्ययंतमाभोवासेदनावरममियावस
स्वयम्भुव अनेकविषयप्रयुक्तस्यास्यधर्मस्यापि
तामहा ऋषयोदेवताश्चपरेनस्यात्राणात्तथाभ
गवत्रोविषमो यथावनोहृहस्पतिरुपाख्यापत्त
थाभगवानपिभवतीतिशुक्रोपनिषयमिन्द्रमो
दिवाक्षाविसर्जयनादिभिः पुनस्तेजसामभि
वर्धयामास नहिवेदमेत्रकर्मणायथावत्प्रयुक्ता
नोकिंचिदपिसाध्यमप्राप्यमस्तियेषांशुद्धाशुद्धमेत्रावा
र्थ्यप्रतिगृहीतंदेशकारकरणेदृष्टसाधनसाम
ग्र्यम् इतरथाहिमिथ्याहीनंमन्त्रप्रयोगाहिजमा

नरस्यैवाभिचारायमेति शुक्रस्तुसुराधिपत्ये
माजिह्मीश्रुतिप्रहृदवीर्योत्सकाङ्क्षंपुरंदरम
भिचचार अथैनेकर्मविधिस्समामाविंद्रशत्रु
हृद्विचनेसुरायशयिनमिद्रएवशत्रुममिव
ड्ढोहृत्रमभिजघान एवमनियतकर्मारंभा
श्चतथाः सुराविलयंजग्मुः अतोविधिहीनक
र्मारंभाद्नारंभएवश्रेयान तत्राभिचारकर्मा
थर्ववेदमंत्रोपदिष्टेरूपकस्त्येदित्यादि एव
मादिकानमनकथाप्रसंगात्साप्रयोगात्या
योनकत्रविद्रुपप्रइपेते आचार्येणयदिन्यपरो
हिणीयोगादिदीपककथाप्रसंगाः प्रदर्शितस्त
थापिनदोषः यतआचार्येणसहृदयहृदया
ह्लादकंशास्त्रंकृतं नावन्मात्रेणैवाचित्रर
ञ्जनंभवति तथाग्रहस्सम्भवोग्रहाणामा
दित्यादीनामुत्पत्तयः कुतःसूर्यादीग्रहाउत्पन्ना
इति तथाचभगवान्पाराशरः हिमवतिहिमाव
दाततेश्रवतिपरवरणागिरिवरपरिवर्तिनमि
वहंतंभगवंतंपराशरममिसंगम्यविनयाव
नउकौशिकइत्युवाच भगवान्सर्वान्माका
लगतिविधानासूर्यस्तसविरितमभिभूषा
महेहादशाचसूर्येन एकएवतथाहृस्यैप्र
णीतोस्त्वशीशानिलानोकथमस्मान्माङ्भी
वः कथंचस्तनवस्तन्मामनुवर्तेतेमार्गप्र
माणवर्णसंस्थानादिशुभाशुभफलमखि
लमभिवाहरेनमर्हसीति तमुवाचभगवा

वा·पा·
टी·टी·
५

न्यरामावः पुरावलपरिमितशक्तिप्रभाववीर्याप्त
नारोगपस्त्वेविसर्यपर्ममतपुष्टतेजसपुरुषावभूवुः
तेषांक्रमादपचीयमानसत्वानामपचीयमानरज-
स्तमस्कानांलोभप्रादुरभवत् लोभात्परिग्रहपरि-
ग्रहाद्वैरंवैरोरवादालस्यमालस्याज्ञानदैर्घ्ये प्र
थमभगवान्परमर्षिरचित्रपुरुषोनारायणः सवेयमा
त्मानेह्लादमाथाकल्पयादर्दितेर्जनयामास येनाथ
पुनर्जगदभवत् मानह्लादमादित्यानावतने दे
द्वाविसर्विवस्वानिद्रेश्रुमान्यान्नाजब्राह्मणा वरु
णार्यमाभगःसवितेति प्रथमदिनार्यपिनामद्वा
तिन्हाविवरांहचैनेवरयोवकारयथावाप्रवा-
सादित्यापिवामपस्यासमीति प्रनेनोयावेले-
जोरुक्रान्स्वयमग्रीषोमोवापुरस्तेसम्येवेति नचे
दस्यपराशरमतिनासम्यवेनोक्तः राहोयथा प्र
थमभगमेनिलसमीरितयोह्लदरूनवहप्रभाभा
स्वरसवितथदर्शनमदासीनोसाप्रमस्यमभिगा-
म्यकौशिकोविनयात्पराशरमुवाच भगवन्सक
लभुवननिलयोद्भवस्थितिकारणकथंराहुरे
तोस्तूयवेदमसौग्रहणानि कोवाग्रहोग्रहणमयो
जनेनफलेवाकिमस्यग्रहणेनियतमनियतेवेति
मुवाच भगवान्पराशरः पुरापुरुहूतपितरंकश्य
पमपत्यार्थमकालेसिंहिकाप्रभियाचयामास त
स्मैमुनिरकालयाचाकोपादरुणयमकालानको
पंमेसुतमदात् योराहुरित्याचत्तते कुपालःसजा
तमात्रपवादितिसुनसंगमर्यमदादतेभिरत्याक

तक्रोधाद्धिमवतिद्विव्यमन्युग्रेमेयुनेवर्षाणांतयोति
नप्यत सपितामहापद्विवरणाम्नमरतोसरविज
यमर्कवंदसम्भ्रमणेवरमभिवरयामास तस्मै-
भगवानमरुगुरुःस्वयमरुः प्रहसन्नुवाच प्रति
वरमपाकमेनोजरयितेकिंनेवमस्त्विन्युक्ता
प्रतर्हितेभगवतिदिनकररजनिकरावभिक
द्रावराहुः ततोहरिरपिविमथनेवक्रमपरि
तप्यासमिरश्छिन्नाउवाच सर्वमवितथंपिता
महवदभवितस्वहेगिपर्वणिग्रहणेऊर्वंज
गतोशुभाशुभानांकर्त्ताभविष्यसीति सोमस्य
यथा प्रथमभगवोजगदादिसर्गएवप्राकप्रजाप
तिभिस्तप्तमनःकारणाकोपान्तेजसोभितिः
छेदमग्निजसएवजुहावप्रथतराज्यमग्नितो
ग्निमविनमयस्तनमध्येग्निसर्वतेजोभिसम्भृ-
तमुपतिष्ठतीयप्रजापतिप्रजापतिर्यंसोमभि
तिमन्यते सस्वयम्भुवेनियोगात्तस्तवकमन्ववरे
द्वेपुग्रहणसामान्यवाराहकावेवकाम्पावगाव
तंजगद्धिपिाहाविपिषेनकरेणाइनकीतिजु
पस्यपथाशगस्तरस्तत्रिपातो प्रसुरगुरुमा
ययाविम्रलंनेसराःस्वयम्भवमभिसंगम्याचुः
भगवन्निद्राभिभूतास्मत्पिता नोहिषोदिवा-
ह्नेनमभिध्यायेसतिस्वयम्भुवाग्रहपतिरपोतेजः
सोमेभिध्यायोप्यःस्तनस्ते त्रिभुवनोद्भावनवि
लपनगोपायनप्रजापतिभविता सप्तकलवि
बुधगणान्तुयोभिरनंतेत्यतोजगदभिगम्यर्णं
गतिवर्णचारमात्रस्थानेदयमवासे शुभाशु
भकरोभवतीतिहरमन्तेयथा प्रथामरगुरु

वा॰ रा॰
ह्री॰ टी॰
११

मथिकन्यगुरुर्भगवान्पराशरः शिष्येणाभिचोदि
तः स्वगुरुचरितमखिलमभिधातुमयगुरुमेवो·
वाच आदिसर्गएव पितामहो गिरमेमनसाभि
नते श्रीगिरिशोभिमुखाद्धल्यामेवत्रिभुवनगो
माप्रजापतिर्भगवान्हरस्य निरजायत तमुपम
मात्रमेवमद्यैलोक्याधिपतिः पिनाकभृन्वरवरगु
स्यार्थ्यवरार्हं वरयामासपितामहमितित्वाप्रभाप्र
वर्हिसिद्धये विज्ञानमवबलकर्मएषु पस्याप्यति
गुरुरपिवरस्याणां जगति शुभाशुभ मार्गेशु·
कस्यपथ्याप्रभवेनमलनपसमनेकर्षग·
णपरिवृन्नमसकहरशामयगानसेयायमुपेत्यसेशा
याकौशिकः पराशरविनयादवोचत् भगवा·
न्नेतिस्वतगुरुचरितेभगवदग्रेभगवान्नुवाच क
स्मेणयेनः कथमसवचनस्यपरोमोवमानस्यपि
तामहे [illegible] भवइतियन्नामाकरोत्तस्या·
योमूर्निसभृगुःकन्यकाः यस्यामुशनायोगके
जनयामास सपुत्रश्चपुनवर्षकेनकरणाहृष
ब्रतेनत्रिभुवनगुरुंपिनाकिनमाराध्य सक·
लयतेपतित्वसवरवर्पः प्रजापमावनपः क्ष
ततेजोधिकनश्चमरगुरुतमवर्षवर्षनिग्रहंप्र
जापतित्वंचलेभे तस्यभगवतस्मरितमुदयाल
मयन्नमात्रवर्णवेषीमंउलेकुपदिशामीति सोर
मयथाश्रयभगवतः पुराश्चादिपुगणवानिमास
रममिनपतोविवसतुलेजसा श्रतिवय्यमानेषु
भूतषुस्वयंभूर्भगवंतविवस्वंतमुवाच अलम
तितेजसानदेवाश्चपितनेजसः परमवलमति
सोढुंसमर्थाकिमेतगुनः प्रजापतिनेत्यादिष्ठ

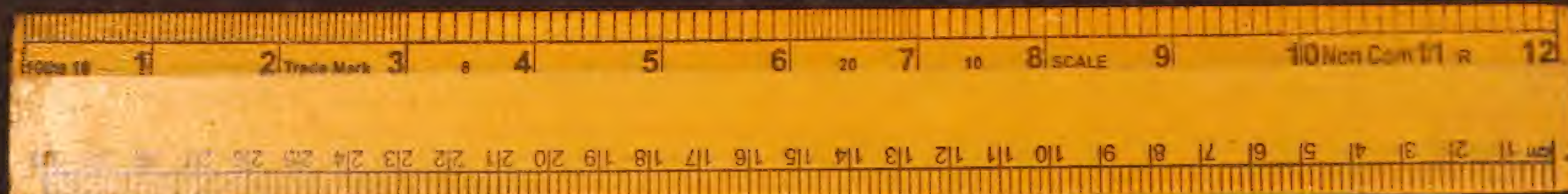
रविरतितेजोनिवारणादतिक्रुद्धः स्वभावान्मव
क्रुद्धोमेवापत्यंजनयामास येनातेस्वरश्मिन्याचित
तेइति आगमस्यचयथा आथभगवतमितिचिष
णः पराशरंकौशिकेश्चवाच भगवन्नामायां
दिशिज्योतिषामहत्त्वपदतमालस्यते नक्षत्र
ग्रहगणाश्चनक्रानचरितनवेद्मिकिंनुकिमेथ्यवा
प्राचीदिशामपहायदक्षिणतश्चाह्नकालोन्तो·
दिनेशस्यकालोनोदिनेवाकतिपयाहमाहरुप
भवति तमस्मयवमभूमेहतीमीमेवमुक्तोभ·
गवानुवाच श्रुतएवस्त्रेपृथिव्यामेरुमंदिरा
भिरिकप्रभावाः शैलराडिंध्यनाम सतवीर्यवल
समच्छायविशेषमन्वेषमाणोदिव्यवर्षमहस्रमु
ग्रेनपसेपे सपितामहान्मनहोगुणादप्रमाणम·
मच्छायेनाथवस्त्रतोस्मिनवरंलेभे तस्यातिह
द्यादिवमकरश्चाहुनस्तेनोयमिवजगदभवत्
ततः स्वयम्भुवाश्चागस्त्यनामामहर्षिरनेकव
सहस्रसंभूतउपाख्यानः उक्तश्चैनमेकः शाक्यो·
विंध्यासितुद्विनिवर्त्तनेकर्त्तु कुतेवास्मिन्कर्म
णानमसिविराजिष्यमेदर्शना देवभवतिसर्व
विनाशोभविष्यतिचवसत्रितिकत्वामहर्षिरगा
महिंध्यमकाशं उवाचैनमेतरेसपयह्यतीर्थया
त्रांकरिष्यामि श्रनागतेचमयितत्वयावर्द्धित
व्ये इत्येवमुपक्रम्यतपः प्रभावविस्तारस्याभिसो
महर्षिर्विध्याचलमुल्लंघितवरपदोमयविषाद
विलक्षमतिरुवाच भगवनहर्दसकोणामवि
षमविषममरकन्दकगणादणमेकदणामायोजि
पिष्यामियेनभगवान्यास्यतीत्येवमुक्तोमहर्षि

वी॰ रा॰
श्री॰ टी॰
११

श्रुकोपकोपेनरक्रांतनेत्रोवदत समाना तोभाक
दाचिन्मर्वैथैवमविष्यतीति ननश्चैलस्तन्वभावम
यमीनः समावनुपगतोनागतोभवति नतुहियो
स्यामीतिनतोमहर्षिर्दत्तिणादिशमुपगमत् सप
तागस्त्यः शैलहद्विख्यातानिमितेनमयेति इति
गस्यामुदेतितस्यामेवास्तंगच्छतीति केतोः केनवा
गजृंभ्यति तथाचभगवानार्गः ज्ञानसमुद्भानमः
शुक्रः सूर्यपुत्रः शनैश्चरः पुत्रः सोमस्यतबुधोभूमे
देकारकः स्तनः पुत्रमेगिरसः पाद्रहेहृहोकोवहस
तिं राहुः सर्वीनपुत्रः स्यात्पुत्रः केतविभावसोः
मनसाबहलणाख्याताः बुधोः सोमदिवाकरावि
तिग्रहसंभवः एतानपिसत्वोपभोगान्समस्यभु
क्ता तथाप्यन्यानपिफलदायकानाराणियान्यसद्दि
गीणेतोगणवासिविरुद्धान्यभिहितानि यथापु
वनप्रविभागेभूमेमहाप्रमाणेदर्पणदाकार
तोवकथयंति मेरोस्समहाप्रमाणेहेमवंतनसूहा
सकेफवसंग्रहनतत्रानिचावलम्बताराणि त
थाचभगवानृगशरः सप्तषष्टिसहस्राणिप्रपी
तिकोटिभूर्यस्य पृथिवीमंडलम् ऐरसादागस्त्यः
तन्मध्येहिरण्मयामेकस्मतवर्षीतियोजनसहस्रो
च्छ्रितषोडशवायत्तात् तत्रिगुणविस्तारायामोप
सर्गमावतते तन्मध्येनार्कवेदोन्यातिश्चकेचपट
ति तस्यछायांनिशामिळेतिकृपालाः एवमादिके
वहुप्रकारमस्माकंगोलजातेनसिद्धाति तथाच
मेरोरर्धप्रमाणेनसूर्यस्यगतिरुच्यते भगवतस्ता
वयंवाशादादिमउपरिस्थितः बृहस्पतिर्बुधश्चै
वमाजापत्यः शनैश्चरः केतवश्चग्रहाः सर्वेतेपां

सोमसमागतो निमेषांतरमात्रेण योजनानांयाते
यातेपर्येतिभगवानर्केभावयन्भूतभावनः अति
तिस्रोमतामध्येऊर्मिहोपसामहा त्रिगुणाभूय
रीणाद्वादशभागोदिगंते एवमादिकानिवाक्या
निगलविरुद्धानिश्रूसागर्गीयमतस्यपत्नार भूतेश्व
हलोकेप्रमाणजननेमूर्तीर्थसमर्थहर्षमस्ये
सकलेः समग्रः परिहर्षः तैकेरवाकोलेः मव
स्येकथयिष्ये इतिमहोन्मत्तोग्निरुद्धिमायांस
हितावित्रतोशास्त्रोपनयनाध्यायः प्रथमः १
श्रीगणेशायनमः एवं शास्त्रसदर्शनेनउक्त्वेषं
मदमीषुनाज्योतिः शास्त्रीकीहगपिकारीत्यतो
यिकारितद्रूपं दर्शयितुमाह अथातःसांवत्स
रस्तुवैव्याख्यास्यामः अथानन्तरंयसमुदायः
अथातेस्माच्छास्त्रोपनयनादनंतरंसांवत्सरस्तुवै
व्याख्यास्यामः कथयिष्यामः अथवाअथशब्दो
मंगलार्थः अतोस्माच्छास्त्रोपनयनादनंतरंसांव
त्सरसूत्रेविविधैरर्थैः शास्त्रपरिसमाप्तेर्व्याख्या
स्यामः प्रकथयिष्यामः केवलंरवेविसांवत्सरः
सूच्यते अर्थेयेनतत्सूत्रेसांवत्सरसूत्रमितत्
यः तत्रसांवत्सरोभिजातः प्रियदर्शनोविनी
तवेषाः सत्यवागनसूयकः समः सुमेरुनाप
चितगात्रसंधिरविकलश्चारुकरचरणनयन
वदनचिबुकदशनश्रवणललाट भ्रूउत्तमांग
वपुष्मानाम्भीरोदात्तघोषः प्रायः शरीराकृत्यनु
वेषिनोहिगुणाश्चदोषाश्चहिभवंति तत्रसांव
त्सरइति तत्रतत्स्मिंज्योतिःशास्त्रेसांवत्सरोदे

वत्सः कीदृशः संवत्सरोवर्षतः शुभाशुभलक्षणा
ग्रंथोक्तेनाग्रंथसंवत्सरस्तमधीते वेदवादः सोपि
संवत्सरः सवाभिजातः कुलीनसंवत्सरकुलम
स्मृत इति केचित् यदितत्कुलेपि जातस्तोवत्सस्मा
स्त्रगुणलक्षणयुक्तोनभवति नकिंतेनतस्मा
त्संवत्सरकुलेतिरवये जात्ये निस्मिन्यथानकुले
वासोवत्सरकुलमयेनविद्यास्वरगमाधीते
सोभिजायते विवक्षितः प्रियदर्शनो हृष्यमा
नः सर्वजनकाविनीतवेषः विनीतो न दृढो
वेषः शारीरालंकारणे यस्याचार्येण अन्यत्राप्यु
क्तसंवत्सरलीषविनीतवेषः इमसत्यवाक
अविनयभाषी अविस्मयानिंदकः गुणदो
षाविष्करणमस्त्रयानमसूयकः अनसूयकः
समीपागद्वेषरहितः शरीराभिवेदनस्ते हृष्य
यः समेहितोपचितगात्रमेधिः समेहमाप्रमित
ग्नाउपचितमांसलागात्रेषु बाहुसमस्तारुजानु
स्पादेशुसमयोपसर्पाजकलोवेगः परिहणा
वयवः बाहुकरचरणनखनयनचिबुकदशन
श्रवणललाटभूतनमोगः कपोलस्तावरणोप
दोषताः करतलाः दशनोदनाः श्रवणोकरो
ललाटमुखपृष्ठभागः कलोनयनेपरिशेमरख
उत्तमांगशिरः एतानि बाहूणि दर्शनीयानि यस्य
प्रशस्तलक्षणयुक्तानीत्यर्थः वपुष्मान्वपुःश
रीरं शोभनेविद्यतेयस्य सरूपवानित्यर्थः गं
भीरोदात्तघोषः गंभीरमनुनादः उदात्तनादो
घोषः शब्दो यस्य स्ववर्णानामध्वनिरित्यर्थः स्नि

यस्मादर्थेशायोबाहुल्येन शरीरं सदोषं दोषाप्रवर्व
र्तत इति तथा चोक्तं यदाकृतिस्तत्र गुणाभवंतीति अ
थ गुणानाह तत्र गुणाः शुचिर्दक्षः प्रगल्भो वाग्मी
प्रतिभानवदेशकालवित्स्वाहिकोनपषट्ट्रीतः सदा
चार्योभिरक्तभवतीयः कुशलोव्यसनी यांतिपोष्टिका
भिवारस्नानविद्याभिज्ञो विशुद्धार्थवस्त्रोपवासनिरतः
स्वतंत्रश्रुपत्यादिनप्रभावदृष्टाभिधाप्यन्यत्र देवात्व
यग्रहयाणितसहिताहोराग्रेथार्थवेत्ता तत्रगुण
इति तत्रतस्मिन्संवत्सरे शरीरे वा गुणकेतेताव
द्यथा शुचिः शास्त्रोक्तं यथाचार शौचान्वयतापरस
देवधनाद्यलब्धशुद्धतत्परः शीघ्रकारी प्रगल्भः
सभायामवक्तेव तत्परः वाग्मी प्रशस्तशास्त्रानुसारिणी
वाग्यस्य प्रतिभावान्माह्लादिषुकालेषुतमेवप्रत्यव
तिभानेनदिपते यस्मात्सोप्रति भानवान् दृष्टः स
पौर्वापर्येण शास्त्रसंमतयोजनं ददातीत्यर्थः देशका
लवित् दर्शितस्तदेशेषुव्यवहारतः मध्यदेशा
दिषुयद्देवेषु वेष्टितेतन्नाजातिकालवित् कालस्वरूप
ज्ञः पूर्वाह्णमध्याह्नापराह्णादिषु कालेषु इदमेव षष्ठी
तमाधारणकालेषुवेदक्रियते इदं क्रियते इति जा
नाति अर्थवादेशसाहृपजांगलमरुभूम्यादिकं
हस्तमुखरोगादिमनुष्यगम्यंजानाति कालयात्रा
दौ इमेयाप्य मर्पापापित्ति जानाति अर्थवादेशविष
याकाश्मीरादिषुहिमप्रदानेषु देशेषुबहुव्रीहि
संभवंदर्शनात्तेनवक्ति मध्यदेशादो वक्ति कालवि
द्यथाविशगर्भाद्रवाः शीघ्रगोजाशुमृगपतिषु पञ्चा

वा॰ रा
ही टी
१२४

कुरलतानांवाविकारः शिशिरसुभा इतिख्यातिकोलि
मेलाविताः भयदुःखशोकादिभिरनभिभवनीयः सद्
सावमध्यमानं यदनेकतैर्थक्लेशसहाध्यायिनः तैः स
हाध्यायिभिः समानशास्त्रैरनभिभवनीयोऽजेयः ऊ
ष्मलः शिशिर इतिनत्रः उत्पातप्रतीकार्थवेदो
क्ते मंत्रपाठविनियोगानुष्ठानशांतिकविधाभिज्ञः
कश्यावेतालोत्थापन मारणोच्चाटनविद्वेषणवशी
करणस्तंभनचालनादिकमभिचारविधानदभिज्ञः
स्नानविधासनित्यनैमित्तिककाम्यक्रियायोगासभि
ज्ञः पुष्यस्नानादिषुवेलाप्रभिमन्त्र्येनस्नानातिज्ञा
भिज्ञः विष्णुपार्थवव्रतोपवासनिरतः विष्ण्वादेषा
मेषामर्चनपूजा आवाहनस्नानमाल्यानुलेपनधू
पापहारवाघगेपन्नतस्तोत्रपाठादिकानस्याभिज्ञः
व्रतानिकृच्छ्रपराकचांद्रायणप्रभृतीनि उपवासः
शुभोजनं यथैकादश्यामनश्नीत इत्यादिनिरतः स
क्तः सतेजाश्रयोत्पादितप्रभावः सतेजग्रहगणितं
तत्राकेंदुग्रहणास्तमयोदयानामनागताभिधाय
ह्यायंशाणांकर्मयोविवापशब्दाच्चेत् ध्रुवादीनांका
ष्ठादिविरचितानां स्वयमेवकालव्यंजकत्वायद्भाव
लेऽभूतहुतं तेनोत्पादितजनितं उत्पादितं आत्मनः
स्वभावउक्तवर्षेयनमस्याभिधायीनरस्यमस्यार्थस्याभि
धायकोवक्ताकिंत अप्यत्रदेवान्यथान दिव्यांतरि
क्षभौमसूक्ष्मानेषुयन्नावशुभंसदैवव्यंजयतस्तद्विवा
वलाय यात्रादिकमपेक्ष्याभिधायीअवक्तव्य ग्र
हगणितसंहिताहोराग्रंथार्थवेत्ताग्रहगणिते पंचसि

द्धांतिकायांसंहितायांफलग्रंथोहोरायां जातकादौ
ग्रंथार्थवेत्ता ग्रंथतोऽर्थतश्च ग्रंथपाठकस्तदर्थवेदिताऽ
र्थः अथ ग्रहगणितलक्षणमाह तत्रग्रहगणिते पौलिशरोम
कवासिष्ठसौरपितामहेषु पंचसु एतेषु सिद्धांतेषु युगवर्षा
यनर्तुमासपक्षाहोरात्रयाममुहूर्तनाडीप्राणत्रुटित्रुट्य
वयवादिकस्यकालस्य क्षेत्रस्यवेत्ता युगप्रमाणं कृतत्रे
ताद्वापरकलीनां प्रमाणतः यथैतावद्भिः सौरवर्षैः
कृतयुगं भवति एतावद्भिस्त्रेतायुगमेतावद्भिः द्वापरं एता
वद्भिः कलिरिति तद्यथा लक्षणं देवाद्यः कलियुगप्र
माणं तदेव द्विगुणं द्वापरं त्रिगुणं त्रेताप्रमाणं चतुर्गुणं कृ
तयुगपरिमाणं भवति तथाच पुलिशसिद्धांते दिव्येन
मानेन पक्षे अत्र चतारिंशत्पादवहीनः क्रमः कृतादी
नः अद्याब्दशतगुणितायहबल्ययुगांतदेकतामिति ४
८ १० ३६ १४। १२०० तथैवैतं तस्मिन्ग्रहगणितेपंच
सिद्धांताभवंति केते पौलिशरोमकवासिष्ठसौरपिता
महाः पुलिशसिद्धांतः रोमकसिद्धांतः वसिष्ठसिद्धां
तः ब्रह्मसिद्धांत इति एतेषुसिद्धांतेषु पंचस्ववेत्ताभिज्ञः
युगवर्षायन ऋतुमासपक्षाहोरात्रयाममुहूर्तनाडी
प्राणत्रुटिलवादिअवयवकस्यकालस्यवेत्ता युगानामेतेदिव्ये
नमानेन उक्तिहृशानरूपेणगुणितानामानाः २१ २८··· कृ
ते १२ ९६··· त्रेतायुगे ८६४··· द्वापरयुगे ४३२··· एवं
युगानां वेत्ता यावता कालेन अर्केद्वादशराशिचक्रं मेषा
दिकीनां तेनावद्भुक्तं उद्वर्षसौरेण तेन वर्षप्रमाणेन संख्या
युगानांएवं रविराशिद्वे गोमासः द्वादशाभिमासैर्व
र्षमिति तथाच ब्रह्मसिद्धांते रविसंक्रांतिरिति अप
नेद लिंगिनारेषद्भिः रूपमासैरुत्तरमयनं षड्भिर्दक्षि
णमिति तत्र मकरादि राशिषट्कस्य उत्तरमयनं कर्कादि

गण
टीटी
१४

राशिषट्कभोगादयनमिति ऋतवः षड्वसंतशिशिराद
यः ते च मासद्वयात्मकाः तद्यथा मकरकुंभस्थेऽर्के शिशि
रः मेषमीनस्थे वसंतः वृषमिथुनस्थे ग्रीष्मः कर्कसिंहस्थे व
र्षाः कन्यातुलस्थे शरत् वृश्चिकधनुःस्थे हेमंतः इति
तथा चाचार्यः उद्गयनं मकरादावृतवः शिशिराद्या
घस्रर्त्वयनं हिमवत्कालसमानाद्दक्षिणमयनं च
कर्कादौ चेति तथा च ब्रह्मसिद्धांते द्वौ द्वौ राशी मक
रादृतवः षट्सूर्यगतिवशात् भाव्याः शिशिरवसंत
ग्रीष्मवर्षशरदः सहेमंतः इति मासोऽर्कादिकः सवित्रा
शिभोगस्त्रिंशद्दिनात्मकः पक्षो मासार्धं पंचदशदि
नानि प्रदोषात्र षष्टिर्घटिकाः यामोऽहोरात्राष्टभागः
घटिका होरात्रषष्ट्यंशः विनाडी घटिकाषष्ट्यंशः
प्राणाः श्वासनिर्गमप्रवेशः तदिक्षुकनिमेषयुगलद्वयं
पवनदर्पेऽप्यादिग्रहणात् दिवसेभ्योऽमपि पवमादिकस
कालस्य वेला तथा च भागवान्पराशरः यावता कालेन
विकृतमक्षरमुच्चार्यते स निमेषः निमेषद्वयं त्रुटिः
त्रुटिद्वयं लवः लवद्वयं क्षणः काष्ठादशपंचकाष्ठा
कला: द्वाकला नालिका द्वयं मुहूर्तः त्रिंशन्मुहू
र्त्ता दिनमिति एवं कालस्य वेला तथा दैवस्य वेला तत्र का
लयोः साम्यं तथा कालेयाः प्राणविघटिकावि
घटिकानां षष्ट्याद्यादिकानां षष्ट्या पितृदिनानां त्रिंशता
मासः मासा द्वादशा वर्षं भवति तथा दैवषष्ट्या तन्मया
णां विलिमा भवंति विलिमानां षष्ट्या लिप्तानां षष्ट्या
भागः भागानां त्रिंशता राशिः राशिद्वादशकं
भगणः अत्र तथा च ब्रह्मसिद्धांते प्राणैर्विनाडिकाः षड्भि
र्घटिका विनाडिकाषष्ट्या दिवसो दिनमानां त्रिंशता मासः
मासैर्द्वादशभिर्वर्षं विकलानां लिप्ता शतराशिभगणेन ते

त्रिभिर्भागैः कल्पः कालेन विनाडिकादेन तथा च पौ
लिशे घांप्राणैः विनाडी तत्षष्ट्या नाडिका दिनं ष
ष्ट्या दिवसैः त्रिंशन्मासास्तैर्द्वादशभिश्च क्रमात्तथा
चाचार्यभेदः वर्षं द्वादशमासाः त्रिंशद्भिर्दिवसैर्मा
सः षष्ट्या विनाडिकानाली गुर्वक्षराणि षष्टिर्वि
नाडिकानी षड्वेद वा प्रमाणः एवं कालविभागस्तत्र
विभागस्तथा भगणेन अन्यदप्यग्रे वक्ष्याम्यहं च त
णि च मासानामिति त्रिंशद्भागपरिकल्पनया यावत्
ता कालीनाको भागमेकं भुंक्ते तत्सौरं दिनम् तत्त्रि
शता मासाः एवं राशिभोगेन संक्रांति प्रवर्तिता
मासः एतत्सौरमानं सर्वेषां ग्रहाणां चारेण सौरया
त्वनः स्वादपि यावत्सावनं दिनम् तत्त्रिंशता मा
स इति एवं सावनमाने नक्षत्रमाने चांद्रनक्षत्रभोगः
यावता कालेन नक्षत्रे एवं चंद्रमा भुंक्ते तन्नक्षत्रं दि
नं तत्र च दिनानां सप्तविंशत्या मासो भवति एवं नक्ष
त्रमाने अमावास्यांतात्प्रभृति पक्षादि प्रतिदिनम्
अग्रे भूत्वा प्रतिपदाद्य संवदशतिथीनिवर्तयति या
वत्पौर्णमासी तथा च कृष्णपक्षप्रतिपत्प्रभृति कृष्णसमीप
क्रमेणागतासु मावस्यांत निवर्तयतीति चांद्रमानं एवं
तिथिरेव च ८ दिने त्रिंशतिपर्योप्य मसः इति तथा च पु
लिशसिद्धांते सावनवत्तेचांद्रं सूर्येन्दुमासमादि
नीकृत्य सौरभंतेन दिन राशिशाशिभागा एणादि नानि
नानात्रम् सावनस्वत्वं स्वयमेव सिद्धं यावंतः
तद्युगे नार्के भगणा तावंत एव सौरमासेभ्यहः
यदस्माकं सौरमाने तल्लिप्ताप्रमाणं सावनम् ते
त्रयतद्युग्राहः ५३२०० एतेषामेतद्वादशांशाः सवत

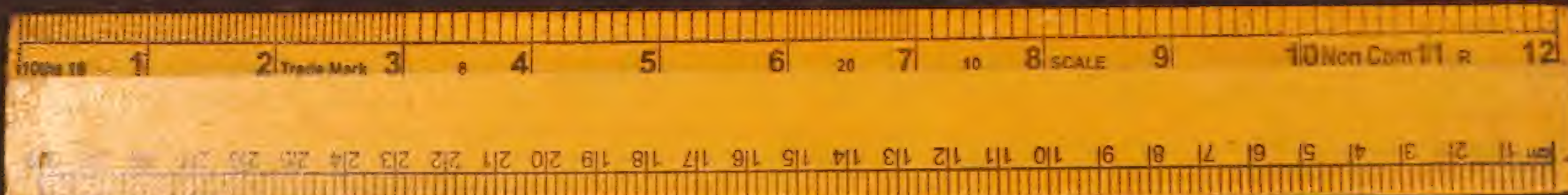

सावनमासाः ५१८४••• एतावंतश्चतुर्युगेनार्कोभागा
न्संक्रमेत्तत्रयावताकालेनार्कोभागमेकंसंक्रमेत्ससावन
मानदिवसःसिद्धः चंद्रसूर्ययोःसमागमादिनीकृत्वातद
यावद्रवितत्रचतुर्गुणोद्दिनिकृतैर्भास्करोयुगान्तेपेति
रविभगणाः ४३२••• रसदहनवह्न्यनलाशिरमुनिपव
नेंद्रियेषुइतिचंद्रभगणाः ५७७५३३३६ अर्कचंद्रभग
णांतरं ५३४३३३३६ एतत्सूर्येंदुसमागमान् एता
विनिकृत्यत्रिंशतासगुणश्चांद्रदिनान्युपभवंति यदेवचां
द्रमानेसंवतिथिः सौरमासदिनराशिभ्रदितत्र्यशिश्च
तधिमासगणाः तस्यानयनमहर्गणविधिनैवतत्र
प्रदर्श्यतेसावनमासमानामेतेषां ५१४९•••• चतुर्यु
गाधिमासकाःकेतेउच्यंतेअधिमासकाःषड्त्रिंशिकदह
नद्विदशारूपाःन्यासाः १५९३३३६ एतत्संशोध्यजाते
५३४३३३३६ एतद्रविचंद्रसमागमाउमत्राः यतउक्तंभग
णांतरंशेषयत्समागमास्तेहयोर्ग्रहयोरितिअतएवत्रिंश
तागुणिताजाता १६०३••••८० एतेचंद्रमानदिनसाउमत्राः
एतेषांचतुर्युगेनत्रावाःकेतेउच्यंतेतिथिनामतेवसादिक
दस्रापकशून्यशरयत्नाः ६५•८२२८•• एतत्संशोध्य
जाते १५७७९१७८•• एषस्वदिनराशिश्चतुर्युगा
हर्गणः तावंतश्चतुर्युगनदिवसाः सौरमानेनभवं
ति अस्माद्यावंतःकलिशताब्दस्सौरमाने अर्धरा
त्रावधिरात्रंयावत्सौरमानेनदिनमदयाउदयवाश
शिभगणादिनादिनानिनत्वमितितत्रराशिभगणाः
५१७५६३३६ एवंत्रिंशद्गुणसंवादिनीकृताः १७३२
२८•••८० एतावंतश्चतुर्युगेणनक्षत्रमानदिवसाः अ
तत्रतत्रभोगादिनेचंद्रभगणविंशद्भागोदिने एवंयावता

कालेनचंद्रः सावनविधुतः प्रचयस्तेरपचयोर्कदिने
हीनैः चतुर्युगचंद्रदिवसानांसावनदिवसान्संशोध्य
चतुर्युगादिमासदिवसाभवंति तेषांत्रिंशताभागमा
हृताश्चतुर्युगअधिमासकाः तेरेवचंद्रदिवसेर्कसाव
नदिनहीनैर्यदनहीनैर्यदनाशिष्यते तावंतिचतुर्युगे
नायचयदिनानिभवंति कुवासराश्वघ्नैः सावनमास
स्यचंद्रमानेनसहांतरेकृतेयदतिरिच्यतेतदधिमास
काख्यः चंद्रान्मासानांसावयहननहृरात्राः तद्यथाच
तुर्युगादिवसानांतेषां १६०३••••८० सावनमाना
हानीमानि १५५५२•••• संशोध्यजाते ४३८•••
८० सावनमानादेतावंतिचतुर्युगेवसान्यानितेषां
१६०३••••८० सावनमानाहानीमानि १५५५२
नचेद्रादिनान्यतिरिच्यंतेएतेषांत्रिंशताभागामप
हृत्यावाप्तं १५९३३३६ एतावंतश्चतुर्युगेनाधि
धिमासकाः अथवासावनदिनानांचंद्रादीनांचत्रिं
शताभागमयहृत्यराशीःकार्याः तेषामंतरमधि
मासकाः अथोनरन्यार्थचंद्रमानदिवसानामेते
षां १६०३••••८० सौरमानदिवसान्येतानि १५५५
२७•••• संशोध्यजाते २५•८२२८०
एतावंतश्चतुर्युगेनरात्राः एवंचतुर्यु
गास्यदर्शितानः अथसंवत्सरस्यप्रदर्श्य

	१२
२८••	८०
४३	२••

ते तत्रसावनमासेसंशोध्यजाते १२ एतावतिदि
नानिप्रतिसंवत्सरप्रचयोभवति अथवत्सरप्रचय
दिनानिप्रकारांतरेनानीयंते त्रैराशिकोन्यासः २२२८•••
८०१ अतःफलंतदेवअथाकियताकालेनासामकः
पतीतिप्रदर्श्यतेन्यासः अत्राद्योराशिसवर्णीकृतो
जातः ४३८•••८० यस्मादाद्योराशिश्चतुर्गुणितो

वारा॰ ह्रीटी॰ १९

जातः १२५९॰॰॰॰॰ अथ भागापहारयातीतिराशिः अ
थभाज्यभाजकराशीजातौ १२५९॰॰॰॰॰ १३२३२९७८॰
एतौ पुनरपि त्राभ्यामपवर्तितौ जातौ ९४॰॰॰॰॰ ९९
२८५०भाज्यस्यभाजकराशिनाभागमपहृत्य वानेपताव

५	७	९
४	३३	९
९ ९ ३ २ ५		

द्धिः मार्धनदिवसैर्गतैरधिमासः प
ततिवर्षद्वये मासाष्टकं षोडशदिवसा
दर्शितावशेषितमहिमाअनेनका
लेनभवंतिपतेषामेवदिनानांप्रकारेणानयनेत्रैराशि
केन १५५३३२८३१४१॰॰॰॰ अथाधे

५	७	९
१५०	३	४
१५ ५३ ३३९		

शान्या मशेषच्छेदौ मध्याद्वे वतविंश प्रदर्शिता अथ पवयः प्रदर्श्य तेपरिव
तौ पतावेवतपिकमुत्पत्तिः अथ पवयुगवेद
दिनावमेतेषाम १९३॰॰॰८॰ सूर्यदिनान्येतान् १५
७७१७८॰॰ मध्यजाते २५८१२८॰ पतावेन अत
युगेनराज्ञाः अथ पतयुगे समस्तारेण प्रदर्श्य ते
तत्रवक्ष्यमाणविधिनाचा द्वे संवत्सरेणैनराज्ञामवेति पतेषां त्रैराशिकेन प्रका

५	७	९
४	३३	९
९९३८५		

	५	
३८	१५	३५
४४५३२८७४		

रेण तेष्मानयनेनान्यः १८१३॰॰५॰२५८ अनेनराशिः
२२८॰ अत्रापि भागापहारः गुणकारराशिमाप
द्यापि के त्रिभिः शैलैरपवर्तितौ जातौ ५४ ५२७७
८॰ नौ वतयुगेनेराज्ञा भागमपहृत्य वानेपता
वंत ॥

	३		५			४		
१	९	३	३		८	८		
४	४		५	३	३	७	७	७०

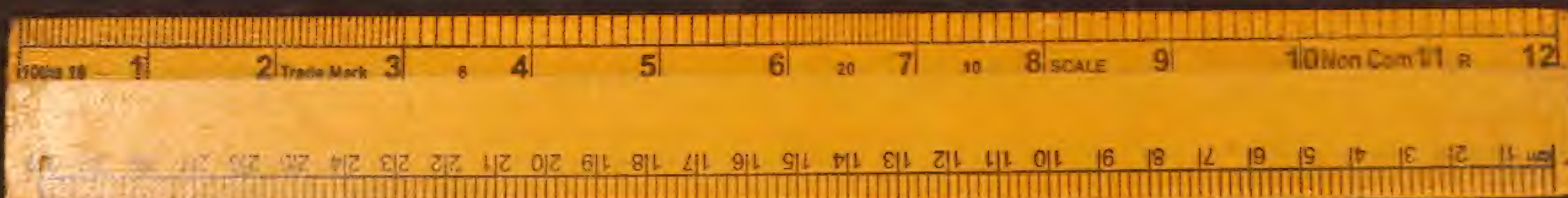
नराज्ञा [illegible] मेवत्सरेणभवन्ति एवंनीते।
पुनेविचिता इति अथकतिभिः कतिभिर्दि
वसैरुनपातराज्ञो भवति इति तथानत्र
दर्श्यते न्यासः ३९००१ अथायो राशिर
ली वर्णीकृतो १५०८८१८० [illegible] जनयस्मादनेन राशिना
५५५१७७८ गुणितस्त्रायोरा
शिः सवर्णीभूतस्तस्मादनेनैव राशिनान्यो
राशिरेवः। गुणितो जातः ५५५१७७८
एषभाज्योराशिः अथास्य भाजकराशिः
१५८११८० गुणराशिनानेन ३९० त्त
भागमपहृत्य वाप्तम् ९५९७७३ अने
नभाज्यस्यास्यराशेः भागमपहृत्याप्तम्

९३
९३१७५
९५९७३

एतावद्भिश्चैन्द्रमानेदिवसै
रुनराज्ञः पतति अथैवका
लस्यानयने त्रैराशिकेनाप
रः प्रकारः १५०८११८० ॥ १६०३०
००८० ॥ १ ॥ अतः फलम् ९३ अ
त्रावमशेषच्छेदौ षड्भिरधिके त्रिभिः शैलै
रपवर्तितौ जातौ एतावन्तएवरुनरा
त्रिदिवसाः एवंनीते पुनः पिण्डरविमानं

९३
९३१७५
९५९७३

मासाधिमासकंचान्द्रम्
अवमविहीनं सावनंमे।
न्दवमन्द [illegible] दोमि
तिः अवमधिमासकावमस्सम्भवस्यवका

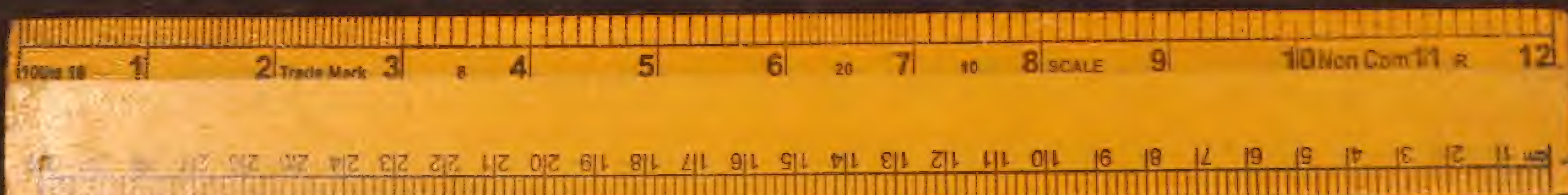

ऊंवा:
तरी:
वः

20

शाभिमतः अन्यं कीदृशो देवविदित्याह य
ग्रहयुगवर्षदिनमासहोराधिपतीनां प्र
तिपत्तिच्छेदवित् षष्टिवर्षाणि ग्रहः सव
पुनर्भवति तस्य प्रवृत्तिः प्रवर्तते कस्मि
न्काले ग्रहयुगस्य प्रारम्भो भविष्यति एत
च्चहस्पतिवारेव वदत्याचार्यः आर्यधनि
ष्ठामभिप्रवृत्तो माघे यदा यात्युदयं स्वे
ज्यः ग्रहयुगप्रभवः सनाम्ना प्रपद्येते
भवति तदा ग्रहपतिच्छेदस्तस्यैव ग्रहयु
स्यानि हा किं जानातीति प्रतिपत्तिच्छेदवि
त तन्मध्येच द्वादशयुगानि भवन्ति विस्त
स्तेषां बलिभिदुताप्त्वहोन वा प्रोह
पदादिभिश्च क्रमायुगेषाः पित विभुवमो
मशाक्रान्तत्वात्प्रिवमीप्रदिष्टइति प
तेषामाचार्यो बृहस्पतिचारे णानविधा
नेवदृत्याति वयमपितत्रैव व्याख्यामः
एषामपि प्रतिपत्तिच्छेदवित् तथा च ष
तिदिनपतिहोराधिपतिप्रतिपत्तिच्छेदवि
त अत्र च सावनमानेन वर्षपतिर्भवति
तत्रानयनमाचार्येणतेत्रेडक्रम तथा त्रा
हर्गणानयनम् समविपवेदा कैर्ध्याक
कालमपास्य वेदपक्षाद्रौ अर्थात्
मितेभानो पवनपुरे भौमदिवसाद्ये मासी
कृते समासेहि प्रसमाहृतेह्यमपतेः।

ल्दैहृयुतोधिमासैस्तिथ्याढ्यकास्तिथियुतोधयुः
कुइ ग्रस्तमनन्तपारलब्धोनिघ्नन खसमभियु
ताः सोमकसिद्धान्ते येनातिविशेषोऽस्ति
पुष्पेवामिति अतो वर्षाधिपानयनम् स
तियमयमदिगुत्ते हिगुणोऽन्यादि पदा
यमभक्ते प्रतिराघपवर्तदहते लब्धं वर्षा
णियातानि प्रसतन्तहितान्यग्निगुणान्यधिव
वर्जितानिहरेत् समभिरेवशेषावर्षाधि
पतिः क्रमात् सूर्यात् तथाहर्गणस्य षष्टि
घातत्रयेण भावेहृते यत्तशेषं तानिदिना
नि गतस्याहपतेर्गतानि तान्येव षष्ट्या
धिकाः पानत्रयाच्छेषो यदवशिष्यते
तावन्ति दिनानि वारे धृतिर्भविष्यति एव धिप
मह्यपतेः प्रतिपत्तिच्छेदोज्ञातो मासपतेर
पिसावनेनैवमानेन प्रवृत्तिनिव ज्ञीभवा
तः तस्यानयनमाचार्येणतत्पद्योक्ते
च तथा च त्रिघ्नाद्रकैर्मासाः प्रपन्नमा
हिताहिघटगुणपानेकः तस्मादेवविशेषा
मासाधिपति तत्त्वेवाकोत् तत्र त्रिघाता तानि॰ स्यडाय
भागुहृतेयदवशिष्यते तावन्ति दिनानि तस्यमासपतेः प्रवृत्त
+ वर्ष मासाधिपतिर्भवति च भविष्यति एवं तानिचात्रिगुणः संयुक्त
मासाधिपतेः प्रतिपत्तिच्छेदोज्ञातो ॥ त यदवशिष्यतेतानर्क
थाच ब्रह्मसिद्धान्ते षष्टिघातत्रयभक्ताक दिनानि + द्यः
लगताहर्गणात्फलेत्रिगुणे सेकं सप्त।

विभक्तं सावनमासाधिपोऽर्कादिः ॥ दिनपति
होराधिपत्योराचार्येणानिश्चयो नास्ति के
षांचिदौदयिको वारपतिः अन्येषां मध्या
ह्निकोऽन्येषामर्धरात्रक इति तथाचाचार्यः
युगाणां दिनवारमिथुनाणां विहिदेशका।
लमलब्धः लाटाचार्येणोक्तो यवनपुरे
नास्तगते सूर्ये वसुदयो लंकायां मिहाचा
र्येण दिनगणोऽभिहितः यवनानां निशि
दशभिर्गतैर्मुहूर्तैश्च तद्गुणालंकार्धरा
त्रसमये दिनप्रवृत्तिं जगादार्यभट्टः भू
यः स एव चार्कोदयात्प्रभृत्याह लंकायां दे
शान्तरमेषाडिकनावैकृतेन यानास्ति न
कालस्यास्मिन्साम्यं तेनैवोक्तं यथा भास्व
न्मध्याह्नं भद्राश्वे लंकास्तमये कुरुषु केतुमाला
लो ऽकुरुतेऽर्धरात्रसमयमारतवर्षे युगपदर्कः
उदयो यो लंकायां सोऽस्तमयः सवितुरेव सिद्ध
पुरे यमकोट्यां मध्याह्नो रोमकविषयेऽर्धरात्रे
व अधिकमासकोनरात्रग्रहदिनतिथि।
दिवैर्मेषचन्द्रार्कात् अयनर्तुगतिनिशाः स
मं लंकायुगस्यादौ अन्यत्र रोमकविषयादेश
लं तन्यदेवयवनपुरात् लंकार्धरात्रसमया
दन्यत्र सूर्योदयाच्चैव सूर्यस्यार्धास्तमयात्प्रति
विषये यदि दिनाधिपक्रमः तथापि नाम।
वाके न च युक्तिः काचिदस्ति सन्ध्याको

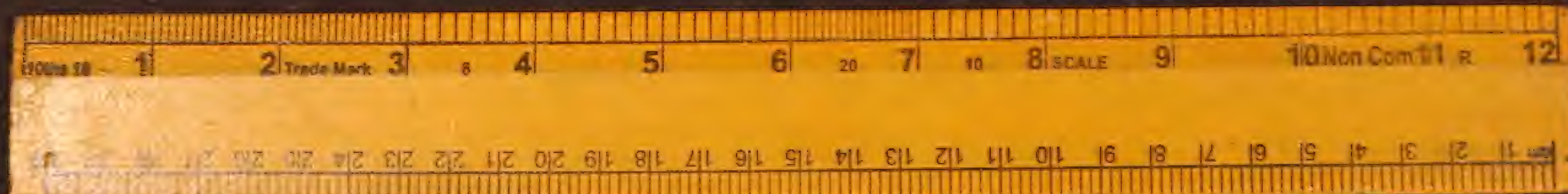
वित्वादिदहाः कचित्तिशादिनपतिःक्वचि
कश्चित्स्वल्पस्वल्पस्यानेन्याकुलमेव दिनप
तित्वात् होराधाम्नस्यैवात्माडोतादिना। प॰
धिपस्यास्याः तस्यापरिनिष्ठाने होराधिप
तिः कथं भवति अविवादेनैव प्रायो दिनवा
राजनपदः प्रवृत्तेये स्फुटतिथिविच्छेदस
मेयुक्तमिदं प्राहुराचार्या इति एवं स्थिते दि
नवारेऽर्वादयिकेऽस्माकं मते तस्मादह
प्रकरणमनोक्तं ॥ जगति तमोभूते स्मिन्
हष्यादौ भास्करादिभिः सृष्टैः अस्मादिनप्र
वृत्तिर्दिनवारेऽर्कोदयात्तस्मात् ॥ तत्र वि
शेषः दिनवारादिपयामात्राभवति किन्तु
वसुदयादिति दिनाधिपस्तु सावनेनैव मा
नेनैव भवति किन्तु देशे देशे स्वदेशान्तरघ।
टिकाभिरर्धकालयुक्ताद्वा कालिस्वसूर्योद।
यात्स्वदेशे दिनपतिप्रवृत्तिः तद्यथा उज्जयि।
नीयाम्योत्तररेखायाः प्राग्भागे स्वदेशान्तरघ
टिकाभिः सूर्योदयात्परतो वारप्रवृत्तिर्भव
ति रेखापश्चिमभागे स्वदेशान्तरतुल्याभिर्घ
टिकाभिरविशेषवारप्रवृत्तिरिति एवं वारवि
शेषे वदता भाविना अन्यत्र कालेवरदले
स्वधियायोज्यं यथा सेभवेत्तत्रायं प्रयोगः
स्वदेशमध्याह्नघटिकाभिः पंचदशभ्यो
प्यावशेषाघटिकास्ताभिः रेखाप्राग्भागे

उज्जयिनीदक्षिणोत्तर
याम्योत्तररेखा घटिका
पश्चा ॥१२

विपुला

छिष्ठवाद्दि २१

वि

द्वाद

डेवा
तटी
११ कालि

मध्याह्ने प्राग्भागे दिक्स्वदेशो नित्येव कल्प्यः रे
खापश्चिमभागे नराणामर्धं तावतीभिर्घट
टिकाभिः ॥ तथा चाह बलभद्रः उज्जयिनीत
स्तगतायां रेखोदग्दक्षिणेन लंकायां अवन्ती
स्तस्मेरुं ज्ञेया देशान्तराख्या सा ॥ स्वदेश
देशान्तरयोजनानां षष्ठ्याहतानां स्फुटभृ
तानां ज्ञेयस्तल्लब्धघटिकादिकालो देशा
न्तराख्यः सततं स्वदेशे ॥ वारार्धतत्काल
श्रुतौ गतायां दिवसेऽहनि दिनपादिवेला रे
खादिभागे त्वपरे निशायां कालेन शेषेण
सहेन्दुराशौ ॥ रेखादिभागेऽपि दिवेशवासे
कालान्तरार्थे अनखण्डशेषैः कालेन तेन

नं

खण्डादावशेषैर्दिने वारार्धे दिवागते स्यात्
रेखापरार्धे त्वकनेतवले वारार्धकालेप्यधि
के दिनस्य काले प्रयाते यदि शक्तिवेला न
हन्ततायां खण्डावशेषः ॥ एवं यस्मिन्का
ले वर्तमानस्य दिनपतेः प्रवृत्तिः तस्मिन्का
ले अतीतस्य निवृत्तिरिति एवं दिने प्रतिप
त्तिर्द्वेदोक्ता अथ होराधिपतिः यावत्य तत्र

प्रह

नो घटिकानो वारप्रवृत्तेरारभ्यात्प्रभृति दिन
गतानां रात्रिगतानां वा कालहोरा नार्व लभ्यते
अतीता घटिका अभीष्टकाले गता एकीकृत्य
यावन्तो भवन्ति तादृग्गुणाः कार्याः तत
स्तासां पञ्चभिर्भागमपहृत्यावशेषैकस

वार

मादिनवारप्रवृत्तेरिष्टकाले होराधिपो भवति
पञ्चभिर्भागे हृते यच्छेषं तदधः पञ्चभ्यो वि ट्भ्यो
शोधयेत् ततो द्वाभ्यां गुणयेत् स्थितात् षष्ठादा नृ
षीकृत्यापर्यस्यावर्तमानहोरापतेर्गतका धि
क्षे लाधः स्थितो यस्तावत्कालस्य एव होराधि
पतिः ॥ तथा च बृहद्बलभद्रः प्रारम्भका
लाद्दिनपस्य यातकाले यमर्ध्यर्थे हृते तु ल
ब्धिः पञ्चाहता वद्युता द्विभक्ता शेषात्तु हो
राधिपतिर्युसद्भिः ॥ तथा चास्मदीयवच
ने वारपतेरारम्भकालाद्द्विगुणाद् द्वे हृता
ल्ते पञ्चघ्नरूपयुतेऽङ्कनिभक्ते वारमान्य
होरेशः ॥ अत्र होराधिपतेर्नालिकाद
येषामभ्भोगेपविकल्प प्रहति निहत्याः परि
कल्पना कार्या तथा च ब्रह्मसिद्धान्ते दिन
गतघटिकाद्विगुणाः पञ्चहृता वान्यसेत
दिति ॥ तथा चार्यः सप्ताद्युते दिने श
द्विगुणेष्वेकोयुत अहोरात्रभिः पञ्चघ्नः स
महत्तो विज्ञेयः कालहोरेशः इति अत्राहर्ग
णाद्या दिनपतिलब्धिस्यानयने कार्ये एवं
वर्षाधिपादीनामप्येवमानाक्रमः वर्तमा इति
नवर्षाधिपाद्वर्षान्त्यास्मिन्वर्षे भवति मा
साधिपात्मासर्पलनीयः होराधिपाद्धोरा धि
धिपतिः षष्ठः दिनपतेर्निरन्तर इति तथा
क्रम चार्यः कल्पाणमुकाह ॥ मासाधिपाद्यो

सौ॰वा॰
टी॰
१३

धेवचान्द्रोऽत्र होरेशः ऊर्ध्वक्रमेण दिनपा
च्चमष्टचतुर्थो [illegible] इति तथा च वर्षाधि
पश्च तुर्यः मासाधिपति [illegible] ततो योन्यः
होराधिपः षष्ठो निरन्तरे दिवसनाथः स्या
त् एवं होराधिपति प्रति [illegible] भेदो ज्ञेयो
अधुनाऽन्यदप्याह ॥ सौरादीनां च मानानां
मसदृशासदृशयोरपायोपायप्रतिपादन
परः सौरमाने रविराशिभोगः अनया
कल्पनया यावता कालेनार्को राशिं द्वाद
शकं भचक्रं भुङ्क्ते तावत्कालेन रविमानेन
वर्षं भवति द्वादशराशयो द्वादशमासा
एव यतश्च सौरमाने सावनदिनानां पंच
षष्ठ्यधिकं दिनशतत्रयं भवति घटिकाप
ञ्चदशकेन सार्धेनाधिके सावनेमाने
सौदयात्सोदयो यावत् षष्ट्यधिकेन
दिनशतत्रयेण भवन्ति नक्षत्रं चान्द्रं च
ग्रभोगः तत्र कदाचित्षष्टिघटिका भव
न्ति कदाचिन्न्यूनाधिका अत्रापि मध्ये
मे च तिथ्यन्ते तिथिभोगः तस्यापि तत्त्व
वश्यं नाधिकतापत्तदसदृशानां मानानां स
दृशानां चैककार्यकरणं गृहीतं साधनं
नाम तद्यथा प्रथमे सावनं तत्र पवि
तोऽहर्गणभवनं यावन्तो यन्ते ताव
दहर्गणस्सावनदिवसा भवन्ति तेषां

द्रष्टव्यं [illegible] कोऽर्थ [illegible]

सूर्यभगणो नाम सूर्यदिनसंज्ञस्तावत्स्यात्पुनः तत्र इष्टकाले कल्प्या ह्यावे
ष्टाः सूर्यपरिवृत्ताः

दश परिवर्तैः सौरमानोत्पन्नो लव द्वादश
गुणिता वर्तमानकाले चैत्रसिता यतीता
मासास्तेषु क्रान्त्का रविमानेनैव मासाः
भवन्ति तत्र तस्मिन्मासगणे त्रैराशिको
पलब्धान् गताधिमासकान् संयोज्य त्रिं
शता संगुण्य वर्तमानमासगततिथीः सं
योज्य चान्द्रो दिनगणो भवति सर्वत्रैराशि
कोपलब्धैस्तिथिलोपैर्विहीनः सावनोऽह
र्गणो भवति स चाहर्गणः भगणागणः सा
वनदिनानां फलैर्भगणोऽहर्गणम् अथवा
लिप्तालिप्तान्तानुसारेण प्रदर्श्यते तत्र च
अ॰सं॰ सदृशासदृशानां विज्ञाने सत्यं [illegible]
युगान्तरे यदिमाने पठितदिवसा लभ्यन्ते
तदेकस्मिन्संवत्सरे कियन्त इति त्रैरा
शिकन्यासः ४३२०००० ॥ १०॥
अतः फलम् ३६० एवं ज्ञाते यथा साव
नमानवर्षे एतावद्भिः सावनमानदिवा
सैर्वर्षमिति न्यासः ४३२०००० ॥ १५
०३०००८० अतः फलम् सावन
वर्षेणैतावत्सङ्ख्येन दिवसा भवन्ति न्या
सः ४३२०००० ॥ १५७७७८८
०० फलम् १५००८० सावनवर्षेणै
तावत्सौर ४३२०००० १३२२६०००
मानेदिवसा भवन्ति न्यासः ०८०१

इति र भू॰
दिकोऽहर्गणः स च स्फुटी
ज्ञानकादौ उपयोगि
एवं सर्वमानानामेक
[illegible] नामसा + [illegible]
पट्ट२ [illegible]
युगपदन्तरैः [illegible]
मानचतुष्टयं [illegible]
वाङ्गनेर्दिवसा विज्ञेय
वनादीनाम्

मासेनैवावन्तो

ॐवा
[illegible]
२४

24

४३२०००० ॥१॥ फले ४०११६०३
०००००८० सावनवर्षेण

३६५
११७८०
४३२००००

३६०
४१४१०७२
४३२०००००

नक्षत्रमासदि
वसा भवन्ति
४३२००००० १५५९
३४००७२ [illegible] सावनवर्षेणेतावन्तिना
क्षत्राणिभवन्ति ॥ अथचन्द्रमानेनचान्द्र
तर्युगा दिवसानामेतेषां त्रिंशताभागमप
हृत्यावाप्तं ५३४३३३६ एतावन्तश्चान्द्र
तर्युगेनचन्द्रमानमासाभवन्ति एतेषां
[illegible]
शमपहृत्यावाप्तम् ४४५२७७८ ए
तावन्तिचान्द्रयुगेनचान्द्रेणमानेनभवेति
तन्न्यासः ४४५२७७८ ॥ १६०३०
०००८० ॥१॥ फलम् ३६० ए
तावन्तश्चान्द्रमानवर्षेणसावनमानदिव
साभवन्ति न्यासः ४४५२७७८ ॥
५७७९१७००० फले

३५४
११८०००७८
४४५२७७८

रातावत्त

चान्द्रवर्षेणेतावन्तःसौरमान
दिवसाभवन्ति न्यासः ४४५
२७७८१७३२६०००८०॥३८
५ एतावन्तश्चान्द्रवर्षेणनक्ष

३८५
४६१५३८
४४५२७७८

३५४
१६३३३८८
२४५२७७८

त्रमानदिवस
१५५५९३४
००७२ ॥१॥ फले एता

तावन्तिचान्द्रवर्षेणनक्षत्राणिभवन्ति ॥
अथचन्द्रयुगसौरमानदिव

३५०
८६११७२
४४५२७७८

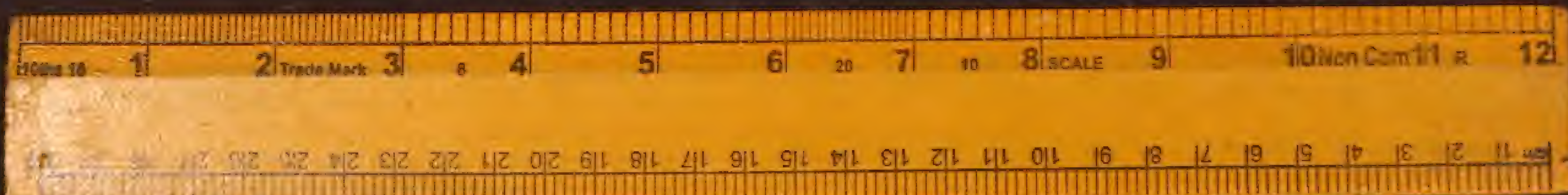
सानामेतेषां १५१७९१
७८०० त्रिंशत्तमभागमपहृ
त्यावाप्तम् २५९७२६० एतावन्तश्च
न्द्रयुगेनसौरमानमासाभवन्ति तेषांद्वादश
भिर्भागमपहृत्यावाप्तं ४३८११०५ ए
तावन्तश्चन्द्रयुगेनसौरमानवर्षाभवन्ति
न्यासः ४३८३१०५१७७७९१
७८०० फलम् ३६० एतावन्तिसौ
रेणवर्षेणसौरमानदिवसाभवन्तिन्या
सः ४३८३१०५१७७७९१७८
०० फले ३६० एतावन्तिसौरेणवर्षे
णसौरमानदिवसाभवन्तिन्यासः ३३

३५४
३८०८३०
४३८३१००

८३१०५ ॥१५५५२
००००० ॥१॥ फले
सौरवर्षेणेतावन्तःसाव
नमानदिवसाभवन्ति

३६५
१२७३६०
४३८३१०५

न्यासः ४३८३१०५१
७३२६०० फलम्
एतावन्तिसौरवर्षेणनक्षत्रमानदिना
निभवन्ति १५५९३४०००७२
॥१॥ फले एतावन्तिसौरवर्षेणनक्ष
त्राणिभवन्ति अथचन्द्रयुगेनक्षत्रमान

ज्यो॰
टी॰
२५

दिवसाः १५७७७६००००८० एतेषां त्रिंशतांभागमपहृत्यावाप्तम् ५२२५ ३३३६ एतावन्तश्चतुर्युगेन नक्षत्रमानमासाः एतेषां द्वादशभिर्भागम् अपहृत्यावाप्तम् ४८१२२२८ ॥ १७ फलम् ३१६०००८० ॥ १ ॥ फलम् ३६० नक्षत्रमानवर्षेणैतावन्ति नक्षत्रमानदिवसा भवन्ति त्यासः ४८१२७ २८ ॥ १६०३००००८० फलम् ३३३ नक्षत्रमानवर्षेणैतावन्ति चन्द्रमानदिवसानि भवन्तित्यासः ४८१२२२ ८ ॥ १५५५२०००००॥ १॥ फलम् ५५५ नक्षत्र ३१३ २४५००६ मानवर्षेणैता १२१२०६ ४८१२२२५ वन्तिसावना ४८१२२२८ मानदिनानि भवन्तित्यासः १२१२० ६२८१२२२८ ॥ १५२२४१ २८०० ॥ १ ॥ फले ३१२ नक्षत्रवर्षेणैतावन्ति सौर ४१३४३५४ मानदिनानि भवन्तित्यासः ४८१२ २८ ४८११२२८११५५४३४००२ १ फले ३४१ नक्षत्रमानवर्षेणैताव न्तिनक्षत्राणि भवन्ति ॥ अथचातुर्युगे न नक्षत्राण्यमेतेषां १५५४३४००२१

सानशेषं भवतितस्मिन्नेव नक्षत्रे दिनानां शतत्रयमेकोनवत्यधिकं भवतितथासावनमानवर्षस्त्वमानेनषष्ट्यधिकं शतत्रयं दिनानां नव तस्मिन्नेववर्षे दिनानां चतुष्टयं चाष्टाधिकं १५

सप्तविंशतिभिर्भागमपहृत्यावाप्तम् ५ २२५३३३६ एतावन्तश्चतुर्युगेना नक्षत्रमासाः एवं नीते पुनः लब्धम् नमा दि॰ सेषुसेवि[illegible]नाः एतेषांतुल्यत्वाद्वर्षाणि तुल्यान्येववर्षाणि तुल्यान्येववर्षाणां तु ल्यमानत्वं मानेषु त्रैराशिकमपितुल्यम् अत्रतात्पर्यार्थः सौरमानेसमानेन षष्ट्य धिके शतत्रये दिनानां भवति तस्मिन्[illegible] विवर्षे चान्द्राणि त्रीणि शतानि एकसप्त्या प्र॰ धिकानि किंचिदधिकानि दिनानि यान्ति तस्मिन्नेव सावनदिनानि त्रीणि शतानि प ञ्चषष्ट्यधिकानि सपादानि यान्ति तथा चान्द्रमाने समानेन षष्ट्यधिके दिन शतत्रये भव ति तस्मिन्नेव वर्षे दिनानां चतुष्कोणादधि के शतत्रयमेकोनपञ्चाशद्दिधिक[illegible]के भवति तस्मिन्नेव शतत्रयेन नक्षत्रमानं दि नानां भवति तथा नाक्षत्रे वर्षे समानेन दिनानां षष्ट्यधिकं शतत्रयं भवति तस्मि न्नेव चन्द्रदिनानां शतत्रये विंशादधिके भव ति तस्मिन्नेव शतत्रये त्रयोविंशत्यधिके सौ रमानदिनानां भवति तस्मिन्नेव सावना दिनानां शतत्रये सप्तविंशत्यधिके भवति एवं प्रत्येके समानेन षष्टिशतत्रये दिनानां भवत्येव तन्महत्त्वम् ॥ अथयोग्यायो

द्रा॰

तस्मिन्नेववर्षे पञ्चषष्ट्यधिकं शतत्रयं दिनानां चितवा तथाषष्ट्यधिकं दिनानां भवति + १५

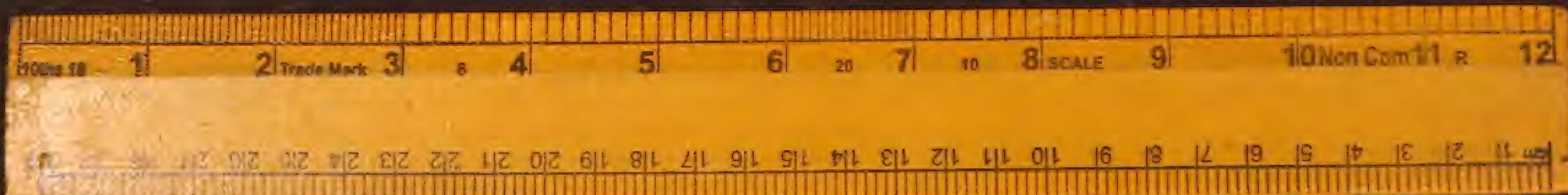
दि॰

शतत्रयमेकोनपञ्चाश दधिकं सप्त[illegible]भवति तस्मिन्नेव[illegible]दिनानां श तत्रयमेकोनपञ्चाशदधिकं भवति तथासावनं वर्षं समानेन षष्ट्यधिकं दिनानां १५

सू॰

एवं सौरादीनां मानानां मसहस्रं सहस्रा॰ त्वं चन्द्रात॰

चे॰

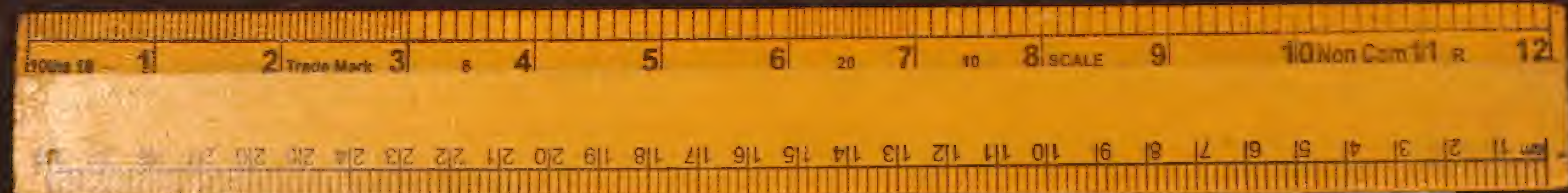

जो॰वा॰
वाटी॰
१६

त्वं प्रतिपाद्यते तैरेभिर्मानैश्च योग्यं कवा
योग्यं तेनयच्चीयते तडच्यते तद्यथा यु
गानि कृतयुगादीनि च गुरुर्वाणि विषुव
द्वयमयनद्वये स्वतवादिनप्रमाणेनेति
अत्र तयोग्यत्वेनान्यत्र तथा चाद्रमासः
क्षयमासश्चाधिमासको नाक्षत्रमासस्तु
चौरामासान्तेन तत्तयोग्यत्वेनान्यत्र तथा
सावनयज्ञव्रतोपवासचिकित्सासूतका
प्रायश्चित्तग्रहणतो योग्यत्वेनान्यत्र नंदा
इत्यादि सावनमानस्य मलमासत्वं यद्वा शुक्लप
ते तत्तद्योग्यत्वेनान्यत्र ॥ तथा च ब्रह्मसि
द्धान्ते सौरेण द्युमासाब्दा विषुवच्चायनादिकं
सावने दिवसाः दिनसाहयमध्यानतदेवतो
कैश्च मानाभ्यां मानानि सौरचान्द्रसावना
नानि च ग्रहैर्नयन मेभिः सौरैः कृतरूत
भिः सेव्यवहारश्चलोकस्य युगवर्षविषुव
दयनानि हर्तिघोर्ह हिहायनं सौरं ति।
थिकरणमासेन पर्वक्रियाश्राद्धान यज्ञ
सावनप्रमाणग्रहणास्तूपवासस्तूतकचिके
त्साः सावनमानाद्ज्ञेयाः प्रायश्चित्तक्रिया
श्चान्याः नक्षत्रसावनदिनाः सूर्यादीनां स
सावनदिनानि यस्मात्तस्मादर्ता ऽवधि
जमेमन्द्रवुडीनामिति केचित्तवदन्तत्र
भागेनतयसंख्याखो यो व्रतविशेषमन्तो

स्थ्य यो गीत्वमाहनं तत्र मान त्यं ॥ तथा
च भगवानार्गः सावनैन्दवसाविशेर्दिनमा
समा न मासाब्दैः व्यवहारो भवत्रे सुभ मानेन
प्रकीर्तितः इति एवं सौरादीनां मानानाम
सहणसहशयोर्योग्यायोग्यत्वं प्रतिपाद्य
नमाहुः कुशलाः ॥ अन्यदप्याह ॥ सिद्धा
न्तभेदेप्ययननिवृत्तौ प्रत्यक्षसमं खलु लोकं
केप्रयोगात् द्युदिनेशकालोह्यायाये च दृष्टमा
णितसाम्येन प्रतिपादनं कुशलाः सिद्धान्त
भेदेपीति सिद्धान्ताः पौलिशादयः तेषां
भेदः असादृश्येन तस्मिन्नपि प्रतिपादने कु
शलाः प्राज्ञाः अतिगणितपटुत्वात् तथा
अमुकसिद्धान्तस्यामकसिद्धान्तेन सह ग्रह
मे णानावदन्तरमिति एवं ग्रहणसमागमा।
मादीनामपि तच्चार्थेण पञ्चसिद्धान्तिका
यामेव प्रदर्शितं तथा च लोकेऽभक्ताश्च
नमयास्य कृताग्निदसुहताशकैः हत्वा
क्रमाद्दिने पौमध्यःकेहं सर्वे विशीर्णा मिति
पौलिशे ॥ तथा च रोमशः सूर्यादिगणात्
त्वतिथिरान्त्यचक्रं परिहीनात् समाष्टा
कस्महृते द्वियोहृतान्सध्यमः सूर्यः तथा यु
गणेकोहृशतद्वे विपदत्वे द्राणवेर्कः सिद्धान्ते
स्वरखाश्चिहृन वयमो हृते क्रमादिनदले वि
न्ध्यादित्यादि एवं सिद्धान्तत्रयेणार्कमानीया,

अमुकेनापिसहेताव
चा॰ देत्तर १५

ओवा॰
टी॰
१३

तिस्यैपलवाद्विदिनैरेना
मिभिर्द्विटीभिरयनच
नभ्रअकसिद्धांते

त्वंदेवोड्वामिति तथाग्रमयोर्देहिलोलनयो
यानिष्ठन्निर्निवर्तते तस्यामपिप्रतिपादने
ऊशालः ॥ तथावग्रनकसिद्धान्ते यता
वतीभिर्घटीवामकास्मिन्दिने यतावती
भिर्घटिकाभिर्गृहप्रपन्ने तत्प्रतिपादने च
ऊशालः यतश्चाचार्येणैव प्रतिपादितं ॥
तथाचपंचसिद्धान्तिकायां ग्रश्लेषार्धादा
सीद्यानिहत्तिःकिलोलकिरणस्यायुक्तम
यनेतदासीत्साम्प्रतमयनेनवतः तथा
ववदन्ति ग्रश्लेषार्धाद्दक्षिणमुत्तरमयने
रवेर्धनिष्ठाये तनेकदाचिदासीद्येनोक्तेष
वेष्णाखेषु साम्प्रतमयनेसवितुःकर्कटा
येमृगादितश्चान्यत उक्ताभावे विकृतिः
प्रत्यक्षपरीक्षणैर्व्यक्तिः तथाह द्विविधग्रा
वार्यप्रवदन्ति दूरस्थविह्ववेधाद्उदया
स्तमयेसहस्रांशोः छायाप्रवेशानिर्गम
चिह्नैर्वा मंडले महतीति कथप्रतिपादने
ऊशालाः प्रत्यक्षेदृश्यमाने पीठयेत्रादि
भिःकालयंत्रैर्यथालोकप्रतिपाद्यन्ते ग्र
पिशद्धःसमस्थयेनयासममंडलेनावसे
प्रयोगाभ्युदितोशंकानोवप्रतिपादनेऊश
लः यासास्वदेशेसमामंडलाख्यालेखा
विषुवलेखेत्यर्थः तथायोसौग्रहाणांसे
प्रयोगःसंप्रवेशस्तत्रयेसभ्युदितोशंकाः

प्रयुत

ले

श्चाभिमुखेनोक्तताततापोषावायेश्रेशका
स्याहोरात्रहृते यदिनभागादिनगतघटि
काःशेष घटिकावेत्यर्थः यथास्मिन्निष्ट
ता॰ दिनेभगवभौमालासोप्रतिपादनेऊशालः
अर्कस्यसममंडलप्रवेशा[illegible]स्याचार्ये
णांतेषेक्तः तथाव इष्टान्तरगोलाक्रमे
केज्योखभास्करोभ्यस्तम इत्यादत्तौ वया
पृतच्छायाउदयेनतत्कालः तस्मिन्दिन
वृत्तकृते सममंडलमध्ये विशेषैर्तावच्छे
त॰ षपलोत्तलादिषु विद्यते चैतत मेषस्य
यः प्रथमेऽह्निसममंडललेखायामेवोदि
तिस्तस्यामेवास्तमयेयातिक्रान्त्यभावात
प॰ त[illegible]प्रतिदिनेयथायथाऽर्कस्यक्रान्तिम
स्यैवोभवति तथातथादिनगतेकालेस
सममंडलप्रवेशोभवति दिनगतेकाले
तावतिदिनशेषोभवति [illegible]
[illegible]तावति एवंयावत्कालेनावद्भवति
सममंडलप्रवेशः एवंमेषादिराशिष
ट्कस्थितस्यात्तत्रप्रविष्टमिदानमिदं ॥ क
नदिकग्रहणहन्तेवोर्वापर्योयदाच्छायां
प्रविशति सम्यक्कोसममंडलगतादा
र्स्यः तत्रचकालेशंक्वानयने ऊत्कोले
केज्योकाष्टातगुणाध्रुवज्यया भक्ताः ताःश
कलिमाख्याताभिःसममंडलेच्छायाम

केस्यम
डलप्रवेशा
नवेदिनशेषा
दिनशिषकी
तस्य

कैरस्यैनादतीभिर्दि
गतघटिकाभिःसमम
लप्रवेशाभवे[illegible]
[illegible]शेषाभि + [illegible]
[illegible]गिभि

ता॰

ज्यो॰
टी॰
१८

समसमण्डलस्यफले समसमण्डलेरेखातेप्र
वेशाचेल्लोकेतानि योर्कस्यतन्मस्तयेवजन
यतिजातानिसभास्करेतस्यक ॥ तथा
चब्रह्मसिद्धान्ते विषुवत्कालेनयुग्मविषु
वच्छायाहतोन्तवुक्रान्तिः यदूनदर्तज्या
याःशोङ्कसमसमण्डलस्थेर्के ॥ एवमेतेषोम
तेषांसिद्धान्तभेदादीनांच्छायायानांकालि
कयायेषवक्रोधनुस्तयंगोलयष्टिशङ्कव
टिकाकपालकर्तरीपीठैःकालपरिच्छेदके
स्तथाहग्गणितसाम्येनहग्गेणितस्प[illegible]य
त्साम्येसाहप्रुपमेकल्पनातेनसाम्येनप्र
तिपादनेऽप्रपालःप्रान्तेः गणितेनोपलभ्य
च्छायायेस्तैर[illegible]हसमीकेनानोन्यथोः ॥ अ
न्यदप्याह ॥ सूर्यादीनांचग्रहादीनांशी
घ्रमन्दयामयोगरतीवाश्रुगतिकारणामि
त्राः सूर्योदयश्चादित्यादयःग्रहा आदित्य
चन्द्रभौमबुध[illegible]शुक्रसौराः तेषांकः
शीघ्रः कोमन्दइत्यस्मिन्कारणेभिन्नः तत्र
चसर्वग्रहेभ्यश्चन्द्रमा[illegible] ततोमन्दोबु
धः ततःशुक्रः ततोर्कः ततःकुजः ततो
गुरुः ततःशनिरिति तथासर्वग्रहेभ्यो
मन्दःशनैःचरः ततोगुरुःशीघ्रः ततः
शुक्रः ततोबुधः ततश्चन्द्रमा इति यस्य
त्वम्भेहासतोभ्रमःसोल्पस्मात्शीघ्रः य

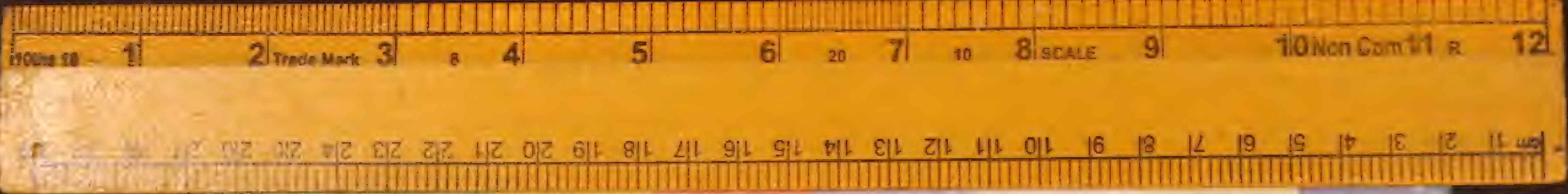
बृहस्पति

ततश्च

स्याल्पःसमन्द इति तथाचाचार्यः चन्द्राद्
र ध्वेबुधसित[illegible]रविःकुजजीवार्कजास्ततोभानि
प्राक्प्रतयलल्पगाग्रहास्तु सर्वे समण्डला
नाः ॥ तथाचब्रह्मसिद्धान्ते भगणास्या
धःशनिगुरुभूमिजरविशुक्रसौम्यचन्द्रा
त. क्रमेणशीघ्राःशनेश्चपतायाःका
लाभुक्ता ॥ तथाचा[illegible]र्यबहुः भानाम
धःशनेश्चबृहस्पतिकुजार्कशुक्रबुधच
न्द्रात तेषामधश्चभूमेर्मेधीभूतखमध्यस्थाः
तत्रयस्यभूमिनिकटभ्रमःसोल्पेनकालेन
भगणंभोगेष्वयत्यतःशीघ्रः यस्यहूरे
समहताकालेनातोमन्दः यतोभूम्यास
न्नस्याल्पीभ्रमस्तत्रचराशिभागास्वल्पाएवभ
वन्ति दूरस्थितस्यचमहाभ्रमस्तत्रचराशि
भागाएवमहान्तेनचन्द्रमाःस्वल्पेनकाले
नभगणभोगेष्वयति महताकालेनसौ
रः ॥ तथाचाचार्यः तैलिकचक्रस्ययथा
विवरपरार्णगुणोभवति नाभ्यांनोस्था
महदेवंसोच्चितानिराशिपन्तारापर्थे ॥
पर्येतिसशीघ्रंस्वल्पेनदानमण्डलाधस्थः
ऊर्ध्वस्थस्तल्पजवोपिसंस्तथानमहदर्कसु
तः ॥ तथाचब्रह्मसिद्धान्ते लघ्वोल्पे
ताश्वेशा महान्तिमहान्तोल्पमल्पेनएवय
न्तोन्दुमहता कालेमहान्शनैश्चारी ॥

नाः

न

गो॰ वा॰
टी॰
१५

तथा चाचार्य्यः महत् मण्डलमल्पमधस्था
त्कालेनाल्पेन परिययति चन्द्रः उपरिष्टात्तथैव
चामहच्चमहता गैश्चारी अल्पेहि मण्ड
लेल्पा महति महान्त अवयवा ज्ञेयाः
अंशाः कलाः तथैव विभागतत्वाः सका
त्याकिति तथा याम्योत्तरागतिः मेषा
देः कन्यान्तेयाति समाश्रितो भवति ॥
तथा चाचार्य्यः मेषादेः कन्यान्ते समम
ण्डमण्डलार्द्धमुपयाति तौल्यादेर्मीना
न्ते शेषार्द्धदक्षिणेनैव एतन्मध्यस्य दक्षि
णोत्तरगतिकारणमुक्तम् चन्द्रादिनात्व
न्तः सूर्यभ्रमदेशानुसारेण स्वस्वप्रदेशा
त्स्वविक्षेपवशेन दक्षिणोत्तरेण वा याति य
त उक्तं भवति आदित्यस्य विक्षेपाभावः उ
त्क्रान्तिरेव क्रान्तिः चन्द्रादीनामर्कवत्
क्रान्तिकृत्वा तस्या विक्षेपेण सह एकदिक्के
नयोगः कार्यो भिन्नदिक्केन वियोगः ए
वं कृते स्वक्रान्तिर्भवति यास्वक्रान्तिः
तया दक्षिणोत्तरगतिमाश्रितो भवति यस्य द
क्षिणा सदा दक्षिणा अथवा मकरादौ राशि
षट्के स्थित उत्तरां गतिमाश्रितो भवति क
र्कटादौ राशिषट्के दक्षिणा यस्मादुत्तराय
णस्थो ग्रहः प्रतिदिनमुत्तरादिशो याति
दक्षिणायनस्थो दक्षिणायने एवं ग्रहा

णां याम्योत्तरागतिः अथ नीचोच्चग्रहाणां
गतिः तत्र स्वभ्रमणप्रदेशात् कदाचिद्दूरउ
परि स्थितो भवति कदाचिदधस्थः यत्र म
ध्यमो ग्रहो भवति तत्कक्ष्यामण्डले यत्र स्फु
टग्रहो भवति तत्प्रतिमण्डले अर्कचन्द्रौ म
न्दप्रतिमण्डले भ्रमतः ताराग्रहाः शीघ्रप्र
तिमण्डले भ्रमन्ति तत्र कक्ष्यामण्डलादुपरि
स्थितो यदा भवति तदा दूरत्वात् ह्रस्वो भ
वति ह्रस्वत्वात् स्वल्पबिम्ब इह दृश्यते स चोच्च
गतिमाश्रितो भवति कक्ष्यामण्डलादधः
स्थितो भवति तदा नीचगतिमाश्रितो भ
वति तदासन्नत्वान्महाप्रमाणो
दृश्यते स नीचगतिमाश्रितो भवति तत्र
व ग्रहे स्फुटीक्रियमाणे अन्त्यकर्णः प्रथ
मे केन्द्रपदे भवति चतुर्थे तदा यह उच्चा
गतिमाश्रितो भवति अथ तृतीयपदस्थो
वा भवति तदानीचगतिमाश्रितो भव
ति अत एव त्रिज्यायेकोटिफले धनमृणं वा
क्रियते यैः प्रतिमण्डलप्रापीस्फुटकेन्द्रभ
वति तथाचाचार्यः शीघ्रान्त्यफलविहीना
द्वाभ्यां त्रिजयागते छेदेशान्मेभुजकोटीनत
तः पश्चात् पतिते स एवा विधिः स्वयविधि
गणिते भाज्यो वनगुणो विपरीता तेन अको
टिफले मार्द्धमृगकर्क्यादौ वयाप व

ग्रति

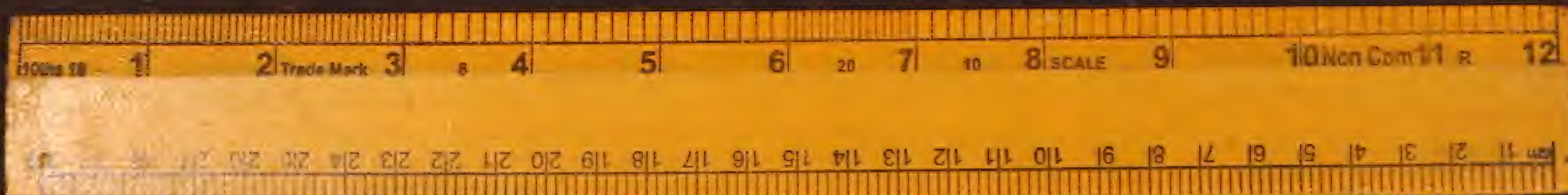
लो

त

सेवा। वृही। ३।

यः तदुक्तकानियोगपदेनेति ॥ तथावद्ध
स्पसिद्धान्ते तदुक्तितेज्येभौपौहेतेयफले।
कोटिफलयुताविज्याग्रायन्तयोर्विहीना।
पदयोर्द्वितीययोःकोटिः तदुक्तफलकोटि
[illegible]गान्तलेवर्णइति एवमादिकवर्णज्ञा
नेयभिज्ञः आभिमुख्येनजानातीत्यभिज्ञः
अन्यदप्याह ॥ सूर्येंदुमसोश्चग्रहणग्रह
णादिमोक्षकालादिकुमानविमर्दवर्णादेश
नानानागत[illegible] ग्रहसमागमयुद्धानामादेशे
सूर्येंदुमसोरर्कशशिनोर्ग्रहणेउपरागे।
ग्रहणादिग्रहणप्रारम्भंजानाति एताव
तिगतेकालेमोक्षः ग्राह्यमण्डलंसकलं।
ग्राहकस्त्यजति तथाकालंजानाति ग्रहण
मोक्षयोरन्तरेएतावान्कालस्तथादिक स्प
र्शकस्पर्शादिग्रहणमसकस्पर्शोनिमील
नमसकस्येमध्यग्रहणमसकस्योन्मी
लनंमसकस्येमोक्षइति प्रमाणंयथा
खण्डग्रहणमेतावद्बिम्बच्छन्नंभवति वि
मर्दोनिमीलनोन्मीलनयोर्मध्यकालः
तावन्तेकालेग्राह्यबिम्बेसकलेग्राहकम
ध्यगतिष्ठतिसविमर्दकालः तथावर्णः
ग्रहणेग्राहकगृहीतस्यबिम्बस्यधूम्र
कृष्णताम्रकपिलइति एतत्सर्वंगणित
स्कन्धेत्रिदिष्टम् मध्यग्रहणकालिकेति [दृशि]

[illegible]ष्यन्तेस्पष्टग्रहणाच्चिस्त्यर्धविशोध्या
प्रग्रहणादिर्भवति स्थित्यर्धद्वयस्ययोग
कालः वर्तितांविलेपवशेनपरिलेखक
[दीना] तेप्रग्रहणादिज्ञानेमध्यग्रहपरिलेखक
रणात् प्रमाणज्ञाने निमीलनोन्मीलन
विमर्दार्धयोर्योगो विमर्दकालः वर्णोय
था आद्यन्तयोःधूम्रःकृष्णःखण्डग्रही
र्धतोप्यधिकेताम्रःकृष्णताम्रसर्वग्रह
णेकपिलवर्णइति एवमादिकानामादे
[मादे] शानां[illegible]मादेशकएतेतथा
अनागतानोग्रहसमागमानोग्रहयुद्धा
नांचादेष्टा समागमस्ताराग्रहाणांचन्द्र
मसासहैकराशिगतानांभवति भौमा
दीनामेकराशिगतानांदक्षिणोत्तरमेखा
न्तवशेनयुद्धंभवति तत्रचसमागमेयु
द्धेचैतत्परिज्ञानार्थंयथा अमुकोग्रहउ
त्तरे अमुकोदक्षिणेभविष्यति तयोश्चा
न्तरमेतावन्तोहस्ताङ्गुलानिवाभेदसमा [ग्रं]
गमोवाभविष्यतिइति एतदपिगणित
सिद्धं ग्रहयोर्विक्षेपौकृत्वा ततस्तयोर्वि
क्षेपयोरेकदिक्कयोरन्तरेकार्यं भिन्नदि
क्कयोर्योगः ततस्तस्मादन्तराद्योगाद्वा
[ग्र] ग्रहमानैक्यार्धंविशोधयेत् यदिनशु
ध्यतिभेदाभेदसमागमः अथःस्यात्तदा।

र्घस्योग्रहज्ञायते अथपात्यति तदासौ।
षोऽप्ययदवाप्यनेनतुहान्तरेस्फुटेभव
ति तच्चलिमानुरूपेनस्वपक्षाभागमप
हृत्यावाप्तेभागाल्पवहरूताः षोषेवत्तोवि
पुल्यासंगुण्यप्राग्वद्विभज्यावर्धमासेषु।
लानि तत्रयस्यदक्षिणे विक्षेपःसदक्षि
णभागस्यायास्योत्तरस्यस्योत्तरभागस्यः
द्वयोरेकदिक्कयोर्यस्याधिकत्वंस्यात्ग्रहत
दात्यत्रस्थितः तत्रफलातिवदत्यावार्थः
तथाचोक्ते भागैकवापरस्परमेयोयुद्धे
समागमः प्राग्विनादविक्षलमयउद
कस्योग्रहोजयीदक्षिणेपुञ्जकइति एति
ना॰ घामप्यनागतमादेह्या अन्यदप्याह
प्रत्येकग्रहभ्रमणयोजनकक्ष्याप्रमाण
प्रतिविषययोजनविक्षेदजपालः एक
मेकेनतिप्येके प्रत्येकग्रहस्यभ्रमणयोज
नानि तेषांपरिच्छेदपरिच्छिन्नोविज्ञानो।
(प्रत्येकग्रहभ्रमणयोजनानि)
जपालःप्राज्ञः यथाश्रमकोग्रहएतावद्
द्वियोजनेभूगोलादुपरिभ्रमति ग्रहयो
जनकर्णःज्ञानतीत्यर्थः तथाकक्ष्याप्र
माणपरिच्छेदजपालः अमुकस्यग्रहेता (स्ये॰)
वन्तिकक्ष्यायोजनानि भणमोग्रहोयत्र।
भ्रमति तद्गतपरिज्ञानमित्यर्थः तस्यक
ल्यावर्णपरिज्ञानं योलिपणादिषुपद्यते

ततआनीयेत्स्याभिविहप्रदर्शने तत्रता
वद्योजनप्रमाणज्ञाने योजनमष्टक्रो।
(क्रोश) शाश्चत्वारिकरसहस्राणिहस्तः षोडशि
एतयेद्वादशाभिःसांगुलैःशोकः अथग्र
हणं अथग्रहाणांचतुर्युगाद्ययोजनप्र
माणप्रमाणोयुगमासाधिकमासाःसभ
मासायोजनीकर्तःसोधाप्राग्व्याथितोग्र
हाणांतस्मात्कल्पाभगणाभक्ताः याव।
तस्तुतयुगेनार्कभगणास्तावन्तिसावन
मानेनचतुर्युगवर्षाणिभवन्ति तानि
परिवर्तैरयुतगुणोर्द्धिजिकृतैभास्करोयु
गमुक्ते ४३२०००० एतानिच
तर्युगवर्षाणिद्वादशगुणानि ५१८४
०००० एतेनसावनेनचतुर्युगस्य।
मासाः एतएवसाधिमासकाःकर्तव्याः
अधिमासकाःषड्ग्नित्रिकदहनङ्किदश
चरूपाः १५९३३३६ एतैर्युक्तामा
ता ५३४३३३३६ एतेनचान्द्र
युगेनचान्द्रेनमानेनमासाभवन्ति ए
तेभमासासहिताःकर्तव्याः भमासास्त्व
त्राधिकाग्रहीतव्याः चतुर्युगेनचान्द्रमा
सेभ्योयावन्तोतिथयस्तेऽपितयचतुर्यु
गेनचन्द्रमानदिनानि अतितचाष्टक
त्रयरसगुणानीलशशाङ्काः १३३

उँवाः
राटोः
३२

१६०००८० एतेषां विंशतांभाग
मपहृत्यवाप्ते ५७७५३३३६ ए
तावन्तश्चतुर्युगेन दिवसमानमासा भ
वन्ति एतच्चन्द्रभगणा चन्द्रभग
णैस्तैकेन दिवसमानमासो भवति त
स्मान् दिवसमानमासानां चन्द्रमासाः
मेयोध्याः मेयोध्यजाताः ५३१००
०० एतावन्तश्चतुर्युगेन चन्द्रमासे
भ्यो दिवसमासाश्चतिरिच्यन्ते इति
तस्मादेतेधिकाभमासाः सूर्यमासे
धि[illegible]समसंयोगोस्मिन् ५८५३३
३६ एषयुगमासाधिकमाससंयो
गश्चन्द्रभगणा उत्पन्नाः तस्माद्दन्ताति
रसदहनकृतवहानलयाश्ममितिपर्वते
द्वियेश्चन्द्रः अपेतेचन्द्रभगणाः योज
नीकार्याः कथमित्यत्रोच्यते चन्द्रक
क्षायां पञ्चदशाभिर्योजनैरेकैकालि
का भवत्यतश्चन्द्रभगणांशकालिमीके
त्यपञ्चदशाभिर्गुणयित्वा योजनसं
ख्याम्भवन्ति वदन्ति च पञ्चदश
हता योजनसंख्येते तत्रयुगमासा
धिकमाससंयोगाये ५७७५३३
३६ द्वादशाहतोजाताः ६९३०
४००३२ एते चतुर्युगेन चन्द्रम

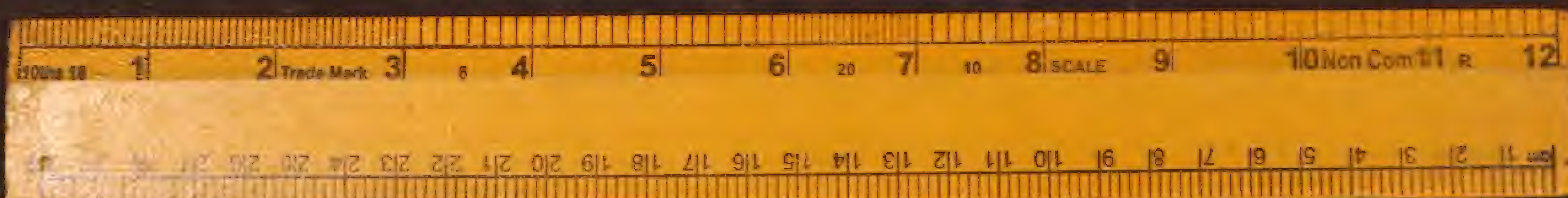
तलाभ

रामाय:

रात्रावविंशद्दुराग

नाः चन्द्रकलिताः ११३७५७१०५
७६०० एते चतुर्युगेन चन्द्रकलिमाः ए
ताः पञ्चदशाहताजाताः १८७११०
८०८६४०००० एतावन्ति योज
नानि प्रत्येकं ग्रहस्य चतुर्युगेनाचार्यः प
ठिष्यन्ति वेदस्वाष्टवियदग्नखखविन
वाष्टेन्दवः सहस्रघ्नाः एतावन्ति योजना
न्येकेन ग्रहेण कक्षास्थानपूर्वो दिशमा
क्रमता चतुर्युगेन गन्तव्यानीति तदुक्ते
प्राग्यायिनो ग्रहाणामिति तस्मात्कल्पा
भगणाङ्काः अत्र तावदाकाशकल्पाप्र
माणं क्रियते तत्र चतुर्युगाध्ययोजनानी
मानि १८७११०८०८६४००००
एतान्यष्टाधिके चतुर्युगसहस्रेण गुणितं
निजातानि १८८६१७७७५१०
४११००० इयमाकाशकल्पा अर्क
अस्पन्तं सविता वितमस्कं करोति यथा
वपद्यते खत्रयसूर्येनवास्वरचन्द्रबाण
महीधरसमम हीघ्नाः चन्द्रस्वाष्टमेगल
चन्द्रमार्गम् खनभूमिः प्रवदन्ति ॥ अथ
ग्रहभगणाः परिवृत्तैरयुतगुणेर्द्विचित्र
तैर्भौक्तैर्युगेभेक्ते रसदहनकृतवह्नि
नलयाश्ममितिपवने द्वियेश्चन्द्रः वेदाक्षित
ववस्मान्तरलोचनदैहैवतिस्तनोः ।

मासा
मप्सागुणितार
एताश्चतुर्युगेनात्रा
श्वदस्थर

स्तुतिग्रुना

अत्रवाणाब्धियद्गुणाविश्वननगेन्दुभिः।
शशिनस्तस्याकाशशैलावनेदलमसमद
षोकानलैर्जीवः अष्टवसुकृतवहानल
नवनगैर्भार्गवस्यापि कृतरसशून्यमु
निभिः सौरेबुधो भार्गवोदिवाकरवदिति
एतेभगणमपहृत्य यथाक्रमेकल्पप्रमा
णानि तद्यथा रविकल्पाब्दखाब्धिरूपाशि
गुणाङ्कयः ४ ३ २ ० ० ० चन्द्रकल्पा
ब्दाः खखेभ्योजिनाग्नयः ४ ३ २ ४ ० ०
० भौमकल्पाब्दाग्निनन्दषट्काब्धिरूप
वसवः ८ १ ६ ४ ३ ७ बुधशीघ्रकल्पा
भवग्दाब्धिदिशाः १ ० ४ ३ १ १ १ बृह
स्पतिकल्पा वेदर्नगार्थमुनिविश्वार्थाः शीघ्र
५ १ ३ ७ ५ ७ ६ ४ शुक्रजीवकल्पार
दर्शात्रिषड्राशिवितः २ ६ ६ ४ ६ ३
२ सौरकल्पा गोग्रंगशाशिमुनिरसा
र्णवाः १ ३ ७ ६ ७ १ ७ ३ ५ रविक
ल्पा सकल्पाब्दहीनानन्दचकल्पा ॥
तथाचब्रह्मसिद्धान्ते अर्कोभषण्णिष्प्रा
तिमावरविखखगोरुनवतत्वानि २ ५
५ ५ ५ ० ० १ २ ॥ तथावपुलिशाचा
र्यः आकाशपञ्चतिथिगुणदहनसम
द्रैर्बुधार्कयोत्रे शुक्रमाणाम इन्दोःसहस्रा इन्दु
गुणितैः समुद्रनेत्राग्निभिस्त्रयस्यात मम

नोमुनिर्मच्छिद्रसमुद्रतत्वशशिवह्निभिः कु
द्रायमाश्ववनद्वयोमशशांकैर्बुधेस्य स
जीवस्यवेदषट्कसवविषयनवाग्निभिन
किरणार्थैः शुक्रोग्रस्यथमानलषट्कस
मुद्रर्त्तरसदस्रैः भगणोर्कस्यनवाशिविमु
नोन्दुनवषट्कमुनिमूर्यैः रविखेवियनव
सविषयेनणयोजनेर्ककल्पायाः ॥ अ
थकलानयने इष्टग्रहकल्पार्धायलब्ध
वन्द्रकल्पायाभक्तानामष्यमाग्रहाणांसौ
रादीनांकलाश्चाद्याः इष्टग्रहकल्पायोज
नानोवृन्दकल्पायोजनैर्भागमपहृत्यावा
प्तलिप्तास्तस्यैवग्रहस्यवाशिभवंति कला राशी
महतविवदया सौरादीनामिष्टजे सौ
रादीनांमध्यमग्रहाणां वाद्याःकलाभव
न्ति तत्रगणितकर्मणोलघुत्वग्रहाणांभ ध्रुवं
रसाभाजकराशौ चन्द्रकल्पयोजनैः परि
वर्तनीयो तत्रसर्वग्रहस्यभाज्यराशो
द्रकल्पाद्भिन्नाश्चाद्यो भवति भाजकरा
शिः भगणाइतिनेत्रेककर्मजानां वद
भगणानां यस्यैवग्रहस्यसम्बन्धिभिर्भग
णैर्भागोह्रियते तस्यैवकलाश्चाद्योभ
वन्ति भाजराशिस्सभगणाइति नेत्रेक राशि
कर्मजातेचन्द्रभगणानोलभ्यते यदा
शीतविधिना सर्वग्रहाणामेवनाध्विद्वक

लालिख्यन्ते कलाभिर्ग्रहकक्षाकलान

यनमाह ॥

जीवस्य १८	रवेः १३
११६५७६	१५९२३३६
३४२२०	४३२००००

एवदशाह

योजनसो।

चन्द्रस्य।	बुधस्य
५७७५३२	३५४२३३
३६	६१७९३७०

ख्यानत्क्षेप
गोपिविधिना
वापताश्चा

न्यक्षलाःपञ्चदशगुणितायोजनैर्गुण।
ह्यन्ति योजनभताश्चक्रमेणालिख्यन्ते
एतानिप्रतिकक्षंग्रहाणांयोजनानिन
त्सेगुणार्धविष्कम्भइति एतैःकक्ष्यायोज

भौमस्य २५	शुक्रस्य ८	सौरस्य३९४
३२२७३६	१५७४२३१	७११०
२२९६४२४	७०२३३८८	१४६५५४
भौमस्य३३७	बुधस्य ४८	जीवस्य१७८
३९७३९२	१०७९३	१८४८८०
२९९६८२४	७०००	३६४२१०
रवेः २००	चन्द्रस्य १५	शुक्रस्य१२३
३३२००४०	५७७५	२६२६३१६
४३२००००	३३३६	७०२१३८८

सौरस्य ५९१०	जीवस्य ३४
१०६८००	३४९६७
१४६५६	१३०९

नैरर्थ्य
विष्क
म्भव्या

सा गुणितेप्रतिकक्षेकर्णार्धयोजना

तिभवन्ति तत्रव्यासार्धेएवोनीतेराका
शकक्षायोजनैरेतैः ८७३२३०४
४३२० गुणितोजातः ३००३
००९३८१०६५५२ एतदा
काशकक्षाकर्णार्धे भहन्तयोजनात्
शतोत्खाना यः प्रदेशो भवति तस्मात्
प्रदेशादेतावत्सुयोजनैर्घाकाशकक्षा
परिभवति सर्वेषामेवकक्षाः कर्णा।
र्धोतोतस्मादेवप्रदेशात्प्रवृत्तीतव्या
तत्सुलिशासिद्धान्तेपठ्यते हतंतशत्
देवाद्रिपञ्चशरवानिताकराः वस्त्राग्नि
न्तेन्दुखखगुणाःकर्णभमानरम ॥
अथतदेवव्यासार्धंएवोनीतेनेदत्रकक्षा
लिप्तायोजनैरेतैः तत्रगुणगुणिताश्चिगुण
कारेसुसवर्णाकार्याः
तत्रगुणराशिव्या।
सार्थसवर्णोहतो

१२०३१
२०४१२
२१६००

जातः ४५००००० गुणकारराशि
नेदत्रकक्षालिप्तायोजनानिसवर्णा।
हतेनतत्रकक्षाजातारविविम्बविय न्त
ववहनवविषयेलणयोजनानीति २
५९८९००१२ इयेनतत्रकक्षा
व्यासार्धेनसवर्णोहतेनानेन ४५०
०००० गुणनीयाहिनावव्यासा।

ओम
सार्द
३३

गाता
टी
३५

र्थं छेदेनानेन १३०५ खखषड्गुणाहते
नेदृष्टेन २८२७४४०० विभज्य
मुल्लाप्तवस्वच्छेदवर्धभागोऽस्माभव सहारे
ति तदर्थं गुणकारभागहारावधेनावन
योः १५००००० २८२७४५
०० परस्परावर्तेनकृते जाते ७२००
०० अनेनाभेगुणकारे ७२०० अनेनाभेर्भ
गहारे ६२५ अनेनेनदलत्रकल्पागुणि
तप्ते २४३।२५७५०० अथा
च्छादेनानेन ७२०० छिन्नाद्भागापहा
रलब्धेनानेन ३५२७ भागोहर्तव्यः
लब्धं ४।३६६२६८३ एतन्नदलत्रका
ल्पाकर्णार्धं अणुशने १०६८००
अत्रकल्पालिप्तयोजना १६६४
नि सवर्णीकृतानि ८६६३०००
४० व्यासार्धसवर्णीकृतेनानेन ४५
००००० गुणितानि ३८५८३
५३०।८००००००००० स
र्वग्रहाणांभाज्योराशिः अस्य व्यासार्धे
च्छेदेनानेन १३०५ गुणितैर्यस्यैवग्रह
स्य समवधिभिर्भगणैर्भागोह्रियते तस्ये
वकल्पाकर्णार्धं लभ्यते तस्मात्सर्वग्र
हाणां कल्पालिप्तायोजनान्ययमेव ८
६६३०००४० राशिर्भवति ।

व्या०

अस्य राशिस्सर्वेषामेव सवर्णीकृतेसार्धे
गुणकारैर्ग्रहभगणहतोव्यासार्धच्छेदो
ये १३०५।१३०५ भागहारा
अनेनगुणिता भगणास्सर्वेषां लिख्य
न्ते यस्मान्नेभागहारा भवन्त्यतिनयथा
रवेः ५६८८८०००० चन्द्रमसो
नोयगुण्यते तत्कल्पायाः सविकलानि
पञ्चदशयोजनानियस्मांल्लिप्ताभौमस्य
३००६५४२६।।६ बुधस्य
२३४७५५३३००० गुरोः
४७।७३५८० शुक्रस्य २।५
३३०५८५२ सौरस्य ।५।८
५२२७६ अत्रभाज्याराशिरयं सर्वग्र
हाणां २८५८३५०।८०००
००० आदित्यभागापहारेणानेन ६
५५४८०००० भागमपहृत्या
वाप्तं ६८५३७८ एतदादित्यका
र्णार्धं व्यासार्धमेतत ३४३८ कल्पा
लिप्तायोजनैः पञ्चदशभिर्गुणिते एत
च्चन्द्रकल्पाकर्णार्धं एवं भाज्यराशेस्स्वभा सर्वेषां
जकेनभागमपहृत्यानीतास्सर्वेऽप्येवं त नाप्त
यथा अर्ककर्णोरसागाग्निनन्दाष्टरसाः
६८५३७८ चन्द्रकर्णः षट्शतं च रसै
रैकार्थाः ५१५६६ भौमकर्णोनेत्र

नंगनर्द्धकाः । १२५६६१ बुधशीघ्रक
र्णः शशिगुणवेदैः ष्टयः । ६६०३ । बृ
हस्पतिकर्णो वसुदृषदकृतनिरूपवसवः
८।७६८८ शुक्रशीघ्रकर्णो वसुदृशा
नखेनाग्नयः ४२८०८८ शनिकर्णो
रूपाश्विशरनन्देकगुणनखाः १०३।
५५५। नक्षत्रकर्णो रसाष्टेन्दुपविरस
विश्वेदेवाः ५।३६२८८३ तथा
वशलिप्तार्थः वसुमुनिगुणनगर
कर्षवेदिननाग कर्णेसाम्याना हा
दशादलषद्वेद्विय शशांकभूतैरजनिव
र्तः दस्राश्विषट्कनवरसलोचनवेदैः
वीगाहृतोः रूपाग्निशरन्यषड्बाहिर्भमित
स्पष्टयोश्चस्य अष्टभुवनवसुरसपशु
शांकवसुभिर्वजीवस्य वसुवसुशरन्या
हाष्टिकवेदैरपिभार्गवोश्चस्य पर्णोवार्थ
नवपाशिदहनखादसैरविहनस्य त्रि
वसुरसाद्विरसानलपाशिवेदैर्दलपवि
धिकर्णार्थमिति भयोजनकर्णविधि
नैवेतनक्षत्रकक्षामूलकेप्रकारान्तरमुद
र्शनायायातोनवाख्याते एवंकर्णकत्वा
प्रमाणेषभिन्नः तथाप्रतिविषयंप्रति
देशयोजनपरिच्छेदकुशलः परिच्छे
देज्ञाने यथा ततमुदयान्तावयोजन

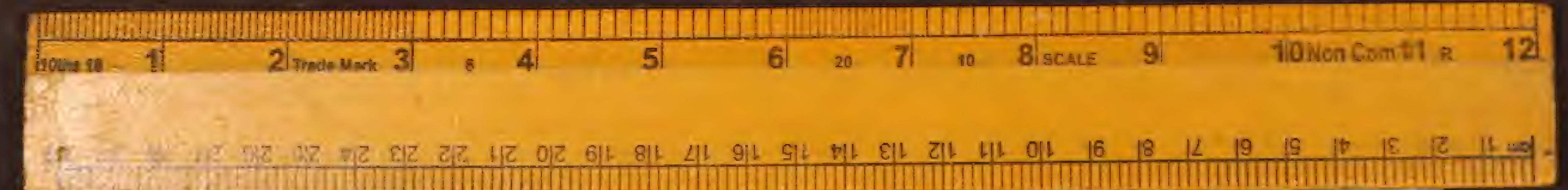
सेव्येः तस्माद्देशादयंदेशएतावन्तियोज
नानि तत्रकुशलः शाक्तः तयथा अभीष्ट
देशद्वयान्तभागानामन्तरेकलायद्भवा
ति तेनखखशरास्नेगुणाख्य खवेदाग्नि भि
र्विभजेत् लब्धमिष्टदेशयोरन्तरेयोजना
नि तथावबुद्धमिष्टज्ञाने ॥ अनयोभ्रेवप
रिधिवशात्मणुलभागामयोजनैर्विधु
वत् तभागयोजनैर्खेवमरिस्यांन्पदन
पातात् अथवान्तरमन्तरभागेर्द्वेरा
शिकेनयोजनानयने यद्येकेभागेनत
योजनानिभागोनानिभवन्ति तदभी
ष्टभागैःकिमिति लब्धयोजनानि एतदे
वाचार्येणरूपेचक्रस्येत्यादिनाग्रन्थेनवक्ष्य
ति एवंप्रतिविषयंयोजनपरिच्छेदकुश
लः अन्यदप्याह भगणाभ्रमणसंख्या
वलम्बकाहर्व्यासचरदलकोणशङ्कदय
च्छायानाडीकरणप्रभृतिषुतेपकालकर
णेषभिन्नः भमनाणोति भमेःसंख्याना
भिज्ञाःभमेःसंस्थानेजानाति यथाभगो
लकाकारामध्यास्थितनत्रपरिमध्यगा
ताअनवतारकद्वयप्रतिबद्धातिष्ठति आ
पस्कान्तद्वयकक्षोकोटिलोहपिण्डवसव
भूगोलःसमन्तात्केनगरनगामरसरि
त्समुद्रादिभिर्व्योमः तस्योपरिमध्येदेवाः

जेवा॰
हाटी॰
१७

नलोदेत्या इति एवमियं भूगोलकाकाशे स्व
ष्मणा तिष्ठति नन्विदमसम्यगुच्यते य
था खस्थो भूगोलः इति यावदन्यस्याधिमूर्ति
मत्पदार्थस्याकाशे स्थितिर्न दृष्यते किमि
ति महाप्रमाणाया भुवः नगनगरद्वीपग्रा
नवनगरणा[illegible]ङ्कलीकृतायाः नैतच्चोद्यं स
रूपत्वात यथाग्निर्दहनात्मको वायुश्चप्रे
रणात्मको ऽदकं च क्लेदनात्मकं तथैवास
विषये काश्चित्प्रयोजनक एव एवमियं भू
धीरणात्मिका न धार्यमाणा तस्मात्तवाप्यवे
वेयं सर्वं धारयति अथ यतन्वेव तिष्ठतु ।
कानः तिति तिति चेत तदपि न दयोल्लोष्टा
दयः शिष्टाभिरुपरिदिशाम्भवमासादयेत
दृष्यन्ते मन्दं क्षितिः पतीति चेत सा[illegible]प
मेवं तदिति गुरुत्वाद्भूमेः अथाव पपतति
तथापि कुपतत्प्रश्नस्त्याह किमिदमधोना
म प्रकृतियोगिमायेन अथः प्राहः यथा
मत्र विशेषाणामेवादीनाचार्यैरुपरिविय
देवमस्याः सर्वाधोभूताया भुवः किमधःख
मिति चेत न हि सर्वतो युगपत्पतनप्रसंगः
धस्तोपरि पाश्वयतनेनत्तः दृष्टविरोधात
अधश्च निरुक्तमेव अथः पतनादाधारवि
शेषः कल्प्यते इत्यभिप्रायेण तदपि न प्र
कल्पते वक्तुं तस्यापि मूर्तिमत्वादन्यत्वस्याप्य

२१

न्यस्यान्यवेत्यनवस्थाप्रसंगात अथोच्यते स्वश
क्त्यासौ तिष्ठतीति तन्नाद्यस्यादेव सा शक्तिः
कथं भुवो न परिकल्प्यते भूमेश्चावपुषशक्ति
परिकल्प्यते इत्युच्यते अन्यथा सर्वतोपि प
रस्परमधोभावेन सत्वानामेवास्थितिरेवक्त
व्यात समुद्रादीनामपि च तस्मान्मूर्तिम
दाधाररहितो विशिष्टशक्तियुक्तो भूगोलः खे
तिष्ठतीत्युपपन्नं [illegible] तथाचाचार्य एवाह
पञ्चमहाभूतमयः तारागणपञ्ज[illegible]
मखसरित्समुद्रादिभिश्चितः पूर्वैः विबुधनि
लयस्समेरुस्तन्मध्ये च व्यवस्थितादैत्याः सा
लिलतटभूरुहाणामवासवीहृष्यते ॥
यथाच्छायात्तदन्तिरत्नवाणोमन्यत्वेनध
धोविबुधान् गगनमपेति शिवशिखादि
ममपिद्वीतिमपेति गुरुकिञ्चित यद्वदिह
मानवानामसुराणां तद्वदेवाधः तथाच
योलिख्य हन्तानामवदवनितलमस्यपारेवि
निर्मितार्थका पञ्चमहाभूतमयी तन्मध्ये
मेरुमवाणाम तथाच ब्रह्मसिद्धान्ते प्राशि
बुधसितार्ककुजगुरुशनिकक्ष्यावेष्टितान्त
लेदैत्याः [illegible]नादग्रहावृमयं धश्च भूमीति
याम ॥ तथाचाचार्यैरुक्तः ॥ हततमपञ्ज
रमध्ये कल्पापरिविष्टिः खमध्यगतः मृज्जल
शिखिवायुमयो भूगोलस्सर्वतो वृत्तः यद्व

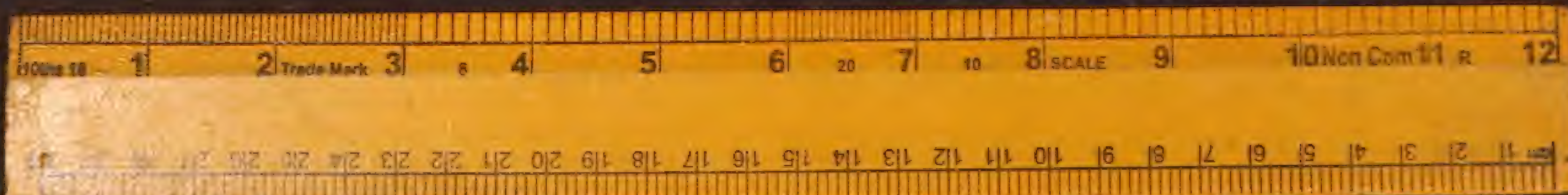

लादस्य पृष्ठे ग्रन्थिप्रविष्टैस्समन्ततः कृत
मेः तद्वद्धिमवत्सैन्लेलदेशभूगोलः मेरो
योजनमात्रः प्रभासेतो हिमवतो परिधि
मः नन्दनवनस्य मध्ये रत्नमय तोरणः
स्वर्णकस्थलमध्येन रकोवडवामुखेव ज
लमध्ये भ्रमरस्ततामन्यन्ते पवस्यरमधः
स्थितानियताः तथा च वसिष्ठसिद्धान्ते ॥
जगदण्डमध्यसंस्थामहाभूतमयी क्षितिः
भवायसर्वसत्वानां हन्तागोलाइव स्थितेति
एवं भूमेः संस्थानं जानाति तथा भगणस्य
नक्षत्रचक्रस्य भगणसंस्थानं न जानाति
यथा भज[illegible] तेध्रुवाय नियमितः
प्रवहानिलेन भ्रम्यमानो लङ्काख्यानां
परिधाङ्कलगो देवासुराणां परिभ्रमति स
इति च देवानां प्रदक्षिणगो दैत्यानामप्रद
क्षिणगो मध्ये भूस्थानामत्र पश्चान्नमा
तिः ध्रुवउन्नतेणनमति इति चाचार्यः ॥
मेरुः समोपरि वियत्यचलो ध्रुवो मन्दिर स्थितो
ध्रुवोधोन्यः तत्र निबद्धो मारुतप्रवाहेण
भ्राम्यते भगणो यदुक्तमाचार्यैर्महेन भ्र
नलोमगति[illegible]ः पश्चिमपार्श्वे विलोमगो
यद्वत् अचलानि भानि तद्वत्सौम्यमगा
निलेकायामिति अत्रायं परिहारः भ्रम
ति भ्रमस्थिते वा[illegible]ति इत्यपरे वदन्ति नौः

यन्त्रवंधे

इत्यकोनिके वृषेनायानखाल्लुनःस्थाने
लयमृषेयुः अन्यस्तु भवेन्मेवस्वायभ्रम
णो हंसाध्वजादीनां नित्यमनित्यपश्चात्ये
वगमथालम्यगास्यालक्ष्ये भ्रमति अन्यस्मा
त्तैर्वेन्दूदोहाविकालोदयोकिलतो य
थेवमर्केसवालिप्रवसत्रे भ्रमन्यहा ॥
तथा वैपालिपा तस्योपरि ध्रुवः खेनद
द्धेपवनबद्धभवक्रे पवनाक्षिप्तभाना
मुदयास्तमयेपरिभ्रमति तथा वा
र्यभटः उदयास्तमयनिमित्तं नित्यं प्रवा
हेणवायुना क्षिप्तलङ्कासमपश्चिमगो
भपञ्जरः सग्रहो भवति तथा च ब्रह्म
सिद्धान्ते ॥ ध्रुवयोर्मध्ये मध्यगतमवा
णोक्षितिजसंस्थं स्त्रचक्रं अपमध्यगम
स्वाणोभ्रमति प्रवानिलक्षिप्तं अन्यत्र
सर्वतो दक्षि[illegible]म[illegible]पजेवाध्रुवेनम
[illegible] लङ्कायामृक्षचक्रं पूर्वापरगं ध्रुवौ क्षि
तिजे ॥ एवं भ्रमणभ्रमः संस्थाने [illegible]था
नक्षत्रध्रुवकाक्रान्तिज्याहत्यानयवाप
भागःकार्यः तेषां विलेपेणैकदिक्केनसं
हयोगेभिन्नदिक्केनसह वियोगः कार्यः
एवं कृते स्फुटक्रान्तिर्भवति भागद्वयात्
वद्विभागो विषुवल्लेखातो यस्मिन्नोडहत्
णादर्कसंस्थानंतत्पदे शानां भ्रमणाम्यत

[illegible] तारकः का
तिवशेनसंस्थितः सर्व
नक्षत्रसुराणां संस्था
नः [illegible]

लेव जानाति ॥ एतच्चाचार्येणैवोक्तम
नयावशेषाद्भूवृत्ते विषमवाणांशुमत्य
न्तोदोऽकहेस्तव्याउपविष्टालंकायां प्रति
लोमस्थानगताणाम मिथुनान्ते वहा
न्तादेशावनविषुवति विहायेऽश्रुमति
रविमंवाणाम समोपविष्टान्नदावन्नाम
नहच्छायेप्येवंच्छायोदकस्यभमुदक्या
तो नहदिणदेशानां मध्याह्ने दक्षिणा
च्छायाः मेषवृषमिथुनमेषदिने रवौ
कर्कटादिगेवाविः येस्त्रवाविषुवान्तामे
ष्यानोनमस्तेभ्यः येषुवादमेषायादि
क्ष्यानेषु सन्निहतोपि तेष्वेव कथेदृपरः
पुनर्नेह प्रुपश्चन्तमक्षाः सौवक्त्स्यार्थेन
यच्छ्रुमध्यन्तरमयलेषां नवति स्थानि।
वेणाक्षदयात्पविकल्पनीयानि एवं
केषोनवभिः भागोनेश्वयोजनैर्भ
वति सद्दक्षिणेनवाणांप्रत्यक्षः विष्या।
येमध्यात एवं नभवत्येषांरहोदृष्टानि
योजनस्थानानि तत्यामाणेपाहे घ्राणा।
ध्याह्ने द्वुहृदयोयः उज्जयिनीलंका
यास्मन्निहितास्थोन्नरेणसमस्ते तन्म
ध्यायुतापहिषमोदिवसेविषुवतोन्यः
योजनस्थानानि भूमेषु विभागोषोडशाहि
गुणानिताति नाययति मेरुमध्यादि

वत्स्यार्कः द्वितिरर्थे षट्पञ्चाशतो पञ्चशा
तो त्रिभागहीनेवयोजने मिलाद्वितिमध्य
मुद्गवल्यालंकायां योजनाष्टपानी प्रति
विषयमदक्षेणोत्तरजायार्थोध्रुवः स्वम
ध्यान्नदिनहृदयिनमानि विषुवतिदक्षिण
तस्त्वावदेवाष्टः त्रिशतीत्रिमस्रतियुतो
नालोदयेयोजनत्रिभागेव उज्जयिनीतो।
विघटतिपर्यामायेभगणगोलः षष्टि
नोऽग्रस्त्वाल्मिन्त्वहडदितोदृष्टवनेदिवस
नाथः पुरतःपरतोवहुमवस्था षण्मास
दितिसमेरोः योजनपञ्चनवोप्यस्याधि
काञ्चवतःशतीमदकावान्याः गत्वा
नुधनुर्मकरेवानुमध्यस्थितोयमेरुगताः
ध्रुवताराभीष्मन्तेनदक्षालेनवीपवार्त्तः
षण्मासाडदितः सद्रूपेणामेकहष्टसर्व
तो मेषादिषुषट्स्वक्षः पश्तोदृष्टपस्य
दैत्यानो भवलिषोनिरलग्नोऽपिस्य
भूमिषुवस्य त्रिंशद्भागनवांशाद्दशभा
नाश्चनस्येव विषुवलेखाऽस्याधस्ताल्लो।
कानस्यागमोभगणगोलः त्रिंशद्भागे
दिवसे त्रिंशतस्त्वासमावनिशामलिले
नसमेहान्तेनफलकेवयथादिशेह
षुणादक्षिणकोणेपूर्वेफलप्रमितेव्य
वस्थाप्य ऊर्ध्वमुखेकूर्द्दविन्यस्तलोचनो

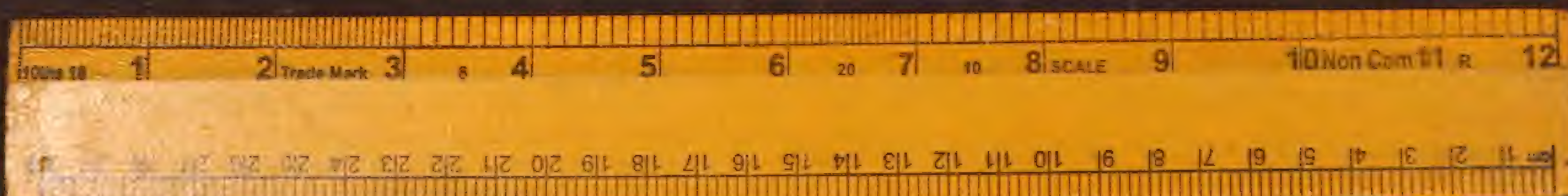
सि॰वा॰
टी॰
४॰

40

नामयोत्तरयाम्योक्रमं भवतियथायोगः
ध्रुवताराहक्षितिमध्यस्थे पतितेन भवतिवि
षुवलेकायामर्धभागेनतस्मैवावनतो
नवान्तरालेपलकर्णयार्धस्त्रसमे न
वावलंबकोयस्मात्तस्यपश्चादेव
तोये विषुवदवलम्बकेसौयाम्योत्तरवृ
कप्रसिद्धिकरः स्वप्रत्ययेनसन्तोविज्ञा
येवंवदन्तिस्वमध्यमे सकलमहीमाने
ऽसामिवलवणाम्भसाल्पेन भवतिएवा
दिग्रहणाज्ञेये तथावावलम्बकोक्तः ॥
अतोध्रुवोन्नतिः पलांशदिभागेस्वदे
शोहरिजाडशिंतोध्रुवोदृश्यते अथो
विषुद्दिनेकोऽहर्शान्तः तत्रगुणितविधि
नास्वदेशीयदिभागाउत्पाद्यते एककामि
भागानन्तराज्योदयेनदक्षिणान्तिपेन
एवमिष्टदिनान्तोभवति ॥ तथावा
वार्यः विषुवद्दिनसममध्यच्छायावशा
त्स्वदेशक्तरूपात् मूलेनपातेविशेवि
षुवच्छायाहतोछिन्द्यात् लब्धंविषुवशो
वावयमतोत्रोष्टकमथेष्टदिनेमेषायप
क्रमयुतनतलादिषुविवर्जितःस्वाताः अ
वलम्बकोयावदिभागःस्वदेशसममाव
रेखतोध्रुवउन्नतेणनतःसोवलम्बकः
इष्टदिनावलम्ब[illegible]कंतत्राभीष्टालभा

ज्या

यानवतेमेशोध्याःशेषालम्बकोशाभवति
तथावावार्यः विषुवच्छायामध्यार्धवर्गावि
शेषमूलोवलम्बकः तथार्कखण्डकघ्नतो
प्रत्रमहाप्योममडंवेतवर्जितैः द्विःहत्वात
द्वर्गां त्क्रान्तिज्याहतिग्रुतान्मूले तेविभक्ते
त्रिस्यनज्याव्यासार्धगुणामवामलतज्या
नवतेवेलालायाःक्रमशोज्यालम्बकोभव
ति अर्कज्यासोद्रव्योमःस्वाहोरात्रविंशइष्ट
ग्रहःस्यात् इष्टग्रह[illegible]त्रिज्याकोर्ध्वतत्र
पदेद्विगुणमित्यर्थः तथावावार्यः क्रान्ति
त्रिज्या[illegible]त्यान्तवान्यवेद्वि दिनव्यासइतिचरदो
लकालः राशीनांमेषादीनांचरखण्डकः
स्वदेशानिवृत्तदेशदिनरात्र्यावत्वमित्यर्थः
विंशतिषष्टिःपदोनाःस्वमवाजश्ववोणा वि
षुवच्छायागुणिताःक्रमात् क्रमाश्चरविना
प्रार्थे एवंवरदलज्ञाने एतेगुणितविधि
नास्फुटरेवेष्टदिनचरदलसाधनेकार्ये रा
श्युदयाराशीनांमेषादीनांनिवृत्तदेशस
देशाख्योदयप्रमाणचषकाः तथा[illegible]वार्यः
वसुनतिपत्रप्रकेशनत्रय[illegible]यः
[illegible]जात पत[illegible]वामाःषड्डक्रमा
[illegible]त्तुलाय[illegible]चरकालतीर्णाश्चयस्तयः
मेयुताःप्रतीपैस्तैः उदयतैनस्वकालेन
यान्तितत्समाप्त[illegible]च्छायास्वदेशेविषुवतो

द्वादशांगुलस्य शंकोश्छायामध्याह्ने द्वाद
शांगुलस्य शंकोश्छाया विषुवती भवति इ
ष्टदिने चाभीष्टविधिनासिद्ध्यति तथा चा
चार्यः ॥ अयनेन विशेषमलेन
छिन्यात दशगुणितानलब्धमध्याह्निकी
छाया इष्टछायानयनेन कालवरविना
डीमदशोधिह्य मजतस्यादिपूर्वछाभ्यो
नाडीभ्यो जस्यान्तपोध्ये ऋपि नञ्चाधि
तज्ज्यया संगुणा विसेयाजिना तुल्यो धुज्य
विशोधनं जीवा घटिक्रीनामेवकर्तव्या य
वेकृत्वा हत्वा त्रिज्यासेनावलम्बकर्णेन ।
लब्धा इष्टवत्सा श्रित्रिभिः फले शंकुर्लिमाब्धम
तत्कृतिविनाकृतानो विषुवेदसमदर्शीन
रश्मीनां पदमर्कऋप्णांबंगुलत्वात्तलम्भी
[illegible] हैनेछायानाडीकरणे इष्टकालेशंकु
छायोहृष्टाकालानयनेछायानेजनाति
कालाच्छछायांनाग्रःप्रकाशनशेषाः
छायाधीनाडीभिर्दिनमानेघटिकामृडेर
नचलब्धं द्वादशाहीनेमध्याह्नछायया सा
हिते साविज्ञेयाछायेति तादेशकालो
जानाति कालान्तरे देशान्तरकाले यथे
तावतीनोदिनगतघटिकानोगतविगता
नोवाकिलग्र तस्यलग्नस्यक्रियन्तोरा
शिभागलिप्ताइति एतत्कालान्तरेसम

उदावा तदा धा

41

एतलग्नतथाचाचार्यैः षड्भिरष्टांगुलनिद्रास्यो र्विभध्याह्ने छायांत लैः पुल्तोना श्रवनांसा

ध्येतस्तच्चक्रको न्यःसंयुज्य भुक्तामितितल्लग्नतः शोध्यं तेषुत्वराग्रुदयात्तावत्संशुद्धि

तथा चास्मदीयवचनं तत्कालिकार्कत
शोभोग्यकालस्तत्प्रमाणसंगुणितः स्व
स्वदेशराशिभिर्लब्धविशो[illegible]वस्तोचरा
यःतेष्टाः सर्वेशोषे विभजेदशाद्ववघके
स्वरामसंगुणितेलब्धभागादिवोप्र
क्षिप्य तथा कृते लग्नं दिनलग्नमादिहि
तेन हि परीते [illegible] शेषे एतत्कालान्तरे
रे देशान्तरकाले इष्टकालेतत्कालिके इ
ष्टार्के च इदं लग्नं कियतीनो घटिकानो दि
नगतानो रात्रिगतानो रात्रिशेषाणां वा
एतज्जानाति लग्नार्कयोरन्तराद्घटिकान
यने करोति तथा चास्मदीयदार्कसूर्यो
दयात्ता भोग्यैर्लग्नाद्यैः प्रमा[illegible]यह लब्धोनयो
र्मेषादयुदयोतदन्तस्यान्तिमेकालः त
थाद्युतेलब्धकाले तमेव भक्ताऽर्कराशि
मानेन प्राग्वल्लब्धसंयुक्ता भवेत दन्तं
रके तद्राशिमानगुणितेखखाष्टरूपै
विभाजितेनकालालब्धकालेवियादिति
एवं नलचकालकणमेवमादिभिर
ष्टइति तथान्तरविशेषं लब्धमाह
नानावोयप्रश्नभेदोपलब्धिजानितेवा
क्यानेकधसन्तापाभिनिष्टो[illegible]कनक
स्वेवाधिकतरममलीकृतस्यशास्त्रस्य
वक्ता तच्छो भवति इत्यध्यतस्यशास्त्र

नदे निश्चा त्रा

सृष्टदिनकुजाद्यैर्लग्नाद्गृते प्रसाध्येत्ततश्चीतिसोत्र स्फुदयास्तादन्तरस्थादिप कालः रात्रिगतशुद्धता कोदिनवत्प्रसाध्येलुड लब्धोगनेकालेतस्मिन्नत लोवीरश्चीनेनेति ७

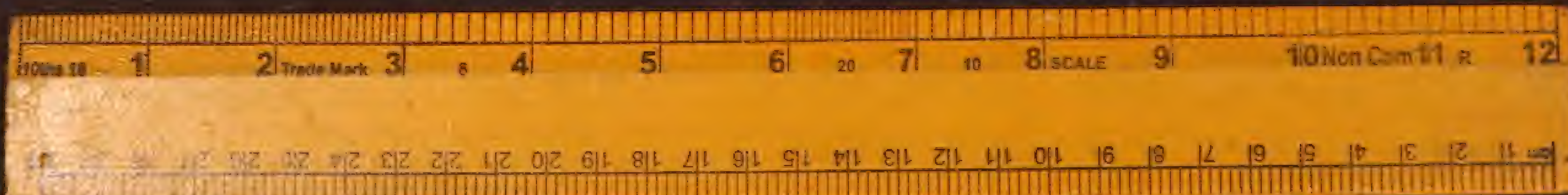
इत्यादिमानेनेत्यतलिखितं १३

ज्यो॰
टी॰
४२

42

स्ययोवक्ताप्रतिपादकस्तेनयुक्तोभवति
गणितज्ञइत्यर्थः कीदृशस्यशास्त्रस्य
निकषसन्तापाभिनिवेशःकनकस्येवा
धिकतरममलीकृतस्यव्याकरणेकेव
र्णस्वभावनिर्मलंभवति तद्वन्निकषस
न्तापाभिनिवेशैरधिकतरःनिर्मलंभव
ति निकषणंनिघर्षणंपाषाणेनलेसा
न्तापोग्निपरितापनं अभिनिवेशायंत्रा
कुंदनं च्छेदनमेवहननंयतेस्वर्णमधिकतरं
ममलंभवति शास्त्रस्यनिकषणंनिय
र्णमोथयोभूयोवेवलं संतापश्चिन्तन परि
न्तापश्चमत्कारकत्वैवैकाग्रताअभिनि
वेशोयत्नोत्पासक्तिः यतेरममलीकृत
स्यनिस्संदेहकथनस्यकीदृशेवज्ञान
नाचेयप्रश्नभेदोपलब्धिजनितवाक्य
ः नानाप्रकारास्तेचेयाः प्रश्नानां
भेदःप्रश्नभेदाः अभिधेयस्यार्थस्यप्रा
तिपत्तोद्भवेनानुपपत्त्यापादानेचोद्य
यस्यकेनविज्ञेयःकृतः यथायोदक्षि
णस्यादिशिकन्यास्यसवितर्यतीवस्फु
टरूपत्वात्रकोदृष्यतेसमध्रुवः उत्तरस्योदि
शियोतिस्थलरूपःसोगस्त्यः तस्याग्रे
लंबामतयानेचन्द्रेनयरिहारोदीयते
यथाभूगोलमध्येमेरुलग्नवादभागान

वतिध्रुवोनदृश्यते यतस्तावमध्यान्त्या
क्रान्त्यादक्षिणगतः ध्रुवकोविक्षेपव
शात् अधिगतस्यार्थस्याधिगमायवच
नेप्रश्नः यथानक्षत्रगणनयाविशाप्र
थमतःस्थितानन्तस्मात्स्थानीकृत्यस्थानिः
पूर्वमुदयेयातिदिनदलेमध्याह्नेनान्यदे
शेस्थितित्यर्थः सोबुधोमर्त्यपितामहेपितुः
पितरंगुपायगत्स्यतत्समीपेगत्वा वैदिके पि
नवेधत्वेननखदर्शनदानमीमांसादि
भिर्गुणैरयंमानवेस्तीति ख्यापयति दृ पूर्वी
वोपहासमेतत् अथत्रिकालस्यवाक्य
मेतार्थमाह ॥ तेत्रेस्यपरिज्ञातेलग्नेक्षा
यात्स्वयेत्रमेविदिते होराचैवसहस्रेना
देहभावतीवन्ध्याः ॥ तेत्रेगणितस्कंदे
स्यपरिज्ञातेसहस्रवासतिकेविदिते त
उदे थालग्रेनाकालिकेलग्नेयिच्छायथाप्रोक्ता:
मस्तोधिन्याअनुयेत्रेणघटिकादिकेनव
त्वविदितेसम्यक्ज्ञातेकालेज्ञातास्फुटे
वेरूतइत्यर्थः तथाहोरार्थेजातकार्थेस
सति हस्रस्यस्येत्र्यादेहकपदेहकपदेशकाले
भारतीवागवन्ध्यानिष्फलानभवति त
स्यागमनेविवसत्त्यंभवतीत्यर्थः उक्तो
वावार्थप्रमेण तथाहअथर्णास्यपुरुषः व.
प्रवृत्तिःकदाविदासाध्येदनिलेवगवेषे
नै ट

ज्यो॰
टी॰
४३

43

तपावे ततस्य कालपुरुषाख्यमहार्णव
स्य [struck out] पारे अ
पिशाहुः सम्भावनायां वर्तते अर्णवस्य
समुद्रस्य उत्तरणस्यापि पुरुषो मनुष्यः प्रत
रतुले च यन्नाविलवेगवशेन वायुवशेह
तुनापारम्परं प्रसादयेत् प्राप्नुयात् अस्यपु
नः कालपुरुषाख्यमहार्णवस्य कालस्य
पुरुषः कालपुरुषः स चाख्या नाम यस्या
सौ कालपुरुषाख्यस्य च महार्णवः तस्य
ज्योतिःशास्त्रविलीनसमुद्रस्यान्तं विरम
निर्मनसा चिन्तनापि पारं न सादयेत् अनेन
तज्ज्योतिःशास्त्रमनन्तं प्रदर्शितं भवति ॥
अथ स्कन्दत्रये के भेदास्तदर्थमाह ॥ हो
राशास्त्रेऽपि च राशिद्रेक्काणनवांशकद्वाद
शांशत्रिंशांशाग्रबलाबलपरिग्रहो ग्रहा
णां दिक्स्थानकालचेष्टाभिर्बलका
लानिर्धारणं प्रकृतिधातुद्रव्यजातिचेष्टा
दिपरिग्रहो निषेकजन्मकालविस्मापन
प्रत्ययादेशः सद्योमरणायुर्दायदशान्तर
दशाष्टकवर्गराजयोगचन्द्रयोगादिग्रहा
दियोगनाभसादिकानां च योगानां फला
न्याश्रयभावावलोकननिर्याणगत्यान
कानि तत्कालप्रश्नशुभाशुभनिमित्तानि
विवाहादीनां कर्मणाम् होराशास्त्रे जात

कर्मणां

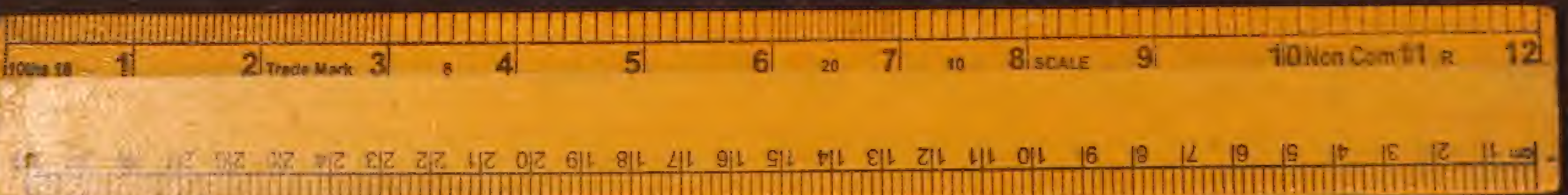
के भेदाः अपिशब्दः सम्भावनायां चशब्दः
प्रकारार्थे न केवलं तेष्वेव वक्रानुवक्रास्तम
योदयाद्याः उक्ताः यावद्धोराशास्त्रेऽपि त
स्याभेदाः तद्यथा राशिर्मेषादिकस्य स्व
रूपे मत्स्यो घटीत्यादि सर्वार्द्धदशाङ्ग
लिमात्मकः होरा तदर्धं तस्या मार्तण्डे
न्दोरिति लक्षणमुक्तं द्वादशांशो द्वादश
भागः तस्य भवनसमोंऽशके इति लक्षण
मुक्तं त्रिंशांशस्त्रिंशद्भागः तस्य कुजरविजे
त्यादि लक्षणमुक्तं बलाबलपरिग्रहो रा
शीनामेव होरास्वामीत्यादिनोक्तः तथा
ग्रहाणामादित्यादीनां दिग्बले दिक्षु बुधा
भिरसावित्ति स्थानबले स्वोच्चसुहृदिति
कालबले निशि शशिकुजसौरा इति चे
ष्टाबलं मृगायने रविशीतमयूखाविति
एताभिर्दिक्स्थानकालचेष्टाभिः अनेक
प्रकाराणां बहुविधानां बलानां वीर्या
णां निर्धारणं विचारः यथा चन्द्रसितौ
ते चेत् शुभग्रहदर्शने नैसर्गिकबल
मित्येवमादिकानां प्रकृतिर्वातपित्तश्ले
ष्मा वै मधुपिङ्गलदृक्चतुरस्रतनुः पित्त
प्रकृतिरित्यादि धातवः वसासृङ्मांसमे
दोऽस्थिमज्जाशुक्राणि धातवस्ते चोक्ताः
स्नायुरसृक्त्वगस्थ्यादि तत्र तत्रोक्ताः ।

के तेन चतुष्टय
द्रेष्काणो राशित्रिभाग
द्रेष्काणाः स्युः स्वभवनसु
तेति लक्षणमुक्तं
स्त्री
द्युता द्रव्यं ताम्राला
त्रुस्तन्मणिरिह महत्या
द्युता जातिर्ब्राह्मणादिः

वेशाविनियोगः राजानैरविशीनथुरि
ति शादिग्रहणानन्तरादिगुणत्रये वेशा
र्कजीवा इतिकट्ठकादिरसघट्टे देवादि
स्थानानिवक्ष्यामि देवामृगिरिङ्यादिज
न्मकालोगर्भमोदनसमयः पितुर्मातुः
पेरान्तस्थाप्यादिकः नत्रवविलापनेप्र
त्ययादेशः विस्मयजननोप्रत्ययानां
नालवेष्टितकोशावेष्टितहित्यादीनां
नभुजोस्त्रिशिरसोजन्मकथने दीप
स्यपितुश्चसन्निधानसमं त्रियानेगर्भ
मोदणोहारादिकारिज्ञानेगृहशय्यासू
तिकासहजव्रणास्यविज्ञाने सद्योम
रणोरिष्टाध्यायः सन्ध्यायामित्यादि आ
युर्दायोजीवितप्रमाणमयवनमणि
त्थमिति दशाग्रहाणांस्वाशुभाधिपा
ले उदयरविशशांकेत्यादि अन्तर्दशा
मध्यवर्तिनोदशापकादोगोरमिति अ
ष्टवर्गमेत्यादिकानांपरिज्ञाने स्वादर्क
इत्यादि राजयोगाःप्राङ्यवनइति च
न्द्रयोगाः सुनफानफादुरुधराख्याः हि
त्वार्केसुनफानफेति हित्रहयोगाः ति
र्यपाञ्जेनयतीत्यादि नभोकसंज्ञक्त
भिरितिनाभसयोगाः नवदिवसवृ
तिआदिग्रहणात्कर्मजीवाराशिशीला

प्रकीर्णाध्यायोपि ... जीव
...तिराशिप्रतीतानि

निखदोनवेतिप्रकीर्णकः लग्नान्बक
लत्रइत्यादिदृष्टयोगाः पतेषांफलानिन
ष्टक्रियाश्रयाध्यायः कुलसमकुलमुख्य
इत्यादिभावाध्यायश्चरवलद्रइति अवलो
कनेदृष्टफलाध्यायः वन्द्रेभमितुलावि
ति निर्याणमरणनिमित्तेमत्युरन्ध्रहे
लाणेनेतिपातिदैवलादि मनुकेमाकज
न्मगुरुरुद्युतिपश्चकोणतिरपिरिपुवेश्ये
त्यादिनष्टजन्मप्रश्नेश्लायाशुभाशुभानि
लग्नास्त्रिमानितिमित्तानिशुभाशुभफ
लवकानि नथावोनरम अपृच्छतःश्छ
तोवा जिज्ञासुर्येष्वकस्यचित होरवेन्द्र
त्रिकोणमेमनस्यविद्याशुभाशुभमित्यादि
तत्कालप्रश्नः विवाहादीनांवकर्मणां
विवाहोपनयनचूडाकरणगृहप्रवेश
नौकरणे शुद्धानित्यादिविवाहपटले त
त्रैवतस्मिन्नेशाशियोगाः सौम्यैस्सहकर्म
क्षिडिकवायुपनयनादीनामतिदेशः क
तइति अथयात्रायांकेभेदाइत्याह ॥
यात्रायात्रनुदिवसगणनतत्रमुहूर्तेवि
लग्नयोदेहास्यन्दनसमविजयस्नानग्रह
यज्ञगणयात्राग्निलिंगहस्त्यश्वेङ्गितसे
नाप्रवादेवेशादिग्रहणात्कृत्यापायमेत
लंशकुनसैन्यनिवेशभमेयाश्रिवर्णां

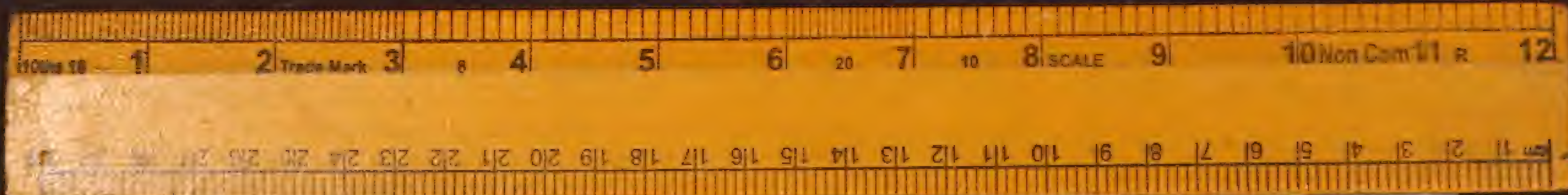
ज्यो॰ टी॰ ४४

45

त्रिवंहृत्नाटविकानोयथाकालेप्रयोगः
परङ्गोलक्षोपायश्चेतियात्रायो[illegible] च
दप्रुवमर्धकाला[illegible]देवपुरुषाकारावन्यम
तेनोक्ता अतस्तोध्यायोनत्रहीनत्तिथ
योनन्दादिकालासौशुभाशुभे नेदा
भद्राजयेत्यादिदिवसग्रहैनवावाऽप्याने
ऽदरनयैरोगेत्यादिनत्फलमुक्तं करण
निविवाहादीनितेषांफले[illegible]वर्णा।
जेत्यादि नत्त्रगणाधिपत्यादीनितेषां
नामनेफले दिग्दिशिवङ्गलायाऽन्या
दिमहूर्ताः त्रिंशुङ्ग्वादिकानेषांलन
णोफलादिपदवशावास्तवंऽत्याद्युक्तं यो
गायोगाध्यायोक्ताः देहाःकोपाऽत्यादि ॥
अथवाग्रेवेवएक्षाकालेऽक्ताः तस्मात्
पऽसमरत्नफलंग्रहाणुःइति अथवा
[illegible]फलानि तत्रैवदे[illegible]स्पन्दनेलक्षणे
दक्षिणपार्श्वस्पन्दनमिति लभेत्समा
ध्याये ऽत्युलमज्ञामणि[illegible]प्यादिति विज
यस्नानेविजिगीषोर्नृपस्यविजयार्थंस्ना
ने दीक्षैकनत्रगणैर्वेत्यादि ग्रहयज्ञो।
ग्रहाणांयागः ग्रहयज्ञमतोवक्ष्येऽभि
गाययोगोग्रहकपूजने यत्रवाकमाहा
दिति अग्निलिंगान्यग्निलक्षणानिहोम
कालेऽ[illegible]य स्वयऽज्ञलाविंतिति ह

(margin: मित्र / एवंपुनर्गोमिलहाएं / हानवदिनिफलानि / शुभंतत्कालिकेषां)

क्तिनोगत्तान्नामितितेवहिते दत्तमल
परिणाहदीर्घतामित्यादि अश्वानांतव।
गानेवेंगितेवलानकिरणेति मेनाम
वादीसैनिकानांप्रधानराजपुरुषाणां
प्रवदतेव्याहरणे मेघामेवयममरहिन
प्रसादादित्यादि चेष्टाऽत्साहोनत्साहा
वविशिष्टप्रवरवराऽति आदिग्रहणा
हानमेघहस्यादीनांलक्षणानिप्रोक्ता
मित्यादिवानलक्षणे पृथुगमनुलोमामि
त्यादिमेघलक्षणे एवमन्येषामपितथा
ग्रहाणांवलावलवशाख्यारूपं संधिवि
ग्रहयानासनद्वैधावसंश्रयाणांषण्णांगु
णानांभावःषाड्गुण्यं तेषांग्रहवशात्सिद्ध
सिद्धीज्ञानत्वेसदैसदशाधिपयोरित्या
युक्तः ऽपाया अन्ताश्मामदाणभेददण्ड
ख्याः तेषामपिसिद्धासिद्धीश्चाशत्रुत्वे
हस्पतीऽत्याद्युक्ता॥ मंगलमेवलानिमि
ङार्थकादर्शेत्यादिमंगलानिप्रस्थानस
मयेशुभाशुभसूचकानि तथाशुऽजन
मन्यजन्मान्तरकृतमिति तथामैत्रानि
वेशुभमयमैत्रेमेनायानिवेशार्थंयाः
शुभाशुभभयमयत्ता सोलक्षणानिविधा
स्थिरास्ररभिर्गुल्मेतिशुभाः तेषां विपद
गुणेनृशुभाः अग्निवर्णाः प्रस्थानाग्निव

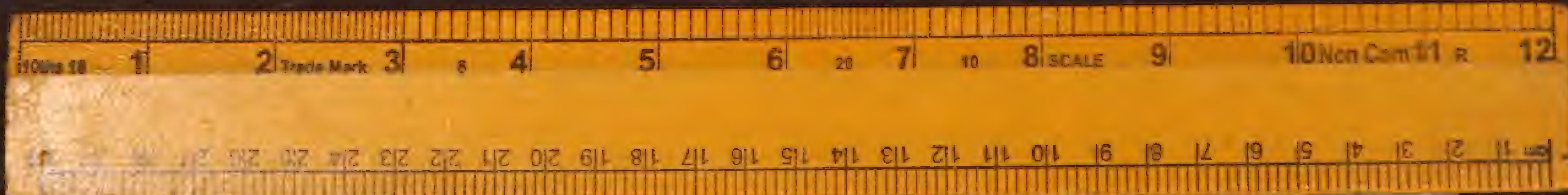

जेवा॰
वटी॰
४६

46

नीनि शुभाशुभाः मुक्तेन्दीवरकान्वनय
निधराः इति तथाग्रन्यान्यपि शुभा
शुभनिमित्तानि सर्वाणि सन्ति वहता दै
वज्ञेन ज्ञातव्यानीति यथाकाले प्रयोगाः प्रयोगः
प्रयुज्यन्ते कस्मिन्काले मत्रीविपाककाले
प्रयुज्यन्ते तथा पाणिर्विधाय सर्वे वेशुभा
दैवज्ञमाह्वयेदिति कस्मिन्काले वरा
णांगुरुपुरुषाणां प्रयोगाः कस्मिन्काले ह
तादि बुद्धानां किं स्वपरबलयोर्विग्रह
प्रयोजनमुक्तं एतेषां यथाकाले प्रयोगाः कास्मि
परबलं लभ्यते यः परस्य पराजेऊंतोला न्कालेन्ति
लो उपलभ्यते लाभो ग्रहणमित्यर्थः न क्कालेविना
ज्ञो पायोय यालभ्यते सर्वाः तस्य वेलानेदेवलस्य
ल्कार्कजइत्युपलम्भनमुक्तं इत्यपप्रका प्रयोगः
वा तदुक्तमाचार्यैः किंतदित्याह जगति
प्रसारितमिवालिखितमिव मतौ निषि
क्तमिव हृदये शास्त्रं यस्य समग्रताना दो
षाणि फलानि यस्य शास्त्रं ग्रन्थे समा
नामगणा ज्ञानेन महितं संयुक्तं गणिते
नेत्यर्थः अनेन सत्ययंते प्रत्यवादिते
भवति कीदृशे शास्त्रे जगति लोके प्रसा
रिते विस्तारितमिव मनोवुद्धावालिखिते
चित्रितमिव हृदये निषिक्तं प्रविष्टमिव
तस्य दैवज्ञस्यादेशा उक्तयो निष्फलानभव

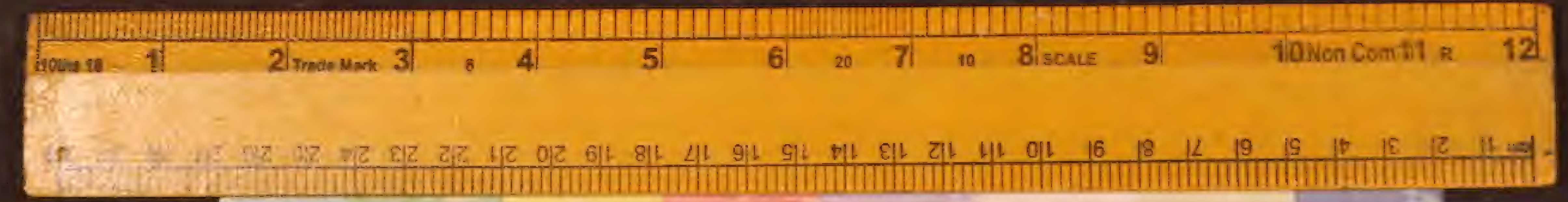
न्ति सत्यरूपा भवन्तीत्यर्थः एतदुक्तं भ
वति विमलं दृश्यमनेरिव वाणी सत्य
रूपा भवति अथ संहिताप्रशंसार्थमा सत्यरूपा
ह ॥ संहितापारगश्च दैवचिन्तको
भवति संहितापारगो निःशेषज्ञान
तत्वार्थस्य दैवचिन्तको भवति दैव
स्य प्राक्तनकर्मविपाकस्य शुभाशुभ
स्य चिन्तको भवति स्मरणशील इत्य
र्थः येनैते संहितेयपदार्थाः यत्र य
स्यां संहितायामेते वक्ष्यमाणा पदार्थाः
के ते इत्याह दिनकरादीनां ग्रहाणां ते
षां च प्रकृतिविकृतिप्रमाणवर्णकिर
णद्युतिसंस्थानास्तमयोदयमा[illegible] ॥ मा
र्गमार्गान्तरवक्रानुवक्रर्क्षसमागमचारा
दिभिः फलानि नक्षत्रकूर्मविभागेन दे
शेष्वगस्त्यचारस्य सप्तर्षिचारग्रहभ
क्तयो नक्षत्रव्यूहग्रहशृंगाटकग्रहयुद्ध
ग्रहसमागमग्रहवर्षफलगर्भलक्षण
रोहिणीस्वात्याषाढयोगाः सद्योवर्षकु
सुमलतापरिधिपरिवेषपरिघपवनो
ल्कादिग्दाहक्षितिचलनसन्ध्याराग
गन्धर्वनगररजोनिर्घातार्घकाण्डसस्य
जन्मेन्द्रध्वजइन्द्रचापवास्तुविद्याङ्ग
विद्यावायसविद्यान्तरचक्र[illegible]गवग्रेष्व

ज्यो॰
वा॰टी॰
४७

चक्रवानवक्रप्रसादलक्षणप्रतिमालक्ष
णप्रतिष्ठापनवज्रलेपदोदकार्गलनी
राजनशान्तिखञ्जनकोत्पातशान्तिम
तकम्बलमयूरचित्रकछत्रपट्टपरीक्षाल
कुक्कुटकूर्मगोजाश्वेभपुरुषस्त्रीलक्ष
णान्तःपुरचिन्तापिटकलक्षणोपानच्
छेदवस्त्रच्छेदचामरदण्डशयनासन
लक्षणरत्नपरीक्षादीपलक्षणदन्तका
ष्ठाद्याश्रितानि शुभाशुभानि निपुणेन च
दैवज्ञेन चिन्तयितव्यानि नैकाकिनाश
क्यन्ते अहर्निशमवधारयितुं निमित्तानि
तस्मा तस्मात्संहतेनैदैवज्ञेनान्येन द्विदःकर्त्त
व्याः नैवैको नैद्वी चाग्रयोवदि नवलोक
यितव्या याम्यानेन्ततीवाभ्यानेद्विदःकर्त्त
१व्याः एवं वारुणी वायवी चान्तरावैशानी चे
ति यस्मादुल्कापातादीनि निमित्तानि शी
घ्रमुपगच्छन्तीति तस्माच्चाकाशवर्णस्ने
हप्रमाणादिग्रहताराोपघातादिभिः फ
लानि भवन्ति एतत्संक्षेपेण यथाविम
लबुद्धिहिताय व्याख्यायते ॥ दिनकरा
दीनामिति दिनकर आदित्यस्तदादीनां
ग्रहाणां रविशशिराहुभौमगुरुसितसौ
रकेतूनां चाराः वर्षचाराः गतिवशेन
शुभाशुभकथनं तेषु चारेषु च तेषामेव ग्रहा

णां प्रकृतिः स्वभावः विकृतिर्विकारः प्रमा
णं बिम्बस्य वर्णः सितादिकः किरणा रश्म
यः तेषामेव द्युतिः कान्तिः संस्थानमाकारः
ऊर्ध्वाधो वा स्थितं तोरणदण्डादिसंस्थानं
अस्तमयोदयौ रविसन्निकर्षविप्रकर्षाभ्यां
मार्गो दक्षिणोत्तरमध्यमाः पृथक्चावस्थाः तां
मार्गान्तरं मार्गमध्यं वक्रं प्रतीपगतित्वं
तावद्ग्रहणं अनुवक्रं पुनः स्वगतिंमृत
समागमो नक्षत्रैः सह ग्रहाणां संयोगः चा
रो नक्षत्रेषु च विचारणं संस्थितिः आदिग्र
हणात् दक्षिणोत्तरमध्यगमनयोगतारे १
कटभेदाश्च नक्षत्राणां एवमादिभिस्तेषां
तेषु चारेषु फलानि भवन्ति तथा नक्षत्र
मविभागेन नक्षत्रसमग्र विषुवत्प्रभारत कूर्मकारस्थान्या
र्षं तु विभक्तेन नक्षत्रत्रयेणदेशेषु फ
लानि ग्रहाणां पुनश्चारः समर्घाणां च सि
द्धवर्णानां चारः ग्रहाणां भक्त्यादेशा
व्यप्राणिनामाधिपत्येनैव ग्रहाणां कोऽड़ा
व्यजनाधिपत्ये सह शृङ्गाटकेना ग्रहा
णामेव दैवतानां शृङ्गाटकादिसंस्थानैः
शुभाशुभज्ञाने ग्रहाणां परस्परयुद्धे
ऊर्ध्वाधोभागेन दक्षिणोत्तरसंस्थानेन च
ग्रहणे समागमश्चन्द्रेण सह संयोगः ग्र
हाणां वर्षाधिपतित्वे फलानि गर्भाणां

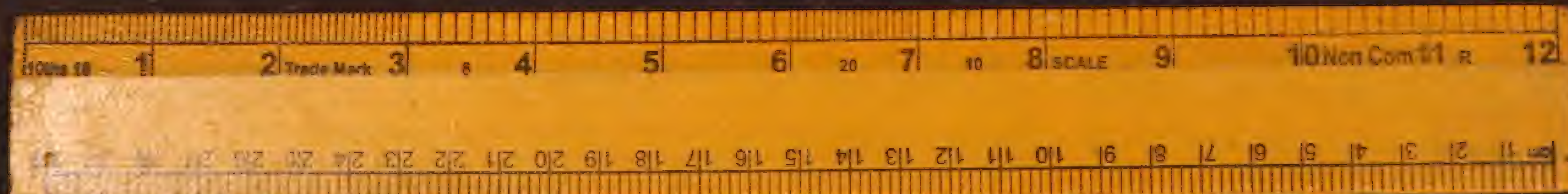

उंवा।
दरी।
४८

48

वृष्टिकालपरिज्ञानार्थं लक्षणं रोहिणीचन्द्र
मसोः सहसंयोगस्समागमः एवं स्वातियो
गः पूर्वाषाढयोगः सद्यः पूर्ववर्षणलक्षणं
कुसुमलतानां लक्षणं सन्ध्यादीनां फल।
कुसुमसंप्रदर्शनाल्लोके शुभाशुभज्ञानं
च, तथा परिवेषः प्रतिसूर्यस्य लक्षणं परिघ
स्य सूर्यप्राकट्ये मिथ्ये क्रियमाणायामेव वे
लायाः लक्षणं पवनस्य वायोरुल्कापात
दिग्दाहलक्षणानि क्षितिचलनमेव भू
कम्पः सन्ध्यारागः सन्ध्ययोरक्तत्वं गन्ध
र्वनगरं खपुरमेतल्लक्षणं रूपशस्यानां ल ञ,
क्षणं निर्घातलक्षणं अर्घकाण्डमापि वषो
नद्रव्याणां समर्घत्वं महार्घत्वं च क्री[illegible]या तथा
पितानां येन विक्रियकाले लाभालाभज्ञा
यते तदर्घकाण्डं सस्य जन्म सस्य जातकं
इन्द्रध्वजस्य शक्रकेतोः पूजा इन्द्रचापस्येन्द्र
धनुषो लक्षणं वास्तुविद्या गृहाणां लक्ष।
णं अंगविद्या प्राणिनामंगस्पर्शेन शुभा
शुभं ज्ञायते वायसविद्या काकचेष्टितं श्व
मृगचेष्टितं, नरचक्रे श्वाङ्गनेश्वचक्रं तथैव मृगचक्रे
श्वचेष्टितं वातचक्रमश्वादिलक्षणं प्रवाह।
तोवास्तुलक्षणं प्रासादलक्षणं देवगृ।
हाणां रचनाः प्रतिमालक्षणं सर्वदेवानां प्र
माणं प्रतिष्ठापनं प्रतिष्ठाप्रतिमानामे

मेव वृक्षायुर्वेदस्तरूणां चिकित्सा उद
कार्गले जलोपलब्धिः नीराजनं शान्तिनी
राजलेन मेघस्थेनाजले दीपैश्च स्पर्शन
मिति नीराजनशान्तिः खञ्जनकानां
दिशांलक्षणं स्नानशान्तिः उत्पातानां
दिव्यान्तरिक्षभौमानामुपशमने पु
तकम्बलेपुष्पस्नाने मयूरचित्रके खड्ग
परीक्षा खङ्गलक्षणं पट्टपरीक्षा पट्टानां
रूपमङ्गानां लक्षणं कुकवाकुः कुक्कुटः
कूर्मः प्रसिद्धजलप्राणी गोः प्रसिद्धा अज
श्वानः अश्वलक्षणं इभो हस्ती एतेषां
लक्षणानि पुरुषलक्षणानि स्त्रीलक्ष
णानि अन्तःपुरे स्त्रीणां वस्त्रानां चेष्टितं
पिटकानां लक्षणं उपानच्छेदः मषका
दि लक्षणे नोपानहोच्छेददर्शनाच्छुभाशु
भफलं वस्त्राणामम्बराणां छेदः चामरा
णां बालव्यजनानां दण्डानां यष्टीनां च।
द्विजातिक्रमेण लक्षणं परीक्षोच्यते
शयनासनलक्षणं रत्नानां वज्रादीनां
परीक्षादीपस्य लक्षणं दन्तकाष्ठादीनां
यान्याश्रितानि तदायत्ता विज्ञानि आदि नि,
ग्रहणकर्तुर्यानि शुभाशुभानि फ
लानि जगतः सर्वजनानां सामान्यानि
साधारणानि तथा रोहिणीप्राकटमर्क

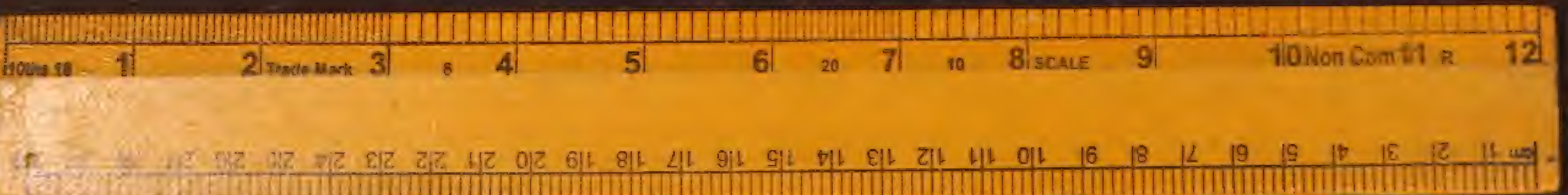

डो॰का॰
टी॰
४४

49

तन्दनः प्राजापत्ये शकटं भिनत्ति इत्यादिकानि
तथानि पुरुषं पुरुषं पुरुषं प्रतिपुरुषं या
निशुभाशुभानि यथा वापेमचोन्नः या
म्याशुभादकुर्वन्ति हन्यात्सेनापतिनाय
कर्मचित्रोवेत्यादि याथिवत्रैज निशुभा
शुभानि यथाह कस्मात्स्वात्मविनीतीनि ता
निच प्रतिलक्षणं लक्षणं लक्षणं प्रतिलक्षणं नश्च
न्यकर्मा अनन्यकर्मा तेनानन्यकर्मे।
ण एकचित्तेनाभियुक्तेन तन्त्रेण दैवज्ञेन
सांवत्सरिकेण वक्तव्यानि तानि
भिन्नान्येकाकिना केवलेनावधारयितुं लक्ष
यितुं शक्यन्ते तस्मात्सम्यक्त्वेन दैवज्ञेन सुहु
ज्ञातायोगत्वेन स्मृतः श्रुतिप्रश्नतार्थदा
तेन परितोषितः तेन दैवज्ञेनानेकपर्व
तद्विदः कालविदो यथा निर्दिष्टाः कर्तव्याः
अवधार्याः तत्र तस्मिन्निमित्तज्ञाने पैन्द्री
पूर्वा आग्नेयी च पूर्वदक्षिणा दिक्छुप
केनावलोकयितव्या उत्तरामैशा
नी पूर्वोत्तरा वायव्येन वक्तृत्वेनावलोकयि
तव्या इति पृष्टः प्रकारे यस्मादेतो रु
ल्कापातादीनि निमित्तानि शीघ्रमागत्य
दर्शनं यान्ति तस्याश्चोल्काया आकार
आकृतिः यथाग्रेत प्रहरणैर्वर्णः स्नेहा
दिः स्नेहः तास्निग्धता प्रमाणं हस्तादि दि

यज्ञवादिका ग्रहदेवाताः ग्रहाणामर्कादी
नामृक्षाणामश्विन्यादीनां चोपवातउप
हनने आदिग्रहणात्कस्मिन्ध्याने केनाव
येवेन पतिता एवमादिभिर्लक्षणैः फला
नि शुभाशुभानि भवन्ति इति उक्तं काश्य
पेन गार्गेण महर्षिणा च ज्ञात्वा योगांश्च
कालं होराग्रणितं नैष्ठिकं येन एजयते नामानि
न स्नापुरुमुपगच्छति ॥ ज्ञात्वानि निरव
शेषाणि यानि ज्योतिःशास्त्रोक्तानि तथोप
वानि तत्रैव पठितानि पुरुषलक्षणस्त्रील
क्षणं (पानस्वेदं वस्त्रलक्षणदीपलक्षणा
हलक्षणादीनि एतदुक्तं भवति ग्रहन
क्षत्रतारकाणामाश्रित्य यदुक्तं तान्येतानि परि
ज्ञाताशुभानि इति ॥ तथा च भगवा
न्गार्गिः अधिकृत्य ग्रहनक्षत्रं जगतो येन नि
श्चयः तदंगमत्तमं विद्याद्यांपांगशेषमुच्य
ते इति एतेषां कृत्स्नानां निरवशेषाणां
मेवानामर्थाणां ज्ञाता शास्त्रज्ञः तथा
होरायां जातके गणिते निष्ठालग्नषडंग
णितेन तस्य वमित्यर्थः (एवंविधं दैवज्ञं यो रा)
(जा न्यपः न पूजयते नार्चयति सनाशं)
(विनाशमुपगच्छति प्राप्नोति) ॥ अन्य दै
ववित्प्रशंसार्थमाह वनेसमाश्रितोये
पि निर्ममा निष्परिग्रहाः अपि ते पवि

50

ष्ठन्तिज्योतिषोगतिंकोविदम ॥ येपितपस्वि
नोवनमरण्यंसमाश्रितास्तेवन्तोनिर्ममा
निरहंकाराः निष्परिग्रहाद्दारवर्जिताः नि
र्गतःपरिग्रहोयेभ्यः तेपितथाभूताः ज्योति
षांग्रहनक्षत्राणांगतोगमनेकोविदंतज्ञं
परिपृच्छन्तिप्रभापक्षं ज्ञातुमिच्छन्तिच
अथप्राहुस्सम्भावनायां यतस्तेषांज्योतिः
शास्त्रेणनकिञ्चित्प्रयोजनेनापसत्वात ॥
अन्यत्प्रशंसार्थमाह ॥ अप्रदीपायथारा
त्रिनादित्येयथानभः तथासंवत्सरोरा
जाभ्रमत्यन्धइवाध्वनि ॥ यथावारात्रिःप्रदी
परहितानशोभामाप्नोतितमसाहतत्वात
यथानभश्चाकाशमनादित्येसूर्यरहितेसा
न्धकारेनशोभामाप्नोति तथानेनप्रकारे
णसांवत्सरोराजादैवज्ञरहितोनशोभते
नकेवलेयावत्सर्वत्रसंशयवान्भ्रमति ॥
अन्यत्प्रशंसार्थमाह ॥ मुहूर्ततिथिनक्ष
त्रमृतवश्चायनेतथा सर्वाण्येवाकुलानिस्युः
नस्यात्संवत्सरोयदि ॥ मुहूर्ताःशिवादिका
स्तिथयःप्रतिपदादिकाः नक्षत्रमश्विन्या
दि ऋतवःशिशिरादयः अयने उत्तरदक्षि
णे तस्मात्तेनैवप्रकारेण एतानिसर्वाणि
नाभवन ॥ अन्यत्प्रशंसार्थमाह ॥ त
स्माद्राज्ञाधिगन्तव्योविद्वान्सांवत्सरोग्रणीः

जयेयशःश्रियेभोगान्श्रेयश्चसमभीप्स
ता ॥ तस्मात्सर्वोत्कर्षहेतोः राज्ञायत्नेन
धिगन्तव्योधिगमनीयः विद्वान्पण्डितस्सां
वत्सरोदैववित अग्रणीःप्रधानःकीदृशो
नराज्ञाजयेशत्रुविजयेयशःकीर्तिश्रियेल
क्ष्मीभोगानुपभोगान्श्रेयश्चारोग्यंसमभी
प्सता प्राप्तमिच्छता अन्यदप्याह नासांव
त्सरिकेदेशेवस्तव्यंभूतिमिच्छता चक्षुर्भू
तोहियत्रैवपापंतत्रनविद्यते ॥ भूतिमृ
द्धिमिच्छताप्रार्थयतापिदेशेसा असांवत्स
रिकेदेशेदैवज्ञवर्जितेदेशेस्थानेनवस्त
व्येननिवसनीयं हियस्मात यत्रयस्मिन्दे
शेएषदैवविच्चक्षुर्भूतःप्रकाशकःस्यात
तत्रास्मिन्देशेपापमेनोनविद्यतेनभवति
तस्मात्पापहीनत्वात अथदैवविन्प्रशं
सार्थमाह ॥ नसांवत्सरपाठीचनरकेषू
पपद्यते ब्रह्मलोकप्रतिष्ठांचलभतेदैववि
त्तकः ॥ संवत्सरमधिकृत्यकृतंशास्त्रंसां
वत्सरंतत्पठन्शीलःसांवत्सरपाठीदैववि
न्नरकेषुनोपपद्यते नरकान्नप्राप्नोति यतो
दैववित्तकः कालविद्ब्रह्मलोकेप्रादुर्भव
नेप्रतिष्ठांस्थितिंलभते अन्यत्प्रशंसार्थ
माह ॥ ग्रन्थतश्चार्थतश्चैतत्कृत्स्नंजाना
तियोद्विजः अग्रभुक्सभवेच्छ्राद्धेपूजितः

डोवा:
वटी:
पा।
51

पंक्तिपावनः पंक्तेर्ज्योतिःशास्त्रग्रस्यतः प
ठनार्थतोव्याख्यायां कृत्स्नेनिरवशेषंयो
द्विजोब्राह्मणोजानातिवेत्ति सश्राद्धेपि
तपेत्रा अग्रभुक्षयमभोजीभवति सच
पूजितोर्चितः पंक्तिपावनः यस्योपेतत्तात
पंक्तिंपावयतितांपवित्रीकरोति अन्यदप्याह
म्लेच्छाहियवनास्तेषुसम्यक्छास्त्रमिदंस्थितं
ऋषिवत्तेपिपूज्यन्ते किंपुनर्दैववि[illegible]ः ॥
हियस्मादर्थे यवनाःकिलम्लेच्छजातयः
तेषुयवनेष्विदंज्योतिःशास्त्रंसम्यक्स्फुट
तरमावतेस्थितं यतःपूर्वाचार्यभ्यस्तैःप्रा
प्तम तथाच ॥ यमानवेंद्रायमयायसू
र्यःप्राहदेदोसेप्रतनायएवं विस्तावेमि
ष्णमहर्षिमुख्योज्ञानान्यतेयन्यरमात्मा
द ॥ परंपराख्यान्यधिगम्यमासुरस्वा
वांस्यपरमाद्रुतेयत प्रकाशयांचक्रुरतु
क्रमेणमहीमंडलेयवनेषुतते. ॥ अ
थाह्वयानाह ॥ ऊहकैवि[illegible]विहिताः
कर्णीयसूतिहिताभिः कलादेशेनसर्वत्र
प्रहृष्येनसदैववित ॥ ऊहकेनेन्द्रजाले
प्रसेनादिकेनआवेशेनविहिताः प्रश्न
नादिवशादैवः ऊहविभिस्त्यादि
वेप[illegible]स्थितैः[illegible]यावावास्याप
ते एतैःऊहकावेशाविहितैः तथाकी

नैपऋषिवन्मुनिवन्द्
न्यंतःपञ्चीनते, पिङ्ग्न
द्विजोब्राह्मणोदैववि
देवज्ञः ^इति ॥

यअन्यकश्चित्संत्रविप्रोर्वेजमग्रवर्यथा।
हृकथयति लोकेकर्णपिशाचिकेतिप्रसि कर्णपिशा
द्धा अथप्रश्नरोयत्रोपविष्टस्थिताःतन्म
ध्येआत्मीयेशिष्येविसृज्यतेषांकर्णेएव
स्वेक्रियमाणा[illegible]र्णाकर्ण्य पितृकाप्य ति
विदधाति यथायस्यदमभिज्ञातेनस्यअ
वताद्देवज्ञत्वमिति हेतुनानेनैतेषां
येबुद्धाकेविन्दहकावेशाविहिताः कर्णा
यश्रुतिहेतभिविनियदन्ति तथापिनक
श्चिद्दोषः एवमादिभिर्यःकलादेशःकृत
आदेशोयेनसर्वत्रवृत्तिसहस्यः यतःस
दैवविज्ज्योतिःशास्त्रवेत्ताभवति ॥
अथान्नाम्सत्याह ॥ अविदित्वैवयःशास्त्रं पृ
दैवज्ञत्वंप्रपद्यते सपंक्तिदूषकःपापोज्ञेयो
नक्षत्रसूचकः ॥ यश्शास्त्रमविदित्वाअज्ञा
नैवदैवज्ञत्वंज्योतिषिकत्वंप्रपद्यतेआश्री
करोतिदैवज्ञत्वमाचरतिसपंक्तिदूषकः
पंक्तिमयमपवित्रीकरोतिदूषयति पापः
पापात्मानक्षत्रसूचकोनक्षत्रपिशुनोज्ञे
योज्ञातव्यइति यद्येवंतत्कदाचिदज्ञानेव
वनेसत्यरूपेभवति तत्प्रत्याह ॥ नगर
द्वारलोष्टस्यपहस्त्यादुपयाचिते आदे
शस्तदज्ञातोयस्तत्स्वाविभाव्यते ॥ न
गरद्वारप्रद्वारेयोलोष्ठस्तत्ताउस्तस्योप

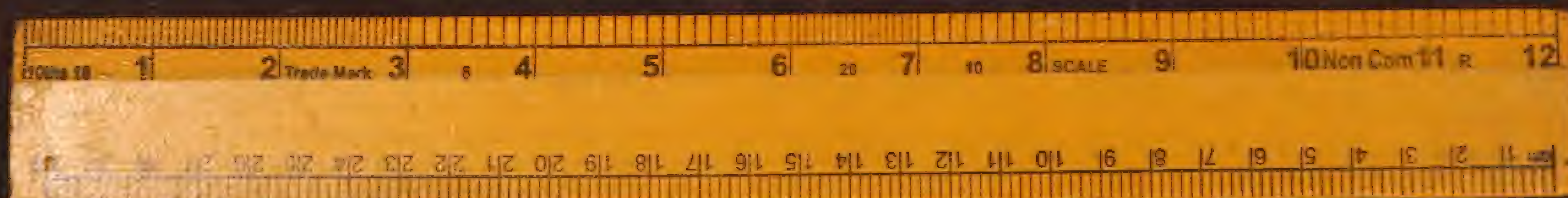
ज्यो॰ टी॰ पत्र

5

यावित्ते प्रार्थिते यद्वयथा सत्यं स्यात्तथा।
रूपं भवेत्कदाचित्काकतालीयन्यायेन तद्द
ज्ञानोमूर्खो नो यश्चादेशो वा ज्ञुकथ्यते मम
त्वइव विभाव्यते प्रतिभाति ॥ अविदग्ध
सांवत्सरमत्याह ॥ संपन्न्यायोजितादे।
शान्तद्धाञ्छिन्नकथाप्रियः सतशास्त्रैकदे
शेन तस्याज्यस्तात्स्व महीक्षिता ॥ यो दैववि
त्संपन्न्यायोजितादेशासंपन्नाअर्थदानेन
योजितश्चादेशो येन यथा सर्वमेव मया प्र
मुकस्य कथितमेतत्सदेवदत्तेश्वर्यं प्रा।
प्स्यति तदिति ज्योतिःशास्त्रमुच्यते तद
च्छिन्ना ज्योतिःशास्त्रवर्जिता अन्या कथा प्रि
यायस्य सः यतस्तु तस्याज्ञानशास्त्रैक
देशमेकं प्रकारं ज्ञात्वा तेनैव समस्तः सदर्पः
तादृक्स्तु भनो दैववित्महीक्षिता राज्ञा।
त्याज्यः … ॥ एवंविधमाम …
यो दित्याह ॥ यस्तु सम्यग्विजानाति हो
राणि तत्संहिताः च्छिन्नं ज्योतिःशास्त्रं
विजानाति स च नरेन्द्रेण … राज्ञा जयैषि
णा विजयमाकांक्षता प्राप्तमिष्टं तु अभ्य
र्च्य सेव्य स्वीकर्तव्य आत्मसात्कार्य इति
विदग्ध सांवत्सरिको हितकृद्भवतीत्याह ॥
न तत्सहस्रं करिणां वाजिनां च चतुर्गुणम्
करोति देशकालज्ञो यथैको दैवचिन्तकः ॥

दै

राज्ञः करिणां हस्तिनां सहस्रं दशशतानि
तत्कार्यं करोति तथा वाजिनामश्वानां
नां चतुर्गुणं चत्वारि सहस्राणि तत्का
र्यं कुर्वन्ति यथा देशकालज्ञो दैववि
त्तकः सांवत्सरिक एव कार्यं करोति दे
शकाललक्षणं प्रागेव व्याख्यातम् ॥ त
था च भगवान् पराशरः ॥ यथा …
लाग्निरग्निमताद्देवानां तथा देवज्ञमुखा प्र
जा राजमुखाश्च प्रजाः तस्मात्तद्विज्ञाना
यतना श्रेयसा नरपतिरिहामुत्र च श्रेयो
र्थी विजिगीषुरेनमधिगच्छेत्कुलीनमह
कृतमस्तब्धमशठमप्रमत्तमविषमविर्व
मविहितप्रश्नलक्षणं वेदवेदाङ्गनिदर्श
… शास्त्रावदातं … शास्त्रे …
वादिनमक्रोधमपि देवहृद्वाचार्यं पूजा
भिरतमनुगम्येन मा चार्यं शिष्य इवा।
… तावज्जानीयाद् इहामुत्र च … यथा
स्य दैवे दैवविद् … दिष्टादर्थानतिक्र
मेदिति वा … ॥ हिंसादंभानृतस्तेयद्विषा
ति … विवर्जिते … क्रोधं …
कालविदं विदुः ॥ भूतभव्यभविष्यस्य
कालस्य ज्ञानपारगं अहीनाङ्गं गुणोपेतं
गुरुभक्तं प्रियंवदम् यथायोग्यं समाचार्य
मभिगम्य प्रणतः त्रैलोक्यराज्यकृतवा

पि॰

ऊवा॰
दाटी॰
५३

तद्वकालविदां स्पद इति अथाधुनातिन्दित
व्रयफलमाह ॥ दुःखमाडुर्विंतितदुष्टदि
तदुष्कृतानिकर्माणिदिप्रयांतिनाशेश
ष्टिनः आत्मा भासहवादेदुःखमेदुष्टसमे
दुर्विविनितमनभिमतैर्ध्यायेन दुःप्रे।
क्षितममङ्गलेयहष्टे दुष्कृतानिदुष्टानि
वयानिकर्माणिकृतानिपतानिसर्वाणि
प्राशीनस्वमसमसंवादेभेननतेण
सहसंवादेआत्मादिप्रमापवविनाशं।
[illegible]जातितिष्ठिनतदेआत्मासर्वपाप
तिन[illegible]नीत्यर्थः तथावोतम् आत्मानि
थिभंग्रहवासवंवप्रामोतिधर्मार्थयशांसि
सौख्यम् आरोग्यमायुर्विजयंसुतांश्च दुः
खमद्यानप्रयतोवलोकइति ॥ आमन्या
तिथ्य[illegible]प्राह नतथेस्तुतिभूपतेःपिताज
[illegible]नीवास्वजनोवाप्यसहृत स्वयशोभिवृ
द्धयेयथाहितमाभःसबलस्पदेववित
भूपतेवान्नःसर्वस्वबलसहितस्यस्वयशो।
भिविहृदये आत्मीयकीर्तिवृद्ध्यर्थमामः
प्राप्नुयात तथायोदेवविदैवज्ञोयथाहि
तमिच्छति श्रेयस्राकांक्षति तथानपिता
जनकस्त्वाति नजननीमाता नजनोबं
धुजनोनसुहृन्मित्रंतथासुहृदिच्छतिइ
ति आवर्तवतेस्याकस्तस्वमहोदधौ।

अत्राहराणिप्यनितानि ।नैव

प्रयाति हि प

त्या

ति

अयन

अर्थिनामुपलक्षकं कामयेविवृत्तिस्वमिति
इतिश्रीवृहोत्पलविवृतिविताप्रोसंहितविवृतौ
सांवत्सरसूत्रेनामाध्यायोद्वितीयः । अथ
मस्त्यीय ॥ अथादित्यचारोव्याख्यायते
तत्रतावत्प्रथमतेनायनयोर्लक्षणमाह ॥
अश्लेषार्धाद्दक्षिणमुत्तरमयनंरवेर्धनिष्ठ
द्यं नूनंकदाचिदासीद्येनोक्तंपूर्वशास्त्रेषु ॥ दे
यदुक्तंपारापोरेतेऽ आविष्टायापौलीव
तनाश्लेषातसतः पोलायाधांयो[illegible]हिएपा
तेसौम्यायास्यपोर्श्रीष्मप्राहदूतयोर्धौ
हस्तान्तोविद्यार्थैन्द्रार्धंप्रावृडेमतोज्येष्ठार्धा
द्यौबेल्वान्तमिति तत्ररवेरादित्यस्याश्ले
षार्धात्सौ[illegible]दहयादक्षिणमयनेतथाधनि
ष्ठाद्यवा[illegible]सर्वप्रावृमुत्तरमयनेरन्तेतिः
क्षितंकदाचित्त्या[illegible]सीदभूत येन
पूर्वशास्त्रेषुपराशरादिभिरुक्तंकथितं नून
मनुमानेवा[illegible]मनन्तर ॥ सांप्रत
मयनंकर्कटकाद्यंमृगादितश्चान्यत उक्ता
भावेविकृतिःप्रत्यक्षपरीक्षणैर्व्यक्तिः ॥ सां
प्रतमिदानीयुक्तेवासवितुरादित्यस्यकर्कटा
द्येकुलीरप्रथमेकमयने मृगादितोमक
रादितश्चान्यद्वितीयमुत्तरमयनं प्रोक्तमुक्त
कथितस्यार्थस्ययद्यभावेन्यथात्वंस्यात्तदि
कृतिर्विकारः तत्त्वप्रत्यक्षपरीक्षणैर्व्यक्ति

मोत्स्या

क्ते

प्रांबदुत्ते

म

च

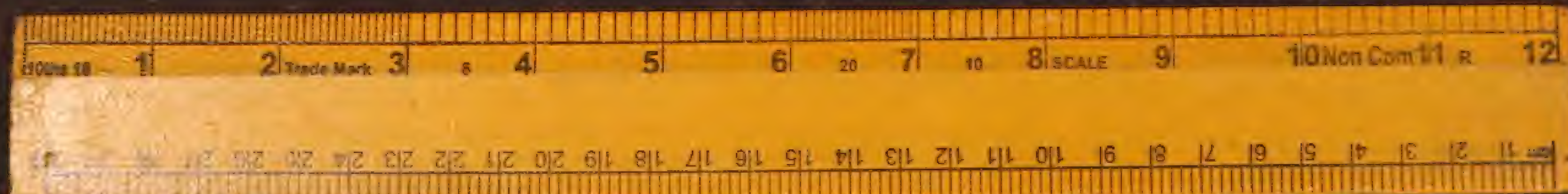
डोंवा
वटी
धध

54

मानैर्व्यक्तिः स्पष्टता भवति विक्रान्ते फलम
स्व नामित्यर्थः तत्रैवपरीक्षणमाह ॥ रवा
स्याविद्धवेधोदयेसमये लिङ्गासहस्रांशोः
च्छायप्रवेशनिर्गमविद्धैर्वामण्डलेवृहति ॥
रवेतिरविरवेस्य रवगतविद्धैरवस्याविद्धं
तेनवेधोरवस्याविद्धवेधस्तस्माद्रवस्यावि
द्धवेधात्सहस्रांशोर्वादित्यस्योदये ...यका
ले ...समये ...वासवितर्ख्यिक्रितं कृत्वा क्षिती
येपिदिने तत्रैवस्थित्वापुनरपिविचारःका
र्यः किमयनचलननिवृत्तिर्जातानवेति
एवंदिनसमकंयावत्पीतावत्तसंक्रान्तिका
लतत्स्याजाताकिमादौकिंपश्चादेति तथा
...मह...तिरहस्पतिमण्डलेउदयासमय
यः प्राच्यपरेखायाः तस्यशंकोश्छायाय
तति ततोयथायथार्कोदयकालेछाया
दक्षिणेनयाति प्राच्यपरेखायाः अस्तम
येप्येवं ततःकर्कटादौस्थितेर्के प्रतिप्रतिदि
नेछायास्लरेणयावत्कन्यान्ते तुलादौपुनः
प्राच्यपरेखायोपतति ततोमीनान्ते ध
न्वन्तेयावत्प्रतिदिनमुत्तरेणयाति मकरा
दौपुनःप्रतिदिनंदक्षिणेनयातियावन्मी
नान्ते एवंसत्याततोनिवृत्तावार्का...
न्तस्मिन्मण्डलेयस्मिन्देशेरवौरवेच्छा
याप्रविशतितत्राविद्धंकार्यं यत्रचअपवा

अर्कोमिथुनांतंयाव
द्यानितयातथा +

द्विर्गच्छतितत्रापिविद्धंकार्यं पुनरपिद्विती
यदिनेतथास्थितस्यशंकोश्छायाप्रवेशाति
तेनविद्धकार्येकृतेविद्धयोर्यदिसाम्यमय
नेतदातदिनेअयननिवृत्तिरेवेतस्यांज्ञा
तायोविचारयेत्किमयननिवृत्तिःकरण
गतसंक्रान्तिकालतत्स्याकिमादौकिंपश्चा
देति एवंप्राक्कृतायोविकृतायोवापश्चा
दयनवृत्तावन्वेषणंकार्यमिति ॥ इदानींवे
कृतेफलमाह ॥ अप्राप्यमकरमार्को वि
निवृत्तोहन्तिसापरेयाम्यां कर्कटकमसं
प्राप्तोविनिवृत्तश्चोत्तरैमैन्द्रीम ॥ अर्कआ
दित्योमकरमप्राप्यमकरमगत्वा यदिवि
निवृत्तोव्यावृत्तस्तदासोपरांयाम्यामपरया
पश्चिमयासहदक्षिणांदिशंहन्ति तत्स्था
नानाशयतीत्यर्थः तथाकर्कटकंकुली
रमसंप्राप्तोनतोयदिविवृत्तोयदिभवे...
त्तदोत्तरामुदीचींदिशमैन्द्रींवापूर्वीहन्ति
तत्स्थानान्नाशयतीत्यर्थः तथाच
गर्गः यदानिवर्ततेप्राप्तोधनिष्ठामुत्तरा
यणे अश्लेषांदक्षिणेप्राप्तस्तदाविद्यान्म
हाभयमिति तथाचपराशरः यदप्रा
प्तोवैष्णवमुदग्मार्गंप्रपद्यते दक्षिणमश्ले
षांवामहाभयायेति ॥ अथाधिकतया
फलमाह ॥ उत्तरमयनमतीत्यव्यावृत्तो

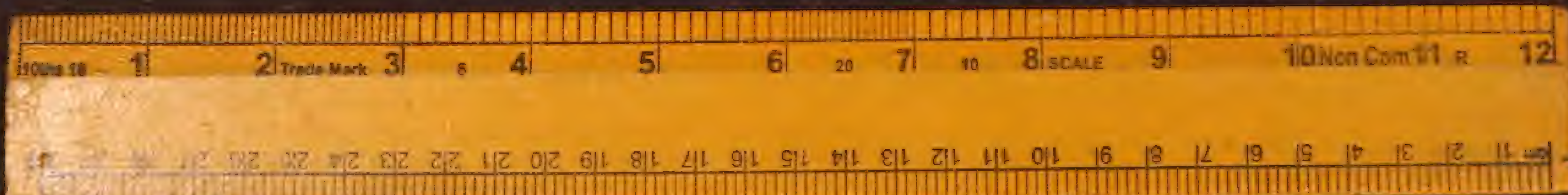

ग्रैवा॰
रा॰टी॰
५५

तेमस्य हाडिकाः प्रकृतिस्थस्याप्येवं विक
तगतिर्भयकृत्स्मोक्तः ॥ अस्तोस्तगादित्य
उत्तरमयनमतीत्याक्रम्यमकरं प्राप्य पश्चा
द्यदि व्यावृत्तो निवर्तितस्तदा तेमस्य हाडि॰ (सस्य+)
को भवति लब्धपालनं तेमेकवोति लो
केमस्थानो वहाडिकवोति तस्य वदिना
धिकात् उत्तरमयनग्रहणमुपलक्षणा
मुपलक्षणार्थं दक्षिणमयनमप्येवं ज्ञेय
तथा प्रकृतिस्थः स्वभावस्थस्याप्येवं तेम
स्य हाडिकृद्भवति लब्धपालनं तेमेक
वेति लोके मस्थानो वहाडिकवोति तस्य व
दिनाधिकात् उत्तरग्रहणमुपलक्षणा
मुपलक्षणार्थं एतदुक्तं भवति स्फुटग
तितेन यस्मिन्दिने अयननिवृत्तिर्ज्ञाता
तस्मिन्नेव दिने यदि छायाप्रवेशनिर्गम
विकृतं महति मण्डले दृष्टा दृश्यते तदाप्र
कृतिस्थः ॥ तथा च भगवान्वृद्धगर्गः ॥
अयने तु प्रभः स्निग्धस्निवर्तेयदि भास्करः
सूर्यश्चिरमुभिदाश्वयोगदेमस्थाने दिश
त अनिवृत्तैः समेवापि निवृत्तः शस्यते वि
हीने भयावहो लोके दुर्भिक्षमकरप्रदः
विकृतगतिर्भयकृदिति विकृता सवि
कारा गतिर्यस्य सो विकृतगतिः तथाप्य
तो भयकृल्लोके भयं भीतिं करोति अयन

निवृत्तो दृष्टायो पुनरपि यदि प्रदीपगति व (प स्ति)
मर्कस्य दृश्यते तदा विकृतगतिर्ज्ञेयः
पंचधा चैतेन अर्कस्य पञ्चधागतिकृता
तदार्कवविधौ गतिकृद्या पश्चमयोनन्त
रामजन्ये गति यत्र मण्डलमध्योनदृश्या (३,)
यितो मृयिवतिर्यग्रस्यति कादृश्या मर्थेग
च्छति वैद्य न प्रातरपाम नत्रम्य मध्ये
गच्छति भास्करः मध्याह्ने तापयं लोकान्म
ण्डलेऽन्ते गतिम [illegible] मध्याह्न (र्यो)
दधो गच्छति भास्करः अस्तं गच्छन्नपि विनं
दत्रमनुगच्छति यद्यपि यदि सवितरि ह
श्यते तथापि भयकृदिति त्वष्टानामग्रह
स्तिनाच्छादनादर्कस्य यदशुभफलं तदाह ॥
सततमर्कोपर्वविना पर्वण्यपवसतः केतम
साच्छकारेण संयुक्तोऽकृत्तेतत्तु दृष्टसम
भयातत्तत्र दुर्भिक्षानो नवानो पाणां
मध्यात्त्वमसं व्योम्नस्पानस्पानिह तिथा
तयाति तथा शस्त्राग्निदुर्भिक्षैः पावेण (सुभिक्षैः)
संग्रामेनाग्नि हतवहेन दुर्भिक्षेणोवजनो
लोकान्निहन्ति तथा च भगवान्पराशरः
अपर्वणि पूर्णकाकौत्वष्टानाम महाग्रहा
श्रीहतो भिन्नमः सूपामः सर्वलोकविपत्तय
इति ॥ अथ तामसकीलानामर्कमण्ड
लगतानां फलमाह ॥ तामसकी

त्वष्टानामार्कमण्डलं कृत्वा सविहन्ति सप्तभूपाञ्जनं शस्त्राग्निदुर्भिक्षैः ॥ त्वष्टानामयुतोऽर्कमण्ड सूर्यविंबं पर्वविना प्र+

ऊँवा·
राटी·
५६ पुत्रा

लकसंज्ञा राहुसुताः केतवस्त्रयस्त्रिंशत व
र्णस्थानाकारैस्तीनस्त्वार्कफलं ब्रूयात ॥
राहुसुताः स्वर्भानुतनयाः शिखिनः केतवः ताम
सकीलकसंज्ञास्तामसकीलका नर्क
मण्डले वर्णस्थानाकाराः वर्णः श्वेतादि
यः स्थाने प्रवेशो बिम्बैकभागः आकारः
आकृतिः ध्वांक्षादिमाहृष्टी एतैर्वर्णस्था
नाकारैर्हेतुलोकालोके जनपदे शुभा
शुभफलं ब्रूयाद्वदेत ॥ अथ तेषां शुभा
शुभलक्षणमाह ॥ तेचार्कमण्डलगा
ताः पापफलं चन्द्रमण्डले सूर्यबिम्बगताः
ग्रामाः पापफला उक्तफलप्रदा भवन्ति
चन्द्रमण्डले पाशि[illegible]मण्डले भवदिवेनानाः
सौम्याः शुभफलप्रदा भवन्ति ध्वांक्षाः काक
कबन्धच्छिन्नशिराः पुरुषः प्रहरणांकुशादि
ध्वांक्षप्रहरणरूपास्तदा तु ये पापाके
पि चन्द्रमण्डले विहृष्टाः पापाः पापफला
भवन्ति अलिहृष्टाः एतान्वर्जयित्वाऽ
न्यरूपाश्चन्द्रमण्डले शुभदाः अपिशब्द
स्संभावनायां चन्द्रमण्डले ये शुभदा
ते सूर्यमण्डलेऽतीव शुभदा भवन्तीत्यर्थः
अथ तेषामुदयनिमित्तानाह ॥ तेषामु
दये रूपाण्यम्भः कलुषं रजोवृतं व्योम
नगतरुशिखरामर्दी सशर्करो मारुतः

त
+
ध्याः ध्वांक्षकबन्धप्र
हरणरूपाः पापाः शुभा
कपि ॥ तेनामसकीलका
र्कमण्डले +

कबन्ध

चण्डः ॥ ऋतुविपरीतास्तरवो दीप्ता मृगप
क्षिणो दिशां दाहः निर्घातमहीकम्पादयो
भवन्त्युत्पाताः ॥ तेषामिति तेषां ता
मसकीलकानामुदये दृष्टे रूपाण्येता
नि लक्षणानि दृश्यन्ते तद्यथा अम्भः पानी
यं निमित्तं विना कलुषं अप्रसन्नं व्योमाका
शं रजोवृतं रजसा व्याप्तं तथा मारुतोऽश्व
ण्डः पुरुषश्चातितीव्रः तिकीदृशः नगतरु
शिखरामर्दी नगाः पर्वतास्तरवो वृक्षा
स्तेषां शिखराण्यग्राणि मर्दयन्त्यवतिलो
डयति प्राकृतशर्कराभिर्लघुशिलाभिः स
हितः तथा तरवो वृक्षा ऋतुविपरीता स्वे
ऋतौ स्वकाले कुसुमफलानामभावः अऋतौ
कुसुमफलादीनि दृश्यन्ते तथा मृगा आरण्य
पशवः पक्षिणः विहगाः दीप्ताः क्रूराभिमु
खाः दिक्स्थाः प्रकृतयश्च भवन्ति दिशां दाह
दिग्दाहश्चामहतां दृश्यते अथ तामस
सकीलकोदये निर्घातः निर्घातलक्ष
णं वक्ष्यति पवनः पवनाभिहतो गगनाद्व
नो यदा समापतति भवति तदा निर्घातः इ
ति महीकम्पोऽभूकम्पः आदिग्रहणादुल्को
ल्काहोल्कापातगन्धर्वनगराणि अवस्थाले
पतेदुत्पाता भवन्ति ॥ अथ तेषामुत्पाता
नां निष्फलत्वमाह ॥ न पृथक्फलानि तेषां

वात
क्त
ऋ
दी
ग्ध

ष्टिर्विकीलकराहुदर्शनानि यदि तदुदय
कारणमेषांकेत्वादीनांफलंब्रूयात ॥ तेषा
ममृ:कलुषादीनामुत्पातानांपृथक्फला
निभवन्ति यदिपुनर्विनाःकेतोःकीलकानां
राहोश्चभार्गवस्यदर्शनानिभवन्ति अर्कचन्द्र
योर्वात्मनमसग्रहणंभवतीत्यर्थः एतेषांस
माहात्म्येदर्शनेउत्पातानिष्फलाज्ञेयाः उ
दयकारणमिति यत्तामसकीलकानामु
दयकारणमुदयन्ति किंनानिभवन्ति अत
स्तेषांकेत्वादीनांफलमेवब्रूयाद्वदेत केतुना
मसकीलकराहूणामित्यर्थः एतदुक्तंभव
ति अम्भःकलुषादिभिः उत्पातैर्दृष्टैर्निश्चि
तकेत्वादीनामुदयोवक्तव्यः अथकदाचि
त्केत्वादीनांदर्शनंभवति तदाअम्भःकलु
षादीनामेवफलंवदेत ॥ अथतामसकी
लकानांदर्शनवशात्फलमाह ॥ यस्मि
न्यस्मिन्देशेदर्शनमायान्तिसूर्यविम्बस्थाः
तस्मिंस्तस्मिन्व्यसनंमहीपतीनांपरिज्ञेयं ॥
सलिलाशनपरिपीडितामनुजाश्च [illegible] धर्मसच
रिताः निर्ममाबलहत्वा [illegible] कृष्णायान्ति
परदेशाम तस्करविलुप्तवित्ताः प्रदीर्घनि
श्वासमुकुलिताक्षिवक्त्राः सन्तःसजलशरीराः
शोकोद्भववाष्पकण्ठदृशाः [illegible]
तास्करस्वपतिपरचक्रपीडितामनुजाः स्व

डोवा।
दरी।
५७
57
तामसकीलकाः

नं
त्स्वपतिचक्रमेवपुराकृतेप्रब्रुवन्त्यन्ये ॥
गर्भेष्वपिनिष्पन्नावा विसृजोनप्रभूतवारि
दः सरितोयान्तितनुत्वंक्वचित्क्वचिज्जायते
सस्यम ॥ तामसकीलकाःसूर्यबिम्बस्थाः
आदित्यमण्डलगताः यस्मिन्यस्मिन्यत्र
देशेदर्शनमायान्त्युपगच्छन्ति तस्मिंस्त
स्मिंस्तत्रदेशेमहीपतीनांनृपाणां
व्यसनंदुःखंपरिज्ञेयं ज्ञातव्यं सलिलाशन
परिपीडिताइति अपिशब्दःसम्भावनायांवर्तते
सुजनायाविरुद्धयोपिसलिलाशनपरिपीडिताः स
नवृष्ट्यातयाप्रकर्षेणातिशयेनअशनानि
परिपीडितानियेषांतेतथाभूताः तथातथोक्त
हेत्वज्ञेधर्मसच्चरितेवयेतेतथोक्ताः त
थानिर्ममामामांसरहिताः दुर्बलायेश्चब
लाः शिशवोवृद्धाभावनेहतेषुकेवुयेषा
तेतथोक्ताः कष्टेणक्लेशेनपरदेशान्या
न्तिप्राप्नुवन्तितथा सन्तःसाधवःतस्करवि
लुप्तवित्ताः तस्करैश्चौरैर्विलुप्तंवित्तं वि
त्तंधनंयेषां तथासत्त्वानिवमादेनानिश्वा
सानिदेहोयेषां तथाशोकेनदुःखेनयदु
द्भववाष्पंतेनकण्ठैनतेदृशोचक्षूंषियेषांते
तथोक्ताः तामाःकृशाःजठरसमानानिवर्द
तेमनुजामानवायतःस्वपतिपरचक्रो
[illegible] माअतिजठरसमानाः अन्येपदे वा
पीडा [illegible] पतितामात्मीय [illegible] नरपश्चात्
[illegible] पीडि [illegible]

यस्मिन्यस्मि न्देशे इति
राजव्यसनं
तथा
[illegible]

ज्यो॰
टी॰
५८

एवंभूतान्विकथयन्ति यथायत्कर्मा।
ण्याभिव्यनुभूयते तत्पुरापूर्वस्वचरितैश्च
त्मनार्जितेनरएवविनेताराजावाअर्जितमि
ति तमेवपिबतिमेवोमेघाभेधुपिति
ष्पनाशमेलनागुग्राश्रयिहृदिप्राम
समयानप्रभृतंवक्ष्यादिभ्यश्चान्त्यजा।
न्ति तथासविनोनयत्नलुवेस्वल्पेनोय
वैयाल्लिवाह्यान्ति जलाभात्स्वधान्या
निकविलत्रविज्ञायन्ते उत्पत्यन्तेनस
वैरेति ॥ अथतेषामाकृतिवशेनफल।
माह ॥ दण्डेनरेन्द्रमृत्युर्व्याधिभयंस्या
त्कबंधसंस्थाने धान्येचतस्करभयंडोभि
न्नेकीलकेर्केस्थे ॥ अर्कस्थेसूर्यमण्डल
संस्थितेदण्डेदण्डाकारेचिह्नेनरेन्द्रस्यरा
ज्ञोमरणंकबन्धच्छिन्नशिरःपुरुषःकब
धसंस्थानेकबंधाकारेचिह्नेर्केस्थेव्याधि
भयंरोगभयंस्याद्भवेत धान्यःकाकःन
ष्टिनर्केस्थेतस्करभयंचौरकृतभयंवदे
त कीलकेकीलकाकारेअर्कस्थेडुर्भिक्षं
अस्यभिक्षंभवेत ॥ अन्यदप्याह ॥ राजो
पकरणाकृपैश्छत्रध्वजचामरादिभिर्विह्नैः
राजान्यत्वकृदर्कः स्फुलिंगधूमादिभिर्जन
हा ॥ राज्ञोन्यस्योपकरणानिहस्त्यश्वा
दयस्तद्रूपैस्तदाकारैरर्कःसूर्योयदिविह्नो

भवति तथाछत्रध्वजचामरादिभिः छत्रमा
तपत्रं ध्वजःपताका चामरंबालव्यजनं आ
दिग्रहणाद्भृंगारकुम्भाकारैर्यदार्कोविह्नो
भवति तदाराजान्यत्वकृत राज्ञोन्यत्वक
रोति अन्योराजाभवतीत्यर्थः अथस्फुलि
गैर्वाग्निकणैः धूमेनचआदिग्रहणाज्ज्वाला
दिभिर्युक्तोभवति तदाजनहाजनान्ह
न्तिघातयति ॥ अन्यदप्याह ॥ एकोद्वि
भित्वकरोद्यायास्तनेरपतेर्विनाशाय
सितरक्तपीतकृष्णैस्तैर्विद्धोर्कोनुवर्णघ्नः ॥
एकोवेदेकस्योडुर्भिन्नमसभिन्नोकरोति
द्वावायोयेवानेद्यायाः द्वौत्रयस्त्रयोवान
रपतेः राज्ञोविनाशायभवायस्युर्भवेयुः
अर्कआदित्यस्तैर्विह्नेसितरक्तपीतकृष्णैः
विद्धोवर्णघ्नोभवति अनुक्रमेणवर्णान्द्वि
जादीन्हन्ति तद्यथा सितैःश्वेतवर्णैश्चि
ह्नैर्विद्धोब्राह्मणान्हन्तियातयति रक्तव
र्णैःक्षत्रियान्पीतवर्णैर्वैश्यान्नीलवर्णैःशू
द्रान्कृष्णवर्णैर्वेति ॥ विशेषफलमाह ॥
दृश्यन्तेयत्नतोरविबिम्बस्थाध्यामहोत्पा
ताः आगच्छन्तिलोकान्भयंतेनैवदेशे।
न ॥ तेमहोत्पाताः धान्यप्रभृतयोरवि
विम्बस्यार्कमण्डलस्याश्रिताः उत्पत्ताय
तोयस्यांदिशिदृश्यन्ते पूर्वस्यांदिशिदा

दिशास्योपश्चिमायामस्तमयोवादिशावि।
दिल्लवा तेनैवप्रदेशेनलोकानांजनानां
भयमागच्छति आयाति अथरश्मिवशे
नशुभफलमाह ॥ ऊर्ध्वकरोदिवसक
त्ताम्रःसेनापतिंविनाशयति पीतोन
रेन्द्रपुत्रंश्वेतस्तुपुरोहितंहन्ति ॥ चित्रो
थवाधूम्रोरविरश्मिर्व्याकुलंजगत्कुरुते
तस्करशस्त्रनिपातैःयदिसलिलंनाशुपा
तयति ॥ दिवसकरआदित्यऊर्ध्वकरऊ
र्ध्वरश्मिर्यदादृश्यते अधोभागेतस्यरश्म
योनदृश्यन्तेऽर्थः सचताम्रस्ताम्रवर्ण
श्चसेनापतिंचमूनाथंविनाशयतिघातय
ति ऊर्ध्वकरःपीतवर्णश्चनरेन्द्रसुतंन्टपपु
त्रंहन्तिमारयति ऊर्ध्वकरःश्वेतवर्णश्चपु
रोहितंमारयतिहन्तिचित्रोथवेति रवेरा
दित्यस्यरश्मिरंशवः करऊर्ध्वस्थितः
सचचित्रोनानावर्णोथवापिच धूम्रवर्ण
स्तस्करशस्त्रनिपातैश्चौरशस्त्रामोपमर्दैर्ने
र्व्याकुलंलोकमंदेशंकरोति यद्याशुशी
घ्रंसलिलंजलंनपातयतिनवर्षतिनदे
वम् अथसलिलपातंकरोतितदाशिव
मिति ॥ अथभगवतोभास्करस्यऋतुव
र्णलक्षणमाह ॥ ताम्रःकपिलोवार्कः
शिशिरेहरितकुंकुमच्छविश्चमधौ आपा

ण्डुकनकवर्णोग्रीष्मेवर्षासुशुक्लश्च ॥ श
रदिकमलोदराभोहेमन्तेरुधिरसन्निभः।
शस्तः प्रावृट्काले स्निग्धःसर्वर्त्तुनिभो
पिशुभदायी ॥ ताम्रःकपिलोवार्कइति
शस्तइतिसर्वत्रसंबध्यते शिशिरेमाघफा
ल्गुणयोरर्कआदित्यस्ताम्रस्ताम्रवर्णःकपि
लोवाकपिलवर्णःशस्तःशुभफलोऽर्थः
मधौवसन्तेचैत्रवैशाखयोर्हरितकुंकुमा
च्छविर्हरितकान्तिःशुकाभःकुंकुमवर्णश्च
पीतलोहितवर्णःशस्तएव ग्रीष्मेज्येष्ठा
षाढयोः पाण्डुःपाण्डुरवर्णईषच्छुक्लव
र्णः कनकवर्णःसुवर्णकान्तिश्चशस्तः व
र्षाश्चादायाण्डुकनकवर्णश्चशस्तएव शर
त्कालेआश्वयुजकार्त्तिकयोःकमलोदराभः
कमलपत्रस्योदरंम[illegible]तत्सदृशीशु
भ्रकान्तिर्यस्यसतथाभूतःशस्तः प्रावृट्का
लेवर्षासमयेस्निग्धोविमलस्तथा सर्व
र्त्तुनिभःसर्वेषांशिशिरादीनामृतूनांयेव
र्णाउक्तास्तेषांनिभस्तत्सदृशस्तद्वर्णोपिशु
भदायीशुभप्रदोभवति ॥ तथाचसमास
संहितायाम् ॥ ताम्रकनकशुक्लाकम
लाहककान्तिभृःशुभःसविता शिशिरा
दिषुषट्स्वृतुषुप्रावृषिसर्वर्त्तुनिभः।
स्निग्धः ॥ तथाचबृहद्गर्गः ॥ शिशिरे

ज्यो॰वा॰
टी॰
६॰

ताम्रसंकाशः कपिलो वापि भास्करः वसन्ते
कुंकुमप्रख्यो हरितो वापि प्रशस्यते ग्रीष्मेक
नकवैडूर्यसवर्णरूपो जलागमे प्रालःप्राव
दिपद्माभो हेमन्ते लोहितप्रभः यतन्त्वकु
येमवित् विपरीतमतोन्यथा ॥ तथा च प
राशरः ॥ शिशिरे ताम्रः कपिलो वसन्ते कुं
कुमाभो हरितो वा ग्रीष्मे कनकवैडूर्यप्रभः
प्रावृषि सर्ववर्णः शरदि पद्माभो हेमन्ते रक्तो
वर्णः [illegible] सर्वर्त्तुषु श्वेतः पाण्डुरवर्णश्च श
स्यते विपरीतो विपरीतकारक इति ॥ अन्य
दप्याह ॥ रूक्षः श्वेतो विप्रान्रक्ताभः क्षत्रि
यान्विनाशयति पीतो वैश्यान्कृष्णस्ततोऽप
रान्शुभकरः स्निग्धः ॥ रूक्ष इति सर्वत्र स
म्बध्यते श्वेतः शुक्लवर्णो रूक्षः स्नेहवर्जि
तो विप्रान्ब्राह्मणान्विनाशयति हन्ति रक्ता
भो लोहितकान्तिः रूक्षः क्षत्रियान्विनाश
ख्न॰ यति कृष्णः कृष्णवर्णो रूक्षतोऽपरान्तद्
त्यनेन वैश्याः परामृष्टा तेभ्योऽपरानन्त्या
न्शूद्रान्निहन्तीति शुभकरः स्निग्ध इति
यथोक्तवर्णो यदि स्निग्धो भवति तदात्मी
यानामेव शुभकरो भवति यथा श्वेतः स्नि
ग्धो ब्राह्मणानां शुभकरो भवति रक्ताभः
स्निग्धः क्षत्रियाणां पीतः स्निग्धो वैश्यानां
स्निग्धः कृष्णः शूद्राणामिति ॥ तथार्कस्य

ऋतुवशशुभवर्णानाह ग्रीष्मे रक्तो भयकृद्
वर्षास्वसितः करोत्यनावृष्टिं हेमन्ते पीतोर्कः
करोत्यचिरेण रोगभयम ॥ अर्कः आदि
त्यो रक्तो लोहितवर्णो ग्रीष्मे दृष्टो भयकृद्भ
यं करोति वर्षास्ववर्षाकालेऽसितवर्णः कृ
ष्णवर्णोऽनावृष्टिं वृष्ट्यभावं करोति हेमन्ते
पीतः पीतवर्णोऽचिरेणाशीघ्रमेव रोगभयं
व्याधिभीतिं करोति शेषर्त्तुष्वविशेषा पूर्वोक्त वेर॰
मेव शुभाशुभं करोति ॥ अन्यदप्याह ॥ सु
रचापपाटिततनुर्नृपतिविरोधप्रदः सहस्रां
शुः प्रावृट्काले सद्यः करोति विमलद्युतिर्वृ
ष्टिम् ॥ वर्षाकाले वृष्टिं करोति शिरीषपुष्पा
भः शिखिपत्रनिभः सलिले द्वादश वर्षाणि
न करोति ॥ सुरचापेति सहस्रांशुरादि
त्यः सुरचापमिन्द्रधनुस्तत्तुल्येन विकृतेन पा
टिता विदारिता तनुर्मूर्तिर्यस्य तथाभूतो नृ
पतेः राज्ञो विरोधप्रदो भवत्यशुभ इत्यर्थः
प्रावृट्काले वर्षासमये विमलद्युतिर्निर्म
लकान्तिः सद्यस्तस्मिन्नेवाह्नि वृष्टिं करो
ति शिखी मयूरः तस्य पत्रं पक्षस्तन्निभस्तत्तु
का॰ ल्यो मयूरचन्द्रकाभो द्वादशवर्षाणि सलिले
जलेन करोति न वर्षतीत्यर्थः तथा च वृद्ध
गर्गः ॥ मयूरचन्द्रकाभो वा यदा दृश्येत
भास्करः द्वादश वर्षाणि तदा देवः प्रवर्षे

सोवा
तरी
६१

61

भस्मनिभे भयमुग्रं परचक्रात् +
यस्यत्

ति ॥ अन्यदप्याह ॥ श्यावे केंकीटभयंत
स्तानोयर देस्य क्षिद्रैस्य विनाशः तीष्ण
स्य एव चक्रभयं च वचनानि ते ॥ अर्कस्यै
श्यावे श्यामवर्णे कीटभयं क्रिमिभीतिस्तस्य
नोभवति भस्मनिभे भस्मवर्णे पाण्डुते प
रचक्रादन्यरूपाद्भयंभीतिर्भवति अर्कस्या
दित्योयस्मिन्दिने नक्षत्रे स्थितः सच्छिद्रो दृ
श्यते तन्नक्षत्रेयस्यराज्ञः कूर्मविभागे तस्य भ
वति तस्य विनाशो नाशो भवति ॥ अन्य
दप्याह ॥ शशरुधिरनिभे भानौ नभस्त
लस्थे भवन्ति संग्रामाः शशिसदृशेन्तप
तिवधः क्षिप्रं चान्योन्यपो भवति ॥ शशः
प्राणिविशेषः भानावादित्ये शशरुधिरनि
भे शशलोहितवर्णे अतिरक्तेत्यर्थः नभ
स्तलस्थे मध्याह्ने मध्यस्थिते संग्रामा युद्धानि
भवन्ति नभस्थलग्रहणमुदयास्तमयका
लपरिहारार्थं तत्र किल स्वभावादतिलो
हितो रविर्भवति ॥ तथा च गर्गः ॥ श
शलोहितवर्णाभो यदा भवति भास्करः त
दा भवन्ति संग्रामा घोरा रुधिरकर्दमाः इ
ति शशिसदृशे चन्द्रनिभे विरश्मौ शीतर
श्मौ च न्यपतेराज्ञः वधो मरणं भवति क्षिप्र
चाप्रिवान्योन्यपोराजा भवति ॥ अ
न्यदप्याह ॥ क्षुन्मारकृद्घटनिभः खण्डो

जनहा विदीधितिर्भयप्रदः तोरणनिभः
पुरहा छत्रनिभो देशनाशाय घटनिभो
घटाकारो ऽर्कः क्षुन्मारकृत् तदुर्भिक्षंमा
रकंच करोति खण्डएकदेशहीनो ज
नहा जनान्हन्ति घातयति विदीधितिर्वि
गतरश्मिर्भयंदाभीतिंददाति तोरणरूपः
तोरणाकारः पुरहा पुरं नगरं हन्ति छत्रनि
भश्छत्राकारो देशस्य जनपदस्य विनाश
य भवति ॥ अन्यदप्याह ॥ ध्वजचापनिभे
युद्धानि भास्करे वेपने च रूक्षे च सामी रूक्षे
सविता यदि हन्ति ततो नृपं सचिवः ॥
ध्वजः प्रसिद्धो बहुपट्टचितः पताकारूपः वा
पं धनुः भास्करे रवौ ध्वजचापनिभे तदाका
रे युद्धानि संग्रामा भवन्ति (वेपने कंपमाने)
(रूक्षे वास्निग्धे युद्धान्येव भवन्ति) सवितर्या
दित्ये कृष्णा कृष्णवर्णा रेखा यदि मध्ये तदा नृ दृश्यते
पं राजानं सचिवो मन्त्री हन्ति घातयति केचि
त्पठन्ति नृपं सचिवं च हन्ति ॥ तथा च परा
शरः ॥ विवर्णो भस्मवर्णो वा महाभयाय
श्यामो जनमरणाय स्ववर्णो जनपदमित।
भो विमलस्निग्धो जगद्धिताय धूमाभो।
राष्ट्रनिग्रहयोर्ध्वदण्डो जटिलः शस्त्रकोप।
व्याधिमस्तकैर्महान्यविमण्डलश्चादिमान्वि
शालो शून्यमण्डनिभः क्षेमसमाचे वथकाः सं

कुमिंत्रायस्वतांम्र ट्रोद्वि भावाद्युपतो
नौ मृत्युरेषाविनाधांचा च स्टिशिषीव

ज्यो॰ वा॰ टी॰ ६२

62

ध्विमः तथायवग्राकारोद्युमेकाशोवार्धु
केतिघूमोजननमारकोघटसंस्थः तत्क्ष
ताग्राहृधिराभोवाशस्त्रकोपकरः लक्ष्ठि
द्वेभपालविनाशाय सयोबलनाशायव
पृणद्भाकारउल्कसंस्थानउन्मादायस्मार
केतोविरश्मि व्याधिभयकृत्शाकारोवाद
शाविपर्यकरः शाकटाकारश्चकवन्याकृ।
तिर्महासंग्रामकृत्तोरणसंस्थानःपुरुना।
शायवर्णःप्रजानाशायप्रतिरूपः स्त्रीभय
कारी पुरुषोवेपनःसस्यनाशनः शवास
मनाकृतिर्धजाभोवामयशाहवाय विज
याकृतिर्गर्भविनाशी पुरुषाकारोरुधिर
प्रदोनेकन्द्रपसिंहसोल्लादनकरः कस्त
वर्णोजनानःतथायापर्वंपुपरक्तस्सर्व
लोकविनाशायव्याभिश्रवर्णोयावत्स्वरूप
ते तावत्परस्परंविनाशाय कसकरुधिरव
तवर्णोजगत्क्षयकारी वैडूर्यकृत्स्नश्व
र्णःसवर्णउत्पादकरोभवतीति ॥ अथ
दण्डमाह ॥ दिनकरमुदयास्तसंस्थितमम
लाशनिविद्युतोयदाहन्युः नरपतिमर
णंविद्यात्दन्यराजप्रतिष्ठांच ॥ दिनकर
मादित्यमुदयास्तसंस्थितमुदयवेलायां
मस्तमयवेलायांवा उल्काशनिविद्युद्दा
भांसोलक्षणंवक्ष्यति एताहन्युस्तदाये

युक्तदातस्मिन्कालेनरपतेर्मरणंतुविद्या।
द्विजानीयात् तथाअन्यराजप्रतिष्ठाऽन्य।
स्याद्वितीयस्यराज्ञोनृपतेःप्रतिष्ठास्थितित्व
लक्षणमेवभवति ॥ तथाचपराशरः ॥ उद
यास्तमयेभानुमुल्काहन्यात्समस्थिता प्रज्व
लितेनदारराजाद्विप्रशस्तेनवध्यते ॥ अथ
लक्षणमाह ॥ प्रतिदिवसमहिमकिरणः
परिवेषपुदयास्तमययोरथवा रक्तोस्तमेति
क्षोदितग्रभयंकरो [illegible]न्यम ॥ अथाहिम
किरणउष्णरश्मिस्सूर्यः प्रतिदिवसंदिवसंप्र
तिप्रतिदिवसं परिवेषीमण्डलवान्भवति
अथवाद्वयोर्द्वयोःसन्ध्ययोरुदयास्तमययोः
परिवेषीभवति अथवारक्तवर्णोस्तमेति ल
गच्छतिरक्तवर्णश्चोदेति पतङ्गोभवति या
हृष्टाष्टवलोहितवर्णोस्ताद्दृष्टापवनसकलमह
र्मीणा रक्तवर्णपवनसमेतिप्रतिदिवसंसर्वत्र
संवध्यते तदातस्मिन्कालेभयंराजा
नमन्यद्वितीयंकरोति ॥ अथार्कस्यसंध्या
कालेशुभलक्षणमाह ॥ प्रहरणसदृशैर्ज
लदैःस्थगितःसंध्याद्वयेपिरणकारी मृगम
हिषवृककरभसदृशरूपैरभयदायी ॥
प्रहरणमायुधंखड्गादि प्रहरणसदृशैर्वाच
धादिभिर्जलदैर्मेघैर्यदासंध्याद्वयोउदयास्त
मयकालेस्थगितआच्छादितोभवति सूर्यः

टीका·
वाटी·
६३

63

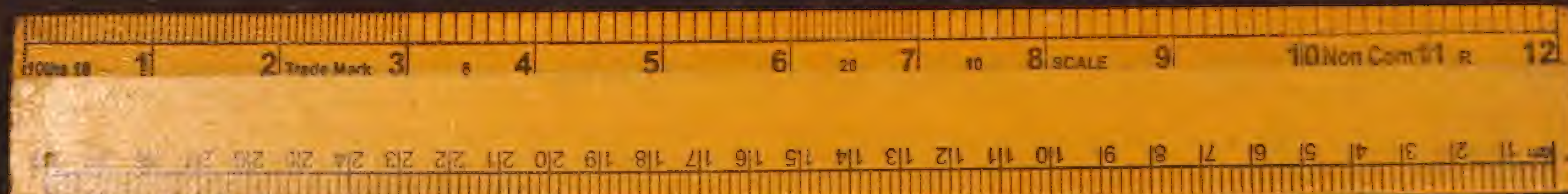
स्तदारुणकाले तेग्रामकूटवति अपिशब्दस्त
स्मावनायोवर्तते तेनैकस्यामेव्या योद्विती
यस्यावेत्यर्थः मृगआरण्यप्राणीमहिषः प्र
सिद्धः विहगःपक्षीखरोगर्दभः करभ उष्ट्रः
एषां सदृशरूपैस्तत्काले यदा सन्ध्याकाले
दृश्यते भवति तदा भयदायी भयभीतिदृदा
ति ॥ अथार्कक्रान्तनक्षत्रस्य सन्तापमंशो
धनेनाह ॥ दिनकरकराभितापादृक्षमवा
प्नोति सुमहतीं पीडां भवति तु पतिशुद्धं कन
कमिवहुताशप्रतितापात ॥ सुमहतीं पीडां
मतिरुजमवाप्नोति लभते तत्रसूर्यःक्रान्त धु
नक्षत्रं दिनकरकराभितापात्सूर्यरश्मिसन्ताप
नात सुमहतीं पीडामतिरुजमवाप्नोति लभ
ते तत्रसूर्यमुक्तं नक्षत्रं पश्चादनन्तरं शुद्धंति।
दोषं भवति यथाकनकं सुवर्णं हुताशप्रति
तापात् अग्निसन्तापनाच्छुद्धं निर्मलं भवति
तथा चपराशरः ॥ अहोपसृष्टं नक्षत्रं सवि
तुर्योगमागतं विशोधयति तत्तापैस्तुषाग्नि
रिवकाञ्चनम् तथा च वृद्धगर्गः यथाग्निना
प्रज्वलितेन दहेत त्यक्तपद्विपः तथार्कस्या
प्यहतस्य नक्षत्रं दूषितप्यतइति ॥ अथप्र
तिसूर्यलक्षणमाह ॥+उदयास्तमिति दिनप्र
हरेतावत् तत्र य नक्षत्रस्यार्कस्य समीपे यदा
कोभवति तदार्करश्मिवशान्न द्वितीयोर्क

यस्मिन्नहनिनक्षत्रेदि नकरःसूर्यःस्थित स्तदृक्षंदिनकरकरा भितापात्सूर्यरश्मि सन्तापनात् +

दिवसकृतःप्रतिसूर्योदिनकृद्दुरगहितःस्थितोनिलकृत् उभयस्थःसलिलभयंनृपमुपरि निरुन्ध्याधोजनकृत् ॥ कृतम् +

इत्युत्पद्यते सप्रतिसूर्यः आदित्यस्य उत्तरे य
दा दृश्यते पानीयं करोति पर्जन्यवृष्टिर्भव
ति सएवअर्कस्य यदि दक्षिणस्य स्तदा वातं
करोति उभयस्य उत्तरदक्षिणभागयोःस्थि
तः सलिलभयं जलभीतिं करोति अर्कस्यो
परिस्थितः प्रतिसूर्यो राजानं हन्ति अधस्थो
जनं हन्ति ॥ अन्यदप्याह ॥ रुधिरनिभे।
ति रुधिरनिभे वियति अवनिपालकरो न
चिरात ॥ वियद्गगनमुदयास्तमयोर्विहा-
यान्यत्रग्रहणार्थं परुषरजोरुणीकृततनु
यदि वा दिनकृत ॥ परुषेण रूक्षेण रजसा
पांशुनारुणीकृतं लोहितं तनुर्मूर्तिर्यस्य
तथाभूतोवनिपान्तकरः शीघ्रमेव भवति
असितः कृष्णो विविधो नानावर्णो नीलः नील
वर्णः परुषो रूक्षः एवंविधोर्कः जनघातः
तथा खगाः पक्षिणः मृगा आरण्यजाः एते यो
भैरवाभीमाः रवाः शब्दाः तैः युताः भैरवरवयु।
ताः तथाभूताः उदयेस्तमये भैरवरवैर्यो धु
जनहा भवति ॥ अथशुभलक्षणमाह ॥
अमलवपुरिति एवंविधोदिवाकरः जग
ति जनानां श्रेयस्करो भवति कीदृशोमलव
पुः निर्मलशरीरः सूर्यबिम्बः पराशरः ॥
श्वेतःशरीरबुध्याभःपद्माभोरूपतेनिभः
वैडूर्यद्युतमाभोहेमाभश्चदिवाकरः प्र

परुषरजोरुणीकृततनु र्यदिवादिनकृत् असित चित्रनीलपरुषोजनघात खगमृगभैरवरव युदयेजनहा ॥ +

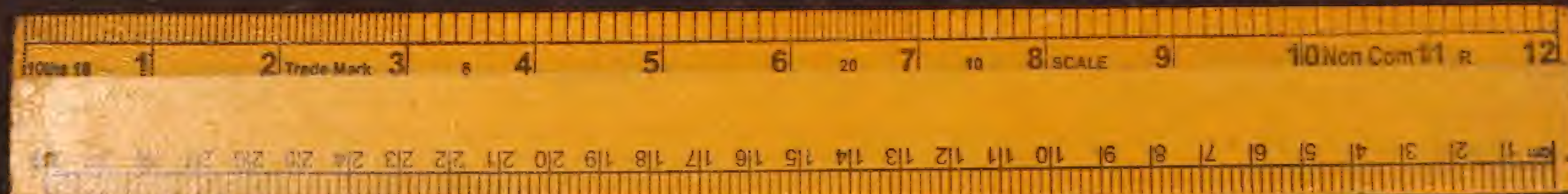

प्रशान्तः स्यान्महीक्षितयः प्रतापवान् भावा
नः सर्वसस्यानां तेमोरपशभिलदः तथा
प्रस्फुटविपुलदीधितिः स्फुटाः स्पष्टा
विपुला विस्तीर्णदीर्घा अर्यमिनो रश्मयो
यस्य तथा स्निग्धाः परिशुद्धाः शुक्लमोनि
ग्राः पीताहरिता रश्मयो यस्य तथा हृष्टा
अविच्छिन्नतनमयो हृष्टोऽप्यमाभोऽलोहित
वर्णो विगर्हित इति अविकृततनुवर्ण
विकृतन अविकृतानि विकारान्तरमेति
यस्य तथा अविकृतो वर्णः कान्तिः अविकृ
तेविद्धलत्व एतानि अविकृतानि बिभर्ति
धारयति यः सः जगति शिवंकरोति दिवा
करः ३ ॥ इति श्रीभट्टोत्पलविरचितायां सं
हिताविवृतावादित्यचाराध्यायस्तृतीयः ३

ॐ नमः सूर्याय ॥ अथ चन्द्रचारो व्याख्या
यते ॥ ॐ नित्यमधस्थस्येन्दोर्भाभिर्भा
नोः सितं भवत्यर्धं स्वच्छाययान्यदसितं कु
म्भस्येवातपस्थस्य ॥ इन्दोश्चन्द्रस्य भा
नोरादित्यादधःस्थस्य भानवीभिर्भाभिस्त
र्यग्रश्मिभिर्नित्यं सर्वकालमेकमर्धं दलं सि
तं शुक्लं भवति (यस्मिन्गोलकभागेऽर्क
रश्मयः पतन्ति तदेवार्धं शुक्लं भवति) अ
न्यद्द्वितीयमर्धं स्वच्छायया आत्मीयप्रभया
असितं कृष्णं नित्यमेव भवति कथं उच्यते

यथा कुंभस्य घटस्यातपस्थस्य

कुम्भस्येवातपस्थस्य सूर्याभिमुख
स्य यस्मिन्नर्धे सूर्यरश्मयः पतन्ति तदर्धं
शुक्लं तस्य दृश्यते अन्यदर्धं स्वच्छायया
कृष्णं दृश्यते यस्य इति ॥ तथा च ब्रह्मसि
द्धान्ते महतश्चाप्यधःस्थस्य नित्यं भानुम
तो रविः अर्धं शशाङ्कबिम्बस्य नाद्वितीये
कथञ्चन नत्वेन्दुप्रकाशकोपलब्धात्
स्वच्छाययान्यदसितमितस्य प्रतह्राधाम
न्यमात्मस्याह ॥ सलिलमये शशिनि
रवेर्दीधितयो मूर्छितास्तमो नैशं नाशय
न्ति दर्पणोदरनिहिता इव मन्दिरस्यान्तः ॥
शशिनि चन्द्रमसि सलिलमये अम्मये रवेः
आदित्यस्य संबन्धिन्यो दीधितयो रश्मयो
मूर्छिताः तत्र संलग्नाः प्रतिफलिता नैशं
निशाभवं तमस्तमोऽन्धकारं क्षपय
न्ति नाशयन्ति यथा दर्पणोदरे आदर्शम
ध्ये हारप्रवेशेन गृहस्य सूर्यरश्मयो विहिताः
मेरुडामन्दिरस्य गृहस्यान्तर्मध्ये तमः क्षप
यन्ति तथेति तथा च सूर्यसिद्धान्ते तेज
सां गोलकः सूर्यो ग्रहर्क्षाण्यम्बुगोलकाः
प्रभावन्तो हि दृश्यन्ते सूर्यरश्मिविदीपिताः
तथा चाचार्यवहः ॥ सूर्यग्रहभानां गोलका
ति स्वच्छायया विवर्णानि अर्धानि यथा भा
र्धं सूर्याभिमुखानि दीप्यन्ते ॥ अथ।

गो॰
वा॰
टी॰
६५

65

पृथ्वी

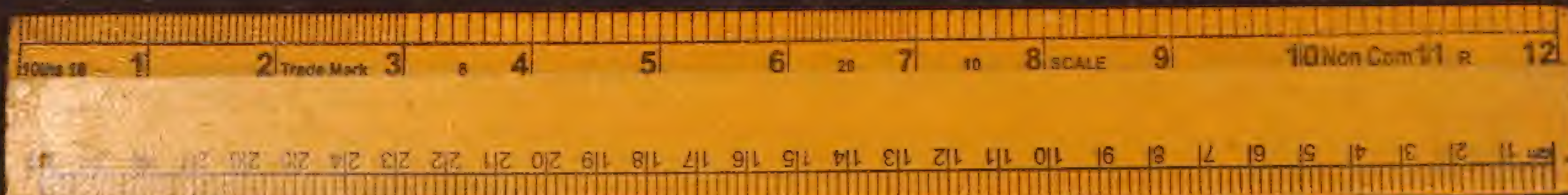
प्राचीनः पश्चिमदिग्भागेन वृद्धिं किमुप
लभ्यते तदर्थमाह ॥ त्यजतोर्कतलं प्रा
चीनः पश्चादवलम्बते यथा शीतांशोर्दिन
करवशात् तथेन्दोः प्रकाशतेधःप्र[illegible]दयः नीच्यु
प्राचीनश्चन्द्रमसोर्कतलेस्याधोभागेन
जतोयथा येनप्रकारेण पश्चात्पश्चिमा
यांदिशि शीतांशोः शुक्लत्वमवलम्बते आ
क्रामते तथानेनैवप्रकारेणोडोश्चन्द्रस्य
दिनकरवशात्तथेहेतोरधः प्रभृति भ
भागादारभ्योदयो विराजते प्रकाशेनमे का
वेति एतदुक्तं भवति रवेरधोभागस्यश्चे।
द्दमाश्चमावस्यान्ते भवति तत्रवनस्यचन्द्र
गोलकस्य सूर्याभिमुखं गोलार्धं शुक्लं भ
वति अधःस्थितमस्य दृश्यभागेऽसितवर्णं
भवति ततः प्रतिपदादिषु तिथिषु यथाय
थास्वभोगतुल्येनाधस्तादर्कोन्मागच्छ्रवेः
शीघ्रगतित्वाद्याति तथातथा दृश्यवर्तितेन
सितमधोभागे प्रवलम्बते इति ॥ तथाव
सर्वसितजाते विप्रकर्षं यथायातिमधः॥
स्याश्चन्द्रमा रवेः तथातथोर्ध्व[illegible]दृश्यमेशं हि
भामयते रविरिति ॥ प्रतिदिनेकथंचन्द्र
गोले शुक्लवृद्धिर्भवति तदर्थं वैराशिके
यदिकल्पसौरवर्षाणां नान्तरे गुरुवर्षेषु।
ते च भवति किंचिदधिक सपादपञ्चाशी

तमेवर्षे सौरवर्षमध्ये कोभवति तदान
वतिभागगुरुवर्षाणि ५३७०७५
५१५६० सौरवर्षाणां गुरुवर्षाणां।
वान्तरं ५०६६०५६० एतद
न्तरं सौरवर्षे प्रतिमे गुरुवर्षाणि तद्भूत
वर्षैः किमपि भोज्यतल्पेनांके नद्यावप
र्तितेन भाज्यस्थाने एकः भाजकस्थाने
८५१६ भागहारउपविष्टः फलंमा
लमासार्धमेशोभामत्तेरविविरिति प्रति
दिनेकथंचन्द्रगोले शुक्लवृद्धिर्भवति तद
र्थमाह प्रतिदिवसमेवमर्कोत्थानविशे
षेण शीतांशोरुपरिवृद्धिर्भवति प्राचीनवदा
हे पश्चाद्भागे वटस्येव एवमनेनप्रकारेण
प्राचीनश्चन्द्रस्यार्कादादित्यात्स्थानविशेषे
णास्थानान्तरगमनेन शीतांशोरुपशुक्लभाव
स्यपरिवृद्धिरधिकता भवति यथायथार
तोराशिभोगवशेनयाति तथातथा शी
तांशोरुपरिवृद्धिर्भवति यथायथा हि द्वितीयेदि
नार्धे पश्चाद्भागे पश्चिमार्धे वटस्यउन्नस्या
तपस्यस्य शुक्लता भवति तथेति एतदु
क्तं भवति यथायथा सूर्यात्प्राङ्मुखो राशि
भोगवशेनयाति तथातथा शीतांशोरुपरिवृ
द्धिर्भवति यावच्छुक्लाष्टम्यामर्धे राशित्रयान्त
रितार्धस्यार्धशुक्लता भवति पौर्णमास्यान्ते

ज्यो॰
गटी॰
६६

यद्युत्पन्नानि तस्य सर्वं पुष्कला भवति न
द्वीयचायचार्कः सन्निकर्षमायाति न
चानयाश्शोत्रहानिर्भवति यावत्कला
द्वयमर्धं अर्धं पुष्कला भवति अमावस्या
न्ते सर्वं पुष्कला भवतीति ॥ अथच
न्द्रस्य नक्षत्रगमनेन शुभाशुभमाह
ऐन्द्रस्य पौनकिरणौ मलावाछादयस्य
वायातः याम्येन बीजजलचरकानन
हा वह्निभयदश्च ॥ ऐन्द्रेण सौम्ये नै
न्द्रस्य मावाछादयं पूर्ववाछेन्नरवाछे
पौनकिरणाश्चन्द्रः ऐन्द्रस्य मलावाछ
दयस्य च याम्येन दक्षिणेन यदा यातोग
न्नदा बीजानि यान्युप्यन्ते जलचराः ज
प्राणिनः काननानि वनानि च हन्ति ना
शयति तथा वह्निभयदश्चाग्निभयदो
भवति अर्थादुत्तरेणैव गतः शोभन इति
अतो वक्ष्यति भानौ यथा सन्भवनत्तरेण
यातो ग्रहाणां यदि वा शुभशुभकः प्रदक्षि
णेन शुभदं तु याति याम्येन यातोऽनि
वः शुभाशुभक इति ॥ अन्येषामप्याह ॥
दक्षिणापार्श्वेन गतः पापी विशाखानु
राधयोः पापः मध्येन तु प्रशस्तः पित्र्य
स्य विशाखयोश्चापि ॥ विशाखानुरा
धयोर्मध्ये इति तत्र अनयोः पापी चन्द्रो द।

क्षिणपार्श्वेन याम्यभागेन गतो यातः पापः
पापफलं निर्दिष्टो भवति अर्थादेवोत्तरेण फलं
शुभः पित्र्यं मघा विशाखा प्रसिद्धा अनयो
र्द्वयोर्मध्ये अन्तरेण गतश्चन्द्रमाः प्रशस्तः शुभ
फलदः ॥ तथा च समाससंहितायां भवा सं
नि विशाखानां पौष्णो याम्येन यातश्चन्द्रः उ
दगिह स्सर्वेषां पित्र्यस्य विशाखयोश्चान्तर
ति ॥ तथा च पराशरः ॥ अथ मार्गे षाग्नेया
उत्तरेणाति वर्तकेन मेवमा विशाखाभ्यो प्रजाहित
कारी ज्येष्ठाग्नेयमेवलाङ्गणेन दक्षिणस्य वर्व
क्रूरदः उपविष्टो नैषिकोधान्यविनाशी
व यसंपत्नौ मघानुराधा मध्येन गमन
मति शोभने पित्र्याग्नेय्या याईक्षिणेन वा
शुभदोवर्षा स्ववर्षकरः सर्वकृतु नेन्तास्य
स देवानां चेति ॥ अथ चन्द्रमसो नक्ष
त्रयोगमाह ॥ षडनागतानि पौष्णाद्वाद
शार्द्रादृक्षमध्ययोगीनि ज्येष्ठाद्यानि नवर्क्षा गीनि
णि उडुपतिनातीत्य युज्यन्ते ॥ पौष्णो रेव
तीत्तस्मात् प्रभृति षण्नक्षत्राणि रेवती अ
श्विनी भरणी कृत्तिका रोहिणी मृगशि
रा रश्चेत्येतानि षण्नक्षत्राणि षट्संख्यानि सत्वा
नक्षत्राणि उडुपतिना चन्द्रेण महानागता
न्यप्राप्तानि युज्यन्ते संप्रयोगं यान्ति य
थार्द्रात् भद्रास्य चन्द्रमसो नवधामध्ययो

नोद्दृश्यते रेवतीतेष्विनस्याश्विन्यासहसेयो
गेयाति एवमन्येषां रौद्रस्वातीनक्षत्रायशति
हादशानक्षत्राणि आर्द्रापुनर्वसुतिष्याश्लेषा
मघापूर्वफल्गुण्युत्तरफाल्गुणी हस्तचित्रा
स्वातिविशाखानुराधेति एतान्युद्धृतिना
मध्ययोगीनियुज्यन्ते चन्द्रमायत्रकालेन।
वांमध्यप्राप्तोभवति अर्धभोगंभुंक्तेऽर्थः
यथाआर्द्रायोग्यिनःतत्र चन्द्रआर्द्रायेवस
हसेयोगेयाति धनिष्ठाशतभिषक् एवंभ
द्रोत्तराभद्रपदेत्येतानि उद्धृतिनाचंद्रेण,
तीत्यानिक्रम्ययुज्यन्ते यान्यर्धभोगीनितानि।
न्येव नागतानि यानिसमभोगीनितानि
मध्यभोगीनियुज्यन्ते ॥ तथाचगर्गः ॥
उत्तराश्च तथादित्यं विशाखाचैवरोहिणी ष
ण्णानि षडध्यर्धभोगीनि महान्त्येतानि ॥ म
घाश्विनीकृत्तिकासोमतिष्यचित्राभगाह्वयः
सावित्रविज्ञानुराधास्त्वेतोयंचैवत्वम ध
निष्ठैकपाच्चैवसमवर्गःप्रकीर्तितः ॥ प
ञ्चानि पञ्चदशसमभोगीनिमध्यनक्षत्रा
णि ॥ याम्येन्द्ररुद्रायव्यसार्पवारुणसंज्ञि
ता एतानि षडर्धभोगीनिस्वल्पदेशानि अ
न त्वाचार्येणान्यथोक्तान्येतान्यन्यथास्थितानि
उच्यते आचार्येणातिशीलत्वतया यष्टियन्त्रे
णादेवदर्शनंहस्तामास्युक्तानि अथकिंप्र

ईनि ११

माणमध्यर्धभोगिनां किंचार्धभोगिनां किंच
समभोगिनामिति उच्यते चन्द्रमध्यमभुक्तिं
अध्यर्धगुणामध्यर्धभोगिनांप्रमाणं नत्वा।
णामर्धभोगिनामेकगुणा समभोगिनामि
ति ॥ तथाचब्रह्मसिद्धान्ते ॥ केषांचित्।
विशाखाप्राहुःपदार्थमाचैवदेवानि षट्च।
धी ज्येष्ठाभरणीस्वात्यार्द्रावारुणाश्लेषा पञ्चदशान्त नव
त्रान्तक्रान्त्येकोभिजिदुक्तस्सगभोगोन्यः ॥ न
त्वानेनत्वद्वंद्वबोधिगमेमन्दबुद्धीनां अध्यर्धो र्ध
समदेशाणां मध्यमा तालिप्तिकाशासिनः अ
धर्धोकगुणामाभोगालिमास्तदेकोनाः स
ण्डलिमाः शेषाः भोगोभिजितइति ॥ अ
थचन्द्रमसःसंस्थानिदशाभवन्ति तद्यथा नौ।
लांगले २ दुष्टलांगले ३ सोम ४ दण्ड ५
कार्मुक ६ युगं ७ पार्श्वशाय्या ८ वर्धि
ता ९ ऊर्ध्वाख्यमिति १० ॥ तत्रनौःसंस्था
नस्यलक्षणफलेवाह ॥ उन्नतउदितनवस
शीमीषच्छृंगेनौसंस्थानेविशालतावोक्ता ना
विकपीडातस्मिन्भवतिशिवेसर्वलोकस्य ॥
ईषत्किंचिदुन्नतेउच्चेशृंगेयस्य तथाविशाल
ता विस्तीर्णताचभवति तन्नौसंस्थानं तस्मि
नौसंस्थानेनाविकानां नौकर्णधारिणांपी।
डाउक्ताकथिता तथासर्वलोकस्यसमस्तज द
नस्यचशिवंश्रेयोभवति ॥ अथलाङ्गलसं

स्थानेसफलमाह ॥ अर्धोन्नतेचलांगलमि
तिपीडातदुपजीविनांतस्मिन् प्रीतिश्चनिर्नि
मित्तंमनुजपतीनांसुभिक्षंच ॥ पार्श्विनि
उच्छृंगेर्धोन्नतेऽर्धोन्नतेलांगलमितिफले।
नामतत्संस्थानं तस्मिन्स्थानेतदुपजीवि
नांलांगलोपजीविनांपीडाभवति तथामि
नुजपतीनांराज्ञांनिर्निमित्तंकारणंविना
प्रीतिस्नेहोभवति लोकेशिवंश्रेयःसुभिक्षंच
भवति ॥ तथाचवृद्धगर्गः ॥ तदासोमः
प्रतिपदिनोस्यायोमंप्रदृश्यते उन्नतोज्वल
शृंगोवालांगलीचमनोहरः क्षेमंसुभिक्षं
मारोग्यंसर्वभूतेषुनिर्दिशेत् राज्ञांचविज
येब्रूयाद्वर्धतेभूमितलक्षयेति ॥ अथदुष्ट।
लांगलसंस्थानेसफलमाह ॥ दक्षिणविषा
णमर्धोन्नतंयदादुष्टलांगलाख्यंतत् पा।
ण्ड्यनरेश्वरनिधनकृद्योगकोबलानां
च ॥ दक्षिणविषाणेयाम्यशृंगे यदार्धो
न्नतेभवति तदादुष्टलांगलंनामतत्सं।
स्थानं तस्मिन्पाण्ड्यनरेश्वरनिधनकृत्
पाण्ड्यदेशीयोयोनरेश्वरोराजातस्यनिध
नंमरणंकरोति तथाबलानांसैन्यानामु
द्योगकरंसेनानामुद्योगमुद्यमंकरोतिया।
त्रायाम् तथाचवृद्धगर्गः दक्षिणेचभवे
त्स्थलंहीनेशृंगेतथोन्नते दुष्टलांगलसंज्ञं

तत्प्राज्ञातयकीर्त्तितम् ॥ अथसमदण्ड
स्थानयोराह ॥ समशशिनिसुभिक्षक्षे
मवृष्टयःप्रथमदिवससदृशास्युः द
ण्डवदुदितेपीडागवांनृपश्चात्रदण्डोग्रः ॥
समशशिनितुल्यशृंगेचन्द्रेप्रथमदिव।
सदृशाः प्रथमेदिनेप्रतिपत्तत्सदृशाःस
[illegible]तुल्याःसुभिक्षक्षेमवृष्टयःस्युः
भवेयुः प्रतिपद्दिनेयादृशाःसुभिक्षायादृ
शाःक्षेमायादृशीवृष्टिस्तादृशाःसर्वएव
मासेयावत्सुभवेयुः दण्डवदुदितेदण्डा
कारेगवांपीडाभवति तथानृपश्चात्रा।
स्मिन्संस्थानेउग्रदण्डकोदण्डकरोभवति
तथाचवृद्धगर्गः समशृंगोयदादृश्यःश
शीक्षेमसुभिक्षकृत् प्रतिपत्सदृशस्तत्र
मासेवोवर्षतेतदा ॥ चन्द्रोवायदाचोर्ध्व
स्तीदण्डवत्स्थितः उदक्केनाधिकःसो
सोदण्डस्थानेतदोच्यते ॥ नयुक्तदण्डवा
जानीतितज्ज्ञास्तस्मिन्ततः गवांपीडांवि
जानीयाद्दण्डस्थानेयदाशशी ॥ अथ
कार्मुकयुगस्थानयोर्लक्षणमाह ॥ कार्मु
करूपेयुद्धानियत्रतुज्यानतोजयस्तेषाम्
स्थानेयुगमितियाम्योत्तरायतेभूमिकम्पा
पाय ॥ कार्मुकेधनुस्तुल्येतदाकारेसं
स्थानेयुद्धानिसंग्रामाभवन्ति तत्रज्याय

ज्यो॰
टी॰
६५

69

स्मिन्मार्गे गुरुणा तज्जयेस्थिता राजानस्तेषां
जयो भवति तथा च वृद्धगर्गः उदयेन तु
दक्षिणेनोदपस्य दृष्टो विदितः धनुर्धराणा
म्योगो जयायुक्तो भवेत् क्षत्रियाश्च
त्रियान्त्यालिवर्णाश्चैव तथापरे त्यायनश्च
जयन्तेषां हतश्च पराजयः ॥ स्थाने युग
मिति तत्स्थाने याम्योत्तरायतं दक्षिणभा
सौम्यभाग विस्तीर्णं मध्यमांगुलं यदि भ
वति तद्युगं नाम तत्र भूमिकम्पाय भवा
ति एतदुक्तं भवति एवं विधं संस्थाने दृष्टे
लोके तस्मात् समये भूमिकंपो वक्तव्यः ॥
तथा च वृद्धगर्गः ॥ चन्द्रे वा यदा यता
दक्षिणोत्तरमायता शृङ्गादौ प्रतिपद्येत
तद्युगस्थानलक्षणम् सैन्यादेवाभवन्त्य
त्रभूमिकंपश्च जायते ॥ अथ पार्श्वशा
यिनः संस्थाने सफलमाह ॥ युगमेव या
म्यकोट्यां किञ्चिन्नते सपार्श्वशायीति
ता^ विनिहन्ति मार्गे वा नृपेश्च विनिग्रहे जयो
त ॥ युगमेव युगसंस्थाने याम्यकोट्यां
दक्षिणस्यां वा किञ्चिन्नतमुन्नयं यदि भव
ति तदा सपार्श्वशायीति चन्द्रः पार्श्वशा
यिनमिति तत्संस्थाने संज्ञा सव सार्थवाहा
ना^ स्तार्थप्रथान् विनिहन्ति तथा वृष्टेर्वर्षण
स्य च विनिग्रहे विनाशमभावं करोति त

वर्षतीत्यर्थः ॥ तथा च वृद्धगर्गः याम्य
कोट्यायतः किञ्चिद्युगकाले यदा पार्श्व
पार्श्वशायीति संज्ञेयस्सार्थहा वृष्टिनाश
नः ॥ अथावर्जितलक्षणमाह ॥ अन्यकुं
यादेकेयदि पार्श्विनो वा समुखे भवेत् शृङ्ग
मावर्जितमित्यस्तुभिक्षकारिनेकोधन
स्यापि ॥ आभिमुखेनोच्चायोन्नच्छायः
तस्मादच्छायात् पार्श्विनश्च दस्यये
के शृङ्गमवाङ्मुखमधोमुखं भवति तत्सं
स्थानमावर्जितं नाम इति प्राहुः प्रकारा
य एवं प्रकार इत्यर्थः तस्मात् सुभिक्षकारि
दुर्भिक्षकरोति लोके न केवलं यावत्क्रोध
तस्यापि लाभावाहवादीनामपि दुर्भि
क्षकरोति ॥ तथा च वृद्धगर्गः ॥ अधोमु
खे यदा शृङ्गे पार्श्विनो दृश्यते तदा संस्था
नमावर्जितं गोष्ठे दुर्भिक्षकारकम् ॥ भा
अथ कुण्डाख्ये संस्थाने लक्षणं फलमाह ॥
अविच्छिन्नावैकाश मन्ततो मण्डलावकुण्ड
ख्ये अस्मिन्मण्डलिकानां स्थानत्यागोन
श्यतीनाम ॥ समन्ततः सर्वत्र य[illegible]वि द्य
ना^ च्छिन्न खण्डरेखा चन्द्रमसो दृश्यते तदा त
त्संस्थाने कुण्डाख्यं कुण्डमिति आख्याता
मयस्य अस्मिन्संस्थाने मांडलिकानां नर
पतीनां मण्डले परिस्मिने राजानस्तेषां स्था

नत्पातस्थानवलतेभवति स्वस्थांशुमिति वि
त्यर्थः तथाचवृहद्वर्गाः ॥ अक्षिनीमण्ड
लेरवा शशिनोदृश्यतेयदा ऊर्णाक्षेत्ता।
ममस्थानेत्यविग्रहदायके नवत्रकदम
मस्थानेष्वयानि मे स्थानान्युक्तानि तेषांकालेवि
भ्रमणात विथाना स्त्रेणेन तयविलोमकरणेनो
च्यते ॥ कानिचिन्त्ययते तथाचाचार्य।
णोक्तं अयनान्तवन्तेयुक्तान्तहनगुणानान्
पापाकरविविवरात सूलेनायनविवेकि
नेविलेपसंगुणीते फलमिन्दुकविपेषा
छोप्यन्तयनानुकूलविदिमे तद्विन्यासे
देयेविपरीतंपूर्वमन्यायाम दिनकन्तम
मभवनान्तेनोदयनाडिकाहयंच दिवं
मलेनदेन्दुर्लोकस्यालोकमायाति ॥
द्विगुणेदीनि प्रथमः स्वामदकोगमुद्रवा।
णाधिपतेः देयेवक्र भुजादेतस्कोपक
णोद्दिष्टक्षेपः अयनान्तविलेपादेक्षा
न्वयुतोन्यभाकोटिः कर्णोवीन्दुविव
रेतल्कानिविवरान्यदेवाङ्कः सवितायतः
पापाकान्तोसापविकल्पितस्वतःकोटिः
उदयोपाकोयलसमाभजकर्णोचोयले।
नैव पाशिमध्यान्त्वाणःकोटिस्ततोस्वा।
जाह्नपाकधनुः परिधावदीनामष्टा
ले मध्यान्तमनुसन्ते याम्योदविदे

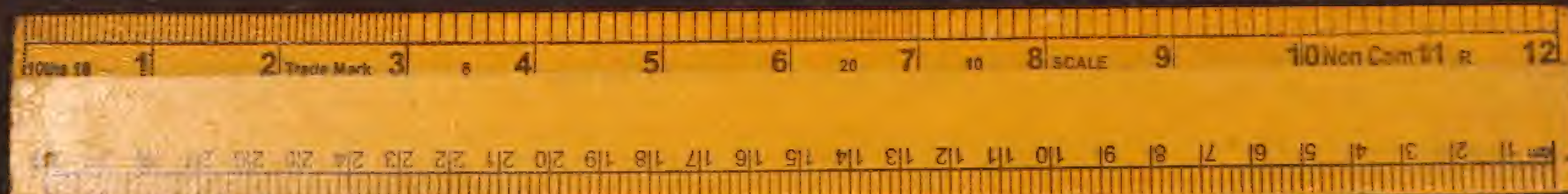
पादिष्टवत्तन्त्राङ्कविलाग्रेषाः उदयेपापि
नोहडिलयोविपर्ययस्तमयेपवेच्यकोत्र
द्वायस्नानागापयःघटिकावा तदुदयका
लेनदिवानिशिचशशाङ्कोदयोवाच्यः स्व
ल्पवेलयहडीमर्कचन्द्रान्तिषाष्यचक्राथीत
पोषोदयकालसमेपाशि दिवसार्धेशशी
मध्यइति एवमन्यत्रतानिनोच्यन्ते कि
मर्थमाचार्येणमुक्तमेवोच्यते यानिनोच्य
यन्ते पविलेखविधौतान्युन्यानरुपाणिक
दाविदृश्यन्ते अतस्तेषांभगवद्गर्गादिवि
रचितशास्त्रेषुफलानिदृश्यन्ते तानिचाचार्ये
णपूर्वशास्त्राणांपोषणान्नोक्तानीतिपराशरेतत्वे
अष्टोसंख्यानानिउक्तानि तथावपराशरः
तत्राष्टोसंख्यानानिभवन्ति तद्यथा लाङ्गले
लेः इषलाङ्गलंदण्डधनुर्युगसमसवोप्प
ताः तेषांसमीषडुन्नतोन्तरशृङ्गोलाङ्गलेत
स्यातेनतन्त्वभिदलेमवाहिकरणा यनोभ
यशृङ्गोन्नतिकालोनोस्थायी फलतस्स।
मः एवंदक्षिणोन्नतशृङ्गोडुष्टलाङ्गलेप
रमेत्याट्टेगनाशकृत दण्डवद्दण्डस्थायी
दण्डवत्सजातोधनुष्वाधनुस्थायीसम
नर्थरोगशीतकृद्यतोस्यज्यानतो विजयः य
मुदगायतोदक्षिणेनवान्यलेवभवति त
युगसंस्थानमिस्त्रन्तिजगाहेदुवभ्रकेपाय

जो.वा.
दाटी.
७१

71

समोभयेऽपरस्मिन्स्तमसेस्थानेतन्महाभया।
होत तन्मुस्त्रकन्भयदो वाप्रिवाः अर्थेता
निष्फलप्रतिपदिद्वितीयायांवा लक्षणि
भवन्ति तथा वसंहितायाम ॥ उदग
ततः शुभफलदस्तमस्तमेदक्षिणेन।
तानपुरभः युद्धानि वापद्रूपाज्यास्यत
लोनपाजयिनः नाविकपीडा नौवहो।
गलवत्सोऽस्थितेऽक्षविकरणान दण्डावा
रत्नावसंकटजजेत्पीडाकृतिने पुरभः उ
त्पातानाव्याख्येयेके वन्देपितेविनिर्दिष्टाः
लेभवन्ति याम्याः कस्थिकपापफलदा
स्तेऽत ॥ अथ सामान्यलक्षणमाह ॥
प्रोक्तस्थानाभावा उदगस्मः तेमहाडिह
ष्टिकरः दक्षिणात् गस्मदोदुर्भिक्षभया
यनिर्दिष्टः ॥ प्रोक्तानि कथितानि यानि
संस्थानानि [illegible] दीनि तेषामभावाद
संभावायगुदगस्मः उत्तरेणतस्वन्दमा।
स्तदा तेमहाडिवृष्टिकरः तत्पालनो
ऽतेमनोवकरोति वसंस्थानोहाडिवृष्टिव
करोति केषांचिन्मातसमस्याहाडिवृष्टिक
रोऽति अथ दक्षिणात्ऽक्रयाम्योनिजोभव
ति दक्षिणामतविषाणेनतत्तदादुर्भि
क्षभयायनिर्दिष्टः कथितः दुर्भिक्षभयं
वकरोति ॥ अन्यदप्याह ॥ शृंगेणैको।

तेन्दुविलीनेमव्यवान्यवाग्रविशृंगेऽ से
धूलीवाभिनवेन्द्रुकोजीविनाद्रुयेन ॥
एवंविधमिन्दुवन्द्र दृष्ट्वा विलोकयेको म
नुजोजीविनादा युधोग्रदृष्टेत्यनेन यए
वैकः पश्यति सभ्रियतेइत्यर्थः कीदृशे
एकेनशृंगेणोपलक्षिते अथवा विली
नेवालितमिवैकेनशृंगेण अपिशब्दोऽवि।
कल्पार्थः अथवा अवाङ्मुखमधोमुखंशृं
गवास्यभवति तथा संपूर्णपरिपूर्णमभि
नवमाभिमुख्येन वंवशृंगः समन्वयेनन
वेदितीयाचन्द्रमेवंविधं यः पश्यति ॥ तथा
वसंहितायाम ॥ उदयतम्पस्पृष्टशान
शुभेवद्रूरूपताथैवैकस्य एकशृंगविका
रेयः पश्येन्नसचिरंजीवेत ॥ अथचन्द्रम
सोरूपाण्याह ॥ संस्थानविधिः कथितो।
रूपाण्यस्माद्भवन्ति चन्द्रमसः स्वल्पोदुर्भि
क्षकरोमहत्सुभिक्षावहः प्रोक्तः ॥ मध्य
तनुर्वज्रास्योऽत [illegible] मायशोव
वन्दोस्पृदंगरूपोतेमः सुभिक्षावहोभव
ति ॥ ज्ञेयो विषालमूर्तिर्नरपतिविवृद्ध
ये चन्द्रः स्थूलः सुभिक्षकारी प्रियधान्यकृ
त्तनुमूर्तिः ॥ संस्थानविधिः संस्थाने
प्रकारश्चन्द्रमसः कथितउक्तः अस्मात्
रूपाणिभवन्ति तानिचाह स्वल्पोदु।

ज्यो॰
टी॰
७१

भिन्दकश्चात्यल्पमूर्तिस्त्वभिन्नं करोति
महान्तस्तु मूर्तिस्त्वभिन्नावहस्त्वभिन्न
मावहति करोतीति स्वभिन्नावहः काऽ
तः प्रोक्तः मध्यतन्तुर्यो मध्यादयनात्मव
त्राख्यो वज्रसंज्ञः तत्रयदा द्वयोर्य
भिन्नं ददाति तत्रोन्नयाणां समस्तमा
योयोगाय भवति तथा च वृद्धगर्गः ॥
विलग्नमध्योमेरुभोवज्रसंस्थानसंस्थि
तः मध्यछिद्रो विलीनो वाभयं वजनयेन्म
हत् मध्यरूपो मृदंगाकारः तेनसभि
न्नावहो भवति तेन सम्भिन्नं करोति
विपुलमूर्तिर्विस्तीर्णदेहोन्तरपनेता
लक्ष्मीविहृदये श्रियाहृदयं तेयात्मान
ध्यः स्वलोचनस्य भिन्नकारी सुभिन्नक
इवानि तनुमूर्तिर्घनदेहः प्रियथान्य।
केरा डभिन्नकारी भवति ॥ अथ वृद्ध
स्यकुजादिभिन्नताग्रहैः शुभाभिन्नफल
माह ॥ प्रत्यन्तान्कुनृपाश्च हन्यात् उप
तिः शुक्रो कुजेनाहते पार्श्वतः स्थयश्च
मेन पुष्पिगेनाह ष्टि डभिन्नकेन श्रेष्ठा
न्हन्ति नृपान्महेन्द्रगुरुणा पुंक्रोणा स्या
त्रया श्लाध्येयाप्यमिदं फलं ग्रहस्तनेन्द्र।
सियथोक्तागमम ॥ वृद्धस्यताग्रह
मेयोवेसमावमाध्यायोक्तमाणितविधि

नाग्रहणावक्रमोणिजाते भवाधोभागेन
भौमादयोविद्वभेदनेक्रुर्वन्ति तत्रशोणभेद
ने इदं फलं मध्यभेदने वक्ष्यमाणे प्रत्यन्ता
निति उडुपतिश्चन्द्रः कुजेन भौमेन शुक्रे
विषाणेश्चाहिते ताडिते सति प्रत्यन्तान्त
स्करवासिनः कुनृपान्क्षितिनरपतीन्ह
न्ति चानयति यमेन शनैश्चरेणाहते स्पे
गेषाश्वलतुर्यकेन पुण्यभयेपुर्ड वृत्त
ये डभिन्नं वक्रोति पाणिगेन बुधेनाह
म॰ ते श्लिष्टछिन्नहृद्भूतेडभिन्नं करोति म
हेन्द्रगुरुणा बृहस्पतिनाश्राहते श्रेष्ठान्प्र
धानान्नृपान्नरपतीन्हन्ति चानयति पु
क्रेणाहते पुरे गतस्त्वल्पान्नृपान्हन्ति वधा
त्कृत्समस्तये सर्वत्रात्रयफले यामधिमिति
इदं ग्रहकृते पुरे गभेण फलं पुष्ले पुङ्क्प
द्वेयाभ्यभवति किञ्चिद्भवतीत्यर्थः क
लेकुलपदे यथोक्तागमे यथानिर्दिष्ट
सकलं फलं भवति ॥ तथा च पराशरः
अथ पुष्पाभिमर्दने गुरुः प्रधानान्नृपावि
नाशायभृगुर्या यिनो कत्नृपाणो भौमः
सेनाडभिन्नायाहतयेत्स्वसदः सोम
इति ॥ तथा च संहितायाम प्रत्यन्तवि
नाशो नृपवधे महाराजराजपी
डा च सेग्रामश्चाभिहते सोमे भौमादिभिः।
॥

क्रमशः ॥ अधुना शुक्रभिन्नस्य चन्द्रमसः
फलमाह ॥ भिन्नः सितेन मगधान्यवना
न्पुलिन्दान्नेपालभृङ्गिमरुकच्छसुराष्ट्रमद्रा
न् पाञ्चालकैकयकुलूतकपुरुषादान्हन्या
दुशीनरजनानपि सप्तमासान् ॥ सितेन
शुक्रेण यदा भिन्नश्चन्द्रो मगधादिदा वि
दा मगधाजनपदान् यवनान्पुलिन्दान्
एतान्सर्वजनान् नेपालोदेशः भृङ्गिम
रुकच्छसौराष्ट्रमद्रान् एताञ्जनान्पाञ्चा
लान् कैकयान् कुलूतकाञ्जनानेव पो
रुषादान्पुरुषभक्षकान् उशीनरजनान्
एतान्सर्वान्सप्तकालादनन्तरं सप्तमासान्
यावन्निहन्यात् नाशयेत् ॥ अथ जीवभि
न्नस्याह ॥ गान्धारसौवीरकसिन्धुकीरान्धा
न्यानि शैलान्द्रमिडाधिपांश्च द्विजांश्च मा
सान्दश शीतरश्मिः संतापयेद्वाक्पतिना
विभिन्नः ॥ शीतरश्मिश्चन्द्रो वाक्पतिना
गुरुणा विभिन्नो विदारितबिम्बः गान्धा
रान्सौवीरकान्सिन्धवान्कीरान् एतान्स
र्वानेव जनांश्च दश मासान्संतापयेत्पीडयेत् त
था धान्यानि व्रीह्यादीनि शैलान्पर्वतान्
द्रमिडाधिपान् द्रमिडदेशीयानधिप
तीन् द्विजांश्च ब्राह्मणान् एतान्दश मा
सान्यावत्संतापयेत्पीडयेत् पाकाध्याय

निर्दिष्टकालात्परत इदं ज्ञेयमिति सर्वत्र ॥
अथ भौमभिन्नस्याह ॥ युग्यान्सहवाह
नैर्नृपतींस्त्रैगर्तकान्मालवान्कौलिन्दा
न्गणपुंगवानथ शिबीनायोध्यकान्पार्थि
वान् हन्यात्कौरवमत्स्यशुक्त्यधिपतीन्रा
जन्यमुख्यानपि प्रालेयांशुरसृग्ग्रहेण ग
ते षण्मासमर्यादया ॥ प्रालेयांशुर्हिमर
श्मिश्चन्द्रः असृग्ग्रहेणाङ्गारकेण नृवाने शरी
रस्थे भौमभिन्ने इत्यर्थः षण्मासमर्यादया
षण्मासावधियावदेतान्हन्याज्ज्ञानयेत नर
पतीन्नृपान्युग्यान्यानास्थितान्विजिगीष
न्साहनैरश्वादिभिः सह हन्यात् त्रैगर्तकान्
जनान् मालवकौलिन्दाञ्जनानेव गणपुं
गवान्समूहप्रधानान् अथ शब्दश्चार्थे अथ
शिबीजनान् अयोध्यकानयोध्याभवान् त
था पार्थिवान्नृपान् एतानपि हन्यात् तथा
कौरवान् मत्स्यान् शुक्तीन् जनानां तेषा
यानधिपतीन्स्वामिनस्तानपि राजन्यमु
ख्यान्क्षत्रियप्रधानान् हन्यात् ॥ अथ श
२ नैश्चरभिन्नस्याह ॥ यौधेयान्सचिवान्सकौर
वान्प्रागीशानथवार्जुनायनान् हन्यादर्क
जभिन्नमण्डलः शीतांशुर्दशमासपीडया
शीतांशुश्चन्द्रः अर्कजभिन्नमण्डलः सौर
विदारितबिम्बो दशमासपीडया दशमा

सोपतापैनैतान्हन्यात्ज्ञातयेत यौधेयकज
नान् सचिवान्क्षत्रिणः सकौरवान्कौरवैः
जनैस्सहितान्प्राग्गीशान्सर्वस्यादिशिया
नधिपतीन् अथ शङ्कुपादपद्वाणे वणाटः
समन्वये सर्जनायनाज्जनानिति ॥
अथ बुधभिन्नस्याह ॥ मगधं मथुरां च पी
डयेद्वेणायास्तटं शशाङ्कजः अथवा कृते २०
युगं वदेद्यदि भित्वा शशिनं विनिर्गतः ॥
शशाङ्कजो बुधो यदि शशिनं चन्द्रं भित्वा वि
दार्य विनिर्गतो विनिःसृतस्तदा मगधदेश
मथुरां च पीडयेत् तत्स्वामिनो जनान्हन्ती
त्यर्थः वेणा नाम नदी तस्यास्तटं तत्तीरे ये
निवसन्ति ताञ्जनानित्यर्थः एतानुक्तान्व
र्जयित्वा परश्चान्यदेशो युक्तं तं युगं वदेत्कृत
युगानुकारं ब्रूयात् तद्धर्मानुप्रवृत्तेः ॥ अ
थ केतुनाभिन्नस्याह ॥ क्षेमारोग्यसुभि
क्षविनाशी शीतांशुः शिखिना यदि भिन्नः
कुर्यादायुधजीविविनाशं चौराणामधिकेन
च पीडाम् ॥ शीतांशुश्चन्द्रः शिखिना केतु
ना यदि भिन्नो विदारितस्तदा क्षेमारोग्यसु
भिक्षविनाशी भवति क्षेमारोग्ये नीरुज
त्वं सुभिक्षं वा नाशयति तत्सु[...]लक्षणा
न्तथा आयुधजीविनामायुधेन ये जीवन्ति
तेषां विनाशमुपयातं कुर्यात् चौराणां त

स्कराणामधिकेनातिशयेन च पीडां कु
र्यात् ॥ तथा च पराशरः ॥ अथ भे[...]
२० सुरगुरुभिन्नः पाञ्चालमगधम[...]कुलिन्दकौ
लूतककैकययवनधूम्राम्भहमार्गणां
गानाराज्य[...]गिमकुरु[...]शीनरपुलिन्द
पुरुषादनेपालान्समासानुपतापय
तीति ॥ अमरगुरुणा दशमासान्सिन्धु
वाह्लीकपर्वतकाश्मीरान् दितिसुतभि
न्नः कुरुशिविमालवत्रिगर्तकुलिन्दायोध्या
धिपतीं अथ यायिभिस्सह षाण्मासानुपता
पयतीति अर्कसुतसम्भेदे नृपवैधामा
त्यभेदागणमयैद्याज्जनायतनभयाया
ताहृष्टिप्रादुर्भा[...]वश्च दशमासान्वा
बुधभिन्नस्य भिन्ने महच्छिकरः केतोस्त
द्विपर्ययः प्रवर्धमानो वषण्मासान्पराधि
नो ग्रहभिन्नोप्यशुभफलसंवादिको भवति
अथ ग्रहणकालेऽल्काहतस्य चन्द्रस्य फल
माह ॥ उल्कया यदा शशी ग्रस्त एव हन्य
ते हन्यते तदान्नृपो यस्य जन्मनि स्थितः ॥
शशी चन्द्रो ग्रस्तः राहुग्रस्तः यदोल्कया ह
न्यते तदा यस्य नृपस्य राहुः जन्मनि जन्म
गतः स्थितस्स हन्यते तदा म्रियत इत्यर्थः ॥
अथ चन्द्रमसो वर्णलक्षणमाह ॥ भस्म
निभः परुषोऽरुणमूर्तिः शीतकरः किरणैः

पतिहीनः एवावतनुस्फुटितस्फुरणो वा
इमरामयचौरभयाय ॥ एवंविधः शशी
प्रीतकरश्चन्द्रः तद्दमरामयचौरभयाय
भवति तद्दुर्भिक्षः इमरः कलहः आम
येरोगाः चौरलस्करः एतेषां सम्बन्धिभ
यं भवति कीदृशः भस्मनिभो भस्मवर्णः
णः परुषोरुक्षः अरुणमूर्त्तिर्लोहितवर्ण
तीक्ष्णः स्फुटितः भग्नः स्फुरणाकम्पमानः
इति ॥ अन्यच्छुभलक्षणमाह ॥ प्राले
यकुन्दकुमुदस्फटिकावदातो यत्नादिवा
द्रिसुतया परिमृज्य चन्द्रः उच्चैःकृतो नि
शि भविष्यति मे शिवाय यो दृश्यते स भवि
ता जगतः शिवाय ॥ एवंविधश्चन्द्रो यो
दृश्यते स जगतां शिवाय श्रेयसे भविता भव
तीत्यर्थः कीदृशः प्रालेयं हिमं कुन्दकुमु
दौ पुष्पविशेषौ प्रसिद्धौ तथा स्फटिको मणि
स्तद्वदवदातः शुद्धो निर्मल इत्यर्थः तथा
द्रिसुतया मया यत्नात् यत्नतः परिमृज्य सम
न्ततो निर्मलीकृतः श्रेष्ठः कृत इव किमर्थं
निशि रात्रौ मे शिवाय महेश्वराय भवि
ष्यति श्रेयसे शिवाय निश्चितम् ॥
अथ पक्षवृद्धौ हानौ वा शुभाशुभमाह ॥
शुक्ले पक्षे संप्रवृद्धे प्रवृद्धं ब्रह्मक्षत्रं याति
वृद्धिं प्रजाश्च हीने हानिस्तुल्यता तुल्या

तायां क्रमेण सर्वं तत्फलं व्यत्ययेन ॥ शुक्ले
पक्षे संप्रवृद्धे सम्यक्प्रवृद्धिं गते ब्रह्मक्षत्रं
वृद्धिं याति ब्राह्मणान्नृपाश्च वृद्धिं गच्छन्
ति तथा प्रजाश्च वृद्धिं यान्ति हीने हानि
रिति शुक्लपक्षे हीने क्षयं गते ब्रह्मक्षत्र
प्रजानां हानिर्भवति तुल्यता तुल्यतायाम्
इति तुल्यतायां समत्वेन हानौ न वृद्धौ
तासां ब्रह्मक्षत्रप्रजानां तुल्यता साम्यमे
व भवति क्रमेण सर्वं तत्फलं व्यत्ययेन क्रमे
कृष्णपक्षे सर्वं प्राक्तनं फलं व्यत्ययेन विपरीतं
तत्रैव ज्ञातव्यं एतदुक्तं भवति कृष्णपक्षे
प्रवृद्धे ब्रह्मक्षत्रप्रजानां हानिः हीने तस्मि
न्पक्षे एवं तेषां वृद्धिस्समे पक्षे समत्वमिति
अन्यच्छुभफलमाह ॥ यदि कुमुदमृणाल
हारगौरस्तिथिनियमात्क्षयमेति वर्धते वा
अविकृतगतिमण्डलांशुयोगो भवति नृ
णां विजयाय शीतरश्मिः ॥ एवंविधः
शीतरश्मिः चन्द्रो नृणां पुंसां विजयाय भ
वति कीदृशः कुमुदं पुष्पविशेषं मृणा
लं बिसं हारो मुक्ताहारस्तद्वद्गौरः सि
त इत्यर्थः तिथिनियमात्तिथिक्रमेण क्षय
मेति क्षयं गच्छति तिथिक्रमेण वर्धते वृद्धिं
याति अविकृता विकाररहिता गतिर्गमने
यस्य तदविकृतं गतिमण्डलमविकृततया

ज्यो॰
बृ॰टी॰
३६
76

तिमण्डलेग्रे पृभिः किरणैर्योगस्संयोगोय
स्तत्याश्वलइति ॥ इतिश्रीभट्टोत्पलविर
चितायांवाराहसंहिताटीकायांचन्द्रचाराध्या
यश्चतुर्थः ४ ॥ ॐनमस्सूर्याय ॥ अथरा
हुचाराध्यायोव्याख्यायते तत्रादावेवराहो
ग्रहत्वप्रतिपादनायाह ॥ अमृतास्वाद
विशेषाच्छिन्नमपिशिरःकिलासुरस्येदं प्रा
णैरपरित्यक्तंग्रहतांयातंवदन्त्येके ॥ कि
लशब्दआगमप्रतिपादनार्थः एकेकेचि
दाचार्याएवंवदन्त्येवंकथयन्ति लोकेयाव
द्रुविरुच्यते सचासुरःसैंहिकेयस्तस्यापिव
च्छिन्नेतिरुन्तमप्यमृतास्वादविशेषात्प्राणैर
हीनैरपरित्यक्तंनोज्झितंग्रहतांग्रहत्वंतदे
वेदंयातंप्राप्तमिति ॥ अथवपुमाणकाराः
सिंहिकातनयोराहुरपिवश्चाम्रतंपुरा शिर
श्छिन्नोविनाप्राणैस्त्यक्तःसग्रहतांगतइति
यद्येवंविधोराहुस्तत्किमित्याकाशेग्रहवत्त
नदृश्यतइत्याह ॥ अर्केन्दुमण्डलाकृतिर
सितत्वात्किलनदृश्यतेगगने अन्यत्रपर्व
कालाद्वरप्रदानात्कमलयोनेः ॥ इन्दुमण्ड
लस्यचन्द्रबिम्बस्यार्कमण्डलस्यसूर्यबिम्बस्य
यादृश्याकृतिराकारस्तादृग्रूपएवराहुमण्ड
लस्ययद्येवंतत्किमितिगगनेआकाशेनदृ
श्यतेइत्याह । असितत्वात्कृष्णत्वात्किलन
तू॰

दृश्यतेयदिनदृश्यतेतदस्यदर्शनेनास्तीत्या
शंक्याह अन्यत्रपर्वकालादितिकमलजस्य
ब्रह्मणोवरप्रदानात्पर्वकालाद्ग्रहणका
न्य॰ लादन्यदन्यस्मिन्कालेनदृश्यतेपर्वकालेतु
पुनर्दृश्यतेयतस्तस्यपर्वकालेब्रह्मणावरो
दत्तः ॥ तथाचगर्गः ततस्तस्मैददौब्रह्माव
रंदेवोत्वंपौर्णमासीषुचन्द्रमुपसर्पसि
अन्यदपितदन्तरमाह मुखपुच्छविभक्ता
ङ्गंभुजङ्गमाकारमुपदिशन्त्यन्ये कथयन्त्य
मूर्तमपरेतमोमयंसैंहिकेयाख्यम ॥ अ
न्येआचार्याःसैंहिकेयाख्यंराहुंमुखपुच्छविभ
क्ताङ्गमुपदिशन्ति कथयन्ति मुखपुच्छा
भ्यांविभक्तान्यङ्गानियस्य एतदेवास्यज्ञाय
तेनान्यदवयवादिकमिति तथाचवीर
भद्रः ॥ सिंहिकातनयस्यास्यराहोःपुच्छमु
खोदृते नान्यद[illegible]वाङ्गःपादादिकमि
तिस्थितः भुजङ्गमाकारमुपदिशन्त्यन्येअन्ये
आचार्याभुजङ्गमाकारंसर्पाकारंकथयन्ति
यथासर्परूपोराहुः तथाचवसिष्ठः स्वर्भा
नुःषड्भापन्नविनौसूर्याचन्द्रमसौमुखपुच्छा
भ्यांरहाति कथयन्त्यमूर्तमपरेइति अ
परेपुनरमूर्तंमूर्तिरहितंतमोमयमन्धका
रमयंराहुंकथयन्ति तथाचसूर्यसिद्धान्ते
तमोमयस्यतमसोरविरश्मिपलायिनः भ्र

ओंवा॰
वा॰टी॰
७७

च्छायावद्दविम्बस्यख्यानेदेयदिकल्पितेइति
अथपरमतेदूषयतिसमतेनाह ॥ यदि
मर्त्तोभविवादीपिरोथवाभवतिमण्डली
वाङ्कः भगणार्द्धेनान्तरितोग्रहातिकथं
नियतनावः ॥ यद्यसौवाङ्कमूर्त्तोमूर्त्तिमा
न भविवादी भेभुनदन्तेभुवैरतिपिरोथ
वाभवति पिरोमात्राङ्कःमण्डलीवामण्ड
लवान् तन्नियतनावारोध्वात्कथंभगणा
र्द्धेनराशिषट्केनान्तरितोव्यवहितःसूर्याव
न्दमसौग्रहातिकलास्यतिहोलिमाण्का
दृशाविलिमास्वनियतनावारः ॥ परमत
दूषणमाह ॥ अनियतनावारःखल्वेवङ्ग
पलब्धिरसंख्ययाकथंतस्य ग्रहणानभि
धानोत्तरेणाकस्मात्ग्रहाति ॥ यद्यसौ
राहुरनियतनावारः केनादिर्थापिनिश्चि
तावारः तत्कथंतस्यसंख्यायागणितेनो
पलब्धिरुपलभ्यते कथंगणितेनज्ञायते
यथास्मिन्राहुरवस्थितइति अथवापुच्छ
ननाभिधानोमुखपुच्छविभक्ताङ्गस्तद
न्तेरासमयेनकथंनग्रहाति यथाषड्रा
श्यन्तरितोग्रहाति तथाव्यशिरयेणाद
शिवतुष्केणवाकिमितिनग्रहाति ॥
अन्यमपिदूषणमाह ॥ अथचभुजंगोऽ
रूपःपुच्छेनमुखेनवाग्रहाति मुखपुच्छा

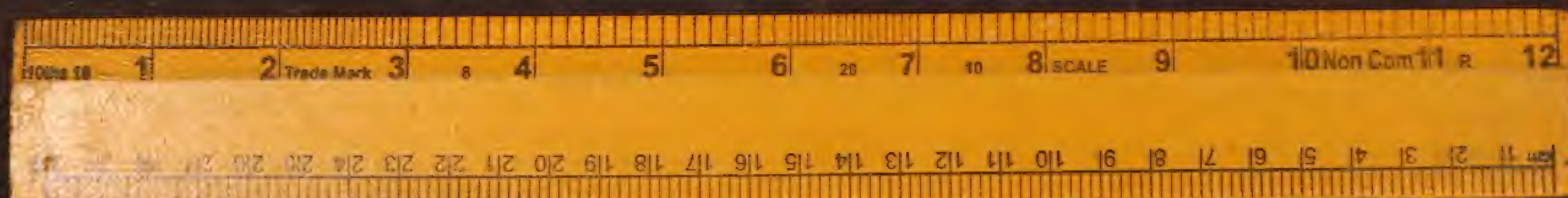
न्तरसंस्थस्थगयतिकस्मान्नभगणार्द्धम
अथयदिराहुर्भुजंगोऽरूपस्सर्पाकारःस
न्षड्राश्यन्तरितावर्कचन्द्रौपुच्छेनमुखेन
वाग्रहाति यदिवैतदुच्यते ततश्चैकेमुख
पुच्छमध्यवर्त्तिभगणार्द्धेराशिषट्के ।
स्मान्नस्थगयतिवाच्छादयति ॥ अथवा
हृदयमध्यस्थितः नत्वेकोनियतनावारोदि
तीयोऽप्यनियतनावारस्तषड्राश्यन्तरितोर्क
चन्द्रयोर्ग्रहणंकेरोतितत्प्रतिषेधार्थमाह
राहुद्वयेयदिस्याज्जुष्टेलग्नमिति यथोदितेव
न्दे तत्समगतिनान्येनग्रस्तस्तस्यैवपिदृष्य न^
तेकिंन ॥ अथयदिराहुद्वयंस्यादेवेन्न
ष्वेन्द्रेग्रस्तेलग्नमिति अथवाग्रस्तोदितेचन्द्रेत
त्समगतिनान्येनद्वितीयेनराहुणासूर्यो
केपिग्रस्तोहश्यते यतश्चन्द्रग्रहणेऽर्को
राशिषट्कव्यवहितोभवति द्वावपिचन्द्र
र्कौहरिजाद्यपदिस्थितौद्वश्यभवतः सर्व
कालस्यवसम्भवंभवति एवंमतान्तरा
णिनिराकृत्यसिद्धान्तमाह ॥ भच्छायो ।
र्कग्रहणेभास्करमर्कग्रहेप्रविशतीन्दुः प्र पू^
ग्रहणमतःपश्चात्नेन्दोर्भानोश्चपूर्वाद्या
त ॥ इन्दुश्चन्द्रस्तग्रहणेश्चालग्रहणेभू
च्छायोप्रविशति अर्कग्रहणेभास्करस्वयं

जैवा॰
टी॰
२८

पूर्वाभिमुखोच्छायाप्र
वेशानितत्तचप्रविष्ट
यस्वंडनमुन्यघ्नतल
प्रेस्वीधीन्प्रग्रहणंभव
नःसूर्यग्रहणेचन्द्रार्कौरे
तराभिगतौभवतःतत
न्दुमाः पूर्वेगतित्वान्य
शात्र नु +

प्रविशति यतोर्कान्समनन्तरोर्भच्छाया।
भ्रमति चन्द्रश्चपौर्णमास्यन्तेतत्रैवभवति
सचपूर्वगतित्वादमावास्यान्तेऽर्क
म मण्डलेप्रविशन्तस्तस्यैवाधस्तेनार्कमाच्छाद
यत्यतःपश्चार्धात्सूर्यस्यग्रहणमुपपद्यते
इत्यतोस्माद्धेतोर्विन्दोश्चन्द्रस्यपश्चार्धग्रह
णंनभवति भानुरपितस्यपूर्वार्धग्रह
णंनभवति ॥ अथवायोः तोभच्छायाभ
वतीत्येतत्प्रतिपादनार्थमाह ॥ इन्दुस्य
भवति^ च्छायायथैकयापूर्वेव दीर्घा च निशानि
शितदृश्मेवावलगवशाद्दिनेप्राप्य ॥
यथाहदस्यतेनास्वच्छाया आत्मीयच्छाया
दिनेप्राप्यादित्यस्यावलगवशादेकस्मिन्पा
र्श्वेभवति दीर्घाचभवति तथाहिपदा
र्थोदिशिभवतीत्यर्थः तद्वत्तैवप्रकारे
ण निशानिशिनक्षेत्रावृतो भूमेर्दिनेप्रा
प्यावलगवशाच्छायापकपार्श्वेभवति
दीर्घाचभवतीति ॥ यथेतन्मतिमानेवि
मितिनग्रहणंभवतीत्यतआह ॥ सूर्या
त्समभवाप्तोयदिवादव्दतिक्रान्ताभिगतः
चन्द्रःपूर्वाभिमुखच्छायामौर्वीनदाविशा।
ति ॥ यदिचन्द्रःसूर्यादादित्यात्समभवा।
प्तोयितःभच्छायानःउज्जेणदक्षिणेवा न^
त्तर्थेनयाति तस्मान्नविद्येयणाविविशे।

भवतीत्यर्थः तदापूर्वाभिमुखेऽपौर्वीभच्छा
योप्रविशतिनान्यथेति ॥ तथाचभट्टवा।
लभद्रः ॥ भच्छायांशशिकदाभोर्वेवाभा
णाल्तरात्थिते यदाविशतितदाशशश्चन्द्रा
स्यतद्ग्रहणंतदा ॥ अथचन्द्रग्रहणेसर्वत्रै
करूपंदृश्यतेऽर्कग्रहणमन्यादृशंतत्प्र
तिपादनार्थमाह ॥ चन्द्रोधस्थःस्थगय
तिरविमम्बुदवत्समागतःपश्चात् प्रतिदे
शमतश्चित्रंदृश्यतेशाङ्गाकग्रहणम् ॥
आदित्यादधस्थश्चन्द्रः सचपश्चात्पश्चिम
दिग्भागादागतः अम्बुदवन्मेघवद्रविमादि
त्यंस्थगयत्याच्छादयति अतोस्माद्धेतोः प्र
प्रतिदिशोभास्करग्रहणेदृश्यवशाच्चित्रे
नानाकारंदृश्यतेकचित्खण्डग्रहणे कचि
त्कृहणाभावइति ॥ तथाचभट्टबलभद्र
इन्दुनाच्छादितेसूर्येमध्योविदिमशामिना
नपश्यतिसदालोकस्तदास्याद्भास्करग्रहइ
ति ॥ तथाचब्रह्मसिद्धान्ते ॥ भच्छाये
न्दुवत्सूर्यंच्छादयतिमानयोगार्धात
विदेशोयपुनःश्चक्रेतवपश्यदपुरुषइति ॥ ले^
अथार्धकेनस्यचन्द्रमसःउपदिशाणाम् ना^
वल्पार्धकेनस्यार्कस्यतीदणविषाणनाभ
वति तत्किमेतदाहकस्याभ्येतत्प्रतिपाद
नार्थमाह ॥ आवरणेमहदिन्दोःकुण्ठ

ज्यो॰
टी॰
७५

79

विषाणतोर्थसंकुलः स्वल्पत्वेपि तोतीक्ष्णा
विषाणोरवैभवति ॥ इन्दोश्चन्द्रस्य महा
न्कश्चिदावरणमाच्छादनं तत्तस्माद्धेतो
रर्थसंकुलः कृष्णविषाणोभ्रश्यल्लोभव
ति रवेरादित्यस्याल्पमावरणं यतोय
स्मादतोस्मादर्थसंकुलतीक्ष्णविषाणः
स्तीक्ष्णशृंगोभवति एतस्मिन्श्लोकार्थो
चन्द्रमसएवभवति ॥ तथाचश्रूयते
ज्ञाने ॥ महदिन्दोरावरणं कृष्णविषा
णोयतोर्थसंकुलः अर्थसंकुलोभानुस्ती
क्ष्णविषाणस्ततोल्पमिति ॥ राहुको
नमर्कचन्द्रयोर्ग्रहणमित्येतदाह ॥ प
वनपुराणकारणमतेमिदं दिव्यदृष्टिभि
राचार्यैः राहुरकारणमस्मिन्नित्युक्तः प्रा
ह्यसम्भावः ॥ एवमनेनप्रकारेणेद
मुपवनकारणं दिव्यदृष्टिभिराचार्यैरुक्तं
दिव्याद्दृश्यते दिव्यदृशः तैर्दिव्यदृष्टिभिः
उक्तं कथितं ग्रहणकारणं अस्मिन्नुपरागे
राहुकारणमनिमित्तमिति प्रागसम्भाव
उक्तः कथितः ॥ तथाचस्मृतिज्ञाने ॥
यदि राहुः प्राक्स्थानादिन्दुं छादयति तथाना
र्कं स्थितस्थंमहदिन्दोर्यथा तथार्कमस
र्वस्य ॥ किंस्मृतिविषये तथैव राहुश्चान्ये
यतोपविग्रहणे प्रासोन्ये ततो राहुकृतः

ग्रहणमर्केन्द्वोरिति ॥ अधुनाराहोर्ग्रहकृ
त्वप्रतिपादनार्थमाह श्लोकद्वयेनाह ॥
योसावसुरोराहुस्तस्यवरोब्रह्मणायमाज्ञा
तः आप्यायनमुपरागेदत्तहुतांशेनते
भविता तस्मिन्कालेसान्निध्यमस्यतेनोप
चर्यतेराहुः याम्योत्तरशशिगतिर्गणितै
रप्युपचर्यतेर्थेन ॥ योसावसुरस्तस्मैहिके
याख्योविदुषस्तस्यराहोर्ब्रह्मणापितामहेन
वरोयमाज्ञप्तोदत्तः यथोपरागग्रहणेनेन
वदत्तहुतांशेनग्रहणकालेयस्मिन्नेव
दीयते यच्चवह्नौहूयते ततोयोसावंशो
भागस्तेनदत्तहुतांशेनाप्यायनेभवि
ताभविष्यति तस्मिन्कालेऽस्यराहोः प्र
ग्रहणकालेसान्निध्यसन्निधानेकमलजव
रदानात्तेनकारणेनलोकेराहुरित्युपच
र्यतेकथ्यते गणितेनपुनः शशिगतिः
चन्द्रगतिर्याम्योत्तरागतिर्दक्षिणोत्तराचि
हेपवशात्सोपचर्यते अर्थेनापिराहु
र्थेनोपचर्यते सेवेति एतदुक्तंभवति च
न्द्रविक्षेपज्ञानार्थं यच्चन्द्रपातः परिकल्पि
तः सएवलोकेराहुरित्युच्यते उक्तिगणि
दिभिरुच्यते दिक्दाहादिभिर्ग्रहणज्ञानम्
तिमित्ताम्स्मृतानिते विहङ्गानेस्फुटंभवती
त्येतत्प्रतिपादनार्थमाह ॥ नकथञ्चि

ज्यो॰
टी॰
८।

81

यावत्योनाडिकाव्यतीतास्ताभ्यःषड्गुणी
ताभ्योद्वात्रिंशांशास्तिथिर्नाम एवंतिथ्य
यनमंडलाग्रहणादीनांकलाइत्यर्थः
एतानिग्रहोपकरणानिसर्वाण्युच्चाम करले
ज्ञानिकार्यामयाकथितान्युक्तानिषण्मा
सोत्तरवृद्ध्यापर्वाणिब्रह्मादीनिभवन्ति
तान्याह ॥ षण्मासोत्तरवृद्ध्यापर्वेशाः
सप्तदेवताःक्रमशः ब्रह्मशशीन्द्रकुबेराव
रुणाग्नियमाश्चविज्ञेयाः ॥ कल्पादारभ्य
षण्मासोत्तरवृद्ध्याषड्भिःषड्भिर्मासैर्गतैः
पर्वंभवति तानिचसप्तपर्वाणितेषांचप
र्वणांक्रमशःक्रमेणसप्तदेवताब्रह्माद्याः
ब्रह्माकमलजः शशीचन्द्रः इन्द्रःशक्रः
कुबेरोवैश्रवणः वरुणोयादसांपतिः अ
ग्निर्हुताशनः यमःपितृपतिः एतेसप्त
सप्तानांपर्वणामधिपतयः ॥ अथते
षांफलान्याहश्लोकचतुष्टयेन ॥ ब्राह्मे
द्विजपशुवृद्धिःक्षेमारोग्यसस्यसंपच्च
तद्वत्सौम्येतस्मिन्पीडाविदुषामवृष्टिश्च
ऐन्द्रेभूपविरोधःशारदसस्यक्षयोनच ह
क्षेमं कौबेरेर्थपतीनामर्थविनाशःसु
भिक्षंच वारुणमवनीशाशुभमन्येषांक्षे
मंसस्यवृद्धिकरं आग्नेयंमित्राख्यंसस्या
रोग्याभयाम्बुकरम् याम्यंकरोतिवृष्टिं
न्य

दुर्भिक्षंसंक्षयंचसस्यानाम् यदतःपरंतदशु
भंकल्पेमोहाह्वयंपर्व ॥ ब्राह्मेपर्वणिद्विजानां
ब्राह्मणानांपशूनांचतुष्पदानांवृद्धिःक्षेमारो
ग्याणिभवन्ति सस्यानांचसंपद्भवति तद्व
त्सौम्यइति सौम्येचान्द्रेपर्वणितद्वत् द्विज
पशुवृद्धिक्षेमारोग्याणिसस्यसंपदिति त
स्मिन्सौम्येतुपुनर्विदुषां पण्डितानांपीडा
अवृष्टिश्चभवति ऐन्द्रेपर्वणिभूपानांराज्ञां
विरोधस्तथाशारदसस्यानांधान्यादीनांक्षयो
विनाशः नचक्षेमंभवति कौबेरेपर्वण्यर्
थपतीनामीश्वराणामर्थविनाशःसुभिक्षं
चभवति वारुणंनामयत्पर्वतदवनीशानां
राज्ञामशुभं अन्येषांसर्वेषांक्षेमकरंतथा
सस्यानांवृद्धिकरंभवति आग्नेयस्यपर्वणो
मित्राख्यमित्यपरंनामतत्पर्वसस्यक्षेमकरं
सस्यानिकरोति आरोग्यंचकरोति तथाअ
म्बुनोयमभयंभयरहितंचकरोति याम्य
पर्वावृष्टिंदुर्भिक्षंसस्यानांचसंक्षयंकरोति
यदतःपरमिति अतोस्मात्पर्वसप्तकात्
यत्परमन्यत्पर्वंतदशुभं एतदुक्तंभवति
षण्मासोत्तरवृद्ध्यापर्वेशाउक्ताः तत्रकदाचि
दुत्पातवशात्पञ्चभिर्मासैर्वासप्तभिर्वाप
र्वंभवति तदातत्पर्वंब्रह्मादिकंभवति त
स्मात्तन्मोहाह्वयमितिदुर्भिक्षकरंमारकं

ज्यो॰
टी॰
८४

ग्रहणं च ददाति ॥ तथा वराहः ॥ चन्द्रस्य
समासेन मासेनैकादशेन तथा समदशेनार्क
स्य ग्रहणं तद्वद्याययेत ॥ अथ वेलाहीने
अतिवेले च पर्वणि आह ॥ वेलाहीने पर्वणि
गर्भविपत्तिश्च शस्त्रकोपश्च अतिवेले कुसुम
फलक्षयो भयं सस्यनाशश्च ॥ गणितागत
प्रग्रहणात्पूर्वं यदि स्पर्शग्रहणं दृश्यते तदा ग
त्पूर्वं वेलाहीने अथ गणितात्प्रग्रहणकाला
त्पश्चाद्ग्रहणं भवति तदा तस्यातिवेला
हीने वेलाहीने पर्वणि गर्भाणां विपत्तिर्नाशो
भवति शस्त्रकोपश्चैव भवति तथातिवेले
कुसुमानां फलानां च क्षयः लोके च भयं सस्य
नाशश्च भवति ॥ तथा वराहः वेलाही
ने शस्त्रभयं गर्भनाशं च वदेत्तथा अतिवेले फ
लानां कुसुमानां क्षयमादिशेत् तथा च क
श्यपः ॥ अनागतमतीते वा वेलाहीने च य
द्भवेत् गर्भस्रावं मनावृष्टिं फलपुष्पं विनश्य
ति एतन्मया पूर्वं शास्त्रान्निरीक्षितं नस
माणिपिकयेत्याह हीनातिरिक्तकाले फलम्
कैर्वं शास्त्रदृष्टत्वात् स्फुटगणितविदः का
लः कथञ्चिदपि नान्यथा भवति ॥ हीना
तिरिक्तकाले पर्वणि यन्मया फलमुक्तं तन्न
ते शास्त्रदृष्टत्वात् स्वर्णशास्त्रे गर्गादिप्रणीते
दृष्टं यतः स्फुटगणितविदः स्फुटगणितज्ञ

स्य कालः प्रग्रहणादीनां कथञ्चिदप्यन्यथा न
भवति यतो देशान्तरकर्मणा तिथिचलनं
न भवति तस्माद्गणितज्ञानमेव जानातीति
पूर्वागमतः यदीदं चोक्तं यथा ज्योतिषमा
गमशास्त्रे विप्रतिपत्तौ न योग्यमस्माकं
स्वयमेव विकल्पयितुं किन्तु बहूनां प्रवच
मीति ॥ अधुना एकमासे चन्द्रसूर्यग्रहयोः
फलमाह ॥ यद्येकस्मिन्मासे प्रग्रहणे सो
मसूर्ययोस्तदा क्षितिपाः सबलतो भेदं
यमायान्ति शस्त्रकोपश्च ॥ एकस्मिन्मा
से सूर्यसोमयोरादित्यचन्द्रयोर्यदि प्रग्रहणं
भवति तदा क्षितिपा राजानः सबलतो भेदं
क्षयमायान्ति विनाशं गच्छन्ति अति
शस्त्रकोपश्च भवति ॥ तथा च कश्यपः ॥
एकमासेऽर्कसोमाभ्यां ग्रहणेन प्रदृश्यते
पक्षस्यैव यदुद्धे सबलतो भिन्नात्वयाऽति
न त्वेकस्मिन्मासे विसोमयोर्ग्रहणं स्यात् ।
यतश्चैत्रमितायाः मासान्तेऽतिप्राप्तस्थितिः अ
श्नोति यदि पञ्चदशे चन्द्रग्रहणं भवति
ततः शुक्लादमावास्यायामर्कग्रहणं तत्र च
लक्ष्यमाणस्य ग्रहणं भवति तत्रैको मासो भव
ति अथ लक्षणं स्मरणतो भवति ततः शुक्ल
प्रतिपदमारभ्य चन्द्रग्रहणं भवति तदा ए
को मासो ग्रस्यते नान्यथेति ॥ अथ ग्रहणादि

ज्यो॰
टी॰
८३

83

तयोग्रस्तमितयोश्चार्कचन्द्रयोफलमाह ॥
ग्रस्तास्तमितावुदितौ प्रागुदधान्यावनीप्रवर
लयदौ सर्वग्रस्तौ दुर्भिक्षमकालदौ पापस
दृष्टौ ॥ चन्द्रार्कौ ग्रस्तावुदितौ तथास्तमि
तौ यथाक्रमेण प्रागुदधान्यस्य लयदौ नाशा
कौ भवतः एवमर्कचन्द्रौ ग्रस्तोदितौ ग्रस्ते
स्तमितौ वावनीप्रवरस्य राज्ञः लयदौ नाश
कौ भवतः तथा सर्वग्रस्तौ तावेव यदि पा
पसन्दृष्टौ पापग्रहेणावलोकितौ यान्यत
मेन दृष्टौ भवतः तदा दुर्भिक्षमकालदौ दु
र्भिक्षमरकं च ददत इति ॥ तथा च वृद्ध
गर्गः ॥ उक्तं तस्य हीनश्चेदस्तं यदि ग
च्छति प्रागुदेतं तदा सस्यं जातं जातं विपद्य
ते शीघ्रमेवान्नजीवन्तिनराः फलफलेन
वा भवेद्दुर्भिक्षं रोगैश्च तदानन्यो जनेज
नादिति ॥ तथा च काश्यपः ॥ यावन्तौ
ग्रासमेहेन्दोरुदये स्तमितेपि वा तावन्तो
ग्रासमेतयोर्मासान् पूर्ववित्ताशयेत् उदये
स्तमये वापि दृश्येत ग्रहणं भवेत् तदन्नप
सयेस्तिष्यान्यवर्कस्तमनन ॥ तथा च
वृद्धविष्णुनास्तीमार्कौ सर्वं वा ग्रसतेयदा ह
न्यात्तीनात्जनपदान्दृष्टौ नृपतीनाधिपान्
सस्यानि तरजीवन्ति नराश्च फलं ते न वा ग
ग्रदुर्भिक्षरोगैश्च सेयाज्जनेप्रजाक्षयेति ॥

रुप

ग्रस्तोदयास्तमयसमये यथा वक्तुलयोश्चन्द्रा
र्कयोः फलं श्लोकचतुष्टयेनाह ॥ ग्रस्तोदि
तौ प्रवर्तौ नैकान्तिकान् हन्ति सर्वयज्ञांश्च अग्रु
पजीविगुणाधिकविप्राश्रमिणो युगाभ्युदि
तः ॥ कार्षिकपाषण्डिवणिक्क्षत्रियबल
नायकान् द्वितीयांशे कारुकशूद्रम्लेच्छानव
तृतीयांशे समे त्रिजनान् ॥ मध्याह्नेन च प
तिमध्यदेशहा शोभनश्च धान्यार्घः तृणभु
गमात्यन्तःपुरवैश्यघ्नः पञ्चमे वांशे ॥ स्त्री
शूद्रांश्च षष्ठेंशे दस्युप्रत्यन्तहास्तमयकाले
यस्मिन्नंशे मोक्षस्तस्मिन्नांशे शिवं भवति ॥
चन्द्रार्कौ वा ग्रस्तौ उदितौ यद्युपरक्तौ भवतिग्र
स्त इत्यर्थः तदा नैकान्तिकान्सर्वदानन्त्वं य
ज्ञांश्च हन्ति नाशयति सप्तधा दिनप्रमाणे
कृत्वा ततो विचारयेत् कस्मिन् काष्ठभागे ग्र
ग्रहणं मोक्षो वा ततो यद्युदये समये प्रथ
मभागे इत्यर्थः अर्यमा विधुदितः प्रथमेंश
दे समसभागे यदर्कस्य च ग्रहणं भवति वा
तदा सप्तधा काष्ठभागः प्रथम इत्यर्थः त
तस्मिन्परक्तः अग्न्युपजीविनस्तथा ये का
वस्मतयः गुणाधिकाः गुणिनो विप्राश्च आश्र
माः आश्रमिणः आश्रमवासिनश्च हन्ति
कार्षिकाः कर्षकाः पाषण्डिनो वेदबा
ह्या वणिजः क्षत्रियाः क्षत्रियजातयः बलना

॥
७

यकाः सेनापतयः एतान्द्वितीयेंशो हन्ति
यभागो निहन्ति कारुकाः शिल्पिनः शूद्राः
पाद्गजातयः म्लेच्छाः म्लेच्छजातयः एतान्
समेत्रिजनान् मंत्रिजनैस्सह तृतीयेंशे
तृतीयेंशाकाशभागो निहन्ति तथा मध्या
ह्ने वर्तते कोपेन पतिं मध्यदेशाहानय
नि राजानं मध्यदेशं च हन्ति मध्यदेशे यो
राजानमेव हन्ति धान्यस्यार्थः शोभनो भ
वति समग्रधान्यं भवतीत्यर्थः तृणभज
श्रुतव्यादः श्रमात्याः मंत्रिणः सूतः पवे
राजदाराः देश्यंश्च पञ्चमेतांशे आका
भागो निहन्ति स्त्रीसंज्ञामिति स्त्रियो या
कितः शूद्राः पाद्जातयः एतान् षष्ठो
शे आकाशभागो निहन्ति दस्यवश्चौराः प्र
त्यन्तावक्रवासिनः एतानन्तमयकाले
निहन्ति यस्मिन्नंशे प्रथमाकाशभागे
मादो भवति तस्योक्तानामशुभं नीवि प्र
धनीनांशिवं श्रेयो भवति अथ यस्मिन्नं
शे प्रग्रहस्तस्मिन्नपि सोमस्तदा यदुत्पद्य
ते तन्न भवति ॥ तथा च काश्यपः ॥
उदितास्तमितो ग्रस्तो सर्वग्रस्तस्तथाक्रमे
सर्वग्रस्तो यदा चैष उद्भिनाते न जायते ॥
प्रथमांशे विप्रपीडा नृपाणां द्वितीयके
शूद्राणां च तृतीयेंशे वर्तमध्यदेशिनाम्

वैश्यानां पञ्चमेंशे षष्ठांशे प्रमदाभयं
दस्युप्रत्यन्तके म्लेच्छदिनाशस्सप्तमे पाके
येषामेषां भवेन्मोक्षस्तेषानोशुभं वदेत्
तथा च गर्गः ॥ येष्वंशेषु सोमायुगे ग्रस्तो हि
मर्दो यद्यंशो भवेत् तेषां पीडा विजानीयात्
मोक्षे शुभमथादिशेत् ॥ अथायनफ
लं दिक्फलं चाह श्लोकत्रयेण ॥ द्विजनृ
पतीनुदगयने विट्शूद्रान्दक्षिणायने ह
न्ति राहुरुदगादिदृष्टः प्रदक्षिणे हन्ति वि
प्रादीन् ॥ म्लेच्छान्विदिक्स्थितो यायिन
श्च हन्याद्धुताशसमोऽश्व सलिलचरवीति
हानीयाम्ये नोदगवामशुभः सर्वतः स
लिलपूर्णं मकरादिवसथासमागतो दे
वः पश्चात्कार्षिकमेवक बीजविनाशा
य निर्दिष्टः ॥ मकरादिराशिषट्कस्थे
र्के उत्तरमयनं कर्कटादिराशिषट्कस्थे
र्के दक्षिणमयनमिति उदगयने उत्तरा
यणे राहुर्दृष्टो द्विजनृपतीन्ब्राह्मणान्क्ष
त्रियांश्च हन्ति तथा वैश्याञ्छूद्रांश्च द
क्षिणायने हन्ति ॥ तथा च गर्गः ॥ उत्त
रायणे सदृष्टो ब्रह्मक्षत्रविनाशनः दक्षि
णायनगो राहुर्वैश्यशूद्रप्रमर्दनः ॥ रा
हुरुदगादिष्टर्हन्ति उदगादि उत्तरादि
वादि प्रदक्षिणेन राहुर्हन्ति विप्रादीन्

ज्यो॰
टी॰
८५

ग्रहणादीन्हन्ति यत उक्तं भवति सूर्ये चन्द्रे वा।
यद्युत्तरस्यां दिशि राहुः प्रदक्षिणं करोति त
दा ब्राह्मणान्हन्ति चन्द्रार्कयोर्यदा राहुः पूर्व
स्यां ग्रहणं करोति तदा क्षत्रियान्हन्ति द
क्षिणस्यां दृष्टो वैश्यान्हन्ति पश्चिमायां दृ
ष्टः शूद्रान्हन्ति अत्र यद्यप्यर्कचन्द्रयोर्द
क्षिणोत्तरदिग्भागात्ग्रहणं न सम्भवति
तदाप्याचार्येण पूर्वशास्त्रदृष्टत्वादुक्तम्
तथा च काश्यपः सौम्यायामागतो विप्रान्
पूर्वस्यां क्षत्रजातकान् वैश्यान्दक्षिणतो राहु
र्हन्ति पश्चिमतो वृषलानिति म्लेच्छान्विदि
क्स्थ इति विदिक्स्थितो राहुः शेषानाग्ने
यनैरृतवायव्यासु स्थितः म्लेच्छान्म्लेच्छ
जनांस्तथा यायिनः प्रयातान्हुताशस्थो
नाग्निरतान्हन्यात् याम्येन दक्षिणेन दृष्टः
सलिलचरान् जलचरान् तथा दक्षिणेनाह
स्तिनो हन्ति उदक्पश्चिमे दृष्टो गवाश्वान्भ
गवान् पूर्वोत्तरेणेति राहुः पूर्वोत्तरस्यां
दिशि समागतो वर्षाम्भूमिं सलिलपूर्णां
करोति यस्मादागतः कार्षिकान्कृषिक
र्माणि सेवकानां यशनाधनवतां बीजा
नां वनितानां शायनिर्दिष्टः उक्तः ॥ तथा च
काश्यपः पूर्वे सलिलधाती व्याघ्रश्चाशीर्य
कृषीवलान् याम्यां जलचरान्हन्ति सौम्या

गोनाशाहस्त्यतः म्लेच्छान्यायिनस्तथान्हन्ति वि
दिक्स्थः सिंहिकासुत इति ॥ ग्रहणे राशिफ
लानि अथ राशिफलान्याह ॥ तत्रादौ मेषस्य
पञ्चालकलिङ्गशूरसेनाः काम्बोजाः ओड्रकि
राताः शस्त्रवार्ताः जीवन्ति ये कृताशहस्याते
पीडामुपयान्ति मेषसंस्थे ॥ पञ्चालाः कलि
ङ्गाः शूरसेनाः काम्बोजाः ओड्राः किराताः
एते सर्वे जनाः तथा शस्त्रवार्ताः शस्त्रवृत्त
यः ये च कृताशाहत्या अग्निहत्या जीवन्ति सु
वर्णकारादयस्ते सर्वे पीडामुपयान्ति ग्रासभव
न्ति मेषसंस्थे अर्के वा ग्रस्ते चन्द्रे वा ग्रस्ते ॥
अथ वृषे प्राह ॥ गोपाः पशवो ये गोमिनो म
नुजाये च महत्त्वमागताः ते पीडामुपयान्ति
भास्करे ग्रस्ते शीतकरे तथा वृषे ॥ गाः पा
लयन्तीति गोपाः पशवः चतुष्पदाः गो
मिनो गोमन्तः ये च मनुजा मानुष्या महत्त्व
मागताः एवं ते प्राप्ताः ते सर्वे एव भास्करे ग्र
स्ते शीतकरे चन्द्रे वा वृषस्थे ग्रस्ते पीडामुपया
न्ति ग्रासभवन्ति ॥ मिथुने प्राह ॥ मिथुने प्र
वराङ्गना नृपा नृपमात्रा बलिनः कलाविदः
यमुनातटजाः सबाह्लिकाः मत्स्याः सौह्मजनैः
समन्विताः ॥ प्रवराङ्गनाः प्रधानस्त्रियः नृ
पा राजानः नृपमात्राः नृपसदृशाः बलिनो वी
र्ययुक्ताः कलाविदः शिल्पविज्ञानाभिज्ञाः यमुना

ज्यो॰
टी॰
८६

नदीं तस्यास्तटे ये जाताः ते च सवाह्लिकावा
ह्लिकैस्सह मत्स्याजनाः ते च सह्यजनैस्सम
न्विताः एते सर्वे एव मिथुनस्थे सूर्ये वन्देवा
पीडामुपयान्ति ॥ कर्कटकेप्याह ॥ आभी
राञ्छबरान्सपह्लवान्मल्लान्मत्स्यकुरून्स्या
कानपि पाञ्चालान्विकलांश्च पीडयत्यन्नं
चापि निहन्ति कर्कटे ॥ आभीरान् शबरा
न् सपह्लवान् पह्लवजनैस्सहितान् मल्ला
न् बाहुयुद्धज्ञान् मत्स्यान् कुरून् शाकि
कान् पाञ्चालान् विकलानङ्गहीनान्
एतान्सर्वजनान्पीडयति तथाअन्नंनिह
न्ति धान्यार्घे प्रियेभवतीति कर्कटेयर्केच
न्द्रोग्रोभवतः ॥ सिंहकन्ययोराह ॥
सिंहे पुलिन्दगणमेलकसत्ययुक्तान्राजोप
मानरपतीन्वनगोचरांश्च षष्ठे तु सस्यक
विलेखकगेयसक्तान्हन्त्यश्मकान्त्रिपुरशा
लियुतांश्च देशान् ॥ पुलिन्दाःनिषादज
नाः गणास्समूहाः मेलकाजनाः सत्ययुक्ता
स्तत्वप्रधानान् राजोपमान्राजतुल्यान् न
रपतयोराजानः वनगोचरान् वनेगोच
विषयोयेषांतान्वनगोचरान्निषधाः एता
न्सिंहे हन्ति षष्ठे इति सस्यानि प्रसिद्धानि
कवयःपण्डिताः लेखकाःलेखज्ञाः गेयस
क्ताः गेयसक्ताः गेयरताः अश्मकाजनाः त

पुरेदेशाः शालियुतान्देशान् शालयोधा
न्याबहवस्सन्ति एतान्सर्वान्षष्ठेकन्यायांह
न्ति ॥ अथतुलावृश्चिकयोराह ॥ तुलाध
रेऽवन्त्यपरान्त्यसाधून्वणिग्दशार्णान्कुरुकच्छ
पांश्च अलिन्यथोडुम्बरमद्रचोलान्द्रुमान्सयौ
धेयविषायुधीयान् ॥ अवन्त्याःजनाःसा
धवस्सज्जनाः वणिजःदशार्णान्कुरुकच्छ
पाञ्जनान् एतान्सर्वांस्तुलाधरेहन्ति अ
लिन्यथेति उडुम्बराः मद्राःचोला एतानपि
जनान् द्रुमान्वृक्षान् यौधेयाञ्जनान् वि
षमायुधं येषां ते सह यौधेयैर्विषायुधीया
न् एतानलिनिवृश्चिकेहन्ति ॥ अथध
न्विमकरयोराह ॥ धन्विन्यमात्यवरवाजि
विदेहमल्लान्पाञ्चालवैद्यवणिजोविषमा
युधज्ञान् हन्यान्मृगेतु कुसुमेत्रिकुलानि
नीचान्मन्त्रौषधीपुरुषशालाद्यविषायुधीया
न् ॥ अमात्यामन्त्रिणः वराःप्रधाना वा
जिनोश्वाः विदेहाजनाः मल्लाबाहुयुद्ध
ज्ञाः पाञ्चालाजनाः वैद्याकायचिकित्सि
काः वणिजोविषमायुधाः आयुधज्ञाः
आयुधवेत्तारः एतान्धन्विनिहन्तिहन्या
न् मृगेइति कुसुमतस्याः मेत्रिकुलानि
मेत्रिणांमविचानांकुलानि नीचाश्चथम
कर्मकराः मन्त्रौषधीपुरुषशालानस्मान

सं॰टी॰
८७

स्थविरान्वृद्धानायुधीयानायुधजीविनः
एतान्हरिणे मकरे हन्यात् ॥ अथ कुम्भमीन
योराह ॥ कुम्भेन्तर्गिरिजांल्पश्चिमजना-
न्भारोद्वहांस्तस्करानाभीरान्दरदार्यसिंहका-
न्पुरान्हन्यात्तथा बर्बरान् मीने सागरकूल
सागरजलद्रव्याणि वन्यान्जनान्प्राज्ञान्वा
र्युपजीविनश्च भफलेकूर्मोपदेशाद्वदेत् ॥
अन्तर्गिरिः गिरिरन्तरे जातान्जनानित्यर्थः
पश्चिमजनान्पश्चिमदिग्वासिनः भारोद्वहा
न्भारवाहिनः तस्करांश्चौरान् आभीरान्ज
नान् दरदानेव जनान् आर्यान्प्रधानज
नान् सिंहपुरकान् बर्बराञ्जनान् एता
न्कुम्भे हन्यात् सागरकूलं समुद्रकूलं सा
गरजद्रव्याणि समुद्रोत्पन्नानि द्रव्याणि वन्या
दीनि वन्यान्वनभवाञ्जनान् प्राज्ञान्बुद्धि
मतः वार्युपजीविनः जलोपजीविनः ए
तान्मीने हन्यात् भफलेन नक्षत्रफलेन कूर्मो
पदेशाद्वदेत् येन नक्षत्रेण ग्रहणं भव
ति तत्फलं कूर्मोपदेशाद्वदेद्ब्रूयात् त
च्च वक्ष्यति नक्षत्रत्रयवर्गैराग्नेयाद्यैर्व्यव
स्थितैर्नवधा भारतवर्षं मध्यप्राग्यादि वि।
भाजितादेशा इति तेनैतत्कृत्स्नं भवति
यस्मिन्नक्षत्रे स्थितौ चन्द्रार्कौ वा ग्रस्येते त
न्नक्षत्रं कूर्मविभागेन यद्देशो भवति

तत्र पीडां वदेदिति ॥ अथ दशार्कशशिनो।
ग्रासा भवन्ति तेषां सञ्ज्ञामाह ॥ सव्यापसव्य
लेहग्रसननिरोधावमर्दनारोहाः आघ्रातं
मध्यतमस्तमोन्त्य इति ॥ ते दश ग्रासाः स
व्यः अपसव्यः लेहो ग्रसनो निरोधः अवमर्द
न आघ्रातं मध्यतमः तमोन्त्य इत्येवं प्रका
रा दश ग्रासा इति ॥ अथैतेषां लक्षणा
नि वक्ष्यति तत्र सव्यापसव्ययोराह ॥ स
व्यगते तमसि जगज्जलप्लुतं भवति मुदित
गते मभयं च अपसव्ये नरपतितस्करावम र्दः
प्रजानाशः ॥ सव्यगते तमसि जगज्जल
प्लुतं वारिणा प्लावितं मुदितं हर्षितं मभयं
भयरहितं च भवति अपसव्ये नाम भागग
ते राहौ राज्ञां तस्कराणां चौराणामवमर्दः प्र
जानाशो भवति अत्र चन्द्रग्रहणे आग्नेयां स
व्यं ऐशान्यामपसव्यं अर्कग्रहणे वायव्यां
सव्यं नैर्ऋत्यामपसव्यमिति ॥ तथा च व
पृपयः ॥ सव्येर्केतमभिलक्ष्यादपसव्येन
तस्करं इति ॥ अथ लेहलक्षणमाह ॥
जिह्वेव लेढि परितस्तिमिरनुदो मण्डलं य
दि स लेहः प्रमुदितसमस्तभूता प्रभूततो
या च तत्र मही ॥ तिमिरनुदः सूर्यस्यार्क
स्य वा परितः समन्तात् मण्डलं बिम्बं जि
ह्वा यथा लेढि जिह्वया लेढि इव ग्रसते त

ज्यो॰
टी॰
८८

88

दाग्रामोल्लेखइति तत्रतस्मिन्ग्रामेमहीभृ
त्प्रमर्दितसमस्तभूजा प्रकर्षेणमर्दिताहर्षि
तास्समस्ताभुजजनायस्याः तथाप्रभूत।
तोयानाविकुलावभवति ॥ तथावक।
श्यपः ॥ लेहेप्रजाहर्षिताभ्रवृष्टि ॥
अथग्रसनलक्षणमाह ॥ ग्रसनमिति
यदांशुःपादोवासयतेपवाप्यर्धं स्फी
तानांपविनहानिःपीडावस्फीतदेशाना
म् ॥ अंशास्त्रिभागाःपादश्चतुर्भागाः अ
धं र्धंवाबिम्बार्धंवस्यतेतमसाच्छाद्यतेसग्रा
सोग्रसनमिति तस्मिन्ग्रामेस्फीतानाम्
तिविभवयुक्तानांनृपाणांवा तेषांविनहानि
र्धननाशोभवति तथास्फीतानांसथा।
नानांदेशानांपीडाभवति ॥ तथावक
श्यपः ॥ ग्रसनेलोकनाशनम् ॥ अ
थनिरोधलक्षणमाह ॥ पर्यन्तेषुग्र।
हीनामध्येपिण्डीकृततमस्तिष्ठेत सति
रोधोविज्ञेयःप्रमोदकृत्सर्वभूतानाम् ॥
तमोराहुःपर्यन्तेषुरहीत्वा समन्ततस्त
च्छाद्यमध्येमध्यभावेपिण्डीकृतेयत्नेभू
त्वायदितिष्ठति तदासग्रासोनिरोधसंज्ञो
विज्ञेयःज्ञातव्यः सचसर्वभूतानांप्रमोद
कृत प्रहर्षकृत ॥ तथावकश्यपः
निरोधेजनहर्षस्यात ॥ अथापमर्द

नलक्षणमाह ॥ अपमर्दनमितिनिःशे
षमेवमेच्छाद्ययदिचिरंतिष्ठेत हन्यात्तथा
नमृद्धान्सस्यानदेशांश्चतिमिरमयः ॥
तिमिरमयोराहुर्निःशेषंसमग्रमेवमले ण्ड
मच्छाद्ययदिचिरंचिरकालंतिष्ठेत्तदाअपम
र्दनंनामग्रासः तस्मिन्ग्रासेसतिराहुःप्र
धानभूतान्प्रधानत्वम्प्राप्तान्श्चदेशान्ह
न्यात्तनाशयेत ॥ तथावकश्यपः ॥
अथमर्दितेचापमर्देसर्वसंक्षभ्यतेनृपः
अथारोहलक्षणमाह ॥ वृद्धे ग्रहे यदि ने
तमस्तात्क्षणमारोहतिइतिभूयः आरो
हनमित्यन्योन्यमर्दनैर्भयकरोराज्ञाम् ॥
ग्रहेग्रहणेवृत्तेभूयःपुनर्यदिचलक्षणमे
वतमोराहुरारोहपुनराच्छाद्यमतोरोहणे
तदारोहणंनामग्रासः तस्मिन्राज्ञांनृपाणा
मन्योन्यमर्दनैःपरस्परावमर्थनैर्भयक।
रोति यच्चत्येनसोपपद्यते तथापिसर्व।
णास्त्रदृष्टत्वादाचार्यैरुक्तम ॥ तथाव
कश्यपः ॥ आरोहेनृपसङ्क्षयः ॥
अथाघ्रातलक्षणमाह ॥ दर्पणमिवैक
देशेसवाष्पानिःश्वाससमाहतोघ्रातः इ
ष्टफलाघ्रातेसुवृष्टिरुत्तावहेजगतः ॥
दर्पणमादर्शमिवैकदेशेएकस्मिन्स्थाने
सवाष्पोवाष्पमानिःश्वासमारुतेनतिः

एवामवायुनेवोपहतोत्दृष्यतेतदाग्रानेना
मग्रासः तत्स्वजगतःसुहाङ्हिष्ठावहे सु
हृष्टिहृष्टिवावहतिकरोति ॥ तथावक
पुपयः स्वच्छवर्णोप्रदेशेयदाग्रातेनदिद्वड
ये ॥ मध्यतमसोलक्षणमाह ॥ मध्ये
तमःप्रविष्टं विनमस्के मण्डलेयदिप्रविशेत्
तन्मध्यदेशनाशंकरोति [illegible]स्यामभयेव
तमोराहुमेध्यन्तोयदिप्रविष्टं दृश्यते यदि
तस्समन्ततोमण्डलंविनमस्केतमोरहिते
भविता तदासग्रासोमतमोनामतस्मध्य
देशनाशंकरोतितथाजन्लामभयंजादिवो
नभयेव अस्यग्रासस्यसंस्थानमर्कग्रहणे
सम्भवतिछादकस्यन्दोरल्पत्वात वचग्र
हणोक्ता[illegible]यस्याल्पता स्थार्ययामहत्वाच्चन
सम्भवतीति ॥ तथावकपुपयः ॥ मध्येत
मसिसन्दृष्टेपीडायैमध्यदेशजानां ॥ अथ
तमोन्त्याख्यस्यलक्षणमाह ॥ पर्यन्तेषु
तिबहुलंस्वल्पंमध्येतमसतमोन्त्याख्यंसमस्या
नामीतिभयंभयमस्मिन्सस्यानांच ॥
तमःपर्यन्तेषुविस्वपर्यन्तेषुमध्यान्तभागे
षुतिबहुलमतियत्नेमध्येमध्यभागेस्वल्पे
दृश्यते तदासग्रासस्तमोन्त्याख्योनामत
स्मिन्तमोन्त्याख्येग्रासेसस्यानामीतिभयं
भवति ईतिरुपद्रवः तथावतस्करावाणा

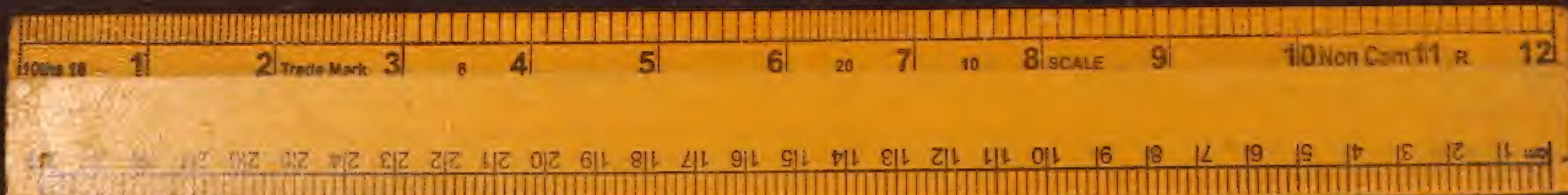
रोगाणांसम्बन्धिभयंभवति ॥ तथावक्र
पुपयः पर्यन्तेतमसिदृष्टेसस्यानामीतिजं
भयं ॥ अथराहोर्वर्णमाह श्लोकसमकेन
श्वेतेक्षेमसुभिक्षेब्राह्मणपीडाचनिर्दिशेद्रा
होग्निभयमनलवर्णेपीडावक्रनाशाह
हीनाम हरितेरोगोल्वणतासस्यानामी
तिभिश्रविधेतः कपिलेशीघ्रसत्वम्लेच्छा
ध्येसोप्युद्भिक्षम अरुणकिरणानुरूपेदु
र्भिक्षहृष्ट्याविहगपीडा आधूम्रेक्षेमसु
भिक्षमादिशेन्मन्दवृष्टिंच कपोतारुणक
पिलश्यावेचद्भयविनिर्दिशेत कपोतः
पाण्डुराणोव्याधिकरःकृष्णवर्णश्चविमलक
मणिपीताभेवैश्यधीभवेत्सुभिक्षाय
मार्चिष्मत्याग्निभयंगैरिकरूपेतयुद्धानि ह
रीकाण्डवर्णेवहाविद्वापिनिर्दिशेन्मवा
कम् अशनिभयसप्रदायीपाटलकुसुमो
पमोराहुः पोमविलोहितरूपः [illegible]वति
दृष्टेश्च बालरविकमलसुरचापरूपश्चस्त्र
प्रकोपाय ॥ श्वेतेति श्वेतेश्वेतवर्णेरा
होक्षेमसुभिक्षेब्राह्मणानांचपीडांविनि
र्दिशेद्वदेत अनलवर्णेअग्निसदृशे अग्नि
भयंतथाकृतनाशःहनीनांलोकवालवर्णा
कवादीनांपीडाभवति हरितइतिहरित
वर्णेप्रकाशेतहौरोगाणामल्पतानीरोग

ज्यो॰
टी॰
५०

प्रावृषे सस्यानामीतिभिरुपद्रवैश्चाखिले।
स्नानाशोभवति कपिलेकपिलवर्णे पीड्य
मानोसत्वानामुष्ट्रादीनांतथाम्लेच्छानां च
श्चेमोनाशोभवति दुर्भिक्षं च भवति अ
पशब्दःपादपूरणे अरुणेति अरुणाकिर
णानरूपेअरुणवर्णे सहस्रे लोहितवर्णे
इत्यर्थः दुर्भिक्षादृष्ट्योभवन्ति विहग
पीडाविहगानांपीडाभवति आधूम्रेधूम्र
वर्णेनेमलभिनवादिप्रोद्धदेत मल्लस
त्याचवृष्टिर्भवति कपोताक्णेति का
पोतःकापोतवर्णेत्तम्भिसत्या अरुणेलोहि
तवर्णेकपिलेकपिलवर्णे पशुमेषु पामवर्णे
तक्षयं दुर्भिक्षं विनिर्दिशेत् पावकं काणेतः
कापोतवर्णःशूद्राणांव्याधिकरःपीडाकरो
ति विमलकेति विमलकेमणाविवपीता
आभायस्य स विमलकमणिपीताभत्वमि
त श्वेतनीलइत्यर्थः एवंविधेवैपूषहंनोभ
वति सभिक्षायचभवतिसभिक्षंकरोति
सार्वित्मतिसन्ध्यालेरोहोअग्निभयंभवति
तथाबोधितिकच्युपेगोबिकसहश्रोयुद्धानिस
ग्रामाणिभवंति स्वर्णकाएकृषवेषुपाटा
लनालतस्येहद्विपीतवर्णेभवकेनिर्दि
श्वेदेत वान्दर्यादिपाटलकुसुमोपमः
पाटलपुष्पसदृशःश्वेतलोहितइत्यर्थः

तथाभूतोमानिभयसंप्रदायी अप्रानिभ।
यंददाति पोसूविलोहितरूपइति पोसूरु
पोविलोहितरूपश्चतस्यैसायतत्रियाणा
नाशायवृष्टेश्चनाशायभवति तथाचवा
लरवेर्बालार्कस्यकमलस्यपद्मस्यवरवा
पस्येन्द्रधनुषवयसोसदृशरूपस्ययदितद्
भवतितदापावककोपंकरोति ग्रहणसा
मयेदृष्टिफलं ॥ अथदृष्टिफलान्याह ॥
वपथग्रस्तेसौम्योहन्तमधुतैलतयायवा।
ह्रांश्च भौमस्समरविमर्दाग्निकोपेनकाभ (ध्रि॰)
येच ॥ सौम्योबुधोग्रस्तमर्कंचन्द्रंवापश्य
ति तदाहन्तमधुतैलानांवान्तायाणांच
तयायनाशायभवति भौमश्चेत्पश्यति
समरविमर्दयुद्धेपाविकोपमग्निकोपेन
स्करभयंचोरभयंचभवति+ पङ्ग्रस्तंपश्य
तितदासमरविमर्दस्यविनाशोयदिसौरे
(नू॰) सोनानाक्लेशान्सकष्टलोभ्यजनयत्यन्या
दयति रविजःसौरःअरुष्टिदुर्भिक्षंतस्क
रभयंचकरोति ॥ अथजीवदृष्टिफलमा
ह ॥ यदाग्रस्तमवलोकतामिकंग्रह
जनितंग्रहणोपमोदयेवा सकलनिवृक
णावलोकितेनक्षेममयातिजलेवित्रा
तिद्रः ॥ अवलोकनामिदंदृष्टिभिर्ग्रहजनि
तग्रहोत्थादितफलेयऊर्ध्वमशुभंग्रहणे

भूलम्
अग्निं च न्यूदूयति लदा सम
विमर्दं वस्य नाशं च ना
क्लेशान् जनयति रविजो हु
र्भिक्षं चोरभयम् ॥ +

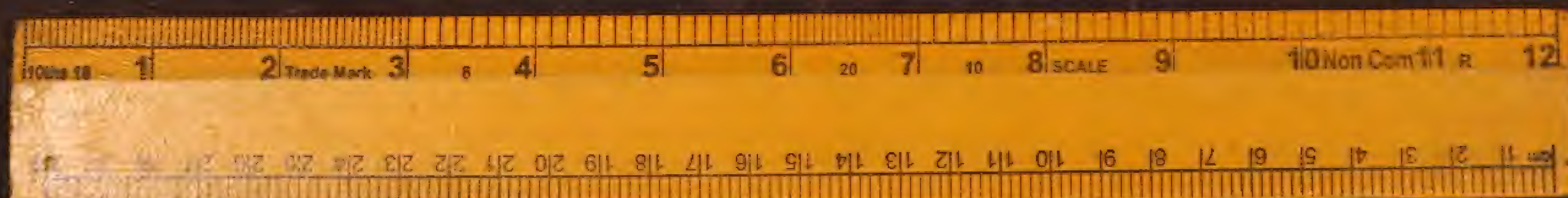

ज्यो°
तरी°
५१

91

लालेमोक्षकालेवानक्षत्रंमरपतिगुरुणा
बृहस्पतिनाअवलोकितेदृष्टेशुभमपथा
तिगच्छति तथाजलेनाभिवृद्धिःप्रजानि
तोऽग्निरुत्सवहर्षेतिग्रहणप्रमोक्षणेवेन
वविकल्पःकृतः यदिकदाचिद्ग्रहणकाले
यत्रग्रहणस्ययत्रमोक्षकालेचोत्पन्नं
लेक्रमतितदातानिफलानिभवन्ति तेन
प्रग्रहणमोक्षकालेदृष्टिफलान्यभिमता
निइति ॥ अथप्रग्रहणकालेऽन्यानिदृष्टे
अन्यग्रहणस्यपरिज्ञानमाह ॥ ग्रस्तेक्र
क्रमान्निमित्तैःपुनर्ग्रहोमासषट्कपरिवृ
त्त्या पवनोल्कापातरजःक्षितिकम्पत
मोनिर्घातैः ॥ अर्केचंद्रेवाग्रस्तेग
हीतेसति यथेतानिनिमित्तानिचिह्ना
निदृश्यन्ते पुनर्षण्मासषट्केपरिवृत्ते
राहुर्भास्करेंदुग्रहणंभवति तद्यथा
प्रग्रहणकालेयदिपवनोवायुर्भवति त
दातेनान्यातिनपुनःषड्भिर्मासैर्ग्रहणंभ
वति एवमुल्कापातेनद्वादशभिः रज
साऽष्टासहितेनतदाऽष्टादशभिः क्षिति
कम्पेनचतुर्विंशतिभिः त
मसात्रिंशद्भिः अथनिर्घातेनषट्त्रिं
शद्भिः ॥ तथाचपराशरः ॥ अपर्वणेय
दावद्देवलवान्त्वतिमाकृता मासेषट्केन

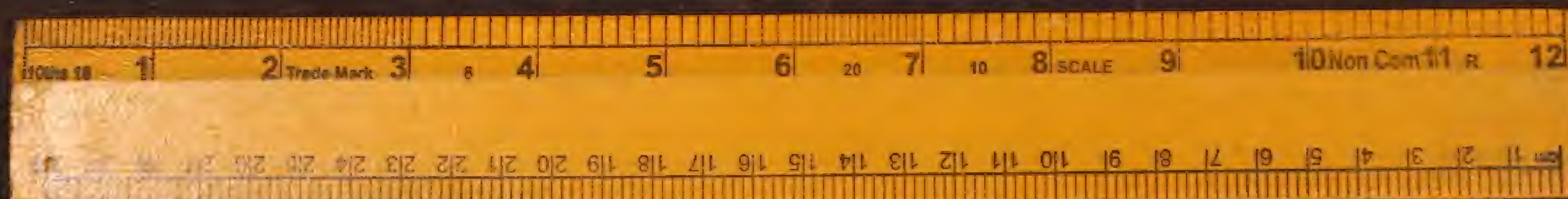
दाविषयाद्वाहोतमानेअश्वेम उल्कायाद्वाद
शमासैरजसाष्टादशेनतथा भूकम्पेचचतुर्वि
शतिशेनतमसिनिर्दिशेत् षट्त्रिंशानिपा
तेस्यात्पूर्वेषुःस्यात्षडेतेरुक्ति ॥ अथकूर्मो
मादीनांग्रस्तानांफलमाह ॥ आवन्तिका
जनपदाकावेरीनर्मदातटाश्रयिणः दृप्ता
श्चमनुजपतयःपीड्यन्तेदितिसुतेग्रस्ते ॥
अर्द्धोदितावन्ताग्रहाणांग्रस्तेव्याख्यायते
यात्राहोकेणचन्द्रेणवासहैकदेशोभवति
तत्रवाविदितोभूवति तदाच्छादनात्प्राह
कस्यग्रस्तइत्युच्यते ॥ तत्रभौमस्य ॥
एवंदितिसुतेअस्तराकेपग्रस्तेआवन्ति
अवन्ति॰ कादेशभवाजनपदाःकावेरीनदीनर्म
दावतटयोस्तटेयेआश्रिताः तथादृप्ताःदीप्
ताःमनुजपतयोराजानःएतेसर्वेपीड्यन्ते
अथबुधस्याह ॥ अन्तर्वेदीसरयूंनैपालं
पूर्वसागरंशोणं स्त्रीन्नृपयोधकुमारान्
हविद्वान्विदुषोहन्ति ॥ अन्तर्वेदीगङ्गा
यमुनयोर्मध्यंसरयूनदीनेपालदेशः
पूर्वसागरंपूर्वसमुद्रंशोणंनदविशेषःस्त्रि
यः नृपाराजानः योधाःसंग्रामकुशलाः
कुमाराबालाः एतान्सर्वान्विद्वद्भिःपंडि
तैःसहबुधोग्रस्तोहन्तिनाशयति ॥
अथजीवस्याह ॥ ग्रहणोपगतोजीवे

ज्यो॰ वा॰ टी॰ ५२

विहन्त्यपमेत्रिहयगजध्वंसः सिन्धुतट
वासिनामप्युदग्दिग्भ्रमेश्रितानां च ॥
जीवेबृहस्पतौग्रहणोपगतेग्रहणंप्राप्ते
विदुषांपण्डितानांनृपाणांराज्ञांमंत्रि ।
णां सचिवानां गजानां हस्तिनां हयाना
मश्वानां च ध्वंसोविनाशोभवति तथा
सिन्धुर्नाम नदीतत्तटवासिनांतेषामपि
भवति उदग्दिग्भ्रमेश्रितानामुत्तरदिग्वा
सिनांजनानां च ध्वंसएवभवति ॥ अथशु
क्रस्याह ॥ भृगुतनयेराहुग्रस्तेदशेरक ।
काःकेकयास्सयौधेयाः आर्यावर्ताःशिब
यःस्त्रीसचिवगणाश्चपीड्यन्ते ॥ भृगुत
नयेशुक्रेग्रस्तेदशेरकाजनाःकेकयाः
सयौधेयैःसह आर्यावर्ताःप्रधानदेशजाः
जनाः शिबयोजनाः स्त्रियोयोषितः सचि
वामंत्रिणोगणास्समूहाः पीड्यन्तेपीडा
मुपयान्तिप्राप्नुवन्ति ॥ अथसौरस्याह
सौरेमरुभवपुष्करसौराष्ट्रकधातवो ।
र्बुदान्त्यजनाः गोमन्ताःपारियात्राश्रि
ताश्चनाशंव्रजन्त्याशु ॥ सौरेशनैश्चरे
ग्रस्तेमरुभवामरुभूमावुत्पन्नायेषां पु
ष्करजनाः सौराष्ट्रिकाः धातवोधातुद
व्याणि अर्बुदजनाः अर्बुदःपर्वतस्तत्र
येनिवसन्ति अन्त्यजनाः निकृष्टजनाः

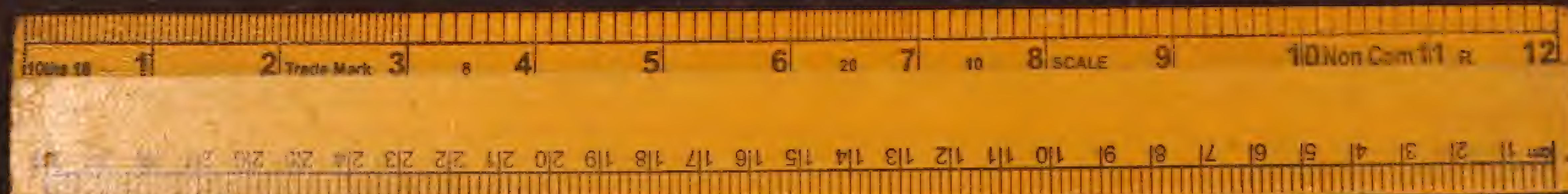
गोमन्तोगोमन्तः पारियात्राः पर्वतस्तत्रयेआ
श्रिताःस्थिताः तेसर्वएवनाशंव्रजन्तिवाशु ।
न्ति ॥ अथमासफलानिवक्तुकामस्तत्रादा ।
वेवकार्त्तिकेआह ॥ कार्त्तिक्यामनलोपजी
विमगधान्प्राच्याधिपान्कोसलान्कल्माषान
थशूरसेनसहितान्काशींश्चसन्तापयेत ह
न्यादाशुकलिङ्गदेशनृपतिंसामात्यभृत्यंत
मोदृष्टंक्षत्रियतापदंजनयतिक्षेमंसुभिक्षा
न्वितम ॥ कार्त्तिक्यांपौर्णमास्यामावस्या ।
वाकार्त्तिकीतस्यांकार्त्तिक्यांतमोराहुर्य
दिदृश्यते तदाअनलोपजीविनोअग्निजीविनः
सुवर्णकारप्रभृतयः मगधाजनाःप्राच्याधि
पाःपूर्वस्यादिशियेधिपतयोराजानःकोसला
जनाःकल्माषानथशूरसेन शूरसेनैःसहि सहितान्
तान् काशींश्चजनानेतान्सर्वान्सन्तापयेत्पीडये
त् तथाकलिङ्गदेशनृपतिंराजानंसामात्य
भृत्यंअमात्यैर्मंत्रिभिर्भृत्यैश्चसहितंहन्यान्ना
शयेत् तथाक्षत्रियतापदंक्षत्रियाणांतापं
ददाति सुभिक्षान्वितंक्षेमंजनयति उत्पाद
यति ॥ अथमार्गशीर्षेआह ॥ काश्मीरक
कान्कोसलकान्सपुण्ड्रान्मृगांश्चहन्यादपरा
न्तकांश्च येसोमपास्तांश्चनिहन्तिसौम्येसुवृ
ष्टिकृत्क्षेमसुभिक्षकृच्च ॥ सौम्येमार्गशीर्षे
मासेराहुग्रहेकाश्मीरकान्जनान्कोसलका

ज्यो॰ बा॰
टी॰
५३

न्सपुण्ड्रान्गौडसहितान् मृगांश्च रणप्रा।
णिनःतानपि अपरान्तकांश्चजनानेतान्हत्वा
नाशयेत् तथायेसोमपाःक्रतयज्ञास्तांश्चनि
हन्तिसहहितैस्त्रोमनोहृष्टिंकरोति क्षेम
सुभिक्षकृच्चक्षेमंसुभिक्षंचकरोति ॥ पौ
षमाह ॥ पौषेद्विजक्षत्रजनोपरोधःससै
न्धवाख्याःकुकुरादिदेहाः ध्वंसंव्रजन्त्यत्रचमंद
वृष्टिर्भयंचविद्यादसुभिक्षयुक्तम् ॥ पौषेमा
सेनमसिग्रहे द्विजानांब्राह्मणानांक्षत्रजनानां
चोपरोधउपद्रवोभवति तथाकुकुराःसैन्धवा।
ख्याःसैन्धवाख्यैःसहिताविदेहजनाएतेध्वंसंव्रजा
न्तिनाशंयान्ति अत्रचमन्दामल्पांवृष्टिंयाऽसु
भिक्षयुक्तं दुर्भिक्षसहितंभयंविद्याज्ज्ञानीया
त् ॥ अथमाघमाह ॥ माघेतुमातृपितृभ
क्तवसिष्ठगोत्रान्स्वाध्यायकर्मनिरतान्करिणःसु
राष्ट्रान् वङ्गाङ्गकाशिमनुजांश्चदुनोतिराहु
र्वृष्टिंचकर्षकजनानुमतांकरोति ॥ माघ
मासेराहुर्मातृपितृभक्तान् तथावसिष्ठगो
त्रान् वसिष्ठगोत्रायेषांतथास्वाध्यायपाठेध
र्मेचनिरतान्सक्तान्करिणोहस्तिनःसुरा
ष्ट्रान् वङ्गान्नरान् काशिकमनुजान्
काशिकदेशजानमनुष्यान्दुनोतिसन्तापयति
तथाकर्षकजनानामनुमतामभीष्टांवृष्टिंच
करोति ॥ अथफाल्गुनमाह ॥ पीडाकरंफा

ल्गुनमासिपर्ववङ्गाश्मकावन्तकमेकलानां
नृत्तज्ञसस्यप्रवराङ्गनानांधनुष्करक्षत्रतपस्वि
नांच ॥ फाल्गुनमासिपर्वग्रहणं वङ्गाना
मश्मकानामावन्तकानांमेकलानांजनानां।
पीडाकरं तथानृत्तज्ञानांसस्यानांप्रवराःप्र
धानायाअङ्गनाःस्त्रियस्तासां तथाधनुष्क
राणांशिल्पिनांक्षत्रियाणांतपस्विनांचपीडा
करमेव ॥ अथचैत्रमाह ॥ चैत्र्यांतुचि
त्रकरलेखकगेयसक्तान्रूपोपजीविनिगम
ज्ञहिरण्यपण्यान् पौण्ड्रौड्रकैकयजनानथ
चाश्मकांश्चतापःस्पृशत्यमरपोऽत्रविचित्र
वर्षी ॥ चैत्र्यामसमावास्यायांपौर्णमास्यांवा
चित्रकराश्चित्रज्ञाःशिल्पिनोलेखकालिपि
ज्ञागेयसक्ताःगीतरताःपतान् तथारूपोप
जीविनोवेश्याजनाःनिगमज्ञावेदपाठज्ञाः
हिरण्यपण्याःसुवर्णविक्रयिणः पौण्ड्रजनाः
उड्राःकैकेयाजनाःअथाश्मकाश्चजनाः एता
नेतान्सर्वांस्तापःस्पृशति एतेपीडिताभवन्ती
त्यर्थः अत्रास्मिन्पर्वण्यमरपइन्द्रोविचित्रवर्षी
विचित्रंवर्षति क्वचित्क्वचिद्वर्षतीत्यर्थः ॥
अथवैशाखमाह ॥ वैशाखमासेग्रहणोप
हताविनाशमायान्तिकर्पासतिलाःसमुद्गाः इ
क्ष्वाकुयौधेयशकाःकलिङ्गाःसोपप्लवाःकिन्तु
सुभिक्षमस्मिन् ॥ वैशाखमासेग्रहणेका

पीसाभिल्लाः सकलजाः सहिताः एते विनाशं या
यान्ति गच्छन्ति तथाऽइक्ष्वाकवो जनाः यौधेया
प्राकाः कलिङ्गाः एते सर्वे सोपप्लवाः सोप
द्रवाः किन्तु सभिल्ल अस्मिन् अस्मिन्ग्रह
णे सभिन्ने भवति ॥ अथ ज्यैष्ठमाह ॥ ज्यै
ष्ठे नरेन्द्रद्विजराजपत्न्यः सस्यानि वृष्टिश्च महा
गणाश्च प्रध्वंसमायान्ति नराश्च सौम्याः साल्वैः
समेताश्च निषादसङ्घाः ॥ ज्येष्ठमासे पर्व
णि ग्रहणे नरेन्द्रा राजानः द्विजा ब्राह्मणाः राज
पत्न्यो राजस्त्रियः सस्यानि वृष्टिर्वर्षणं च
महागणाः समूहाः एते सर्वे प्रध्वंसं नाशमा
यान्ति येन राः सौम्यदर्शनीयाः तथा साल्वैः
समेताः सहिताः निषादानां सङ्घाः प्रध्वंसमा
यान्ति ॥ अथाषाढमाह ॥ आषाढपर्वण्यु
दपानवप्रनदीप्रवाहान् फलमूलवार्ताः गान्धा
रकाश्मीरपुलिन्दचीनान्हन्याद्वदेन्मण्डलवर्ष
मस्मिन् ॥ आषाढपर्वणि आषाढमासे ग्रह
णे उदपाने जलधारास्थाने वप्राः तटाः नदी
प्रवाहपुलिनविनाशं फलमूलवार्ताः फल
मूलहनयः तथा गान्धारा जनाः काश्मीराः
पुलिन्दाश्चीनाः एतान्सर्वान्हन्यात् भवेन्म
ण्डलवर्षमस्मिन् अस्मिन्पर्वणि मण्डलवर्षं
भवति क्वचित्क्वचिद्वर्षतीत्यर्थः ॥ अथ श्रा
वणमाह ॥ काश्मीरान्सपुलिन्दचीनयव

नान्हन्यात्कुरुक्षेत्रजान्गान्धारानपि मध्यदेशस
हितान्दृष्टो ग्रहः श्रावणे काम्बोजैकशफांश्च ।
शारदमपि त्यक्त्वा यथोक्तानिमानन्यत्र प्रचुरान्न
हृष्टमनुजैर्धात्रीं करोत्याहृताम् ॥ श्रावणमा
से ग्रहो ग्रहणे हि काश्मीरान्जनान्सपुलिन्द
चीनयवनान् पुलिन्दचीनयवनैः सहितान् तथा
कुरुक्षेत्रजातान्जनान् एकशफान् खरगर्दभा
न् शारदमपि धान्याधिकं एतानपि हन्ति
एतान्यथोक्तान्काश्मीरादीन्त्यक्त्वा विहाय
अन्यत्र देशे प्रचुरेण प्रभूतेनान्नेन ये हृष्टाः प्रह
र्षिता मनुजा नरास्तैर्धात्रीं भूमिमावृतां व्याप्तां
करोति ॥ अथ भाद्रपदमाह ॥ कलिङ्गव
ङ्गान्मगधान्सुराष्ट्रान्म्लेच्छान्सुवीरान्दरदाश्म
कांश्च स्त्रीणां च गर्भानसुरो निहन्ति सुभिक्ष
कृद्भाद्रपदेऽभ्युपेतः ॥ असुरो राहुर्भाद्रपदे
अभ्युपेतः आगतः कलिङ्गान् वङ्गान्मग
धान् सुराष्ट्रान् म्लेच्छान् सौवीरान् दरदान् अश्मका
नेतान्सर्वान् निहन्ति तथा स्त्रीणां च गर्भान्नि
हन्ति सुभिक्षकृत् सुभिक्षं करोति ॥ अथा
श्वयुज्याह ॥ काम्बोजचीनयवनान्सह श
ल्यहद्भिर्बाह्लीकसिन्धुतटवासिजनांश्च हन्या
त् आनर्तपौण्ड्रभिषजांश्च तथा किरातान्दृ
ष्टोऽसुरोऽश्वयुजि भूरिसुभिक्षकृच्च ॥ अस
रो राहुरश्वयुजि दृष्टः काम्बोजान्जनान्

चीनान् यवनान् पाल्हह्निःपल्हर्तभिर्द्वणवि
कित्तकैस्सह तथावाह्लीकान्तनीन् सिन्धान
योनतदेयेनिवसन्तिजनालोश्च श्वर्तीजनाः
यौण्ड्राभिधजोतेयाः तथाकिरातजनाः प
तान्सर्वान्निहन्यात्रापयेत् भविहभिन्नकरो
ति ॥ अथार्कशशिनोर्दक्षमोक्षाभवन्तितेर
षांनामान्याह तद्भेदफलं ॥ हनुकुक्षि
पायुभेदाद्विर्द्विसङ्ख्यत्वंवजरणंच मध्या
तयोश्चविदरणमितिदशप्रशशिसूर्ययोर्मोक्षाः।
हनुकुक्षिपायुभेदाद्विद्विः हनुभेदौद्वौकुक्षि
भेदौद्वौ पायुभेदौद्वौ एवंभेदाःषट् सन्वरणं
जरणंमध्यविदरणंमन्त्यविदरणं इत्येवंप्रर्क
राःशशिसूर्ययोश्चन्द्रार्कयोर्दशमोक्षाः ॥
अथैतेषांलक्षणानिवक्ष्यति तत्रादावेवदक्षि
णहनुभेदस्यलक्षणफलमाह ॥ आग्नेय्याम
पगमनेदक्षिणहनुभेदतःशशिनः सस्यवि
मर्दश्चास्मिन्नृपपीडासात्त्वहिश्च ॥ आ
ग्नेय्यांपूर्वदक्षिणस्यांदिशियद्यपगमनंतमः
करोति तदातन्मोक्षोदक्षिणहनुभेदसंज्ञि
तः दक्षिणहनुभेदइतितस्यसंज्ञा शशिनश्च
न्द्रस्यवद्ग्रहणांलक्षणार्थं अर्कस्यापितो
वक्ष्यति एतेसर्वेमोक्षाश्चास्मिन्मोक्षेसस्यवि
मर्दःसस्यनाशोभवति नृपपीडासत्त्वकं
ठाहिःपोभनइत्यिश्चभवति ॥ तथाचक

श्यपः ॥ दक्षिणहनुभेदःस्यादाग्नेय्यांयदिशा
शिनि सस्यनाशोवकुकृत्तैन्नृपभङ्गोंसदारु
णम् ॥ अथवामहनुभेदलक्षणफलान्याह
पूर्वोत्तरेणवामोहनुभेदोनृपकुमारभयदा।
यी मखकोणेशस्त्रभयंतस्मिन्नियान्सभिक्षं
च ॥ पूर्वोत्तरेणैशान्यांदिशियपगमनेराहो
र्यदिभवति तदासवामोहनुभेदोनामोक्षो।
क्तः सचनृपकुमाराणांनृपपुत्राणांभयदायी
भवति तेषांभयंभवति तस्मिंश्चमोक्षेमखा
वेगवक्त्रपीडाशस्त्रभयंचविद्याज्जानीयात्
सुभिक्षंचभवति ॥ तथाचकाश्यपः ॥
पूर्वोत्तरेहनुर्भेदेनृपपुत्रभयप्रदः ॥ अ
थदक्षिणकुक्षिभेदस्यफलमाह ॥ दक्षि
णकुक्षिविभेदोदक्षिणपार्श्वेनयदि
भवेन्मोक्षः पीडान्नृपपुत्राणामभियोज्याद
क्षिणरिपवः ॥ दक्षिणपार्श्वेदक्षिणभा
गेयदिमोक्षोभवेत्सदक्षिणकुक्षिविभेदनाम
मोक्षः तस्मिन्मोक्षेनृपपुत्राणांराजपु
त्राणांपीडाभवति तथादक्षिणरिपवोद
क्षिणदिक्स्थाःशत्रवोभियोज्याः तेषामपेक्षाः
कार्यइत्यर्थः अन्यपरपिदक्षिणभागेनमो
क्षोनभवति तथापिसर्वेशास्त्रइत्यवाङ
नम् ॥ तथाचकाश्यपः ॥ दक्षिणकुक्षि
भेदस्यमाभ्येमोक्षोभवेद्यदि राजपुत्रभयं

ज्यो॰
टी॰
५८

तत्रदक्षिणस्याद्दिशोवधः ॥ अथवामहनुवि
भेदस्यफलमाह ॥ वामस्यहनुविभेदोयत्र
वामार्गसंस्थितोराहुः स्त्रीणांगर्भविपत्तिस्त
स्यानिचतत्रमध्यानि ॥ राहुर्यत्रवामार्ग
संस्थितः उत्तरस्यांदिशिसंस्थितोभवति
तदासवामहनुविभेदोनाममोक्षः तस्मिन्मो
क्षेस्त्रीणांयोषितांगर्भविपत्तिर्गर्भनाशोभ
वति तथासस्यानिमध्यानिभवन्तिनात्या
निनचबहूनीत्यर्थः ॥ तथाचकश्यपः ॥
सौम्यायांतुयदामोक्षोवामहनुविभेदने
स्त्रीणांगर्भविनाशायसस्यानांमध्यमलक्षणम्
अथदक्षिणवामोपायुभेदौसफलावाह ॥
नैरृतवायव्ययोर्दक्षिणवामौतपायुभेदौ
द्वौ एतत्कथयन्नाह छिद्रेयोर्लब्धाहीनयोर्वा
मे ॥ नैरृत्यांदिशिस्थितेदक्षिणपायु
भेदः वायव्यस्थेवामपायुभेदः एतयोर्द्वयोः
फलमुच्यते हानिर्वल्पावर्षणमल्पंभवति
तथाचकश्यपः गुह्यंस्थितेनतत्रमोक्षोभवति
अमस्यविशेषमाह वहीतवामहनुविवा
महनुविभेदे गर्भीणामीतस्याःतयोभव
ति ॥ तथाचकश्यपः पायुभेदवामेतद
क्षिणेनैरृताश्रयः गृहेरोगभयंविन्द्यात्
मेघहीनोभयंतथा ॥ अथमध्यतमसंस
फलेवाह ॥ पूर्वेणप्रग्रहंकृत्वाप्रागेवचाप

सर्पते सञ्छर्दनमितितत्क्षेमसस्यहार्दिप्रदो
जगतः ॥ पूर्वेणपूर्वस्यांदिशिप्रग्रहणंकृ
त्वा प्रागेवपूर्वस्यामेवचापसर्पते गमनंक
रोति समोक्षः सञ्छर्दनमितितत्रजगतः।
क्षेमप्रदंसस्यप्रदंहार्दिप्रदंतुष्टिप्रदंचभवति
तथाचकश्यपः प्राङ्मोक्षोयदापूर्वेछर्दनेन
यदाभवेत् मोक्षहार्दिप्रदोज्ञेयसस्यसनिष्पत्ति
कारकः ॥ अथजरणस्यफलमाह ॥ प्राक्
प्रग्रहणंयस्मिन्पश्चादपसर्पणंतज्जरणं तत्र
क्षुद्भयोद्विग्नाःशरणमुपयान्तितत्रजनाः ॥
यस्मिन्प्रग्रहणेप्राक्पूर्वस्यांदिशिप्रग्रहणंकृत्वा
पश्चात्पश्चिमायांदिशिअपसर्पणंगमनंयदि
करोति तदातज्जरणंनाममोक्षः तत्रतस्मि
न्मोक्षेजनामनुष्याः क्षुच्छस्त्रभयोद्विग्नाः दुर्भि
क्षभयेनशस्त्रभयेनचोद्विग्नाःशरणंतोय।
यान्ति नप्राप्नुवन्ति निःशरणाभवन्तीत्यर्थः
तथाचकश्यपः ॥ पूर्वेणग्रसनेयत्रपश्चा
द्विमुञ्चति क्षुच्छस्त्रभयंतत्रमोक्षेतुजरणे
स्मृतं ॥ अथमध्यविदरणस्यफलमाह ॥
मध्येयदिप्रकाशःप्रथमंतन्मध्यविदरणंना
म अन्तःकोपकरंस्यात्सुभिक्षदंनातिवृष्टिकर
म् ॥ प्रथमम्मोक्षोमध्यभागेप्रकाशःप्रकाशोभि
व्यक्तसप्रकाशगमनंयदि तन्मध्यविदरणंनाम
मोक्षः तस्मादन्तःकोपकरस्याद्भवेत् तथाच।

भिन्नेददाति नातिवृष्टिकरोभवति ॥ तथाव
कणपः ॥ यदाप्रकाशते मध्येदुर्भिक्षमव
कोनदा ॥ अथाब्दविदरणालक्षणफलमाह
पर्यन्तेषु विमलता मध्येबहुलतमोन्यदरणा
ख्यम् मध्यादेशनाशःपातदस्मसस्यक्षय
कृत्स्निन् ॥ एवं तेषु बिम्बान्तभागेषु यदि
विमलतानिर्मलताभवति मध्येमध्यभागे
बहुलं संततं तमस्तदान्यदरणाख्योमोक्षः
अस्मिन्मोक्षे मध्यानास्यदेशस्यनाशोभवति
मध्यदेशेन प्रयतीत्यर्थः तथाशारदानोस
स्यानांक्षयः ॥ तथावकपपः ॥ पर्य
न्ते विमलत्वेस्यात्तमोमध्येयदाभवेत मध्या
ख्यदेशनाशस्यात्शुरत्तसर्वविनाशयेत ॥
एतेषवमोक्षाभास्करस्योक्तेयाइत्येतदाह ॥
एतेसर्वेपव मोक्षावक्तव्याभास्करेकिंतत्र पू
र्वादिक्प्रशिनियथा तथावेदोपश्चिमाकस्या ॥
एतेसर्वेपवमोक्षायेचन्द्रमस्युक्तास्तेसर्वेभा
स्करस्यैपिवक्तव्याःकथनीयाः किंतत्राये
विशेषः यथाशशिनिचन्द्रे पूर्वादिग्ज्ञा
तथारवावादित्येपश्चिमापरिकल्प्या एतदु
क्तंभवति आदित्यस्यपश्चिमादिकल्पा सर्वोच
दक्षिणपश्चिमोत्तरा उत्तरावदक्षिणाविदिश
श्चानेनैवानुलोम्येनपविकल्पयवरबोक्षो
वाच्यइति ॥ अथग्रहणेमोक्षेसमाहान्तः

फलान्याहश्लोकपञ्चकेन ॥ मोक्षेसमाहान्तः
शक्रनिपातोनसंततयेकुरुते नीहारोरोगभ
यं भ्रकम्पःप्रवरस्यमरणम् उल्कामंत्रिविना
शं नानावर्णाघ्राना क्षुभयंमतले स्तनितंगर्भ
विनाशं विद्युन्नृपदंष्ट्रिपरिपीडाम् परिवेषोरु
क्पीडां दिग्दाहोनृपभयंच काग्निभयं रूक्षो।
वायुप्रबलश्चौर समुत्थं भयंदत्ते निर्घातस्त
स्वार्थदएश्चस्तनयेसपरचक्रे ग्रहयुद्धेनृप
युद्धंकेतुश्चतद्देवसन्दृष्टः अविकृतसलिल
निपातैस्समाहान्तःसुभिक्षमादेश्यं यज्ञाप्र
भंग्रहणजंततस्सर्वंनाशमायाति ॥ मोक्षेग्र
हणेसमाहान्तदिनसप्तमध्येयदिपांशुनिपा
तोभवति पांशुवर्षंपांशुपतने तदाप्रसंत
यंकुरुते एवंनीहारोरोगभयंकरोति भूकंपः
प्रवरस्यप्रधानस्यश्रेष्ठस्यमरणंकरोति
उल्कापतितामंत्रिणस्तस्यविनाशंकरोति
नानावर्णाघ्रनाभिश्चाश्मतलंमसकलंभयंकुर्व
न्ति स्तनितंमेघशब्दःसगर्भविनाशंकरो
ति विद्युत्तडित नृपोराजादंष्ट्रिणःसर्पादयः
तेभ्यःपरिपीडांकरोति परिवेषोरुक्पीडांक
रोति दिग्दाहोदिशांदाहोनृपभयंकाग्निभ
यंअग्निभयेनसहितंकरोति रूक्षःपरुषःप्रब
लः प्रचण्डश्चायुश्चौरसमुत्थंतस्कोत्पन्नंभयं
ददातिददाति निर्घातःशब्दकसाबलाकवदन

त्साचार्यः सचापमिन्द्रधनुः करोति दण्डश्च
मरुतो मरुज्जातः तद्दण्डेन भिंदाभये सपवच
कं चापवज्रभयसहितं च करोति ग्रहयोः
युद्धेन्द्र पाणां राज्ञां युद्धं भवति केतुश्च सन्त
मूलहदेवत्वपयुद्धं करोति समाश्चात्तर्दिन।
समसेष्वविकृतं अविकाले कृता सलिलस्य
पातीयस्तनिपातेस्तु भिन्नमादे पृथवक्तव्ये य
अग्रहणजं फलं अस्ति भेनतसर्वेना प्रामाण्याति
तत्पनीत्यर्थः ॥ तथा च बृहद्गर्गः ॥ अर्के
न्दोग्रहनिर्मुक्तो समाहात्तं भवेयदि योऽत्रवर्षा
त्र नाशःस्यात्तीहारो रोगवृद्धये तत्पनाशाय
भवेत्पउल्का मे विविरात्तये रोगायपविवेशः
स्याद्रयाचैवाभ्रसंप्लवः वियुद्गर्भविनाशाय
दिग्दाहोग्निविवृद्धये निर्घातेन्द्रधनुर्दण्ड
भिंदाय भयाय च पवनः परुषो रूक्षो वोप
द्रवसूचकः सर्वोप्युद्रवनाशःस्यात् सम्यग्वृष्टि
र्भवेद्यदि यज्ञादृववितेप्रोक्तं चन्द्रग्रहणे हेतु
कं तदेव सकलं सर्वं वेदितव्यं शुभाशुभं मि
ति ॥ चन्द्रग्रहणादनन्तरं यद्यर्कग्रहणं स्या
त्तेन तदा फलमाह ॥ सोमग्रहे निवृत्ते पक्षांते
यदि भवेद्ग्रहोर्कस्य तत्रानयः प्रजानां दम्पत्यो
र्वैरमन्योन्यम् ॥ सोमग्रहे चन्द्रग्रहणे निवृ
त्ते पक्षान्ते दिनपञ्चदशकान्यन्तरे यदि ग्रहो
र्कस्यसूर्यस्यादित्यग्रहणं भवति तत्रासि

प्रजानामनयो दुर्नयो भवति दम्पत्यो र्जा
याप्रत्योरन्योन्यं परस्परं वैरं भवति ॥ अर्क
ग्रहणाच्छशिग्रहणे तु फलमाह ॥ अर्क
ग्रहणात्तु शशिनो ग्रहणं यदि दृश्यते ततो
विप्राः नैकक्रतुफलभाजो भवन्ति मुदिताः
प्रजाश्चैव ॥ अर्कग्रहणादादित्यग्रहणाद
नन्तरं पक्षान्ते यदि शशिनश्चन्द्रमसो ग्रह
णं दृश्यते ततो विप्रा ब्राह्मणा नैकक्रतुफल
भाजः नैकानां बहूनां क्रतूनां यज्ञानां फल
भाजो भवन्ति तथा सर्वाः प्रजा मुदिताः प्रह
र्षिता भवन्तीति ॥ इति श्रीभट्टोत्पलवि
रचितायां संहिताविवृतौ राहुचाराध्यायः प
ञ्चमः ५ ॥ ॐ नमः सूर्याय अथ भौमचार
ध्यायो व्याख्यायते तत्र भौमस्य पञ्चवक्राणि
भवन्ति तद्यथा ॥ उष्णमश्रुमुखं व्यालं
रुधिराननमेव च निस्त्रिंशमुसलं चेति व
क्राणि स्युः कुजस्य च ॥ पञ्चानां तत्र नाम फ
लानि वक्ष्यति ॥ तत्रादावेवोष्णवक्र
लक्षणमाह ॥ यद्युदयर्क्षाद् वक्रं करोति
नवमाष्टमसप्तमेषु तदुष्णमुदयेषु
पीडाकरमग्निवार्तानाम् ॥ यस्मिन्नृक्षे स्थि
तो गारकः प्राग्दिशि सूर्यकालाद् उदयं करोति त
दुदयर्क्षं तस्मादुदयर्क्षात् नवमाष्टमसप्तमे
षु नवमेऽष्टमे तथा सप्तमे वा नक्षत्रे

ॐवा॰
राटी॰
५५

दिवक्रं प्रतीपगमनं करोति तद्वज्रमुखं नाम
तस्मिन्भौमस्योदये रविमण्डलात्पुनरपि निर्ग
तेऽग्निवार्तानां सुवर्णकारलोहकारादीनां
पीडाकरमुपतापकरं वक्रादनन्तरं यदार्क
मण्डलेऽस्तमेष्यति तदेतत्फलमेषां सर्वेषां
ज्ञेयं अन्यथाप्यसम्भवतयापि सर्वशास्त्रा
न्तराविरोधार्थं लोकम् ॥ तथा च वृद्धगर्गः
उदयात्सप्तमे ऋक्षे यदि वा नवमेऽपि वा निवृ
त्तिं लोहिताङ्गः स्यात्तदुष्णं वक्रमुच्यते तदाग्नि
जीविनो ये च पचन्ति च दहन्ति च तेषां सत्य
यत्नेतापो जायते धनसङ्क्षयः ॥ तथा च प
राशरः ॥ तस्य पञ्चवक्राणि क्रमेणोपदिश
न्ति ॥ अस्तमनस्य विस्माले लोहितं स्वनिर्विं
शमस्तं ददेति तत्रोदयाद्दशमाष्टनव
मेष्वन्यतमेषु निवृत्तिः प्रजासन्तये विशेषतः
चा॰ पचनोदहनानांमुपपीडोऽभ्यते ॥ अथाश्रुमुख
स्याह ॥ द्वादशाद्दशमैकादशान्ततोऽन्यतरा
नेऽऽजेऽश्रुमुखं दूषयति रसानुदयं करोति रो
गान्कूरोति ॥ उदयनक्षत्राद्दशमे दशमे
दशमे एकादशे वा ऽऽजेऽश्रुमानके वक्रीभूतो भौ
मः तोऽश्रुमुखं नाम वक्रं तस्मिन्नुदये पुनरर्क
मण्डलान्निर्गते रसान्मधुराम्ललवणतिक्त
कटुकषायान्दूषयति सदोषान्करोति तेषाम्
नदानां भक्षणमाजायीडाग्मलादयति एवं

रोगान्करोति तथा अनावृष्टिमवर्षणं च करो
ति ॥ तथा च गर्गः दशमैकादशे वापि द्वा
दशे वापि वक्रिते लोहिताङ्गे ग्रहे ह्येतेयं वक्र
मश्रुमुखं वदेत् ॥ तत्र वर्षति पर्जन्यो ह्र
स्यन्ते प्रभावलान् तेऽश्रुहरूपयन्त्याश्व
गोधातुसंत्याक्षराम् बहुवोऽथयश्वक्रबा
त्यन्ते शरीरिणो बहुभिः श्लेष्मदैन्यजा
लोकाः प्रलीयन्ते ॥ तथा च पराशरः ॥ द
शमैकादशद्वादशेषु प्रत्युद्वृत्ते ऽश्रुमुखा
दूषयन्प्रजानो धान्यकोपयन्त्याधीन्स्रवर्ती
यानि ॥ अथ व्यालस्याह ॥ व्यालं त्रयोद
शात्सप्तदशात्प्राप्य वक्रमेतत्मये दंष्ट्रि
व्यालसर्पेभ्यः करोति पीडां सुभिक्षं च ॥ उद
यार्क्षतया त्रयोदशात्स्वेयादशान्तरोऽन्य
तरे प्राप्तजे वक्रीभूतो व्यालनाम वक्रं तस्मा
त्समये पश्यते तत्सिन्काले भौमोऽर्क मण्डले
पुनरुदयमेति तत्र यदि पाकमायाति दं
ष्ट्रिणः सिंहव्याघ्रवृकवराहादयः व्यालाः सर्पाः
मृगाश्चरण्यजाः तयः तेभ्यः सकाशात्पीडां
लोकानां करोति सुभिक्षं च करोति ॥ ॥
तथा च गर्गः त्रयोदशे चतुर्दशे यदि वापि
च तद्दशे निवृत्तिं कुरुते भौमः तदा व्याल
मवाप्नोति भवन्ति पशुराज्ञाव्यालाः सर्पा लोकभये
भवेत् व्यालास्य व्याले स्व विनाशं समप्राप्नोति ।

विनिष्टेनरुधिराननंवक्रम् ॥

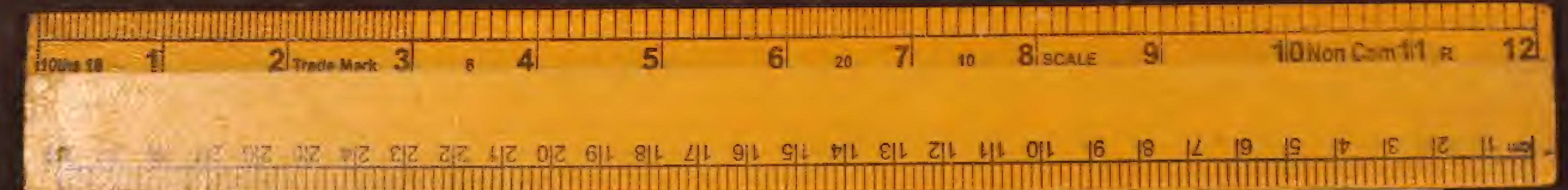
मादिशेत तथाचपराशरः त्रयोदशचतुर्दश
योरुल्कस्यकालदेष्टिप्राबल्येहिरण्यमन्वयेव
अथरुधिराननमाह ॥ रुधिराननमितिव
क्रेपञ्चदशात्षोडशाद्वाविनिवृत्ते तत्काले।
मावक्रेतावन्मुखरोगमभयंचसुभिक्षमा
वहति ॥ उदयात्पञ्चदशनक्षत्रा
त्षोडशाद्वातत्कालेवक्रेतावन्मुखरोगवक्रा।
पीडा तथाचसभयंभयसहितंवहभिक्षं
मावहतुसादयति ॥ तथाचगर्गः यदि
भौमपञ्चदशंवाथवातत्षोडशेपिवा नि
वृत्तिंकुरुतेवक्रंतद्वियाल्लोहिताननम् दी
प्तिमन्तःपार्थिवाश्चभवन्तिप्रथिताभुवि त
स्कोपश्चसुमहान्मुखरोगाभवन्तिच ॥ त
थाचपराशरः ॥ पञ्चदशषोडशयोर्मध्ये
वात्यपदेभग्नाक्रोशभयम् ॥ अथास्त्रमुसल
माह ॥ अस्त्रमुसलंसप्तदशादष्टादशाद्वाते।
निवर्त्तनवक्रे दस्युगणेभ्यःपीडांकरोत्य।
वृष्टिंशस्त्रभयम् ॥ उदयात्सप्तद
शान्ताद्वादष्टादशातोपिवा वक्रिसम्राव
केतद्वक्रमसिमुसलनामतस्मात्वक्रेस्यष्ट
त्वाशिते भौमे दस्युगणेभ्यःचौरस्त्रेभ्यस्तका
न्नान्तज्ञानांपीडांकरोति तथाअवृष्टिंश
स्त्रभयोपमभयेनसहितंचकरोति तथा
चगर्गः सप्तदशेष्टादशेवालोहितोगतिव

र्तिते निस्त्रिंशमुसलंनामतद्वक्रंपरिकीर्त्त
र्तिते पशुपुत्रधनंधान्यमाहरत्तेत्रदस्यु।
वः प्राणिनोजीवितेहन्तिजायतेशस्त्रसंभ्र
मः तथाचपराशरः सप्तदशेष्टादशेवा
दस्युगणैःप्रजानामुपद्रवमहावृष्टिशस्त्रभय
व अथार्गेवदपवर्शेनविशेषफलमाह
भाग्यार्यमोदितोयदिनिवर्त्ततेवैश्वदेवतो
भौमः प्राजापत्येस्तमितस्त्रीनपिलोकान्वि
पीडयति ॥ भाग्यंपूर्वफाल्गुनी अर्यमा
उत्तरफल्गुनी भौमोऽङ्गारकोनयोरेकतमो
यद्युदितोभवति रविमण्डलान्निर्गतः ततो
ग्रतोवैश्वदेवतःउत्तराषाढायानिवर्त्तते व
क्रंकरोति तथाप्राजापत्येरोहिण्यामस्तमि
तोयदिभवति तदात्रीनपिभूर्भुवस्स्वराख्यान्
लोकान्निपीडयन्सुपतापयति ॥ तथाच
पराशरः ॥ फल्गुन्योरुदयेकृत्वावक्रंस्या
द्वैश्वदेवते प्राजापत्येप्रवासश्चत्रैलोक्यंन
पीड्यते ॥ अन्यदपिविशेषमाह ॥ श्र
वणोदितस्यवक्रंपुष्येमूर्धाभिषिक्तपीडाकरं
यस्मिन्नृक्षेभ्युदितस्तद्दिग्व्यूहान्जातान्हन्ति ॥
श्रवणस्यसाङ्गारकस्यार्कमण्डलाद्दितस्य
यद्यग्रतःपुष्येवक्रंभवति तदामूर्धाभिष
क्तानांराज्ञांपीडांकरोति तथाचपराशरः
उदितःश्रवणेभौमःपुष्येवक्रंयदि स्या

ज्यो।
टी।
९१

मधीभिषक्त्वा राजानो विनश्येयुः यत्परस्यवम्
यस्मिन्नृक्षे भ्युदित इति सूर्यमण्डलस्थो यस्मि
न्नृक्षे यत्र नक्षत्रे स्थितो भ्युदितः सूर्यमण्डला
द्वक्रत्वं तस्य नक्षत्रस्य यादिग्नक्षत्रकूर्मोक्ता
यश्च तस्य व्यूहो नक्षत्रव्यूहलक्षये जनाख्यान्
हानियातयति ॥ तथा च वराहः येषां
जनपदव्यूहे दिग्विभागः प्रदर्शितः नक्षत्रे
भ्युदितः क्रूर्यो लोहितोऽङ्गारको यावर्तत ॥ ॥
अन्यदपि विशेषफलमाह ॥ मध्ये नयदिम
यानां गतानां गते लोहितः करोति ततः पार्थि
वपो विनश्यति शस्त्रोद्योगाद्भयमहाहिः ॥
लोहितोऽङ्गारको यदि वनस्यानां मध्ये न गतो
गतं करोति स्पृष्टगतिकान्मध्ये ताराणां मे
दनं पुनर्वक्रगतिर्गमनान्तं मध्ये नैव करो
ति ततस्तस्मादितो पार्थिवः पार्थ
देशे यो राजा स विनश्यति विनाशमायाति
लोके शस्त्रोद्योगभयं भवति शस्त्राणां मुद्यो
गस्तेषां मः क्षुद्वृष्टिर्वर्षणं च भवति ॥
अन्यदपि योगान्तरमाह ॥ भित्त्वा मघां वि
शाखां भिन्दन्भौमः करोति दुर्भिक्षं मरकं
करोति यदि भित्त्वा रोहिणीं याति ॥
भौमोऽङ्गारको मघां भित्त्वा याति रोहिणीं यो
गानारकं भेदनेन स्पृशति तदा वीर्यवती
दुर्भिक्षं मरकं जनानां करोति अन्यदप्याह ॥

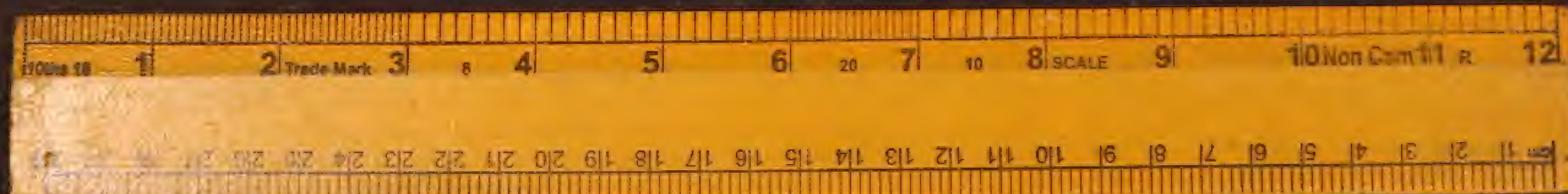
दक्षिणतो रोहिण्याश्चरन्महीजोर्घ्वदृष्टिनिग्र
हकृत धूमायन्सशिखो वा विनिहन्यात्पारि
यात्रस्थान् ॥ महीजोऽङ्गारको रोहिण्या दक्षि
णतश्चरन् रोहिण्यायोगताराः कस्य दक्षिणभा
गेन गच्छन् अर्घस्य वृष्टेश्च निग्रहं करोति वि
नाशयतीत्यर्थः अर्घस्य निग्रहः स्वल्पत्वं वृ
ष्टेर्निग्रहस्त्वभावः धूमायन् धूमं तुहृन्
सशिखः सधूडालो वा यदि दृश्यते तदा पारि
यात्रस्थान् विनिहन्यात् पारियात्रः पर्वतस्तत्र
स्थितान् जनान् हन्यात् घातयेत् ॥ अथ भौमस्य
वार्षिकानि लक्षणान्याह ॥ प्राजापत्ये श्रव
णे मूले त्रिषूत्तरेषु शाक्रे च विचरन्घननिव
हानां नुपघातकारः स्तमाननयः स्वमास्तः
तस्मात्ततयोङ्गारकः प्राजापत्ये रोहिण्यां स्थि
तः श्रवणे मूले त्रिषूत्तरासु नक्षत्रेषु उत्तरा
षाढास्वादी येषां उत्तरफल्गुन्युत्तराभाद्रपदाभ
द्रपदासु तिसृषूत्तरासु वा पाठः शाक्रे च ज्ये
ष्ठायां च शक्र्के तमसृये एतेष्वेकतमे विचर
न् निवसन्घननिवहानां मेघवृन्दानामुप
घातकरो विनाशकर्ता भवत्यवृष्टिकृदित्य
र्थः ॥ अथाश्विनक्षत्रेषु स्थितस्याङ्गारकस्य
विशेषफलमाह ॥ चौरेदयाः शत्रुगणाः श्र
वणमघादित्यहस्तमूलेषु एकपदाश्विवि
शाखाप्राजापत्येषु च जनस्य ॥ यस्मिन्नृक्षे

ज्यो॰
टी॰
६२

भुदितस्तद्धाहान्तनाकुलित तथाप्राजापत्ये
श्रवणे इत्यस्यापवादोयं कृत्स्नस्यात्मकस्य
श्रवणेमघायां श्रदितेपुनर्वसौहस्तेमूले
एकपादायोरेवंभद्रपदायां श्रश्विन्यां वि
शाखायां प्राजापत्येवाहिर्बुध्न्येवरा इत्यमुष्य
ये एतेषुनक्षत्रेषुकुजस्यवक्रोदयःप्रशस्तः
चारणमवस्थितिरुदयस्तस्यमण्डलाङ्कमः
प्रशस्ताःशोभनाः एवंविधमशुभफलमव
नभवतीत्यर्थः ॥ अथवर्णलक्षणमाह ॥
विपुलविमलमूर्तिःकिंशुकाशोकवर्णःस्फुट
रुचिरमयूखस्तप्तताम्रप्रभाभः विचरतिय
दिमार्गेचोत्तरेमेदिनीजःशुभकृदवनिपानां
हार्दिदश्चप्रजानाम् ॥ मेदिनीभूस्तस्याङ्गा
रकोविपुलविमलमूर्तिः विपुलाविस्ती
र्णाविमलानिर्मलामूर्तिस्तनुर्यस्य तथा
किंशुकाशोकवर्णः किंशुकाशोकौपुष्पवि
शेषौ श्रतिलोहितौ तत्सदृशवर्णः श्र
तिलोहितइत्यर्थः स्फुटरुचिरमयूखः स्फु
टस्पष्टारुचिरादीप्तिमन्तोमयूखारश्मयोय
स्य तप्तताम्रप्रभाभः तप्तस्यज्वलितस्य
ताम्रस्ययादृशीप्रभाकान्तिस्तत्तुल्याआभा
विम्बच्छविर्यस्य यदिचोत्तरेमार्गेविचरति
यस्मिन्नक्षत्रेस्थितस्तस्योत्तरभागेनयदिया
ति तदाश्रवनिपानांराज्ञांशुभकृच्छुभकरः

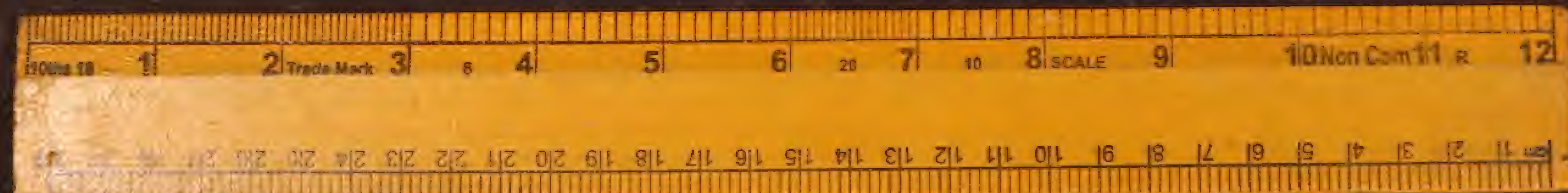
प्रजानांलोकानांचहार्ददस्तुष्टिदोभवति
तथाचपराशरः क्षि[illegible]प्रभाप्रमाणातिजोपु वर्णेन
क्तः उदङ्मार्गगोहेवान्सर्वलोकहिताय।
पिच प्रदक्षिणगतिःकान्तःस्निग्धश्चकल
शोपमः तप्तकाञ्चनसंकाशोभवेल्लोकवि
वृद्धये श्रन्येण्वेव्याचक्षते यथाभरण्यादि
मेवाल्पउत्तरोमार्गस्तत्रयदाविचरति तदा
श्रवनिपानांशुभकृत्प्रजानांचहार्ददः ॥
तथाचगर्गः यम्यादिपितृपर्यन्तोनवर्क्षोमा
र्गउत्तरे भाग्यादिनैन्द्रान्तोमध्यमेमार्गउ
च्यते श्राषाढाद्यश्विनान्तोदक्षिणस्मृतदाह
ते सौम्यमार्गस्थितोभौमःप्रजानांहितकार
कः मध्यमेमध्यफलदोयाम्येतुभयदस्मृत
इति ॥ इतिश्रीभट्टोत्पलविरचितायांसंहि
ताविवृतौभौमचारोनामषष्ठोध्यायः ॥
ॐनमस्सूर्याय अथबुधचारोव्याख्यायते
तत्रादावेवबुधस्योदितस्यफलमाह ॥
नोत्पातपरित्यक्तःकदाचिदपिचन्द्रजोव्रजत्यु
दयं जलदहनपवनभयकृद्धान्यार्घक्षय
विवृद्धेवा ॥ चन्द्रजोबुधःउत्पातपरित्यक्तः
उत्पातरहितःकदाचिदपिनजातुचिदुदयंमा
र्गंनैवव्रजतियाति श्रपितुयदायदोद
याति तदातदोत्पातेनैवेति किंकरोति ध॰
करोति जलदहनपवनभयं[illegible]

ज्यो॰
टी॰
९३

दहनोऽग्निः पवनो वायुः यम्भो भयं करोति त
स्याधान्यार्घस्य नाशाय भवति विहङ्गसङ्घे
च भवति बहुसस्य नाशे वृद्धिः स्वल्पमल्प।
नार्घनाशः ॥ तथा च समाससंहितायाम्
उदयं याति प्राग्विलग्नो न्यात न विवर्जितः क
दाचिदपि पवनाग्निसलिलधान्यार्घमूल्य
वृद्धिक्षयकरो वा ॥ ननु जलदहनादिभि
रुत्पातैः यदि स्वस्थानजः कदाचिदुदेति
किमेतेषां जलदहनादीनामन्यजस
मुत्पातसमेतः उदयं करोति किं वा सर्वैरेव युत
इत्यपेक्ष्यते येनोत्पातेन सहागस्त्यः
लोमगाख्य ऋजुरुदयं याति ॥ क्रममेवार्घेह
इमानाह ॥ सर्वर्षेऽकनिवर्षे वर्षे वर्षेन
यस्याति भयं यदृच्छतो मरुदेव प्रतिलोम
गः उदयाक्रफलमेतद्विशेषमप्यावजेत्।
क्षेमयज्ञाति तथा च काश्यपः नाकस्मा
दुदयं याति विलोमात्तेन सोमजः भयदा
तानपहृत्य मेघैर्वृष्टिलयादिभिः ॥ अधुना
तानदान्यवस्थितस्य शुभफलमाह ॥
विवस्वद्भवनाधनिष्ठा प्राजापत्येन्दुवैश्वदेवा
नि स्पृशन्नभ्युदेति तथाकरोति महीं सदा
नाभयाम् ॥ श्रवणाधनिष्ठा प्राजापत्यं रो
हिणी इन्द्रसौम्यादिः वैश्वदेवस्तमस्या
हिन करयवलनयो बुधः एतानि नक्षत्रा

णि विचरनिवसते ते घामन्यानमस्योऽम्बु
यमर्दयन्निवचरति मर्दने भेदसदा ग्रह
हिमवर्षलेसर्वाणभयाणादभीत्या सहितां
करोति मर्दनमत्रश्रवणादिग्रमध्याके यो
विचरति केषांचित्संभवति आचार्यो
ऽप्युत्तरेण प्राप्तस्य स्नानलोके लोति ॥ तथा च काश्य
पः ॥ रोहिणीवैश्वदेवेन्दुसौम्यवैरवा
सवान् प्राप्तिजश्चयदा हन्ति प्रजा रोगैश्च
पीडयेत् ॥ अन्येष्वनर्थेषाह ॥ रौद्रा
दीनि मघान्तान्युपाश्रिते वन्दजे प्रजापीडा
शस्त्रनिपातक्षुद्भयरोगानाहृष्टिसन्तापैः ॥
रौद्रमार्द्रा तदादीनि मघान्तानि पञ्चनक्ष
त्राणि वन्दजे बुधे उपाश्रिते व्यवस्थिते, आर्द्रा
पुनर्वसुतिष्याश्लेषा मघा वेति, तानि वाप
स्तद्भूत्यदि विचरति तदा प्रजानां पीडा भव
ति कैः शस्त्रनिपातक्षुद्भयरोगानावृष्टिसं
तापैः शस्त्रनिपातेन युद्धेन क्षुद्भयेन दु
र्भिक्षभीत्या रोगैर्विदैवनावृष्ट्या अवर्षेण
सन्तापेनोपतापेन च ॥ तथा च काश्यपः
रौद्रादीनि यदा पञ्च नक्षत्राणि वन्दनः
भिनत्ति शस्त्रदुर्भिक्षव्याधिभिः पीड्यते जगत्
अन्येष्वाह ॥ हस्तादीनि च सप्तरक्षाण्युप
पीडयन्नाम्न ग्रहः स्नेहरसार्घवृद्धिक
रोति चोषीं प्रजानां ॥ हस्तादीनि च ह

दस्राणि हस्तविशाखास्वातिचित्रानुराधा
ज्येष्ठेति एतानि षड्दस्राणि चरन्बुधस्त्वेतो
पुष्यवाश्विनस्तथोपपीडयन्यो गतारकान
भिन्दनावामप्रभो भवति गाः हन्ति स्नेह
नां तैलादीनां रसानां मधुरादीनाम र्घेह।
ङ्गिसामर्घेन योवीभू मिप्रभूतानां पर्यामह
र्घ्यं करोति तथा च काश्यपः हस्तादीनि
चरन्सद्य न दस्राणीन्दुनन्दनः गवामप्रभ
दः प्रोक्तः स्नेहभिद्रसमकारकः ॥ अन्येषा
ह ॥ आर्यम्णोहोतभुजे भद्रपदामूलयाय
मे पौष्णव चन्द्रसुतो निघ्नन्प्राणभृतां धात
हरल्पयकान ॥ आर्यमामूलवफल्गुनी
होतभुजे कृत्तिका कृतं भुञ्जे [illegible]
[illegible] तभुजे भद्रपदामूलयमे
यं भरणी वपौष्णमस्थ्ये एतानि नक्षत्रा
णि चन्द्रसुतो बुधो निघ्नन्नुपमर्दयन् प्रा
णिनां देहिनां धातूनां संतर्पे विना शं करोति
रसाद्यस्रांसमेदोस्थिमज्जा शुक्राणि धातु
वदति ॥ तथा च काश्यपः ॥ भरणीकृ
त्तिकार्यमामहिर्बुध्न्यं चन्द्रजः सभ्या
नविना [illegible] प्राणिनां पवित्रीर्णिताः ॥
अन्येषामाह ॥ आश्विनवारुणमूलान्यु
पमृद्गन् रेवतीं च चन्द्रसुतः पणभिषक् नौ
जीवकसलिलजमरणोपजीवानकरः ॥

आश्विनमाश्विनी वारुणं शतभिषक् मूल
मेतानि नक्षत्राणि तथा रेवतीं च चन्द्रसुतः बु
धश्चरन् तथोपसृजन् पणजीविनो पण्यह
[illegible] वणिक्प्रभृतीनां भिषजां वैद्यानां नौ।
जीविनां नाविकानां सलिलजानां जलजोत्प
दी लानां द्रव्याणां शङ्खादीनां तुरगाणाम्।
पुत्रादीनाम् उपघातं करोति विनाशकर्ता भवति
तथा च काश्यपः ॥ रेवतीं वारुणं मूलम
श्विनीं चोपमर्दयन् बुधो वणिग्भिषग्वाह
जलोत्थांश्च विनाशयेत् ॥ अन्येषामाह ॥
पूर्वाषाढां त्रिनयादेकमपीन्द्रोस्ततो भिनत्ती
यात तक्षुब्धतस्करामयभयप्रदायी चस्य
गताम् ॥ पूर्वशब्दआद्योयस्य तत्पूर्वायुक्ता।
त्रितये पूर्वफल्गुणी पूर्वाषाढा पूर्वभद्रपदे
ति अस्मान्नक्षत्रत्रितयादिन्दोः सुतो बुधश्च
रेकमपि भिन्द्रीयात्पीडयेत् तदा जग
तो लोकस्य क्षुत्तस्करामयभयप्रदायी
भवति क्षुद्भिक्षभयं [illegible] संग्रामः तस्क
राश्चौराः आमयो रोगा एभ्यो भयं प्रददाति
तच्छीलः ॥ तथा काश्यपः ॥ पूर्वात्रयेण
[illegible] स्यादेकमपि यदा व्रजेत् क्षुद्भया
स्वरभयैः करोति प्राणिनां वधम् ॥ अथ
बुधस्य [illegible]
[illegible] ॥ प्राकृत

जेंवा॰
टी॰
१५

विमिश्रा संक्षिप्ता तीक्ष्णा योगान्तिका घोरा पापाख्याः
सप्तपराशरतंत्रे नक्षत्रैः कीर्तिता गतयः ॥
प्राकृता विमिश्रा संक्षिप्ता तीक्ष्णा योगान्तिका
घोरा पापाख्या एताः सप्त गतयः पराशराख्ये
तंत्रे नक्षत्रैः कीर्तिता उक्ताः ॥ अथैतासां न
क्षत्रगतीनामान्याह ॥ प्राकृतसंज्ञा वाय
व्ययाम्यपैतामहानि बहुलाश्च मिश्रा गतिः
प्रदिष्टा शशिशिवपितृभुजगदेवानि संक्षि
प्तायां पुष्यः पुनर्वसुः फल्गुनीद्वयं चेति ती
क्ष्णायां भद्रपदाद्वयं सशाक्रा ध्रुवयुक्पौष्णे
योगान्तिके निमूले द्वैवाषाढे गतिस्तस्ये
ष्टः घोरा श्रवणत्वाष्ट्रवासुदेववारुणं चैव
पापाख्ये सावित्रमैत्रचैन्द्राग्निदेवतं चेति ॥
प्राकृतसंज्ञेति वायव्यं स्वातिः याम्यं भरणि
पैतामहं रोहिणी बहुले कृत्तिका एतानि
नक्षत्राणि प्राकृतसंज्ञा गतिः एतेषां नक्षत्रा
णां मध्ये स्थितो बुधः प्राकृतनाम्न्यां स्थितो
बुधो भवति मिश्रा गति शशिदेवो मृगशि
राः शिवदेव आर्द्रा पितृदेवो मघा भुजगदे
वो श्लेषा एतानि नक्षत्राणि बुध^मिश्रा ना। स्य^
म्नी गतिः प्रदिष्टा उक्ता संक्षिप्तायामिति।
पुष्यः पुनर्वसुः फल्गुनीद्वयं पूर्वफल्गुनी उ
त्तरफल्गुनी एतानि नक्षत्राणि संक्षिप्तायां
गतौ तीक्ष्णायामिति भद्रपदाद्वये पूर्वभद्रा

त्तरभद्रपदे शाक्रे ज्येष्ठा ध्रुवयुक् अश्विनी पौ
ष्णे रेवती तत्र सशाक्रा ध्रुवयुक् शाक्रेण ध्रुव
युजा च सह पौष्णमित्यर्थः एतानि नक्षत्रा
णि तीक्ष्णायां गतौ योगान्तिकेति मूले द्वे
आषाढे पूर्वाषाढोत्तराषाढे एतानि नक्षत्रा
णि स्फुटस्य बुधस्य योगान्तिका नाम्नी ग
तिः घोरेति श्रवणं त्वाष्ट्रं चित्रा वासुदेवं ध
निष्ठा वारुणं शतभिषक् एतानि नक्षत्रा
णि घोरा नाम्नी गति पापाख्येति सावित्रं
हस्तः मैत्रमनुराधा ऐन्द्राग्निदेवतं विशाखा
एतानि नक्षत्राणि पापानाम्नी गतिः इति
प्राहः प्रकाराय ॥ तथा च पराशरः ॥ अथा
स्य गतयः सप्त प्राकृता विमिश्रा संक्षिप्ता
तीक्ष्णा घोरा पापा योगान्तिका च ॥ तत्र
कृत्तिकायाम्याग्नेयरोहिणीवायव्यानि मिश्रा
सौम्यार्द्रामघाश्लेषा च संक्षिप्ता पुष्यार्यमाभ
गादित्यानि तीक्ष्णा अजाद्यानि चत्वारि घोरा
णि श्रवणादीनि त्वाष्ट्रं च पापा सावित्रैन्द्रा
ग्निमैत्राणि योगान्तिके मूलाषाढे ॥ अथ
पराशरमतेनाम्नामेवोदयास्तमयलक्षण
माह ॥ उदयप्रवासदिवसैस्त एव गतिल
क्षणं प्राह चत्वारिंशत्त्रिंशद्द्विसमेता विंशति
र्दिनवकैव नवकाः सार्धं दशैवैकसंयुताः
प्रकन्याद्यानाम् ॥ सप्तपराशरनिर्ग

तिलत्वं प्राह ऽद्य दिवसैः प्रवासदिवसे
त्कदयात्स्वयं मण्डलान्निर्गमः प्रवासस्तेषेवा
स्तमयः तेऽष्टदिवसैर्वा तिलत्वं प्राहोक्तवा
त् चत्वारिंशादिति एतानि चत्वारिंशदादी
नि दिनानि प्राकृतादीनां गतीनामुदये प्रवा
सेव प्रमाणं तद्यथा प्राकृतायां गतौ यदि
बुधः स्थितः तदेति तदा चत्वारिंशद्दिनानि
ऽदितएवतिष्ठति अथास्तमेति तदा चत्वा
रिंशद्दिनान्यस्तमित एव तिष्ठति एवं मिश्रं
केऽपि यान् संक्षिप्तायां दिसमेता विंशतिर्द्वा
विंशतिः तीक्ष्णायां द्विनवकमष्टादश ।
योगान्तिकायां नव घोरायां पञ्चदश पापा
ख्यायां च दश चैकसंयुता एकादशदिना
नीति यद्यपि गणितवास्तमेयने नोपपद्य
ते तथापि परापरमंगीकृत्याचार्यैरुक्तं
तथा च परापरः अथ चत्वारिंशत्त्रिंशद्वा विं
शत्यष्टादश पञ्चदशैकादश नव त्रयाणां
वातिक्रमाद् दिनैर्भवत्य् एतान्येवास्तमितो
भवति ऽप्यस्तमितवा बुधः [illegible] यैन्दुग्रहाणां
योदयति सस्य विज्ञानाय वेत्ति केवलेप
वापरेणोक्तं यावद्ग्वादिभिरपि ॥ तथा
च वृद्धगर्गः ॥ चत्वारिंशत्प्राकृतायां ग
तावाल्लक्ष्यते बुधः मासमेकं [illegible] मिश्रायां
दर्शयित्वा तत्र हन्तीति अष्टौ द्वाविंशतिं वा

र्ध संक्षिप्तामेत्य लक्ष्यते अष्टादशाहं तीक्ष्णा
यां घोरायां दश पञ्चच पापायां पादहीना
नि तथैकादशाति हन्ति योगान्तिकायामिन्दुसूनु
र्नवाहं लक्ष्यते तथा चावकालोयवदोक्तः
सोमपुत्रस्य भागशः अस्तकालस्त एव स्यात्त
थैमण्डलचारिणः ॥ तथा च काश्यपः ॥
चत्वारिंशत्तथा त्रिंशद्दिनानि द्वौ च विंशतिः
अष्टादशार्धमासं च दश चैकयुतानि च नव
च प्राकृतायास्तु सोमजस्य दिनस्तथा अस्तेन
तस्त्व कालेतिष्ठतीति विनिश्चयः आचा
र्येण तन्नाभिमतं ॥ यत्तन्मासमहिता
यामनेनैवोक्तम् ॥ प्राकृतादिमिश्रं दि
नतीक्ष्णयोगान्तघोरपापाख्याः गतयोऽव
गम्मासो वोदयदिवसैः स्फुटं भवति स
त्यवपरमतेन तत्वैः प्राकृतादिभ्याम ।
स्यात् किं [illegible] शशिशोभ [illegible]
दैवतसौम्याः [illegible] भवन्ति पुनर्व
सुःफल्गुनीद्वयं प्रथमः तीक्ष्णमूलपदाश्वी
नतत्र [illegible] ज्येष्ठास्तमंदं योगा
घोरा श्रवणात्रिभागं [illegible] पापाख्या
ति विशाखा [illegible] ॥
अथैतासां फलमाह प्राकृतगतौ [illegible]
[illegible] ॥ श्री

जोवा॰
टी॰
१२

कृतगत्या स्थिते बुधे आरोग्येनी रोगता हर्षि
वर्षता प्रकाशा आविर्भूता सस्यानां हानिः प
ता भवति तथा लोके क्षेममेव भवति क्षेदि
समित्रयोर्बुधयोर्गत्योरेतदेव सर्वो क्षेफलेमि
श्रे आरोग्यहानिसस्यप्रहृदयः क्षेममेव मध्य
मे भवति अन्यास्तु परिशेषात् नीचायोगा
ता नीचा या या व्याख्या विपरीते अनयोश्च प
रोवहिंसस्यानामहानिरक्षेममिति ॥ त
था च पराशरः ॥ तासां प्रथमा गतिः क्षेमा
रोग्या बहुसस्यवती इत्येते व्यामिश्रफला
शेषाश्च वक्ष्योऽभिताक्षेमाय ॥ विशेष
तत्सौम्यादि सदनजन्मवारी हरहृये प्र
तिष्ठावाकणयोश्च दक्षिणतोनैन्दोनन्द
वीतभयकृदक्षिन्योवशिविनाशाय ता
दृष्टारतस्यातो वाहिणी श्रवणाश्चयवस्य
ज्ञाविद्युम्भोद्विनाशाः इक्षोदितोमेघम
नुवत्यष्टमो कोसलानभिहन्ति विप्रा
वोमध्यमाश्च मध्यमिति ॥ तथा च गर्गः
क्षेमारोग्यसुभिक्षेहलन्दणाप्रकृतागतिः
संदिग्धा वक्रिमिश्रा च प्रभावाशुभफलोद
ये तीक्ष्णा घोर च पापा च तथा योगान्ति
कापरा पतान्नूनसस्तोमस्य कथितादे
वलद्भाग ॥ अथ नादेवलमतेन कथय
तीति वक्रमाह ॥ ऋज्वतिवक्रावक्रा

विकलावमतेन देवलस्यैताः पञ्च चतस्रो
ज्ञाहारज्वादीनां षडुभयत्लाः ॥ प्रकृत्यैवा
याखा माविकी गतिस्सा ऋज्वी वक्रेऽहि
लगतिं त्वमाश्रित्य मन्दग्रहस्य यदा भृग
भावो भवति तदातिवक्रागतिरुच्यते ।
ऋजुमार्गं परित्यज्य तिर्यक्तिरवाति साव
क्रा विकला वैकाश्चिकीय तिर्यात्मना ऋजी
वा तिवक्रावक्राश्च ता ऋज्वतिवक्रावक्रा
नकेवले ऋज्वतिवक्रावक्राया वद्विकलाव
वकाश्चतस्रश्चेये देवलस्य मते नैताश्च त
स्रोगतयः ॥ तथा च वृद्धगर्ग आह ॥ ऋ
जुर्गच्छति चेन्मार्गमविकारे प्रदक्षिणे ग्रहो
यस्मान्ततस्तात्सा ऋज्वीति गतिरुच्यते ॥
वर्तितवक्रे वक्रायो यस्मान्नित्यं महाग्रहाः
श्रेणावक्रप्रमृतय तस्माद्वक्रेति सा गतिः व
क्रान्ते महावक्रमनु ऊर्ध्वं तिर्यक्ग्रहाः श्रते
नैवानुमानेन तस्मात्तिवक्रोच्यते गतिः वि
लितोऽतियथावारान्मार्गादतुल्ययोदयात्
पभितस्मादिकलासा सा गतिर्विकीर्तिता
तथा बावार्येण विकलागतिः प्रदर्शिता वह
श्रुमासमकाच्छकौवि निवरोहति र्लेपनेया
स्यो कर्केटकमनुप्राप्तो विनिवर्त्तते वा
मेदीम ॥ तथा ऋषिपुत्रेणोक्तम् ॥
उन्मार्गस्था तमोर्गस्था ग्रहा ऊर्ध्वगतिपार्थिवा

ज्यो॰
टी॰
१०५

न मार्गवक्रस्तु मार्गस्था ऊर्ध्वगतिवस्थापि
पान् मत्स्यप्रतिपन्नेषु पार्थिवेषु भवन्ति
हि प्रजासत्यथमापन्ना विपर्यासे विपर्ययः
देवलमतेन ऋज्वागामनतयः ऋज्व्यतिवक्रा
वक्राविकला ॥ आसांप्रमाणमाह ॥ ऋ
ज्वीयतचैतिकाहाइति उदयप्रवासदिव
से दिनमनुवर्त्तते पञ्चषड्भ्यस्ताः षड्गुणि
ता विंशद्दिनानि भवन्ति एतानि ऋज्वाः
प्रमाणे एतदुक्तं भवति यदा बुधस्त्रिंशद्दि
नानि उदितस्तिष्ठत्यकामितोवा तदा सा ऋज्वी
नाम्नी बुधस्य गतिः एवमन्यासामपि त्रिंशय
नेन चत्वारः षड्भ्यस्ताश्चतुर्विंशतिः चतुर्विं
शद्दिनान्यतिवक्रायाः प्रमाणं द्वौ षड्भ्यस्तौ
द्वादश द्वादशदिनानि वक्रायाः प्रमाणं
एकाहः षड्भ्यस्तः षड्दिनानि भवन्ति एता
नि विकलाप्रमाणम् ॥ अथासां फलान्या
ह ॥ ऋज्वी हिता प्रजानामतिवक्रार्थम
तिं विनाशयति शस्त्रभयदा च वक्रा विक
ला भयरोगकारिणी ॥ ऋज्वीगतिः प्र
जानां हिता शुभकरी अतिवक्रा गतिरर्थं
विनाशयति दुर्भिक्षं करोति वक्राशस्त्रभ
यदा शस्त्रभयं संग्रामभीतिं करोति वि
कला भयं भीतिं रोगान्नानादींश्च संजनयत्यु
त्पादयति ॥ तथा च देवलः ॥ दिना

नि त्रिंशदुदितस्तिष्ठेद्यदि सोमजः ऋज्वी।
गतिस्सा विज्ञेया प्रजानां हितकारिणी ॥ च
तुर्विंशद्दिनान्येव यदि तिष्ठेच्च सोमजः अ
तिवक्रा गतिर्ज्ञेया दुर्भिक्षगतिलक्षणा अह
नि द्वादश यदा बुधस्तिष्ठेत्तथाङ्गतः वक्रा ग
तिस्सा विज्ञेया शस्त्रसम्भवकारिणी षड्दि
नि यदा तिष्ठेदुद्गतः सोमनन्दनः विकला
सा गतिर्ज्ञेया भयरोगविवर्धिनी एवम
न्यमयेसर्वगतिजे सोमजस्सत्र भावाभाव
यलोकानां फले वाच्ये शुभाशुभम् ॥ अ
थोदयास्तमययोः शुभाशुभलक्षणमाह ॥
पौषाषाढश्रावणवैशाखेष्विन्दुजः समाघे
षु दृष्टो भयाय जगतः शुभफलकृत्प्रोषि
तस्तेषु ॥ पौषे आषाढे श्रावणे वैशा
खे एतेषु पौषाषाढश्रावणवैशाखेषु मा
घसहितेषु इन्दुजो बुधो दृष्टउदितस्त्वर्थः
जगतो लोकस्य भयाय भीत्यै भवति तेषे
व पौषादिषु मासेषु प्रोषितोऽस्तंगतः शुभ
फलकृत् भवति जगतः शुभफलं करोति
अमुमेवार्थं वृद्धगर्ग आह ॥ दृश्यतेपौ
षमासेषु श्रावणाषाढयोरपि नदृश्यते
बुधः प्रायो मासे ह्यन्येषु दृश्यते ॥ यदा
दृश्येत दृष्टः स्यात् दृश्येषु न दृश्यते तदा
रोगमनावृष्टिं दुर्भिक्षं चापि निर्दिशेत् ॥

ॐवा॰
वटी॰
९५

109

तथाच पराशरः वैशाखाषाढयोर्मध्ये योऽव
श्रावणयोस्तथा बुधो नदृश्यते जातदृश्ये
तभयमादिशेत् अन्येष्वप्याह ॥ कार्त्ति
केश्वयुजे वा यदि मासे दृश्यते तनुभवः शि
शिरांशोः शस्त्रचोररुजनभयदस्तोयदस्तथा
निवत्तदाविरमति ॥ कार्त्तिके आश्वयुजि
वा मासे यदि शशिशिशोश्च दस्यतनुभवः पु
त्रो दृश्यते उद्गच्छतीत्यर्थः भयप्राहः अन्ये
कमभिसम्बध्यते तदाशस्त्रभयं संग्रामभ
यं रुक्तस्करभयमग्निभयं गदभयं जलभयं
वाडयं दुर्भिक्षभयमेतानि विदधाति करो धा
ति अन्यदृश्याक्तमयवर्णेनेन्दुजस्य फल।
माह ॥ रुजाति सौम्ये क्षणाने पुराणि यान्नु
कृतैतान्युपयाति नोदितं अन्येन पश्चादुदिते
वदन्ति लाभपुराणो भवतीति द्वाः ॥ सौम्ये न॰
बुधे भवति सूर्यमण्डलस्थे यानि पुराणि
कद्रानि शत्रुभिर्वेष्टितानि तानिमेवोक्तेउ
दिते विमण्डलान्निक्रान्ते मोदमुपयाति
प्राप्नुवन्ति नय बोधस्खलतीत्यर्थः अन्ये
विति अन्येन पुन लक्षाः पश्चिमानन्दीप्र
भ्यवः पश्चादुदितेबुधे पश्चिमायां दि।
ग्युक्ते पुराणो लाभौ लब्धिर्भवतीति वद।
न्ति कश्ययान्ति सामभ्यामियान्तुर्भवति
अथोदितेबुधपश्चेरोधः तथाचनन्दी ॥

पश्चार्थादुदिते सोम्ये लभ्यते पुरबोधकः पु
नः प्रागुदिते तस्मिन्पुरमोक्षं विनिर्दिशेत्
अथास्य विमलक्षणमाह ॥ हेमकान्ति
रथवा शुकवर्णः सस्यकेन मणिना सदृशो ना॰
वा स्निग्धमूर्तिरलघुश्च हिताय व्यत्यये।
न शुभकृच्छशिपुत्रः ॥ हेमकान्तिस्सुव
र्णाभः अथवा शुकवर्णः शुककान्तिः
नीलपीतवर्ण इत्यर्थः सस्यकेन मणिना
नीलवर्णेन सदृशस्तत्प्रोवा तथा स्निग्ध
मूर्तिः निर्मलदेहः अलघुश्च विस्तीर्णबिम्बः
एवंविधः शशिपुत्रो बुधो लोकानां हिताय
श्रेयसे भवति व्यत्यये उक्तविपर्ययेन अशुभ
कृन्न शुभकरः तथाच पराशरः विमल
जलस्फटिकरजताभः प्रशस्त इति ॥ ॥
इति श्रीभट्टोत्पलविरचितायां संहिताविवृ
तौ बुधचारो नामाध्यायस्सप्तमः ॥ ॐ न
मस्सूर्याय ॥ अथ बृहस्पतिचारो व्याख्या
यते तत्रादावेव महाकार्त्तिकादीनां वत्स
राणां संज्ञाज्ञानार्थमाह ॥ नक्ष
त्रेण सहोदयमुपगच्छति येन देवपतिमं
त्री तत्संज्ञं वक्तव्यं वर्षं मासक्रमेणैव ॥
येन नक्षत्रेण सहोदयं याति सुरमंत्री गुरु
र्यस्मिन्नक्षत्रे स्थितः सूर्यमण्डलादुदयं या
ति तन्नक्षत्रेण सहितं अथवा येन न

जैवा।
तदी।
११

नक्षत्रेण सहास्तं याति यस्मिन्नक्षत्रे स्थित
स्सूर्यमण्डले प्रविशति तत्संज्ञेन मासम थे
यं वर्षं वक्तव्यं लोके वाच्यं तन्न मासक्र
मेणैव मासपरिभाषा अनन्तरोक्तस्या
र्थस्य नक्षत्रेण सहोदयमस्तं वेत्यस्यै
व्युदासार्थमाह ॥ मासक्रमेणैव स
दा अन्यमासनक्षत्रेण सहास्तङ्गतोन्य
मासनक्षत्रेण सहोदितः यथा रोहिणी
स्थोस्तङ्गतो मृगशिरस्यश्चोदयं गतस्त
दानन्तरातिक्रान्तिमाससंज्ञितवर्षक्रमे
णाबोद्धव्यमिति ऋषिपुत्रादिभिरुदय।
नक्षत्रमाससंज्ञितक्रमेणावक्तव्यमिति
ज्ञातव्यमितिऽक्तम् ॥ तथा च ऋषिपु
त्र आह यद्योतिष्ठति नक्षत्रे सहयेन प्रव
र्धते संवत्सरस्तु विज्ञेयस्तन्नक्षत्राभिधा
नकः तथा च काश्यपः संवत्सरे युगे चै
व पक्षे हेतुर्भवस्तुतः यन्नक्षत्रोदये ज
र्यातन्नाम्नैव वत्सरं विदुः ॥ प्रभवादीना
मब्दानां प्रवर्तितमेरुदयकालोदिते व
र्षतो गुरुराशिवर्धिने स्थितः तथा च ऋ
षिपुत्र आह तिष्यादि च युगे प्राहुर्वर्षे।
शान्तियस्तरणाः बृहस्पतेस्तु सौम्यानेन
द्वादशवार्षिकम् उदेति यस्मिन्मासे
तु प्रवासे परितो द्विजाः तस्मात्संवत्सरो

मासाद्वार्हस्पत्यो युगपञ्चते इति ॥ तथा च
गर्गः ॥ प्रवासान्ते महतेगणन दिनो युगप
त्त्वेन तस्मात्कालाद्वत्सरो बौकरोरइ प्रव।
र्तते केचित्कार्त्तिकादियुक्तोऽत्रैवायच्च्वदयुक्तं
नक्षत्रेवैत्रमासादिनो भवति नत्तो महाका
र्त्तिकादीनि संवत्सराणि प्रभवादीनि च गण।
यन्ति अपरे सौरमानेन चैत्रादि गणयन्ति त
द्युक्तं यस्मात्सौरमानमधिकं गुरुमानात
यद्वत्कष्ठमानेन तत्स्वल्पतरमानेनानुमीयमा
नेबहुतरं भवति यथा अष्टयावा ••• ऊत्ले
नयेपादीनाएकाशीतिहस्तालपवत्समय
वेत्तानुमीयमानाहस्तशतं भवति एवं सौ
रमाने गुरुमानाश्वतयुगेतन्नूनं भवति
आचार्यार्यभट्टेन च प्रदर्शितं गुरुभगणा
शिगुणाआद्यवयुजाद्याग्रेवरहाः गुरुभग
णानो सत्यां जिनयमवेदरसाग्नितुल्या इ
६४ २२ ४ राशिगुणाइति भगणाराशि
द्वादशांशं १२ भवन्ति तेगुणाद्वादशगुणा
समर्थाः द्वादशगुणागुरोरब्दाः ब्लहृद्व। तु॰
वाजिगुणवेदतुल्याः ४ ३ ७ ० ५ ८ ८
रविभागास्तपञ्चब्दाः खचतुष्टयरदवे
दतुल्याः ४ ३ २ ० ० ० ० गुरोरब्दानो
र्व्यवहारो वान्तरेकतेषु गोरब्दाल्समधिका
जातावत्सरास्तेषां ५ ० ६ ८ ८ अत्र

ज्यो॰
टी॰
१११

वैत्रैराशिके यदिचतुर्युगरव्यब्दस्यकियदि
तिन्यासः ४३२०००५५०६
८ फलेरविवर्षभोगइति रव्यब्दानांतन
त्वगुणयनैरपवर्तितानोशशनाष्टेन्दवोल
भ्यन्ते १८७५ तावद्भागेनरविगुरुवर्षा
न्तरस्याधिकाविंशतिर्भवति २१ सम
नेर्शतेएकादशभागोःपञ्चभिरधिगतेगु
रुयुक्तनदाद्रमासमेद्रावर्षद्वयमधिकेम
वति ॥ तथाचगर्गआह युगानिद्वादश
शानि नम नानिहहसन्तेः नत्रसावनमेरा
भ्योसावनोह्नोविकल्पने एवमाश्वयुजेचै
वचैत्रैचैवब्रह्मसतिः संवत्सरेनाशयनेत
मतेब्रूशतेधिके एवंनहजानकेपिलग्नवि
कोषोध्रुवकविभागेविकल्पवर्षाणिवयो
नमानादित्यनेनगुणितेनानीत्यातीनवर्षा
णपानतानिनाने अधिकयाविंशत्यागुण
वित्वापादोनेनैकोनविंशत्याशतैर्विभज्यल
ब्धमनन्तरोक्ताक्षोकानीनगुरुगणितजन्मव
र्षाणांविशोध्यशेषैःस्फुटंनरमतीनजन्मवर्ष
पिण्डंभवतीति अत्रगुणकारभागहारयोरा
चार्येणाद्विगुणितेनापनिबद्धायतस्माचार्यप्रणी
तकालेतीनषष्ट्यान्दर्षद्वयंवयोमासवनदं
सादिनानि दिनपेवादि दिशेर्षायाणाष्ट
रुपञ्चेदाः नत्यतिगणमायच्छेदलेनवर्षद

येनसंगुणय ततोमासत्रयेदिनीकृत्य स
दिनेकृत्वानेनच्छेदेसंगुणय शेषयुक्तंकत्वा
त्वन्वेन्द्रिभिर्विभज्यावाप्तंशतपञ्चकंवत्स
त्वाविंशाद्यधिकेसार्धंनत्स्वर्षञ्चाच्छेदेसंयो
ज्यते तस्यचसविकल्पत्वात्सवर्णनायद्ध
भ्योगुणनाक्रियतेसाधस्येरूपार्धयोज्यते
ततस्सवर्णीकृतोभवति एवंतेपस्यद्वि
गुणत्वाद्गुणकारभागहारौवाप्याचार्येणद्वि
गुणावुपनिबद्धावुपनिबद्धाविति तदर्थंवद्
श्वत्वाविंशद्गुणकारःप्रत्यंशशतशतमाभाग
हारइति ॥ यदुक्तंवर्षमासक्रमेणेवनत्क
थमित्यत्राह ॥ वर्षाणिकार्तिकादीन्या
ग्नेयाभद्वयानुयोगीनि क्रमशस्त्रिभेनद्वप
ञ्चममनुपानत्यमन्त्यंचयद्भम ॥ कार्ति
कादीनिकार्तिकमासद्वर्षाणिवर्षाणिभ
वन्ति मासमासानिद्वादशभवन्तिवाग्ने
याकृत्तिकानःप्रभृतिभद्वयानुयोगीनि
भद्वयेनानुयोगोयेषां नत्त्रद्वयानुयो
गीनिक्रमशःक्रमेणपरिपाट्याभवन्ति
त्रिभेनतुपञ्चममनुपानत्यमन्त्यंचयद्वर्षमिति
पञ्चमेपाल्गुनंवर्षंत्रिभेनतत्रयानुयोगि
अन्त्यंद्वादशंचाश्वयुजेत्रिभेनत्स्यमपि
मनुपानत्यमेकादशंचत्रिभेनत्रयानुयोगी
न्तेचवर्षद्वयंत्रिभं तद्यथा कृत्तिकारोहि

ज्यो॰ टी॰ ११३

णीभ्यां कार्त्तिकः मृगशिरआर्द्राभ्यां मार्ग।
शीर्षः पुनर्वसुतिष्याभ्यां पौषः अश्लेषा
मघाभ्यां माघः पूर्वफल्गुन्युत्तरफल्गुनीह
स्तैः फाल्गुनः चित्रास्वातिभ्यां चैत्रः विशा
खानुराधाभ्यां वैशाखः ज्येष्ठामूलाभ्यां
ज्येष्ठः पूर्वाषाढोत्तराषाढाभ्यामाषाढः
श्रवणधनिष्ठाभ्यां श्रावणः शतभिषक्
पूर्वभाद्रोत्तरभाद्रपदाभिर्भाद्रपदः रेवत्य
श्विनीभरणीभिराश्वयुज इति एतदु
क्तं भवति यदा कृत्तिकास्थो रोहिणीस्थो व
स्थितो वा गुरुरुदयं याति तदा कार्त्तिक
वर्षं ज्ञेयमेवमन्येषामपि अत्रान्ये वा १॰
वदन्ते यथा यान्यमतं चेत्यत्रात्मशाहः
समीपवर्ती अथान्यैरेकादशसमो
पेदशमे श्रावणोन्तद्वादशमाश्वयुजमि
ति यत्कश्यपादिवचनैस्सह विरोधो
भवति तथा च गर्ग आह ॥ फाल्गुनी
वैतहलेवबवेयादिबृहस्पतिः सफाल्गु
नोहङ्कुरवस्त्रान्नमुख्यार्थनाशजेतु अ
षाढादीनि वर्षाणि वेयादिबृहस्पतिः
पर्वोत्तरप्रोष्ठपदे चैवेद्वेत्तिमेव च प्रोष्ठ
पाद इति ज्ञेया मध्यमेवत्वतोहिसः आ
श्विनीवेवयाम्ये च वेयादिबृहस्पतिः
हेवत्सरलोपत्युकस्यात्मर्वभूतहिता।

वहः ॥ तथा च पराशरः कृत्तिकारोहि
णीषूदिते वृहस्पतौ ग्रनाहप्रियाधिप्राव
ल्य गोपशकटिकपीडावर्षोमरोइयोषिनदे
वगवादिवर्जनं तिष्यपुनर्वस्वोरकमविप
र्ययः पृष्ठवन्मचाश्लेषामघायोसभुपताप
श्च ॥ फाल्गुनीसावित्रेषु कविकवित्रेम
सभिलेख चित्रास्वातिषूदितोन्नपस्यवर्षः
क्षेमारोग्यकरः एवमेव चैत्रेन्द्राग्नयेयैन्द्र
नैन्द्रनयोर्वनस्पतिमस्यवर्षं श्रेष्ठनृपतिप्र
धानजन विनाशाय तत्र ह इये आषाढयोः
प्राकारस्य नोहइयेमध्यमते मर्वर्षाणा
मन्योन्यभेदश्च श्रवणधनिष्ठावारुणेषु य
त्नत्वपसस्य वर्षोतिमपहृडये अजाहिर्बु
ध्न्यपौष्णेषु षाषारूपफले प्राकारस्य विपर्य
यः प्रभूतसस्यजलसम्पद्विजयदेमा १॰
न्यपुष्यपुष्करणीरिति एवमन्नान्तपृष्ठेन
समीयेदष्टमे वर्षे श्रावणमत्यमाश्वयुज
मितिनष्टोभने अत्र केचिद्विष्णुत्वस्य।
तभेदमन्यन्ते चिनदत्ताशाहयत्नस्पस्मो।
यत्नाश्वैलवाः छिनदाशास्त्रताषीमाहय
तेनसहविरुध्यते यस्मात्प्रियाचिष्टाक्ली।
त्राःशेषाः छिनदाश्रास्त्रताः शेषाः एवं च।
श्रिमयोगतइति तथा च वृद्धगर्गः नव
वादादिनक्षत्रतोर्दादशमासकाः शेषा

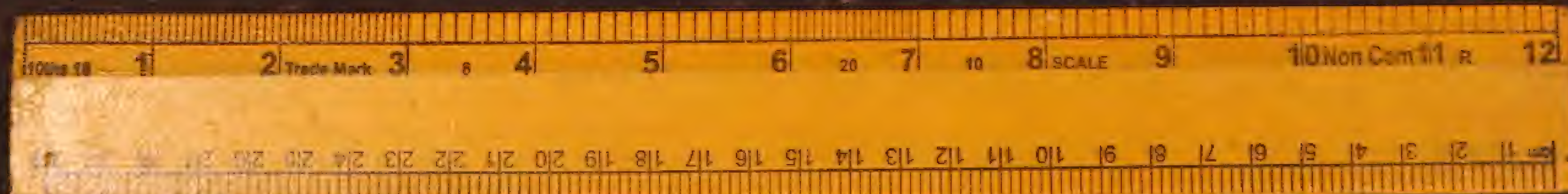
स्वयं क्षिणान्नतथा पञ्चमैकादशान्तिमाः
तथा चक्रपपः कार्त्तिकादिसमाह्वया
द्विनत्र विवादिनः त्रिभेभद्रपदेद्रेये
फल्गुने श्रवणे तथा तस्मात्क्रमशो भे
तु पञ्चमसप्तान्त्यमन्त्यं वयद्भवेत्स्वय
न्यमैकादशद्वादशान्विनतथाख्याति शोभ
नम् अथैतेषां कार्त्तिकादीनां वर्षाणां फ
लान्याह ॥ शकटानलोपजीविकगो
पीडाव्याधिशस्त्रकोपाश्च हद्धिरक्त
पीतकञ्जसमानो कार्त्तिकेवर्षे ॥ कार्त्ति
केवर्षे शकटोपजीविनो शकटेन गच्छन्ते उ
पजीवन्तिते वा तथा अनलोपजीविनो
स्वर्णकारताम्रकारायस्कारादीनां गवां
च पीडा भवति तथा व्याधयो वा शस्त्र
कोपाश्च वृद्धानि भवन्ति तथा रक्तपीतक
ञ्जसमानो इत्याखं रक्तपीतवज्ज्वसमपुष्पा
येषां स्युर्भवति तेषां वृद्धिर्भवति ॥
तथा वर्गः कार्त्तिकः प्रवृत्तानलात्स
...भयप्रदः गोपालविक्रयीडोवकको
नेवमहावृदः ॥ अथ मार्गशीर्षमाह
सौम्येऽनावृष्टिर्व्याधाः शालभा...
स्वधः व्याधिभयं क्षितेर्वपि...ना
जायते वैरम् ॥ सौम्ये मार्गशीर्षे व
र्षे अनावृष्टिर्भवति व्याधा शालभा

आखवो मूषकाः शालभाः प्राणिनः कीट
जातयः अण्डजाः पक्षिणः एतेषां स्वानां
वृद्धिर्नाशो भवति तथा व्याधिभयं रोग
भीतिर्भूपानां राज्ञां मिथे वृपिसहृद्वि रपि
वैरम्प्रीतिर्जायतेऽन्यथा किंपुनः शत्रु
भिस्सह न भवेदिति तथा वर्गः वर्ष
हन्तो व्याधिकेरामिषोभेदभयावहः शाल
भाषाकुलसंस्थो मेढ्ड भीतत्रयकारकः
अथ पौषमाह ॥ शुभकृज्जगतः पौषानि
वृत्तवैराः परस्परं क्षितिपाः द्विचिगुणो धान्या
र्घः पौष्टिककर्मप्रसिद्धिश्च पौषेवर्षे जग
तां लोकस्य शुभकृत् शुभमिष्टं करोति
क्षितिपा राजानः परस्परमन्योन्यं निवृत्त
वैरा विगतद्वेषा भवन्ति धान्यस्यार्घो द्विगु
णस्त्रिगुणो वा भवति धान्यस्य यन्मूल्यम
तीते नेव द्विगुणं त्रिगुणं वा मूल्यं लभ्यते त
था पौष्टिककर्माणां पुष्टिदानां कार्याणां प्र
सिद्धिर्भवति अतिशयेन भवतीत्यर्थः
तथा वर्गः प्रशान्तव्याधिदुर्भिक्ष दुर्भी
क्षां शान्ति... सर्वलक्षणसंपन्नः पौष
एवं स्वरोन्नमः अथ माघमाह पितृपू
जाभिवृद्धिमाघे महर्द्धिश्च सर्वभूतानां
आरोग्यवृष्टिधान्यार्घसम्पदो मित्रलाभश्च
माघे वर्षे पितृणां पूजाभिवृद्धिर्भवति अ

कोला·
राटी·
११४

सर्वजनाः पितृपूजाकर्मणि रता भवन्ति
तथा मघायाः पितृदेवत्वात् सर्वभूता
नां वहारिश्चित्रवृष्टिर्भवति तथाऽश्लेषायां
नीरोगता वृष्टिर्वर्णो धान्यस्यार्घसमृद्धिः
समर्घता एते भवन्ति तथा मित्रलाभश्च
भवति यत्किञ्चिन्मित्रेण तदाप्यते ऽत्यर्थं
तथा वर्गाः क्षेमारोग्यसुभिक्षं च वर्ष
णं शिवमेव च पितृपूजाः प्रवर्तन्ते माघे
चाश्वमेधयः अथ फाल्गुनमाह ॥
फाल्गुनवर्षे वियाक विरूढ विते महाघ्रिता
स्यानि दौर्भाग्यं प्रमदानां प्रबलश्चौरान्त
पाश्चोग्रः ॥ फाल्गुनवर्षेक विरूढविरूढे
सस्यानि वियाज्ञानीयात् कचिन्ते मे
कचित् स्थि क विरसैव भवति सर्वजन
या प्रमदानां स्त्रीणां दौर्भाग्यं दुर्भगत्वं भवेद्
ताम्र्याल भ्यो भवति प्रबलाश्चौरा लस्तरा
बहवो भवन्ति नृपाश्च राजानश्चोग्राः क्रूरा
भवन्ति तथा वर्गाः नारीदौर्भाग्यसौ
भ्राता फाल्गुनः लस्य वर्धदः कचिन्ते मस्य
मिलेव क विरल मकारकः अथ चैत्रमा
ह ॥ चैत्रे मन्दा वृष्टिः प्रियमन्ते ममव
निपाम कदवः वृद्धिकोपश्चान्यस्य भव ३,
ति द्वीपो ऽयवरूपेताम ॥ चैत्रे देहदर्भं
न्दा म्रुसा भवति प्रियमन्ते दुर्लभमन्ने

भवति लोके तेमेलत्रपालने तथा
वति पारजानाक्रूरा भवन्ति प्रोक्तश्च कोष्ठ
त्यस्य प्रतिधान्यस्य मृद्धा देहे द्विवोद्वत्स
तथा रूपवतो स्हरूपाणां पीडा भवति
वपुर्हस्तमव्युये तथा वर्गाः मन्दप्र
वालाराजानः प्रियमन्नेजनस्य च दोमा
रोग्येव मडनीचे यव घेल थाकडः ॥
अथ वैशाखमाह ॥ वैशाखे धर्मरता
विगतभया प्रमुदिताः प्रजाः नृपाः
यज्ञक्रियाप्रवृत्तिं निघ्नन्ति सर्वसस्यानां
वैशाखे हेमन्तपाः प्रजान्वयेषु भागहि
ताः सर्वजनपदाः धर्मरता धर्मसक्ता विग
तभया भयरहिताः प्रमुदिताः महर्षा
भवन्ति तथा च यज्ञक्रियाणां यागकर्म
णां प्रवृत्तिः प्रवर्तने भवति सस्यानां च
क्षेमं क्षेमनिष्पत्तिः समृद्धिर्भवति ॥
तथा वर्गाः ईतयः प्रशमं यान्ति संधिं
कुर्वन्ति पार्थिवाः वैशाखे सस्यजला
वृष्टयस्तु भवन्ति हि ॥ अथ ज्येष्ठमा
ह ॥ ज्येष्ठे जातिकुलधनश्रेणीश्रेष्ठा
पार्श्वधर्मज्ञाः पीड्यन्ते धान्यानि च हि
त्वा केतुरूपाणीजातिम ॥ ज्येष्ठे ज्येष्ठानि
कुलधनश्रेणीश्रेष्ठाः बहूनां समानजाती
यानां संघाः श्रेणिनः श्रेष्ठाः प्रधानाः नृपाः

जैवा
वाटी
११५

राज्ञानक्तेवसधर्मत्राधर्मेहतेनेस्त।
ह्निताः एतेसर्वेपवपीड्यन्ते तथाधा
न्यानिवपीड्यन्तेसर्वाण्येव किन्तुहित्वा
कुङ्कुमशालीजातिं कङ्गुःप्रियङ्गुः श्या
मीजातिर्तिलादिः केविड्ठमीजातिंप
ठन्ति एतद्वित्वावर्जयित्वा तथाच
गर्गः तृणगुल्मलतासस्यदेमवर्ष
विनाशनः उत्पातोदीप्तिजननोज्येष्ठाये
ष्ठन्तपालकृत अथाषाढमाह आ
षाढेमासयत्तेसस्यानिकविदम्यहि दृश्य
न्ते यागतेमेमध्येमत्राश्चभवन्तिभूपा
लाः ॥ आषाढेकविश्चित्तसस्यानि
जायन्तेऽन्यत्रनैवसर्वत्र अन्यत्रान्य
प्रदेशेष्वग्रह रिन्ववर्षणोभवति तथालो
केयागतेमेमध्यमेभवति अत्रखला
श्रेयोगः लद्रपालनेतेमतन्त्रमध्यमे
भवति क्वाप्यरकेनवातिनिरुक्तिमि।
त्यर्थः भूपालाराजानोयत्राकास्मात्र भ
वन्ति तथाचगर्गः दुर्भिक्षादेमजनन
माषाढेन्योन्यभेदकृत भूपालसुजन
म॰ नोमध्ये[illegible]कारकः अथश्रावणमाह
श्रावणवर्षेदेमेसम्यक्सस्यानिपाकमुप
यान्ति कुत्रचिदपिपावण्डाःपीड्यन्तेचेत
स्कराः ॥ श्रावणवर्षेतेमेभवतितथा

सर्वाणिसस्यानिसम्यक्तिनाश्रितेपाकंनिष्प
त्तिमुपयान्ति तथायेतस्कराःक्रुराश्चपा
षण्डावेदबाह्यास्तेसर्वेपीड्यन्ते येचतद्
ज्ञास्तेषांतद्गुणोपाषाण्डानांभक्तास्तेऽप्य
पिपीड्यन्तेवापरे तथाचगर्गः श्राव
णःसस्यसंपन्नःक्षेमारोग्यकरःशिवः
धान्यैसमर्घतोयानिसस्यवर्षेतिवासवः
तस्कराःपाषाण्डिनःसर्वेतद्भक्ताश्चोपतापे।
त अथभाद्रपदमाह भाद्रपदेवल्ली।
जेनिष्पत्तिंयातिपूर्वेमुख्येव नभवत्प
रेसस्यकविश्चित्कचिद्विभ्रमयम ॥
भाद्रपदेहेवल्लीजेम्बुशाधिकेनिष्पत्तिंप
रिपाकंयातिप्राप्नोति तथाच एवंप्र।
थमेसर्वसस्येनिष्पत्तिंयाति अपरेपश्चि
द्धमेसस्यंनभवति कचित्कचिदेकवि
प्रदेशेभयंभीतिर्भवति तथाचगर्गः
प्राहपात्तस्यजननोनाशायस्यपरेवयत
केशातिवर्षाविन्देमेकविदहेमकारकः
अथाश्वयुजमाह आश्वयुजेहेमन्तेप
ततिजलेप्रमुदिताःप्रजास्तेमे प्राणायः
प्राणभृतांसर्वेषामनवाकुलम् ॥ आ
श्वयुजेहेवर्षेत्रजस्त्रसन्तेजलेवर्षेप
तति सलिलेवर्षतीत्यर्थः तथाप्रजाः
सर्वाःप्रमुदिताःप्रहृष्टाःक्षेमञ्चभवति।

ज्यो॰
टी॰
११६

तथा प्राणस्य तो प्रावीवि णं प्राणायो भवति
बलोपचयो भवति तथा अनवाकुल्यम
तिसमिते च ॥ तथा वृद्धगर्ग: यथो
मसस्यान्नजलदो मध्यापथयुज: शिवा स
म्यवृष्टिर्भव: श्रीमान्सर्वकामसुखावह:
तथा च समाससंहितायाम् ॥ गुरुरुद
दयति नक्षत्रे यस्मिंस्तत्संज्ञितानि वर्षाणि
द्वितीये ये चान्याशे त्रिभमत्यपञ्चमभूपा
न्त्ये च ॥ अनेन वाक्येनाचार्यस्य प्रथमेव
व्याख्यातोऽथ उपान्त्यमेकं दशमन्त्ये च द्वा
दशमिति तथा फाल्गुणचैत्राषाढमध्या:
सौम्याधमस्तथा ज्येष्ठवैशाखपौषमार्गशुभ
फलप्रदा: श्रावणाद्याश्च ॥ अथ नक्षत्रे
षु चरतो गुरोर्विशेषफलमाह ॥ उदगा
रोग्यसुभिदान्तेमकरोवाक्पतिश्चरन्भानो
याम्येन द्विपरीतो मध्येन तु मध्यफलदायी ॥
वाक्पतिर्बृहस्पतिर्भानां नक्षत्राणामुद
त्तरेणाचरन्नाढ्यनारोग्यसुभिदन्तेमकरः
आरोग्यसुभिक्षं ते मेवकरोति मध्येन त
चरन्मध्यभावो नन तत्रेरवाकन्मध्यफल
दायी भवति मध्यमेव फलं ददाति न शुभ
नाप्यशुभमिति ॥ अन्यदप्याह ॥ वि
चरन्भद्वयमिहलास्यार्थं वत्सरेण मध्यफ
लद: तस्यातो विशेषो विचरेद्यधिके यदिक

द्वभयोर्णीन्याग्नेयात्

वाः

दाचित ॥ वत्सरेण वर्षेण भद्वयेन नक्षत्र
द्वयं विचरन्नाकन्नुकविह: शोभन: एतदु
क्तं भवति बृहस्पतिर्यदा वर्षेण भद्वयेन
क्षत्रद्वयं भुङ्क्ते तदा प्रजानां शुभकरो भव
ति नक्षत्रद्वयं सार्धं यदि वत्सरेण विच
रति तदा मध्यफलो मध्यमेव फलं करोति
न शुभं नाप्यशुभमित्यर्थ: अधिके भ
द्वयात्सार्धाद्यदि कदाचिद्विचरेद्वर्षेण त
दा सस्यानां विध्वंसी भवति सस्यानि वि
नाशयतीत्यर्थ: तथा च पराशर: यथा
दक्षिणोत्तरमार्गप्रविचारी मध्यदारुणोत्त
मप्रजाभावकर: श्वेतरक्तपीतकृष्णवर्णो
ब्राह्मणादिवर्णजयाय ॥ तथा नक्षत्र
मध्येन प्रविचरन्तस्य सेपको वा विपर्ययवा
न्विपरीत: ॥ अथ गुरोर्वर्णलक्षणमाह
अनलभयमनलवर्णो व्याधि: पीतवर्णेन
म: श्यामे हरिते तस्करेभ्य: पीडा रक्ते श
स्त्रभयम् ॥ धूमाभेनावृष्टिर्दश
गुरौ नृपवधो दिवा रहे विपुलेऽमलेऽरुता
रे शोहे प्रजा: स्वस्था: ॥ इदमाह गुरोर्दे
वाचार्ये बृहस्पतावनलवर्णे अग्निभमे
नलभयमग्निभीतिर्भवति पीते पीतव
र्णे व्याधिपीडा धूम्रे धूम्रवर्णे वा अनन:
संग्रामा: हरिते हरितवर्णे शुक्ला मेनक

ज्यो॰
टी॰
११७

117

रेभ्यश्चोरेभ्यः पीडोयतायोलोकानां भवति
रक्तेलोहितवर्णेशुभ्रमयं धूमाभेधूमप्र
भेग्रनावृष्टिरवर्षणं दिवादिवसभागेदृ
ष्टेन्द्रपवधोराज्ञोमृत्युर्भवति ॥ तथाच
वराहाः अजमेकलनमध्यमोणुकः ७५
६।६ ऊंभमानाभ्योप्रभवतिववावतो
तोलब्धस्पष्टोदयविणमार्थमेतोनवतिगु
णश्चेशादिनाश्चेराशिकेनन भवति गुण
नविंशदेशलब्धेननवमर्थभ्यधिकेन व
४ उभये २० ४ करणाधिपाके ५
७७ एतेनयुक्तेनक्रमेणेन १२३५
नवतिभक्तेशेषे ६५ लब्धे १२ पाक
युक्ते ५५ वह्निभक्तेशेषे ३० अतएवा
नाख्यः खकुवाणाभिरविनः स्यष्टयने
अत्रवासनानविभगणावस्वाद्यइतिश्रम
सिद्धान्तोक्तत्वात गुरुभगणाद्वादशगु
णिता तथाच ‥ प्रबलः चिन्तामणि
नाविणेपाशाकस्नमस्तवास्कोनविस्त्यः।
स्तेनेशायुक्तः पञ्चाङ्गानाद्यः खगोभागः
खकशरानुभिरल्पिताः मध्यागुरोरशाः
खगोशेषेवतुर्गणाम मध्यमार्कस्यवा
ज्ञाना ‥‥ अथयता ‥ द्दानिच शकादौ
कदाचिद्दर्पणेनदिवादेवप्रोहिताः वा
जावानियतेनतक्रदेशेनावानिनश्यति

विपुलेमहाबिम्बेअमलेनिर्मलेस्फुरत्ताचेशोभ
नताबेद्यौ निश्चिष्टेप्रजालोकास्वस्थानी
रोगाभवन्ति केचिन्नपाक्षस्थाइतिपठन्ति
अथमेघवत्सरप्रकृत्यमाह ॥ रोहिणीपान ।
लभेच वत्सरतनुनाभिलाषाढाहृदये सार्प
पित्र्यदैवतेनवकुसुमेप्रष्ठैःशुभैतैः फलम्
देहेक्रूरनिपीडितेऽग्निलजेनाभ्योभयेन्द्र
कृतेपुष्पेमूलफलक्षयोथहृदयेसस्यस्य ।
नाशोध्रुवम् ॥ रोहिणीअनलभेचकृत्ति
का एतेद्वेनक्षत्रेवत्सरतनुसंवत्सरप्रकृतस
शरीरं आषाढाद्वयेपूर्वाषाढोत्तराषाढेन
स्थेवनाभिः सार्पमश्लेषाहृदयं पित्र्यदैव
तमघाकुसुमंपुष्पमिति प्रयोजनमप्याह
नैस्तत्वादिभिः प्रष्ठैःपापग्रहविरहितैः लो
केशुभंफलंभवति देहेक्रूरनिपीडितेइति
क्रूरग्रहारविभौमशौरयः देहेतनौकृत्तिकारो
हिण्याविति अर्थः क्रूरनिपीडितेक्रूरग्रहेण ।
योर्यदाग्रिपाशा हिंसास्याद्अनिलजंभयं
भवति अग्निर्दहनवह्निः अनिलोवायुःअन
योर्जाते तथानाभ्यांपीडितायांआषाढा
द्वयमित्यर्थः तस्करेडभिंस्तभयंभवति पु
ष्पेमघायांपीडितायांमूलफलक्षयः मूला
नांमूलानांफलानांचाम्रादीनांतयो
विनाशोभवति अथआहस्थार्थं हृदये

ज्यो॰
वटी॰
११९

नयुतस्याद्यास्तविकलागताः एवोपन्न
भ्यस्तेषुोभयदवाशिष्यते तावन्तिवर्षा
नयुतानिभवन्ति अथवहृस्पतिहात्ते नहत्र
तद्धोनवर्षज्ञानमाह ॥ एकैकमट्
भुनवाहतेषुदत्वाष्टष्टद्वादशांकक्रमेण
हत्वावतुर्भिर्वसुदेवताद्यान्यहूनिशेषा
शाकस्वर्वमहम ॥ वर्तमानयष्टावृस्य
येननास्तविकलाश्रद्याश्रनष्टाः एवक्ष्या
पितात्ताविकलाअष्टपंवकत्रनवभिर्गुण
येत ततोद्विनयस्यानस्थैभ्यावर्तमानव
छ॰ ष्यगतवर्षेभ्योद्वादशभागेगतवर्षादिकं
गृहीत्वा नवगुणितेषट्‍वेषुयोजयेत
वतउक्तं एकैकमहेभुनवाहतेषुदत्वाष्ट
ष्टद्वादशांकक्रमेणेति द्वादशभिर्वर्षैः
एकैकवर्षयोजयेत वर्षस्थानेद्वादशभि
र्भागमपहृत्यलब्धवर्षाणि तएववाण
याः शेषद्विशतावष्ट्याकष्ट्यास्तुष्टसवि
कल्पमहितेहात्ताप्रागष्टागताद्यानीय त
द्वादशीनामपहृत्यायथिवा तद्वादश
भागेनवहतेषट्‍वेषुयोजयेद्यष्याया
छे॰ नमेवनतस्वदेभोगमपहृत्यागमयेषा
स्यानमृपहियोजयेत ततस्तत्वतुर्भि
र्भागमपहृत्या यहाङ्कनान्युहूनिकलाना
णिवसुदेवताद्यानिधनिष्ठादीनिभवंति

ष्टोषस्याय्य लब्धस्यमन्नविंशत्याभागमप
हृत्यावशेषांकसमेधनिष्ठादिकेनक्षत्रेव
नौवे तत्रवतुर्भिर्भागेहृतेयच्छेषस्यापि
तदेशाकर्स्वमहेभवति लब्धमोप्यनक्ष
त्रान्यस्यनक्षत्रस्यतावद्विरेशोभुक्तभोगे
रु॰ गुणानभुक्ते वर्तमानान्स्वर्वस्यकार्तिकादेः
प्रवृत्तिरिति यउक्तं वर्षाणिकार्तिका
दीनि आग्नेयाद्दृयान्नुयोगीनीत्यादि
एतन्मध्यमगत्याहेयं नस्फुटगत्येति त
ज्ज्ञानयनमाचार्येणस्फुटतरेपञ्चसिद्धान्ति
कायां तथाव रविपूर्णिमाःपन्चयुतेव
र्षाणिपितामहोपदिष्टानि अथमाप्ताय
भाते ग्निसमेव्रवमन्त्रिषष्ठाक्रान्त ॥ गीनेश द्यु॰
केन्द्रकालेपन्चभिकहृत्यशेषाणवर्षाणि
द्विगुणमाघामितायंग्यां द्विगुणोनदन्तु
दयात मेकत्रिंशयुगणेनिष्ठिर्भमाकेना
वाहतेषट्कैः दिग्रहभागेलमभिकृतेशा
णिभेषनिष्ठायमिति तत्रानिवर्षाणि
शेषपतिःमदर्पणेहृतमेवस्यस्तनोनक
वर्षाणांचानोष्कलेतेराशिकेनप्रतिवर्षम
न्तःप्रदर्शितं तत्रफलेभाज्यभाजकस
प॰ णीद्वावप्यवर्तितो तत्रभाज्यराशिर्वाते
द्वाविंशतिः २२ भाजकराशिःसहस्राष्ट
त्वः १८७५ तत्रशकेन्द्रकालाहत

ज्यो॰
टी॰
१२॰

वर्षाणि सौराणि यानि तानि बार्हस्प
त्यानि क्रियन्ते कथमुच्यते पृथक्त्वानि
द्वाविंशत्या संगुणय्य प्राप्तमाहेन्दुभिर्वि
भज्य लब्धवर्षाणि एवं राशयः कल्प्याः
ग्रीषात्रिपादादिगुणकाः गुणितान्यब्दवृद्धि
मब्दादासमेषादिके वर्षाणामध्यापये
त् तच्च वर्षादिफलं तत्रैव शककाले मेयो
ज्य बार्हस्पत्येन मानेन तानि वर्षाणि भव
न्ति एवं स्थिते सति तत्र शककाला प्राप्तम् । नू,
स्यषष्ट्या हृतच्छेदयिपाते प्रोक्तमस्ति वेदनव
यमाह्वयः साधाः ४ ९ ॥ ४, ४ ९ एता
न्यन्तरयोज्यानि भवन्ति तदर्थं सवर्णानि क्रि
यन्ते सहेनहिकेन गुणयित्वा रूपसंयो
ज्यमानोशापिनैवाह पञ्चाशाम्याः एवं तेम
सवर्णिते सति गुणकाः भाजकाव पि सवा
र्णितो यततस्तावेकत्र गुणकाः भाजकाः
रो गुणकास्तत्र शतानि षट्स्वे जाताः भाजा
पहाराः स्थानवनामाख्याः लब्धेन फले
न शककालसंयुक्तेन साहि बार्हस्पत्येन मा
नेनाब्दवर्षाणि भवन्ति तच्च द्वादशभागे हृते
अतीतावर्षा भवन्ति शेषवर्षं चभिर्भा
गेगुणाति लभ्यन्ते यतः पञ्चवर्षिकं युगं
तेनालवाहतस्माद्दशलब्धयदा भवन्ति ए
स्माककालात् अमहादशैककसेवेको

नक्षत्रपदेदीयते पृथक्त्वादब्दसमुहान
त्तत्रवर्षद्वादशकेन नक्षत्रपदामन्तरे भव ना,
न्ति चतुर्भिर्भागैर्हृते नक्षत्राणि मकरादी
नि लभ्यन्ते तेषां च धनिष्ठादिकगणना
युगानि धनिष्ठाद्यैर्युगैः षष्ट्यब्दमहतिः यतो
बहुत्वाद्ये धनिष्ठोपान्तिमपर्यादिदेवाधिपे
भोज्यनक्षत्रयादाभवन्तीति ॥ अधुना
द्वादशानां पञ्चाब्दावस्थितानां युगानां नाम
न्याह ॥ विष्णुः सुरेज्यो बलिभिद्धुताश
स्त्वष्टोत्तरप्रोष्ठपदाधिपश्च क्रमाद्युगेशाः
पितृविश्वसोमशक्रानलाख्योऽश्विभगाः
प्रदिष्टाः ॥ विष्णुर्नारायणः प्रथमयुगे ब
हज्यो बृहस्पतिर्द्वितीये बलिभिदिन्द्रस्तृती
ये हुताशोऽग्निश्चतुर्थे त्वष्टा नाम प्रजाप
तिः पञ्चमे उत्तरप्रोष्ठपदाधिपोऽहिर्बुध्न्यः
षष्ठे पितामहः सप्तमे विश्वेऽष्टमे सोमो नव
त्व, मे शक्रानल इन्द्राग्नी दशमे अश्विनाव संहं,
मेकादशे भगो द्वादशे एते देवविशेषाः
द्वादशक्रमादब्दपञ्चकयुगस्वामिनः प्रदि
ष्टाः उक्ताः तथा च समाससंहितायाम् ॥
विष्णुसुरपाकहुतभुक्त्वष्टाहिर्बुध्न्यपितृवि
श्वानि सोमसमेन्द्राग्न्यश्विन्नभगा
भगसंज्ञेच ॥ अथ युगेषु पञ्चपञ्चवर्षा
णि भवन्ति तेषां नामदेवतां च प्रतिपाद्याह

ज्यो॰
टी॰
१२।

121

संवत्सरोऽग्निः परिवत्सरोऽर्क इडादिकः शीत
मयूखमाली प्रजापतिश्चाप्यनुवत्सरः स्या
दुद्वत्सरोऽप्युमापतिश्च ॥ संवत्सरः परि
वत्सर इडावत्सरोऽनुवत्सरः इद्वत्सराख्यानि
पञ्च वर्षाणि भवन्ति तत्र यः संवत्सरः प्र
थमः स खल्वग्निदेवत्यः यः परिवत्सरो द्वि
तीयः सोऽर्कदेवत्यः यश्चेडादिक इडा तृ
श्चादीयस्स इडावत्सरस्तृतीयः शीतमयू
नदैवत: खमालीचन्द्रः। योऽनुवत्सरश्चतुर्थः स प्रजा
दैवत: पतिः स्याद्दैवेन यउद्वत्सरः पञ्चमः सपु
लमुमापतिरुमाभर्ता रुद्र इति अत्रैवे दैवत:
वत कथनेन किं प्रयोजनं उच्यते यथा
युगानामधिपतय उक्तास्तथा वर्षाणाम
पि तस्मिन्वर्षे तस्य देवताया यागसम्य
त्यर्थं वेदे पठ्यते तदर्थं दैवत्यकथनमि
ति ॥ अथैतेषां फलान्याह ॥ वृष्टिः
समाये प्रथमाद्द्वितीये प्रवृत्ततोयाः कथि
तस्तृतीये पश्चाज्जलं मुञ्चति यश्चतुर्थे
स्वल्पोदके पञ्चमवर्षमुक्तम् ॥ संवत्स
राख्ये वर्षे समावृष्टिर्भवति तत्रापि वा
हीतवात्यत्वा श्रावणभाद्रपदाश्वयुजा
कार्तिकमासेषु चतुर्ष्वपि तुल्या भवती।
त्यर्थः द्वितीये परिवत्सरे प्रवृत्तं प्रथममा
सेश्रोदावृष्टिर्भवति पश्चाच्छ्रावण।

भाद्रपदयोर्भवति नाश्वयुजकार्तिक
योरित्यर्थः तृतीये इडावत्सरे प्रवृत्ततो।
याद्रक्जला वृष्टिर्भवति चतुर्ष्वपि च मा
सेषु यश्चतुर्थं वर्षमनुवत्सराख्यं तत्पश्चा
दन्ते जलं पानीयं मुञ्चति वर्षति आश्व
युजकार्तिकयोर्न श्रावणभाद्रपदयोः य
त्पञ्चमं वर्षमुद्वत्सराख्यं तत्स्वल्पोदकम।
ल्पजले उक्तं कथितं चतुर्ष्वपि मासेषु ॥
अधुना युगान्युत्तममध्यमाधमान्याह ॥
चत्वारि मुख्यानि युगान्येषां विष्णुरिन्द्रो
ऽनललदेवतानि चत्वारि मुख्यानि च म
ध्यमानि चत्वारि तान्यन्यान्यधमानि विद्यात्
एवं द्वादशानां युगानां मध्याच्चत्वारि यु
गान्युत्तमफले प्रयच्छन्ति कानि तानि
विष्णुः इन्द्रः जीवो बृहस्पतिः अनलोऽग्नि
रेवमादिदैवतानि तथा चत्वारि मध्यमा
नि मध्यमफलानि कानि तानि त्वष्टाहि
र्बुध्न्यपितृविश्वदेवतानि तथान्यानि च
त्वारि सोमेन्द्राग्निभगाख्यानि एता
न्यधमानि तुच्छफलानि विद्याज्जानीयात्
तथा च समासंहितायाम् चत्वारि यु
गान्यादौ शुभानि मध्यानि मध्यफलानि
चत्वार्यन्त्यानि न शोभनानि वेषांविधो।
ऽत्र ॥ अधुनाद्यादसपर्वस्य भवत्याख्य

ज्यो॰
टी॰
१११

स्यादस्य प्रवृत्तिकालमाह ॥ आर्यधनि
ष्ठामभिप्रपन्नो माघे यदा यात्युदयं सु
रेज्यः षष्ट्यब्दपूर्वः प्रभवः स नाम्ना प्रप
द्यते भूतहितस्तदाब्दः ॥ सुरेज्यो बृहस्प
तिरायं प्रथमं धनिष्ठांशं धनिष्ठायाः प्र
थमपादमभिप्रपन्नस्तत्र स्थितो माघमा
से यदा यस्मिन्काले उदयं याति सूर्यम
ण्डलादुन्मज्जति तदा तस्मिन्काले षष्ट्य
ब्दः षष्ट्यब्दस्य प्रथमोऽब्दः प्रभवना
मा प्रभवसंज्ञः प्रपद्यते प्रवर्त्तते तस्या
प्रारम्भो भवतीत्यर्थः एतच्चादेशमा
तेन योमाचलत्र सम्भवति न सौरमा
सेन यतः श्रुतदृक्कर्मवशायतर्यदाराशि
तवकाशगत्योर्विंशतेर्लिप्तावत्वारिणा
तेनैव भवति सूर्यराशिदशके षड्भा
गाद्द्वादशलिप्ताः व्रजावस्थितो भवति
तदेतत्सम्भवति नान्यदेति कीदृशो
ऽसौ भूतहितः भूतानां सत्त्वानां हितोऽनु
कूलो भवतीति ॥ तथा च लक्षणमा
ह ॥ क्वचित्तु वृष्टिः पवनाग्निकोपाः
सन्तीतयः श्लेष्मकृताश्च रोगाः संवत्स
रे त्रिप्रभवे प्रवृत्ते न दुःखमाप्नोति जन
स्तथापि ॥ क्वचित्कस्मिंश्चिद्देशे संवत्स
रे वर्षे प्रभवे प्रवृत्ते सति क्वचित्स

बृं॰

ष्टिर्वर्षणं भवति न सर्वत्र तथा पवना
नाग्निकोपः पवनो वायुः अग्निर्हुताश
नः वायुप्रकोपः अग्निकोपश्च क्वचिद्भ
वति तथा ईतयोऽतिवृष्ट्यादय उपद्रवाः
सन्ति भवन्ति श्लेष्मकृताः कफोत्पन्नाः
श्वासादयः क्वचिद्भवन्ति तथापि जनो
लोको न दुःखं कष्टं प्राप्नोति लभते ॥
अथान्येषां द्वे युगनामानि फलमाह ॥ त
स्माद्द्वितीयो विभवः प्रदिष्टः शुक्लस्तृती
यः परतः प्रमोदः प्रजापतिश्चेति यथो
त्तराणि शस्तानि वर्षाणि फलान्यथैषाम्
निघ्नन्पालीन्दयवादिसस्यं भयैर्विमु
क्तामुपयान्ति वैरं स्नेहं च लोकाः कलिदो
षमुक्ताश्च तदा प्रशान्तिं च भूतयाश्च
तस्मात्प्रभवाद्द्वितीयो विभवनामा
प्रदिष्ट उक्तः तृतीयः शुक्लः परतोऽनन्त
रं चतुर्थः प्रमोदः प्रजापतिः पञ्चमश्चेति
इति षड्भिः प्रकाराय एतानि वर्षाणि यथो
त्तराणि उत्तरोत्तराणि शस्तानि प्रभाति
२ अथानन्तमेषां वर्षाणां फलानि भवन्ति
निघ्नन्नित्यादि तदा तस्मिन्युगे दाजे
वर्षे भूतधात्रीं वसुन्धरामेवं विधां शान्ति
पालयति किंभूतां निघ्नन्ति घ्नन्त्यश
माः शालयः सवो यवादयः सस्यानि

जेता॰
टी॰
१२३

वयस्यांतो आदिग्रहणात्मोधूममस्तव ता।
कमङ्कमाषाभस्यन्ते तथा भये दोषे विमुक्तो
वर्जितो उपतान्तैवैरा न हृष्टेषां संहृष्टो
कांप्रहृष्टजनो कलिदोषमुक्तो कलियुगेये
दोषाश्च धर्मव्याधिदारिद्र्यशोकाकालमृत्युप्र
भृतयस्तैर्मुक्तो रहितो अथवा कलिःकलहः
दोषाःपरस्परोपतापः ॥ अथ द्वितीययुग
माह ॥ आयो द्विजाःश्रीमुखभावसंयुवा
मधर्मेतियुगे द्वितीये वर्षाणि पंचैव यथा
क्रमेणा श्रीपत्रशान्तानि समेप वेदे ॥ त्रि
षाय वर्षेषु निकामवर्षी देवोऽनिवातंक मा
यश्च लोकाः अहृदयेन्य हिममासुहृष्टि ॥
किन्नरोगाःसमतागमश्च ॥ द्वितीयेवाह
स्यायुगे आयःप्रथमोऽङ्गिराः द्वितीयः
श्रीमुखः तृतीयो भावसंज्ञः भावेसंज्ञा
तेनैवाय चतुर्थो युवा पञ्चमःसधर्मा
एतानि पञ्चवर्षाणि यथाक्रमेण पतिपात्या
ष्यिनानि अत्रादिलद्युगे ये षाणि प्रथमानि वर्षा
णि शान्तानि शोभनानि अपरे पश्चिमे वत्स
र्षव पश्चिमेहे समे नप्रभेनाम प्रभवति
त्रिषाय वर्षेषु प्रसृति आये प्रथमे युगेषु।
वर्षेषु अंगिराश्रीमुखभाववादिषु देवस्तो
निकामवर्षी निकामपर्याप्त वर्षे वर्षति।
लोके नतो निवातंक भयशातंक उपद्रवोभो

तिसुनिर्गतोऽविद्यमानो यस्य तथाश्चान्यप
श्चिमे हृष्टि वर्षयुगे सुवृष्टिःशोभने वर्षणे
समान्तुल्या भवति नातिवह्वी नात्यल्पा यथा
कालोपयोग्या च किन्नराश्चिन्नवर्षहृदये रोगा
यदा भवन्ति तथा समतागमश्च समवस्ते।
ग्रामस्तस्यागमःप्राप्तिः ॥ अथ तृतीययुगस्या
ह ॥ प्राक्रे युगेऽर्वमथ प्लवाख्ये वर्षे द्विती
ये वहुधान्यमाहुः प्रमाथिनं विक्रममप्यथा
न्यं हृषं वदन्ति याकुरुताभयोगात् ॥ आये
द्वितीये तु प्रथमे तु वर्षे कृतानुकारें कृतःप्रजा
नो पापःप्रमाथी विषविक्रमोऽन्तकेभिदंदो
षेणा भयप्रदोव ॥ प्राक्रे ऐन्द्रे युगे पूर्वं प्र
थमे वर्षे मी प्लवाख्यमी प्लवसंज्ञे अथ शब्दः
पादपूरणो द्वितीये वर्षे वहुधान्यसंज्ञमाहुः
कवयःप्रमाथिनं तृतीये विक्रमं चतुर्थे अ
पिशब्दश्चार्थे अथ शब्दश्चानंतर्यार्थे अन्य
त्पञ्चमे वृषंनाम गुरुवाक्ययोगात् हृष्यति।
वासंयोगात्जानीयात् कृतानुकारं स्यादेव
मानेनैतानि वर्षाणि भवन्ति यस्मिन् काले
गुरुरादित्यमण्डलादुदेति तस्मिन्नेव काले
अब्दप्रवर्तिरतः ओगुरुवाक्ययोगादिति आ
ये द्वितीये चेति आये वर्षे द्वितीये च एतेद्वे
वैशुभे प्रथमफले प्रजानां लोकानां कृता
नुकारे कृतःकृतयुगस्यानुकारे

ज्यो॰
टी॰
१२४

हानात्तस्मादृष्टफलमित्यर्थः धर्मवन्तःसवि
तादीयेजीविनःप्रजाभवन्तीतियावत्
प्रमाथीनामतृतीयोऽब्दःसयायोनिष्टफलः
वृषविक्रमौतुर्यावब्दौसुभिक्षदौसुभिक्षं
ददतः किन्तुरोगभयप्रदौरोगंभयंचकु
रुतः ॥ अथचतुर्थस्ययुगस्याह ॥ श्री
हेचतुर्थस्ययुगस्यपूर्वेयेचित्रभानुकथय
न्तिवर्षे मध्यंद्वितीयेस्वभानुसंज्ञेरोगप्रदे
उ॰
स्नुकरेनतेच ॥ तारणंतदनुभूविवादि
दंसस्यहाड्रिमुदितानिपार्थिवं पञ्चमेव्य
यमथान्तिशोभनेमन्मथप्रबलमुत्सवाकु
लम् ॥ अहमिति चतुर्थस्ययुगस्यसङ्कता
प्रथमस्यपूर्वेप्रथमेवर्षेयश्चित्रभानुसंज्ञो
तस्मिंश्चशुभंकथयन्ति प्रवदन्ति तथैव
द्वितीयेस्वभानुसंज्ञेतत्रमध्यं मध्यफलं
तृतीयंतारणंनाम तस्मिन्रोगप्रदेरोगान्ददा
ति सुभिक्षकरेचस्वल्पंकरोति तदनुतस्मात्
तीयचतुर्थे यथाश्चतुर्थंवर्षंनामयेना
मतस्यभूविवादिनि भूविवादिजलदेददा
ति तथासस्यानामुद्दिदं मुदितानिया
र्थिवे मुदितान्हृष्टानीवात्पार्थिवादा
नायत् तथापञ्चमेवर्षेव्ययसंज्ञेतस्मिं
ष्टभुशान्तिकथयन्ति मन्मथप्रबले म
न्मथःकामोबलउद्धतोयस्मिन्वर्षेतम्

तथोत्सवैर्विवाहादिभिराकुलमत्सोत्यमम
अथपञ्चमस्याह ॥ त्वाष्ट्रेयुगेसर्वजिदाद्य
उक्तःसंवत्सरोन्यःखलुसर्वधारी तस्माद्वि
रोधीविकृतःखरश्चशस्तोद्वितीयोत्रभयाय
प्रोक्ताः ॥ त्वाष्ट्रेयुगेआद्यःप्रथमःसंवत्सरो
वःसर्वजिन्नामाउक्तःकथितः अन्योद्विती
यःसर्वधारी खलुशब्दोवाक्यालंकारेआ
गमेयानतार्थोवा तस्माद्द्वितीयात्परतः
तृतीयोविरोधीनामचतुर्थोविकृतः प
ञ्चमःखरःशस्तोद्वितीयोत्रभयायप्रोक्ताइ
ति अस्मिन्युगेद्वितीयोऽब्दःशस्तःप्रथमः
शेषाःप्रथमद्वितीयचतुर्थपञ्चमाभयाय
भवन्ति भयंकुर्वन्ति मुनिष्टफलदाइत्य
र्थः ॥ अथषष्ठस्ययुगस्याह ॥ नन्दनो
ऽथविजयोजयस्तथामन्मथोस्यपरतश्चदु
र्मुखः कान्तमत्रयुगमादितस्त्रयंमन्मथः
समफलोधमःपरः ॥ अहिर्बुध्न्येयुगेप्रथ
मोऽब्दोनन्दनः अथानन्तरेद्वितीयोविजयः
तथानेनैवप्रकारेणतृतीयोजयः चतुर्थो
मन्मथः अस्यचतुर्थस्यपरतोनन्तरंदुर्मु
खःपञ्चमः अत्रास्मिन्युगेआदितआदौप्र
थमवर्षत्रयंशुभमित्यर्थः केचित्कान्त
मत्रयुगमादितस्त्रयंइतिपठन्ति अत्रास्मि
न्युगेआदितआदौप्रथमंवर्षत्रयंकान्तंम

टीका।
वटी।
१२५

मन्मथः समफलः न शुभो नाप्यशुभः स्या
त्। अपरस्त्वदुर्मेधो धमः अशुभफलः स्या
त्। अत्र समासमाह ॥ हेमलंबइति प्र
थमे युगे स्याद्विलंबिपरतो विकारिच पार्थि
वीति नंदनस्तव स्वतो वत्सरो गुरुवर्षो नय
न्मः ॥ इति प्रियाप्रचुरपवनाहृष्विवे
तपूर्वे मन्दे सस्यं नवबहुसलिले वत्सरेण।
द्वितीये अनुद्वेगः प्रचुरसलिलः स्यात्
तृतीयस्तत्र्यां दुर्भिक्षायसंवहति मतः शो
भनोथद्वितीयः ॥ सप्तमे मे त्वष्टो हेल म
म्बइति प्रथमो वत्सरः स्यात् विलम्बि द्वि
तीयः परतोनन्तरे तृतीयो विकारि चतु
र्थस्तस्ये पार्थिवीति चतुर्थं तदनुतस्य
स्थानस्थोवत्सरोव्ययइति स्मृतः ॥ क्रो
गुरुवर्षेन बृहस्पतिनाद्योपात इति।
प्रायेति पूर्वे प्रथमे द्विवर्षे इति प्रायाहषा
युपद्रवबहुलाः प्रचुरपवनाबहुलानाहपि
भवति अतोद्वितीये वर्षे मन्दमल्पं
सस्यं नवबहुसलिलप्रभृते जलेन भव।
न्तु^ ति तृतीयो वत्सरो हेमः प्रभूत दोषदस्त
था प्रचुर सलिलः प्रभूत जलः स्याद्वे
त्र चतुर्थो दुर्भिक्षाय भवति ततोनन्त
रं सुभवइति पञ्चमः शोभनः श्रेष्ठः सस्य
द्वितीयो बहुजलश्च भवति अथात्र समाह

का^

वैश्वेयुगेपूर्वोह्नदित्यथा प्रथमः वत्सरोन्यः प्र
मादी द्वितीयः क्रोधी तृतीयः परतः क्रमेण।
विश्वावसुश्चेति पराभवश्च ॥ इत्वीपयोप्री
तिकैरोप्रजाना मेवात्तृतीयो बहुदोषदोषः
अन्येषु समो किन्तु पराभवोग्निः शस्त्रामया।
तिर्द्विजगोभयंच ॥ वैश्वेश्वषष्ठमे युगेस्मा
द्यः प्रथमः संवत्सरः शोकहृदितिपठंति
केचिच्छोकहृदितिपठंति शोकं कृन्तति
छिनत्तीति शोककृत् यतोस्य शोभनं फ
लमाचार्यो वक्ष्यति इत्वीय गोप्रीतिकरो प्र
जानामिति तस्माच्छोकहृदिति निःसन्दे
हः पाठः अन्यो द्वितीयः शुभकृत् तृतीयः
क्रोधी परतोनन्तरे क्रमेण विश्वावसुश्चे
ति चतुर्थः इति शब्दः प्रकारे पराभवश्च
पञ्चमः अर्द्धमेतौ प्रथमद्वितीयावत्सौ प्र
जानां प्रीतिकरौ एवां संवैशाषयज्ञानाम
प्यायस्तृतीयो हसवहुदोषदः बहुन्दोषा
नपूर्भान्ददाति अन्येषाबष्ठिमौ चतुर्थप
ञ्चमौ समफलौ न शुभौ नाप्यशुभौ कि
न्तु अवर्षे द्वे अग्निः पराभवः अग्निभयंभव
ति तथा शस्त्रमयार्तिः शस्त्रेणामयेन
भया^ रोगेणार्तिः पीडा भवति तथा द्विजगोभयं
द्विजानां ब्राह्मणानां गवां च भयं भवति
अथात्र समाह ॥ आद्यः संवत्सरो नवके

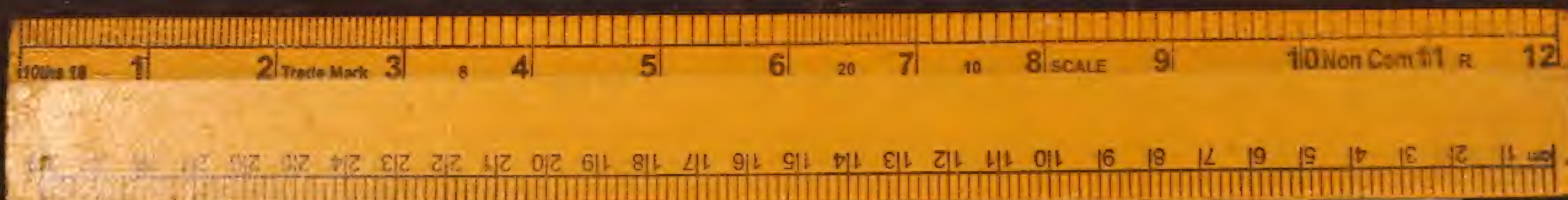
युगेत्र्वस्यात्कीलकोन्यःपरतश्चसौम्यः साधा
रणोविरोधकृदित्येवं शुभप्रदोकीलकसौम्य
संज्ञौ ॥ कष्टःप्रवङ्गोबहुशःप्रजानांसाधा
रणोल्पजलमीतयश्च यःपञ्चमोविरोधकृदि
त्यथाहृष्टिर्जलेनत्रवसस्यसम्पत् ॥ नव
मेसौम्ययुगेश्राद्यःप्रथमोहःसर्वगमंत्रस्या
ङ्गवेन अन्योद्वितीयःकीलकः परतस्तती
यस्सौम्यः साधारणश्चतुर्थः विरोधकृत्पञ्च
मः इत्येवंप्रकारः अथप्राहश्चाननन्तर्ये त
त्रकीलकसौम्यसंज्ञौद्वावब्दौशुभौश्रेष्ठौ स
र्वगमन्त्रैःप्रजानांबहुशोबहुप्रकारैःकष्टो,
शुभः साधारणेब्देअल्पेजलेस्वल्पमुदकं
ईतयोतिवृष्ट्यादयउपद्रवाभवन्ति अथा
ननतरंयःपञ्चमोब्दोविरोधकृदिति तत्रतस्मि
न्नब्देविरंनानाकारैर्जलैर्वृष्टिविदृषति
तथासस्यानांसम्पञ्चभवति ॥ अथद
शमस्याह ॥ इन्द्राग्निदैवेदशमेयुगेय
त्राद्यवर्षंपरिधाविसंज्ञं प्रमाथिनंवि
क्रमसप्ततोन्यत्स्याद्वादसंचानलसंज्ञितं
च ॥ परिधाविनिमध्यदेशनाशोन्त्यहा
निर्जलमल्पमग्निकोपः अलसस्तुजनःप्र
माथिसंज्ञेडमरेरक्तकपुष्पबीजनाशः ॥
नन्दनःसकललोकनन्दनोराक्षसानलयु
क्षोनलस्तथा ग्रीष्मधान्यजननोराक्ष

सोवह्निकोपमरकप्रदोनलः ॥ दशमेयु
गमिन्द्राग्निदेवते यत्रतस्मिन्नाद्यवर्षंप्रथ
मेपरिधाविसंज्ञे प्रमाथिनेद्वितीये अतो
स्मादन्यत्तृतीयेविक्रमेस्याद्भवेत् राक्षसेच
तुर्थे अनलसंज्ञितेपञ्चमे वर्षाच्चात्रसर्वत्र
सम्बन्ध्ये परिधाविनिवर्षेमध्यदेशनाशो।
भवति नृपैरेवनृपहानिः राज्ञोमरणं ज
लमुदकमल्पलोके अग्निकोपोवह्निभयं
प्रमाथिसंज्ञेजनोलोकोलसस्सालसोभ।
वति तथाडमरेकलहस्सग्रामः रक्तकपु
ष्पाणांयेषांपुष्पालोहितेभवति तथारक्त
कबीजानांचनाशोभवति विक्रमस्तुस
ललोकानां उद्भेदनिर्भोजनन्दनोहस्सम
स्तजनसम्हृष्टिकरः राक्षसस्सकललोका
नामेवक्षयकरोविनाशकरः अनलस्तथा
तेनैवप्रकारेणक्षयकरएव अस्मिन्युगे
राक्षसोहोग्रीष्मधान्यानांयवगोधूमानां
जननःसम्पत्करः अनलोवह्निकोपमरक
प्रदः अग्निकोपंमरकंचददाति ॥ अथै।
कादशमाह ॥ एकादशेपिङ्गलकाल।
युक्तसिद्धार्थरौद्राःखलदुर्मतिश्च आद्येत्
वृष्टिर्महतीसघोषाश्वासोहनुकम्पश्च
कासः ॥ यकालयुक्तोनदनेकदोषोवि।
द्धार्थसंज्ञेबहुशोगुणाश्च रौद्रोतिरौद्रःक्षय

ज्यो॰
तारी॰
१२७

कल्पादिष्टोयोऽङ्गमेनिर्मथ्यमहाहिकलाः ॥
एकादशेश्चापिवेयुगेप्रथमोवृःपिङ्गलः
द्वितीयःकालयुक्तः तृतीयःसिद्धार्थः च
तुर्थोरौद्रः पञ्चमोदुर्मतिः खल्वपाद्या
ममेयोनत्तार्थः आद्येप्रथमेवर्षेमहती
वाताश्रतिवृष्टिर्भवति सातमनैरौद्री
रसंयुक्ता नवत्वाभवन्तीत्यर्थः तथा
एवासीभवतिजनानांहनुकस्यपुतस्या
कामः कामपीडाभूतानांभवति तथा
हनुनीकेपते यसर्वकालयुक्तेतमने
केदोषंबहुदोषप्रदम् सिद्धार्थेतेव
हवःप्रभूतागुणाललसम्पदादयः यो
रौद्रेभ्योतिरौद्रीतिदुष्टफलप्रदः तथा
युकाम्बुजानांनयकरःप्रदिष्टउक्तः यो
दुर्मतिस्तमध्यमहाहिकत मध्यमोऽब्दो
हिमवेदेति ॥ अथद्वादशमाह ॥ भा
ग्यायुगेदुन्दुभिसंज्ञमाद्येतस्यस्यवृद्धि
महतींकरोति अंगारकेशोनदनुतथाय
लेषूवराणांविषमावृष्टिः ॥ रक्ता
मा[illegible]कस्मिन्नन्तरसिन्नयदेष्टिकां
तदाप्रकोधोबहुक्रोधकंस्मृतसंक्षया
[illegible]नीऊकतेविरोधेः ॥ भावयमे
[illegible]दादशेयुगेआद्येप्रथमवर्षेदुन्दुभिके
तुत्समहतीमामिवृद्धिस्यवृद्धिकरोति

तदनुतत्पश्चाद्द्वितीयमेवारत्नेतस्मिन्नवे
एववायामाङ्गालयायनाश्चायभवति ह
हिव्यविषमा अतुलाप्रतिवाता वा भवति
तथातृतीयसद्वेवर्षेरक्ताक्ष संज्ञकेथित
युक्ते तस्मिन्नन्द्वे दंष्ट्रितंभयंभवति दं
ष्ट्रिणःक्रकरादयलब्धेतेभये तथागदा
श्चेभागाश्चभवन्ति चतुर्थेक्रोधसंज्ञेतस्य
बहुक्रोधकरोबहुप्रकारैलोकानांक्रोधेक
रोति तथाराष्ट्राणिविरोधैःकलहैःशून्यीकरो
भवति अपरस्त्यानिपरस्त्यानिकरोतिपर
स्त्रीऊकृतेऊत्रासयतीत्यर्थः ॥ अथपञ्च
मवर्षस्यफलेनक्षयसंज्ञस्यदेवतः
कृतमित्येतदाह ॥ क्षयमितियुगस्यान्त
स्यान्त्यब्दक्षयकारकेजनयति भयंतदि
प्राणांकृषीवलहृदिदम् उपचयकरंविद्
पुराणांपरस्वहृतांकथाकथितमाखिले
वणिक्चेयनदयक्ष्मासतः ॥ अन्यस्य
स्या॰ युगस्यद्वादशात्यन्तमेवंक्षयमितितयसंज्ञं
क्षयकरंबहुविधंजनानांक्षयंकरोतिवि
प्राणांआवृताकोभयेभीतिं[illegible]
यति कर्षकानांभोकाणिकानांचलब्धि
दं विटपराणां[illegible]
करं तथापरस्वहृतां[illegible]
पचयकरं [illegible]

बृ॰
टी॰
१२८

128

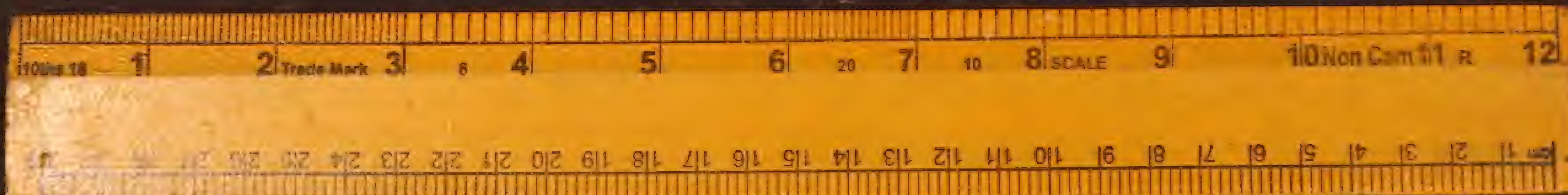
द्वात्रिंशमावप्रत्यक्षप्रवृत्तस्य यौवप्रत्यक्षस्य समाप्ति
नः युगस्यपंचकस्य हकालत्वानेनिबोध
नेत्यस्मिन्नार्थे यत्कथितमंकेलदृश्यास्मि
न्बृहस्पतिवार्षेसर्वंसमासतस्तेनेपतःक
थितमनुक्रम तथावसमासमसंहितायाम
पैत्रीतृतीयमष्टमभेद्वितीयवर्जं नेयेवमे
तद्युगेपिज्ञेयं युगे द्वितीयेवतद्यमपिपाप
देवर्क्षेम वैश्वेतृतीयमष्टमभेत्रमदान्तु
कोनिवावशेषाणि सौम्येद्वितीयवर्षंप्र
भावहेयतृतीयेत् प्रथमेपुष्यभेमेद्यात्रेत
तीयवर्षंतथाग्निदेवत्ये भाग्येप्रथमेवर्ष
मेतादृशमेवतेषाः ॥ अथविमलत
नुमाह ॥ अकलुषांशुर्जटिलः पृथुमूर्तिः
कुमुदकुन्दकुसुमस्फटिकाभः ग्रहहतो
नयदिसत्पथवर्त्तीहितकरोमरमन्त्री
नराणाम ॥ एवंविधोमरपुरोहितस्य
निर्मलजातो मनुष्याणांहितकरःशिव
प्रदःकीदृशः अकलुषांशुर्निर्मलरश्मिः
जटिलः सम्पत्तीनरश्मिभिर्व्याप्तः पृथु
मूर्तिर्विस्तीर्णदेहः तथाकुमुदकुन्दकुसु
मस्फटिकाभः कुमुदकुन्दकुसुमस्फटिकसम
तिः सदृशीआभाकान्तिर्यस्य ग्रहैरहि
तःसत्पथवर्ती यदिचग्रहहतोन
भवति ग्रहयुद्धेनापराजितोन

भवति तथासत्पथवर्त्ती ग्रहनक्षत्राणां उ
त्तरमार्गे यदिगच्छति ॥ इतिश्रीभट्टो
त्पलविरचितायांसंहिताविवृतौबृहस्पति
चारोनामाध्यायोष्टमः ॥ ॐ नमस्सूर्याय
अथशुक्रचाराध्यायोव्याख्यायते ॥ त
त्रादावेववीथ्यस्तयोमार्गाउदग्मध्यद
क्षिणाख्यास्तुवानेवधातनवाख्योमार्गभेद
वणमण्डलानिभवन्ति ॥ तत्रादावेवप
क्षान्तरेणवीथीनांलक्षणमाह ॥ नाग
गजैरावतवृषभगोजरद्गवमृगाजदह
नाख्याः अश्विन्याद्याःकैश्चित्त्रिभाःक्रमाद्वी
थ्यःकथिताः ॥ नागवीथीप्रथमा ग
जवीथीद्वितीया ऐरावतवीथीतृतीया
वृषभवीथीचतुर्थी गोवीथीपञ्चमी
जरद्गववीथीषष्ठी मृगवीथीसप्तमी अ
जवीथ्यष्टमी दहनवीथीनवमी एता
नववीथ्यःकैश्चिदाचार्यैर्देवलप्रभृतिभि
अश्विन्याद्यास्त्रिभास्त्रिभिः त्रिभिर्नक्षत्रैःक
थिताः अश्विनीभरणीकृत्तिका नागवी
थी रोहिणीमृगशिरआर्द्रागजवीथी पु
नर्वसुतिष्यआश्लेषाऐरावतवीथी एवं
मेताभिस्त्रिभिस्त्रिभिर्भैरन्याअपिज्ञेयाः एताः
क्रमात्त्रिभात्त्रिवीथ्यःकथिताःउक्ताः ॥
तथाचदेवलः ॥ अश्विन्यादित्रिभाः सर्वा

जैवा॰
टी॰
१२५

नागाद्यादहनान्तिकाः वीथयोश्वगृहत्र
यन्नवप्रोक्ताःप्रवर्तन्ते तथा वृद्धगर्गः
त्रिषु त्रिष्वश्विन्यादिषु परावर्तिमगनन्दनः
नागवीथीति सा ज्ञेया प्रथमान्यानि बोध
त वै हि एषा द्विता ज्ञेया दित्यायैरावतः
स्मृतः मघाद्यास्मृर्व भा ज्ञेया हस्ताद्या गोः
प्रकीर्तिता जरद्गवी विशाखाद्याम्नगाख्या
मृगवीथिका अजवीथी त्विसमाद्याः पू
र्वायाद्दहनास्मृता ॥ अथ स्वमतेन वी
थीनां प्रविभागमाह ॥ नागातुपवन
याम्यानलानि ... ये ता महात्रिभाञ्चैव
गोवीथ्या मश्विन्यः पौष्णे देवापि भद्रपदे
जरद्गव्यां श्रवणाद्विभं मृगाख्या त्रिभं वैम
त्रं हस्त विशाखा त्वाष्ट्राण्यजा त्वषाढ
द्वये दहना ॥ पवनःस्वातिर्यामभर
णी अनलः कृत्तिका एतानि त्रीणि न
क्षत्राणि नागवीथी पैतामहं रोहिणी म
गशिरस्त्वार्द्रा गजवीथी अनदेहमिति प्रो
क्तं ऐरावती मघपूर्वफल्गुन्युत्तरफ
ल्गुन्य इति त्र्यृक्षा गोवीथ्यामिति अ
श्विन्यः पौष्णं रेवती देवभद्रपदे पूर्वभद्र
पदोत्तरभद्रपदे एतानि चत्वारि नक्षत्रा
णि गोवीथी जरद्गव्यामिति श्रवणा
त्रिभं त्रितयं तद्यथा श्रवणधनिष्ठा

शतभिषगिति जरद्गव्यां मृगाख्यात्रिभं त
मैत्राद्ये मैत्रमनुराधा तदाद्यं त्रिभं तत्र
त्रये अनुराधा ज्येष्ठामूलमिति मृगाख्या
हस्तो विशाखा त्वाष्ट्रं चित्रा एतानि तथा
ऽजवीथी तथाषाढापादद्वये आषा
ढद्वये पूर्वषाढोत्तराषाढे इति दहनवी
थ्यां ॥ अथ तासां मार्गप्रविभागमाह ॥
तिस्रस्तिस्रस्तासां क्रमादुदङ्मध्ययाम्यमा
र्गस्थाः तासामप्युत्तरमध्यदक्षिणेन स्थि
तैकैका ॥ तासां नवानां वीथीनां नवानां वी
थीनां क्रमात् परिपाटिकया तिस्रो वीथ्य
उदङ्मध्ययाम्यमार्गस्था [illegible]
ऽन्तरे मार्गे मध्यमे याम्ये च दक्षिणस्थिताः
तद्यथा नागगजैरावता उत्तरमार्गस्थाः
वृषभगोजरद्गवा मध्यममार्गस्थाः मृगा
जदहना दक्षिणमार्गस्थाः तासामपि
वीथीनामुत्तरमध्यदक्षिणमार्गस्थानामु
त्तरमध्यदक्षिणेनैकैका स्थिता त
द्यथा नागा उत्तरोत्तरा गजा उत्तरमध्यमा
ऐरावता उत्तरदक्षिणा तथा वृषभाख्या म
ध्यमोत्तरा गोवीथी मध्यमध्यमा जरद्ग
ववीथी मध्यदक्षिणा तथा मृगाद्दक्षि
णोत्तरा अजा दक्षिणमध्यमा दहनाद्दक्षि
णदक्षिणेति ॥ तथा च पराशरः ॥

ज्यो॰
टी॰
१३

१२१

त्तदपि मतान्तरमाह ॥ उत्तरमार्गो याम्या
दिनिरादितो मध्यमस्तु भाग्याद्यः दक्षिण
मार्गो वाष्ट्रादिः कैश्चिदेवं स्मृता मार्गाः ॥
कैश्चिदाचार्यैरेवमनेन प्रकारेण मार्गाः कृ
ताः तेवगर्गादयः याम्या भरणी तदादि
को नवनक्षत्रात्मक उत्तरो मार्गो निगदित उ
क्तः तद्यथा भरणी कृत्तिका रोहिणी मृ
गशिर आर्द्रा पुनर्वसु तिष्य आश्लेषा मघाः उत्त
रो मार्गः तद्यथा पूर्वफल्गुनी उत्तरफल्गु
नी हस्तचित्रा स्वाति विशाखानुराधा ज्येष्ठा
मूलमिति मध्यमो मार्गः दक्षिणमार्गो
वाष्ट्रादिः आषाढादि आषाढान्तादिको
नवनक्षत्रात्मको दक्षिणो मार्गः तद्यथा पू
र्वाषाढोत्तराषाढा श्रवणधनिष्ठाशतभिष
क्पूर्वभद्रपदोत्तरभद्रपदारेवत्यश्विन्यो द
क्षिणो मार्गः इति तथा च गर्गः ॥ आश्व
युज्यान्तपर्यन्ते पाष्ट्रदैनवकेशवो वर्त
मानस्तदा शुक्रो दक्षिणपथि वर्तते श्र
श्रोणित्रिपर्यन्ते भाग्यादैनवकेशवो
वर्तमानश्च स मध्यमे पथि वर्तते
भरण्यादौ मध्ये वैवस्वतीये नवके वारो वर्त
मानः शुक्रो ह्येषः उत्तरे पथि वर्तते ननु
के गृहकर्माद्यन्ते वेदेव नक्षत्रे किं मता
नौः प्रयोजनमित्याशंक्याह ॥ ज्योति

रागमशास्त्रे विप्रतिपत्तौ नयोन्यमस्मा
के स्वयमेव विकल्पयितुं किन्तु बहूनां म
तेनैव ॥ ज्योतिषि ग्रहनक्षत्रादीनि ता
न्यधिकृत्य कृतं शास्त्रं ज्योतिषं तत्रागम
मशास्त्रमागमेन विना न ज्ञायते अस्मा
के विप्रतिपत्तौ विषये स्वयमेवात्मना विक
ल्पयितुं न योग्यं न न्याय्यं इदं शोभनमि
दमशोभनं यतस्सर्वं एवमनयत्रिका
लदर्शिनः तत्रापि एकस्य कः कीदृश आ
गमः तस्मादस्माकं विकल्पयितुं न्या
य्यं किन्तु बहूनां प्रभूतानां मुनीनां मतेनैव
ह्य कथयिष्ये ॥ अधुना वीथीनां फलमा
ह ॥ उत्तरवीथिषु शुक्रः सुभिक्षशिवकृ
त्तोयसमृद्धये वा मध्यासु मध्यफलदः क
ष्टफलो दक्षिणास्थान ॥ शुक्र उत्तरवी
थिषु नागगजैरावताख्यासु स्थितो य
दि कम्पमण्डले अस्तमयेवा गतः तस्माद्देवाद
येवा गतस्तदा सुभिक्षं शिवकृत् सुभि
क्षं शिवं श्रेयश्च करोति एवं मध्यासु मध्य
वीथिषु वृषभगोजरद्गवाख्यासु मध्य
मफलप्रदः तत्र भ्रमणे मध्यमेव फलं क
रोति तथा च दक्षिणासु वीथिषु मृगा
जदहनाख्यासु कष्टफलो निष्टफल इति
तथा च गर्गः उत्तरास्तमये उत्तरमार्ग

ज्यो॰
टी॰
१३२

मजवमाश्रितः सभिदेवसवंहिचयोग
देमेविनिर्दिशेत् उदयात्सप्तमेऽकर्यान्मध्य
मेमार्गमाश्रितः मध्यमेवर्षमस्यचयोगते
मेविनिर्दिशेत् उदयात्सप्तमेऽकर्यादति
तांमार्गमाश्रितः धान्यस्य संग्रहेऽकर्यात्के
दारेषुनिलालयेत ॥ तथाचयवनाश्वः
तत्रनागवीथीगतोनामाश्रितोऽस्पीडय
ति महाकुलानिवाजवीथ्यांमेरावण्यांत्व
पतिकुलविरोधः ॥ आर्षभ्यांवयोविज्ञ
ज्ञानबलाधिकसस्यपीडासेषु व्याधि
प्राङ्गभेवस्थितोवीथ्यांसस्यानांमनोहानिः
जरद्गववीथ्योपगतविदोमृगवीथ्यांम
नाथ्याधसस्यनयखिनोपितृवीणोऽवा
स्तु आजेमस्यवर्षनुसवादिनामाधि
कं सस्यमेनुविलयतमशिपित्रव्याधि
मस्यवस्र ॥ अथासामपिविशेषमाह
अनुतमेनामेनेममध्यमव्यूनमपथ
मकह कहतमेऽसोम्यायाहवे वीथिषु
यथाक्रमेणफलं ब्रूयात् ॥ सौम्यायामद
गाद्यासुवीथिषुनागायासुनकसूयथा
क्रममनुक्रमेणविपाल्यफलमिदेब्रूयाद
देत् सुयानामायामसूत्तमेफलेशुभे
मध्यमध्यमेवगोवीथ्यां मध्यमल्लमौद ब
शुभेजरद्गववीथ्यां अधममतिहकगवी

थ्यां कष्टमधुमजवीथ्यां कष्टतमम
तिकष्टंदहनवीथ्याम् ॥ अथशुक्र
स्यपंचमण्डलानिभवन्तितेषांलक्षण
ममफलमाह ॥ भरणीपूर्वमण्डल
मृक्षचतुष्के सम्भितकरमायेवंगाङ्गम
हिषबाह्लीककलिङ्गदेशेषुभयजनन
म ॥ अत्रोदितमारोहेद्ग्रहोपरोयदि नू॰
सितेनदाहन्यात् भद्राश्वशूरसेनका
यौधेयककोटिवर्षनृपान् ॥ अथप्र
थमेमण्डलेभरणीपूर्वमृक्षचतुष्के भर
णीपूर्वांप्रथमायस्यसूक्षचतुष्कस्यतत्त
भरणीकृत्तिकारोहिणीमृगशिरोख्यमिति
ऋक्षभितकरम सम्भितेकेवाति तथा
वंगजनाः अंगामहिषाः बाह्लिकाः क
लिंगाः येषांयेदेशास्तेषुदेशेषुभयजन
नेभीतिंजनयत्युत्पादयति अस्मिन्म
ण्डलेस्थितंशुक्रंयदिनस्यं मण्डलाद्दि
तेयचपरोऽन्योग्रहः आरोहेत् यदिपतत् उ
अग्रतःकिंहतोऽत्यर्थः तथाभद्राश्वाज
नाः शूरसेनकाः यौधेयकाः कोटिवर्षाः
एतेसर्वएवक्ष्माराजानस्तान्हन्यान्नाश
येत् ॥ अथद्वितीयेमण्डलेफलमाह
भवत्यूर्ध्वआर्द्राद्येद्वितीयमण्डलंतुभव
हेषुवेशिनामभकरविशेषनाशकर
॥

ग्रैका।
टी।
१३३

वेष्टानाम् ॥ अन्येनाग्रक्रान्ते म्लेच्छादवि
क शूद्रजीविनो मनुष्याः गोनन्दनीव प्राडा
म्लेछदेशाख्यान्हन्ति ॥ आर्द्रीयमण्डल
प्रथमेव भवति एयेनदात्र वर्तएये द्वि
तीयमण्डले तत्रापि तान्मुक्तपार्थ्ये भव
ति अमितमपरिमितं न स्तुतं जलमल्या
नां च समन्वकरोति विप्राणां ब्राह्मणा
नामशुभं करमनिष्टं करोति कुर्वन्हन्तो
विषमस्वभावानां विशेषतो प्रभव
ते अत्रापि मण्डलेऽन्येन परेणाग्र
हेणाक्रान्ते रुद्रे शकाः म्लेच्छजनाः श्र
टावकाश्च अपरा क्लीनश्चजीविनः एव
भिन्नेन जीवन्ति [illegible]
गोनन्दाजनाः नौकाश्च अथमककर्मक
राः शूद्रा वैदेहाजनाः एतान्सर्वान्
पू॰ मयस्य इति लोपद्रुता भवन्तीत्यर्थः
अथ तृतीयमण्डलेसफलमाह ॥
पञ्चम॰ वित्तनभ्रानादि कमदितास्य प्रभाषक
शूकः एतानस्वदभय जनने नीवोमन्ति
देनकलकत्यं ॥ पित्र्यायैव हृद्रोहनप
र्जन्याविनाशाय प्रदानं सुस्वाव्या
लामलिक वनवासि इभित्र भावृदान् ॥
तृतीये मण्डले मात्रादि पश्चके मघाश्रा
दैषपूर्व फाल्गुन्यशतनक्षत्र [illegible]

दिनक्षत्रेय मण्डलाड् गतो विवर्तितभ्य
स्य प्रमाणकेन समस्ता लोप्रनष्टकाकरः
तस्मात्तु भिन्नं ते नकाश्चोराग्राम्याभ
येजनयन्तु त्पादयति तथानीवाना
मुजति प्राधान्ये करोति संकरकारा
वर्णसङ्कर करोति पित्र्यादि मघायेम
ण्डले अन्येन अयंपेतफलोवहद्वाय दि
भवति तदा अविकानविसम्भ्रान्ताश्चा
वानानान् प्रदान पुण्ड्राः अपराश्च
मलिकाजनाः वनवासिनो वनेचराः
द्रमिडाजनाः सामुद्राः समुद्रतीरवासि
नः एतान्निहन्ति घातयति अथ चतु
र्थमण्डलेसफलमाह ॥ लान्याद्यंभाश्च
तथेमण्डलेमनक्षत्रपर्वमभयकरे ब्र
ह्मदत्तकलभिताति द्वयेमित्रभेदाय ॥
अर्कक्रान्तेमृत्युः किरातभर्तृः पितृश्चिवे
त्वाकृत अत्यन्तावन्ते पुलिन्दतङ्गनाय
रमेनाय ॥ स्वात्याद्येनाति पूर्वेमत्रि
तयेन दक्षितयेवत्तर्थमण्डले एतद
भयकरेभयेन करोति का आदिक्लतं
भीतिनोत्पादयति तथा ब्राह्मणाना
सत्रियाणांवकलभिताति द्वयेभवति
यथा वाडिकरोति तथामित्रभेदायभव
ति मित्राणां सुहृदां भेदपरस्परं ग्रीतिनां
न॰

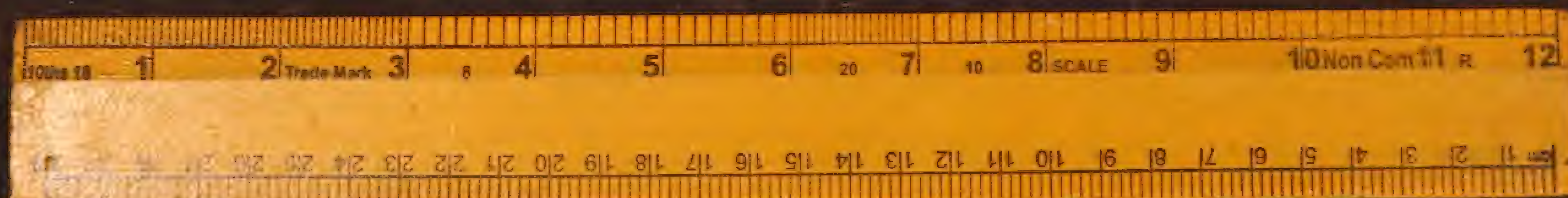
दैवा॰
तरी॰
१२४

नयति अश्विनिमण्डलेश्वन्येन गृहेण।
क्रान्तेशके मत्तुः किरातभर्तुः किरातधि
पस्यपितरिमेचर्णायति तथा वैद्याकेन
नानपिनष्टेव प्रत्यन्ता गृहवासिनः
आवन्तीजनाः पुलिंदाः तेगनाः श्वेतनाः
पतोऽपिनष्टेव ॥ अथपंचमेमण्डले
मफलमाह ॥ ज्येष्ठायेंपर्वतेवनक्ष
देशागदेश्रवाध्यते कापमीरापमकेम
त्यान्तवारुदेवीमवन्तीव ॥ अश्वारोहे
दुमित्रान्भीरामहत्रिगर्तमोरघ्यान् नाश
यति सिंधुसौवीरकाश्चकापीप्रवरसथधः
ज्येष्ठारोज्येष्ठस्वकेपर्वतेपंचनदेपञ्च
मेमण्डले तत्रत्वनक्षत्रेभादे दक्षिभिते
तस्करवेश्याशारोकांस्त्रमदाश्चददाति न
थ्याकाश्मीरान्तानान् अश्वकान्त्रस्थान्
पतान्नानान् वाहदीहीनदीतटवासि।
नश्चर्धः अवन्तीजनान स्वाहदेवीन
वंतीश्राहदेवीसहितान् मनाश्ववाधय
ते उपनाययति अश्विनिमण्डलेयत्र
पवेगृहस्थितमावेहेवदाइमित्रान्नाना
न् आभीरान् अत्थान निगर्तसौराष्ट्र
न् पतान्नाशयति तथैनयति तथा।
सिन्धुसौवीरकान्नानानाशयन्तेव का।
श्मीरकसकाशिराजस्यवधोभवत्येव

ति ॥ अथषष्ठेमण्डलेमफलमाह ॥ ब
हुवषन्नतेश्रवमेतन्मण्डलेधनिष्ठाये
श्रविथनगोकुलाकुलमनल्पधान्यकृषित
मभयम अश्वारोहेमलिकगोधावांत
वःप्रपीयन्ते वैदेहवधःप्रत्यन्तयवनश
कदासपरिवृद्धिः ॥ धनिष्ठायेधनिष्ठा
पूर्वकेवानन्तरेधनिष्ठाशतभिषकरवे।
भद्रपदोत्तरभद्रपदारेवत्यश्विनीति पतत्
मठेमण्डले तत्कुमेश्रुभफलप्रदे भूरिध
नगोकुलाकुले भूरिवकुलेधनेविनेगो
कुलानिगोवाटाः पतेताकुलेलोयमेश्वा
मे अनल्पधान्यप्रभूतशालिसंयुते
कविसविश्रुतभयभीत्यासंयुते न
मर्वत्र अश्विनिमण्डलेयघ्ययंग्रहः
स्थितमारोहेनदामल्लिका भावंतथः प
तेजनाःप्रपीयन्ते तथा वैदेहानोजना
नोवधोनराणांप्रत्यन्तागृहस्थासिनः
यवनाःशकादासाःकर्मकराःपतेषोप
विवृद्धिर्भवति ॥ अथैतान्मण्डलानां
विशेषफलमाह ॥ अथवस्थाख्याना
देज्येष्ठायेवापिमण्डलेशुभदे विस्वाये
पूर्वायांश्रवाणियथोक्तफलदानि ॥
अथदस्यपश्चिमायांदिशिस्थान्यमण्ड
ले ज्येष्ठायेनमण्डलेनशुभदे एतद

केभवति अग्निमण्डलह्ये पुत्रकुदितः
पश्चिमायां शुभफलदः एवमेवपश्चि
मस्मायं मण्डले पूर्वायां पूर्वस्यां दिशि ।
शुभदं पोषाणान्यानि मण्डलानियथो
क्तफलदानियथाप्राग्उक्तफलेनदेवप्र
यच्छन्तीत्यर्थः तथाचपराशरः आग्ने
यमण्डलेपुत्र कृत्वा ... ... दण्डनीत्या
... हितदाकरणविनावनोर्धदण्डनीत्या
नानिवारुणमण्डलानि नवभरण्यादीनि
वलानि वन्नेत्ताणि ज्येष्ठाश्रविष्ठे
वसावि वन्नेत्ताणि अग्नेयमेवमण्डलेवानमा
हेन्द्रवरुणदेवाग्नेयमेवमण्डलेवात्मा
कुम्भीलाव्याथमार्गमर्धदण्डेवेष्ठवान
वसेतेष्ववलात ॥ अथमण्डलेषुप्र
तिवर्द्धमानो व्रतकविन्द्रपतनयस्य
हन्त्रपालप्रजानामुपतापयति तेषु
वोदयात्क्रमेणोकुर्वन्त्यथमेतेनेत्वभि
दानयांनवरुणप्राकलिङ्गानयनेः
स्तुस्नान्येनान्यग्रहाच्छ्रोमोम्निरुप
दवादप्रवेनमनयन्त्र्यप्रस्यानानामा
वाय द्वितीयेनसमन्मदादन्त्यप्रभक
मालवयाण्डमालकेकेयापञ्चायव
तृतीयेपाकेमौदाकन्यपानयायात्यग्र
हादनाकाप्रमीरयवनलङ्कमाल।
वकिरातपाण्डुनामानः अनयेनपुन
लिचतयोपुदर्शसमस्तेनानिविधनेः

यग्रहाकृदत्त्वभंगाद्विगुणं नोप्रोपतापय
ति पैवभेमंनधालत्रजनाविषेस्पा
न्येवान्यग्रहहन्दोव्याधिभयप्राक्कु
भिंतावर्षाणिकजनविशेषतस्तअरु
णोवालमान्वयष्ठस्मेनपरस्यवहारभू
तयोभिमयीग्रन्तवृद्धवालगर्भावलाघरो
ष्ठाहितलिभयांगेहेनतकामोजेसैध
वोत्कतिः षद्जीयेनावनर्थाशमकाधि
पतीशोएकजेनतत्रमनभेदोवराहमि
हिरेणसहालि ॥ तथाचसमासंहि
तायाम ॥ भरणीपित्र्यमघानिशाक्रेय
निहादि संप्रतेषुवादयः प्रभीम।
मण्डलेषुहिबेलूपिमाषि ॥ अथदिवा
कृत्स्यपाकरूविशेषफलमाह ॥ ह
हेमन्तमितेर्केभयवकान्त्वङावलकनम।
वाकतः अर्थहिवेलेवमेन्दपवलपु
वमेदराकुप्रका ॥ पुक्को भार्गवोनन्द
नानितेके सर्यहछावलोकितोभयल
नयेकरोति तथासमस्तमहः सकला
दिनेहहात्कडागकलनदकुर्भिवतेवा
मादाप्रवेवाति गथाश्रुपदिवंसमया
क्रकालेनेतस्तवन्दः पाक्रोहमत्यपत्र
पुत्रभेदवारावति नृपत्ताराङाःकलमये
नायक्षपुत्रवातातलवमेदपुराणमावेक

ऽेति तथा च वराहः अहस्सर्वेयदा
पुरुक्रोहं प्रपतेत्र महाग्रहः तदा वै गत भि।
ग्रामा वाप्येतेन्नावालि च ॥ अथ शक
स्य नदत्रयाणां भेदनात्फलमाह ॥ भिन्न
त्वा तेन नलदेन कुलातिक्रान्तवारिवाहाभिः
सुवक्रतेन नित्या समा सतिद्विर्भवति धात्री ॥
अनलदैवतं त्रिकोभिन्न भित्वा यदि शुक्रो
यातस्तदा सविद्दिनं दीभिः कूलातिक्रान्तवा
रिवाहाभिः कूलातिक्रान्तो वारि जलं वह
न्तियाः आत्मीयप्रवाहमतिक्रम्यातिप्र
भूतेजलेवहन्तीत्यर्थः तथास्त्राहिप
दीप्तस्यापत्रेन नित्या समा भवति त
[illegible] मस्त्रान्ते नगमस्त्रे त्रित्वे [illegible] च मयके
नित्वे यस्याः अलदिनो [illegible] नो च प्र
देयाऽन्यथा अथ वाहिप्याः शकटभेदे
फलमाह ॥ प्राजापत्ये शकटे भिन्ने कृ
त्वेव पातकं वसुधा केशास्थिशकलम्
कापालमिव व्रतं धत्ते ॥ प्राजाप
त्ये रोहिण्यां शकटे भिन्ने शकटभेदे कृ
ते [illegible] नकौ [illegible] कृष्ण तथा व ब्रह्मा
पिडान्ते ॥ विदेपोशादितयादधिको
[illegible] मस्य समदपा भाले यस्य ग्रहस्य या
[illegible] भिन्ने शकटे [illegible] रोहिण्याः ॥ तथा
[illegible] भद्रा ॥ [illegible] शकटे [illegible] पो

यस्य दक्षिणः अंशादयाधिको भिन्यादो हि
ण्याः शकटं तु सः एवं रोहिण्याः शके ण।
शकटे भिन्ने वसुधा भूपतके ब्रह्महत्या भि
व हृत्वा केशैरस्थिजैः कपालैः पादै
वैरैवैः एवं लाभिश्रिता भवति कापालव्र
तमिव यत्रे धारयतीव किल ब्रह्महत्या।
याः कापालव्रतं प्रायश्चित्तं श्रवेद्यो भव
ति अथ मृगशिरस्याद्रयोराह ॥ सौम्ये
पगते मनसकृत्यायोशनास्तमुदिते
आद्रीगते स्वकोसलकलिंगाह्वा सलिलानि
कर वरः ॥ उशनाः शुक्रः सौम्ये पगतो
मृगशिरसि प्राप्तो रसानां मधुरादीनां
स्यानां च क्षयाय विनाशाय समनुदिष्टः क
थितः आर्द्रागतस्तु कोसलान् कलिंगांश्च
हन्ति तथा सलिलं जलं तत्रिकर निवह
केति अतिदहि कवेतीत्यर्थः ॥ अ
थ पुनर्वसुतिष्ययोराह ॥ अश्मकवैद
र्भानां पुनर्वसुस्थितेन महानत्ययः
पुष्ये पुष्टाहि विया धरणा विमर्दश्च
पुनर्वसु स्थिते शुक्रे अश्मकानां जनानां
वैदर्भानां च महानत्ययउपद्रवो भवति
तथा पुष्ये तिष्ये स्थिते पुष्टा वृष्टि हिर्भव
ति तथा विद्याधरणां देवयोनीनां च
तो संग्रामे विमर्दो भवति ॥ अथाश्ले

शैवा
दटी
१६७

श्लेषाख्योराह ॥ अश्लेषासु भुजंगमदा
हजपीडो वह्नेः स्वस्थाने । भिनत्ति मघा ।
महामात्रदोषकृद्दिव्रुष्टिकरः ॥ भेद
लक्षणं वा भिनत्ति वा वेकर्त्ते छादयति योग
तारां मात्राधीनाधिकां विक्षेपात् स्फु
ट विक्षेपैर्यस्याधिको भवति समादि वस्या
विक्षेपेण केनोत्पल नीयतारां भिनत्ति पि
हस्य इत्यु भिनत्ति पुष्यां येषां यारूढमदिति
गदति एकोश्लेषासव रक्षित भुजंगमे
भ्यस्सर्पेभ्यः लोकानां दारुणं तीव्रां पीडा
वह्नेः कुर्यात् मघां भिन्दविदारयन् महा
मात्राणां हस्तिसाधनपतीनां दोषकृद्दोष
करोति केचिन्महामात्राः प्रधाना इत्याहु
र्निति अविवृष्टिकरो वक्रवर्षकरः ॥ अथ
पूर्वाफल्गुन्योराह ॥ भाग्येश्वरपु
लिंदसुन्दरकराणां निवहमेदाय आर्य
मणं च सकलं भूपे चालवृष्टिदायी ॥ ल
भाग्ये पूर्वफल्गुन्यां शवराजनाः पुलिंदा
अपरेषां रूपं सकरो विनाशकरः अम्बु
निवहमेदाय अम्बुनो जलस्य निवहे वे
वदनं भवति वद्रुगलं दैर्तीत्यर्थः अर्यम्णो
...फल्गुन्यां ...जनान् ...
...येति ...सन्ति ...
...स्नान... ति सलिलद

नीति सलिलदायी वर्षतीत्यर्थः ॥ अथ
हस्तचित्रयोराह ॥ कौरवचित्रकराणां ह
स्तपीडा व जलनिरोधः कूपकृदण्डजपीडा
चित्रस्थे शोभना वृष्टिः ॥ हस्तस्थिते शुक्रे
कौरवाजनाश्चित्रकराश्चित्रज्ञाः शिल्पिनः प
रां पीडां भवति जलस्याधिकस्य च निरोधो,
वर्षणं चित्रस्थे शुक्रे कूपकृतां मात्राणां
अण्डजानां पक्षिणां च पीडा भवति वृष्टिश्च
शोभना कालोपयोग्या भवति ॥ अथ
स्वातिविशाखयोराह ॥ स्वातौ प्रभूतवृ
ष्टिः दूतवणिङ्नाविकानां स्पृशत्युग्रतयः ऐन्द्रा
ग्ने शुक्रे वृष्टिं वणिजां च भयं विजानीयात् ॥
स्वातौ स्थिते शुक्रे प्रभूता बह्वी वृष्टिर्भवति
दूतानामामनिनः वणिजः क्रयविक्रयज्ञाः
नाविका नौकर्णधारा एतानन्यः स्पृशति
स्तोपद्रुता भवन्तीत्यर्थः ऐन्द्राग्ने विशाखा
यां स्थिते शुक्रे वृष्टिः शोभने वर्षणं भवति न
...वणिजां किरातानां च भयं भवतीति विजा
नीयात् विद्यात् अथानुराधाज्येष्ठामूले
ष्वाह ॥ मैत्रे तस्करविरोधो ज्येष्ठायां नाच
...मौलिकभिषजां...
पितृपीडनावृष्टिः ॥ मैत्रे अनुराधायां
तस्करविरोधः ...
लिकानां ...विक्रियायाभिषजां वैद्यानां च

डीका।
टी।
१३८

सत्वापः एतेषु विक्षपिश्रुतगाथान्येषाम्मले
छ्नाह्निरवर्षणं भवति ॥ अथ सर्वेषाम्मे
त्रग्रासेऽश्रवणधनिष्ठास्वाह ॥ आप्ये स
लिलजपीडा विश्वेशे व्याधयः प्रकुप्यन्ति
श्रवणेऽश्रवणव्याधिः पाषण्डिभयं धनिष्ठा
सु ॥ आप्ये पूर्वाषाढायां सलिलजैर्जल
द्रव्यैश्च प्राणिभिर्द्रव्यैश्च प्राणिनां पीडा भवति
सलिलजानां पीडेति केचित् विश्वेशोऽत्त
राषाढायां स्थिते शक्रे व्याधयो रोगाः प्रकु
प्यन्ति बाहुल्येन भवन्ति श्रवणेऽश्रवण
व्याधिः कर्णरोगो भवति धनिष्ठास्थिते
पाषण्डिभयं पाषण्डिनो वेदबाह्यास्तेषु
भयं करोति ॥ अथ शतभिषक्पूर्वभद्र
पदयोराह ॥ शतभिषजि शौण्डिका

दिद्य

नामजैकपदे तज्जीविनां पीडा उरुपोवा
लानामपि करोति वा स्मिन्स्मिन्सलिल
शिनः प्रसक्ताः शतभिषजि स्थितः शौण्डिका
नां मधुपानप्रसक्तानां पीडां करोति अजै

दि

कपदे पूर्वभद्रपदायां स्थितः शक्रो द्यूतजीवि
नां द्यूतकर्मकारिणां पीडां करोति उरभ्र
पोवालाश्च कर्मालेषामपि पीडां करोति
अपि ... अग्निमतोऽग्निमता ...
नमतिर्भेदं करोति ॥ अथोत्तरभद्रप
दारेवत्यश्विनीभरणीष्वाह ॥ अहिर्बुध्न्ये

फलमूलतापकृद्याग्निनां चैव रेवत्यां अश्वि
न्यां हयपानां याम्ये तु किरातयवनानाम्
अहिर्बुध्न्ये उत्तरभद्रपदायां फलानां मूला
नां च तापकृत्पीडाकरः रेवत्यां याग्निनाप
थिकानां च पीडाकरः अश्विन्यां हयपानां
अश्वपतीनां तापकृत् याम्ये भरण्यां किरा
तानां च भयकृत् यवनानां च जनानां ताप
कृत् तथा शकपथः भेदयेत्कृत्तिकाश्च
क्रोधकृतो ये विमुंचति रोहिण्यां मरणं यो वे
प्रद्युम्नकुलभयाकुलं मृगे तु सर्वसस्यानां
दोषकृद्याङ्गेषास्तुता: आर्द्रासु च कलिङ्गा
नां कोसलानां भयावहः पुनर्वसौ विदर्भा
णां पीडयत्युष्मानाथा पुष्ये तु हिमवा
यान्ति जनाः सस्यानि हृष्टाः अश्लेषासु
भुजगानां पीडयेत्पुरोऽग्नाः मघाभेदका
पुरोऽग्रामहामात्यांश्च पीडयेत् भाग्ये श्रवणि
धूमेवद्दुर्धिमृवति अर्थमोदकृद्योगपा
लानां आपनायेत् हस्ते विजयकरार्णवपी
डावश्चिन्द्रयोर्भवेत् त्वष्ट्रिकुम्भकृत्पीडां
चित्राभिर्द्रव्यदर्शनेन स्वातिभेदकर्त्वेव
वणिडलादिकर्मोर्मिः विशाखायां कर्षे
वैमैत्रेभित्रविरुद्धाति ऐन्द्रे योदविरोधस्य
न्मलेन भिन्नजैर्भयो आप्ये वै क्लव्याधिमयं
वै समवकाणिवेयनः धनिष्ठाव्रतकर्मणावा

ज्यो॰ता॰
टी॰
१३५

कृत्तिकायां शुक्रास्तमयः प्रोष्ठपदे युतस्तदा नाहि
वृष्टिफलदायः यायिनां सन्तापश्चैव यायिनां हि
येमहत्भये अश्विन्यां हयपीडा हृद्रोग एवा
कृषिजीविनाम् तथा च वराहः ॥ भाग्य
येमानिलेन्द्राग्निशोहपदयाम्यतिष्यगतः क्षि
तयोऽमित्रवान्वर्षकरः तत्र प्राजापत्ये वाष्ट्रे
ग्रमे याम्य दस्म पमदाहित्वेन व्रजन्तो मम स्या
दृष्टीनां प्रजानाम् प्रानतपलो भवति पित्र्याग्ने
ययो तदा गतः प्राजाहिताय वा मेवा पादि
त्यो हि हि मि स्वस्वगाः शुक्रगोधायच ॥ अथ
शुक्रस्य तिथिषु समयोदयफलमाह ॥
चन्द्रदर्शी पंचदशी तथाष्टमी तमिस्रपक्षस्य
तिथिं भृगोस्सुतः यदा व्रजेद्दर्शनमस्तमेव
वा तदा मही वारिमयीव लक्ष्यते ॥ भृगोः सु
तः शुक्रः कामिस्रपक्षस्य कृष्णपक्षस्य चन्द्रदर्शी
तिथिः पंचदशी अमावस्या तथाष्टमी वा समा
श्रित्य यदा दर्शनम् उदयं व्रजेत् अस्तं वा अस्तमा
गच्छति अथवा अस्तमयं व्रजेत् वै वा दर्शनमा
याति तदा मही सर्वा वारिमयी जलमयीव ल
क्ष्यते दृश्यते अतिवृष्टिर्भवतीत्यर्थः ॥
तथा च काश्यपः ॥ कृष्णपक्षे अमावस्यां
चतुर्दश्यष्टमी कुहू उदयं भार्गवः कुर्यात्तदा
वृष्टिं प्रमुञ्चति एतान्येव विशेषमाह
कार्त्तिके तु [illegible] गुरुशुक्रयोर्दृष्टौ तदा

ह्रानवति पूर्णो देवो भुवि न वर्षति वर्तमा
ने यदा शुक्रे कन्यिकात् बृहस्पतिः उदेति त
तदा दिवतो समो वर्षति समम् अस्तोदये तु
शुक्रस्य यदि वेद्दिवाकरौ आरुतिमार्गं ज
वीते तदा वर्षति भार्गवः अवार्षिके भेविच
न्यदि वर्षति भार्गवः वार्षिकल्लंगतोप्यन्ते
वोड्डार्चिर्न वर्षति ॥ अथ गुरुशुक्रयोर
म॰ न्योन्यसमसप्तमयोः फलमाह ॥ गुरुश्च
आपरपूर्वकाष्ठयोः परस्परं समसप्तमोग्य
दा तदा प्रजा रुग्भयशोकपीडिता नवापि
पत्ति भुरन्दो वा त्रिने ॥ गुरुर्जीवः भृगुः
शुक्रः एताव परपूर्वकाष्ठयोः अपरा पश्चि
मा पूर्वा प्राची काष्ठा दिक् पश्चिमपूर्वका
ष्ठयोर्दिशोः परस्परमन्योन्यं यदि च समसप्त
मौ भवतः कदाचित्पूर्वकाष्ठागतः शुक्रो
अपरकाष्ठागतो गुरुः कदाचित्पूर्वकाष्ठाग
तो गुरुः अपरकाष्ठागतः शुक्रः तत्रापरपू
र्वकाष्ठयो विलग्नेकेन लिङ्गेन समसप्तमग्र
हणे किमर्थं उच्यते यदि समसप्तमग्रहा
न्न क्रियते तदा परपूर्वकाष्ठावन्येनापि प्रा
कारेण भवतः एकः प्राक्कपाले स्थितो यदा
परकपालस्थस्तदा परपूर्वकाष्ठयोर्भवतः
इत्यतः समसप्तमग्रहणं कृतं तेनैतदाप
यति यथोदयास्तमयमेवात [illegible] यामयो

ज्यो॰वा॰
टी॰
१४।

दोष्यवस्थिताः क्रियासमर्था इत्यतादि
जातयः नचाल्पमप्यसृग्ददातिवासवो
भिन्नन्निवज्रेणपावोसिभूभृताम ॥ य
दायस्मिन्काले जीवबुधार्कसूर्यजाः जी
वो बृहस्पतिः बुधः सौम्यः आरो भौमः
सूर्यजाः शनैश्चरः एतेसर्वेपवसितस्यश
क्रस्य अग्रपथानुवर्तिनः स्थिताः परस्परा
भवन्तीत्यर्थः तदानस्मिन्काले नृणाम
नुष्याणां नागानां पन्नगानां विद्याधरा
णां देवयोनीनां संगरसंग्रामा भवन्ति
तथा वाता वायवः समुच्छ्रितानलकाः सम
च्छ्रितानां पर्वतं तहलादीनां अन्तकाः
मृगाणां यातिनो भवन्ति सह दोमिजाणां
कश्चिन्नभावे बृहद्ग्रावेच्छ्रितान भवन्ति
मित्रतां न भजन्तीत्यर्थः तथा द्विजात
यो ब्राह्मणाः स्वमार्गपथा विहितवेदक्रि
याह्यग्निहोत्राद्यास्तेरता सक्ता भवन्ति
तथा वासव इन्द्रो लोकमसृग्जलेद
दाति न प्रयच्छति नकिंचिद्वर्षतीत्यर्थः
तथा भूभृतो पर्वतानां वज्रेणाशनि
पितो भिद्यन्ति एवं सर्वेषामन्ता ॥
अथ शुक्रस्य च तदनुकालः ॥ शनैश्च
रेनोक्तमाह ॥ शनैश्चरेणोलूकविडाल
कुञ्जराः ... महिष्योऽसितधान्यसूकराः

पुलिंदपुरुषाः सदक्षिणपथालयेयजन्य
दिमरुकच्छदेशजैः ॥ शनैश्चरे पुरःस्थागु
रुःस्थिते म्लेच्छजनाः बिडाला मार्जाराः कुं
जरागजाः गर्दभाः खराः महिष्याः प्रसिद्धाः
असितधान्यं कृष्णधान्यं सूकरा वराहाः पु
लिन्दानिषादजनाः षण्डजनास्तेच सदक्षि
णपथाः दक्षिणदिक्निवासिभिर्नैर्लस्थि
ताः एते सर्वे पवनत्ये विनाशं व्रजन्ति कैः
अहिमरुकच्छदेशजैः अहि इत्येषु ये गदा
रोगाः मरुता वायुना च येगदा रोगाः त
उद्भवैस्तडन्यैर्दोषैरिति ॥ अथ भौमे
पुरःस्थिते फलमाह ॥ तिष्ठति शुक्रः दि
तिजे गुरुः प्रजोक्तः शशिसुतस्य दक्षिणस्य
रैः वनचरेभ्यः नतीत्रयपथे दिशोग्निवि
युद्धजसाचपीडयेत ॥ शुक्रो भार्गवः
दितिजे भौमे अग्रतः पुरःस्थिते एवंप्रजाति
हन्तिनाशयति कैः कृतापशापान्दकदक्षि
णस्कैः कृताशोग्निः शस्त्रमायुधं संग्रामा
दित्यर्थः दस्युभिस्तैः अहवधिरववर्णा नस
तस्त्रोतः एतैस्तथोत्तरापथजनवादिभिः
वनचरेभ्यो चरेजेणमालवमचरेस्यात्त्व
लोकके निःश्रेषे निहन्ति तथा दिशः आ
ग्नाः अग्निविद्युद्जसा चपीडयेत अग्नि
नाह्नवह्नेन विद्युता नडितावजनोशना

यैतैः पीडयेदुपतापयेत् ॥ अथ हस्तस्
तावग्रतःस्थिते फलमाह ॥ हस्तस्थोह
न्तिपुरःस्थिते सितः स्थितसमतो द्विजगोप्
लयात् दिप्रांशुर्वीकावक्रा स्तनोऽमृदागले
गदाभृविलवेश्चप्रावदम् ॥ सौम्यालोदय
योःस्वरौ भृगुस्तस्यावस्थित स्तोयस्थोगान्
पिद्विजकामलांश्चकुरुते पुष्यानि चशेषिका
न् हत्यास्त्रजिनाग्निहोत्रिकभिषग्गोप।
जीव्यान्हृयान्वे प्रयान्नास्तह वाहैर्नर्वपती
न्पीडयति पश्चादिशम् ॥ अथ वर्णफल
नामाह ॥ शिखिभयमनलाभे शस्त्रको
पश्चरक्ते कनकनिकषगौरे व्याधयो दैत्यपू
ज्ये हरितकपिलरूपे श्वाससकासप्रको
पः पतति न सलिलं खाद्भस्मरूक्षासिता
भे ॥ दधिकुमुदशशाङ्ककान्तिभृत्स्फु
टविकसत्किरणो बृहत्तनुः सुगतिरविकृ
तो जयान्वितः कृतयुगरूपकरः सितोऽभ्यु
दयः ॥ इति श्रीवराहमिहिरविरचितायां सं
हितायां शुक्रचारो नामाध्यायः ॥
९ ॥ अथ शनैश्चरचारो व्या
ख्यायते ॥ नक्षत्रेषु नक्षत्राव
स्थितिवशेन शनेः फलमाह ॥ श्रवणा
निलहस्तार्द्राभरणीभाग्योपगः सुतोऽर्क
स्य प्रचुरसलिलोपगूढां करोति धात्रीं य

दि स्निग्धः ॥ अहिवरुणपुरन्दरदैवतेषु सु
क्षेमकृन्न चातिजलं लघुमूलाह्विकेषु सु
भिक्षकमपि वृष्टे ॥ तुरगतुरगोपचारक
कविवैद्यामात्यहार्कजोऽश्विगतः याम्ये नर्त
कवादकगेयज्ञक्षुद्रनैकृतिकान् ॥ बहुला
स्थे पीड्यन्ते सौराग्न्युपजीविनश्चमूपाश्च रो
हिण्यां कोसलमद्रकाशिपञ्चालशाकटिकाः
मृगशिरसि वत्सयाजकयजमानार्यजनम
ध्यदेशाश्च रौद्रस्थे पारतरमठतैलिकरजकचौ
राश्च ॥ आदित्ये पञ्चनदप्रत्यन्तसुराष्ट्रसि
न्धुसौवीराः पुष्ये घाण्टिकघौषिकयवनवणिक्कि
तवकुसुमानि ॥ सार्पे जलरुहसर्पाः पित्र्ये
वाह्लीकचीनगान्धाराः शूलिकपारतवैश्याः
कोष्ठागाराणि वणिजश्च ॥ भाग्ये र
सविक्रयिणः पण्यस्त्रीकन्यका महाराष्ट्राः
आर्यम्णे नृपगुडलवणभिक्षुकाम्बूनि तक्ष
शिलाः ॥ हस्ते नापितचाक्रिकचौरभिष
क्सूचिकद्विपग्राहाः बन्धक्यः कौशलिका
मालाकाराश्च पीड्यन्ते ॥ चित्रास्थे प्रमदाज
नलेखकचित्रज्ञचित्रभाण्डानि स्वातौ मा
गधचरदूतसूतपोतप्लवनटाद्याः ॥ ऐ
न्द्राग्न्ये त्रैगर्तचीनकौलूतकुङ्कुमलाक्षाः स
स्यान्यथ माञ्जिष्ठकौसुम्भं च क्षयं यान्ति ॥
मैत्रे कुलूततङ्गणखसकाश्मीराः समन्त्रिचक्र

श्रेष्ठः

उंवा॰
हटी॰
(बृ०३

143

चवाः उपतापं यान्ति चखाण्डिकाविभेदस्य
मिजानाम् ज्येष्ठास्वनृपपुरोहितनृपसत्क
तपूरुषता[illegible]मूलेन काशिकोशलपांचाल
फलौषधीयोधाः आप्येन वंगकोसलगि
रिव्रजमगधपुण्ड्रमिथिलाश्च उपतापं या
न्ति जना वसन्ति ये ताम्रलिप्तौ च ॥ वि
श्वे वैश्वदेवे पुजम्बवन्द्यशार्यान्नि हन्ति यवनो
ञ्ज उज्जयिनी प्रावरा[illegible]न्यादिया बकोष्ठज
लिभाजोस्य अवणे राजाधिकृतांश्च मान्त्र
भिषक्पुरोहितकालिगान् वसुभे मगधेश
जयो हि डिस्वनेषु धिकृतानां साजेश्वत
भिवलिमिवकुविशौण्डिकग्रापनी निवातो
नां आहिर्बुध्नेनयो यानकवाः श्रीहिवा
व वेश्याया जभ्रतः कोविद्वीपाश्रिताः पार
न्त्य श्रावणश्चतिपीड्यन्ते यवनाश्च शौ
ष्ठे चैव हति ॥ अथ विशाखास्वशनैः
निकायस्य वा स्वयोर्षु[illegible] देवकालेग
नयोः फलमाह ॥ यदा विशाखास्वम
हेतुर्भवी ह न आश्लार्दहनदीयानः तदाम
जानामनयोर्जितो वा[illegible] प्रमेदो वा नयोर्भ
मेवे ॥ अथ वर्णफलमाह ॥ अण्ड
जहारविजो यदि सितः तदेव हन्ति दीन
मयूरः पाण्डुमयाय च रक्तमस्वोर्णाभस्म
तिभोवद्वदे वकारश्च ॥ देहूर्यकान्ति विं

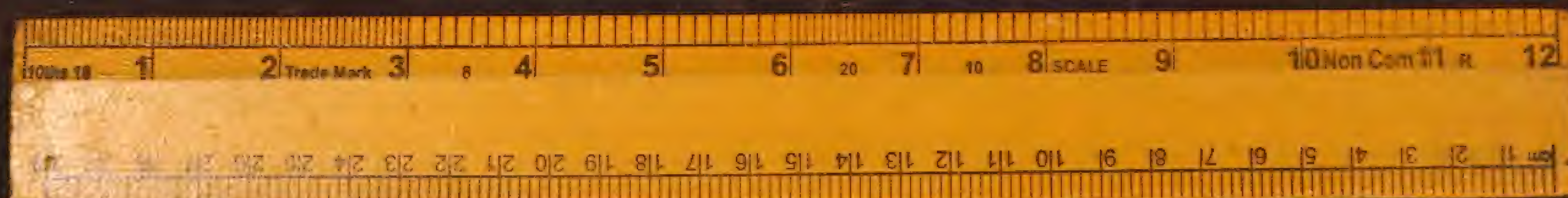
मलः पुष्पमद्भृत्यजानीयाणानसीजसमव
र्णोतिम आशालः येचापिवं[illegible]मुपगाद्धति
तन्स्वर्णान्तयो मजेद्भृतयं पतीति मुनिप्रवा
दः ॥ इति श्रीमहोत्पलविरचितायां संहि
ताविवृत्तौ शनिचारो नामाध्यायो दशमः
ॐ नमः सूर्याय ॥ अथ केतुचारो व्याख्या
व्याख्यायते ॥ गार्गीयं शिखिचारं पाराशर
मसितदेवलकृतं च अन्यांश्च बहून्दृष्ट्वा क्रि
यते यमनाकुलश्चारः ॥ अथोदयास्तमय
लक्षणमाह ॥ दर्शनमस्तमयो वा न गणि
तविधिनास्य शक्यते ज्ञा[illegible]तुं दिव्यान्तरिक्षभौ
मास्त्रिविधाः स्युः केतवो यस्मात् ॥ अथ के
तूनां दिव्यवर्जितानां अन्येषां स्वरूपमाह ॥
अहुताशेऽनलरूपं यस्मिंस्तत्केतुरूपमेवोक्तं
खद्योतपिशाचालयमणिरत्नादीन्परित्यज्य ॥
अहुताशो अग्निवर्जिते यस्मिन्देशे अनलरूपम
ग्निरूपं दृश्यते तदेव केतुरूपं किन्तु ख
द्योतं स्कृष्णोपक क्रिमिविशेषः पिशाचाल
योदेयस्थानं मणयः सूर्यकान्तप्रभृतयः
रत्नानि मरकतप्रभृतीनि आद्यग्रहणाद
न्यान्यपि काष्ठप्रभृतीनि तेजोरूपाणि
एतान्यपि परित्यज्य एतत्कथितं स्वभा
वानलरूपं दृश्यते एतान्यपि परित्यज्या
न्यद नलरूपं अहुताशे दृश्यते तत्केतुरू

ञ

औदा°
वारी°
१४५

यमिति ॥ अथ दिव्यान्तरिक्षभौमानां केतू
नां फलमाह ॥ ध्वजशस्त्रभवनतरुतुरं
गकुंजराद्येष्वन्तरिक्षास्ते दिव्या नक्षत्रस्था
भौमाः स्युरतोन्यथा शिखिनः ॥ अथ केतू
नां संख्यां मतान्तरेणाह ॥ शतमेकाधिक
मेके सहस्रमपरे वदन्ति केतूनां बहुरूपमे
कमेव प्राह मुनिर्नारदः केतुं ॥ एवं मतान्त
रमुक्त्वा स्वसिद्धान्तमाह ॥ यद्येको यदि
बहवः किमनेन फलं तु सर्वथा वाच्य उदया
स्तमयैः स्थानैः स्पर्शैराधूमनैर्वर्णैः ॥ अथ
केतूनां येषां केतूनां न निर्दिष्टं कियन्तं का
लं यावत्फलपाको भविष्यति तेषां फलपाक
नियमार्थमाह ॥ यावन्त्यहानि दृश्यो
मासास्तावन्त एव फलपाकः मासैरब्दाश्च
वदेत् प्रथमात् पक्षत्रयात् परतः ॥ अथोदि
तस्य शुभकेतोः लक्षणमाह ॥ ह्रस्वत
नुः प्रसन्नः स्निग्धस्त्वृजुरचिरसंस्थितः शुक्लः
उदितोऽथवाभिवृष्टः सुभिक्षसौख्यावहः केतुः ॥
अथाशुभस्य केतोर्लक्षणमाह ॥ उक्तवि
परीतरूपो न शुभकरो धूमकेतुरुत्पन्नः
इन्द्रायुधानुकारी विशेषतो द्वित्रिचूलो वा ॥
अथ तावत्केतूनां लक्षणं फलं विव
क्षुरादावेव रविजाः पञ्चविंशतिकेतवो
भवन्ति तेषां लक्षणमाह ॥ हारम

णिहेमरूपाः किरणाख्याः पंचविंशतिः स
शिखाः प्रागपरदिशोर्दृश्या नृपतिविरोधा
वहा रविजाः ॥ अग्निजानां लक्षणमाह ॥
शुकदहनबंधुजीवकलाक्षाक्षतजोपमा हु
ताशसुताः आग्नेय्यां दृश्यन्ते तावन्तस्ते
पि शिखिभयदाः ॥ अथ मृत्युसुतानां लक्ष
णमाह ॥ वक्रशिखा मृत्युसुता रूक्षाः
कृष्णाश्च तेपि तावन्तः दृश्यन्ते याम्यायां ज
नमरकावेदिनश्चैव ॥ अथ चंद्रसुता
नाह ॥ शशिकिरणरजतहिमकुमु
दकुन्दकुसुमोपमाः सुताः शशिनः उत्तरतो दृ
श्यन्ते त्रयः सुभिक्षावहाः शिखिनः ॥ ब्र
ह्मदण्डाख्यस्य लक्षणमाह ॥ ब्रह्मसुत ए
क एव त्रिशिखो वर्णैस्त्रिभिर्युगान्तकरः
अनियतदिक्संप्रभवो विज्ञेयो ब्रह्मदण्डा
ख्यः ॥ अथ चतुरशीति शुक्रसुताः ॥
सौम्यैशान्योरुदयं शुक्रसुता यान्त्यशीति
रिति संख्याः विपुलसिततारकास्ते स्निग्धाश्च भ
वन्ति तीव्रफलाः ॥ अथ शनैश्चरसु
तानाह ॥ स्निग्धाः प्रभासमेता द्वि
शिखाः षष्टिः शनैश्चरांगरुहाः अतिकष्ट
फलाः दृश्याः सर्वत्रैते कनकसंज्ञाः ॥ अ
थ गुरुसुतानां लक्षणमाह ॥ विकचाना
म गुरुसुताः सितैकताराः शिखापरित्यक्ताः

ऊँवा॰
वटी॰
१४५

वह्निःपंचभिरधिकाःस्त्रियायाम्याश्रिताए
याः बुधसुताः ॥ नातिव्यक्ताःसूक्ष्माश्री
र्घाःशुक्लायष्टेहृदिक्प्रभवाः बुधजाःस्ता
स्करजाःपापफलास्त्वेकोपेताशत ॥
अथवह्निभौमकेतूनाह हुतजानलात्
रूपाःस्निग्धलताःकुजात्मजाः वह्निना
मावेकोत्कुमारेसेम्याशासंस्थिताःपापाः
अथनयस्त्रिंशदाकृतताः ॥ त्रिंशाद्यधि
कावहोलेतामसकीलकाइतिख्याताः
रविशाशिनोईष्टपन्तेतेवांकलमर्कवारे
लं ॥ अथविंशत्यधिकेशतनमग्निसुता
णामाह ॥ विंशत्यधिकेचान्यच्छतम
ग्नेर्विस्वरूपसंज्ञानां तीव्रानलभयदा
नोज्वालमालाकुलतनुभाम् ॥ अथस
मरूपतिर्वीसुताः ॥ श्यामारुणाब्धिता
दृश्याभवस्तथाविकीर्णदीधितयः अरुणा
ख्यावायुसुताः समसमतिःपापदाःपरुषाः
अथबौमजावतेईशानेवनुवधिकेब्रह्म
मासुताकानाह ॥ तावत्प्रजनिकाख्या
ताकातामस्सजायतेवहै हेवस्थानेवतुर
स्रिकेवनन्द्रमलमनाना ॥ अथकाविंश
कमसुनश्चाह ॥ केकाकामलकणजा
कंसिमन्दुपाण्लार्तंख्यानाः स्यास्वितम
भास्वेतालीसुफलाभूतवतोका ॥ अथ

के॰

षण्णवतिःकालसुताग्राह ॥ षण्णवतिः
कालसुताःकबंधसंख्यानाः पुण्ड्रभयप्रद
स्तुर्विरूपताराश्चेतेशिखिनः ॥ अथ
नवविधिकेतुमासर्वेषाचसंख्यानोमस्तेषां
विशेषवक्ष्यामीत्येतदाह ॥ षडमविष्
लेकसहानवविदिशाकेतवःसमुत्पन्नाः
एकैकेतसहस्रे विशेषतोवक्ष्ये ॥ अथा
स्मिकेतोःप्राणाव्यसवेलक्षणमाह ॥
तल्लक्षणमस्यिकेतुःरुक्षाःलूइयावहःप्रोक्तः
स्निग्धलाःश्का व्याप्रास्वाख्याउमश्स्त्का
य ॥ अथकपालकेतोर्लक्षणमाह ॥
दृष्टपोमावस्यायोकपालकेतुःसधूम्रर
श्मिशिखः प्राङ्गनमसोर्धविचारीहन्मर
कामहिविनाकृतः ॥ अथरौद्रकेतोर्लक्षण
माह ॥ प्राक्कैश्वानरमार्गेशूलाग्रःश्या
वरुक्षतामार्चिः नभसस्त्रिभागगामी
रौद्रइतिकपालतुल्यफलः ॥ अथच
लकेतोर्लक्षणमाह ॥ अपरस्यांचलके
तुःशिखयायाम्याग्रयांगुलोच्छ्रिता या न
छेयदायथारन्नाग्रान्टैमायाति सम
मुनीन्स्पृशन्ध्रुवमभिजितमेवचप्रति
निवृत्तः नभसोर्धमात्रमित्वायाम्येनास्त
समुपयाति हन्यात्प्रयागकूलाद्यावदव
न्तीपुष्करारण्य उदगपिचदेविकामपि

स्व

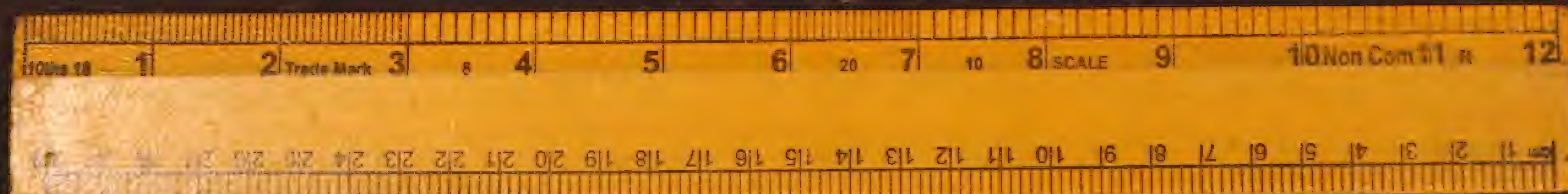
कबंधसंज्ञाः

मेघाम

सन

वर्त

मी

ज्यो॰
टी॰
१५६

स्थयिहेमध्यदेशात्ये अन्यान्यपि वसदेशान्
कविलुठिङलि तेन दुर्भिक्षं दशमासा
न्फलपाकेस्य केश्चिद्द्वादशप्रोक्ताः ॥
अथ श्वेतकेतोर्लक्षणमाह ॥ प्रागर्ध
रात्रदृश्यो याम्याग्रः श्वेतकेतुरन्यः कइति
युगाख्यो निवृत्ते युगपत्तौ सप्तदिनदृश्यौ ॥
स्निग्धः शुभिदा शिवदश्चातिधिकं दृश्यते
कनामायः दशवर्षाण्युपतापं जनयति
शास्त्रप्रकोपयुतं ॥ अथ श्वेतस्य लक्ष
णमाह ॥ श्वेत इति जटाकारः कृशौर्प
तो वियत्त्रिभागगतः विनिवर्तते पसव्यं
त्रिभागशेषाः प्रजाः कुरुते ॥ अथ रश्मि
केतोर्लक्षणमाह ॥ आधूम्रया त
शिखया दर्शनमायाति कृत्तिकास्थः
नेयो रश्मिकेतुः श्वेतसमानं फलं धत्ते
अथ ध्रुवकेतोर्लक्षणमाह ॥ ध्रुवकेतु
रनियतगतिः प्रमाणवर्णाकृतिर्भवति वि
पुलः दिव्यान्तरिक्षभौमो भवत्ययं स्नि
ग्धः इष्टफलः सेनाङ्गेषु गृहाणां तरु
[illegible] शैलेषु चापि देशानां [illegible] नृपाणां
वेषु च विनाशिनां दर्शनं याति ॥ अथ
कुमुदकेतोर्लक्षणमाह ॥ कुमुद इ
ति कुमुदकान्ति वारुण्यां प्राक्शिखो निशामे
को दृष्टः सुभिक्षमतुलं दशकिलवा

वर्षाणि स करोति ॥ अथ मणिकेतोर्लक्षण
माह ॥ सकृदेकयामदृश्यः सुसूक्ष्मतारः
पश्चिमेन मणिकेतुः ऋज्वी शिखास्य शुक्ला स्त
नोद्गतात् क्षीरधारेव ॥ उदयन्नेव सुभिक्षं च
तुरो मासान् करोत्यर्धं सार्धान् प्रादुर्भावयत्यः
करोति च क्षुद्रजन्तूनाम मणिकेतुर्नाम के
तुः स च पश्चिमायां दिशि सकृदेकतारो
न्यस्ततारकः सकृदेकवारमेकयामदृश्यः या
मार्धेन रात्रिश्चतुर्भाग उच्यते अस्य केतोः
ऋज्वी स्पष्टा शिखा शुक्ला श्वेता दृश्यते
कीदृशी स्तनोद्गता क्षीरधारा यथा दृश्यते स
[illegible] शिखा अस्य केतुरुदयन्नेव दिनमात्र
पव चतुरो मासान् अर्धं च पञ्चमान्मासान् सुभि
क्षमुत्पादयति करोति प्रायेण क्षुद्रजन्तु
जन्तूनां जलादीनां प्रादुर्भावमुत्पत्तिं करो
ति ॥ तथा च पराशरः मणिकेतुरपि का
पालकेतोस्तुल्यवर्णो मसीत्यादि उदयमुपया
ति स च स्निग्धतीक्ष्णतारकमात्रः शीघ्रमेवा
स्तं याति पूर्वाभिमतं यान्त्यां स्निग्धया शिख
या पूर्वं वर्धामेकयाम दृश्यः सार्धयामं यावद्भ
वति पञ्चमान्मासान्सुभिक्षमुत्पादयति
क्षुद्रजन्तूनां प्रादुर्भावं करोति मासकालं
तु ॥ अथ जलकेतोर्लक्षणमाह ॥ जल
केतुरपि च पश्चात् स्निग्धः शिखया पश्चिमोन्नत

नृ^

ज्यो॰
वारा॰
१८७

तथा नवमासानुदभिक्षं करोति शान्तिं च लोक
स्य ॥ जलकेतुनामकेतुस्सोपि पश्चात्प
श्चिमायां दिशि दृश्यते स्निग्धो निर्मलदेहः
अपरेणापश्चिमेनचोन्नतयाच्चयाशिखया
युक्तः सच दृष्टो नवमासान्यावत्सु
भिक्षं करोति लोकस्य जनपदस्य च शान्ति
श्रेयः करोति तथा च पराशरः ॥ अथ ज
लकेतोः येनामहजस्य च लोके स नवमासा
वशिष्टे कर्मणि क्षेमं प्रवर्त्तयति पश्चिमेनो
दितः स्निग्धस्तु तोनतपश्चिमाभिनता
शिखः स च नवमासान् क्षेमकृद्भिक्षारोग्या
णि प्रजाभ्यो धत्ते अन्यग्रहकृतानी च अशुभा
नीच शान्तयेत् ॥ अथ भवकेतोर्लक्षण
माह ॥ भवकेतुरेकरात्रं दृश्यः प्राक्सूक्ष्म
तारकास्निग्धः हरिलोमलोमया प्रद
क्षिणावर्त्तया शिखया यावन्त एव मुहूर्त्ता
न्दर्शनमायाति निर्दिष्टोऽन्याब्दान् तावद
तु सुभिक्षं कुर्ते प्राणान्तिकात्रैणान् ॥
भवकेतुर्नामकेतुस्सच प्राक्पूर्वस्यां दिशि
कं रात्रमेकां निशां दृश्यः सूक्ष्मतारा सु
सूक्ष्मतारा तावको यस्य स्निग्धो निर्मलदे
हः अन्यशाशिखयोपलक्षितः कीदृश्या ह
रिलांगूलोपमया प्रदक्षिणावर्त्तया हरिसि
हस्य लांगूलं पुच्छं तदुपमया तदाकार

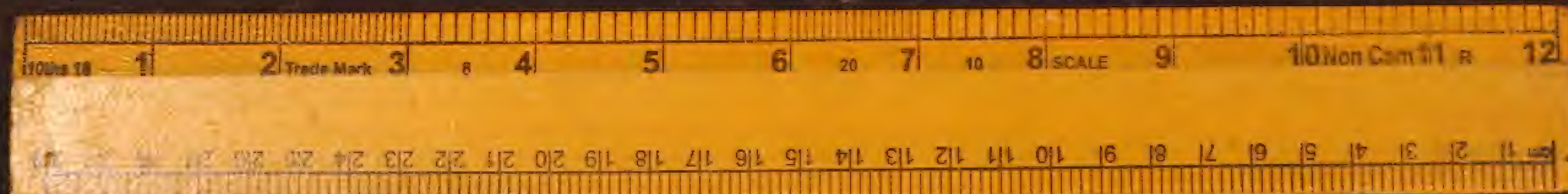
या प्रदक्षिणावर्त्तेन यस्याः सा तथा तया स
च यावन्त एव मुहूर्त्तान्यावत्तां दृश्यो दर्श
नमायाति दृश्यते तावन्मासान् तुल्य
सम सुभिक्षं निर्दिष्टो हृदयेद्यदि स्निग्धः रू
क्षो न पुनः प्राणान्तिकात्रैगान् दद्यादित् ॥
तथा च पराशरः अथ जलकेतोः कर्मसमा
प्तौ रश्म्यादयः शीतान्ता ऋषिप्रादुर्भवन्ति
तेभ्यो दशवर्षशताष्टादशवर्षानन्तरं दृ
श्यते स्निग्धास्तु भिक्षक्षेम्या विपर्यया वि
पर्ययाः तदनन्तरं च तथाय तेषां महा
नोकर्मणपतीते भवकेतुर्दृश्यते पूर्वस्यां
कवाघ्रयाकृत्तिकानामशा मासाव्यतन्न
मण्या स्निग्धया याम्यान नया सिंहलांग
लसदृश्या नया प्रदक्षिणनतागृयाशिखयो
व^ दितस्स यावन्मुहूर्त्तान्दृश्यते तावन्मासा
न्भवन्तीतु सुभिक्षाय रूक्षः प्राणहारा
णां च दोषाणां प्रादुर्भावायेति ॥ अथ
पद्मकेतोर्लक्षणमाह ॥ अपरेणाप
द्मकेतुर्मृणालगौरो भवेन्निशामेकां स
प्तवर्षाणि सुभिक्षं दत्ते वर्षाणि हर्षयुक्तानि
पद्मकेतुर्नामकेतुरपरेणपश्चिमायां दि
शि निशामेकां रात्रिं दृश्यते कीदृशः मृ
णालगौरः मृणालं बिसं तद्वद्गौरः व^
मृणालं बिसं तद्वद्गौरः श्वेतः सर्यो स

ॐका॰
तारी॰
१४८

तदृष्टस्समवर्षाण्यपति हर्षयुक्तानिहभूतं
करोति ॥ तथा च पराशरः अथ पद्मके
तुः श्वेतकेतोः फलसमाप्तौ पश्चिमेनाद्भुद
यनिवन्मृणालमुक्तभया शिखयैकरात्रि
वरस्समवर्षाण्युष्ठितेहर्षमावहति जग
तः ॥ अथावर्त्तकेतोर्लक्षणमाह ॥
आवर्त्त इति निशार्द्धे सव्यशिखोऽरुणो निभो
पश्चिमायां यावत्क्षणान्दृश्यते तावन्मा
सान्सुभिक्षकरः ॥ आवर्त्तनामेति यः के
तुः सनिशार्द्धे अपरपश्चिमायां दिशि स
व्यशिखो दक्षिणदिगाश्रितशिखः स्निग्धो
निर्मलवपुर्दृश्यते सहृदया क्षणान्या
वत्संख्यान्मुहूर्त्तान्दृश्यते तावन्मासान्सु
भिक्षं करोति तथा च पराशरः अथाव
र्त्तकेतुः पुनःकेतोः कर्मण्यतीते च निशाया
मर्द्धरात्रे शिखादक्षिणारुणोन तथा प्रदक्षिण
नताग्रया शिखया दिनस्स यावन्मुहूर्त्तानि
पि दृश्यते तावन्मासानावयतीवसु
भिक्षे निरयतीन्सर्वजगत् ॥ अथसंव
र्त्तकेतोर्लक्षणमाह ॥ पश्चात्सन्ध्या
काले संवर्त्तो नाम धूम्रताम्रशिखः आ
क्रम्य वियत्त्र्यंशं शूलाग्रावस्थितो रौद्रः
यावत एव मुहूर्त्तान्दृश्यो वर्षाणि हन्ति
तावन्ति भूपान्शस्त्रनिपातेन रुद्राद्यो

चापि पीडयति ॥ पश्चात्पश्चिमायां दिशि सं
ध्याकाले सन्ध्यासमये संवर्त्तो नाम केतुः
कीदृशः धूम्रताम्रशिखः सधूम्रताम्र
वर्णशिखा चूडा यस्य वियतश्चाकाश
य^ स्य त्र्यंशं तृतीयभागमाक्रम्य प्राप्य दृश्यते
शूलाग्रावस्थितः शूलमग्रे शिरस्यवस्थि
तं यस्य विद्रुतः [illegible] रौद्रो भयावहः
स च केतुर्यावतो मुहूर्त्तान्दृश्यो भवति
तावन्ति तत्संख्यानि वर्षाणि हन्ति नाशय
ति अशुभफलदो भवतीत्यर्थः तथा भूपा
न्नृपान्शस्त्रनिपातैः संग्रामे हन्ति नाशयति
तथोदयार्क्षं यस्मिन्नक्षत्रे उदितो दृश्यते त
त्पीडयति उपतापयति ॥ तथा च परा
शरः ॥ अथ संवर्त्तको वर्षसहस्रमष्टाद
शान् पश्चिमेनास्तगते सवितरि तमन्धायाद्
दृश्यते तन्वीना ... भाग्नुमेविकर्णी
दारुणां शिखां कालानेभोंशमाक्रम्य स
यावन्मुहूर्त्तान् तिष्ठति तावद्वर्षाणि पर
स्परेशहेतुनिपातिता यानि तनिपाणि
पयति सचोदेति तानि दारुणानि रक्तीड
यति तदाश्रितांश्चदेशानिति तथा च वृद्ध
गर्गः संवर्त्तको रौद्रो हि नादृश्यते
वृत्तकेतुं शुक्लो त्रियाग्न्मदृश्यते
कोत्यैव व्याधिदुर्भिक्षमेव च कुर्यान्नृपतिपी

ग्रस्य^ भाग+

ज्यो॰
टी॰
१४९

शैवलवक्रापरवक्रतः पूर्वतिष्ठतिनलत्रे।
प्रवासेयत्रगच्छति पूपयेद्दास्यशेद्धापिह
न्याहेशालदाश्रयात् यस्याभिषेकनक्ष
त्रेजन्मभंकर्मभंतया हेयदैवीयेउयेद्राभिष
प्तोनियरमोभवेत् स्निग्धःप्रसन्नोविमलः
प्रदक्षिणशिखस्तथा इष्टफलेयुद्देशेषु
शिवेतेषुविनिर्दिशेत् इति अश्वयभाक्के
तन्नर्मेधिलाश्वयभानीनक्षत्रस्पर्शेनधूप
नाडुष्टफलेवदामीत्याह ॥ तेषाकाला
द्धिमाकेतुभिःप्रपितेथवास्पृष्टे तद्वे
भवतिवधोयेषांतेष्वाप्रवक्ष्येनात ॥ ये
केतवःपाक्ताःप्रशास्तफलाकान्हित्वान्य
क्षाश्रैचैःकेतुभिःशिखिभिर्नक्षत्रेयस्मि
नाधूमिते अथवास्पृष्टेयेषांतान्यपाणि
वधोभवतोभवति नाम्नपन्देयकथयि
ष्ये तेष्वाधुनाह ॥ अश्विन्यामश्वकंधि
पंभरण्यांकिरातपार्थिवंहन्यात् बहुला
सुकलिंगेशंरोहिण्यांशूरसेनपतिम्
अश्विन्यामश्विनीधूमितास्पृष्टावाकेतुना
अश्वकंजनपदनाथंभरण्यांकिरातपार्थि
वंहन्यात् बहुलासुकृत्तिकासुकलिंगा
कलिंगाधिपतिं रोहिण्यांशूरसेनपतिं
शूरसेनाख्यजनपदाधिपतिम् ॥ अन्येप्याह
औशीनरमपिसौम्येजलजाजीवाधिपंतथा

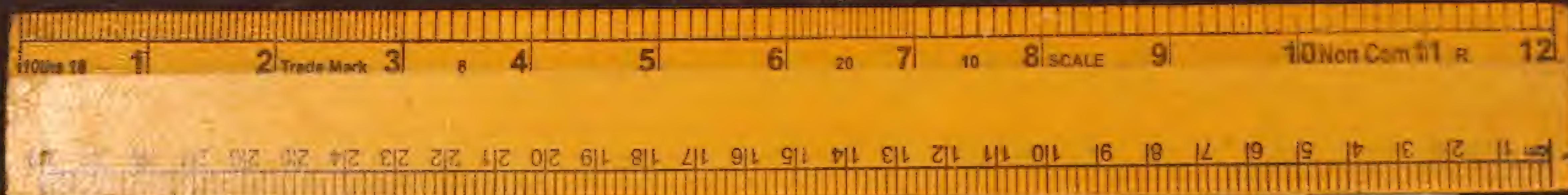
ज्ञात आदित्येश्मकनाथान्पुष्येमगधाधि
पंहन्ति ॥ सौम्येमृगशिरसिकेतुनाभि
धूपितेस्पृष्टेवा औशीनरमुशीनराधिपतिं
हन्यात् तथाआर्द्रासुजलजाजीवाधिपं
जलजामत्स्यजातयस्तैर्येजीवन्तिते जल
जाजीवाः प्रादेशवासिनइत्यर्थः तेषाम
धिपंनृपंहन्यात् आदित्येपुनर्वसावश्म
कनाथानश्मकाधिपतीन् पुष्येमगधा
धिपंनृपंहन्ति अन्येप्याह असिकेशं
भौजंगेपित्र्येपाण्ड्यंचभाग्ये औ
ज्जयिनिकमार्यम्णेसावित्रेदण्डकाधिपति
म ॥ भौजंगेश्लेषायामसिकेशम्
असिकाजनास्तेषामीशंपतिंहन्ति पित्र्ये
मघायामेवाधिपतिं भाग्येपूर्वफल्गुन्यां
पाण्ड्यनाथंपाण्ड्यनृपं आर्यम्णेउत्तरफल्गु
न्यामौज्जयनिकमुज्जयिनीपतिं सावित्रेह।
स्तेदण्डकाधिपतिंदण्डकारण्यनाथंहन्ति ॥
अन्येप्याह ॥ चित्रासुकुरुक्षेत्राधिपस्यम
रणंसमादिशेत्तज्ज्ञः काश्मीरककाम्बोजौन्नृ
पतीप्राभंजनेनस्तः ॥ चित्रासुकेतुनाधू
पितासुस्पृष्टासुवा कुरुक्षेत्राधिपस्यमरणंत
ज्ज्ञःकेतुपचारज्ञःसमादिशेत्वदेत् प्राभंज
नेस्वातौ काश्मीरककाम्बोजौन्नृपतीराजानौ
नस्तोनभवतः ॥ अन्येप्याह ॥ [illegible]
स्ता

रह्वाजरत्नकनायस्त्र हन्यते यदि भेदेद्विपूरवाहु मैत्रे पुरडाधिपतिं ज्येष्ठा
सूचसार्वभौमवधः ॥

ऊंवा।
तटी।
१५।

द्रकपतीजलदेवेकापिपोमरणमेति
यौधेयकार्जुनायनिशिविवेयात्वेष्वदे
वेच मूलकेतुनाप्रतिहतिनेहतेवा
अनृपतिमद्रकपतिचहन्ति जलदेवेख
लदेवेपर्वतावाह्वायोकाशिपकाश्यपधि
पतिर्मरणमेतिमाप्नोति वेश्वदेवे उत्त
रषाढायोयौधेयकाः अर्जुनायनाशिवि
वेयाः एतान्नृपतीन्हन्ति नाशयति ॥
अथान्येप्याह हन्यात्कैकयनाथेयन्च
नदेसिंहलाधिपवेवं नैमिषवयेकिरा
तेश्रवणादि पुवरसिमान्क्रमशः ॥ ध
रक्तश्रवणादिपुनदेवेषुहतेषु षडिमान्दे
यान्क्रमशःक्रमेणहन्यात् धनिष्ठासु
पाञ्चनदेपंचनदाधिपतिं पूर्वभिषजि
सिंहलाधिपं पूर्वभद्रपदायांवंगेशा।
धिपतिं उत्तरभद्रपदायांनैमिषवत्पं नै
मिषारण्याधिपं रेवत्यांकिराते किराता
धिपंहन्यात् अथकेतोर्विशेषमाह
उल्काभिताडितशिखःशिखीशिवःशिव
नदोतिहृष्टोपि अशुभः सएवचोलावगा
णसितहूणचीनानाम् ॥ यःशालीके
तुःउल्काभिताडितशिखः उल्कयाभि
हतोजननाडिताहतामिखायस्यसशी
खीकेशवःयोतिहृष्ठ अदिनमात्रदृष्टः

सशिवनतोतिप्रायेनशुभप्रदः सएवके
तुरेवंविधश्चोलानामावगाणानांसिता
नांहूनानांचीनानांचाशुभोश्रेयस्करः
चोलादयःसर्वेपिजनाः ॥ अन्यद्विशेष
माह ॥ नन्वायतःशिखिशिखाभिहतो
यतोवाइन्द्रेवयत्रस्पृशतितत्कथितोद्य
देशान् दिव्यप्रभावनिहतान्सयथागक
त्मान्त्रिंगेतोनरपतिःपरभोगिभोगान्
यतोयस्यादिशिशिखिशिखाकेतुशिखा।
नत्वावक्रा शिखिनःशिखाशिखिशिखा
भिहतायतोवायस्यांदिशिपभिमनगान्तेप्र
वृत्ता अथवायद्दतेनतत्रेस्पृशति स
र्पयति तत्कथितोद्यदेशान् यस्यादि
शिशिखिशिखालोनता तत्रयेदेशाःयस्यां
वागतेप्रवृत्ता तत्रयेदेशाःयत्रनतेनस्प
शति तस्यवनन्तुत्रस्ययेदेशाःवदयता।
णास्तांस्तत्कथितानुडकान्देशानरपतिः
राजागतोनेत्रिसोकेशति कीदृशान्देशा
न् दिव्यप्रभावनिहितान् दिव्येनाप्रतिह
तेनप्रभावेनविक्रमेणनिहताविजितान्
कीदृशान्परभोगिभोगान् येवैरन्यैर्भो
गिभिर्योभुज्यन्ते भोगाग्रामस्थान् कथं
नराजागतोते यथावकत्मानाकेचिदिव्यप्र
भावनिहितान्परभोगिभोगान्मोते यथा

ॐबु
द्दी
१५१

स

अवस्थाये भो मिनस्सर्वाः तेषां भोगाः शरीरा
एवंगति चत्वान्यथा येन प्रकारेण तथा तेन प्र
कारेणेति ॥ तथा वपनापूरः यस्योदि
श्मिन्निहितोदि शेनाति योजयेत यतः श्रि
त्वा यतो धमन्तनोयाया मवाधिपः प्रतिलो
मेयतः केन जेया वीर्याया तिवार्थिवः सामान्य
वाहनवलः सनाशमधिगच्छति ॥ इति
महीपालविरचितायां संहितावृत्तौ के
वलिनामाध्यायः ॥ ॐ नमः सर्वाय
श्रुत्यागमस्य वोर्थव्याख्यायते ॥ तथादा
वेव भगवतोगस्त्यस्य मुनेः प्राधान्यहारेण स
मुद्रशोभामुपवर्णयितुमाह ॥ समुद्रोन
क्रोलैर्मकरनखैर्नानाशिखैः स्तनकोयो
स्थिनासमपदिहृततोयेन कचित् ॥ पतन्मुक्ता
मिश्रैः प्रवरमणिरत्नाम्बु निवहैः स्वान्यन्या
देहमितमजटवत्वा निवपुवा ॥ येनसमा
वतोगस्त्यस्य मुनिना सरुपूर्वतोयोन्तिन्या
जलापहरणेन समदिततामेव समुद्रः
समवस्थानतामनियं येन कचित् विरोचन्यः क
तः स्म्यादिनस्यमुनेः रुद्रयाश्रयतामि
तिवदमानेनसंबधः समुद्रकीदृशः स्तन
क्रोलैः अनर्गरथैर्थानानेनाकारान्वितया
क्रोलाः पर्वतानातेकिलेतुमयाकृताऽपर्वप्र
स्थिताः कीदृशैः मकरनखैः नानाशिखैः

मकराजलप्राणिविशेषाः तेषां नखाः करि
नखान्न एव शिखराग्रैर्मकरनखैः तत्रनाना
निशिखराणि येषां तैः ते किलक्रमपने
लेपस्कृषवार्णान्यन्वतवन्ति तथायः समुद्रः
स्वदेवान्नत्यादेहं प्राप्याख्यातमभिभवि
तमिव हृष्टान्तीकर्तुमिव कीदृशान्सवान्
सितमकुटरत्नान सितानिपविमितानि
मकुटेषु मौलिषु रत्नानि येषां ते तथाभूता
नवैः प्रत्यादेहमिव पतन्मुक्तामिश्रैः प्रवर
मणिरत्नांबु निवहैः अंबुनिवहैः पानीयौ
घैः कीदृशैः पतन्मुक्तामिश्रैः पतन्तीभिर्मु
क्ताभिर्मिश्राः पतन्मुक्तामिश्रास्तैः तथाप्र
वराणि विकचानि वनानि मणिरत्नानि प्र
वरमणिरत्नानि प्रवरमणिरत्नानि याम्बु
निवहास्तु प्रवरमणिरत्नाम्बुनिवहास्तैः ॥
अन्यदप्याह ॥ येन वाम्बुहरणेपि विद्रुमैः
मृथैस्समणिरत्नविद्रुमैः निर्गतैस्तद्रु
तेस्मुराजितस्सागरोतेऽधिकं विराजितः ॥
येनागस्त्यमुनिना अंबुहरणे जलापहारेक
तेसति सागरस्समुद्रोधिकतेर अतिशयेन
विराजितः शोभितः कैः मूर्धैः पर्वतैः की
दृशैः विद्रुमैः विगता द्रुमा [illegible] येभ्य [illegible] नव
हितैर्जलमध्यगतत्वात्तैः पुष्पकान्तः [illegible] मायतः
तथा स्वमणिरत्नविद्रुमैर्मणिरत्न [illegible] लया

विद्रुमैर्विद्रुमेन प्रवालेन संवर्तितेषु तैः
तद्रुवैरेश्वराजितः तदितिस्थमलापरा
मशुः तद्रुवैरेलेभ्यः प्रवर्तितेभ्यो येऽउभाः
सर्पाविर्भावानि सृजन्ति कथं च ते निर्गताः
राजिताः पंक्तिताः येन यान्मते ॥ अथा
न्यत् ॥ प्रस्फुरत्तिमिजलेभजिह्मगादि
प्रवलनिकरो महोदधिः आपदास्पदता
तोपि यापितो येन पीतसलिलेन वक्षिय
म ॥ येन महोदधिः समुद्र आपदास्प
दगतोपि विपदां स्थाने प्राप्तोपि पीतस
लिलः पीतजलो रक्षमब्रक्षियं हव्लक्ष्मीं
यापितः प्रापितः ॥ कीदृशः प्रस्फुरत्तिमि
तिमिजलेभजिह्मगाः प्रस्फुरन्तः सलस्तिमि
यो मत्स्या जलेभाः हस्तिनो जिह्मगाः सर्पाः
यस्मिन् जिह्मं कुटिलं गच्छन्तीति जिह्म
गाः एते जलप्राणिनो जलाभावात्स्फु
रन्ति तथा विद्रुमप्रवालनिकरः विद्रुमाः प्र
वालाः रत्नानां मणीनां निकरः समूहो य
स्मिन् तथा स्वर्णलेखाः प्रस्फुरत्तिमिज
लेभजिह्मगाः प्रस्फुरन्तश्चलन्तो ये तरा
तिमिजलेभजिह्मगाः तिमिर्मत्स्यवा
हकाः केचित् यथा वितस्यानदी केचि
ज्जलचाः पानीयश्वाः यथा मद्रभग
वानायमाः केचिदिभाहस्तिनोग

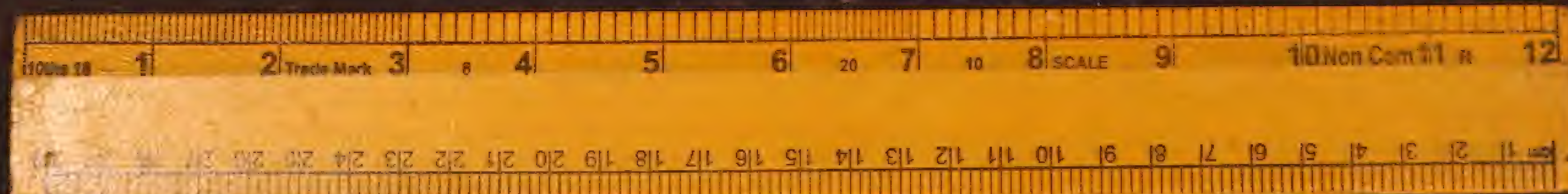
ताः यथेन्द्रप्रेतवाहाः केचिज्जिह्मं कुटि
लं गच्छन्तीति जिह्मगाः कुटिलगतयः य
था भोगादयः नागा ग्रहावक्रगाः तथादि
प्रवलनिकरस्तोपि अथान्यत् प्रवलति
मिराजिनशोभवितस्सलिलेपहृतेपि पा
तितस्थितो सततेवालितोप्यलहेतुभूतः
तरसा शारदीव बिभर्ति कचम् ॥ सवि
तानदीनां पतिः समुद्रः सलिले जले
पहृते सति शारदि शरत्काले सवसा महर्षि
दकाधारस्य तस्याधिनी हृषदीसि बिभर्ति
धारयति कीदृशस्य सवतः सततेवालि
तोप्यलहेतुभूतः सततं वालितरवेलनवी
चिसमूहेन समाहितानि सितोत्पलानि पैर
उज्ज्वलानि पुष्पविशेषाणि हंसान्यत्र वि
भ्रमोऽश्रु बिभर्ति धारयति यत्सरः समु
द्रः कीदृशः प्रवलतिमिप्रभन्ति न शोभवितः
प्रवलद्भिस्तिमिभिर्मत्स्यैः प्रकीर्णैः प्राणि
भिः शोभितेः सुविलोचनमः प्रवलन्तो मत्स्या
नदूजनतेवाः प्रकीजाः स्थितोपलानि
षोडेदृशाऽति अथान्यत् तिमिविनोद
धरेस्मिताः ताः केस्फटिकवत्समनस्फुरद्यु
तिफणिफणमणलयम्भिः विग्रहेः कुटिलो
रुगविवर्णश्च वकारयः ॥ याऽकुटिलोत्थ
समुद्रे विपदां कायाप्रावकाकनाथ अटि

डेवा
टटी
१५२

समस्यहेमगच्छतीति कुटिलगानयत्नात
मीशेस्वामिन तिमयामस्यातएवमिता
प्रकाशस्वथवामेयायत्निन् तन्नथाभते
मणयोवन्नानितान्येवदीप्रिमन्नाश्वकायास्मि
न स्फटिकोमणिविशेषस्तएवस्थलनाङ्कु
प्रीवद्देयास्मिन अनम्बुनाजलाभाव न।
देवशवद्भुतिः शवन्कान्तिरभिव्यज्ञातायास्मि
न फणिनस्तर्पतिषोफणास्तमर्थस्तया।
न्युपवत्नानिवद्धकालमूर्यकालप्रभृती।
निनेभ्रुवेरप्रमयः तएवतत्स्वरूपान्वाश्च
त्रियहारिकेतवायास्मिन् यतश्चाकाशेपतए
वसम्भवतीइति अथतन्नुइवर्णनादनेन
वेविन्ध्यवर्णनमाह ॥ दिनकरपथमार्गवि
छित्रयेभ्युदिनेपुंचलहस्तुंगमश्चानदियाधर्तु
मावसन्नप्रियायात्रदह्नाकदेहीवलम्बा खा^
च्छिनोदृश्यमानधंजेः शोभितकविकटमद
भिमवका वलेहानवासा न्तेमाविहिंवे।
फावलीनानमांगेः कनान्वानपुष्पविनो।
त्रैलकान्यास्यद्विर्वैगैदेश्वनाथीकनपुरा
अलदंदी निलवेर्धान तलभिवोहिपवनेमहेर्दर्ग
निर्गत^ जानस्पफुल्लदुमश्चासविभानसनहिवेफा
लितेहपमद्रुस्तनैः शीलहेदैः कानर्दर्पणा
र्हूलश्चार्वकृणा आमितैः वह भिमदतत
त्रयाश्वयाकालाचेवायमकेहवन्याणिता

यानमम्भोशनानन्नमस्लानिलाहारविश्रान्ति
तेविंध्यमलम्भयपस्नतस्यादयः अयमन
एवेविंधविंध्यविंध्यपर्वतेयोगत्समानिव
लम्भयन्नेभितवोलस्यादयोदर्शनेश्वय
तामाकर्णयतो कीदृशेविंध्ये दिनकरस्या
दित्यस्ययोसौरथस्यन्दनेतस्यमार्गःपथा
स्तदिच्छनयेतनिवारणाया यतमाभिन्न
त्वमैनोयतेसोयमेयत अतएवाधुयतवा
श्वलखुरगेवलितानि कम्पमानानि शृं
गानिशिखराणियस्यतत नेष्ठुचपुरोग
येस्थिता विद्याधरादेवयोनयस्तेश्चान्ता
भ्रान्तिमापन्नास्तेषांयेश्रमाः स्कन्दालेखसे
दुयाश्चवमस्ताश्चवलग्नाः प्रियावलमाः वि
यत्नाभिर्जाभिस्तायभिर्दन्ताविन्यत्ना
श्चकेएतेनेगधुविद्याधराणांयेदेहाःशरी
राणि तेभुयान्यवलेवन्ते अवराणिवा
स्वाणि तान्यनुपश्चितानिअतिशयेनोच्छ्रिता
न्युन्नताणितानिवेद्र्यमानानिकम्पा।
मानानितान्येवधजास्ताद्दृपयाश्वनहृपा भू^
नैः शोभितेयश्चितं कटिकटेति कर्णेर्ह्रैः
सिंहैस्तनाथीकनमधिष्ठिते अलर्भ।
फेयारथ्यागुहाकाभृङ्गायनिर्जरेजलेनि
यंतेनततिहवतीतिनिर्जरगुहाप्रदेशौ
प्रपातपानीयेयास्मिंविधेतस्यामतं

निर्गतं

टीका·
पाटी·
१५४

154

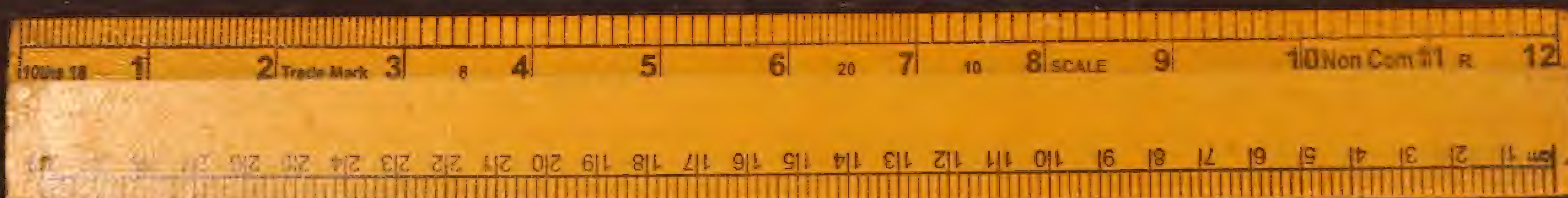
कीदृशोः सिंहैः करिणो हतिन स्तेषां ये कटाः
भास्तेषु यन्मदं दानाम्बु तेन मिश्रेण युक्तेय
इत्तमुक्तास्तयावलेह श्रास्वादस्तेन योनुरा
वाकस्तोऽवमं तदनुमाविता स्तदेव वर्णाप
वायेहि वेफायमवासित्रवलीनास्सलश्राउ
नमाश्रेषु शिरस्तयेषां तैः सिंहैर्वाणपु
स्थोः कतात्रवितानुनेसकाम्बिरमाला
श्राश्रयाश्रिविव ॥ गगनतलमिति
शैलकूटैः पर्वतप्रस्थै र्गगनतलमाका
शमुल्लिखत्तमिव कीदृशोः शैलकूटैः
प्रवृद्धैर्हिमहिरिगजेहस्तिभिराकृष्टा श्राक
र्षिताः पुन्नागकुसुमितायेद्रुमाह्रस्तालेयेषा
मः केशलस्मायैविश्रान्ता श्रमनाषमाम
नहिन्द्रफाश्रमनालेषामानिः सशिक सात्से
हश्रायेमन्त्रामपुरा स्वनाः प्रशाके वियन्ते
येषां तैस्तथा भूतैः भ्रश्रभ्रमन्दमैः वर्ण
हिकिविव तथात वदैवतम्भिः नदैः
वानेवैश्रामिविशेषवोधाहैतेस्लिहना।
स्तिभिः शालामूलेमंदैरेश्यानिनालिपावि
तायेशैलकूटालैः रहसीति कीदृशोवि
येरहसिनिर्जनेरेवयामदस्मभक्तयाका
मविशेषाश्यानाया वृन्भयाकामिन्या
तेषयरस्रैपरिषक्तं वेलानर्मदा यतस्मा
नेवैव बहुशोपानामाचमदनसकामदन

हृदवतनवादिति स्वैर्दैवैराप्यामितानि
नितिविनानि उभ्योत्तपवृत्तानि यस्मिन्
तथाश्रम्भोशेनेजला हारैरनग्नैर्निगहा
वैर्मलमैतेरनिवाहारैर्वायुभवैस्त्रविप्रे।
क्रोश्यामीर्मनिभिर्व्विनेसंयुक्तोविन्ध्यम्
श्यागतैस्तोदयप्रभावमाह ॥ उदये
वमुनेरगस्त्यनाम्नः जलमायोगमलप्र
दूषितानि हृदयानितज्ञामिवस्वभाव
सुनरम्हानिभवन्तिनिर्मलानि ॥ अ
गस्त्यनाम्नो मुनेरुदये उद्गमेपुनरम्बूनि
पानीयानिस्वभावात्स्वतोव निर्मलानि
प्रसन्नानिभवन्ति कीदृशानि जलमा
योगमलप्रदूषितानि कोर्थः मेसमा।
योगसंश्लेषः जलमायोगः तस्मान्जलमा
योगाद्यन्मलेपंकस्तेनप्रदूषितानिदूषिता
नि यानितान्यगस्त्यस्यदर्शनान्निर्मला
निभवन्ति वर्षासु जलमायोगलेषो त
थासतांसाधूनामुदये दर्शने हृदयानि
पुनर्निर्मलानिभवन्ति कीदृशानि जलि
समयोगमलप्रदूषितानि जलिते योषो
समायोगः तस्मात्मलेपापं तेन प्रदू
षितानि प्रदुष्टानि पुनः स्वभावादेव निर्म
लानिभवन्ति तस्य दर्शनात्पापनाशनापघ
तेइतियावत् श्रथविंध्यवर्णनारन्तरेणा

टीका
नटी
१५५

वर्णनमाह ॥ पार्श्वद्वयाधिष्ठितचक्रवा
कास्तपुलिनीसहजनेहंसपंक्ति ताम्बूल
रक्तोष्ठविनाग्रदन्ती विभाति योषेव शरत्स
हासा ॥ शरत्सहासा सयुक्ता योषा सो
व विभाति शोभते कीदृशी योषा ताम्बू
लरक्तोष्ठविनाग्रदन्ती ताम्बूलेन रक्तो
रञ्जिता येदन्ता रदास्तेष्वग्रदन्ताः पूर्व
वर्त्तिनो रदा उष्ठविना यया सा तथाभूता
सी शरत्कीदृशी पार्श्वद्वयाधिष्ठितच
क्रवाकास्तपुलिनीसहजनेहंसपंक्ति या
पार्श्वद्वयमधिष्ठितं सयुक्तं चक्रवाकैः पादि
विशेषेलोहितवर्त्ती यस्या हंसपंक्तौ ला
पुलिनीप्रायो बहुनानानदीनां प्रवहजला
नामम्बुलिनानि सैकतानि भवन्ति ता
निवहे सेसैकता इत्यनएवोत्प्रेक्ष्यते ता
म्बूलरक्तोष्ठविनाग्रदन्ती योषा सहासेव
शुक्लदश्याह इन्दीवरासन्नसितोत्पला
ऽन्विता शरत्कुमलसम्पदं पंक्तिभूषिता स
भ्रूलता सेपकराक्षवेक्षणा विदग्धयोषि
व विभाति सुस्मिता ॥ शरत्सकलसमका
माविदग्धयोषा प्रोक्तोत्सवेन विभाति शो
भते कीदृशी विदग्धयोषा सभ्रूलतादे
पकराक्षवीक्षणा भ्रूलतयोर्लीलालोप
भ्रूलते तेनयः कटाक्षो नयनविभ्रमलेन स

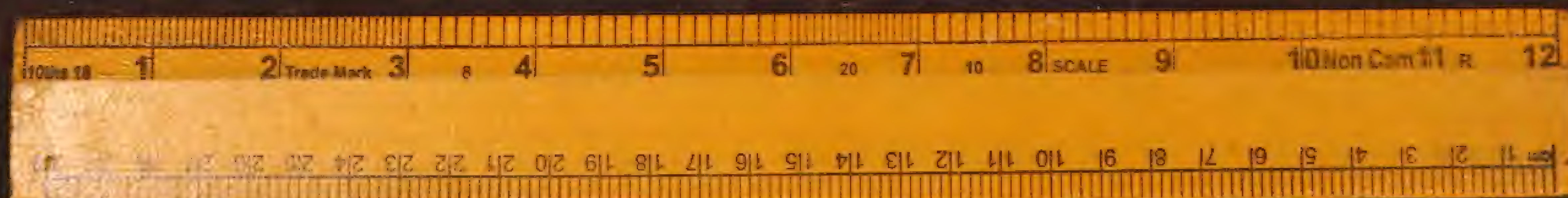
हितेवीक्षणमवलोकनेयस्याः शरत्कीदृशी
इन्दीवरासन्नसितोत्पलान्विता इन्दीवरैनी
लोत्पलैनसम्युतेउभयपार्श्वस्थैर्येसितोत्प
लैतेनपाभूतेनेन्दीवरेणान्वितासंयुक्ता अ
नेनेनेयस्याः दृश्यमक्ते यतो नेत्रे मध्यभागा
त्कृष्टमुभयपार्श्वयोःसितेभवति तथात्र
मन्तश्चलन्तोयेषट्पदाभ्रमरास्तेषांयापंक्ति
स्तावलिस्तयाभूषितासंयुक्ता अनेनभ्रूला
दृश्यमक्तं यतोनयनस्योर्ध्वभागस्था भ्रूल
ताभवति अतएवोत्प्रेक्ष्यते सभ्रूलतादे
पकराक्षवीक्षणाविदग्धयोषासमस्तेव
श्रयान्वत ॥ इन्दोःपथोदविगमोपहितो
विश्रान्तिरुद्धृतवरुणवलयाकुमदे निशास्व
उन्मीलयत्यलिनिलीनदलेस्वपत्यवापीवि
लोचनमिवासितनालकानाम ॥ इन्दोश्च
न्द्रमसःपथोदानांमेघानांविगमाद्विनाशाप
गमाद्याउपहिताश्रुताखामेढ्नाचन्द्रलविश्र
न्तिःकान्तिःसा दृश्यमवलोकयितुंवापीनलिनी
निशासुवालिकुमुदैकेरवेविलोचनेनेत्रमि
वोन्मीलयतिविकाशयति कीदृशीवापी
तरंगवलयानरंगाऊर्मिसमूहाः तएववा
लयाप्रकोष्ठभूषणायस्याः कीदृशेकुमुदे
अलिनिलीनदले अलिभ्रमरस्तैनिलीनवलं
लग्नादलेषुयास्मिन् स्वपन्नशोभनपत्त्रम

ज्यो॰ ता॰ टी॰ १५७

मादिशेत्तु: तच्चोज्जयिन्यामगतस्यकस्मो
भोगे:स्वशब्दो:सूर्यभास्करस्य ॥ अस्याग
त्यमनेसंख्याविधानादृगणितविधानेन
प्रतिदेशे देशेदेशेप्रतिमन्दर्शनमुदयंवि
ज्ञायज्ञात्वात्प्रागुक्तमादिशेद्वदेत तच्च
दर्शनमुज्जयिन्यां सूर्यभास्करस्यस्फुटादि
त्यस्यकन्यांऊमार्गेस्वराख्ये: भोगेस्समभे
वेशेवगतस्याग्रामस्यभवति सिंहस्यभा
गत्रयोविंशतिभेजेइत्यर्थः तथावस
मासमेहितायाम समभिवृष्टे:कन्याम
ग्रामेगेमकेवदिवसके वे हृष्णागतेपाव
त्यातत्समस्तर्वापवेष्येवम ॥ अथार्घ
दानलत्तणमाह ॥ ईवत्समिनेरुणाव
ष्णिजालेनैऋन्यकोशेदिशिदक्षिणस्या
मावत्सरावेदित दिग्विभागोमयोर्घेमुर्वा
प्रयतःप्रयच्छेत ॥ मयोराजाप्रयतःसं
यतः उर्व्यां भूम्यामर्घंप्रयच्छेद्दद्यात य
स्मिन्कालेअरुणारश्मिजालेवरुणकरनि
करैर्नैऋतेकविभेदेअथकारेतमसीयकिं
वित्प्रतिभिन्नेतत्रैकस्मादिपराघंदद्यात.
दत्तिणस्यांयाम्यायांदिग्विभागायां कीदृ
शोराजाऽक्लत्तवावेदितदिग्विभागः सो
वत्सरेणकालविदाज्ञावेदितामदर्शिता।
दिग्विभागोयस्य सतथाभूतःयथेवंदत्ति

त्यादिमस्योमगवतोदर्शनमिति केवर्घंप्र
यच्छेदित्याह ॥ कालाङ्गवे:स्वरभिभि:कु
सुमै:फलैश्चरत्नैश्चसागरभवै:कनककान्तै
श्च धेन्वाहृदणापरमान्नयुतेश्चभदेर्द्ध्य
ह्वोते:स्वरभिधूपविलेपनैश्च ॥ कालाङ्ग
वे:स्वकालजाते:सुरभिभि:सुगन्धे:कुसुमै:
पुष्पै:फलैश्चजातीफलादिभिरत्नप्रावरत्ने
णिभि:सागरभवैस्समुद्रजाते: कनकेनसु
वर्णेनाक्लैर्वैस्त्रैश्च तथाधेन्वापयस्विन्या।
गवाहृदणोदानेनपरमान्नेनपायसेनयु
तैश्चभवैर्मुपूपादिभिस्तथादध्यादीर्यवि
कारेणान्वितैर्वैस्वरभि धूपै:सुगंधधूपै:
विलेपनैरनुलेपनै:स्वर्घंदेयं ॥ अ
र्घार्घदानश्चेपस्यफलमाह ॥ नरपतिरि
दमर्घंअदृथानेदधान: प्रविगतरदोषो
निर्जितारातिपत्न: भवतियदिवदयात्स
मवर्णाणिमप्ताङ्गलनिधिवधूनायाःस्वामि
नोख्यातिभूमे: ॥ नरपतीराजाश्रद्धया
न:श्रद्धावानिदमर्घंदधान:प्रयच्छमान:
प्रविगतगददोषो निर्जितारातिपत्नोभवति
प्रविगतागप्रनष्टागदारोगादोषाश्चयस्य स
थाविनिर्जितो विजितोरातिपक्षःशत्रुप।
क्षोयेन [illegible] यदिवानेनविधिना [illegible]
नेसमवर्णाणिदद्यात्तजलनिधिवधूनायाः

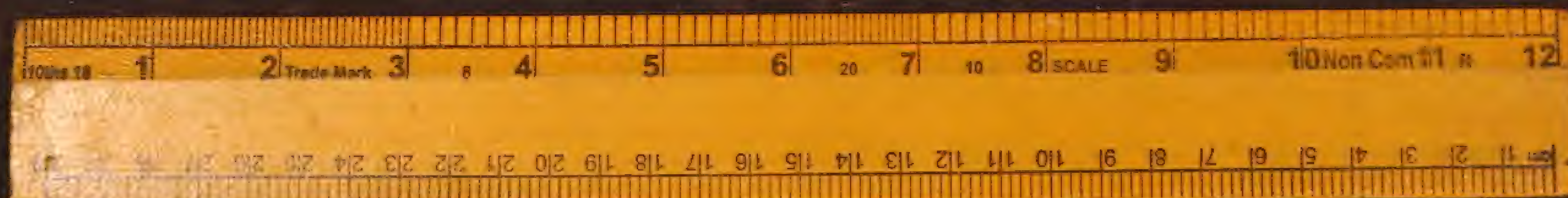
जेवा॰
वाटी॰
१५८

भूमेस्समुद्रमेखलाया उर्व्याः स्वामिनोप्रभु
त्वंयातिगच्छति ॥ अथब्राह्मणविट्शूद्रा
णांफलमाह द्विजोयथालाभमुपाहृता।
र्थः प्राप्नोतिवेदान्समदांश्चपुत्रान् वैश्यश्च
नाम्भूविधनेचशूद्रोरोगात्ययंधर्मफलंचस
र्वं ॥ द्विजोब्राह्मणोयथालाभंयथासंभ
वमुपाहृतार्थोदत्तार्थःलभते शूद्रोभूमिंच
धनेविनं प्राप्नोति सर्वब्राह्मणवैश्यशूद्राः
रोगात्ययंरोगोपशमंधर्मफलंचप्राप्नुवन्ति
अथोदितस्यलक्षणमाह रोगान्केतोरिति
कृशःकपिलस्त्वथहि धूम्रोभवामशुभकृत्स्यु
त्तोभवेय मांजिष्ठाभस्तृष्टःस्तथमा
[illegible] मऊयादशुभपुरोधमगाल्पनामा
अगाल्पनामामुनिपकृतोस्त्रोरोगान्केतो
तिकपिलःकपिलवर्णोऽहि हिमवर्णलंकवो
ति धूम्रोधूमवर्णोवामशुभकृदनिष्ट
फलंकरोति स्तुतस्तुतोभयायभवति
मांजिष्ठाभस्तत्रोलोहितवर्णः स्तुथेड
मिंदुलाहद्वान्तेगुणान्करोति अश्रुतलः
पुत्रदोधनदवेदकेतुरिति अथवर्णला
क्षणमाह ॥ शुक्रतोभलतहताः स्फटिका
लयानिलमहोविलग्नाग्रः इसनेयदि
तनंप्रभुवाना भूर्भव यद्भवेद्य जनाना
लदिक्षातऊ [illegible] यवहरो [illegible] दप
गल्या

ते शुक्लकौमुदशाहःस्वर्णीरजतयोद्वयोर
पिवाचकः अथवहष्यवाचकः अथवा
स्फटिकाभःस्फटिककान्तिः महीभूमिंवि
लग्नाग्रः रश्मिमध्येत्वर्थगतिर्वाथायदि
दृश्यते केचित्किरणोधैरितिपठन्ति
किरणौघैरश्मिसमूहैः तदाभूर्महीप्रभु
नानाप्रभूतसस्या तथाअभयदोजना
नां अभयैर्भयरहितैरोगैर्विगतगदैः
जनैर्जन्तुभिराढ्याबहुलाभवति ॥ त
थावगर्भः शुक्लकुन्देन्दुगोक्षीरमृणाल
रजतप्रभः दृश्यतेयद्यगस्त्यस्तदाशि
वक्षेमकारकः वैश्वानरार्चिःप्रतिमोमा
सशोणितकर्दमैः रोगैर्भयैश्चविविधैः
किंचिन्नोपयतेप्रजाः ॥ अथोदयालक्ष
णलक्षणंशुभाशुभंचाह ॥ उल्कयाविनि
हतःशिखिनावास्तुइयेमसकेनदृश्यते
दृश्यतेसकिलहस्तनिजेकेरोहिणीमुपगते
क्षयमुपैति ॥ उल्कयाविनिहतोभिता
तःशिखिनाकेतुनावाविनिहतः सदा
क्षयेदुर्भिक्षमरकेजनतयेत्वविद्रवेदद्या
ति किलेत्यागमसूचने खोगस्त्योनिह
तश्चनेकेहस्तेस्थश्चयेदृश्यते उदयंयाति
तथावारोहिणीमुपगतेरोहिण्यास्थितेर्के
अस्तमुपैतिअदर्शनेयाति अथापारवा।

शीलत्वासेनभवति तथाप्याचार्यगणैर्व
प्रावदर्ढरूत्वात्कृतम् ॥ तथाचपंचमिश्र
निकायाम् विषवज्ञायावगुणपंचवक्र।
तिलकलालनझाये छायाविसमकयुगे
दपाभिःगुणैर्विनाश्रुलाः॥ ताभिःक
र्कटकायायलग्रेताइशेसहस्रांशोग्राम्या
प्रावनितामृववितिषतिलकोमुनिवग
णः एवेश्वर्वशास्त्रदृष्टत्वादाचार्यगणो।
क्ते तथाचएवाशरः॥ हस्तेश्वमृविति।
र्युदेतिरोहिणीसंख्येप्रवसति श्रथास्यवि
विधश्चोरोदयकालोरुद्धः श्रश्वयुगक्र
लाहमीपवदृशपःकार्त्तिकाहम्यांवातत्रा
प्रयपूर्वकुलोदितासर्वहितेमानतपल
वेवेण्याश्वेदयति श्रग्निरुकघरूताभो
वेनायकपिलोहह्रितिग्रहायश्रमाभोग
वाश्रभावायमोजितः तत्त्वदानीलो
तिहर्षसेहतःप्रकवोधायसन्दनोभवाय
श्रपिद ॥ हत्याहल्कायदावासंकेतवो
ध्रुवसपथेन हर्षितेननलारश्वतदाज
गालिनायते श्रश्विनपवर्गःभवतश्चात
कोभसमप्रभः मनितेमसभिन्नायप्रना
नामभयायकेति ॥ इतिश्रीभट्टोत्पल
विरचितायांसंहिताविवृतौअगस्त्यचारोना
ध्यायोद्वादशः ॥ ॐ नमःसूर्याय ॥

अथसप्तर्षिचारोव्याख्यायते ॥ तत्राद्रा
वेवतेषांमुनीनांदिक्स्थानलक्षणमाह
सैकावलीवराजतिससितोत्पलमालि।
नीसहासेव नाथवतीवचदिग्यैःकौवे
रीसप्तभिर्मुनिभिः॥ यासप्तभिर्मुनि।
भिःकौवेर्युत्तरादिङ्नाथवतीवराजते
शोभते यथानाथवतीप्रभुणायुक्तानां
यिकाविराजते तद्वत्कौवेरीति नाथव।
तीकीदृशीभवति सैकावलीवसहएक
यावल्यावर्ततेया एकावलीत्याभरणवि
शेषस्तेनेव सितोत्पलमालिनी सहा
सेव सहसितयाश्वेतयोत्पलमालया
वर्त्तते सहहासेनच मुनिपंक्तेःकुटिल
त्वादेतानिविशेषणान्युपपद्यन्ते श्रति ध्रु
वस्याङ्गभङ्गियैकत्वादिनेवविधालस
ते तेजोवाव्यन्मीत्याह ध्रुवोनायि
देश्णनु कोपनिवर्त्तीवोल्लरोभमद्भिश्चयैश्चाव
हृतेषांकथयिष्येवृद्धगर्गमतात् ॥ ये
मुनिभिर्भ्रमद्भिःकृत्स्नाकौवेरीदिङ्सविना।
तीव श्रूयतेनत्यातिनविनर्तितेकृणे ध्रु
वनायकोपदेशात् ध्रुवएवनायकोध्रुव
नायिकःतदुपदेशात् यतोनर्तकोउ
पदेशकोनायकःप्राचार्योभवति तथा
ध्रुवनायकोपदेशः यस्मात्सकलस्यैति

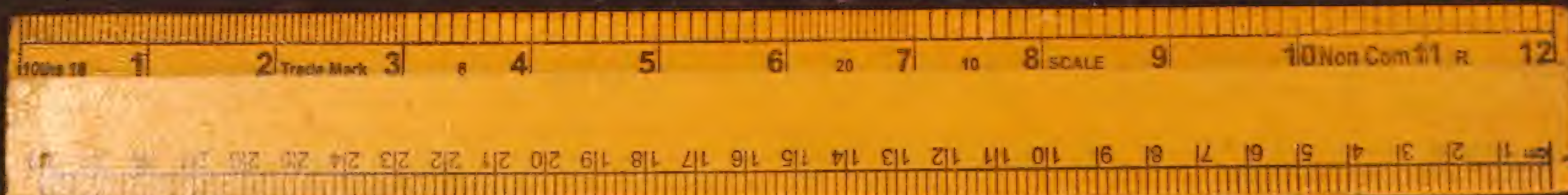

ॐ बृ।
टी।
१६०

160

अङ्कोस्त्यध्रुव एव ग्रामकः तथा च महत्सम
गमः अध्रुवायवङ्केमत्स्यागमराणांदितिज
सेप्समुडुचक्रे अपसव्यगमसवाणांश्रम
तिप्रवाहानिलादिमिति ॥ तेषां मु
नीनां चारमहं वृद्धगर्गमतात्कथयिष्ये
वृद्धगर्गो नाम महामुनिस्तन्मतात्तत्क्षा
शास्त्रादिति ॥ अधुनैतेषां चारेन त
ज्ज्ञानयनमाह ॥ आसन्मघासु मुनयः
शासति पृथ्वीं युधिष्ठिरे नृपतौ षड्द्वि
कपंचद्वियुतः शककालस्तस्य ॥
मनयो मघाद्यस्मन्महर्षयो युधिष्ठिरे
पाण्डुतनये नृपतौ राजनि पृथ्वीं महीं शास
ति परिपालयति मघाख्यनक्षत्रेषु
आसन् धृतिवन् तथा च वृद्धगर्गः ॥
कलिद्वापरसंधौ तु स्थितास्ते पितृदैवतं
मुनयो धर्मनिरताः प्रजानां पालने रताः
तस्य युधिष्ठिरस्य राज्ञः षड्द्विकपंच
द्वियुतः शककालो गतः ॥ सहस्र
द्वयेन पंचभिः शतैः षड्विंशत्यधिकैः श
कनृपकालो युक्तः कार्यः एवं कृते यत्
भवति तावद्वर्षवृन्दं वर्तमानकाले या
वङ्कते तस्य शतेन भागमपहृत्य यद
वाप्यते तावन्ति नक्षत्राणि मघादीनि भु
क्तानि यच्छेषं तानि वर्षाणि भुज्यमानेन

नक्षत्रे तेषां प्रविष्टानां गतानि तानि वर्षाणि त
विशेष्यं यद्वशिष्यते तावन्त्येव वर्षाणि त
स्मिन्नक्षत्रे स्थितानीति लब्धनक्षत्राण्यपि
सप्तविंशत्या भागमपहृत्यावशेषांकसमम
श्वादिनक्षत्रं भुक्तमिति वाच्यम् ॥ अथैतेषां
नक्षत्रभोगप्रमाणकालेन तच्चावस्थितिमा
ह ॥ एकैकस्मिन्नृक्षे शतं शतं ते चरन्ति
वर्षाणां प्रागुदयतोप्यविवरादृजून्नयति
तत्र संयुक्ताः ॥ ते मुनय एकैकस्मिन्न
क्षत्रे शतं शतं वर्षाणां चरन्ति तथा च काश्य
पः शतं शतं तु वर्षाणामेकैकस्मिन्महर्ष
यः नक्षत्रे निवसन्त्येते समाधीका महात्म
नः ॥ अविवरान्निरन्तरं प्रागुदयतः प्रा
कपूर्वस्यां दिश्युदयतो यन्नक्षत्रेणोदगच्छन्न
यत् स ऋजुं तान् महर्षीन् ऋजुनयति यत
स्मिन्नक्षत्रे ते संयुक्ताः स्थिता इति एतदुक्तं
भवति तस्मिन्नेव स्थिता इति केचिन्महा
तुरन्येन मरीच्यादीन् समाधीकाः सन्तिपद
न्ति तेच मध्यमे तेषु आन्यादिभिः सदा म
वकाले समाधीकाः स्वाकन्थका उद्यन्ते
अथ मण्डलक्षणमाह ॥ पूर्वे भागे भ
गवान्मरीचिरपरे स्थितो वसिष्ठोऽस्मात् त
स्याङ्गिरास्ततोऽत्रिस्तस्यासन्नः पुलस्त्यश्च ॥
पुलहः क्रतुरिति भगवानासन्नाश्वनुक्रमेण

ऊँवा।
गटी।
१६।

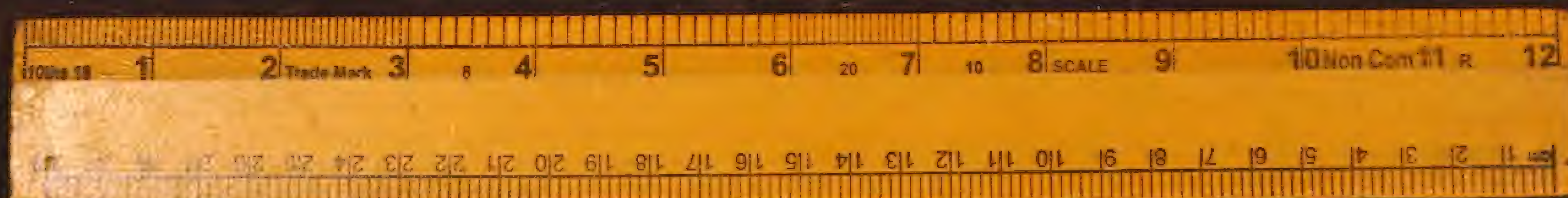
पूर्वायाः तत्र वसिष्ठं मुनिवरमुपाश्रिता
रुंधती साध्वी पूर्वभागे पूर्वस्यां दिशि भग
वान्मरीचिर्नाम महर्षिः स्थितः अस्मान्म
रीचेरपरे पश्चिमभागे वसिष्ठः स्थितः तत
स्तस्मादंगिरा विप्रः स्थितः तस्मात्परेणात्रे
निकटस्थः पुलस्त्यश्च ततः पुलहः ततः क्र
तुरिति भगवान् अनुक्रमेणापरिपाट्याऽ
र्वाद्याः पूर्वोदितास्ते सन्निकटाः स्थिताः त
त्रैव मध्येऽरुंधती साध्वी सती लामुनिकटे
मुनिप्रधानं वसिष्ठमुपाश्रिता संश्रितेत्य
र्थः ॥ अथाश्लेषाभ्रमसाह ॥ उल्काश
निधूमाद्यैर्हता विवर्णा विरश्मयो ह्रस्वाः
हन्युः स्वं स्वं वर्गं विपुलाः स्निग्धाश्च तद्वृद्ध्यै
एते मुनयः उल्कया अशन्या धूमेन वा आ
दिग्रहणादुल्कानिर्घातपांशुभिर्हता यथा वि
वर्णाः स्वल्पा विरश्मयो विगतकिरणाः
ह्रस्वाः स्वल्पबिम्बाः स्वं स्वमात्मीयमात्मीयं
वर्गं स्वमायं हन्युर्नाशयेयुः तथा विपु
ला विस्तीर्णाः स्निग्धाश्चैते मुनयस्तद्वृद्ध्यै
स्ववर्गवृद्धये भवन्ति तथा च वृद्धगर्गः
उल्कया केतुना वापि धूमेन रजसापि वा
हता विवर्णाः स्वल्पा वा किरणैः परिवर्जि।
ताः स्वं स्वं वर्गं तदा हन्युर्मुनयः सर्व एव
ते स्निग्धाः किरणवन्तस्तु स्ववर्गं परिवर्धिताः

अथैतेषां स्ववर्गमाह गंधर्वदेवदानव
मंत्रौषधिसिद्धयक्षनागानां पीडाकरो म
रीचिर्ज्ञेयो विद्याधराणां च ॥ शकयवन
दरदपारतकांबोजांस्तापसान्वनोपेतान्
हन्ति वसिष्ठोऽभिहतो विवृद्धिदो रश्मिसंप
न्नः ॥ अंगिरसो ज्ञानयुता धीमन्तो ब्रा
ह्मणाश्च निर्दिष्टाः। अत्रेः कान्तारभवा जल
जान्यम्भोधिः सरितः ॥ रक्षःपिशाचदा
नवदैत्यभुजंगाः स्मृताः पुलस्त्यस्य पुलह
स्य तु मूलफलं क्रतोस्तु यज्ञाः सयज्ञभृ
तः गंधर्वा अश्वमुखाः नरदेवयोनयः
देवाः सुराः दानवाः दनुपुत्राः मंत्रा औष
धयः सिद्धा देवयोनयः यक्षाः नागाः ए
तेषां सर्वेषां विद्याधराणां देवयोनीनां मरी
चिरुपहतः पीडाकरः स्निग्धो विपुलश्च
वृद्धिप्रदः शकयवनानीति शकाः जनाः
यवनाः दरदाः पारताः कांबोजाः ताप
साः तपस्विनः वनोपेताः वनस्थाः
एतान्वसिष्ठोऽभिहतः उपहतो हन्ति रश्मि
संपन्नो निरुपहतो विवृद्धिदो वृद्धिप्रदः
अंगिरसो ज्ञानयुता ज्ञानोपेताः धीमन्तो
बुद्धिमन्तः ब्राह्मणा द्विजाः एतेऽङ्गिरसो
ऽभिनिर्दिष्टाः कथिताः अत्रेरिति कान्तारं
मटवी तत्र भवं जन्म येषां ते कान्तारभवाः

जलजानि जले यानि वस्तूनि जायन्ते
ऽम्भोनिधिर्दानवा दैत्याः भुजंगास्सर्पाः
एते फलस्य सन्तताः कथिताः फलम
लेयकिंचित्फलस्य यत्र भुवः सयत्न
भूतः यत्र भूतो यत्र कर्ता वा तेसह या
त्राक्रान्तो ऽस्तीति तथा च वृहद्गर्गः देवदा
नवगंधर्वाः सिद्धपन्नगराक्षसाः नाना
विद्याधराः सर्वे मतीवः परिकीर्तिताः प
वनाः पारताश्चैव कांभोजा दरदाः शकाः
वसिष्ठस्येति निर्दिष्टा लापमावनमाश्रिताः
धीमन्तो ब्राह्मणाश्चैव ज्ञानविज्ञानपारगाः
रूपलावण्यसंयुक्ता मनोज्ञा वेसस्सतः
काननानाम्न्या भूजाराजेयमतिदाश्रि
ताः पिशाचा दानवा दैत्या भुजंगा दा
नास्तथा फलस्यैति निर्दिष्टाः पुष्य
फलफलेच यत् तत्सर्वं फलहस्ताय
त्रायम्भूयश्च क्रान्ते वैविनिर्दिश
[illegible] ॥ इति श्रीम
[illegible]
[illegible] ॥ ॐ
नमस्कार्याय ॥ वराहमिहिरविरचितायां
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
समाप्तः ॥ अथ नक्षत्रकूर्माध्यायो

द्वि

ख्यायते तत्रादावेव तत्प्रभागमाह ॥
नक्षत्रत्रयवर्गैराग्नेयाद्यैर्व्यवस्थितैर्नवधा
भारतवर्षं मध्यात्प्रागादि विभाजिता दे
शाः ॥ नक्षत्रत्रयेण नववर्गाः तैर्नक्ष
त्रत्रयवर्गैः आग्नेयाद्यैः कृत्तिकाद्यैर्नवधा
नवभिः प्रकारैर्व्यवस्थितैः भारतवर्षं
मेरोर्दक्षिणभागो भारतवर्षं तत्र व्यव
स्थितैः तत्र च मध्यप्रागादि विभाजिता
देशाः मध्यदेशो मध्यभागे भारतवर्षस्य
देशाः प्रागादिपूर्वादिक्रमेण विभाजि
ता विभागेन स्थापिता वक्ष्यमाणविभाजि
तेति ॥ तथा च गर्गः कृत्तिकाद्यैस्त्रि
नक्षत्रैर्भवर्गैर्नवभिः स्थितैः कल्पिता
मध्यदेशादौ प्रागादिक्रमयोगतः कृत्ति
काद्यैस्त्रिनक्षत्रैर्मध्यदेशगतो यदा पापै
रुपहतो हन्ति मध्यदेशं विलक्षदा वैद्य
दिको हन्ति सर्वान्सपौघाः पूर्वदक्षिणा अथ
[illegible]
[illegible]
[illegible]
ति ॥ अथ मध्यदेशप्रविभागमाह ॥
भद्रारिमेदमाण्डव्यसाल्वनीपोज्जिहानसं
ख्याताः मरुवत्सघोषयामुनसारस्वतम
त्स्यमाध्यमिकाः ॥ माथुरकोपज्योतिष

धर्मारण्यानि शूरसेनाश्च गौरग्रीवोद्देहिक
पाण्डुगुडाश्मकपाञ्चालाः साकेतकंक
कुरुकालकोटिकुकुराश्च पारियात्रनगः
औदुम्बरकापिष्ठलगजाह्वयाश्चेति मध्यमि
दम् ॥ एते देशा मध्यदेशे प्रधानाः यदि
वा तितालेवेवक्षत्रिकादिनक्षत्रितयं त
द्यथा देशास्तेषु जनपदाः भद्राः अरि
मेदाः माण्डव्याः साल्वाः नीपा उज्जिहा
नाः संख्याताः मरुमः वत्साः घोषादेश
विशेषः यामुनाः सारस्वताः मत्स्याः म
ध्यमिकाः माथुरकाः उपज्योतिषाः धर्मार
ण्ये शूरसेनाः गौरग्रीवाः उद्दे
हिकाः पाण्डुगुडाश्मकाः पाञ्चालाः
साकेता देशाः कंकाः कुरवः कालकोटिः
कुकुराश्च पारियात्रनगः पर्वतश्च औदु
म्बराः कापिष्ठलाः गजाह्वयो हस्तिनापुरं
इत्येवंप्रकारा मध्यमिदं मध्यदेशप्रविभा
गस्त्वयः तथा च भगवान्पराशरः ॥
अथाविशांबं योजनलक्षेण जम्बूद्वीपस्तत्र
पूर्वोदायस्तु मार्गेव मवगा[illegible]स्ताम हाकि
रयः हिमवान्हेमकूटो निषधो नीलः श्वेत
शृङ्गवांश्च प्रान्तमहत्स्वाभ्यन्तरेषां वहिः
महत्स्वापि[illegible]नदेशो वहिस्तमहत्स्वापि कांचन
महतो गिरीनां विशालमहाजम्बूना

दृढधयः कुनदीनां परमहत्स्वापि या महा
नीव मन्त्रप्रविशन्ति एकनवती राज्याना
मेकेन शतेन राज्यानां दशानां गन्नादिषु
देवोहादश्रीतिः कच्छान्तावन्त एव द्वीपाः
पंच जनपदसहस्राणि तत्र कृत्तिकादीनि
त्रीणि मध्यदेशे स्मिन्वर्षे भवन्त्याद्रादीनि
त्रीणि शीतपूर्वजेश्रमात्सर्वो दक्षिणादि
वादिदिक्षु नक्षत्रेषु पञ्चसु दिक्षु जनपदानां मैथ
नायो भवति विशेषस्तु पराशरेण मगधक
लिंगावन्तिसौवीरसैंधवहारहूतिमद्रकु
लिन्द्राधिपतीनामतः परे दिग्जनपदानन्व
व्याख्यास्यामः अथ मध्यदेशो ब्रह्मावर्त इ
ति यश्राख्यायते तत्र जनपदाः शूरसेना
उद्देहिकगुडाश्मकपाञ्चालकांचनकान्तेत्रमा
ज्योतिभद्रारिमेदमाध्यमिकसाल्वसाकेत
मत्स्यकापिष्ठलादौलीयमाण्डव्यपाञ्चाला
नवराष्ट्रग्रीवपारियात्रि[illegible]देवस्था
कुनगवाहुवाजिहानकालकोटिमाथुर
शरदालिमाधवालकुरुक्षेत्रधर्मारण्या
वन्तः ॥ अथ पूर्वस्यां दिशि देशा जनप
दांश्चाह ॥ अथ पूर्वस्यामञ्जनवृषभध्व
जपद्ममाल्यवद्गिरयः व्याघ्रमुखसुह्मक
र्वटचान्द्रपुराः शूर्पकर्णखसमगधा
शिबिरगिरिमिथिलसमतटौड्राश्ववदन

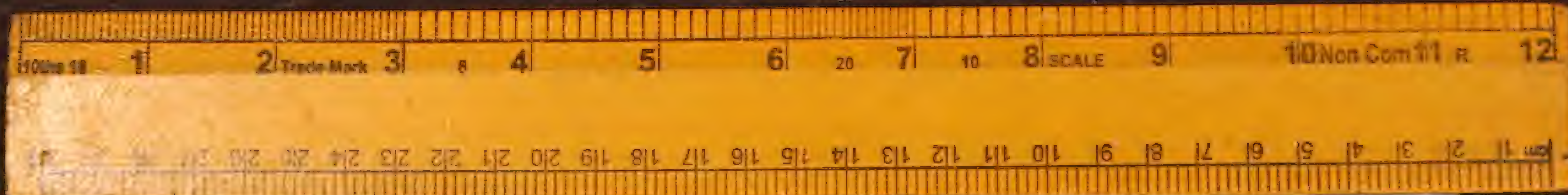
व्यि

दन्तुरकाः प्राग्ज्योतिषलौहित्यसमुद्रपुरु
षादाः उदयगिरिभद्रगौडकपौण्ड्रोत्क
लकाशिमेकलाम्बष्ठाः एकपदताम्रलि
प्तककोशलकावर्धमानाश्च ॥ अथाने
यपूर्वस्यां दिशि देशप्रविभागाः तद्यथा
अञ्जनो वृषभध्वजः पद्मः माल्यवान् प
तेसर्वेपूर्वगिरयःपर्वताः तथा व्याघ्रमुख
जनाः सुह्माः कर्वटाः चन्द्रपुरपट्टनं न
यमवाः चान्द्रपुराः शूर्पकर्णाजनपदाः
खसाः मगधाख्यो देशः शिबिरगिरिः पर्व
तः मिथिलाख्यो देशः समतटो देशः अ
श्ववदनाः दन्तुरकाः प्राग्ज्योतिषः लौ
हित्यानदः क्षीरोदसमुद्रः पुरुषादाः पुरु
षभक्षाः जनाः उदयगिरिपर्वतः भद्राज
नाः गौडकाः पौण्ड्रजनाः उत्कलाः का
शयः मेकलाः अम्बष्ठाः एकपदः ताम्र
लिप्तिकाः कौशलकाः वर्धमानाश्चेति
एतेप्राग्दिकेनतविचयेदेशाः ॥
तथाच पराशरः ॥ अथपूर्वस्यामाल्य
द्विगिरोजनपद्मवृषभध्वजोदयशिखरि
दन्तेरायोकाशिकोसलमिथिलमेक
लोत्कलपुण्ड्रकर्वटसमतटोड्रगौडको
भद्रदमिरुख्यताम्रलिप्तप्राग्ज्योतिषवर्ध
मानवाजिमुखाबहुपुरुषादकाकोश

लाश्चव्याघ्रमुखलौहित्यार्णवद्वीपोदाम
चर्मानुककिरातशिबिरमहीधरवासिवासि
नश्चपादोदयानुवासिनश्चेति अथाग्नेय्यां
दिशि देशाञ्जनपदांश्चाह ॥ आग्नेय्यां दि
शि कोसलकलिङ्गवङ्गोपवङ्गजठराङ्गाः
शौलिकविदर्भवत्सान्ध्रचेदिकाश्चोर्ध्वकण्ठाः
वृषनालिकेरचर्मद्वीपा विन्ध्यान्तवासिन
स्त्रिपुरी श्मश्रुधरहेमकूटव्यालग्रीवाम
हाग्रीवाः किष्किन्धकण्टकस्थलनिषादराष्ट्रा
णि पुरिकदाशार्णाः सह नग्नपर्णशबरैः
आश्लेषाद्ये त्रिके देशाः ॥ आग्नेय्यां पूर्वद
क्षिणस्यां दिशि देशप्रविभागाः तद्यथा
कोसलाजनाः कलिङ्गाः वङ्गाः उप
वङ्गाः जठराङ्गाः शौलिकाः विदर्भाः व
त्साः अन्ध्राः चेदिकाश्च ऊर्ध्वकण्ठाः वृ
षस्थाने नालिकेलाः चर्मद्वीपाः वि
न्ध्यान्तवासिनः विन्ध्यपर्यन्तेयेनिवसन्ति
त्रिपुरीनगरी श्मश्रुधराजनाः हेमकू
टस्थाने व्यालग्रीवाजनाः महाग्रीवाः
किष्किन्धोदेशः कण्टकस्थलं निषादरा
ष्ट्र पुरिकाः दशार्णाः नग्नाः स्वजनाः
पर्णशबराः एतेग्राणजाः सहनग्न
पर्णशबरैः एतेदेशाः आश्लेषाद्येन
क्षत्रत्रिके ज्ञेयाः तथाच पराशरः अथ

प्राग्दक्षिणस्यांविंध्यान्तवासिनश्चेदिवत्स
दाशार्णागावेगोपवंगकलिंगजठरपुण्डु
मलिकविदर्भनग्नापर्णशावरकाश्चन्ता।
त्रिपुरपुरिककंटकस्थलवृषद्वीपकोस
लोर्ध्वकंठाश्चमाणनकोकवहेम
कूट्यव्यालग्रीवमहाग्रीवश्मश्रुधरनालि
केरद्वीपकिष्किन्धावासिनः अथदक्षि
णस्यांदिशिदेशजनपदप्रविभागमाह
अथदक्षिणेनलंकाकालिजनसौरिकी
र्णतालिकटाः गिरिनगरमलयदर्दुर
महेन्द्रमालियतरुकच्छाः कंकटकंक
णवनवासिशिविकफणिकारकोंकणा
भीराः आकरवेणावन्तकदशपुरगोनर्द
केरलकाः कर्णाटमहाटविचित्रकूटना
सिक्यकोल्लगिरिचोलाः क्रौंचद्वीपजटा
धरकावेर्योरिष्यमूकश्च वैडूर्यशंखमु
क्ताअत्रिवारिचरधर्मपट्टनद्वीपाः गण
राज्यकृष्णवेल्लूरपिशिकशूर्पाद्रिकुसुम
नगाः तुंबवनकार्मणेयकयाम्योदधि
तापसाश्रमाऋषिकाः कांचीमरुचीप
ट्टनदेवार्धिकसिंहलाऋषभाः बलदेव
पट्टनदंडकावनतैमिंगिलाशनाभद्राः
कच्छोथकुंजरदरीसताम्रपर्णीतिविज्ञे
याः॥ अथानन्तरंदक्षिणेनदक्षिण

स्यांदिशिदेशाः तद्यथा लंका कालि
जनं सौरिकीर्णाः गिरिनगरं मलय
पर्वतः दर्दुरः महेन्द्रः मालिंद्याः प
र्वतः तरुकच्छजनाः कंकटाः कं
कणाः वनवासिनः शिविकाः फणिकं
राः कोंकणाः आभीराः आकरस्थाने यत्र
सर्वद्रव्याणांउत्पत्तिःक्रियते वेणान
दी अवन्तकाजनाः दशपुरं गोनर्दाः
केरलकाः कर्णाटाः महाटविः चित्रकू
टःपर्वतः नासिक्याः कोल्लगिरिः चोलाः
क्रौंचद्वीपः जटाधराः कावेरीनदी रि
ष्यमूकःपर्वतः वैडूर्यशंखमुक्तायत्रोत्प
द्यन्ते अत्रिः आश्रमंतेभवतेजः
वारिचराः धर्मपट्टनं द्वीपाः गणराज्यं
कृष्णवेल्लूराजनाः पिशिकाः शूर्पाद्रिः
पर्वतः कुसुमनगःपर्वतः तुंबवनं
कार्मणेयकाः याम्योदधिर्दक्षिणसमु
द्रः तापसाश्रमाः तापसानामाश्रमाः
ऋषिकाजनाः कांचीदेशः मरुचीपट्ट
नं देवार्धिकाः सिंहलाः ऋषभाः बल
देवपट्टनं दंडकावनं तैमिंगिलाशनाः
भद्राः कच्छाः अथानन्तरं कुंजरदरीह
स्तिदरी सताम्रपर्णी ताम्रपर्णानद्यास
हिता इत्येवंप्रकाराःदेशाः उत्तरफल्गु

केवा:
ताटी
१६१

न्यादेय्येकैकेविज्ञेयान्नातव्याः तथाचप
राशरः अथदक्षिणस्यांदिशिलङ्कासमापी
उदर्दुरमहेन्द्रमलयमाल्यमलयमालियाम
वतिसंवरतिरुणपुष्केककच्छर्षिवनर्व
नपार्गिरिभद्रगिरिलगरदावोरुणाणा
राभुजिराजककर्कोटकवनतिविल
माहाररिपुमुकनापलाञ्जमरुस्याश्र
मश्रावनकान्वालवेदूर्याकेवाहुश्र
कात्रिवाविदर्भवकवोलककौवीर
काचीविकमाशीकपर्णपट्टनपरुकाशि
कोल्लटोलवनाभ्रपर्णनर्मदगोनर्दनेको
वीपहस्तनालीकटवैविकीर्णवहकावि
वेलटनसवननैषडकालाजिनद्वीपक
लिकावरशिविकौकणचित्रकूटकर्णाट
महाटविकाथकोलगिरिनासिक्यक
र्णेतयकदेवार्थकवैविनिकदन्तरवप
ल्लिनकौचद्वीपसिंहलः परमतोदर्पण
मलयमरीचिचित्रकूटशिखरलेहमाले
कावरूथवनेषभरुजवरदीसंभोगव
लिरूक्तागिरिभागञ्ञमाः ॥ अथनैर्ऋ
त्यादिशिदेशप्रविभागमाह ॥ नै
र्ऋत्यांदिशिदेशाः पह्लवकाम्भोजसिंधुसौ
वीराः वडवामुखानर्तावष्टकपिलनारी
मुखानर्ताः फेणगिरियवनमार्गरक।

का:

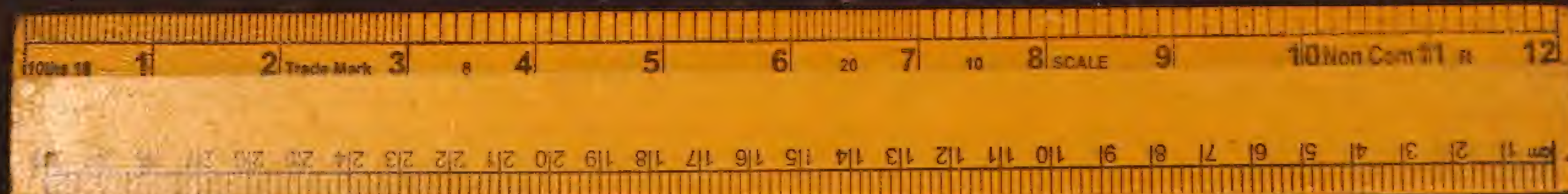
र्णप्रावेयपारशवशूद्राः बर्बरकिरातष
ण्डाः क्रव्यास्याभीरचञ्चूकाः हेमगिरिसि
धुकालकरैवतकसुराष्ट्रवादरद्रमिडाः
स्वात्यादेदृन्विनयोन्तेयश्चमहार्णवोत्रैव
नैर्ऋत्यांदिशिपश्चिमायांदिशिदेशाः
तद्यथा पह्लवाः काम्भोजाः सिंधुसौवीराः
वडवामुखाः आरवाः अंबष्ठाः कपिलाः
नारीमुखाः आनर्ताः फेणगिरिः यवनाः
मार्गराः कर्णप्रावेयाः पारशवाः शूद्राः
बर्बराः किराताः खण्डाः क्रव्यास्याः आभीराः
चञ्चूकाः हेमगिरिः सिंधुनदः कालकाः
रैवतकः सुराष्ट्राः बादराः द्रमिडाः अत्रै
वनैर्ऋत्यांदिशिमहार्णवोद्रष्टव्योज्ञातव्यः
एतेस्वात्याद्यभवितयेस्वातिपूर्वकेनदृष
त्रितयेज्ञेयाः (तथाचपराशरः अथप
श्चिमायांदिशिमणिवेणमतिरलम
तिफलातकमाण्डवैकनेत्रमरुकच्छान
र्तवतालमल्लहफलानववैदिलान
विलानदीर्घकेशग्रीवात्यनाग्रदेशविष्ण
वणमूलिकचुहहऊलहापरमतःस्त्री
राज्यमिति अथोत्तरस्यांदिशिदेशप्रवि
भागमाह उत्तरतःकैलासोहिमवान्वसु
मान्गिरिधनुष्मोक्षोक्रौञ्चोमेरुःउत्तरकु
(रवोत्तराः क्षुद्रमीनाश्चकेकयवसातिया)

जेवा।
तारी।
६७

162

मनभोगप्रस्थार्जुनायनाग्नीध्राः आदि
पूर्णान्तर्हीपित्रिगर्तास्तुरगाना श्वमुखाः के
शधरविपिटनाशिकदाशेरकवाटधानतथा
धानाः उत्ताशिलपुष्कलावतकैलावतक
एठधानाश्च अम्बरमद्रकमालवपौरवक
च्छारदण्डपिंगलकाः माणवलहूनको
हलशातकमाण्डव्यभूतपुराः गांधारय
शोवतिहेमतालराजन्यखचरगव्याश्च यो
धेयदाशमेयश्यामाकाःक्षेमधूर्ताश्च ॥
उत्तरतउत्तरस्यां दिशि देशाः तद्यथा कै
लासःपर्वतः हिमवान्वसुमानगिरिः ध
नुष्मांश्चमिमिदेव क्रौंचः मेरुः उत्तरस्तु
श्चोत्तरा उत्तरकुरवः तद्गमीनाः वैके
याः वसातयः यामुनाः भोगप्रस्थाः आ
र्जुनायनाः आग्नीध्राः आदर्शाः अन्तर्ही
पिनः त्रिगर्ताः तरुगाननाः अश्वमुखाः
केशधराः विपिटनासिकाः दाशेरकाः
वाटधानाः शधानाः तक्षशिलानवरी
पुष्कलावताः कैलावताः कण्ठधानाः अ
म्बराजनाः मद्रकाः मालवाः पौरवाः
कच्छराः दण्डपिंगलकाः माणहलाः
हूनाः कोहलाः प्रातकाः मोडवाः भू
तपुराः गांधाराः यशोवतीनगरी हे
मतालाः राजन्याः खचराः गव्याः योधे

याः दाशमेयाः श्यामकाः क्षेमधूर्ताः
एते शान्तिमिषाये नदास्त्र त्र्योदेशाः ॥
तथावपरापरः अथप्रत्यग्दिशा स्था
स्वराष्ट्र महाराष्ट्र सिंधुसौवीरशूद्राभीरद्रु
मिद्रकेतकपेरुसिंधुकालकपेणामीतिर
वर्तकानर्तकवक्षोमयवनपह्लवमार्गरा
रवानलेश्ममालवकालाजवक्षप्रावु। नवा
मिविंगाखिनोत्तःपरेमहार्णवे यचोर्वको
पजोश्चि वडवामुखरूति अथपश्चिमायो
दिशि देशोजनपदांश्चाह ॥ अपरस्यां
मणिमान्मेघवांधनौघः दशार्णकाःमि
त्रिःअपरान्तकशान्तिकहेहयाप्रशस्तादिदा
क्रोणाः ॥ पवनदरमठपारतमाख्य
पंचनद
तिश्चनाचेयकनकशाकाः निर्मर्यादा स्ले
च्छायेयपश्चिमदिक्षुपतालेव ॥ अपरस्यां
पश्चिमायां दिशि देशाः तद्यथा मणि।
मान्पर्वतः मेघवान् धनौघः दशार्णकाः
अस्तगिरिः अपरान्तकाः शान्तिकाः हे
हयाः प्रशस्तादिः ढेक्काणाः पंचनदाः
रमठः पारताः ताराक्षितिः जेयाः वैश्याः
कनकाः शकाः अन्येचयेम्लेच्छाः निर्म
र्यादामर्यादरहिताः पश्चिमायां दिक्षिवा
पश्चिमायां दिशिनिवासिनः तेसर्वेचैव उ
शयेनतेविजयोज्ञेयाः तथावपरापरः

दिग्धा

वा: तटी: १६८

अथपश्चिमायांमणिमान्तवापंगामेघवह
नौघक्षुरार्पणोस्तगिरिप्रशस्तमाणिताथाप — प[?]ति
वनास्कशिवह्मवसातितावहृतिपावो
शान्तकशौण्डर्मठशितिगिर्वा[?]गुरु — यंकन्या
वालियवेहयपङ्कुगतालिकहूनपार्श्ववे
हकाशकाणाश्चेचपीविवासिनाल्प
तैध्यमेदाएमसूवाम्लेच्छजातयः ॥ अ
थवायव्यादिशिदेशजनपदानाह ॥ दि
शिपश्चिमोत्तरस्यांमाण्डव्यतुखारतालहल
हमद्राः अश्मककुलूतलहडस्त्रीराज्यनृ
सिंहवनखस्थाः वेणुमतीफल्गुलुकागुल
हामरुकुच्चर्मरंगाख्याः एकविलोचन
शूलिकदीर्घग्रीवास्यकेशाश्च ॥ पश्चिमो
त्तरस्यांवायव्यांदिशिदेशाः तद्यथा माण्ड
व्याः तुखाराः तालाः हलाः मद्राः अश्मकाः
कुलूतदेशाः लहडाः स्त्रीराज्यंनृसिंहवनं
खस्थाः वेणुमतीनदी फल्गुलुकाः गुल
हाः मरुकाश्चचर्मरंगाख्याः एकविलोचनाः
शूलिकाः दीर्घग्रीवाः दीर्घास्याः दीर्घकेशाः
एतेअत्रवायव्यादिशिदेशाः ॥ तथा
वर्ष्मशब्दः अथोत्तरस्यांहिमवान्क्रौञ्जोम
धुष्मान्कैलासोवसुमान्तोत्तरायामनुज्ञा — यो
योमद्रपौरवयौधेयमालवशूरसेनराज
न्यार्जुनायनत्रैगर्तकैकयदाड्वेलकमत

वसातिदर्भपल्लोलवलप्रस्थलदेमध्यमशा
कलदाशदानहल्मसरदण्डगञ्जप्रावदान
दाशेरकपाटवनान्तरद्वीपगान्धारवादित
वाक्लतनशिलालवणवतिपुष्कलावतिय
पुण्डरिमणिवतिश्यामाकखचरकौहक
तगरश्वभिनपुरकैतानकादर्शकान्तरा
दर्शपिङ्गलमाण्डव्यायामुनेयमानहाल
हूलहेमतालाश्वमुखाहिमवद्गृहमनंकौ
मकौञ्जायरसजनमिति ॥ अथैशान्या
प्रविभागमाह ॥ ऐशान्यांमेरुकनष्ट
राज्यपशुपालकीरकाश्मीराः अभिसार
दरदतङ्गणकुलूतसैरिन्ध्रवनराष्ट्राः ब्रह्म
पुरदार्वडामरवनराज्यकिरातचीनकौणिं
दाः भल्लपलोलजटासुरकुनटखषघोष
कुचिकाख्याः एकचरणानुविद्धाः सुवर्ण
भूवसुधनदिविष्ठाः पौरवचीरनिवस
नत्रिनेत्रमुञ्जाद्रिगन्धर्वाः ॥ ऐशान्यांदि
शिदेशाः तद्यथा मेरुकाः नष्टराज्य
पशुपालाः कीराः काश्मीराः अभिसाराः
दरदाः तङ्गणाः कुलूतदेशाः सैरिन्ध्राः
वनराष्ट्राः ब्रह्मपुरं दार्वाः डामराः वन
राज्यं किराताः चीनाः कौणिन्दाः भल्लाः
पलोलादेशः जटासुराः कुनटाः खषाः
घोषाः कुचिकाख्याः एकचरणाः अनुविद्धाः

स्वर्णभूः वलयनं दिविशाश्च पौरवाः
चीवरनिवसनाः त्रिनेत्राः मुंजाद्रिः गंध
र्वाः एते मध्यायेविदेशाः तथा च परा
शरः अथ प्राग्जनपदाः कोशलब्रह्मपुत्रकौ।
गिरिदिवादिनपावतनद्रराज्यवरकाष्ठवेम
केरुभ्रसिंहपुरदमेननेननमदीकपार्व
नकाश्मीरद्वदर्दाभिसारमटाहवपलो
लशोचियकुविलत किरातपशुपालची
नस्वर्णभूमिदेवस्थल देवोयाचाति ॥ प
तदाचार्येण समाससंहितायामुक्तरत्न
कं ॥ नक्षत्रमाग्नेयाद्यो मध्यप्राक्प्रभृति
वप्रदक्षिणतः कथयामि प्रविभागे वेदा
नवादिदेशानाम् ॥ मध्यमुदकंबाला
लेकायुमनानाम्रकुरुवेदे उद्दावियावि।
याचान्तरमथवा यौधमत्स्याश्च सारस्वत
मनुनेवसालोकसंख्याननीपमाण्डव्याः
भद्राविमेदनेमिषमाल्वोपज्योतिषाश्वश्याः
औदुम्बरापिष्ठलगजिह्वानगजसाह्वकैक
पाण्डुगुडाः मध्यमिकेद्दहिकवाल्ह्वीकोटि
कायिष्ठलाश्चेति मध्ये प्रविभागः प्राग
लोण्ययथादिशो देशान प्राच्यानदेशाम
ध्यानन्याश्चैवाभिधास्यामि आद्रादि।
काशिकोसलमिथिलान्वलवर्धमानपौं
ड्रोत्कलाः लोहितमायवसमतटमेकलको

वहतामलिप्ताख्याः अश्लेषायेत्रिपुरेतिया
दशार्णाविदिकदशार्णाः मालिकविध्यांत
श्चावन्त्यांधविदर्भकालिंगाः अर्यमाद्ये।
वोदककोंकणवनवासिकोल्लगिरिमल
याः उज्जयिनीतरुकच्छादिशार्धयाम्यापं
रायावन्त स्वात्यादि सिन्धुसौवीरकपिलव
तिनास्वबाम्रुरानृताः बर्बरयवनसूदाह्
ककैकाम्बोजद्रविडवैवर्तकाः ज्येष्ठादिनप
बाल्हकशकहैलयजेगपाचनदकानवाः
निमेयादाम्लेच्छाश्चारकजेकाणवेयाश्च
विश्वेश्वादिमालिकनालतुल्वोर्वकनेश्ना
ण्डव्याः श्रीराज्यवर्मवेणाश्मकलडहाल
हूपलाका। धातभिषायेकैकेयमाधारद
श्रीयामुनाश्रीन्याः दाशेयचिपिटनासाजे
यनामद्रपिंगलकाः पौष्णाद्येकश्मीर
त्रिगर्तवदाभिसारचीनखशाः भेवानकिरा
तकीचाब्रह्मपुरजटासुराश्चेति प्रयोजन
माह ॥ वर्गेराग्नेयाद्यैः क्रूरग्रहनिपीडि
तैःक्रमेणनृपाः पांचालमागधिककाः
लिंगाश्चक्षयंयान्ति ॥ आवन्त्याथानत्तो
मृत्युंचायाति सिंधुसौवीरः राजाचहारह
रोमद्रेशोन्यश्चकोणिन्दाः ॥ आग्नेयाद्यैः
क्रतिकाद्यैर्वर्गैःक्रूरग्रहपीडितैः क्रमेणादित्या
गावकपानेभ्रेरेःपीडितैः क्रमेणापविपास्ता

एतेनृपाराजानः नयेनायोयाज्ञिकाश्चेति
तथा कृत्तिकायेषां बालाः आर्द्रायेषा
मधिकाः अश्लेषायेकलिनश्च आर्यमा
येषावर्तः स्वात्यायेषानन्तोः अष्टशङ्गः
आनन्तोर्यार्थे ज्येष्ठायेषिधुमोक्षी रोमन्ते
मरणेवायाति प्राप्नोति उत्तराषाढायेषा
महाबहोवः पूर्वभिषायेमहेशामहापि
वः रेवत्यायेमन्यश्चापरः कोपिदइति ॥
इतिश्रीभट्टोत्पलविरचितायां संहिताविवृ
तौ नक्षत्रकूर्मोनामाध्यायश्चतुर्दशः ॥
ॐ नमः सूर्याय अथ नक्षत्रव्यूहो व्या
ख्यायते कस्मिन्नक्षत्रेके पदार्थाश्रि
ता इत्येतत्पदनिरूपणेनक्षत्रव्यूहः ॥
तत्रादावेव कृत्तिकायामाह ॥ आग्नेये
सितकुसुमाहिताग्निमन्त्रज्ञसूत्रभाष्यज्ञाः
आकरिकनापितद्विजघटकारपुरोहि
ताब्दज्ञाः सितकुसुमानि श्वेतपुष्पाणि
आहिताग्निराहितोग्नियेन अग्नित्रयोपर्व
रकः मन्त्रज्ञः मन्त्रविदः एवं सूत्रभाष्यज्ञा
भाष्यविदः भाष्यज्ञा वैयाकरणास्तथाक
रः अर्थोत्पत्तिस्थानं तत्र नियुक्त आकरिकः
नापितः श्मश्रुकरः द्विजो ब्राह्मणः घ
टकारः कुम्भकारः पुरोहितः पुरोधाः अ
ब्दज्ञो ज्योतिषकः एते आग्नेये कृत्तिकायां

समाश्रिताः अथ रोहिण्यामाह रोहि
ण्यां सुव्रतपण्यभूपधनियोगयुक्तशाक
टिकाः गोवृषजलचरकर्षकशिलोच्च
यैश्वर्यसंपन्नाः ॥ सुव्रताः शोभनव्र
ताः पुण्यं द्रव्यं क्रयः भूपा राजानः धनिनः
योगयुक्ताः योगरताः शाकटिकाः शकट
जीविनः गवा वृषो दान्तः जलचराः प्राणि
नः कार्षकाः कृषिकाराः शिलोच्चयाः प
र्वताः ऐश्वर्यसंपन्नाः ऐश्वर्ययुक्ताः एते
रोहिण्यां अथ मृगशिरस्याह मृगशि
रसि सुरभिवस्त्राब्जकुसुमफलरत्नवनच
रविहङ्गाः मृगसोमपीथिगान्धर्वकामु
का लेखहाराश्च ॥ सुरभीणि सुगन्धद्र
व्याणि वस्त्राणि अब्जं यत्किंचिज्ज
लोद्भवं कुसुमानि पुष्पाणि फलानि सु
प्रसिद्धान्याम्रादीनि रत्नानीन्द्रनीलप्र
भृतीनि वनचरा वनवासिनः विहङ्गाः
पक्षिणः मृगाश्च आरण्यप्राणिनः सोम
पीथिनः सोमपाः पूर्वायज्ञाः कामुका
कामिनः लेखहारा लेखवाहाः एते स
र्वे एव मृगशिरसि अथ आर्द्रायामाह
रौद्रे वधबन्धानृतपरदारस्तेयशाठ्यभेद
रताः तुषधान्यतीक्ष्णमन्त्राभिचारवेता
लकर्मज्ञाः ॥ वधरताः घातकाः वे

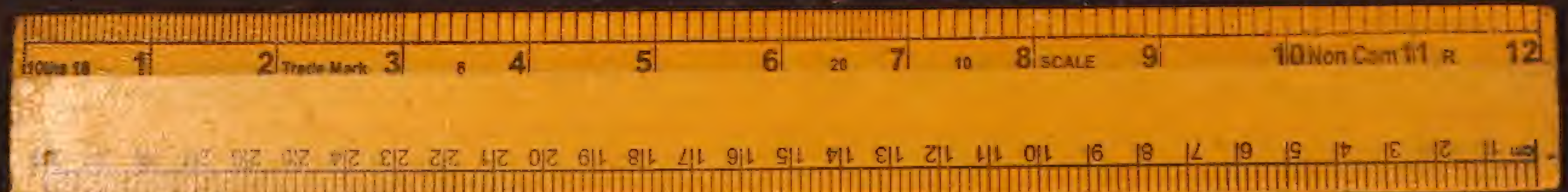
धनताः प्राणिनो येन धनेन कर्षन्ति अन्त
रवताश्च सत्त्वभावकाः परदाररताः स्त्री
लुब्धकाः लेयरतास्त्रीयाः पादः यत्कार्य
विमलः तथावोक्तं मनसा वचसा यश्च
दृश्यते कायेनान्यतः कर्मणा विपरीतश्च
तत्पादः साद्भिर्विधीयते तस्य भावः शाठ्ये त
त्रयेरताः एकीभूता नोपरार्थानोऽपृथक्
वर्णभेदलयेरताः मध्यधान्यशालयः
नीहारकृताः मंत्रज्ञा मंत्रविदः अभिचार
ज्ञावशीकरणादिकर्मविदः वेतालकर्म
ज्ञा वेतालोत्कामनविद्यास्वभिज्ञाः एतेस
र्वे दोषाः श्राद्धयाम् अथ पुनर्वक्ष्याह
अपि दिनेमतोदार्यशौचकलरूपधीय
शोर्थयुताः उत्तमधान्यैवणिजस्सेवाभि
रतास्त्रापि शिल्पिजनाः ॥ सत्ययुताः स
त्यभाषिणः उदार्ययुता दानशीलाः
शौचयुताः शुद्धाः परधनादिपुलुब्धाः कु
लयुताः कुलीनाः रूपयुतास्स्वरूपाः धी
युताधीवृद्धिमन्तः यशोयुता यशस्वि
नः अर्थयुता धनिनः उत्तमधान्यैः कल
मशाल्यादिवणिजः किरटाः सेवाभिर
ताः सेवकाः नेवमाल्पिमनाः शिल्पि
जनैः कुम्भकारप्रभृतिभिः सहिताः एतेस
र्वे एवादिषु पुनर्वक्ष्ये अथपुष्येप्याह ॥

पुष्ये यवगोधूमा शालीक्षुवनानि मंत्रिणः
नृपाः सलिलोपजीविनस्साधवश्चयज्ञे
ष्टिसक्ताश्च ॥ यवगोधूमाः शालयो
धान्यानि इक्षवः वनान्यरण्यानि मंत्रिणः
सचिवाः भूपाराजानः सलिलोपजीविनः
सलिलजलं ये वोपजीवन्ति तेनैवाजीवं
ये कुर्वन्ति धीवराः प्रायाः साधवश्च सज्ज
नाः यज्ञसक्ता यागेष्वनुरक्ताः इष्टयः पुत्र
काम्यादयस्तासु ये सक्ता निरताः एते
सर्वे पुष्ये अश्लेषायामाह अहि
देवे कृत्रिमकन्दमूलफलकीटपन्नगविषा
णि परधनहरणाभिरतास्तुषधान्यस
र्वभिषजश्च ॥ कृत्रिमाणि द्रव्याणि या
नि युक्त्या क्रियन्ते तन्मूलानि फलानि प्र
सिद्धान्येव कीटाः क्रिमयः पन्नगाः
सर्पाः विषं प्रसिद्धं परधनहरणे परद्र
व्यहरणे ये अभिरतास्सक्ताः तुषधान्यं
शालयः सर्वभिषजो निःशेषाः शल्यहृ
द् पालाक्यकायचिकित्सकादयः एते
सर्वे एवाहि देवे अश्लेषायाम् अथ मघा
यामाह ॥ पित्र्ये धनधान्याढ्याः को
ष्ठागाराणि पर्वताश्रिताः पितृभक्तव
णिजः शूराः क्रव्यादाः स्त्रीद्वेषिणो मनुजाः ॥
धनधान्याढ्या विद्यशालि बहुलाः कोष्ठा

प्रेता·
दरी·
१७२

गाथालघुविलसुग्रामाः पर्वताश्रयिणः
पर्वतवासिनः स्थिरमनाः स्थिरलोलनाभि
रताः वणिजःक्रयविक्रयनिरताः क्रूराः
मेषग्रामप्रियाः कृष्णादःमांसाशिनः अप
केमांसलान्यानि व्रीहिवःव्रीहयःये
मनुजामनुष्याः एतेसर्वपर्वप्रियेमया
याम् अथसर्वफलान्याह प्राककल्य
नीपुनरकवलिभगवापर्वशिल्पिपा
एयानि कर्पासलवणमातिकेलानि
ऊर्णस्काश्चापि ॥ नरायनेन्याति पूर्व
नयःस्त्रियः सुभगास्सर्वजनवल्लभावा
धर्वाःगीयप्रवीणाः शिल्पिनश्चित्रकल
कवप्रभृतयः पण्यविविधिक्रयद्रव्य
कर्पासप्रभिद्रालवणानि एवं मादिकेः।
लोह नेत्रतिलतैलप्रतानिलथाक्रमा
कावालाः एतेसर्वएवप्राककल्पनेश्वप
र्वफलानि अथैनरफलान्यामाह ॥
आर्यमोमार्दवशौचविनयपाणाइरा।
नयाख्यरताः शोभनधान्यमहाधनेक
मानुरताल्लमनुजेन्द्राः ॥ मार्दवरताम
ऋभावसमेताः शौचरताःशुद्धाः पवथ
नादिकुलज्ञाः विनयरताः नीतिज्ञाः या
योडिनोविदवान्याः तेषुयेरतास्सक्ताः दा
नरतादानसक्ताः पाखरताःशोभनेधा

न्येकलमशाल्यादिमहाधनाश्चातिथिनिः
कर्मानुरताःकर्मास्वतिसक्ताः तेचमनुजे
न्द्राः मनुजेन्द्रैर्नृपैस्सहिताः एतेसर्वएवा
र्येमो उत्तरफलान्याम अथहलेत्याह
हलेनसकरुंजररथिकमहामात्रशिल्पि
पण्यानि तथधान्येश्चात्तयुक्ता वणिजस्ते
नोपुनाश्चाव ॥ नक्षत्राश्चोराः कुंजरा
हस्तिनः रथिकारथेनगंत्रादिनायेगच्छ
न्ति महामात्राहस्तिसाधनूपतयः शिल्पि
नश्चित्रकरप्रभृतयः पण्यविविधिद्र
यद्रव्यं तथधान्यंशालयःअर्जेयुक्ताःश्च
ताभिनिरताः वणिजःक्रयविक्रयनिरता
नेमोयुक्ताल्लेजस्विनः श्वाश्विन्द्रलेसर्व
एवैते अथचित्रायामाह ॥ लाइभूष
णमणिरामलेख्यगांधर्वतेथयुक्तिज्ञाः
गणितपटुतेत्रवायाःशाल्याकार्पाजथा
न्यानि ॥ भूषणान्यामलेकरणादिभुज
पालाः मणिलक्षणज्ञावाराज्ञाववहादि
पुत्रवाहकाः लेख्यज्ञालिपिवेत्तारः गां
धर्वाःगीतविदः गंधयुक्तिज्ञा बहुभिर्द्र
व्यैर्मिश्रितैर्विशिष्टनरेन्द्रगंधद्रव्ययेऽपा
दयन्ति गणितपरेखागणितदक्षाः तेत्र
वायाःकुविन्दाः शालकाश्चतिकोवाविकि
त्रकाः राजधान्येराजोपयोग्ययज्ञान्य

ज्यो°
टी°
१७३

173

षष्टिकादि एतत्सर्वं बार्हस्पत्यायाम् ॥
अथ स्वातावाह स्वातौ खगमृगतुरगा
वणिजो धान्यानि वातबहुलानि अस्थिर
सौहृदलघुसत्वतापसाः पण्यकुशलाश्च
खगाः पक्षिणः मृगाश्च पण्यशालिनः तेव
गाश्चाश्वाः वणिजः क्रयविक्रयनिरताः धा
न्यानि शाल्यः वातबहुलानि यानि च न
कम्पकानीति अस्थिरसौहृदाश्चस्थिरमित्राः
लघुसत्वाश्चलसत्वाः तापसास्तपोनिरताः
पण्यकुशलाः पण्यप्रवीणाः केचिद्गन्धकु
शलाः इतिपठन्ति तेते भवात्स्वातिस्तगन्धा
ताः एते सर्वे एवं स्वातौ अथ विशाखाया
माह रक्तपुष्पफलशाखि
नस्तिलमुद्गाः कर्पासमाषचनकाश्च
पुरन्दरहुताशभक्ताश्च ॥ पुष्पेषु रक्ताहि
तेषां रक्तवर्णफलाश्च येषां शाखिनो वृक्षास्ते
च तिलमुद्गाः तिलेषु स्फुटमहिताः
कर्पासाः प्रसिद्धा माषाश्चनकाश्च प्रसिद्धा
एव येच पुरन्दरस्येन्द्रस्य हुताशनस्याग्नेर्भ
क्ताश्चानुरताः एते सर्वे एवं इन्द्राग्निदैवते
विशाखायाम् अथानुराधायामाह
शौर्यसमेतागणनायकाः साधुगो
ष्ठियानरताः ये साधवश्च लोके सर्वे च
यान्त्यनुपान्यम् ॥ शौर्यसमेताः बल

संयुक्ताः गणनायकाः गणप्रधानाः सा
धुगोष्ठिरताः गोष्ठिरताः नर्मसक्ताः यान
रताः वाहनसक्ताः गमनसक्ता वा येच
लोके जनपदे साधवः सज्जनाः पुरापुण्य
स्थाने श्रावके सर्वसत्त्वेषु येषां विद्यान्यानि
एतत्सर्वमनुराधायाम् अथ ज्येष्ठाया
माह पौरन्दरे तिशूराः कुलवित्तयशोन्वि
ताः परस्वहृताः विजिगीषवो नरेन्द्रा सेना
नां चापि नेतारः ॥ अतिशूराश्चाति
संग्रामवीराः कुलेनाभिजनत्वेन वित्तेन
धनेन यशसा कीर्त्या च याश्चान्विताः संयुक्ताः
परस्वहृताः परधनहर्तारः येच नरेन्द्रा रा
जानो विजिगीषवः पराञ्जेतुमिच्छवः
येच सेनानां नेतारः सेनापतयः एते स
र्वे एवं पौरन्दरे ज्येष्ठायाम् अथ मूलेष्वाह
मूले भेषजभिषजो गणमुख्याः कुसुममू
लफलवार्ताः बीजान्यतिधनयुक्ताः फल
मूलेषु वर्तन्ते ॥ भैषजमौषधं भिषा
जो वैद्याः गणमुख्याः समूहप्रधानाः
कुसुममूलफलवार्ताः कुसुमानि पुष्पा
णि मूलानि फलानि च वृत्तिर्येषां बीजानि स
र्वाणि यान्युत्पन्ने येचातिधनयुक्ता अत्य
न्तवित्तसमन्विताः येच फलमूले वर्तन्ते
जीवन्ति ते सर्वे एवं मूले अथ पूर्वाषाढायामाह

गं॰वा॰
टी॰
१२५

174

आप्येरुद्वोजलमार्गगामिनोमत्स्यशोव
धनयुक्ताः सेतुकरवारिजीवकफलतत्र
मान्यनुजातानि ॥ मरुद्वोमार्गयुक्ताः
जलमार्गगामिनोजलमार्गेणयेगच्छन्ति
तेजलमार्गगामिनोधीवराः जलप्राणि
नश्चतन्ययुक्ताःमत्स्यभाषिणः शोषयुक्ता
परधनादिषुलब्धाः धनयुक्ताईश्वराः
सेतुकराःसेतुंयेकुर्वन्ति वारिजीवकाः
वारिणाजलेनयेजीवन्ति सेनैवार्थाजं
नंकुर्वन्ति यानिवांबुजातानिजलसंभू
तानिफलानिकमलानिचतेसर्वएवाप्य
पूर्वोपाध्याये अथोत्तरपाध्यायमाह
विश्वेपूर्वेमहामायमलक्ष्मीतिस्मादेवाः
तामसक्ताः स्थावरयोयाभोगान्वितास्तेष
वेजसायुक्ताः ॥ महामायासेनाधिप
तयः महाबाहुयुद्धाः करिणोहस्ति
नः तरवाश्वश्वाः देवतासक्तादेवताभ
क्ताः स्थावराहलादयः योधायुद्धकुश
लाः भोगान्विताभोगसमेताः येचज
नाजेजसायुक्तास्तेजस्विनः तेसर्वएव
विश्वेदेवेउत्तरपाध्यायाम अथश्रवण
आह श्रवणेमायापटवोनित्ययुक्ताश्च
कर्मसुसमर्थाः उत्साहिनःसधर्माभग
वतासत्यवचनाश्च ॥ मायापटवोमा

याविनःप्रपंचकुशलःनित्ययुक्ताःसर्व
कालेसोद्यमाः कर्मसुव्यापारेषुसक्ताः
उत्साहिनःसोत्साहाः सधर्माधर्मसंयुक्ता
भागवताभगवद्भक्ताः सत्यवचनास्स
त्यभाषिणः एतेसर्वएवश्रवणे ॥
अथधनिष्ठायामाह वहुमेमानोन्न
ताःक्लीबाश्चलसोहृदः स्त्रियोद्वेष्याःदाना
भिरतावहुवित्तसंयुक्ताः शमपराश्चनराः
मानोन्नतामानवर्जितानिवहेकाराः
क्लीबाःषण्ढाः चलसौहृदाःअस्थिरमि
त्राः स्त्रियोद्वेष्याःस्त्रीषुअप्रियाः दानाभि
रतादानशीलाः बहुवित्तसंयुक्ताप्रभू
तधनान्विताः येचनरामनुष्याःशम
पराजितेन्द्रियाः एतेसर्वएवधन
निष्ठायाम अथशतभिषायामाह वे
हलिशेवाशिकमत्स्यवंधजलजानिज
लचराजीवाः सौकरिकरजकशौण्डिका
श्चाकुनिकाश्चापिवर्गेस्मिन ॥ पाशि
कापाशैःप्राणिनोवध्नातीतिपाशिकः
मत्स्यवंधोमत्स्यानांमीनानांबध्नातियः
जलजानिजलोद्भवानिसर्वद्रव्याणिम
क्तापलादीनि जलचराजीवाःजलचरै
मत्स्यादिभिर्येजीवन्ति सौकरिकाःसू
कराणांवराहाणांयेवध्नन्ति रजकाव

बृ। टी। १७५

स्नानकर्त्तारः शौण्डिकाः कल्यपालाः शाकु
निकाः शकुनीन् घ्नन्तीति शाकुनिकाः पक्षि
घातकाः एते सर्व एवाश्विन्यां वरुणदेवे श
तभिषायाम् अथ पूर्वभद्रपदायामाह
तस्करपशुपालहिंस्रकीनाशनीचशठचे
ष्टाः धर्मव्रतैर्विरहिता नियुद्धकुशलाश्च ये
मनुजाः ॥ तस्कराश्चौराः पशुपालाश्छा
गादिसुरक्षकाः हिंस्राः क्रूराः कीनाशाः
कर्षकाः नीचाश्चाधमकर्मकराः शठचेष्ट
शठाः परकार्यविघातकाः तस्येव चेष्टा येषां
ते शठचेष्टाः धर्मव्रतैर्विरहिताः धर्मवि
वर्जिता व्रतैः कृच्छ्रपराकचान्द्रायणादिभि
र्विवर्जिताः ये च मनुजा मनुष्या नियुद्धकु
शलाः बाहुयुद्धज्ञाः एते सर्व एवाजे पू
र्वभद्रपदायाम् अथोत्तरभद्रपदायामाह
अहिर्बुध्न्ये विप्राः क्रतुदानतपोयुता महा
विभवाः आश्रमिणः पाषण्डा नरेश्वराः
सारधान्यं च ॥ विप्रा ब्राह्मणाः क्रतुदा
नतपोभिर्युताः क्रतुर्यज्ञः दानं सत्पात्रेषु
र्थप्रतिपादनं तपो व्रतानुसेवनं एतै
र्युक्ताः समन्विताः महाविभवाः अ
तैश्वर्ययुताः आश्रमिणश्चातुराश्रमि
णः पाषण्डा वेदबाह्याः नरेश्वरा रा
जानः सारधान्यानि श्रेष्ठशालयः ए

तत्सर्वं एवाहिर्बुध्न्ये उत्तरभद्रपदायाम्
अथ रेवत्यामाह ॥ पौष्णे सलिलजफल
लवणमणिशङ्खमौक्तिकाब्जानि
सुरभिकुसुमानि गन्धा वणिजो नौकर्ण
धाराश्च ॥ सलिलजानि जलोद्भवानि
यानि द्रव्याणि मृणालादीनि यानि च फ
लानि कुसुमानि पुष्पाणि लवणं सैन्ध
वं मणयो रत्नानि शङ्खः प्रसिद्धः मौ
क्तिकं मुक्ताफलानि अब्जानि पद्मप्रभृतयः
सुरभिसुगन्धद्रव्यं कुसुमानि पुष्पाणि
अथवा सुरभीणि सुगन्धानि कुसुमानि गं
धाः सुगन्धद्रव्याणि वणिजः क्रयविक्रयि
णः नौकर्णधाराः नाविकाः एते सर्व
एव पौष्णे रेवत्याम् अथाश्विन्यामाह
अश्विन्यामश्वहराः सेनापतिवैद्यसेव
कास्तुरगाः तुरगारोहाश्च वणिजो रू
पोपेतास्तुरगरक्षाः अश्वहरा अश्वग्रा
हकाः सेनापतयः सेनानाथाः वै
द्याः कायचिकित्सकाः सेवकाः सेवा
निरताः तुरगा अश्वाः तुरगारोहाः
अश्वगामिनः वणिजाः किराटाः रूपवि
अन्विताः रूपोपेताः सुरूपाः तुरग
रक्षा अश्वपालकाः एते सर्व एवाश्विन्या
म् अथ भरण्यामाह ॥ याम्ये रुधि

श्विनभ्मः कृत्तावृधवंधताउनामनकाः न
थथान्येनी वक्रलोज्झ्वा विहीनाश्चेवमहे
न ॥ अस्य ग्रन्थे पिष्पितमासेनक्षत्रेणैव
ते अस्य क्रियापितभ्मजः वक्रमोमादाः कृ
ताउग्राः वधेमवलोवृथवेधनेताउनेऊहे
नेवयेस्तासक्षारनाः नुथथान्येशालयः
नीवक्रलोज्झ्वानिसष्टवेशजाताः येवमवे
नोद्यायेशविहीनाः रहिताः एतेसर्वएव।
याम्यमवर्णो ॥ अधुनाजातिनक्षत्रा
णयाह ॥ एकोत्रयमालेनेऽस्य ग्रजानाथक्षे
त्रपुष्यमहोत्तराणि सैपोमलेभेत्रेपितदे
वतेवप्रजापतेर्भं वह्निषीवलनाम ॥
आदित्यहस्ताभिजिदाश्विनानि वणिक्नक्ष
त्राप्रवदन्तिनानि मूलत्रिनेत्रानिलवार
णानि नाम्युग्रजातेः प्रभुविक्तनायाः ॥
सौम्येन्द्रचित्रावसुदेवतानि सर्वाननानाम
प्युपासकानि सार्पविशाखाश्रवणाभर।
णाः चंडालजातेरभिनिर्दिशन्ति ॥ इ
त्याश्रये पूर्वफल्गुनीपूर्वाषाढापूर्वभद्रप
देति एतन्नक्षत्रत्रयं नक्षत्रकन्निकया
सहिते एतन्नक्षत्रचतुष्टयमग्रजानां ब्रा
ह्मणानां पुष्यमहोत्तराणि उत्तराफल्गु
न्युत्तराषाढोत्तरभद्र
पदेति एतद्दाक्षात्रियाणां नक्षत्रचतु

हृये सर्वोत्तमेत्रेपितदेवतेवेति ब्रह्म
नक्षत्रा सर्वोत्तमाबलितेवत्यामहिते पि
तृदेवतेमघा प्रजापतेर्भं प्राजापत्यन
क्षत्रे रोहिणी वृषाहृत्य यस्यपे नक्षत्रीव
लानां कार्षकाणां वैश्यानां नक्षत्र
हृये आदित्येति आदितेः पुनर्वसुः ह
स्तः अभिजित आश्विनमश्विनी एता
निनक्षत्राणि वणिजां प्रवदन्तिनानोश्रद्धा
णां प्रवदन्तिकथयन्ति मूलत्रिनेत्रमा
र्द्रा आनिलस्वातिः वारुणं शतभिषक
एतानि भानि नक्षत्राणि वणिजादि प्रभविक्त
नायाः प्रभवनशीलाया उग्रजातेः शूद्र
जनस्य सौम्यमृगशिरः ऐन्द्रं ज्येष्ठा चित्रा
वसुदेवतेधनिष्ठा एतानि चत्वारि नक्ष
त्राणि सेवाजनस्य सेवाभिरतस्य जनस्य
सामपं प्रभवमाननानि ग्रामानि सा
र्पं आश्लेषा विशाखा श्रवणो भरणी एता
नि चत्वारि नक्षत्राणि चण्डालजातेः श्वपचा
नामभिनिर्दिशन्ति कथयन्ति मुन
यः उत्तरकग्रयोजनमाह रविरवि
नभोगमागतोदितिसतनभेदनवग्रहपी
ते ग्रहगतमयोस्त्यायाहन्ति यत्नपुषा
करपीडितेवयन ॥ नक्षत्रमिति ग्र
हानेग्रहाति विपर्ययानसेवया निग

सं॰वा॰
टी॰
१२७

द्रितपवियर्गे इत्येतत्कथितविपर्ययगं सम
द्भये ॥ रविरादित्यः रविसुतः शनैश्चरः
भुनयोरेकस्य यत्र भोगमागते भोग
प्राप्ते ह्रितिसूनोर्भौमःतडेरनेनमथ
गमनेनच्छादनेनवानलेनोपहतेषिते
दैदे गृहणाद्यतेयमनयस्थितोऽर्कवेद्गे
वात्क्षग्रहणात्रस्यते तत्रुहणगते ग्रथो
ल्कयाहतमुल्कानिपीडिते स्थितेम
वेत्कालम्भूवाकरेणवन्हेणयत्पीडिते य
मनतरस्यवेद्गमायोगतायकाभेदन।
माच्छादने सगमनेदहितमाभागमा
नेवाकरोति तद्धाकरपीडिते च न
उपहतमितिप्रवक्षते एवंविधेयनक्ष
त्रेनउपहतमितिप्रवदते कथयन्ति मु
नयः अथवा प्रकृतःस्वभावाद्विपर्यये
विपरीतेयाते प्राप्ते नक्षत्रउपहते एवं
विधं नक्षत्रं निगदितं कथितं स्वभा
वसंस्थागतस्य हत्यत्तुष्टतां विनाशी
करोति कथितविपर्ययगं समुद्भये
इति रविसुतभोगमागतमित्यादिय उ
क्तं तद्विपरीतगतं नक्षत्रं कथितं के
थितस्यार्कस्य पद्वितीयस्य समुद्भये भव
तिप्रजानां तदर्थः तथा च काश्यपः प्रा
ते ग्रहसमायुक्तं यदृक्षं भोगमागते यदि

नीलनयेनापिभिन्ने वक्रमदूषिते राहुणा
लक्षणोल्काभिर्हतमुत्पातदूषिते वन्हे
णपीडितेयच्च प्रकृतेरन्यथास्थिते तत्रो
पहतके विद्यान्नदा देहन्तिसर्वदा सर्व
मन्यथा नेयं प्रजानां निरुपद्रवमिति ॥
इति श्रीभट्टोत्पलविरचितायां संहिताविवृ
तौ नक्षत्रव्यूहो नामाध्यायः पञ्चदशः ॥
ॐ नमस्सूर्याय अथ ग्रहभक्तियोगो व्याख्या
यते ॥ कस्मिन्देशे केषां जनानां कोऽग्र
होऽधिपतिरित्येतन्निरूप्यते ॥ तत्रादा
वेवादित्यस्याह ॥ प्राङ्नर्मदार्धशोणो
न्द्रवङ्गसुह्माः कलिङ्गबाह्लीकाः शक
यवनमगधशबरप्राग्ज्योतिषचीन
काम्बोजाः मेकलाकिरातविटपा बहि
रन्तःशैलजाः पुलिन्दाश्च द्रमिडानां प्रा
गर्धं दक्षिणकूलं च यमुनायाः चम्पोदु
म्बरकौशाम्बीचेदिविन्ध्याटवीकलिङ्गाश्च
पुण्ड्रागोलाङ्गूलश्रीपर्वतवर्धमानानि
इक्षुमतीत्यथतस्करपारतकान्तारगो
पदीजानां तुषधान्यकटुकतरुकनक
दहनविषसमराणां भेषजभिषक्चतु
ष्पदकृषिकनृपहिंस्रयायिचौराणां
व्यालारण्ययशोयुतनीक्ष्णानां भास्करः
स्वामी ॥ नर्मदानाम्नी नदीतस्याः प्रा

गर्भपूर्वभागे शोणोनदः पुण्ड्रजनाः
वङ्गाः खड्गाः कलिङ्गाः वाह्लीकाः शकाः
यवनाः मगधाः शबराः प्राग्ज्योतिषाः
चीनाः काम्बोजाः मेकलाः किराताः वि
टकाः बहिरन्तःशैलजाः शैलाःपर्वतास्त
योर्बहिर्बाह्यभागेजाताःसमवस्थिताः
अन्तश्चपर्वतमध्येजाताः पुलिन्दाजना
धर्मारण्यसर्वत्रसमस्थे तथाद्रमिडानाम
नानो प्रमार्थं यमुना कालिन्दीनदी न
स्यादक्षिणकूले वत्सोदेशः उडम्बरा
कौशाम्बीनगरी चेदयोजनाः विन्ध्याट
वीविन्ध्यमध्ये कलिङ्गाः पुण्ड्रजनाः गो
लाङ्गलाः श्रीपर्वतः वर्धमाने इत्यस्म
मतीनाम्नीनदी इतिशरद्प्रकारे प्रथ
नमन्ते तत्कैवदेशाःजनाश्च पार्वतान
नाः कान्तारमटवी गोपागोपालकाः
बीजानिप्रक्षिप्तानि तथधान्यशालयः
कट्फलेद्रुमविवादि तथैवाग्रताः का
केतवर्णो दहनोऽग्निः [illegible]महौषधं स
मताःप्रवराः [illegible]म्भीराः भैषजमौष
धं भिषजोवैद्याः वनस्पदाः पशवः
कृषिकाराःकार्षकाःलयाः राजानाः
हिंस्राःपापाः यायिनोजिवाभिषवाःवे
राः तस्कराः आलालस्य[illegible]ः अवणेनिर्जन

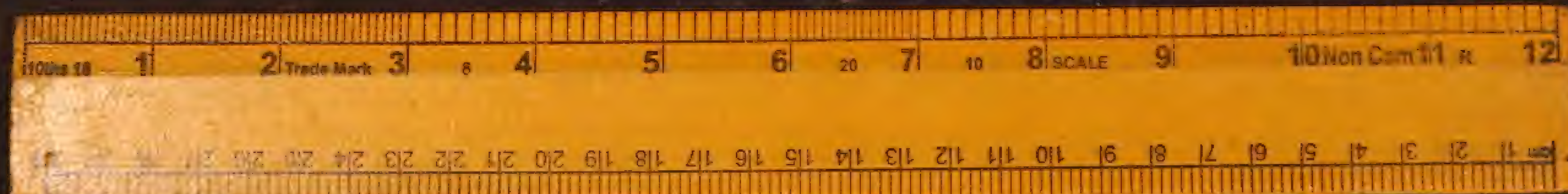
देशाः यशोयुतायशस्विनः नीतानिवा
दि नीदम्णराजना: पदोत्सवैर्वोधाकर
श्चादित्यः सौमीप्रभृतिति तथाववस्त
पः प्रार्थर्धनमेदायाश्चशोणोपवरमा
गधान् उत्कलेगान्कलिंगांश्चवाह्लीका
न्यवनाम्शकान् कौम्भोजान्मेकलान्स्ता
दान्प्राग्ज्योतिषांचित्रान्त्रकान् चीनान्सर्वा
नशैलेयान्पर्वतान्बहिर्तनजान् यमुना
यायाम्यकूले कौशाम्ब्याइकस्मातिव विन्ध्या
टवीचपुण्ड्राश्चवर्धमानेचपर्वते श्रीपर्वते
वेदिपुरेगोलाङ्गलेतथैवच इत्यस्याश्चि
तायेचजनाःप्रवासेहोमकाः कान्तारम
यनोकांश्चकन्दरालक्रकेतथा समवे।
विषमाम्बुरात्नकवान्दरकोतथा वौवे
ययमकिनालके वनस्पदांश्चजाश्च भा
नेवभिषजस्तथा प्राणयायियश्चाग्रय
कार्षकान्नालकोतथा वैरियमर्किंज
स्कंपुंसेत्रयश्चजन्तव: सर्वेषां भास्करता
मीतेजतेजास्विनामसि ॥ अथचन्द्रस्य
ह गिरिसलिलकोमलतरूकश्चूर्सम्
द्रेलेमकतुरवाराः वनवासितोगानहल
स्रीवास्यमहार्णवद्वीपाः मधुरवस्तअव
मफलसलिललवणामणिशंखमौक्तिका
ज्ञानो शालियवौषधिगोधूमसोमपाश्च

अंवा॰
टी॰
१७५

174

न्त्रविशालास्म् सितसमयतन्त्रमयतिकस्वा
वतिवसतायभौन्यवशालौ ष्ठेतिनिशाव
रकार्थकयज्ञविदोस्माधिपश्चन्द्रः ॥ सिद्धि
दुर्गःपर्वतदुर्गं सलिलदुर्गंजलदुर्गं को
सलाजनाः नल्कंष्ठः समुद्रस्सागरः से
मकाः तुरगाः वनवासिनः नेगनाः ह
लाः द्वीपाम्य महार्णवे वडवामुखे द्वी
पाः मधुररसेयत्किंचित् कुसुमानिपुष्पा
णिफलानिसर्वाणि सलिलेजले लवणं
सैंधवं मणयः शंखः मौक्तिकं प्रवालं
लंसंभवाःपद्मप्रभृतयः शालयोधान्यानि
यवाः औषधयः गोधूमाः श्यामाकाः या
तिकाः शाकंदाः पालिंगुग्राहास्तरितोराजा
विप्राःब्राह्मणाः क्षित्रियवर्णयत्किंचित्
सुभगाःसर्वमनुष्याः तुरगाश्वाः वनि
कवाःकामिनः युवतयःस्त्रियः वसुनाथाः
सेनापतयः भोज्येप्रसिद्धे वस्त्राण्यन्नाणि
मूर्तिमन्तःप्रसिद्धाः [illegible] निशाचराश्चैव
वाः कार्थकाःकुषिकाराः यज्ञविदोयज्ञ
ज्ञाः एतेषांचाधिपःप्रभुश्चन्द्रःशशी ॥
तथाचकाश्यपः पर्वतजलदुर्गाश्चकोश
लं [illegible] कल्होश्च
[illegible] मौक्तिकमणिशंखाब्ज
सौंधंजलसंभवं द्वीपामहार्णवेयच्चमधुरा

लवणादयः गोधूमाःशालयःपूर्वाः कार्थ
काश्चयवानपि सोमस्याश्रोणायेचयज्ञा
स्तरगमासवे स्वीलोभाग्यसमेतोश्रहाश्च
लास्मैलितानिच निशाचराधिश्ने [illegible]
चप्रकीर्तितः श्रणभौमस्य शोणस्यनर्म
दायाभीमरथायाश्चपश्चिमार्धस्थाः निर्वि
न्ध्यावेत्रवतीक्षिप्रागोदावरीवेणा मेदाकि
नीपयोष्णीमहानदीसिन्धुमालतीपाराः उ
त्तरपाण्ड्यमहेन्द्राद्रिविन्ध्यमलयोपगाःशैलाः
द्रमिडविदेहान्ध्राश्मकभासापरकौंकणास्स
मन्त्रिषिकाः कोंककेरलदंडककान्तिपुर
म्लेच्छसंकरिणः नागकुलाषिकरपाथतज्ञ
पानानीविपुलवार्त्तानां आटविकदुर्गकर्व
टवधकनृपमावलिमानां नरपतिकुमार
कुंजरदांभिकडिंभाभिघातपशुपानाम्
रक्तफलकुसुमविद्रुमचमूपगुडमद्यतीक्ष्णा
नो केशभवनाग्निहोत्रिकधात्वाकरशाक्य
भिक्षवोगणाः शठदीर्घवेरबह्वाशिनांचव
सुधायांतोधिपतिः ॥ शोणनदः नर्म
दानदीभीमरथाचयेचशोणस्य तथानर्म
दायाश्चभीमरथायाश्चयेपश्चिमावस्था पा
श्चिमभागेसमवस्थितादेशाः तथानिर्वि
ध्यानदीवेत्रवतीक्षिप्रा गोदावरी वेणा मे
दाकिनीगंगा पयोष्णीमहानदी सिन्धुः

मालती पारा एतासर्वपवनयः उत्तरापथ्य
जनाः महेन्द्रादिर्महेन्द्रपर्वतएवविन्ध्यः
मलयश्च एतेषुयेऽपृताःस्थिताःजनाः इ
मिडाः विदेहाः तथाचोलाजनाः अश्वाः
अश्मकाः भामापराः कोंकणाः समत्रि
शिकाः कुन्तलाः केरलाः दण्डकेदेडका
न्ये कान्तिपुरे म्लेच्छाः संकरितासंकर
जातयः नागराजनाः कषिकराःकार्षकाः
पाररताः कुलाशनाजीविनःस्ववर्णाकाश्रमभ्र
नयः शाकवार्ताःशस्त्रवृत्तयः आटविकाः
अरण्यायेनिवसन्ति दुर्गाः कोट्टः कर्वटाज
नाः वधकावधरताः तृणोत्पाःपापाः अ
वलिप्ताःकार्येष्वस्थिराः नरपतयोराजानः
कुमारावालकाः कुमराहलिनः दाम्भि
कादंभरताः मिथ्याधजधर्मिणः डिमा
भिषाताः अशस्त्रकलहोडिभस्तयाभिघा
तकाः अश्ववाडिभानोवत्लानोयेभिषानेव
वेति पशुपाःपशुपालाः वन्ते लोहितेव
ग्रीयलिंविपुले वन्नोवनसमे विद्रुमःप्र
वालकः चमूपसेनापतिः गुडस्तलिका
वः मचेमदिरानीलोलिकादिकोपभवने
नेजायते अग्निहोत्रिका अग्निहोत्रमेषवि
नः धान्याकरोधान्यगोगैरिकादीनामाक
रःस्याने स्ववर्णादीनांवाधाकोरक्षपाटि

काः भिल्लयतिः चौरलक्ष्यः प्राङ्गपश्चा
र्धविभागः दीर्घवैरोवाहद्धेषः वृद्धा
ग्रीवकुंभकः एतेषांसर्वेषांवस्तुधातुनो
णाकरोधिपतिःस्वामी तथाचकाश्यपः
महेन्द्रविंध्यमलयाश्विप्रावेणामहानदीः
गोदावर्यनर्मदायाभीमायाःपश्चिमादिशः
वेदिकाःकोंकणदुर्गाइमिडावेत्रवनदी म
दाकिनीपर्वताश्चैवमालतीसिंधुपारकाः
पांचाश्चौत्रदेशस्याविदेहाश्रीअश्मकास्तथैं
भालावरकुन्तकाश्चकेरलादंडकस्तथा
नागाःपारतश्चैवकार्षकाशस्त्रवृत्तयः कु
ताशनाजीविनोयेकैजनाःपशुपालका
ग्रामिकास्तथासक्तकरस्थाःपद्यानकाः
कुमाराश्चभिषस्योजातदाम्भिकास्तस्करा
स्तथा अश्वघुघस्वाह लोहितासिंधुन
दःमरस्तृंगोभोरविकारवेषाच गंगाकौ
शिकाशाल्मलितावैदेहकाभोजाः मश्च
स्याःपूर्वार्धेहिमवद्भोमन्तविजल्हदस्याः
श्रोवायुकेनुजलमार्गेपपारविलपर्वताश्र
यिणः इदयानयेत्रमोधर्वलेख्यमाणिना
नांधर्वपुलिंविदः आलेख्यशद्वमणित
प्रमाधकायुधानिलस्त्रणः वसुकूपककहक
जीवनाशिघ्नविशारदस्तकाभिचाररताः
हूतनपुंसकहास्यज्ञभूतत्रतेन्द्रजालज्ञाः

ज्यो॰
सारो॰
१८१

181

आरट्टकानटनर्त्तकस्वर्णतैलस्नेहवीजाति
ज्ञाति व्रतवाधिरसायनज्ञाशालवेमराश्च
इषुग्रस्य ॥ लौहित्यानदः सिंधुनदः
सरयूनदी गंभीरिकाःनजाम्याव गंगा
जाह्नवी कौशिकी आरिग्रहणाद्दिपा
शासरस्वती चन्द्रभागावितस्ता एताश्च
वितानद्यः वेदेहाजनाः काम्बोजाजना
मध्यमयाःशर्वमर्ध हिमवान्पर्वतः गो
मन्तोगोमिनः पर्वतोवा चित्रकूटश्च
र्वतः एतेषुयेस्थितामनाः सौराष्ट्राजनाः
सेतुगामिनः जलमार्गगामिनो जलमा
र्गेणायेगच्छन्ति पलेहृन्नयः बिलाश्र
यनेपीलवामिनः पर्वताश्रयिणापर्व
तवासिनः उदपानेकूपवापीडकादि य
त्रविदः गोधयावयनः लेख्यविदोलेख
कः मणिल्लक्षणज्ञाः नगरोजनेतयुक्ति
ज्ञाः गंधयुक्तविदोगंधयुक्तिज्ञाः आले
ख्यविचकर्मतज्ज्ञाः शब्दज्ञावैयाकरणाः
पणाप्रमाथकानिलाः आयुष्याहितमा
युष्यं रसायनंवाजीकरणादिनज्ञाः शि
ल्पकीलकलोहकारकुम्भकारादयस्त
त्कर्मविदः वरपुरुषामरस्वार्थवेदिनः
ऊहकजीविनः ऊहकेनाङ्गेनप्रमेना
दिदर्शनेनयेजीवन्ति शिशुपालाः क

कविकार्थकर्त्ता शठःपरकार्यविमुखः
सूचकःपिशुनः अभिचारोवश्याउच्चाटन
विद्वेषणमारणादिकस्तत्परताः हृताग
मागमिनः नष्टेसकाः क्लीवाः हास्यज्ञा
उपहासज्ञाशलाः भूततंत्रज्ञाः इन्द्रजा
लज्ञाः आरक्षिकोरक्षादिकृतः नरःप्र
सिद्धः ॥ अथगुरुराह सिंधुनदपू
र्वभागोमथुरापश्चार्धभरतसौवीराः स्त्रु
द्रौदीच्याविपाशासविद्युतद्रुमरुशाल्वाः
त्रैगर्त्तपौरवाटनयौधेयाः सारस्वतार्ज
नायनमत्स्यार्धग्रामराष्ट्राणि हस्त्यश्व
पोहितमूपमेत्रिभगन्धोराष्ट्रिकामन्त्राः
कारुणिसत्यशौचव्रतविद्यादानधर्मयुता
योगमहाधनशब्दार्थवेदविद्वेशोभिचाराः
नीतिज्ञाः मरुनेशस्वदेशकर्णाञ्जनधूम्र
वामलताव शैलेयकुष्ठमांसीनगरसैं
धवानिवल्लीजं मधुरसमधुच्छिष्टानि
चोरकेचेतिजीवस्य अथशुक्रस्याह ॥
तवशैलमातिकावनोबहुमिश्रीधाव
ध्वलावतकाः प्रफुल्लमालवकेकयदाश
र्णोशीनराःशिवयः येचपिवन्तिवित
स्तामरावतींचन्द्रभागाच रथरजताकर
कुञ्जरतुरगमात्रधनयुक्ताः स्त्रभिकसु
मानुलेपनमणिवज्रविभूषणांबरशय्याः

ॐवा॰
बटी॰
१८२

182

वदनकर्णाप्रवर्तिकामोपकरणस्थानमथु
रभुजः यानसलिलकार्मुकायुधः सखो
दार्यरूपसंपन्नाः विद्वदमात्यवणिग्जनेन
टकशिखरोज्जाः सफलाः कौशेयपटकेव
लपतोलिकेषु यवनौषानिजातीफला
गुरुववापिपहल्लमन्तेच भगणाः ॥ अ
थ सौरस्याह ॥ आनर्तार्बुदपुष्करसौ
राष्ट्राभीरशूद्ररैवतकाः नष्टायस्मिन्दे
शे सरस्वतीपश्चिमादेशाः कुरुभूमिजाप्र
भासविदिशावेदस्मृतीनदीतटजाः ख
लमलिनेनीचतैलिकाविहीनसत्वोपह
तपुंस्त्वाः बंधनशाकुनिकाशुचिकैवर्त्त
विरूपवृद्धसौकरिका ॥ गणपूज्यस्खलि
तव्रतशबरपुलिंदार्थपरिहीनाः कटुति
क्तरसायनविधवयोषितोभुजंगास्तस्कर
माहिष्याः खरकरभचणकवातालनि
ष्पावाश्चार्कपुत्रस्य ॥ अथराहोराह
गिरिशिखरकंदरदरीविनिविष्टाम्लेच्छजा
तयः शूद्रागोमायुभक्षशूलिकवोक्का
णश्वमुखविकलांगाः कुलपांसनाहिं
स्रकृतघ्नचौरानिस्सत्यशौचदानाश्च ख
रवरयुद्धविनीतसरोषवर्तीअथजीवाः उ
पहतदांभिकराक्षसनिद्राबहुलाश्चजंत
वः सर्वेधर्मेणचसंत्यक्तामाषतिलाश्चार्क

प्राग्दिशजाः अथकेतोराह गिरिदुर्गप
ह्लवश्वीनहूणचोलावगाणमरुचीनाः
प्रत्यंतधनिमहेच्छव्यवसायपराक्रमोपे
ताः परदारविवादरताः पररंध्रकुतूह
लामदोत्सिक्ताः मूर्खाधार्मिकविजगीष
वश्चकेतोसमाख्याताः अथैतेषांप्रयो
जनमाह ॥ उदयसमयेयःस्निग्धोंशु
महान्प्रकृतिस्थितोयदिवनहतोनिर्घातो
ल्कारजोग्रहमर्दनैः सभवनगतःस्वो
च्चप्राप्तःशुभग्रहवीक्षितःसभवतिशिवस्ते
षांयेषांप्रभुःपरिकीर्तितः ॥ अन्यद
प्याह ॥ अभिहितविपरीतलक्षणो
ह्ययमुपघातकरःपरिग्रहः डमरभया
मयान्नराजतानरपतयश्चभवंतिदुःखि
ताः ॥ इतिश्रीभट्टोत्पलविरचितायां
संहिताविवृतौग्रहभक्त्यध्यायःषोडशः ॥
ॐनमस्सूर्याय ॥ अथग्रहयुद्धाध्या
यः ॥ तत्रादावेवतोपोद्घातमाह ॥
युद्धंयदायथावानभविष्यमादिश्यतेत्रि
कालज्ञैः तद्विज्ञानंकरणेमयाकृतंसूर्य
सिद्धान्ते अथयुद्धकारणमाह ॥ वि
यतिचरतांग्रहाणामुपर्युपर्यात्ममार्गसं
स्थानां अतिदूराद्दृग्विषयेसमतामिवसं
प्रयातानाम् आसन्नक्रमयोगाद्भेदाले

टीका॰
वाटी॰
१८३

त्वोपसव्यमर्दनामकौ: युद्धेचतुष्प्रकारेयत्र
पाराशरैर्मुनिभिरुक्तो ॥ अथचतुष्प्रकार
स्यप्रत्येकफलचतुष्टयमाह ॥ भेदेवधि
विनाशोभेद:कलहदोमहाकुलीनीव उ
ल्लेखप्रालभयंमेत्रिविरोध:प्रियानां
अप्रविरोधेविरहात्मिभ्रमनोपसव्यरुक
ह्यरवामदोयुद्धेवाप्यपसव्योभवेतियुद्धानि
प्रपानाम् ॥ अथाचार्यभेदोपतिवद्ध
पसव्यमथानेवाग्रहयुद्धस्यापसव्यमेतत्त्व
स्यफलेकल्पितइति आचार्यमतस्याभाव
दित्वापरोत्रयानुक्रमेणदृष्ट्वाग्रहाणांपवि
श्वमयो:सोपसव्यमाह ॥ देवा:पश्यन्ति
भगोलार्धमन्दरेकस्थिता:सदा अपस
व्यंतथार्थदक्षिणेनवड्वामुखेऽसुरा: ॥
अथग्रहाणांयायिनागराक्रन्दसंज्ञामाह
रविरात्रेदोमध्येपोर:सर्वेयेरद्यिनोयायी
पोरावुधजीवरविजानित्यंशशिनोपुराक्र
न्द: ॥ केतुकुजराहु:शुक्रायायिनएते
ग्रहाहनापन्ति आक्रन्दयायिपौरान्यायि
नोजयदा:स्ववर्गस्य ॥ अथैवविशेषा
माह पौरेपौरेणहतोपौरा:पौरान्नृपा
न्घ्नन्ति एवंयायिआक्रन्दानागरयायिग्रहा
श्चैव ॥ अथजितपवलक्षणमाह
दक्षिणदिक्स्थ:परुषोवेपथुरप्राप्यसनि

वृत्तेयः अधिरूढोविकृतोणुनि:प्रभोविवर्णो
ऽपय:सजित: ॥ अथजयलक्षणमाह
उक्तविपरीतलक्षणसंपन्नोजयगतोविज्ञे
ज्ञेय: विपुल:स्निग्धोद्युतिमान्दक्षिणदिक्
स्थोपिविजययुक्त: ॥ द्वावपिमयूखयु
क्तौविपुलौस्निग्धौसमागमेनयत: तत्रा
न्योन्यंप्रीतिर्विपरीतावाल्पदस्त्वौ ॥ अ
थापिविशेषमाह युद्धेसमागमेवाय
स्यकर्यौसलक्षणैर्भवत: भूमिभृता
मपितथाफलमव्यक्तंविनिर्देश्यम् ॥ अ
थभौमस्यसर्वग्रहजितस्यफलमाह ॥
गुरुणाजितेवनिसृतेयाप्लीकायायिनो
निवार्त्ताश्च शशिजेनसर्वसनो:कलिंग
शालाश्चपीडयन्ते सौरेणारेविजितेजयं
तिपौरा:प्रजाश्चसीदन्ति कोष्ठागावेल्ले
वशियतापश्चपरः जित: अथबुधस्य
सर्वग्रहजितस्यफलमाह भौमेनहते
शशिजेहन्तिविज्ञापसाश्रमकानेन्द्रा:
उत्तरदिक्स्थाकृतदीनस्यसलिलापमाया
न्ति भृगुणाजितेम्लेच्छशस्त्रावीवा
शुक्रपोरजना: वेगातेपार्वतीया:पीड्यन्ते
केपतेवमही रविजेनवृथेधस्त्रनाविवे
योधाङ्गस्थनवाभिरणा: गुरुणाजिते
त्रिकोणा:सर्वोबुधयायिविध्वंस: ॥

164

अथ जीवस्य सर्वग्रहजितस्य फलमाह ॥
जीवे शुक्राभिहते कुलूतगान्धारकैकेया।
मद्राः शाल्वा वत्सा वंगा गावाः सौवीरा चा
र्जुनाय नवमाति याये योधा विविप्राः
प्राणिनि नयेनापि जिते बृहस्पतौ म्लेच्छ स
मजनः उपयान्ति मध्यदेशाश्च संतयपश्च
भक्तिफले ॥ अथ शुक्रस्य सर्वजितस्य फ
लमाह शुक्रे बृहस्पति जिते यायी श्रेष्ठो।
विनाशमुपयाति ब्रह्मनृपविरोधः स।
लिलं नयासव लजाति कोसलका।
लिंगवंगा वत्सा मत्स्याश्च मध्यदेशयुताः
महति व्रजति पीडां शूरसेनकाः परवक्षेताश्च
कुजविजिते भृगुतनये बलमुख्यवधोन
लाश्चेग्रामाः सौवीरपार्वतीयाः दोषविना
शोत्सवहिंसा शशिजेन सितेविजिते।
नागा मृत्याः शस्त्रजीविनः दोवे जलगश्च
तिपीड्यन्ते सामान्यभक्तिफलमन्यत
अथ सौरस्य सर्वग्रहजितस्य फलमाह ॥
असिते सितेन निहिते वृद्धिरहि विह
गानां तिनोपीडा क्षितिजेन भंगाणाश्चो
काशिवाह्लीकदेशानां सोमेन पर
भूते मेदेकविशां विहगपशूनामाः स
तापनेगुरुणा ह्नी बहुलामहिषकप्लवे
काश्च अथैव विशेषमाह अथैव विरोधो

भिहिते हतानां कुजजलवासी शासितासिता।
नां फलं सर्वग्रहभक्तिनामय यथान्या
मुक्तिनयाम मन्त्री ॥ इति श्रीभट्टोत्प
लविरचितायां संहिताविवृतौ ग्रहयुद्धा
ध्यायः सप्तदश ॥ ओं नमः सूर्याय अथ
समागमाध्यायः तत्रादावेव चेद्रमसो
गतिलक्षणमाह ॥ सनायघामं भवल
त्रैलायनेग्रहानां यदि वःशशांकः प्रद
क्षिणेन स्युभदं नृपानां याम्ये न याते न शि
वःशशांकः अथो गाथकसोत्तर गाने चे
ह लक्षणमाह वेदमायदि कुजस्य यात्तु
दक्षाववीर बलशालिनी जनाः क्षत्रियाः
प्रमुदिताः सयापिनो भवि धाम्य कोदिताः
वसंत्यवा अथ बुधस्याह उज्जतःस्वत
नस्य शशांकः पौरजयाय सुभिक्षकाय
म सोमस्यकुरुकृतेज महादिकाशिवये च न
राधिपतीनां अथ गुरोराह इन्द्रस्या
नेऽत्र वे गेशशांके पौरहिजन्तृ क्षियपंडिता
नां धर्मस्य देशस्य वन मध्यमस्य हविस्त
भिस्तु मुदिताः प्रजाश्च अथ शुक्रस्याह
भार्गवस्य यदि याम्यदक्षिणी कोशयुक्त ग
जवाजि सुहृदः यायिनो व विजयो धनु
षनो सस्यसंपद विक्रान्तमानदा अथ सौ
रस्याह रविजस्य शशी प्रदक्षिणो कुर्या

ञेवा
वहीं।
१८६

485

असुरवधनोथजयः प्राक्‌वाह्लिकमिथुप
ह्नवाम्नुङजोयवनैः समन्विताः अत्रैव
विशेषमाह येषामदग्धाःशानिभग्रहा
णाम्रालेख्यरश्मिनिकरपङ्क्तयश्च तत्रयो
वेनवमक्तिदेशाम्नुत्कानिसोम्येनाभिहन्ति
तानि अत्रैवविशेषपुनराह शशिनि
फलमदकेसयत्नहस्तोपदिष्टंभवतितदप
मयोमर्वमेयमनीयं इतिशशिसम्नवाचः
कीर्तिताभग्रहाणांनवलभवतिश्वइमा
कर्मिदोग्रहेतैः ॥ इतिश्रीमहोत्पलवि
रचितायांसंहिताविवृतौसमागमाध्याया
ष्टादशः ॥ ॐनमस्सूर्याय अथग्रहव
र्षफलाध्यायः तत्रादावेवतत्रयोजननमाह
कम्सग्रहस्यवर्षेकीदृशानिफलानिभवन्ति
यतआचार्येणएवमेवप्रतिज्ञातम्तानीने
वर्षेयस्यफलेवासेवमनिमृतीनमालो
कातनमहेनैवदेहोरानेशोत्तरविधिना ॥
तत्रादौरविवादिनवर्षफलमाह सर्व
त्रभूर्विरलसस्ययुतावनानिदंष्ट्राभिभक्त
पिशितहूमसमाकुलानि नचस्रवंतिवद्दिय
यःप्रचुरेस्रवंतिकर्मेबजालितनथानिप
लान्वितानि ॥ तीक्ष्णंतपत्यदितिजःशि
शिरेपिकालेनात्यम्बुदाजलमुचोचलसं
निकाशाः नष्टप्रभर्क्षगणशीतकरंनभ

श्चमीदलितायसङ्कुलानिमनोजकानि ॥
हत्यश्वपत्तिमदसङ्घबलैरुपेता बाणासन
सिमुसलानिशयाश्रुवन्ति म्लेच्छान्नृपा
युधिनृपान्नुचरन्ति देशान्सेवन्तोरेदिनकर
स्यदिनेथमासे ॥ अथचन्द्रमसआह
व्योमनभःप्रचलिताचलसन्निकाशैर्व्याली
जनालिगवलच्छविभिःपयोदैः गांछ्य
द्भिरखिलाममलाभिरद्भिः कम्पोढितेनपुरु
णावतितेनवाणाः तोयानिपद्मकुलिताय
लवन्तीवफलद्रुमाम्नुपवनान्यलिनाद
दितानि गावःप्रभूतपयसोनयनाभि
रामारामावैतेरविरतेरमयन्निरामान् ॥
गोधूमशालियवधान्यवरेक्षुवाटमूपाल
नेन्द्रपतिभिनेगराकराठ्याः नाकोपिनाक
तवहेव्ययज्ञनादासंवत्सरेशशिनोवभि
संप्रवृत्ते ॥ अथभौमस्यवर्षफलमाह
वातोद्धतश्चरतिवह्निरतिप्रचण्डोग्रामान्व
नानिनगराणिचसंदिधक्षुः हाहेतिद
स्युगणपातहताःरटन्तिनिःस्वीकृताविपश
वोभुविमर्त्यसंघाः ॥ अभ्युन्नतावियतिसं
हतमूर्तयोपिमुञ्चन्तिनक्वचिदपःप्रचुरंप
योदाः सीमन्तिकप्रजाननपिशोषमुपैति
सस्यंनिष्पन्नमप्यविनिवारपरैर्हृतंच
भूपानमम्यगभिपालनबद्धचित्ताः पि

ज्यो॰वा॰
टी॰
८६

185

ज्ञोयरुकम्बुरतान्भजनताप्रकोपः एवंविधमु
पद्रताभवति प्रमेवं संवत्सरे च विग्रतस्य
श्रेयसस्या ॥ अथबुधस्याह आये
द्रुतालकुहकाकरनागराणां गांधर्वलेख
नगितास्त्वविदोह हि सु पिप्रीक्षयाल्पपत
योऽद्भुतदर्शनानि दिक्पालितवृष्टि जननानि
परस्परेभ्यः वार्ताजगत्यविनयाविकला
श्चयोच सम्पदुरत्यपि मनो विवदन्तु नीतिः
अथ तदेवलिति विहपियो पिके विदाची
दिक्कोपवयरे परमोहमानाः हास्यहा।
हन्तकाविलालनपुंसकानां शुक्रिद्र सेन्त
तल्पवेनवाभिनोव हार्दिकरानिक्रम
लोक्षनजःस्वकेहमामोष्यवाप्रभुरताभवि
बोधनाम् ॥ अथगुरोर्वर्षफलमाह
धात्मिकसुविनोधदेयुगामो विपुलाय बृहगु
यामनोऽभिमिन्दन् विवरत्यनिशंद्विजो
त्तमानो हृदयानन्दकरो धरोश भाजो
द्विलिकत्नमनत्यवन्यनेकहुिपपत्रपव
यलोकगोकुलाढ्या क्षितिये रभिपाल
नप्रवृद्धायुचरः सविजनानदा विभाति
विविधैर्विरयङ्गनैः पयोधैर्म नसर्वीय
यसाभिनपयाद्रिः सस्याजगुरोःशुभेत
वर्षे बहुसस्याहिति कनमर्द्धियुक्ता ॥
अथशुक्रस्यवर्षफलमाह ॥ शाली

क्षुमनस्यपथरायशालीयवामधान्ययोविति
नपयः पतिमर्तवसा श्रीमत्सरोरुहः।
हतोबुनद्रागवीणा येषेव भान्यभिनवा
भरणोज्वलांगी तथैतेनोदाधिनभवि
बन्यातिपतमहहनेकजयप्राहविबा।
विलाशे सेहशिहजनडहविनष्ट
गांगोपालयत्यवतिपानगराक्षाख्या
येपीयतेमधुमथो सहकामिनीभिर्जैनी
यनेश्रवमहातिमवेणवीणा बीभुज्य
तेतिथिसहस्रमनैः महानमहोत्सिता।
स्यमदनस्यजयाययोषः ॥ अथसौ
रस्यवर्षफलमाह नहन्नदस्युगणेभ
विरणाकुलानिराष्ट्राण्यनेकमप्रावेनवे
नाहतानि वेहन्यमाणहनवेधुजनैः
जनैश्चरोगाजमाऊलकुलानितुभव
याव वातोद्भुताम्बुधरवर्जितमन्तरि
क्षविन्तान्तनेकविपदो वधवानलोयाः
सूर्यार्कचन्द्रकिरणानि रजोवनद्वानोया
शायाश्रुविजलास्तवितोपिनल्पाः जा
तानिकत्रविदतोयतयाविनाशमर्हन्ति
शुष्टिमपमणिजलोदितानि सस्यानि
मेदमभिवर्षतिहन्नशात्रुवर्षदिवाकरम
नस्यसदाप्रहृते ॥ अथैववर्षफले
विशेषप्रदर्शनमाह ॥ सजलजल

मध्यो नीचगो मेर्जितो वा न सकलफ
लदाता गृहीतो नान्यथायः यदशुभफ
लन्तं नमा सजेन स्पृहद्भिः शुभफलमपि
वैवेयाप्य मन्यो मस्ततायाम ॥ इति श्री
भट्टोत्पलविरचितायां संहिताविवृतौ ग्र
हवर्षफलाध्याय एकोनविंशः ॥ ॐ
नमस्सूर्याय अथ ग्रहशृङ्गाटकाध्यायः
तत्रादावेव दिक्कालप्रतिपादनार्थमाह ॥
यस्यां दिशि ग्रहत्रयन्ते विशानितारा ग्रहाश्च
सर्वे भवति भयो दिशि तस्यां अशुभकोप
तृपानेकैः ॥ अधुना तेषामेव ग्रहाणां
संस्थानप्रदर्शनार्थमाह ॥ वक्रेथ
शृङ्गाटकदण्डपुरप्रासवज्रसंस्थानः दण्ड
वृष्टिकालोके समवायच मानवेन्द्राणां
अथ नाविन्नप्रविभागेनामसंफलमाह
यस्मिन्देशे ग्रहप्रागहमलादिनकौ वेदिता
नगाते नयास्यो भवति नृपपदचक्रोपद
वशुमहान अथ ग्रहाणां नक्षत्रस्थिता
नांफलमाह यस्मिन्ग्रहास्थिताः ऊर्ध्व
मार्गमेतजनांग्रहाहन्तुः अभिवादिनः
परस्परं समलमयुक्ताः शिवास्तेषाम ॥
अथयोगाहस्त्रसनामान्याह ग्रहसं
वर्तसमागमाख्यं मोहसमाजसन्निपाता
ख्याः कोशश्चैतेषामभिधानलक्ष

णंसफलं तत्र लक्षणसफलमाह एक
ऋक्षे ग्रह यदि येनाथवा पञ्चसमेवर्तनाम
भवेत् शिखिराहुयुतश्चसमोहः पीवः पीव
समेतोयायी महयायिना समाजाख्यः य
मजीवसंगमेप्योय तदाकोशउदितः
पश्चादेकः प्राक् सौम्योयदि वसंनिपाताख्यः
अविकृतन नवः स्निग्धा विपुलाश्च समाग
मेधन्याः अथैतेषां फलमाह समोन्तसं
ववर्तस्मागमाख्यौ समे मोहकोशौ भयदौ
प्रजानां समाजसन्निपाताख्यौ मध्यावे व
प्रकोपः स्वल्पसंनिपाते ॥ इति श्रीभट्टो
त्पलविरचितायां संहिताविवृतौ ग्रहशृङ्गा
टकाध्यायो विंशः ॥ ॐ नमस्सूर्याय अ
थ गर्भलक्षणाध्यायः तत्रादावेवप्र
योजनप्रदर्शनार्थमाह ॥ अन्नं जगतः
प्राणाः प्रावृट्कालस्य चान्नमायत्तं तस्मा
दतः परीक्ष्यः प्रावृट्कालः प्रयत्नेन अथ
तल्लक्षणानि वक्ष्यमाणमाह ॥ तल्लक्षणा
नि मुनिभिर्यानि निबद्धानि तानि दृष्ट्वेदं
क्रियते गर्गपराशरकाश्यपवज्रादिभिर्यानि
तानि अथ गर्भकालज्ञानार्थं संप्रदर्श
नार्थमाह ॥ दैवविद्विहितचित्तो निशि
योगर्भलक्षणो भवति तस्य मुनेरिववा
णीन भवति मिथ्यात्र निर्देशे ॥ अत्र

जैवा॰
तटी॰
१८८

188

प्रश्नेसार्धमाहप्रागुक्तस्य किमिवान्तःपव
मन्यस्मात्स्न्यायान्तिनाडिदिवेव प्रसूतिम
पिकालविकालदर्शीकेलाभवति श्रेवा
एवमतेवमतेवाह केचिद्वदन्तिकार्तिके
शुक्लान्तमतीत्यगर्भदिवसाःस्युः नचतन्म
तेवराहमिहिरादीनांमतेवदेवे नचाह
मार्गशिरःसितपक्षप्रतिपत्प्रभृतिक्षपाक
रेषाढायां पूर्वांवासमुपगतेगर्भसंदोभ
भवेत्तवशात् पंचनवतेदिनशते
तेनैवप्रसवमायाति । योगर्भोयस्मि
न्नक्षत्रेचन्द्रवशाद्धितेचंद्रेभवेत्सगर्भस्तेऽयुते
नक्षत्रवशात्प्रसवंयाति कियताकाले
नेत्याह पंचनवतेदिनशतेप्रसवंयाति
सार्धैःषड्भिर्मासैर्गतेःसितेनैवनक्षत्रेप्र
सूयते एतदुक्तंभवति यन्नक्षत्रमुप
गतेचन्द्रेगर्भस्तंभवतः तस्मान्नक्षत्रात्
दिनशतेसप्ततीतेतन्नक्षत्रएवेदृष्प्रसवंया
ति यौवसितपक्षाद्यैःश्रावणकृष्णाद्यो
विनिर्देश्याः सार्धैःषड्भिर्मासैर्विति प्र
सूयन्तेइतिगर्भाणांनाप्रसवकालल
क्षणमाह ॥ सितपक्षभवाःकृष्णेशुक्ले
कृष्णेसम्भवाःये नक्तंप्रभवाश्चाहनिस
न्ध्याजाताश्चसन्ध्यायाम् दिवाभवन्तियो
गर्भारात्रौसम्भवहपुरापुने शुक्लपक्षमुद्भू

तःकृष्णपक्षेवर्षति पौर्णमास्यामयो
त्पन्नःसोमावास्यामवर्षति पश्चिमायाम
त्पन्नःपूर्वस्यांप्रसूयते दिवोत्पन्नस्तत्र
नःसन्तिष्ठार्थेप्रसूयते ॥ अथगर्भाणांवृ
ष्टिफलदानकालनिर्देशमाह ॥ मृग
शीर्षाद्यागर्भामन्दफलापौषशुक्लजाताश्च
पौषस्यकृष्णपक्षेणनिर्दिशेच्छ्रावणस्यसितं
माघसिते गर्भाःश्रावणकृष्णेप्रसूतिमा
यान्ति माघस्यकृष्णपक्षेणनिर्दिशेद्भाद्रप
दशुक्ले फाल्गुनशुक्लसमुत्थाभाद्रपदस्या
सितेविनिर्देश्या तस्यैवकृष्णपक्षोद्भवास्त
येतेश्वयुक्शुक्ले चैत्रसितपक्षजाताःकृष्णेश्व
युजस्यवारिदागर्भाः चैत्रासितसम्भूताः
कार्तिकशुक्लेभिवर्षन्ति अथमेघानांवायो
र्लक्षणमाह पूर्वोद्भूताःपश्चादपरा
प्रभवन्तिमेघाः शेषा विपर्ययो
भवतिवायोश्च अथगर्भसंभवलक्ष
णान्याह म्रादीमृदुद वणाकदिश्भवो
मारुतोवियद्विमले स्निग्धसितबहल
परिवेषपरिवृतोहिमभयूखार्कौ एषु
बहलावियत् सुचीतकरोहिताभ्र
युते काकाण्डमेचकाभेवियद्विशुद्धेन्दु
दाने स्वरावाप गर्जितविद्युत्प्रतिसूर्य
काचाभमेघा शशिशिवशाखाशा

जेवृ॰
टी॰
१८५
189

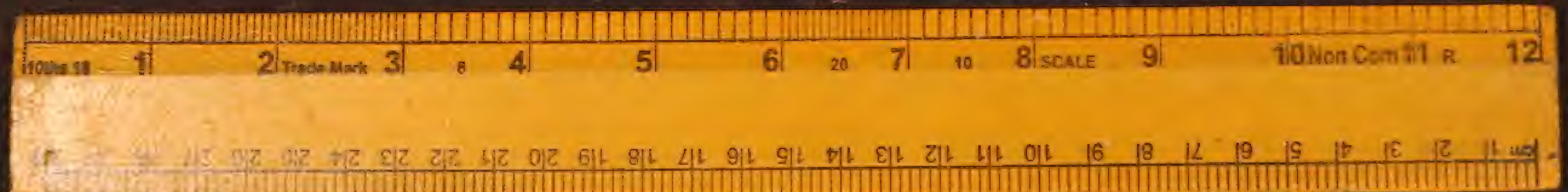
वकाः पादिकृतसेवाः विपुलप्रदक्षिणा
गाः स्निग्धमयूखावरहानिरुपसर्गाः
नरवश्चानिरुपहतःऊर्जानरवत्रुष्पदाह
ष्टाः गर्भाणांपुष्टिकराः सर्वेषामेवतयो
त्रविशेषः स्वतुस्वभावजनितोगर्भविव
द्धिनमभिधास्ये गर्भग्रहणकालेनह
पानिलक्षणानिशुभानि अधुनातल
क्षणमाह पौषेसमार्गशीर्षे संध्यारागो
म्बुदाःसपरिवेषाः नात्यर्थंमार्गशीर्षेशी
तंपौषेतिहिमपातः ॥ माघेप्रबलो
वायुस्तुषारकलुषद्युतीरविशशांकौ
अतिशयतस्यचभानोरस्तोदयौधान्यौ ॥
फाल्गुनमासेरूक्षश्चंडःपवनोभ्रसं
प्लवाःस्निग्धाः परिवेषाःश्चासकलाःक
पिलताम्रोरविश्चशुभः पवनघन
वृष्टियुक्ताश्चैत्रेगर्भाःशुभाःसपरिवेषाः
घनपवनसलिलवि तेहिमायवैशा
खे अथगर्भकालेभवानांलक्षणमाह
मुक्तारजतनिकाशास्तमालनीलोत्प
लांजनाभासः बहुसत्त्वाकारा ग
र्भेषुघनाःप्रभूतजलाः तीव्रदिवाकर
गाभितापितामृदमारुताजलदाः रुषि
ताश्चधाराभिर्विसृजंत्यंभःप्रसवकाले
अधुनागर्भोपघातलक्षणमाह ॥

गर्भोपघातलिंगान्युल्काशनिपांशुपा
तदिग्दाहाः क्षितिकंपखपुरकीलक
केतुग्रहयुद्धनिर्घाताः रुधिरादिवृ
ष्टिवैकृतपरिघेंद्रचापदर्शनेराहोः
इत्युत्पातैरेतैस्त्रिविधैश्चान्यैर्हतोगर्भः
पुनरपिविशेषमाह स्वस्वभावजनि
तैःसामान्यैर्यश्चलक्षणैर्वृद्धिः गर्भाणा
विपरीतैर्लिंगैरेवविपर्ययोभवति अथये
पुनस्तेषुगर्भःसंभूतोबहुतोयदोभवति
तानाह भाद्रपदाद्वयविश्वांबुदेवपैताम
हेष्वृक्षेषु सर्वेष्वृतुषुविवृद्धोगर्भो ब
हुतोयदोभवति शतभिषगाश्लेषार्द्रा
स्वातिमघासंयुतःशुभो पुष्णातिबहूनिव
सान्नेमान्यतिहन्तृत्रिविधैः येपुनस्ते
षुबहूमहानिवर्षति ॥ अधुनानुक्ते
ज्ञायादिवससंख्यायानियमंकरोति
मृगमासादिष्वष्टौ षट्षोडशविंशतिश्च
तुर्युक्ता विंशति दिवसत्रयमेकतमा
र्क्षेणपंचभ्यः तत्रापवादमाह सर्वेष्वृ
तुविवृद्धोगर्भोबहुतोयदोभवतीति न
तेचनिमित्तसंयुक्तोगर्भःश्रेष्ठोबहुतो
यदोभवति तानाह पंचनिमित्तैःश
तयोजनंतदर्धमेकंहान्यतः वर्षति
पंचनिमित्तैः रूपेणैकागर्भःद्रोणःपंच

सं॰वा॰
टी॰
॥५०

निमित्तैर्गर्भैरीषत्पाकफलानि पवनेन सद्व
युक्तानवाप्नुवन्ति तेन तद्दशप्रसवे अत्रैव
विशेषमाह क्रूरग्रहसंयुक्ते करकाशनि
मत्स्यवर्षदा गर्भाः शशिनि रवौ वाऽशुभ
संयुक्ते दृष्टे स्वविहितकराः अथ गर्भसं
भवे सति विशेषलक्षणमाह गर्भसम
ये निहष्टिगर्भाभावाय निर्निमित्तकृता
द्रोणांशेऽप्यधिके वृष्टे गर्भः स्रुतो भवति
अत्रैव विशेषमाह गर्भः पुष्टः प्रसवे ग्रहो
पघातादिभिर्न दृष्टः आत्मीयगर्भसम
ये कनकाभिश्रद्दानरूपमः अत्रैव दृष्टा
न्तमाह कादिनेयानियथा विदकाल
तोयपयः पयस्विन्याः कालापेततदन्तम्
लिलेकादिन्यमुपयाति अथ गर्भस्य वृष्टि
लक्षणमाह पवनसलिलविद्युद्गर्जिता
भ्रान्वितो यः स भवति बहुतोयः पंचरूपाम्बु
देनः विस्रजति यदि नो यं तु कालेति स्व
प्रसवसमये मिश्रापीकरांभः करोति ॥
इति श्रीमहोत्पलविरचितायां संहिताविवृ
तौ गर्भलक्षणाध्याय एकविंशः ॥ ॐ न
मः सवित्रे अथ गर्भधारणाध्यायः तत्रा
दावेव तावल्लक्षणमाह ॥ ज्येष्ठसिते
ह वन्नादिनाद्यभावाद्दिवसा मृदुश
भपवनाभ्रादिनियतशुभास्तिनजना

अ अथतास्वेव विशेषमाह तैरेव स्वात्या
द्येषु भेषु क्रमान्नामाः श्रावणाद्या
ज्ञेयाः परिस्रुता धारणाः स्युः ॥ ततः स्वा
त्यादि नक्षत्रैश्चतुर्भिः श्रावणादयः परिस्रु
ताः शुभा मास्युः सौम्याः शिवस्वभिदराः
स्वातीन श्रावणे हस्याद्वृष्टिरेवं दाग्निदेवता
भाद्रपदे वृष्टिस्यान्मैत्रे वाश्वयुजी स्मृता ॥
कार्तिके त्वैवं वृष्टिर्वृष्टिर्निहन्ति च पते
ष्वपदिनेषु वृष्टिमदासौभिनलक्षणम ॥
पुनर्विशेषमाह यदितास्वेकरूपाः शु
भास्ततः सान्तरोक्तेन शिवाय तस्करभय
दाश्चोक्ताः श्लोकाश्चाप्यत्र वाशिष्ठाः अथता
नेवाह सविद्युतः सपवनाः सपांशुजलमाक
ताः सार्कचन्द्रपरिच्छन्ना धारणाः शुभधारणाः
यदा तु विद्युतः शुभाः शुभाः प्रत्यपसिताः
तदापि सर्वसस्यानां वृद्धि दिलक्षणः
सर्वे स्तवर्षाः सपवशुभा कालभिराणि
ता यत्र विशेषेण ना वाक्रीडापोत्थजता
दिषु रविचन्द्रपरिवेषाच्छिन्ना नान्यत
मिताः वृष्टिस्त्वथापि विज्ञेया सर्वसस्यार्थ
साधकाः मेघाश्छिन्नाः संहताश्च प्रदक्षि
णगतिक्रिया तदास्यान्महती वृष्टिः सर्व
सस्याभिवृद्धये ॥ इति श्रीमहोत्पलवि
रचितायां संहिताविवृतौ गर्भधारणाध्यायः

ॐबृ॰
टी॰
१५।

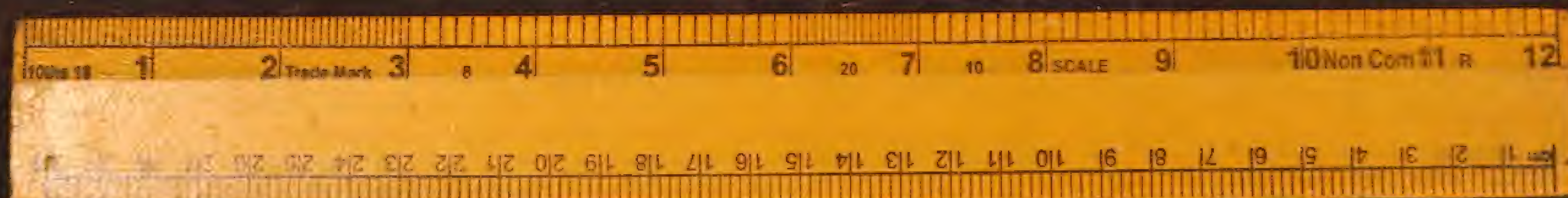
हाविशुद्धाः ॥ ॐनमस्सूर्याय पुनरपि ।
विशेषमाह यदि केतुरूपाः शुभाश्च
नक्षत्रमण्डलनशिवाय नक्षत्रमयदाश्चो
काश्चोकाश्चाप्यत्रवालिप्ताः अथारक्त
यथोक्तरूपास्तनेष्वपि दिवसेषु महत्स्या
स्युर्भवेयुः ततः शुभाः सान्तरास्त विश
ष्वाविमहत्स्थानेष्वशिवाय भयसंभवन्ति
नानक्षत्रभयाश्चोपभुयातिप्रदाश्चोकाःऽक
थिताः अथास्तिनयव्यमीवास्मिहस्राका
वसिहमहत्रिंशोकाः काथितालिख्यन्ते
अथतानिवाह सविद्युतःश्वघ्नःसया
सवत्रमारुताः सार्केन्दुपरिछन्नाथावे
णाःशुभशावणाः यदा न विद्युतः श्चेहाः ।
शुभाशाप्रत्युपस्थिताः तथापि सर्वसस्या
नांहृद्भिर्याबलवताः सर्वानक्षवोश्माप
श्चशुभावालक्रियापित्रा पतत्रिणांवसना
नाक्रीडापोलजलादिषु रविचन्द्रपरिवेषाः
स्निग्धानाम्नहृषिताः वहिस्नृयापिविले
यासर्वसस्यार्थसाधिका मेघाःस्निग्धास्तं
हृताश्चप्रदक्षिणावर्तक्रियाः नदास्मान्मह
नीयव्यसर्वसस्याभिवृद्धये एवंविधाश्चा
ताःशुभपापावरणंभवेत्तिकी इत्थंसविद्युतः
विद्युल्लड्डित्रयामहिताः सध्वनःसजलका
णाः सर्वाःस्त्रकोणाम्संममरेडनयोमाह

कनोवायुर्वर्तते तेनसहिताःसहार्केच ।
न्द्राभ्यांपरिकुन्नाभ्यावर्तते मेघावृतत्वा।
द्रविचेष्टोस्यमितोयानिरयदातश्चहोशोभ
नाविद्युतःतङितोभवन्ति नाश्चशुभासा
प्रत्युपस्थिताःशुभायाश्चाशादिशः शाशी
स्निवशक्रदिग्भ्याम्याःप्रतिउपास्थिताउप
नाः नदापिविहेणःपाण्डितःसर्वसस्या ।
नामशेषधान्यानांहृद्धिर्यात वदेत् स
र्वसवर्षःसायःश्राद्धिसहिताः अथवार्ले
नांशिषन्तोःशुभक्रियाशोभनाश्चेहाश्चभे
नवर्मेणश्चशुभप्रदेलक्रीडते पांचनाजले
नवाश्चादिग्रहणाक्रीनयवर्दमादीनां , प
तत्रिणांलक्ष्णाश्रोमनाश्चाहानभुवदाक
सभावणो तथापिपांजलादिषुक्रीडाक्रीड
ते रविचन्द्राभ्यांसूर्यचन्द्राभ्यापरिवेशास्ति
ग्धाश्चहृताःनामनाहृषिताःजातिसिकताः
तथापिसस्यार्थेसाधिकाहृष्टिवित्तेया
यथाहृष्टासस्यानामर्थसिद्धिर्भवति स
र्वोषिसस्यानिनिष्पद्यन्तेइत्यर्थः मेघाति
ग्धाइति यदाएवंमेघायदाहृश्यते त
दासर्वसस्यादिभिर्वृद्धये निःशेषसस्या
नामभिवर्धनायमहतीअभूतान्दृष्टस्या
तभवेत् कीदृशामेघास्निग्धाश्चहृताः
महताश्चनाप्रदक्षिणावर्तक्रियाप्रदक्षि

ॐ वा।
दो।
१५८

णेन गतिक्रियायेवां यथासर्वंस्यापि।
ताः दिवसास्यावतान्त दलनायां पश्चिमा
यां मूत्रस्यापूर्वामिति ॥ इति श्रीभ
ट्टोत्पलविरचितायां संहिताविवृतौ धार
णाध्यायो द्वाविंशः ॥ ॐ नमः सूर्याय
अथ प्रवर्षणाध्यायो व्याख्यायते तत्रा
दावेव लक्षणमाह ॥ ज्येष्ठामतीतायां पू
र्वाषाढादिसम्प्रवृत्ते तु शुभमशुभं वा वा
च्यं परिमाणं चाम्भसस्तज्ज्ञैः ॥ ज्येष्ठामा
सेयो पौर्णमासी ज्येष्ठी तस्यां समतीता
यामतिक्रान्तायां पूर्वाषाढादिसम्प्र
वृत्ते प्रवृत्ते प्रविष्टे प्रवर्षणं तज्ज्ञैः
दैवज्ञैः शुभमशुभं वा जलस्य परिमाणं च अम्भस
शुभं वाच्यं दैवज्ञैः शुभमशुभं वा तज्ज्ञैरिति
वाच्यं तथा च गर्गः ज्येष्ठे मूलमतीत्य
स्य कृष्णप्रतिपदा ततः वर्षाकाले ह्यातु
नार्थं निमित्तमुपलक्षयेत् अथाधुना
जलप्रमाणार्थमाह हस्तविशालं कुण्ड
कमधिकृत्याम्बुप्रमाणनिर्देशः पंचाश
त्पलमाढकमनेन मिनुयाज्जलं पतितम्
हस्तविशाले कुण्डके हस्तविस्तीर्णे सम
न्ततो वृत्तं अधिकृत्य कला अम्बुप्रमाणनिर्दे
शो जलपरिमाणकथनीयं कार्यं पंचा
शत्पलमाढकमनेन परिमाणेन पतितं

जलं पानीयं मिनुयात् मानयेत् एतदुक्तं
भवति हस्तविशाले कुण्डके वर्षति देवो यो
ऽयं पतज्जलं पतति तन्मानयेत् तच
द्विपलशतद्वयं भवति तदाढकः
एतदुक्तं पंचाशत्पलमाढकं चतुर्भिराढ
कैर्द्रोण इति तथा च समाससंहितायाम्
ज्येष्ठस्य पौर्णमासीमतीत्य प्रथमदिवसादारभ्य आषा
ढे प्राप्ते जलमानं मागधमानेन हस्तमि
तेयदुक्तं ज्येष्ठामतीतायां पूर्वाषाढादि स
प्रवृत्ते शुभमशुभं वाम्भःपरिमाणं वा
भगवज्ज्ञैः तत्र प्रवर्षणमाह येन धि
ष्ण्येन मृगाङ्कसिताद्विदलक्षणेषु वृष्टेन
तेनवाच्यं परिमाणं वाश्विनः प्रथमतः ॥ येन
दृष्टेन धिष्ण्येन मृगाङ्कतारकाः दिनजलं जाता
प्रथमवातणामेषु प्रान्तेषु विदके जलकणाः
प्रवृष्यन्ते तेनैव दृष्टेन एवं पाढादौ प्रथमा
षाढादौ वारिणो जलस्य परिमाणं वाच्यं एत
दुक्तं भवति एवं पाढादौ प्रथमं येन नक्ष
त्रेण वर्षणं भवति तेनैव लोके जलप्रमा
णं वक्तव्यं नायं येन नक्षत्रेण वर्षति
भवनस्यापि गर्भे पुष्यावणाद्यपि तच्च यदि प्रव
र्षणकाले न वर्षति तदा प्रसवकाले वृष्टि
तेस्वातु इत्येतदिदमुपपद्यते परिमाणं वा
भवतः प्रसवकाले वा वामिति अथैवमनन्तरमा

ज्यो॰
टी॰
१६३

ह ॥ केचिद्यथाभिवृद्धं दशयोजनमुत्त
रेवर्द्धनस्थे वर्गावशिष्टपदाशास्त्रमनमन
ह्लादशानुपरम ॥ केचिन्मनयः कथय
न्तमस्ययथाभिवृद्धायान्तावन्मात्रेक
रमान्ति प्रवर्षकालेयथा तथाएकोस्मि
न्नपि प्रदेशे वृष्टे वर्षाकाले शोभनेव र्षेष्ट
बोधाब्दादिकानि तथाचकश्यपः प्रवर्ष
णाययादेशं वर्षणायादिदृष्टने वर्षाका
लेसमासाय गासबोबहुवर्षति अन्यदे
वलादयो दशयोजनमण्डले वृष्टिं वदन्ति
प्रवर्षणकाले योजनदशके वृष्टे वर्षाका
ले सकलकथनेनास्मादिति ह नः तथाच
देवलः प्रवर्षणयदावृष्टे दशयोजनमं
डले वर्षाकाले समासायबास्त्रोबहुव
र्षति वर्गावशिष्टपदा[illegible]मेनन्मात
यथाह्वादशाभ्योजनापरे प्रवर्षणकाले
योजनद्वादशके वृष्टे वर्षकाले सकलकथने
नाल्लावृष्टिरिति तथाच गर्गः प्रथमा
दिवृष्टेऽपुयोजनद्वादशात्मके प्रवृष्टे शो
भने सम्यग्वर्षाकाले विनिर्दिशेदिति ॥
पुनरपि विशेषमाह येषुभेषभिवृद्धिं
[illegible] यदिताध्याम
[illegible] ॥ येषु
पूर्वषाढादिषुभेषुनक्षत्रेषु अभिवृष्टि

प्रवर्षणकाले भूयः पुनस्तेषु नक्षत्रेषु प्रा
योबाहुल्येन वर्षति प्रसवकाले आर्द्रादि
पु पूर्वषाढादिषु तेषु भेषु विशेषेण न
तेषु यदि न वृष्टे तदा न माहष्टिः प्रसव
काले भवतीति अथ नानुतत्राणां वृष्टि
प्रमाणमाह हस्ताप्यसौम्यचित्रापौ
ष्णधनिष्ठासु षोडश द्रोणाः शतभिषगे
न्द्रस्वातिषु चत्वारः कृत्तिकासु दश अ
वणमघानुराधाभरणीमूलेषु दश चतु
र्युक्ताः फाल्गुनपञ्चकृतिषु नवमोवि
शातिद्रोणाः पैन्द्राग्न्याख्ये चैव विंशति
सार्पभे दशाधिकाः अहिर्बुध्न्यार्यम्णा
प्राजापत्येषु पञ्चकृतिः पञ्चदशाजेऽश्वि
च कीर्तिता वाजिभे दशा द्वौ च षोडशोऽत्र
कथिता द्रोणा निरूपद्रुतेष्वेते ॥ हस्त
आप्य पूर्वषाढा सौम्यं मृगशिरः चित्रा
पौष्णं रेवती धनिष्ठा एतेषु एकैकेन प्र
वर्षणकाले यदि वर्षति तदा प्रसवका
ले षोडशद्रोणा भवति पञ्चशतभिष
क् पैन्द्रं ज्येष्ठा स्वातिः एतेषु चत्वारो द्रोणा व
र्षन्ति कृत्तिकासु दश द्रोणाः श्रवण
मघानुराधाभरणीमूले एतेषु दश
चतुर्युक्ता द्रोणाः फाल्गुनपूर्वफा
ल्गुन्योः पञ्चकृतिः पञ्चविंशतिद्रोणाः पु

ओंबृ
हट्टी
१८४

191

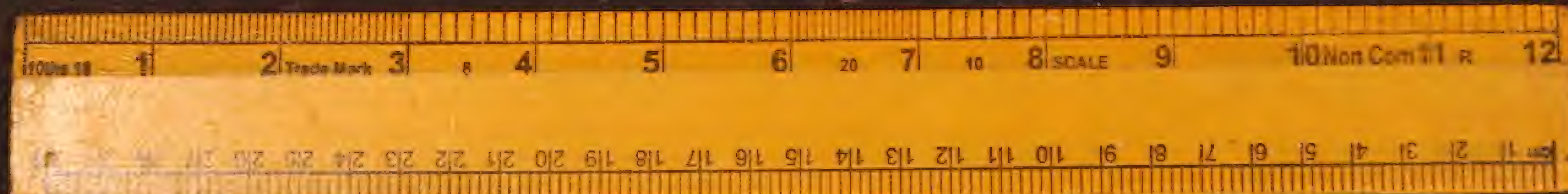
नवंसौ विंशतिद्रोणाः पंचाशाग्रात्वे विंशा
त्याया वेष्णवङ्गत्रवषाकायां विंशतिद्रोणाः
मार्यमेष्वसुक्तायां दशाधिकचयोदशद्रो
णाः अहिर्बुध्न्ये उत्तरभद्रपदायां अश्वम्मा
उत्तरफाल्गुन्यां प्राजापत्ये वा रोहिण्यां एतेषु
पंचकानि पंचविंशतिद्रोणाः आग्नेयवे
भद्रपदायां पुष्ये च विंशतिद्रोणाः कीर्त्तिता
उक्ताः वाजिमैत्रेन्द्रवारुणदशादीवहादशद्रो
णाः रौद्रेश्वाहाया षोडशद्रोणाः कथिताउ
क्ताः एतेषु प्रवर्षणाकालेद्रोणान्तेनेषु
उक्ताः नेनेनीरुपदृतेषुइव रहितेषु वा
ण्याइति तथा च समासमहितायाम्
दशाद्युक्तानि कान्तिकानि तिथिर्न्नकाहद्रमि
षयुवानमजलान्ति थिभिः तिथिरमवेस।
शुविहितास्म दशा कृतांषड्विंशीनाश्च
जलधरक दशाकु संहिताजलवस्यसुक्ताषि
कृताश्च विवन्तिथिषरक संहितास्याषि
ण्यादि पुनर्न्नद्रोणाइति अत्रैवविशेषमाह
शाखिरविसनके तुपाश्रनेभेदितिननय
विविधाल्यासाहतेवभवति जनाशिवं
नवाषितिहद्रिःशुभसहिते निरूपद्रवाशि
वेव ॥ रविसादिसोरविसनु सौरकोभः
शिखीपषासनुतमेभेनतुश्चवपहते।
नवाधितेश्वर्षः तथा दितिनयना

तावकेनाभिहते भिद्यन्तिते क्लान्तिव अ
मध्यममनयागतां केमेदाममतमनं
नथाशिवि षेना इतेनोत्पतेनु दिव्यान्त
रितमेमेनयाहतेन शिवभयानवापि
वृष्टिर्भवति शुभसहिते बुधजीव शु
क्राणामसतमेन सपृक्ते निरूपद्रते श्र
व्योत्पादगाहते प्रवर्षणाशिवं अयश्च भ
वति तथा च गर्गः सर्वमेनाहते वा
व्येनत्वे मेमसातिते उत्पातेशिविषे
कोपिशङ्कता केतुनापिवा अतृष्टिमशु
भेवियादिपतिं तेभवरिति ॥ इति श्री
महोत्पलविरचितायां संहिताविवृतौ प्र
वर्षणालक्षणाध्यायस्त्रयोविंशः ॥ ओं नमः
सूर्याय अथ रोहिणीयोगाध्यायो व्याख्या
यते तत्रादावेवागमप्रदर्शनार्थमाह
वहुविदमकलं हरस्य पुरुष्यति गौनमे यत्र
नोपवने सरनिलयाशिवरे हह स्पतिना
यदायपनाह गर्गः पराशरकाश्यप
श्रयोशिष्यस्ते भ्यः यान्तवलोकयथा
वहुप्राजापत्येन्दुसंप्रयोगार्थान् ॥ अ
त्रप्रथेनाहते वा भवत्रुतावज्ञम यावं
त्प्राजापत्येन्दुसंप्रयोगार्थान् प्राजापत्ये
रोहिणी तस्याश्चन्द्रेणसह संप्रयोगः
समागमस्तस्यार्थान् श्रुभाशुभान्हह

गोवा·
मटी·
१५५

स्यातिस्तत्र वस्तुकर्तीवदायाह नारदोनाम
मन्नितस्मप्रोक्तवान कस्मिन्स्थानेस्थाति
लयनिलयाश्रितवे श्रीमवेमवनिलयाश्रि
लवीमेकः सर्वदेवा तेषां निलयःस्थाने
सर्वनिलयश्चासौ श्रीवरीपर्वतः तस्मिन्
लवेएइ यदुपवने भुवनेन्तरिन कीदृ
शेउपवने कनकशिलाः सुवर्णपाषाणाः
तासांचयः संचयस्तत्र्यानि विचित्राणि त्रे
ष्ठानि त्रुये मानानि सन्ति धाता लेख्यानि
ज्ञस्मानि पुष्पाणि तेषु वनं पुष्पकानना
नि सर्वाणि यत्राम्नात्रकीक्षि सम्प्रोषि तेनाव
ल्ते पाङ्कीयस्मिन्नुपवने तथा च वद्धदेवो
नानाप्रकारा ये विहगाः पक्षिणस्तेषां क
लरवाः आलापाः तेनतथा सद्गुवनयादेव
त्रियाश्चियायं कलाभोगाय मानानानोपी
तोयाकोमेदामभुवः स्वनाशब्दस्यचोप
वेनेसर्वेणेन तथापावनार्थः कद्दृधावका
पूपपशुश्रिश्चकंतेभ्यः श्रान्तस्मूहेभ्यो
याम्नोनानाहृाकवान तस्मैत्तेनोव।
लोकांविचार्ययथावत्तेस्मृस्तत्प्रश्नं
हेतानेवप्रजापतेरनुसंप्रयोगार्थान्वनो
वादिनम्भ्युतोस्मीति प्रथमवादिणी
लोकांस्त्रिलोकेनिचार्यइत्येतदाह ।।
प्रश्नेश्चावाच्छत्तमिमुक्तदेवपाकेण

पणतेसमीदा वेदत्यामिहेनगतो शुभेवा
शान्तोपदेशाद्गुरुविन्नकेन ।। योगोप
ध्यानागतएववेदव्यासाधिलयोगःकृतो
स्यायोगः वेदप्रमाणानुतिवर्णमार्गेरता
तवैतेश्रुतलेतिगायम ।। आनन्दमा
सस्मिन्मिति दृष्टानास्यपतेप्रजेशोवाहि
णीदसकेयाद्वे हमापरानेमशुद्धेमनो
वहृत्तग्रहविनकेनेदवस्तेनशास्त्रोपदे
शाद्गुयोगमानगतोजनेस्मृष्टशुभमति
हृवावसन्नकथनीयं योगोयथेति य
थायेनप्रकारेणयोगो बाह्य्यणीयोगोनाम
नोभावोपववाच्यावस्तव्यः तथापवर्ण
ड्रान्तिकायान् बुद्धार्थिविकेपशाना
नावाशाशाकविवरं च तेमायथवकव्यः
यस्मान्नामयोगायाक्रःस्यादिनाग्रुपनेति
तथावद्वसमिद्धानि ध्रुवस्यादिनः पञ्च
शेयकामाववक्रियतेयथायोगः श्रुन्तु
हृसेलकवोदिति वेदप्रमाणाइति वेदस्य
प्रमाणेनविनुपरिमानेनयुक्ताकात्माव
णेनक्षिनादिकेनमार्गेणयथाश्वर्वाणाय
णामादि साधिना पतेस्तथापानेला
कालजातैरुत्कापातादिभिर्वीतेस्माति
लेःप्रभाशुभफलेनिगयवक्तव्यमिति
अथतस्यविधानमाह पुरहृदयमुवतो

देवा।
शाधी।
९६

190

पिवास्यलं महो विनस्तयइतारणतत्पर:
गृहान्सनेनतत्रगणान्समालिखेन्तथ
पवृष्येवलिभिस्मृत्रजयेत ॥ सवन्तो
यौवधिपिभिस्यूतईशानकपूर्वान्तोप
हितेस्वपजिते: प्रकालमलेकुलयो
वलेहतेऊपालनेयोइलमावमहित:
पूर्वानगवाउदग्नवस्यादिशियनस्यलं
स्वभाव: पूर्वतोपिवापूर्वस्यादिशियनस्य
लेनस्मिनस्यलेद्विजाग्रायणास्याहोपि।
तोदिनत्रयोस्यितनत्यचकत्नोपवासोइ
ताशनत्यवेगृहेवतपरः तथावर्गा:
नगवाउपनिष्क्रम्यदृशप्राग्नवाप्रवि:
शिविनेप्रस्यलेदेवोदेवतायतनेपिवा
नासाविद्यतोदेवसःकेतथावाजितेद्य:
निमित्तत्रपालोधीवःक्रावरनन्नितः
अपवासथामेतिस्त्दद्धमेवयतत्रत: न
तोहम्याःपश्यान्दिनेसगुह्मनयणो या
जायतेनचनतोनिमिवासुपन्नद्यदिति
गृहान्सनेदत्तगणान्समालिखेन ताभि
न्यलेगृहान्दिषादीन्सनेनतत्रगणान
तेश्वमकेनसहितान्समालिखेन स
म्यगालिखेन तानालिख्यमधुपपुष्पै:
धूपपुष्पसहितै: बलिभिकपहारै:पूज
येदर्चयेत तथैवविधेयस्यात्रलंद्विजग्रा

वृक्षेदीपवरेन महान्तैर्मणिभिलोकेजं
तैलाधिपिभिस्तगोधइमेसहवर्तेनको
कलषाउदकभावेशतद्विसमलंकृतं
पूणभित प्रग्मस्थिवि: तरुप्रवाला
पिहितैः तरुणाम्बुनालप्रवालाःप
लवालेतासमन्तात्पिहिताआच्छाय।
तैलथासहजितैःशोभनैकता पदना
दिभिस्थापितैरकालवृक्षैरकालानिये
षामपिपाकेनकेसवर्णाभासाश्वाणे
येषांनसन्ति कोहशोस्यात्रिल जया
स्तंदर्भैराच्छादितं ततस्तत्रकिंकुर्या
दित्याह स्थालमधमत्रेणमहाव्रतेन
वीजानितत्राग्निधायकम्भे स्थाप्ति
वामीकरदर्भतोयेहोमेनकहाकणास्या
यमत्रै: ॥ ततःसर्वाणिबीजानि म
हाव्रतेनमहाव्रतनाम्नामन्त्रेणलक्ष्मा
भिमंत्र्यकुम्भेनिधायविनिदिश्यस्थाप्या
निमज्जनीयानिचौ: चामीकरसुवर्ण
दर्भा:कुशास्तविद्यन्तेयस्मिंस्तथाहोर्मे
मित्रेमासमकहाहणामात्मममत्रै: मक
हायुवकणायादसापति:सोमः पूर्वा
मन्त्रैहोम:कार्य: केषांविमाहहोमः
चरुर्वहणासोममत्रै: चरुःस्थालीपाको
वारुणासोममत्रै: होमःहोतव्यइति

क्रि॰
टी॰
१५२

ततः किं कुर्यादित्याह प्रदत्तापताकोमसि
तोविदध्याद्दण्डप्रमाणां त्रिगुणाङ्कितान्त
प्रोदाकृते दिग्ग्रहणेन भस्मान्यायसत्ययाधोग
तेनेपाशके ॥ प्रदत्तसूत्रमनन्तकेताय
ताकावेजयन्तीमसितांकसांविदध्यादङ्कु
येन तावदष्टप्रमाणावत्रहस्तसंमिता
वत्रहस्ताद्वादशः तथावपुराणे वत्रहस्ता
यत्नःस्मृतः यवर्दण्डयुगेनालीनत्वान्ये
नान्यथोगलेविति एवंवत्रहस्तापताको
त्रिगुणोङ्कितोद्वादशहस्तोङ्कितानित्य
र्थः एतत्कृतेभवति द्वादशहस्ताङ्कि
तेकाष्ठेतेनिवभीयादिति प्रोक्तप्रथमे
दिक्ग्रहणादिक्साधनेकृते तथापता
कयानुभस्मान्यायःशुभाकेवेदेवोहणी
योगगतेग्राह्योग्रहीतव्यः कस्यांदिशि
वहतीति तत्रदिक्साधनमावायेणाय
वनिडान्तिकायामेतत् तद्यथा प्राजेव
तोविकास्येतत्रच्छायाप्रवेशनिर्गमनात
प्राच्येन्द्रीदिक्छिविप्रायायाम्यातरेमा
वे ॥ सूत्रिकल्पाकृतायामवनो
मध्येचतत्रविंशत्यङ्गुलप्रमाणेनहस्तेण
कर्पटेनवृत्तमालिखेत् तस्यभृतस्य
चितौस्त्रीशाहावत्रादिशादङ्गुलादिभवेत्
तत्रिशङ्कुयतसिहावृत्तमध्यप्रदेशा

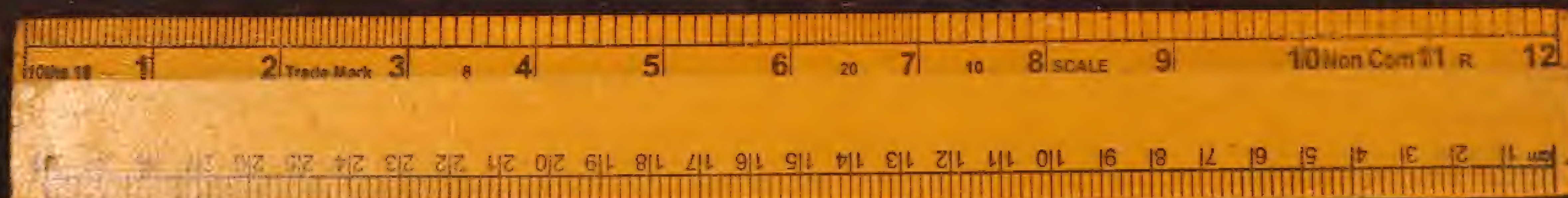
क्षेद्यः ततःएवंकपालस्यसविततितस्य
शंकोश्छायात्तवृत्तपरिधौयत्रप्रवेशकेवा
ति तत्रविन्दुर्देयः सापश्चिमादिग्भ
वति ततोपरकपालस्यसवितत्रिनेस्यैव
शंकोश्छायात्तवृत्तपरिधौयत्रनिर्गमनेक
रोति तत्रविन्दुर्देयःसापूर्वादिग्भव
ति एवंच्छायाप्रवेशनिर्गमनादपरेन्द्री
दिक्सिद्धिरिति ततस्तयोर्विन्द्वोमत्स्यका
वगाहिसूत्रप्रसार्यरेखांकुर्यात् साप्राच्य
परेखाभवति एवमग्रयाम्युत्तरेमाध्य
याम्योत्तरेदक्षिणोत्तरेचयवान्मध्येयवा
स्यसाधनप्रदर्श्यते तत्रैकंविन्दुमध्येकृ
त्वाद्वितीयविन्दुसादायत्तसूत्रेणवृत्तमालि
खेत एवंवृत्तद्वयस्यपरस्परान्तप्रवेशान्म
ध्येयवाकारउत्पद्यते तस्यमध्यगता
रेखाकार्या साचयाम्योत्तरायवेदिक्ष्वेष
यसिद्धिः ततःस्वबुद्ध्याविदिशस्साध्याः
एवंदिक्साधनेकृत्वाकृतेदिक्ग्रहणेन
मध्येपताकांनिधापयेत् तथादौदक्षिणा
योगगतेशशाकेवत्रंवायुर्ग्राह्यः कस्यां
दिशिवृत्तःकार्योयातीति अथवातेन
शुभाशुभमाह तत्रार्थमात्रप्रहरोदि
कन्यावर्णानिमित्तदिग्मारुतेषुः मध्ये
नगाहवृशुभरसदेवायमिसतिशावल

ज्यो॰
टी॰
१५८

198

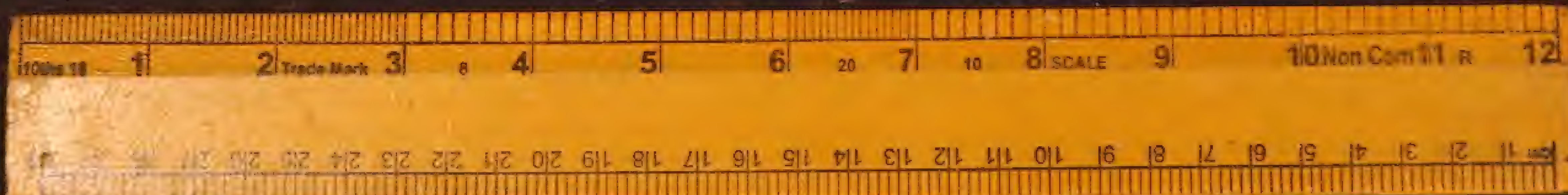
वान्तवायुः ॥ ततस्मिन्नेवरोहिणीयो।
गेप्रहरेहोराचतुर्थभागेर्धमासाः पञ्चा
विकल्पाविकल्पनीयाः किमर्थं वर्षास
मयज्ञानार्थं एतदुक्तं भवति यस्माद
होरायां रोहिणीप्रसवस्तत्त्वमायुत्पते त
न सूर्योदयात्प्रभृति प्रथमे प्रहरे यद्यो भ
नोवातो भवति तदा श्रावणस्य प्रथमप
क्षे देवो वर्षति अशुभे वा नेष्टवाद्दृष्टिम
देवमकल्याः एवं द्वितीये प्रहरे शुभे वा
नेवृहति श्रावणस्य द्वितीयपक्षे वर्षति
तृतीये भाद्रपदस्य प्रथमपक्षे चतुर्थे भाद्र
पदस्य द्वितीयपक्षे वर्षति प्रहरे शुभे न
वाते आश्वयुजे प्रथमपक्षे वर्षति द्वितीये
प्रहरे द्वितीयपक्षे तृतीये प्रहरे कार्त्तिके प्र
थमपक्षे चतुर्थे द्वितीयपक्षे वर्षति अ
शुभे वा नेष्टवाद्दृष्टिः एवं यथा सम्भवेत्कै
दिवसाल्पदेशो विशेषेति न देशाः प्रहराशोर्दिव
साश्चायाः प्रहरेषु यदिपक्षे नक्षत्रहोराये
न सम्मितानि दिवसानि प्रहरशुभाभावे
नपादेनानिक्षत्रार्थं नपरमादिकं विजे
यानि मासाः प्रहरे विकल्प्याः इति पठन्ति
तेनावनोपानेनेभवता अयोग्यप्रह
रे मासा विकल्प्यानि कल्पनीयानि स्युरेक
स्मात्स्यर्थाः वर्षाणि निमित्तवर्षा समयानि

भिन्ने दिवसाल्पदेशो भागो दिवसा विकल्प्याः
प्रहरस्य त्रिंशत्तमो भागो दिवस इति यदि
तत्र दिने सूर्योदयात्प्रभृति प्रहरं यावच्छु
भनो वातो वहति तदा श्रावणसमस्तमा
सं वर्षति द्वितीये प्रहरे भाद्रपदे तृतीये
आश्वयुजे चतुर्थे कार्त्तिकमिति एवम
शुभे वा नेष्टवाद्दृष्टिर्दिवसाल्पदेशो दिवसावा
च्याः एतदेव वातेशुभे यस्मादनन्त
रसूत्रमाचार्येण गर्गपराशरमतेन वृष्टि
गर्भादीनां च मतेनेतान् मासान्प्रहरैर्वि
कल्प्य इति नावा प्रहरैः तथा च गर्गः
तदहः सूर्योदयाद् वायुर्वाति वा हि विशेषेव हि
तानि हितार्थं मासानां चतुर्णां मुखनुच्यते ये
आचार्येण तद्वारोहिणीयोगस्यान्ते देशिताः
गर्गादिकथानां चैव प्रहरैर्मासाः तथा च
गर्गः। देवार्धदिवसे सर्वो मासो न वर्ष
ति अह्नः पश्चिमे भागे पश्चिमार्धो भवे
दिति भाद्रपदस्य ज्येष्ठे च मासावेतौ त
मध्यमौ एतयोरपि निर्दिश्य वर्षा तात्
समग्रदः तथा च काश्यपः दिनार्धं
वाति चेद्वायुः पूर्वं पश्चिममेव वा मासद्व
यं तावद्वर्षादि भावाः पूर्वपश्चिमे समन्ते
दिवसं वायुर्यदिवाति सकलं ततः मा
सान् श्रावणाद्यांश्चतुरो संपादहि निर्दिशेत्

तस्मात्तेनाश्वमासश्च इति शोभनः प्राह। सूर्ये
नवाद्धमिति नभस्वान्मध्येन प्रादक्षिण्ये
न गच्छन्नन्तः देवसर्वकाले शुभदः य
था सर्वस्याः स्थित्वा प्रयाति ततोऽस्ति
त्येन तत्तोनेन्द्रती ततः पश्चिमामित्यनेन
क्रमेणेति श्रुत्वा देवाय मध्येन गच्छन्शुभ
दः यस्मिन्स्थितिहेति यस्मिन्वायौ प्रति
ष्ठाशेषं समाधिको भवति एवं बलवान्तेन
शुभाशुभं वदेत् केचिदेवं व्याख्यानते
आदित्यास्तमये वायुस्तत्प्रतिष्ठयतेत
शोभनं तथा वस्त्रादिषु यावन्त
मारुतेनापि यो वायुः प्रतिवाययति तस्य
यो बलवान्वायुस्तस्यैव फलमादिशेत्
अन्ये शुभाशुभमाह हनेनयोगे कृति
ना नियानि मन्त्री हवी जाति हिताति कृ
मे येषां तु योगे कृतिन तद्देश लेषां त
ह्रिक मृत्ये निनान्यः ॥ रोहिणीमह
शिष्टिनां योगे हन्ने यानि बीजानि कृमे
आक्ष्य निनानि नेषां याने कृति जानिता
नि हृास्मि नेदेशान्ति भवन्ति हियस्त
दृष्टे रोहिणी पिडम्भ स्थितानां याष्णा
येषां योगे कृतिना नद्देशात स्थानाने षां मे
ष दृष्टि मस्ये पनिआमोति वाक्यश्चैति
श्रुत्वा रोहिणीयोगयस्तेनेनदाह ॥

प्रालपवेन्मृगावितादिश्यो निर्मले वियदा
निर्दितो निलः प्राप्यते प्राणिनिरोहिणीम
ते मे च मारुतफलानि वच्म्यहम् ॥ प्रा
णिनि चन्द्रे रोहिणीगते रोहिणीयोगगते इ
दमिदे प्राप्यते लभ्यते प्राक्तेरनकाभिः
मृगैर्मधुपवनैरपरैः तिभिर्विहगैर्मृगैश्च
शापपशुभिर्दिशावाशा वितताः शङ्का
तिताः वियदाकाशे निर्मले विमले अ
निलो वायुरतिदनो ऽतिमृता तथा वग
र्गः योगेऽस्मिन्गता वा तान्हादयन्तः साव
प्रेदाः दक्षिणायाः प्रवृत्तमाः इदं पूर्वोक्तम्
इति अन्तोस्मादनन्तरं मेघा नाम प्राणा
मारुतस्य च वायोः फलानि वच्म्यहं कथ
यामि अधुनातान्याह कृविद्भिन्नमि
तेः सितेतरा विश्वकाविदलितेः जनिवा
कुवाहैः वलितजटरहमाश्चहृष्यैः सू
तितनडिदमनेर्जनेर्वृष्याले ॥ विका
सितकामलोदरा वदाने कमलकयुक्ते
जितोपकण्ठैः स्तृतिनमिवावियच्चनेर्विवि
त्रैर्मधुकरकेतुमकिस्मका वदाने ॥ वि
यदाकाशमम्बुवाहैर्मेघैः विशालैर्विस्ती
र्णैर्हतेव्याम कीदृशैरम्बुवाहैर्गजेन्द्रस्य
मैरिव किंभूतैस्तापैः वलितजटरहमा
त्रे हृष्यैर्यथाभञ्जमानो काचिजटैर्विकोदेशे

कश्चिन्निहैकदेशमित्यसितं सितानां मुखो
पमाने यतस्तयोस्तामुदरं श्वेतवर्णं भव
ति एवं कृष्णवर्णमतः कुविदमिति सितैः
शोभितैः श्वेतश्यामाभिश्रवर्णैः क्वचिद्धसितैः
प्राज्ञवर्णैर्वकविशेषाभिः कोस्वर्णैः
वियन्नीलचेहते नटितो विद्युतस्तापवा
स्फुरिता स्फुलिता वलनानि हावभावेनैः
तथा विकसितैः प्रफुल्लैः कमलैः पद्मसर्स
द्दिभर्गस्तद्देवावदाताः श्वेतैः तथा
शुकनाककरुणमकरुणरश्मीनालोहितवर्णा
नीतैनायायुतिकान्ति स्त्रथाः रंजितानि
[illegible]गान्त्युपकरतानि कापद समीपान्ता
निवेशितैः विचित्रैर्नानावर्णैर्नेत्रयोविय
दायकैरितिरंजितैरिव किंभूतैः मधुके
[illegible]कुतकिंशुकावदातैः मधुकुसुमाः
[illegible]किंशुकः पुष्पविशेषः ते
श्वेतवर्णैः पुष्पैस्तद्वलैरिति अन्यश्च
शुक्लितचनानिकद्रुमेववाचलितनटिल
स्वापविविते द्विपमहिषकुलाकुली
कृतेवनमिवदावपतितमसस्य अ
थवा अम्बरस्याकाशस्य चूतमपमिव
दावपतीते दावेवनाग्निसमतपतीते वा
समिव यतः अमिते कासिचैर्वैनिकर्ष
यन्ति तथाचलितामिभनटिडिस्फुर

द्विद्युद्धिस्फुरवायनेन्द्रधनुषा चित्रितैः
नानावर्णैर्नामयगते कीदृशमन्येद्यते
द्विपमहिषकुलाकुलीकृते वनमिवा
मेघानन्तमाहृप्य द्विपकुलैर्हस्तिस
मूहैर्महिषकुलैश्चाकुलीकृते मायम
वैसंयुक्तमतोदावपतीतेवनमिवोत्प्रे
क्ष्यते अन्यदप्याह अथवाजनशैल
निवयप्रतिरूपधैरैःस्यामितगगने हि
मैमाद्रिकृशैवशशांककरयुतिहारि
भिरम्बुधरैरथवा ॥ अथवाञ्जनशै
लस्याञ्जनपर्वतस्य शिलानां पाषाणानां
निवयः समूहः तत्प्रतिरूपधरैस्ता
दृशैरम्बुधरैर्मेघैः स्थगितमाच्छादितं गग
नमाकाशं क्वचिदित्यर्थः अथवा हि
मवतो हिमाद्रेः कैलासस्य कुन्दाफलानां
प्रालेयकाशूनः शशांककराणां चे
न्दुरश्मीनां द्युतिहारिभिः कान्तिचौरय
द्भिरम्बुधरैर्मेघैः श्वेतवर्णैः स्थगितमा
काशमित्यर्थः अन्यश्च तद्द्विमक
देवलाकाप्रदनैः स्वच्छाविदानेन्द्रस
त्याननहसैः विचित्रैर्वापथजौ[illegible]
यपोभैर्नमालालिनीलेहतवाहता
नेः ॥ अद्यार्भेयाजपवनामाहरिस
नेस्तवियद्भूतंनामे तडितो विद्युतः

ताएवैहेमकल्पास्तोवर्णानि मणवेथ
नातियेषां बलाहकाःपांडुविशेषाः
नाएवाग्रदत्ताः पूर्वावर्तिनोवजाःस्नक्त
नायेषां स्वच्छाब्धिर्जलेनदेवदानं
मदजलेयेषांवलन्ति पूलात्मग्राणि
यांतिनान्यवहत्ताःकृतायेषां विविधे।
नानावर्णीहृत्वाप्सवेदृथनुलस्वेथ
नोद्धायप्रोभायेषां उद्भिनवापरीधने
नुगानांनोभवति नमान्येवद्गतकासव
तो: अतिशुभमवालनीलवर्णायेषांते।
लथाभीतां अन्यान्मेघवर्णानमाह
स्यात्नुवर्तेनभस्स्थितानांभिन्नांवव
प्यामनुवायानां हेरानियोनास्वव
वेष्टितस्यकालेहस्तोधयनूपदावा॥
वनानांमेघानांनभस्याकारोहस्यान
वत्नेस्व्याद्वसारंजितेनलोहितेस्थितानां
कीदृशानांइन्द्रीवहरूपामस्त्वा इन्द्रीव
रेनीलोत्पलेनहस्याभाकृष्णनोयेषां
लथाभूतानिन्द्रानिसमहाः अन
वोच्चुस्थनेहवेर्ननघनानानावर्णास्
पीताभवस्वेक्षितस्थीनवस्थापूर्णा
वत्सकानितोनयतां नुबल्योवारादाय
लिलनभोमि अन्यान्मेवर्णानमाह
मशिविज्ञानकड़ंवनिबंधनेयदिवि

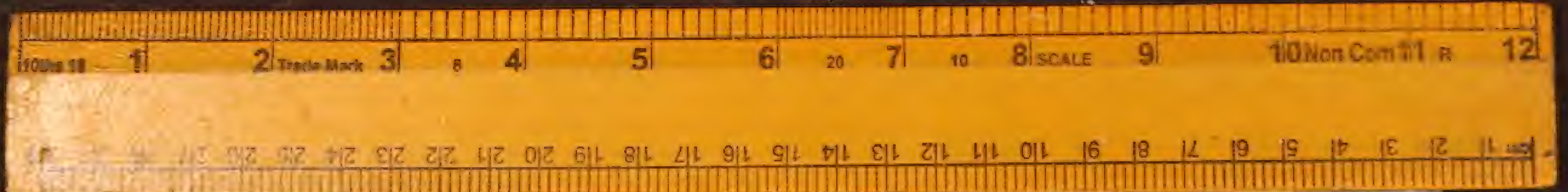
स्निग्धितनमद्गुपट्टस्वना: खमवनत्यो
गलाविलम्बितसलिलोचमचयेनि।
नो ॥ एवंविधासलिलौचमचाः
मेघाःसलिलस्यजलस्योघसमहम
चन्ति परित्यजन्ति येनादिनोभ्रमे
सलिलंजलंददातीमर्थः अयमेवं
विधासलिलदामेघादिनोभ्रमेस
लिलोचमचामवन्तीतियेघना: को
दृशाःशिखीमयूराः चातकस्तोभा:
डुडुभामण्डूकाः तेषांनिस्वनाःशब्दाः
सादिविचानकानांडुडुभाणांयेनिस्व
नास्तेविमिश्रितामन्द्रामधुराःपटवस्तु
तेवा:स्वनाःशब्दायेषांतेतथाविधाः त
थाखमाकाशमवतन्यव्याप्य यदि
दिगन्तविलम्बिन: दिगन्तेषाशापर्य
न्तेषुयेविलम्बन्तेनतथाविधाः अ
न्याआह निशादिनक्षेपजलधरजाले
स्वाहमबकड़े यहमथवाहः यदि
वियदेवभवतिसमित्पदिनजना
वप्रवृजलाभः ॥ यदिवियदाकं
पेतनिशादिनरूपे:काश्चिज्जलेणजलं
धराणांमेघानांजालैःसंघैःसमाहंदिनत्र
यमवकड़ेश्यामीनस्याहदिनइयेवा
अथवाख्याहाईनमेकंएवमनेनप्रकारे

गेवा·
तटा·
३१२

202

णःसभिहेभवति तथावर्णाः दक
ष्पामलंकीवेष्टानाश्च भाकुणाः सीमाः
ष्पकंकोशय मोनिहालपलैयाकमम
भाः श्रक्षिन मलानां बन्धाः पदुमाका
वंसीनिभाः यथा च वनाः प्रशस्ता विपुल
नितमङ्गलाः तथावपावास्पां वाह
नीस्थानन्धनप्रदक्षिणा सहशाकुनासे
हवन्तिवाञ्चामीवयुमूश्चकेवापलमोता
निमङ्गलशभिर्विमलशशिवताबाइ
वोभमांहृष्टितमहाभिताय यावता
ह्विमानिमित्त प्राडुर्भावानुबंधला
वहवांनाहभिन्नदमनामलवाओदि
लवानितोविलेभ्यानि शुभमाशीषुक
छवालानप्रमादः पतितामदोषप्रय
फलह्लम्यनेनरुणाह्नद्धिरपत्नता
मरयोवाहिताय तथा च मामस्मदि
नायास श्राधाल्पबकूलपल शशिभ
नैवाहिशोसमायुक्ते यदि च मनमम
लमनयोनीताबधिमसहलाषः
सलिलशूकलनजलयबनडिलहला
लवजिनाक्षिनाः आश्चिननलभेका
वातकरकविभ्रमाकाश सिलिता।
नयबिजविन्नःसादिविरिमाघाह
कानिरूपाताः मकनप्रवेहवेम

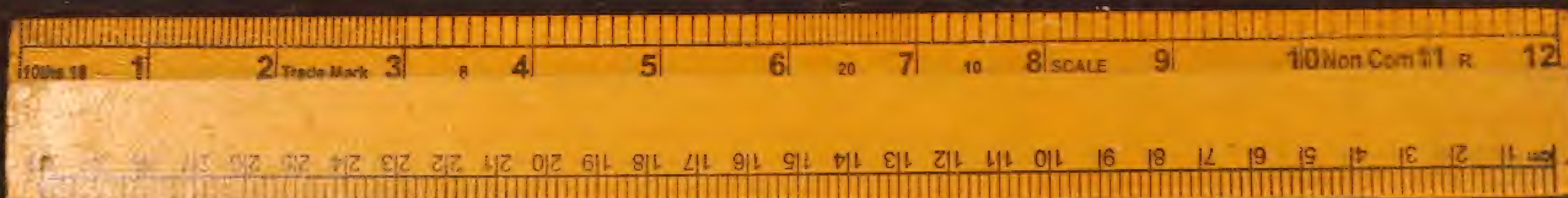
वाश्चालमगविहगाः अयम्भानोसे।
यूनोलललामाह रुतेनस्येमोस्त्रादि
मदेहक्ष्यातमेतरणावकस्थामेः अ
मेघंवानिदितानामरूपमके स्वाढ्ये
स्थितापिवाहिः ॥ एवंविधे देहभेद
नोशिवश्रेयानुवापिहाच्छिद्रधेणभव।
ति कोटशोकड्डेवल्लिवंधवस्येनवुणिभी
रुतेमवायनाश्च समन्तात्दिभाः प्रवि
नादेहाः श्रीवाणियदानेः उष्ट्रःवायसः
धाहःकाकः प्रेतःशवः शृगालश्वा।
मर्कटः एतेषामशरीराश्चाभासारूपसमं
हृताववृग्णांते लघ्याभते: अन्यवा
अपवेवाप्राणिनो निन्दितानां अन्तियानां
स्वभावावृत्तमानां सरूपेस्तदृष्टोः
मके निःशवेषु तथाचवर्णाः छिन्न
मलाश्रुरुदनीश्चशस्त्राबाधाजलीनमाः
पापसखान्धकारस्तमसाःपापफलप्रदः
अतङ्गमलतामाह विध्यातयन्तेवादि
यानिविकसनानिरुमयावसनालिकादे।
वे सवृश्चफलानिशिमरावलाम
भविष्यइयादिवक्तव्ये ॥ अथविव
हानादिना विपत्याकाशे विपातयने
मेघवाहिने अमकुमरहाणवाप्रवएउअपि
भवति ननेवमनेनप्रकारेणामालि

गो॰वा॰
का॰टी॰
९३

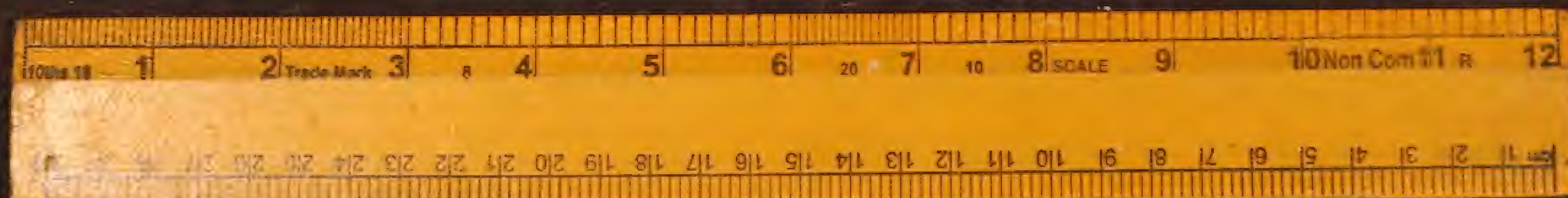
कृतलेकेरोति तथाखमाकाशेनिशि
वाचाद्गृविशदंनिर्मलनक्षत्रेज्ज्वलदाक्ष
जमृदद्रहुलेनश्वपुलविकासितयदि
प्रपते तदासहदेशानलदृष्टेभवति
अथदिग्विभागेनसद्यफलान्याह पूर्वो
द्गतेसस्यानिष्पत्तिरेवाग्यामध्येव
ग्निकोपः याम्येसस्यदीयते नैऋतेवपश्च
ज्ञानेःशोभनाहृष्टिदेवः ॥ वायव्यास्य।
तोनहृष्टिविसृप्तप्राहृष्टिसौम्यकाष्ठा
समयः पूर्वसस्याउदिक्संप्रहृष्टेर्गा
पुत्रवदिक्पश्चंदफलानि ॥ अद्रेसेतोअ
वोद्गतेःपूर्वस्यादिशिसम्भूतेः सस्यानि
ष्पत्तिस्तदाभवति एवमाग्नेय्याशान्ते
अनलदिग्देशेग्निकोपावह्निकोपः याम्य
दक्षिणादिग्देशेसस्यदीयतेनक्ष्यतीति नै
र्ऋतेनैऋत्यदिग्देशेसस्यदीयते अर्थंच
निष्पद्यतीति पश्चात्ततःपश्चिमायांदि
श्युद्गतेःशोभनावृष्टिर्भवति मारुतवि
कविरा नमर्वंच सौम्यकाष्ठासमुत्कते
वटदिक्संभूतेः प्रचुरावृष्टिर्भवति
स्यादुदिगीशानीतस्मप्रहृष्टेःसुकृतेःशृ
रोहेसस्यंभवति एवमनेनप्रकारेणायथे
ष्ठेनाशुभाःशुभफलप्रदाश्चकालेषुवा।
युर्मारुतःफलानिधनेदधाति यतद्वत्को।

भवति यथापूर्वोद्गतेसस्यनिष्पत्तिरेवैव
पूर्वोद्गतेनवायुनापि सस्यनिष्पत्तिर्भवती
त्यादियोज्यं अथान्येषामुत्पातानामभि
देशार्थमाह उल्कानिपातास्तड्गुणेषु
नित्यदिग्दाहनिर्घातमहीप्रकंपाः नादि
क्यानांसपनविनाशचग्रामाथवेवामु
धवालयेव ॥ उल्कानिपातादिह
त्पाताः अशनिपाताः ग्रामानलानि
प्रकाशादावायव्यवदंति दिग्दाहादि।
प्रादाहः निर्घातोनभःशब्दः महीप्रकं
पोभूमिकंपः स्थानानामवनपप्रायाना
सपनविनाशपतिमहितानोनाद्याःयेहा
वथायेनप्रकारेणानुधवालथानेनैवप्रका
रेणग्रामाधरहीतव्याः पूर्वोद्गतेसस्यानि
ष्पत्तिरेवैरितिमायेन अथपूर्वंगतमृ
दितजन्मास्याप्रितालैःशुभाशुभज्ञान
माह नामांकितैरुदग्रादिभैप्रवृति
तेश्रावणमासपूर्वैः स्रोतेस्तमास्तस्मि
न्नस्यातात्रुनेरहीःपरिकल्प्यमानैः ॥
नैःकृष्णेरुदगादिषुकल्पयाचादितप्रद
क्षिणाप्रादक्षिण्येनवावस्थितेषुश्रावणमा
सपूर्वकैः श्रावणादिभामवकृयपरिक
ल्पितैः यतद्वत्कैभवति उदकघटेभाद्रपद्या
वणमासःपरिकल्प्यः प्राग्भाद्रपदःदक्षिण

स्यः आश्वयुजपश्चिमस्यः कार्त्तिकः पश्चिमस्य
इति तेषु तेः समासमलिलस्य दाताभवा
ति तस्मिन्मासे देवो वर्षतीत्यर्थः एतदु
क्तं भवति उदक्ये भ्युपविष्टे श्रावणोद
हिर्वक्त्वा प्राक्स्या ``` भाद्रपदे दृ
ष्टे आश्वयुजे पश्चिमे कार्त्तिक इति सर्वे
ष्वपि दृष्टेषु वक्तृषु पि मासेषु वृष्टिर्वक्तव्या
तुर्ये मासद्वयेपि तेष्वेव केभ्यः पश्चिमे वि
ष्टीभूते वृष्टिर्वक्तव्या इदं स्वयमापतिक
ल्पनीयं ग्रन्थान्तरे मध्यमाद्वृष्टिरन्तो
पाताच्च तथा च गर्गः सोमस्य आ
वर्णो मियात्सर्वे भाद्रपदे वदेत् दृष्टिलोप
प्रजेज्ये पश्चिमे कार्त्तिके विदुः सर्वे कोमाः
स्मृशाश्रवणाः कान्ति मेयुलाः वेवा
दोषार्थिकाम्नाना सर्वावर्षे निपात्यत्र
सर्वेष्वेते वृष्टि स्यादेयं मध्यमस्य वेला उ
देखणा विधावृष्टिर्वक्तव्या जलमानतः
अन्यदप्याह अनेष्यकुम्भिन्देयनामविदे
देषाकिनेवाणपूर्वेश्वर भग्नेस्तैः
वनजेन स्रवणीभागानि वाच्यानि यथा
तरूपं ॥ अनेनापरे विभिन्देयनाम
विदुर्देषाकिंते स्रावेत्येव भग्नस्तैः
वैतजलैस्रवणीभागानि वाच्यानि यथा
तरूपम् अनेनापरेणापि भिन्देयनामवे

क्तैः नृपाणां मानतो वनामामेरतया विकृतप
लक्षितेः तथानेनैव प्रकारेण पूर्वे दे
श्ये श्यनाम्ना विज्ञेतः एतदुक्तं भवति
नवछवः उदकुम्भात्पादिदेशाचातुर्वर्ण्य
विज्ञानः शुभाशुभज्ञानार्थे ख्याप्याः तेषु
भग्नैः स्रुतैर्नूतजलैर्यथानुरूपं यथाशाद
दृष्टभागादि शुभाशुभानि वाच्यानि वक्त
व्यानि एतदुक्तं भवति कुंभैः परिपूर्णैर्भि
शुभं भग्नैर्नाशः स्रुतैः रूपद्रवक्रूनजलैर्मध्य
मं फलं तथा च काश्यपः अस्य देश्या किताः
कुंभाभिपूर्णा स्रुवन्ति च वेदहीना विनाशय
स्रुतेर्भयसम्भवे पतिते अर्थहीनाः श्रुत
स्थाने विशेषेण शुभाशुभफलमाह इव
ता निवृत्तो यथा शशी दक्षिणापथि यथा
तथा स्थितः रोहिणीयदि पूर्वेतरी सर्व
स्याकारमेव तथा विनिर्दिशेत् ॥ श
शीविशेषपथानायेन तेन प्रकारेणाह व
नोविप्रस्यानिकटवरूपी पश्यावा
दक्षिणापथिर दक्षिणस्यां दिशि स्थितो यदि
रोहिण्याः प्रावनेषु नक्षिस्यो वेयाति
न दाजयतो जन्तुपदस्य करमध्यमेभि
रोजनमस्कादिकं विनिर्दिशेत् वेदेन
अन्यदप्याह रूपमनुदयानि यदा शशी
कलदास बृहिव हलोपम सौ अन्यस्य पा

योगउदकस्थमेतःकोपानि ह्याहिविपुलोपिवेष
रोहिणास्पृशमेवदृश्यतेनस्पर्शनेनकला
यउदगन्तरेणप्रापाकोयातियाकृति न
बहुलेपसर्गाप्रभूतेपड्वाबहुभिर्दोषैर्यु
क्ता सहाधिःशामनाह्याहिर्भवति लोका
नामपड्वाभवति तथालोकोदितावबु
द्धिर्भवतीत्यर्थः अथवारोहिण्यायोगः अ
[illegible]नादोउदकस्थेऽत्रवेलावतस्तदानव
हिप्रामनोह्याहिविपुलोविलोलोकोपानि
शिवेश्रेयश्चभवति अथवारोहिण्याःशाकटा
मध्यगतेचेद्फलमाह रोहिणीशाकटम
ध्यस्थितेचेद्मस्यप्रावल्किनाशनाः का
लियातिशिशुया विनाशनाक्षयेनमपि हि
ताम्बुःपायिनः ॥ शकटभेदलक्षणोवा
मानेस्के तथावृक्षास्सिताने विदूषणा
हितयाद्वृष्टिकोक्षभस्यसमदशभावेयस्य
ग्रहस्ययाम्यांभिनत्ति शकटमथवारोहिण्या
इतिचेद्मासिरोहिण्याःशकटमध्यमस्थिते
जनोलोकाः अथवर्णोक्तानातिशयोभावाः
कापियान्तिजनाःपियान्तिकाविषमाइति
पदन्ति अन्नाश्रयियान्ति कोहशाःशिशु
यावितामानाः शिशवोबालास्तेषामशने
भोजनेयाचमानाःप्रार्थयन्तः तथासर्वेणा
दृयेनपरिदिशयाःविशेषेणतस्मपदिनाथने

वदम्बुपानीयेनत्यायिन्नतत्यानपीत्वाः अ
नेनजलाभावउक्तः बहुनावकाण्डेहि
ण्याःशाकटमध्यः अथवारोहिण्याःयस्मि
न्दिवसःचेद्गमसिफलमाह उदितेयदिशी
तरुदीधितेप्रथमरुहन्तयाति रोहिणी श
भमेवतदाखरार्ताःप्रमदाःकामिवशेनसं
स्थिताः ॥ शीतदीधितेचन्द्रेप्रथममादौ
यदिदिनमन्धजतेनस्यचरुहन्तः यच्छतीह
रोहिण्याःसङ्कतिमनुदेति तदाप्रभूमेवशी
घ्रामनेलोकेप्रमदाःस्त्रियःस्मरार्ताःकामा
र्ताःकामवशेनसंस्थिताः कामुकानाविशव
र्तिन्योभवन्ति अथरोहिण्याःश्वेत्यादिशास्थि
तेचेद्फलमाह अनुगच्छतिरुहन्तःपृष्ठीव
द्वायदिरुहन्तः तस्मादनुगच्छतीतिप्रिये
वनितेवलभाक्षिये कामीकामुकोयथाय
आदनुगच्छति तदाप्रमदानांस्त्रीणांतस्मि
न्वर्षेनराःपुरुषाःमकरध्वजबाणखेदिताः
कामपाशपीडिताःमनोवशगाभवन्ति अ
थरोहिण्याःशेषादिनस्थितेचेद्फलमाह
अग्नेय्यादिशिचन्द्रमायदिभवेत्तदापमध्येम
हार्धनेन्दंसम्पद्यन्तेनिधनेतस्मानि
याक्कीतिभिः सम्पन्नानिलदिक्स्थितेहि
मकरेवत्समासमयेषाम्प्रवृत्तियेनेश्याशादिशाया
ताःरुवहुवासमपायेहयादयः ॥ प्राग्ने

गेवा।
वारी।
१०६

प्रास्यब्राह्मणाध्ये प्राजेशी वेभहिलौ तस्याःश्रा
ग्नेय्यां स्यंदत्तिणस्यां दिशि यदि चन्द्रमा शशी
भवेत्स्यात्तदा तत्र तस्मिन्वर्षे महानतीवो
पसर्गउपद्रवो भवति तथा नैरृत्यां दक्षि
णपश्चिमायां दिशि स्थिते चन्द्रमसि सस्यानि
ईतिभिश्चातिवृष्ट्यादिभिः षड्विधैः सह पड्डा
न्नुपतन्माति तियनेनाशं यान्ति प्राप्नुवन्ति
हिमकरे चन्द्रे प्रतिलदितिस्यते वायव्यां प
श्चिमोत्तरस्यां दिशि समाश्रिते सस्यस्य था
न्यादेर्मध्यात्र्ययो मध्ये संचटने भवति त
थाष्याणउदिशामीशानी मनवर्पर्वस्यायाते
प्रामे चन्द्रे वहवस्सप्रभ्मनाशुणाः भवति
वैतेमस्यार्थेहश्यादयः सस्यानि वार्थे हि
श्रुतात्मस्यार्थेह हयः श्रादिग्रहणाद्यावा
दोमनीवेगतानग्रहीतव्याः तथा चन्द्रमा
मस्ते हितायाम् उदनाधिचन्द्रहिनोकिव
णाः एकोत्तरतो यथास्थितःप्राच्यां यदिभ
वतितदावद्दुधाभवति विग्रहाप्रहृष्टज
नाः उपसर्गानलदिक्स्याम्या धाम्नो
नेषुकटवोक्षविक्रहैकैकतैर्यःशु तमार्
कोणोभवति क्रमिश्वकपालभादिभयं
नैरृत्यां नातिपृष्टिर्मरणो वायव्यां पश्चि
मोक्षमस्यै उग्रमदनाधे श्र्यथ चेगताये
प्रतापेक्षादनेव फलमाह ताडयेयदितु

योगताराकमाहलोतिवप्रयायस्या पिवा
ताडनेभयमृशान्तिदारुणाच्छादनेन्दुपत्र
धोवानाकृतः ॥ योगताराकोप्रधान
तभका तथावोक्तं स्तनावगृणामध्ये
तयोताराधोदीप्तिमतं वा योगतारेतिला
प्रोक्तानतेषाणप्रदानते लोचयोगा
रकोयदितारयोऽक्षिन्यात फलमेकदेश
नस्फूर्तीत्यर्थः अथवा वप्रयायायाषीवे
णाशृणात्याच्छादयति तदा ताडनेदा
णेनीत्रभयंभीतिमशांतिकथयति त
थाकृत्स्नेत्प्रगताकृतः द्वौ हेतोन्त्वप्र
वाहावद्यामरणमृशान्ति अप्रदपि
प्रभापुभतानमाह गोप्रवेष्राम्मयो
प्रतेहेबा भवतिक्षपप्रस्थवा पुनः
भद्विबाविप्रादेलेनमध्यमनर्तमिति प्रप
विवस्वतायेः ॥ गोप्रवेप्रभमथवा
वा मगणपादावलानोप्रवेशकालेपश्चि
मस्यैष्यायायप्राप्रतेपृरतोहपोवली
वर्षोभवति पुरोहेरे अथवा पृच्छ
नःकुलोमितःपशु पशुच्छायास्कोा
भवति तदानहर्षेभरिवाभिवृष्टज
लेभवति प्रावलेनमध्येमथमे प्रावलः
क्षमस्केलःपशुलवयदाहेवर्णेसूभोभ
वता तदामध्यमेजलं तसैवकालेप्राप

गे॰ना॰
वरा॰
१०७

केन्द्रवित्यादि शोलेरश्रयिके ऽङ्गे ततस्तेष्वे
तवर्णो किंचिदस्त्वं भवति अपरे वर्णाः किंचि
त्किंचिद्भवतीत्यर्थः तथा वर्णाः प्राकारो
पूर्वहस्वेषु वृत्तो वृषभो यदा प्रविशेत्त
त्रवर्णो वा पश्चवेङ्गजनपदः कस्मात्तगो
त्त्वभिलायते मा वा गर्गाय वो वाते गोर्यम
थ्यवनील्लायो मध्यमस्यास्य संपदः अनाह
ह्निकवीर्श्वेता वा तायकपिलास्यता पाटला
मस्य नाशाय वो वायकरणात्स्यता एकदोषा
यशान्याय विंशविद्यानुवर्षति यावत्तामध्य
मोगीवाशीघ्रधान्यविवर्धिनी कपिलाय
श्चेत्वर्षे शोणात्तत्रप्रवर्षति तथा चपरा
शरः अथाप्तममयवेला यो पुवह्लावलोभ
वात्यतिमित्रान्यपलनयेन्नगणाजास्वे
व्यप्रश्नमप्रवेशा वृषभिर्नयेत्तानवरवेताह
नलमार्गावहवप्रवेशा विद्यो नेशोनहीने
प्रवेशेन्या शान्ति भयमिति अथ दर्शनेवं
दृष्टायाः फलमाह दृष्यतेनयदि रोहि
णीयुत कृष्णान्सर्भावितापदासुते द्दा
भवेयमस्तु अधिनतत्रास्याम्भसि जल
समायुक्ता ॥ यदि नभस्याकाशे
तोयदान्तेमसंयुत स्तलेमा वा रोहिणीयुतो
मह पश्यते तदाना स्त्रिन्धेलोके सुहृद
तीव्रहस्तमयं तोयाभयंमुक्तास्यितेमाम्बरे

यत्रभूमिर्भवि जलसमायुक्ता बहुभिर्तो
येस्त्वप्रयुक्ता भवतीति इति श्रीभट्टोत्प
लविरचितायां संहिताविवृतौ रोहिणीयोगो ना
माध्यायश्चतुर्विंशः २४ ॐ नमः स्वात्यैव
अथ स्वातियोगाध्याया व्याख्यायते तत्रादाव
रोहिणीयोगोक्तस्य फलस्य स्वातिदेशकालनिर्दे
शमाह यद्रोहिणीयोगफलं तदेव स्वातौ
वाढसहिते वदन्ति आषाढशुक्ले निखिल
विविक्तं योगस्तु शेषफलमहे प्रवदे ॥
रोहिणीसहितेन वदेद् योगफलं मुने तदेव
स्वातिसहितेवदेत् आषाढसहिते उत्तर षा
ढायुक्ते वफलं निःशेषं दिविमविबावलीय
किन्त्वाषाढशुक्लपक्षे षोडशपदे एनं योग
मुपविचार्यं यतश्च भवति मेघानां वा
योस्थान्तानां वयत्तकृलेव रोहिणीयो
उक्तेन तन्त्रैवं वा या पाढस्व व्यन्मसि विज्ञात
व्ये तथाह वराहो विकटवा एवाशशीश्चादि
यथा सर्वे संभवेत्स्वातामयत्नेयत्तके अन्य
वेमक्षेवमेदिनम् तथा योगप्रवेशसमयेत्र
नोहवाद्यादिकं सर्वं शृणु वेदितव्यम् त
थाव पराशरः स्वातौ तयो वा मास्याषाढे
भवेति नान्दे वृत्ताः प्रयतः शुचिव यथा रोपेत
स्वातिसयुक्ते चन्द्रमसि बनानिव प्रस्तन
विद्युन्मालेवर्षोजनमोक्षहादने वभिता।

हेमायनत्वर्द्धवाताप्रादुर्भावइति उल्का
निर्घातकेपोपद्यातस्थनाद्विपर्ययः योग्नि
स्विशखलमहेप्रवत्स्यइति अश्विन्यादि
योगोबाहितीयोगाद्विशेषखलमहमाद्ध्लि
प्रवक्ष्येकथयिष्यइति अथतत्रवायौदिव
सेवत्वृषेशुभाशुभलक्षणमाह स्वातौ
निशांशेप्रथमेहितृषेसस्यानिसर्वाण्युप
यान्तिवृद्धिं भागेद्वितीयेतिलमुद्गमा
षाग्रीष्मजंतृतीयेनशारदानि ॥ वृ
षेद्विभागेप्रथमेवृष्टिर्लब्धद्वितीयेतु
स्कीटसर्पा तृष्टिस्तमध्यापरभागवृष्टे
निच्छिद्रशाषि मुनिशप्रवृष्टे ॥ स्वातौ
स्वातियोगेप्रथमेनिशांशेभागेयेत्रिविभा
गेवृष्टेसर्वाणिनिष्पद्यन्तेसस्यानिवृद्धि
मुपयान्तिगच्छन्ति द्वितीयभागेवापि
भागेवृष्टेतिलमुद्गमाषाद्युपयान्ति
तृतीयेत्रिभागेवृष्टेग्रीष्मसस्यानिग्रीष्मपा
न्यानिभवन्ति नशारदानिशरत्सस्या
निभवन्ति अह्निदिवसप्रथमेभागे
त्रिभागेवृष्टेसुवृष्टिःशोभनावृष्टिर्भवति
द्वितीयेदिवत्रिभागेनलब्धवृष्टिर्भवति
किन्तुस्कीटसर्पा कीटैःप्राणिभिःसर्पैः
सहजैरसुरक्षावृष्टिर्भवति अपरभा
गेतृतीयेदिवत्रिभागेवृष्टेवृष्टिर्भवप्रमा

भवति नातिबहुनाल्पाञ्चनिशोप्रव
ष्टेसमग्रमहीवाच्छृष्टिः छिद्राच्छिद्र
रहिता निर्दोषावृष्टिर्भवति सर्वकाले
विनेवर्षतीत्यर्थः तथाचगर्गः स्वाति
योगेयदाचेतवर्षवातप्रवर्षति सेयता
सस्यानाधान्यानितिलानातोपृथामेव त्रि
भागशेषेवर्षणेस्वातियोगेभिवर्षति ग्री
ष्मसस्यानसम्पदशारदेतविनश्यति अ
न्हःप्रथमेभागेवर्षेतसमनृषमये द्वि
तीयेभवतात्रुष्टिर्बहुसस्यसरीसृपा अह्न
स्तृतीयभागेनुसम्यमाफलेतसम अहा
त्रेयदा वर्षेस्वातियोगेप्रवस्त्व ततो
नवेतोवामासान्वर्षतिवासवइति अ
थापोवर्त्सेनिकटस्यचन्द्रमसिशुभाशुभ
फलमाह सम्यक्तनेप्रागायाताब्दे
नेत्र्यपोवर्त्सः नस्यासनेवन्देस्तातेर्योगः
शिवोभवति ॥ चित्रायास्वमनुतनेप्रा
समेदक्लीतवेणनिर्गच्छतावात्पिमर्ष
अपोवत्सइतिकीर्त्तितैऋक्ष्येति तस्याव
र्त्मेस्यासमेतनिकटस्यचद्वस्वातेर्योगाश्वा
न्तसेयोगःशिवःशोभनोभवति
अथस्वातियोगस्यकालयोगमाह सम
स्थानस्वातियोगेचदिपत्ततिहेमाद्यमा
सान्यकाले वायुर्वायात्प्रकोपास्तत्वल्म

ज्यो॰
टी॰
१५५

३०९

लभ्यते वा तिर्गर्भरूपत्वे विद्युन्मालाभि
र्वा यदि भवति नभो न हवद्वार्केनावा
विज्ञेया प्रावृट्प्रमुदितजनपदा सर्वेभ
हीरूपेता ॥ माघमासस्याथ कार्त्ति
कस्यन्ते समस्यां तिथ्यां स्वातियोगे स्वाति
नवयमे पूर्वेद्र हिमेन हिने यदि वाति
वायुर्मारुतो वा वेद्रवेगः पुरुषा महा
स्वेनावहति सजुले जलेन पानीयेन
मेघसंज्ञो जलधरामवोजलसमवर्तवा
पि गर्जति शब्दं करोति अथवानभश्चा
काशे विद्युन्मालाभिरालोल सौदामिनी
नो यदि भिन्नामनहवद्वार्केनावा नष्ट
नष्टं नगताद्वार्केनावा सो महाथेन
दसागिन ... निर्भयाः हेदेवा
प्रावृड्भ्यां प्रमुदितजनपदाःप्रहृष्टलोका
सर्वैर्निःशेषैः सर्वैः समुन्नता संयुक्ताविज्ञेया
विज्ञातव्या अन्यदपि प्रभाद्रमननुभा
हृ तथैव फाल्गुने चैत्रे वैशाख स्वाति ने
त्रिवा स्वातियोगेति ज्ञानीयाद्दशादल
विशेषतः ॥ यथा समस्यां तिथियोगे
यदि पतति हिमंविमायुक्ते तथैव फा
ल्गुने माघिस्यादो भवति चैत्रे वैशाखा
मासस्यादितिकल्पदेपि स्वातियोगे
विज्ञानीयाद्दिवादि चादयेत विशेषतः

श्रवणाचैवयः स्वातियोगालोविज्ञायते दि
जनार्थीयश्लोकः ॥ इति श्रीमहोत्पल
विरचितायां संहिता विवृत्तौ स्वातियोगा
नामाध्यायः पञ्चविंशः ॥ नमः सूर्याय
अथाषाढीयोगाध्यायो व्याख्यायते तत्र
तावद्रोहिणीयोगफलं प्रदर्शितं तत्सम
नवाषाढायुक्ते चन्द्रमसि विज्ञातव्यं तथा
षाढीयोगं मास्या विचार्येत तथा वप
वारवः अतीतन्त्वसमाषाढायुक्ते शशि
न्यादानविसर्गौ ज्ञात्वेषु निमित्तानिमाक्ष
न्यायत्तमध्येषु फलानि तत्सर्वमिमत्
प्रलः पर्यासारुतः एवंस्वोज्ञ राति व
र्द्धनस्य कर्तनेनत्वाग्निपृथाम्यावारुणावा
यथाशास्त्रमस्मत्कृता विपर्यये विपरी
ते पूर्वे स्पर्शनतमपुहेमप्रातामेथान्वि
न्यानिहत प्राद्भावप्रहृष्टये मा
नस्थपश्चाद्भावे ष्वाषाढायोगः अ
भिनो वर्षाननकालेमेवर्षाया वैश्व
देवा इन्द्रवनुः शशी दर्भकेदानन्दिता
नः निर्घातोल्कापतित भूचलनदूरा
ग्रहापवा तापसस्य यथा भवति वासेमाद
केसात्पंमात्रे स विद्युत्तलनपिन्नसन
प्रवात्तवनितो नैव प्रशस्तानंदहःस्मने इ
ति अथाषाढीयोगे यत्कर्तव्यं तदाह

गेबु।
नरी।
बा।

21

आपाठ्योमसमनुलितापिवामितानामने
पुर्यदपिकतामपेतिबीजे नद्वाङ्दिर्भवति
नज्जायतेयद्दतेमरोस्मिन्भवतितलाभि
नेजणाय ॥ आपाठ्स्मयेआपाठ्मा
सीआपाठ्येउत्नवापाढ्यपुत्रेसर्वः त
थावगतः वायवैपूर्वदेवाभ्यांप्राजाय
मसेवैवहि एवामप्यधिकेवापितहिता
नानुपाप्स्मतइति तस्मामापाठ्योमर्व
बीजानांसमनुलितावित्यामितानां से
मेहतनाइनातिरिक्तवर्जयानिबीजानि
यान्यादीनितुलितानितलयापविछिना
नि तथोतथाभ्नतानामपृथिवामितानां
पृथिवामिलामहड्येनतमेत्रणाभिमय
वाभिमेकामपिनाति ततोन्यपुण्यामि
महतिद्वितीयदिवसपद्मेतनलिनेन
भिकनानुयेनाधिकेनानाति तदड्ल
मथानादेः तस्मिन्वर्षेड्वाङ्दिर्भवति य
पूनोभवति तस्मजायतेतोन्यपते मे
चोस्मिन्भवति तलाभिमंत्रणाय आ
लिंपूर्तनाकर्मोति तुलाभिमंत्रणाय य
नेवाभवतियेनतुलाआभिमंत्रणीयेत्व
र्थः तथावनमासमेहिमाया तलाधि
नाभिनानामवेषुर्यदपिकेभवतिबीजे
आवाढपौर्णमास्यांतद्दाङ्दिस्नयमेवोयम

अयमेवमेरुमार्थमाह येनत्वामेवयो
गेनमत्यादेवीमरस्वती दर्शयिष्यामियत
समेमत्येनसत्पदानाम ॥ येनसत्येन
वेदाकौश्चहान्यातिगणासया उष्णिघ्नौ
ड्सर्वेणपश्चाद्ललिनजातित्र यत्सत्यसर्व
देवेषुयत्सत्यंब्रह्मवादिषु यत्सत्यंत्रिषुलो
केषुतत्सत्यमिहदृश्यतां ब्रह्मणोद्दिता
लिलमादित्येतिप्रकीर्तिता कश्यपेनाद
तेश्चैवनामतोविश्रुतातन्तु ॥ लोत
ड्मेति सातलाश्वनेनमंत्रयोगेनसहले
नव्यालबनीयासत्या सत्यस्वरूपासर्व
तोदेवीह्यसत्यरूपेसत्यपरमार्थदर्शयिष्या
मि यस्मादस्मिंसत्यमेवपूतेयस्याः वेदा
कौशाशिसर्वो ग्रहाश्चान्यैमासादयः त
थाज्योतिःसालज्योतिषांसादिगणानाम
सूहाः येनसत्येनसर्वेणाहर्षस्याद्दिश्र
त्रिषन्ति उच्चैयान्ति इहाखिलोके त
थापश्चात्स्वमायादिष्वलंधूनन्ति अ
लमयेयान्ति यथासत्यंषुदेवेषुयत्स
त्यंब्रह्मवादिषु सत्यंपरब्रह्मयद्वद
न्ति त्रिषुलोकेषुभूर्भुवस्वराख्येषुयत्स
त्येनतत्सत्यमिहाखिललोकेमयादृश्यतां
वेदब्रह्मःकमलजश्चदुहितातथाश्रुति
भवति तथाअदित्याअदितेरपत्यंदेवे

प्रकीर्तिता कथिता गोयतः कस्यपीवस्य
यगोयानामतः संतयातलाऽतिचविश्व
ताख्याता अथतलायालक्षणतानमाह
तोमेवनस्सत्रकसतिबद्धषडङ्गुलशि
काकवह्नमस्याः सत्रप्रमाणावदशाङ्गु
लानि षडेवकतोभयशिखमध्ये ॥ प्र
स्याक्कलात्ते तस्त्रिकाकवह्न तत्रवत्स
सकसेतिमुथ वेताभिःसवेकान्तोभिबद्ध
मलग्रकार्य तत्रशिकाकवह्नषडङ्गुल
षडङ्गुलप्रमाणेयेस्तसेलदृश्यते तेषां
प्रमाणोदशाङ्गुलानि उभयशिकामध्ये
शिकाद्वयस्यातः कद्यातरक्षडेपलेखा
येकत्वाप्रहेनगृहणसद्मन्यते कथंत
यहत्वानिपरिह्नेयानीत्याह ॥ याम्य
शाकेकोवतेसतिवेशपेषद्याणूत्रवे
स्यन्तिवेद तोयाकोयस्यादिभिसादेः
तत्रापहीनामयमातोत्रमव ॥ देते
तोकावोहयायाश्वतोमाहेन्नापया
ऋकेतेद्विजायाः खड्गहशास्वयमाता
दिशाश्वशोषहव्याणतासकृपारिमता
ति ॥ यास्येदंतिसोपशिकाकावते
ककपोसेतिवेशपस्यापनीय शेषानि
सर्वद्रव्याणि तथाग्रेन्नतियानीया
ति उत्तरेपशिकोसतिवेशपाति पात्रे

केभवति सर्वायद्रापरिह्लेयोते त
दादतिपाविनिवेशयेत अत्रातिमत्रो
एषत्रवइति तोयेवलकोष्यःक्रपसवे
वृडिमाद्रिहीनात्रासिभवति स्वाद्विभि
तोदीयेतलेहीपिमाद्रिमेध्यमाद्रासिभे
वति नातिवृद्धीनाम्पल्या तथाता
दैसस्यवस्तभैवःवृडिमाद्रिजलेफलमा
प्रथानात्रासिभवति सैवेषाद्रडावती
महतीह्वषि सवेषाहानावतिष्ठषि
विति कविद्रडिहीनामध्यमावृत्तमावे
तिपटति मस्यानावृडिर्भवति तेषु
तत्रैवभवे दत्तेतोवाऽति तागाःकीर्ति
तादन्तेहस्तिदेनपरिह्लेयाः गोहया
याश्वलाभ्नागवाः हयाश्चश्वाः श्वादिय
हणानवरकेभृत्याणमेधाः पतेसर्व
पञ्चलाभाय परिह्लेयाः हेमान्तवर्णातृ
पावाजानःपरिह्लेयाः सिततूतमङ्गल
हेनद्विजायाद्वाहणायाश्वलारावणाः
ब्राह्मणाभिषयवश्यपशूद्राः देशाम्य
देशाप्रभृतयः वर्षाएषात्तिवशेषा
विसमावर्णोत्राप्याः दिशाश्वपूर्णेयाः
प्रभाषभद्राणार्थं तेउत्तिकेतेव
परिह्लेयाः शेषाण्यन्तरान्याति इ
याहितानिशालसपरिस्थितातिश्चयमेव

212

परिच्छेद्यानिधान्यादीनीत्यर्थः अथ तु
लायाल्लक्षणमाह हेम्नप्रधानत्वात्ते
न मध्यानयोस्तुलाभवति हेमकार्या
विंशः पलानेव शरेणतुला ते लायमा
नेन भवेद्धिनाकिः ॥ हेम्नोत्स्वर्णोत्तु
लाप्रधानेत्रमाकृतेन हणापाकि
यते सामध्यानदत्वतलाप्यधमाना
योः स्वर्णोह्यायोस्तुलाभेकार्येमति व
हिरण्यकार्या सहिराकाष्ठमयीकर्तव्या
प्रथवाश्यनुशतेनरुप्रमाणेनकाक
भिदितिभिनः सावातुलाकार्या न
साष्णवाहित्यर्थः सावत्तुलाप्रमाणेन
विनीकिः द्वादशाङ्गलाभवतीति प्र
मानतुलानाः प्रमाणाङ्गानमाह हीनस्य
नाशोभ्यधिकस्यवृद्धिस्तुल्येनतलिते
तुल्यया तत्तुलाकोशैरहस्यकोष
येधायोनोपिवक्तव्यादत्थान ॥ तुला
योन्यूनेनस्यवितिनसद्यस्यहीनस्य
नाशः तथाप्यवधिवृतयः अभ्यधिक
स्यवृद्धिः तुलेनसमेनतुल्यसमे न
हानिर्नैववृद्धिः तथाचगर्गः येनांप्र
मानेनसारेतेमवंतिवृनासमे येषांतही
यतेसारेतेषानाशोविनिर्दिशेत समा
नितुसमानिसकल्लयानुलितानि

तथाचपराशरः सारेषुमाभिमस्याप्तौ
राज्ञोचविनयोप्यके सादेयमध्यमामेव
कनीयस्यवतोदके यस्याद्दिशिभवेन्ना
समन्नानेशंविरोधिमान तस्यादिशि
विजानीयाज्ज्ञातिशिवमनामयमिति
यतत्तुलाकोशांतुलाभांडागारेरहस्यपू
मेगुप्तमन्नेकार्येते तेचमनुष्यः प्राज्ञे
शुपेन्नोपिनकेवलमापारुणेणतुला
कोशविदध्यात् कार्येपावत प्राजेश
योगोरोहिणीयोगोपिकारयेत अस्मिन
योगत्रयेपिपापग्रहादृष्टिनानफलदा
अधिमासकेन्नति विशेषविधानमाह
स्वातावाषाढात्रयरोहिणीशुपायग्रहा
योगगतानकुलाः श्रवणत्रयेणइत्याम
घृणाख्यरादिमासोऽद्गणाकेवाति
स्वातेस्वातिमघुक्रोवइ श्रवणात्रिष्ठवा
षाढात्रयेत्रयेवारोहिणीमधुक्रोवइ प
तेपुत्रिषुयोगेषुपापग्रहा भौमसौरवाहु
केतवो योगगतानालंयस्यनाल श्लान
शुभदाः तथाचवर्गः योगेःपापग्रह
हतैः प्रजानानमयंभवेद्दन दुर्भिक्षाम्नि
भिमवकासोमेक्षभिक्षमादिशेत् त
थाचपराशरः भक्तात्रयबृहस्पतिया
गोःशस्यधान्यतिलक्षयविनाशः सौव

ज्यो०
ता० टी०
१३

२१

स्यमध्यदेशाभावो भो नृपस्य प्रान्तकोपः
केतोर्भयतुरवप्राद्भौवा वग्रहः। तथा हि
लोयागमनसिंदोस्तभिन्नतद्धिरेमक
े यदा यस्मिन्काले एते योगा नाम
यिमातो द्विगुणी करोति द्वितीये यिमा
स्कोशाढ्यो भवति तदा तस्मिन्का
ले योगद्वयतो द्विगुणाढ्यत्वमुपगच्छ्या
कृत्वा ग्रामे एतदुक्तं भवति यदाद्याव
गतो भवतः तदोपाध्यायमस्य योपयोग
द्वयं ग्रामे द्वितीयस्मिन्योगे स्वकफला
दष्टादवेणाकार्यः इत्यत्र कार्यो द्वयम
योगे तदो यिमास्तो द्विगुणीकरोति
द्वावपि मासकेन सह यवनस्यार्थो
स्मातियोगद्वयमासमासविहितनायो
गद्वयमिश्रे अथ पापयोगद्वयभव
ति शुभयोगस्य पापयोगद्वितीयो
गस्य विपाकमाह येषां यियोगास्तह
प्राप्फलेन यदा तदा वाच्यमस्मृत्येते
विपर्यये यदि दृष्टौ द्वितीये फलतेनैको
गस्य दुःकेतितयमाः ॥ येषां यिपाका
प्राप्ते द्वितीयाः पारदयः फलेन सह
प्राप्तव्यो भवन्ति तदा प्रशुभफलम
शुभं वा शुभपापेन सन्देहविश्रय
कावयत्नाव विमिश्रशुभेति इति शु

भमशुभे शुभमिति फलानां वैम
हृष्टपूर्वि पर्ययः फलविपर्ययेन्याहृष्टानि
न फलेमति यत्तु द्वितीये शुभफल
मशुभं वा तदेव तिगये वक्तव्यं प्रधान
त्वाद्योगद्वयजफलन्वाथ न इति अ
थाशुभादिक्तं तफलमाह त्रिषष्टि
दशत्रिकोणोपाहभेदाय मध्यमाश्रेष्ठा व
हुफलप्रवनाय शुभवादि सर्वादिभिः प
यतेः ॥ एवं योगादि लक्षणं प्रदर्श्य
ते क्रमेण तानि फलानि तत्र पूर्वं स्यादि
प्रियदिवा भवति तदा त्रिषष्टिः समा
ना भवति तस्यानि पूर्वाणि त्रिषष्ट्येते
श्रत्रिकोणपाश्रयमानाश्रेष्ठा इषष्टिमेदा
श्रुतल्पदक्षिणास्यो मध्यमाहृष्टिनेवेषा
शुभाशुभनिश्रेयस्करीपृष्टान्याहृष्टिरिति
ये द्वितीयेयोगाशुभेवृद्धिलथनेफला।
नि इत्युक्तान्युनः केवलानि त्रिषष्टित्रिको
णः इत्यादिके सम्पद्यानि निवाप्रायकृत।
मिति इति श्रीभट्टोत्पलविरचितायां वि
वृतौ निर्वाणाधियोगाध्यायः षष्ठः
॥ ॐ नमः सवित्रे ॥ अतः परं केकि
वाल्पकं पटेति तत्रास्वाहमिहिरसूते न
भवति यतोतिसर्वत्रिषष्टिकोणपाहस्थि
दायमध्यमा श्रेष्ठाबहुजनपवनाय

गेवा॰
वटी॰
१२४

214

प्रभावप्रवादिभिः पवने विग्यनेनपीनक
ञ्जभवति वहृषादर्पानेष्टरूपने प्र
नोस्नाभिस्तम्मलाद्यायाने षिघ
हितार्थे नयाटावेवप्याम्याद्दिशि स्थि
तेवानलत्नणमाह श्राघाढ्योमा
स्यान्तेयग्रशानेनिलोभवेत प्रलयग
नितीदणाशोनस्यनुपलिंजमा ॥
श्राषाढमासस्ययापौर्णमासी नस्याम
षाढयोगोमास्यातीवाशयाकेप्रलगा
ढुति यदेशानपश्चिमाद्दिय्यनिलो
वातोभवेदहति तदामस्यानोधान्यादी
नोमपडेन्नमा प्रपातोभवति अथश्रवे
स्यामाह पूर्वेपूर्वमन्वदेवीविपिषक्ष
स्मालवाद्युणितप्रलाकोशमटाकया
लक्षितोवायुर्यदाकाशतः सेकालेस
तनीलसवपटलाशाचस्यमेवर्पितावा
मेनार्कस्मस्यमुदिततलासर्वामहाप्रा
भते ॥ नस्यामेवाषाढयोगोमास्या
पूर्वोवायुः पूर्वस्यांदिशि यदायस्मि
न्काले आकाशातानभसाभवेतोयदः
कोहूणावायुपूर्वसमुद्रस्य प्रागुदयेपावी
नयलवणयं शोचवायुधाराभिर्नेभास्य
लेनेमलवनेनाहूमितो प्रभितः न
स्यावेदार्कपोमस्यपराशिनो येप्रशायादे

पूमपलपवमराः स्वेदावलेविनवेषणा
स्वलेषायःकपालोविलापलेनकल्लितो
मिश्रितः नदामहीकीहृषीभवति नै
कालमन्यर्थमेवमवैजयस्मिनालील
भर्णाम्नोमेघानापटलास्समहालेपा
भितोल्याशावदानोभावाष्टारेय पा
येष्वस्मृथांग्यादिभिस्तवृपिंतासमुद्र
मुद्राभवति तथावामतेवृष्टलसभ
वेदकोदेवतिममदेस्तस्मेमदिनोप्रथि
नलिलापृष्ठचमानयायनायज्वालिशि
बामहीम्रशोभते विराजते अथयाम्र
ह्ययामाह यदावेऋावायुर्वहतिवागन
लिङ्गनननुप्रवानस्मिणभगवनिय
नेगेप्रस्वति तदानिपाईमाञ्जलनूमि
स्ववालिगननलो स्वगाशे स्मात्कृत्वे
निवस्तथाभस्तिकार्य ॥ यदायस्मि
न्काले वायुपवनो आग्नेय्यां दिशिवहति
गगने आकाशे कीदृशः अवविनितच
अवल्लितानल्पेसष्टवहिन्नगतिस्पर्शः
सवतिप्रभवति अम्लिकाषाढ्यगेक
दाभवति यतोग्नेर्धमवमत्यत्तमति
ति तदातस्मिन्नेवसमयाभवतियादी
मामर्वेकालप्रज्वलितो ज्वलनशिखवा
हिंसितनलो ज्वलनस्याग्रेषांशिखवा

ॐ वा
नद्यै
वाप

215

जलात्रात्पालिं विलिनः पविद्युत्सलोयस्या
नथाभनास्वगाशाम्बुमसः सवगायन
हीयदहायुहमास्तपर्वहुमासैलत्याश्
तोवहूपकोवेसवगाशाहूासिभस्मनिकवे
भस्मस्मन्हवमस्तुहिवति अथदेता
स्यामाह तालीपत्रस्तावनाननहोभः
प्रावामगानेनैयशानास्मिन्नवति
गजवहालाजश्यशीरिनाःकीनाशास्व
मन्वाविकालिकानुवतिमेघालदा ॥
पत्निवागेश्रावाशुभ्रे वदायसिन
कालेदिशिणस्यायास्याप्राच्यावाशुःपव
नःसवनिवहति किंऊर्वन नालोकेन
विलोहः नस्यवसर्पिवर्णादिन यालेना
वनाला स्नानाविलाव नवोहनाःपत्तः
प्राक्तिनेप्रावास्थान्वानद्यमनेयम्भ
वति अथनेदस्यामाह सद्भलालव
लीलवेशानिवयाल्याहूर्णायन्मागवेभा
वोवलमयश्रवायविलाविशुर्धदानेन
नः दवलक्षुनसानुषाश्रुपिकल्पर्व
वमावहदालम्नाप्रतवशविलोग्रवपना
स्मिकलदालवपते अथयालेमायामाह
वरांबारनाते प्रविवलमदोरापवपला
प्रवानःपश्चाद्विनकरकवायानमस्य
नदालक्ष्योयतामवर्गिकायावडसमया

दिनिस्थानास्यानेप्रविरतवसाम्भोमहीपि
त अथवायव्यामाह आषाढेपर्वकालेप
हिविरणपतेरत्नकालोपपत्रावायव्याह
उद्वेगःपवनःपवनवशःपतमादानकारी
जानीयाद्रांशिधानास्मादिनमुदिनामुज्ञ
मेरुकेतेटेसम्याग्नामैकविद्भुतपवत्कल
लयाभागमेनाभिवोर्वीम अथोत्तर
स्यामाह सेनात्सर्पविमंडलनले शी
घ्रावसानेरेवांवायामादिके स्वर्णाधिप
वर्गेवांपुर्येदावाग्नः विपुलान्नसमल
कान्तिवलनोस्ताकदानायेरा अस्तमा
इवनश्यद्दिवाणामाप्तयसनुभिः ॥
इतिवातचक्राध्यायः अथभद्रपदायोग
माह हस्तायामाघनक्षत्रेसवतुष्याम
नैकपादस्ते यदिवर्षतिपर्जन्यःप्राह्ण
प्रालानेवशुभा अथतदप्याह नह
वेशर्कविलानप्लावेभवेमभः नतो
भाद्रपदेमवेयदेवोनवर्षति अथ
पसयोवर्षगालक्षणाध्यायः तत्रादा
वेवद्रुहस्वायोवक्षानेपमानमाह
अर्धप्रभूतनिलविलेयवाश्रिमामिना
वेलालक्ष्यातेभवतिपरिवाकेन्द्रगम
लामेते लोमेरेपूर्णमुरमूहकायाह
प्रोल्यमभःप्राहलेनवतितवियाम

मकर। भमीनकर्क :जलराशय:

अं०का०
वटी०
११२

217

दारकस्यान्तेन मानुषा विशकलप्रलाभा
वहुरामनन्तवध्यविशेषपला ऋषिभि
दालक्ष्यते ॥ तस्यामावाढपौर्णमास्यां
भानोस्तर्पेस्यात्समयकुत्समयकाल
मेवतीवापुर्द्दिनमपीनामागस्यास्वा
विवनस्तनतेलवनिकृहति किंवन्त
लेनालवलीलवंगानि वयान्याहुर्णाप
न लताप्रसिद्धा लवली प्रसिद्धः
लवंगानि प्रसिद्धानि एतेषां निवयास्स
महालाल्याहुणीयन्तवलयत कृता
गेवमसुइ समीपेन दानामिन्देवस्थम
ववनिवेवविधालत्यतेरथपने कीट
शीहस्तलायिपाल आभ्यामारामत्या
मायेकनेष्याजनालेषान्हानान्नमधि
प्रावलेवृशिविवेद्ध्यपः प्रलायाविलावः
मफलभावानिवह्यानलपवस्कुमा
ल्ट्टस्यापवणी वदेयस्माः अतएवय
नवष्मेनवोवध्यपलानीवावापस्य
काववमाह्र्यानीवजनपदेकोलोद
श्रूपर्षिमायामाह वदोनयात्याका
प्रविवलसदाटोपवषलाः प्रवानान्पश्चा
दहिनकवकवाणानसमये नदासमेसे
पनाप्रवानिकवाढवुसमये दिविक्या
नाह्यानेषहिवतवसामांसकषिता ॥

यदायस्मिन्समयेकाले दिनकरकराणा
समसमपु दिनकरस्यादित्यस्यकराघर
प्रमयः येषामपाती विनाश्यस्तसमये
सर्व्वानसमयकालेश्वरथः नास्मिका
लेपश्चात्पश्चिमायादिशियदिपवानम्
ल्तीनिलावहति कीदृशोवेगेत्यालेः प्र
लिसकुलेपतेः प्रविवलःप्रकर्षणाव
लमानोसदाटोपः सदाहोपत्तलवलः
वृवलः नदानस्मिन्समये हितिमेंकोदृ
शीभवति ससाफेनाःसस्त्वेदुभिक्ष
गुक्ता नथाप्रववरणप्रधानानायेव
कराःसमहालेनगवदाश्रिनानसमास्त
गृनायस्याः नयास्यानायानुप्रदेश
प्रदेशाश्च अभितवसामासकृथिता श्री
विनेमनतेकुनाबसमासकर्पोमेदः
पाटलशाणितृरौति अतिवत्सेज
नाःसेपानेवपनकृरुते ऋतुवायवा
माह आषाढेपूर्वकालेयदिदिकिमाप
नेवक्कालोपपन्ना वायवाहुदेवाः
पवनजनवप्यःपवनालनकाले गा
नीयाहुर्विधानप्रकिरणस्यदेनात्कहोम
कुलकेत्ले सस्यासाधिक विकृताः तस्यहले
नयाभानुमिनाभिलेविन ॥ आषाढे
योगतालीनवपर्वतल्यकालनात्मिय

औँवा°
टी°
१८
218

दिवेन मणपतेः सर्पस्यालकालोपपन्ना
वल्लभमयेप्राप्तो वायव्या वातोऽङ्गवेग
क्षुरुशाह्वायदिभवति कीदृशः पवन
वनवद्भः पवनस्यामा वनवद्भः वनः
सततावृष्टः पन्नगयस्य तथा पन्नगा
दानकारी पन्नगसर्पस्तत्रिमदरा
तिगरुडस्वरस्तुकारी प्रतिवनसम
स्तेनागरुडवेगउन्मनुष्याल्लग्ने
नरान्तस्मिन्वैउर्वीभास्वियाज्ञातोया
न कीदृशीमुर्वीवाडियानप्रमदितम
दितामुक्तमाल्लोकेसदम्मिति वापितो
जलमायायाथालाभिःप्रकर्षणानिशोप
नयामदृथानाभिन्नमामानयामदिता
हृश्यम्ङ्कालेशालानुक्ताग्रन्तिशापः
केदपलपुष्यसाः तथासस्यानाकृता
महकाभिः सप्तकेविङ्गललाटयस्या
स्यानावर्हलतयाःसामश्रीमनतानाम
किनविवेनमाद्रायमनोभावपवनाभि
के प्रयोजनस्याह मेरुगजमदेवि
मेदुरतनलगोस्थावरतानृताक्षमन्द
केदेवगृहकभिर्दोपूर्णदानुमनः वि
चतुर्निकस्यकलकान्तिनोकलनोन्मता क
श्लोकोवररान्मानाञ्जनद्रवेदकौमाणा
दृश्यन्तेभि ॥ श्रीमानवमानेश्वा

कृपोगांमास्थोरथावादिन्वेमेकुग्रल म
हीविमेडुलतले मेरुणापर्वतेनगुल्ल
मपद्मनुमर्दीविमेडुलतले रश्मिममा
हृपयत्तेयस्यस्वेतथाथनकालपदा
वाशुश्वविरलउग्रः सूर्यासापास्यावनिव
हृति कीदृशश्रामोदितातिमयथाय
वृदेवालयमेवकरेवानाक्षुद्रविशेषा
णायमृथलतनरेरभिःसगधः नहाल
क्षिनवर्षतोयदामेघाभूमिमन्त्रभिजलेः
आम्रवर्षति कीदृशमेघाः विद्युदन्वि
स्मलकान्तिकलनोन्मत्ताः विद्युत्तडि
त्स्यकान्तिपरिश्रमनं तयासमलक
लाकोत्तिप्रभातस्याः कलनमाकरन्ताने
येषांउन्मत्तास्तेपमा तथाऽनेत्रज्ञाश्वा
तिनादाश्वान्तिहृश्विन्नुवः कीदृशीगा
नहवदुविहणालक्षाग्रदर्शनेनतच्छुड
किरणाः प्राशिग्रस्तयोयस्मा तथावृत
ति इतिश्रीभट्टोत्पलविवितायोस्तेहि
ताविवृत्तौवातचक्रेनामसप्तविंशोऽध्यायः
अथनमस्कारम् अथ भट्टधनदादपाग ।
माह हन्नायामाषाद्वाल्लवनथा
मजेकपादर्दो यदिवर्षतिपर्जन्यःप्राव
षृत्स्तानेवशुभा ॥ आषाढपौर्णमा ।
स्याहृतायामेतीतायां पवनःकमलवनथा

ज्यो॰
तटी॰
१५५

219

तिथ्यावेतेकपारहतेपूर्वभद्रपदानक्ष
त्रेयदिपतनेत्यामवीवर्षति तदामाह
दुर्भिक्षंजाशुभप्रदा नवयदिनवर्ष
ति तदानष्टभवति प्रभाखपाद न
क्षत्रिंचन्द्रकिरणनष्टतातृवर्ष भा
नताभद्रपदासत्येयदेवोनवर्षति
यस्माभद्रपदायानुभद्राकाशनष्टव
सूर्यकिरणनभवति नष्टाग्रदर्शना
नाः चन्द्रार्कयोःशशिसूर्ययोः किरणा
यत्ननष्टाभतेसर्वांश्चिन्त्यात तथा
नष्टतारेनदृष्टेनवनतानात्यानन्त्री
तियत्र यस्माभूद्रपदायाद्देवानुवर्षति
भद्रपदूमिति मन्यजानीमहेइति सु
नार्थयस्माक। ॥ श्रुत्वसयोजानवर्ष
णलक्षणाध्यायोबाल्यायने तथा
वक्ष्येवर्षज्ञानंवर्षज्ञातयपूर्वमाह ॥
वर्षप्रश्नसलिलनिलयेवाशीमाश्रित
वेवलग्नगतोभवतियदिवाकेन्द्राम
अपदे सौम्यैर्दृष्टप्रभूतमंबुदंवदेत्
सौम्यभंशांशहालेलग्नंतिनविराश्च
वक्रागतेपि ॥ वर्षप्रश्नेसलिलाश्रया
नोकाशीसलिलनिलयेजलाश्रये
शीकाश्रित केन्द्रेस्तकेन्द्रनानाम
ताननमंश्रितकोणतकालिकेएवन:

सङ्ग्रयातःप्रश्नः नवमवाक्षितःशुभेयो
गोभवति यदिवाकेन्द्राशुभपतनमग्र
कालेलग्नगमश्रमजलराशिस्थाप्यन्य
स्मिन्केन्द्रलग्नवत्तथसमसदशमानाम
स्तुमेभवति किलवदानोहिप्रस्तुप्र
देनेनेनडङ्कभवति कलपदेवर्ष
प्रश्नायायदिजलराशिकवस्थितचन्द्र
माःलग्नभवति शुक्रेपुनर्जलराश्या
श्रितएवलग्नमन्येकेन्द्रगतोभवति
तदाद्वितीयायोगः सोस्मिन्नागर्थप्रा
वृट्कालेवर्षसमयेविराशीसुमेवाभः
पानीयस्वजतिददाति सुवेजलस्था
लग्नप्रश्नसमाह सौम्यैर्हृष्टप्रभूतमंबु
दकमिति यथादर्शितयाजस्यःशुभा
सौम्याःग्रहाःबुधजीवशुक्राणाम
न्यतमेनदृष्टावलोकितोभवति तदा
प्रभूतमुदकप्रभूतजलकुर्वन्ति पापे
रादित्यभौमसौराणामन्यतमेनदृष्ट
मल्पतोयकमेजलंहनति वराप्र
वृट्काले प्राङ्कालग्नहृष्टामन्यकाल
निशमलाअंशजातिमुक्ति नवित
स्मिनन्यदेववेदङ्गवाणंवाशशकेडव
श्रेयः एतदुक्तंभवति एतदुक्तेवेद
णालजयोगाइयपिसौम्यैःदृष्टः प्रभू

ज्यो॰
टी॰
११

220

मद्वेकायापरहमलमन्योस्तिग्रहस्तोमा
ल्पमेजलमन्नति तन्वयद्वेमा लग्नया
नोभवतियदिवाकेद्राःशक्राःपतेइति
नचिलग्ननेनग्रहणनेवलग्नपरिग्रही
तमेवयस्मात्सप्तग्याध्यायोभिहितंकेट्व
केद्रवत्त्रयसप्ताससमलग्नवत्तूर्थेभा
वानां तस्माल्लग्नग्रहणमत्रापिविद्यते
इतिग्रहोत्पत्तेनभवति यदिवाकेद्रा
पक्रूरापतेश्मीति यद्वकेनदत्तेनेवविकल्प
नाचार्येणाकुलपतिग्रिदेषग्रहतानेस
विकल्पमभिहितमेवशक्रापतेलग्नाद
स्तमेकेसप्तमजलतांशिमवस्थितयेद
ताः सप्तमेयदिस्युस्ते तदासप्तमस्थिता
नोयेनेवति चापरहात्स्येग्रहस्था
प्यमे ग्रस्तकेन्द्रसुवस्थितेनकाप्यग्रह
इहविमानोयेनाल्पवक्तनपततिशीघ्र
ते क्रूरविकल्पोदेवभेदागतेभवति य
दिवाकेद्राःपक्रूरापतेनोयोद्वावगतम
ते लग्नकेन्द्रस्थाःसमपतेनकेद्रगे।
तानामेव तस्माल्लग्नग्रहणमत्रापि
विद्यतइति तथाचसप्तमसहितायां
लवप्रश्नाम्बुधिजलवाशेकेट्वेषाप्रीव
स्थान अशुभोप्यापश्रहस्तोष्रजल।
मेजलमदःपातौः ग्रहतामान्येतोत्तम

ग्रन्थग्रहातनमाह श्रोद्रेकेष्वस्पृशन्तिय
दिवावातितस्तेनेकेवा तोयाम्ततोभवति
यदिवानोयकार्योत्सवेवा मृदुःप्राच्या
सलिलमविनादास्थितिसपशयन एष
कालोसलिलमितिवाग्रयनेयग्रशाह ॥
अथवाश्चावर्ष्वेष्णुकनात्त्रद्रस्थाःसकल
किंचिद्विशेषस्पृशन्ति यदिवावा वि
नस्पृशन्ति तस्माद्वेकेवाविसप्तकेयत
किंचिद्विस्पृशन्ति यथानीयपयः प्राक्ष्वाव
लानलेग्नावर्णाश्चनाः शुभपालकमिनि
वमादि अथवाशुभलोयासकसमलिल
निवेशोविसर्गेपसहिताः तथाचाय
पश्चिमिश्चनिविताकालोविवचितास्त्वमेत
वधायदिस्पृशन्ते तदाजलमुदकमेषा
मेमागतमविवाश्रीन्नमेवनिवेदयन्ति
चेति अन्यदूर्ध्वतानमाह तिवयोजल
चूर्णेनिभायदिवाधेयानिकङ्केदवाः
कङ्कवाक्रविलोचनोपमाःयदिवेशाशशि
नग्नकृहिदाः ॥ तिवयापवनाश्चजल
चूर्णनिभाःकालवर्णायदिस्पृशन्ते य
दिवाधेयानिरुद्धवाश्रुताकेद
वाग्नीवायेवा तथाबलाःशशिनश्चस्प
वधिवेशाःकङ्कवाक्रविलोचनोपमाः
कङ्कवाकोक्रूरयाशविलोचनेनद

जैवा
सरी
२१

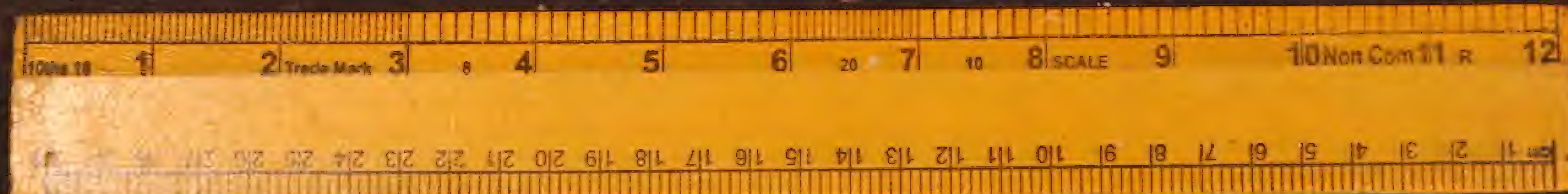
यमालन्मद्गृशाःप्रतिलोहितान्त्वर्थः य
त्मर्थपक्ष्मद्विदः अथान्यद्वर्षज्ञानमाह
विनापद्यानेनपिपीलिकानामंडोपसंक्रो
निर्वहिस्यवायः इमापि वेहाय्युभुजंगमा
नाहरहेतिमिश्रातिगवांसनेव ॥ पिपी
लिकानामुपद्यानेनोपसर्गणविनातया
निर्विकमंडानामुपसंक्रांतिवन्यदेशान
यन्ते तथाग्रहीनोसर्पोणांव्यवायोमैथु
ने भुजंगमानांसर्पाणांडुमापिवेहाव
दोववाहनं तथागवांसहभीनोत्मनस
वने यत्रातिसर्वाणिवहेर्तिमिश्रानिका
वागति तथान्यद्वर्षज्ञानमाह नेक
त्रिगृहेपततःकिलासागनेनलिप
नद्दष्टिनिपाताः यदिवनवांरविनोद
लोमशेनिपततिवादिनदानविस्रंत ॥
कविलासाःप्राणिनलकाणाहवाणाशि
खेपततान्यर्थनिष्ठिपताः तथागगन
तलेप्राकाशेन्द्यनद्दष्टिनिपातानेभ
स्यवतिशीतलन्ते यदिवनवासुद्धाणा
र्थ्यमुपविशेदसौलर्याकलोकनेभव
ति तदामविरेणशीघ्रमेववादिजल
निपततिवर्षतीत्यर्थः अन्यद्वर्षज्ञान
माह नेक्रूतिविनिर्गमेग्रहाकुर्वति
श्रवणाद्भुतनपि यत्राव:यशवस्पुउ

कृत्यघंभःपततीतिनिर्दिशेत ॥ य
दिपशवस्पुनच्छदागवादयोगृहाद्धेष्म
नोविनिर्गमनेविनिष्क्रमणेनेछंतिनवा
कूंति तथाश्रवणाद्भुणोनद्गवादावान
पिधनन्तिकंपयन्ति तथाम्भोजलंप
ततीतिनिर्दिशेहृदेत यशवस्पुउक्ताः
पवानाःपश्चवत यथापशवस्तथाउक्ता
अपिक्षेयः पतडकेभवति तथान्ति
निर्गमगृहाडन्वन्ति श्रवणान्द्वानपी
निउक्रूवाणामभिज्ञेयं अन्यद्वर्षज्ञान
माह यदास्थितागृहपटलेषुउक्रूण
रुवन्तिवायदिविनतेवियन्मलाः दि
वानदियदिवापिनाकिदिब्याविनदोद
माभवतिसमेववाणिणा ॥ यदावस्मि
कालेउक्रूणसवानागृहपटलेषुस्थिताः
गृहपटलेगृहाकृदने नप्यित्वायदि
वाविनतेकन्यावियन्मुखाःआकाशोनिदी
ततोकवन्तिशहंकुर्वन्ति यदिवादिवा
दिवसेतदिहिवापिनाकिदिवावाडेण
तदिगृहाभवति तदादमापहिवाक्षेणा
जलेनैवसमानितमोननातदाभवति
प्रतिवासिभवतीत्यर्थः अन्यद्वर्षज्ञान
माह इककपोतविलोचनसंनिभो
मधुनिभश्चयदाहिमदीधितिः प्रतिशा

ऊेवा॰
टी॰
११२

पीवयदादिविराजतेपतनिवाविनदापि
विनानच ॥ हिमुदीयितिअङ्गःयदाय
स्मिन्काले शुकककपोतनीलावनमभूः
शुककपोतापतितोप्रसिद्धा तद्वत्लो
वनेतितिभकुलनेत्रसदृशाभः लोहित
कान्तिरित्यर्थः मधुनिभसुमादिवत्
इक्षुवर्णोवापीताभइत्यर्थः तथाप्रति
शाखीद्वितीयवेदायदावदिविनभसिवा
जतेइत्युपने नदाताम्मिन्कालेनविरेण
शीघ्रमेवगादितानीयपनतिवर्षतीत्य
र्थः अन्यद्दृष्टान्तमाह स्तनितनिशि
विद्युतोदिवाकपिलनिभायदिदृश्यन्ते
ताःपवनाः पूर्वमपीनलोयदिसलिला
न्स्पतद्रागमोभवेत ॥ यदितनिशि
स्तनितमल्पशब्दोभवति तथाविद्यु
तस्तडितोदिवादिवसेकाहरणविद्युतः
कपिलनिभाअतिलोहिताः तास्चेद्
दृश्यावर्षायितायिताः तथापवना
वायुवः पूर्वस्यादिशिपीनलोव
हति नदाम्भलिलस्यजलस्यायमा
हितियानोभवेत्स्यात अन्यद्दृष्ट
न्तमाह वल्मीकानामानलेलोला
लोःप्रवालाः ...
विहंगाः ...

तृणाग्राणिनतानिभवन्तितदाजलस्यपातः ॥
वल्मीकाःप्रसिद्धाःतासामुपवालास्तुभिनवपत्रा
णि गगनतलोन्मुखाऊर्ध्वगामिनोयदिव
विहंगाःपक्षिणोजलपांसुभिर्जलेनोदके
नपांसुनावाधूल्यास्नायन्ते स्नानंकुर्वन्ति
सरीसृपाःकृमिजातयोयदितृणाग्राणितणा
ग्राणानिसेवन्तेतत्क्षणगताभवन्ति यदा
जलस्यपातोयस्यपातः आसन्नोनिकटो
भवति शीघ्रमेववर्षतीत्यर्थः अन्यद्दृष्टं
न्तमाह मयूरशुकचाषचातकसमा
नवर्णायदाजपाकुसुमपंकजद्युतिमृगरश्मि
संध्याछनाः जलोर्मिनगनक्रकक्षपूर्वक
हमीसोपमाःप्रभृतपुटसंवृयानतिविरेण
यच्छन्त्यपः ॥ एवंविधास्संध्याकालेया
नोभवानन्तविरेण चिरकालेनशीघ्रमेव
पोजलेयच्छन्ति ददति कीदृशाःयदा
स्मिन्काले मयूरशुकचाषचातकाः सर्व
एवपक्षिविशेषाः तेषांसमानवर्णाः त
ल्यवर्णाःअतिनीलकान्तयइत्यर्थः तथाज
पाकुसुमपंकजद्युतिमयःजपाकुसुमपुष्प
विशेषास्तिलोहितः पंकजंपद्मपंकेकर्द
मेजायतइति अनयोर्द्युतिःकान्तिर्येषांतानि
रूपाणि अतिलोहितत्वात्तथाविधाः
तथाजलोर्मिकरकावर्तः नगाःपवनाः

मेघा
दो
९६३

नक्रोजलग्राहीकच्छपःकूर्मः वराहस्तत
वः मीनोमत्स्यः एषांसहशाक्रंनयःनथा
प्रभृतपुटसेवधाः प्रभृतोबहुप्रकारःपुट
सेवधोयेषामप्यथेप्रतिस्थिताइत्यर्थः श्रुत
हर्षतातमाह पर्यन्तेषुमधापितोकथव
लामध्येजनातिविषः क्विद्याधिकपुटा
दवजलकाम्मोपानवक्षुर्हिनः माहेशी
प्रभवाःप्रयान्त्यपरन्तुः प्राप्तास्तुषाप्राभवा
येनेवाविमलमल्पजलिलविनादम्भःप्रभृत
भवि ॥ एवंविधायेवाविमुक्तोमत्वाल
नविवाद्योक्षुमेवभमात्रभोजलप्रभृते।
सवहुत्यजंति स्वजलिकीरणाः पर्यंते
षुसकनातः सभामक्कोलःवृतावकमुद्ः
मरसवलाःपद्माः तथामध्यमध्यभाग
मजलमानिविषः धुतनेकजल प्रतिप्र
मरसंदुक्ताविर्येवांते तथाभूताः तथा
क्विद्यातिमेलाः अनेकपुटावहुभिःपुटे
दुपलक्षिताः उत्तुंगहिस्थिताइत्यर्थः दृ
प्रजलनलनोमलकमानलस्विदवोयषांरे
लायानवहिद्धेदायेषां सोपानुपूर्वयोनि
मायेलक्षिताइत्यर्थः तथामाहेन्द्रप्रभवा
पूर्वस्यादिश्युत्पन्नाः सपवनाःपश्चिमायाःप्र
वाहि गच्छति शुक्लोपकरणाक्लोपा
वाकसोदकपूर्विमनाथः तत्सुवामसत्तं

ताःमारवावरुणोंवादिशंयांति श्रुतहर्षन्ता
तमाह शक्रचापपरिघप्रतिसूर्यरोहिता
श्चनडिनःपरिवेशः उद्गमास्तमनयोर्य
दिभानोर्वादिशोत्पत्तिर्भूमकुतदाशु ॥
भानोरादित्यस्योद्गमास्तमययोरुदयका
लेवायदिनेदृश्यन्ते तदाशुशीघ्रमेवप्र
भूतप्रभूतमहुजलमादिशेद्वदेत् केते
शक्रचापपरिघप्रतिसूर्याः शक्रचाप
इन्द्रधनुः परिघःसूर्योदयास्तमययोति
र्यक्तियतामेवलेखातुस्ववलनानवद्य
ति परिघइतिमेघलेखाप्रतिसूर्योद्वि
तीयार्कः रोहितस्यस्ववलनानवद्यति
सदवायुरिदस्त्रनयरोहितमिति श्रुत
शास्त्रार्थे अपनरिक्तोविद्युतःपरिवेशः
सूर्यशशिनोःसमस्ववलनानवयति दे
मर्हिनभवोन्दोःविमानइति एवमेव
च श्रुतहर्षन्तातमाह यदितित्तिरिप
त्रनिभंगगनंस्निग्धःमवदन्तिवृष्टि
मलाः उदयास्तमयसमयेलिप्रेतिपादे
सजंतिगगनविशेषजलम ॥ यदि
गगनमाकाशो तित्तिरिपत्रनिभं ति
त्तिरिपक्षीतस्यपत्रंपलानिभमतितः
नुप्राहतमाहिविचलितपर्णः तथाव
त्तिनानाविहंगमसहासदितोहृष्टाः प्र

ओंना॰
दारी॰
११४

वदन्तिप्राहं ऊर्द्धते नत्तुसविनस्सर्यस्रो
ह्यकालकृत्स्नमयकाल् नेचयथामे
मेत्स्यपुनिष्ठामूट्यदिवसप्रक्लवचाः
ति ष्ठनाधायश्चाकः अनद्धवेज्ञान।
माह् यथमोहकिरणास्सुहर्षगास्त
मयस्वनाइवोच्छिनाः भूतमेवमनेय
दाम्बुहस्तन्तहृद्वनिहाविलक्षण ॥
महहवगचारयमीनायस्सुमहसत्सम
हस्तमावादिमस्त यथमोचकिरणाश्च
मोचकिरणाख्यः नेषांलक्षणवक्ष्याति
शङ्काःकलादिनहस्तनइति एतद्विधावमो
चकिरणाः प्रस्तम्भूयवच्छवाः वोच्छिनाः
मूतलस्थगतस्त्यान्समयवर्द्धनेपिच्छिनाः
स्रोतानुकवाहृस्ताइवल्लेदयन् उरवा
क्रमयोश्चविधाशयन् यमावृत्त
न्यावाप्यः इत्थलक्षणानांपेडोवोमम
धक्ष्मोहाले नयाक्षुदामेघोमयम
किनिनुन्तस्मनेस्रिवृते यद्रनन्मान
ह्रहिलक्षणाभवत्यनिवाशिविद्रुभवा
मोत्सयो नयावदमाभ्मविनाधा
शुक्लाकालेनायानल्कत्वादिवस्याविहं
[illegible]
[illegible]
[illegible]

नागवालाणेम्मलांपवन्नामाः श्रेजन
पुंजपुष्पामाणिवेयानुम्याश्यनाम्पदिवा य
दिजलपांतस्नानहिहमानेमेषुनेहि।
निहानो हृताधोहणलक्ष्मपिपील।
कोशपमञ्जानिः लवलाकुमवकपोत
कलविंकविलावनेकेत्नाम्बयपीवे।
श्चावविपहमलेवालकनिमिन्ने मधु
महष्पाःपतोशः प्रतिवड्शीतमारुतःए
वैः कुर्धाञ्जवाश्चवल्यःस्थयोवर्णपकोर्न
नोविषयसाम्मितरेलायथाप्रहृष्टानि
कालिनानिवयस्नन्पयामइत्युपदिदेवद
यावेदोमाइति यत्रयानिमयोवर्षति
ज्ञानिइक्षाणि नेषुवलवन्तमहत्ताहि
मधेषु मध्यमामस्यपुत्रसवेदेतु
नयावपवाशुवः वलवतमहद्दर्पन
नेवल्यानुपीकर मध्यवमध्यमञ्चाद्वि
मिनेद्विनिमिन्नवत् इत्यानिर्वनमे
पयालवर्णानिकेतवः अपसव्याग्रहाश्च
वनिमवर्णानुवर्द्धइति अन्वन्दीना
लक्षणमाह प्रायोग्रहाणामुदयाल
कालसमानामेमतूलसक्तेवा यदस्य
यनीवाकवयम्यानोहहिनानेकोनियम
नवोडाम ॥ ग्रहाणामुदयकाले ह
केसेदलविवर्णमे नवेवानस्कानेवामये

ज्यो॰
टी॰
११५

एवमस्यास्तमयाद्वक्रार्कविप्रकृष्टौ ज्ञेयौ ते
यो नेयास्समागमस्समागमस्त्रइगा स
हितानांग्रहाणां मंडलसंक्रमेवासमाग
ज्ञातिभवणीसर्वं मंडलमित्यादिग्रहणकु
ज्ञातिशत्रश्याशक्यानि नैषांलक्षमेव
ज्ञायलतृयः अमावस्यावीर्यमासानः
तक्षिकोदुःखकस्यादित्यस्यायत्नात्कोद्भ
क्तिणामदृयारयमेयाश्चतस्समामाके
रमुकवसंयुक्तात्विद्यार्थः एतेषुसर्वेषु
प्रायोवाकुल्यनुतहिभवति तथाप्य
केलयंप्राग्दागमे होइनतत्रप्राप्तेलिया
मेनतिस्थेनेसमागमेयत्नतिगलेन
फलकायेनेत्नीवयार्थकलितयोप्यसमागम
यमाबयाः पवनकृताशजभयमहृद्या
बलहितयोग्यलकुहः पवलकृताशजभ
येयरहयेस्सहितयूमकुहः तातुयः
प्रकृत्याभावैवः कृत्वाहप्रकृतयाः समसमे
केयामिलकेपानीयभवतिवर्द्धतीत्यर्थः
तथाजनीवयाः कुपलहस्तयोस्तस्मिन्
यातेजलपतति कुहविज्याज्ञीवय
तयासोमंजलंपतति यमाव्योः
मोकेनात्केषांपवनकृताकृताशजभये
भवति पवनोवायुकृताग्निनाग्निस्तेभ
यभवति क्षितयदानेयाह अस्त्यो

वनवलोकितयोस्सहितयोस्संयुक्तयोः
अपवनकृताशजभयभवति अतेरवृष्ट्या
वेति अन्यदपि ज्ञानमाह अग्रतः पृष्ठ
तोवापिग्रहासूर्यावलम्बिनः यदातदा
प्रकुर्वन्तिमहीमेकार्णवामिति ॥ सूर्या
वलम्बिनोग्रहाःसूर्यमवलंबनतः पुरस्तात्
पृष्ठतःपश्चात् यतोमेदग्रहाअग्रतोलम
येयाति एतदुक्तंभवतिकालेमहीम
मिमेकार्णवांसर्वजलमयांकुर्वन्तीत्यर्थः
बहुवचननिर्देशादनेकोदयाग्रहास्तेयाइ
ति ॥ इतिश्रीभट्टोत्पलविरचितायांसं
हिताविवृतौग्रहवर्षफलंनामाध्यायःस
माप्तः ॥ अथग्रहश्रृंगाटकं ग्रहसमल
नाध्यायाव्याख्यायते नतोदेवतनन्त
योजनप्रदर्शनार्थमाह ॥ फलकुसु
मसंप्रहद्धिवनस्पतीनांत्रिलोकाविहर्त्य
फलमतुद्ध्वाकालेनशिक्षितस्यात्नी ॥
वनस्पतीनांवृक्षाणांफलकुसुमसंप्रहद्धि
फलानांकुसुमानांचवृक्षाणांसमस्तकाह
द्विविलोक्य दृष्ट्वातांश्चतेषांलभ्य
तेसामर्थ्यविज्ञेयविज्ञातव्यं तथासस्या
नामपिनिष्पत्तिस्संपद्वयेति अयकेन
कालहेतुनाज्ञायतेतदाह कालेनकाल
मशालीकृतांशकेन अन्नशालिषु याव

डोबा
बटो
४४६

226

कःदीभिकयानीलाशोकेन सविकाः ॥
मालेहनविश्रावलसफलेऽलमस्त्रइि
हह्वाकलमशस्यानिच्छिस्लभवेव
नेय एवेमवेयतस्मात्कालेनेकमलशा
लीविज्ञातव्या तयावकाशोकेनक्का
शालिनमाएकम्रशालिविशेषः सव
नीलाशोकेनज्ञेयः अथान्यत सम्रा
येनतथ्वकुलिङ्कहस्रावषष्ठिकाभ
वति अश्रक्षेनवह्रेयानिच्छिस्सर्वस
स्यानाम् ॥ युवकःशालिविशेषः स
वनस्पायेन विज्ञेयः षष्टिकःशालिवि
षः सवतिऊकज्ञाभवति अश्वत्थेन
सर्वेसस्यानांविवृद्धिर्ज्ञेया ज्ञातव्या ॥
अथान्यत नृपाभिलिनमणाःकुटुंब
वृद्धावकातिष्ठाति मरवेनवमाष
मासमपूर्णाज्ञलुहत ॥ कङ्गुप्रिय
गुमुरकोक्कविधृपः नैमेरकेनाष
माशेया समवसीकनलेनयववृद्धि
र्भवति अथान्यत सुतिमुलकेतो
भ्यकर्णसमर्थपक्ष्मदेरणीः तथा
भिगृहलङ्घिवविल्वलनाविलिशमने
अतिकोमकोशतविशेषः नेरम
यवडेरपुष्पाणि भवति नामग्रामति
मुजलकेशाम्रो कर्मसेवदेशुयात ॥

अन्यदप्याह ॥ अतसीवेनमपुष्पैःपा
लाशऊसमैश्चकोदवाज्ञेयाः तिलके
नशाऽलमौक्तिकरजनान्यवेरुद्देनशा
गः ॥ वेनमाह्रमनपुष्पैरनसोज्ञेया
ज्ञातव्या पालाशऊसमैः पालाशाह्वन
पुष्पैःकोद्रवाज्ञेयाज्ञातव्या तिलकाहृद
विशेषः । तेनशाऽलमौक्तिकरजनानि
शाऽलःप्रसिद्धः मौक्तिकंमुक्ताफलानि
रजतंरूप्यम् एतानिविज्ञेयानि अथा
तनरामिऽ्गदेनशहाविशेषणशाराज्ञे
या ॥ अथान्यत ॥ कोविदारहरि
कर्णैर्वादेशयावाजिनोरवकर्णेन गाव
श्चपाटलाभिर्वेरलीभिरजाविकंभवा
ति ॥ हरिकर्णैःकोविदारनाम्नादेशं
वक्तव्याः वाजिनोअश्वास्तेवाश्वकर्णे
न एतौद्वावपिस्वप्रसिद्धौ पाटलाह
नजातेलाभिगावः अजश्चागाः अवि
मेषः तदजाविकंकदलीभिः रम्याभि
र्भवति ॥ अथान्यत ॥ चम्पककम
लैकनकंविद्रुमसंपञ्चबन्धुजीवेन कु ॥
रवकवृक्षावज्रंवैडूर्यंनन्दिकावर्तैः
कनकसुवर्णंचम्पकपुष्पैःबन्धुजीवेन
विद्रुमसंपत्प्रवालसम्पल्लभ्यते
वज्रमणिविशेषलतारवकवृक्षानेद

ग्रं॰
राटी॰
१२७

कावनैवैडूर्यम् ॥ अथान्यत ॥ विद्या
च्छ्रसिन्धुवारेणमौक्तिकंकारुकान्तमु
मेन रक्तोत्पलेनराजामन्त्रीनीलोत्पल
नोक्तः ॥ सिन्धुवारेबहुलेनमौक्तिके
विद्याजानीयात् कारुकांक्लिष्टेनःकु
म्भेनमहारजतेनराजानरपारक्तोत्पलेन
नोक्तकथितः नीलोत्पलेनमन्त्रीसचि
वः ॥ अथान्यत ॥ श्रेष्ठैस्सुवर्णपुष्पै
पद्मैर्विप्राःपुरोहिताः कुमुदैःसौगन्धि
केनबलपतिरर्केणाद्विरण्यपरिवृद्धिः
सुवर्णपुष्पाश्रेष्ठैर्ज्ञेयाःपद्मैःकमलैःवि
प्राब्राह्मणाःकुमुदैःकैरवैःपुरोहितान्ब
पाध्यायाःबलपतिःसेनापतिःसौगन्धि
केनाद्विरण्यस्यसुवर्णस्यपरिवृद्धिरर्के
ण ॥ अथान्यत ॥ आम्रैःक्षेमंबह्ला
तकैर्भयंपीलुभिस्तथारोग्यम् खदिरश
मीभ्यांदुर्भिक्षमर्जुनैःशोभनावृष्टिः ॥
आम्रैःचूतैःक्षेमंविद्यात् भल्लातकैर्भयं
भीतिम् पीलुभिस्तथारोग्यमरोगित्वम्
खदिरशमीभ्यांसादृशाभ्यां दुर्भिक्षंभव
ति अर्जुनैःशोभनावृष्टिःसुवृष्टिर्भवती
त्यर्थः ॥ अन्यदप्याह ॥ पिचुमन्द
नागकुसुमैःसुभिक्षमथमारुतःकपित्थे
न निचुलेनावृष्टिभयंव्याधिभयंभवति

कुटजेन ॥ पिचुमन्दोवृक्षःनागकुसुमा
निनागपुष्पाणितैस्सुभिक्षम् अथकपि
त्थेनमारुतोवायुःकपित्थोवृक्षःनिचुलेन
वृक्षविशेषेणअवृष्टिभयंभवति कुटजेन
व्याधिभयंभवति ॥ अथान्यत ॥ दूर्वा
कुशकुसुमाभ्यामिक्षवोवह्निश्चकोविदारेण
श्यामलताभिर्वृद्धावन्धकोवृद्धिमायाति ॥
दूर्वाशाद्वलंकुशादर्भः तत्कुसुमाभ्या तत्
स्याभ्यामिक्षुर्भवति कोविदारेणवह्निर
ग्निःश्यामालतालतैवप्रसिद्धा तदाभिर्वृ
द्धावन्धकोवेश्यावृद्धिमायाति ॥ अथ
तासांशिवलक्षणमाह ॥ यस्मिन्काले
स्निग्धानिच्छिद्रपत्रास्संदृश्यन्तेवृक्षगुल्म
लताश्च तस्मिन्शिवशुभनासम्प्रदिष्टा
कृताश्छिद्रैरल्पमसम्प्रदिष्टम् ॥ वृक्षा
स्तरवःगुल्मास्तम्बलाविरुधःलताःप्रसि
द्धाः यस्मिन्कालेस्निग्धानिनिर्मला
निच्छिद्रपत्राण्यच्छिद्राणिपत्रैस्संदृश्यन्ते त
स्मिन्कालेशोभनावृष्टिःसुवृष्टिस्सम्प्रदिष्टा
उक्तालिरेवकृष्टैश्च्छिद्रपत्रैश्छिद्रैरल्पवृष्टि
तामम्भःपानीयंप्रदिष्टमुक्तम् ॥ तथाच
पराशरः ॥ यासुच्छिद्रपत्रास्स्निग्धाःफ
लपुष्पसमन्विताः निर्दिशन्तिशुभाज्ञेयाः
विपरीताविगर्हिताइति ॥ इतिमहोत्प

ज्यो.वा.
वा.टी.
२२८

228

लविरचितायांसंहिताविवृतौकुसुमलताना
माध्यायोष्टाविंशः ॥ ॐनमःसूर्याय ॥
अथसन्ध्यालक्षणंव्याख्यायते ॥ तत्रा
दावेवतल्लक्षणमाह ॥ अर्द्धास्तमि
तानुदितात्सूर्यादस्पष्टभंनभोयावत् ता
वत्सन्ध्याकालश्चिह्नैरेतैःफलंचास्मिन्
सूर्यादादित्यादर्धास्तमितादारभ्ययाव
त्त्राकाशमस्पष्टभमस्पष्टभान्नभस्तारभ्य
प्रभातकालेयस्मिन्समयेभानांस्वल्पका
न्तिर्भवति ततःकालाद्यावत्सूर्यार्द्धोदि
तस्तावद्द्वितीयाप्रातःसन्ध्याएवमर्द्धास्त
मितादुदितात्सूर्यादस्पष्टभंनभोयावत्ता
वत्सन्ध्याकालः ॥ तथाचगर्गः ॥ अ
र्द्धास्तमयात्सन्ध्याव्यक्ताचसन्ध्याप्रकीर्ति
ता द्विनालिकाभवेत्तावद्यावज्ज्यो
तिर्दर्शनमिति ॥ अस्मिन्सन्ध्याकाले
एतैर्वक्ष्यमाणैश्चिह्नैःलक्षितैःशुभाशुभफ
लंवाच्यंवक्ष्यामीति कैश्चिह्नैःशुभाशु
भंवाच्यमित्याह ॥ मृगशकुनिपवन
परिवेषपरिधिपरिघाभ्रतरुसुरचापैः
गन्धर्वनगररविकरदण्डरजःस्नेहवर्णैश्च
मृगाआरण्याःप्राणिनःशकुनिःपक्षीपवनो
वायुःपरिवेषार्केन्द्वोःमण्डलंपरिधिःप्रति
सूर्यःपरिघोभास्करस्योदयेस्तमयेवा

तिर्यक्स्थितामेघरेखा अभ्रतरुर्मेघएवत
र्वाकारःसुरचापमिन्द्रधनुः एतैःसन्ध्या
गन्धर्वनगरंखेपुरंरविकराःसूर्यरश्म
यःदण्डोरविकिरणःजलदमरुतांसंघा
तःरजःप्रसिद्धम् । स्नेहवर्णौसर्वेषामे
वमेतैःशुभसन्ध्याफलंवाच्यमिति ॥ तत्र
मृगचेष्टितमाह ॥ भैरवमूर्द्धविरुत
मेकोमृगोग्रामघातमाचष्टे रविदीप्तो
दक्षिणतोमहास्वनःसैन्यघातकरस्तु ॥
मृगएकोवाभैरवंविकृतंभयानकमूर्द्ध
मुखंकृत्वाकरोतिग्रामघातंग्रामविनाश
माचष्टेकथयति तथासैन्यस्यसेनाया
दक्षिणतोदक्षिणस्यांदिशिस्थितः तत्र
रविदीप्तायाभिमुखोमहास्वनोमा
हाशब्दःसैन्यस्यघातंसेनाविनाशंकरो
ति ॥ अन्यदप्याह ॥ अपसव्येग्राम
मध्येसेनासमागमस्त्वाले मृगविहगपथ
नेवासन्ध्यायांमिश्रगैर्दृष्टिः ॥ सन्ध्या
यांसन्ध्याकालेमृगवर्गेमृगसमूहेपवने
वायौवाअपसव्येसव्येवामभागस्थितेदी
प्तेसूर्याभिमुखेचसंग्रामोभवति तथा
सव्येदक्षिणेशान्तेशान्तदिक्स्थेमधुरस्वरे
अन्तेकाभिमुखेचसेनासमागमोऽन्यो
न्ययोःसंयोगोभवति तथाचतस्मिन्नेव

मृगविहगाः समस्ते पवने वा सन्ध्यायामभि
मुखगणान्नदीप्तदिग्जैर्ह्यभिघातो भवति
अन्यच्च सन्ध्यालक्षणमाह ॥ दीप्तमृ
गाण्डजविरुता प्राक्सन्ध्या देशनाशमा
ख्याति दक्षिणदिक्स्थैर्विरुता ग्रहणा
य पुरस्य दीप्ताख्यैः ॥ प्राक्सन्ध्या पूर्वस
न्ध्या दीप्तमृगाण्डजैर्विरुता दीप्तैर्दीप्तदि
क्स्थैः ऊर्ध्वस्वनैः सूर्याभिमुखैः मृगैराण्ड
जैः पक्षिभिश्च विरुता कृतशब्दा देश
स्य नाशमाख्याति कथयति । पूर्ववदेव
मृगाण्डजैः दीप्तैः सूर्याभिमुखैः याम
स्यापरस्या वा दक्षिणदिक्स्थैः याम्याशा
समवस्थितैर्विरुता सन्ध्या तस्यैव पुरस्य
ग्रहणाय भवति । तत्पुरमन्यैः शत्रुभिः गृ
ह्यत इति ॥ अथ सन्ध्याकालवायोर्लक्ष
णमाह ॥ गृहतरुतोरणमथनः सपां
सुलोष्टोपलो निलप्रबलो भैरवरावः रू
क्षो खगपाती नृपाशुभा संध्या ॥ एवं
विधे ॥ अनिले वायौ सन्ध्यायामशुभा सं
ति सपांसुलोष्टोपलगृहतरुतोरणमथने
गृहाणां वेश्मनां तरूणां वृक्षाणां तोर
णानां मथनानि मर्दनानि यस्य सपांसुलोष्टो
पलः सपांसुना तथा लोष्टानां तथोपलानां
लोपस्तनकरसमस्ततास्तेन संयुतानि तथा भै

बलो बलवानिति भैरवरावे भीमशब्दे रूक्षे
नार्यस्पर्शानाममुखकरे खगपातिनि खगा :
पक्षिणस्तान्पातयति नृपमशुभा सन्ध्या विधे
अन्यच्च सन्ध्यालक्षणमाह ॥ मन्दपव
नावधूतिचलितपलाशद्रुमा विपवना
वा मधुरस्वरशान्तविहङ्गमृगरुता प्रशस्ति
ना सन्ध्या ॥ एवंविधा पूजिता सन्ध्या
शुभेति कीदृशी मन्दपवनावधूतितेन वा
लनेन चलिताः कम्पिताः पलाशाः प
र्णानि येषु द्रुमेषु तथाभूता द्रुमा वृक्षा यस्यां
सन्ध्यायाम् विपवना वायुरहिता वा
तथा मधुररवैः कलशब्दैः शान्तैरनुका
भिमुखैर्विहङ्गैः पक्षिभिर्मृगैश्च यारुता
कृतशब्दा सापि शस्ता ॥ अन्यदप्या
ह ॥ सन्ध्याकाले स्निग्धा दण्डतडिन्म
त्स्यपरिघपरिवेशाः सुरपतिचापैरावत
रविकिरणाश्चाशु वृष्टिकराः ॥ एते
सर्वे एव सन्ध्याकाले सन्ध्यासमये स्निग्धा
आश्वेव वृष्टिकराः दण्डतडिन्मत्स्यपरिघ
परिवेशाः दण्डस्य लक्षणं वक्ष्यति त
डित् विद्युत् मत्स्यो मत्स्याकार एव मेघः प
रिघः प्रतिसूर्यः परिवेशाः तस्य लक्षणं
वक्ष्यति सुरचापमिन्द्रधनुः ऐरावत
स्य च लक्षणं वक्ष्यति सुरचापादसदृशेन

मे
वारा·
ही·
वरः·

यश्चाहितमेवावर्तंशीर्षमिति शंविकिर
णाग्रकेरवमयः पतेमवंयवान्निरयाय·
निभवंतिभवंति नदाग्रहाहिकराः । उ
ग्रान्यदप्याह ॥ विच्छिन्नविषमविव
र्णाविकृतकायकीलायमन्यापविच्छिन्नाः न
नरूक्षाविकलकुलपाण्डुविग्रहाहि
ताः ॥ विग्रहविगमहार्हिमववर्ण
चरंति कीदृशाः विच्छिन्नविषमेति
विच्छिन्नाःखण्डशोगताः विषमाश्चतः
ल्याःविवर्णानष्टवर्णाविकृताविका
रङ्गताः कीलानस्पष्टाः अपसव्या
प्रदक्षिणकल्पाय विग्रहाःपरिवेष्टिताः
ननुयः सूक्ष्माःरूक्षाःदीर्घाःविकलाः
पाण्डुरहिताःकलषाःप्रशमनाः ॥
अथ ग्रामववर्णाविशेषलक्षणमाह ॥ न
ष्टोतिनाश्रमनाश्चनवेदीर्घाःशोषेहि
तावनाः किरणाःशिवायजगतोविन
ष्टेनभाविभानमनाः ॥ पवाविषाः
किरणाश्चमूर्धाःभानुमनः सूर्यस्याविन
मस्कैःतमसाःहितेनमध्याकाशेरश्मिजा·
गतोविषवस्याविनायश्चेयमभवंति
कीदृशाः नष्टोतिनोदीप्तिमन्तःप्रस
न्नाःनिर्मलाःश्चनयःस्पष्टाःदीर्घोया
यामिनःप्रदक्षिणावर्ताःप्रदक्षिणपर्ण

वन्तोयेषांतेनयाविधाः एवमुक्तंयदिः
मोचाविरणामकूलशयति नत्रनजाय
ते नदर्थममोचाकिरणानांलक्षणमाह ॥
शुक्लाकरादिनकृतोदिवादिमध्यान्नगा
मिनास्त्रिग्धाः अच्छिन्नाऋजवोहहि
करालेनमोचाख्याः ॥ दिनकृतश्चा·
हित्यस्ययेशुक्लाश्वेतवर्णाःकराश्चमयो
दिवामध्यान्नगामिनःदिविनमस्युद्दीम
ध्येमलेवगमनशीलाः सकलनभोव्या
पिनइत्यर्थः तेवास्त्रिग्धाःचइन्नाः अच्छि
न्नाः अखण्डः ऋजवः स्पष्टः तेऽमो
चाख्या अमोचसंज्ञारविरश्मयः तेवह
हाहिकराः ॥ अथान्यद्रश्मिलक्ष·
णमाह ॥ कल्माषबभ्रुकपिलाविचि
त्रमांजिष्ठहरितशावलाभाः त्रिविधान्·
वान्विनोहृषयेत्ल्पभयदास्त्रसमाहात
कल्माषःपतिगौरकालवर्णाः बभ्रुवई
बभ्रुपिलाः कपिलाःकपिलवर्णाः वि
चित्रानानावर्णाः मांजिष्ठामांजिष्ठाभाः
हरिताःशुकवर्णाःशावलाभाःहरितश्वेत
कान्तयः वेशांविन्यानाड्नयथे: कुर्वेणा
मिनःवपतेरश्मा अवहृष्टयेभवंति नर्प
समाहाहितसमकान्यरतोल्पमीषइयंद
दाति ॥ अथैतेषामन्नलक्षणानाफ·

ॐ
वारा·
टी·
२३१

231

लाध्यायः ॥ ताम्राबलपतिमृत्युंपीता
हुताशनात्रिभाश्शुनहतासनम् हरिताःपशु
सस्यवधंधूमसवर्णागवांनाशम् ॥ मं
जिष्ठाभाःशस्त्राग्निसम्भ्रमंबभ्रवःपवन
भूरिषम् भस्मसदृशाल्पवृष्टिंतनुभावंश
कलकल्माषाः ॥ ताम्रास्ताम्रवर्णाव
विरसमेघाबलपतेःसूसनाथस्यमृत्युंमे
नायतेव्यसनंवावेददाति केचित्ताम्र
सनमितिपठन्ति हरिताःशुकवर्णाःप
शूनांचवत्सानांसस्यानांचवधंविना
शंकुर्वन्ति धूम्रवर्णाधूम्राभागवांनाशं·
कुर्वन्ति मांजिष्ठंसूमांजिष्ठावर्णाःशस्त्रा
ग्निनासम्भ्रमंसंयोगंकुर्वन्ति बभ्रवः
कपिलवर्णाःपवनभयंपवनेनवायुना
संयुक्तांवृष्टिंकुर्वन्ति भस्मसदृशाभस्म
वर्णाःप्यः अवृष्टिमवर्षणंकुर्वन्ति शुभ
कल्माषाःसितनवसनीलपीतव्यामि
श्रवर्णाः तनुभावमल्पभावमेववृष्टेःकुर्व
न्ति ॥ अथसन्ध्यालक्षणमाह ॥ अ
र्धकपूर्वाजनहृणंमात्रिभसन्ध्यावेत्तोसौ
नियदाहिवावृतम् लोकस्तदारोगयाते
निपीड्यतेशुक्लंवोलोकाविहाङ्गशान्त
ये ॥ वल्मीकपुञ्जप्रतिरूपमिनिलोहि
तम् अंजनवर्णस्वप्रतिरूपनिक्षत्राव ते

त्मात्रिभंनत्सदृशंसन्ध्याकालेरजोयदादि
वाकरमभ्येति सम्मत्वसूपगक्षति त
दालोकेजनपदोरोगशतैर्वृत्तोभिपीड्यते
पीड्यते उपताप्यते तथाशुक्लंश्वेतव
र्णंसन्ध्यारजोलोकानांविवृद्धयेसम्पत्ति
यशान्तयेशिवायचभवति ॥ तथाच
पराशरः ॥ बन्धुजीवनिकाशंतुउप
तोयनिकाशंते काशांतरजसःसूर्यस्य
नःशान्तमाहवेत पांसुवर्णानिकाशान्तु
जसांसहतोरविः राज्ञोविजयमाख्यातिह
द्विजनपदस्यच ॥ अथनादगणलक्षण·
माह ॥ रविकिरणजलदमरुतांसंघा
तोदण्डवत्स्थितोदण्डः सविदिक्स्थितोन
पाणामशुभोविदिग्द्विजातीनाम् ॥ र
विकिरणाःसूर्यरश्मयःजलदोमेघःम
रुद्वायुः एषांत्रयाणांसंघातएकीभावो
यद्दण्डवत्स्थितोभवति तदादण्डइत्यु
तिसंख्यानादण्डइत्युच्यते सचविदिक
स्थितोभवति तदादण्डइतिसंख्याना·
दण्डइत्युच्यते सचविदिक्स्थितोन्नृपा
णांराज्ञामशुभोनिष्टदः दिक्कोणेष्वा
सचतमासदशस्थितःक्रमेणाद्विजादीनां·
चतुर्णांवर्णानामशुभःकेचिन्नाम्नाः·
नदिक्षुद्विजातीनामेवाशुभमितीच्छन्ति

ॐ
वा॰वा॰
टी॰
३३२

अथास्यैव विशेषमाह ॥ शान्तभयान्तेक
वलोद्दिष्टः शाद्वलमध्यसन्निविष्ट उदयमध्याद्ग
तसमयकाले दृष्टोवलोकितः शान्तभया
नकफलो भवति ॥ शान्तभयमातङ्क
मुपद्रवं च करोति शुक्लाद्यसितं तु नृपी
तद्रसनो विप्रादीन्ब्राह्मणक्षत्रियविट्शू
द्रान्निहन्ति चात्मजान् यस्यादित्यो भिम
विसम्मुखेसदण्डलाद्दिशामाशान्तिह
न्ति अर्कसान्निध्य सोभाग्यमस्य मङ्गलमर्ध
मुखांशीति ॥ अथान्यलक्षणमाह ॥
दधिमण्डशङ्खप्रौनीलाभानस्त्राद्दौ वमध्यगो
न्ननः पीतस्त्रुतिनाश्रुवनाचनम्रलाश्रु
विह्रिक्त्राः ॥ अत्रतत्स्मेघखण्डाः दधि
मण्डशङ्खप्रख्येनात्यर्थः तथानी
लोनीलवर्णाभानस्त्रादोमध्येमाल्यादय
ति तस्त्रीलः मवत्वमध्यगाः आकाशम
ध्यभागस्थः तथाचनामेघाः पीतस्त्रुति
ताः पीतेनपीतवर्णेनस्त्रुतिना रंजिताश्रुते
चनम्रलाः घनानि सम्मन्तानि म्रलानि येषा
म् एते मर्वपव्यविह्रिक्त्राः श्रुखंताह
हिंकुर्वन्ति ॥ अथाथ लक्षणेनापि यामेः
शुभाशुभमाह ॥ अतलोमगोष्ठहेशमे
गतेयाथिनोल्पयस्यवयः वालेनहपति
नृपतियुवराजामात्ययोर्मृत्युः ॥ अत्र

वृद्धेमेचनवैयायिनो जिगामिषोर्वयस्यवा
ज्ञोर्नेलोमगतेनन्त्यश्चाजङ्गमाने शमेग
तेकस्मात्रहेत त्स्यैवयायिनावधोमरणंभ
वति तस्मिन्वावृतवैवालनवोशतेऽपि
णिवालहृन्तमद्दशोशमेगते युवराजामा
त्ययोर्मृत्युर्मरणंभवति अर्थराज्यभागयुव
राजः अमात्योमंत्री ॥ अथपुनरपिस
न्ध्यालक्षणमाह ॥ उत्पलवैडूर्याम्बु
जकिंजल्काभाप्रभंजनोन्मुक्ताः सन्ध्या
करोतिहर्षं विकिरणाज्ञासितामयाः ॥
एवंविधासन्ध्यासद्यस्तस्मिन्नेवाह्निहर्षं
वर्षणं करोति कीदृशी उत्पलनीलोत्पलं
वैडूर्यं मणिनीलपीतः अम्बुजकिंजल्क
पद्मकेसरम् एषां सदृशी आभाकान्तिर्य
स्याः तथा प्रभंजनोन्मुक्ताः प्रभंजनेनवाते
नोन्मुक्ता रहिता तथा विकिरणाज्ञासि
ता विकिरणाज्ञासिता विकिरणैः सूर्य
रश्मिभिरुज्ञासिता प्रकाशीकृतेति ॥
अन्यलक्षणमाह ॥ अशुभाकृतिघनना
न्धर्वनगरनीहारधूमपांशुला आशुभा
करोत्यवग्रहमत्यतोशहकोपकरी ॥
अशुभाशुभनिघश्राकृतियेषांचनानामेघा
नांगन्धर्वनगरनीहारधूमपांशुकृताय
इत्यर्थः तथागन्धर्वनगरंवपुरंनीहारधू

ॐ
वारा॰
टी॰
२२२

२३३

मयोस्तवः प्रसिद्धाः एतैर्युक्तायां सन्ध्यायां
शस्त्रकोपकरोति ॥ अथ वर्णस्तत्फल
सन्ध्यालक्षणमाह ॥ शिशिरादिषु वर्ण
शोणपीतासितविचित्रपद्मरुधिरनिभः प्रकृ
तिभवा सन्ध्यायां स्वर्तौ शस्ता विकृतिर
न्या ॥ शिशिरादिषु वसन्तादिषु शो
णादयो वर्णाः सन्ध्यायां प्रकृतिभवाः स्व
र्तुजा स्वभावात्मीयर्तौ शस्ताः शुभा भव
न्ति तद्यथा शिशिरे शोणो लोहितवर्णः
सन्ध्या शस्ता शुभा वसन्ते पीता ग्रीष्मे सि
ता श्वेतवर्णाः वर्षासु विचित्रा नानाविधा श
रदि पद्मवर्णा रक्तगौरा हेमन्ते रुधिरनिभा
अतिलोहिता एते स्वभावात्मीयर्तौ शस्ताः
अन्या विकृतिविकारः शिशिरादिषु ये
वर्णाः क्रमेणोक्ता एव यदा विपर्ययेण
भवन्ति तदा विकृतिविकारो ऽशुभ इत्य
र्थः ॥ तथा च गर्गः ॥ वसन्ते मधुव
र्णाभा अथवा रुधिरसन्निभा ग्रीष्मे श्वेताव
र्णाभा पीताल्पवर्णा वा शस्यते नीललो
हितशुक्लाभा सन्ध्या वर्षासु वार्षिका
मांजिष्ठवर्णा शरदि पीताभा वा प्रशस्यते
हेमन्ते बभ्रुवर्णा वा पिङ्गला वापि शङ्किता
शिशिरे शोणवर्णा च सन्ध्या क्षेमसुभिक्ष
दा ॥ स्निग्धा प्रसन्ना विमला सप्रभा ता

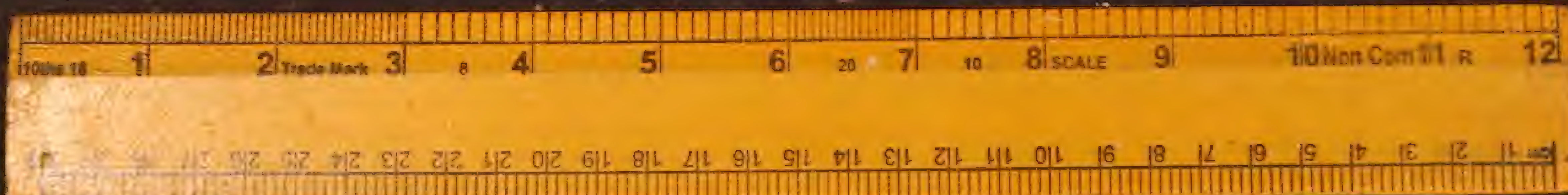
लापिता संध्या यथा स्ववर्णाभा शान्तदिज
स्रगा शुभा ॥ अथान्यल्लक्षणमाह ॥
आयुधभृन्नररूपा छिन्नाभ्रपरभयाय भवति
परेषां शत्रूणां सन्ध्या भयमुत्पादयति ॥
सितलघुपरिशुक्लवर्णैर्गन्धर्वनगरे अर्कोच्छा
न्नेयेन ह्रादित इत्यर्थः तस्मिन्पुरलाभः
येन पुरं नगरमाक्रान्तं कर्तुं तस्य लाभो भव
ति भङ्गे नाशः अर्कं यदा मध्यात्कपुरं
वियते तदा पुरस्य नाशः परैर्लभ्यते भ
वति ॥ अन्यदप्याह ॥ सितसितान्त
घनावरणं रवेः भवति हाहिकरं यदि सन्ध्य
तः यदि च वीरणगुल्मनिभैर्घनैः स्थितमभ
तैरदीनदिग्गङ्गैः ॥ सिता शुक्लासितः
सितान्तासितन्तशुक्लो नोप्येषां तैः सितासि
तान्तैः घनैर्मेघैः रवेरादित्यस्य गाम्भीनादादि
तनः आवरणमाच्छादनं यदि भवति
तदा हाहिकरं भवति यदि च दिवसभर्तुर
दित्यस्य घनैर्मेघैः वीरणगुल्मनिभैर्वीर
णस्तम्भविशेषस्तस्य गुल्मसमूहस्तत्स
दृशैरदीनदिग्गङ्गैः शान्तदिक्संभूतैस्स
द्भूतैरादित्ये नावरणं भवति तदाहिकर
म् ॥ अथ परिवेषास्तत्स्वभावमाह ॥
स्पष्टविपुलितलः परिवासितः ...
स्नवपूर्वेलकोपहत वनकरूपप्राव
लदाहिदस्याचितरुक्समकालसमायिनः ॥

श्री
यात्रा
टी
२२४

234

सवितुरादित्यस्य परिधिः तिर्यक्स्थितामेघरे
खेत्यर्थः उद्गमकाले उदयसमये उत्थितः
उत्थितोऽस्मितः शुक्लोऽयदि दृश्यते तदास्य
स्यराज्ञो विपत्तिकरोऽरुन्तुदः दानजतल्प
वपुः रक्तसवर्णे बलस्य सेनायाः कोपद
ऋद्धुर्द्धः बलस्वामिनो वा कुप्यति ॥ अ
थपरिधिविधानं शुभाशुभमाह ॥ उ
भयपार्श्वगतौ परिधी रवेः प्रचुरतोयक
रौ वपुष्मन्तौ पृथक्समस्तकउत्पारि
वारिणः परिधयोः लक्षणापि नवारिणः
रवेरादित्यस्य परिधी प्रतिसूर्यं उभयत
पार्श्वगतौ पार्श्वद्वयस्थितौ वपुष्मा
शरीरेणान्वितौ सूर्यसूर्यौ तौ यतस्त
योस्तयोः पवर्षणेन तथाभूतौ प्रचुरतोय
करौ बहुजलप्रदौ अथपरिधयस्तस्म
स्तकम्परिवारिणस्त्वकालदिग्वापि
रोभवति तथा वारिणोजलस्य वारण
विनाशितेवर्षतोऽत्यर्थः ॥ अथस
न्ध्याघनानां लक्षणमाह ॥ ध्वजातप
त्रपर्वतद्विपाश्ववपुर्धारिणः जयाय
सन्ध्ययोर्हेतारणायरक्तसन्निभाः ॥
पलालधूमसंचयस्थितापमाः स्वलाह
काः बलान्यरिजमृदयोविवर्धयन्ति
धूम्नाम ॥ विलम्बिनोद्रुमोपमान
खिगारुणप्रकाशिनः घनाः शिवायस

न्ध्ययोः पुरोपमाश्चभावहाः ॥ एवंविधा
घनामेघाः सन्ध्ययोर्हेर्नृपाज्ञयायत्प्राणां
नानां वा भवन्ति कीदृशा ध्वजातपत्रेति ध
जः प्रसिद्धोविविधपटनिर्मितोविक्रम ॥
आतपत्रंछत्रम पर्वतः शैलः द्विपो हस्ती
अश्वस्तुरगः एतेषामहरगारूपधारिणस्त
दाकृतयस्त्वर्थः तथा रक्तसन्निभाः क्षत
लोहितारक्तायसंग्रामायभवन्ति प
धूमेति एवंविधा बलाहकामेघा अरिब
मूहयः स्निग्धशरीराः शुभास्तोराज्ञो बला
निसैन्यानि विवर्धयन्ति वर्द्धयन्ति
कीदृशाः पलालधूमसंचयस्थितोपमा
पलालस्य धूमस्य संचयः समूहः प
लालधूमसंचयस्थित इव तदुपमास्त
स्मादृशाः विलम्बिन इति एवंविधामेघ
स्सन्ध्ययोः शिवाय श्रेयसे भवन्ति कीदृ
शाः विलम्बिनोलम्बमानाः द्रुमोपमाह
स्ताकृतयः खेगारुणप्रकाशिनः खगाग्र
तोवयसावरुणेनालोहितेनान्वितेन प्र
काशिनोदीप्तजनकाः तथा पुरोपमाः
पुराकाराश्चभावहाः शुभमावहन्ति
अथविशेषलक्षणमाह ॥ दीप्तविह
ङ्गाशिवाश्चखचतुष्पादरजःपरिघादि
युताच प्रत्यङ्गमर्कविकारयुताववदेशा

ॐ
वारा·
टी·
२३५
235

नरेशस्याभिद्रवधाय ॥ एवंविधासंध्यादेश
स्यजनपदस्यनरेशस्यराज्ञःस्याभिद्रवस्यवव
धायनाशायभवति कीदृशीदीप्तैःमृगैः
भिमृगैर्विहङ्गैःपक्षिभिः तथाशिवाभि
दीप्ताभिर्दीप्तैश्चमृगैरारण्यप्राणिभिर्दृष्टा
कृतशब्दा तथादण्डेनरजसापांशुनाचसं
युक्ता आदिग्रहणान्मरवापगन्धर्वनगरा
नीहारादयः प्रत्यहमनुदिनमवैविकृ
तपुनावासविकारार्कसंयुक्तास्तद्रूपान्यत्व
विकारवन्तः ॥ तथाचपराशरः ॥ अथसं
ध्याह्नियाज्जनालरेवेभूमध्यःफलमादिशे
त् रश्मिसंयुक्तायांतमसावृतायांनिर्मल
स्निग्धायां शान्तमृगद्विजायामसत्रायाम
नुपहतायां संध्यायांयोगक्षेमंविद्यात्
विपर्ययेविपरीतायांश्वेतायांवसुहृद्दितं
स्यामेवपरिमण्डलायांरक्तायांहरितायां
शस्त्रकोपमांजिष्ठायामग्निपीतायांवर्णो
द्रोगश्यामायांचौरतोभयं नीलपीतायां
मित्रिगवांहरितालवर्णायांवर्षंनीलरक्ता
यामवग्रहंच श्यामाहालगोसस्यात्यय
ध्वानंविद्यात् धूम्रधूसरतद्रूपायामेवा
राज्ञःसेनापतेर्वावधःस्यात् सद्रवपूर्ण
वर्णायांनीलाभांवनस्यामेवसन्ध्यायां
मायामन्तेवर्षंरूतावग्रहं तथापीत

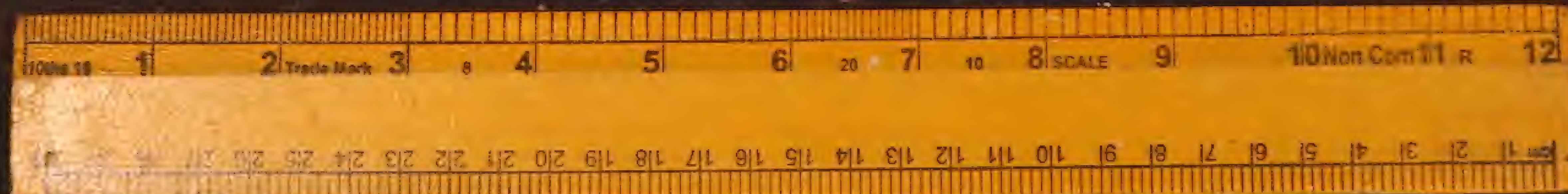
मांजिष्ठामग्निजीविनांवधाय लोहितस्य
वाऽवैरहडयेमर्वपवचविरागाः पंचरागा
वायुभ्रायपश्चलोहितैनैवालिम्पद्भ्यश्चवध
यात्रिंस्यात्गापीयोगक्षेमायभवति चात्र
प्रतिसूर्यःशक्रचापंतदण्डकःपरिवेशनम्
तथैरावमदास्त्वस्निग्धयोश्चार्करश्मयःवि
द्युतोभूरिकाराश्चवर्णेच प्रदक्षिणाम
न्यामयदिदृश्यन्ते संध्यावर्षस्यलक्षण
मिति ॥ तथाचकाश्यपः ॥ दिनरात्र्यं
तरेसंध्यासूर्यस्यार्धप्रदृश्यते यावत्ताव
दारभ्यश्रुतोवाप्यशुभापिवा तेभामलेश्वभ
दिवाःपक्षाकृतसमप्रभाः मारुतोवातिसं
रंभस्त्वविलोमःसुशीतलः एवंसंध्याशु
भाज्ञेयाविपरीताशुभाश्चता हन्तावसवि
काचाकोलव्यालापनतादिता स्निग्धाद
एडपरीवेशास्त्रचापविभूषिता स्निग्धवर्ष
प्रदासंध्याजयारोग्यविवृद्धये ॥ अथैत
संध्यालक्षणयोक्तानांफलानांफलका
लनियममाथेमाह ॥ प्राचीनलक्षणमेवं
क्रमपरासंध्यालद्राह्वाफलं शुभाशुभान्यौ
वेगवेलपरिद्याःऊर्ध्वंलिमध्यानदेन तद्
न्नयंकेरेन्द्रकामेकातडित्स्वन्यकेमेघानिलं
तस्मिन्नेवदिनेस्वमेवविरुगास्त्रमाहपाका
सगाः ॥ प्राचीस्वांसंध्याशुभमशुभमेवं

ॐ
वारा०
टी०
२२६

फलंतत्क्षणंतस्यामेववेलायांकरोति तत्र
मयरा अपराषष्ठ्रिमादितीया सन्ध्याशुभ
मशुभंवाफलेनतंरात्रौकरोति लक्षाद्याफ
लमिति सन्ध्याफलमुक्ताकालेयदिद्दश्य
ते तदालक्षादिनश्येप्सभवति सप्ताहा
दिति परिवेशस्सूर्यचन्द्रयोःरेखामंडलिः प
रिखलिपकिस्याग्निनासर्धोस्येशूलसमये
वामेत्रेरेखा पतेद्दष्टाःसद्यस्तस्मिन्नेवाह
निफलंकुर्वन्ति येष्ठुद्दिष्टायथर्थे यदिसद्यो
नकुर्वन्ति तदाहिति सूर्यकरस्सूर्यरश्मय
अमोघादिका॥ इन्द्रकार्मुकमिन्द्रधनुः न
द्दितविद्युत प्रत्यर्कःप्रतिसूर्यःमेघास्रश्च
ति अनिलोवातः एतेसर्वेएवतदूत सद्यः
शुभमशुभंवाफलंकुर्वन्ति तदासप्ताहान
यदिसद्योनकुर्वन्ति । तस्मिन्नेवाति विहगाः
पक्षिणः शुभमशुभंवासन्ध्याकृतंफलेन
स्मिन्नेवदिनेकुर्वन्ति तदाअष्टमेदिनेऽथवा
द्दीविकल्पेसप्ताहयाकाम्रगाः म्रगाःआर
एयपशुस्ति सप्ताहूपाकाः सप्ताहमध्येपा
कंफलंशुभमशुभंफलंशुभमवाकुर्वन्तीति
अस्यशुणाह ॥ एकदेशस्थायोजनंभाति
सन्ध्याविद्युद्भासायस्यकाशीकरोति पं
चाह्वानांगर्जितंयानियाह्वानास्वीयतोकेवि
दल्कानिपाते ॥ सन्ध्यादीस्याकान्त्याः

एकंयोजनंभाति प्रकाशयति तावताव
न्मात्रएवफलदायोजनफलप्रदेत्यर्थः
तथाविद्युद्भासातडिद्दीप्ताषड्योजनानि
प्रकाशीकरोति षण्णांयोजनानांसाफ
लदेत्यर्थः अह्लानामेवानांगर्जितंशाब्दः
पंचयोजनानियानिगच्छति योजनपंच
केफलदइत्यर्थः नास्त्रायनेतिकिविद्दूव
लास्यएवमाहः यथोल्कानिपातेइयत्ता
परिछिन्नतिनास्ति । सर्वत्रसाफलदेत्य
र्थः ॥ तथावदेवलः ॥ सन्ध्यात्रयो
जनंभातिविद्युद्भासाषडेवहि मेघशब्द
स्तुपंचानांयोजनानांफलप्रदः ॥ उल्का
सर्वफलदावशुभावाप्यशुभापिवाति ॥
अन्येषामप्याह ॥ प्रत्यर्कसंज्ञाःपरि
घिस्तन्मात्रियोजनाभःपरिचस्यपंच ष
ट्‌पंचरश्मयपरिवेशाचक्रंरेखामरेशस्यधनु
र्विभाति ॥ प्रत्यर्कसंज्ञकःप्रतिसूर्यस्तस्य
परिधिस्त्रियोजनाभः त्रयाणांयोजनानां
तस्याभाकान्तिर्दृश्यते योजनत्रयेफ
लदइत्यर्थः परिघस्यपंचपंचसुयोजने
षुपरिघोदृश्यते तावत्स्वेवफलदः प
रिवेशचक्रंपरिवेशमण्डलंषट्‌सुचतुर्थं
स्तस्यपंचसुवायोजनेषुपरिघोदृश्यते
परिघोदृश्यतेतावन्मात्रएवफलम् अ
मरेशस्येन्द्रस्यधनुरिन्द्रचापदशयोजनानि
विभाति [illegible]

श्री
वारा॰
टी॰
२३७
237

विभाति । प्रकटीकरोतिद्युमानोयोजनं
नाफलदमित्यर्थः ॥ महोत्पलविर
चितायांसंहिताविवृतौसन्ध्यालक्षणं
नामाध्यायःएकोनत्रिंशः ॥ ॐनमःसूर्या
य ॥ अथदिग्दाहलक्षणंव्याख्याय
ते ॥ तत्रादावेववर्णभेदेनतस्यैवफल
माह ॥ दाहोदिशांराजभयायपी
तोदेशस्यनाशायहुताशवर्णः यश्चारु
णःस्यादपसव्यवायुःसस्यस्यनाशंसमव
दोतिदृष्टः ॥ दिशांदाहोदिग्दाहः
पीतःपीतवर्णोराजभयायनृपतीनांभ
यावहाति तथाहुताशवर्णोग्निसमप्र
भोदेशस्यजनपदस्यनाशायक्षयायभ
वति यश्चारुणोलोहितवर्णःस्यादपसव्य
वायुरपसव्योवायुः यस्यसदृशोवलोकितो
सस्यनाशंक्षयंकरोति ॥ अथान्यदप्या
ह ॥ यातीवदीप्त्याकुरुतेप्रकाशंक्षा
यामपिव्यंजयतेर्कवद्यः राज्ञोमहद्भेद
यतेभयंसशस्त्रप्रकोपंक्षतजानुरूपः
यदिदिग्दाहोतीवदीप्त्याद्युतिकान्त्याप्र
काशंकुरुते तमश्योतिजनयति तथा
योर्कवादादित्यवच्छायामपिव्यंजयते
दृश्यमानायेभावाःस्वकीयांछायांउत्पाद
यन्तीत्यर्थः सचराज्ञोन्त्यपस्यमहद्भयं
वेदयते शस्त्रोत्पातिक्षतजानुरूपोरक्तवा

णः अनिलोहितद्युतार्थः सस्यस्वकोपंक
रोति ॥ अथसर्वासांदिक्फलमाह ॥
प्राक्क्षत्रियाणामनरेश्वराणांप्राग्दक्षिणे
शिल्पिकुमारपीडा याम्येमहोग्रैःपुरुषैस्तु
वैश्याद्दूताःपुनर्भूःप्रसवाश्चकोणे ॥
पश्चात्तुशूद्राःकृषिजीविनश्चचौरास्तुरंगै
स्सहवायुदिक्स्थः पीडांव्रजन्त्युत्तरतश्च
विप्राःपाषण्डिनोवणिजश्चशार्व्या
म् ॥ प्राक्पूर्वस्यांदिशिदिग्दाहोदृष्टः
क्षत्रियाणांक्षत्रियजातीनामनरेश्वराणां
नरेश्वरवर्ज्यानांमाहीनांपीडांकरोति
तथाप्राग्दक्षिणेआग्नेय्यांदिशिशिल्पि
नांलोहकारस्वर्णकारादीनांकुमारा
णांचपीडांकरोति याम्येदक्षिणेवैश्याज्ञा
तयः उग्रैःक्रूरैःपुरुषैस्सहपीडांव्रजन्ति
प्राप्नुवन्ति दूतागमागमिकाः पुनर्भूश्च
प्रसवाश्च पुनर्भूस्त्रियःकोणेनैरृत्यांदिशि
पीडांव्रजन्ति अतस्तयोनिर्वायाःपुनरुत्प
न्नेनापुनर्भूः तथावपुनर्भूमाह्ते भृ
योयादतत्वाख्याविधिः पश्चात्तुशूद्रा
इति शूद्राःशूद्रजातयः कृषिजीविनः
कार्षकाः पश्चात्पश्चिमायांदिशिपीडां
व्रजन्ति वायुदिक्स्थोवायव्यांदिशिस्थि
तोदिग्दाहश्चोरास्तस्करास्तुरंगैरश्वैस्सा

ॐ
वारा॰
टी॰
२२८

रूपीडां व्रजन्ति उत्तरस्यां दिशि विप्राश्चान्
ण्णाः पीडां व्रजन्ति पाषण्डिनो वैद्यवाल्याः
वाणिजकाश्च क्रयविक्रयजीविनः प्राच्यां
मैशान्यां दिशि पीडां व्रजन्ति ॥ तथा च
काश्यपः ॥ प्राच्यां दिशि प्रदीप्तायां क्षत्रि
याणां भयमादिशेत् आग्नेय्यां तु कुमारा
णां वैश्यानां दक्षिणे स्थिता नैरृत्यां च
स्त्रियो हन्ति शूद्राः पश्चिमस्यां तथा वाय
व्यायां चौरभयं विप्राणामुत्तरे तथा पाष
ण्डवणिजां पीडा मैशान्यां दिशि दीपितेति
॥ अथ शुभलक्षणमाह ॥ नभः प्रसन्नं वि
मलानि भानि प्रदक्षिणं वाति सदागतिश्च
दिशां च दाहः कनकावदातो हिताय लो
कस्य सपार्थिवस्य ॥ नभश्चाकाशं प्रस
न्नं निर्मलं तथा भानि नक्षत्राणि विमलानि
स्निग्धानि सदागतिर्वायुश्च प्रदक्षिणं वाति
प्रदक्षिणं वहति दिशां च दाहो दिग्दा
हः कनकावदातः कनकवत्सुवर्णवद
वदातो निर्मलः तथाभूतः सपार्थिवस्य
सर्वस्य लोकस्य जनपदस्य हिताय श्रेय
से भवति ॥ भट्टोत्पलविरचितायां सं
हिताविवृतौ दिग्दाहलक्षणं नामाध्याय
स्त्रिंशः ॥ ॐ नमः सूर्याय ॥ अथ भू
कम्पलक्षणाध्यायो व्याख्यायते तत्रादौ

वेवताऽसिमित्राद्यैर्मुनीनां मतभेदप्रदर्शना
र्थमाह ॥ क्षितिकम्पमाहुरेके बृहदन्त
र्जलनिवासिसत्त्वकृतम् भूभारखिन्नदि
ग्गजविश्रामसमुद्भवं चान्ये ॥ एके मुन
यो बृहदन्तर्जलनिवासिसत्त्वकृतम् क्षिति
कम्पमाहुः कथयन्ति बृहन्तो महान्तो ये
च सत्त्वाः प्राणिनो ग्राहमकरमत्स्यनक्रकू
र्मशिशुमारप्रभृतयोऽन्तर्जले जलमध्ये नि
वसन्ति तत्कृतं क्षितिकम्पं चलनमाहुः
तेषां जलसंक्षोभास्फालयन्तीनाम् भूभार
खिन्नेति तथान्ये गर्गादय एवमाहुः भूभा
रेण क्षितिभारेण हेतुना खिन्नाः श्रान्ता ये दि
ग्गजा दिङ्नागास्तेषां विश्रामतस्समुन्नत
दुद्भवं क्षितिकम्पमिति ॥ तथा च गर्गः
चत्वारः पृथिवीनागा धारयन्ति वसुंधरां
वर्धमानस्सुवृद्धश्चानिरुद्धश्च पुष्पश्रवाः
वर्धमानो दिशं पूर्वां सुवृद्धो दक्षिणां दिशम्
पश्चिमामनिरुद्धस्तु सौम्यां पुष्पश्रवाः
नियोगाद्ब्रह्मणो ह्येते धारयन्ति वसुंधराम्
ते श्वसन्ति यदा श्रान्ताः सवायुः प्रश्वसितो मह
न् वेगान्महीं चालयते भावाभावाय देहि
नामिति ॥ अथैवान्यन्मतान्तरमाह ॥
अनिलोऽनिलेन निहतः क्षितौ पतन्सस्वनं
करोत्यन्ये केचिददृष्टकारितमिदमन्ये

ॐ ऋत्वार्थाः ॥ अन्येवमिहात्ययपवमाऽः
वा॰ अनिलोवायुः सवनमास्थायुरेलेवाति
टी॰ लेनतिहतस्ताडितः छिन्नोभूमौपतति
ब्रहे सवपतन्मस्वनेमयाहंभूवत्यकरोति
उत्पाटयति ॥ तथाचवामिहः ॥ यदा
239 निबलवान्वायुरन्तरिक्षानिलाहतः य
तत्याशुमतिर्थानोभवेद्वानिलसम्भवः
तस्ययोगाभिपतनस्थलमन्याहृताहितिः
मोऽभिधानसमर्थः स्यात्सन्निधौतोमहो
बलस्येति केचित्हृहकारित्वामिति । के
चिद्दृग्गोदयइदंभूकमाहहकारितेश
ऋः अस्यशाहेनधर्माधर्मावुच्यते नाम्ना
कारितेवत्तामित्यर्थः कालियमेणाभिहृ
डेनप्रजानामशुभंसूचनायशुभभूकम्प
मुत्पद्यते अथमेणाभिविडेनप्रजानाम
शुभंसूचनायाशुभभूकम्पमुत्पद्यतेइ
ति ॥ तथावदद्गर्गः ॥ प्रजाधर्मेव
नायवनवकम्पशुभंभवेत् जनानांश्रेय
सेनित्यंविसृजन्तिसुरोत्तमाः विपरीतश्च
मायुजनानामशुभंतथा विसृजन्तिज
नानानदुःखेषाकाभिहृड्रगेरति ॥ अ
नेमाचार्यायसामानहेयामतयः॥ ददंव
न्मयाणशाहरनेवनाः किंतदित्याह ॥
गिरिभिः पुरुषसयहैवेसथायपतनाद्धिरत

पतनाद्दिश्चाकम्पितापितामहमहामव
महामिमशोडम ॥ भगवन्माममेतज्ज्ञ
याहृतेयदचलेतिनजनथाकम्पतेचलेश्च
लाद्रिःशाक्लाहनाम्यवेदस्य ॥ तस्मात्सगड्
हगिरेकिंचिन्मृगितायंचेतितमोधत
मामवलोचनमानेमालोक्यपितामहः
प्राह ॥ मनुहृदैल्हधान्याःहिपङ्काल
गसौलपदम्भगायमात्रःहनामिनुक्त
माभैषीरितिचवत्समनोमाह ॥ किन्त
तिलदहनमहरपतिवरुणास्सरदसन्यला
वेणाधार्यम ॥ पार्श्वचिवनभोगुहि
नतिशोकस्यायिश्यालि ॥ पुराहवेणि
भिःपर्वतैस्सपक्षैःपक्षसहितैःवसुधाम
प्रपतनाद्दिश्चाकाशाद्भूमिपतनाद्भिःभूम्या
श्चाकाशमुत्पतनाद्दिगाकम्पिताबाल्यमा
नामतो अमरमहामिदेवसभायांगताम
श्रोदिसलज्जकता वैकिल्मश्रोडेति पवं
ति सश्रीसमलज्जापितामहंप्रालणमा
हाकवनोकिंतदाह हेभगवन् पिता
महमश्चमेनवयाभगवतानामहृतेयदचा
लेतिश्यतानामिति ततामनतथाप्रव
लैःपर्वतैस्थलादभूमिडाश्रियते सम्या
द्यते तस्मादस्यवेदयताहमोऽपुष्का
नसमर्थेति तस्यादति ततस्यावक्

ॐ
वारा·
टी·
३४·

मन्याः पितामहो ब्रह्मा प्रानने भवेमालो न्य
हृष्टाङ्गदेवप्रोक्तोक्तवान् कोऽहशमानने
मगकृदयाग्रव्यक्त्यागिराचावावनेनेप
न नद्याकिंचिदीमन्त्र रितायथं मताक
प्रस्तुरितो चलमानावयपवोष्टोयास्मि·
न् हेयाकिंचिद्दिनतमयोनिरोधमाणम
तथामास्याविलोचनम् महाघ्नेनानय
नाम्बुनाविलाचनेनयेनवनेनेयास्मिम
हुने किंनत्पितामहरुवाचेत्याह हेह
न्दुशानोयाश्यास्याभूम्यामन्युहरयाविभव
ग्रामेनयान्दियकालिशशैलपद्मभङ्गाय
शैलानांपर्वतानां पुद्भभङ्गायाङ्गकृत
श्रेष्ठनायकालिशवज्रादिपमेरय ततोऽश
करहृकतेमतस्मान्नामित्युक्ता ततोव
मसनेभूमिमाभैषीरित्याह मानवभयेभ
वत प्रकृमयनयामास्युक्तवान् किंनि
न्ति किन्नाग्निलदहनमरपातिवरुणा
ग्निलोवायुः दहनोऽग्निः सुरपतिरिन्द्रि
न्द्रः वरुणोयाम्पतिः एतेचत्वारस्सदस
त्फलानांशुभाशुभफलानामववोधार्थे
मेहवादित्रदिनानिशामाहितचवानिशाव
नयाहिनानि शोधमसदिते यानेयलेकेशा
गिहोत्रिचतुर्भागेषु वायंकंपयिष्यन्ति दि
वसमध्यदेवेथ्याम्निलः कम्पयिष्यन्ति तेः

हितीयेदिनाये भ्रान्निकत्तीयेयहोरात्रिभा·
गे प्रथमेनिशार्थे सुरपतिरहोरात्रस्यचत
र्थभागे निशायश्चार्थे वरुणकंपयिष्यन्ति
एवमहोरात्रचतुर्भागेवायावेलाहितीया
निकृतीयदण्डस्यचतुर्थेवरुणस्यदिनस्य
हौनिशायाश्चहौ एवं प्रागिहविचतुर्भागे
षुवेलामण्डलान्यतानि ॥ तथाचपरा
शरः ॥ पुराभिधीवेगमहद्भावाः पादे
णःपवनपथाविहितमवनिचलनमभिम
मोदा सुरपतिरविहतगतिस्तुपरेकालिशा·
स्तुपातिव्याहिनिपरपक्षार्पणात्रिपात्याव
निसवावाह्निजमतः एवंभयेमपनयाम्य
निलाननलाम्बुपतिसदाभस्त्राःकम्पाःक
हाविज्ञगति हितादिनवादेनाभविष्यन्ती
त्यकंचद्रग्रहणग्रहविकृतवारजोश्रवेप
नाकः यत्केविन्त्राग्निहोत्रचतुर्भागेषुदिन
निशोरित्यरन्याथाव्याव्योनेकवेति प्रत्ये·
कंदिनानिशाः प्रागिहविचतुर्भागेषुनिलद
हनसुरपतिवरुणाः कंपयिष्यन्ति प्रथमे
दिवसचतुर्भागेष्वनिलकम्पयिष्यन्ति राग्रा
वपिचतुर्ष्वचतुर्भागेष्वेवमेवानिलानलसु
रपतिवरुणाः कम्पयिष्यन्ति ॥ तथाच
गार्ग्यानेरपत्याने । रात्रौदिवावसर्वोक्ता
वायव्याःकम्पाउच्यते मध्याह्नवायुरात्रेच
हुताशकम्पाउच्यते दिवारात्रौततीयांशे

ॐ
वारा·
टी·
२४९

241

महेन्द्राभिधीयते चतुर्थेवर्तमानेशेवाह
णांनिर्दिशेद्बुधःइति एतत्रयोमन्दयस्यान्या
नाभावस्याह तत्रचतुर्थचतुर्भे भुद्दिवानत्क्रमाने
लाननेन्द्रवरुणजंकम्पश्चमंविद्यात् ॥ एत
त्सङ्घतंरंगमाह ॥ होत्वाचतुर्थांहोरात्रंहि
याहोत्याद्दियानिशाम् दैवताश्चययोगाश्च
चतुर्थांभगणंतथा पूर्वैदिनार्धेवायव्यञ्च
नैत्र्यार्धेतुपंचमे येन्द्रःपूर्वोत्तरार्धेपश्चि
मार्धेतुवारुणः चत्वारएवमेतस्युरहोरात्रा
विकल्पजाः निमित्तभूताल्लोकानामुत्पाति
केतत्रचलाइति एवचतस्रोवेलाइतिसिद्
म् ॥ अथवायव्यस्यकम्पस्यलक्षणंहवे
लिङ्गानिचाह ॥ चतुर्थीयंमणस्यान्या
ह्निंस्मगाधिरेशवपुष्केति मण्डलमेतद्वाय
व्यमस्यरूपाणिसमासात् ॥ धूमावली न्
कलाकेतनभासिनभसातरजाःक्षितिंभामम
विरुजन्तुमांशुविचरतिरविपङ्कराकभा व
सीचवायव्ये स्य ध्रुवकम्पसस्यार्त्तनौषधीव
यैभिहितः पूर्वपश्चिमोत्सात्द्विरकाम धभ
भवोवणिक्पीडा ॥ इत्यापुक्टेश्वलोक
विगान्यर्थपरयोशिल्पिजनाः पीडन्तेसै
द दाहकउरुपगर्भाणेमनस्याञ्चतनार्धेय
मणायानीति ॥ अर्थमणामनरफलानी
तयायानिचन्द्राविनक्षत्राणि उत्तरफल्गु
नीहस्तश्चित्रोस्वातिविति याविन्द्रापुनर्व

सुःमृगशिरस्सौम्यः अश्वयुगश्विनीरुत्येता
निसप्तनक्षत्राणिवायव्यमण्डलम् एतेषा
मन्यतमस्मिंयदिभूकम्पोभवति तदातद्वा
यव्यंज्ञेयमिति अस्यरूपाणिसमासात्
अस्यचमण्डलस्यसमासात्सर्वैवरूपमाणा
निरूपाणिरूपवैलिंगानिभवन्ति ॥ तान्या
ह ॥ धूमावलीकेतनमाचइति यदावायव्य
आकम्पोभवति तदातानिप्राग्लिंगान्युत्पा
द्यते नभस्याकाशे नभसातवायुःभौमंभूमे
रुत्थंरजोधूलिंक्षिपन्सूर्यविचरति तथाद्
मान्द्रमाविरुजन्भजान्विचरति रविगरिम्यः
अपटुकरावभासीचभवति अपटुभिरचतु
रैःकरैः रश्मिभिरवभासनंप्रकाशंकरोति
तच्छीलः ॥ तथाचगर्गः ॥ प्रथमेत्वस्य
नभोगनिर्घातोल्कामरीचलाः सौम्यादि
न्यार्यमणहस्तचित्रास्वातिरश्विनीअच भवे
त्यनिलजास्सर्वेलक्षणान्यवधारय धूमवां
श्चदिशास्सर्वानभस्यात्क्षिपन्रजः द्रुमां
श्चभञ्जवेरातिवविक्सपतिष्ठितोनिलः सप्तमेह
निकम्पस्स्याद्धमेयनिलसंभवः तस्मादस्य
रूपाणिसमासाद्दिनियद्बंतेनव्याप्तलिंगानी
तिबोद्धव्यम् ॥ अथफलान्याह ॥ वाय
व्येभूकम्पेसस्यानांशालीनामम्बुनोजलस्य
वनानामारण्यानामौषधीनांचक्षयोविना

ॐ
वारा.
टी.
२४२

242

शोभिहितउक्ताः यथाश्वयथुःश्वेतारुःश्ववा
सः उन्मादोविविधैनाःज्वरःकासः यथाभ
वस्तम्भवः वणिजांक्रयविक्रयजीविनांच
पीडाहस्याभवति तथाहपायुपस्थदिति
पस्थदेशयाजनाः श्रायुधस्त्रुत्वापजीविनः
वैद्याकायचिकित्सिकाः स्त्रियोयोषितःक
वयःकाव्यकर्तारःगान्धर्वागायनाःपरेण
येजीवन्तिजनाः तथाशिल्पिनेनोऽस्का
दृश्यतयः श्रथपण्यमेवशिल्पयेषांतेपण्य
शिल्पिनः एतेसर्वेपीड्यन्तेएव श्रावार्येण
ऋषिपुत्रयोर्मतमङ्गीकृतम् वृद्धगर्गपरा
शरकश्यपैस्तस्मतभेदः ॥ तथाचपरा
शरः ॥ वायव्याभिजिह्वासमाक्षिवनार्थ
स्त्यारुत्तान्याइमानिलोकम्यन्तुरुक्षपवनर्प
नैतरुद्रासमश्वास्यसस्यान्युत्क्षेदत्युमदश्वा
मश्वयथुविषमज्वरातंककर्क्षइविरोधनोवि
श्रवणिकपण्यस्त्रीशिल्परूपविर्वेकरकवि
विद्याविवादशीलस्तुङ्करुसायक्दण्डवन्त
मागधमालवसौवर्णपुलिन्दवैदेहसौराष्ट्र
नलदकस्वदशार्णाङ्गवङ्गावलिमालव
घोरवात्रिगर्तसौवीरयौधेयत्वकशिवक
वसातीनर्दालयान्त्यस्यमण्डलस्यदवि
णांस्त्वलिङ्गानिचाह ॥ पुष्पाणिपवि
त्राणाभरणोपित्र्यान्भाग्यसंज्ञानि वर्गो

का

हौतभुजोयंकरोतिरूपान्यथैतानितोल्का
पानांहतमादीप्तमिवाचिरेसदिग्दाहम् ॥
विचरतिमरुत्सहायस्तमाचिरात्सहदिवसा
न्तः॥ आग्नेयमुदनाशास्तलिलाशयस
त्वयोत्सपतिवैरम् ॥ दद्रुर्विचर्चिकाः
ज्वरविसर्पेपाण्डुरोगाश्च दीप्ताजसःप्रव
एडःपीड्यन्तेचाश्मकाङ्गवाह्नीकाः तैङ्ग
णकालिङ्गवङ्गद्राविडाःशबरानेकविधाः
पुष्पःआग्नेयंकृत्तिकाविशाखाभरणीपि
त्र्यंमघाअजस्त्राहेनैकाकृत्वाने एवमजंस्तवं
भद्रपदा भाग्यसंज्ञापूर्वफल्गुनी एतानि
सप्तनक्षत्राणिहौतभुजोयंवर्गः कृतभुजेः
कृतभुककल्पायंहौतभुजः आग्नेयमण्डले
श्रथानन्तरमेतानिवक्ष्यमाणानिरूपाणि
विकृतानिसमाहात्स्वेंकरोति तारोल्काः
पातरुतमिति श्मशुरमाकाशंताराल्कापा
तरुतम् ताराणांउल्कानांपानेश्चावृतंव्याः
प्तम् सदिग्दाहंदिग्दाहसहितम् आदी
प्तमज्वलितमिवलक्ष्यते सप्तदिवसान्तः
सप्ताहमध्येसप्तदिवसानितः मरुत्सहायवान
सहितोविचरतिदृश्यते ॥ तथा
चगर्गः ॥ द्वितीयेकृतभुग्भोगोनिर्घातो
ल्कामहीचलाः पित्र्यभाग्याचपुष्याग्नि
विशाखाग्रयसदैवते भवन्त्यमनजालचत

तं

ॐ
वारा॰
टी॰
२४३

द्वाणानिनिर्दिशेद्यमे नाशोल्कापातदिग्दाहै-
र्वदीप्तैर्लक्षणैर्नभः मरुत्सहायस्सप्ता-
र्चिस्समाह्वानश्वरन्यापि सप्तमेहनि वि-
ज्ञेयः कम्पश्चानलसम्भवः ॥ अथ फला-
न्याह ॥ आग्नेये तु कम्पे बुद्बुदानां मेघा-
नां नाशो भवति सलिलाशयानां जलधरा-
णां वापीकूपतडाकानां मलयश्च शोषः
नृपतीनां राज्ञां परस्परं वैरं द्वेषः दद्रुत्वग्वि-
कारः विचर्चिका रोगविशेषः पादजन्य-
विकारः ज्वरः विसर्पिका श्वासविकारः पाण्डु-
रोगः उदरामयः एते सम्भवन्ति दीप्तौज-
सः इति दीप्ततेजा येषां ते दीप्तौजसः तेजस्वि-
नः प्रचण्डाः क्रोधिनः एते पीड्यन्ते पीडां
आप्नुवन्ति तथा अश्मकाजनाः अङ्गाः ।
वाल्हीकाः तङ्गणाः कालिङ्गाः वङ्गाः द्र-
विडाः शबराः एते अनेकविधाः बहुप्रका-
राः सर्वे एव पीड्यन्ते ॥ अथ वारुणम् ॥
आर्द्रान्त्याजयमापिभुजगभयदैवतेषा-
नलोभिकंपयन्त्यर्णवसरित्स्रोतस्सामयः
त्नपयन्त्यावोविरोगवकपिदकयाएदुक-
गजाम्पिहिकनतन्भूतासक्तविशेषाद्रान
पार्थिकानिविनश्चलिदयवरुणाक्षिकवंशो
कामनृपमकेत्वाउत्तरनतवारषिविका-
ह्निगते वैवेनस्निग्धसमाश्रुमयदेशादायाः

णोष्णादिनाति ॥ अथैन्द्रस्य मण्डलस्य ल-
क्षणं सर्वलिङ्गानि फलान्याह ॥ अभिजि-
च्छ्रवणधनिष्ठाप्राजापत्यैन्द्रवैश्वमैत्राणि ।
सुरपतिमण्डलमेतद्भवति च कम्पस्य तुल्यानि ॥
चलिताचलवर्ष्माणो गम्भीरविराविणस्त-
डित्वन्तः गवलालिकुलाहिनिभा विसृज-
न्ति पयः ॥ पयोवाहाः । ऐन्द्रं श्रुतिकु-
लजातिख्यातावनिपालगणपविध्वंसि
अतिसारगलग्रहवदनरोगकृच्छर्दिको-
पाय ॥ पार्थिवगर्भैर्योरवाकिरातकी-
राभिसारलहमद्राः अश्मकनगराग्रमाल-
वपीडाकरमिष्टदृष्टिकम् ॥ अभिजित्
श्रवण धनिष्ठा प्राजापत्यं रोहिणी ऐन्द्र
ज्येष्ठा वैश्वमुत्तराषाढा मैत्रमनुराधा
एतानि सप्त नक्षत्राणि सुरपतेरिन्द्रस्य
मण्डलमेतत् अस्यापि समाह्वानस्यैवं रूपा-
णि भवन्ति पयोवाहा मेघाः पयः पानीयं
विसृजन्त्युत्सृजन्ति कीदृशाः चलिताच-
लवर्ष्माणः चलितानामचलितानां पर्वता-
नामिव वर्ष्म शरीरं येषां ते तथाविधाः
तथा गंभीरविराविणः गंभीरो मधुरो विरा-
वश्शब्दो येषाम् तडित्वन्तस्तडितो
विद्युतस्ता विद्यन्ते येषु गवलं माहिषशृ-
ङ्गं अलिकुलं भ्रमरकुलम् अहयस्सर्पाः

ॐ
वारा·
टी·

२४४

तनिमालत्सहयाः ॥ तथा च गर्गः ॥
निशापैतयदाभवेदुल्कानिर्घातभूचलाः
मैत्रेन्द्रवैश्वश्रवणाभिजिद्रोहिणिवासवैः
स्यादिन्द्रसम्भवःकम्पोलक्षणानिचमेशृ
णु वर्षानिवहवोमेघावराहमहिषोप
माः धन्वलोमधुरानुनादावान्विद्युद्भासित
मूर्त्तलाः "स्नुतेस्थानिसंयुक्तेप्रधानकुले·
जातिजन्मयेषांतेनथाख्याताः कीर्तिभु
क्ता अवनिपालाराजानः गणपःसमूह
पतयः येषांविध्वंसिनाशकरम् अतिसा
रअतीसारः गलग्रहःकण्ठरोगः वृद्
रोगाः सवगदः यताऽल्करोति अथकोट
कोपायभवति कान्दिप्रकोपंकरोतिका
शेयाजनाः युगन्धराः पौरवाः किराताः
कीराः अभिसाराः हलामद्राः अच्युताः
मराष्ट्राः मालवाः एषांपीडाकरम् न
थाद्रष्टहासिकरम् इष्टमभिमतंद्रष्टिक
रोति ॥ अथापि पराशरः ॥ पैंद्रवैश्व
देवप्राजापत्यसौम्यादित्यमैत्रेषु सुरपति
दैवेतिमतिवालयमुदृष्टाम्भोदयनायमी
नपानान्तेसवायान्वप्रथितकुलाधिपतिस्व
यानतीचकामगोराभिसारदाहशकाकि
रातपौरवाच्युतवाणेत्तमालवमद्रवंड
ककामिकाश्चकैलासपहलवद्रा·

लानामपतापयति ॥ अथवारुणस्यम
ण्डलस्यलक्षणंपूर्वलिङ्गानिफलमाह ॥
पौस्णाप्याद्राश्लेषामूलाहिर्बुध्न्यवरुणदे
वानि मण्डलमेतद्वारुणमस्यापिभवंति
रूपाणि ॥ नीलोत्पलालिभिन्नांजनत्वि
षोमधुरविरावाबहुलाः तडिद्भासित
देहाधाराङ्कुरवर्षिणोजलदाः ॥ वारुण
मर्णवसरिदाश्रितघ्नमतिवृष्टिदंविगतवै
रम् गोनर्दचेदिकुकुरान्किरातवैदेहकं
हंति ॥ पौष्णेरेवती आप्यंपूर्वाषाढा
आर्द्राआश्लेषामूलम् अहिर्बुध्न्यमुत्तरपदा
वरुणदैवंशतभिषक् एतानिसमस्तानि
णिवारुणंमण्डलम् अस्यापिसप्ताहात्पू
र्वम् रूपाणिचिह्नानिभवंति जलदामेघा :
धाराङ्कुरवर्षिणःकीदृशाःनीलोत्पलालि
भिन्नांजनत्विषः नीलोत्पलंकुवलयम्
अलिर्भ्रमराःभिन्नांजनमभिनीलवर्णपंक
जम् येषांसदृशीत्विकान्तिर्येषाम् मधुरा
विरुणःमधुरारावःशब्दोयेषाम् बहुलाः
प्रभूताःतडिद्विद्युद्भासितोदेहाः तडिद्भिर्वि
द्युद्भिरुद्भासिताः प्रकटीकृतादेहाःशरी
राणियेषाम् ॥ तथाचगर्गः ॥ निशा·
याःपश्चिमेभागेनिर्घातोल्कामहीचलाः
पौस्णाप्याद्रागामूलाहिर्बुध्न्यवरुणनर्क्ष :

कंपोवारुणपभिस्याद्वृतत्स्यैवलक्ष
णम्‌ वर्षालिजलदास्तत्रनीलांजनवपा
पमाः विद्युद्भासितदेहाश्चमधुरस्वरध्व
निताः सप्तमेह्निसंध्यास्वेकम्पःस्याद्वरु
णमंडलः ॥ फलान्याह ॥ वारुणंअर्ण
व्यमवर्णसरिदाश्रितघ्नम्‌ अर्णवःसमु
द्रः सरितोनद्यः तदुपाश्रितानांहं
न्ति अतिवृष्टिंप्रभूतवृष्टिंददाति वि
गतवैरंनष्टद्वेषम्‌ गोनर्दाजनाःचेद्यः
कुकुराः पर्वतस्थाःकिरातान्‌ वैदेहकां
श्चहन्तिनाशयति ॥ अथाधिपतयः
वारुणाद्विरम्भादपकृद्भुजगानेन्द्रास्था देवता
दैवैर्नेषुकम्पोऽनुपतिकृताः अतनजल
यन्त्रोद्योराघ्रभिन्नकेदारवनगरप्रहह
नरूनतजलनाद्यमशान्त्यसस्यानीसार
हिक्कादिरोयकृद्दाप्रिविशेषतःकिरा
ताकाश्मीरपरान्तककौद्भतेयश्चान्या
श्चकेविदन्मसेन्यवेदकयाविकोऽक्षोभ
नदनदीमोप्तिनाश्चवैदेहानुपसाति ॥
अद्भुतानांफलकालनियमार्थमाह ॥ प
क्षिर्मासैर्वैकंपोह्यभ्युपाकंचयातिनिर्घा
ताः अन्यानप्युत्पातान्‌जगदन्यमण्डलैरेभि
तैः ॥ कम्पोजंकंपश्चक्षिभिर्मासैर्पाकं
याति फलंददातीत्यर्थः निर्घातोद्वा

समासाभ्यांपाकंयाति चन्द्रेमनयोगगो
दयोत्पातानप्युत्पातानग्रहणानिर्घातोल्क
पातादीनेतैःभूकम्पोत्थैर्मण्डलैरुरु
वेत्ताः ॥ तथाचगर्गः ॥ निर्घातोल्का
महीकंपाद्विगथगंभीरनिस्वनाः मेघ
लानिलशाद्धाश्चसूर्येन्दुग्रहणेतथा पवि
वेशोल्कापातंगन्धर्वनगरेतथा मण्डले
देवबोधव्याःशुभाशुभफलप्रदाः ॥ त
थाचसमाससंहितायामाचार्येणोक्तं ॥
अर्यमाह्वंभवनत्रयंचशशांकमादित्य
मश्वाश्विनेव वायव्यमेतन्पवनोत्रचेड
मामदयेनशुभदंप्रजानाम्‌ ॥ अजैक
पादवरुणाभरणीयाम्यविशालंगुरुभं
मघाव ह्वदाग्निसप्ताभयकायकारि
घनोऽग्निभिर्मण्डलमाग्नेसम्नकम्‌ ॥
प्राजापत्यवैश्ववमैत्रमैन्द्रविश्वेपणम्या
हासंवाभिजिच्च येंद्रेतन्मण्डलेम
घवासान्त्यांत्रयेऽह्श्लोकंपणान्तम्‌
उल्काहरविश्वान्दुग्रेजश्चनिर्घातभूक
म्पकाकुप्रदाहाः वातोनिवर्षोग्रहण
रवीन्दोर्नहरेर्नाशगणैर्वैकन्नानि ॥
दवेहाहिःवेतनेनानिहाहिःश्रमोनानि
विस्फुलिंगार्चिषोका वन्यस्थेयामस
योविशेदाराजावेन्दुःकामेकाश्यपेन

ॐ
वारा॰
टी॰
२४६

246

वा सन्ध्याः परिवेशखण्डानद्यः प्रतीपा
निविद्युर्यतनादाः अन्यच्च यत्स्यात्प्रकृतेः प्र
तीपं तन्मण्डलैर्वेव फलेति गद्यमिति ॥
अथ वेलामण्डलवशेन कंपानां निष्फल
त्वमाह ॥ ऐन्द्रो वायव्यो वाप्याग्नेयेन्द्र
मेवमन्योन्यम् वारुणहीनभुजावपिवे
लानत्रजाः कम्पाः ॥ ऐन्द्रकंपो वा
यव्यं हन्ति ऐन्द्रमण्डलोद्भवो भूकम्पो वा
युवेलाजकंपं नाशयति एवं वाप्याग्ने
यं हन्ति एवमनेनैव प्रकारेणान्योन्यम
परस्परं वारुणहीनभुजावपि वारुणम
ण्डलमपि निघ्नन्ति वेलाजाता न च वे
लाजाश्च कम्पाः परस्परं नाशयन्तीति
तदर्थः तस्मात्फलदा वेलामण्डलयो
र्भेदे अभेदे न तु फलदाः यथा वायव्य
मण्डले वायव्यायां च वेलायां यः कम्पः
स स्वफलं पुष्टं ददात्येवं सर्वेष्वपि बोद्धव्य
मिति ॥ अथ वेलामण्डलवशेन कंपा
नां विशेषमाह ॥ प्रार्थितनरेश्वर
मरणव्यसनान्याग्नेयवायुमण्डलयोः
क्षुद्भयमरकावृष्टिभिरुपताप्यन्ते जना
श्चापि ॥ आग्नेयवायुमण्डलयोः
आग्नेयमण्डले वायव्यायां वेलायामथ
वा वायव्यमण्डले आग्नेयां वेलायां

यो भूकम्पस्तस्मिन्प्रार्थितनरेश्वरमरण
व्यसनानि भवन्ति मृत्युःज्वरश्चैव भवेतोप
ये: तथा जना लोकाः क्षुद्भयमरकावृ
ष्टिभिरुपताप्यन्ते क्षुद्भयं बुभुक्षा मरकः
अवृष्टिरवर्षणं एतैरुपताप्यन्ते ॥ पुन
रप्याह ॥ वारुणपौरन्दरयोः सुभिक्ष
शिववृष्टिहार्दयो लोके गावोऽतिभूरिप
यसो निवृत्तवैराश्च भूपालाः ॥ वारुण
वरुणदैवतः पौरन्दर ऐन्द्रः वारुणपौरन्दर
योः वेलामण्डलयोः सुभिक्षं शिवं श्रेयः
वृष्टिर्वर्षणम् हार्दिः स्निग्धता एते लो
के भवन्ति तथा गावः अतिभूरिपयसो
बहुक्षीराः तथा भूपाला राजानो निवृत्त
वैराः नष्टद्वेषा भवन्ति ॥ तथा च काश्य
पः ॥ ऐन्द्रश्चानिलजं हन्ति वायव्यश्चा
पिरुन्नजं आप्यो हौतभुजं हन्ति वह्निर्वा
रुणसंभवम् वायुरग्निश्च तोयश्च वेला
मण्डलसम्भवाः दुर्भिक्षव्याधिरोगैश्च पी
ड्यन्ते तत्र जन्तवः माहेन्द्रवारुणाख्ये वेला
मण्डलसंभवः सुभिक्षक्षेमधर्माणां तु
वृद्धिः प्रतिष्ठिता एवमत्र परिशेषाणां वि
शेषफलं नास्ति पराशरेण तु विशेषस्तत्र प
ठ्यते ॥ तथाह ॥ यान्यस्मिंस्तत्त्वेभा
गे चान्यत्र भूचलो भवति सम्भवेत्सामिश्र

ॐ
वारा॰
टी॰
२४७

247

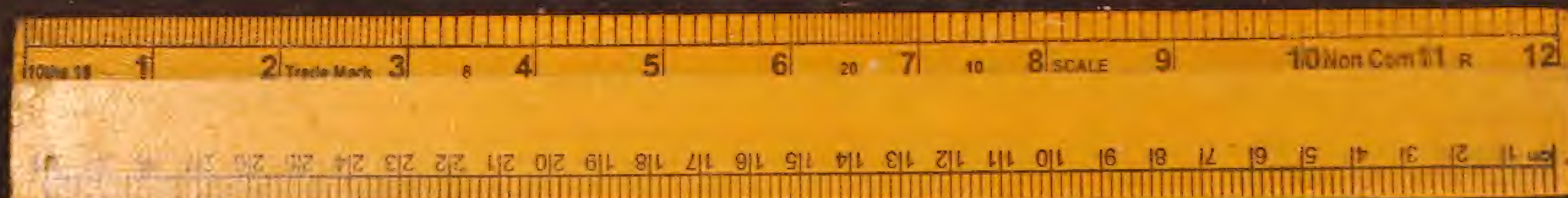
फलमन्येगदतेनिबोधपथम् ऊरुमाल
मत्स्यैकपदुण्ड्रवाङ्गकालिंगविन्ध्यप
दस्यान् वाह्लीकयः कम्पस्मानलजीर्व
न्तजनिमेत्राम् स्वावन्तकाः प्रतिदाविदे
हकाश्मीरद्रष्टव्यागतान् इन्द्राग्निस्त्र
वायव्यवारुणश्चाम्युःपीडाम् यदाक
योः सरयूतानुस्वुगम्भीरवीनमरुन्द्रष्ठ
न् पेंड्रामेयः कम्पाद्विनस्तिराजश्रमम्
दीणेन् काष्ठाभिसारकाश्चुनकद्रुडी
वार्यदेशजाः पुरुषाः गजशाजिनाउला
न्याद्गपाश्वरुणोन्द्रवधास्तुपीति ॥
ग्रथुनावन्मयानिरिक्तानामन्येषामन्या
न्तानीयेषान्उचविन्त्वानियमः कृत
स्येषाकालनियमार्थमाह ॥ यदैन्द्र
नोमैरनिलाद्विभिरर्वदैवदाउमनाउान
मयः फलानिवारुणोयेषुनकालोऽ
नेहक्तः ॥ येषुऋतेषुन्यानेषुदेवस्यन
मिरत्नमाध्येषु कालः सम्बन्धेनोक्तेनकाप
नतेयदानिलेवायव्यमण्डलेभवति
नदाचतनीभिः पर्वैर्मासद्वयेनफलानि प
वमानेयाह्निभिः पदैर्देवहादिन्द्रः पेंद्रः
समाद्वान्तमभिर्दिनैः वारुणस्सद्यस्तमि
न्नेवाहनिफलानि भूयनेनमण्डलेनया
वन्तियोजनानिवलन्ति ततप्रदर्शनार्थ

माह ॥ चलयतिपवनः शतद्वयंशतम
नलोदशयोजनान्वितम् सलिलपतिर
पीतिसंयुतं कुलिशधरोन्यधिकंचषष्टिनः ॥
पवनोवायुः योजनानांशतद्वयंभवति
यत्रदृक्कंभवति वायव्यमण्डलेपाश्रुकम्पो
भवति सयोजनानांशतद्वयंकम्पयति
पवमानिलादशयोजनान्वितं दशाधिकं
योजनशतंचलति कुलिशंवज्रं उद्यारय
तीति कुलिशधरइन्द्रः षष्टिनोयधिकंयो
जनशतंचलति ॥ तथाचकश्यपः ॥
वायव्यमण्डलेनित्यंयोजनानांशतद्वय
शतमाधिकमथाग्नेयपेन्द्रेषष्ट्यधिकंशत
म् प्राग्नेचाशीतिसंयुतं वारुणेमण्डलेच
लेन इति ॥ अथभूकम्पेदृष्टेपुनर्यदिद्वि
कम्पश्चासन्नोभवतितस्यफलप्रदर्शना
र्थमाह ॥ त्रिचतुर्थेसप्तदिनेमासेपक्षे
तथात्रिपक्षेच यदिभवतिभूकम्पः प्रधा
नन्दपनाशनोभवति ॥ भूकम्पेदृष्टेपु
नर्येसानन्तीयदिवसेचतुर्थेवासप्तमेवा
दिनेमासेत्रिमाद्वापेपक्षेपंचदशाहेपदे
दिनपंचचत्वारिंशता भूकम्पोभवति तदा
प्रधाननृपाणांशीघ्रनेराद्वांनाशनः
तस्यापवादोभवति ॥ तथाचगर्गः ॥
प्रथमासेचतुर्थे किन्नीयेवायसमभे

ॐ
वारा·
टी·
२४८

कम्पान्पुनर्यदाकम्पामासेमाधीयदापि
धा अन्यथातेजनेयत्रतत्रविद्यान्महाभयमि
ति ॥ तथाचपराशरः ॥ स्निग्धस्वनास्त
दहिलः तथाधिनोम्बुपवापापाभिवक्राः
पर्वम्बुवसर्वत्रप्रशाम्यन्ते तीक्ष्णस्वात्
वोवनिपातविग्रहोऽभयायत्रिवतस्त्वत
ञ्चेपदमासाश्चिपवानरेपततायकम्पा
नः प्रवर्त्तयतिविनाशायायैव प्रम
यन्यामसात्कम्पादिकतोनिमित्तप्रशेव
वश्रभिवर्षेणायथामत्रनदीतावजप्रह
वतानीति ॥ महोत्पलविरचितायांसं
हितावित्तौभूकम्पलक्षणनामाध्या
यःपकोनत्रिंशः ॥ ॐनमःसूर्याय ॥
अथोल्कालक्षणंव्याख्यायते ॥ तत्रा
दावेवस्वरूपस्वरूपवृत्तेनार्थमाह ॥
दिविभुक्तशुभफलानांपततांरूपाणिता
न्युल्काः धिष्ण्योल्काशनिविद्युत्ताराइ
तिपंचधाभिन्नाः ॥ दिविस्वर्गेभुक्तशुभ
फलानांशुभानिफलानिभुक्तानियैःस्व
र्गस्थैस्तेषांपततांयानिरूपाणिदृश्यन्ते
तान्युल्काइत्युच्यन्ते गर्गादिभिःपुनरन्य
थाकथितम् । यथालोकपालालोका
नांशुभाशुभफलसंसूचनायास्त्राणिज्व
लितानिउत्सृजन्तितान्येवोल्काः ॥ त

थाचगर्गः ॥ अस्त्राणिमन्यजनेभ्यनेशु
भाशुभनिवेदिनः लोकपालामहात्मानो
लोकानांज्वलितानित ॥ अथवार्थलघु
त्पसंहितायामेवोक्तम् अस्त्राणिलोकपा
लालोकाभावायमन्यजनपत्ल्काः केषां
चित्तुण्यपवनांतेश्वर्मात्स्युत्तिस्वर्गादिति
तश्चोल्काःपंचधापंचभिःप्रकारैःभिन्ना
भेदिताः तद्यथाधिष्ण्याउल्काअशनिःवि
द्युत्ताराइति ॥ अथैषफलकालनियमा
र्थमाह ॥ उल्कापक्षेणफलंतद्वद्धिष्ण्या
शनिस्त्रिभिःपक्षैः विद्युदहोभिःषड्भिस्त
द्वत्ताराविपाचयति ॥ उल्कापक्षेणपंच
दशभिर्दिनैःशुभाशुभफलंविपाचयति
अशनिस्त्रिभिःपक्षैःदिनपंचचत्वारिंशता
विद्युदहोभिःषड्भिर्दिनैस्ताराद्वद्वत्ष
ड्भिःदिनैर्विपाचयति ॥ तथाचसमास
संहितायाम् ॥ उल्काथपंचदशपाधिष्ण्यो
ल्काविद्युतोशनिस्ताराधिष्ण्योल्केपक्षय
लेनत्रिगुणाम्बवाशनिश्चाहद्दिकेन्ये फ
लपाकश्लोतारापिष्ण्यार्थेशुकलशेषाः
अथफलनियमार्थमाह ॥ ताराफल
पादकरीफलार्धदात्रीप्रकीर्तिताधिष्ण्या
तिस्त्रस्सम्पूर्णफलाविद्युदुल्काशने
शेति ॥ ताराफलपादंचतुर्भागंकरो

ॐ वारा· टी· २४९

नीत्यर्थः धिष्ण्याफलार्द्धं ददाति तिस्रः
विद्युत् उल्का अशनिः एताः तिस्रः सम्पू
र्णफलाः सम्पूर्णं यथापठितं फलं प्रयच्छ
न्ति ॥ अथाशन्याः कीदृग्लक्षणमित्यत
आह ॥ अशनिः स्वनेन महता नृगजा
श्वमृगाश्मवेश्मतरुपशुषु निपतति वि
दारयन्ती धरातलं चक्रसंस्थाना ॥ अशनि
र्महता स्वनेन शब्देन युक्ता निपतति नृग
जेति नरो मनुष्यः गजो हस्ती अश्वस्तुर
गः मृगश्चारण्यः प्राणी अश्मा पाषाणः
वेश्म गृहम् तरुर्वृक्षः पशुः गवादि ए
तेषूपरि निपतति तथा धरातलं भूतलं
चक्रसंस्थाना चक्राकारा भ्रमन्ती विदारयन्ती
अशनिः पतति तथा च समाससंहितायां
म् । अशनिः प्राणिषु पतति विदारयति
धरातलं हस्तयुक्ता ॥ अथ विद्युल्लक्षण
माह ॥ विद्युत् सत्रासं जनयन्ती तटत
टस्वना सहसा कुटिलविशाला निपतति
जीवेन्धनराशिषु ज्वलिता ॥ विद्युत् स
हसा प्राणिनां त्रासं भयं जनयन्ती उत्पादय
न्ती तटतटस्वना तटतटेति शब्दं क्रियमा
णा कुटिला वक्रेति यावत् तथा कुटिलवि
शाला विस्तीर्णा जीवेन्धनराशिषु जीवेषु
प्राणिषु इन्धनराशिषु काष्ठनिचयेषु ज्वलि

ता सज्वाला सहसा कुटिलैव निपतति त
था विद्युत्तटतटशब्दा ज्वालामालाकुला पत
ति ॥ अथ धिष्ण्यालक्षणमाह ॥ धिष्ण्या
कृशाल्पपुच्छा धनूंषि दश दृश्यतेऽन्त्याधि
कम् ज्वलिताङ्गारनिकाशा द्वौ हस्तौ सा
प्रमाणेन ॥ धिष्ण्या कृशाल्पपुच्छा स्वल्प
लाङ्गूला ज्वलिताङ्गारनिकाशा द्वौ हस्तौ
सा प्रमाणेन दीर्घा पतत्युत्पातेनारम्य द
श धनूंषि अन्तरे मध्येऽभ्यधिकं दृश्यते चल
विशङ्कला: स्फुरन्ती दृश्यते इत्यर्थः तथा
च धिष्ण्या सिताङ्किहस्ता धनूंषि दश यातिं
कृशा देहा ॥ अथ तारालक्षणमाह ॥ ता
रा हस्तं दीर्घा शुक्लेन वर्णेन ताम्राब्जलो
हितवर्णा सा चाब्जतन्तुरूपा पद्मसूत्रसद
शी भवति सूक्ष्मेत्यर्थः ॥ सा च तिर्यग्याका
यो उह्यमानेवाद्य प्रमाणेवा तिर्यक् अधः
ऊर्ध्वं वा याति गच्छति तथा च तारात्स्व
मासायामूर्ध्वमधः स्थितासिताताम्रा ॥
अथोल्कालक्षणमाह ॥ उल्का शिरसि
विशाला निपतन्ती वर्धते प्रतनुपुच्छा
दीर्घा च भवति पुरुषप्रमाणभेदा बहु
भेदा भवत्यस्याः ॥ उल्का शिरसि मूर्धनि
विशाला विस्तीर्णा निपतन्ती वर्धते यथा
यथा निपतति तथा तथा वृद्धिं याति प्र
तनुपुच्छा सूक्ष्मलाङ्गूला दीर्घा चायामि

ॐ
वारा॰
टी॰
३५॰

नीतुल्यप्रमाणाभवति हस्तत्रयंसार्धमि
त्यर्थः अस्याउल्कायाबहवः प्रभेदाभे
दाभवन्ति । तथाच । उल्काग्रतोविशी
र्णलाङ्गूलप्रकाशाग्रपुरुषप्रमाणा ॥ अथके
नोप्रेतादिरूपत्वाह ॥ प्रेतप्रहरणखरक
भनक्रकपिदंष्ट्रिलाङ्गलमृगाभाः
गोधाहिधूमरूपाःपापायाचोभयशिर
स्का ॥ प्रेतश्चावाप्रहरणंखड्गादि ख
रोगर्दभः करभउष्ट्रःनक्रोजलप्राणी
कपिर्वानरः दंष्ट्रिणोवाराहादयः लाङ्ग
लंहलम् मृगाश्चारण्याःप्राणी एतदाभा
एषांसदृशाः तथाविधाःप्राणिविशेषाः
गोधाकृकलासः अहिःसर्पः धूमःप्रसि
द्धः एषांसदृशरूपाः उल्काःसर्वाःपापाः
अनिष्टफलाइत्यर्थः । याचोभयशिरा
स्काद्विशीर्षासापिपापैव ॥ पुनरप्या
ह ॥ ध्वजझषकरिगिरिकमलेन्दुतुर
गसन्तप्तरजतहंसाभाः श्रीवृक्षवज्र
शङ्खस्वस्तिकरूपाःशिवसुभिक्षाः ॥
एवंविधाउल्काःशिवसुभिक्षाःश्रीवृक्ष
यःस्वस्तिकंप्रसिद्धं कीदृशाःध्वजः
पताकाकृतिरूपजलंगालितकल्पम्
झषाःप्रदीप्तदाभाः एषांसदृशाः त
थाश्रीवृक्षःप्रसिद्धः वज्रंहीरकम् वज्र
मायुधंवाशङ्खःप्रसिद्धःस्वस्तिकःसर्प

नविशेषः एवंविधास्ताअपिशिवसुभिक्षाः
तथाचकश्यपः ॥ नेमलेगगनेव्यामम्ह
देषुचपतेत्सदा ज्वलन्तीवज्रवद्रूपात्वश
रीरावसंयुता विद्युद्भामकरीभीमाशङ्खा
यन्तीनटावृता हृद्गीषांनिसृष्टमाङ्गो
जीवेषुचपतेत्सदा पक्षिणिचदृशाङ्गरूपा
सृष्टमाधिस्याप्रकीर्तिता ज्वलिताङ्गार
सदृशीद्विरूलोमाप्रमाणतः पद्मनाम्नाकृ
तिश्चैवरूलमात्रायतागता तिर्यगोर्ध्वमधो
यातिमोल्यमानेनतारका उल्कामूर्धनि
विस्तीर्णापतन्तीवर्धनेनमा ततपुच्छान्त
पातालवक्त्रभेदसमाहृता आयुधप्रेतसदृ
शीजम्बुकोष्ट्रवराहकाः धूम्रहृपातपा
पाख्याविस्तीर्णायान्तमध्यमा ध्वजपद्मेभ
हंसाभायदैनाश्वसमप्रभा श्रीवृक्षशाव
सदृशायाचोल्कासाशिवप्रदा ॥ अन्य
दपिलक्षणमाह ॥ अम्बरमध्याद्वह्वी
नियतन्त्योराष्ट्रनाशाय बम्भ्रमतीगगने
परिविभ्रममाख्यातिलोकस्य ॥ अम्बर
मध्यान्नभोजः बहुप्रभूतानिपतन्त्यः सम्प्र
नमानाराष्ट्रेनन्त्यस्यराष्ट्रस्यजनपदस्यचनै
शायभवन्ति तथागगनोपरिभ्रान्ताकाचिद्यो
ल्काबम्भ्रमतीभ्रमणंभ्रमतीलोकस्यजन
पदस्यविभ्रमंसम्भ्रममाकुलतामायाति ॥

ॐ
वारा·
ही·
१५१

251

अन्यदप्याह ॥ संस्पृशन्ती चन्द्रार्कौ तद्वि
सृता वा सभूप्रकम्पा च परचक्रागमनृप
भयकृद्दुर्भिक्षावृष्टिभयजननी ॥ या उल्का
चन्द्रार्कौ शशिसूर्यौ संस्पृशन्ती तयोः संस्पृ
ति तद्विसृता वा ताभ्यां चन्द्रार्काभ्यां विसृ
ता निर्गता सभूप्रकम्पा भूकम्पसहिता नृप
पतनमानाया भूकम्पमन्यद्यन्ते सा तथा भू
ता परचक्रागमं परचक्रस्यागमनं नृपभ
यं राजभयं दुर्भिक्षभयं अनावृष्टिभयं जनयत्यु
त्पादयति ॥ अन्यदप्याह ॥ पौरेतरघ्न
मुल्कापसव्यकरणं दिवाकरहिमांश्वोः उ
ल्का शुभदा पुरतो दिवाकरविनिसृता या
तुः ॥ दिवाकरहिमांश्वोरर्कचन्द्रयोरु
ल्कापसव्यकरणं तयोरेवापसव्येन प्रदक्षि
णेन गमनं करोति तत्पौरेतरघ्नम् दिवा
करस्यापसव्यकरणम् पौरघ्नं पौरानग
रान्हन्ति हिमांशोरुल्कापसव्यकरणमि
तरघ्नमितरयायिनस्तान्हन्ति यावद्दिवा
करविसृता दिवाकरान्निर्गता सा
यातुर्जिगमिषोः पुरतोऽग्रतः पतिता शुभदा
शुभं ददाति ॥ अन्यदप्याह ॥ शुक्ला
रक्ता पीता कृष्णा चोल्का द्विजादिवर्णघ्नाः
क्रमशो हन्त्यूर्ध्वोरःपार्श्वपुच्छस्थाः
शुक्ला या उल्का क्रमशः परिपाट्या द्विजादि

वर्णान्ब्राह्मणाद्यान्वर्णाञ्छुक्लादीन्हन्ति या
नयति तद्यथा शुक्ला ब्राह्मणान्हन्ति रक्ता
क्षत्रियान् पीता वैश्यान् कृष्णा शूद्रानिति
तथा मूर्ध्नः पार्श्वपुच्छस्था उल्का पतनानेव
क्रमः मूर्ध्नि हन्तीति मूर्धस्था शिरःस्था प
तति सा ब्राह्मणान्हन्ति एवमुरसा निह
न्तीति पार्श्वस्था वैश्यान् पुच्छेन निहन्तीति
पुच्छस्था शूद्रान्हन्ति ॥ अन्यदप्याह ॥
उत्तरादिशादिषु पतिता विप्रादीनां निहन्त्यृ
ता ऋज्वी स्निग्धा खण्डतैव पतनाय नृ
द्ध्यै ॥ उत्तरादिशादिषु पतिता हन्त्या विप्रादी
न्ब्राह्मणादीनां वर्णानां हीनानामिष्टा शुभ
दाया उत्तरस्यां पतिता सा ब्राह्मणानामेवं
पूर्वस्यां क्षत्रियाणाम् दक्षिणस्यां वैश्यानाम्
पश्चिमायां शूद्राणामिति तथा ऋज्वी या
ह्रस्वा स्निग्धा निर्मला अखण्डसकला नीचो
पगता नभसो योगामिनी सा नृवृद्ध्यै तेषा
मेव ब्राह्मणादीनामुत्तरादिगाधिपतिनां वृ
द्ध्यै वृद्धये भवति ॥ अन्यदप्याह ॥ श्या
मारुणनीलासृग्दहनासितभस्मसन्निभा रू
क्षा सन्ध्यादिनजा एवं वक्रा दलिता च परचक्रा
गमभयाय ॥ श्यामा वा वामा वरुणा श्यावा
रुणा रक्ता अनिमेला सन्ध्यादिनजा सन्ध्यायां
दिने च जाता वक्रा कुटिला दलिता खण्डिता

एवंविधापरागमभयायभवति परेषांश्च
ल्मामागमायड्यंकरोति ॥ अन्यदप्याह ॥
नक्षत्रेग्रहघातेस्त्वङ्कीनांदयायनिर्दिष्टा
उदयेश्चनीरवीन्दुपौरेतरास्त्वथवेत्सेवा ॥
नक्षत्रोपघातेग्रहोपघातेश्चनङ्कीनांन
दयोणांनक्षत्रेग्रहेग्रहाणांवयाभुक्तानां
दयायनाशायनिर्दिष्टाकथिता ॥ तथा
चकश्यपः ॥ नक्षत्राणिग्रहाश्चैवयत्तुल्कः
पुनस्तुमिताः तेद्युनाशनाशायलोकानां
सम्भ्रमायच ॥ तथाचसमाससंहितायाम्
उक्तादिषुविप्रादीन्सितलोहितलोहितपी
तकृष्णवर्णाश्च अनिग्रहदंपातेतङ्कीं
नोवनाशाय ॥ रवीन्दुसूर्यचन्द्रमसौउदये
उदयसमयेअस्तेअस्तसमयेवाऽग्नेपौरेतरा
णांस्त्वयेभवति पौरानगराः इतरस्थायि
नो आदित्येहतेपौराणांचन्द्रेयायिनामि
ति ॥ अथनक्षत्रोपतापफलमाह ॥ भा
ग्याश्विनपतिष्ठामूलेमल्काहतेषुयुवतीना
म् विश्वाम्बपीडापुष्यानिलविश्वदेवेषु
धूवसोमैषुन्दयाणामुग्रेषुभदारुणेषुचौरा
णां क्षिप्रेषुकलाविदांपीडासाधारणेच
हते ॥ भाग्यंपूर्वफल्गुनी आदित्यंपुनर्व
सुः पतिष्ठामूलं एतेषुनक्षत्रेषूल्काहतेषु
ल्काहताडितेषु एतेषांयोगनारायदुल्काह

ताभवति तदायुवतीनांस्त्रीणांपीडाभवति
तथापुष्यःअनिलंस्वातिविश्वदेवाःश्रवणः
एतेषूल्काहतेषुविप्राणांब्राह्मणानांन
र्त्रियाणांचपीडाभवति रोहिण्युत्तरात्रये
ध्रुवाणि मृगशीर्षश्चित्रा अनुराधारेव
तीसौम्यानि एतेषूल्काहतेषुनृपाणांरा
ज्ञांपीडाभवति अश्विनीतिष्यहस्ताभि
जिदितिक्षिप्राणि हस्तिकाविशाखेसा
धारणे एतेषूल्काहतेषुकलाविदांक
लाविषयेगीतनृत्यवित्रावाद्येयपाठिता
नांपीडाभवति ॥ अन्यदप्याह ॥ कु
र्वन्त्येताःपतितादेवप्रतिमासुराजराष्ट्रभ
यम् शक्रोपरिनृपतीनांगृहेषुतत्स्वा
मिनांपीडा आशाग्रहोपघातेसदेशा
नांखलेकृषिवलानाम् चैत्यतरौसम्य
तिनाशवत्पीडांकरोत्युल्का द्वारिपुर
स्यपुरक्षयमथेन्द्रकीलेजनक्षयोभिहिता
ब्रह्मायतनेविप्राणांनिहन्त्याक्रोशिनोगो
हे ॥ कुर्वन्त्येताइति एताउल्कादेवप्र
तिमासुराजराष्ट्रपतिताराजभयंराष्ट्रभयं
राष्ट्रभयंजनपदभयंचकुर्वन्ति शक्रोऽइ
न्द्रस्योपरिपतितानृपतीनांराज्ञांभयंकु
र्वन्ति गृहेषुवेश्मसुपतितानत्स्वामिनां
तद्गृहपतीनांपीडांकुर्वन्ति आशाग्रहेशाय

गो
वारा·
टी·
२५२

ण्णाः सूर्योदयः आशाग्रहादिकतयोपहासे
चन्द्रागायपाविपुरुकलोहितनमः सौरेन्दु·
विन्दवः इत्युल्कालेषामुपगातैः कस्मा
पीडनैः स्वहेतुयानां तदिहैनवासिनां वेले
ह्यविरतानां वेलं यत्र पात्यल्काप्यायु
ते तदुपघातैः ह्यविरतानां हि जीविनां
पीडा भवति वेत्यर्थः प्रपातेन्द्रदलत्वम
तेनोल्का मलतानां राजितानां पीडावहे
ति पुरस्य द्वारि पातिता पुरस्यं पुरविनाश
करोति प्रथेन्द्रकीलेद्वारार्गले पातिता त
द्राजनानां क्षयोभिहितः उक्तः जननाश
भवति ब्रह्मायतने पितामहायत्र देवस्य
त्रयातिता विप्राणां ब्राह्मणानां विनिहन्यात
ध्वानयेत गोष्ठे गोस्थाने यत्र गावो निवस
न्ति तत्र पातिता गोमिनो गावो येषां सन्ति
तान्विनिहन्यात् नाशयेदिति ॥ अथान्य
द्विशेषफलमाह ॥ क्ष्वेडास्फोटितवादि
तगीतोत्क्रुष्टस्वना भवन्ति या उल्काभि
पातसमये भयाय राष्ट्रस्य नृपस्य ॥ क्ष्वे
डा क्ष्वेडितम् आस्फोटितं करास्फोटः व
ल्लस्य वादित्रं द्वितीयस्वेनताडनेक
रास्फोटः वादित्रं वाद्यशब्दः गीतं प्रसि
द्धम् यथोत्क्रुष्टा उत्क्रोशिताः स्वनाः
शब्दा यत्र भवन्ति कदा उल्कानिपातसम

ये उल्कापातकाले भवन्ति तदा राष्ट्रस्य त
त्रपस्यतत्परमाहितस्य भयाय भवन्ति ॥ अ
न्यदप्याह ॥ यस्याश्चिरं तिष्ठति खे नुषंगो
दण्डाकृतिः सा नृपतेर्भयाय यावोह्यते न
न्तुपते च खेस्याया च महेन्द्रध्वजतुल्यरूपा ॥
यस्या उल्काया खे नभसि चिरं चिरकालम
नुषंगाश्रसार्ङ्कलिष्ठति तथा वेदण्डाकृ
तिः दण्डकारा च यार्थयते सा नृपतेः राज्ञो
भयाय भवति यावोल्का खेस्या आकाश
स्थाने तत्तनायमानेवोह्यते धार्यते सापि
नृपतेर्भयाय यावमहेन्द्रध्वजस्येन्द्रविष्क
स्यतत्स्यद्रूपा तदाकारा सापि नृपतेर्भयाय
भवति ॥ अन्यदप्याह ॥ श्रोष्ठितः प्रती
पगातिर्यगात्स्यपाङ्गनाम हन्यादोसृदो
न्नृपान्त्राणलणनद्योर्ध्वगा वहिपुञ्छराय
पीलोकसंक्षयावहा सर्पवत्प्रसर्पनीया
धिनाम निहता हन्ति मण्डलाग्रं कुर्व्वैव
न्यूरोह्वितम् वंशगुल्मवास्थिता राष्ट्रदा
यकारिणी व्यालसूकरोपमा विस्फुलि
ङ्गमालिनी खण्डशोथवागताऽथवा
नृपायदा याश्रीपृगायनश्रागता सावे·
त्तनोहन्ति तिर्यगातिर्यक्च यागता सान्वर्थ
ङ्गनानां नृपाश्चियं हन्ति अधोमुखीअ
धोवदना नृपान् राजानो हन्ति अथोर्ध्वगा

ॐ
वारा·
ही·
२५४

मिनीब्राह्मणान्हिजान्हन्ति याचोल्काव
ह्निपुङ्खरूपिणी सपुङ्खाकारासालो
कसंक्षयावहालोकानांजनानांसंक्षयं
विनाशमावहतिकरोति याचसर्पवत्स
सर्पन्ती उरगवत्सङ्कुलोसायोषितानांस्त्री
णामनिष्टदाश्रशुभदा याचपतितासंड
लाकाराभवति याचङ्कुर्वंचङ्खीकारा·
दृश्यते साप्रोहितंसावायेहन्ति याच
वंशगुल्मवत्स्थितावंशगुल्माकारासार
ष्ट्रस्यदोषकारिणीभवति व्यालाःसर्पाः
सूकरावराहः तद्रूपमानत्सदृशी तथा
विस्फुलिङ्गानामग्निकणानांमालावि
द्यतेयस्याः शानिकणैव्याप्तायाः श्च
यावेणुहोमानांबहुविधंविशीर्णाःसवा
स्ततस्थायामसापापदा अशुभफल
दाभवति ॥ अथान्यत ॥ सूरपतिचा
पप्रतिमाराज्यंनभसिविलीनाश्चान्हन्ति
पवनविलासादूर्ध्वंयाताभवति शर्व
लिनिहन्ता ॥ याचोल्कासूरपतिचा
पप्रतिमासदृश्यन्त्सदृशीसाराज्यंहन्ति
नाशयति याचनभस्याकाशेविलीनाउ
त्पन्नास्तितोचादृष्टांगता साजलदान्संच
न्हन्ति याचपवनविलासानुलोमंदेश·
नारदूर्ध्वंयातावर्धंगच्छा गतासायास्ता

नभवति विनिहन्ताचाउन्पन्नासन्नयोनगरं
सापिनशुभान्तिनशुभालाभवति ॥ अथापि
विशेषमाह ॥ अभिभवतियतःपुरेवलेवा
भवतिभयंततएवपार्थिवस्य निपततिच
यथादिशाप्रदीप्ताजयतिरिपूनुविनाप्रया
प्रयातः ॥ यातोयस्यादिशिपुरेवलेवाऽ
भिभवति परा भवति ततःपवनस्यादि·
शिएवपार्थिवस्यराज्ञोभयंभीतिर्भवति य
याचदिशाप्रदीप्तासमुज्ज्वलितानिपतति
तयाप्रयातोगतोराजानचिरान्शीघ्रमेवारि
पूञ्जयति ॥ तथाचकश्यपः ॥ पार्थि
वेप्रस्थितेदीप्तायतन्तुल्कामहाप्रभा ता
दिशामिदूपतेतस्याविजयंलभतेचिरात् ॥
प्रवचनात्कालिकलातग्रहसंयोगाङ्कउ
दितनश्रवणाश्चफलमुक्तम् ॥ तथाच
समाससंहितायाम् ॥ हुतवहकोलस
हुणनिशिकरलाश्रभंजनेदीप्ताशेदीप्तास्पृष्टज
सगाविरुतेनिर्घातेक्षितिविमर्देचेष्ठति ॥
भट्टोत्पलविरचितायांसंहिताविवृतावुल्का
लक्षणंनामाध्यायोष्टात्रिंशः ॥ ॐनमः
सूर्याय ॥ अथपरिवेषाः ॥ संमूर्छि
ताख्वीन्द्वोःकिरणाःपवनेनमण्डलीभूता :
नानावर्णाकृतयस्तन्वभ्रेव्योम्निपरिवेषाः ॥
रवीन्द्वोरर्कचन्द्रयोः किरणारश्मयः प

वनेन वायुना मण्डलीभूताः स्तम्भाकाराः कृताः
नेच तत्त्वेश्वरस्य मेघे व्योम्न्याकाशे संमूर्छि
ताः प्रतिफलिता नानावर्णाकृतयोऽस्य
न्ते नानाप्रकारा विविधैर्वर्णैर्नानाप्रका
राश्चाकृतिसंस्थाना येषां ते परिवेषा इत्यु
च्यन्ते ॥ अथ तेषां संज्ञानपराण्याह ॥
नेरक्तनीलपाण्डुरकापोताभ्रशबलहरि
तशुक्लाः इन्द्रयमवरुणनिर्ऋतिश्वसने
शपितामहाग्निकृताः ॥ ते परिवेषा र
क्तादिवर्णा यथासंख्यमिन्द्रादिकृता भवं
ति तद्यथा रक्तवर्णः परिवेष इन्द्रकृतः
नीलवर्णो यमकृतः पाण्डुरश्च शुक्लो वरु
णकृतः कापोतः कपोतवर्णो नैर्ऋतिकृ
तः कालकृत इत्यर्थः अभ्राभो मेघाभः स
ंवर्णः श्वसनकृतो वायुनोत्पादितः
शबलः कालश्वेतः ईशानवर्णः ईशकृतः श
म्भुकृतः हरितो नीलपीतः पितामहकृतो
ब्रह्मकृतः शुक्लः श्वेतवर्णोऽग्निकृतः सोपि
वह्निकृत एव ॥ अन्यदप्याह ॥ यन
दाः करोति मेचकमन्योन्यगुणाश्रयेणाप्य
ते प्रविलीयते मरुदल्पफलः सोपि वा
युकृतः ॥ यत्तदेवैश्ववर्णं मेचकं म
रुद्वर्णं मरुद्वर्णं परिवेषं करोति अन्ये
इन्द्रादयोन्योन्यगुणाश्रयेणोत्पादयेयु

णाः उक्ता तेषां गुणानामन्योन्यपरस्परमा
श्रयेण कुर्वन्ति अनेकबहुवर्णनाश्रयते
यः पुनर्मरुः प्रतिक्षणं प्रविलीयते नश्य
ति सोपि परिवेषो वायुकृतो निलोत्पा
दितोल्पफलदश्च भवति ॥ तथा च क
श्यपः ॥ सितपीतेन्द्रनीलाभरक्तकापो
तबभ्रवः शबलाश्च हरिवर्णाश्च विज्ञेया
स्तेऽशुभप्रदाः ऐन्द्रयाम्याप्यनैरृत्यवारु
णेशाम्यकाह्वयः ॥ अथ तद्वर्णवशेन
शुभफलमाह ॥ चाषशिखिरजततै
लक्षीरजलाभः स्वकालसम्भूतः अविक
लवृत्तः स्निग्धः परिवेषः शिवसुभिक्षक
रः ॥ चाषः पक्षी शिखी मयूरः रजतं
रूप्यं तैलं तिलतैलं क्षीरं गोक्षीरं जलं
पानीयं एषां सदृशी याभा कान्तिर्यस्य
सः स्वकालसंभूतः स्वकाले शिशिरादिक
षट्के सम्भूतः उत्पन्नः क्रमेण तुल्यवर्णः
यतश्चक्रं भवति चाषवर्णो नीलाभः शि
खिवत्तोयाभनः परिवेषः मयूरवर्णो वि
चित्रवसने रूप्यवर्णः शुक्लोऽपि पीतस्तैलव
र्णो क्षीरवर्णः धारादिजलाभो ह
मवत्स्रुति एवं स्वकालसम्भूतः तथाऽवि
विकलः खण्डः वृत्तः परिवर्तुलः स्निग्धः
निर्मलः एवंविधाः परिवेषाः शिवंश्रेयः

ॐ
वारा.
टी.
२५६

256

स्वभिन्नश्चकरोति ॥ तथाचकश्यपः ॥
शिशिरेचाम्रवर्णश्चवसंतेशाविसन्निभः
ग्रीष्मेरजतसंकाशः प्रावृट्तैलसमप्रभः
गोक्षीरसदृशः शस्तः परिवेशः शरत्स्मृतः
हेमन्तेजलसंकाशः स्वकालेशुभदस्मृ-
तः ॥ अन्यदप्याह ॥ सकलगगनाव
चारीनैकाभःक्षतजलसन्निभोरूक्षः अ
सकलशकटशरासनशृंगाटकवत्स्थि
तःपापः ॥ असकलंसमग्रंगगनमाक्र
म्यमनवरतिगच्छति सकलगगनान्नवा
री उत्पातरूपत्वमेवावतिष्ठतीत्यर्थः
नैकाभोविविधकान्तिः क्षतजसन्नि
भोरक्तवर्णः रूक्षोनिःस्नेहः असकलः
खण्डः शकटंप्रसिद्धं शरासनंचापं शृं
गाटकंत्र्यस्रं तद्वत्स्थितसंस्थानाकारः पा
पोनिष्फलदः ॥ अन्यदप्याह ॥ शि
खिगलसमोतिवर्षंबहुवर्णोल्पवधोभयं
धूम्रोहरिचापनिभेयुद्धान्यशोककुसुमप्र
भश्चापि ॥ शिखिगलसमेमहत्वकाल
नेनपरिवेशेनातिवर्षंप्रभूतवृष्टिर्भवति
बहुवर्णेनानारूपेनृपस्यराज्ञोवधः धू
म्रवर्णेकृष्णवर्णेनभयंभीतिर्भवति हरि
चापनिभेइन्द्रधनुः ॥ अन्यदप्याह ॥ व
र्णैनैकेनयदलाभ्रियमानश्चाकाकीर्णः

स्नेनौसद्योवर्षंकरोतिपीतश्चदीप्तार्कः ॥
यकेनैववर्णेनयदायुक्तःबहलोघनाति
स्थःसस्नेहःक्षताभ्रकाकीर्णःक्षतंघोरै
र्भ्रैराकीर्णोव्याप्तः तथाहतनावात्मीयन्नो
दृष्टःसद्यस्तस्मिन्नेवाह्निवर्षंकरोति प
तङ्गंभवति चाषादिसदृशवर्णःशिशि
रादिषुस्वर्तुषुसंभूतपावकवर्णः क्षता
भ्रकाकीर्णःसद्योवर्षंकरोति पीतश्चदी
प्तार्कद्युतियः परिवेशः पीतःपीतवर्णोदी
प्तोज्वलश्चार्कःसूर्यो यस्मिन्सोपिवर्षा
हात्सद्योवर्षंकरोति ॥ अन्यदप्याह ॥
दीप्तविहङ्गमृगरुतःकलुषःसन्ध्यात्र
योत्थितोतिमहान् भयदस्तडिदुल्का
द्यैःहतोन्पहन्तिशस्त्रेण ॥ दीप्तैस्स्व
याभिमुखैर्विहङ्गैः पक्षिभिःमृगैश्चारण्य
रुतशब्दः कलुषः मलिनः सन्ध्यात्रयोत्थि
तोदिनस्यप्रातःसन्ध्यामध्याह्नसन्ध्यायोः उद
यसन्ध्याकालसमये उदयमुपगत इत्यर्थः अति
महानतिविस्तीर्णः तथाभूतोभयकृद्भ
यंकरोति उदयासमयेषु सूर्याचन्द्र
मसोर्दिशिपरिवेशः प्रदृश्यतेतडाहम
वस्तोडिद्युत् उल्काप्रसिद्धाद्यादिग्रहणं
द्विश्याल्तीक्षभौमः उत्पाताः यैस्तडि
दुल्कोत्पातैर्हतोन्पंराजानंशस्त्रेणहं

ॐ
वारा॰
टी॰
१५७

ति चानयति ॥ अन्यदप्याह ॥ प्रति
दिनमर्कहिमांश्वोरहर्निशं रक्तयोरेवेन्द्र
वधः परिविष्टयोरभीक्ष्णमस्तमय
स्थयोस्तद्वदर्कः ॥ आदित्यः हिमांशु
श्चन्द्रः तयोरर्कहिमांश्वोः प्रतिदिनमह
र्निशमयोरात्रं रक्तयोर्लोहितवर्णयोरिव
न्द्रोनिशायां दृश्यते तदा नरेन्द्रवधो वा
न्योमरणं भवति परिविष्टयोरभीक्ष्णं त
थास्तगतास्तमयस्थयोः अस्तगमनोद
यकालमध्यगते अर्कचन्द्रयोरुदयास्तम
यस्थयोरभीक्ष्णं पुनः पुनः परिविष्टयोस्त
द्वदेव नरेन्द्रवध इत्यर्थः ॥ तथा च गर्गः ॥
दिवा सूर्यः परिवेशी रात्रौ चन्द्रो यदा भवेत्
एकस्मिन्नहोरात्रेण दानवस्य तु पार्थि
वः एतेनाविधिनानित्यमस्तोदयपरिविष्य
ते सर्वथा नितरामस्यास्तमितस्य तानव
र्षीते, अर्के विलग्नास्तमस्थयोः परि
लि नभः शाहेन मध्याह्नकाल उच्यते उ
दयमध्याह्नकालमध्येषु यदि दृश्यते तदा
नरेन्द्रवधं वदति ॥ तथा च समाससंहि
तायाम् ॥ संध्यास्वकालपरिवेशसमेत
भः सुरपतिरविचिह्नः सकलगगनं
नचारीकवर्णोत्पलस्थानादिविशुभ
वेणीवातिसन्ध्यास्तस्थितो ग्रहस्था दी

परिवेशः पापफलो ग्रहरोगी ह्याद्विनष्टौ :
स्त्रियोमध्यगतः शशिविचायपत्रैनीलोफला
ज्वरजनितभः होमस्त्वभिन्नायमवेत्परिवे
शोर्कस्य शशिनो वा ॥ अन्यदप्याह ॥
सेनापतेर्भयकरो द्विमण्डलो नातिशस्त्रको
पकरः त्रिप्रभृति शस्त्रकोपं युवराजभयं
नगररोधम् ॥ द्विमण्डलो यस्यासौ द्विम
ण्डलः परिवेशः सेनापतेः शस्त्रनाथस्य भ
यं भीतिं करोति नातिशस्त्रकोपकरः अ
तिशस्त्रकोपं करोति अतिशस्त्रकोपश्च क
रोति ईषत्करोतीत्यर्थः त्रिप्रभृतिशस्त्र
कोपं करोति त्रिप्रभृतीनि मण्डलानि त्रीणि
चत्वारि पञ्च शस्त्रकोपं युवराजभयं अर्थमो
गी राजा युवराजः शस्त्रकोपं युवराजभयं
नगरस्य पुरस्य रोधं वेष्टनं कुर्वन्ति ॥ त
था च गर्गः ॥ द्विमण्डलपरिवेशः सेनाप
तेः वधकरः षड्भिस्तदा राजा योद्धुं यातेम
ण्डलैस्त्रिभिः ॥ अन्यद्विशेषमाह ॥
दृष्टिमन्द्रेन मासेन विग्रहो वा ग्रहेन्दुभनि
रोधे होरा जन्माधिपयोः जन्मदेवाप्त
भोगान्ताः ॥ ग्रहेन्दुभनिरोधे ग्रहाः भौमा
दयः इन्दुश्चन्द्रः भानि नक्षत्राणि एषां
निरोधो परिवेषिते यत् तत्र भवति च
न्द्रपरिवेशमध्यगते ग्रहनक्षत्रे यदा भवं

ॐ
वारा·
टी·
२५८

तस्यदारुणेनोदितत्रयेणवृष्टिर्भवति मासे
नत्रिंशद्रात्रेणवाविग्रहःकलहोभवति ॥
तथाचगर्गः ॥ त्रीणियत्रावृहस्पतेनत
त्रैवल्लमाग्रहः स्वरेणवर्षतीन्दुश्चमासा
द्वाजायतेभयम् ॥ होराजन्माधिप
योरितिराज्ञोन्यस्यहोराजन्माधिपयोः
होराधिपोजन्मलग्नपः जन्माधिपोरा
श्यधिपः तयोस्तथा जन्मद्वैवजन्म
नक्षत्रैर्विरुद्धेमतिराज्ञोन्यस्याशुभः ॥
अथग्रहाणांपरिवेषगतानांफलमाह
परिवेषमण्डलगतोरवितनयःक्षुद्रधा
न्यनाशकरः जनयतिचवातवृष्टिंस्थाव
रकृषिकृन्निहन्ताच ॥ भौमेकुमारब
लपतिःसैन्यानांविद्रवोग्निशस्त्रभयं
जीवेपरिवेषगतेपुरोहितामात्यनृपपी
डा ॥ मंत्रिस्थावरलेखकपरिवृद्धिश्चन्द्र
जेसुवृष्टिश्च शुक्रेयायिक्षत्रियराज्ञांपी
डाप्रियंचान्नम् ॥ क्षुदनलमृत्युनराधि
पशस्त्रेभ्योजायतेभयंकेतौ परिवेषग
र्भभयंराहौव्याधिर्नृपभयंच ॥ रवित
नयःसौरःपरिवेषमण्डलमध्यगतःक्षु
द्रधान्यानांप्रियंग्वादीनांनाशकरः त
थावातवृष्टिंवातसंयुक्तांवृष्टिंजनय
त्युत्पादयति स्थावराणांवृक्षादीनां

कृषिकाराणांचनिहन्तानाशकोभवति
भौमःकुजेभौमपरिवेषमंडलमध्यगतेकु
माराणांतथाबलपतीनांचमूनाथानां
सैन्यानांचविद्रवः अग्निकृतमग्निभयंश
स्त्रभयंचभवति जीवेबृहस्पतौपरिवेष
मध्यगतेपुरोहितस्याचार्यस्यामात्यानां
मंत्रिणांनृपाणांराज्ञांचपीडाभवति च
न्द्रजेबुधेपरिवेषेमंत्रिणांसचिवानांस्थाव
राणांवृक्षादीनांलेखकानांलिपिकारा
णांचपरिवृद्धिर्भवति सुवृष्टिःशोभनावृ
ष्टिश्चभवति शुक्रेपरिवेषमण्डलमध्यग
तेयायिनांजिगमिषूणांक्षत्रियाणांक्षत्रिय
जातीनांराज्ञांनृपमहिष्याश्चपीडाभवति
प्रियंचान्नंदुर्भिक्षंभवतीत्यर्थः केतौपरि
वेषमण्डलगतेक्षुद्दुर्भिक्षमनलोग्निमृत्यु
मरणंनराधिपोराजाशस्त्रमायुधम् एभ्यो
भयंभीतिर्जायते उत्पद्यते राहौपरिवेष
विशेषगतेमण्डलमध्यगतेगर्भाणांभयंव्या
धिभयंनृपस्यराज्ञोभयंभवति ॥ तथाच
समाससंहितायाम् ॥ बलपतिपुरोहि
तनरपतिकृषिकृत्पीडाक्रमेणपरिविष्टै
र्थैः कुजगुरुसितार्कपुत्रैर्ज्ञेसौम्येनतुपरिवृ
द्धिःकेतोःशस्त्राग्निराज्ञःपरिवेषणेनवा
गभयम् ॥ गुरुदिवेपरलपतेनोपाध्याया

गं
वारा·
टी·
२५५

257

हिभिः क्रमशः ॥ अथ द्व्यादिषु ग्रहेषु परि
वेशमण्डलगतेषु फलमाह ॥ युद्धानि
विजानीयात्परिवेशाभ्यन्तरे द्वयोर्ग्रहयोः
दिवसकृतः शशिनो वा क्षुदवृष्टिभयं त्रिषु
प्रोक्तम् ॥ यानि च तेषु स्वेन्द्रसामान्य
पुरोहितो वर्णस्तयोः प्रलयमिव विजि
गतः पंचादिषु मण्डलस्थेषु दिवसकृ
न्नादित्यस्य शशिनश्चन्द्रस्य वा द्वयोर्ला
ग्रहयोः परिवेशाभ्यन्तरगोस्थितयोर्युद्धा
नि सङ्ग्रामाणि विजानीयाद्विद्यात् त्रिषु
गतेषु परिवेशमण्डलमध्यगतेषु नरेन्द्रोरा
जा सामान्यपुरोहितः अमात्यो मन्त्रिणः
पुरोहितश्चाचार्यस्तैः सहितो मन्त्री वर्ष
ति म्रियते इत्यर्थः पंचादिषु पंचप्रभृत्य
षु मण्डलस्थेषु परिवेशमण्डलमध्यवर्ति
षु जगतो विश्वस्य प्रलयं संहारमिव विद्धि
जानीहि ॥ अथ नानाग्रहाणां नक्षत्रा
णां वा पृथक् परिवेशानां फलमाह ॥
ममग्रहस्य उर्यो नक्षत्राणामथवा यदि
वेतो नीरयो भवति ताराग्रहस्य कुर्यान्त
यो वसमान्वितो नवेलूवपम् ॥ यदि
धन्नाभाग्रहस्य भौमादेते नक्षत्राणामश्विन्य
दीनां वा परिवेशः समुत्थितः उत्पन्नो नवेद
स्यातो वर्षं मरणं कु यात् अथवा

हिविकल्पाके नो रुस्योन भवतिन देवम्
केन्द्रस्येन पुनस्तत्फलमेव न नाना ग्रहादि
परिवेशकृतम् ॥ तथा च काश्यपः ॥
परिवेशाभ्यन्तरगो द्वौ ग्रहौ यापिनागतौ
युद्धं च भवति हि प्रचोर त्रेपं महारुणं ॥
शनादृष्टिष्विड्वयं तु परिवेशगतैस्त्रिभिः च
तुर्भिः पृथिवीविवैसुद्धा सत्वमरणं भवेत्
मण्डलान्तरिताः पंच जगतस्संक्षयावहाः
पृथङ्नानाग्रहस्यैव नक्षत्राणामथापि वा
परिवेशाय दाहभयस्तदा नरपतेर्वधः य
दिकेन्द्रस्योनस्यात्स्वर्थानद्रदेन्यफलमि
ति ॥ अथ नानातिथिक्रमेण परिवेशावत
न्याह ॥ विग्रहादियाविदुष्टमुहाम
वेन्त्रानिपदादिषु क्रमशः श्रोणीपुरको
शानां च वस्यादिषुतिथिषु युवरा
जवपेष्यान्वस्यादिषुतिथिष्वष्टसु पु
रोधोमहादश्यासैन्यद्रोमस्ययोदश्या
कुर्यान्नपंचदश्यापीडामनुजाधिपस्यैवक्र
मशः नरपतिपत्नीपीडा परिवेशो भुम्य
तश्चतुर्दश्याम् क्रमेण प्रतिपदादिषु च
तर्षदिवसेषु परिवेशोदृष्टो विग्रहादियावि
दुष्टमुहाभवति ॥ तद्यथा ॥ प्रतिप
दिदृष्टो विप्रान्क्षत्रियान्हन्ति द्वितीयस्या
द्वितीयान् तृतीयस्या वैश्यान् चतुर्थ्यां

ॐ स्फुरन्तीति श्रेणीभूतकोणामिति ब
वारा॰ हूनां समानजातीयानां संगाः श्रेणीपं
टी॰ चकंस्याद्दृष्टः श्रेण्याश्च शुभकारी मध्यांपुर
२६॰ स्थनगरस्य मध्यमां कोशस्य गंजस्य युवरा
26 जस्यापि श्यामिति अष्टमस्याद्दृष्टो युवराज
स्य दोषकरः पुरतोनन्तरं त्रिषु दिनेषु न
वमीदशाम्यैकादशीषु पार्थिवस्य रा
ज्ञो दोषकरो न शुभः द्वादश्यां पुरे योन
गरवेष्टनम् त्रयोदश्यां सैन्यक्षोभमाकु
लतां चतुर्दश्यामभ्युत्थितन्पत्रः परि
वेषो नरपतेः राज्ञः पत्न्याः पीडां करोति
पंचदश्यां मनज्ञायिपस्य राज्ञः पीडां करो
ति ॥ अधुना परिवेशलेखावर्णेन शु
भाशुभफलमाह ॥ नागरकानामभ्य
न्तरस्थितानां यायिनां च बाह्यस्या परिवे
षमध्ये रेखा विज्ञेया कल्याणानाम् ॥
रक्तः श्यामो रूक्षश्च भवति येषां पराजय
स्तेषाम् स्निग्धः श्वेतो द्युतिमान्येषां भा
गो जयस्तेषाम् ॥ परिवेशवर्णद्वयेण
रेखाद्वयं दृश्यते प्रायेणान्तरे रेखे वा हि
र्वेति न्यायाति कस्य या स्थिता रेखा साभ्य
न्तरस्थितानां च नागरकानां कल्याणं शुभा
शुभकरी ज्ञेया कथमित्याह रक्त इति ये
षां नागरकादीनां भागो रक्तो नीलो रूक्षत्व

णः श्यावः कृष्णवर्णो वा तेनिमेलश्चते
षां पराजयो भवति येषां भागः स्निग्धोति
मेलः श्वेतः शुक्लवर्णः द्युतिमान्दीप्तिमां
स्तेषां जयो भवति ॥ महोत्पलविवृ
तायां संहिताविवृत्तौ परिवेशलक्षणं ना
माध्यायास्त्रियस्त्रिंशः ॥ ॐ नमः सूर्या
य ॥ अथेन्द्रायुधलक्षणं व्याख्यायते ॥
सूर्यस्य विविधवर्णाः पवनेन विघट्टिता ः
कराः साभ्रे वियति धनुःसंस्थाना ये दृश्य
न्ते तदिन्द्रधनुः ॥ सूर्यस्यादित्यस्य करा
रश्मयः साभ्रे समेघे वियत्याकाशे पवनेन
वायुना विघट्टिता रूक्षाः ते धनुःसंस्था
नाश्चापाकारा विविधवर्णा नानारूपा ये
दृश्यन्ते तदिन्द्रधनुरिति लोके दृश्य
ते ॥ अथैव परमतेन शुभाशुभमाह ॥ के
चिदनन्तकुलोरगनिःश्वासोद्भूतमाहुरा
चार्याः तद्यायिनां नृपाणामभिमुखम
जयावहं भवति ॥ केचिदाचार्याः क
श्यपादयोऽनन्तकुले यत्नन्तस्य नागराज
स्य कुले वंशे ये जाताः उरगास्सर्पास्तेषां
निःश्वासतः तन्निश्वसनेन तदुद्भूतं तदुत्पन्न
माहुरुक्तवन्तः ॥ तथा च काश्यपः ॥ अ
नन्तकुलजाता ये पन्नगाः कामरूपिणः
तेषां निःश्वाससम्भूतमिन्द्रचापं प्रवक्ष

ॐ
वारा॰
टी॰
२६१

ते ॥ तदिन्द्रधनुर्योधिणांल्पाणांवाज्ञा
मभिमुखेसम्मुखेमजयावहंपराजयंभ
वतीति ॥ अन्यदप्याह ॥ शक्रचापम
वनिगाढंद्युतिमच्छिन्नंपार्श्वयोर्विविधव
र्णम् हिरुदितमनुलोमंच प्रशस्तम
म्भःप्रयच्छतिच ॥ शक्रचापमवेऍग्र
वनिगाढंभूमौलग्नम् भूतलंभित्वो-
त्थितमित्यर्थः द्युतिमदत्युज्वलमच्छि
न्नमखण्डमविकालमित्यर्थः वनमावि
वलम् विविधवर्णैर्नानाप्रकारैः रक्त-
नीलपीतासितार्थैःवर्णैर्युतम् स्नि
ग्धदिताह्वियाख्यितम् अनुलोमंच चक्रा
दक्षिणस्थे नकेवलमनुलोमंप्रतिप
लङ्घलसंयुक्तम् यावद्धिरुदितमनु
लोमंच अनुलोमंपश्चाद्भवाख्यितम्
एवंविधंप्रशस्तमिष्टफलम्भवकाम्
म्भःप्रयच्छतिचपानीयंददातीति श
क्रेविंशूकचापस्यैवमनुलोमतावर्ण
यंति यथादाक्षिणात्यकस्यमपरेणात
गार्द्वस्यतयोर्यदादृष्टिलोमतानदादि
ष्टितस्यानिष्टफलंयदानेकादिशाव
स्थितेतदानुलोमान्तेष्टफलमिति ॥
तथाचकाश्यपिश्चाह ॥ हिरुदितम
विच्छिन्नाक्षिप्यमित्याद्युधंमहत् स्वहतो

विजयायस्यादच्छिन्नेपुरुषोत्तम ॥ त
थाचनन्दीश्वराह ॥ बहुवर्णमविच्छिन्नं
स्निग्धनेच्छिन्यममरपतिचापम् पश्चा
न्यामैन्द्यामपिशस्यतकालेदिदेवधायु
तथावृहस्पतिः ॥ नानाभासमवि
च्छिन्नेदिग्धलंस्निग्मावृतम् स्वहतःपा
र्श्वतोवापिजयायेन्द्रधनुर्भवेत् ॥
तथाचवृद्धगर्गोक्तःमयूरविचेपदा
ते ॥ सर्वस्यादिशिसंग्रामोभवतीन्द्रध
नुर्भवेत् पश्चिमेनप्रयातारंजयस्यद्वेन
संशयः येषांप्रहृत्संग्रामेवामपार्श्वेव
स्वहतः धनुशाङ्गर्भवेदैन्द्रंजयस्तेषांन
संशयः येषांप्रहृत्संग्रामेपुरस्ताद्वा
पोनवा धनुशाङ्गर्भवेदैन्द्रंवधस्तेषांवि
निर्दिशेत पश्चिमेनदिशाभागेभवती
न्द्रधनुर्यदि समेघंगगनेस्निग्धंवैदूर्य
विमलद्युतिम् चियुश्चान्निमेलाभातिम
थवायुर्यदाभवेत सप्तरात्रमनावर्षेति
विंशोद्देवपिलकः तथैवेतदाद्वितीयं
ध्यानेसंग्रामयोभवतम् पूर्वमेवज्यायःप
श्चात्स्थितस्तदनुलोममभिति ॥ वि
दिग्भूतंदिङ्गामिनाधाविभाजेमरकका
रि पाटलपीतकनीलैःशस्त्राग्निद्व
न्दनादोषाः ॥ विदिग्भूतंविदिक्स्थ

श्री
वारा·
टी·
२६६

262

नोऽन्द्रचापंस्निग्धाभिनाशेनस्यादिशियः
स्वामीमनश्यति पिनाधिपनयःशाङ्केते
वद्यति राजाऽमात्येनीलावहतःश्वेतः
वेतोद्विजः गजायन्तश्चपूर्वाद्यान्नार्ति
यायाश्वनादिशमिति एवंद्याभ्राजेमर·
ककारि विगलाधेनभासियइन्द्रचामिंड
चापपन्यमरककाविमरकंकरोति या
हलोवर्णःहस्लोहितोपीतकः पी
नवर्णः नीलानीलवर्णः एतैवर्णैःयदि
युक्तमिन्द्रधनुर्भवति नदायदासंख्येनश
स्त्राग्निदाहकृतादोषाभवति पाटलेव
र्णेषाहकृतादोषाःपीतेश्वानिहृताःनी
लेहालकृताऽभिद्रहति ॥ **अन्यदप्याह**
जलमध्येनाहाशिःभृविमस्यवपस्लैशे·
स्थितेव्याधिः वाल्मीकेशास्त्रभयेनिशि
मविवृवधायधनुरैन्द्रम् ॥ येइंधनुरि
न्द्रचापंजलमध्येयदिदृश्यते नदाऽनाद
ष्टिवर्षणंभवति भुविभूमौयदिदृश्यते
तदासस्यानांधोनाशोभवति नैवाह·
दोश्रितेइन्द्रचापेव्याधिःपीडाभवति
वल्मीकेवल्मीककृतेइन्द्रचापेस्थितेश
स्त्रभयंभवति निशिरात्राविन्द्रधनुस्स
चिवस्यमंत्रिणोवधायमरणायभवति
अथदिग्वशेनफलमाह ॥ हरिकको

न्यहन्त्याहरिंनिवारयन्नैन्द्राम् पश्चान्म
हैवरहंऽलिशाम्रनश्चापमावहे ॥ कौलि
शाम्रदिन्द्रस्यचापमैन्द्रंपश्चवेंस्यादिशिर
हेमदैवसर्वकालेहृष्टिवर्षणमावहेक
ययाति ॥ **अन्यदप्याह** ॥ चापमधो
नःऽकृतेनिशायामाखेण्डलायांदिशिभू
पपीडाम् याम्यापुरोदकुभवेंद्रहन्या
त्सेनापतिंनायकमंत्रिणोव ॥ मघो
नःइन्द्रस्यचापंपश्चाखेण्डलायामैन्द्रा·
पूर्वस्यादिशिनिशायांरात्रौइंद्रधस्य
ज्ञःपीडांरोगंकृते याम्यापरोदकुभ
वेयश्चासंख्यसेनापतिनायकमंत्रिणाव
निहन्यात ॥ **तथाचकश्यपः** ॥ अह
ष्टोवर्षणंकुर्यादैन्द्रीदिशमुपाश्रितम्
पश्चिमायामहद्वर्षंकरोतीन्द्रधनुस्स·
दा रात्रौचेदृश्यतेपूर्वेभयेनश्यतेभवेन्
याम्यायांवलमुख्यस्यविनाशमभिगच्छ
ति पश्चिमायांप्रधानस्यसौम्यायांमंत्रि·
णोवधः स्निग्धवर्णोद्यनैःस्वैर्वाकृएणा
दिशिदृश्यते वरूदवेसाभिदेवशिभ्यसदा
प्रदंभवेत् ॥ **अन्यदप्याह** ॥ निशीथ
इन्द्रचापंसितवर्णंजनयतिपीडांद्विजस
र्वाणाम् भवतिचयस्यादिशिनवदृश्य·
नरपतिमुख्येनविराऽन्यात ॥ निशि

यतोभरवायामिन्द्रधनुस्मिनवर्णोयंसि
तवक्तकृसंयीतविजमृवर्णोब्राह्मणा
णामानांवर्णानांपीडांजनयत्युत्पादयति
तद्यथा श्वेतोवर्णोब्राह्मणानांपीडयति
रक्तःक्षत्रियाणां पीतोवैश्यानां कृष्णः
शूद्राणामिति यस्यांवादिग्यवाशायाम
वति दृश्यते तद्देशानदेशभवंतनपति
मुख्यंतत्प्रधानंतंविराजन्यत्राशयेन
तस्यांदिशियःप्रधानस्तस्यविनाशयती
त्यर्थः ॥ ॥ महोत्पलविरचितायांसं
हितावितृतौइन्द्रायुधलक्षणंनामाध्याया
स्त्रयस्त्रिंशः ॥ ॐनमःसूर्याय ॥
अथगान्धर्वनगरलक्षणंव्याख्यायते ॥
तत्रादावेवादिग्वशेनतस्याःफलप्रदर्शना
र्थमाह ॥ उदगादिपुरोहितनृपबलप
तियुवराजदोषदंश्वेतरक्तपीत
कृष्णंविषादीनामभावाय ॥ एवपुरंगंध
र्वनगरंउदगादिस्थितमुत्तरस्यांदिशिदृष्टं
पुरोहितस्याचार्यस्यदोषदंमशुभप्रदं
पूर्वस्यांनृपस्यराज्ञोदक्षिणस्यांबलप
तेश्चमूनाथस्यपश्चिमायांयुवराजस्यत
थासितरक्तपीतकृष्णंयथासंख्यंविप्रा
दीनामभावायनाशायभवति सितंश्वे
तवर्णंब्राह्मणानांरक्तंक्षत्रियाणांपीतंवै

श्यानांकृष्णंशूद्राणामिति ॥ अन्यदप्
याह ॥ नागरनृपविजयावहमदगिव
दिक्स्थंविवर्णनाशाय शांतायांदृष्टमतो
रणंनृपतेविजयाय ॥ उदगुत्तरस्यांदि
शिदृष्टंपुरंनागराणांनृपाणांराज्ञोवि
जयावहंजयप्रदंविदिक्स्थंविदिक्षुस्थि
तंविवर्णंतोसवर्णानांनाशायभवति शं
तायांतदकलयाशान्तादिक्तस्यांदृष्टमतो
रणंतोरणसहितंनृपतेराज्ञोविजयायभ
वति ॥ अन्यदप्याह ॥ सर्वदिग्युक्तंस
ततोत्थितंचभयदंनरेन्द्रराष्ट्राणाम् चैत्रा
दविकोहन्याद्धूमानलशक्रचापाभम् ॥
सर्वदिग्युक्तंसर्वासुदिक्षुस्थितंसततोत्थि
तंचसर्वकालमसकृत्रेत्रस्यदृश्यते त
न्नरेन्द्रस्यराज्ञोराष्ट्रस्यजनपदस्यचभयंभी
तिंददाति धूमानलशक्रचापाभंधूम·
स्यानलस्याग्नेःशक्रचापस्येन्द्रधनुषःस
दृशीतुभाभाकांतिर्यस्यतथाभूतंचौराम्न·
स्कवानटव्यांचयेवसन्तितानिहन्यान्नाश
येत् ॥ अन्यदप्याह ॥ गन्धर्वनगरमु
त्थितमापाण्डुमशनिपातवातकरम्
दीप्तेनरेन्द्रमृत्युर्वामेरिभयंजयःसव्ये ॥
गन्धर्वनगरंयदुत्थितमुन्नतमापाण्डु
रंपाण्डुरवर्णमशनिपातंवातंचकरोति

ॐ
वारा·
ही·
३६४

264

दीप्तमीम दिक्रेथनमित्रैन्दस्यमन्सुमेव
लेभवति दिक्षुशान्तादीप्तामनलक्षणेव
ह्यन्यावार्थःप्रकृते तथाच ॥ मुक्त·
प्राप्नेष्यदर्काम्रुफलेदिक्षुतथाविधे
मुद्गारदीप्तमित्यनाशुभंनाशतो
पदमिति ॥ वामेविभयम सैन्यस्य
दस्यवावामभागेहरिमतिभयमप्राप्नेभी
तिकरोति सच्चेदक्षिणेजयप्रदोभवति
अन्यदप्याह ॥ अनेकवर्णाकृतिस्वैप्र
काशतेपूर्वेपताकाध्वजतोरणान्विते
यदानदानागमनुष्यवाजिनोपिवन्य
स्तस्त्रविरेवसंपरा ॥ यदायस्मिन
कालेविम्नाकाशेपूर्वेगन्धर्वनगरमनेक
वर्णाकृतिबहुवर्णविचित्रसंस्थानंप्र
काशतेदृश्यते तच्चपताकाध्वजतो
रणान्वितंपताकादिभिःवैजयन्तीभि
र्ध्वजैश्चिह्नैःबहुरूपविराजितैःयथापता·
काध्वजतोरणान्वितंसंयुक्तंतदातं·
स्मिन्कालेनागानांगजानांमनुष्याणां
पुरुषाणाम वाजिनामश्वानांचरणे
संग्रामेरामहस्थितामिति ॥ ॥
महोत्पलविरचितायांसंहिताविवृतौ
गन्धर्वनगरलक्षणंनामाध्यायःपंच
त्रिंशः ॥ ॐनमःसूर्याय ॥ अथ

प्रतिसूर्यस्यलक्षणंव्याख्यायते ॥ त
त्रादावेववर्णलक्षणंशुभाशुभफलंचा
ह ॥ प्रतिसूर्यकःप्रशस्तोदिवसकृदृ
तुवर्णसप्रभः स्निग्धःवैडूर्यनिभःस्व
च्छःशुक्लःक्षेमसौभिक्षः ॥ प्रतिसू
र्यकः हितीयोर्कःसवदिवसकृतःआ
दित्यस्यऋतुवर्णस्यप्रभः आदित्यस्य
येऋतवर्णाउक्तास्ताम्रःकपिलोवार्कः
शिशिरइत्यादिकास्तेषांसदृशवर्णः
स्निग्धोनिर्मलकान्तिःप्रशस्तःप्रशस्तः
तथावैडूर्यनिभोवैडूर्यमणिसदृशाका
न्तिनीलपीतइत्यर्थः स्वच्छोनिर्मलःशु
क्लःश्वेतवर्णःक्षेमक्षेमसौभिक्षःक्षेमसु
भिक्षंचकरोति ॥ अन्यदप्याह ॥
पीतोव्याधिजनयतिअशोकरूपस्तुशस्त्र
कोपाय प्रतिसूर्याणांमालादस्युभया
तंकल्पदश्चै ॥ पीतःपीतवर्णः
प्रतिसूर्योव्याधिंजनयत्युत्पादयति
अशोकरूपोशोकपुष्पसदृशवर्णोलो
हितवर्णःइत्यर्थः तथारूपःशस्त्रको
पायभवति प्रतिसूर्याणांमालापंक्ति
र्यदिदृश्यते तदादस्युभयातंकल्प
दंत्रीभवति दस्यवःचौरास्तेभ्योभयमा

ॐ
वा·रा·
टी·
२६५

265

तद्रूपमपद्रवंस्वयंराजानंहन्ति ॥ अन्य
दप्याह ॥ दिवसकृतःप्रतिसूर्योजल
कृद्दक्षिणेस्थितोनिलकृत उभयस्थ
सलिलभयंनृपमुपरिहन्त्यधोजनहा ॥
इयमार्याअर्कवीरेणव्याख्याता ॥ नर्थ
ववसपपः ॥ याम्येवानप्रदेशेयउत्त
रेणाहिदेशरविः उभयोःपार्श्वयोर्भाति
सलिलंभूरियच्छति ॥ तथाचपराश
रः ॥ दीप्तानिवर्णैःकनकप्रभोवास
न्यासवेद्भास्करस्यारुणो कम्पनस्थल
त्वोत्पपनेन्महोल्कान्तपोविनश्यन्मा
हिताप्रजाभिः सन्ध्यासमेपयदिभास्व
रस्यदृश्येतमालाप्रतिसूर्यकानाम् स
पोभवेयुःप्रचुराश्चयोगागाश्चरोगावि
विधप्रकाराः सस्यानिसाथुधमन्यद
एडस्याविद्युदश्चाशनिवर्षवाताः भव
न्त्यभीक्ष्णंदिनरात्रसन्ध्योर्भयंतदाभूमि
पतेःवधस्यातइति ॥ भट्टोत्पलवि
रचितायांसंहिताविवृतौप्रतिसूर्यलक्ष
णंनामाध्यायःषट्त्रिंशः ॥ ॐनमःसूर्या
य ॥ अथनिर्घातलक्षणंव्याख्यायते ।
तत्रादावेवतद्रूपप्रदर्शनार्थमाह ।
पवनःपवनाभिहतोगगनादवनौयदा

समापतति भवतितदानिर्घातःसचपा
पोदीप्तविहगरुतः ॥ पवनोवायुःप
वनेनपरेणवायुनाभिहतस्समाहतो
गगनादाकाशादवनौभूमौयदासमा
पतति तदातस्याभिहतस्यपतमानस्य
यःशब्दःसनिर्घातोभवतीत्युच्यते ॥ त
थाचगर्गः ॥ यदान्तरिक्षेबलवान्मा
रुतोमारुताहतः पतत्यधस्सनिर्घातो
सभैस्तत्त्वाभिज्ञैर्भवेदनिलसम्भवः ॥
सचपापोदीप्तविहगरुतःसचनिर्घातो
दीप्तैःसूर्याभिमुखैःदीप्तस्वरैश्चविफलैः
पक्षिभिरुतःकृतशब्दःपापोभवति ह
हस्तलक्ष्यर्थः ॥ अथवेलावर्णनमा
ह ॥ अर्कोदयेधिकरणिकनृपधनि
योधाङ्गनावणिग्वेश्याः आप्रहरांशे
चाविकशूद्रपरस्याःशूद्रपौराश्च आम
ध्याह्नाज्जोपसेविनोब्राह्मणाश्चपीडय
ते वैश्यजलदाःस्तृतीयेचौरास्प्रहरेच
तुर्थेन अस्तंयातेनीचाः प्रथमेयामेनि
हन्तिसस्यानि रात्रेःद्वितीययामेपि
शाचसङ्घान्निपीडयति तुरगकरिण
स्तृतीयेविनिहन्त्यायायिनश्चतुर्थेव
भेदवजनेतगाह्यायातियतन्नोदिशंहु
न्ति ॥ अर्कोदयेसूर्योदयकालेयदि

बृ॰
वारा॰
टी॰
१६८

260

निर्घाताउत्पद्यते तदाधिकरणिकाः
अधिकरणेनियुक्ताः तेषांराजाथानि
ईश्वराः योधाप्रधानपालाः श्रेणीता॰
श्रियः वणिजाः क्रियविक्रयजीविनः
वैश्यावैद्यकाः एतान्सर्वानेवोपह॰
न्यातीशयेन दिनावसानघटिकाद्वये
यावत्सूर्योदयः श्रप्रहरमाङ्गते
सूर्येस्यास्तम्प्रहरेयदाप्नुटंजाति
तदनभोगान्प्रथमेदिनवत्तभो
गे गजाश्वागाः अविकाश्चविप्रका
राःशूद्राःश्चइज्ञानयः पौराश्चयोव
जनाः एतानपहन्यात् श्रामध्याह्न
दिति प्रहरार्धमध्याह्नंयावत् र
जोपमेविनोत्पातावनन्तत्वयात् ब्र
ह्मणान्विप्रांश्चपीडयति उपयानव
न्ति तृतीयेप्रहरे वैश्यान् वैश्यजा
तीयान् जलदांश्चापीडयति
चतुर्थेप्रहरेचौराल्लस्करान्पीडयति
अस्तंयातेश्रकेयदिनिर्घातउत्पद्यते
तदानीचायनकर्मकारान्निहन्ति रा
त्रेःप्रथमेप्रहरेसस्यानिनिहन्तिनाश
यति रात्रेर्द्वितीययामेपिशाचसङ्घा
न्पिशाचदेवयोनयस्तान्समूहानपी॰
डयति रात्रेस्तृतीयप्रहरेतुरगानश्वा

न्करीणश्चहन्तिनोविहन्यात् चतुर्थेया॰
मेयाथिनोजिगमिषून्विहन्यात् यतो
यस्यादिशिभैरवोविरुतोजर्जरोभिन्नमं
एडमइनसदृशःशब्दःसैवयानिगच्छ
ति तांदिशिमाशुविनिहन्तिनाशयेति
तथा च समाससंहितायाम् ॥ निर्घा
तोहोरात्रेर्णलयपोरश्मन्यगाधजनान्
नृपकर विप्र श्वाकौदश्यादिग्नोपतनि
स्या ॥ तथावर्गः ॥ यदासूर्योद
येप्राग्निर्घातःश्रूयतेश्रवि दार्थेया
न्योपपत्यांशुपीडनायनतेशयः ॥
प्रहरांशेनयावैमयांहन्याज्ञोजीविनस्त
था परिहिमांशोद्वैश्यानपराह्नेतस्म
वः नीचाश्चमांश्चहन्यात्सन्ध्यायामेति
वाकरे प्रथमेप्रहरेहन्यादर्धरात्रेतवा॰
नमात् रात्रिस्थभागेवैश्याश्चमन्तवे
चाहितोभवेत् यांदिशंवातिहन्यतानि
वीतोभैरवखरः तहूषयानसन्तिदेशयं
श्रमर्दिभत्रयत्स्थोनि ॥ भट्टोत्प
लविवृतिनामसंहिताविवृतौनिर्घात
लक्षणानामध्यायस्त्रयस्त्रिंशः ॥ ॥
ॐनमःसूर्याय ॥
अथसस्यजातकंव्याख्यायते तत्रादा
वेवप्रागमसदृशौनाथमाह ॥ हारि

ॐ
वारा.
टी.
२६७

267

कर्कटप्रवेशे भानोर्यैर्बादरायणेनोक्ताः
ग्रीष्मशरत्समयानां सदसद्योगाः तेनाल्प
कृते ॥ भानोरादित्यस्य वृश्चिकप्रवेशे
वृषप्रवेशे च यथाक्रमं ग्रीष्मशरत्समया
नां यवादीनां वृषप्रवेशे शरत्समयानां धा
न्यादीनां बादरायणेनाचार्येण सदसद्यो
गाः शुभाशुभा येयोगा उक्ताः कथितास्ते
वृत्तेमयाऽकृतमिति ॥ एतदुक्तं भव
ति ॥ यत्र दिने रवेः वृश्चिकसंक्रमणं भ
वति तत्र वृश्चिकमेव लग्नं परिकल्प्य
वक्ष्यमाणेन विधिना ग्रीष्मसस्यानां जन्मावि
चारणीयमिति एवं वृषसंक्रमणवेला
यां वृषमेव लग्नं परिकल्प्य शरत्सस्या
नां जन्मविचारणीयमिति ॥ तद्यो
गप्रदर्शनार्थमाह ॥ भानोरलिप्रवेशे
केन्द्रैस्तस्माच्छुभग्रहाक्रान्तैः बलव
द्भिः सौम्यैर्वा निरीक्षिते ग्रैष्मिकाविवृद्धिः
भानोरादित्यस्यालिप्रवेशे वृश्चिकप्रवे
शे समये यद्यं विचारः केन्द्रैस्तस्माच्छु
भग्रहाक्रान्तैः शुभग्रहाद्युपगतास्तिनाः
अत्रापि तेन वृश्चिकप्रवेशाद्वा स्थितिस्म
विलग्नादिदिक्षु एवं तस्मादादित्याः केन्द्रैः
शुभग्रहाक्रान्तैः सौम्यग्रहयुक्तैः ॥ ए
तदुक्तं भवति ॥ तदा स्वयम्वृश्चिके

प्रवेशे केन्द्रस्थानि शुभग्रहाक्रान्तानि भ
वन्ति तदा ग्रैष्मकसस्याविवृद्धिर्भवति
विशेषेण वृद्धिर्विवृद्धिः सहवृद्धिर्वित्यर्थः
बलवद्भिः सौम्यैर्वा निरीक्षिते अथवाभा
नोः केन्द्रस्थानानि शुभग्रहाक्रान्तानि न भ
वन्ति बलवद्भिः सौम्यैः केन्द्रवर्जमन्यत्रा
वस्थितैः भानोर्निरीक्षिते दृष्टे ग्रैष्मिकावि
वृद्धिर्भवति अत्र केन्द्रनिर्देशादनन्तरम
कस्मादाचार्येण दर्शननिर्देशो नैव केवले
न निर्देशः क्रियते यदादित्यकेन्द्रावस्थि
तस्य ग्रहस्य कथं दर्शनं च तनत्स्युपगा
स्यापि द्वय तत्रैवं तदा तेनैवं निर्देशयुक्तं यथा
बलवद्भिः सौम्यैर्दृष्टे भानोपूर्व्वज्ञानेवाप
स्मादाचार्यः स्फुटमस्माभिर्निश्चयः एवे
क्रान्तेस्य बलवद्भिः सौम्यैर्वा निरीक्षिते
इत्यस्मादिकाद्यानि सम्भवाम्यते यथा
सौम्यैः बलवद्भिर्बलिभिर्वा केन्द्रस्थाना
नि युक्तानि भवति तदा ग्रैष्मिकसस्याविवृ
द्धिर्भवति यदा तद्वनास्त्रिकोणस्थिलाभ
गाः सौम्या बलिनः पश्यति तदा ग्रैष्मिक
सस्यवृद्धिर्भवति मध्यादिनैर्यावत्तावल
ह्लीनैस्तमनागपि सस्यानां वृद्धिर्भवति ॥
तथा च बादरायणः ॥ वृश्चिकसंस्था
हृये सौम्यैः बलवद्भिर्निरीक्षिते वृद्धिम्

ॐ
वारा·
टी·
२६८

268

तैरेवकेन्द्रगैर्वाग्रीष्मजयात्यस्थानिदिंशो
न्मरुतीम् ॥ अन्ययोगान्तरमाह ॥
अष्टमवास्थितेगुरुपाशिनोऽस्मात्सिंह
संस्थयोः गुरुजन्मेशयोर्सिंहे अथवा·
सिंहवृषसंस्थितयोः गुरुसिंहेशयोर्व
ऽष्टमेनयात्यपिग्रीष्मसमस्थानिष्पत्तिर्वेत्के
द्योति ॥ अन्ययोगान्तरमाह ॥ अर्को
स्मितेद्वितीयेवुधेअथवायुगपदेववा
स्थितयोर्व्ययगतयोरपितद्वित्रिष्पत्तिर्वेत्तो
वगुरुदृष्ट्या ॥ अर्कात्सितेद्वादशस्था
त सितेशुक्रे द्वितीयेद्वितीयस्थानस्थ
वुधे अथवाद्वितीयेअथवान्तरयोरेवासि
तबुधयोर्युगपद्द्वयोरेवाद्वितीयस्थयोः व्य
यगतयोरपितद्दत तदृतेनैवप्रकारेणव्य
ययतयोः आदित्याद्द्वादशस्थानेस्थित
योः शुक्रेद्वादशेवुधेवाद्वयोर्वाद्वादशा·
स्थानास्थितयोः तस्थानानिष्पत्तिर्भवति
तथाचवराहमिहिरः ॥ सूर्यात्बुधेद्विती
येशुक्रेवायुगपदेवतयोः रिःफगयोर
पिवानिष्पत्तिः गुरुदृशानीव ॥ अन्ययो
गान्तरमाह ॥ शुभमध्येलिनिलयोह
रुणा[illegible] अन्यादि
ष्टमवितरिगुरोद्वितीयेचनिष्पत्तिः ॥
अलिनिहाश्चिकेशुभमध्यास्थिते अशि·

कान्तर्येशुक्राद्बुधस्तुक्रयोर्वेकोद्वितीयर
स्थानेभवत्यन्योद्वादशेवाशुभमध्यगतो
भवति तथाअलान्तर्यादित्यादरुणाशि
नोःवृहस्पतिः चन्द्रयोस्तस्मस्थानेस्थि
तयोःपराग्रहाणात्स्यत्तस्थानेभवति
अन्यादिस्थइति अलिनिवादौतिष्ठत्य
न्यादिस्थः सवितर्यादित्येअन्यादिष्टे
वृश्चिकराशमध्यवास्थिते गुरौजीवेस
द्वितीयेनिष्पत्तिस्तस्थानेभवत्येवं
निष्पद्यतइत्यर्थः ॥ अन्ययोगान्तरमा·
ह ॥ लाभहिवुकार्थयुक्तैःसूर्यादलि
गात्सितेन्दुशशिपुत्रैः सस्यस्यपरासंप
त्कर्मणिजीवेगवावाश्रा ॥ सूर्यादा
दित्यादलिगताद्वृश्चिकस्थात्सितेन्दुश
शिपुत्रैः शुक्रचन्द्रबुधैर्यथासंख्येलाभ
हिवुकार्थयुक्तैरेकादशचतुर्थद्वितीय
स्थैः ॥ तथैतनजानम् एकादशेशुक्रे
चतुर्थेचन्द्रे द्वितीयेवुधेसस्यस्यपराग्रहे
णसंपद्भवति अस्मिन्नवयोगेकर्मणिद
शमस्थानेजीवेगुरौनकेवलंसस्यस्यपरा
संपद्भवति यावद्गवांवाश्राश्रेशासंप
द्भवति क्षीरवाहुल्यमित्यर्थः ॥ अ
न्ययोगान्तरमाह ॥ कुंभेगुरुर्गोविशा·
शोसूर्येलिस्वेऽजाकेंजो मकरेनिष्प

त्रिबलिमरुतीयस्थात्परचक्रेणागमभयम् ॥
रवेर्वृश्चिकस्य वेशतो भेशराजौ वे स्थितौ भव
ति गविरवेशशीवन्दः सूर्याङ्कौलिम्
त्वेर्वृश्चिकस्थारम्भे कुजार्कजौ भौमसौरौ म
केरे एवंविधौ योगौ सम्पन्नौ मरुतीनि
श्चात्रिबलिविद्यते किंतुपश्चादन्तवे
परचक्रहतेभयोगेगमयं च भवति ॥
अन्ययोगान्तरमाह ॥ मध्यपापग्रह
योः सूर्यः सत्यं विनाशयत्यलिगः पापा
त्सप्तमगौ जाते विनाशयति पापः ॥
सूर्यो रविरलिगो वृश्चिकस्थः पापग्रह
योः शनैश्चराङ्गारकयोर्मध्यस्थितः प
केद्वितीये द्वितीयो द्वादशोऽथ वकोऽङ्क
वतीत्यर्थः तदासत्यं विनाशयति ते
था वृश्चिकात्सप्तमवेशास्थितः पापः
सौरभौमयोरन्यतमस्तदासत्यं विनाश
यति ॥ तथा च बादरायणः ॥ द्वे
बालकान्तस्थः सूर्यो वृश्चिकसंस्थाविनि
शयति सत्यं जातेजातपापसप्तम
स्थापि विनाशयति ॥ अथान्ययोगान
रमाह ॥ सूर्यस्थाने क्रूरः सौम्यैरति
दोहितः प्रथमजातम् सस्यं निहन्ति प
श्चाद्वृत्तं निष्पादयेद्धूपजातम् ॥ वृश्चि
कादष्टमस्थाने द्वितीये क्रूरः पापग्रहो भौ

मसौरयोरन्यतमः स्थितस्तत्र सौम्यैरतिदी
क्षितो बुधजीवशुक्रेणान्यतमेनतन्निरी
क्षितो नष्टः प्रथमजाते शस्ये न पश्चात्सम्य
निष्पादयेत सस्यवतीत्यर्थः ॥ अन्य
योगान्तरमाह ॥ जामित्रे केन्द्रसंस्थोऽ
थ सूर्यस्य वृश्चिकस्थस्य सस्यस्य विपत्ति
कृत सौम्य ‥ दृष्टेन ॥ सर्वत्र सू
र्यस्यादित्यस्य वृश्चिकसंस्थस्य क्रूरपाप
ग्रहौ भौमसौरौ जामित्रकेन्द्रसंस्थौ एके
जामित्रे सप्तमस्थाने द्वितीयस्मिन्केन्द्रेल
ग्नचतुर्थदशमानामन्यतमे स्थितः तथा
विधौ भौमसौरौ सस्यस्य विपत्तिं नाशं कुरु
ते विदधतः नावेक्षितौ तत्र स्थौ सौम्यैः
शुभग्रहैर्दृष्टाः वलोकितानसर्वत्र सर्व
स्मिन्देशे विपत्तिं न कुरुतः किं चित्कचि
दित्यर्थः तत्व‥ केन्द्रग्रहणे सप्तमस्था
नेग्रहीते भवति तत्किमर्थं जामित्रग्र
हणमित्युच्यते जामित्रग्रहणेनेतत्प्र
तिपादयति यद्येकोऽवश्यमेव जामित्रे
अन्यो यस्मिन्कस्मिन्केन्द्रे भवतीति तदा
योगद्वयः ॥ तथा च बादरायणः ॥
सूर्यात्सप्तमसंस्थः पापोन्यश्चेल्लग्नगः
हानिकरौ सौम्यग्रहसंदृष्टौ न तथा सर्वं

ॐ
वारा.
टी.
२७

210

वनिर्दिष्टौ ॥ अन्ययोगान्तरमाह ॥
हाश्विकसंस्थादर्कात्सप्तमस्थौ शुभौ यदा
दृष्टौ भवतः तदा निष्पत्तिस्सस्यानामर्थ
परिहानिः ॥ अर्कादादित्याद्धाश्विक
संस्थात्केरपायौ भौमसौरौ यदा सप्तमस्थ
पापौ एकस्सप्तमे परःषष्ठो भवति त
दा सस्यानां निष्पत्तिर्भवति किंत्वर्थस्य प
रिहानिस्वल्पनाबहुमूल्येनाल्पलभ्यतेऽ
त्यर्थः ॥ अथ शारदसस्यानामतिदेशा
र्थमाह ॥ विधिनानेनैव विज्ञेयं वे
शेशारदसस्यानाम् विज्ञेयं सस्यानांना
शायाशोवायतज्ज्ञैः ॥ अनेनैव निर्दिष्टे
न विधिना हाश्विकप्रवेशार्केनरविना अंद
न्याहृष्टसंग्रहणकाले शारदसस्यानां शा
रत्सम्भूतानां सस्यानां नाशाय आवाय
क्षावायनिष्पत्तेर्वा तज्ज्ञैः पण्डितैस्सम्यग्ज्ञा
तेनज्ञैः विज्ञेया ज्ञातव्याः ॥ तथा च बा
दरायणः ॥ यच्चयोगाः कथिता हा
श्विकस्यैविधाकेरे वृषेपिते शारदानां
विज्ञेयाय यथार्थतास्तति ॥ अथ ना
तिविस्तरेण ग्रैष्मिकसस्यस्य सामान्यम
हार्घत्वमाह ॥ मिथुनमेषादिषु सूर्यः सौ
म्ययुतो वीक्षितोपि वा विचरन् ग्रैष्मिक

धान्यं कुरुते समर्घं सभयोपयोग्यं च ॥ सूर्य
आदित्यो मिथुनमेषादिषु राशिषु मेषवृषमि
थुनेषु सौम्यैः शुभग्रहैः बुधगुरुशुक्रैर्युतस्संयु
क्तो वीक्षितो अवलोकितो वा विविचरन्निर्ग
ग्रैष्मिकं ग्रीष्मसस्यं धान्यं समर्घं स्वल्पमूल्यं
कुरुते अभयोपयोग्यं च महार्घेनाभयोप
योग्यं समर्घेना अभयोपयोग्यम् अथवा उ
भयोपयोग्यमिहलोके परलोके चोपयुज्यते
इहलोके अन्यवर्गस्य पर्माणं परलोक इति
अथैवं शारदसस्यस्याप्याह ॥ कार्मुकमृ
गघटसंस्थाः शारदसस्यं तद्वद्रविः संग्रह
कालेज्ञेयो विपर्ययः क्रूरदृग्योगात् ॥ रवि
रादित्यः कार्मुकमृगघटसंस्थाः कार्मुकं ध
न्वी मृगो मकरः घटः कुम्भः एतेषु स्थितः
शारदसस्यस्य तद्वज्ज्ञेयः यथादिषुमेषा
दिषु सूर्यः सौम्ययुतो वीक्षितोपि वा विचरन्
ग्रैष्मिकधान्यं कुरुते समर्घं सभयोपयोग्यं चै
व कार्मुकमृगघटसंस्थः सूर्यः सौम्ययुतो
वीक्षितोपि वा विचरं शारदधान्यं कुरुते स
मर्घं सभयपयोग्यं चेति संग्रहकाले ग्रहण
समये क्रूरदृग्योगाद्विपर्ययो ज्ञेयः क्रूरग्रह
दृष्टाद्योगात्संयोगाद्विपर्ययो विपरीतो ज्ञे
यः क्रूरौ भौमसौरौ । यत्तदुक्तं भवति । य
दा मेषादिषु मिथुनकार्मुकादिषु मिथुना सूर्यः

ॐ
वारा·
टी·
१७१

२७१

पापयुतःपापवीक्षितोवाविपरीतः तदापि
पर्ययोमहार्घतांभयेपयोगयत्नैवभवति य
तत्संग्रहकालेविक्रयकालेविपरीतःशोभनः
विपरीतयोगस्थैस्तुर्यैर्विक्रयःकार्यइति ॥
भट्टोत्पलविरचितायांसंहिताविवृतौसमर्घ्यजा
तकंनामाध्यायोष्टत्रिंशः ॥ ॐनमःसूर्याय
अथद्रव्यनिश्चयोव्याख्यायते ॥ तत्रादावेवं
गमप्रदर्शनार्थमाह ॥ येयेषांद्रव्याणामधि
पतयोराशयःसमुद्दिष्टाः मुनिभिःशुभाशु
भार्थंतानागमतःप्रवक्ष्यामि ॥ येषांद्रव्या
णांयेराशयोमेषादयोऽधिपतयोमुनिभिःकश्य
पादिभिस्समुद्दिष्टाःकथिताःकिमर्थम् शु
भाशुभार्थंसमर्घमहार्घसमर्घज्ञानार्थम् ॥
तत्राहंतानागमतश्शास्त्रात्प्रवक्ष्यामि कथयि
ष्यामीति तत्रमेषस्यकानिद्रव्याणीत्येतदा
ह ॥ वस्त्राविककुतपानांमसूरगोधूमराल
कयवानाम् स्थलसम्भवौषधीनांकनकस्य
चकीर्तितोमेषः ॥ वस्त्राण्यम्बराणिआवि
काःप्रसिद्धाएव आवीनामिदमाविकंतत्सं
भूतमित्यर्थः कुतपंछागलोमतकृतंवस्त्रम्
मसूरगोधूमाःप्रसिद्धाः रालकोद्रवानियो
गाःयवाःप्रसिद्धाः एतेषांसर्वेषांतथास्थल
सम्भवौषधीनांस्थलेजलरहितानेभूमौया
ओषधयस्सम्भवन्ति तासांतथाकनकस्यचमे

षोराशिरधिपतिःकीर्तितउक्तः ॥ तथाच
कश्यपः ॥ मेषेम्बलोमसूरजागोधूमार्ज
विकस्तथा ॥ अथवृषमिथुनयोराह ॥
गाविवस्त्रकुसुमगोधूमशालियवमहिषसुर
भितनयाःस्युः मिथुनेपिधान्यशारदवल्ली
शालूककर्पासाः ॥ वस्त्राण्यम्बराणिकु
सुमानिपुष्पाणिगोधूमाःशालयष्षष्टिका
द्यःयवामहिषाःसुरभितनयाःबलीवर्दा
एतेगविवृषेस्युःभवेयुः मिथुनेपीतधान्यं
निप्रसिद्धानिशारदेशरत्समन्यत्रे यत्किं
चिद्वल्ल्यःप्रसिद्धा द्राक्षावल्ल्यादिशालूकं
कुमुदकर्दमम् कर्पासाप्रसिद्धा एतेसर्वे
एवमिथुनेः ॥ तथाचकश्यपः ॥ वृ
षेमहिषदोवस्त्रशालयःपुष्पसम्भवान्
मिथुनेधान्यशालूकवल्लीकार्पासशारद
म् ॥ अथकर्कसिंहयोराह ॥ कर्कि
णिकोद्रवकदलीदूर्वाफलकन्दपत्रचोचा
नि सिंहेतुषधान्यरसासिंहादीनांत्वचः
सगुडाः ॥ कोद्रवःप्रसिद्धःकदलीरम्भादू
र्वाशाद्वले फलानिसर्वाणिजातीफलप्र
भृतीनिकन्दंप्रसिद्धम् मूलेबीजंयस्यतत्क
न्दम् पत्रंगन्धपत्रंचोचंपालीवतंनालिके
रंवा एतानिसर्वाणिकर्किणिकर्कटेतुषधा
न्यानिप्रसिद्धानिशालरसामधुराम्ललव

ग्रं
वारा·
टी·
२७२

272

नानितकङ्कुकषायक्षट् सिंहादीनांप्राणि
नांसिंहश्चोपिमान्याराण्णांत्वक्सुमाणिविवि
धरूपाणिसर्वाणि एतेसगुडागुडेनसहिताः
सर्वपवसिंहे ॥ तथाचकश्यपः ॥ क
र्कटेफलहस्त्वक्षुकोद्रवकदलीतथा सिं
हेधान्यंसर्वरसाःसिंहादीनांत्वचोगुडः ॥
अथकन्यातुलयोराह ॥ षष्ठेनसीकल
माःकुलत्थगोधूममुद्गनिष्पावाः सप्तम
राशौमाषायवगोधूमाःसर्षपाश्चैव ॥ अ
तसीप्रसिद्धा कलायस्संज्ञकुलत्थाःगोधू
माःमुद्गाः एतेसर्वेपवप्रसिद्धाः अन्नमाति
पुनर्जायन्ते तेनिष्पावानिष्पावस्तुशालयः
इतिकेचित् शिम्बिधान्यमितिकेचित् य
तेषष्ठेकन्यायाम् माषायवाःगोधूमाः य
तेकिंभूताःसमस्तपाः सर्षपासहिताः य
तेसप्तमेराशौतुलायाम् ॥ तथाचकश्य
पः ॥ कन्यायांमुद्गनीवारकुलत्थाश्चक
लायकान् तुलेतुयवगोधूममाषाःसिद्धा
र्थकास्तथा ॥ अथवृश्चिकधनुषोराह ॥
अष्टमराशाविक्षुसैकंलोहान्यजाविकंचा
पि नवमेतुरगलवणाम्बराणितिलधान्य
मूलानि ॥ इक्षुप्रसिद्धाःसैकंसैकोर्थंवा
लोफलादिलोहमायसंकांस्यंवा एतानि
तथाअजकाः अविप्रसिद्धस्सज्ञाअश्वाः

णिवस्त्राणि अन्नाण्यायुधानि धनुस्वादी
नितिलाःधान्यम् मूलानिप्रसिद्धानि एता
निनवमेधनुषि ॥ तथाचकश्यपः ॥
अलिनीक्षुरसंसैकामाजंलोहंसकांस्यकं
धान्यंधनुषिवस्त्राणिलवणंतुरगास्तथा ॥
अथमकरकुम्भयोराह ॥ मकरेतरुगुल्मा
द्यंसैकोक्षुसुवर्णकाम्लोहितानि कुम्भेस
लिलफलकुसुमरत्नविचित्राणिरूपाणि ॥
तरवोवृक्षाः गुल्माप्रसिद्धाः अकाण्डवि
टपमित्यर्थः आदिग्रहणाल्लताबल्याः सै
कंसैकोर्थंइक्षुप्रसिद्धः सुवर्णंकाञ्चनं
अम्ललोहमायसंएतानिसर्वाणिमकरेस
लिलंजलंकिंविज्जलसम्भूतम् फलानिसु
प्रसिद्धानि कुसुमानिरत्नानिविचित्राणिना
नाकाराणियेषांरूपाणियतानिकुम्भे ॥
तथाचकश्यपः ॥ मकरेसयसोसंचरव
र्णागुडस्यातनम् कुम्भेकुसुमविचित्राणिहंसा
चजलजोद्भवाः ॥ अथमीनमाह ॥ मी
नपालस्सम्भवरत्नान्यम्बुद्भवानिवज्राणि
स्नेहाःश्चानेकरूपायाव्योतामत्स्यजातंच ॥
कपालसम्भवानिरत्नानिमुक्ताफलानि अ
म्बुद्भवानिशुक्तिसम्भवानिवज्रेहेकम
अनेकरूपाबहुविधास्नेहातैलादयः म
त्स्यजातंचमत्स्याद्भुतंमुक्तादिकमपि एते

ॐ
वारा·
टी·
२७३

272

सर्वपवमीनेव्याख्यातउक्ताः ॥ तथाचक
श्यपः ॥ पञ्चमञ्चाफलादीनांद्रव्याणां·
मीनईश्वरः ॥ अथैतेषांद्रव्याणांशुभाशुभ
ज्ञानार्थमाह ॥ राशेश्चतुर्दशार्थायसप्त
नवपंचमस्थितोजीवः द्व्येकादशदशपंचा
द्यमेषुशशिजश्चवृद्धिकरः ॥ दशसप्तमो
ज्ञानिंवृद्धिंशुक्रःकरोतिशेषेषु उपचयसं
स्थाःक्रूराःशुभदाःशेषेषुहानिकराः ॥
राशेश्चतुर्दशेति यस्यकस्यचिद्राशेःचतुर्थ
र्थंस्थानंदशदशमंअर्थस्थानंद्वितीयं आ
यमेकादशम् सप्तमःनवमःपंचमः ए
तेषांस्थानानामन्यतमस्थानस्थोजीवोवृ
द्धस्थानिः तत्स्थानद्रव्याणांवृद्धिकरःद्वि
तीयः एकादशःपंचमःअष्टमः एतेषां
स्थानानामन्यतमस्थानेस्थितः शशिजो
बुधोवृद्धिकरःदशसप्तमगइति शुक्रोभा
र्गवः सप्तमस्थानगतोहानिंद्रव्यंकरो
ति शेषेषुत्रस्थानेषुप्रथमद्वितीयतृती
यचतुर्थपंचमाष्टनवमदशैकादशेषुस्थि
तोवृद्धिंकरोति क्रूराआदित्याङ्गारकश
नैश्चरा उपचयसंस्थास्त्रिषडेकादशदशम
गताःशुभदावृद्धिकराः शेषेषुस्थाने
षुप्रथमद्वितीयचतुर्थपंचमसप्तमाष्टम
नवमद्वादशेषुहानिकराः ॥ तथाचक

श्यपः ॥ चतुस्सप्तद्विपंचाष्टौनवदिग्व
गोगुरुः यस्यराशेःस्वङ्क्तानांद्रव्याणांवृद्धि
दःस्मृतः शुक्रःषष्ठसप्तमस्थोवाहानिकृद्वृ
द्धिदोन्यथः द्व्येकादशदशार्थोष्टसंस्थितः
शशिजोशुभाः पापास्तूपचयस्थावृद्धिं
कुर्वन्तिनान्यथा ॥ अथैवविशेषमाह ॥
राशेर्यस्यक्रूरापापाविभौमसौराः पीडा
स्थानेषुतूपचयेषुवास्थिताःशुभदितास्तु
तत्स्थानद्रव्याणां ॥ तस्यराशेर्यानिप्रो·
क्तानिद्रव्याणितेषांकथितद्रव्याणांमहा
र्घतावहुमूल्यत्वंदुर्बलत्वंवहुष्प्राप्यत्वंभव
ति ॥ तथाचकश्यपः ॥ राशेरनिष्टस्था
नेषुपापाश्चसबलाःस्थिताः तद्द्रव्याणांत
शवकाङ्क्षमाभावेभवंतिहि ॥ अन्यदप्याह
इष्टस्थानेसौम्यावलिनोयेषांभवंतिराशीना
म् तद्द्रव्याणांवृद्धिस्सामर्घ्यंवहुभवेच ॥
येषांराशीनांसौम्याःशुभग्रहाबुधगुरुशुक्रा
इष्टस्थानस्थाःइष्टस्थानानि यथाजीवस्य
तृतीयादिषुस्थितः बुधस्यद्व्यादिषुस्थितःशु
क्रस्यसप्तमवर्जितेषु एतेषुस्थानेषुवलि·
नोयेषांराशीनांभवंति तद्द्रव्याणांतस्यरा
शेर्यानिद्रव्याणितेषांसामर्घ्यंसमर्घतावहु
भवत्वंचभवति ॥ तथाचकश्यपः ॥ इष्ट
स्थानेस्थिताःसौम्यावलिनोयेषुभवंतितद्रा

ॐ
वारा॰
टी॰
२७४

274

वर्तोवक्ष्याणांशुभदाःस्मृताः ॥ अन्याद
प्याह ॥ गोचरपीडयामपिराशिर्बलि
भिःशुभग्रहैर्दृष्टः पीडांनकरोतितथाहै
रेवंविपर्ययास्तः ॥ जीवादीनांवक्रादी
निस्थानानियान्युक्तानि तद्व्यतिरिक्तेष्वने
षुस्थानेषुयदास्थिताभवन्तितदागोचरपी
डांनस्यामन्यामपिराशिर्यदाशुभग्रहैःबुध
जीवशुक्रैःबलिभिःसवीर्यैःदृष्टावलोकि
तंभवति तदापीडांनतथाकरोति । एत
दुक्तंभवति । ततःस्थानानिसम्यक्शोभ
नानिसमञ्चोणिभवन्ति क्रूरैःपापग्रहैर्नादि
त्यांगारकशनैश्चरैःबलिभिःगोचरपीडा
यांयदादिराशिर्दृश्यते तदाविपर्ययोविप
रीतोभवति ततश्चोक्तस्थानानांमहत्त्वेनाऽ
शुभत्वंनभवतीति ॥ महोत्पलविरचि
तायांसंहितावृत्तौइष्टानिष्टयोनामाध्याय
एकोनचत्वारिंशः ॥ ॐनमःसूर्याय ॥
अथातोरूपसत्राध्यायोव्याख्यायते तत्राद
वेवप्रयोजनदर्शनार्थमाह ॥ अतिहृष्ट
ल्कादण्डान्परिवेशग्रहणपरिधिपूर्वांश्च दृ
ष्ट्वाकाशस्थायामत्यानान्यौर्णमास्यांच दृ
ष्ट्वायादृक्संनिवेशात्प्रतिमासंराशिषुक्रमात्स्यै
अन्यातिथ्यादुलात्रैयेनेडामसान्नयेत्राणाम्
अतिहृष्टिरितिलक्षणम् ॥ उल्कातस्यालक्षण

मुक्तमुल्काधिकारे दिग्दाहेतिदण्डलस्यच
लक्षणमुक्तम् रविकिरणजलदमरुता
मिति एतानहृष्टाभ्रवलोक्यपरिवेशलक्ष
लक्षणमुक्तम् ग्रहणमर्केन्द्वोःपरिधिल
स्यलक्षणमुक्तम् तत्पूर्वांस्तदायान् आदि
ग्रहणाद्ज्योतिहीनादिग्दाहगन्धर्वनगरा
णिदृष्टानियानि एतानुत्पातानमावस्या
यांपौर्णमास्यांचदृष्ट्वावलोक्यविशेषे
स्तवेषु आदित्येराशिषुमेषादिषुप्रतिमास
क्रमात्परिपाट्याविचरतिइत्याहदेव अ
न्यस्मिंस्तिथ्यावामावस्यायांपौर्णमास्यांच
वर्जयित्वा येउत्पाताअतिहृष्टादयोभवन्ति
तेषाज्ञानस्यपाणीडामवाननयेभवंति इमरेषा
स्त्रकलपैलेनानिपीडाभवंति ॥ तथाच
कश्यपः ॥ उल्कानिर्घातिग्रहणेसूर्येन्द्वोः
परिवेशनम् प्रतिसूर्योदयोपेन्द्रधनमा
संध्यारक्तिते तिथावनिर्घात्योत्पातानस्मृ
याह्लोकेशुभाशुभम् ह्यभिव्यक्तभिन्नल
ताद्विशेषोऽत्रविचारतः प्रतिमासंविधान
तेनान्यास्मिन्दिवसेयदेत् अन्यत्रैवभव
न्त्येतेतेसर्वेल्पदोषदाः ॥ अथसमुत्पाते
ष्वमावस्यायांपौर्णमास्यांवमेघरूपस्यतु
र्येकिंकुर्यादित्याह ॥ मेषोपगतेसूर्येपी
डापाप्यस्यसंग्रहं क्षुत्रावनमूलफलस्य

ॐ
वा.वा.
टी.
२७५

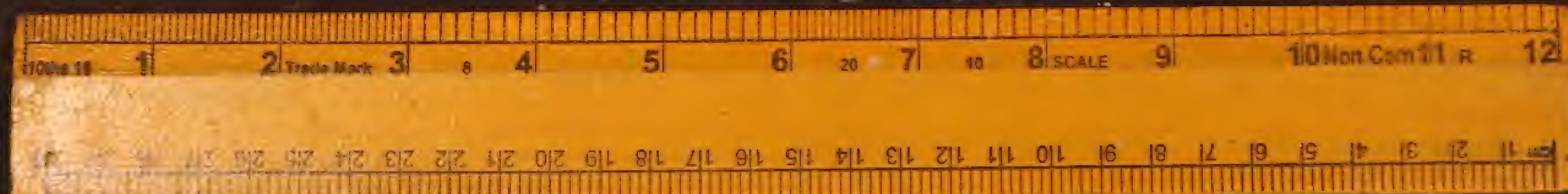
275

वृषवत्तृथमासेतयोर्लाभः ॥ सूर्येरवौमे
षोपगतेमेषस्थे अमावस्यायांयोयोर्णमा
स्याचोत्पातान्क्रान्दृष्ट्वा ग्रीष्मजस्यपी
घ्रान्यत्नस्यधान्यस्यसंग्रहणंकृत्वा तयो
मेषयोश्चतुर्थेमासिविक्रयाल्लाभोभवति
मिथुनस्येत्याह ॥ मिथुनस्थेसवितरियाधा
न्यानिवसंग्रहंसमुपनीय षष्ठमासेविक्र
येविक्रेतातिमात्रयालाभम् ॥ अथमिथुन
स्थेकैप्राप्तकान्त्यातानदृष्ट्वा सर्वरसान्स
गुडादीन्यान्यानिरसालयस्मसंग्रहंसमुपनीय
संग्रहणमेवंकृत्वा विक्रेताषष्ठेमासेविक्र
येविक्रीणोलाभंमात्रयालभते ॥ अथक
र्कटस्येत्याह ॥ कर्किस्थेर्केमधुगन्धतै
लघृतफाणितानिविनिधाय द्विगुणवृ
द्धिषेमासेनात्रिहीनाधिकेश्वरः ॥ अ
र्केश्रादित्येकार्किणिकर्कटस्थेमधुमाक्षिक
म् गन्धाश्चगन्धद्रव्याणितैलम् घृतमा
ज्यं फाणितमिक्षुरसक्वाथः वक्ष्यमाणे
ष्वेतानिविनिधायसंस्थाप्य द्वितीयमासे
विक्रयाद्द्विगुणलाभोभवति हीनेकाले
अधिकेकालेविक्रयाच्छेदोभवति ॥ अथ
सिंहस्येत्याह ॥ सिंहस्थेर्केमणिचर्मव
र्मास्त्राण्यौर्णिकंवसनम् पञ्चममासेल
ब्धिविक्रेतामोन्यथाछेदः ॥ सिंहस्थे

कंसुवर्णम् मणयश्चर्माणिवर्मसन्नाहः
शस्त्राण्यायुधानि मौक्तिकंमुक्ताफलानि
रजतंरूप्यम् एतद्विनिधायविक्रेतापंच
ममासेविक्रयाल्लाभोभवति अतोन्यथार्थे
नेकालेअधिकेवक्षेदोभवति ॥ अथक
न्यागतेरवावाह ॥ कन्यागतेदिनकरे
चामरखरकरभवाजिनाक्रेता षष्ठेमा
सेद्विगुणंलाभकमाप्नोतिविक्रीणन् ॥
दिनकरेसूर्येकन्यागतेप्रागुक्तान्यातान
दृष्ट्वा चामरंवालव्यजनं खरोगर्दभः
करभःउष्ट्रः वाजीतुरगः एषांक्रेताषष्ठे
मासेविक्रीणन्विक्रेताद्विगुणंलाभकमा
प्नोति लभते ॥ अथतुलागतेत्याह ॥
तौलितान्नभाण्डमणिकम्बलकाचपीत
कुसुमानि शारद्यानिधान्यानिचवर्षेषोना
द्विगुणितानाल्वृद्धिः ॥ तौलिनितुलगतेर्के
तान्नभाण्डंतन्तुकृतंयाकैंविक्रमेणाद
मणयःकम्बलम् काचायोतानिपीतव
र्णानिकुसुमानिपुष्पाणि एतान्यादायाथ
शारद्येन धान्यानितथावर्षोश्चाद्भिःमा
सैःद्विगुणितानिवर्द्धि द्विगुणंभवंति
द्विगुणलाभोभवतीत्यर्थः ॥ अथवाश्चि
कस्येत्याह ॥ वृश्चिकसंस्थेसवितरिफल
कन्दकमूलविविधरत्नानि वर्षद्वयमवि

तानिद्विगुणंलाभंप्रयच्छन्ति ॥ सवितर्यो
दितेवृश्चिकसंस्थेफलानिकन्दंकंमूलवि
शेषः मूलान्यन्यानिद्रव्याण्यविविधानि
नानाकाराणिवस्त्राणि एतानिवर्षद्वयसं
चितानिवर्षद्वयेसंस्थाप्यलाभंद्विगुणंला
भंप्रयच्छन्ति ददाति ॥ अथधन्विस्थेप्रा
ह ॥ चापगतेरक्तीयांकुंकुमशंखप्रवा
लकाचानि मुक्ताफलानिचततोवर्षार्धो
द्विगुणतांयान्ति ॥ चापगतेधन्विस्थेर्के
रक्तीयान् कुंकुमंकाश्मीरंशंखंप्रवालं
विद्रुमंकाचंमुक्ताफलानिचततोनन्तरंअ
मात्यरतःवर्षार्धात् षड्भिर्मासैःद्विगुण
तांयान्ति द्विगुणंलाभंददाति ॥ अथम
करकुम्भस्थेर्केप्राह ॥ मृगघटसंस्थेसवि
तरिरक्तीयालोहभाण्डधान्यानि स्थित्वा
मासंदद्यात्लाभार्थीद्विगुणमाप्नोति ॥
मृगोमकरःघटःकुम्भःसवितर्यादित्येमृग
घटसंस्थेलोहभाण्डधान्यानि रक्तीयार्थ्य
पयेत् लोहमयानिभाण्डानिधान्यानिवा
मासंसंस्थाप्य ततोदद्याद्विक्रयंकुर्यात्
लाभार्थीद्विगुणंलाभंसमाप्नोति लभते
अथमीनस्थेर्केप्राह ॥ सवितरिझषमुप
यातेमूलफलंकन्दभाण्डवस्त्राणि संस्थाप्य
वत्सरार्धंलाभकामीसंसमाप्नोति ॥ सवि

तर्यादित्येझषमीनमुपयातेप्राप्ते मूलानि
कन्दमूलविशेषः भाण्डानिनानाकाराणिव
स्त्राणिमणयःरत्नानिवा वत्सरार्धंमासषट्कंसं
स्थाप्यद्वयंयथाभिलषितंलाभकांक्षीसमाप्नो
तिलभते ॥ अत्रैवपुनरपिविशेषमाह ॥
राशौराशौयस्मिन्शिशिरमयूखस्सहस्रकिरणो
वा युक्तोपिमित्रैर्दृष्टस्तत्रार्घेलाभकोदृष्टः ॥
यस्मिन्राशौराशौमेषादिकेशिशिरमयूखः
चन्द्रः सहस्रकिरणोवासूर्यः शुभमित्रैर
तात्कालिकेनदृष्टोवलोकितोमित्रैर्युक्तश्च
भवति यतस्तत्कालेदशायबन्धुसहजोत्ता
त्तेषुश्चितोग्रहोमित्रंभवति तद्युक्तत्वात्
तेनामित्रयुक्तोपिमित्रैर्दृष्टः तत्रतस्मिन्राशौ
अर्घंलाभकोदृष्टोनिर्दिष्टोनानात्रयोगासम्भा
वात् यतोमाघमासौपौषमासौवर्षविचारउ
क्तानदर्शनादतःशिशिरमयूखसहस्रकिर
णग्रहणंकृतम् ॥ तथावकव्ययः ॥ रा
शौराशौस्थितस्सूर्यःशशीवामित्रैर्युतः श
त्रुमित्रैर्णसंदृष्टोयथालाभप्रदस्स्मृतः ॥
अत्रैवविशेषमाह ॥ सवितृसहितसंश
शीवाशुभैर्युतवीक्षितः शिशिरकिरणस्स
हेकःवृश्चसदाविकरास्मृतः ॥ अशुभस
हितसंदृष्टोवात्विनषष्टवाचकिः शरितर
हगतान्भावान्क्षीणदेन्वदसत्फले शिशि-

श्री
वा.रा.
टी.
२११

दर्किरणयुक्तःसविलग्नसहितस्तयैणसहावस्थि
तोमावस्यायांशुभग्रहैःबुधजीवशुक्रैर्युतःसंयु
क्तोवीक्षितोयत्रराशौभवति तत्रसयोगोग्रस्त
हासिकरःस्मृतः अशुभसहितसंदृष्टोवाहित
क्तिरस्तु अथवासम्पूर्णायांपौर्णमास्यांशुभैर्युत
वीक्षितःसद्यस्तस्मिन्नेवाहनि अर्धस्यप्रवृद्धिक
रःस्मृतः अथशुभसहितःपापग्रहाभ्यांभौमसौ
राभ्यांयुतःसंदृष्टोवाचन्द्रोहितत्तिलाशयति
अर्धहानिंकरोतीत्यर्थः अथवारविराहित्यःशु
भैर्युतोवीक्षितश्च यत्रराशौभवति तत्रसयो
गस्यवृद्धिकरःस्मृतः यश्शुभसहितःसंदृष्टोवा
हितनाशि एवंप्रतिलग्नगतान्यनिराशीनाञ्चव
स्थितानभावान्सम्यगेवुक्ताबुद्ध्याज्ञात्वा स
दसच्छुभमशुभंवाफलंभवेत्तच्च्रूयादिति ॥
तथानकश्यपः ॥ यद्यर्कशशिनौसौम्यसं
युक्तौवानिरीक्षितौ शुभग्रहस्थानगतौसद्यो
ह्यर्थविवृद्धिदौ विपरीतस्थितावेतौपापैर्यु
क्तौनिरीक्षितौ अर्घहानिकरौप्रोक्तौमिश्रै
र्मध्यमौस्मृताविति ॥ अहोत्यन्तविरवि
तायांसंहितायांविष्णुग्रंथकाण्डतामाध्यायः
ॐनमःसूर्याय ॥ [illegible]
यते तवादावेवतत्स्वाविपदर्शनार्थमाह
ब्रह्माणमब्रुवन्सर्वा भगवंश्च महास्मानारयत्म
मे प्रतिबोधयितमनस्त्वाशरणगशरणंमम

पयातः ॥ अमरादेवाब्रह्माणमब्रुवः पिता
महस्त्वनकवन्तः किंतदित्याह हेभगवन्नपि
तामहवयमस्मान्दैत्याःसमरेसंग्रामेप्रतिबोध
यितुं नैस्मस्मदुद्वेकतेनशक्तास्म अतोसर्व
द्वेनोशरण्यस्त्वाशरणंवयंसम्प्रपयातोःस्मा
इति ॥ ततोतत्तसंमतानाह ॥ देवानुवा
चभगवान्क्षीरोदेकेशवस्तवहेतम यंदा
स्यतितंदृष्ट्वानाजौस्यास्यान्तिवादैत्याः ॥
सभगवान्ब्रह्मादेवानुवाचयोन्नवान् क्षी
रोदेक्षीरसमुद्रेयः केशवोनारायणः सः
वोयुष्मभ्यायंकेतयंप्रजेदास्यति तंदृष्ट्वाश्च
वलोकायोयुष्माकमाजौसंग्रामेदैत्यानस्या
स्यन्ति ॥ ततःकिमित्याहलोकत्रयेण ॥
लब्धवराःक्षीरोदगत्वातेतदृष्टुस्तराम्लब्धाः
श्रीवत्साङ्कंकौस्तुभमणिकिरणोद्भासितो
रस्कम् ॥ श्रीपतिमचिन्त्यमसमसमतंततः
सर्वदेहिनांसूक्ष्मं परमात्मानमनादिविश्व
मविज्ञातपर्यन्तम् ॥ तेसमन्ततःस्वदेव
स्ततोषनारायणंहरीकेशम् भुजगरव
अमलकमलवदनतद्यारमीहन्ताशुभम् ॥ ते
सेन्द्राःइन्द्रसहिताःसुरादेवा तेजोवलेप्सवे
लब्धवराः क्षीरोदंक्षीरसमुद्रंगत्वातेभग
वन्तं केशवंतुष्टुवुस्तवंतश्रीवत्साङ्कम्
श्रीवत्समंकेचिह्नंयस्यतत् कौस्तुभोमणि

ॐ
वा॰रा॰
टी॰
२२८

278

विशेषः तस्याकिरणात्ममयत्वेनज्ञायितम्बो
वल्लायस्यतेनयाश्रुतम् श्रीपतिंलक्ष्मीना
थं अविन्त्यंविन्तयतेनशाकाम् अममसर
धंनानाकारम् समन्तादाविराह्निते ततस्त
मन्त्रात्मवेदेहिनांसर्वभूतानांमध्यमंडविते
यम् परमात्मानं परमज्ञामावात्मापद्
मात्मा तेनध्यातं अनादिं तस्मादित्यादि
बियतेयस्यानम् विलंव्यापकं अविज्ञात
पर्यन्तम् नविज्ञातःपर्यन्तस्तगोयस्यतेन
लम् तैस्तन्द्रैःदैवैस्संस्तुतन्तस्तदेवानानाथ
णास्वैनोषतस्त्रेषांदेवानांभुजेददौ की
हंशंभुजम् असरवन्मुखकमलवनतथा
वनीह्लाश्रुम् असुरादैत्यास्तेषांवधुस्त्रि
यस्तासांयानिमुखकमलानिवदनपद्मा
ति तमेवयद्दनंतवनीह्लाश्रुःसूर्यःविक
मन्वान त्रिभिर्विशेषकम् कीदृशंभुजमि
त्याह ॥ तेविस्तनेजोद्भवमहवदेरथेस्थि
तेभास्वलितविर्देदीप्यमानेशरदीवस्त
येषुजंममसाद्यमुमोदशक्रः ॥ तेभुजं
विस्तनेजोद्भवंविस्तनेजसउद्भवंउत्पत्तिर्य
स्थानम् अहवजेरथेस्थितम् अस्मिन्स्थ
कैर्थानुकेमश्यस्यन्तंनवास्थिते कीदृ
षेभास्वतितेजोपुञ्जेतलाविर्मणिभूषि
ते कीदृशंदेदीप्यमानंशरदेवसूर्यम्

शरदिशरत्कालेसूर्यमादित्यमिवदेदीप्यमा
नेज्वलन्तम् एवंविधं भुजंशक्रइन्द्रस्समा
साद्यप्राप्यमुमोदजहर्षे ननुकस्तप्राप्यकिं
कृतवानित्याह सकिंकिणीजालपरि
ष्कृतेनकिंकिणयस्तद्वमघण्टास्तासांजालः
समूहस्तेनपरिष्कृतेनयुक्तेन स्वर्णरत्नपरि
पिरकान्वितेनपञ्चालाकतेमातपत्रेण
छत्रप्रसिद्धापिरकंविभूषणम् तेनान्विते
नयुक्तेन ॥ तथावगाः ॥ असुरास्ते
जंरहुशुभुजनेजस्तमोहिताः विसज्ञास्तम
वेभग्नाःपराभूताःसज्जुङ्कः नास्तजेणस
हस्ताशोमासेमाद्ययदेवगान् घातयित्वा
मजेशायामेकनात्रेणवाजिना सजित्वाश्च
वणेमगेप्रययौसभुजःपयोति ॥ ततः
तेभुजामिन्द्रोवसन्तदाविन्याह ॥ उपरि
वरस्यामरपवमादेशेवेदिपस्यवेणमयी
म् इष्टिंतेस्मनवेन्द्रावितिवत्सम्पूजयामास ॥
ततोमरपइन्द्रःउपरिवरस्यार्थनामितोवस
नाम्नश्रेदिपस्यवेदिराजस्यवेणमयीयष्टिं
ददौ वेदिपोभूमिपःसत्रपरिवस्तति तयँ
नरेन्द्रः वेदिपोविधिवन्नायष्टिंसम्पूजया
मासपूजितवान् ॥ अथशक्रप्रसादेनजम
ज्ञानस्यघोषकदयेन ॥ प्रीतोमहेन्द्रमघवा
नमादेवयेन्द्रयाःकारिष्यति वसवहुसम

ग्रं
वा.रा.
टी.
२७१
279

न्तस्तेभूरिसिद्धान्नाभविष्यन्ति मुदिताःप्रजा
श्चनेषांभयरोगविवर्जिताःप्रभूताः प्रज
एवचाभिवास्यन्तिजगन्तिमित्रैःफलैर्मदम
त ॥ मघवानिन्द्रोमहेनपूजयाप्रीतिपरितुष्टः
प्राहउक्तवान् एवमनेनप्रकारेणवसुवद्ध
मनाकल्पवसुनोत्सपार्थिवाः करिष्यन्ति ते
वसुमन्तः वसूनिरत्नानिविद्यन्तेयेषाम्
तथाप्रविभूमौसिद्धान्नाभविष्यन्ति सिद्धा
न्नायेषांतेविहितादेशाकुलादेशाइत्यर्थः
तेनयाभूताःमुदिताइति तेषांत्सपार्णेप्रज
जनामुदिताः हर्षिताभविष्यन्ति तथाभ
यरोगैर्विवर्जिताः रहिताप्रभूतबहवस्तेयेषा
म् ततोभुजवज्जगतिलोकेनिमित्तैःकारणै
स्तत्सशुभाशुभफलंद्रक्ष्यति यतऽस्मिन्भ
वति एवमेवभगवतादत्तेभुजेराजाप्रजयिष्य
ष्यति सकलमहीतोबहुरत्नोपूर्णांनिःसप
त्नांपालयिष्यति सप्तवसुजः पूजमानोलो
केनिमित्तैश्चिह्नैःशुभाशुभैर्लक्ष्यतीत्यर्थः
युगलकम् ॥ अथास्यविधानंवक्ष्यामीत्या
ह ॥ पूजात्मपनरेन्द्रैःवलहाइजयार्थि
भिर्यथापूर्वम् शक्रात्तथाप्रयुक्तानामाग
मतःप्रवक्ष्यामि ॥ तस्यपूजस्यनरेन्द्रैःरा
जभिःवलहाइजयात्मपेप्रार्थिनः प्रार्थना
पराः तेयथायेनप्रकारेणपूर्वंउक्तशक्रा

त्ययेन्द्रात्तयाप्रयुक्ताःकलानांपूजामागमनश्रा
गमान्प्रवक्ष्यामि यथावद्विदाम्याभित्यर्थः ॥
अथप्रथमेविधानमाह ॥ तस्यविधानेशुभ
करणदिवसनक्षत्रेमङ्गलमुहूर्तैः प्राग्ध्यानि
वैर्वनमियाद्देवजसहस्रैश्चपारशुः ॥ तस्येन्द्रध्व
जस्यविधानेकरणेशुभेशुभप्रदे करणेकर
णानियवादीनितस्मिन् शुभेविष्टिपरिवर्जिते
आचार्योत्रलक्षणेकथयिष्यति यथावववा
लवकौलवतैतिलगरवणिजविष्टिसंज्ञाना
म् एतयःसुविन्दुकमलशाफिभृदिति कृष्ण
चतुर्दश्यापरार्धभागेशकुनिश्चतुष्पदंनागःकिं
स्तुघ्नमितिचतेषांकलिपूर्वपर्णेमारुताःपत
ग: एवंविधेशुभेकरणेदिवसशाहेनवारउच्य
ते तत्सामध्यजयादिकाःपूर्णाचनामसप्तशाप
लइति तथैवंशुभेपूर्णचन्द्रबुधजीवशुक्रा
णामन्यतमस्यादिनेशुभनक्षत्रेदारुणेग्रहव
र्जितेलघुनिसाधारणेचपापग्रहवर्जितेलघुरु
स्ताश्विनपुष्याद्यन्यादितिरूपस्तेनक्षत्रेशुभे
मङ्गलेशकुनेदृष्टदाउक्तसमासीनांदर्शनेशु
भेमुहूर्तैयायात्रायामुक्ताःशिवाद्याः तस्मिञ्शुभे
यतैःसर्वैःप्रस्थानिकैःप्रस्थानोक्तैःप्रस्थानि
कानियात्रायामुक्तानि तद्यथायात्रायोगश्च
लिङ्गविष्टिपरिवर्जितानिकरणानीति कर
णानांफलमुक्तम् दिवसगुणवारगुणा उद

ॐ
वा.रा.
टी.
बृ.
२४०

ररयनरोगश्चवपदारत्यवायाइत्यर्थः तथा
नक्षत्राणांदिशिवक्तव्याद्याइति मंगलानिच
सिद्धार्थकादर्शपयोञ्जनानीति मङ्गलाःसि
वधुजगाभिर्यपित्वस्मजलविश्वाविदिंबपंकः
जाग्रभवाः इत्यागतोल्वनिशाचरवरुणार्यमः
योनयश्चाकिलइजाहिर्बुध्न्याः शुभादवांतका
गिनरानावः इंद्रादितिगुरुहरिरविब्राह्मानिला
च्यावाश्रोग्रफपंचदशांशवायितेवस्कूलमपिस
न्तः सर्वविज्ञायत्तइच्छायायेशाम्बुभिर्युक्तोर
ति यत्नैश्चर्यानिकैःप्रम्यानेगमनेभवाःप्रम्या
निकालैःदैवज्ञःकालवित् सूत्रधारश्चतत्रा
वनामिद्याद्वनेगच्छेत ॥ नरवनेकिंउद्यादित्य
स्मभनस्तुदेनवजैकाकइत्येनाह ॥ उद्यान
देवतालयपितृवनवल्मीकमार्गादितिजाताः
ऊर्ध्वशुष्ककण्टकिवल्लीवन्दाकयुक्ताश्च
बहुविहगालयकोटरपवनानलपीडिताश्च
येतरवःयेचस्युःस्त्रीसंज्ञानतेशुभाःशक्रेत्वर्थे
यवोविधाल्स्वोहताश्चक्रकेत्वर्थे इत्यजा
यैनस्तुभानप्रशस्ताः कीदृशाःउद्यानमुपव
नम् देवतालयंसुरसद्म पितृवनंश्मशा
नम् वाल्मीकाःप्रसिद्धाः वाल्मीकस्तनोमु
द्गमः मार्गःपंथाःदितियेषुभिः एतेषुयेजा
ताःतथायेऊर्ध्वाः अग्रदग्धाः ऊर्ध्वशुष्काः त
थाकण्टकिनः वाल्वकयुक्ताः बदरप्रभृ

तयइत्यर्थः वल्लीभिर्युक्तालतापरिवेष्टिताः
वन्दाकयुक्ताश्चवन्दकोष्टहः तथाप्रभूतानां
विहगानांपक्षिणामालयाःस्थानियत्रसंति
कोटरंछिद्रम् पवनेनवायुनायेपीडिताभ
ग्नाः अनलेनाग्निनायेपीडिताःदग्धाः त
थाचयेस्त्रीनाम्नीनाम्नानस्त्युर्भवेयुः यथा
कदलीबदर्यादिकेत्येवमादिषुनत्रायतिपादि
तम् एतदुक्तिनस्तुभनस्तुच्छेदनःकार्यम् ॥
तथावराहः ॥ प्रोक्तपदेप्रतिपादितेजायते
वैनोवनम् गन्धाढ्यंपरीक्षेतवयस्यावेगुण्य
न्वितम् मत्स्यादिनवम् ॥ अथकेशोभना
इत्याह ॥ श्रेष्ठजेनोजकर्णःप्रियकवधोड
म्बराश्च पंचैतेएतेषामेकतमंप्रशस्तमथर्व
पंचेद्रम् ॥ श्रेष्ठोन्दनःश्रेष्ठःप्रशस्तःश्र
जकर्णःप्रियकःवधः उदुम्बरःएतेपंचश्रेष्ठाः
एतेषामध्यादेकतमं अन्यतमम् अथवापर
मन्यद्वृक्षंप्रशस्तंशुभलक्षणयुक्तमित्यर्थः त
स्यकीदृशामित्याह गौरायामसितायांवाक्षिता
भवंहितोदृष्टम् दृष्टेत्रिविजनेसमेत्यसंद्र
ज्याष्टाच गौरायामसितायांवाहितोश्मौन
वउत्पत्तिर्यस्य तेतथाभूतम् दृष्टम् द्विजो
ब्राह्मणः पूर्वेप्रथममस्मयेरात्रौनिशाविज
नेजनरहितेसमेत्यगत्वा यथाविधिःसंपू
ज्याभ्यर्च्यश्राद्धावमंत्रमिमंवक्ष्यमाणंब्रूयात्

देत ॥ तमेवमर्थं श्लोकद्वयेनाह ॥ यानी
न्द्रदेवताानि तेभ्यः स्वस्ति नमोऽस्तु वः उपहारं
गृह्णीतेमं क्रियतां वा समृद्धयः । पार्थिवानां
वरयते स्वस्ति तेऽस्तु नगोत्तम प्रजार्थे देवराज
स्य पूजेयं प्रतिगृह्यताम् ॥ इहास्मिन् वन
नगे यानि भूतानि वसन्ति तेभ्यो भूतेभ्यः स्व
स्ति श्रेयोऽस्तु वो युष्मभ्यं नमोऽस्तु नमस्कारो भ
वतु इममुपहारं इमं बलिं गृह्णीत वा समृ
द्धयः क्रियताम् अन्यत्र वा संगृह्य कल्पयन्ति
ति हे नगोत्तम महेन्द्रप्रधान स्वस्त्यस्तु पार्थि
वो राजा देवराजस्येन्द्रस्य प्रजार्थं वरयते प्रार्थ
यते तस्मादियं मत्कृता पूजा प्रतिगृह्यता
म् सत्कारितं वा ॥ ततः किं कार्यमित्याह
छिद्यात्स्नानसमये तद्यातत्कन्धरप्रद्युम्नवो
वा स्थित्वा उदारस्य वृजरं स्त्रनेशाधनिध
मधुरः प्रशान्तः ॥ छिद्यात्स्नानसमये अ
रुणोदयकाले इन्द्रं नरो छिद्यात् कीदृशस्त
त्वा उदङ्प्राङ्मुखो भूत्वा उत्तराभिमुखः पू
र्वाभिमुखो वा स्थित्वा परशोः कुठारस्य जरं वा
भिन्नशाखेनेष्टान शुभः स्निग्धो मधुरो घनः
सन्तानश्छिन्नः प्रशस्त इति ॥ अथ पति
तस्य शुभाशुभलक्षणमाह ॥ रूपजयद
मविधूनं पतनं अनाकुलितं च शुभं दक्षिणं च
विलग्नं चान्यतरौ विपरीतमतस्त्यजेत् पतितम्

म् ॥ इन्द्रस्य पतनमविध्वस्तं समाकुलितं रूपज
यदं नृपस्य राज्ञो जयं ददाति शुभगतस्य पत
नमित्यर्थः अनाकुलितं च पतनं नृपजयप्रद
म् अविलग्नं चान्यतरौ अन्यस्मिन् तरौ वृक्षे
अविलग्नं पतनं नृपजयप्रदम् अतोऽस्माद्वि
परीतं पतनम् त्यजेत् परिहरेदित्यर्थः प
तदुक्तं भवति इन्द्रं छिन्नं कृत्वा यत्प
तितं तथा आग्नेयी दक्षिणा नैरृत्या पश्चिमा
वायव्या सपतितम् अन्यस्मिंस्तरौ वलग्नं न
शुभमित्यर्थः तत्किं कार्यमित्याह ॥
छित्वाग्रे चतुरङ्गुलमष्टौ मूले जले क्षिपेच्छ
ष्टिम् तदूर्ध्वपुरद्वारं शकटेन नयन्मनुष्यै
र्वा ॥ तत्कालस्य इन्द्रस्याग्रे चतुरङ्गुलं छि
त्वा मूले अष्टावङ्गुलानि चाछित्वा तोय
ं जले उदकमध्ये क्षिपेत् ततो जलादुद्धृत्य
शाकटेन मनुष्येण नरैर्वा पुरद्वारं नगरगो
पुरं नयेत् ॥ अथ तस्य नीयमानस्य लक्ष
णमाह ॥ अरभङ्गो बलभेदो नेम्या नां
भोबलस्य ज्ञेयः अर्थक्षयोऽक्षभङ्गो वर्ध
किनः शल्यः क्षयः ॥ अरस्य भङ्गे मध्य
वर्तिकाष्ठस्य भङ्गो बलस्य सैन्यस्य भेदो
भवति नेमिभ्रंशेऽपयानं भङ्गो बलस्य
नाशः क्षयो भवति अक्षस्य विवरान्त
काष्ठस्य भङ्गो अर्थस्य क्षयो विनाशः अ

श्री
वा·रा·
टी·
२८८

निरन्तराग्रेकीलकलसमभङ्गोवर्धकिनलज्ञाः
नयः ॥ अथकस्मिन्कालेप्रवेशयेदित्याह
श्लोकद्वयेन ॥ भाद्रपदशुक्लपक्षेअष्टम्यां
नागरैःसहनोराजदैवज्ञैः सचिवकंचुकिविप्र
प्रमुखैःप्रवेशयद्भिः अहताम्बरसंवीतांतथाहि
पौरन्दरींशुभ्रमार्गैः स्रग्गन्धधूपयुक्तांपवे
शयेच्छ्रवणनक्षत्रेवै ॥ भाद्रपदशुक्लपक्षे
अष्टम्यांतिथौराजानृपोनागरैःनगरवासि
भिःजनैःवृतःपरिवृतः तथादैवज्ञेनसांव
त्सरिकेनसचिवैःमंत्रिभिःकंचुकिभिःमह
त्तरकैःविप्रप्रमुखैःब्राह्मणप्रवरैःप्रवेशय
द्भिःपौरैःसपौरन्दरीमैन्द्रीयष्टिंप्रवेशयेत् पु
रेनगरंकीदृशीमहताम्बरसंवीतां अहत
मक्षतंनवंवस्त्रमम्बरंतेनसंवीतामाच्छादिता
म् तथास्रग्गन्धधूपयुक्ताम् स्रग्भिर्मा
लाभिःस्रग्भिःगन्धैःधूपैश्चसंयुताम्
तथाशंखतूर्यशब्दैश्चतूर्यरवैःसहप्र
वेशयेदिति ॥ तथाचगर्गः ॥ प्रोष्ठपदे
ष्टम्यामैन्द्रेप्रयोगेचयत्नतः यष्टिंपौर
न्दरींराजानगरंप्रवेशयेदिति ॥ पुत्तलक
म् ॥ कीदृशंनगरमित्याहश्लोकद्वये
न ॥ रुचिरपताकातोरणवनमालालं
कृतंप्रहृष्टजनम् सम्मार्जितार्चितपथं
सवेशगणिकाजनाकीर्णम् । अभ्यर्चिता

पणगृहंप्रभूतपुण्याहवेदनिर्घोषात् नट
नर्तकगेयजैराकीर्णंचतुष्पथेनगरम् ॥
कीदृशंनगरं रुचिरपताकातोरणवनमा
लालंकृतम् रुचिराभिःशोभनाभिः पता
काभिःवैजयन्तीभिः रुचिरैःशुभैस्तोरणैःतथा
वनमालाभिः पल्लवलताभिः अलंकृतंशो
भितंप्रहृष्टजनंप्रहृष्टाहर्षिताजनालोका
यत्रतम् सम्मार्जितार्चितपथंसम्मार्जिताः
शोधिताअर्चिताःपूजिताःपन्थानोयत्रसवेशग
णिकाजनाकीर्णम् सवेशेनशोभनवेशेन
गणिकाजनाकीर्णम् युक्तम् अभ्यर्चिता
पणगृहम् अभ्यर्चितानिपूजितानिआप
णगृहाणिविपण्यविक्रयस्थानानियत्र प्र
भूतपुण्याहवेदनिर्घोषम् प्रभूताबहवःपु
ण्याहानांवेदानांचनिर्घोषाःशब्दायत्र नट
नर्तकगेयज्ञैराकीर्णंचत्वराःपन्थानोयस्मि
न्चतुष्पथनगरम् ॥ २ ॥ पुत्तलकम् ॥
कीदृशीभिःपताकाभिःकार्यमित्याह ॥
नरपताकाःश्वेताभवन्तिविजयायरोगदाः
पीताःजयदाश्चविचित्ररूपारक्ताःशस्त्रकोपा
य ॥ नरनाथस्मिन्नगरेपताकाःश्वेताःशु
क्लवर्णाविजयायभवन्ति पीता पीतवर्णा
रोगदाभवन्ति विचित्ररूपानानावर्णाजयदा
एवमस्तुविजयंकुर्वन्तीत्यर्थः रक्तारक्तवर्णा

पताकाःशस्त्रकोपनायभवंति ॥ तस्यां
प्रविशमानायांशुभाशुभमाह ॥ यदि
प्रवेशयंतींनिपातयन्तीभयायनागाग्र्याः
बालानांतलशब्देसंग्रामस्तथायुद्धेवा ॥
प्रवेशयंतींयदिनागाग्र्याः नागाहस्तिनः
आदिग्रहणादश्वमहिषगावादयोगृह्यन्ते
एतेनिपातयन्तोभयायभवन्ति तथाबा
लानांशिशूनांबलशब्देकृतेतलस्यान्ते
तेनकरास्फोटेनसंग्रामोभवति सख्यानाम
वादीनांयुद्धेसंग्रामएवभवति ॥ ततःकिं
कुर्यादित्याहश्लोकद्वयेन ॥ मत्वाथ
तत्त्वाविधिवद्यदिप्रवेशयेद्यन्ते जागर
मेकादश्यांनरेश्वरःकारयेच्चास्य ॥
सितवस्त्रोष्णीषधरःपुरोहितश्चाग्रवेसवै
मंत्रैः जुहुयाद्दानिमाचसरोत्तिमिन्द्राणि
ईक्षीयात् ॥ पुनस्तत्त्वांतांयदिसंनत्वा
विधिवद्यन्ते प्रवेशयेत एकादश्यांनरेश्व
रोराजाजागरंकारयेत् अस्यराजःपुरोहि
तःसितवस्त्रोष्णीषधःश्वेताम्बरधारिणः
उष्णीषःशिरःप्रावरकः सबन्ध्रायेएवाभि
तःसांवत्सरोज्योतिषिकः अग्निनिमित्ता
निशुभाशुभानिविकृतानिप्रतीयात् ॥
पुगुलकम् ॥ अत्रशुभाशुभानिविकृतान्या
ह ॥ इष्टद्रव्याकारःसुरभिस्निग्धोघ

तोनलोर्चिष्मान् शुभकृदतोन्योनिष्टोया
त्रायांविस्तारोभिहितः ॥ इष्टंयदभिमतंव
तेद्रव्यंमनसोभिमतंतदाकारः सुरभिःसु
गंधःस्निग्धश्चार्द्रःघनःसततःअर्चिष्मा
न् ॥ ज्वालावान् एवंविधोनलोवह्निः
शुभकृत् शुभंक्षेमंकरोति अतोन्योनि
ष्टोनशुभः एतदेवविपर्ययेनयदभिहि
तंतदनिष्टम् यथाअनिष्टद्रव्याकारः अ
सुरभिः अस्निग्धःअघनःज्वालारहितः
एतद्विपर्ययमशुभंभवति यात्रायांविस्ता
रोभिहितः योगयात्रायांविस्तारउक्तः
मयातदेवतनाविस्तृतः विस्तरेणतदानक
थितः ॥ तथाचयात्रायाम् ॥ कृतेश्च
यत्नेपिकृशःकृशानुर्यातव्यकाष्ठानिस
वोनतार्चिः वामेकृतावर्तशिखोतिधू
मोविच्छिन्नसाकम्पविलीनमूर्तिः ॥ शि
खिशिमायातिवास्य[illegible]यन्तःसर
शःकपिशोथवा नयिवर्णोनफाविस्फु
लिंगकृष्णमूर्तिर्गतिविकृतोनलः ॥ स्वर
करभवाताख्योनिगदविभीषणशब्द
ष्टुपरुषः वापिशवरुधिरवसास्थिमज्जागंधा
हुतभुगनिष्टफलःस्फुलिंगकृच्च ॥ च
त्वनाविपाटनतालिनिनादोजर्जरवत्सर
हतोवावा श्रद्धालावर्मारोहितसम्याश्च

ॐ
वा.रा.
टी.
२८५

284

मलनैवशिवायकृताशः ॥ हाटकोत्पल
कुलेन्दुसन्निभः संहतोऽङ्गस्सर्वतोमहोद
यः अंकुशातपत्रैर्वारणाकृतिः रूपनेत्य
नयमानस्त्वभुक ॥ उत्पातसमयेस्वज्व
लार्चिर्नलास्वाहायमानेहविर्भुक्तोदेव
मखप्रदक्षिणानिस्निग्धोमहान्संहतः ।
निर्धूमसहाभिःस्फुलिंगवर्जितोयत्रानलो
मेस्सर्मनेदीवरकांचनद्युतिर्यरोयानके
येसंयाति ॥ हृष्टद्रष्टव्यवलानयत्रेनेराश्री
हृष्टशैलाकृतिः भीमोहोदधिकुंभीन
शकलाहिर्यैस्वनैःपूजितः ॥ नक्षत्रा
क्रविपर्ययेकृतवहास्निग्धोयथाभीष्टदः
संयोगेत्पतिःदक्षन्निति शुभःशोषवलो
काहदेशिति ॥ स्वाहावसानसमयेस्व
यमुज्जलार्चिःस्निग्धःप्रदक्षिणशिखोहुत
भुक्तपस्य गंगादिवाकरसुताजलचारुहा
रंधात्रींसमुद्रवशनांवशगांकरोति ॥
वरेरूपोहृतभुगाग्निर्त्वेयस्यराज्ञःसमुद्रव
शनांसागरमेखलांधात्रींभूमिंवशगांकरो
ति कीदृशींधात्रीं गंगादिवाकरसुताज
लचारुहारां गंगाजाह्नवीदिवाकरसुता
यमुना तयोर्यज्जलंतदेवचारुरमणीयो
हारयस्यास्ताम् कीदृशोग्निःस्वाहावसा
नसमयेश्रणाहुतिदानकालेस्वयमेवोज्ज

लार्चिःसज्वालायस्याग्नेःस्निग्धोनिर्मलः
प्रदक्षिणशिखायस्येत्यर्थः ॥ चामीक
राशोककुरण्टकाब्जवैडूर्यनीलोत्पलसंनि
भेग्नौ नधांतमन्तर्भवनेवकाशंकरोति
रत्नांशुहृतेनस्य ॥ यथेविधेग्नौनात्स
यस्यराज्ञोधान्तमन्धकारमन्तर्भवनेवेश्म
सुगृहमध्यप्रवकाशंनकरोति यत्नांशुभ
हृत रत्नानामंशवोरत्नांशवः तैर्हतेनष्टे
रत्नांशुहृते इत्यनेनरत्नलाभउक्तः की
दृशेग्नौचामीकरंसुवर्णमशोकःपुष्प
विशेषः कुरण्टकःपुष्पम् अब्जंपद्मं वै
डूर्यःरत्नविशेषः नीलमुत्पलंनीलवर्णं
येषांसन्निभसदृशोग्नौशुभप्रत्यासत्त्याभव
ति ॥ अन्यदपिवृद्धकिलक्षणमाह ॥
येषांरथौघार्णवमेघदन्तिनांसमस्वनोग्नि
र्यदिवापिदुंदुभिः येषामदान्धभ्रमराव
शोदितानाभवेतियानेतिमिरोयमादिशः ॥
येषांराज्ञांरथौघोरथसमूहः अर्णवःस
मुद्रः मेघोम्बुदः दन्तीहस्ती एषांसम
स्वनातुल्यशब्दोग्निःयदिवापिदुंदुभेः दुं
दुभिर्वाद्यविशेषः तत्समानोवातेषांराज्ञां
महान्त्यायस्यतास्तिलतेषांयाश्चराला
भिरेवचोदितानुदाहिशोयानेगमनेन्द्रगामे
तिमिरोयमास्तन्धकारसदृशाभवंति ति

मिदोयमाहिशाइत्यनेनसूचितवानुलग्न
ल्लम् ॥ अन्नप्राशनलक्षणमाह ॥
मृजकृम्मकृयेमधुभूतामनरूपेवशमेति
भूस्तनाम् उदयास्तपरापराहिमवडि
न्मपयोधरा ॥ मृजविकंपनाका
दि केमाचरः हयोःश्रवःकुभाहली भू
स्त्यवनः येषामनरूपेमहशोनौभूम
नेमाज्ञापराभूवशमेति कीदृशीपरा
उदयास्तपरापरापरा उदयपरः अस्तपरः
उदयास्तपरौलग्नौयस्याः तावेवपरावो
होयस्या नयाहिमविन्ध्योपयोधरौलग्नौ
यस्याः ॥ अथान्यद्वाकिलक्षणमाह ॥
हिरदमदमहीमरोजलाजैःहतमधुराव
कृताशनेशगन्ये श्रवणलग्नशीर्षमणि
प्रभामिर्भवतिश्रवस्यारितेवभूलग्नपस्य ॥
द्विरदोद्गस्तीनस्यमदोमदजलःमहीभूः
सरोजंपद्मं लाजाःप्रसिद्धाः श्रवणानां
प्राप्नानांलग्नपाणांराज्ञांशिरोमणयःचूडा
रत्नानितेषांयःप्रभादोमलाभिःस्थूविता
वितेवभवति ॥ अथयज्ञमाविलक्ष
णंलग्नयापिविंत्यामित्याह ॥ उक्तेय
दंतिशतिसप्रकृतेनशुभाशुभंसममरीचि
रूपैः नजन्मयज्ञग्रहणानियात्राविवाह
कालेष्वपिचिंतनीयम् ॥ सप्तकेनावि

न्नधजेनत्रिशतिमतियस्तुभाशुभंसदसा
न्यलेसममरीचिरूपैस्तस्ममरीचिराग्निलग्न
स्मद्रूपेयंदृग्नयत्कारयेत तत्सर्वंजन्मसम
येयज्ञेयज्ञकाले ग्रहशान्तौयात्रायांवि
वाहकालेचएवमादिष्वपिचिंतनीयम् ॥
ततःकिंकार्यमित्याह ॥ गुडस्रपपायसं
द्वैःविप्रानभ्यर्च्यदक्षिणाभिश्च श्रवणो
नहारदध्यासुसाध्योन्यत्रवासवणात् ॥
गुडइक्षविकारःसूपोमुद्गहतः सिद्धि
नेवानएदलेनसह पायसंप्रसिद्धम् श्रा
द्विग्रहणाद्योदनमोदकोल्लोपिकाद्युपल
क्षये एतैःविप्रान्ब्राह्मणानभ्यर्च्यसम्यक्
ज्ञानकेवलंगुडस्रपपायसाद्यैः दक्षिणा
दिभिःसुश्रुजायित्वाद्वादश्याश्रवणेनल
ग्नंवैश्येन्याय्यः उत्थापनीयः श्रवणाद
न्यत्रवाद्वादश्याउत्थापनेन पलङ्ग्नेभव
ति द्वादश्यांश्रवणोभवत सर्वथोक्तप
नेकार्यमिति ॥ नथावसरः ॥ तत्र
वणयोगेनध्वजोत्थानंप्रशस्यते द्वादश्या
विजयेवाथमुहूर्तेवाहिनेथवा ॥ अथ
नामाक्रुमारीणांलक्षणंश्लोकद्वयेनाह ॥
शाक्रकुमार्यमिति मन्वेवंप्राह यथान
क्रैःशाक्रध्वजलक्षणैःसमंएववाशाक्र
कुमार्यःकार्याः ॥ नथावसरः ॥ इ

ॐ
वा·रा·
टी·
२८६

ढकाष्टकनाथेवमप्तवालक्षणान्विताः
कुन्दभुजस्यशोभार्थंकुमार्याःकारयेद्विजः
नन्दोपनन्दसंज्ञमिति नन्दोपनन्दसंज्ञके
भुजोङ्गुल्यायाद्यथासंख्यंपादोनार्धंकार्येन
न्वाभुजप्रमाणाच्चतुर्भागेनाकार्या उपान
न्वाभुजाद्वप्रमाणेति अत्राकार्येणेन्दभुज
स्यप्रमाणंसामान्येनोक्तम गर्गादिभिर्वि
शेषेणोक्तम ॥ तथाचगर्गः ॥ अष्टाविं
शत्यवाथहि अष्टहस्तानन्तोपरा विष्कंभ
श्चाङ्गुलैस्तस्याष्टाभिःद्विगुणितैस्ततः
समयमत्तलोमंवानन्तप्रालितसंशये ऊ
र्याद्विद्भुजंशुभ्रंसावदातमयंशुभमिति ॥
षोडशभागेति नन्दोपनन्दसंज्ञाभ्यामाका
न्नात्रचभागाधिके अन्येवमन्तरासतेभुजे
कार्ये एतासांसर्वासामध्येषामन्त्रानितेद्र
न्तमनाङ्गसेनाधिकावहुन्ययाभःकार्येति
युगलकं ॥ अथान्यदपिशक्रकेतनल
क्षणमाह ॥ पीतैःकृतानिवुधैर्यानिभू
षाविभूषणानिस्तवकैतोः तानिक्रमेणद
यथाद्विरूकानिविचित्ररूपाणिभुजाश्चवे ॥
स्तवकैतोविद्भुजस्यपीतैः पीतिमद्भिः
विवुधैर्देवैर्यानिभूषणानि अलङ्काराः
णानिकृतानितानिचक्रमेणपरिपाट्याः
विचित्ररूपाणिविरूकानिरथ्यात् तानि

सर्वान्यात्राहभिःश्लोकैरिति ॥ रक्ताशोक
निकाशंचततश्चविश्वकर्मणाप्रथमम रक्ता
नामयम्भुनाशंकरेणवानेकवर्णधरा १
अष्टाश्रिनीलरक्तंतृतीयमिन्द्रेणभूषणंकृत
म असितेयमश्चततथ्यसमस्तवंकालिमदा
टक्कन २ मंजिष्ठाभंवरुणःषड्श्रितंचपं
चमेजलोर्मिनिभम सप्तरवेदृश्चष्टंवायु
जलदनीलवर्णम ३ किल्लरकंधेशर्वमम
समदाङ्कुनायकुजवित्रम अष्टमनल
ज्वालासंकाशंकृष्णगन्धम ४ वैडूर्यम
रुवामिन्दोनवमंग्रैवेयकंवदावन्यत रथ
चक्राभंदशमंसूर्यस्यशतप्रभायुक्तम ५
एकादशमष्टादशविश्वेदेवस्यराजसंका
शम द्वादशमणिवनवमंरूपयेनीलोत्प
लाभसमम ६ किंचिद्योर्थविनिर्मितम
परिविशालेनयादशकेनोः शिवसिद्ध
स्यातिश्वेकोलाद्वारसमतिभेदततः ७ य
द्ययेनविभूषणसमरेणविनिर्दिष्टं भजर्य
ष्टेनतहैवतंविज्ञानकोविदाशिद्धिः ८ ॥
रक्ताशोकनिकाशंरक्ताशोकसदृशंप्रथमं
चततश्चचतसोवनतेनाश्वयोयस्ततम त
थाभूतंविश्वकर्मणाप्रथमंविभूषणमिन्द्र
भुजायदत्तम स्वयम्भुवाब्रह्मणाशंकरेण
महेश्वरेणचानेकवर्णधरानानावर्णरूपा

मेवेलादनादितीया अष्टाश्रुति इन्द्रेण
शक्रेणदत्तीयंभूषणमलंकरणंच अष्टा
श्रिअष्टावाश्रयोयस्यअष्टकोणमित्यर्थः
नीलरत्नंनीलवर्णं रत्नवर्णंचरत्नम् चन्द्र
मसितेहस्तवर्णमहत्वंकान्तियुक्तंय
मः प्रेताधिपायस्तत् अदात् मंजिष्ठाव
र्णम् पद्मरागम् आत्रेयायस्य पद्मरागेण
मित्यर्थः जलोर्मिनिभमवरुणकान्तमह
प्राप्तमदात् तत्पंचमंवहंमारुते मरकतमो
वितकेसरंवाकूपवहकं जलदनीलमेघव
स्तूपसमम् वायुरदात् स्कन्दःकुमारःस्व
मात्मीकेयूरंबहुरत्नकंबहुविचित्रबहुरत्नका
र्यनानावर्णसमम् भुजयादात् अनल
ज्वालासंकाशंवह्निज्वालासदृशंहस्तपरिव
र्तनंहविर्भुगग्निरत्नममदात् वैडूर्येति
अन्वयपरंग्रैवेयकंग्रीवाभूषणंवैडूर्यसदृशं
वैडूर्यमणितल्यप्रभं नवममित्योदधौ स
र्येश्वादित्यस्तादृशानामरथचक्राभरथचक्र
सदृशं प्रभायुक्तंकान्तिसहितंदशमंददौ
विशेवदेवसेनसंकाशं पद्मसदृशमङ्गदं
संज्ञामेकादशंददौ सुरयोरश्विनयोर्निवेशं
वामनीलोत्पलाभं इन्द्रनीलसदृशकान्ति
द्वादशंददौकिंविशिष्टे अयोध्येविनिर्मित
नीराघवोभागोरघवितमीनसद्राधभागेरवित

नृपर्यग्नेविशालेविलीर्णेलाक्षारसमसह
शंलोहितकान्ति त्रयोदशंकेतोविन्द्रभुज
स्यपिशलिष्टपतिहृस्यतिचुडोगुरुभाग
वोददत् ययद्येनेति भुजस्येन्द्रभुजस्यार्थे
येनयेनरामदेवेनयद्विभूषणमलङ्करणं
विनिर्मितंरचितंतत्तसैवत्यस्यदेवता
अस्येतिविपश्चिद्भिःशास्त्रज्ञैर्विज्ञातव्यम् ॥
उत्लवम् ॥ अधुनापिटकस्याग्रतःप्रति
माप्रति उमायोदशोशहीनानिभुजस्येन्द्र
भुजस्यपरिमाणमोक्ष्य तस्मायस्त्रीया
यस्त्रीयोभागः तावत्स्यैवप्रथमस्यापि
टकस्यपरिधिर्भवति ततःप्रथमापिटका
त्परेनान्यानिद्वादशापिटकानितानिसर्वा
ण्यष्टांशहीनानिकार्याणि ॥ एतदुक्तंभ
वति ॥ प्रथमापिटकाद्वितीयस्याष्टांशे
नइत्यनेनक्रमेणयावत्रयोदशोपिटकम् ॥
कामिन्दिनेपिटकैःस्वर्णंकार्यमित्याह ॥
कर्याद्धानिचतुर्थेशरणमिन्द्रभुजस्यशास्त्र
ज्ञः सन्नताधागमगीतान्सर्वान्यालान्पप
देत्वयतः ॥ शास्त्रज्ञइन्द्रभुजलक्षणं
विश्वतर्थेस्तानिपंचदशस्थामिन्द्रभुजस्यापि
टकैःस्वर्णंभरणंकुर्यात् कीदृशःसयतः
प्रकृःसन्नताधागमगीतानागमोक्तान्या
लंकारान्सन्नतानानेनाल्पसमाणान्सर्वेषां

तेथेदिति ॥ नानाहस्तोकवनष्टयेन
हवाकैर्वेवस्वतशक्रसोमैर्धनेशवैश्वानर
मारुताश्विभिः महर्षिसंघैः सविद्याधरोभिः
शुक्रादिगरःस्कन्दमरुद्भिस्तेन ॥ यथाव
त्सुजेस्वरेणकरपैस्समर्चितात्माभरणेन
हारैः तथेहनान्याभरणानियोगेशुभानि
सम्प्रीतमनाहरेण ॥ अजोव्ययःशा
श्वतपकरूपोःविष्णुःवराहःपुरुषःपुरा
णः त्वमन्तकःसर्वहरःकृपाणःसहस्र
शीर्षःशतमन्युरीशः ॥ कविंयज्ञासंस्तु
तंसमाजिकंत्वानारमिन्द्रमविनाशमीशं
ऋयामिशाकंवृत्रहणंसमेनमस्माकंवीरा
उत्तराभवन्तु ॥ हरोमहादेवः शर्कःशा
दित्यः वैवस्वतोयमः शक्रइन्द्रः सोमश्च
न्द्रः तथाधनेशोवैश्रवणःवैश्वानरोग्नि :
धाताब्रह्मणः धर्मैःसर्वैःमहर्षिसंघैः
महर्षीणांवृन्दैः तैश्चाकिंभूतैः सविद्या
धरोभिः विधिभिराशाभिरप्सरोभिश्चस
हितैः तथाशुक्रोभार्गवः अंगिराबृह
स्पतिः स्कन्दःकुमारः मरुद्गणःमरुता
वायुनासंघः एतैःसर्वैःस्त्रयथायेनप्रका
रेणवीरैःश्रेष्ठैःनामरवैः ऊर्जेश्वरेणेव
रूपैःसमर्चितः पूजितस्तथा तेनैवप्र
कारेणहारैनियोगेशुभानितान्याभर

णानिसंप्रीतोमनाल्पहरविष्णोस्ततेण अ
जोव्ययइति त्वमजःनजायतेइत्यर्थः अव्य
यःनव्ययंयाति अक्षयइत्यर्थः शाश्वतो
नित्यः एकरूपोविकाररहितः विष्णुःव्या
पकः वराहोवराहरूपः पुरुषःप्राधान्या
त्मः पुराणश्चिरन्तनैः एवंविधस्त्वम् त
थात्वन्तकोयमः सर्वहरःसर्वसंहारकार
कः कृपाणहस्तः सहस्रशीर्षः सहस्र
वक्त्रः शतमन्युरिन्द्रः ईशःस्वाम्यः कविंय
ज्ञासंस्तुतंसमाजिकमानिम् त्वनारंपालयि
तारम् इन्द्रंपरमैश्वर्ययुक्तं अविनाशंअविना
शं सर्वेशंदेवप्रभुम् ऋयामिशाकयामि
शाक्रमिन्द्रंवृत्रहणंवृत्रस्यहन्तारंसुषेणसे
नासेनायस्यतम् अस्माकंनःवीरबलिन
उत्तराभवन्त जयिनोभवन्त्विति बलापर्क
कस्मिन्कालेयत्नात्मेशान्पठेदित्याह ॥
प्रवृत्तेचाध्ययनेप्रवेशस्नानेतथामाल्यवि
धौविसर्गे यदेविमानपतिस्सोपवासोम
शंक्तमानप्रकृतस्थचेताः ॥ प्रवर्तणे
पिस्वाभरणे अध्ययनेअध्यापने प्रवेशेन
गरप्रवेशेस्नानेस्नानकाले तथामाल्य
विधौ पुष्पधारणकाले विसर्गेविसर्जने
यत्नेषुकार्येषुनृपतीराजासोपवासोपवा
सयोपोषितः प्रकृतस्थचेताः इन्द्रध्वज

ॐ
वा·वा·
टी·
२८४

289

स्येमाल्य ञ्जंकुम्भान्मंत्रानुपदेकीर्तयेत ॥
कीदृशामिन्द्रध्वजमस्थापयेदित्याह स्तोक
हयेन ॥ स्वर्णध्वजावृशेयफलार्थंचन्द्रवि
चित्रमालाकदलीतलाहैः सव्यालसिंहैः
पिटकैः गवाक्षेवलंकृतं दिव्यं च लोकपालैः
शङ्खिनवद्रं दृढकाष्ठमालकं शुल्लिहयंशा
गलपाटनोरणं स्थापयेल्लत्ससत्तच
लाघस्मारकुम्भान्नुमाविकाल्विकम ॥
एवंविधंसहृत्वबद्धंशासारकुमाभमनडु
शासनतनयसेन्द्रलिदध्वजमस्थापयेत ।
कीदृशं शङ्खमेमानपत्रैम ध्वजः पताका श्रा
दर्शं दर्पणं फलंलाडुमलम् मर्धचन्द्रः
त्वोदेन्दुः विचित्रमालानानाविधास्रजः
तथा कदलीफलवृत्तविशेषः इन्द्रदण्डः
पतेः सनत्तथा दिव्यामालालोकपालैरिन्द्रा
दिनयमनैऋतवरुणवायुकुबेरेशानैरलंकृ
तेसप्तकम् तथाश्रङ्खितारजवायमपइन्द्र
ध्वजबन्धनार्थमष्टासाहितगडैरज्जवःका
र्याः ॥ तथावागाः ॥ यथादिशावज्र
हीमांजीस्यसाममहितनिपद्मार्थेध्वजेकार्या
निबद्धाष्टल्क्ष्मादेलेदृढकाष्ठमालकम ॥
दृढकाष्ठमालकायस्यताशिल्पयंत्रार्गल
पाटनोरणकार्यम तत्र चयामालकाः पा
र्श्वेस्थिताविचित्रराणिकाष्ठानितासांमा

लकानां तिर्यक्कृत्वायानि काष्ठानि निवेष्यन्ते
तान्यर्गलाग्रहणेनोच्यन्ते तास्वर्गलाः शालि
ष्टास्तयोजितायत्रतथाकुमारिकास्ताभिरवि
तम् ॥ एतदुक्तं भवति ॥ युगलकम् क
थं केनतं समस्थापयेदित्याह ॥ अविरतजन
शंवं मङ्गलाशीः प्रणामैः पटुपटहमृदङ्ग :
शंखभेर्यादिभिश्च श्रुतिविहितवचोभिः पा
ठवद्भिश्च विप्रैः शुभविहितशब्दैकेन सस्थाप
येत ॥ मंगलैः शुभशब्दैराशीर्भिः प्रणामैर्न
मस्कारैरवैरविरतः अविच्छिन्नः जनानां पुरु
षाणांरवः शब्दो यस्य तथा पटवः स्फुटाः शब्दाः
युक्ताये पटहास्तथा मृदङ्गवादित्रविशेषास्ते
स्तत् तथा शंखभेर्यादिभिः शंखैर्भेरीभिः
ढक्काभिः आदिग्रहणान्वेणुभिः वत्रणा
वीणास्वदृढे एतैरपि सत्तथा विप्रैः ब्राह्म
णैः पाठवद्भिरध्ययनपरैः श्रुतिविहित
वचोभिः श्रुतिर्वेदस्तद्विहितानिवचांसिये
षांतैः शुभा आशीरिष्टा विहितानिविशेषनष्टाः
शब्दाः यस्यानेकेतम् अथवापाठो यथा मस
मसकितेशब्दे यत्र मंगलपाठे तं केन समस्थापये
त ॥ कीदृशो राजाकेन सस्थापयेदित्याह ॥
फलदधिघृतलाजा क्षौद्रपुष्पाग्रहस्तैः प्रणि
पतति शिरोभिस्तत्र वद्भिश्च पौरैः हतमतिमि
ध्वतैः कौतमीषः प्रजानामधि नगवतनांग्रक

श्रीं
वा.रा.
टी.
२८

रयेद्विभद्रथाय ॥ प्रजानामीशोराजाप्रति
मिथभर्ता:केतम् प्रतिमिषादेवास्तेषांतन्वा:
प्रभाविनुस्यकेतंभजांविग्रहथाय द्विषांशाले
लांवथाय नाशाय प्रतिनगावनताग्रयस्यकी
दृशांभुजे यवंविधे:पौरै:पुरजनै:हृतम् की
दृशै:फलानिश्रीफलप्रभृतीनिदधिदोवि
कारं हृतमाज्यं लाजाप्रसिद्धा द्वोइंमाद्वि
कम् पुष्पानिकुसुमानि यतान्यग्रहलेखदि
णयाणीयेषांतै: तथाप्रणिपतितैःशिरोम्:
र्धायेषांतै: स्लिष्टवाह्रित्यर्थ:स्तवाह्रि:नागरै:
शुभशहंवाच्यमानैरिति ॥ कीदृशंशोभन
मुस्थानमित्याह ॥ नातिद्रुतेनचविलम्बित
मप्रकम्पमथुलमाल्यपिटकादिविभूषणंच
रुत्थानमिहमन्त्रभंयदतोन्यथास्यानच्छानिभि:
नरपते:शामयेत्पुरोधा: ॥ यवंविधमन्या
नमिष्टंशुभमित्यर्थ: कीदृशंनातिद्रुतेनवि
लंनचविलम्बितं नातिनद्यम् अप्रकम्पप्रक
म्पशून्यंयेननदृश्यते तथा अथलानिमा
ल्यपिटकादीनिविभूषणानियेननम् आदि
ग्रहणाछत्रंध्वजादर्शनादलार्थचन्द्रइत्यादिका
नितयाने यतेषांभंगोनाशोयेननभवति अ
नोन्यथायदुत्थानंतन्नरपते:राज्ञ:अशुभमनिष्टं
स्याद्भवेत् नत्पुरोधा:पुरोहित:शान्तिभिस्त
ज्जातकै:शामयेत् ॥ तथावगर्ग: ॥ अनी

ह्वितमनाभूतमश्कुनाजितमूर्धगम् इंद्रध्व
जसमन्यानंदेमसौमित्रकारकम् निर्घोनो
ल्कामहीकंपादीप्रान्धमेगणाद्विला: उग्रीय
माना:शीघ्रावावायव:स्यु:भयायतेइति ॥
अथोक्तिनेचनसिंश्चभाशुभज्ञानमाहश्लोक
पंचकेन ॥ क्रव्यादकौशिककपोतक
काककंकै:केतोस्थितैर्महदुपालिभयंत
यस्य वाशेनवापियुवराजभयंवदंति
श्येनोविलोचनभयंनिपतन्करोति १ छत्र
ध्वजभङ्गापननेन्द्रपसत्पुलस्कंधामयुकरोति
निलीनम् हन्तिचाप्यथपुरोहितमन्यका
पार्थिवस्यमहिषीमथानिभ्र २ राज्ञोवि
नाशंपतितापताकाकरोतिहार्दिपिटकस्य
पात: मध्याग्रमूलेषुतकेतभङ्गोनिहंति
मंत्रिद्विजनिपालपौरान् ३ धूमाहतेनाग्नि
विभयंतममसावमोहद्यालैशुभनपतितै:
नभवंत्यमात्या: गलायंत्युदकप्रभृतिचक्र
मशोद्विजायाभङ्गोनबंधुकिवय:काथित:
कुमार्या: ४ रज्जुभंगाभ्रेदनेवालपीडारा
ज्ञ:मात:पीडनंमात्रकाया: यद्यत्कर्युश्चा
रणावालकावातनज्ञाद्भाविपापंशुभंवा ॥
५ ॥ क्रव्यादामांसाशिनो विहगा: कौ
शिक: उलूक: कापोतक:पारावत: का
कोवायस: कङ्क:पक्षिविशेष:तेष्वेवे

निपातः पतैः केतुस्थितैरिन्द्रध्वजोपरिष्टैः
नृपस्य राज्ञो मरुद्भयमर्थतिकथयंति चाशः
पतीनेनध्वजस्थेनतृववराजभयंवदंतिकथयं
ति श्येनःपाजिकोतिपतन्नुपविशन्विलो
वनभयंचलक्षणानाशंकरोति तथाछत्रेस्या
तपत्रेस्यभंगेस्फुटनेपतनेवान्यपस्यराज्ञोम
त्युर्भवति मधुनिलीनंतस्करान्करोति उ
ल्कापथस्यपतितापुरोहितंहन्तिनाशयति
अशनिःपतितापार्थिवस्यराज्ञोमहिषीप्रधा
नांप्रियंहंति पताकापतितानाराज्ञीविनाशंक
रोति पिटकस्यपातः पतनमहाहिमवर्षणं
करोति तथाकेतोर्मध्याद्भगोमंत्रिणंनिहंति
अग्राद्भगःक्षितिपालंराजानंनिहंति मूला
द्भगः पौरानपुरजनान्निहंति तथाकेतोर्धू
माहते धूमेनव्याप्तेशिखिभये अग्निभयं
भवति तमसावृतेमोहश्चित्तवैकल्यंभवति
व्यालैः व्याडैः भयैःस्फुटितैःपतितैःस्त्रामात्याम
त्रिणोनभवति उल्कपक्षतोन्नवादिकचतुष्
येऽन्यानेर्दृष्टैः द्विजायाब्राह्मणायालोपं
तिपीडयन्तइत्यर्थः ॥ ततस्तथोत्तरस्याब्रा
ह्मणाः पूर्वस्यांक्षत्रियाः दक्षिणस्यांवै
श्याः पश्चिमस्यांशूद्रइति कुमार्याश्चकेतु
मार्याभंगेस्फोटनेवन्यकीनांवेश्यानांबंधक
थितइति तथारज्जुनांवरुंवाविच्छेदनेचबा

लानांशिशूनांपीडाभवति तथामातृकाया
स्तोरणपार्श्वस्तंभस्यकाष्ठस्यपीडनेराज्ञोमात्
ल्पजनन्याःपीडनंभवति चारणाविदाय
ङ्गचराबालकाःशिशवः छेदमाणाध्वजस्य
पश्चायोष्ठिता पतेयद्यन्यापमानिष्टंशुभमि
ष्टंवाउक्तं तन्नाराज्ञभावितथायुक्तंशुभम
शुभंवाभवतीत्यर्थः ॥ तथाचगर्गः ॥
प्रहृष्टमनसस्सर्वैःक्रीडयन्सदिनायदि यदा
जलेनगंधैःस्त्रियःस्नेभिरलक्षणम् शुभे
षैरकैःकोशैःभवत्नाकर्ममेनवा दुर्भिक्षं
पीडनेविद्याच्छ्रेष्ठापिवदेदिति ॥ जल
कम् ॥ अथविसर्जनेविधानमाह ॥
दिनचतुष्टयमर्चितमर्चितंसममभिपूज्यनृपो
हनिपंचमे प्रहृतिभिस्सहतद्विसर्जये
द्बलभिदःस्वबलाभिवृद्धये ॥ बलभिदइ
न्द्रस्यलक्ष्मंचिह्नंस्वबलाभिविवृद्धये यात्मी
यबलविवृद्ध्यर्थंनृपोराजापंचमेहनिदिव
सेप्रतिपदिसममभिपूज्यपूजयित्वा प्रहृति
भिर्मंत्रिभिस्सहविसर्जयेत् कीदृशंलक्ष्मा
दिनचतुष्टयंद्वादशीप्रभृतिदिनचतुष्टयंपौ
र्णमास्यांयावदर्चितंसम्यग्र्चितं अर्चितंपूजि
तम् ॥ इन्द्रध्वजविधानकर्तुःप्रभावमाह ॥
उपरिचरवसुप्रवृत्तिंतेनृपतिभिरप्यनुसंत
तंकृतम् विधिमिममनुमन्यपार्थिवानरि

ॐ
वा॰वा॰
टी॰
२९९
292

पुरुतंभयमाप्नुयादिति ॥ इमंविधिंयार्थि
वोराजाश्रवनमन्यतमिन्द्रध्वजसम्मुत्य तत्कृ
विद्विपुरुतेशत्रुकृतं भयमाप्नुयात् कीदृशं
विधिम् उपरिचरवसुप्रवर्तितम् उपरिचरेणो
र्ध्वगामिनावसुनाराज्ञाप्रवर्तितम् तथान्यै
र्निभिः राजभिरप्यनुमतं अविछिन्नक्र
मनिति ॥ महोत्पलविरचितायांसंहिता
विवृतौइन्द्रध्वजसम्पन्नामाध्यायएकचत्वारिं
शः ॥ ॐनमःसूर्याय ॥ अथनीराजनं
व्याख्यायते ॥ तत्रादावेवकालनियमप्र
दर्शनार्थमाह ॥ भगवतिजलधरपक्ष्म
क्षपाकरार्कैक्षणेकमलनाभौ उन्मीलय
तिनिद्रांगमकरिणांनरनीराजनंकुर्याद्भगवति
कमलनाभौ ॥ नारायणेजलधरपक्ष्म
पाकरार्केक्षणेजलधरोमेघस्तएवपक्ष्माण्य
क्षिरोमाणिययोःक्षपाकरार्कैक्षणेक्षपाक
रश्चन्द्रः अर्कआदित्यः तावेवक्षणेनेत्रेयस्य
उन्मीलयति विकासयतिसतिनिद्रांगमाणां
मश्वानाम् करिणांहस्तिनां नराणांमन
ष्याणाम् नीराजनं अजनंस्पर्शनंकुर्यात्
अस्यांकार्त्तिकशुक्लपंचदश्याम् अनेननी
राजनस्यवर्षाहानियोगउक्तइति ॥ अथ
कालसमयमाह ॥ द्वादश्यामष्टम्यांका
र्त्तिकशुक्लपंचदश्यांवा आश्वयुजेवाकुर्या

नीराजनसंज्ञितांशान्तिम् ॥ कार्त्तिकशु
क्लपक्षद्वादश्यांतिथावष्टम्यांवापंचदश्यां
पूर्णमास्यांवा आश्वयुजःशुक्लपक्षे प
ञ्चस्वेवतिथिष्वेवनीराजनसंज्ञितांनीराज
नाख्यांशान्तिंकुर्यात् ॥ अथतद्विधान
माह ॥ नगरोत्तरपूर्वदिशिप्रशस्तभू
मौप्रशस्तदारुमयम् षोडशहस्तोछ्रायं
दशविपुलंतोरणंकार्यम् ॥ नगरस्योत्त
रस्योत्तरपूर्वस्यांमैशान्यांदिशिप्रशस्तभू
मौशुभलक्षणसंयुतायांशाल्यादिदोषव
र्जितायामवनौप्रशस्तदारुमयंयाज्ञिकत
क्षविनिर्मितंषोडशहस्तोछ्रायामौछ्रितं
दशहस्तविपुलंतोरणंकार्यम् ॥ अथ
शान्तिगृहलक्षणमाह ॥ सर्जोदुम्ब
रपाथ्वाककुभमयंशान्तिसद्मकुशवज्रल
म् वंशविनिर्मितमत्स्यध्वजचक्रालंकृत
द्वारम् ॥ सर्जः उडम्बरः ककुभः प
तेसर्वेवृक्षविशेषाः एषांशाखासंलता
निर्मितंशान्तिसद्मशान्तिगृहंकार्यम् कु
शबहुलंअवतकक्षमयम् वंशविनिर्मि
तानिवेणुरचितानिमत्स्यध्वजचक्राणितैर
लंकृतंद्वारंयस्य ॥ अथाश्वानांदीक्षावि
धानमाह ॥ प्रतिसरयानरगाणांभल्ला
तकशालिकुष्ठसिद्धार्थम् कण्ठेषुनिब

श्रीयापुष्ट्यर्थंशालिलक्षणानाम् ॥ तत्र
गानामश्वानांप्रतिसंवत्याकुंकुमंजितेनस्
त्रेनान्येनपीतेनवाकण्ठेषुगलेषु मला
नकंशालयःकुर्युः सिद्धार्थागौरसर्षं
पाः एतत्पुष्ट्यर्थंपुष्टिकरणायशालिर
क्षणानांशान्तिमुद्दिश्यानानिवभीयात् ग्रंथ
येत् ॥ तथाचकल्पः ॥ शालिजा
तकासिद्धार्थाल्कष्टेमलानकंतथा अश्वे
षुकण्ठेवभीयात्सप्ताहंशालिमाचरेत्
अथशालिविधानमाह ॥ रविवरुण
विश्वदेवप्रजेशपुरुहूतवैष्णवैर्मंत्रैः स
प्ताहंशालिगृहेकुर्याच्छालिंतुरगाणां
रविरादित्योवरुणोऽपांपतिः विश्वदेवा
देवविशेषाः प्रजेशोब्रह्मा पुरुहूतइ
न्द्रः विष्णुर्नारायणः एषांसम्बन्धिभि
र्मंत्रैस्तुरगाणामश्वानांशालिरक्षास्थिता
नांसप्ताहंसप्तदिनानिशालिंकुर्यात् ॥
तथाचकल्पः ॥ पौष्टिकैर्विविधैर्मंत्रैः
पुरोधाजलनंकृतेन कृतान्नेभोजयेद्वि
प्रान्दक्षिणांविपुलांददेत् ॥ अश्वा
नांकिंकुर्यादित्याह ॥ अभ्यर्चितान्पुरु
षैवकृत्वानापितानवनीयास्ते पुण्याहशा
ब्दवत्त्यैप्रतिगीतरवैर्विमुक्तभयाः ॥ ते
अश्वाः अभ्यर्चिताः पूजिता पुरुषमश्व

येनवकृत्वाः नापितेनाऽऽनीयाः कषादि
भिर्नहन्तव्याः तथापुण्याहरवैः शुभवा
क्यशब्दैर्माङ्गलीयकैः ब्रवनैःशंखध्वनि
भिःशङ्खशब्दैःतूर्यशब्दैर्गीतरवैर्गीतशब्दै
श्चविमुक्तंयदन्यत्कंभयंभीतिर्यैस्तेतथावि
धाःकार्याः ॥ ततःसमासान्परतःकिंकु
र्यादित्याह ॥ प्राग्हेमेक्रियाउदस्तु
त्वेतोरणस्यदक्षिणतः कुशाचीरावृतमा
श्रममानिपुरतोस्यवेद्यांच ॥ ततोहमे
क्रिदिवसेतोरणस्यप्राङ्नदिश्यदक्षिण
तोदक्षिणभागेआश्रममुदङ्मुखंउन्नताभि
मुखंकुशचीरावृतंकुशैःदर्भैःचीरैःवल्काव
ल्कलैरावृतंकाचिंतंकुर्यात् अस्याश्रमस्य
पुरतोग्रतोवेद्यामानंकुर्यात् वेदीलक्ष
णमत्राचार्येणोक्तम् अस्माभिरन्यशास्त्रा
न्नप्रदर्शितं तथाच ॥ यज्ञेचतत्स्पष्टि
कताविवाहेवेदीद्विजानांहितरप्रमाण
कार्यान्तोष्टांगमयमक्रमेणराजन्यवैश्यप्र
ष्ठलानक्रमाणाम् ॥ तथाच ॥ समक्ष
साब्राह्मणानांवेदीयज्ञप्रकीर्तिता क्ष
त्त्राणामतोन्यूनानिर्दिष्टान्निभिस्तदा
ग्रतोन्यूनाधिकावेदीयजमानस्यसन्मुदा
तथाच ॥ यज्ञेविवाहेवह्यामिवेदिमा
नेसमासतः त्रिसप्तकृत्वविस्ताराब्राह्मण

नांशुभावहा चतुर्थ्याणांपंचदशवेद्या
नांनवमस्मिता सप्तहस्तानवृद्धाणांशो
त्यिनांपंचकीर्तिता त्रिहस्ताद्यल्पवाणां
तुवेदीसर्वत्रकीर्तिता भुवोप्यलाभेमत्स्या
नांचान्तर्वर्णैःप्रकीर्तिता पंचहस्ताहला
वेदीसर्वमंगल्यदायिका ॥ एवंप्रमा
णंज्ञात्वा तस्याःशुभाशुभलक्षणमावा
र्थैर्वोक्तम् ॥ तथाच ॥ वेदीशुभा
शाल्वविधानदृष्टादिकस्थानमानाभ्यधिक
नहीना शुद्धप्रमाणेनकरोतिभंगादिरव
कसंस्थावनासिद्धिर्दास्यात प्राग्भागहो
नानगारस्यनेष्टामृदावलेशास्यन्त्यपस्यम
प्युहृति ॥ तथाचकश्यपः ॥ अष्ट
मेकिपुरस्कृत्यराजायोरजनेष्टेतः गङ्गो
ष्णालिरहेहृष्टाःशांखतर्यदेवैस्सह
इति ॥ अथसम्भाराणांलक्षणमाह
चन्दनऊष्णसमंगाहरितालमनःशिलाप्रि
यंगुवचाः दन्तीमञ्जतांजनरजनीस्वर्ण
पुष्प्याग्निमन्थाकाश्च ॥ श्वेतासम्पूर्णको
शाकटम्भरांत्रायमाणेमहदेवाम् नाग
कुसमेसग्रमांशतावरीसोमराजीच ॥
कलशोस्तेनाःकृत्वासम्भारानपरेद्वलिं
सम्यक भक्तैःनानाकारैःमधुपायसया
वकप्रचुरैः ॥ चन्दनंमलयजं ऊष्णप्र

सिद्धम् समंगामंजिष्ठा हरितालेप्रसि
द्धे मनःशिलाप्रसिद्धैव प्रियंगुर्गन्धप्रि
यंगुः वचाप्रसिद्धा दन्तीप्रसिद्धैव अम
नागडूची अंजनेस्रोतांजनंप्रसिद्धं सौभा
जनंवा रजनीहरिद्रा स्वर्णपुष्पीप्र
सिद्धैव अग्निमन्थानेकारीश्वेताग्निक
र्णिकानावसम्पूर्णकोशांपूर्णकोशायामा
हे कटम्भरामहाश्वेताम् त्रायमाणेप्र
सिद्धे महदेवीमृगन्याम् नागकुसुमं
नागपुष्पं सग्रमात्मगुमांकामिकस्तु
वित्यर्थः शतावरीप्रसिद्धः सोमराजी
सोमवल्लीपनाख्याओषधीःकलशोपूर्णेच
देष्वभ्यन्तरेकृत्वासंस्थाप्य सम्भारानेता
नेवततस्सम्यग्यथाविधानेबलिमुपहार
मुपहरेत ढौकयेत भक्तैःमोदकैपापि
काद्यपादिभिःनानाकारैःबहुविधैःकोट
शैःमधुपायसयावकप्रचुरैः मधुमाक्षि
कम् पायसंपयोविकारं यत्किंचित्क्षीर
सम्भवं यावकंयवप्रकारः एतैःप्रचुराः
प्रभूतायेश्चतैः ॥ अन्यच्च ॥ खदिरप
लाशोडुम्बरकाश्मर्याश्वत्थेनिर्मितास्त
मिथाः स्रुक्स्रुवकाङ्जताहावर्तव्याध
तिकामेन ॥ खदिरःपलाशः उदुम्ब
रःकाश्मीरीअश्वत्थः एतेसर्वेपवहन्ता

विशेषाः याज्ञिकसम्प्रसिद्धाः यथोक्ति
भिर्नानासंभृतास्समिधः कार्याः तथाश्रुति
कामेनसमाडिमिश्रना स्रुकृतकान्त
वर्णाद्रुजताद्व्याहाकर्तव्या ॥ ततः
किंकृतवानित्याह ॥ पूर्वाभिमुखः श्री
मान्वेद्यायेचर्मणिस्थितोराजानिषेद्धन
लसमीपे तदग्राभिमुखदेवविन्माहितः
राजानृपःश्रीमान् ॥ श्रीविद्यतेयस्य
त्रिवर्गसमाश्रयाः श्रीःश्रीमानित्यनेन
राज्ञोमहिमानंदर्शयति सकलप्रपत्रि
युक्तस्तत्रस्थइत्यर्थः पूर्वाभिमुखः पूर्वस्यं
दिशिनिरीक्षमाणेवेद्याम्व्याघ्रचर्मणि
स्थितउपविष्टः अनलसमीपेऽग्निसंनि
धौतदग्राभिमुखदेवविन्माहितः तदग्राभि
मुखा अश्ववैद्यनेदेवविदांवत्सविके
नमहितस्संपूजकलत्रानिष्टेत ॥ अथ
दैवविदातदाकिंकार्यमित्याह ॥ यात्रा
यांयदभिहितंग्रहयज्ञविधौमहेन्द्रकेतो
च वेदीपुरोहितानललक्षणमखिल
दवधार्यम् ॥ वेद्याश्चाग्न्यागारस्य पु
रोहितस्यहेतवनलस्यानलेर्लक्षणंयात्रा
यांअभिहितंकथितं ग्रहयज्ञविधौच
ह्यणांयज्ञविधानेतथामहेन्द्रकेतावित्र
पूजेवयज्ञके तदस्मिन्राजनेअवधा

र्यलक्षणीयमिति ॥ तथावयात्राया
म् ॥ ग्रहयज्ञेयज्ञमतोवह्नेतत्रनिमित्त
निलक्षयेद्व्याम् भंगोमानोनायोदिग्भ्य
ष्टायामसिद्धिस्स्यु तगारपुरोहितदैवीस
भायतिपार्थिवलक्ष्यंकुरुते प्रागुदक्षिण
पुरोतरमध्यमभागेष्वथाविकला ॥ त
थाच पुरोहितस्यकर्मोल्कासविज्ञस्यतं
प्रवलनस्वेदास्रपारक्तयोगादवेष्टेच
पुरोधसस्स्वतिविपत्त्यानिष्टमन्यच्छुभात्
आज्यकेशपिपीलिकामलयुतेमस्मावली
ढवयन्नेष्टंशुभमन्यथापकरणंद्रव्याण्य
न्यूनानिच ॥ तथाचानललक्षणम् ॥
ऊर्णायस्वयमुज्ज्वलार्चिरनलस्स्वाहावसानेहु
विः येकेदेहभुवः प्रदक्षिणगतिःस्निग्धो
महान्संहतः निर्धूमस्वरभिस्फुलिंगर
हितोयायाम्बलोमसन्नद्धः मन्त्रेन्दीवरका
चनद्युतिधरोवह्निःश्रियंयच्छति ॥ द
हद्व्यवधानपर्वतरगाश्रीवत्सशैलाकृति
र्भेर्यब्दोदधिदुन्दुभीतशकटाक्लिप्यस्वरःपू
जितः नेष्टःश्वाक्रविपर्ययेद्रुतबहास्निग्धो
न्यथापीष्टदाः सर्वांगेनपतेर्देहुत्रमित्युक्त ः
शेषंचलोकाद्ववेत ॥ यथामहेन्द्रके
ताविद्वैवाक्रोस्वाहावसानसमयेस्वयमुज्ज्व
लार्चिरित्यादि ॥ ततःकिंकृतवानित्याह ॥

श्री
वा.रा.
टी.
२१६

296

लक्षणयुक्तंतरंगंहिरदवरंचैवदीक्षितंः
स्नानम् अहतसिताम्बरगन्धस्रग्भूषमाश्व
चितंकृत्वा । आश्रमतोरणमूलेसमय
नयेत्सांत्वयैव नैवेद्यावादित्रघोषपुर
णाहृतिस्वस्ताश्रुतिदिगन्तरम् ॥ त
त्रागमप्रंचहिरदवरंचहस्तिप्रधानंलक्ष
णयुक्तंतरंगावलमानैःशोभनैरश्वलक्ष
णैःदीर्घग्रीवादिउक्तलक्षणादिलक्षणै
श्चयुक्तम् तथाहिरदवरंहस्तिलक्षणै
स्ताम्रोष्ठतालवदनेत्यादिभिश्चयुक्तं
दीक्षितंकृतदीक्षितंचस्नानम् अहते
नाक्लेनासितेनशुक्लेनाम्बरेणवस्त्रेण
स्रिग्मालाभिर्भूषैःगुग्गुलप्रभृतिभिरश्वावि
तैरुपजितंकृत्वा ततआश्रमतोरणमूल
माश्रमसमीपस्थतोरणंतन्मूलंप्रति
वामागिरासांत्वयन्प्रीतिंकुर्वन् शनैः
शनैर्मन्दंमन्दंसमुपनयेत् प्रापयेत्
कीदृशंतोरणमूलंवादित्रघोषपुण्याहृ
तिस्वनाशैश्रुतिदिगन्तरम् वादित्राणि
पटहशंखादीनांघोषाःपुण्याहानांशु
भघोषाश्चतैःस्वनैःशब्दैरापूरिताजडीकृ
तादिगन्तरा यत्र तथाभूतम् ॥ अथा
श्वगजयोरुक्षितमाह ॥ यस्यानीता
क्षिरेहदक्षिणचरणंहयस्समुल्लिख्य स

जयतितदानरेन्द्रःशत्रूनचिरात्क्षितायत्ना
त ॥ तस्यतेश्वराज्ञःपरिशेषंचेष्टितं
द्विपहयानां यात्रायांव्याख्यातंतदिहवि
चिन्त्ययथायुक्तियथातोनइति अत्रहयस्य
हरुणमुपलक्षणार्थं तेनहयोश्वादिरद
वरोवाहस्ती यस्यनीतस्यआश्रमोदक्षिणं
चरणंदक्षिणंपादंसमुल्लिख्यतिष्ठेत् उत्त
मतेन्द्राःसराजाशत्रून्द्विषतोविराच्छीघ्र
मेवचिरायत्नात्प्रयत्नंविनाचतुर्थमेतं
वजयति अथान्यत्रद्विजनरपतेराज्ञ
उपभुःपरिशेषमन्यच्चेष्टितंशुभाशुभम्
चकंद्विपहयानांहस्त्यश्वानांयात्रायांव्या
ख्यातंकथितम् ॥ तथाच ॥ महन्न
हन्नदनाह्लक्वेतितत्तात्रमातोप्यनुलोम
यायी आकारैर्भीतोमृविलोचनस्त्रापिवे
नमतेलरगामिपत्ते घोराहतिर्हितिपतेः
विनेयायगात्रयाभ्यात्रोगोन्यतुरंगप्रतिहै
षितंच वक्त्रेणवामचरणाद्दक्षिणमात्म
पार्श्वयोपवस्त्रमतोविविरान्सुचितितिल
क्ष्मीमित्यादि ॥ तथागजस्य ॥ स्व
लितगतिरकस्मात्स्रस्तकर्णोतिदीनःश्वस
तिमृदुसुदीर्घन्यस्तहस्तःपृथिव्याम् द्रु
तमकुलितदृष्टिःस्वप्नशीलोविलोमोभय
कृदहितभक्षीनैकशोमूत्रशकृत्कृत् ॥

हृत्याह ॥ स्वच्छगांगेयविभ्रनिरुहकंजरः
स्वच्छस्वामोदसुगंधिमारुतः शिरोमणि
कान्तचलत्पताचयैर्ज्वलन्विवस्वानिवनो
पलायये ॥ हंसपंक्तिभिविनस्ततोडि
वाहसंपतद्भिरिव शुक्लचामरैः सुगंध
पवनानुवाहिभिर्धूयमानस्वराहिवस्व
तः ॥ मणिमरंगवज्रविभूषितोभूषि
तोमुकुटकुण्डलांगदैः भूरिरत्नकिरण
रंजितःशक्रकर्मकरुचंसमदहन ॥
संपतद्भिरिवकंतरंगमैःमालवाङ्गिरिवदे
तिभिर्धवा निर्जितारिभिरिवामरैःनरैःपाक
वत्परिवृतोव्रजेतन्नृपः ॥ मृदंगोति स्व
याग्नजा नीराजितस्तोयदाय येषारदि
विवस्वानादित्योज्वलः कांतिमानिवव्र
जेत तेयत्समेघालिघांपन्यायोविनाघः
शारदित्यर्थः कीदृशास्वदंगशांवेभ्रनिरु
हकंजरश्रमन्मुदासुगंधिमारुतः स्वदंग
वादित्रविशेषः शांवप्रसिद्धाः स्वच्छ
शाङ्गवानायोमैश्रुतिस्तेनरुह्यामृदिता ये
कंजराहस्तिनः तेषांस्वच्छंमदजलेन
स्वामोदःसौरभ्यं तेनसुगंधीकृतोयोमा
रुतोवायुस्तेनयोयुक्तः सतथोक्तः अतः
शारदिकालेसुगंधोमारुतोवहति तथाशि
रोमणयः चूडारत्नानितेषुयोनमनंतत्रच

लन्नः स्फुरन्तयेप्रभाराशिं समूहास्तैःज्वल
न्देदीप्यमानः शारदिकिलसूर्यस्तेजस्वीभवति
अथवाशरदिवाद्द पर्वतोहिमवानिवव्रजेत्
यतस्ततःसर्वतःशुक्लचामरैः सितैर्वालव्य
जनैःसंपतद्भिःसारदिभिर्ध्वजगङ्गाद्भिर्धूयमा
नाश्चाल्यमानाकविरादीप्तिमतः स्वज्ञोमाला
अम्बराणिचवस्त्राणियस्यसतथोक्तः कीदृ
शैश्चामरैः सुगंधपवनानुवाहिभिःसुगं
धंयस्मगन्धपवनंवातंये अनुवहंति पर्वते
स्तथाभूतैःसनपवोत्पतने हंसपंक्तिवित
ततःसर्वतःसम्पतद्भिः सुगन्धपवनानु
वाहिभिः सुगंधमारुतानुवाहिभिरद्रिराडि
व अथवाशक्रकार्मुकरुचिमिन्द्रधनुःकांतिं
समदहन पारयनव्रजेत मुकुटकुण्डलांग
दैःभूषितैः मुकुटमौलिःकुण्डलेकर्णाभरणे
अंगदाकरकान्तैःभूषितोलंकृतः कीदृशैः
अनेकवर्णमणिवज्रभूषितैः अनेकवर्णो
[illegible] वर्णायेमणयोरत्नानिवज्रहीरकैस्तैर्भूषि
ताः अलंकृतायेमुकुटकुण्डलांगदास्तैर्भूषि
तोलंकृतः तथाभूरिरत्नानांबहूनांयेकिर
णास्रस्मयस्तैरंजितोविच्छुरितस्सदाशाक्रका
र्मुकरुचंसमंकरुचंसमदहन यतःशाक्रका
र्मुकस्यकांतिर्नानावर्णाभवति अथवाशा
क्रवदिन्द्रवत्परिवृतःपरिवारयुक्तोव्रजेत त

ॐ
वा.रा.
टी.
२४४

रङ्गामैरवैः व्योमाकाशमत्यन्तङ्घिरिव शानदंड
आकाशेभ्यास्पृशति तथादन्तिभिर्हस्तिभिर्वेरा
श्रुमिंदारयद्भिरिव यतोमत्तदन्तिनोभूमिंवि
दारयंति तैःमनुष्यैर्जितारिभिः जितशत्रु
भिरमरैर्देवैरिव परिवृतः अतीवाजलवेषा
धारिणात अतएवोत्प्रेक्ष्यते शक्रवदिति ॥
अन्यदप्याह ॥ सवज्रमुक्ताफलभूषिणोथ
वासिताम्बरगुल्मीषविलेपनाम्बरः सितातप
त्रेगजपृष्ठमाश्रितोघनोपरीवेन्दुतलेभ्रगोस्तनः
अथवैवंवृजेत सवज्रमुक्ताफलभूषणः व
ज्रहेरुकं सवज्रमणिवज्रसहितानि मुक्ता
फलानिभूषणंयस्य तथासितस्रग्गुल्मीषवि
लेपनाम्बरः सिताःशुक्लायाः स्रजोमाला
सिताश्चोगुल्मीषाः पदविशेषास्सितानिविले
पनानिसमालम्बनानि सितान्यम्बराणिव
स्त्राणिच यःसःतथाभूतः सितातपत्रैः
सितमातपत्रैश्छत्रैर्यस्य गजपृष्ठहस्तिपृष्ठमा
श्रिताः अतएवोत्प्रेक्ष्यते भ्रगोस्तनःशुक्लो
घनोपरिमेघपृष्ठे इंदोस्त्वस्यतलमधोभागे
स्थितएव मेघसंस्थानीयोगजः चंद्रसंस्था
नीयंछत्रंम शुक्रसंस्थानीयोनृपइति ॥
अथसैन्यवेष्टितमाह ॥ संप्रहृष्टनरवा
जिकुंजरंनिर्मलप्रहरणांशभास्वरं निर्विका
रमरिपक्षभीषणंयस्यसैन्यमचिरात्सगाजये

त ॥ स्वीकरोतिकीदृशंसंप्रहृष्टनरवाजि
कुंजरं संप्रहृष्टाःप्रमुदितानरामनुष्यावाजि
अश्वाकुंजराहस्तिनोयत्र तथानिर्मलानांप्र
हरणानांखङ्गादीनांयेअंशवोमयूखाः तैःभा
स्वरंदेदीप्यमानम निर्विकारंविकाररहितं
निरुत्पातमित्यर्थः अरिपक्षभीषणं शत्रुपक्ष
भयावहमिति ॥ महोत्पलविरचितायांसं
हितावृत्तौनीराजनविधिर्नामाध्यायश्चतुश्चत्वा
रिंशः ॥ ॐनमःसूर्याय ॥ अथातःखंज
नकलक्षणाध्यायोव्याख्यायते ॥ तत्रादावा
गमप्रदर्शनार्थमाह ॥ खंजनकनामायेयो
विहगस्तस्यदर्शनेप्रथमे प्रोक्तानियानिमुनि
भिःफलानितानिप्रवक्ष्यामि ॥ अथखंज
नकनामाविहगः पक्षीतस्यप्रथमेदर्शने
आद्येयस्मिन्दिनेदृश्यते तत्रमुनिभिःगर्गादि
भिर्यानिफलानिप्रोक्तानिकथितानि तानिप्र
वक्ष्यामि खंजनकःश्रावणपूर्वकमासचतु
ष्टयेनदृश्यतइतिस्थितिः अतउक्तंदर्शनेप्रथ
मइति ॥ तत्रतावत्प्रकाराःखंजनकाभवंति
येषांनामानिफलंचाह ॥ स्थूलोभद्रकनक
एवःकालगलोभद्रकारकोभद्रः आकंठमुखो
त्कृष्टःसम्पूर्णःइत्यपाशाम ॥ कृष्णोगल
स्थबिंदुःसितकरटान्तस्सरिक्तभद्रिकः पीतो
गोपीतइतिज्ञेयाकराःखंजनेदृष्टः ॥ यःखं

जनकः स्थूलो ह्रस्वकायः अनुन्नतकण्ठश्च
ग्रीवः कृष्णगलो सितकण्ठः सभङ्गो नामवि
हगो भङ्गाख्यः यदि स च हृष्टो भङ्गकारको भङ्गं
येषां यः करोति भङ्गः संपूर्णो रक्तपीतो ङ्गित्येतौ
अन्वर्थसंज्ञाः आकण्ठम् आलोकनः सुखोड
ज्ञातस्य कण्ठगले यावत् कृष्णो सितवर्णस्स
स्पूर्णो नाम सत्वाग्रामिक्षां शरयति पतिपूर्णोक
रोति कृष्णगलोऽस्य बिन्दुर्विति अस्य विहग
स्य गलेकण्ठे कृष्णो सितो बिन्दुस्तिलकस्तथा
सितकरवालः शुक्लकपोलस्सचरित्रसंज्ञस्स
चरित्रसंज्ञस्स च विकृतकहित्रफलं शून्यं सर्वं क
रोति यः पीनः पीनवलः स च गोपीननामा स
वंजनको हृष्टः क्लेशकरः क्लेशं करोति ॥
तथा च कश्यपः ॥ स्थूलोऽनुन्नतकण्ठो यो
भङ्गः कृष्णगलस्स्मृतः कृष्णमूर्धा गलान्ते च यः
स्पूर्णः इति स्मृतः करवालो सितो यस्य कृष्ण
सो बिन्दुर्गलेतया सचित्रश्चिति निर्दिष्टः पीनगो
पीनकस्स्मृतः नामानुरूपेण फलं विहगानां
विनिर्दिशेत् ॥ अथ कस्मिन् स्थाने हृष्टः को
हृद्यफलं करोतीत्याह ॥ अथमधुरस्वरभि
फलकुसुमनतपुसलिलाशयेषु पुण्येषु क
तिनरणभुजगास्पृष्टप्रासादोद्यानहर्म्येषु गोष्ठ
सत्समागमयज्ञोत्सवपार्थिवद्विजसमीपे
हस्तितुरंगमशालाध्वजचामराद्येषु हेम

समीपासितनाम्बरकमलोत्पलपूजितोपलि
सेषु दधिपात्रधान्यकूटेषु चाक्षियां खंजनः
कुरुते ॥ अथैतेषु स्थानेषु दृष्टः खंजनकः
श्रियां महतीं कुरुते विदधाति केषु अथमधु
रेति अथशब्दः प्रकारार्थः मधुराणि स्वादू
नि सुरभीनि सुगंधानि फलानि कुसुमानि पु
ष्पाणि येषु तथा पुण्येषु पावकेषु सलिला
शयेषु जलधारेषु तथा करिणां हस्तिना
तुरगानाम् अश्वानां भुजगानां सर्पाणां मूर्धसु म
स्तकेषु तथा प्रासादेषु देवगृहेषु उद्यान
उपवनेषु हर्म्येषु गृहेषु तथा गोकुलपरिगो
ष्ठगवां स्थाने सतां साधूनां यत्र समागमः य
ज्ञो यागः उत्सवो विवाहादिः पार्थिवो राजा
द्विजो ब्राह्मणः एषां समीपे सन्निधौ हस्ति
शालासु गजशालासु तुरंगमशालास्वश्व
प्रवशालासु छत्रमातपत्रं ध्वजश्चिह्नवि
शेषः प्रसिद्धः चामरं वालव्यजनम् आदि
ग्रहणात् भृंगारकुंभललनाहल्लादयः एतेष्वपि
तथा हेमसमीपे सुवर्णसन्निधौ सिताम्बरं
श्वेतवस्त्रं कमलं पद्मं उत्पलं नीलोत्पलम्
पूजितेषु अर्चितेषु उपलिप्तेषु संस्कृतेषु स्था
नेषु दधिपात्रे दधिपूर्णभाजने धान्यकूटेषु
नेकूटेषु धान्यराशीष्वपि ॥ अन्येष्व
प्याह ॥ पंकेस्वादूत्वा निःगोरससम्पृक्तो

ॐ
वा.वा.
टी.
३.१
301

मध्योपगतेश्वाहलगोवत्साभिःशाकटस्थेदे-
शाविभ्रंशः रहपटलेऽर्थभ्रंशोवध्रबन्धोश्वौ
भवतिरोगः। पृष्ठेऽजाविकानांप्रियसङ्गम
मावहत्याशु पंकाङ्कमहमत्नमस्थेखंजनके
स्वादुनोस्निग्धेभोजनलाभः ॥ तथागो
मध्योपगतेगोमयनिचयस्थेगोरससम्पन्नाथि
तवाऽन्नलाभम् शाद्वलगेहर्म्यस्थेवस्त्राभिरक्ता
लाभः शाकटस्थेशाकटाद्वदेशास्यविभ्रंशोऽर्थ
नाशः रहपटलेरहस्यानभवेग्रथस्यविना-
स्यभ्रंशोनाशः वध्रेधर्ममयेबन्धोबन्धनम्
अश्वावश्वद्धेस्थानेरोगोभवति अजश्छागः
अविःप्रसिद्धः अजाविकानांपृष्ठेउपरिस्थिते
श्वास्त्विप्रमेवप्रियसङ्गमंवल्लभसमायोग-
मावहतिकरोति ॥ अन्यदप्याह ॥ म
हिषोष्ट्रगर्दभास्थिश्मशानगृहकणशार्करा
ङ्गारस्थः शाकारभस्मश्वाशुभोमरणहृभय
दः ॥ एतेषुस्थानेषुखंजनकोहृष्टस्तदा
शुभः शालहणेनभवति तदामरणहृभ
यदः अर्कद्रुमंरणंमन्त्रेवाहृभयंचददाति
केषुस्थानेषुमहिषेउष्ट्रेखरेगर्दभेवास्थि
स्थिश्मशानेपितृवनेगृहकणेवेश्माग्रेशा-
र्करेस्तवएडे अर्कद्रुमस्याकारभित्तौ
भस्मनिकेशेषुएतेषुस्थानेषु ॥ अन्यदपि
लक्षणमाह ॥ एतैश्चमन्तशुभाशुभ-

पिवन्वानिम्नगामंस्थः सूर्योदयेप्रशस्तोनेष्ट
फलःखंजनोऽस्तमये ॥ एतैश्चङ्गानद्धेशल
केमयत्रशुभोनिष्टफलदः निम्नगानदी त
स्थ्योवारिजलमिवंशुभइष्टफलः केचिद्वारि
वाहस्थइतिपठन्ति वारिवाहेजलगमनप्रदे
शेवारिपिबन् सूर्योदयेशुभ्रयकालेखंजन
कःप्रशस्तःशुभफलदः सूर्यास्तमयेनेष्टफलो
शुभइति ॥ अन्यदप्याह ॥ नीराजनेनिवृ
त्तेयथादिशाखंजनंपश्येत्पायालम् पश्येत्तथाग
तस्यादिप्रमरातिर्वशमुपैति ॥ निवृत्तेपरि
समाप्ते नीराजनेनृपोराजायस्यांदिशाश्चावर्यो
खंजनंयान्तंगच्छन्तंपश्येदवलोकयेत्तयादिशा
गतस्यराज्ञः अरातिःशत्रुःक्षिप्रमाश्वेववश
मुपैति वश्यतांगच्छति विधेयतांप्राप्नोति ॥
अथप्रत्ययदर्शनार्थमाह ॥ तस्मिन्निधिर्भ
वतिमैथुनमेतियस्मिन्यस्मिंश्चछर्दयतितत्र
तलेस्तिकाचम् अङ्गारमप्युपदिशन्तिपुरी
षणेस्थनकौतिकापनयनायखनेद्धरित्रीम् ॥
यस्मिन्स्थानेमैथुनमेतिगच्छति तत्रतस्मिन्
भूमिप्रदेशेनिधिर्निधानंभवति यस्मिंश्च
स्थाने वसतितत्रतलेकाचमस्तिविद्यते अ
स्यखंजनकास्यपुरीषणेयत्रपुरीषंददानंकरो-
ति तत्रभूमौतलेअङ्गारकमप्युपदिशन्ति क
थयन्ति मुनयःकश्यपादयः ॥ तथाचक

ग्रं
वा.रा.
टी.
३.२

त्ययः ॥ मैथुनं कुरुते यत्र तत्र वै निधिमादि
शेत् । मूत्रं करोति यत्र तत्र काचमयो भवेत्
पुरीषं यत्र कुरुते तत्राङ्गारं विनिर्दिशेत् । त
न्तुकोत्कापनयनाय खेतेऽग्निरोगम् तस्य को
तुकस्य कुतूहलस्यापनयनाय निवारणाय
पक्षिबीजमिदं वेनेत । येन प्रत्ययमुत्पद्यत इति
खञ्जनशुभाशुभार्थमाह ॥ मतविकलवि
भिन्नरोगितस्खलन्नुममानफलप्रदः खगः
वनकवभिनिलीयमाने वियति वबन्धुमर्म
गमप्रदः ॥ खगः पक्षी खञ्जनको मतवि
कलाविभिन्नरोगितस्खलन्नमानमात्मीय
शरीरतुल्यं फलं प्रददाति तद्यथा मत्तोयदा
दिदृश्यते तदाङ्कुमरणमेव ददाति य
दिविकलाङ्गा वैकल्पम् विभिन्नः शरीरभेद
नम् रोगितस्सञ्जातरोगो रोगमेव ददाति
ववह्नभिनिलीयमानक इति यो भक्षे
नानिलीयमानश्चालयस्थवशान्वनहून सं
श्लेषं करोति वियत्याकाशोड्डीयमानो बन्ध
समागमप्रदो बन्धुसमागमप्रदो बन्धुभिस्स
हसंयोगं ददाति ॥ अथ शुभखञ्जनके दृष्टे
विधानमाह ॥ नृपतिरपि शुभं शुभप्रदे
शे खगमवलोक्य महीतले विदध्यात् सुर
भिकुसुममधुपयुक्तमर्च्यं शुभमभिवाञ्छितमेव मे
ति सङ्गम् ॥ नृपती राजा शुभप्रदेशे शुभं

प्रशस्तजलस्थले शुभस्थाने खगं पक्षिमवलोक्य दृष्ट्वा
महीतले पृथिव्यां सुरभिकुसुममधुपयुक्तं अर्च्यं
सुरभीनि सुगन्धीनि यानि कुसुमानि पुष्पा
णि सुगन्धीनि यैः पुष्पैस्संयुक्तमर्च्यं विदध्यात् कुर्या
त् एवमनेन प्रकारेण तत्फलमभिवाञ्छितं
मनोवाञ्छितं दृढमेव ह्यचिरात् लभते ॥ अथा
शुभखञ्जनके दृष्टे विधानमाह ॥ अशुभ
मपि विलोक्य खञ्जनं द्विजगुरुसाधुसुरार्चनेर
तः नृपतिरशुभं समाप्नुयान्न यदि सप्तदि
नानि मांसभुक् ॥ नृपती राजाऽशुभमप्य
निष्टफलमपि खञ्जनं विलोक्य दृष्ट्वा यदि द्विज
नां ब्राह्मणानां गुरूणामुपदेशकानां साधूनां स
ज्जनानां सुराणां देवानामर्चने पूजने रतः
सक्तो भवति तदाऽशुभमनिष्टफलं समा
प्नुयाप्नोति यदा सप्तदिनानि सप्ताहं मांस
भुक् न भवति मांसं यदि न भक्षते नाप्नोति ॥
अथ कालफलप्रदर्शनार्थमाह ॥ आवर्षा
त्प्रथमे दर्शने फलं प्रतिदिनेन दिनशेषात्
दिक्स्थानमूर्तिलग्नद्वाभ्यां तारादीप्त्यादिभिश्चा
न्यत् ॥ प्रथमे खञ्जनकस्य दर्शने आवर्षा
वर्षा यस्मिन्नह्नि दृश्यते तत्र यत्फलं शुभमशु
भं वा तदावर्षाद्वर्षं यावद्वर्षमध्ये भवतीत्य
र्थः प्रतिदिनं तद्दर्शने फलं तद्दिनशेषात्
स्मिन्नेव दिने मध्ये भवति ॥ तथा च कश्यप : ॥

ॐ
बा.सं.
टी.
न.२

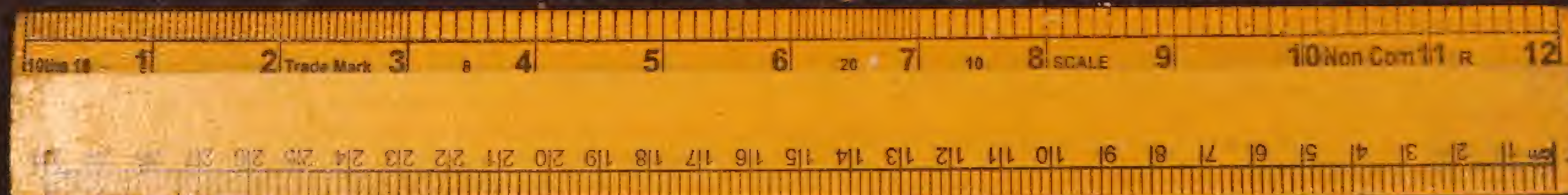
प्रथमेदर्शनेपाकस्तावद्वर्षान्तवदेद्बुधाः प्र
तिदैवादिकेवाब्देदर्शनेसमयेफलमिति
दिकस्थानमूर्तिलग्नदेशान्तदीप्तादिभिश्चो
द्यम् दिक्कस्पादिशिस्थितःशुभायामशु
भायांवा तत्रपूर्वोत्तरैशान्यास्वभावादेव
शुभाश्रयाः अशुभस्याग्नेयदिशिस्थितः पृथ
मधुरस्वरभिरित्यादिनाप्रदर्शिताः मूर्ति
श्चरनाकारः सलोत्सुकनकएवमन्याकिना
स्तनविकलाविभिन्नेगोनितइतिच लग्नेन
त्वालेकीदृशंशुभराशिशुभग्रहयुतंदृष्टंवा
पापलग्नंपापयुतमवलोकितंवात्रदेनदृ
ष्टेभ्रवमद्दारुणेप्रान्तिप्रचरमाधारणाति
मध्यमानिदारुणेशाएपशोभनानीति त
थाशान्तादीप्तादिभिः सपक्षीकिंशान्ता
यांदिशिस्थितः प्रान्तरवशुविवादीप्तया
दिशिस्थितोदीप्तस्वरश्रुशादिप्रकरणादङ्गा
दिनाभिधूमितावदिकज्ञेया एवमादिभिः
शुभमशुभंव्यामिश्रंवाफलमूह्यं सद्बुद्ध्या
तर्कनीयम् यतदाचार्यः सविस्तरंशाकु
नेवक्ष्यति वयमपितत्रैवविशेषंव्याख्यास्य
मइति ॥ महोत्पलविरचितायांसंहिता
विवृतौखंजनकलक्षणंनामाध्यायश्चत्वार
शिंशः ॥ ॐनमःसूर्याय ॥ अथोत्पाता
ध्यायोव्याख्यायते तत्रादावेवागमवस्तु

प्रदर्शनार्थमाह ॥ यानत्रिरुत्पातान्गर्गः
प्रोवाचतानहंवक्ष्ये तेषांसंक्षेपोयंप्रकृतेर
न्यत्वमुत्पातः ॥ अत्रैर्मुनिप्रधानस्य या
नुत्पातान्गर्गः प्रोवाचोक्तवान् तानहं
वक्ष्येकथयिष्ये तेषामुत्पातानामयंसंक्षेप
स्समासः प्रकृतेरन्यत्वमुत्पातइति प्रकृतेः
स्वभावादन्यत्वंवैपरीत्यंसएवोत्पातइति ॥
तथाचसमाससंहितायाम् ॥ यःप्रकृति
विपर्यासस्सर्वःसंक्षेपतस्सउत्पातः क्षिति
गगनदिव्यजातोयथोत्तरंगुरुतरोभवति ॥
कथमुत्पाताउत्पद्यन्तइत्याह ॥ अपचारे
णनराणामुपसर्गःपापसंचयाद्भवति संसू
चयन्तिदिव्यान्तरिक्षभौमास्तउत्पाताः ॥
नराणांपुरुषाणांअपचारेणाविनयेनपाप
संचयोभवति पापसंचयादुपसर्गउपद्रवः
तथाचगर्गः ॥ अतिलोभादसत्याद्वानास्ति
क्याद्वाप्यधर्मतः नरापचारान्नियतमुपस
र्गःप्रवर्ततइति ॥ ततोदिव्यान्तरिक्षभौ
माउत्पातास्तमुपसर्गंसंसूचयन्तिकथयन्ति
दिविग्रहाकाशेभवाःदिव्याः अन्तरिक्षेभवा
अन्तरिक्षाः भूमौभवाभौमाइति ॥ कथ
मुत्पाताउत्पद्यन्तइत्याह ॥ मनुजानाम
पचारादपरक्तादेवतास्सृजन्त्येतान् तत्प्रति
घातायनृपःशान्तिंराष्ट्रेप्रयुञ्जीत ॥ मनु

ॐ
वा॰रा॰
टी॰
नृ॰५

जातांमनुष्याणामपचारादनियमाद्देवता
स्सृताश्चपरक्ताविरक्ता यतानुत्पातान्सृज
न्त्युत्पादयन्ति तत्प्रतिघातायतेषांउत्पाता
नांप्रतिघातायनिवारणाय नृपोराजाशां॰
न्तिंजनपदेशान्तिमुत्पातप्रतीकारंप्रयुंजी
तकारयेदिति ॥ तथाचगर्गः ॥ ततो
पचारान्मर्त्यानामपरज्यन्तिदेवताः तेसृ
जन्त्यद्भुतान्स्तान्दिव्यभौमान्तरिक्षजान्
तएवसर्वलोकानामुत्पातादेवनिर्मिताः
विचरन्तिविनाशायरूपैस्संबोधयन्तिच
तांशास्त्रवागमाद्विप्राःपश्यन्तिज्ञानचक्षु॰
षः प्रवदन्तितमर्त्येषुहितार्थंश्रद्धयान्वि
ताः तत्ससंबोधिताविप्रैःशान्तयेमंगलानि
च श्रद्धधानाःप्रकुर्वन्तिक्रियामश्रद्धया
न्विताः नास्तिक्यादथवाकोपाद्विस्मयन्त्य
थवाहिनादिति ॥ अथुनादिव्यान्तरिक्ष
भौमानामुत्पातानांप्रविभागमाह ॥ दि
व्यंग्रहर्क्षवैकृतमुल्कानिर्घातपवनपरिवे
षाः गन्धर्वपुरपुरन्दरचापादियदान्तरिक्षं
तत् । भौमंचरास्थिरभवंतच्छान्तिभिराह
तंशममुपैति नाभसमुपैतिमृदुतांशाम्य
तिनोदिव्यमित्येके ॥ ग्रहाणामादित्या
दीनामृक्षाणामश्विन्यादीनांचयद्वैकृतंवि
कारस्तद्दिव्यमुत्पातम् । तथोल्कानिर्घातः

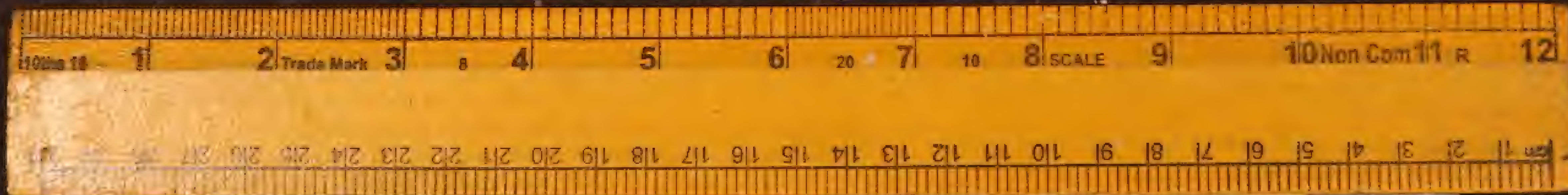
पवनोविकृतोवायुःपरिवेषःसूर्याचन्द्रमस॰
सोः गन्धर्वनगरे पुरन्दरचापमिन्द्रधनुः
श्चादिग्रहणाद्दिग्दाहरोवनदण्डपरिगलत्याते
एवमादियत्तदान्तरिक्षमुत्पातम् भौमंचर
स्थिरभवमिति नगाणांवृक्षाणांस्थैर्यास्थि
राणांचरत्वेतमङ्कंवतद्धन्यत्रेयतद्भौममुत्पा
तम् ॥ तथाचगर्गः ॥ स्तभौमकेतन
तवप्रकृताकार्कचन्द्रजम् दिविचोत्पद्यतेय
स्तद्दिव्यमितिकीर्तितम् ॥ वायव्यसंध्या
दिग्दाहपरिवेशतमांसिच खपुरंचेन्द्रचापं
चतद्विद्यादन्तरिक्षजम् भूमावुत्पद्यतेयश्च
स्थावरंवाथजङ्गमम् तदेकादेशिकंभौमं
उत्पातंपरिकीर्तितम् ॥ तथाचसमासस
ंहितायाम् ॥ दिव्यग्रहर्क्षजातंभूमिभौमं
स्थिरचरोद्भवंयस्तु दिग्दाहोल्कापतनपरि
वेषाद्यंवियत्प्रभवमिति ॥ तच्छान्तिभि
राहतंशममुपैति तस्माद्भौमंशान्तिभिराहतं
निवारितंशममुपैतिशान्तिमुपगच्छति ना
भसमन्तरिक्षंशान्तिभिराहतंमृदुतामुपैति
मार्दवमुपगच्छति शाम्यतिनोदिव्यमित्ये
के दिव्यंशान्तिभिराहतंनोशाम्यति नोशा
न्तिंयात्येवमेकेकेचिद्वदन्ति ॥ तथाचका
श्यपः ॥ भौमंशान्तिहतंनाशमुपगच्छति
मार्दवम् नाभसंनशमंयान्तिदिव्यमुत्पाता

ॐ
बा॰रा॰
टी॰
१॰५

दर्शनमिति ॥ अथात्रसमतमाह ॥ दि
व्यमपिशममुपैतिप्रभूतकनकान्नगोमही
दानैः रुद्रायतनेभूमौगोदोहात्कोटिहोमा
च्च ॥ अपिशब्दस्सम्भावनायांवर्तते प्र
भूतकनकान्नगोमहीदानैः दिव्यमपिशम
मुपैति कनकंसुवर्णं अन्नंभोज्यम् गावो
धेनवः महीभूः एषांप्रभूतैःबहुभिःप्रदा
नैः दिव्यमुत्पातंशममुपैति अपिशब्दा
त्तांनामसंभोमंच तथारुद्रायतने शिव
गृहेभूमाववनौगोदोहात्क्षीरदोहनात्कोटि
होमाच्च दिव्यमपिशममुपैति दैवमुत्पा
तंजनपतेःकतिविधं परिपाकमायातिइत्या
ह ॥ आत्मसुतकोशवाहनपुरदारपुरो
हितेषुलोकेच पाकमुपयातिदैवंपरिक
ल्पितमष्टधान्नपतेः ॥ दैवमुत्पातंनृपतेः
राज्ञोष्टधापरिकल्पितमष्टाभिःप्रकारैःपाक
मुपयाति फलंददाति तद्यथा आत्मनि
सुतेपुत्रेकोशेभाण्डागारेवाहनेषुःश्वादिषु
पुरेनगरेदारासुभार्यासुपुरोहितेआचार्येच
तेषु तथालोकेचजनपदेएवमष्टप्रकार
म् ॥ तथाचगर्गः ॥ पुरेजनपदेकोशे
वाहनेषुपुरोहिते पुत्रेष्वात्मनिभृत्येषुपा
कंयातिदैवमष्टधेति ॥ अथलोम्यानानांदर्शयि
तुमाह ॥ अनिमित्तभङ्गचलनस्वेदाश्रु

निपातजल्पनाद्यानि लिङ्गार्चायतनानां
नाशायनरेशदेशानाम् ॥ लिङ्गमाहेश्व
रम् अर्चाहरप्रतिमा आयतनंदेवनिर्मितं
पुण्यस्थानम् एषांलिङ्गार्चायतनानामा
निमित्तंविनाकारणंभङ्गःस्फोटनम् चलनं
कम्पनम् स्वेदःप्रस्वेदः अश्रुरोदनं निपा
तःपतनम् जल्पनंसम्भाषणम् आदिग्र
हणाद्धसनंप्रसर्पणंच ॥ तथाचगर्गः
देवतार्चाःप्रनृत्यन्तिवेपन्तेप्रज्वलन्तिवा मु
ञ्चन्त्यस्रंरुदन्तिप्रस्विद्यन्तिहसन्तिवा ।
उत्तिष्ठन्तिनिषीदन्तिप्रधावन्तिपतन्तिवा
भुञ्जन्तिविक्षिपन्तेवागात्रप्रहरणध्वजान्
अवाङ्मुखाभवन्तिस्थानात्स्थानंव्रजन्ति
वा वमन्त्यग्निंतथाधूमंस्नेहंरक्तंपयोजल
म् प्रसर्पन्तिचजल्पन्तिविचेष्टन्तिश्वसन्ति
वा सम्मताश्चदृश्यन्तिगात्रैर्वापिविचेष्टि
तैरिति ॥ एतानिसर्वाणियथोक्तानि नरे
शदेशानांनरेशस्यराज्ञोदेशस्यजनपदस्यना
शायभवन्ति ॥ अथान्यदप्याह ॥ देव
तयात्राशकटाक्षचक्रयुगकेतुभङ्गपतनानि
सम्पर्यासनसादनसङ्गाश्चनदेशनृपशुभदाः ॥
देवतायात्रायांदेवतोत्सवैःकेचिन्नतयात्रा
यामितिपठन्ति शकटस्यअक्षस्य चक्रस
ध्यवर्तिनकाष्ठस्यचक्रस्ययुगस्यकेतोर्ध्वजस्य

ॐ
वा.रा.
टी.
२.६

च यथाभंगःस्फोटनम् पतनंवापतनानि
तथापतेषामेवसमपर्यासनंपरिवर्तन
म् सादनंमज्जनम् संग्रामसक्तिर्यत्रकुत्र
चित् पतेसर्वपवनदेशात्पृष्ठभयाः दे
शाग्यजनपदस्यास्यपस्यवराज्ञोनश्चभयदा
इति ॥ अथनायद्वैकृतंयेषुशुभदंतत्र
दर्शयितमाह ॥ ऋषिधर्मपितृब्रह्म
प्रोद्भूतंवैकृतंद्विजातीनाम् यत्रुद्रलो
कपालोद्भवंपशूनामनिष्टंतत् गुरुसित
शनैश्चरोत्थंपुरोधसांविष्णुजंचलोकाना
म् स्कन्दविशाखसमुत्थंमाण्डलिकानांन
रेन्द्राणाम् वेदव्यासेमंत्रिणिविनायकेवै
कृतंचमूनाथे धातरिसविश्वकर्मणिलो
काभावायनिर्दिष्टम् देवकुमारकुमारी
वनिताप्रेष्येषुवैकृतंयत्स्यात् तन्नरपते
कुमारककुमारिकास्त्रीपरिजनानाम् र
क्षःपिशाचगुह्यकनागानामेवनिर्दिष्टाः
मासैश्चाप्यष्टाभिस्सर्वेषामेवफलपाकः
ऋषयोमुनयः धर्मोदेवविशेषः पितामृ
सिद्धः स्वतजनलेपमयाःकुर्वन्तिक्रियन्ते
ब्रह्मापितामहः पतेषुयत्प्रभूतमुत्पन्नं वि
कृतंविकारः तद्द्विजातीनांब्राह्मणानाम
निष्टम् अशुभंप्रसिद्धमित्यर्थः यच्चरुद्रस्य
महादेवस्यवैकृतंलोकपालानामिन्द्रादी

नांचयद्वैकृतंतत्रत्यंतत्पशूनांचतदा
नामनिष्टमशुभम् गुरुर्जीवस्सितःशुक्रःश
नैश्चरःसौरिःतदुत्थंतत्सम्भवमनिष्टंपुरोध
सांपुरोहितानाम् विष्णुजंनारायणोद्भवंवै
कृतंलोकपालानांजनानामनिष्टम् स्कन्दः
कुमारः विशाखोदेवविशेषः तत्समुत्थंत
दुद्भवंमण्डलिकानांमण्डलाधिपानांनरेन्द्रा
णांराज्ञामनिष्टम् वेदव्यासःव्यासपववेद
व्यासेयद्वैकृतं तन्मंत्रिणांसचिवानिष्टम् वि
नायकेगणपतौ सविश्वकर्मणिविश्वकर्म
सहितेयद्वैकृतंतल्लोकानांजनानामभावाय
विनाशायनिर्दिष्टंकथितम् यद्देवकुमारी
णांयद्वैकृतंतद्राजकुमारीणामनिष्टम् देव
वनितानांसपत्नीणांयद्वैकृतंतन्नृपपत्नीनाम
निष्टम् देवप्रेष्याणांदेवदासानाम् यद्वै
कृतंप्रादुर्भवंतद्राजदासानामनिष्टमिति र
क्षोराक्षसःपिशाचादेवयोनयःगुह्यकायक्षाः
नागाःप्रसिद्धाःयद्वैकृतमेवमेवानेनप्रका
रेणनिर्दिष्टःकथितः यत्तदुक्तंभवति रक्षः
पिशाचगुह्यकानागानांयेकुमारकुमारीव
नितापेष्यास्तेषुवैकृतंतन्नरपतेःकुमारःकुमा
रीकास्त्रीपरिजनानामनिष्टम् एषामुक्ताना
मुत्पातानां सर्वेषामष्टाभिर्मा
सैरतीतैःफलपाकः ॥ अथैतेषामुत्पाता

ॐ
वा.रा.
टी.
३.७

नां शांत्यर्थमाह ॥ ब्रह्मादेवविकारेषु शुचिः
पुरोधास्त्र्यहोषितः स्नातः स्नानकुसुमानु-
लेपनवस्त्रैरभ्यर्चयेत्प्रतिमाम् ॥ मधुप-
र्केण पुरोधाः मन्त्रैर्बलिभिश्च विधिवदुपति-
ष्ठेत स्थालीपाकं जुहुयाद्विधिवन्मन्त्रैश्च त-
ल्लिंगैः ॥ देवविकारेषु सर्वेषु कृतेषु ब्राह्म-
णाः पुरोधाः पुरोहिताः शुचिः शौचयुक्तः स-
माहितः संयुक्तः स्नातः कृतस्नानः त्र्यहो-
षितो दिनत्रयं कृतोपवासः स्नानैः कुसुमै-
श्च पुष्पैरनुलेपनैः वस्त्रैरम्बरैः प्रतिमा-
मत्र विकारमभ्यर्चयेत्पूजयेत् पुरोधाः
पुरोहितेन मधुपर्केण दध्याज्यसंयुक्तेन मन्त्रैः
देवाकर्षणिकाद्यादिभिः बलिभिरुपहा-
रैश्च विधिवद्विधानेनोपतिष्ठेत्पूजयेत्
स्थालीपाकं चरुं तल्लिंगैस्तद्दैवतैर्मन्त्रैः विधि-
वद्विधानेनाग्नौ जुहुयात् ॥ अथ काल-
प्रमाणं शान्तिप्रभावं चाह ॥ इति विबुध-
विकारे शान्तिरियं सप्तरात्रं द्विजविबुधगणार्चा
गीतनृत्योत्सवाश्च विधिवदवनिपालैर्यैः
प्रयुक्ता न तेषां भवति दुरितपाको दक्षिणा-
भिश्च कॢप्तैः ॥ इत्यनेन विधानेन विबुधवि-
कारे सुरविकृते सप्तरात्रं सप्ताहं शान्तिः क-
र्तव्याः द्विजानां ब्राह्मणानां देवानां सुराणामर्चा
पूजा तथा गीतं नृत्यं उत्सवाश्च रात्रिजागरणं

कार्यम् यैः एवं नृपालैः राजभिर्विधिवत्
सम्यग्विधानेन प्रयुक्ताः कारितास्तेषां राज्ञां
दुरितपाकः पापानामनिष्टफलं न भवति यतो
दक्षिणाभिश्च कॢप्तो निवारित इति ॥ अथा-
न्यानुत्पातानाह ॥ राष्ट्रे यस्यानग्निः प्रदी-
प्यते दीप्यते च नेन्धनवान् मनुजेश्वरस्य
ऽसौ सहजनपदेन नृपतिः पीडा तस्य च रा-
ष्ट्रस्य विज्ञेया ॥ यस्य मनुजेश्वरस्य राज्ञो
राष्ट्रे जनपदे अनग्निः प्रदीप्यते विनाग्निना
ज्वाला दृश्यते तथा इन्धनवान्काष्ठयुक्तोऽग्नि-
र्न दीप्यते न ज्वलति यत्रैवं तत्र मनुजेश्वरस्य
सजनपदस्य देशस्य पीडा विज्ञेया ज्ञातव्या ॥
अथान्यत् ॥ जलमांसार्द्रज्वलने नृपति-
वधः प्रहरणे रणो रौद्रः सैन्यग्रामपुरेषु च ना-
शो वह्नेर्भयं कुरुते ॥ जलं सलिलम् मांस-
मामिषम् आर्द्रम् शुष्कं यत्किंचित् एषां ज्व-
लने नृपतिवधो राज्ञो मरणम् प्रहरणे आयु-
धे खड्गादौ ज्वलिते रौद्रो घोरो रणः संग्रामः सै-
न्ये सेनायां ग्रामे पुरे वा नगरे एतेषु वह्नेरग्ने-
र्ज्वालोपलब्धिः वह्निभयमग्निभीतिं कुरुते ॥
अथान्यत् ॥ प्रासादभवनतोरणकेत्वादि-
ष्वनलेन दग्धेषु तडिता वा षाण्मासात्परच-
क्रस्यागमो नियमात् ॥ प्रासादे देवगृहे
म भवने वेश्मनि तोरणम् प्रसिद्धम् केतुर्ध्वजः

ॐ
वा॰न॰
टी॰
३०६

आदिग्रहणात्कोष्ठागारकुसूलादयः प
तेषुः नलेन विनाः ग्निना दग्धेषु तडिता
वा विद्युता दग्धेषु सस्येषु ग्रामान्वाऽभि
मांसैः परतो निपातान्त्रिसुपात्परचक्रस्या
ऽत्यन्तमेवास्यागमो भवति ॥ अथान्यत
धूमो नाग्निसमुत्थो रजस्तमस्त्वाक्तिं महा
भयदम् व्यभ्रे निशि उडुनाशो दर्शनमपि
चाह्नि दोषकरम् अनग्निसमुत्थो धूमः
विनाग्निना यत्र धूमो दृश्यते तथा आक्ति
दिनसम्भवं रजो धूलिः तमो अन्धकारश्च
न्महाभयं ददाति ॥ तथा च गर्गः ॥
अनिशानि तमांसि सूर्यदिवा पांसवो रजः
धूमश्चानग्निजो यत्र तत्र विद्यान्महद्भयमि
ति ॥ व्यभ्रे निशि उडुनाशः निशायां रात्रौ
व्यभ्रे विगतमेघे उडूनां नक्षत्राणां नाशोऽदर्श
नम् तथा मात्यादिने नक्षत्राणां दर्शनम्
एतद्दोषकरं दोषान्करोति महाभयमित्य
र्थः ॥ अथान्यत ॥ नगरचतुष्पादा

स्यु

ण्डजानां भयकारं ज्वलनमाहुः धूमा
ग्निविस्फुलिङ्गैः शय्याम्बरकेशजैर्मृत्युः
नगराणां पुराणां चतुष्पदानां गवादीनां
अण्डजानां पक्षिणां मनुजानां मनुष्याणां
ज्वलनं सज्वलनं महाभयकरमित्याह उ
क्तेनाग्नयः शय्याम्बरणम् अम्बरं वस्त्र

ज

म् केशा मूर्धजाः शय्याम्बरकेशजैर्धूमा
ग्निविस्फुलिङ्गैः धूमः प्रसिद्धः अग्निर्ज्वा
ला उद्धः विस्फुलिङ्गा अग्निकणाः एतैस्थ
हैरन्तरामितो मृत्युर्भवति ॥ तथा च गर्गः
शयनासनयानेषु केशप्रावारणेषु च दृश्य
न्ते विस्फुलिङ्गा वा धूमो वा मरणाय तत ॥
अथान्यत ॥ आयुधज्वलनसर्पणस्वनाः
कोशनिर्गमनवेपनानि वा वैकृतानि यदि
वायुधेपराण्याशु रौद्ररणसंकुलं वदेत ॥
आयुधानां खड्गादीनां ज्वलनं सर्पणं गमन
म् स्वनः शब्दः एतेषु हि भवति शोकः परि
धानस्तस्मान्निर्गमनं निष्क्रमणं वेपनं कंपन
म् एतानि वा भवन्ति अथवा आयुधेप
राण्यन्यानि वैकृतानि विकाराणि ज्वलित
भिन्नकदितानि भवन्ति तदाशु क्षिप्रमेव रौ
द्ररणसंकुलं क्रूरयुद्धानिकरवर्तिनं वदेद्भू
यान् भयावहं संग्रामो भवतीत्यर्थः तत्र
ज्वलनमासान्ज्वलने नृपतिवधः प्रहरणे
रणो रौद्रं हृत्यस्थानिर्देशस्यायुधज्वलनसर्प
णस्वनाः स्वकोशनिर्गमनवेपनानि वा वै
कृतानि यदि वायुधेपराण्याशु रौद्ररणसं
कुलं वदेदित्यनेन सह के चिह्नितं भवेद्यांते
यथायम्प्रहरणज्वलने फलमुक्तं तदेवायु
धज्वलनेन च प्रहरणानामायुधानां च भेदो

स्तीति अत्रोच्यते तत्रजितादिग्रंलक्षणे
आयुधानांअभेदाअभिहिताः प्रहरणानि
पाणिमुक्तानियंत्रमुक्तानिचेति तत्रप्रहर
णानिखड्गादीनि पाणिमुक्तानिचक्रादीनि
नियंत्रमुक्तान्यश्मशरास्त्रदण्डश्चेति येयमा
युधइतिसंज्ञासासर्वव्यापिनी यस्मादायु
धानामेतेप्रहरणादयोभेदाः यद्यायुधनि
र्देशेनप्राक्फलमभिधाय पश्चात्प्रहरण
निर्देशेनतदेवफलनिर्देशंकरोति तदाग
मार्थत्वाद्विरुक्तिदोषःस्यात् अत्रपुनःप्रा
क्प्रहरणनिर्देशेनफलमुक्तं पश्चादायुध
निर्देशेनप्रहरणनिर्देशेनचखड्गादीनामेव
ग्रहणंस्यात्तपाणिमुक्तादीनामायुधभेदेन
भेदःशंक्याचार्येणपुनरायुधज्वलनस्य
फलमुक्तं तस्माद्विरुक्तिदोषोनात्रावगन्त
व्यइति तथाऽपसंज्ञासर्वव्यापिनीयदायु
धग्रहणेनैवप्रहरणादीनिपरिगृहीतान्येवंच
फलभेदोस्ति तस्माद्विरुक्तिदोषोनात्राव
गन्तव्यइति तथाऽपसंज्ञासर्वव्यापिनीयदा
युधग्रहणेनैवप्रहरणादीनिपरिगृहीतान्ये
वंचफलभेदोस्ति तस्मात्प्रहरणनिर्देशानो
चविरुध्यतइत्युच्यते अथमाचार्यस्याभिप्रायो
यथापृथक्प्रहरणायुधनिर्देशाद्भेदोमयाप्र
दर्शितोभेदप्रज्ञापनार्थंप्रहरणनिर्देशइति

एषामुत्पातानांशान्तिमाह ॥ मंत्रैराग्नेयैः
क्षीरवृक्षात्समिद्भिर्होतव्योऽग्निःसर्षपैःसर्पि
षाच अग्न्यादीनांवैकृतेशान्तिरेवंदेयंचात्र
काञ्चनंब्राह्मणेभ्यः ॥ प्रदीप्यतइत्यतआ
रभ्य येउत्पाताःकथिताः तेष्वग्न्यादयस्तेषाम
ग्न्यादीनांवैकृतेविकारेऽग्नावैरग्निदैवत्यैः
मंत्रैः क्षीरवृक्षादर्कादिकात्समिद्भिःसर्षपैः
सिद्धार्थकैःसर्पिषाचहुतेनाग्निर्होतव्यो
होतव्यः एवमनेनप्रकारेणशान्तिः अस्मि
न्नुत्पातेब्राह्मणेभ्योविप्रेभ्यःकाञ्चनंसुवर्णंद
क्षिणार्थंदेयम् ॥ अथात्रोत्पातानाह
शाखाभंगोकस्माद्वृक्षाणांनिर्दिशेद्रणोद्यो
गम् हसनेदेशभ्रंशंरुदितेचव्याधिबाहुल्य
म् ॥ अकस्माद्वृक्षाणांतरूणांशाखाभंगो
शाखास्फोटनेरणोद्योगंसङ्ग्रामविभ्रमंनि
र्दिशेदादेत् तथावृक्षाणामेवहसनेदेशभ्रं
शंदेशविनाशंरुदितेचरोदने वृक्षाणामेव
व्याधिबाहुल्यंरोगप्राचुर्यम् ॥ अन्यदप्या
ह ॥ राष्ट्रविभेदस्त्वनृतौबालवधोऽतीवकु
सुमितेबाले वृक्षात्क्षीरस्रावेसर्वद्रव्यक्ष
योभवति ॥ वृक्षाणामनृतावृतुवर्जिते
कालेफलपुष्पोद्गमे सम्भवेराष्ट्रस्यविभेदो
भवति बालेबालवृक्षे अतीवकुसुमिते
संजातपुष्पेबालानांशिशूनांवधोमरणं

ॐ
वा.रा.
दौ.
३२

तथावगर्गः ॥ स्वाहूभेदंकृतेफलपुष्पम
नानवम् बालानांमरणंज्ञेयंबालानांफलपु
ष्पणम् ॥ तथाहत्वातद्भुमाद्दीरस्त्रावेत
योस्नुतेसर्वद्रव्याणांक्षयोविनाशोभवति ॥
अन्यदप्याह ॥ मद्येवाहननाशःसंग्रामःशो
णितेमधुनिरोगः स्नेहेदुर्भिक्षभयंमहद्भयं
विस्नुतेसलिले ॥ हत्वान्मद्येनिस्नुते
निर्गतेवाहनानामश्वादीनांनाशःक्षयःशो
णितेरक्तेनिस्नुतेसंग्रामेयुद्धंभवति मधुनि
माक्षिकेनिस्नुतेरोगोभवति स्नेहेतैला
दिकेनिःसृतेदुर्भिक्षभयंभवति सलिलेज
लेनिःसृतेमहद्भयंभवति ॥ अन्यदप्या
ह ॥ शुष्कविरोहेवीर्यान्नसंक्षयःशोषणे
चविरूजानाम् पतितानामुत्थानेस्वयंभयं
देवजनितंच ॥ शुष्कविरोहेशुष्काणांतरू
णांवृक्षाणांविरोहेवीर्यान्नसंक्षयः वीर्यस्य
बालान्नस्यचसंक्षयोविनाशः विरूजानां
नीरूजानांचशोषणेवीर्यान्नसंक्षयएवपति
तानांवृक्षाणांस्वयमात्मनैवोत्थानेतथोत्थि
तोदेवजनितंदैवोत्पन्नंभयंभवति चशब्द
समुच्चये ॥ अन्यदप्याह ॥ अजितवृ
क्षेऽत्यन्तोक्तसमफलंत्वपवधायनिर्दिष्टं
धूमस्तस्मिंज्वालाथवाभवेन्नृपवधायैव ॥
अजितवृक्षेअयानन्तरो अत्यन्तोक्तसमफ

लंउक्तसमानंपुष्पाणांफलानांवोद्गमंत्वपस्य
राज्ञोवधायनाशायनिर्दिष्टंकथितम् अथ
वानस्मिन्वृक्षेधूमोज्वालाथवाभवेत्तथाल्प
वधायैवराजस्तत्वेभवति ॥ अन्यदप्या
ह ॥ सर्पेष्वनरुधुजल्पत्स्ववायिजनसंक्ष
योविनिर्दिष्टः वृक्षाणांवैकृत्येदशभिर्मासै ः
फलविपाकः ॥ तरुषुवृक्षेषुसर्पत्स्वग
च्छत्सुजल्पत्सुव्याहरत्सुवाजनानांलोकानां
क्षयोविनाशोनिर्दिष्टः कथितावृक्षाणांस
र्वेषांवैकृत्येविकारेदशभिर्मासैर्गतैःफलस्य
विपाकोभवति ॥ अथशान्तिमाह ॥
स्रग्गन्धधूपाम्बरपूजितस्यछत्रंविधायोपरि
पादपस्य कृत्वाशिवंतत्रजपोत्रकार्योरुद्रेभ्य
हुत्वात्रषडेवहोमाः ॥ पायसेनमधुनाचभो
जयेद्ब्राह्मणान्घृतयुतेनभूपतिः मेदिनीनि
गदितात्रदक्षिणावैकृतेतरुकृतेद्विजार्थिभिः ॥
पादपस्यवृक्षस्यस्रग्भिःमालाभिःगन्धैःस्रग
न्धद्रव्यैः धूपैःगुग्गुलप्रभृतिभिरम्बरैर्वस्त्रैश्च
पूजितस्यार्चितस्योपरिमूर्धनिछत्रमातपत्रं
विधायदत्वा अत्रास्मिन्स्थानविषयेरुद्राणां
मन्त्राणामेकादशानामनुवाकानांजपःकार्यः
रुद्रेभ्यःस्वाहा इत्यत्रषडेवहोमाःकार्याः प
र्वंकृत्वाशिवंश्रेयोभवति भूपतीराजापाय
सेनक्षीरेणमधुनामाक्षिकेनघृतयुतेनाज्य

मिश्रितेव्राह्मणाद्दत्तात्सोजयेत् अत्रापिसत्व
कृतेवृतेजेवेकृतेविकारेहिताथिभिः मुनिभि
मेदिनीभूदत्तिनिगदिता उक्ताः ॥ अथान्या
नपि उत्पातानाह ॥ नालेष्वयवादीनामेकस्मि
न्दिवितभवोमरणं कथयतितदधिपतीनांय
मलेजातेचकुसुमफलजम् ॥ अन्नानि यथा
नियवाः प्रसिद्धाः आदिग्रहणात् गोधूममसूरा
सधान्यानि एतेषामन्यतमस्यैकस्मिन्नालेद्वि
त्रिसंभवो द्वौ त्रयो वा भवंति तथा तदधिपती
नां तेषांयवादीनांयेअधिपतयः स्वामिनस्ते
षांमरणं कथयत्याचष्टे तथायमलेद्विगुणि
तेद्विपुटादिवाद्वयंयः कुसुमपुष्पे फलेच
जाते तदधिपतीनां मरणमेव कथयति ॥
अन्यदप्याह ॥ अतिवृद्धिंसमानां नानाफल
कुसुमसंभवो हृते भवति हि येकस्मिंपर
चक्रस्यागमोनियमात् ॥ समानामतीवाभ
येवृद्धिवाहुल्यं एतस्मिन्कृते नरोफलानां कु
सुमानां पुष्पाणां वसंभवः उत्पत्तिर्यदेवं भव
ति तदा नियमान्निश्चयात्परचक्रस्यागमो भ
वति ॥ अन्यदप्याह ॥ अर्धेनयदा तैलं भव
ति तिलानामतैलभवः स्यात् अन्नस्य वैरस्य
तदान्नविघात्यंसमहत् ॥ तिलानामर्धेन
यदा तैलं भवति यावत्प्रमाणं तैलं प्राप्तेनद
र्धं भवतीत्यर्थः ॥ अथैषामन्यान्नानां शांति

माह ॥ विकृतेकुसुमफलेवाग्रामादथवापु
राद्बहिः कार्यं सौम्योत्पुकर्कार्यो निर्वास्योवा
पमुः शांत्यै ॥ सौम्येचदृष्टाविकृतिप्रदेयेतत्
तेत्रमेवप्रथमंहिजेभ्यः तस्यैवमध्येवृतम
त्रभौमेकृत्वानदोषमम्युपैतितज्ज्ञ ॥ विकृ
तेसविकारेकुसुमेपुष्पे फलेवाग्रामात्पुरान्न
गराद्बहिः कार्यं गृहीत्वा वायोन्यजेत् अत्रापि
तुल्यान्सौम्यः सामदेवतस्तुरुः कार्यः तथाप
शुल्लागः शांत्यैशांत्यर्थं निर्वास्योदेयः वाशाहौ
त्रसमन्त्रये तस्येचविकृतिविकारे दृष्टाविला
कानन्तरप्रथममादौद्विजेभ्योब्राह्मणेभ्यो
देयं तत्रापिनुपसर्गेतस्यैवतेत्रस्यैवमध्येभौ
मेभूमिदेवतेचरुकृत्वानज्ञोभूमिजेदोषस्वा
मिजेनसमुपैतिनप्राप्नोति ॥ अन्यानुत्पाता
नाह ॥ दुर्भिक्षमनावृष्टावतिवृष्टौतद्भय
पुरभयेचरोगोव्रणुत्तुभवायान्नृपतिवधोन
भ्रजातायोदुर्भिक्षभयेपरभयेचभवति ॥ अ
न्तुभवायां वर्षाकालेवर्जयित्वा अस्मिंच
ताववतिवृष्टौ रोगोभवति अनभ्रजातायामे
घेविनात्सन्ध्यायाहृष्टौ नृपतिवधोराज्ञोमरणं
भवति ॥ अन्यानाह ॥ शीतोष्णविपर्यासे
नोसम्यगृतुषुसंप्रवृत्तेषु षण्मासाद्राष्ट्रभ
येरोगभयेदेवजनितंच ॥ ऋतुषुशिशिरा
दिषुसम्यक्तुनसंप्रवृत्तेषु गणितदृष्टानप्र

श्रीवा
रा॰टी॰
११४

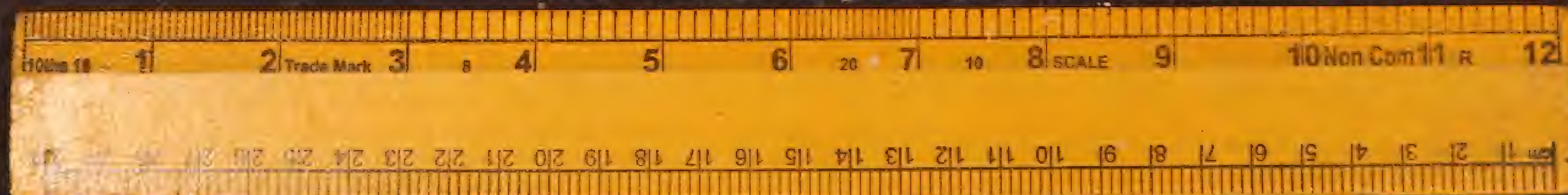
वर्तितेषु पीतोत्पलविपर्ययोगोवानयः उल्का
लेपीतत्वे पीतकालेउसत्वे छत्रमासादनेत
देशाहूभयंभवति तथादेवजनितेशाक्रमी
र्तितेरोगभयंभवति ॥ अन्यानप्याह ॥ अ
त्तीतसमाहप्रवेधववर्षेप्रधाननृपमरणम्
रक्तेशस्त्रोद्योगोमांसास्थिवसादिभिर्वृकः
धान्यहिरण्यत्वक्फलकुसुमाद्यैर्वर्षतेभयं
विद्यात् अंगारपांशुवर्षैर्विनाशमायातित
न्नगरम् वर्षाकालेवर्जयित्वा अन्यस्मिन्नृ
तौसमाहेसप्तदिनानिप्रवेधवर्षेणतयो
दृष्टौ प्रधाननृपस्यराज्ञोमरणंभवति
रक्तेदृष्टेशस्त्रोद्योगः संग्रामोभवतिमांसा
स्थिवसादिभिः मांसैर्मिषं अस्थिप्रसिद्धं व
सामज्जा आदिग्रहणात् घृततैलग्रहणं तैः प
तैर्हृष्टैर्मकुरोभवति जनानांमरणं धान्ये
शालयः हिरण्यंसुवर्णादि त्वग्वल्कलमथवे
फलंप्रसिद्धमेव कुसुमंपुष्पं आदिग्रहणा
त्पर्णादि एतैर्वर्षतेभयंविद्यात् मार्गेया
न्नतथाच अंगारवर्षपांसुवर्षेवतन्नगरं
यत्रवर्षतितन्नाशमायातिविनाशंप्राप्नो
ति ॥ अन्यानप्याह ॥ यदमलेर्कस्यछायान
दृश्यतेदृश्यतेप्रतीपावादे सप्ततदास
महद्भयमायातेविनिर्दिश्य ॥ अमलेनिर्म
लेर्केसूर्येसतियदिवृक्षादीनांछायाप्रतिबिं

बेनदृश्यते सूर्याभिमुखीतदादेशस्यजनप
दस्यसुमहद्भयंप्रसूतेभयमायातेशान्ते वि
निर्दिशेद्वक्तव्यमिति ॥ अन्यदप्याह ॥ उप
लाविनाजलधरैर्विकृतावाप्राणिनोयदाद्र
ष्टाः छिद्रंवाप्यतिवृष्टौसस्यानांसंजननम्
पद्रवोत्पादके ॥ विनाजलधरैर्मेघैरुपला
पाषाणादृष्टाः अथवाविकृताः सविकाराः
प्राणिनः खरोष्ट्रमार्जारसृगालप्रभृत ।
योदृष्टा अतिवृष्टौवापिच्छिद्रंमध्येजर्जरविद
लितःचैत्यः तच्छस्यानामितिसंजननम्
यद्रवोत्पादके ॥ अन्यदप्याह ॥ अभ्रेनभमी
शक्रधनुर्दिवायदादृश्यतेथवारात्रौ प्राच्या
मपरस्यांवातदाभवेत्क्षुद्भयंसुमहत् ॥
अभ्रेविगताभ्रेनभस्याकाशेइंद्रधनुरिंद्रचा
पं तच्चदिवादिवसेयदिदृश्यते अथवारा
त्रौयदिदृश्यते प्राच्यांपूर्वस्यांदिशिअपर
स्यांपश्चिमायांवातदासमद्गतिप्रसूतेर्भि
क्षंभवति ॥ अथैतेषामुत्पातानांशांतिमाह
सूर्येंद्रपर्जन्यसमीरणानांयागःस्मृतोवृष्टि
विकारकाले धान्यान्नगोकांचनदक्षिणाश्च
देयास्ततःशांतिमुपैतिपापं ॥ सूर्यआदि
त्यः इंद्रःशक्रः पर्जन्योमेघः समीरणोवायुः
एषांवृष्टिविकारकाले वर्षणविकृतिसम
योयागःस्यात् उक्तः तदाधान्यानिशालयः

श्रीवा
रा·
टी·
२१२

अन्ने भोज्यं गावो धेनवः कांचने सुवर्णं पत्तनाद
तिगणञ्जालनेभ्यो देश्याः ततो नगरे पापम
निष्टं घ्नन्ति मृत्युं ते गच्छन्ति अथान्यान्याना
ह ॥ अपसर्पणं नदीनां नगरादचिरेण शून्य
तां कुरुते शोषश्चाशोष्याणामन्येषां वा ह्रदा
दीनां ॥ स्नेहासृङ्मांसवहाः संकुलकलुषप्र
तीपगाश्चापि परचक्रस्यागमनं नद्यः कथयं
ति षण्मासात् ॥ नदीनां सरितां नगरात्पुरा
दपसर्पणं गमनं दूरवर्ता अचिरेण शीघ्रमेव
नगरस्य शून्यतामुत्पादनं कुरुते तथाशो
ष्याणां बहुजलानां स्थानानां शोषो जलाभावः
अन्येषां वा ह्रदादीनां ह्रदो यत्र पातालादुद
कमागच्छति स्वयमेव आदिग्रहणात्स्रोत
सामपि शोषः शून्यतामेव कुरुते स्नेहासृगि
ति नद्यः सरितः स्नेहासृङ्मांसवहाः स्नेहं तै
लादि असृग्रुधिरं मांसमामिषं यद्वा वहन्ति त
दा संकुलाः स्खलाः कलुषाः अनिर्मलाः प्र
तीपगा यत आगतास्तत्रैव यान्ति एवंविधान
द्यः षण्मासाः षड्भिर्मासैः परतः परचक्रस्या
गमनं कथयन्ति प्रवदन्ति ॥ अन्यदप्याह ॥
ज्वालाधूमक्वाथा रुदितोत्क्रुष्टानि चैव कूपा
नां गीतप्रजल्पितानि च जनमरकायोपदिष्टा
नि ॥ कूपानां ज्वालाप्रज्वलनं धूमः क्वाथः
फेनः रुदितं उत्क्रुष्टमाक्रोशनं एतानि यदि

भवंति तथा गीतं प्रजल्पितं व्याहरणं एता
नि सर्वाणि जनानां मरकाय मरणायैव उपदि
ष्टान्युक्तानि ॥ अन्यानप्याह ॥ सलिलोत्प
त्तिरखाते रसगंधविपर्यये च तोयानां ॥ स
लिलाशयविकृतौ वा महद्भयं तत्र शान्तिमि
मां ॥ अखाते प्रदेशे सलिलस्य जलस्य जलस्यो
त्पत्तिः संभवः तोयानां जलानां गंधरसविपर्य
ये गंधस्य सौगंधस्य रसस्य साधुतायाः विपर्य
ये अन्यत्वे तथा सलिलाशयाणामुदकाधा
राणां विकृतौ विकारे स्वरूपान्यत्वे महदती
व भयं भवति तत्र चेमां वक्ष्यमाणां शान्तिमा
ह ॥ सलिलविकारे पूजां कुर्याद्वरुणस्य वारु
णैर्मन्त्रैः तैरेव च जपहोमं शममेवं पापमु
पयाति ॥ सलिलविकारे जलविकृतौ वरु
णस्याप्यतेर्वारुणैर्मन्त्रैः पूजामर्चां कुर्यात्
तैरेव वारुणैर्मन्त्रैर्जपहोमं चाग्नौ कुर्यात् एव
मनेन प्रकारेण पापमनिष्टं शममुप
याति प्राप्नोति ॥ अथान्यानुत्पातानाह ॥ प्र
सवविकारे स्त्रीणां द्वित्रिचतुःप्रभृतिसंप्रसू
तौ वा हीनातिरिक्तकाले च देशकुलसंक्षयो
भवति ॥ वडवोष्ट्रमहिषगोहस्तिनीषु य
मलोद्भवे मरणमेषां षण्मासात्सूतिफलं
श्लोकौ चात्र गर्गोक्तौ ॥ स्त्रीणां योषितां
प्रसवविकारे प्रसूतिविकृतौ प्रसवविका

रश्वाश्वगमाहूसे अथवा द्वित्रिचतुष्प्रभृतिसे।
प्रसूतो द्वित्रिचतुःपंचषट्सप्ताष्टनवदशावा
जायते हीनातिरिक्तकाले अपरिपूर्णा अति
रिक्ताधिके काले प्रसवे देशस्यतयोर्दृष्टा।
विनाशः कुलसंतत्या वंशविच्छेदश्च भवति
वडवा उष्ट्री करभी महिषी गौः हस्तिनी क
रिणी एतासु यमलाङ्कवेहात्मजनने प
शामेवाश्वादीनां मरणं भवति ॥ तथाच ग
र्गः ॥ अकाले प्रसवे चैव कालातीतेथवा
पुनः असंख्यजनने चैव पुरुषस्य प्रसवे त
था अमानुषाणि चाङ्गानि संजातव्यंजना।
निवा अङ्गेनाभ्यधिकां नावा हीनां नासंभवे
तिवा विमुखा पतितसहृषास्तथार्धपुरुषा
श्चवा विनापानस्य देशस्य कुलस्य च विनि
दिशेत् अथाश्व वयस्या गर्भो द्विचतुस्त्रि
योपि वा अनुस्मा विनतास्त्रापि प्रजायतेऽथ्या
भवेत् वडवाहस्तिनीगोवा यदि पुंसप्रसूय
ते विज्ञात्मविकृतेवापि च डिम्भान्नेरपत्यं
अतगर्भोंजो गर्गमहर्षिकाधिनोक्तोऽकोटु
विसोवदामाणवेनेत्याह ॥ नार्यः पदमाटे
घयेत्तस्यात्मा हितार्थिना तर्पयेच्च द्विजा
न्कामैः शान्तिं चैवात्र कारयेत् चतुष्पदास
दृश्यभस्मान्तया परभूमिषु नगरेस्वामिन
दृश्यमस्याततविवासयेत् नानार्थयाचि

नाः सेजात विकारार्थिना हितमिच्छता परस्या
अस्य विषये देशान्तरकृत्यः हिमान्ब्राह्मणान्
कामैः विलुभिस्तर्पयेत्तर्पयेत् तथात्रास्मिन्
स्यात् शान्तिं चकारयेत् चतुष्पदावडवादयः
स्वयूथभ्य अन्नीयहृदेभ्यः परभूमिषु अन्यदे
शेषु त्यक्तव्याः एवं कृतेश्रेयो भवति अन्यथा अ
भ्यागात्तगरेषु स्वामिनमधिपतिमृत्युंवि
नाशयेत् तदेनयाति ॥ अथानन्तरं उत्पाता
नाह ॥ परयोनावभिगमने भवतिनिवश्चाम
साधुर्यवूनाम उत्पाते वा न्योन्यं पिबति श्चावा
स्त्रभिप्रुतम् मासत्रयेण विद्यात्तस्मिन्निःस
शयेपरागमने तत्स्थितिग्रानायेनासौ कोगर्गे
णनिर्दिष्टो तिर्यञ्चो तिर्यग्जातीनां चतुष्पद
प्रायाणां परयोनाव अन्योन्ययोनावभिगमने भ
वति तदा तदसाधु शोभने तथार्थेन्त्वागवा
मन्योन्यपरस्परं पानेस्तनपानेस्तुति तथाउ
त्पात्हस्तभावान्योन्यस्तने पिबति वत्सांच
वर्जयित्वा अथास्त्रभिप्रुतगोस्तनयेश्चाश्वा
रमेयुः पिबति तस्मिन्नुत्पाते मासत्रयेण पर
गमनेनिस्संशयसंदेहं विद्याज्जानीयात्
तथाचगर्गः स्त्रियो निपुण यदा यान्ति मिश्रीभा
वः प्रजायते खरोष्ट्रहयमातङ्गानन्तुषा वा
न साधुततं अकालमजाहृष्पनेकालयवि
महायदि मातंगोष्ट्रहयाः श्वानः पक्षिणो वा

नमायुतत् येनुयेनेपिवेयश्चयनदुयनुडेंतथा
श्चावापिवेडेनुमयधेनः श्वा नमधापिवा अ
सेभुविभुमोसभुप्रचक्रागमेवदेदिति एते
षामन्यानानोप्रतिहानायुविनाशायेह्रो एतेमां
गेलानिदिष्टाकथितौ तावेवाह स्थागोग्रवाम
नेदानेननस्मान्मभुभंभवेत् तर्पयेद्ब्राह्मणा
श्चान्नजयहोमांश्चकारयेत स्थालीपाकेनधा।
नावपशुनाचपुरोहितः प्राजापत्येनमंत्रेणय
जेद्धहुत्वदक्षिणां स्थानस्मनेत्रं यवाननमन्य
त्र्यास्ते दानमन्नस्य ब्राह्मणादेः प्रतिपादनम्
ततमक्रमाच्चादस्माशुक्तिरमेवशुभंभवेत्स्थाने
गुत्रामिनुपसर्गो ब्राह्मणान्द्विजांस्तर्पयेत् जये
त् जपंमंत्राणामङ्गनहोमौ नग्रौ चकारयेत पु
रोहितस्थालीपाकेन चकमापशुनाचछागादि
ना धान्नात्र प्रजापतेः प्राजापत्येनमंत्रेणवह्नौ
बहुदक्षिणांचयजेत् अथान्यानुस्थाननाम्बाह॥
यानेवाहविमुक्तेयदिगच्छेन्नब्रजेच्च वाहयुते
नाशुभंयुभवतितदाचक्रासोभ्याद्भगोवयान
मध्यादिकंवाहेनमुक्तेनविमुक्ते यदिगच्छेत्
ब्रजेत् वाहेनयुतेचनब्रजेत् तदाचाशुभम
यंभवति तथाचक्राणांसादेसक्तातोभंगोव
स्रोतःहनेनाशुभमयमेवभवति अन्यानप्याह॥
अनभिहतानर्यनादृष्याश्चावानाडितेषुयदि
नमात यानगोवातेषांपरागमोन्रपतिभर

णेवा॥ अनभिहितानामनाडितानांतूर्यो
णांनादःशाहः यदिवानाडितेष्वाहतेषुशब्दो
नवोनस्यात्रभवेत् तथान्त्योणाबुतेत्रावा।
विविधाउत्पत्तिश्चन्यतिनानाशाहत्वे परागा
मःपरचक्रस्यागमोभवति नृपतेःराज्ञो म
रणेवा॥ अन्यानप्याह॥ गीतरवतूर्यशब्दा
नभासियदावाचरस्थिरात्पत्वे मृत्युस्तदाग
दावाविस्वरतूर्येपराभिभवः॥ नभसाका
शेयदागीतरवागीतशब्दास्तूर्यशब्दावाश्रू
येते अथवाचरस्थिरानामचरस्यशाक
स्थिरता
टादेःस्थिरस्यहृतादेस्वरत्वे तदामृत्युर्मरणं।
गदावारोगाभवति तदाविस्वरतूर्येतूर्याणां
माहतानां यद्यन्या दृश्यम विकारशाह उत्पद्य
ते तदापराभिभवोभवति परैःशत्रुभिरभि
भवःपराजयइति अन्यदप्याह गोलागल
योःसंगादर्वीशूर्पायुपस्करविकारे कोहक
लोदरूनथाशुभमयमनिवतच्छेदे॥ लांग
लेहले गोलांगलयोःसंगः परस्परंसंश्लेषः
गोरथकूलहारपणेहतिनाक्षिन् तथाद
र्वीशूर्पायुपस्करविकारे दर्वीप्रसिद्धाशूर्प
मपिप्रसिद्धमेव दर्वीशूर्पविकारे उपस्क
रभांडानांविकारेवहाते आदिग्रहणान्म
हलूलोखलादिगृह्यते एषांविकारेष्वद्य
पान्यते हसनेगायनेनायनेवाक्रोशकः

सृगालस्तस्मिन् कपोतेवोमेवनादेशाद्देशान्तरभ
येभवति इदेवत्यमानामन्त्रास्मिन्नुत्पातेषा
न्त्यर्थेमन्तिवचः ऋषिवाक्यमित्यन्त आह ॥
वायव्येष्वेतेषु निर्वाप्य मन्त्रैरभिरर्चयेत आ
वयोरितिपंचवीजमन्त्राः प्रयतैर्द्विजैः बाल
णान्यरमान्नेनदक्षिणाभिश्चपूजयेत् तर्पये
त् बहून्वेदविर्णाहोमाकर्तव्याश्च प्रयत्न
तः एतेषुवायव्येषूत्पातेषुनृपती राजा वायु
मानिल मन्त्रैरभिरर्चयेत पूजयेत् तथाप्रय
तैः सयुतैर्द्विजैर्ब्राह्मणैरावयोरित्यादिकपं
चवीजमन्त्राः पंचश्चेवीजमन्त्रा इति परमा
न्नेनपायसेनदक्षिणाभिश्चब्राह्मणांस्तर्पये
त् तथाहोमाबहून्नेदक्षिणाः प्रभूतभोज्याः
प्रभूतदक्षिणाप्रयत्नतश्चकर्तव्या इति ॥
अथान्यान्यस्ताननाह ॥ पुरपक्षिणो वनच
रावन्यावानिर्भयाविशन्तिपुरम् नक्तंवादिव
सचराः क्षपाचरावाचरेत्पहनि ॥ पुरपति
णोग्राम्यविहगायदिवनचराभवेत्परण्य
विचरंति तथावन्याः पक्षिणोनिर्भयाविग
तभीतयोवापुरंप्रविशंति अथदिवसचराः
पक्षिणः काकादयोनक्तंरात्रौचरेति क्षपा
चरारात्रिचारिणःकौशिकादयोहनिदिव
सेचरति ॥ अन्यान्यप्याह सध्याह्वयेपिमं
डलमवबध्नंतोमृगाविहगावा दीप्तायांदि

दिश्येथवाक्रोशंतः संहतास्तेभयदा ॥ मृगा
आरण्याः प्राणिनोविहगाः पक्षिणोवासंध्याद्वये
पिसूर्योदयास्तमययोर्मंडलंचक्राकारमा
वध्नंतोरचयंतः अथवा संहता समेता व
हवोतीवक्रोशंतोवा इपुरमानाहृपेनदी
प्तायादिशीतत्कालेरविवृतानवादीप्तात
स्याभयदा इति यस्यांरविस्तिष्ठतिसाप्रदी
प्तेति तल्लक्षणं अथान्यान्यप्याह श्वानःप्र
रुदंत इवद्वारेक्रोशंतिजंबुकाद्दीप्ताः प्रवि
शेत्रेंद्रभवनेकपोतकःकौशिकोयदि
वा ॥ श्वानः पार्जिकाः पक्षिणः शक्केभण
रुदंतोरोदमाना इवभवंति तथाजंबुकाः
सृगालादीप्ताः सूर्याभिमुखाः क्रूरशब्दास्त्र
द्वारेक्रोशंति शब्दंकुर्वंति नरेंद्रभवनेराज
गृहेकपोतकः पक्षीकौशिक उलूकोवा
प्रविशति तथाचगर्गः श्वानास्त्रुडाकुला।
काश्चवामनामुडचारिणः मुंचयतइवा
नर्थंप्रदीप्ताःसगमायदि ॥ रुदंतिविवि
धेयत्रतदेवाश्रुवितपंति यत्रतीत्र
कपोतावाप्रविशतिवसंतिवा राजवे।
श्मन्युलूकावातत्क्षयमादिशेद्विति।
अन्यानाह ऊंकुरुरुतेप्रदोषहेमंतादौवको
किलालापाः प्रतिलोममंडलचराः श्वप
नायाश्चावरभयदाः ॥ प्रदोषे रात्रिमुखे

श्री बृ.
रा.टी
३१७

गृहचैत्यतोरणेषु द्वारेषु च यदि संपाताः
मधुवल्मीकाम्भोरुहसमुद्भवश्चापि नाशाय ॥
गृहाद्यवतारेषु उत्कटतन्ते तथा हि मुनादो
हेमन्तप्रभवे कोकिलालायाः परभृतनादाहः
प्रियनाशः सर्वपक्षिणां मांसाशनः श्यादिगृ
ध्राकाकवकलकोकारयन्ते एतेषु वेश्म
काया प्रतिलोममण्डलचराश्च प्रदक्षिणमण्ड
लेन चरन्ते तथाभूताभयदाभयजनयेति गृ
हचैत्य चैत्य प्रधानहृदः तोरणप्रसिद्धम् एते
षु गृहचैत्यतोरणेषु द्वारेषु च यदि संपातो ऽन्ये
ह्यतो संपातः श्लेषाय तथैते षु वगृहादिषु
मधुवल्मीकोद्भोरुहसमुद्भवः मधुमाक्षिका
तो वाल्मीकस्य चस्त रीस्यपङ्कजन्मस्य पस्मा
स्थो रुहस्य पद्मादेः समुद्भव उत्पत्तिश्चापि ना
शाय भवति ॥ अन्यानप्याह श्वभिरस्थिश
वाद्यवप्रवेशने मन्दिरेषु मरकाय पशुश
स्थ्या द्वारे स्वयुपस्तपु सोनिवस्त्रदम् ॥ श्वभिः
सारमेयैर्मन्दिरेषु गृहेषु स्थिशवावयवानां
प्रवेशने अस्थ्यस्थवावयवस्य मनुष्यस्य एषां
स प्रवेशने मरकाय भवति पशूनां वृत्तशस्य
दानो श्वानां च द्वारे पुत्रभावेनानृप
स्य राज्ञो मृत्युमरणं भवति इदं चवदमाण
मान्यर्थमुनिवचः अधिवाकानन्याह मृग
पक्षिविकारेषु कुर्याद्धोमान्सदक्षिणान् देवाः

कपोत इति च जनसंख्याः पेचभिर्द्विजैः सदेवा
इति चैकेन देयागावश्च दक्षिणाः जपेच्छा
कुनसूक्तं वामनो वेदशिरांसि च ॥ मृगाणां
पक्षिणां विकारेषु वैकृतेषु सदक्षिणान् द
क्षिणाभिसहितान् होमान् कुर्यात् पेचभि
र्द्विजैर्ब्राह्मणैर्देवाः कपोत इति जनसंख्याः ।
सदेवापतन्यदेयसमेतस्मादिः सचैकेन
द्विजेन जनसंख्याः तेषां ब्राह्मणेभ्यो गावो धेनवः
सदक्षिणादेयाः शाकुनसूक्तं च मेत्रं जपेत्प
ठेत् वामनो मंत्रः वेदशिरांस्यथर्वशिरः प्रभृ
तीनि जपेत् अथान्यानुत्पातानाह शक्रध्व
जेन्द्रकीलस्तम्भद्वारप्रपातभङ्गेषु तद्वत्कवा
टतोरणकेतूनां नरपतेर्मरणं ॥ शक्रध्वज
इन्द्रध्वजः इन्द्रकीलो द्वारार्गलः स्तम्भद्वारे प्रसि
द्धे एषामन्यतमस्य प्रपातः पतनं भङ्गः स्फोट
नं वा तेषु हृदयेषु तथा कवाटे द्वाराभिधाने तो
रणध्वज केतुर्ध्वजः एतेषामपि तद्वत्प्रपाते भ
ङ्गे वा हृत एते तदा नरपतेः राज्ञो मरणं विनि
र्दिशेत् वदेत् अन्यानप्याह ॥ संध्याद्वयस्य
दीप्तिर्धूमोत्पत्तिश्च काननेन अग्नौ छिद्राभावे
भूमेर्मरणं कमस्थुभयकारी ॥ संध्याद्वयस्य
सूर्योदयास्तमययोर्दीप्तिस्तेजः कानने वने
चानग्नाव अग्निरहिते धूमोत्पत्तिर्धूमसंभवः न
ष्यात् छिद्राभावे व्रणं विना भूमेः रवने मरणं स्फो

श्रीवा॰
रा॰टी
३१८

टनेकम्पज्वलनेन भयकारी च भयंकरः ॥
पाषाण्डानां नास्तिकानां च भक्तः साधाचारप्रो
ज्झितः क्रोधशीलः ईर्ष्युः क्रूरो विग्रहासक्त
चेता यस्मिन्राजा न स्याद्देशस्स नाशः ॥ यस्मि
न्देशे ईदृशो राजा नृपस्तस्य देशस्य नाशो भ
वति कीदृशः पाषाण्डानां वेदबाह्यानां नास्ति
कानां च लोकायतिकानां भक्तस्तत्परः तथा
साधाचारप्रोज्झितः साधूनां सतां सदाचा
रः प्रोज्झितस्त्यक्तो येन क्रोधशीलः क्रोधपरः
ईर्ष्युः परमत्सरः क्रूरः खलः विग्रहासक्त
चेताः विग्रहे सर्वकालमकालेपि आसक्तं
चेतो यस्य अन्यानप्याह प्रहरहरछिन्धि भि
न्धीत्यायुधकाष्ठाश्मपाणयो ये बालाः दिग
देतः प्रहरंतेन त्रापि भयं भवत्याशु ॥ बालाः
शिशवः आयुधकाष्ठाश्मपाणयः आयुधा
नि खड्गादीनि कृत्रिमरूपाणि काष्ठानि लगु
डानि अश्मानः पाषाणाः पाणिषु हस्तेषु ये
षां ते तथाभूताः प्रहर हर छिन्धि भिन्धि इति
दिगदेतः प्रवदेतः परस्परमन्योन्यं प्रहरंते
घ्नंति यत्र तत्राप्याशु क्षिप्रमेव भयं भवति ॥
तथा च पराशरः यदि धनुरपि काष्ठलोष्ट
हस्ताः प्रहरंति स्मो रणं समाचरंति ॥ अ
न्यानप्याह ॥ अंगारगैरिकाद्यैर्विकृतप्रेता
भिलेखनं यस्मिन् नायकाचित्रितमथवा नये

चित्रई जो मकानोंमें लगाते हैं
उसकापांतो विधान

क्षयं याति न चिरेण ॥ यस्मिन्नृपगृहेऽगार।
काद्यैरंगारकेण दग्धकाष्ठेन गैरिकेण वा धा
दिगृहणद्रव्यैः पीतनीलैरंगैर्विकृतानां वि
रूपाणां प्राणिनां प्रेतानां मृतपुरुषाणां चा।
भिलेखनमालेखनं अथवा नायको गृहस्वा
मी अंगारगैरिकाद्यैश्चित्रितमालिख्यतो विकृ
तो यत्र दृश्यते स गृहं न हि न चिरेण शीघ्रमेव
क्षयं नाशं याति ॥ अन्यानाह ॥ लूताः यत्र ग
प्रावलनसंध्ययोः पूजितकलहयुक्ते नित्यो
च्छिष्टस्त्रीके च यद्गृहं तत्क्षयं याति ॥ लूता
शाहेन जालकरा उच्यते तदीयतंतुभिर्यु
पटाः अंगान्यवयवानि एतदीयान्यथ ते यु
तगृहं प्रावलेवाभिश्रितं तथा संध्ययोर्द्वयो
सूर्योदयास्तमययोर्यत्र पूजितेनार्चितं तथा
कलहयुक्ते प्रतिदिने यत्र कलहः क्रियते तथा
यद्गृहं नित्योच्छिष्टस्त्रीकं नित्यं सर्वकालमुच्छि
ष्टाः स्त्रियो यत्र तत्क्षयं नाशं याति अन्यदप्याह ॥
दृष्टेषु यातुधानेषु निर्दिशेन्मरकमनुसंशमे
प्रतिच्छायायेनेषां गर्गः शांतिकमाचरेत् ॥
यातुधानेषु तद्यथा दृष्टेषु प्रत्यक्षमवलोकि
तेषु आवृत्तिप्रमवमरकं संप्राप्तनिकटवर्तिनं
निर्दिशेदादिशेत् एतेषां भूतानां नाशप्रतिघाताय
विनाशायेमां वक्ष्यमाणां शांतिं गर्गश्चकार
कृतवान् तामाह महाशांत्याऽथ बलयो भो

ब्री॰वा॰
रा॰टी॰
३१५

319

ज्ञानि स्व महान्ति च कारयेत महेंद्रं च महीं द्रीं च स
म्पूजयेत् महाशान्त्यै महत्योति प्रभूताशान्त्यः ॥
ग्रष्य वलय उपहाराः तथा स्व महान्यति प्रभूता
नि भोज्यानि च कारयेत महेंद्रमिदं च कारयेत
महेंद्रीमिंद्राणीं च समभ्यर्चयेत् जयेन ग्रष्य
च काले उत्पाता दृष्टा विफला भवंति तस्माद
र्थानाथमाह नरपतिदेवविनाशे केतोरुदये
च वा ग्रहे केन्द्रोः उत्पातानां प्रभवः स्वर्तुभव
श्चाप्यदोषाय ॥ नरपतिविनाशे राजमरणे
तथा देवविनाशे देवालयतने यदाक्रिय
ते तथा केतोरुदये शिखिनोदर्शने ग्रष्यवा
ग्रहे केन्द्रोः सूर्याचंद्रमसोरुपप्लवे एतेषु का
लेषूत्पातानां प्रभव उत्पत्तिः तथा स्वर्तुभवः स्व
तोवात्मीयऋतोर्वर्तमानानामुत्पातानां प्रभ
व उत्पत्तिरदोषाय भवति तत्र यदनिष्टं फलम
केन तन्न भवति ग्रष्य स्वर्तुस्वभावकृतानुत्पाता
न्वक्तुमीत्याह ये च न दोषाजनयन्त्युत्पातास्ता
नृतुस्वभावकृतान् ऋषिपुत्रकृतैः श्लोकैर्वि
द्यादेतैः समासोक्तैः ॥ ये चोत्पाता ऋतुस्व
भावकृता ऋतुस्वभावेनोत्पद्यते तानृतुस्वभा
वकृतान्दोषान निष्फलयेत् जनयंति नोत्पा
दयंति तान् ऋषिपुत्रकृतैः श्लोकैर्विद्यादेतैः ऋ
षिपुत्रेणाचार्येण कृतैः श्लोकैरिमैः समा
सोक्तैः समासेन संक्षेपेन ये उक्तास्तैर्विद्याज्ज्ञा

न

नीयात् तत्र वसंते शाकुनानुत्पातानाह वज्राश
निमहीकंपसंध्यानिर्घातनिस्वनाः परिवेश
रजोधूमरक्तार्कास्तमयोदयाः द्रुमेभ्योन्नर
सस्नेहबहुपुष्पफलोद्गमाः गोपक्षिमदवृ
द्धिश्च शिवाय मधुमाधवे ॥ एतानुत्पातान्म
धौ चैत्रे माधवे च वैशाखे मासि शिवाय श्रेय
से भवंति कोत्पातानित्याह वज्राशनीत्यादि व
ज्रे विद्युत् अशनिरश्मवर्षणं उल्काभेदो वा
महीकम्पः संध्या प्रसिद्धः दीप्तायतनत्वम्
लक्षणमुक्तं निर्घातनिस्वनाः निर्घातशब्दाः
अथवा निर्घातः केवलः निस्वनाश्च शब्दाः पथ्या
पूरिताः परिवेशः सूर्याचंद्रमसो रजो धूलि
नभसि धूमः काननेषु तथा रक्तः सलोहितव
र्णोऽर्कः सूर्यः अस्तमयोदययो द्रुमेभ्योऽन्नहतो
भ्योन्नमन्भोजनसरसानो मधुरादीनां स्ने
हसन्नेत्रो दहनो पुष्पाणां फलानां चोद्गम
संभवः गवां पक्षिणां च मदवृद्धिश्च का
मासेवने ॥ ग्रष्य ग्रीष्मे चाह तारोल्कापा
तकलुषकपिलार्केंदुमंडलम् अनग्निज्व
लनस्फोटधूमरेणुनिलाहतम् ॥ रक्तप
द्मारुणासंध्यानभःक्षुब्धार्णवोपमं सरितां
चाम्बुसंशोषं दृष्ट्वा ग्रीष्मे शुभं वदेत् एतानुत्पा
तान् ग्रीष्मे ज्येष्ठाषाढयोः दृष्ट्वा विलोक्य शुभं व
देत ब्रूयात् तत्र ताराकाशात्तारोल्कापातकलु

श्री वा.
रा.टी.
३२०

र्घातपाते नोल्कापातेन च कलुषमनिर्म
लमनवरतपतनात् तथा कपिलवर्णो ग्र
हेन्दोः सूर्याचंद्रमसोर्मंडले विविधयत्र अनग्नि
ज्वलने विना अग्निना ज्वालास्फोटस्तैनैव शब्दः
अथवा नभसः स्फोटशब्दः धूमः रेणुधूलि
अनिलो वायुः एतेषां हननमेघहनने तथास्ते।
ध्यावर्कपश्चाद्गणावकपश्चवदगणा नभः
आकाशे तद्वाणेवोपसंदेहमममहद्
प्रजलवीविभिविव्याते सरितो नदीनाम
म्बुस्तेषां च जलाभावः ॥ अथ वर्षास्वाह ॥ शा
क्रायुधपरीवेषो विद्युदुत्कविरोहमो कंपो
हननैवैकत्स्यमनेदरणाद्वितेः ॥ सरोनद्यु
दपानानां हृद्धूर्नरतणलवाः श्रावणमासिंगे
ह्वाणां वर्षाभ्यासेन भयावहम् वर्षासेन च भ
यावहेन भयप्रदेषु भ्रमित्यर्थः शक्रायुधमि
न्द्रचापं परिवेषाः सूर्याचंद्रमसोः विद्युत्तडित्
शुष्कवृक्षविरोहणं शुष्काणां वृक्षाणां पुनर्विरोहणे
ऽवयवसंस्थितेर्भूमेः कंपश्चलनं न हननं नपयो
वर्तनं वैकृत्यं विकृतं ना विकारास्वरूपान्य
त्वं रसनेनशब्दः अथवा इवाणां निःशब्दाणां
स्फोटनमित्यर्थः स्रोतसां कूपानां यथाक्र
मेण वृद्धिर्धनतरणप्लवाः सरसां वृद्धिं वर्धनम्
नदीनां वृद्धिर्नतरणे वाप्लवनं न तदपानानां वापी
कूपतडाकानां इव जलप्लवे अदीणां पवे

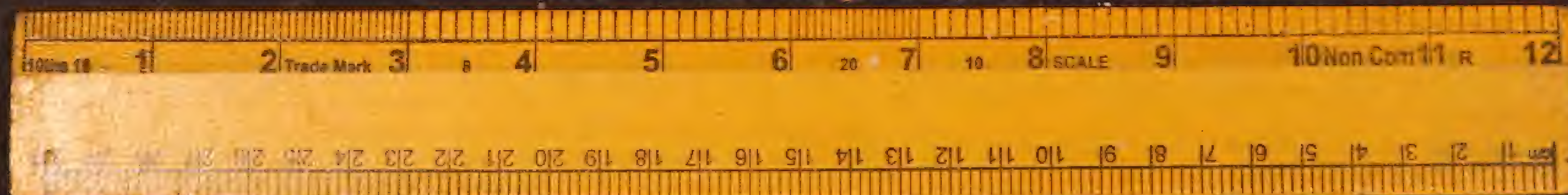
तानां गेहाणां गृहाणां नशावणां लंघनमिति
अथ शरदिस्याह ॥ दिव्यस्त्रीभूतगंधर्ववि
मानाद्भुतदर्शने ग्रहनक्षत्रताराणां दर्श
ने च दिवा रात्रौ गीतवाद्यधनिर्घोषा वनप
र्वतमानघ समहाद्विपाहारिव्यापाषा
वदिस्मृतः ॥ एते उत्पाताः शरदि शरत्का
ले अपापाः शुभफलदाः स्मृताः उक्ताः दि
व्यस्त्रीणां अप्सरसां दैत्यानां भूतानां गंधर्वाणां
देवयानीनां विमानानां रथानां मद्भुतानां
माश्चर्योत्पादकानां च दर्शने तथा अम्बरआ
काशे दिवा दिवसे ग्रहनक्षत्रताराणां दर्श
ने वने ष्ववरोण्ठ पर्वतस्थानवृद्धि समभ्य
नागेषु गीतस्य वादित्राणां निर्घोषः शब्दः
सूर्यते समानां वृद्धिरभ्यधिकता अपां जे
लानां च हानिरल्पत्वमिति ॥ अथ हेमंत
माह शीतानिलतुषारत्वं नर्दनं मृगपक्ष
क्षिणां रक्षोयक्षादिसत्त्वानां दर्शनं वागमा
नुषी ॥ दिशो धूमान्धकाराश्च सनभोवनप
र्वताः उच्चैः सूर्योदयास्तौ च हेमंते शोभनाः
स्मृताः एते उत्पाताः शोभना शुभफला हेमं
ते स्मृताः उक्ताः शीतस्यानिलस्य च वायोस्तु
षारस्य च भावः मृगाणां पक्षिणां च नर्दनं
शब्दः रक्षसां यक्षाणां सत्त्वानां च प्राणिना
म रूपानां दर्शने अदिग्रहणाद्भूतप्रेतपिशा

श्री वा.
रा. टी.
३११

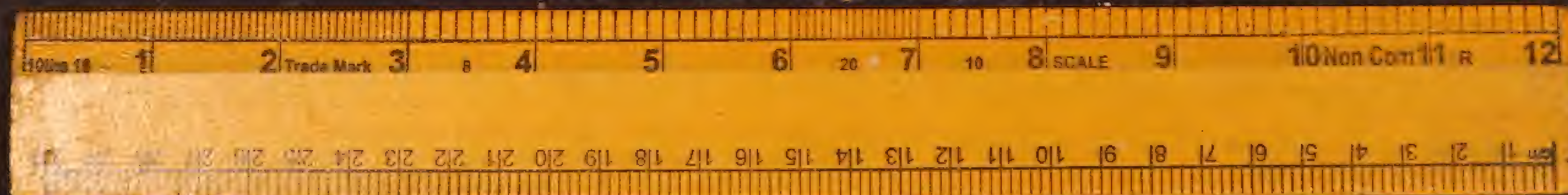
च्चेतालानोचदर्शने अमानुषीनानुषेणवि
नावाक दिशश्चाशु धूमाधकारधूमेनांधका
रीकृताः कीदृशा दिशः स्तनभेवनपर्वताः
महतनभश्चाकाशेनवानेनाशेषः पर्वतेषु
महिताः तथास्थे स्यादित्यमोदयालम
यावत्तेनच्छुतस्थानात् अथशिशिरेमाह
हिमपातानलोत्पाता विरूपाद्भुतदर्शने कू
स्माण्नाभमाकाशतारोल्कापातपिंजरे
विवर्गर्भेद्रुमाश्च गोजाश्वमृगपादिषु प
श्चाद्रलतानांच विकाराः शिशिरेमृभाः ॥
एतेउत्पाताः शिशिरेशुभाद्भुतफलप्रदाः
हिमस्पतहिनस्यपातःपतने अनिलोत्पा
तावायूपस्पर्शः विरूपाणांभीषणीयानां
मृतानामद्भुतानामाश्चर्यात्मादकानांचद
र्शने दिव्यपुरुषादीनां आकाशेनभःकृष्णा
भेक्षलोजनवदाभाको लिय्यस्तारापातेन्द
ल्कापातेच्च पिंजरे विदिते स्त्रीष्वयोषित्सु वि
शानांप्रकाराः स्याद्येगर्भेद्रुवाग
भेणसंभवाः तथागोषुअजेषुवच्छागेषु
अश्वेषुक्नगेषुपक्षिषुच विचित्रगर्भेदवा
त्पत्तिभवाः गोजाश्वानांमृगपक्षिणांप्रकृति
विपर्यासः पशूणांपक्षिणामंकुराणांलतानां
चविकाराविकृतयः इति अत्रैवविशेष
माह अतःस्वभावजाद्येतेहथान्यत्रशुभप्रदाः

अतोशुभमत्रचोत्पाताद्दृष्टालेबाभिदारुणाः॥
येस्वयथोक्ताउत्पाताः अतस्वभावजाअतुस्व
भावेनजायते उत्पद्यते स्वात्मात्मीयर्तौदृ
ष्टाअपिवलोकिताशुभप्रदाभवंति अतोवन्य
त्रान्यस्मिन्कालेदृष्टाउत्पातास्तातिदारुणा
अतिकष्टफलाभवंति यद्विशेषेणफलप्रदे
भवंतितत्राह उन्मत्तानांचयागाथाः शि
शूनांयच्चभाषितं स्त्रियोयच्चप्रभाषंतेनस्तं
स्ति व्यतिक्रमः उन्मत्तानांविविधाणायाथा
प्रकृतकाव्य शिशूनांबालानांयच्चभाषितेवा
हृतम् यच्चस्त्रियोयोषितः प्रभाषतेव्याहरंति
तस्यव्यतिक्रमोन्यथात्वंनास्तिनविद्यते सर्वे
यातद्भवतीत्यर्थः येनप्रकारेणतेतुक्तस्त
द्रूपंभवति तत्रदर्शनार्थमाह पूर्वंचरंति
देवेषुपश्चान्मुनिमानुषान् नाचोदितावा
ग्वदतिसत्यासैषासरस्वती ॥ एषाभगव
तीसरस्वतीवाकसत्यासत्यस्वरूपाअचोदि
ताचवदतिनब्रवीदिति यतःप्रथमेपूर्वंदे
वेषुचरंति देवलोकेयाति देवेष्वेरितापश्चा
द्देवेनरमानुषान्नाहंति अथोत्पातशान्तश
सप्रभावमाह ॥ उत्पातान्गणितविवर्जि
तोपिबुद्धिख्यातोभवतिनरेंद्रवल्लभश्च।
एतन्मुनिवचनंरहस्यमुक्तंयज्ज्ञात्वाभव
तिनरस्त्रिकालदर्शी ॥ गणितविवर्जितो

ग्रहगणितस्य हितोपमानान्दृष्ट्वा ज्ञात्वा विद्या
नःकीर्तिमुक्तो नेदंवृत्तभेदयथ्रियमुमवन्ति
पतनेदहस्यपरमार्थमुनिवचनेऽपिवाक्य
मुक्तकथ्यते यत्तत्त्वाद्भुज्ञानेः पुरुषाति
कालदर्शीत्रिकालेयपश्यति श्रुतीनानागतव
र्तमानकालज्ञो भवतीत्यर्थः ॥ ८ ॥ भटोत्प
लविरचितायांसंहिताविवृतौ उत्पातोध्याय
स्तुतस्तुतानिशः ॥ अथमयूरचित्रव्याख्याय
ते तन्नादावेवतत्प्रयोजनार्थमाह ॥ दिव्या
न्तरिक्षाश्रयमुक्तमादौमयाफलंशस्तमशोभ
नंच प्रयाणचारेषुसमागमेषुदेषुमार्गादिषु
विस्तरेण ॥ अथोवराहमिहिरस्तनुक्तमेत
त्कर्तुसमासमुक्तिदस्मादितिनमदोषः तेनैते
नाच्यमिदमुक्तफलानुगीतियद्ग्रहाणां वक
स्मितिश्रयितेवर्णे ॥ स्वरूपमेवतत्प्रेतत्स्तुको
र्तितानुकीर्तनंब्रवीम्यहं नचेदिदंतथापिमे
ऽवाच्यता यथाग्रादौप्रथमंदिव्यान्तरिक्षाश्रय
फलंग्रहाश्चनक्षत्रयोः यक्षतद्दिव्यं उल्का
पातपवनपरिवेशगन्धर्वनगरेन्द्रचापाद्या
श्रयमन्तरिक्षाश्रितं तच्चफलं शुभमशोभनं
चाशस्तं प्रयाणकालेन चारेषुग्रहचारेषुस
मागमेषुचग्रहसंयोगेषुयुद्धेषुग्रहयुद्धेषु।
मार्गादिषुवक्रचारेष्वादिग्रहणात्मगुल
षुसर्वविस्तरेणोक्तं कथितं एतत्सर्वपूर्वोक्तं

भूयःपुनर्वराहमिहिरस्य वक्तेनयुक्तं नोपपद्ये
यतोऽसौवराहमिहिरःसमासमुक्तोऽस्तेयपक्षोऽदि
ति नस्यवराहमिहिरस्यदोषःयास्वत्यः पुन
रुक्तेकीर्तनेनयुज्यते यस्मात् यदिचवर्हितोवृ
त्तेमयूरचित्रकेवर्णितं संहितायाः प्रथानम
गेप्रथितेप्रसिद्धमशोक्तफलानुगीतिविति ना
क्तेनवाच्यमुक्तानोकथितानोफलानामनुगीति
कीर्तनेपुनःकरणं अहं यदीयममूरचित्रकेन
ब्रवीमि नवच्मि नथाप्यहमेवाच्यताभवति य
थाकिमितिवराहमिहिरेणनोक्तं तदवशहं
वारोक्तफलमाह ॥ उत्तरवीथिगतायुतिम
न्तःतेमत्सुभिक्षशिवायसमस्ताः दक्षिणमार्ग
गतायुतिहीनाःतद्भयतस्करमृत्युकरास्ते ॥
उत्तरवीथ्योनागगजैरावताः तास्ववीथिषु
समस्ताःसर्वएवभौमादयस्ताराग्रहागतास्ते
द्युतिमन्तस्तेजस्विनःतेमत्सुभिक्षशिवाय
भवन्ति तथातएवग्रहादक्षिणमार्गगताम्रृ
गाजदहनाख्यासुवीथिषुस्थितायुतिहीनाः
कान्तिरहिताःतद्भयतस्करमृत्युकराःतद्भ्र
येहर्षितेनस्कराच्चौर्यान्मृत्युंहरणंवकुर्वन्ति
मध्याद्देवमध्यवीथिषुगतामध्यफलाः तथा
चगर्गः वर्णितेनःसुमार्गस्थानागवीथिवि
चारिणः यदिताराग्रहास्तेतिसर्वलोकहि
तावहाः वैश्वानरपथप्राप्तापकल्लदचारि

लः पंचनागग्रहा छेत्सुर्विंशा लोकस्य मतय
मिति अन्यदप्याह ॥ कोष्ठागारगते भृगुपुत्रेशु
क्लाश्वगते शुभविलो निर्वैराश्चितिपाः सव
भानः मह साधुजनानागतरोगाः ॥ कोष्ठागारं
मघा तेनगते तस्मिन् भृगुपुत्रे शुक्रे गैरीशुभवि
लो वा चौरा वा पि निहन्यन्ते पुष्यस्य च हति।
पार्थिवा जनो निर्वैरा विगतवैराः स्वच्छभाजन
शुभवन्ति ॥ नक्षत्रवर्गः ॥ कोष्ठागारगते शु
क्रे पुष्यस्थे च हन्यन्ते विद्याधरास्त्रैलोक्ये शो
नशास्त्रमनामये ॥ अन्यदप्याह ॥ पीडयति य
दि कृत्तिका मघा रोहिणी श्रवण मैत्रं वा प्रो
ज्य मूर्धमपरे ग्रहाः तदा पश्चिमास्थिता यैर्न पीड्य
ते ॥ मूर्धमादिमशोक्तलवे निश्चित्वा अपरे सर्वे
वेद्वाश्चेग्रहा यदा कृत्तिका मघा रोहिणी श्रव
णमैत्रं ज्येष्ठा एतानि नक्षत्राणि यदि पीडयन्ति
दक्षिणमार्गगमनेन योगताराकाक्षादनेन
भेदनेन वा तदा पश्चिमादिक् अपरदेशाश्च न
येन तेत्याः पीड्यन्ते ॥ मघावर्गः ॥ वैत्रं
पित्र्यमाग्नेयं ज्येष्ठा मपि वा रोहिणी पीडय
न्ति यदि तानि शत्रु ग्रहानुचारिणः दुर्भिक्षा
यतेन लोके स्वस्थमरणरोहते पुष्यतिमति
सर्वाः पर्जन्यश्च न वर्षति ॥ अन्यदप्याह ॥
प्राच्यां देहुज्य वरवस्थिताः दिनानि ग्राम्या नौ
भवन्ति हि विग्रहो नृपाणाम् मध्येदेव

निहि मध्यदेशपीडा रूढैस्तैर्न नक्षत्रिमन्मथव्य
वहिः ॥ एतएव दृष्टादयो ग्रहा दिनानि अस्त
मयकाले प्राच्यां पूर्वस्यां दिशि धवन्यनाकाश
स्थानेनावस्थिता यदि भवन्ति तदा प्राच्याणां प्रा
ग्देशवर्तिनां नृपाणां राज्ञां विग्रहो भवति यव
स्यदेषः अथ यदि मध्येन भौममध्येध जय
दवस्थिता भवन्ति तदा मध्यदेशपीडा भवति म
वृद्धानेत्याह तदैतैः स्मग्रहैः न्यूनतः कलघैः स्वल्प
विवेदनुकेन देव भवति प्राच्यानां नृपाणां वि।
ग्रहस्तथा मध्यदेशपीडा न तत्र विरमन्मथव्य
वहिश्च न भवति ॥ अन्यदप्याह ॥ दक्षिणक
कुभमाश्रितैस्तैः दक्षिणपश्चपयोमृद्धोदय:
हीनद्युततनुभिश्च विग्रहः स्थूलदेहकिरणान्वि
तैः शुभम् ॥ तैर्ग्रहैर्दक्षिणाककुभं याम्यां दि
शमाश्रितैर्दक्षिणपश्चपयोर्विनाशो भवति त
थातैरेव दक्षिणाककुभमाश्रितैर्हीनद्युततनु।
भिर्हीनाद्युत्याद्युतौ कल्पान्तनुः शरीरं येषां त
थाभूतैर्विग्रहः तैरेव स्थूलदेहैर्हरद्धिः स्थैः कि
रणान्वितैः रश्मिवद्भिः शुभं तत्रैव वाच्यं ॥ अन्य
दप्याह ॥ उत्तरमार्गगतैः सूक्ष्मयूखाः शान्तिकरा
स्तत्रपतीनां कृतशरीरा भस्मसवर्णा दोषक
राः सन्देपानृपाणां ॥ तएव ग्रहा उत्तरमार्गे
उत्तरस्यां दिशि उत्तरवीथ्यां च व्यवस्थिताः सूक्ष्मा
मयूखा विपुलरश्मयस्तत्र पतीनां उत्तराप

घ्राताशेषोतिकरःशिवप्रदाः तथानएवग्रहा
हृत्यशरीराः स्वल्पविंबाभस्मसवर्णाविगता॰
कोनयः कलुषाश्चतेहृशान्नृपाणांउत्तरापथ
ताशेषोत्पतकाः उत्तरोत्तरमार्गस्थाराष्ट्रमा॰
लापराग्रहाः विघ्नदेनद्वात्यर्थंजलमाहृत
पार्थिवे ॥ अथमद्भवाहु ॥ नक्षत्राणांतारका
स्यग्रहाणांधूमज्वालाविस्फुलिंगाद्युपेता श्व
लोकेवानिर्निमित्तेनयातियाभिर्धुतंसर्वंलो॰
कःसद्भुपः ॥ येकोदेशानोसेवथितोकुर्मवि॰
भागोक्तानांनक्षत्राणामश्विन्यादीनां येतारकाग
ता तारकसेयुक्तासर्वंएवग्रहाणां ताराग्रहाणां
भौमादीनांयेतारकालेचसधूमज्वालाविस्फुलिं॰
गाधूमयुक्ताज्वालायुक्तावाविस्फुलिंगयुक्तावा
दृश्यते येषुधूमेनज्वालयाविस्फुलिंगैर्वाग्निकणै
र्वात्मकेविश्यतेति धूमज्वालाविस्फुलिंगाहता
स्तु अथवानिर्निमित्तेकारणंविनारजोनीहा
रमेघादिंविना आलोकेदर्शनेयातितेषांदेशा
नांनक्षत्राणांग्रहभुक्तिकाथितानांवासभू
मोन्यप्रसहितःसर्वलोकोनिःशेषोजनोधर्म
नाशंयातिगच्छति ॥ अथमद्भवाहु ॥ दिविर्भ
नियदानहिंतोमपुगेहिजहडिवनीवनराश्च
मुश्च तदेतेनदर्शकोकेपुगेजगतःप्रल
यक्तिचनचभूर्ति ॥ दिव्याकाशेयदायस्मि
न्कालेनहिंतोमपुगेचेद्वयुगमेभातिदृश्यते

तदातस्मिन्कालेयुनीवात्यर्थंहिंस्राणोत्पातस्ता
नोवृष्टिर्भवति तदायुकेयुगेसूर्ययुग्मेदृष्टेनद
नेनवर्णास्वज्वालास्त्वावमस्त्यंत्रियाव्यसवर्णः
सेयुगोभवति तथाविचनक्षत्रभुवि विश्वचतुं
येवसवाद्दृष्टेषुसूर्येषुजगतोजनस्यप्रलयःसं
हारइति तथाचगर्गः द्विचेद्गगनेदृष्टाविद्या
द्रुस्समनुपिते हौवाश्रयायदारसांतोनदातदे
न्ध्याति दृष्टाविचत्रः सूर्यानुदितान्सर्वतोपि
शान्युशोषेणजनसारेणतयुगान्तदर्शनमि
ति ॥ अथमद्भवाहु ॥ स्वतीतमभिजितेध्रुवेमघ
वतसुभेसंस्पृशोत्युल्कोऽत्रनविनाशकृत्तोपा
लकमेहाशोकदः भुजंगभमथसंस्पृशोद्भवतिह
हिनाशोध्रुवंतयेत्रजातिविद्रुतो जनपदस्युगा
लाकुलः ॥ शिखीकेतुस्वातीसमर्दीन अभि
जितेयुअभिजित्तारके ध्रुवेध्रुवतारके मघवन
देइमभंज्येष्ठा एतानियदिसंस्पृशेत्स्पर्शयेति
तदाचुनानोमत्स्यानोविनाशकृद्विनाशकरोति
कुपालकमेहा कुपालमारोगेकर्माणीचया॰
निक्रियतेतानिहंति शोकदःशोकंददाति
अथभुजंगभमश्लेषायदिस्पृशतदाध्रुवंनिश्चि
तेहृष्टिर्जायते तथाजनपदोलोकोगालाकुल
शिलाद्युभिराकुलीकृतोविद्रुतश्चलितश्चतयं
विनाशंब्रजतिगच्छतिअथमद्भवाहु ॥ आग्न्यां
नेषुचवविषुत्रीनवेषुकरोतिचवक्रांते इर्मि

तेजरुतेमहद्दुःखं मित्रालोवविरोधमहिहिम् ॥
शाकहार्वेषुयात्रायोयानि शब्दाविकानिरुक्मिका
शानिसमन्तत्त्रापुर्काति तेषुममनत्तेषुरवि
पुत्रःशनैश्चरस्वरस्मिहन्यदावक्रेकरोतिप्रती
पगतिनमाप्नुयाति तदामहद्भमनीवकष्टे
भिंकेकरोति यष्टुदेशेषुभानितत्राणितेषु
विशेषतः तथामित्राणांसुहृदोवपरस्परंनिरो
धेहेषमहाविक्रकृते तथाचगर्गः विलेखित
नातिःसोमः शाह्वावेषुयदाभवेत् महाभयानि
वत्वापि विजानीयात्समेततः मनाहरिभये
वोवेदुर्भिक्षेमित्रविग्रहे ॥ अन्यदप्याह ॥
रोहिणीशाकटमर्कतेदनोयदिभिनतिरुधिरो
घवाशीसी किंवदामियशानिहसामरेजग
देषोवमृपयातिसंतये ॥ अर्कतेदनःसोवा
यदिरोहिणीशाकटंभिनत्तिविदारयति रुधि
रोनाप्वकोवाशिखीकेतुरथवा तथाप्रतिष्ठ
मानाद्रे प्रतिष्ठसमुद्रे अशेषंसर्वजगद्धि
मेदाये विनाशयाति किंमन्वदपरंवदामिके
वयामि तदतिदुःखंभवति तथाचगर्गः ॥
रोहिणीशकटंभौमोभिन त्यर्केसुतोधवाके
तुर्वाजगतोदुःखात्सलयंसमुपस्थितमिति ॥
अन्यदप्याह ॥ उदयातिसततेयदाशिखी
चेत्तिभेवक्रमशेषमेववा अनुभवतिप्र
जाहतेनतदाफलमशुभंतस्यवासवेजगत्॥

शिखीकेतुर्यदासततंसर्वकालमुदयतिदृश्य
तेगच्छति अशेषसमग्रमेवकेतवतत्रमेदुलमे
वचावरतिविचरति तदासचराचरेजगतः
स्थावरात्मेजगद्विषपुराकृतेनमनुजन्मनोत
त्रितेफलमशुभमतिदुःखमनुभवत्युपाभक्तृ
त्वर्थः ॥ अथुनाचेदवासोफलमाह ॥ द्वे
धःस्थायीद्रुतोरुधिरसदृशःवदुपकोराक्ष
सोगोचेद्रःकथयतिजयंयस्वबनतः गवाश्र
गोगोलोनिधनमपिसमस्तकृततेसलन्भू
मायन्वानृपतिमरणमेवभवति ॥ इंद्रध्वजो
वधस्थायीचापसंस्थानः दृष्टः कलुषः रुधि
रसदृशोनिलेहिनवर्णः तथाभूतःदृश्य
केतोदुर्भिक्षंभयंकरोति तथाचालानोसेना
तो उद्योगयुद्धेकथयत्याचहे अस्मवद्धमसो
यतोयस्यादिशोस्यागुलाश्रितस्तस्युद्धेन्।
पार्थिवतालेनाजेयः गतोश्च्रगोगोविनालोगो
ष्णोगवेनाशकरः समस्तापिनिधनंविना
शकृते अथजनलक्षलामहद्दस्युमायत्
वायमेसमहद्हन्त्यान्नृपतेः राजोमरणमत्र
त्वैवपवमवति ॥ अन्यदप्याह ॥ द्विरष्टधमू
लःसमस्तृगोविशालस्तनमङ्गरोधिचतुराश्रा
गवीष्यां दृष्टःसोमेरमुर्भविंशयुक्तोलोका
नेदैजकृतेनवीवेहः ॥ एवंविधरुद्रःपापी
दृष्टोनीवान्नयोलोकानांजन्नानामानेदेतु।

श्री·वा·
ए·टी·
३२९

हिंकुरुते कीदृशः स्निग्धो निर्मलः स्थूलो घनः ।
समस्तेगगनस्य विशालः विशालो विस्तीर्णः ते
गगनस्योदरगतत्वशृंगे उन्नतशृंगोन्नतादृश्यः ।
नागवीथ्यानागानतपवनायाम्यानलानीत्युक्ता
तस्यां विचरन् तिष्ठन् सौम्यैः शुभग्रहैः बुधजी
वशुक्रैर्दृष्टोवलोकितः अशुभैः पापैरादित्य
भौमसौरैर्विप्रमुक्तो विवर्जितः उदयेस्तमये भा
नोर्यदिदिग्धवप्रतिमाध्वजिनीबिंबेनिरुण
द्धि तदा नृपतेः समरे सभयं प्रवदेत् भानोरा
दित्यस्योदयेस्तमये वा यदि दिग्धवेनगरवृत
त्या ध्वजिनीसेनायदा बिंबे मंडले निरुणद्धि ।
छादयति तदा नृपतेः राज्ञः समरे संग्रामे सभ
यं भयमस्ति तेषामभयानकिति प्रवदेत् इया
त् तथान्यगर्गः यादित्ये सवयासेनासंध्याका
लेयदा भवेत् अस्यास्तने विजानीयाद्भूमिपस्य
पराजयमिति ॥ अथ सेनापालनमाह ॥
शलाकाग्रंतहिनमगयुक्ताः सध्वाक्षियामन्ड
पवनाद पश्चात्तनपदनाशं धत्ते वा त्त
धिवनिभाया संध्याशौलैवनको भिन्नवेमे ध
रवैरेषु दिनैः पतिम्नि तेवरणपशुभिश्च ।
शुष्काकृतिशाशालाशुभा तथाक्षिया नि
भेतामडपवनो गन्धवालावशकायांसध्वला
तजसाकलदीकृता शूलाभिर्हतालधिवनिभा
लो हितवर्णाजनपदानानाशंसदायंधत्तेदरा

ति ॥ अथात्मनः पेशलत्वं प्रदर्शयितुमाह
यद्विलरेणकथितेमुनिभिर्लदस्मिन्सर्वेम
यानिगदितेपुनरुक्तवर्जं श्रुत्वापिकोकि
लरुतेबलिभुग्विरौति यत्तत्स्वभावकृतं
मस्यपिकेनजेनम् मुनिभिर्गर्गादिभिर्य
त्सूत्रचित्रकेवल्लेरेणव्यासेनकथितं उक्तं
तत्सर्वेमस्मिन्सूत्रचित्रकेपुनरुक्तेनत्रापि
मुनिभिःपुनरुक्तकृतेतन्मयानोक्तं यद्यपि
वेतथापि कोकिलस्यपरभृतस्यरुतेशब्दे
नेकृते आकर्ण्य बलिभुक्काकःसदनुतावे
णाविरौति यत्तदस्यकाकस्यस्वभावकृतेप्रकृ
तिभवमेवयाति नपिकेकोकिलेजनेशब्दोभ
ति अनेनात्मनःपेशलत्वंप्रदर्शितंभवति
भट्टोत्पलविरचितायांसंहिताविवृतौमयूर
चित्रकेनामाध्यायःपंचचत्वारिंशः ॥ अथ
सूत्रप्रकाशनेव्याख्यायते तत्रादावेवप्रयोज
नप्रदर्शनार्थमाह ॥ मूलेमनुजाधिपतिः
प्रजानरोस्तदुपघातसंस्कारात् अशुभंशु
भंचलोकेभवत्यतोतैर्नृपतिर्विना प्रजा
नरोः प्रजाहतस्यमनुजाधिपती राजामूलं य
थावृक्षस्यशाखिनोमूलवर्धनेवृद्धिःसर्वेषा
वयवेषुभवति एवराज्ञिवृद्धेप्रजाःसखि
ताभवन्ति तदुपघातात्तस्यप्रजानरोर्मूलवि
घाताद्विनाशेजनपदस्याशुभमतिसंभवति

पुष्यस्नानं नृपतेः कर्तव्यं दैवविसुरोधोभ्याम्। नातः परं पवित्रं सर्वो
त्पातान्तकरमस्ति॥

श्रीवा
राटी·
४२२

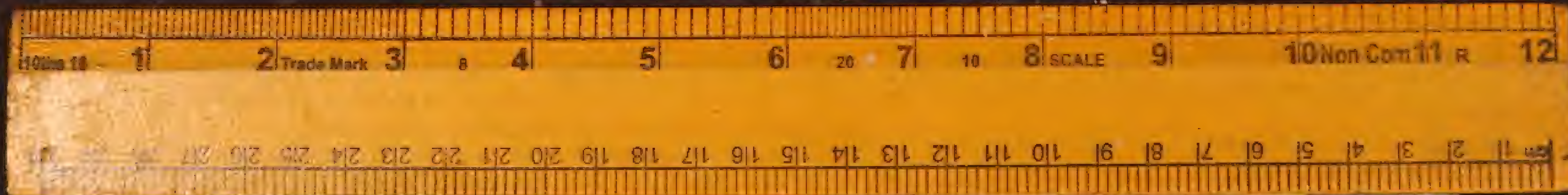
327

हतवपोत्सवःस्यादतो नृपतिविनाशनः शुभह
द्धर्थं विनाकार्या यत्नतो विधेयमिति यतोमू
लात्फलसंभवात्तस्मादिडिल्लदुपजीवनात्
ग्र्वागमप्रदर्शनार्थमाह यद्याख्याताशो
तितये भुनातं गुरवे महेंद्रार्थे तोषाणहृदुग
गिःप्राहयथाभागुरुःपुलन ॥ यशोतिस
ये भुनाव्रत्तेण महेंद्रसे सत्ताधिपस्यार्थेगुर
गोः बृहस्पतेर्व्याख्यानात्कथिता तोषोनिह
दुगर्गः देवासुरातितिसैःसार्धंस्पर्धमानाद्दिमा।
तिनः परस्परेमहद्युद्धे चक्रुःसर्वेसुरासुराः ततो
दैत्यगणैःक्रुद्धैर्देवाःसर्वेविनिर्जिताः ततोगिराः
सुरगुरुर्ध्यानात्ततोभवत्पुरा पुरंदराभिषेकं।
यं बृहस्पतिरकल्पयत् तिष्यमात्मीयनक्षत्रे
यस्य देवो बृहस्पतिः तेन देवाभिषिक्तःसदेव
राजःपुरंदरः ततोबालसमारूढोनागाया मा
सदानवान् देवासुहृष्मनसःपुरीं प्राप्यामरा
वतीं पुष्यस्नानेबलतरे तदारभ्यप्रवर्तितम्

अथपुष्यस्नानमिधा
नमाह

इति नृपतिः राज्ञः पुष्यस्नाने पुष्यनक्षत्रेणस्ना
पने देवविन्मो भाभ्यं कर्तव्यं देवविन्सावत्स
रः पुरोधा आचार्यः एताभ्यां कर्तव्यं यतो
नान्यपरस्नाने प्रकृष्टे पवित्रे पावने तथास
वैशाविःशेषाणां मृत्युनाशनानामुपसर्गाणाम
ल्पके नाशकरमतं परं नास्ति विद्यत इ।
ति कस्मिन्देशे पुष्यस्नानं नृपतेः कुर्यादित्याह

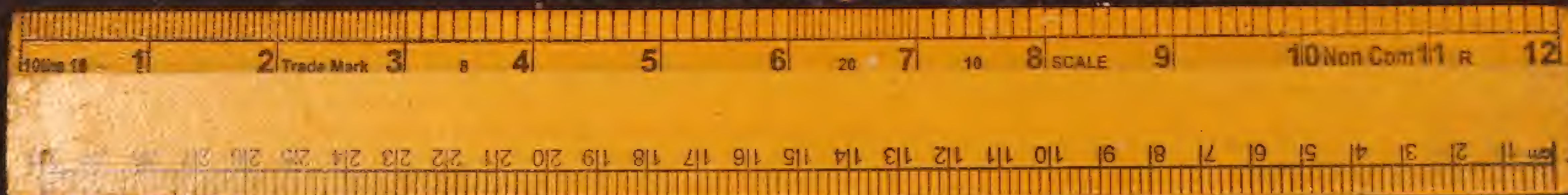
श्लेष्मातकातकेठकिकटुकनिम्बविगोधि।
पादपविहीनेकौशिकगृध्रप्रभृतिभिवनि
हविहगैःपरित्यक्ते॥ तरुणतरुगुल्मवा
हीलताप्रतानान्विते नीरोगेऽनिकृपहतप
त्रबहलवमनोज्ञमधुरद्रुमप्रायेपवेविधेवा
देशेवनभूमौ पुष्यस्नानं कुर्यात् कीदृशे॥
श्लेष्मातकेति श्लेष्मातकोबहुवारविशेषः अक्षो
विभीतकः कंठकिनःसकंठकाबदराबदि
रप्रभृतयः कटुकास्तीक्ष्णा अरुष्कावातिक्ताः।
निम्बस्वादा निम्बाद्याः विरोधिनोविगतगं
धाद्रुमाः येपादपाद्रुमास्तैर्विहीनेवर्जिते
तथा कौशिका उलूकाः गृध्रप्रभृतयोगृध्रा
द्याः काककंकप्लवश्येनकपोताश्चानिष्टा अप्र
शस्ता ये विहगाः पक्षिणस्तैः परित्यक्ते वर्जिते
तरुणैरभिनवैस्तरुभिर्वृक्षैरेकगुल्मैरेकमूल
जैः प्रतानैस्सकृद्भिःस्तम्बैर्वल्लीभिःप्रसिद्धाभि
र्लताप्रतानोलतानां समूहा विस्ताररतेनान्वि
तःसंयुक्तो यो सौवनो देशस्तस्मिन्तथा निरु
पहतानि निरुपसृष्टानि पत्राणि पर्णानि प
ल्लवा अभिनवा येषां रम्याणि मनोज्ञानि
[illegible]रकानां मधुराणां स्वादूनां द्रुमाणां वृक्षाणां
प्रायो बाहुल्यं यत्र तत्रेति॥ अन्यत्कीदृशा
इत्याह॥ [illegible]काक्रज्जीवजीवशुकशिखि
शतपत्रचाषहारीतैः कूजद्वकोरकपिं

श्रीगी-
त.टी
३२८

जलवेजलपारावतश्रीकैः ॥ ऊममवसपानमत
द्विरेफपुंस्कोकिलादिभिश्चान्यैः विकृतेवनोप
कंठेतेशागारेषुवावयवा ॥ अथवेदृशेवनो
पकंठेवनसमीपेपुष्पस्थाने कुर्यात् कीदृशा
हकवाऊः ऊकूरः जीवंजीवकोपक्षिविशेषो
प्रसिद्धो शुकः कीरः शिखीमयूरः शतपत्रो
दार्वाघाटः पत्तीवाचहारीतावपिपक्षिविशे
षौतैर्विकृतेकूजतपक्षे तथाक्रकरःचकोरः क
पिंजलः वंजलः पारावतकःश्रीकः श्रीकणः
एतैरपिपक्षिविशेषैर्विकृते तथाऊममानोपु
ष्पाणांमकरंदपानेनरसास्वादेनयेमत्ताषट्पदाद्वि
रेफाभ्रमरास्तथामेवाये पुंस्कोकिलादयः पुं
स्कोकिलः प्रधानकोकिलः आदिग्रहणाच्च।
कलकसारसहंसाग्रहेतेनैरपिविकृते अथ
वाप्रबोधेदेतेनागारेतेषुएपस्थानेयद्यागा
रेग्रहे नचतेनागारमपिकदाचिद्दृधिरमप
स्पर्कोनमुविभेवघडर्के वेशागारेषु वावि
ति अमन्कीदृशेस्थानेपुष्पस्थानेकुर्यादित्या.
ह ॥ इदिनीविलासिनीनांजलखेगनखे।
विवनेषुरमेषु पलिनमग्नेनेपुरुयोहृत्स्व
नसोःश्रीतिजननेषु ॥ इदिस्योनद्यस्तापद।
विलासिन्योरवयोषितस्तासांयानिपुलिना।
निभीरासिनामेवजघनानि तितेषुपदेषा
नेषुकुर्यात् कीदृशेषुजलखगनखविनितेषु

जलखगाउदकचराःपक्षिणस्तैर्नखविन्नेषु
कंठग्रहणेषुतथारम्येषुरमणीयेषुहृदयनसोः
हृदयोश्चवशोमेनसंश्लिनसथानिशीतिंनशिज
नयेन्मनस्तरयेति तथाभूतेषुअतएवविलासि
नीनांजघनेषुमाहृशे ॥ अन्यत्कीदृशेषु कुर्या
दित्याह ॥ शेन्मुनहंमत्तुरेकारेडवजरसा
रसाह्रीनेफाहेरीवरनयनेमरसिमहस्तात
कोनिधये ॥ अथवासरसिकुर्यात् कीदृशो
सहस्रादकाविधरेमहस्तादहेडलस्यसंव
धिनीकातिरुचियोधारयतिविभर्तितस्मिन्
किंभूते शोन्मनहंमत्तुरे शेन्मुनाउन्नीयमा
नायेहंसापक्षिविशेषास्तएवकुरमानपनेय
चेतथाकारेडवैःजरवेःसारसेश्चपक्षिविशेषै
रुहीनेगायनंक्रियते यत्रफुल्लानिविकसि
तानि इंदीवराणिनीलोत्पलानिनयनानिनेत्रा
णियस्मिन् अतएवमहस्तादसमाहृशे ॥
अन्यत्कीदृशेकुर्यादित्याह ॥ शेत्फुल्लकमल
वदनाकमलहंसशकलक्षणप्रभाविभ्रमः
श्रोत्तुंगकुचस्थलकुचायस्मिन्नलिनीविलासि
न्यः ॥ अथवायस्मिन्स्थानेनलिनीविलासि।
न्यः पुष्करिण्यएवविलासिन्योवारयोषितः
नत्रकुर्यात् कीदृशः शेत्फुल्लकमलवदना
शेत्फुल्लानिविकासितानिकर्णिकास्तासामेव
ऊचालनामानां केचिन्मोहउऊत्पलकु

वाइतिपठेति प्रकर्षेणोदूढानि पुलिकठिना
नियानीति अतएव विलासिनीनां साहृदय मु
त्पन्नीहृशोस्यानेकर्णादिस्याह ॥ कुचयोरे
मेघजफेनलवशाकलत्वरलतोपचिते मुखि
वपुष्पलकुलनवविलिनवल्मोल्मवेणाट्ट ॥ अथ
वाणोहृगोस्यानेकर्णान्कीहृशेगोवेमेघजफे
नेलवशाकलत्ववरलतोगोःतमेघाएमयः ग
वोचर्वितरधेणतस्मात्लानोपोमोफेनलवो
लानाविपुलयाशाकलोमयलयावैः श
फैः वपानितन्म निसुद्गाणीनेरुपविते मे
युक्ते नथाप्यविरपुहनोःसयपवजानायेव
न्मासलणिकालेयोहकेनेकुकारवशाहल्लयाव
ल्लीनेकीडिनेनदेवान्तवेमहोयव ॥ अम
न्कीहृशोस्यानेकर्णादिस्याह ॥ अथवासम
द्दीवेकुशलानानवत्नयोनसंबाधे वनेनि
बुललीनजलवरलिनरवगशवलिकतोया
नेअथवासमद्दीवेसागरकूलकर्णात् की
हृशकुशलानानवत्नयोनसंबाधे कुशलेना
विज्ञेनागनाःप्राप्तायेवत्नानामणीनोपाना
नेषांनेवाथःसंबाधोयत्रसेकटइत्यर्थः न
थाशूनाःसंतनायेनिवुलाइदनविपणास्तेषु
योलीनाःश्रियाजलचराःजलजीनिनःतथा
किनाःसेनायेतणाःपदिलासेपावलीका
नाविजिनाउपोनाःसमीपायत्र अमन्कीह

शोकर्णादिस्याह ॥ तमयाक्रोधइववजितः
सिंहोमन्मथाभिभूयते येषुदत्तावेगमन्मथा
वकेषुतेषाश्रमेषुयथा ॥ अथवाश्रमे
षुमलिनिवासेषुकर्णान् कीहृशेषु येषुसिं
होहरीमन्मथाएणाअभिभूयतेरुजपरिभ
वःसंपाद्यतेकथं तमयाक्रोधइववजितः
यथातमयाताम्राक्रोधःकोपोजितः न
थावेगानोपदिणामृगानामेणानांशम
बधिनोयेषावकापोतकानेषुमयोदत्रे
येषु ननेषुसिंहाकुस्विकरोनीत्यर्थः ॥
अमन्कीहृशोभकर्णादिस्याह ॥ कांचीक
लापनूपुरगतजवनोद्धहनविन्त्रितपद
भिः श्रीमानिमृगेक्षणाभिर्गृहेन्यभृतवा
लावचनाभिः ॥ अथवापरहेवेषमनेकर्णा
यान् कीहृशे श्रीमति श्रीविद्यतेयस्मिन्न
थाएवं विधाभिःयुक्ते किंभूताभिः कांची
कलापनूपुरगतजघनोद्धहनविन्त्रितप
दाभिः कांचीमेखला तस्याः कलापोवि
स्तारस्तस्योद्वहनेनधारणेन तथानूपुरेमं
जीरपादाभरणेतयोर्गुरुद्वहनेन विन्त्रि
तोमंदगामिनोपदोचरणायासांताभिः पुनः
मृगेक्षणाभिः हरिणमहशनेत्राभिः
अन्यभृतवन्मधुरवचनाभिः अन्यभृतःकोकि
लः तद्वद्वत्सारमेमधुरंवचनंयासांताभिःपु

क्षेत्रेषु ॥ अन्यत्कीदृशस्थानेषु जपोदितमाह
पुण्येष्वायतनेषु चतीर्थेषु स्थानेषु प्रदेशेषु
पूर्वोदक्प्लवभूमौ इति गोभावहायाचे। अन
पुण्यविशेषायतनेषु देवस्थानेषु चत्वरेषु।
पुण्येषु तीर्थेषु सलिलाशयेषु उद्यानेषु प
वनेषु रम्येषु रमणीयेषु देशेषु स्थानेषु तथा
पूर्वोदक्प्लवभूमौ ब्रह्मवित्कृता तथा प्रद।
क्षिणाभावहायाप्रागुदीच्येषु यस्यामभः
पानीयं वहति तथाविधदेशाः समुद्रनी
रे वा गंगेन नदीनां संगमेषु भे महाहृदेषु वा
तीर्थदेवतायतनेषु वा सर्वर्तुकतमोप
ते वने द्विजवेश्मनि गृहे रम्ये विविक्ते वा पु
ण्यस्थाने समाचरेत् ॥ अथ भूमिलक्षण

रा

माह ॥ भस्मांगारास्थिवर्जिततुषकेशाश्मकर्क
राद्यैः श्वाविन्मूषकविवरैर्वल्मीकैर्या
वर्जितम् ॥ अथैवं ननु गंधाढ्या स्निग्धाम
धुरा समाविजयाय सेनायां श्रेष्ठा प्राग्ज्योति
षिनस्त्र यथायोग्यं ॥ यथाथवी भूपति वि
धा तथा पुण्यस्थाने अर्थात् कीदृशी भस्मना
भूमिना अंगारैः पदकाष्ठैः अस्थिभिः तथा
ताम्रस्निग्धादिमणिभिः तथा तेषामभावा सा
गृहादिरचिते ज्ञसानैर्याविहीना तथा श्वा
विधैर्विनवान्तिभिः प्राणिभिः मूषकविवरैः
स्वविलैर्वल्मीकैः अथवासन्नक्तावल्मीक

हाने क्षेत्रैरपि रहिता साप्यभावशाहः समस्तयेन
केवलं भस्मांगारादिदोषै रहिता यावत्स्नानादि
भिः दोषैश्च रहितेति तथा च यथा जीर्णता शाता सा
राम्नगंधाशोभनस्वरभिः स्निग्धा समेहा मधुरा स
मा ताम्रसमा च तत्त्वानि सा तूत्तरहिता एवं विधा वि
जयाय भवति न केवलं स्थानेयावन्न्यनावासस्यै
न्यनिवासः श्रेष्ठाभूयथायोगं यथायुक्ति सेना नि
वेशविभागेनयाजयितव्या प्रयोज्या प्रशस्तेति ॥
अथ तत्रविधानमाह ॥ नियुक्तमपुरतः देवता
मात्याजकाः प्राच्यां कौवेर्यां वाह्नताबलिं दिशि
प्राधिपायोवा ॥ लाजालतनदधिज्ञस्रमेः प्रयतः
प्रयतः पुरोहितः अर्थात् अग्न्याहननं प्रयमे कृत्ल।
स्विन्नान्नेभिः समाहितः ॥ देवज्ञः सांवत्सरिकः
अमात्यो मंत्री याजकः पुरोधाः एते देवता मात्य
याजकः पुरस्त्रगतान्नृपे राज्ञो निष्क्रमन्निर्गमम्।
प्राच्यां पूर्वस्यां दिशि कौवेर्यां उत्तरस्यां ईशाधि
पायामैशान्यां दिशि आशायां बलिमुपहरेऊ
युः लाजाततेनिप्रयतः सेवतः प्रयतः शुद्धः
पुरोहितो लाजाभिरर्थवस्त्रमानो मेरुः समाहि
तउक्तः ॥ अधुनान्मवाह ॥ आगच्छंतस्ताः
सर्वे येरुजाभिलाषिणः हिरण्यनामहिसा
सेवत्येवाग्नेशाभागिनः आवासे तनतः स
वीनवेद्यान्यपुरोहितः यः पूर्ववाक्यशास्य।
तिदत्वा प्रांतिमहीपतेः ॥ सर्वे स्वदेवायेत्रा

श्री वा
रा·री
२३१

स्मिन्यागे पूजाभिलाषिणो वीर्यिनः ते सर्वे एव ति
ष्ठेयाद्यागत्य यान्ति तथा दिक्पालनागाः पञ्चमाहि
ज्ञामनयः ये चाप्यन्ये एवे वानकीर्तिता ग्रंथा भाहि
तो भागमाजनेत्यायोते एवमनेन प्रकारेण सर्वा
न शोधनावाहनपनीमेत्र ततः पश्चादनंतरे पुरो
हितश्चाचार्य एवमनेन प्रकारेण ब्रूयादेतत् यत्र स्व
राष्ट्रागता स्वस्थः प्रातः पूजामयी शान्तिलहा महीपु
ते राज्ञः शान्तिश्रेयोदनायासंनिगमिष्येति ततः कि
ऊर्ध्वोदित्याह ॥ आवाहितेषु कृत्वा पूजां ना शर्वरी
वमेघुले मदमनस्वप्ननिमित्तयागोत्र आविधि
तत्नः ॥ ते चावाहितेषु सर्वेषु पूजामयीं कृत्वा वि
धायतो यावदेशीं रात्रिं तैदेव ज्ञामानयाजकावसे
युक्तिषेयुः किमर्थे मदमनस्वप्ननिमित्ते शुभाशु
भस्वप्नपरीक्षणविधिमन्तः कथयतः ॥ तथाव
याशयो ॥ कुंभलमुक्तामणिभक्तिरेद्रः समेविदै
वज्रपुरोहितानंतः स्वदेवनागानमवप्रविश्यति वे
शयेन ह्रदिमीश्वराचेनम् ॥ अभ्यर्थमन्त्रेत्य पुरो
हितस्नामयश्चतस्मा भुवि मेकनायो दर्भेषु कृत्वा
नवमवतेस्तोलिख्यन्तमेनान्वितमस्थ्येषु ॥
पूर्णितानान्धूपफलाभिधानाना शास्त्रयास्व
आगे
तुरः कमेण यथाकेताहरमदैत्विदेवनामेयाग
र्मे प्रयतस्वपिवेते ॥ लब्धं कोवैरेदतिणार्म शाम्बी
स्वप्ने परीक्षेनयथोपदेशं ॥ नमः शंभो त्रिनेत्राय
रुद्राय वरदाय च वामनाय विरूपाय स्वप्नाधिपत

घ

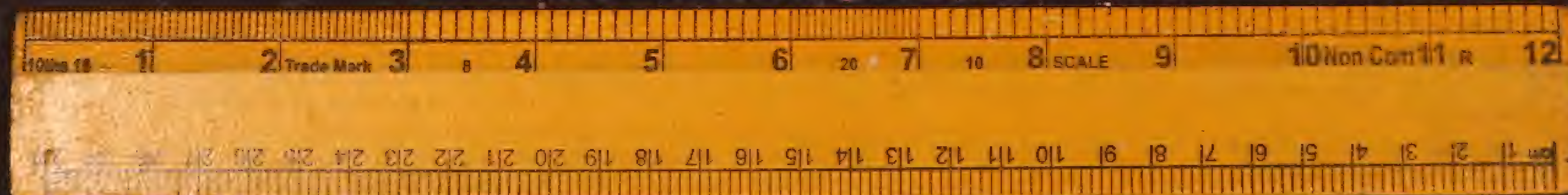
भु०२

ये नमः भगवन्देवदेवेश शूलभृद्वृषवाहन इष्टा
निष्टं समाचक्ष्व मम स्वप्नस्थस्य शाश्वत एकवस्त्रा ज
धालीर्जमनः प्रयतमानसः निशान्ते प्रयतेत।
स्वप्ने शुभे वा यदि वाशुभे ॥ ततः किं कुर्यादित्या
ह ॥ अपरेहनि प्रभाते संभारानुपहृत्य याते
रग्णान् गत्वा वनिप्रदेशे प्रोक्तास्थापयेत् निगी
ताः ॥ अपरे हनि द्वितीयदिने प्रभाते प्रभातसम
ये तस्मिन्नेव वनिप्रदेशे भूस्थाने गत्वा यथोक्तगुण
मयोपयोग्यान् संभारानुपहरेत् ढौकयेत् अत्रा
स्मिनर्थे प्रोक्तामनिगीताम्नितासमहर्षिणा
दुर्गर्गतगीताः कथिताः अपि शाद्वःसंभावनायो
तस्याह ॥ तस्मिन्मंडलमालिख्य कल्पयेत्तत्र मे
दिनीं नानारत्नाकरवतीं स्थानानि विविधानि च
पुरोहितो यथास्थाने नागानन्ताद्यान्विलिखेत् ।
गंधर्वाप्सरसश्चैव मनीन्सिद्धांश्च विन्यसेत् ग्रहां
श्च सहनक्षत्रैः रुद्रांश्च सहमातृभिः स्कंदं विष्णुं
विशाखं च लोकपालान्सुरस्त्रियः वर्णकैर्विवि
धैः कृत्वा हृद्यैर्गन्धगुणान्वितैः यथास्वं पूजयेत्
विद्वान्गंधमाल्यानुलेपनैः भक्ष्यैर्वन्यैश्च विविधैः फ
लमूलामिषैस्तथा पानैश्च विविधैर्हृद्यैः तथाती
वाद्यवादित्रैः ॥ तस्मिन्देशे यत्र प्रयत्नात्
क्रियते पूर्वोहितलक्षणो अभ्यान्तकान्तं कथको
न्यादिके मंडलमालिख्य विरचय्य तस्मिन्नाने
मेदिनीं भूमिं नानारत्नाकरवतीं नानाप्रकारा

श्री वा॰
रा॰ टी॰
३३२

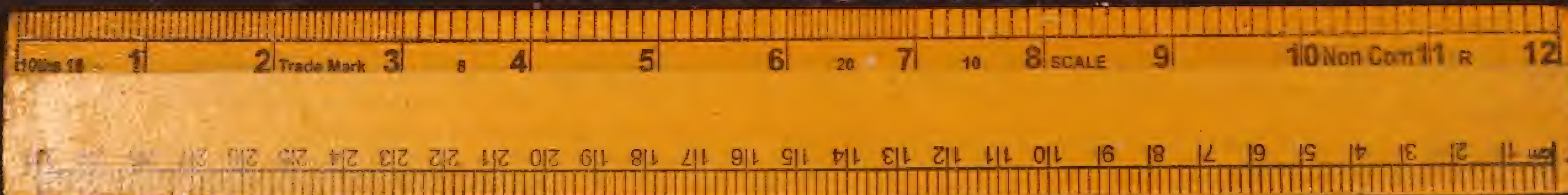
ऐरावतानामाकरउत्पत्तिस्थानेनहिपतेयस्मात्तोन
थामृते बहूनिरत्नानिनजस्थापयेदित्यर्थः तथा
विविधानिनानाप्रकाराणिस्थानानिसन्निवेश
स्थानानिचकारयेत् ततःपुरोहितस्त्वाचार्योना
गान्यन्नगान्यत्नागरकान्नरान्देवायितन्देवादि
षोशेषुयथास्थानेयथाप्रधानानुसारेणचसमा
लिखेत् गंधर्वादेवयोनयः अप्सरसोदेवयोषि
तः मनीन्द्रधीन सिद्धान्देवयोनीश्च विन्यसेत् ग
हानादित्यादीन्ग्रहान् अश्विन्यादीन्नक्षत्रादिभिःसह
तथारुद्रान्देवविशेषान्मातृभिर्देवताभिःब्रह्मादि
भिःसहलिखेत् स्कंदंकुमारं विष्णुनारायणं विष्णु
ऐकेकेदशहेलोकपाला इंद्राग्निप्रभृतयस्तानिवरुण
वायुकुबेरेशानान् सर्वास्तेयोदेवस्त्रियः यथा
इंद्राणीलक्ष्मी विविधैर्नानाप्रकारैर्वर्णैकैधनवि
शेषैः सितरक्तपीतकृष्णैः श्यामिश्रकैर्हृद्यैश्चित्राक्ष
दकैर्गंधगुणान्वितैर्गंधगुणसंयुक्तैः सुगंधैर्वित
थैः तथाभूतैःकृत्वा ततोविहायेदितोगंधैःसुगं
धैः हृद्यैर्माल्यैः स्त्रग्भिरनुलेपनैः समालभेत्रैधूप
स्वपूजयेत् स्नर्चयेत् एतदुक्तंभवति योयस्मिस्था
नेलिखितोवर्णितस्तावेणतत्तदेवतंधर्मात्मतत्ते
पैर्लयस्थाहैःपूजयेदर्चयेत् तथाभक्ष्यैर्विविधैर्नै
नाप्रकारैर्मोदकोत्पाटिकापूपादिभिः सुरेश्चना
नाप्रकारैरोदनपायसादिभिःफलैः श्रीफलादि।
भिःमूलैःप्रसिद्धैः सामिषैर्मांसैर्विविधैर्मांसाद्य

कावेदृशैर्हृद्यचोदकैःपानैरमदकैः तथाम
रयामध्येनहीवेणादुर्ग्यैनामवेन आदिग्रहणा
लेह्यपेयचोष्यादिभिरन्नैश्चपानविशेषैःपूज
येत् ॥ अतःपरंपूजांकथयामीत्याह ॥कथ
याम्यतःपरमहंपूजामस्मिन्यथाभिलिखिता
नां ग्रहयज्ञोयःप्रोक्तोविधिग्रहाणांस्मृतेयः।
मांसौदनमयोयः पिष्टादिरित्तनयदात्वाह
स्याःसुमजनोजनतिलैःपितरोमांसौदनेस्था
पि ॥ तामपुत्रभिमन्यन्तभिर्गंधैश्चपुष्पमा
ल्ययुतैःअसेचकवर्णैस्तिलमधुरेणचाभ्यर्चये
न्नागान् ॥ यथास्थानेस्थितमाल्यैर्विविधार्वैस्त्र
तिष्ठमाणेषु गंधर्वानप्सरसैर्गंधैर्माल्यैश्चसुग धैः
धैर्बालसर्वेवर्णकवलिभिःपूजास्मैषु सर्वे
षां प्रतिसरवस्त्रपताकाभूषणयज्ञोपवीता
नि ॥ कथयामीति अतोस्मात्परमनंतरमह
माचार्योस्मिन्मंडलेयथाभिलिखितानां सम
स्तानांपूजामर्चांकथयामिवक्ष्यामि ग्रहाणा
मादित्यादीनांयाग्रयोगग्रहयज्ञेयोविधिःप्रोक्तः
कथितःसएवात्रवक्तव्यः तद्यथा याज्ञयोग्र
हयज्ञेतत्राचार्यामयीसमिधःपलाशिका
समिन्धुक् मासिर्वेश्चाहूलेनिचमेदोर्कोगेश्वाःमहाग
रुणां मापानसीतिलाल्वकनकोचनकादि
हार्यभोज्यविधिः तकुलाकोंगरुपलाशाशा
ल्यकीकुसमपमादि ग्रहशांतमेभिनेभ्यादि

ग्रेभ्यो दद्यात्‌ हिमाहिताग्निभ्यः देयाद्भवकनकमही
सहस्राकिरणे सम्यक्‌ हि पेयमादि मांसोदनमथा
ये इति पिशाचादेवेभ्यः दितितनयो दैत्या
दानवायनजपुत्रास्तु मांसेनाभिषेणोदनेन
भक्तेन मद्येन घीधृताच पूज्या ग्रर्चनीयाः श्रा
दिग्रहणान्तरामवैः तथा पितरो व्यंजनेन स्वे
ह्रदानेन तिलतैलाभ्यंगेन ग्रंजनेन कज्जलेन।
च तिलैः मांसोदनेन च एते पूज्याः सामयजुर्भि
विति मनयोऽश्व य सामभिर्यजुर्भि ऋग्भिस्तु न
या गंधैः सर्वौषधैर्धूपमाल्ययुतैर्धूपैर्गुग्गुलप्र
भृतिभिर्माल्यैश्च स्रग्भिः सहितैः तथा नागान्य
नुगान त्र्युकवर्णैश्च वहूनां वर्णानामश्रुः सं
योगानानेकवर्णा दिमधुरे नाहमधुनाज्येनेन पार्क
वयाचेत्यर्थः एतैः पूजयेत यथा या ग्रहतिमान्यदि।
लिदिव्यालेखाद्यूपेतामेन हुतेना हुतिभिर्होमे।
मोक्षैः स्वाभिः स्तुतिभिः सौधैः प्रणामेन नमस्कारे
स्तु पूजयेत गंधर्वाप्सरसस्तु गंधैः सुगंधद्रव्यैः
माल्यैश्च स्रग्भिः पूजयेत स्वगंधैः शोभनगंधैः
पूर्वाप्सरसां नक्षत्रार्णिकबलिभिः पूजयेत सर्वत्र
ग्निकेचेद्रुवर्णिके श्वबलिभिः पक्षादैवेकुद्रव्य।
मिश्रितैस्तु पूजयेत सर्वेषां मंडले यथाभिलिखि
तानां देवविशेषाणां पूजामंत्रान्समेत्य कारयेत न
यापुलिसमंतरां नवान्तक्रमेण रक्षेत्तत्त्वस्व
सस्वरं पञ्चाकाशुजः भृत्यानामलंकरणं यत्नाप

वीतस्यप्रसिद्धे एतानि च सर्वेषामभ्येसेत्‌ ॥ ततः
किं कुर्यादित्याह ॥ मेडुलपश्चिमभागेकलाग्नि
दक्षिणेपथवेद्या आदद्यात्‌ स्त्रीभागद्वर्भादीन्वीन
गर्भाश्च ॥ मेडुलस्य पश्चिमभागे पश्चिमायां दि।
शि दक्षिणेपथ वद्दक्षिणभागे वेदिं कुर्यात्‌ वेदील
क्षणमस्माभिः प्रागुक्तं नीराजने तस्यां वेद्यामग्नि।
ग्निं कृत्वा स्थानेकलां प्रज्वाल्य ततः कुंभाराणां पर्यो
णिकानादद्यात्‌ ढौकयेत गर्भादीन्वीनस्त्रिन्नाः
न्नगर्भायाभैरविहितास्ताहरेत प्रसान्किमित्याह ॥
लाजास्यान्तदधिमधुसिद्धार्थकगंधस्सुमन
सो धूपः गोरोचनोजनतिलाः स्वर्तेज मधुरा।
णि च फलानि ॥ सच्चलस्यपायसस्य चतस्रश्र
रावाणि तेषु सं भावैः पश्चिमवेद्यां पूर्ण कुर्यात्‌ तस्या
तस्मा वेदी लाजाः प्रसिद्धः आज्ये घृतं सृतना
यवाः दधितीरविकारः मधुमाक्षिकं सिद्धा
र्थकाः गौरसर्षपाः गंधाः सुगंधद्रव्याणि सुम
नसः पुष्पाणि धूपः प्रसिद्धः गोरोचना गोपि
त्तसंभवः ग्रंजनं प्रसिद्धमेव तिलाः तथा सर्व
त्रानि खिन्नानि [illegible] अन्यत्रानि यानि म
धुराणि फलानि तथा तत्र [illegible] मंडले सह्नुतस्य
च्युतसहितस्य च पायसस्य च शरावाणि म्नानि
यानि पात्राणि [illegible] पूर्णानि दानव्यानि तेषु
सं भावैः पूर्वोक्तैः पश्चिमायां वेद्यां पूर्णां कुर्यात्‌
यतः सामवेदी स्नानस्य तस्मात्‌ पुष्पस्नानेकार्य।

श्री·भा
ग·टी·
२२४

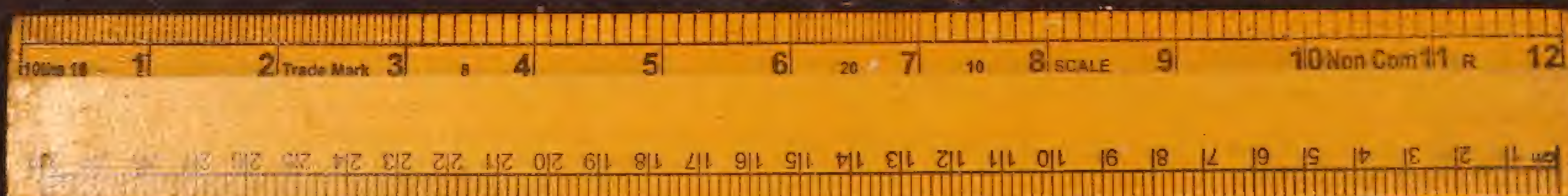
त्यर्थः ॥ ततः किं कुर्यादित्याह ॥ तस्य कोणेषु ह
व्याकलशान्सितसूत्रवेष्टितग्रीवान् सतीर्थहत
पल्लवफलापिधानान्वस्त्राद्य ॥ पुष्पस्थानवि
निक्षिप्तान्पूर्णान्भस्मासवर्त्मासु पुष्पस्थानदृष्ट्वा
प्यकैश्यान्दूरगतानि ॥ तस्यावेद्याकोणेषु हेषु
चतुर्षु स्फानमभ्रान्कलशान्रत्नान् सितसूत्रवे
ष्टितग्रीवान् सितेन सूत्रेण वर्णेन वृहेण तेन तावे
ष्टितो ग्रीवाकंठावस्थितो एतान्नयाभूतान्स्थाप
स्थापयित्वा कीदृशान् सतीर्थहतपल्लव।
फलापिधानान् सतीर्थहृतासु कोटयस्तेषां पप
ल्लवाश्चाभिनवपत्राणि तेषां तान्यच फलानि ता
न्येव वासमंतात्पिधानमाच्छादनं येषां तान् पुनश्च।
कीदृशान् पुष्पस्तोत्रैर्विविधैर्भस्माजेन
नापूर्णान्स्म भवितान्सवस्त्रान् रत्नसहितांश्च ग
तेषु तानि यानि महर्षिभिः कथितानि पुष्पस्त्रा
नार्थं इत्याध्याहृत्यान् पोकयेदिति तथा सह
दुर्गाः कलशैर्हमताभ्रैस्नु रजतैर्मृण्मयैर्वा
सुत्रैः सितैर्वेष्टितग्रीवैश्चंदनागुरुचर्चितैः प्रवालह
लपैश्चफलपुष्पसमन्वितैः पुष्पतोयेन संपू
र्णैर्वस्त्रगर्भैर्मनोहरैरिति ॥ अथ पुष्पस्नानद्र
व्याण्याह ॥ ज्योतिष्मतीत्रायमाणाभयामपरा
जिता जीवाविष्णुक्रांताशतसमंगाविजयो त
था सहोजा सहदेवी च पूर्णकोशा शतावरी स
मुद्भिष्टकाशिवाभद्रा तेषु कुंभेषु विन्यसेत् ब्राली

देमा समंगा चैव सर्वबीजानि कोचनीम् मेगल्यानि
यथालाभं सर्वौषधिरसोत्तथा रत्नानि सर्वगं
धाश्च बिल्वं च सविकंकतम् प्रशस्तनामा नो
षध्यो हिरण्यं मंगलानि च ज्योतिष्मती स्वप्रसि
द्धा त्रायमाणा प्रसिद्धा अभया हरीतकी अप
राजिता श्रामी जीवा जीवंती विष्णुक्रांता वि
ष्णोः पादौ प्रसिद्धा समंगा वत्सनेजिका विजया
वचा सहोजा रूपोली सहदेवी प्रसिद्धा पूर्ण
कोशा प्रसिद्धा शतावरी प्रसिद्धैव अरिष्टको
प्रसिद्धा शिवा प्रसिद्धा भद्रा वला एता ओषधी
लेषु प्राग्गृहीतेषु कुंभेषु विन्यसेत् त्सिपेत् ब्राली
प्रसिद्धा देमा कपूर्गलेत्सोरकमिति प्रसि
द्धं समंगा प्रसिद्धा के चिदेदिकाली सिंचेति सर्वा
णि च बीजानि कोचनी से प्रसिद्धा अन्यानि मंग
लानि दध्यक्षतसमनसादीनि यथालाभमेता
नि द्रव्याणि यावति प्राप्यंते तावंत्येव ग्राह्याणि
नात्रैषां विकल्पः सर्वौषधयो लिः शेषा रसा
श्च सर्वं एव मधुराम्लकषायतिक्तकटुकक्षाराः
रत्नानि माणिक्यविद्रुमाणि सर्वगंधाश्च निःशेषस
वेष्टद्रव्याणि बिल्वी श्रीफलं सविकंकतं वैक
ङ्कतं नकलेन सह प्रशस्तनामा यास्तौषधयः य
था जया जयंती जीवंती जीवपुत्रा पुत्रजीवादि
स्त्रकोना च कां कावागहीलवण हिरण्यं सुव
र्णं दयोधानवः मंगलानि च मंगलवंतो यथा

श्री॰
ग॰टी॰
२२५

तितयाम्भोतेवनामसंघपाहूर्वाहस्तिमहमित्येवमा
हि ॥ ततः किं कुर्यादित्याह ॥ प्राशावनडुहश्च
र्मंजरयामहतायुषः प्रशस्तलक्षणभृतः प्रा
चीनग्रीवमास्तरेत् ॥ ततो वृषभस्योपरि च
र्मणोपरि मतुं सिंहस्याथ तस्योपरि व्याघ्र
स्य च ततः परं ॥ चत्वारि तानि चर्माणि तस्या
वेद्यामुपास्तरेत् शुभे महूर्ते संप्राप्ते पुष्ययु
क्ते निशाकरे प्राशेषु प्रथमं मनडुहो बलीवर्द
स्य चर्म अजरया व्याधिकेन मृहतायुषो मृतस्य
कीदृशस्य प्रशस्तलक्षणभृतः प्रशस्तानि शोभ
नानि लक्षणानि यो बिभर्ति धारयति त
स्य तस्य प्राचीनग्रीवं पूर्वाभिमुखकंठमास्तरेत् आ
स्तारयेत् ततोऽनंतरं योऽयं सहस्र मस्योपरि तं लो
हितवर्णं चर्मास्तरेत् तमास्तीर्य मास्तरेत् हितीयं
नहनेनतं सिंहस्य चर्म तृतीयमास्तरेत् ततः
परे च तृतीयाद्व्याघ्रस्य चर्मास्तारयेत् तस्मिन्काले नि
शाकरे चंद्रे पुष्ययुक्ते पुष्यसंयोगी नाशकृतमी
यस्यो शुभे च महूर्ते दणे संप्राप्ते ॥ ततः किं कु
र्यादित्याह ॥ भद्रासनमेकतमेन तु कारयेत्क
नकरजतताम्राणां दीवतकरि निर्मितं वा
विशेषं च मेरामसूपरि ॥ त्रिविधमलक्ष्मशो
हलः पादाधिकोवहस्त मुक्त्य मंडलिकानां
पूर्वजित्सकलराज्यार्थिनां शुभदः ॥ कनक
रजतं रमते कर्णे ताम्रप्रसिद्धे पर्यकतक

रजततात्राणामेकतमेनामतमेन भद्रासनं
भद्रपीठं कारितं निर्मितं अथवा क्षीरतरवः
क्षीरवृक्षास्तरवः कपित्थलोइंबराश्वत्थैर्निर्मितं
तन्मयं तथाभूतं तेषां प्राग्रक्तानां चतुर्णाम
ग्रेपरि स्थितानामपरि विन्यासेस्थाप्य त्रिविध
त्सेोच्छ्रायइति तस्य भद्रासनस्य त्रिविधस्त्रिप्र
कार उच्छ्राय उक्षु हस्तश्चसमोमांडलिकानां रा
ज्ञां शुभदश्च प्रदः पादाधिको हस्तस्त्रिपादे
गुलानीरुध्यः अनेनजितेविजिगीषूणां राज्ञां
शुभप्रदः अर्धयुक्तो हस्तः सार्धः समः सामस्त
राज्यार्थिनो राज्ञा विराजे विणो राज्यो शुभदः
ततः किं कुर्यादित्याह ॥ अंतर्धाय हिरण्येन तो
परि वेशान्मेरेश्वरः समना: सचिवामेपुरोहित
दैवज्ञैरेवकल्याणनामभिः ॥ तत्रतस्मिन्भ
द्रासने हिरण्यं सुवर्णमंतर्धायाभ्यंतरे निधा
नरेश्वरो राजा सुमनाः प्रसन्नभवति तदुपविशे
द्व्यारोहेत् सचिवैर्मंत्रिभिरमात्यैर्विप्रस्तल
वैधुभिः पुरोहितेनाचार्येण दैवज्ञेन दैवज्ञः
सांवत्सरिकः उत्साने पतेहितः समायुक्तः तथा
अन्यैश्चापरैर्जनैः कल्याणनामभिर्हितः परिवृ
तः कल्याणनामानः शुभनामानः यथा ज
यराजः सिंहराजः वंधराजः वाहुराजः इ
त्येवमादिभिर्नृपो राजेत्याह ॥ वैदिज्ञन
पो रविशैः प्रबुद्धवणा हवेद मित्रीयैः सह

श्री·वा·
रा·टी·
३३९

देशाशहत्वर्यमंगलशाहैः हतानिष्टः ॥ वेदिनश्चा
तुकाविनः वैदिजनन्तथा यौवैशुनगैः विप्रा
ह्मणैरेवनैर्कीदृशैः प्रयुक्तपुण्याहवेदनिर्घो
षैः प्रकर्षेणचुहुडछोषितः पुण्याहशब्दोवेद
शाहस्वैः एतेनपाण्डरंगशाहत्वर्यमंगलशा
हैः नहमत्दंगशाहत्वर्यशाहैर्यमंगलशाह्नाव
ह्नैः नेनेनेहंतोविनाशितोनिष्टोभ्रमःशाहोयस्मस
तथाभूतः ॥ ततःकिंकुर्यादित्याह ॥ ग्रहनदो
मनिवसनेपुरोहितःकेवलेनसचुर्धृतेनव
लिवृजं कलशैरभिषिंचेत्पूर्वःपूर्वोक्तैः ततः
पुरोहितोराजानामभिषिंचेत् कीदृशेराजाने
सुवहृतदोमनिवसने ग्रहतेनवंवैसेत
साहृतेनिवसनेवस्त्रेयस्मनथाकृतबलिपू
जो कृतोवलिरूपहारः पूजार्चापूर्वायेनतेन
कथमभिषिंचेत् केवलेनवैयाकेनमन्त्राय
कुम्भादयिताकैरभिषिंचेत कलशैःसर्वैषःपू
र्णैःशुनपविपूर्णैः कृतैरिनर्घैः ॥ अथकलशा
नांशुनपरिमाणमाह ॥ ग्रहावहाविंशतिरहुशानव
प्रमाणमाह ॥ ग्रहावहाविंशतिरहुशानव
धिकलशायविमाणंग्रधिकेधिकेग्रणोनव
मर्धेतदेवमनुनिमीतिः ॥ ग्रहार्विंशतिर्वा ग्रह
शानमष्टाधिकेशतेवाधनत्कूलशानांपरिमा
णे ग्रधिकेधिकेकलशाप्रविमाणेगुणेन
देगुणाधिकं ग्रवहृताभिषेकेमेत्रोयमनि।
मीलोमनिनाहद्रागेणगीनउम्बलेनवाह

ग्राम्येनेत्रःसमहिस्वमाम्येपापहरंपरे ग्राम्येस
राण्णमाहारमाम्येलोकाप्रतिष्ठिताः ॥ भौमान
विदेदिकेवायनेकल्मषमागते सर्वेतदाम्यं
स्पर्शात्प्रणाशमुपगच्छत ॥ ग्राम्येहनेतदेवते
नःसमहिष्टकथिते तथाग्राम्येपरंप्रकृष्टपा
पहरंकल्मषनाशने ग्राम्येसरणोदेवानामा
हारभोजने ग्राम्येलोका भूलोकादयःप्रतिष्ठि
ताःस्थापिता नेनवकल्मषंयत्पापंदिव्यंगृह
नक्षत्रविकारजं ग्रांतरिक्षमुल्कानिर्घातप
वनपरिवेशागंधर्वपुरेंद्रचापादिजातं भौमं
वाचरक्षिरोद्भवमागतेप्राप्ते तत्सर्वमाम्यस
स्पर्शात्छुतस्पर्शमात्रादेवप्रणाशमेतयम्।
पगच्छतप्रयात ॥ ततःकिंकुर्यादित्याह ॥
केवलमपनीयततःपुष्पस्नानोतुभिःसफल
पुष्पैः ग्रभिषिंचेत्मनजेंद्रपुरोहितोनमेत्रेण
ततोनेनरेकेवलमपनीयापास्ततःसफल
पुष्पैः फलपुष्पसहितैः पुष्पस्नानेतुभिः पु
ष्पस्नानद्रव्यपुर्णैजलैःपुरोहितेनवायोमन्त्र
नेंद्रराजानमनेनमंत्रेणाभिषिंचेत् ग्रभिषेकं
कुर्यादिति ग्रथतमेवस्नानमेत्रमाह ॥ देवा
स्त्वामभिषिंचंतयेचसिद्धापुरातनाः ब्रह्मा
विष्णुश्चरुद्रश्चसाध्याश्चसमरुद्गणाः ग्रादि
त्यावसवोरुद्रा ग्रश्विनौचभिषग्वरौ ग्रदिति
र्देवमातानाश्वाहासिद्धिःसरस्वती कीर्तिर्लक्ष्मी

श्री.वा.
ग.दी.
३३७

धृतिश्रीश्चसिनीवालीकुहूस्तथा दनुश्चसरमा
श्चैवविनताकद्रुरेव च देवपत्न्यश्चयानोक्ता
देवमातरएव च सर्वास्त्वामभिषिंचंतुसदाराश्च
तपोधनाः वैमानिकास्सुरगणास्मनवःसागरैः
सह सरितश्चमहाभागानागाःकिंपुरुषास्तथा।
था वैखानसामहाभागाद्विजवैखानसाश्चये स
प्तर्षयःसदाराश्चध्रुवस्थानानियानिच मरी
चिरत्रिपुलहःपुलस्त्यक्रतुरंगिराः भृगुःसनत्कु
मारश्चसनकोथसनंदनः सनातनश्चदक्षश्च
जैगीषव्योभगंदनः एकतश्चद्वितश्चैवत्रितो
जाबालिकश्यपौ दुर्वासादुर्विनीतश्चकंडुः।
कात्यायनस्तथा मार्कंडेयोदीर्घतपाशुनः
शेपोविदूरथः ऊर्वःसंवर्तकश्चैवच्यवनोत्रि
पराशरः द्वैपायनोयवक्रीतोदेवराजःसह
नुजः पर्वतास्तरवोवल्ल्यःपुण्यान्यायतनानिच
प्रजापतिर्दितिश्चैवगावोविश्वस्यमातरः वा
हनानिचदिव्यानिसर्वलोकाश्चराचराः अग्न
यःपितरस्ताराजीमूताःखंदिशोनलं एतेचा
न्येचबहवःपुण्यसंकीर्तनाशुभैः तोयैस्त्वाम
भिषिंचंतुसर्वोत्पातनिवर्हणैः यथाभिषिक्तो
मघवानेतैर्मुदितमानसैः ॥ कश्यपेनाभिषि
क्तोद्यःसर्वोपलब्धाप्रिंदत्तस्त्रिंशुक्ल्यारन्नाय
विविद्याख्यापनेसर्वदेवास्त्वांनृपमभिषिंच
न्तुयेचसिद्धादेवयोनयःपुरातनाश्चिरंतनाः

कल्याणाःसदाःसाध्याःसमरुद्गणमरुतोगा।
णोवायुःसमेदैःसहिताःभिषग्वरौवैद्यप्रथा
नावृषिमौ अदितिर्देवमाताचसुरजननीसा
ह्यादेवता सिनीवालीह्यपचेंद्राग्रमावस्या
यमाप्रभानेहाणीहृपणे नक्षत्रपाकराः प्र
मावस्याऊर्ध्वस्याप्रभाचैद्रमानहृपणेद
नुप्रभृतयःकश्यपपत्न्यःदेवपत्न्यःसदाराः दे
वमातरःसुरजनन्यः एताःसर्वास्त्वामभिषि
वंत दिविभवाःदिव्याअप्सरसोगणास्सम्हा
नेत्राणि अश्विन्याद्याःसप्तविंशतिमहांताः
लग्नाःएताहोराणि तेषांग्रहसमयःसंव
त्सराणिद्वादशादिनेशाःसर्पोहृयःसमग्रहाः
कल्याणाःकलावपताकालक्षणानि एतेउत्के
ग्रन्येपरेचमनयोमहर्षयोवेदव्रतपरायणा न
रासक्ताः सशिष्याश्चाद्यसहिताः सदाराःसक
लत्राः तपोधनास्तपप्रधानस्तनपस्विनः वै
मानिकावैमानेनयेयांतिसनयःसागरैःसम
द्रैःसहिताःसरितोनद्यामहाभागाःप्रधानाः
नागाःकिंपुरुषाःकिन्नराः वैखानसावैदायसा
इतिसत्यादिकनामहाभागाद्विजानामुनीनां
सप्तर्षयोमरीच्यादयःदक्षवसप्तर्षिचारोउ
क्ताः सदाराःसपत्न्यःध्रुवस्थानानिध्रुवप्रदे
शाः मरीच्यादयोमनयःदीर्घतपाअत्रिविशो
द्वैपायनोव्यासः देवराजइंद्रःसहानुजेन

तृभिः सहजीमृतामेता: ते नभः दिशश्चाशाजल
मद्रके पतेयुत्रकालयाश्रवे पवेव हवः प्रभूता
पुण्यसंकीर्तेनापुण्यपवित्रे संकीर्तनेनयेषा
नेनयाभूताः प्रभैः पवित्रेलोये जलेत्वा सभि
षिंचेन् किंभूतैः सर्वोत्पातनिवर्हणैः सर्वेषा
मुत्पातानां यादिनिवर्हणानि नाशकर्माणि।
नैर्निर्घोषाणि हृनिवारणैः यथा येन प्रका
रेणानेप्रोक्तैः देवदेवतामृतिभिर्मुदितमानसै
प्रहृष्टचित्तैर्महत्वानिद्रः पूर्वमभिषिक्तैः न
थानेत्रभिषिंचेनृइति ॥ अन्यत्तेत्रानप्याह
दूत्येतैश्चान्यैश्चाप्यथर्वकल्पाहितैः सरुद्गणैः
कुष्मांडमहाशेहिणजुवेरहृदयैः समन्ताद्वृ॥
इत्येवंप्रकारैर्वेनमैत्रैस्तथान्यैरथर्ववे।
कल्पाहितैरथर्वकल्पनिर्दिष्टैः सरुद्रैरुद्रगण
सहितैः एकादशानुवाकात्मकाः कुष्मांडैः प
इनुवाकात्मकाण्डाः महाशेहिणेनमंत्रेण कु
वेरहृदयेन मंत्रेणाश्च वा ॥ ततः किंकुर्यादित्या
ह ॥ आपो हिष्ठेति तिसृभिर्हिरण्यवर्णेति च
नसृभिर्जपेत् कार्पासिकवस्त्रयुगं बिभ्रयाद्बा
रयेत् कार्पासिके यतेनान्यवस्त्रयोर्परिहा
रः कीदृशो आपो हिष्ठेति ऋग्भिस्तिसृभिर्जपे
त्तथा हिरण्यवर्णेति ऋग्भिश्चतसृभिर्जपे
वै भूयो हिरण्यहिरण्यवर्णेत्याद्यापद्वहणे
ततः किंकुर्यादित्याह ॥ भुक्त्वा दूरोत्तथा हेत

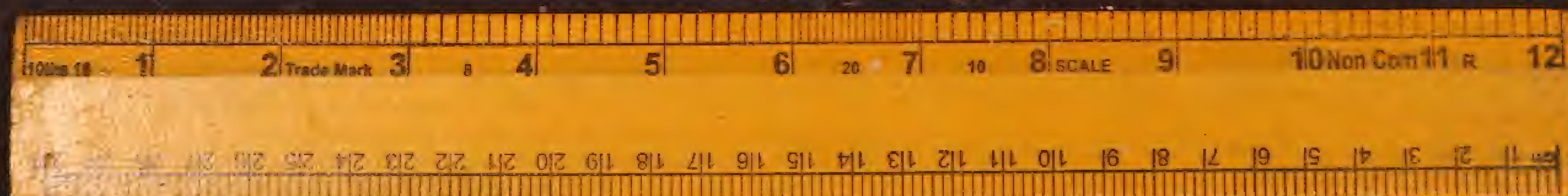
त्वा तो नरा
धिपतिः मूलं
ततो नराधिपतीश
जातात्मः कृतत्वानः
कार्पासिकवस्त्रयुगं
बिभृयात् =

वोतोभवेद्देवगणविशान् लुब्धनायुधानिच
ततः सपूजाप्रयुंजीत ॥ ततोनृपः शुक्लाहसे
ल्वेषाहेमुमहावतेः पुष्टकायदेवान्सुरानानू
नुपाध्यायान् विप्रान्त्राह्मणान भयैसंपूज्य
तथा छत्रध्वजायुधानिच छत्रमानपत्रध्वज।
श्रिकमायुधंखड्गादि एतानि संपूज्य ततोनेन
देवपूजामात्मीयइष्टदेवताचीप्रयुंजीतकारये
दित्यर्थः ॥ ततः किंकुर्यादित्याह ॥ आयुष्यंव
वेमसयसाघाभिर्वृगिभिरेताभिः परिजपेद्वेज
पिकेन वेविदध्यादलंकारं ॥ ततोनेनरेने वम
भिनवमलंकारं विभूषणादिकं वैजयिकं वि या
वहे विदध्यादुारयेत् कीदृशं आयुष्यं वर्चसंपा
यस्याघाभिरेताभिः षड्भिर्वृग्भिः परिजप्तमभिमं
ते ॥ ततः किंकुर्यादित्याह ॥ गत्वाद्वितीयवेदी
समुपविशेच्चर्मणामुपरिराजा देयानिचैवच
र्मोणुपर्युपर्यवमेतानि ॥ वृषस्य हेमदेशस्य
कृतो वृषभस्यच तेषामुपरिसिंहस्यव्याघ्र
स्यचततः परं ॥ ततोद्वितीयवेदीं दक्षिणगत्वा
प्राप्य तत्रच राजान्नुपस्तु र्मणामुपरिसमुपवि
शेतिष्ठेत् तथोपर्युपरिचर्माणयनेन प्रकारे
णैतानि चर्माणि यानीतानीत्याह
वृषस्येति वृषस्य बलीवर्धस्य सेवधिपश्चमेद
यात् तस्योपरि वृषदंशस्य मार्जारस्य तस्योप
रिसिंहस्यगतानेः तस्योपरि वृषभस्य च व्याघ्र

श्री वा॰
ग॰ टी॰
२३५

तेरेव तेषां सर्वेषामुपविश्य सहर्षैः ततः पवे।
तस्योपरियाञ्चमेति ॥ ततः किंजयोदित्याह ॥
गुरुस्थाने तहूयात्पुरोहितोग्निमसमित्तिलघृता
द्यैः त्रिनयनप्रहृष्टस्मातिनारायणान्तिग
तिशभिः ॥ पुरोहितश्चाचार्यो सूर्यस्थाने प्रधा
नस्थाने दादिणस्थानमितग्र्यैः समित्तिलघ्
तार्यैः समिद्भिः तिलैर्घृतैराज्येन च श्रादिग्र
हणाद्रेमसुग्रातिकैः फलादिभिरग्निज्वहूया
त् त्रिनयनो रुद्रः शक्रः इंद्र हस्मातिर्देवगुरुः
नारायणो विष्णुस्तिन्यग्निर्वायुः पञ्चमेवधि
त्मायाश्च बलाभिः प्रवेश्य ॥ इंद्रध्वजनिर्दिष्ट
त्याग्निनिमित्तानि देवं हूयात् कृत्वा शेषसम
त्रिपुरोहितः प्रांजलिर्हूयात ॥ देवविस्तारं
त्मविकः इंद्रध्वजो कान्याग्निनिमित्तानान्याग्निलद
णानि हूयाद्देन तद्यथा स्वाहावसानसमये।
स्वयमस्त्वलार्चिः स्निग्धः प्रदक्षिणशिखो हुत
भुक्कुवपस्यगागदिवाकरस्य तास्वलचारुहारो।
भार्गीतसहूरघ्रानावप्राणे करोति ॥ एतत्सर्वे
विचार्य प्रशेषसमाप्तिं सर्वकर्माणि परिसमा
प्तिं कृत्वा ततः प्रांजलिः पुरोहितो जलिं कृत्वा
प्रार्थयेद्देवमूर्द्वयानवदेन ॥ किंतदित्याह ॥
गान्तदेवगणाः सर्वे पूजामादाय पार्थिवान् सि
द्धिं दत्वा नृपमलां पुनरागमनाय च ॥ सर्वे देव
गणाः स्वरसग्रहाः पार्थिवाद्वात्तः पूजामादाय

वोस्महीत्वा तस्य विपुलो विस्तीर्णां सिद्धिं दत्वा पु
नर्भूयश्चागमनाय च यो तव जन्म ॥ ततो राजा
किं कुर्यादित्याह ॥ नृपतिस्ततो देवज्ञे पुरो
हिते चार्चयेद्दत्नैः वस्त्रभिः शून्यो च पृथ्विणी या
न्यायोविते श्रोत्रियप्रभृतीनां ॥ ग्रंतोनेतरे प्र
भृती राज्ञा देवज्ञेसावत्सरिके पुरोहिते वाचा
र्येव्हभिः शभ्रौर्विशेषैर्नैरचयेत्पूजयेत् त
था मुन्यस्तदिलीयाम्लदिताण्डोहास्याणोविते ऊ
लशीलपाठश्रुतानुसारेण श्रोत्रियप्रभृतीन्य
जमानाग्निहोत्रस्वार्चयेत् तथाच वृद्धगर्गः
दत्वाविशेषान्नोमेषोगावो होमयदि श्रवक्ताः व
स्तु युग्मसमहीरूपेणेन भक्ष्यं वृद्धभोजनं शोत्व
भीतीस्त्रवेर्देवे यगीतैः शुभं मनोहरैः सप्रवि
शेत्ततो राजा सचिवैः परिवारितः श्वेतवेज
रमारूढः श्वेतसच्छम्रप्राप्तिगा श्वेनवंदनालि
प्तांगः श्वेतांबरधरः स्रोक्तः पुरस्ता हिकेरे हिते
सापितिदेस्तु पूजितः ॥ ततः किं कुर्यादित्याह
दत्वाभयं प्रजानामात्मानस्यानग्न्निरसमप
प्लुत वेधनमोदं कुर्यादस्यैतरदोषहत्तये
ततः प्रजानां लोकानामभयं दत्वा श्रावात्।
स्यानगाश्रयस्यानशामान्यपृष्टग्रागारीन्द्रिह
स्याविसर्च्य ततो वेधनमोदं कुर्यात बंधनस्था
नान्युक्तशास्यविसर्जेत किंनानिनवरेशमहा द
जैमसमंते तेर्नृपस्य श्रीमेत्तः पुरोवाय वैरोषः

पुष्य

प्री·वा·
रा·टी·
२५०

हतैः तान्वर्जयित्वित्यर्थः ॥ अथ पुष्यस्नानमाहा
त्म्यमाह ॥ एतत्प्रयुज्यमाने शान्तिपक्षार्थे सं...ड्रे।
करे पुष्ट्यादिनार्थफलदै पापी शान्तिः पुरा प्रो
क्ता॥ एतत्स्नाने शान्तिपुष्ट्यपुष्य शान्ति प्रयुज्यमा
ने क्रियमाणे सुखयशोर्थवृद्धिकरं सुखस्य य।
शसोर्थस्य वृद्धिकरं भवति पुष्ट्यादिना ग्रन्थेऽ।
यमाणमर्थफलं यथोक्तान्फलान्ददाति या
धीशान्तिः पुष्यनक्षत्रेण कृता पापी यो णिमा सं
च परा शक्रस्य प्रोक्ता कथ्यते ॥ अथ केषु के
षु कालेषु पुष्यस्नानं कार्यमित्येतदाह ॥ राष्ट्रोत्पा
तोपसर्गेषु राहोः केतोश्च दर्शने । ग्रहाभ्यर्दने।
चैव पुष्यस्नानं समाचरेत् ॥ राष्ट्रोत्पातेषु दि
व्यान्तरिक्षभौमेषु तथा उपसर्गेषु एवं दुष्वेषु
व्याध्यादिषु राहुदर्शने सूर्यग्रहणे चन्द्रग्रहणे।
च केतुदर्शने केतूदये ग्रहावर्दने ग्रहयुद्धे चै
वमनेन प्रकारेण सततं पुष्यस्नानं समाचरे
त्कारयेत् ॥ अन्यच्चाह ॥ नास्ति लोके स उत्पा
तो यो ह्यनेन न शाम्यति मंगलं चापरं नास्ति यद
स्मादतिरिच्यते लोके स उत्पातो नास्ति न विद्यते।
योऽनेन पुष्यस्नानेन न शाम्यति न शममेयात् ने
गच्छति शान्तिं नीयत इत्यर्थः ह्यपरस्मादपि अस्मात्पुष्य
स्नानाद्यदतिरिच्यते श्रेष्ठतरं तदपरं मंगलं न
गलं नास्ति न विद्यते तथा च बृहद्गर्गः प्रति
पुष्येण यो राजा स्नापीत विधिपूर्वकं तस्य रा

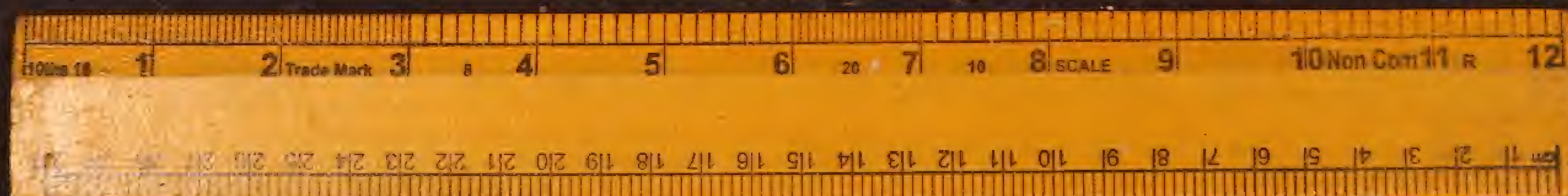
घि

ष्ट्रे न सीदन्ति संत्याये जन्तवो भुवि ॥ अथान्यत्पुष्य
स्नानमाहात्म्यमाह ॥ अ...राज्यार्थिनो रा
ज्ञः पुत्रजन्मवको ततः तत्पूर्वमभिषेकव
विधिरेष प्रशस्यते ॥ राज्ये वपस्याधिराज्या
र्थिनो राज्यमिच्छतः पुत्रजन्म सततमभवंचको
ततः समभिलषितस्तत्पूर्वं तत्सर्वं स यो भिष
कस्तस्मिन्नप्यभिषेके एष एव विधिः प्रशस्यते
स्थाप्यते इष्यत इति यतो भी ह्यमभिलषतः कि
ल्विषत यार्थिना गालिके स्नानेऽवतीति स्थितिः
॥ अन्यदप्याह ॥ महेन्द्रार्थमुवाचेदं बृहत्की
र्तिर्बृहस्पतिः स्नानमायुष्यजाहृद्धिः सौभाग्य
करणं परं ॥ इदं स्नानं बृहस्पतिः सुरगुरुः बृ
हत्कीर्तिविपुलकीर्तिर्महेन्द्रार्थं देवराजस्य
नार्थमुक्तवान् कीदृशं आयुष्यजाहृद्धिःसौ
भाग्यकरणं परं आयुर्वाजीविनस्य प्रजानां स
न्तानोपवृद्धिकरोति सौभाग्यकरणं परं प्रकृ
ष्टं ॥ अन्यदप्याह ॥ अनेनैव विधानेन ह
स्त्यश्वं स्नापयीत यः तस्यामयविनिर्मुक्तं प
रां सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ योऽपरानेनैव पूर्वो
क्तेन विधानेन हस्त्यश्वगजतरंगं स्नापयीत
तस्य गजतरंगमामयविनिर्मुक्तं रोगं।
मुक्तं परां प्रकृष्टां सिद्धिमवाप्नुयात् लभत इति
इति पुष्यस्नाने नामाध्यायः अथ पट्टलक्ष
णं व्याख्यायते तत्रादावेवागमसंदर्शनार्थमा

ज्या

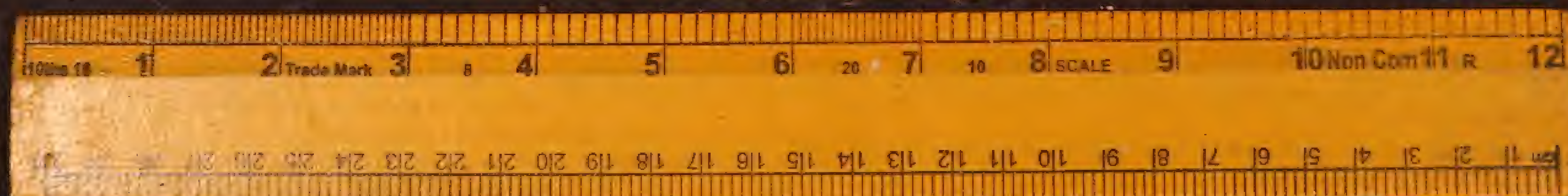
नत्प्रथ

स्त

ह ॥ विस्तरशोनिर्दिष्टंपट्टानांलक्षणंयदाचा
र्यैः तल्लेशः क्रियतेमयाउक्तकलार्थसंपत्
आचार्यैः कश्यपादिभिः पट्टलक्षणमुक्तंतानो
लक्षणंविस्तरशोविस्तरेणनिर्दिष्टमुक्तंतल्ल
समस्यासकलार्थसंपत्त्यैःपरिपूर्णार्थःसमा
सः लेशः क्रियतेविरच्यतइति ॥ अधुना
तेदेवाह ॥ पट्टः शुभदोराज्ञांमध्येष्टावंग
लानिविस्तीर्णः सप्तनरेन्द्रमहिष्याः षड्युव
राजस्यनिर्दिष्टा ॥ चतुरंगुलविस्तीर्णः पट्टःसे
नापतेर्भवति मध्येद्वेचप्रसादपट्टएवैतेकी
र्तितापट्टाः ॥ राज्ञोनृपतेःपट्टोमूर्द्धमध्ये
मध्यभागे अष्टावंगुलानिविस्तीर्णःकार्यः नरें
द्रमहिष्याराजपत्न्याःसप्तांगुलानिमध्येवि
स्तीर्णः षडंगुलानियुवराजस्यनिर्दिष्टःक
थितः सेनापतेश्चतुरंगुलायस्यमध्येचतुरंगुल
विस्तीर्णःकार्यः द्वेअंगुलेप्रसादपट्टेविस्तीर्णः
कार्यः प्रसादपट्टेराज्ञाकस्यचिद्दृष्टेति एव
मेतेपंचपट्टाःकथिताउक्ताः ॥ अन्यदप्याह ॥
सर्वेद्विगुणायामामध्यादर्धेनपार्श्वविस्तीर्णाः
सर्वेचशुद्धकांचनविनिर्मिताःश्रेयसेवृद्ध्यै ॥
सर्वेपंचैवपट्टाद्विगुणायामाद्विकाद्विगुण
दीर्घाःकर्त्तव्याः यस्यपट्टस्ययोविस्तारउक्तस्त
स्माद्द्वौविस्तारद्विगुणंकार्यं यथान्नृपपट्टो
ष्टावंगुलानिविस्तीर्णः सचषोडशांगुलाया

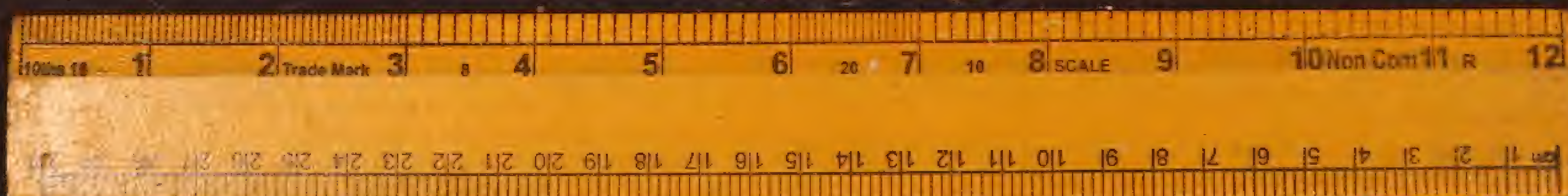
मःकार्यः एवमन्येषामप्यायामप्रमाणंज्ञेयं।
तथापट्टस्यमध्येयोविस्तारउक्तः तस्मानेन।
पार्श्वयोर्विस्तारःकार्यः यथानृपपट्टोष्टावंगु
लानिमध्याद्विस्तीर्णःसचपार्श्वयोःचतुरंगु
लःकार्यइत्येवमन्येषामपि सर्वेचपट्टाः शुद्ध
नशुभकांचनेनसुवर्णेनविनिर्मिताःरचिता
श्रेयसेवृद्धयेभवंति आरोग्यसुखवृद्धिकुर्वंति
अन्यल्लक्षणमाह ॥ पंचशिखोभूमिपतेस्त्रिशि
खोयुवराजपार्थिवमहिष्योः एकशिखःसैन्य
पतेःप्रसादपट्टोविनाशिखया ॥ भूमिपतेः
राज्ञःपंचशिखापट्टःकार्यः पंचशिखायस्य
तथाभूतः युवराजस्यतथापार्थिवमहिष्याः
नृपपत्न्यास्त्रिशिखःकार्यः सैन्यपतेश्चमूना
थस्यैकशिखः प्रसादपट्टःशिखयावर्जितःका
र्यः ॥ अथैवशुभाशुभज्ञानमाह ॥ क्रियमा
णोयदिपट्टःसुखेनविस्तारमेतिपट्टस्य वृद्धि
जयोभूमिपतेस्तथाप्रजानांचसुखंसंपत् ॥
पट्टस्यसंबंधिपत्रेक्रियादिनसुखेनाक्लेशेनवि
स्तारमेतियाति तदाभूमिपतेराज्ञोवृद्धिजयो
भवतः तथाप्रजानांलोकानांचसुखंसंपन्नो
त्यवृद्धिर्भवति ॥ अन्यदप्याह ॥ जीवितरा
ज्यविनाशंकरोतिमध्येव्रणःसमुत्पन्नः मध्ये
स्फुटितस्तथाविघ्नकरःपार्श्वयोःस्फुटितः ॥
मध्येपट्टस्यक्रियमाणस्यव्रणश्छिद्रःसमुत्प।

श्री॰वा॰
ए॰श्री॰
२७३

नेष्टः शोकं विपर्यं ल इष्टफलः ॥ स्फुटितः क
चिन्हं विदुष्टादितपदवद् दृश्यते दुःखः प्रमाण
हीनः कंठो भग्नः ग्रभीस्त्रावे शास्त्रिद्रो वेशश्टे
पादि छिद्र इदवद् दृश्यते तव दुःखं तो नगतः दृश्य
स्फुटावायमनतास्त्रिन स्पयोगा ज्ञगतोतस्थिपः स
स्वेनोतिः शाहोपोस्या हृतस्य शाहोनोन्यथेते द
स्वेवे त्वियोनिसोनस्तुभः शोकविपर्ययं ल इष्टफ
लः उत्कटोफलतणोभ्या विपर्ययेस्तो विपरीतल
दणस्याद् इष्टफलः शुभफलः स्फुटितो रोघ
ह्लीतणो वेशप्रदेशा त्रिरोधोहस्तेनानुगतः
समवनद्इति शुभलदणानि पतेषुकइष्टफलः
स्फुटलक्ष्वे हितमाह ॥ कणितेमदणायो ।
के त्वंतु सामिनो स्वमवे कार्येते कोपमश्री
वाराद प्रवर्तते सनिर्गमनेयुद्धकाले पर
जयाय भवति स्वयमङ्गोपयरीवासान्वय
भेषनिर्गते लङ्क विजयो भवति ॥ अथपरि
भाषार्थमाह ॥ नाकारणेन विहरणया त्रविव
द्वये स्फुपर्श्यणतः त्रवदतेन वदे स्तुमत्वा देशं
नवास्यकृ पयेत्युतिमा नयेत्रनेव स्पर्शान्य
ति व प्रयतो स्त्रियाहि नयनो रामासुस्पयादि
त्वह्वयहिमकारणे निष्पयोजने नविहर
यात विगणावकरणेन कुर्यात्रीद्वा स्पोदिनर्थः
तथाप्यकारणे नाविद्धहृयेन्तवाल ये दिनर्थः
ततलस्योतव्हायष्ठावदतेन स्तंत्त पपेत्रने

ग्रीतेन तथाप्यकारणे मूल्येन वदेन ब्रूयात् ।
तथालक्ष्मस्येदेशं जातेन कथयेत शुभके द
शाम्येयेलक्ष्म इति नप्रतिमानयेत्रेयुलेमितु
यान् तथापुत्रपत्नोसमाहितो स्त्रियाहि नस्
शेत ॥ अमलदणमाह ॥ गोजिह्वासंस्था
नेनीलोत्पलवंशपत्रसदृशास्तु करवीरपत्रा
स्थूलाश्च मेढ्लाशाः प्रशस्ताःस्युः ॥ पतेलक्ष्म
प्रशस्ताःस्युः भेदयुः केतेयलक्ष्म गोजिह्वास
स्थानो गोजिह्वा सदृशाकृति तथानीलोत्पल
पत्रसदृशः कुवलयदलाकृतिः वंशपत्रसदृ
शास्तुयः करवीरपत्रसदृशो वा तथास्थूलाग्र
मूल्यकारमग्रेप्यमेढ्लाशो मेढ्लाकारमग्रे प
रिवर्तते यस्य तथाभूतइति ॥ अन्यत्वाह ॥
निष्पत्रो नद्वेष्टो निकर्षः कार्यः प्रमाणयुक्तः
स्थूलेस्त्रियेत स्वामी जननी तस्माग्नतास्त्रिते ॥ ए
कोनिष्पत्रः करात्विस्तपमाणादधिको भवति त
दानद्वेष्योन कल्पनीया स्वल्पक्षो निकर्षः ते ।
द्वेषतो प्रमाणयुक्तः कार्यःकल्पनीयो यमाह
स्थूले ध्रियते स्वामीति तस्य लक्ष्म स्थूले छिद्रे स्वा
मी भर्त्रप्रियते विघ्नेनतन्त्रे छिद्रे जननी तस्य
स्वामिमाता म्रियते तथा वक्रपपपः उल्य ते न
पुनःछिद्रो निष्पत्रोयः प्रमाणतः स्तुहा भंगे
ध्रियेत स्वामी तदेशेत समानरे तस्मात्रभेदये
लक्ष्मात्मनोशुभं यतः निर्दोषैः प्रमा

श्री·वा·
रा·टी·
२५५

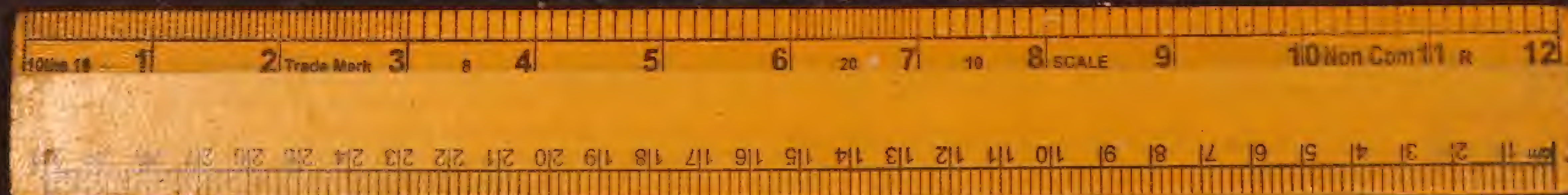
ल्पाः कार्यो येन शुभं भवेत् ॥ अथ स्वङ्गगृहोद्दि
ष्टो व्रणमाह ॥ यस्मिन्नङ्गप्रदेशे व्रणो भवेन्नदे
वात्वङ्गस्य वनितानामिव तिलको यद्येवाथ मुखे
दृष्टः ॥ त्वङ्गस्य पार्श्वे वान्यत्रापि तत्र विशालि
मप्रदेशाः मन्तव्या वाच्याः यस्मिन्नङ्गप्रदेशे अङ्ग
नानां मूले मध्ये वाग्रे व्रणः स्यात् भवेत्तदनेन व
प्रकारेण त्वङ्गस्य मूले मध्ये अग्रे वा भवेत् यत
द्वक्तं भवति यद्येवाङ्गि मध्यभागे तदा त्वङ्गस्या
पि मध्यभागे व्रणो वाच्यः अथ मूले अग्रभागे वा
तदा तेनैव तदा त्वङ्गस्याग्रे वाच्यः मूले नान्यस्मिन्
अनेन वालेयियोज्य अङ्गहस्तेन माह वनितानामि
व तिलकमिति वनितानां स्त्रीणां यथा तिलको
मुखे दृष्टः अवलोक्य तथैव स्त्रीपिता योऽवलम्ब्य
पदे यस्मिन्नङ्गे मषीव्रणो भवति तस्मिन्निवाया
न्मध्ये व्रणो वाच्यः ॥ अथ व्रणपापसाननमाह
अथवा स्पृशति यदेतत् प्रश्ने स्त्रिंशभ्रमदवया
यैः कोशास्याष्टरूपा व्रणस्तिस्त्रिंशत्तदिति दिवे ॥
वाप्राहः प्रकारे अथवा त्रिंशभ्रमशालङ्कैः
होने समेपायः स्पृशति यथास्मिन्नङ्गप्रदेश
नवेतितन्नायमपायः तस्मिन् काले यदा प्रष्टा तेन
नस्पर्शतिकेहस्या पापग्रहो भवति तदानिस्पृशा
तस्मिन्नङ्गे व्रणो भवति एवं व्रणो ज्ञाने मतिम
न्त्रिंशभ्रमदाय दंगं स्थावयवे स्पृशति तदे
त्रमवधार्यावलोक्य कोपालस्य त्वङ्गस्य व्रण

ग्रादेशो वाच्यः एवं द्वात्रिंशन्मांसि यत्नेन त्वङ्गल
तत्र पादौ विदितात्मना तथाह पिनस्मिन्मस्पृष्टे
प्रथमैङ्गुले द्वितीये ललाटसंस्पर्शे भ्रूमध्ये चतु
र्थीयेने त्रेस्पृष्टे चतुर्थे च त्रिंशभ्रमस्पृष्टे
काले यथाल्पीयसी शिरःस्पृशति तदा त्वङ्गस्य
ललाटेवप्रथमेऽङ्गुले व्रणो वाच्यः एवं ललाटसंस्प
र्शे द्वितीयेङ्गुले भ्रूमध्ये स्पृष्टे तृतीयाङ्गुले नेत्रेन
यने दक्षिणे वामे वा स्पृष्टे चतुर्थाङ्गुले नेत्रेनय
ने दक्षिणे वामे वा स्पृष्टे चतुर्थाङ्गुले वाच्यः ॥ अ
न्यदप्याह ॥ नेत्रौष्ठकपोल हनुश्रवणग्रीवा
मेकादशापि वाच्याः उरसि द्वादशमेस्तनयो
र्दशोक्तयो ज्ञेयः ॥ नासाग्रोस्पृष्टायां पञ्चमे
ङ्गुले व्रणो वाच्यः ओष्ठयोः स्पर्शेन षष्ठेङ्गुले क
पोलौ नवगण्डौ तयोः स्पर्शेन सप्तमेङ्गुले ह
नुस्पर्शे अष्टमेङ्गुले श्रवणो कर्णौ तयोः स्पर्शे
ने नवमे ग्रीवा शिरो धरा तस्याः स्पर्शे एकाद
शे एवं पे वाच्याः पेचादिनाप्यारभ्य उरसि वक्ष
सि स्पृष्टे द्वादशे स्तनयोर्द्वादशेऽङ्गुले व्रणो वक्तव्या
कक्षयोः स्पृष्टयोः त्रयोदशेऽङ्गुले व्रणो वाच्यः इ
ति ॥ अन्यदप्याह ॥ स्तन हृदयोदरऊरौ
नाभौ चतुर्दशपादयो ज्ञेयाः नाभिमूलकस
गुह्ये वे कोनविंशतितः ॥ स्तनस्पर्शने चतु
र्दशेऽङ्गुले व्रणो वक्तव्यः हृदयस्पर्शने पञ्चद
शे उदरस्पर्शने षोडशे ऊरौ स्पर्शने सप्तद

श्री·वा·
ता·टी·
३४५

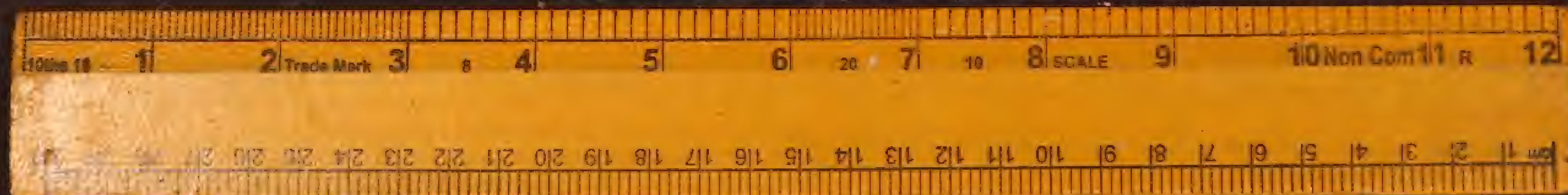
पोनाभिस्पर्शने गुह्यादशौ एवं चतुर्दशादयो जं
घातात्या: नाभिमूलेनाभेरधोभागलक्ष्म।
र्शने एकोनविंशकटिस्पर्शने विंशगुह्यस्प
र्शने एकविंश एवमेकविंशतितलदावभ ॥
ग्रन्थदप्याह ॥ ऊर्वोर्द्वाविंशः स्यात्पूर्वामध्येत्र
लक्ष्योविंश जान्वोर्निवृत्तविंश जंघायोप
न्याविंशेव ॥ ऊर्वो: स्पर्शने द्वाविंशांगुले व्रण
वाच्य: ऊर्वोमध्यभागस्पर्शने च पंचविंशजान्
निव जान्वो: स्पर्शने च नविंश जंघायां स्पर्श
नेच पंचविंशव्रणो वाच्य: ॥ ग्रन्थदप्याह ॥
जंघामध्ये गुल्फपार्ष्णीपादे तथांगुली पि
चतु त्रिंशादिषु यावत्रिंशांगुले व्रणो वाच्य:
गुल्फस्पर्शने समाविंश पार्ष्णिस्पर्शने ग्रष्टा
विंशपादस्पर्शने एकोनत्रिंशपादांगुलीषु स्पर्शने
त्रिंश एवं चाद्विंशांगुलात्प्रभृति यावत्त्रिंशदं
गुलानि तावद्वाच्या मिन्यतेन प्रकारेण गर्भस्थ
नेमेतनेति तथा वर्णा: शिरोललाटभ्रूमध्य
नेत्रघ्राणकपोलकान हनुग्रीवेति यार्ग्रीवास्क
देवलक्ष ·· के स्तन हृत्क्रोडकुक्षि नाभिस्त
लमेवच कटिगुह्यो रुजानुपंक्ष्यानु जंघा
गुल्फौरध: गुल्फपार्ष्णितथा पादमंगुलिस्पर्श
नेषुवै मूलात्प्रभृतिवेइदिव्रणं विंशांगुलेव
देत ग्रन्थेनेमो व्रणालोपफलान्याह ॥ पुत्रमर
णो धनाप्ति [illegible] ने हानि स्पर्शबंधस्य एकाद्य

गुलमेसप्त आट: फलेननिर्दिशेत्क्रमश: ॥ मूलात्
प्रभृति प्रथमेंगुले यदि व्रणो दृश्यते तदा पुत्रम
रणेस्तनमरणं वा मित्रो भवति द्वितीये धना
प्तिर्वित्तलाभ: तृतीये धनहानिरर्थविनाश:
चतुर्थे सर्वार्थनाशे पदः पंचमे बंधो बंधने
एवमेकाद्यगुलमेषु: व्रणो: क्रमश: क्रमेण प
रिपाकफलं विनिर्दिशेदेत ॥ ग्रन्थे त्वाह ॥
सुतलाभकलत्र हानिलब्धिपुत्रमरणधनला
भा: क्रमशो विनाशवनिता मित्रे नष्टकोनि
घसपूर्ते ॥ सुतलाभ: पुत्रप्राप्ति: षष्ठेंगुले
कलह: सप्तमे हस्तिलब्धिर्गजलाभो ष्टमे पुत्र
मरणे नवमे विनाशो दशमे धनलाभो विनाग
मो दशमे विनाशो मरणमेकादशे वनिताप्ति:
स्त्रीलाभो द्वादशे वित्तक्षय: त्रयोदशे एवं षट्
प्रभृति त्रयोदशांगुलेषु क्रमश: क्रमेण फलं नि
र्दिशेत ॥ ग्रन्थे त्वाह ॥ तद्धिहानिश्चीनत्रुपा
वेधवृद्धिमरणपरितोषा: तथा चतुर्दश
दिषु धनहानिश्चैकविंशान्त तद्विरर्थला
भस्तुतुर्दशेगुले हानिरर्थनाश: पंचमे हील
हिर्यो वित्ता त्यामि: षोडशे बंधमरणे सप्त
दशे वृद्धिरर्थादीनामष्टादशे मरणमेकविंश
परितोष: वित्त: प्राप्तिविंशे धनहानिर्वित्तना
श: स्याद्वेदेन ॥ ग्रन्थे त्वाह ॥ विंशात्रिंशगणे चौ
रो धनागमो मृत्युसम्पदो स्वल्पे पेश्वर्यमृत्यु

राज्यानि वक्रमात्रिंशादेतिया वत् विमामिर्धना
गमोह्याविंशे ग्रानेवीनिनृमस्तयोविंशे धना
गमोवितलाभश्चतुर्विंशे समरेर्थानाशहिंशे
शुभत्वेनिधनत्वमष्टाविंशे पञ्चर्यमष्टाविंशे
मृत्युमेवगमेकोनत्रिंशे राज्यंत्रिंशे एवकमा
त्मविपाता त्रिंशायावत्फलानिवक्रमानिदृशि
शुभतःपरमाह ॥ यत्नोनद्विप्रेषफलेविषमस
मस्याशुभापशुभफलदाः केचिदफलाःपृदे
ष्ठान्विशान्यरेनामुमितियावत् ॥ श्लोकमात्
त्रिंशतेःपरतोनविशेषफलेभवतिकिंतुस
मानाद्विषमसमस्याश्रुपापशुभफलदाःयेव
षमोयुतस्थानेशुभफलदाः तथावर्गाः ये
गुत्वानितपंचाशान्यथातःवेडूर्यते तदा
धिकोनिष्ठहःस्थानत्मधेमध्येमःस्मृतः वि
शायावद्दिनिर्दिष्टे ग्रहलानोफलेनतः शेषे
गलगतोजयोवोत्तमध्यफलप्रदाः केचिद्फ
लाशुते केचिन्मानेभिःपराशरादिभिर्विशं
त्यरतो ग्रेयावदफलानिमूलाःप्रदेशाउक्ता
तथाव्यपराशरः तेषांप्रमाणानिजठरस्य मे
गलानिपवृद्धिशानिमध्यमेविशद्गुमे च
त्वाविंशद्दशोहीनमतिविंकेवानधारयेत्
मूलान्यश्वस्यगलेनतिवेषुशुश्लाघुपावति।
योगुलेनावकामात्फलनियमाः पुत्रनाशायो
गमोश्रेनाशायांसे चयोगरद्रूदाह्नोमित्रलाभो

आधिमर्येषुत्वामित्रानितवधयुत्नाशपान्यंक
विदेपानिवाहनलाभः शोकःप्रवासान्तनत्ता
निऊलकुटोमाहात्म्यबललाभमेतापञ्चेशाः
पुत्रलाभोधनागमःशोकःपापान्यसाधियत्ने
उपभोगोभयंदोभोग्यमेषांयंराजपूजेति पर
तःसर्वमप्राशस्त्यविद्यात् ॥ अथवापल्लवल
माह ॥ करवीरोत्पलगजमदघृतकेकुमकेर
चम्पकसुगंधाः शुभदोनिष्ठोगोमूत्रेयंकमेर
स्सदृशगंधाऊँटवसासदृशोपमश्च भयदुः
खदोभवतिगंधःवैडूर्यकनकविद्युत्प्रभोजया
रोग्यवृद्धिकरः ॥ करवीरेप्रसिद्ध उत्पलनी
लोत्पले गजमदे हस्तिमदे घृतमाज्यं कुंकुमेप्र
सिद्धे कुन्दःपुष्पविशेषः चम्पकपुष्पजाति
एषांसुगंधःसदृशगंधः शुभदः गोमू
त्रेप्रसिद्धे पंकःकर्दमः मेरुप्रसिद्धोस्थिनवगतः
स्नेहभागः एषांसदृशगंधोनिष्ठोशुभदः ख
रुःकूदः वसामज्जा अस्थगृके तारेप्रसिद्धे प
षामपमःसदृशगंधोभयदुःखदोभवतिभये
दुःखेवददाति तथावैडूर्यामणिविशेषः कन
केसुवर्णं विद्युत्तडित् एषांसदृशप्रभस्तत्य
कोपिनखड्गोजयारोग्यवृद्धिकरोजयमारोग्यवृ
द्धिवकरोति ॥ अथसमपादमाह ॥ कूरमो
शानसेवपालयानेकृपिवराश्रियमिष्ठेनाः
प्रदीमा हविषागुणोवन्मतानिर्लिप्ताःसति

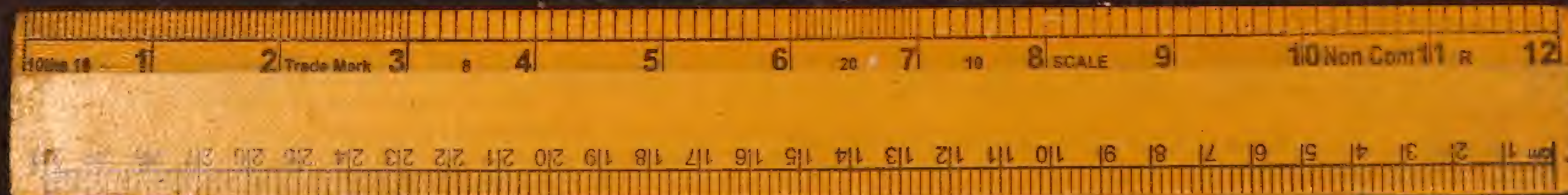

श्री अ°
ग° टी°
३४१

357

लेनादयमित्युक्तमुखितनं वड्वोहुंकारेणहत्यं
पानेयदित्यापेन समीहतीत्येमित्ति ऊधापिनेष
गाधवलहृदयेः कवित्हलाच्छिदयेमनालगर्भै
हृदेवसमाणेषासलपानमोषानसा शुक्रेणोक्ते
प्रतीमामन्त्रक्षाश्रियेतलत्नीमित्युक्तः शार्थया
लोकधिवेणरकेनपाने गुणवल्लनाभिलिषा
गुणवल्लनान्युशलह्रामित्युक्ति यक्तस्पह्रवि।
घाच्चेनपाने युक्तयमपद्मिमितविनेपनामित्यु
क्तः सलिलेनजलेनपाने युद्देपोपनवपादि
नाग्रथामिति समीहतेपार्थयते नदावड्वो
हुंकरेणहृदयपाने वडवा अश्वा उष्णाकरभी
करेणुहस्तिनी अमी दुग्धेणतीरेणपाने क
वितो हस्तिनो हस्तः छिद्रयेकरच्छेदनायत्व।
आयरक्षति तस्य ऊधपिनेन मनस्यपिनेनम्
गो हविमः शुष्यः लवगः वलेच्छागः पश्चाद्रुथे
तीदः पत्रैः किंशुलैः सनालगर्भैः सहृनालग
र्भैन्येववनैन्ते नालोहृतस्पगर्भो निर्यासः त
याद्यपराधावः अघप्ययनानितीरपायिन्
मरिवधान्धीधारयेत्रिलैमलेरनालाभ्याभाष्यो
भ्यानयोर्जीवप्रशाखुदकेनसर्पिषाश्रीकामः
साहस्रिकः पोणिनेनतस्याहुतीवैः पील्ला।
सारच्छेदकामोजालीवेणुनालवेशयोर्मस्यव
वावहितयिनेन हिरदसेरच्छेदकामो नित्यं चे
नेप्रपणोधपुष्पवल्युपहारेर्वायेन्ता शीवस्य

यथापिनेकूर्पो ज्ञावमस्येत नचो च्छ्रियः सेस्य
योज्ञादशीकीऊर्पोज्ञारम्भितेविहणयात्रस्तीदे
ते नास्यमले विहणयादिति ॥ अन्यत्यानेमा
हु ॥ शुक्रेपयोहृद्विषाणमर्पीसमीनेपाया
वनालशान्ता च पुनः प्रलोपः शाल्मये ते ल
मथितस्य तलोस्य पानं पश्चान्तिनस्य शीला
समभवेद् ध्यानः ॥ शुक्रे पयो के दीवे हृदविषा
लोमेवश्रृंगे तस्मात्मषीनयासमनेसहिनम
पारावतः पत्री श्वालुड्वकः श्वनयोपाक
ना विहृयाचपुनः संयुक्तएवप्रलोपः शाल
स्य तैलमथितस्य वज्रोदस्किलतैलेनमर्द
नस्यएवप्रलोपः उपविष्टः ननलन्माहि
नमग्रोतिमा न ज्ञस्तनमस्यनदपास्यपश्चा
त्पूर्वोक्तेपानेदेयं उत्कटद्वयाणामध्यादेकत
मे पश्चादेते नवेष्टितस्यनीदणीक्तनस्यपि
लात्पपाघाणेषु विद्यालोनभावत् तस्मीन
भञ्जनइति ॥ अथातस्यात्मानमाह ॥ लाङ्गट
कल्या मथितेन युक्ते दिनोषितेपायित माषा
मेथन् सम्यक्छ्रितेवाघमानेनेति भग्नवा।
सत्येहृद्युपितस्यकोष्ठ ॥ कदलीहृदि
पोषः प्रमिद्धोवैभावल्लादयथा लावेयइ
वति नामिन्दोरमथितेनयुक्तेसहितेदि
नोषिते अग्रहेभाइमकीहृनम्यापितेयदासे
लोहृपायितेतपानेसम्यक्शितेतीहणीक्त

श्री·ब्र·
ग·टी·
३४८

348

मध्यमनिपातात्भेदो नैतिवायाति नचतस्मान्म
लोहेतुपरत्वात्स्वयमिकैकमेकपठत्वे भवति ॥
महात्मलविरविनायो वद्धलतणा नामाथा
योहचनाविंशः अतःपरं केचिद्गावियोप
ठेति आचार्येण मेशागे वालेवास्त्वि योगावि
योति तस्माद्स्माभिर्याख्यायते तत्रादावेव
प्रयोजनप्रदर्शनार्थमाह देवज्ञेन शुभाशु
भं दिग्भ्रदितस्या नहूतानीव ता वाच्यं प्रष्टुर्नि
त्रापरागद्वेटनावालोका कालोपिया सर्व
ज्ञोहि क्वाचरात्मकतया सा सर्वदर्शीति भु
श्रेष्ठा व्याहृतिभिः शुभाशुभफलं तत्स्पाय
त्यर्थिनो ॥ देवज्ञेन सांवत्सरिकेन इमानि
चवत्स्यमाहितानि विचारयता प्रष्टुः शुभाशु
भफलं वाच्यं वक्तव्यं कानीत्याह दिगाश्रा
पूर्वादिकान देशात्कालतः एकेन पृष्टकेन स्था
नेप्रदेशेयत्रस्थितः आहूतेनत्कालेकेनचि
त्कालविदानीते एतानीवता तथा प्रष्टुर्नि
जापरागद्वेटना वालोका प्रष्टुः पृष्टकस्या
निजांगनामात्मीयावयवानामपराङ्गना
मन्यावयवानां वचरांगानाक्षिति स्पर्शना
दिकांकालेनत्काले दिनगतशेषं च समथा
दिया वक्ता आलोकावीक्षणाख्यं सर्वज्ञो हि
ति एतेलोकाः शुराचरात्मकतया चराचराणा
जन्तूनामचराणां स्थावराणां सएवात्माजी

वभूतेनेनचराचरात्मकत्वेनसएव विभुः प्रभुः
सर्वदर्शी सर्वमशेषं पश्यति तस्मात्तैः हि यस्मा
देवं चेष्टाव्याहृतिभिः चेष्टास्पर्शनादिका व्या
हृतयो व्याहृतिः सभाषणं एताभिःशुभाशु
भफलं सदसत्फलमर्थिनां प्रष्टुणां सदयमित्र
कटयति तथाचपमश्रावः इहत्वेन्चराचरा
णां भूतानां कालोनरात्मा सर्वदा सर्वदर्शी शु
भाशुभेसत्फलप्रवक्तः सविशेषलक्षणानां
स्वपरांगेषु स्पर्शव्याहारेंगितचेष्टादिभिर्निमि
त्तैःफलमभिदर्शयति तत्प्रयतोदेवज्ञोनुप
हृतो अवधार्यसम्यक् शास्त्रार्थमनन्यचेता ध।
मोनुग्रहार्थमर्थिनां शुभाशुभानामर्थानां भा
वाभावमभिनिर्दिशेत् नेदृशादिग्भ्यःकालव्या
हृतं दृष्टव्याद्दर्शने अंगप्रत्यंगसंस्पर्शमभीत्स
फलमादिशेदिति ॥ अधुनास्थाननिर्देशा
र्थमाह ॥ स्थानेषु प्रशस्तसहाप्तिभूविफलशस्त
स्निग्धकृतिच्छुदासनादि शुभप्रालसेत्विन
नतन्त्रगामेपराङ्गेसमेदेवगृहद्विजसिद्धसा
धुनित्ये सत्पुरुषसमादिते सत्वाहृदकनि
मन्तजनिताड्रादेवमक्षाहले एवंविधे।
स्थानेपृच्छाया सत्तुभद्धासिंद्ध्याः कीदृशे एवं
विधानेतद्गुणाहलाणच्छायया पगृहे छत्रे
कीदृशानां वृक्षाणां कुसुमानिता मेव शोभनो
हासोहसनेपमालेन खाक्लिग्धकृतिच्छुदाः त

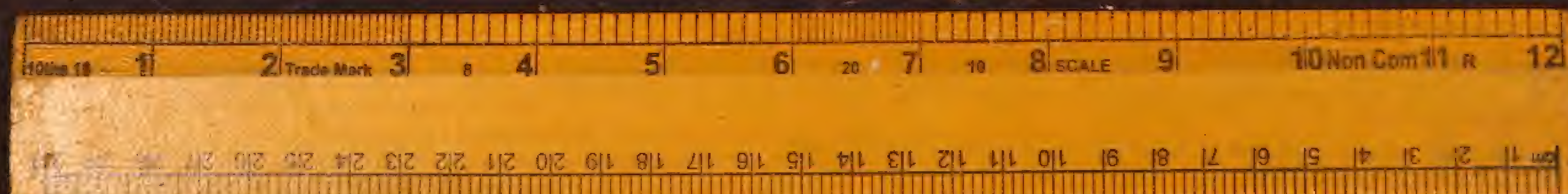
धामुसन्यादिभिर्वनैश्च विहगैः काकोलूकादि
भिः वृक्षावर्ज्जिता पालसैर्ज्जिताश्च शाल्मलनामानो
ये च पलाशा पिप्पलन्यग्रोधप्रभृतयस्तेषां स
मेतिश्रेष्ठतत्वरहिते देशः स्मशानप्रयोगेन
यहिजावाल्लणाः साधवः सज्जनाः सिद्धादे
वयोनयः एषानि लये स्थाने तथा सत्पुष्पैः स
गंधपुष्पैः सस्यैश्च धान्यादिभिर्हृदितेन पुते
नेविते सत्शुभं तथा स्मूहदकं निर्मलतज्जनि
त्वाङ्गादेवखाडस्मह्यपडुदकं जले निर्मले प
मत्रेवत्तद्गावेनजनितमस्मादिते ग्राह्यादेवि
जस्वयेनतथामूतेनोदकेनप्रकर्मसन्याड
लेशोभनदूर्वासंपुलैश्च सदित्ते तथा वपरा
धारः ग्रथपुष्पैन हरितत्विग्धलक्षवश्श
ल्तनामौक्तिंतसौम्यदिजसेवितनरुच्छायोप
गूढेसम्पजुत्तमहरितमृडवाडुलसितजस
हृदयप्रसन्नमलिलावकाशेदेशादेवीभि
द्रुमापुहिजवासेशोभरवोसरमन्तरपर्वाभि।
मत्तवायः श्रेष्ठतमस्थार्थितार्थोपपत्तिमभि
निर्दिशेत ॥ ग्रथषुभस्थानप्रदर्शनार्थमाह
छिन्नभिन्नक्रमिखातकेठकिलष्टतृणजटिलै
नेमलकैः कुरपादितयुतनिधनामभिः प्र
कृपीणवकुरपलीचर्मभिः एवंविधैः ऊर्जिते
देपुष्कोस्वातेनासन्नप्रभंप्रभुवेदेन कीटपैः
छिन्नैः कान्त्येतेभिन्नस्फुटितैः क्रमिखातैः की

टभक्षितैः केतुकिभिः मर्केटकैः लुद्रैर्देवैश्च
दोवकिग्धैः ऊरिलैरसमीहितेशोभने कौशूमा
ज्ञायेतदूतितजालयाकुलैर्गनिहुः पादिभि
विहगैः काकगृध्रकङ्कादिप्रकेतियनामभि
ऊर्द्धितमैत्तेविमोनकवतसप्रभृतिभिः प्र
[illegible]नीरसैस्तथा पीर्णानि चूर्णानिवहूनि प्र
भूतानि पर्णानि पत्राणि वेचायेषांते: ॥ ते
षामदष्याह ॥ स्मशानशून्यायतनेवनेष्व
प्येतथा मनोज्ञे विषमसमे दोषेर ग्रवस्करे
णारकपालभस्मभिश्विनेतथैः प्रभुत्तणे
तेशोभने ॥ एवंविधस्थानेप्रज्ञायोनशोभ
ते शून्यायतनमहस्मिनदेवगृहेचतप्रायेव
त्वारःपेषानोयत्रतथाग्रमनोज्ञमसदेवनाक्रा
न्तं विषमनिम्नोन्नते सदासर्वकालमूषि
रमिकतासंयुक्तं अवस्करेर्गृहवनेरपुर्गे
भिरनुपयोग्यैर्मोहै छिन्नेस्थाने तथा श्मशाने
देवयकाष्ठैः कपालैरस्थिशकलैर्भस्मनाच
चितेस्थाने तथाकेशैः शालिचर्मभिः प्रकीर्णे
वसेत्नणेषुविनेन शोभनमिति ॥ अथ ह
णाह ॥ प्रव्रजितेनतग्रनापितेनपुवर्द्धनसौ
निकेलघासपटैः किनवयातिपीडितेयु
नमायुपमोहीकविक्रयेनप्रभुभेः ॥ एवंवि
धेस्थानेप्रज्ञायोनशुभं कीदृशं प्रव्रजितेन
स्नापमलिंगीनग्नोविवस्त्रः नापितस्पेशावी

वा॰
श॰
१५०

शमितुः विशुद्धुः वंधनेवेधने शालासौविकः
पशुघातकः एते शुभेन यात्रायां देः कितवो यु
नकारः शुनिस्त्रिदंष्ट्री पीडितो व्याधितः एते
शुभे यस्यात्ते नयाग्रागृ यशालायश्च कल्य
पालगृहसमीपे तेनेशुभमिति ॥ अथ दि
क्कालक्षणमाह ॥ शान्ताः दीप्ताश्च दिशाः
प्रशस्ताः शकुनेवाद्येयमाग्नेय्याः पूर्वाह्न
काले शुभं न रात्रौ संध्याह्ने प्रसन्नेपरा
ह्ने ॥ दिशाश्चाशाः शान्तदीप्ताः पूर्वा उत्तरा ऐ
शानी इंद्रजवेवारीवदिशः पृष्ठायां प्रशस्ता शु
भाः शकुः श्रेष्ठकस्तदभिमुखशुभः इमर्थः
नवाशस्तुयमाग्नेय्यः वायवीवरुणादिदि
ग्नैरृती नैऋत्या शुन प्रशस्ता न शुभाः एतादि
शः शकुः पूर्वाह्नकाले दिनसंध्यागमन
येप्रसन्नतः श्रेष्ठक सशुभं शोभने फलं भव
ति रात्रौ निशीसंध्याह्ने सायंशानरपराह्ने
वशोभनमिति तथा च पराशरः छिन्नभिन्न
शुष्कवृक्षवक्र जंतुजगदृष्टकंटकित्वाद
ह्निस्मशानविना प्रशस्तेना सांकिनपादरश्चा
येष्मशान शून्यायतन चत्वरोषरविशुना
पितामुधमश्चविक्रयशाला नैऋत्याग्नेय्या
म्यवारुणवायव्याशाभिमुखः शकोदयेन स्व
शर्मर्थमनर्थाया विघारपिच वेलाः सर्वाः
प्रशस्तेन पूर्वाह्ने पापरिहरेनां संध्ययोरपरा

ह्नेन तथा योरुविकारहिना इति वा ॥ अथान्यत्
शुभाशुभलक्षणमाह ॥ यात्राविधाने हि शु
भाशुभं यन्नोकैर्निमित्तैनदिहापि वाच्यं द्रष्टा
पुरोवाजननादृतेवा प्रष्टुस्तथा पाणितलस्य वा
स्ते ॥ यात्राविधानेयच्छुभाशुभं लोकैः कथितं
विद्वार्थकादर्शयोजनावीतिशुभे कपालो
वधहृत्सधाम्यामि नश्शुभदे तथानुवर्णाज्ञेय
त्रिमित्तैर्तदिहापि प्रश्नसमये वाच्यं वक्तव्यं पु
रोग्रतोवाद्दष्टावलोकाज्जननतयाजनसमृद्धेन
वा आहृतमानीते प्रष्टुः पृच्छकस्य पाणितले
हस्तेवस्त्रवाच्यंते द्रष्टा शुभमादिशादिति तथा
च पराशरः यात्राविधाने निर्दिष्टैनिमित्तैः प्रच्छु
भाशुभं तदेव द्रष्टा दैवज्ञो वाच्या सिद्धिर्विनि
र्दिशेत ॥ अथ नामांगानि पुंसस्तत्काम्याह ॥
अथ यानि वीक्ष्य लक्ष्मणपादचरणा भु
जौ हस्तौ गंडौ कचगलनखागुह्यमपि यन् ।
मश्रुलेकद्वासश्रवस्स्पुटमधीति पुरुषः ॥
अथानेनरं पुंसस्त्यकायंगानि भवंति ऊरू ग्री
ष्ठो दंतजु रौल्लनौ श्रमिकौ रुधिराणि स्कंधौ पादौ
चरणौ दशना दंता भुजौ बाहू हस्तौ करौ गंडौ
मुखकपोलौ कचाः केशाः गले कंठे नखाः कर
रुहाः अंगुहो हस्तपादौ गुह्यो सश्रुलेकदोसे
सहूपाखाभावतैते यत्कहोस श्रोत्रौ श्रवसि ।
ष्टौ केलौवा हस्ततलौ ओष्ठौ स्फोटौ श्रवणौ क

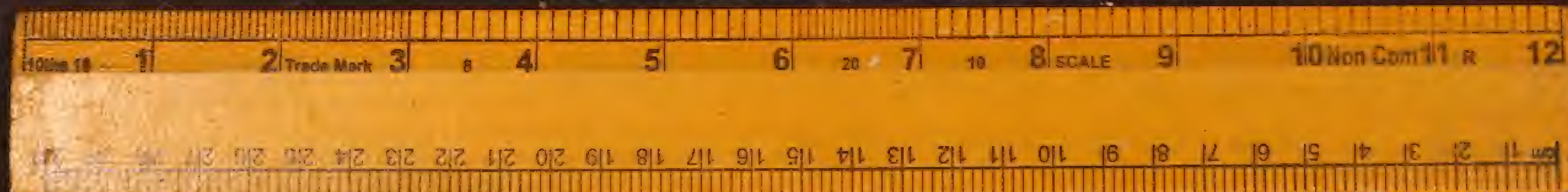
प्री·वा·
रा·टी·
३५१

351

लौं गुदेपायुस्थाने संधिग्रहणेन सर्वांगसंधय
उच्यंते अंगानि मुष्कलनपाहूलगद्यभंजह
स्तमस्तककर्णौ वक्षो वदे नासा गुह्नं च गलग
द्गुगंडके पासंधयः पुरुषाख्यानीति ॥ अथस्त्री
संज्ञकान्याह ॥ स्त्रियामू नासास्फिक् कलिकटि
स्वलेखा गलिवये जिह्वा ग्रीवा पिंडिके पार्ष्णि
युग्मे जंघे नाभिः ॥ कर्णपाली कृकाटी पता
स्थानानि स्त्रियो भवंति भ्रू प्रसिद्धो नासा घ्राणम्
स्फिजौ प्रसिद्धौ वली लेखा यथा त्रिवलीकटिः
प्रसिद्धा स्वलेखा शोभन लेखा करमध्यस्था ग्रंग
लिचयमंगुलिसमूहः जिह्वा रसना ग्रीवा शिरो
धरा पिंडिके जंघयोः पश्चिमभागौ जंघे प्रसिद्धे
नाभिः तुंदः कर्णपाली प्रसिद्धा कृकाटी ग्रीवा
पश्चिमभागः एतानि स्त्रीसंज्ञकानि तथाच
पराशरः भ्रूर्नासा ग्रीवा वलयो गुल्फौ लेखा
श्रोणिर्नाभिर्जंघे पिंडिके कर्णपालिस्फिजा पा
र्ष्णिकृकाटिके स्त्रीसंज्ञानि ॥ अथ नपुंसका
न्याह ॥ वक्त्रं पृष्ठं जत्रुजानुस्थिपार्श्वं हृत्ताल्व
क्षिमेढ्रं स्तनौ मस्तके च नपुंसकाख्यं च शिरो ललाटं
इमश्रुयसेनेवपरेस्त्रिरेणु स्थितिर्भवेज्ज्ञानतन
पुंसकैर्नो हृल्लतौ भग्नकपोलपूर्वैः ॥ एता
नि नपुंसकाख्यानि वक्त्रं मुखं पृष्ठं शरीरपश्चि
मभागो जत्रु उरः कंठयोः संधिजानुनी प्रसिद्धे
अस्थीनि प्रसिद्धानि पार्श्वे स्वप्रसिद्धे हृत् हृदयम्

ताल्वादयः पृष्ठभागः अक्षिणी नेत्रे मेढ्रं लिं
गं स्तनौ वक्षः स्त्रिके कटिपश्चिमभागः ललितप्र
देशः शिरो मूर्धा ललाटं मुखं श्मश्रुमेतत्सर्वं न
पुंसकाख्यमङ्गमेवेति तथाच पराशरः
शिरो ललाटमास्यं चिबुकं पृष्ठं जठरं जत्रुजा
न्वक्षिपार्श्वं हृदयं कर्णपीडा आश्रयति आह
लोति रक्तं प्रसिद्धा जालकं पत्रपतितेर्णवक्षे
नेवल्कलेनक एतान् पश्यन्नेस्थितेवास्तमेव
स्यालोकांग्रहीत्वा वा पृष्ठे मरालेपनं वदेत् त
थाच पराशरः तालभूर्जपत्रदर्शने वस्त्रार्थ
केशास्थिभस्मायाकस्मात्याधिभयं ब्रूयात् नि
गडजालरज्ज्वाश्रितवल्कलाद्यभिज्ञायदर्श
नेवाबंधनभयं ॥ अन्यदप्याह ॥ पिप्पली
मरिचशुंठिवारिदरोध्रकुष्ठवसनोद्गुजीरके
गंधमांसिशतपुष्पिया वदेत्पुष्पितलगकेन
चिंतने ॥ स्त्रीपुरुषदोषपीडितमवाश्यमता
र्थं धान्यतनयान् हि चलतः शकलतीनो विना
शनः कीर्तितैर्दुष्टैः ॥ पिप्पल्यादिदर्शने व
स्त्रादिकं नाविना कमपोठवदेत् न त्रिपिप्पलीद
र्शने पास्त्रीदोषसंयुतां मरीचदर्शनात् चि
ताश्रवदेत् मरीचदर्शने पुरुषदोषसंयुत
समपापस्यचिंतावदेत् शुंठिदर्शने पीडित
मवाधितमसतमवाचिंता वारिदमुस्ताले
वादर्शने सर्वतामहतो रोध्रदर्शने स्थानाम

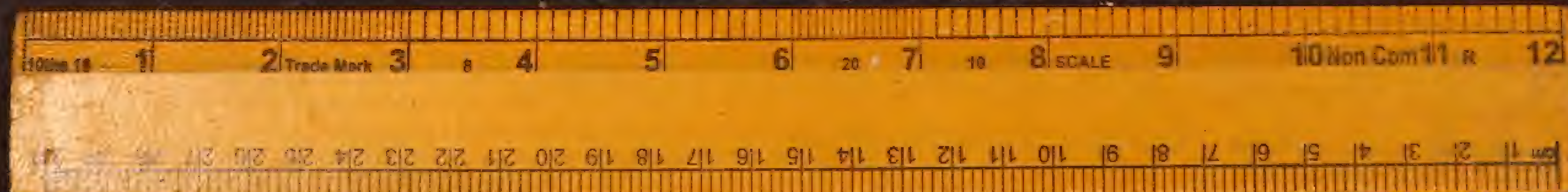
:

श्री॰ वा॰
रा॰ टी॰
३५२

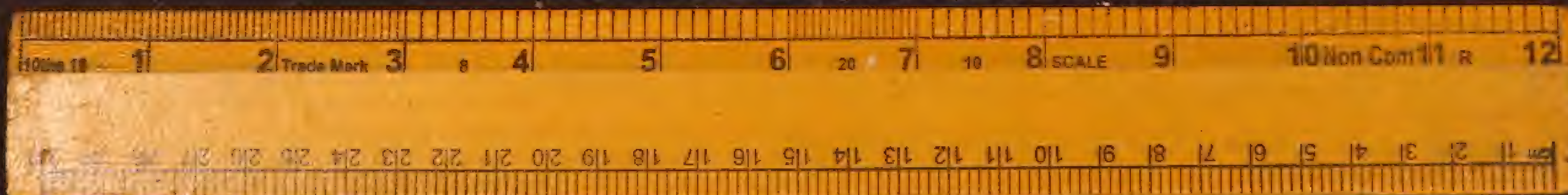
हले। ऊष्ट्रदर्शनेस्तनानाशकृत गंधमोसहि
षफावाहिपदानोनाशकृन्तो शतपत्रेणकोर्ति
नेकस्याविनेवाटहेरवेलाकिनेवाविनाशिनो
विनाशहेतोः श्रुत्वाभवति तथाचपराशरः।
पिप्पलीनांदर्शनेमद्रूहस्तीक्रमोविनोमवि
चमस्यापपुत्रस्यकृनो भृंगराजस्यमनोविंनो
मूजाम्याः स्वननाशकृनो साधुनाशकृनो के
तस्यसर्वनाशनो ऊष्ट्रस्यतननाशकृनो हे
वरस्यधान्यकृनो नगरस्यभूमिनाशकृन् पा
नपत्रायायास्तुनक्षेत्राशायसस्याहिपदुनाश
र्थे॥ अन्यदप्याह॥ न्यग्रोधमधूकतिंडुक।
जंबुप्लक्षाम्रगकुवजानाफलैः धनकन।
कपुफस्थलोहेमुककम्पोहनवालिवपिक्व
तैः न्यग्रोधाद्यैर्जातिपलैस्तुभवेः फलैः
करवैः धनाप्राप्तिर्भवति तत्रन्यग्रोधजातैः
हृष्टैःहेमस्रैर्धनाप्तिर्विजलाभोभवेत् मधूक
फलैः कनकस्यफलैस्तिंडुकफलैर्द्विपदस्यप
रुवस्यप्राप्तिः जंबुफलैर्लोहस्यफलैर्वप्लक्ष
स्यवस्त्रस्याम्रफलैः रूप्यस्यगौडम्बरफलै
रुडुस्यनामवस्तूनि तथाचपराशरः न्य
ग्रोधफले हैमस्य:साहेन धनमादिशेत
मधूकोडेदवैःफलैःकोचनागमे तिंडुकैर्वे।
ह्यार्थम् धान्यपरिपूर्णपात्रेऊंभःपूर्णः कुट्टे
ष्टिकैरागजनोप्सुनोपुरीवंधेसुवेनिसह

हिनाशकरे धान्यपरिपूर्णपात्रेभाजनेऊंभःपू
र्णस्तुनोहष्टोऊटेवेहडिकरोगजेगाप्सुनोपुरी
वंधयामेलोधनपुवतिसहिहनाशकरेभ
वतिगजस्यहस्तिनःपुरीवेहहधनेसेवधेम
विनाशकरे श्वनःपुरीवेमहदामित्राणांवि
नाशकरे तथाचपराशरः धान्यपात्रपूर्णोदऊं
भदर्शनेऊटेववहडिजानीयात् हस्तिनागव्या
गमेहस्तिशकृतोगंधामेषुर्यस्यवागोमस्य
स्त्रीवशिभिचारेस्तनःस्वहहिनाशकरे॥ अन्यद
प्याह॥ पशुहस्तिमहिषपंकजवजेनेलभ्येत
स्त्रीदृष्टिः प्राविधननिवसनमलयजकोशे
यभरणसेवाते पत्रादिभिःश्रुत्वासमये
हृष्टेरवलोकिनेरयाद्याभरणनोसेवातेसहृ
हृष्टालमते तत्रचपशुदर्शनेप्राविकस्याण
स्यकेवलादेलाभः हस्तिनःकरिणदर्शनेधना
गमः महिषदर्शनेनिवासनस्यलोमवस्त्रस
पंकजस्यपद्मस्यदर्शनेमलयजस्यचंदन।
स्यवजनस्यरूप्यस्यदर्शनेकौशेयवस्त्रस्या
ब्जस्यदर्शनेप्राप्तमवस्त्रागमः तथाचपराशरः
महिषस्यलोमवस्त्रागमेमणीभानुस्यगजवा
जिनयोर्गमिकानोव्याघ्रस्याभरणागमे पंकज
स्यरूकचन्द्रचंदनलाभेरूप्यस्यकौशेयवस्त्रा
णां॥ अन्यदप्याह श्रुत्वाहइद्यानकस्यपरि
ज्ञाहृष्टेनतमभिविहिता मिश्रुनार्थेमवाग।

णिकारूपस्तुतिकार्याच ॥ इत्युत्रावकाकार्या।
लिकेनदृष्टेनेनरालोकेनन्नृभिःपुंभिः मित्र।
पुत्रार्थभावाश्चाविहिताहत्ता मित्रार्थपुत्रा।
र्थंवाहत्तामपरिवाद्दर्शनेदृष्टेवलोकेनलिं
गेनोवागणिकारूपस्तुतिकार्थाहत्ता दृष्ट्वा
गणिकावेश्यानृपोराजा स्तुतिकापुस्तिका
हीनहत्ता ॥ अन्यदप्याह ॥ शाक्योपाध्या
यहतनिर्ग्रंथनिमित्तनिगमकैवर्तैः चौरचम्
पतिवणिग्दासीयोधपत्ताद्यवध्यात्ता ॥
शाक्यादीनांदर्शनेचौरहत्तासुपाध्यायदर्शनेव
मूपतेसेनापतिःहत्ता मुंडितदर्शनेवाणिग्भह
त्तोनिर्ग्रंथदर्शनेदासीहत्ता नैमित्तिकस्यदैवचि
होदर्शनेयोधहत्तानिगमदर्शने आपानस्य
मध्येहेनःहत्ता कैवर्तस्यधीवरस्यवधपत्त
नोविश्राम्येति ॥ अन्यदप्याह ॥ नापसेचौर
केहृष्टस्येवेपशुपालने इत्यनेरहूकस्य
स्याइन्द्रहतोविपन्नता ॥ नापसेहृष्टेवले
किनेहत्तुकस्यप्रभुःहत्तनेविनष्टप्रोषितः प्र
वासेकश्चिपितः तेप्रवासिनेविनष्टशोदि
केमधाननेदृष्टेपशुपालनेविनष्टे उक्तह
नोपीलोहृष्टनोहूत्वविपन्नार्थाचिंतो नथा
वपराशरः निर्ग्रंथदर्शने दासीदृष्ट्वाहतृष्ट्वा
वकदर्शनेमित्रग्रनहत्ताथैवाण्हाकस्यचौर
हत्तापविश्रामकस्यनृपस्तुतिकागणिका

र्थेवाउपाध्यायस्यनृपतिहत्तानैगमस्यश्रेष्ठ
हत्तानैमित्तिकस्ययोधार्थामहेत्तोवाणिजकार्थ्या
मेत्रहतीनोविपन्नार्थेनापसस्यश्राविनार्थेशौ
दिकस्यपशुपालनार्थं कैवर्तकस्यवधपत्ता
नहत्तामिति ॥ अन्यदप्याह ॥ इच्छामिद्र
ष्टुमणिनेपष्टपत्तार्थःसमादिशामके सेयोग
क्षेमोगत्ताभैषूर्योभूत्ताचिंता ॥ इच्छामीत्यु
केचयथासंख्ययोगादिहत्ताचिंताज्ञेया इ
च्छामिद्रष्टुमितिभणिते उक्तेसंयोगक्षेम
हत्तोचिंतोवेदेत् पष्टपत्तार्थेइत्युक्ते ऐश्वर्य
गतोचिंतामिति ॥ अन्यदप्याह ॥ निर्दिशाने
गरितायथास्वंगाग्रवीसममचिंतितेवक
आशुसर्वंजनमध्यगंत्वयादृष्टपत्तामिति च
वेभुचोरजा ॥ निर्दिशोनिगदिते उक्तेपत्तुदा
ताघुनादालार्थंजानात्तत्ता अष्टजावाश्रुति
वेसातिविचार्यममचिंतितेदृष्टत्तेवदेत्युक्ते
धृहत्तासर्वजनमध्येगश्रुत्वाभेववाक्येया।
श्रुतिप्रमेवत्वयादृष्टपत्तामितिचोरजाचनत्त
वहत्ताचिंता तथावपराशरः आदिशेत्यार्थ
वमेवदृष्टुंदैवर्धेचिंतो भणत्युक्तेक्षेमहत्तो
इच्छामिद्रष्टुमितिसंयोगहत्ता पष्टपत्तार्थीद्र
निलाभहत्तानिर्दिशाविदेत्ताहत्तोजयदृष्ट्वा
याद्रष्टामिनवाराचार्येवासमकोमनिवेद
सेतिदृष्टेन चोरचिंताजानीयादिति ॥ अथचो

श्री·वा·
ए·टी·
२४४

354

रवित्तानमाह ॥ अंतस्थेगेस्वजनउदितोवाय
नेवाद्यपवेपादांगुष्टांगुलिकत्तनयादासदा।
सीजनःस्यात् जेयेश्यो भवतिभगिनीनाभि
नोद्गस्वभार्यापार्ष्णिपादगुष्टांगुलिवयक्रनस्य।
र्श्नेनपुत्रकन्ये ॥ अंतस्थेनानरश्मिनेगेवयवे
स्पृष्टेपृष्ठायांचोरःस्वजनआत्मीयएवादि
नउक्तः वायजेयेस्पृष्टेवायएवोत्दिनश्चो
रःअंगुलीषुपादयोश्चैवस्पृष्टास्वदासीजनः
स्यात्स्वेन जेयास्पर्शनेप्राप्तःकर्मकरोभव
ति नाभिनोभगिनीहृदिस्वभार्या आत्मीयत्रा
यायापाणिहस्तःहस्तांगुष्ठस्पर्शनेपुत्रः अंगु
लिस्पर्शनेकन्या आत्मीयतनयेचोरी एवंकृ
त्वास्पर्शनेचोरज्ञानम् ॥ अन्यदप्याह ॥
मातरंजठरेस्पृष्टेगुदेदक्षिणवामकौ वाहू
भ्रातात्वनयत्नीस्पृष्टेवचोरमादिशेत् जठरे
उदरेस्पृष्टेमातरंस्वजननीचोरी मूर्ध्निशिरसि
स्पृष्टेगुदेदक्षिणवामकौ बाहूस्पर्शनेयथा
संख्यंभ्रातायनयत्नी दक्षिणबाहुस्पर्शने
भ्राताचामेतनयत्नी एवमंगस्पर्शनेचोरलक्ष
णमादिशेत् वदेत् तथाचपराशरः वाय
स्पर्शनेवाद्यचोरमेतःस्मृतनेनउपादांगुष्ठ
दासमेगुलीषुदासीजेद्ययोश्चंजठरेमात
रंहस्तांगुलिष्वहिनरे अंगुष्टेपुत्रनाभ्यां
भगिनीगुदेशिरसिहृदिभार्यादक्षिणबाहौ

भ्रातरंवामेभ्रातृभार्यां ॥ अथापहृतस्यलाभ
ज्ञानमाह ॥ अंतरंगमवनम्यचवायगास्पर्श
नेयदिकरोतिपृच्छकः अंगमनुशकनस्य
जनयोपानयेत्करतलस्थवस्त्रचेत् ॥ अश
मवनामिकोगपरिमोटनतोथवाजनथ
नविलमोटमवलोकयचोरजने हृतपतित
नलास्पृतविनष्टविभग्नगतोमुषितम्नाश
निष्ठवनोलभतेनहृते ॥ एवंविधःनिमि
त्तैःश्रष्टाहृतंनलभेतकेइत्याह अंतरंग
मेनवाक्षिनेअवयवेशानेम्रच्यपरिमाजेवा
स्वगावयवस्पर्शनेयदिपृच्छकःकरोति अ
थवाकरतलस्यम्रउपाकृतस्यजति नक्काले
परित्यजति अथवाकरतलस्थपाणितलेस्थि
तेयत्किंचिद्वस्तुपानयेत् अथवा अशमन्यथ
मवनामिकांगोष्ठनामिकावयवोगोनामेव
परिमोटनेववाचगाशाहृमस्मारयति अथत
त्कालेजनधृतेलोकगृहीतेविलमोटमव
लोकहृष्ट्वा तथाचोरजनेतस्करजनमवा
लोक्य अथवाहृतःपतितःहृतःअस्तलः।
विनष्टःविभग्नोगतःउन्मिषितोभृतःएवा
मनिष्टवर्तनः अनिष्टशाहृस्वयमादाय
हृताल्कष्ठडष्ठानिष्टर्षीर्षाशाहृत्रायणोन
ष्टाहृतंनलभतेइति तथाचपराशरःअ
भंतरांगेस्पृष्टावासंस्पृष्टोत्रिहिरणेश्चेय

श्री॰ वा॰
बा॰टी॰
२५५

355

पृषीघनमन्नोऽर्योदूलाद्यादिविन्यानयेत् गा
त्राणिवास्फोटयेन ततदूनयानिनम्रुषित
विस्मृतेननष्टकपुडमानिष्टभग्नयानेनजी
र्णेनाह्वादुर्भाववास्याद्विकामाडनस्कवा।
र्णांदर्शनेनदृष्ट्याचाभंबिधान् ॥ अथपीड
नोनामरणज्ञानमाह ॥ निगदितमिदंयत
त्सर्वेतदुषास्यविषादिकैः सहस्मलिकवर्पी
डानोनासमेकृषिनातैः ॥ अतरेगमवम
च्यतामारभ्यपरिदेनष्टचिनानोनिगदित
मुकेनत्सर्वेतुषास्यविषादिकैः सहस्माकं
नथाकृदितादतैः समेमहपीडानोनारोगि
णोमृत्युकंमरणंकरोति आदित्यदूणामेषु
त्रभिन्नमतजगद्यमादितपाहोरिति तथा
चपराशरः अथरोगाभिज्ञानेषिदिमृत्यु
रोहेत्मगंकेपाविभस्मतघविषादीनामप्र
भावोदर्शनेनथाभित्रव्यापनहतन्नावन्न
नानाश्रमवडुपादितश्रुतश्रवणेवारोगिणां
मरणमादिशेत् ॥ अथभोजनज्ञानमाह
यवयवस्तथातथ्यंद्वमकदाहवेदनिव
दुत्तराभक्तानुमंस्थितः सहितोवदेत् अ
नक्षममभ्यन्तरोमितेद्ध्यितरमनयवेदष्टा
सहितमतिनमःस्थितइतिवदेत् अथात
अन्नदष्याह ॥ ललाटस्पर्शनाद्भुकदर्श
नात्स्थालिटोपाने उरःस्पर्शात्क्षिकाखं।

ग्रीवास्पर्शेचयावकं ॥ ललाटस्पर्शनाद्भुक
धान्यानोचुदर्शनाद्धालिटैरदनष्टकुकेनेम
कस्मितिवदेत् उरःस्पर्शाच्छिकाख्यधान्य
विशेषान्ने ग्रीवास्पर्शेचयावकयवान्नं ॥
अन्नदष्याह ॥ कतेऽचजठरजान्वस्पर्शे
माषाःपयस्तिलप्रवाहः आस्वादयतिचेष्ठो
लिहूनेमधुरंरसंज्ञेयं ॥ कतिस्पर्शेनमा
षाभुक्तः ऊचोलनोस्तनस्पर्शेनपयः
क्षीरोदने जठरमर्दनस्पर्शेनतिलौद
ने जानुस्पर्शेनयवागूयावकं ओष्ठावा
स्वादयेत्तालिहूनोवापृष्ठास्तुति तदानेन
मधुररसेभक्तेइतिज्ञेयं अन्नदष्याह ॥ ॥
विलक्कोत्स्फोटयेज्जिह्वामास्यवक्रविकू
णयेन कटुकेसाकषायचापिकेन्स्ववेत्
सैंदवे ॥ जिह्वारसनाविलक्कोत्स्फोटयेत्ता
पृष्ठातेनतदास्तुभक्तेवक्रमुखंविकूणयेत
त् कटकेभक्तेअम्लोऽस्लुककषायभक्तेपि
क्रूनसैंधवलवणभक्तेशोदेत ॥ अथरा
ह ॥ श्लेष्मालापेस्पृहतिकेनदेल्यत्रुता
कथाधप्रेस्वामासामेव भूरोडेहस्पर्शे
नेपाऊनोतद्रुकेनरेभुक्तमेनविमिन ॥
श्लेष्मणःपरित्यागेपृष्ठेनीरसेइत्यतिकेन
दल्यलोकेवजऊदे कथ्याधमासासिनाग्रा
णिनेश्रुनापेत्याहष्टावानन्नासतमिश्रभक्ते

भृंगेडौष्ठस्पर्शनेस्वऊ वनोमांसेतेनष्ठलङ्
त्वमिन्द्रकेमनलकष्ठेनेनिमित्तेविर्के ॥ अन्य
दप्याह ॥ मूर्धगलकेशहनुशंखकर्णजंघा
चवस्तिचरणा गजमहिषमेषाशूकरगो।
शशमृगमाहिषमांसमश्नुते मूर्धादिस्पर्शाय
थाक्रमंगजमहिषसिंभुंक्तेवक्तव्ये मूर्धाशिरः
तत्स्पर्शेनगजमांसंकौजेर गलस्पर्शेनमा
हिषं केशस्पर्शेनमेषमांसं सौरभेय स्कंदस्प
र्शेनशूकरमांसं कर्णस्पर्शेनगोमांसं जंघा
स्पर्शेनशशकमांसं हनुस्पर्शेनमृगमांसं व
स्तिस्पर्शेनमहिषमांसं मधुनमेवभुंक्ते इति ॥
अन्यदप्याह ॥ इहप्रश्नेपृष्टजनेमोथा ....
....

मन्येअभिवर्वदेहुके गर्भिण्यागर्भस्यचनिपा
तनमेवंप्रकल्पयेत्सम्यं अपाऊनेइहैवलोकि
केष्वनेवोद्दनिमित्ते ऋनेहुष्टवागर्भिण्याः
स्त्रियागर्भपतनेप्रकलयेद्विदितादिति ।
तथाचपराशरः अथाविधेइहदि शुभेनरोग
स्पृष्टोङ्गिरेस्पृष्टेन .... नइलललाटस्प।
र्शेऽपुकानांवाशाल्यादनम् वासिसस्पृष्टे षष्टि
कोदनशीतायां यवान्नंजठरे तिलादनंस्त
नयोः क्षीरादनंजानुनोः यावकमांसादये
त् ओष्ठेवापार्श्विलिहौमधुरंविसर्जेत्जिह्वा
स्फोटयेत् अङ्गेभ्यस्वेविकृष्ययेनकटुकं।

कषायेनिष्ठीवेतिक्तंष्ठुकमल्लेअम्लाणामन्न
जेन अनिलवुर्णऊआरामादर्शनेमासस्राव
नंशृंगाइजिह्वाष्ट्रसंस्पर्शेनस्पृष्टानेहत्वावा
गाहं कर्णयोमाहिषमृष्टिकौजेर पारितद्धि
ग्रेभिन्नानोदर्शनेस्रवणेगोधामन्त्रमांसमि
ति ॥ अथगर्भिण्याजन्मज्ञानमाह ॥ पुंस्त्री
नपुंसकाख्येइहेनेनिमित्तेपूर्वोक्तेनसर्वे नज
न्मभवतिपानेयुष्पफलदर्शनेच ॥ गर्भ
स्थायाः स्त्रियः किंजनिष्यतीतिप्रश्नेयोपुरु
षेइहैवलोकिकेनमित्तेवापुरः अग्रतस्ति
नेवास्पृष्टेवानस्त्रिलजन्मपुंसोजन्मभव।
ति एवंस्त्रियोइष्टायामनुमितायोवापुरःस्थि
तायोवास्त्रीजन्मनपुंसकाख्येइहैवनुमित्तेपुरः
स्थितेइहैवानपुंसकजन्मभवति पात्रान्नपुष्प
फलदर्शनेचशुभमिति पानस्यासुभवत्यान्न
स भोजनादेःपुष्पाणिऊसुमानोफलानांचद
र्शनेशुभेजन्मसत्वप्रसवोभवतीत्यर्थः ॥ अ
न्यदप्याह ॥ अंगुष्ठेनभूदंतंवांगुलिंवास्पृष्टार
ष्ठुहर्भेविनाहरासात् मघाद्यासुहेमरत्नप
वालरश्मिवामानधान्यान्मजेषु ॥ स्त्रीसांगु
ष्ठेनभ्रगुमदंतंवाअंगुलयोवास्पृष्टास्पृष्टेन
नरागर्भविनाश्यानभवेत् अथवाग्रश्लेषःपुरो
ऽवस्थितेः मघाद्याद्येः मधुमात्रिकमांसंचूते
भ्रातृशरणान्येनामभिः शोभनफलेषु तथा

श्री॰ग॰
त॰टी॰
३५१

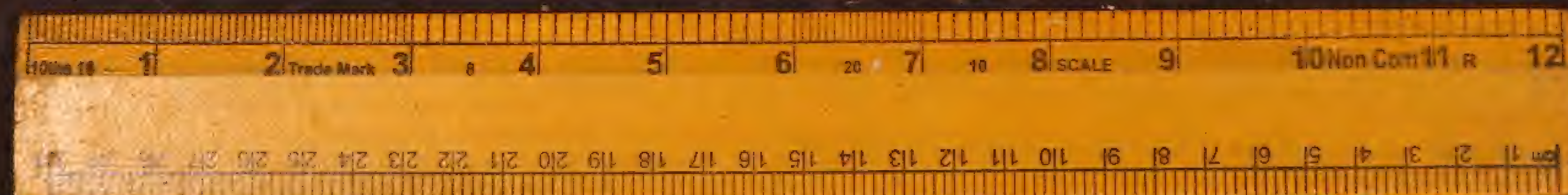
357

हेमवत्प्रवालैर्हेमः सुवर्णरत्नानि मणयः प्र
वालेविद्रुमे तथामातृधात्र्यैजेष्ठमातोजननी।
धात्रीस्तनदायिनी आत्मजःपुत्रः एतेरप्यग्रस्ये
गर्भेपक्वमेवजानीयात् तथाचपराशरः॥
अथस्त्रीसुवोजठरमपृष्टेनेवांगुलिस्पर्शा।
द्वेहुर्भविनीपक्वाजानीयात् तथाफलस्त्रा
याहतप्रवालोजठरमपृष्टनेहेमगर्भेप्रजाप
मेवामातृधात्पुत्रनिर्देशनशाहशाडुर्भिवगर्भे
पक्वामेव॥ अन्यदप्याह॥ गर्भपुनाजठरे
करोदस्याहुष्टनिमित्तवशात्दुदासः कर्षेति
तज्ठरेयदिपीडाम्पीडनतःकरणेवकरो।
ति॥ जठरेउदरेकरणेहस्तेनस्पृष्टेस्त्रीगर्भे
युतास्यात्भवेत् तस्मिन्नेवपक्वासमयेदुष्ट
निमित्तवशादुष्टनिमित्तदर्शनात्तेनपतित
भग्नविनष्टउगवीप्यादिदर्शनात्सदापोगर्भे
पतनंभवति अथवातज्ठरेपीडाम्पीडनतः
पीठमर्दनेनक्वाथिकर्षतिकेद्येनकरेवकरे
हस्तेहस्तेनवाप्रबलेनप्रह्णेति तदापितदा
म्रत्ति॥ अथगर्भग्रहणकालमाह॥ घ्रा
णयादन्तिणद्वावस्पृष्टेमासेतुवेदेन् वा
मेह्रोकर्णएवंमादिवतन्नेस्प्रतिसने॥ घ्रेग
ह्रेनेतिवर्तते घ्राणयानासिकायादन्तिण
द्वावेस्तनसि घ्रेगहेनस्पृष्टेगर्भग्रहणमासो
तरेवेदेनब्रूयात् मासेनगर्भग्रहणंभवति

एवंवामेकर्णेनर्थहृदयेनेवमाशाहेनमासउ
त्तरेमासेद्विवतन्नेक्रान्तिस्तेनइतिक्रान्तिक
लिः दन्तिणकर्णेद्विस्पृष्टेमासेद्विद्वेहिग्।
णितेमासद्वयेनगर्भग्रहणंभवति वामेन
वर्षहृदयेनस्तनस्पर्शनेमासत्रयेनद्वः चतुर्भि
मसेस्तनहृयस्पर्शनेनेति॥ अन्यदप्याह॥
वेणीस्पृशेत्स्तनाकन्यकेद्वेकर्णेपुत्रान्त्रु
हस्तेत्रयंच अंगष्ठातपंचकंचानुपूर्व्यापादा
गष्ठपार्श्वयुग्मपिकन्या॥ वेणीकेशकपालः
तत्स्थलेपक्वायास्पृष्टेस्त्रीस्तनातृपुत्रान्कन्या।
केद्वेजनयत्यसौतिवक्तव्ये कर्णेकर्णयुग्मेपु
त्रान्द्वकनिष्ठांगुलेतारभ्यांगुष्ठात्यावदांत
पूर्वाक्रमेणपुत्रपंचकंतत्ने तत्रकनिष्ठका।
स्पर्शनेएकंपुत्रंअनामिकास्पर्शनेद्वौमध्य।
मायोत्रयः तर्जन्याचत्वारोंगुष्ठेपंचपादांगुष्ठ
स्पृष्टेपार्श्वयुग्मेपिस्पृष्टेकन्यामेकांसूतेइति
अन्यदप्याह॥ सव्यासव्योक्रमेस्पर्शस्तनक
न्यासुतदये स्पृष्टेललाटमध्येतचतस्त्रितन
याभवेत्॥ सव्यदन्तिणक्रमेतत्स्पर्शकु।
न्याद्वयंस्तनहृदयेचजनयति अपसव्येवामे
एवमेवललाटमध्येतस्पृष्ट्यथासंख्येवत
स्त्रितनयाभवेत् ललाटमध्येस्पृष्टेचतस्त
नयचतुष्पुत्राहललाटान्तेस्पृष्टेत्रितनयाभवेत्
स्यादिति तथाचपराशरः तत्रजठरस्पर्शेग

मिंतीमेव ब्रूयात् अंगुष्ठेन मस्तेन स्पृशतीति ऊ
र्ध्वांत्मा स्तनेन गर्भगृहणे वामेदिवणांतरेण
कर्णच्छिद्रेमासदृयेनवा मेनेवषेदृयेनस्तनयो
अंगुष्ठेनवस्पृशेस्तुनर्भिमीसेःपीठमर्दकोथा
तनहृद्दोधरेकेइयदग्रहस्तेहस्तोनाभिगृह
वाष्ठेन भग्रलोहिकापिटिवऊध्यालऊठा
वस्तुनचालितयातिनभग्रदर्शनशहृशाडूभावो
वाम्याहभेपनातिनेविद्यात् तथावमानसपु
छफलपतिहिवनघदमातिद्रूयानापुंसत्ता
नोदर्शनशहृशाडूभावेपुंजन्मविद्यात् स्त्रीसं
ज्ञानास्त्रीजन्मनपुंसकाख्येपुनपुंसकान् ॥
अथविशेषमाह ॥ वेणीमूलमभिस्पृश्य शृंखे
नस्याहुवास्त्रीन्सनोजनयस्यामीतिब्रूया
त् ललाटमध्यंस्पृशतीचतार्थपन्यानिलला
टानेत्रीणिकर्णयोःसंस्पर्शेपंचापन्यानिविद्या
त् हस्तनलसंस्पर्शेशीणिकनिष्ठकानामिका।
मध्यमाप्रदेशिनी अंगुष्ठानामेकदिवृत्तःपंचा
पत्यानिदविलोक्तसंस्पर्शेद्वोपुंशेहुचकन्यकेज
नयष्यसिवामस्तनेतुःकन्यकाद्वोपुत्रोपादौ
गूहस्पकन्यकेचेति ॥ अथगर्भिण्याःकस्मिन्न
तौजन्मभविष्यतीतिनज्ञानार्थमाह ॥
शिरोललाटभ्रूकर्णगंडहनुरदागले सव्योप
सव्याःस्कंधस्तु हस्तानाविचुकनासिके ॥ उरः ऊ
दरतिणस्तनमस्तनहृत्पार्श्वमेवंजठरेकटिसु

स्फिक्पायुमेढ्रोरुयुगेजानुजंघेवपादावि
तिकृत्तिकादौ ॥ स्तनइममनुवर्तते एतन्मम
ये गर्भिण्याःशिरःप्रभृतिसंस्पर्शेकृत्तिकादौ
नक्षत्रेजन्मविद्यात् तत्रशिरःस्पर्शेनतस्य स्प
र्शेनकृत्तिकानक्षत्रेजन्मभवति गर्भिणीस्त
ने एवंललाटेरोहिणीभ्रुवोर्मृगशीर्षसिक
र्णयोःआर्द्रायोगंडयोःपुनर्वसोर्हन्वोःतिष्य
रदाद्नामश्लेषायोगलेमघायामघासव्य
ध्येदक्षिणस्पर्शेपूर्वफल्गुण्या अपसव्येवामस्कं
धेउत्तरफल्गुण्या हस्तयोःस्पर्शेहस्तचित्रके
अग्रसाधः विशाखानालकेकंठवक्तस्केदोस्वा
तौउरसिवलामिविशाखायां ऊवोस्तनौद
क्षिणस्तनस्पर्शेनेअनुराधायां अपसव्येवा
मेज्येष्ठामहृदिमूलेपार्श्वद्वयमेवशाखत् ते
नदक्षिणपार्श्वेपूर्वाषाढायांवामपार्श्वेउत्तरा
षाढायां जठरेश्रवणेकटौधनिष्ठायां स्फि
गुदाभ्यांसंधिस्पर्शेनेशतभिषकृदक्षिणेभ्रू
स्पर्शेनपूर्वभद्रपदायां जान्वोरेवत्यां जंघयोर
श्विन्यांपादयोःकृत्तिकादौ तथाचपाराशरः
शिरसिसंस्पृष्टेकृत्तिकासुजन्मविद्यात् ल
लाटेरोहिण्यांभ्रुवोर्मृगशीर्षसिकर्णयोरार्द्रा
यांगंडयोःपुनर्वसौ हन्वोस्तिष्येदन्तयोरश्लेषा
सुग्रीवायांमघासुदक्षिणांसेपूर्वफाल्गुण्यां
वामांसेउत्तरफाल्गुण्यां हस्तेहस्तयोःचित्रा

श्री· वा·
रा·टी·
३५५

योऽन्वानेनाल्के उत्पत्तिविशाखायो इति ले।
लने अनुराधायो मेढ्शलवामे इतिमूलेदति
लपार्श्वे सव्ये पार्श्वयो उत्तराषाढा परपार्श्वे
जठरे श्रवणाश्रोण्या धनिष्ठा स्फिग्पुष्ययोर्वा
रुणे इति लोहृत्ये प्राक्प्रोष्ठपादायो वामेनो
त्तरायो जान्वोरुयोर्जंघयोरास्थिने पादयोः
भरणीमिति ॥ अध्यायोपसंहारार्थमाह ॥
इति निगदितमेतद्गात्रसंस्पर्शलग्नं प्रकरम
भिमतानां वीरसश्चाग्रणीसम्यक् विपुलमति
रुदारां वेत्तिसेपल्लमेतन्नरपतिजनताभिः पू
ज्यते सोऽसदैव ॥ इति पाठः उपसंहारे प्रका
रेणा एतद्गात्रसंस्पर्शलग्नावयवस्पर्शेन ल
ग्नं प्रकरममतिस्फुटं विरचितं किं कृत्वा सम
गागमतः सम्यग्गार्गादिभिः पराशरादि
भिः विरचितं निवीक्ष्य हृदा किमर्थमभिमता
र्थे अभीष्टार्थसिद्धये यो विपुलमतिविस्तीर्ण
बुद्धिर्हरा एतत्सर्वं निरवशेषमेतद्वेत्ति
जानाति नरपतिभिर्नृपैर्जनताभिर्जनैस
मूहैर्देवज्ञः सदैव सर्वकालं पूज्यते अर्च्यते इ
ति ॥ भट्टोत्पलविरचितायां संहिताविवृ
तौ गात्रविद्यानामाध्यायः ॥ अतः परमपि
पिटिकालक्षणं पठनत्युक्तं तद्व्याख्याभिधी।
यते तत्र ब्राह्मणादीनां वर्णानां क्रमेण
पिटकालक्षणमाह ॥ सितरक्तपीतकृष्णा।

विप्रादीनां क्रमेण पिटकायेते क्रमशः प्रोक्त
फला वर्णानामग्रजातानां ॥ विप्रादीनां ब्रा
ह्मणादीनां चतुर्णां वर्णानां क्रमेण याः पि
टकाः सितरक्तपीतकृष्णाः श्वेतलोहितह
ष्णाः सिता ब्राह्मणानां सिताः रक्ताः क्षत्रियाणां र
क्ता वैश्यानां पीताः शूद्राणां कृष्णाः इत्येवं क्रमे
ण ये पिटका उक्तास्ते क्रमशः क्रमेण वर्णानां
प्रोक्तफलाः कथितफलाः किंभूतानां अग्रजातानां
ब्राह्मणवर्जितानां एतदुक्तं भवति सिता ब्रा
ह्मणानां फलदा नान्येषां सितरक्ता क्षत्रियाणां
नान्येषां सितरक्तपीता वैश्यानां नान्येषां सितरक्त
पीतकृष्णाः शूद्राणामिति ॥ अधुना विशेषफ
लमाह ॥ स्निग्धव्यक्तशोभाः शिरसि धन
चयं मूर्ध्नि सौभाग्यमाराद्दौर्भाग्यं भ्रूयुगोत्थाः
प्रियजनघटनामाशु गण्डस्थलोत्थाः तन्मध्योग
शोकं नयनपुटगता नेत्रयोर्मिष्टहृष्टिमन्ना
श्रेशोविदेशे स्थलनिपतनाख्यानगारान्तेवि
ता ॥ शिरसि मूर्धनि पिटकाः स्निग्धा अरु
ताव्यक्तशोभाः कान्तियुक्तानेन ताभूता
धनचयं वित्तसमूहं कुर्वन्ति मूर्ध्नि मस्तके
शीर्षे अचिरादेव सौभाग्यं भ्रूयुगलोत्था
भ्रूयुगलोत्था दौर्भाग्यं दुर्भगत्वं कुर्वन्ति भ्रू
मेगमजनिताः प्रियजनघटनामिष्टसङ्गमं
ये गण्डस्थले दृष्टशीलने वा प्रतिपमेवकु

श्री·वा·
टा·टी·
३६०

वंति नयनपुटगा यतकोपाजाताः शोके द
ताति नेत्रयोस्तु तथो विहरे छिद्रपाने शावदेशे
शावस्थाने प्रवृत्ते अस्त्रजलनिपातनस्थानगा
अस्रुजले यथापि न पतंति नेत्रगतोस्तु नेत्रा
ति नयाच पराशरः अथ पिटकादिना फल
पीतकृष्णादि हिमादीनां वर्णानां क्रमात्स्थानवे
शेषविशेषेनोक्तमनलफलदा भवंति मत्रम
पिस्त्रयकः स्वास्थ्यः सुवर्णाभिषेकोगमने
ऊर्यान् शिरसि धनागमं केशान्तेसौभाग्ये ल
लाटे धनसंचये भ्रुवोर्दोर्भाग्यं संगमदोः पी
तम् इष्टसंगमं च नेत्रपुटयोः शोके नेत्रयोर्विहर
श्रीतेषु खदेशे प्रवृत्तो विनामस्तु पान इति ॥ अ
मरश्चाह ॥ घ्राणायं देवमनमनस्तु इये
वत्सलाभ ऊर्ध्वं कन्ये शुकनलगाभ्रू विवि ते
ललाटे हनुदेवगलकेनपराभूषणान्यत्रपा
नेशौ देलक्ष्मणागणमपिज्ञानमान्मस्वरूपे
घ्राणागे देयथाक्रमेवमनमनदाः तेनघ्राण
योनासादेशोवमनरावत्सलाभप्रदाः पिट
कागेदेमनदाः पुत्रदा गेहयोरन्नलाभमना
गमं ऊर्ध्वं भोजनाचारं विबुकनलगता अ
साधोभागगता स्युः तालहृदवरापवललाटे
भ्रूविविते प्रभूतधने हन्वोर्देवेन च्छिनापभ
तवितरापवगलकृतपरागले कंठे कृते प
देयेष्मत्रास्थितद्रव्यार्थाः भूषणान्याभरणानि ।

अत्रयाने च शोभने ददाति श्रोत्रकर्णप्रदेशेन
भूषणागणमपि ददाति कर्णयोरमशोः तद्
षणागणास्य कर्णालंकारसमूहस्यागमः श्रा
त्मस्वरूपमेतज्ज्ञानमात्मज्ञानप्राशोलीति त
थाच पराशरः गंडेस्तनलाभं नासावंशे वस्त्र
लाभं चिबुके धनागमं गलेचान्नपानमाभरण
वाशीरासे धौ वो पवातेशास्त्रेणकर्णयोरलंकृ
षणमात्मस्वरूपे चेति ॥ अमरश्चाह ॥ शि
रः संधि ग्रीवा हृदय ऊ च पार्श्वौरसिगता अयो
यातेत्रातंसततनयलाभं सुखमपि श्रिया
श्रा मिकेटपिटनमथमिताथ मम कृहिना
शाकवोन्यवि पदति धनानां बह्वादे शिरः
संध्यादिषु गताः पिटका यथाक्रमयोत्रा ला
दिके कुर्वंति तेन शिरः संधावयोत्रा तेशास्त्र
पीडन ग्रीवायां यात्रा तन्नुपता पे हृदये स्तनला
भं ऊर्व्योस्तनयोस्तु तनयलाभं पुत्रशार्गे पा
र्श्वयोः सुखमपि श्रोके उरसि वत्सगिता: प्रि
यश्रा मिनिष्टलाभं कंठेयमेपि अमहृत्तु नः
पुनः भिलाषं मरानेपविक्रमणे अथ शाह्
स्त्रार्थे कलोत्याकवयोः संपूर्णा धनानां वि
नानोउ हूमस्तमनेकप्रकारं विनाशं ददाय
विदधति कुर्वंति ॥ अमरश्चाह ॥ डुःस्वश
श्रुतेः वयसाविनाशः हृदवाहुस्तगजारवय
ति संयमेच मणिवधनजाता भूषणायम्

श्री वा॰
रा॰ शे॰
३२१

पक्षकुक्षमोर्ध्या शृङ्गबाहुयुगजायुपाक्रमंडःख
शत्रुनिवयस्पविनाशोरवंयति ऊर्वैति बाहुयुग
जाता शत्रुनिवयस्माविसमूहस्पविनाशमलो
वंधनजाताः प्रकोष्ठयानोस्त्राः संयमेहलवे
धंऊर्वैति उपबाहुयोगोर्ध्याः श्वासोः जाताभ्
वलापामाभरणचवाग्रराश्रंऊर्वैति तथा
चपराशरः पार्श्वयोः शोकमतुलो छ्लगाम।
स्करयोर्भैसवांपं कवयोर्दर्शवयाः हृल्लयोपु
शृङ्गाभ्यहः स्वशमनमपिविनाशो बाह्वोः प्र
बाहो तामवगां मणिबंधनेनियमे ॥ अन्यद
प्याह ॥ धनाप्तिंसौभाग्यमपुचमपिकरांगुल
दृगाञ्जपाश्चाज्जनाभौ उदयरहयौवेवनहृ
ति धनेधान्यवक्षोयुवतिमयमेष्टिनतया
न्यूनेसौभाग्यंवानुरहृवणजाताविदधाति ॥
कराङ्गुल्युरुवगाः पिटकायथाक्रमेधनाप्ता
टिकेविधरति ऊर्वैति तथकरगताधनाप्तिंवि
जागमे अंगुलिगतासौभाग्य उरवगतापु
जाषणके नाभौअधपाश्चाने शोभनमन्नपात्र
तद्धोनाभेरधोभागे इहाप्सितपिटकलव
तोचौरैरलकं वंनहस्मिविनहृणवलोधने
धाने मेढ्रेशिश्नगुवतिस्त्रियंयथासनतथा
नुशोभनपुत्रान्विधरतिदधाति एवंसौभाग्य
वोगुणगदहृवणजाताः अधानस्थानोक्तचा
धनंविनेहृवणजाताःसौभाग्यमिति तथा

चपराशरः पायोधनागमेसौभाग्यमेगतिबु
शोकमहदेवगुणनाविवनाभौचोरवधहदरागे
कन्वाधनधान्याप्तिःशिरसिसौभाग्यमूर्ध्वलाभे
वदृवणयोः पुत्रजन्मस्त्रीलाभमेहनेसुदेसौ
भाग्यमिति ॥ अन्यदप्याह ॥ ऊर्वोर्यानऊ॰
नालाभजान्वोर्निपुनःशिति शास्त्रणजंघयो
गुल्फवदेपक्लेशदायिनः ॥ ऊर्वोर्यानाप्ति
वाहनप्राप्तिं अंगनालाभस्त्रीप्राप्तिंवददाति
जान्वोः शत्रुजनाटविलोकाप्तिर्विनाशं ज
ङ्घयोः शास्त्रेणविनाशं गुल्फस्थिता अध्वनि
पथिबंधनक्लेशदस्थनः कष्टप्रदा भवंति।
तथाचपराशरः पायोगनालाभमूर्वोर्जानो
रुपविविपुत्राने शास्त्रेणजंघयोगुल्फयोर्ब
धवंधपरिक्लेशागमः अन्यदप्याह ॥ स्फिक्
पार्ष्णिपादजाताधननाशागम्यगमनमधाने
मेबंधनमंगुलिनिचयेगच्छवज्ञातिलोकतः
पूज्यो ॥ स्फिकपार्ष्णिपादजाताधननाशाग
म्यगमनमधाने ऊर्वैति तत्रास्फिजौधनेनाशः
पार्ष्णैगम्यागमनं पादेजाता अध्वानमंगु
लिनिचये गुलिसमूहे वधने अंगच्छजाति
लोकाद्धजनान्मानलभते इति तथाचपरा
शरोक्तमेवमेव ॥ तत्रैवविशेषमाह ॥ उत्पा
तगंडपिटकादक्षिणतोवामतस्तुभीर्ध्वानः
धान्याभवंतिप्रशांतद्विपरीतास्तुनारीणाम ॥

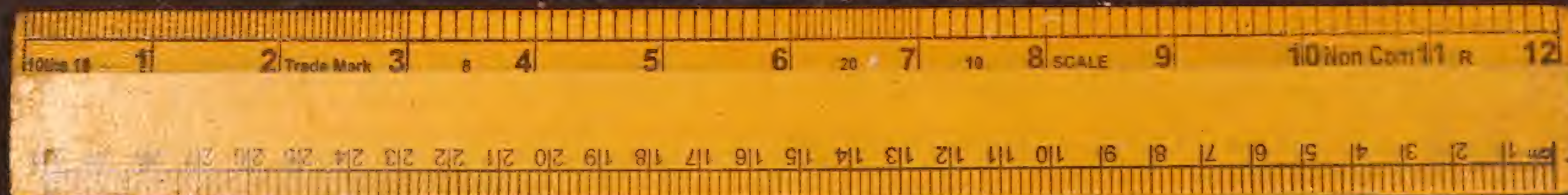

श्री॰वा॰
ग॰टी॰
३६२

अंगस्पर्शनेषु स्थानगंडपिटकौ प्रसिद्धौ तेषु
सा पुरुषाणां स्त्रीणां तेषु धन्यान् शुभाभवंति
दक्षिणे पार्श्वार्धभागे स्त्रियः शुभा वामाः
प्रहारा वामेनाधन्याः नारीणां दक्षिणेनाश्च
धन्याः उत्थानगंडपिटका वामतः शुभा।
वामादक्षिणानवंति ॥ अथान्येषामपि
श्रात्यमाह ॥ इति पिटकविभागः प्रोक्त
आमूर्धतो योवृणतिलकविभागएवमेव
प्रकल्प्यम् भवति मषकलक्षणावर्तजन्मा
पितृह्रीणादिनफलकारि प्राणिनां देहमध्ये
इत्येषप्रकारः पिटकानां विभागो मया श्री
मूर्धतः आमस्तकान्तोमः कथितः वृणानां
तिलकानां विभाग एवमेव प्रकल्प्य विन
नीयम् ये ष्वंगेषु यत्फलं पिटकानां प्रोक्तं त
देवव्रणतिलकविभागेज्ञेयं मषकश्च लो
विंदुः लक्ष्मप्रसिद्धमस्यानं लोमनिचयः
आवर्तोलोमावर्तः मषकलक्ष्मावर्तस्तेष
मपि प्राणिनां सत्त्वानां देहसंस्था शरीर
वस्थ तद्धर्मेनैव प्रकारेण निमर्दितफल
कारि भवति पिटकोक्तफलप्रयुक्तानीत्यर्थ
इति श्रीबृहत्संहिताविवृतौ संहिताविवृतौ
पिटकलक्षणं नामाध्यायः ॥ ॥
ॐ नमः सूर्याय ॥ ॥ ॥ ॥
॥

ॐ नमः सूर्याय अथ वास्तुविद्याव्याख्या
यते नगरादेर्वास्तुगमप्रदर्शनार्थमाह
ॐ वास्तुज्ञानमथातः कमलभवान्मुनि
परम्परायातं क्रियतेधुना मयेदं विद्वत्
संवत्सरप्रीत्यै ॥ अथानन्तरमतो
स्मात्पिटकलक्षणादर्शनदानीं विद
द्यमान्वत्सरप्रीत्यै मया वास्तुज्ञानं क्रि
यते कीदृशं कमलभवाद्ब्रह्मणः सका
शान्मुनीनां गर्गादीनां परम्परया प्रा
प्तं तत्सामर्थ्यंति ॥ अथवास्तुज्ञानं
संप्रतिदर्शनार्थं श्लोकद्वयम् ॥ कि
मपि किल भूतमभवद्रुन्धानं रोदसी शरी
रेण तदमरगणेन सहसा विनिगृह्या
धोमुखं न्यस्तम् ॥ यत्र च येन गृहीतं
विबुधेनाधिष्ठितः स तत्रैव तदमरम
यविधातावास्तुनरं कल्पयामास ॥
किलेत्यागमसूचने किमपि भूतमगाम
स्वरूपेण किमपीति निर्दिष्टनाम
परिज्ञानलक्षणं तदनु समस्तगणान्देव
समूहेन सहसा शीघ्रमेव विनिगृह्य
गृहीत्वा अधोमुखमवाग्वदनं न्यस्तं
मे यत्र चयाभिनवा स्थिता येन च वि
बुधेन देवगणेन स तत्रैवाधिष्ठितः
कवलितं नागरत्वं ॥ तदनंतरं विधाता

व

ऊँवा
तटी
३६३

प्रजापतिवस्तमयेवास्तुनेवास्तुपुरुषंकल्प
यामासकल्पितवानिति तथावृहत्संहितः
पुराकृतयुगेह्यासीन्महद्भूतंसमुत्थितं या
प्यमाणशरीरेणसकलंभुवनंततः तद्दृष्ट्वा
विस्मयंदेवागताःसेन्द्राभयाहृताः ततस्तैः
धस्तन्मेवगृहीत्वान्यमथापवे विधिदितिमम
धोवक्त्रोस्थितास्तेवनेसुराः तमेववास्तु
पुरुषंब्रह्मासमभिकल्पयेत् ॥ तत्रत्वा
दिव्रायसणानानांसर्वेषामन्त्यपञ्चगृहाणां
प्रत्येकस्यवक्ष्यति ॥ तत्रादौवक्ष्यमाणप्र
माणमाह उत्तमगृहाभ्यधिकेहस्तशतेन
पञ्चहस्तपृथुत्वेन ग्रहाणांनान्येषांपञ्चसप्त
पादाभिर्दैर्घ्येण न्यूनगृहराजवेश्मानस
प्रधानगृहाभ्यधिकगृहाभ्यधिकेहस्तशत
पृथुत्वेनविस्तारेणकार्यं अन्यानिचत्वारिच
ह्वाणिग्रहाणानि ग्रहभिग्रहभिर्हस्तैरू
नानिकार्याणि एतदुक्तंभवति प्रथमंत
पञ्चहस्तमहाभ्यधिकेहस्तशतंविस्तीर्णं द्वि
तीयंशते तृतीयंद्विनवति चतुर्थंचतुरशी
तिः पञ्चमंषट्सप्ततिरिति प्रत्येकस्यस्तह
स्य यत्पृथुत्वंतस्यपादेनचतुर्भागेना
धिकंतस्यदैर्घ्यंकार्यमित्यर्थः यथाप्रथमे
सहस्रंचविंशत्यधिकंशते द्वितीयंपञ्चविंश
त्यधिकेशते तृतीयंपञ्चदशाधिके चतुर्थं

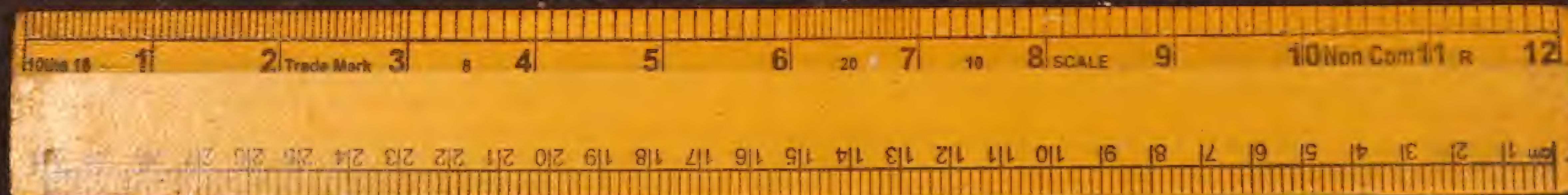
पञ्चोत्तरशते पञ्चमेचपञ्चनवतिरित्येवमन्य
तापिज्ञेयमिति तथाचकश्यपः अंशात्तु
हस्तशतेविस्ताराद्रूपमन्दिरे कार्यप्रधाना
भवतितथागृहाणितानित विस्तारपादसं
युक्तोदैर्घ्यंतेषांप्रकल्पयेत् एवंपञ्चनृपेन्द्रा
यांगृहाणिचपृथक्पृथक्इति एवंपञ्चगृ
हाणिप्रत्येकस्यावेश्मानांदिवसग्रहाणिहिजानि
अन्तर्भवनाधिकानानशोभनेति ॥ अथ
सेनापतिगृहाणांप्रमाणमाह ॥ षड्भिः
षड्भिर्हीनासेनापतिसद्मनोचतुर्भिः पं
चैवविस्तारंषड्भागसमन्वितादैर्घ्यम् ॥ तृ
सेनापतिःसद्मनांगृहाणांचतुःषष्टिहस्ताप्र
थमषड्भिर्हीनाःपृथुत्वे तद्यथाप्रथमस्यस
हस्यचतुःषष्टिः द्वितीयस्याष्टपञ्चाशत् तृती
यस्यद्वापञ्चाशत् चतुर्थस्यषट्चत्वारिंशत्
पञ्चमस्यचत्वारिंशदिति एवमनेनक्रमेण
पञ्चगृहाणिविस्तारात् षड्भागसमन्विता
दैर्घ्यमिति प्रत्येकस्यगृहस्ययोविस्तारउक्तः
स्तस्यषड्भागाभ्यधिकोदैर्घ्यंभवति अत्रापिष
विभागा भागहारेणभागमपहृत्य हस्ता
लभ्यन्ते शेषास्तुविंशतिगुणितादङ्गुला
निजङ्घायास्त्रिगुणिताद्यवलाद्विति ॥
अथसचिवगृहप्रमाणमाह षड्भिःषड्भिस्तु
चतुर्भिर्हीनानिपञ्चमानिपञ्चकस्यसचिवस्य वेश्म

डोंवा॰
वारी॰
३६०

शायुतेदैर्घ्येतदर्धतोराजमहिषीणाम् ॥
सचिवसमन्त्रिणाः पंचवेश्मानिवरहाणि
तेषांचहितचत्वारिंशद्भिर्हीनाःपृथुत्वे तद्यथा
प्रथमवरहस्यशद्धिर्द्वितीयस्यषट्पंचाश
त् तृतीयस्यद्वापंचाशत् चतुर्थस्याष्टच
त्वारिंशत् पंचमस्यचतुश्चत्वारिंशदिति
प्रत्येकस्यवरहस्ययोविस्तारः सषडंशस्त
त्पंचांशभागयुक्तस्तस्यदैर्घ्येतद्वत्कोराज
महिषीणामिति महिष्यःप्रधानाःस्त्रियाः
तासांनृपमहिषीणांपंचवरहाणिकार्याणी
त्यर्थः तद्यथा प्रथमवरहस्यपृथुत्वेत्रिंश
त् द्वितीयस्याष्टाविंशतिः तृतीयस्यषड्वि
शतिः चतुर्थस्यचतुर्विंशतिः पंचमस्यद्वा
विंशदिति सार्धांशयुतंदैर्घ्यंकार्यमिति
अथयुवराजवरहाणांलक्षणमाह वह्निः
वह्निभिर्युवराजस्यापवर्जिताशीतिः ज्यो
त्वि॰ षांशान्देर्घ्यंपंचतदैर्घ्यंतदनुजानाम् ॥
प्रथमेनप्रकारेणयुवराजस्याशीतिःहस्ता
विस्तारात् द्वितीयस्यचतुःसप्ततिः तृतीय
स्याष्टासप्ततिः चतुर्थस्यद्विषष्टिः पंचम
स्यषट्पंचाशत् प्रत्येकस्यवरहस्यविस्तारः
स्वांशेनान्वीयतिभागेनयुतोदैर्घ्यंभवति
एवंपंचवरहाणितदैर्घ्यंतदनुजानामिति
तस्ययुवराजस्यानुजानांपंचजातानांकनी

।नृपसचिवान्तरतुल्यं सामन्तप्रवरराजपुरुषाणाम्
नृपयुवराजविशेषः कञ्चुकिवेश्याकलाज्ञानाम्

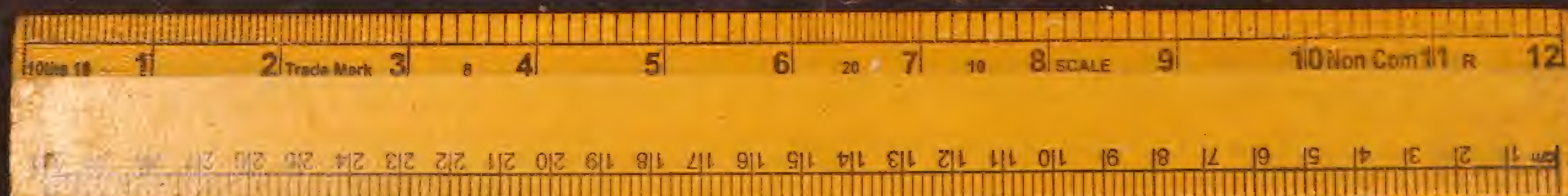
यसोधतॄणांतदर्धंपृथुत्वेदैर्घ्यंपंचवरहा
णिकार्याणि तद्यथा प्रथमस्यपृथुत्वे च
त्वारिंशद्वितीयस्य सप्तत्रिंशत्तृतीयस्यचतु
त्रिंशत् पंचमस्याष्टाविंशतिः शेषाणित
स्वेषांदैर्घ्यमिति ॥ अथसामन्तप्रवरा
णांराजपुरुषकंचुकिवेश्याकलाज्ञानांवर
हलक्षणान्याह नृपवरहाणांसचिवानांस
वरहैःपंचभिस्सहयदन्तरंतत्सामन्ताना
माण्डलिकानांनृपाणांप्रवराणांप्रधानानां
राजपुरुषाणांचकार्यं तथा नृपमानस्यु
वराजस्यमानस्यसहयोविशेषोऽन्तरंयद्भव
ति तत्कंचुकिनीमहत्तरगणपतीनां साधारणा
स्त्रीणांकालज्ञानांकालप्रवीणानांगीतवा
द्यतन्त्रविचित्रपुस्तपत्रच्छेदकर्मविदांचकार्यमि
ति तथाध्यक्षाधिकृतेकर्मान्ताध्यक्षताना ध्य
पंचवरहाणयाह अध्यक्षाधिकृतानांसर्वेषा नी
मेवं कोशरतिःतस्य युवराजकंचुकिविवेकमीष
दूतानाम् अश्वशालागजशालास्थपका
युद्धशालाध्यक्षानांतदधिकृतानांतथा
सेवामन्त्रचकर्माणांचधिकृतानामधिकारे
स्थापितानांनियोगानांसर्वेषांकोशरतिसं
ज्ञितस्यवरहप्रमितंरतिवरहप्रमितिराकृपोत
कोशरितिभवनप्रमाणेनतस्य त्स्यात् यु
वराजमेवविकृतमिति युवराजमानस्यमे

ओं.वा।
वा.टी।
३६५

त्रिमानेनु सहस्यहिवत्र मत्रेतत्कर्माप्यता।
णाकर्माल्लेषु कर्मकलासयेप्रय्यत्तालबा
षड्कर्मपत्तीनाहतानांवकुर्यात् केचित्ता
मंतमंत्रिविवरमितिपठंति सामन्तेना
नस्यमेत्रिमानेनमहानवेयत्नेनुमानेन
ति पतह्द्रस्यपतिभिनाहतमभिमाना
त्स्वादिति ॥ अथदेवत्तभिषकुवाहि
तानावात्तप्रमाणमाह चत्वारिंशदीनाव
नुस्तभिश्रुपेवयावदिति मष्माणगपुनादे
शेदेवत्तभिषकुवाहितानांच ॥ देवत्तः
मावत्सिकः भिषवेयः पुरोहितः पुरोधः
पुरोवत्तारिंशत् वतस्रुतभिहीनासहपव
केसविस्तारः तयथा प्रथमस्यसहस्रवि
स्तारःचत्वारिंशत् द्वितीयस्यषट्त्रिंशत् तृ
तीयस्यद्वात्रिंशत् चतुर्थस्याष्टाविंशत् पं
चमस्यचतुर्विंशतिः सर्वत्रचत्वारिंशत्सहस्रा
युक्तादैर्घ्यंकार्यं प्रत्येकस्यसहस्रयोविस्ता
रः सप्ततस्यप्रमाणाधिकादैर्घ्यंभवति अ
थदरोह्मापमाणानामेकशालस्यचदैर्घ्य
प्रमाणमाह वास्तुनियोविस्तारःसप्तत्यो।
द्वाराविसूत्रःशमदः शालेकेष्वस्तहस्तेषु
स्वादित्युतिदेशम ॥ वास्तुनिरस्तेयवि
स्तारउक्तः सयवोद्भायतिश्चयप्रमाणेनभ
वतीति यथाप्रथमस्यसहस्रणधिकेह

त्सप्ततमेवोक्तिनेकार्यमिति एवंचतुश्शा
लस्यवास्तनः परिकल्पना शालेकेषु एक
शालेषु पुनर्वास्तुविस्तारहिगुणितंदैर्घ्यं
कार्यमिति तथाचकश्यपः चतुःशाल
गृहेषु चप्रायोयामसम्मितं विस्ताराद्वि
गुणंदैर्घ्यमेकशालेषुनस्य अथब्राह्म
णादिवर्णानांगृहस्यस्वरहप्रमाणमाह
चातुर्वर्ण्यासौद्वात्रिंशत्साचतस्रुतहीनाः
आषोडशादितिपश्चेत्ततरमलीयहीना।
नाम सदशापर्विप्राणादवस्पाहोशमेषु
तैदैर्घ्यं षड्भागयुतेनैवेण्यस्यभवतिशूद्रस्य
पादयुतम् ॥ चातुर्वर्ण्यइतिचतुर्णांवर्णा
नांभावःचातुर्वर्ण्यं चत्वारोवर्णाब्राह्मणक्ष
त्रियवैश्यशूद्राः तस्मिंश्चातुर्वर्ण्येद्यासोवि
स्तारोद्वात्रिंशत् साचचतस्रुतहीनाआषो
डशादितियावत् द्वात्रिंशच्चतस्रुभिर्हीनास्त
वत्कार्यायावत्षोडशेति एतदुक्तंभवति
ब्राह्मणस्यप्रथमगृहेद्वात्रिंशत्हस्ताश्चत्वारिं
शतिः अन्यानिद्वाणिचतस्रुभिर्हीनानिवै
श्यस्यप्रथमगृहंचतुर्विंशतिः अन्येद्वेचत
सृभिश्चतस्रुभिर्हीनेशूद्रस्यप्रथमगृहंविंशति
हस्ताः अपरेषोडशेति एवंब्राह्मणस्यपंच
गृहाणिक्षत्रियस्यचत्वारिवैश्यस्यत्रीणि
शूद्रस्यद्वे अतःपरेनिकृष्टान्ततत्कल्पित

ज्यो॰
ता॰
२६६

रमतीव हीनानां च एतासां नानापाकादीनं
कार्यमिति विप्राणां ब्राह्मणानां व्याख्याय।
विस्तारमानमुक्तं तद्देवसदृशांशभागयुक्तं
दैर्घ्यकार्यं पंचसप्तविंशेह्नु एवं क्षत्रियस्या
ष्टांशेयुक्तमष्टभागाधिकं वैश्यस्य सषडा
शांशयुते शूद्रस्य पादयुतेवत्तुर्भागाधिक
मित्यर्थः तथाचकिरणाख्यतंत्रे हस्तद्वा
त्रिंशतायुक्तं विस्तारात्साहित्यालये यस्तक
मदृशांशतदैर्घ्येनस्यप्रकल्पयेत् क्षयाणां
क्षत्रियादीनां मानं यत्तदेनादिति तथान्नर्भः
कैवेलालाहा मयेदन्नसर्वेशः पङ्क्तिमाष्टांशष
ड्भागपादैर्दैर्घ्यं क्रमाद्भवमिति अथकोप्रा
कृतिभवनयोर्वक्तुमैवेनकोष्टानांरहप्रमा
णमाह ॥ नृपसेनारेरहपतियुक्तम
नेनकोषत्रिभवने सेनापतिचानवर्णप्रवि
वेतानांतपूर्णाणम् ॥ नृपस्यरहमाणस्यष्ट
प्राणुक्तस्य सेनापतिरहमानेनप्राणुक्तेनेव
रहयदनन्तेनेन पातेनकोषभवनेचका
र्यं कोषभवनेनन्तःपतिभवनेचक्रीडारहे
प्रक्षेपोन्ननत्रप्रमाणे सेनापतेश्चान्तर्वर्णस्
वपतिर्वसन्ते तेनमानेन राजपुत्रकाणां
कार्यमत्र यदाब्राह्मणराजपुत्रकोभवति
तदाब्राह्मणानामानसेनापतिचान्तमाना
दृपायपदनशेमाते तेनमानेन रहयंचके

कार्यं एवंक्षत्रियादीनांविज्ञेयं किंतुसेनाप
तिरहस्य हितीयसक्षत्रियवान्तमानेनसहा
नोकृत्वा शेषक्षत्रियराजपुत्रप्रधानरह
एवंतृतीयस्यहितीयेन चतुर्थस्यतृतीयेन
पंचमस्यचतुर्थेनेति एवंतृतीयसेनापति
रहेणमहान्तरे वैश्यस्यप्रधानरहेचतुर्थे
नशूद्रस्येति अथपारशवादीनां वास्तुप्रा
माणांहीनाधिकस्यवास्तुनश्चाशुभमाह
अथपारशवादीनांसमानसंयोगदलसंभ
वेन हीनाधिकंसमानानशुभकारिवास्तु
सर्वेषाम् ॥ अथानन्तरेब्राह्मणेनशूद्रायां
जातः पारशवः एवंवैश्यायांजाताभूताः
कण्वः क्षत्रियायांजातोमूर्धावसिक्तः एते
षांपारशवादीनांसमानसंयोगदलसंभ
भवनेकार्यं समानस्यात्मीयमानस्यद्वयो
रेवमानानामपिसंयोगमेकांकृत्वा तस्यच
दलसर्वंतत्समंतत्रस्यपारशवादेर्भवनेर
हकार्यं यत्तद्भवति ब्राह्मणस्यतुयन्मा
नंयच्चशूद्रस्यतयोरैक्यंकृत्वावाकार्यं त
स्मानंपारशवरहस्यवैश्याक्षत्रियशूद्रा
णामेवमपिसर्वेषांतपादीनांपारशवादी
नां समानादात्मीयमानाद्धीनमधिकंवा
स्तनशुभवदमिति अथपश्चात्प्रतिमाया
स्याशुभवृद्धिवृद्धिरहणंचपरमेनेनाऽऽयां

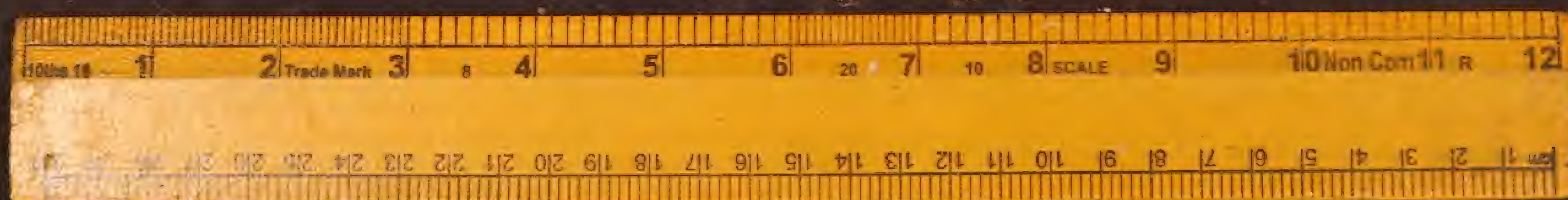
२४

शैवा॰
वरी॰
३६०

प्रमाणेवाह पञ्चाशमितामभिनंयान्तुप
वह्निवतिरहाणांच नेक्षुन्निशास्त्रकाराहस्तश
ताद्रुक्षिनेयवतः ॥ पञ्चैतावत्स्वदानामा
श्रमिणांचप्रव्राजकानामभितमयदिमित
यथेष्टप्रमाणरहस्य तथाथान्यरहस्यथा
न्यानियत्रस्याप्यते वह्निरहस्यचाग्निशाला
यासतिरहस्यवक्रीनांविषमतः पञ्चाममित
मपरिमितेप्रमाणेशास्त्रकाराणांवाल्लतानवि
द्वाहस्तप्रतान्यवत उक्षिननेक्षुन्नि हस्तम
नारधेउक्षिनेवरहेकार्यावाल्लनियोविस्तारः
मपवेचाक्षुयन्निश्रुयःश्मदश्मयमपवादः
तथाचवार्ताः शान्तहस्तोक्षिनेकार्यपतश्चा
लवरहेबुधैः अस्पतस्येकशालेनहभदेन
स्मकोतितम् शुभेसेनापतिन्दपतीनोसम
निमहितेद्विधाहतेयामे शालाचतुर्दश
हस्तेपंचविंशद्भिनेलिंदः ॥ सेनापतिन्द
पतिवाल्लनोवासस्यवाचतुर्वर्णपंचविंशतस्यो
न्यस्यवायस्यकस्यविस्तमनिमहितस्यस।
मन्यासहितस्य तथाचभजद्विधाहतेस्य
द्विकेलेकस्यचतुर्दशभिःभागमपहृत्य
लब्ध हस्तांगुलानिचतेनप्रमाणेनशालं
कार्या शालपादेनमहान्यतस्यस्य अ
कार्यं पंचविंशद्भागेहस्तेयत्लभ्यते हस्ताधि
के तेनप्रमाणेनालिन्दाकार्या अलिन्द

शोभेनशालाभिन्नाग्यार्यांगमनिकाजालकं
सत्तोरानसमन्वाक्रियेते साक्षेयेति एवम
नमत्तमसद्यभ्यधिकेहस्तशतमित्यादिते
त्रप्रमाणं तत्रचायेतिमांणविधिरिति
अथवान्तवर्णानस्यशालालिंदयोःप्रमा
णमाह हस्तद्वात्रिंशादिषुवर्तत्रिविकै
काःशालाः समदशवितयतिथित्रयोदश
हस्तांगुलाभ्यधिकाः त्रिविंदिद्विद्वि म
सा:तयक्रमादंगुलानिवेतेषांसाएकविंशति
होविंशतिरष्टादशवितयम ॥ द्वात्रिं
शादिषुद्वात्रिंशादेब्राह्मणादीनांवर्णानां
मित्यर्थः तेषांवत्सुत्वाद्विकत्रिकाह।
स्ताशालाःकार्याः किमताश्चतेहस्ताः स
प्तदशवितयतिथित्रयोदशहस्तांगुलाभ्य
धिकइति तद्यथा वान्तवर्णास्यवात्सुप्र
थमरहेप्रधानेशालावतुर्हस्तासप्तदशां
गुलाधिकाकार्याः द्वितीयेचतुर्हस्तांगुलवि
त्येनाधिकाः तृतीयेत्रिहस्ताः तिथिभिः
पंचदशभिरंगुलैः अधिकाश्चतुर्थेति ह
स्तत्रयोदशभिरंगुलैरधिकाःपंचमे त्रिह
स्तकेनश्चतुर्भिरंगुलैः अधिकाकार्येति
एवंयद्रहेब्राह्मणस्यप्रधानेयदेवमस्ति
तीयेतस्तद्रसमयाने अनेनैवक्रमेणशा
लाप्रमाणंलिंदं त्रिवित्रिद्वित्रिसमवशति

ग्रतु=६
त्रि
ध्येका=

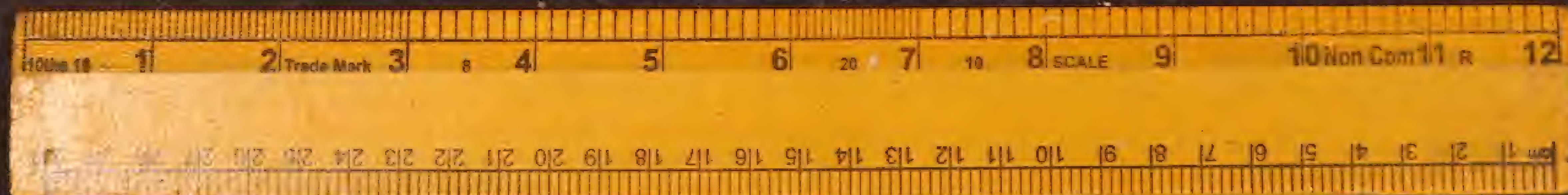

शे.वा.
वा.टी.
३६८

यादयश्चहस्तावेकविंशतिप्रभृतिभिरंगुलैर्यु
क्तायानेवर्णयंवालन्दालिन्दप्रमाणमनुक्तम
न्तर्मयमिदेतायते तद्यथा ब्राह्मणस्यप्रथम
गृहेअलिन्दप्रमाणंहस्तत्रयमेकानविंशत्य
ङ्गुलैरधिकं एकविंशतिःविमानएकोयस्मा
विंशतेः द्वितीयेहस्तत्रितयमष्टादशभिरं
गुलैरधिकं तृतीयेहस्तद्वयंविंशत्यंगुलैर
धिके चतुर्थेहस्तद्वितयमष्टादशभिरंगु
लैरधिके पंचमेहस्तद्वितयंत्रिभिरंगुलै
धिके एवमेतद्बाह्यस्थानेद्वयक्रमात गृह
क्रमेणाभ्यंतरत्वल्पाधिकानिकार्याणि अत्र
केचित्पठन्ति युक्तिप्रमादंगुलानिचैतेषा
मिति अन्येएवंव्याचक्षते यथासेनान्येषु
लानितयोर्हानि एवाहस्तानांकार्याः ए
तद्वत्पतिभिर्नाङ्गुलीकृते अत्रयथा
सेनापतिवानर्वर्त्मविवर्त्तनोवानप्रकृष्णा
मिति तच्छालालिन्दयोरयंकार्यमिति
अथवीथिकाप्रमाणंतद्यवालिन्दानांचवल
नानामान्याह शालाविभागतुल्याकर्तव्या
वीथिकाबहिर्भवने यथएतोभवतिसैषो
वीथिनामतद्बाह्य ॥ शालायामिति प
शालावपुर्भतयोर्मयोस्तया तत्स्थितमि
तितत्संज्ञाशालास्तेऽपजिनास्सर्वाः ॥
शालाविभागतुल्येतिशास्त्रयार्थस्यमाणमु

केनत्रिभागतुल्यवीथिकाशालाभवनान्ते।
ग्राहहिर्बाह्यतःकर्तव्याविधेया सावीथि
कायदिगृहस्याग्रतःप्राग्भागेभवति ते
अस्यतदातद्बाह्यस्थापाश्रयेनाम अथया
र्श्वयोर्दक्षिणोत्तरयोःस्थिताभवति प्राक्
याप्रश्चात्या तदासावष्टम्भंनामतद्बाह्य
अथसमन्तात्सर्वत्रपिदितम्भवति तदा
तद्बाह्यस्थितेनाम एतास्सर्वाःप्रायंते
वास्तवलदणोद्गेःपूजिताःप्रसंमिताइति त
स्याचकिवणाखिनेत्रे शालास्तेयस्तृतीया
शोस्तेनकार्यातद्वीथिका यद्यग्रतोभवेद्वी
थीसोष्णीषोनामतद्गृहं पश्चात्सापाश्रयेना
मसावष्टम्भंतुपार्श्वयोः समन्तादितिसाज्ञा।
नातदाच्छस्थितमुच्यते अथसमस्तवास्तनि
भूमिकाप्रमाणमाह विस्तारषोडशांशः
सचतुर्हस्तोभवेद्गृहोच्छ्रायः द्वादशभागे
भूमौसमस्तानाम् ॥ वास्तुनियोविस्ता
रउक्तः तस्ययःषोडशभागःसचतुर्हस्ताधिको
गृहोच्छ्रायोभवति अथतलनभूमिकायाउच्छ्रा
यउच्यते भवतीत्यर्थः तथान्यवत्हस्याष्टा
केहस्तप्रतेष्वष्टवे अतःषोडशांशोहस्ताःष
ट् अंगुलान्यष्टादशएषचतुर्हस्ताधिकोह
स्तादशएतदथतलनभूमिका सैतद्द्वादश
भागोनाकार्या अथमभूमिकाप्रमाणमहो

नो नो भूमै।

ऊँवा॰
तरी॰
३६५

दशभागमपहृत्य यद्भवति तेन प्रमाणेने
त्यर्थः एवमन्तस्याप्युपरिया भूमिका सा
तद्द्वादशभागोना कार्या एवं समस्तानां
सर्वासां भूमिकानां द्वादशभागेन तेन प्रमा
णमपकार्यमित्यर्थः अथ भित्तिप्रमाण
ज्ञानेपक्वेष्टकादारुकृतानां च विशेषमा
ह ॥ व्यासात् षोडशभागः सर्वेषां सद्मनां
भवति भित्तिः पक्वेष्टकाकृतानां दारुकृता
नां तु विकल्पः ॥ सर्वेषां नृपादीनां
चावासानां सद्मनां गृहाणां व्यासाद्विस्ता
रात् षोडशो भागः षोडशांशः स भित्तिप्र
माणो भवति यथा नृपगृहव्यासस्याष्टाधि
कशतस्य षोडशभागाः षड्हस्ताः अष्टादशा
ङ्गुलानि एतद्भित्तिप्रमाणमेवमन्येषामा
पि ज्ञेयम् तथा च वर्णाः विस्तारात् षोडशां
शेन गृहभित्तिं प्रकल्पयेत् हीनाधिकान
केनैव गृहभर्तेन शोभनाः एतद्यदि ति
प्रमाणं तत्पक्वेष्टकाकृतानां तत्कृतानां भवे
दारुकृतानां तु विकल्पः नैयाविकल्पस्तो
चेयष्टकेकार्यं केवलं भित्तिप्रमाणं यथा
त्यष्टकेनैव उच्छ्रायाश्च यथाभिमतं कार्य
मिति तथा विकल्पात् केवलं यत्र शतम
येष्टकादारुकृतानां यथेच्छया सज्जा वेश्म
हकार्यं तत्त्वात् शुभं सदिष्यतएव नवत्र्योदश

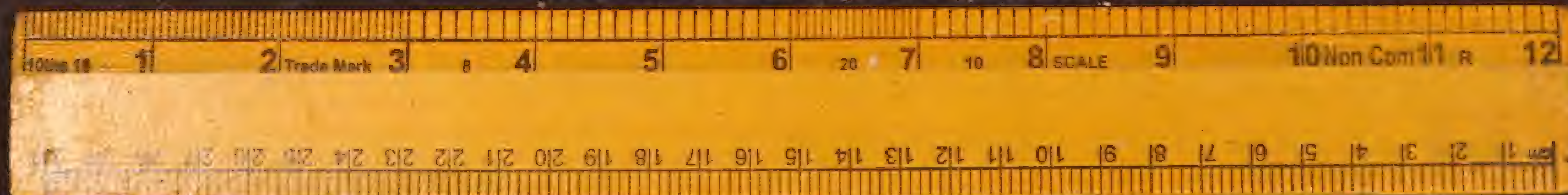
रु
स

येस्तुकोर्वैर्तालाप्रकल्पयेत् अथ नृपबले
शादीनां नाम्नावर्णविजितानां सर्वेषां वल
नौद्वारप्रमाणमाह एकादशभागयुतः
समस्तिंत नृपबले येष्ट्यासः उच्छ्रायो
गुलतुल्यो द्वारस्यार्धेन विष्कम्भः ॥ अथ
नृपबलेशगृहाणामुपलक्षणार्थं नृपो
राजा बलेशः सेनापतिः नृपबलेशयोर्वा
स्य वायस्यकस्य विज्ञानवर्णा वर्णितस्य
यो व्यासो गृहविस्तारः स एकादशभागयु
तः स्वकीयेनैकादशभागेन युतः सम
मतिः समतिसहितः कार्यः एवं कृते यद्भ
वति तावन्त्यङ्गुलानि द्वारस्योच्छ्रायो भवती
त्यर्थः यथा नृपव्यासोष्टादिकहस्तशतम
स्यैकादशभागो नाधिकादशतत्सहितोष्ट
धिकं शतं नवसमादधिकं सद्वाशीत्याधिकं
शतं एतावन्त्यङ्गुलानि द्वारोच्छ्रायो यत् उच्छ्रा
उच्छ्रायोङ्गुलतुल्यो द्वारस्य एवमन्येषामपि ज्ञे
यं अतोर्धेन विष्कम्भः अतोस्मादुच्छ्रायाद
र्धेन विष्कम्भो विस्तारः कार्यः तथा नृपगृह
द्वारस्य द्वारप्रमाणमाह विप्रादीनां व्यासा
त्पञ्चांशो दशाङ्गुलसमेतः साष्टांशाद्वि
गुणो द्वारस्य त्रिगुणाच्छ्रायः ॥ विप्रादीनां
ब्राह्मणादीनां वर्णानां ब्राह्मणक्षत्रियवैश्य
शूद्राणां व्यासाद्विस्तारात् पञ्चांशः सप्त

ऊँवा॰
दाटी॰
६०

सोभागः सपादहस्तो दशभिरंगुलैरधिकः का
र्यः ततः पुनर्व्यासस्य षोडशांशेन पृथुत्वं कार्य
यद्भवति तावदंगुलानि द्वारस्य विष्कम्भा
विस्तारः कार्यः यथा ब्राह्मणाव्यासो हाविंश
ति अस्य पंचमांशाः सार्धहस्ताः एतेंगुलत्वे
न अधिकस्याष्टदशांगुलसमेतास्त्वविंश
तिः पुनर्व्यासोऽष्टांशेनांगुलिविनयेनवृत
समविंशतिः चतुर्विष्कम्भप्रमाणं विष्क
म्भाद्विगुणउच्छ्राय इति ॥ अथ शाखेड
स्थानाणां बाहुल्यं पृथुत्वं चतुर्भिरस्यांगुलयोः
प्रमाणमाह उच्छ्रायहस्तसंख्यापरिमाणा
न्यंगुलानि बाहुल्यं शाखाद्वयेपि कार्यं सर्व
तस्याडुडुम्बरयोः ॥ उच्छ्रायात्सप्तगुणाद
शीतिभागाः पृथुत्वमेतेषां नवगुणितेशी
त्यंशेन सप्तदशांशहीनोच्छ्रायः ॥ द्वारो
च्छ्रायस्य यावन्तो हस्तास्तावन्त्यंगुलानि बा
हुल्यं तत्र शाखाद्वयेपि कार्यं शाखाद्वावि
काष्ठापि शाखास्सम्भावनायां बहुत्वाप्येवमेवति
यथाल्पतरहस्तादेरुच्छ्रायोंगुलमामाशी
त्यधिके शते अतो हस्तोच्छ्रायोविनिर्गमवति
तावन्त्यंगुलानि शाखाद्वये बाहुल्यं
ज्ञापि यावत्तस्य उडुम्बरयोरिति
हल्यं द्वादशांगुलानीत्येवमन्यत्र उडुम्बरोपा
दयोरुपर्यधःस्थिते काष्ठे देहलीति उत्ताखे

उच्छ्रायात्सप्तगुणाद्वाशीतिभागा शीत्यंशाल
त्रैलेपृथुत्वं विस्तरत्वमेतेषां शाखोडुम्बराणां
कार्यं यथाल्पहस्तोच्छ्रायोष्टाशीत्याधिक
मंगुलशतं तस्मात्सप्तगुणाद्दशीतिभागाः
षोडशसार्धांगुलयानि एतल्लेखांत्पृथु
त्वं एवमन्यत्रापि नवगुणिते इति ते
षोच्छ्रायणे नवगुणिते नवाहते योशीत्य
ष्टाशीतिस्समोभागास्तत्प्रमाणं लेभस्यम
लेपृथुत्वं तैरेवसप्तदशांशेन मध्ये पृथुत्वं ल
म्भस्य यथाल्पतरहस्ते नम्भिकाप्रमाणे
दृष्टाहस्तश्चाष्टादशांगुलानि एतदेवलेभ
स्येष्टो अस्मान्नवगुणितादशीत्यंशेष्टा
विंशत्यंगुलानि एतल्लेपृथुत्वमतःशि
णापविधिः एतदुदाहरणमात्रेण प्रदर्शितं
मन्यथाविभज्य लेभे नवधा हस्तात्रेभागाः
त्यानया परिकल्पनया थोमध्यभागाः सम
र त्वरश्रेष्ठे यकावर्त्ते हिंवज्रकाद्विगुणा द्वा शङ्कि
त्रिशतालमध्यप्रलीनकोहमाऊनिश्चनः यः
समोमध्येमध्यभागे समचतुरस्रः सनाभि
स्तस्याभिश्चतस्रभिरष्टिभिर्युतः सकन्द
नामायस्यमध्ये समाद्यष्टाद्विवज्रास्यवज्रना
मा यस्य मध्ये द्विगुणः यस्य मध्ये शूलोद्वा
त्रिंशाजायुक्तः सद्विवज्रनामा अष्टाभागा
देयाद्विगुणः यस्य मध्ये शूलोद्वात्रिंशता

क्रिया
पदी
१०१

पुक्तः सपुलीनकनामा यस्तमध्येवृत्ताःपवि
वर्त्तलाः महत्तसंज्ञः पनिपवर्त्तभाः सर्वेपव
प्रशस्तफलदाः अन्येनेष्टाइत्यर्थः विज्ञेयाः
स्तम्भमध्यग्रहणं किमर्थं हतेनमभयतः स्तम्भे
विभज्य नवधेत्यनेनाधः ऊर्ध्वभागयोः व
र्जनाभविष्यतीति तथावकिरणाख्यतंत्रे
वेदास्रकरुवकः स्तम्भो वज्रो ष्टास्रियतो मतः हि
वज्रः षोडशास्रिस्स्याद्वित्तश्चास्रिपुलीनकः
स्तम्भत्तहेतोवज्रादयः स्तम्भः प्रोक्तः दिनोत्तमैः
अथस्तम्भस्याधऊर्ध्वभागयोर्वर्जनाप्रदर्शना
र्थमाह स्तम्भविभज्यनवधावहनं भागा
स्त वटो भागान्यः पद्मं तथोत्तराष्टाङ्गं यथा
नेनभागेन ॥ स्तम्भे स्तम्भप्रमाणेन वथा
नवभिर्भागैर्विभज्य पृथक्पृथक्नव भा
गैर्विभक्तेकृत्वा तत्र सर्वाधोभागोवहनेका
र्यं उपरितथार्यतेनभागेन तडहनं यस्तभा
गस्योपरिअन्योद्वितीयोयोभागस्तपद्मकम
लपद्माकरमेवकार्यं तथातेनैव प्रकारेण
पद्मस्योपरि योनवमो भागः सउत्तरोष्टका
र्यः उत्तरोष्टायत्र शोभा भेरूयक विशेषाः
क्रियते स्ववेपद्मभागेनोत्तराष्टवभागेनक
र्त्तव्यं केचिदुत्तरोष्टमष्टभागेनवमेकम
सम्मितीच्छन्ति एतद्युक्तंभवति नवधावि
भक्ते स्तम्भे अधोर्ध्वभागवहनं द्वे हणादीति

कार्याणि पोषभागपंचकेस्तम्भ वृत्तरूपादिकं
कार्यम् तथावकिरणाख्यतंत्रे विभज्यनु
वधाऊर्ध्वभूयोरुद्वहनंघटं कमलोत्तरौ
ष्टंत्रभागभागैप्रकल्पयेदिति अथभारत
लानुलोपानघानोचप्रमाणमाह स्तम्भ
समेबाहुल्यभारतुलानामपर्यपर्यसो
भवतिनलोपनलानामनुपादेनपादेन ॥
भारेतोलयतीतिभारतुल्यं स्तम्भस्योपरि
यतिर्यक्काष्ठं दीयते तज्जारतुलसंज्ञं
प्रासादादिषु स्तम्भानां बहुत्वाज्जारतुलाना
मिति बहुवचनो निर्देशः कृतः भारत
लायाउपरियदन्यत्काष्ठं दीयते तत्तुलोप
तुलसंज्ञं भारतुलानां स्तम्भसमंस्तम्भस
मितं बाहुल्यं तत्तत्कार्यं यथान्तपरहे
स्तम्भपृथुत्वे समाविशालेषुलादितदेवभा
रतुलानां एवमन्यत्रासौ भारतुलानामुप
र्युपरि बाहुलोपतुलानां मीतान्यस्मका
शात्पादेनवाहुल्यं कार्यं यथान्तपरहेप
वविशालेपुलमनत्र पादेन तत्भागेनतं
कार्यं वीप्साकाङ्क्षाकेविस्तृतस्तद्दुनिनयति
भारतुलाउपतुलानुलोपतुलाश्चेति आसां
भारतुलानां पादेनपादेन तेबाहुल्यंकार्यं
तास्त्रोपर्युपरिदीयन्तेइति अथबालप्रकर
णोपचवनशिलाकार्याणि भवन्ति सर्वेतोभ

ओ॰वा॰
तरी
१२१

द्वारं शुभदं पूर्वस्यां दिशि द्वारं तस्मिन्कार्यं ना
न्यत्र कुर्विदिति नद्यावर्त्तः पश्चिमान्ते
गतो लिन्दः प्रागतौ द्वौ न उपस्थितौ अन्यत्ल
स्य विष्टृतः प्राग्द्वारं शुभदमिति अथ
रुचकलक्षणमाह प्राक्पश्चिमावलिन्दौ
वन्तगतौ तदवधिस्थितौ शेषौ रुचके द्वा
रेन शुभदमुत्तरेतो [illegible] निशस्तानि
रुचके प्राक्पश्चिमौ अलिन्दौ परौ द्वावलिन्दौ ता
वन्तगतौ तयोरवधौ मध्ये स्थितौ तन्मेला
ग्रादित्यर्थः एवं रुचके द्वारमुत्तरेण शुभ
दे अन्यानि शेषाणि पश्चिमपूर्वदक्षिणानि
शस्तानीति नद्यावर्त्तः प्राक्पश्चिमाव
लिन्दौ यावन्तो गतौ द्वौ परौ सम्यक्तौ वि
नायत्स्याद्रुचकात्यन्ततन्त्वतमिति अ
प्रान्तगौ एवान्तौ वृत्तः शालानां फलान्याह
श्रेष्ठं नन्द्यावर्तं सर्वेषां वर्धमानं तस्मात्तु स
स्तिकरुचके मध्ये शेषं शुभदं तत्पादीनां
सर्वेषां वास्तूनां नन्द्यावर्तं वास्तु शालं श्रेष्ठ
प्रशालं वर्धमानं तत्र वर्धमानात्स्वश
न्यूह्यमेव शेषं सर्वतो स्वस्तिकरुचके
सर्वेषामेव मध्यमफलं शुभफलेनाप्य
शुभेन त्वर्थः शेषं सर्वतोभद्रं तत् वास्तुः
शालेन्द्रपादीनां राज्ञां जयार्थिणां राज्ञा
श्रितानां देवानां च शुभं नान्येषामिति प्रद

न्या

शालम्
ॐनद्या वर्तम्

शालम्
ॐरुचकम्

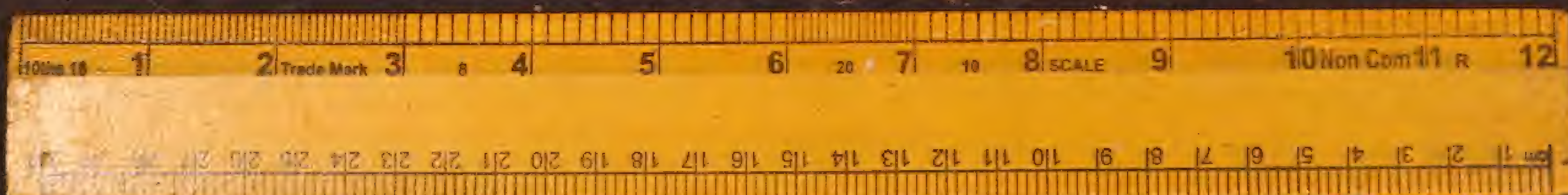
शालम्
वर्धमानम्

शालम्
स्वस्तिकम्

शालम्
सर्वतोभद्रम्

दक्षिणे ५
अथ त्रिशाला
नो हिरण्यनाभ
सलेउवलीप
तद्वानोलक्षणमाह उत्तरशालाहीनं
हिरण्यनाभं त्रिशालकं धन्यं प्राक्शाल
याविजुक्तं तं हृद्विदं वाक्तं ॥ याम्या
हीनं चुल्लीं त्रिशालकं वित्तनाशकरं मत
न पक्षघ्नमपरयावर्जितं सन्तवं वैरक
रम् ॥ उत्तरशालायाय द्विहीनमस्याव
तिस्र शुद्धिस्तु शाला भवन्ति केवलया तु
तयाविहीनं तत् त्रिशालकं हिरण्यनाभाख्यं
तत्र धन्यं प्रशस्तं एवं प्राक्शालया विजु
क्तं विहीनं तत् त्रिशालं सुक्षेत्रनाम तच्च वृ
द्धिदं धनसन्तानादीनां वृद्धिदं इति याम्या
हीनं दक्षिणस्यां दिशि हीनं तत्र चुल्ली
ति त्रिशालं तच्च वित्तस्य धनस्य नाशकरं
तत्पक्षघ्न अपरया पश्चिमया शालया
हर्जितं तत्पक्षघ्नं पक्षघ्नं तद् नच्चतत्

कृशा

जेवा। टी। १७४

374

धंसकरम् स्ततानोपुत्राणांधंसं विनाशकरो
ति वैरवकरोतिपश्चविन्यासः सुगमत्वान्न।
प्रदर्शितः यत्रस्वतः शालकृतिरेवालिन्दवर्ग्गे
तएकदिग्रहितइति तथाचकिरणाख्येतं
त्रे शालैहिरण्यनाभाख्याहीनेचोत्तरशाल
या सतेजेपूर्वतोहीनेशालायाइहदिदस्य
नं वलीदक्षिणयाहीनेधर्मार्थंप्राणनात्।
शाले यत्स्यादपरयाहीनेयत्तन्नतन्नताते
ह्यते अथद्विशालानांसिद्धार्थयमसूर्यद
एडवानाख्यशालीकाचानोलक्षणमपलमाह

म

सिद्धार्थंपरयाम्येयमसूर्यंपश्चिमोत्तरेशा
ले दण्डाख्यमुदकपूर्वंवानाख्यंप्राग्युताया
म्या ॥ पूर्वेपरेतुशालेगृहंचुल्लीदक्षिणोत्त
रेकावे सिद्धार्थंयाम्यमियमसूर्येन्दहपत्नेने

१८

न्तुः ॥ दण्डवदथोदण्डाख्यकलहंसदेवा
नाख्येविलनामप्रसुल्याशानिविनाथास्मृत का
ले अपरयाम्यपश्चिमदक्षिणेद्वेशालेयत्र
भवतः तद्विशालेसिद्धार्थसंज्ञं एवंपश्चि
मोत्तरेशालेतयमसूर्यं उदकपूर्वेउत्तरपूर्वे
यत्रद्वेशालेविद्यते तदण्डाख्यमाग्युताया
म्यापूर्वयुतादक्षिणायत्रभवति तद्वाना
ख्यंतद्वानाख्यसंज्ञं पूर्वापरेपूर्वपश्चिमेयत्र
द्वेशालेविद्यते तद्गृहंनामयत्सतसुमर्वणोभ
वति दण्डाख्येदण्डसंज्ञेद्वेशालेदेउवदधः.

दण्डताडनेमरणं अथवाधनक्षयश्चवधश्चतो
दण्डवधावितिकेचित्पठन्ति दण्डार्थापक
र्षणंवधस्ताडनेनैतौद्वावेवभवतः वाना।
ख्येवानसंज्ञेसदैवसर्वकालेकलहोद्वेषाश्च
न्नशोकः शाल्येविन्नस्यधनस्यनाशः का
ले ज्ञातिविरोधोबन्धुभिस्सहद्वेषः स्मृत इ
ति तथाचकिरणाख्यतंत्रे सिद्धार्थेतद्भवे
दग्नेयाम्यापरयुतेयदि पश्चिमोत्तरसंयु
क्तंयमसूर्यंसमध्यमम् उदकपूर्वयुतेयस्मा
द्दण्डाख्येदण्डकारके पूर्वयाम्यायुतेज्ञेये
वानाख्येकलहप्रिये पूर्वापरयुतेगेहेशा
ल्मनामार्थदासकृत दक्षिणोत्तरशालायो
काचसंज्ञविरोधकृत अथविश्वकर्ममु
यादिद्विदैकैकस्मिन्वात्तुनियोगेपहृता ग्र
श्रसंदर्भेणोक्तः आचार्येणगृहीतशाले
णमहाग्रेयभीरुतासमासोक्तिप्रियेणैकै
केनपादकेनार्थोनिर्दिष्टः तथाचहिरण्य
गर्भेणगृहाणांविशाल्याधिकेशतमुक्तं त
थाचाह गृहाणांक्रमयोगेनचतुष्षष्टिम
मासतः अनेकयोगभेदाश्चशतंविंशोत्तरं
स्मृतं तथाचाहविश्वकर्मा एवंश्लनइयधि
ण्डषट्पंचाशत्सुवेश्मनो यथावत्केत्यजःकल
मुक्तामालेपिचततः आचार्येणचतुश्शाल
द्विशालत्रिशालानिपंचदशगृहाणभिहिता

जैवा।
राटी।
६२५

ति विश्वकर्मणोवोक्तिभिरनुपपद्यमाना।
भिःसहेणय्योविधातुंनशक्यतेनेउक्तयथा
मेवाङ्गीयते तदाहिविश्ववाक्तिस्यात अ
तिविस्तरेवाऽपिस्वगर्हिता तथाचिकित्साशा
स्त्रेचरकेपठ्यते यथाधिकावेदनविस्तरेवापि
शस्तेतितान्नोऽत्रतनःप्रयत्नतः इतियस्मा
ज्ञाम्यर्थोभिधेयते वास्तनियोविस्तारस्त
यवोऽङ्गुलायनिश्चयः षष्मदश्चतुःमाचार्येण
पुनःसवमाह ॥ नेत्रान्तिशास्त्रकावाह
स्तशताङ्गुलिनेयदनः रुपाणामष्टोत्तरश
तेनरहविस्तारःप्रभवः ॥ वरहविस्तारतः।
त्याःवरहोङ्गुलायाप्रभवः नेत्रान्तिशास्त्रकावा
हस्तशताङ्गुलिनेयदनइति अनेनसंहिवि
हितयने अत्रकेचित्तविनशास्त्रतद्भावा।
मन्यन्ते यथावरहविस्तारतुल्यवरहोऽभिहि
तोयस्मात्तस्मात् नेत्रान्तिशास्त्रकावाहस्त
शताङ्गुलिनेयदनइत्यपवादः तत्सर्गश्चाप
वादेनबाध्यतेइतियावत् यत्रत्रभूमः विश्व
यविभागेनाकल्पनाकृतायमोत्सर्गोनचापा।
वादइति आचार्यमाह विस्तारःषोडशां।
शातिरेकवर्द्धितैर्भवेद्गृहोच्छ्रायः द्वादश
भागोनस्तेभूमौभूमौसमस्तानाम् विश्वादी
नोत्सेधोलक्षभिकामानमयाविश्वकर्मणाभि
हिते अर्धलघुभूमिकोत्सेधप्रमाणवर्जयं

विषमवर्षपंचकभूमिकमर्थपष्टभूमिकेत
त्रियाणांहिजातानामर्धसप्तमभूमिकामर्धाभू
मिकेन्नृपाणांकर्तव्या तथाचविश्वकर्माह य
जनेराजसूयायेक्षात्त्रभियैवनीश्वराः तेले
त्वाष्टमेस्तेषांकारयेद्भवनोत्तमम् तथाधर्मसम
मैवविप्राणांकारयेद्गृहे अर्धषष्ठेतुविप्रा।
णांवैश्यानामर्धपंचमेः त्रिभिस्सार्धैश्चशूद्रा
णांभवनेशुभदंस्मृतमिति ॥ विश्वकर्मा
मेदबुद्धिप्रबोधनार्थंस्पष्टतरंसाधारणेनह।
स्तेनगृहोच्छ्रायहस्तसंख्यामाह ॥ साधार
णेनहस्तेनपरेषांइस्यविंशतिः चत्वारिंशच्च
वैश्यस्यषष्टिःस्यात्क्षत्रियस्यतु ब्राह्मणस्यतु।
घ्राशीतिःशतंनरपतेःस्मृतं नृपाःपञ्चरत्न
तस्मादर्धमानेविधीयते गंधर्वयक्षसिद्धानां
धर्मतःसमुदाहृतं साधारणेनहस्तेनपरेह
स्तपातेवयत् ॥ सप्तैवाशीकवाणनयाज्ये
ष्ठहस्तेनानुमीयमाने सप्ताशीतिहस्तायथा
भवति अथावेदसप्तमेसाधारणेनहस्तेनह
स्तशतोच्छ्रायेज्येष्ठहस्तमितेहस्ताःसप्ताशीति
सार्धाभवन्ति त्र्यपरहस्तेनसमस्तोष्टाङ्गुलश
तविस्तृतस्यद्वादशभागोनत्वेभूमौभूमौसम
स्तानामित्यनेनन्यायेनहस्ताद्विसार्धा
भवन्ति एकाकान्तर्थसेवग्रेथस्याशाषिभित्वा
कृताइत्यनोवाते विश्वकर्मणासप्तभवरणां

हस्तद्वयेसार्धपीठोच्छ्रायमुक्ते भूमिकान्तरे
कोणोच्छ्रायपादकल्पवणकादिभिः सहित
मानमेवंभवति तस्मान्नन्यूनोक्तदोषेनावा
गम्यते इतिद्वित्रिचतुःशालादिषुगृहोभूमि
कोच्छ्रायनियमोवगन्तव्यः तथावराहमिह
एकशालेयथाकामंविलम्बकार्यैवहि गृह
मायामहीनेचैकशालेसम्प्रवर्त्तते गृहवि
स्तारमाधिक्यंसाहान्तरवास्तुगौतमः ॥ आ
चार्येणाप्येकशालेगृहेभ्यामतुल्यउच्छ्रायोभि
हितः व्यासद्विगुणाश्च्छ्रायासः एकशालेविश
दीनांनक्रियते द्वित्रिचतुःशालाएवक्रियन्ते
तथाचवृद्धगर्गश्चाह अभ्युन्नाजीविकेसर्वेमे
कशालमुदाहृतं अपिशालान्माणिमयी का
यान्तस्त्रशुभप्रदा आह गात्मनियोविस्तार
स्यएवचोच्छ्रायनिश्चयःशुभदः शालैकेषुर
ह्येषुपीनस्त्रापिप्राहअकारकोऽहवः विस्ता
राद्विगुणितश्चतेषेकशालेषुदैर्घ्यंकर्तव्यं त्रि
त्रिद्विद्विमाःसेयक्रमादंगुलानिचैतेप्रापितत्र
त्रिदिष्टपते किंसहयवेनांगुलेनचतुर्विंशत्यंगु
लेनयोहस्तःसप्राणः यवाष्टकयवेनांगुलेन
चतुर्विंशतिप्रमाणयोहस्तः सप्राणइतित्रिवि
धोविश्वकर्मणाहस्तउक्तः यदमध्यानितात्र
प्राणवेगुलेनैवहस्तउच्यते समध्यमेत्व्यानसं
गुलेघटनकृतनामिति तथाष्टयवोंगुलःप्रा

यात्यः समयवोंगुलःसाधारणेषष्टयवोंगुल
अमध्यइति अभिधीयते आचार्येणशाह्याभिधा
नसामान्येनैवहस्तःप्राणोभिहितः अन्यश्चापि
प्रवकर्मणाविविधस्यापिहस्तस्यप्रत्येकंभेदप्र
दर्शितं तथाष्टयवेनांगुलेनयोहस्तस्तेनाथ
कर्मोक्तं आह ग्रामखेटपुरादीनांविभागा
यामविस्तरे परिखाप्राकाररथ्यावसभाप्रासादवे
श्मनां तेषांनिर्गममानेचसीमान्तेवनवापि
च देशान्तरविभागेषुवासोपवनयोस्तथा अ
ध्वनःपरिमाणेषुक्रोशगव्यूतियोजनैः खात
वेधशराशीश्चप्रेषयेनप्रमापयेत् एतत्तोय
लभस्तस्यकर्मणाह शयनासनयानानिक
मंदप्रायुधंतथा वापीकूपप्रमाणानितथा
न्यगजवाजिनां यन्त्रयंत्रारथदोलाग्रहरूप
ध्वजान् भतोयानिवनादीश्चशिल्पिनो
वास्तुपसकरान् पडकोहृदेवाश्चेचर्मोपकरणा
निच मात्राप्रायेणहस्तेनतत्त्वदर्शाश्चमाप
येत् ॥ इत्येतनयत्सदाचार्येणशाह्याभिधाने
सामान्येचैवप्राणोहस्तःस्मृतः केचिच्छ्रयइ
तिपठंति त्रित्रिद्विद्विशायइति एतच्छ्राग
लनणेणप्याव्येयेति व्यासःषोडशभागस्तै
वोत्सन्नोभवति भित्तिःपक्वेष्टकाकृतानोअन
विकल्पइष्यत्र सर्वशाहेनेदंज्ञापयति यथाच
तुर्वर्णादिसमनोचतुःशालादिगृहाणांविस्तारः

बोडशभागतत्पः एकुलाभिन्निः पक्केएकाहं
तानोकतेयाः पक्केएकाश्रयामेएकासंयोगा।
निषिधलेजान्तरेपद्येनेननवेपुराणयुक्तेनप
तमांसेनचैवसंयोज्य अन्यतमवलितशाला
विस्तीर्णमछिन्नसंस्कारात संयोगोवेश्यतेत
दातेनाप्रक्रमेणान्यत्र हिरण्यगर्भमाह श्रमे
एकालपछिन्नयान्ननःपक्कासि माहदाश्रयाय
थेएमयपीएकापक्केएका ग्रहाणांसुवर्णानण
वस्त्रादिकृतानां निषेधार्थं अयेतपंचप्रकार३
क्ताः कथिमेत्र्यथिमेवैवदार्थिमेविपुमेतथा
त्वातिमेचपुवेबानेक्रियापंचविधावरेहं सुवर्णा
दिभेदाहिरण्यगर्भमाह इहैतद्विविधाप्रोक्तेश
दीवैत्तएयविधेः पाषाणानिर्वितेयतनह
हेमेदिवस्रते पक्केएकेवस्तुनामभवनेहित
मतमे श्रमेएकेतुमेत्रत्तसुधानेकर्दमेनतु
मानसंवर्धितेकाष्टेवाताभिर्नंदनेस्रते वसे
श्रुविजयेप्रोक्तवातो शिल्पिविकल्पिते काले
भेतिचविज्ञेयमष्टमंतत्तजातिभिः उक्तमानि
चचत्वारिंशहाणिरहमेषिणो सौवर्णपंचजातेर्भ
मुमायसंचप्रकीर्तितं सौवर्णेपुष्कलेनामवज
तेधीभवेत्तथा ताम्रेणासर्यसंज्ञेन चन्द्रनामेन
थायसे देवदानवगंधर्वयक्षविद्याधरकिन्नराः
ज्ञात्वैतांप्रकारककहाणां नियतःस्मृतः जा
तुषेज्ञानिलेनामअपुत्रवाविविदके पवेजाति

पुमर्वात्सुवर्णहाणिचचतुर्दश दारुकृतानांतु
विकल्पः दारुकृतानामेवःसुवर्णादिकृतानाम
ञ्जोविकल्पविकल्पोनास्त्येव किंयद्विज्ञविन्ना
वमेवकेवलंदारुसुवर्णादिरचितानांनेतित
नसर्वेगाधवले भूमिविभागाद्याविकल्पाइ
ति अश्रोच्यते सर्वएवविकल्पाःपक्केएकाह
तानांक्रियन्ते नान्येषांदारुकृतादीनांपुरेदे
वतालिवेशभोजनदेवागारमहानसादिनिवे
शारमेवक्रियतेनान्यदिति तथाचतंत्रान्तरे
पद्यते तत्रवविसमभमेःपरीक्षणंदेवतानि
वेशभूत्त्वलकोष्ठायाःस्वकार्योविधातव्योवास्तु
पुरुषस्यशेषाणामपिचतथैवसतिविष्टक्रि
यामनुदिश्य भोजनशालासंख्यानलक्ष
णंचेपुसामान्ये तेषांनियमलक्षलकोष्ठाये
पुनायामविन्यासेर्थेपुनर्हरेषुनपानलादी
विभागेषुन्यलमतिप्रसंगेन प्रकृतमभि।
धीयतामिति ॥ अथुनैकाशीतिपदस्य
ब्रस्यविभागप्रदर्शनार्थमाह एकाशीतिवि
भागेदवशस्वोतरायताथेखा अंतस्त्रयोदश
स्ववाद्याविंशद्वासयेकोष्टस्याः ॥ एकाशी।
तिपदप्रविभागार्थं तेत्रमदेरेखाःस्त्रीत्तराय
ताः दशदक्षिणोत्तरायताश्चकार्याः पवेको
नेएकादशीतिपदेतेत्रमन्यचोते अस्यतेत्र
मतमध्ये त्रयोदशमहादेवाःस्थिताबाह्यको

ज्ञेवा॰
वादी॰
१२८

पूर्वस्याःवह्निकोणेपुरस्थिताद्वात्रिंशत् एवमेवच
द्वात्रिंशन्मण्डलदेवेइति तत्रद्वात्रिंशद्वास
कोष्ठस्थान्सूत्रनाह शिखिपर्जन्यजयन्तेन्द्र
सूर्यसत्याभृशान्तरिक्षाः ऐशान्यादिक्रमशो
दक्षिणपूर्वेनिलाकोणे ॥ पूषावितथाह
द्बृहत्क्षतयमगन्धर्वाख्यभृंगराजमृगाः पितृ
दौवारिकसुग्रीवकुसुमदन्ताम्बुपत्यसुराः
शोषोपयापयक्ष्मारोगाःकोणेननागमुख्यौच
भल्लाटसोममुजगादितिर्क्रमशः ऐशानी रिति
ततो दिति शिखमादितःकन्याक्रमशःक्रमेणाकोष्ठकेषु
शिखाद्यादेवाःस्थिताः तद्यथा ऐशान्यांशि
खीकोणेचिन्त्यतेशिखः ततःपर्वेतिर्यक्कोर्व
द्वितीयकोष्ठकेपर्जन्यः ततोजयन्तः ततः
इन्द्रःसूर्यः ततःसत्यः ततोभृशः ततोन्त
रिक्षः इतिदक्षिणपूर्वकोणे आग्नेय्यांदिशि
अनिलोवायुः केचिदेवंहुतेऽप्यनलोग्निः अनि
लादन्तरेक्रमेणदक्षिणस्यांदिशिपूषादयः
स्थिताः तद्यथा पूषाततोवितथः त
तोबृहत्क्षतः ततोयमः ततोगन्धर्वाख्यः त
तोभृंगराजः ततोमृगः पितृसदसःपश्चिमायां
तद्यथा पितानैरृतकोणे ततोनन्तरंदौवा
रिकः ततःसुग्रीवः ततकुसुमदन्तः ततोम्बु
पतिर्वरुणः ततोसुरः ततःशोषः तथानेन
रेपापयक्ष्मारोगःकोणे पश्चिमोत्तरे ततउत्त

रस्यामहिस्सर्पः ततोमुख्यः ततोभल्लाटः
ततःसोमः ततोभुजगः ततोदितिः इत्य
नेनप्रकारेणक्रमशःपरिधावादेवाःस्थिता
द्वात्रिंशत् अथमध्यस्थितान्त्रयोदशमाह
मध्येब्रह्मानवकोष्ठकाधिपोस्यार्यमास्थितःप्रा
च्यां एकान्तराःप्रदक्षिणमन्याः सविताविव स्मात्
स्वांश्च विबुधाधिपतिस्तस्मा[illegible]ता मित्रो
जयक्ष्मनामाच पृथिवीधरापवत्सावि त्यौ
तेब्रह्मणःपरिधौ ॥ आपोनामैशानेकोणे
हैतापानेवत्साविद्यः जयरतिचैनेन्तेरुद्रा
अनिलेभ्यन्तरपदेषु ॥ मध्येमध्यमाकेत्र
स्थापितामहानवानांकोष्ठकानामधिपःस्वा
मी अस्यब्राह्मणः अर्यमाप्राच्याःसर्वस्या
दिशिस्थितः अस्मादर्यम्णएकान्तरेणएक
पदव्यवहितः प्राग्दक्षिणेप्राग्दक्षिणेन
सवितृप्रभृतयःस्थिताः तद्यथा अर्यमाए
कपदव्यवहितःसविता ततएकपदव्यवहि
तोविवस्वान् ततोविबुधाधिपतिरिन्द्रः तद
न्यौराजयक्ष्मनामा ततःपृथिवीधरः ततआ
पवत्सः इत्येवंप्रकाराअष्टौदेवाः एकान्तरा
ब्रह्मणः परिधौव्याप्यस्थिताः ऐशानेकोणे
पर्जन्यादधःआपोनामस्थितः कृताशानेआग्ने
यकोणेअन्तरिक्षादधःसावित्रःस्थितः नैरृ
तकोणेदौवारिकस्याधोजयःस्थितः अनिले

वायव्येकोणेपापयक्ष्मणोधोभागेरुद्रःस्थि
तः एतेसुगाद्यन्तपदेषुवैशानादिषुयतो
वाह्यपदेषुशुखादयःस्थिताः ॥ अथाच
स्थितानांदेवतानांपदसंख्याप्रदर्शयमाह
आपस्तपापवत्सःपर्जन्योग्निर्दितिश्चवर्गोयं
एवंकोणेकोणेपदिकाःस्युःपंचपंचसवाः ॥
वाह्याद्विपदाःशेषास्तेविबुधाविंशतिस्समा
ख्याताः प्रोणाश्चनावोन्येत्रिपदादित्वर्यमा
चाले ॥ अथएकआपवत्सोद्वितीयः पर्जं
न्यस्तृतीयः अग्निश्चतुर्थः दितिपंचमः अ
यावर्गःसमस्तकपदिकएकैकस्मिन्नादेसा
मी एवमनेनक्रमेणकोणेकोणेसर्वाश्व्यो
पंचपंचसवादेवाः पदिकाएकपदस्वामिनै
स्युर्भवेयुः तद्यथा आपवत्सापर्जन्याग्नि
दितिदिक्षुऐशानकोणेएकपदिकाः सविता
अर्यमा अन्तरिक्षे पूषाइतिपंचाग्नेयकोणेए
कपदिकाः विबुधाधिपतिः जयोदौवारिकः
पितामहइति पंचनैर्ऋतकोणे एकपदिकं
राजयक्ष्मा रुद्रः पापयक्ष्मा शेषः अहिरिति
वायव्यकोणे पंचैकपदिकाः शेषाःवाह्यको
णेषुस्थिताविबुधादेवाःपदद्वयस्वामिनस्तेच
विंशतिस्समाख्याताः तद्यथा जयन्तइन्द्रसूर्य
सत्यभृशाः एवंसांनिध्याद्विपदाः वितथ
गृहक्षतयमगंधर्वाःभृंगराजानोदिति

स्याद्विपदःसुग्रीवकुसुमदन्तासुरपास्यशो
षः पश्चिमायांद्विपदाःमुख्यभल्लाटसोमभु
जगादित्यउत्तरस्यांद्विपदः एवंविंशतिर्द्वि
पदाःस्युः शेषाश्चनावोन्येत्रिपदाइतिउक्ते
न्योन्यप्रोषार्यवनामोविबुधाः अर्यमाद्यादि
त्यप्रागाद्यास्तत्रब्रह्मणःस्थितास्तेचत्रिपदाःस्थि
तपदेषुस्वामिनः तद्यथा अर्यमाविवस्वा
न्मित्रःपृथ्वीधरश्चेति एतेत्रिपदाःस्वपदा
त्पार्श्वद्वये एतेषामन्यत्पदद्वयमिति तथा
चपराशरः तत्रबहिर्देवताःप्राक्पर्जन्यकृत
हमहेन्द्रसत्यभृशान्तरिक्षपवनाः दक्षिणा
तःपूषवितथदहूहत्क्षतयमभृंगराजगंधर्वमृग
पितरश्चेति पश्चिमतोदौवारिकसुग्रीवपुष्प
दन्तासुरवरुणयक्ष्मारोगशोषाश्चेति उदग्भाग
नागमुख्याभल्लाटसोमादिति कुवेरनागहु
तवहाःतन्मध्येब्रह्माउत्तरतोयमाद्दक्षिणतो
विवस्वान्मित्रःप्रत्यगुदापृथ्वीधरइति ब्रह्म
पदानपश्चिमेनोक्ताकाये आपापवत्सावैशान्यां
सावित्रसावित्रमाग्नेय्यां जयेन्द्रौनैर्ऋत्यां रु
द्रव्यापीवायव्यांइतिसर्वदेवताः पंचचत्वारिंश
दिति तथाचैतेस्महतेवायदानेस्समाइणो
तथाच रुद्रोहुताशनश्चैवपितामहोनिलए
वच एतेकोणगतादेवाएकशीतिपदेस्थिताः
चतुष्पदेप्येवंवायपदमानतउस्थिताः अथच

महेशाङ्गेयाः सवात्सर्वपञ्चस्थिताः अथा
स्य वास्तुनरस्याङ्गविभागमाह ईशोनलादि
मूर्ध्नि पुरुषोयमवाङ्मुखोस्य शिरसि शि
खी श्रोत्रेऽर्यमाखे स्तनस्थोर्यमाप्युरस्यापवत्स
श्च ॥ पर्जन्याद्याबाह्याः अवलोकस्थला
समादेवाः तन्माया येवं जेहस्तेसविताव
सवितः [illegible] बृहत्क्षतयुतः पार्श्वेजदवे
स्थितो विवस्वांश्च ऊरू जानु च जङ्घे स्फिगिति
यमाद्यैः परिगृहीताः पूतेदक्षिणपार्श्वे
स्थानेष्वेवं च वामपार्श्वस्थाः मेढ्रे शक्रजय
न्तौ हृदये ब्रह्मा पितामहभिवतः ॥ अथ पुरु
षो वास्तुनरः ईशोनलदिक्स्थः एवं नैरृत्य
नीदिक् तस्याश्च शिरःसदाश्रवाङ्मुखोऽथ
मुखः स्थितः अपिवास्तुनरस्य शिरसि स्थ
ति शिखी अग्निः स्थितः आपोमुखेवदने स्त
नेऽर्यमास्थितः उरसिवत्सस्यावत्सः पर्ज
न्याद्याः पर्जन्यप्रभृतयः बाह्याः स्यैकोष्ठ
स्थाः यथाक्रमेण नेत्रवणावक्षस्थलांसगा देवाः
स्थिताः तद्यथा पर्जन्योदृक्नेत्रं जयन्तः अ
श्रवणे कर्णे इन्द्रः उरःस्थलेवक्षःस्थले सूर्यः
अंसेस्कन्धे सत्याद्याः पञ्चकेसत्यादयः पा वि
[illegible] हस्ते [illegible] सविताहो स्थिताः ह
स्तेयाः सविता तथा सवितृश्च स्थितः वि
तथो बृहत्क्षतयुतः विवस्वानादिपोजठरे

उदरे ऊरू दयोयमाद्यैः परिगृहीताः अधिष्ठिताः
तद्यथा ऊरुप्रदेशेयमः जानुनि गन्धर्वः जं
घायोर्भृङ्गराजः स्फिजि मृगः पूतेयथोदि
ष्टादक्षिणपार्श्वे देवाः स्थिताः एवमनेनप्रका
रेणैव स्थाने वामपार्श्वस्थिताः तद्यथा दिति
नेत्रे पृथिवीधरः दितिरीशिः अदितिःश्र
वणे भुजः उरःस्थले सोमः अंसे भल्लाटमुख्यौ
हिरण्या पापयक्ष्मणौ भुजे रुद्राः राजयक्ष्मा
हस्ते शोषासुरौ पार्श्वे ऊरुप्रदेशे अनुपतिः
ऊरुमदन्तौ जानुनि सुग्रीवजङ्घायोदौवारि
कः स्फिजि एवं वामपार्श्वे स्थिताः मेढ्रे लिङ्गे
शक्रजयन्तौ स्थितौ ब्रह्मा हृदये पितामहो भि
वतः पादस्थितः एवमेकाशीतिपदेन नगर
ग्राम गृह वास्तु पुरुष प्रविभागाः अधुनाच
तुःषष्टिपदस्य वास्तुनरस्य प्रदर्शनार्थमाह
अष्टाष्टपदमथवा कृत्वा रेखाश्च कोणगास्ति
र्यक् ब्रह्मा चतुष्पदोस्मिन्नर्धपदा ब्रह्मकोणस्थाः
स्थाः अष्टौ च बहिष्कोष्ठेष्वर्धपदास्तदुभयस्थि
ताः उक्तेभ्यो ये शेषास्ते द्विपदा विंशतिस्ते हि ॥
अथवा अष्टपदे चतुःषष्टिपदे कार्ये स्ते
उक्तं भवति नवनवपदेषु तिर्यगायता रेखाः कार्याः
चतुःषष्टिपदानि भवन्ति ततः कोणगास्तिर्य
ग्रेखाः कार्याः कोणचतुष्टये तिर्यग्रेखा
कोणगता ततः समगताः कार्या इति अस्मिंश्चतु

ग्रं॰वा॰
वारी॰
३८१

षष्टिपदे तेत्र मध्ये ब्रह्मा चतुष्पदः ब्रह्मको
णस्थास्त्वंशो विबुधाश्च षट्पदाः आपश्चापव
त्सः सविता सवित्रो विबुधाधिपतिः जयन्त
श्च जयस्तारुद्र इति बहिःकोणेषु येशेषि
ताः शिखिवितथिता निलस्रगपित्सयापय
त्सोमादिनयः एतेर्धपादाः तदित्स्वेन
शिख्यादीनां कोणगानां परामर्शः तेषामभ
यथापूर्वस्याः तयथा पर्जन्यभृशान्भेविताज
दौवारिकशोषनागादिनयः एतेसर्वपदि
काः उक्तेभ्यः कथितेभ्यो येशेषाः परिशिष्टा
विंशतिस्तेद्विपदाः तयथा जयन्तेन्द्रस
र्यसत्यवितथगृहक्षतयमगन्धर्वभृङ्गमृद
नासुग्रसपुष्पदन्तभल्लाटसोमभुजगाय
मादितिसाविन्द्रपृथ्वीधराः एतेविंशति
द्विपदाः एवं चतुःषष्टिपदो वास्तुनरः एत
केचिद्गृहवास्तुनःमिच्छन्ति तदपि नकावि
हाः अनेन प्रविभागेन कोणस्थद्वावङ्काय
तेनिस्वात्तिर्यमिति अत्रवार्येण वचतदेवे
वास्तुनरः प्रदर्शितः तदनेषड्शाशाशिते
दशाशिवाः राशीणांदेयाणां लोके गृह
त्रासनशयनाविदृश्यन्ते तथा नैवाचार्येण
तेः तत्रषडश्रिमेतः हृन्नसम्बकानामाश्रिते
नथासनशयनानां येषां तत्रस्मृते तस्मा
द्भूम्यामालानीयप्रवेशेनास्माभिविहप्रदा

श्रीपीते तयथा एकाशीतिपदे तेकेकर्तव्येवृत्त
पेचके वायेकन्नद्यनन्तदेन्त्राविंशकाश्रुते
तनीये द्वादशपदे चतत्र्चेचचतुष्पदे केवले
पेचमेकार्द्ब्रह्मा पञ्चसुवस्थितः शिख्यादय
स्तद्विपदाबहिर्विधिंभ्रमसंस्थिताः अर्यमाद्याः
स्वास्ससर्वेषट्पदिकाः परिकीर्तिताः इतदेवए
काशीतिपदम् हृन्नानिचवास्तुमानितुर्व
वास्तुसुतच्छत्रिपदस्यसम्यक् वेदेस्तदर्थेन
चतुर्थभेदैर्विभज्यतेहृन्नवतन्त्रयेव शिख्या
दयश्चैकपदेनिविष्टाः पदेद्वयेचार्यमकादय
श्च आपादयश्च त्रिपदाः प्रतिष्ठाश्चतुष्पदाः
चात्रपितामहस्यात् इतदेवचतुष्पदे ॥
एवमेवषडश्रिप्रभृतीनांन्यासः कार्यः षडश्र
तेवेत्रोशानिपेचदेवाणित्रिकोणपरिकल्प
येत् प्राचीदिगष्टधाकार्याकोणवर्ज्याःततः
पवे रविषाशिगविभक्तोवासहावाणितानित्त
दितिवायुर्जलपतिःकोणेषुन्यस्यविल्पसेत्
ततःशिख्यादयस्सर्वे शेषेषुविनिवेशयेत् द्वि
तीयस्वेवज्ञाशापडश्रदिषुणन्ततः तवादिकं
णवितयसर्वोज्ञादिबुधान्यसेत् शेषेषुवाय
कोहस्यान्द्रावेषुविनिवेशयेत् देवेरसीये
वस्ताश्लिर्वीस्ताशास्तकारयेत् प्राणायपरमा
विन्दसविताचततःपरे विवस्वानिन्द्रमित्रेचजय
श्चेवरुद्रस्तथा राजयक्ष्माभूमिधरः आपोवत्सा

ज्यो॰
टी॰
१८२

तस्यव वंशार्धपंचभिर्भागैः शतानां तन्मध्यग
स्तथा पितामहो विनिर्दिष्टस्य प्रदेशेष्वप्येवि
धिरिति एवमनेन सर्वं पवं वस्त्वाधियोहिता
यद्वितीयपञ्चप्रदर्शने विन्यासेन अथ मर्म
विन्यासप्रदर्शनार्थमाह संपातावंश नाम
ध्यानि समानि यानि च पदानां मर्माणि तानि
विद्यात्तानि परिपीडयेत्प्राज्ञः ॥ वंशानां
कोणात्कोणगतानां सूत्राणां ये संपाताः परस्प
रमेकीभावाः तथा च वाकृतिरागाद्वायुपित
नैर्ऋत्याग्ने सूत्रे मृदि विभक्तान् सूत्वा प्रेज
यन्तौ स्तेमि दितेस्सुग्रीवमित्यत्राचार्यै
तान्वंशानां वंशानां विभागेनोक्ताः सामान्ये
नवाद्वायुमितिसूत्रलक्षणोक्तं तथामदीय
वास्तुविद्यायां रोगाद्वायुं तयेत्सूत्रं पितृतोथ
हुताशने एतत्सूत्रद्वयं प्रोक्तं मृतिभिर्वंशसं
ज्ञिते वितथाद्योमकेवात्मद्भुमवध्यानुनःतये
त् जयन्तोद्भृ गतात्मात्प्रसुग्रीवमदितेः था
पत्सूत्रद्वयं प्रोक्तं रज्जसंज्ञमनीषिभिः प
दं वंशानां ये संपाताः पर्यायवं ... स्ह न
थायदानां मध्ये यानि समानि मध्यानि तानि
निःसर्वाणि मर्माणि विद्यात् जानीयात् प्राज्ञो
न तानि कीलादिरूपविपीडयेत् नेषां त्वपीडनं
कोपिदोषो भवति तथा चाह नास्य विः
कोडकीलस्तम्भाद्यैः पीडितानि प्राज्ञैः सह

भागैः

भर्तुस्तन्तु त्वपीडां नैव प्रयच्छति ॥ तानि म
र्माण्यशुचिभाण्डैः भाण्डैः रूपकेरणवास्तुभिः
तथा कीलकैः शङ्कुभिः स्तम्भैश्च आदिग्रहणा
दन्यैरपि गुरुभिः पाषाणादिभिः शाल्यैर्वा वि
पर्यस्तपीडितानि भवन्ति यदा तत्तुल्येन त
स्मिन्नेवं वायव्यगृहभर्तुः विषमस्वामिनः पीडां
प्रयच्छन्ति ददति यद्वा स्तनरस्योगमशुचि
भाण्डादिभिः पीडिते तस्मिन्नेवाङ्गे गृहभर्तुः
पीडां प्रयच्छन्ति अथ तानाशल्यज्ञानमाह कण्ड
यतेयदंगंगृहभर्तुर्यत्र वामर्दोङ्गस्य अशुभे
भवेत् निमित्ते विहितेर्वाप्रस्ताशल्यमन्तत् ॥ गृ
हभर्तुर्गृहस्वामिनः होमकाले पृच्छायां यदंगं
यदवयवं कण्डूयते तदेवाङ्गे वास्तुनरस्य त
शल्यं यत्रवामवामवाङ्ग्भ्यामशुभं भवेत्
निमित्तं अमराद्यैर्वा शिख्यादयः तेषां होम
कालेयाश्राहुतिस्तस्य यत्र शुभं निमित्तं भवेत्
तत्र निष्ठीव वेदनाः क्रोधावातोस्तना निःशृ
ष्टश्रवणं अग्नेर्विकृतिर्विकारोवा विस्फुलिंगे
तस्याहुडं यथादितस्थानम मराधिष्ठितः स
शाल्यशल्यं सत्तमिति वाच्ये अथ शल्यानां
प्रविभागेन फलान्याह ॥ धनहानिर्दारुम
येपशुपीडारूप भया तिवात्रिकृते अपिना
गदन्तकोमर्मस्थितेदोषकर इवति ॥ दारु
मयेकाष्ठमये शल्ये धनहानिः वित्तनाशो भ

ञेवा॰
टी॰
१०६

वति अथिकतेशालेयमलोचनष्वदानांच।
पीठाद्यथाहरुभयानिच भवन्ति अथिशालः
संभावनायांवर्त्तते नागदन्तकोहस्तिदन्तः
स्तम्भोपिममंसंस्थितोदोषकृदनिष्टोभवति
अथवेश्मस्तम्भानांमहामर्माणिचप्रदर्शा
यितुमाह रोगादाङ्घ्रिपितृतोङ्गतामानेशा
यत्रस्तम्भपिविन्यासात् सूत्राणां शेजयन्ता
स्तम्भेनामहितेषुसुग्रीवम् त त्संपातानव
नयेतान्यतिमर्माणिसंप्रदिशाति यञ्चपद
स्याद्यादशात्मनोतेनमर्मपविन्यासम्॥ रोगाद
वभ्यवायुंयावत् सूत्रंतितिर्यक्तेदयात एवं
पितृतोहमभावर्णाशिखिनेयावत् वितथान्त
वैशेषेयावन्नयेत्सूत्रादूशायावत् जयन्ताश्च
भृंगयावत् अदितेःसुग्रीवेयावत् तन्नेपा
ताइतिजदितिसूत्राणांपरामर्शः तेषांसूत्रा
णांयेयत्रस्पर्शेत्रवसंपातास्तान्यतिमर्माणिसं
प्रदिशान्तुज्ञानि यदस्ययत्रापिएममर्शाष्टभागा
स्तम्भमर्मपविन्यासंप्राकथिते एतदुक्तंभव
ति रोगमेकाशीतिपदेविभक्तेवास्तौयावत्
प्रमाणंप्रपदन्तुत्पद्यते तस्याष्टौंशोमर्मपरि
मार्गलिति अथवेश्मस्तम्भस्याप्रमाण
मुनत्राह यदहस्तसंख्यायामस्तिनानिवे
शोस्थकस्तविस्तीर्णः वेश्मव्यासमध्ये
स्थितप्रमाणेविनिर्दिष्टम् ॥ यदहस्तमेत्व

मोध्यर्थः

यायदेयावत्तोहस्ताविस्तृतेभवन्ति तन्मूलं
स्तम्भलानिवेशविस्तीर्णोभवति रोगाद्या
येऽन्यादिकेसवर्णकवेश्मपाश्वेनोच्यते एवं
वेश्मव्यासोच्यतोदितवेधाणुणितेस्तिप्रमा
णेनिर्दिष्टंकथिते स्तिप्रशोदेनपर्वोपराय
तादन्तिणोत्तरायताश्चदशरेखाज्ञेयाः त
थानाश्चशालान्तरेपदेते प्रान्तायशोवती
कर्त्ताविशालामाणवाहिनी नन्दीजम्मनाने
दाम्भड्डाम्बरयानया पूर्वापरायतासेनान
कृणपस्यांस्थितास्तुता हिरण्यस्वनालक्ष्मीः
विभूतिर्विमलाश्रयः जयाज्वालाविशोकाश्च
नेयेकादशमीस्मृता धान्याधवविशालावसि
वाहृपनयानिशा विभवाप्रभवाचान्याःसौम्या
स्थितास्मिवाइति तेषेवपविभागार्थमाह

न

खवमिक्कब्राह्मणोयन्ताड्देकेहीमरूहान्नः
स्या उच्छिष्टाणुपचानांहरूपतिरुपलभ्यनेन
स्मिन् ॥ रहीमरूपतिःखवमिक्कलूखव
मभिलषत् रहोतेश्चरद्देमध्यगतेब्रोह्म
णेपितामहेयन्तोत्सर्वमश्रयतेनरतपालये
त यतस्तस्यब्राह्मणाउच्छिष्टापुपचानात् उ
च्छिष्टमध्यचिब्रादिग्रहणादमेध्यापुपकाब
णाभोगेरेतेषोतअस्यापमार्द्द्यानोभवति
तस्मान्नलिनरहेरहूपतिर्देवमध्यस्मीउपन
प्यतेउपतापंप्राप्नोति अथनिकालेवास्तुनि

द

र्ध=२

ओंवा।
हारी।
१८२
हा=३

३८५

दोषप्रदर्शनार्थमाह दक्षिणेनभुजेनहीने
वास्तुनिकृतेयांगनादोषाः वामेर्थधान्यो
नानिःप्रिरस्तिगुणोहीयतेसर्वैः स्त्रीदोषमु
तमवर्णप्रेष्यत्वंवापिचवर्णवैकल्यं अवि
कल्पुरुषेवस्ततोमानार्थयुतानिसौख्यानि ॥
वास्तुनेवास्तुपुरुषेदक्षिणेनसव्येनभुजेन
वाहुर्हीनेरहितेअर्थव्ययोवित्तनाशः अह
नादोषोस्त्रीकृतादोषोभवति वामेपसव्य
भुजहीनेवास्तुनरेसर्वैर्निःश्रेयैर्गुणैरपियो
यादिभिर्हीयतेरहितोभवति चरणवैक
ल्येपादभागविहीनेवास्तुनरेस्त्रीदोषोयोषि
त्प्रभवादोषास्ततमरणंपुत्रविपत्तिःप्रेषित्वं
वापिभवति अविकलमनुपहतंसर्वेषेवा
स्तुनेवसतोनिवसतांपुंसांमानार्थयुतानि
सौख्यानिभवन्ति मानोहंकारयामर्थेनधने
नचयुक्तानिसौख्यानिभवन्ति नकेवलंवा
स्तुनरस्यायंप्रविभागः यावन्नगरग्रामेषु
तेनैवमाह गृहनगरग्रामेषुवसतेष्वेव
प्रतिष्ठिताहैवाः तेषुचयथाविधिवर्णाविप्रा
दीनांवासाः एवमनेनैवप्रकारेणगृहेवेष्म
निनगरेग्रामेचपत्तनेपिसर्वेष्वसर्वस्मिन्देशे
वाप्रतिष्ठिताःपरिकल्पिताः एतदुक्तंभवति
यथागृहेवास्तुनरस्यपरिकल्पनायाहेता
तथैवनगरेग्रामेकार्या तानिवयानिमर्मा

ग्रृ=७ तुरूपं

द्यो

एषांनिममोणिवनानिग्रामवत्स्थितनीयानि
तेषुचगृहनगरग्रामेषुविप्रादयोब्राह्मणार्थं
वर्णाब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रायथानुक्रमे
यथानुरूपंवास्याविवस्तनीयाः यत्रदिग्भा
गेयस्याविनतत्रवासयेदित्यर्थः कथय
तितत्प्रतिपादयन्नाह वासगृहाणिविप्रा
विप्रादीनोक्तानि विप्रानांयथाचभवनेभ
वन्ति नान्यवदक्षिणतःविप्रादीनांब्राह्मणा
दीनांवासगृहाणितदिगाख्यानिवियाज्ञानी
यात गृहेवनुःशालेग्रामेनगरेवाब्राह्मणा
नामुत्तरस्यांदिशिवासगृहानिकार्याणि पू
र्वस्यांक्षत्रियाणां दक्षिणस्यांवैश्यानांपश्चिमे
यांशूद्राणामिति तथाचकार्याणियथाभ
वनेगृहाभ्यंतरेचनवनेविंशनानान्यववास
गृहाणिदक्षिणस्यांदिशिभवन्ति एतदुक्तं
भवति प्राङ्मुखस्यगृहस्यांगनद्वारमुत्तरा
भिमुखंकार्यं दक्षिणाभिमुखस्यप्राङ्मुखं
पश्चिमाभिमुखस्यदक्षिणाभिमुखं उत्तरा
भिमुखस्यपश्चिमाभिमुखंइति ॥ अधुना
यानिवनमध्यदिक्स्थानिशालाखण्डानि
तेषांशुभाशुभफललक्षणान्याह ॥ नव
गुणसूत्रविभक्तान्यष्टगुणेनाथवाकृतपदेः
द्वाराणियानितेषामनलादीनांफलोपन्यासः ॥
नवगुणेनसूत्रेणविभक्तानिचद्वाविंशद्वाराणि

च

न

ज्यो॰
टी॰
१८५

नवगुणेनसहैत्रैणैकाशीतिपदे अष्टगुणेन
सहैकाचतुःषष्टिपदे वत्सःषष्टिनिकाप्राप्त
यानिद्वाविंशद्वाराणपत्नादीनि तेषामन
लादीनांद्वाराणिक्रमेणापरिपाट्याफलोपन
यःफलकथनंक्रियते इतिवाक्याध्याहारः ॥
अधुनातदेवमाह अनलभयेसौजन्मप्रभृत
धनतानेदेवालभ्यं क्रोधपरतानुनवं
यंवर्षेण ॥ शिखिनिमनिलेत्राशे
षड्वेअनलभयमग्निभीतिर्भवति यदेतो
जन्मकन्यकाजन्मनेयर्जनेभयद्युतधनताव
त्वनिनवजयन्तो नेदेवालभ्यं वयवलभन्व
मिन्द्रेक्रोधोयवताक्रोधशीलतामाभीमत्वेन
त्वमत्स्यभाविनेमत्स्येक्रौर्यंकृतमादशेवत्सरे
दशमनारिदे एवंपूर्वेपूर्वस्मादिशिद्वारति
र्देशाः अथदक्षिणेप्राह अल्पसुतत्वप्रेष्य
नीचत्वं पानकतदाधिः वेदिहतत्वमथ
तेष्टत्ववीर्यंवृत्तयाम्येन ॥ अल्पसुततयम
पुत्रत्वमनिलेप्रेष्यो दासत्वंयोधेनीचत्वंनीच
तातिनयोमत्स्यमाणहत्वानोद्वाडिगहत्वेन
वेदाःमनुमेषाख्ये काकेहेमीतिकातत्वेगोषर्वधे
अधमेचमवर्जितेवानाक्वेमनवीर्यंत्वंव
तत्वानांवेत्वमायाम्येनदक्षिणेनद्वार
निर्देशाः अथपश्चिमेप्राह रुतपीडाविग्रह
द्धिविभ्रम मिःस्तनार्थधनसंपत् धन

क्रौर्यंचौ

भ

संपत्पतिभयेधनत्यागोरोगइत्यपरे ॥ रु
तपीडाशुक्रयमधायोविग्रहर्द्धिः प्रभुवाङ्मा
त्यैदेवाधिके सुतानांपुत्राणांधनानांचलाभि
र्लाभः सुग्रीवेसुतानांपुत्राणामर्थानांध
नानांबलस्यवीर्यस्यसंपत्संपत्तिः कुसुमदे
तेधनानांसंपत् वारुणेन्द्रपतिभयंराजभी
तिमाहरेधनत्यागंविघ्ननाशः शोषरोगेरो
गःपापयक्ष्माख्यः इत्यपरेपश्चिमायांद्वार
निर्देशाः अथोत्तरेप्राह वधवैरीविग्रहद्धिः
सुतधनलाभःसमस्तगुणसंपत पुत्रधना
भिवैरेसुतेनदोषस्त्रियानेस्त्रम ॥ वधवेधो
रोगाख्येविग्रहर्द्धिःप्रभुर्हृद्धिः सार्पसुतानांपु
त्राणांधनस्यचलाभः सोमेवैरैहेषः सुतेन
पुत्रेणसहभजेगेस्त्रियादोषाततुक्ता अशुभा
आदितेस्त्रेमेनिधुनत्वे दित्याख्येपदमुत्त
रेणोद्वारनिर्देशाः नन्वत्रगुणासूत्रविभक्तानि
कार्याणि कुतएवनिश्चयतेइत्युच्यते अष्टगु
णेनाथवावत्सःषष्टेविषत्मादेवविकल्पाद्वग
म्यते सर्वाचार्यप्रणीतमवयतेश्चायविकल्पः
यस्माद्विश्वकर्मणैकाशीतिपदवनवतष्टि
पदान्युक्तानि तेषुचप्रत्येकेविभक्तान्यभिहि
तानि तथाच वास्तुभूमिनिवेशेषु नन्दादी
निचवर्णितो एकाशीतिपदैमैवप्राक्स्थाने
वमापयेत प्रासादानिविधांश्चनानाशायो।

वाहमराश्यो वर्तुव्रहिमनेनैवमर्वोनेनान्यमा
पयेत नगरग्रामखेटादीं छ्रिविनाशिवमुक्ता
श्यपतिक्षाम्यान पदप्रविभागेनमापयेदिति
तस्मानवगुणस्त्रविभक्तानि एकाशीतिप
देत्वपादीनांकर्तव्याक्रियते अत्रकेचिदनिश्च
तवहुयोविकल्पोश्चादयति तथाचतत्वषु
दित्तनवानस्त्रविभक्तानिनवमोभागस्तत्र
प्रदेशेकिंकर्तव्यमित्यतोप्यते प्रागेववास्तुदे
वानांप्रविभागंकृत्वा तत्सादीनांदेवानांपदेषु
द्वाराणिकल्पनीयानिकल्पितेचत्वारिभित्तिः
द्वाराणिकल्पनीयानिकल्पितेचत्वारिभित्तिः
विकल्पनीया तथाचतेदनीग्राह भित्तिविरा
हारेमन्याचार्यव्यवस्थानि आचार्यास्समास
संहितानिबंधेनबहुतरेनिबद्धम तथा
चाह पूर्वाचार्यैशाम्यायाआग्नेयदक्षिणा
ज्ञानीयान द्वाराणिनेन्दूतानियश्चिमास्तुद
क्स्यानिवायव्यम ॥ आग्नेयेअग्निभयदेप
र्जन्यांस्त्रीप्रसूतिद्वारं प्रचुरधनरंजयन्तेन्द्र
वल्लभकाविमहितम ॥ शौर्यक्रोधप्रचुरा
सत्यैन्द्रनयादितांड्रपिकोर्य चौर्यंनयान्तरिते
प्रान्तहाराविप्रदिष्टानि वायव्येस्तत्वस्तत्रेप्राप्ते
सत्यवतीवत्वे वितथेवद्धामानभूर्षेहस्त
नयनमसिद्धेदं गंधर्वेवधाख्येनृपचौरभया
यश्वेमित्रमाख्ये नगमपिस्तवीर्यभृङ्गदक्षिणाने
द्वारनिर्देशः पित्र्येशावर्धोरोगादिकंसतिविपु

वृद्धिः सुग्रीवेधनहानिःपुत्रधनाख्येजव
मदेने वरुणमर्थनिश्चयदेनृपभयदवास्व
वेतिनिर्दिष्टे शोषेधनहानिकरेबहुरोगेपा
पयक्ष्माख्ये रोगमृदनेधनमात्मजवैराभिह
डिदेनागे सोपाख्येधनसुतहडिदमनेकल्याण
देवबलं सोमाख्येधनपुत्रकरेभोजंगपुत्रवैरवि
पुरहडिः अदितेस्त्रीदोषाःस्वदितेधनसंदाय
यातीति तथाचगर्गः पूर्वादिक्रमयोगेन
कृत्वाशोभिभयवदेत पर्जन्यप्रचुरानार्योत्ता
यत्तेबहुवित्तदाः माहेन्द्रोन्द्रपवालभ्यपूर्णार्थे
तिक्रोधनाभवेत सत्येनृतत्वंविजयेक्रूरत्वेत
भृशेभवेत् अन्तरिक्षेतुवित्तेयेनित्यचौरस
मागमाः स्याम्पुत्रकामेवायव्येपोलप्रेष्यतामे
वच नीचत्वेवितथेज्ञेयेस्याद्गृहक्षतेतुसंततिः
तद्धकर्मभवेद्यामेगंधर्वकृतनाशने अधने
भृंगराजाख्येमृगेपुत्रविनाशने पित्र्येस्वल्पा
युरधनेव्यर्थदौवारिकेमहत सुग्रीवेधना
नाशस्यात्पुष्पदन्तेतुवर्धते वरुणेसुलभी
र्तिवेन्तृपभंगनयाम्बवे नित्याभिरोगिताशो
षेपापाख्येपापसंचये रोगाख्येभवधेनिस्तेना
गेरिपुभयंभये भवेत मुख्येधनसुतोत्पत्तिः
बलाटेविपुलाःश्रियः सोमेनृधर्मशीलत्वंभो
जंगेवहुवैरिता अदितौवनितादोषादितौवध
नसंचयः पदेपदेक्तोशुभेद्वारेषुफलदायकम

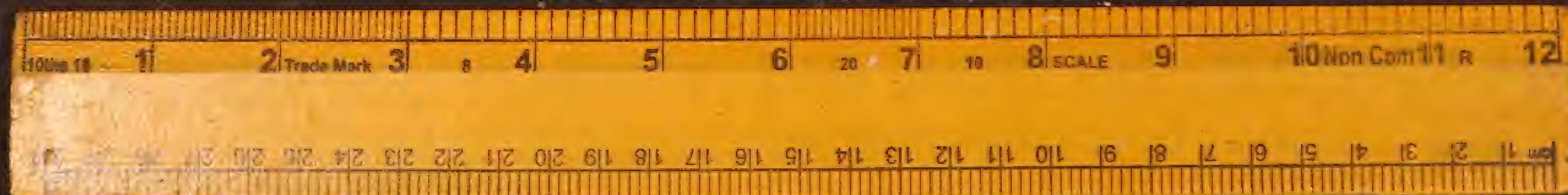
ज्यो॰
टी॰
६८०

पदद्वयेकृतेयस्तुतद्धामिश्रयफलप्रदमिति ॥
अथाचार्येणाप्याहाराणांशाणावमामुखेन
लक्षणमुक्तं अथान्यैराचार्यैर्ग्रहाणामष्टौवा
लपुरुषाःकथिताः तेषांचनक्षत्राणिकानि
अथवेलासानन्तलेनग्रहाणांचकरणमुक्तं
नश्चलोकतोदृश्यते यतोस्माभिरन्यशास्त्रा
डाल्लनराणांनामानयनेनक्षत्राणिचरणा
क्रमेप्रदर्शिते तद्यथा त्रिकोधजस्यधांदस्य
सिंहाश्चहयभलथा वालेशभद्रस्यहैहेया
वाल्लनराहुधेः अथैतेषामानयने गहनी
नुदिशामानेमागुणेचयत्स्वं वामभिर्भाग
माहृत्यपिण्डंवाल्लनरंवदेत् अथवा बहुभ्या
ह्रोसेयोवादलमन्योन्यताडिते बलभक्तेनन
थैवमस्यवाल्लनरंवदेत् यतश्चनवश्चतेते
अथवर्तलेख्यासत्रिगुणितेकृतेविष्कम्भनाम्सम
दिक्षेन् वासःत्रिवर्णत्रिगुणाःफलेस्यान्यथिव
तैले अथवहरस्यप्रसृतिषु द्विनस्यपरिधेव
गीदेकस्मादाश्रितार्जिते लक्षेलंशोभ्यपतो
ग्यकाहादभिःफलं अथत्रिकोणेनाहप्रवाह
मेयोगव्लयानेत्रिकोणाके यवेसर्वदेत्रेष
समानीय तस्याहृभिर्भागमपहृत्यावशेषो
वाल्लनराः समम्पल्यानेत्रिकोधजश्चेकाव
थेषके हाभ्यांधांतसिद्धिभिस्विद्द्वाःवर्णभिःस्वप्र
कीर्तिताः येवमिह्यमसम्याकुवडिभ्यानरउत्याने

समभिर्भद्रइत्येतदष्टानोलक्षणोम्मते त्रिकोष
येंतथाश्लेषाधजेसामश्चकृत्तिका धांदेवाह
अभरणीमिहोभोमस्तथामघा बुधःश्रनिध
निशाचरुदयजीवस्यरोहिणी भद्रेत्तुश्रवणाः
सौवःकपोशक्रस्पफल्गुणी चंद्रनागानुसलेन
कावयेतविचक्षणाः विक्षेत्रश्यतिविज्ञेनधजे
नविपुलाश्रियः धांदेनतिस्थहुगःसिंहेव
जितशत्रुताः अश्वैर्थसार्थमेयेनहृषपराजयो
ध्रुवाः कपिलाचापलेहीणानितेभद्रेणनिर्वृतिः
अथवारनक्षत्राणि कृत्तिकाभाग्यमैन्द्रेचवि
शाखाचपुनर्वसुः त्रिष्वहस्तेतथाडांचक्रमान्स
वैषुनिर्दिशेत् विशाविशाखेपोलेचनेत्रेयम
दैवते विश्वदेवोश्विनोचित्राक्रमाद्दितिणेश्वि
ने पित्र्येप्रोष्ठपदार्यमामाघादैधातेदेवते वरु
णाश्विनसावित्रकमान्यश्चिमसेश्विनि स्वातस्मि
पाभिजित्सौम्यवैस्लवेवामतेनथा यांमेवद्वयक्र
मान्नोमृदोवेदुववितिर्दिशेत् अथद्वारस्यवेद
फलमाह मार्गतः कोणकूपकेभ मविद्र
मभद्दारे उर्ध्वायाद्विगुणामितोत्पक्षाभूमिः
नदोषाय मार्गमहजरुहृतःकोणाश्रिःकूपके
भोप्रसिद्धोभ्यसोमजलनिर्गमप्रवेशः पतेस
मुत्तेर्विद्धद्वारमशुभम् ॥ कियतिवेधनोड
ष्यफलोभवत्याह उच्छ्रायाद्विगुणामितामिति
द्वारोच्छ्रायाद्विगुणामितायावद्वारोच्छ्रायः तस्य

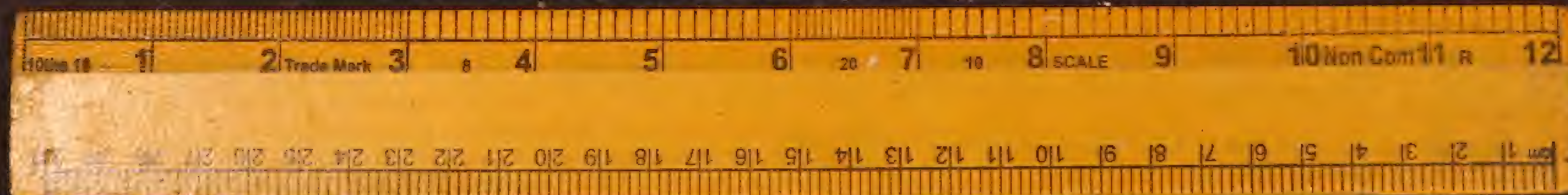
श्रु

रं=

ऽतेनस्मात् द्विगुणप्रमाणाभूमिर्भवतिपक्का
विहायबहिःस्थितादोषायैतेवेदानभवति
नत्वत्रसामान्येनोक्तं उच्छ्रायाद्विगुणमितोत्य
क्ताभूमिर्नदोषयेत्यत्रनज्ञायते किंवेधोपा
यगुणांकिंवावोच्छ्रायद्विगुणाभूमिपक्कान्
दोषायभवतिइत्यत्रोच्यते आचार्येणसमासम
हितानिवेधनेसूहतवेनिबद्धत्वाश्चाह सभ
तकैकोणैर्विनईर्वेदनचतुर्भद्वारे वेधो
च्छ्राद्विगुणोत्पक्काभूमिर्नदोषायेति तथाचग
र्गः द्वारोच्छ्रायद्विगुणितात्पक्काभूमिंबहिस्थि
तः नदोषायभवेद्वेदोग्रहस्यगृहणोश्चवेति
तत्रैवविशेषफलमाह रथ्याविद्धद्वारेनाशा
यकुमारदोषदंतरुणा पंकद्वारेशोकावाया
स्तुनिस्त्राविणिप्रोक्ताः कूपेनापस्मारोभवतिस्मा=
विनाशश्चदेवताविद्धेस्तंभेनस्त्रीदोषः कुल
नाशोब्रह्मणोभिमुखेरथ्याविद्धमार्गेणविद्ध
द्वारेनाशायगृहस्वामिनोभवति तरुणावि
द्धेनविद्धेकुमाराणांबालानांदोषदंदोषदद
ति पंकद्वारेकर्दमविद्धनित्यसपत्नाक
र्दमोभवति तस्मिन्शोकोभवति अश्रुनि
स्राविणिजलनिर्गमनमार्गेविद्धेअयाधनव्या
योभवति कूपेनविद्धेद्वारेअपस्मारोभवति
अपस्मारोवायदोषदः देवताविद्धेदेवतास
द्भूतिमानतयाविद्धेविनाशःस्वामिनोभवति

स्तंभेनविद्धेस्त्रीदोषायोषितोदोषादोषशील
दिकाभवन्ति ब्रह्मणोभिमुखेकुलनाशोभ
वति किंवाद्वारेब्रह्मणोभिमुखउक्तिनावग
म्यते यस्मादुक्तवन्मन्त्राभिमुखंपंचमेद्वार
मुक्तमिष्टंतत्रगृहमध्यगतंभवतीत्याह व
र्णवेधोरिपुवृद्धिधनसुतलाभः समस्ताग्र
णामेपरित्यादि अत्रोच्यते बाह्यस्याभ्यन्तर
स्यचब्रह्मणोभिमुखद्वारस्यानिष्टफलप्रत्ये
कदेवताविद्धस्यफलमिदमाह देवद्वारेवि
नाशायशोकस्त्वाश्रमेवचेत्यादि तथाब्रह्म
णायश्चमेसिद्धान्तज्ञावकुलनाशने अन्येत
चब्रह्मणोभिमुखस्यद्वारस्यानिष्टफलेविशेष
मीह गृहमध्येकृतेद्वारेद्रव्यधान्यविनाशने
आह्वैवकलहशोकेनार्योवासेप्रदूषयेत् त
थाचभरद्वाजः स्त्रियामर्माणिवेशाश्चनालम
ध्येचसर्वशः विहायवास्तुमध्येचद्वाराणिवि
निवेशयेत् तथाचयवनमाह ब्रह्मस्थाने
नुविद्येतनागकोशास्यलाभश्च गृहाभिर्ग
ताहिसुखानयानेस्त्यैवच द्वारेश्चभित्तिभि
श्चैवमध्यभागेकथंचन स्वामिनोमरणंतत्रम
हद्भिःखेनपार्थिवाः एतेचलधीचार्येणसर्वा
पत्तिविस्तरेणनिबद्धस्मात् नमोच्यते सर्वो
षेवलाक्षुउत्सर्गापवादरूपेणनिर्वधोव्या
ख्याचभवति तथायात्राप्रकरणेप्राग्यादिस

शैवा॰
वाटी॰
३८५

मु=४
भयं=

यातं

सममनदत्तापाणमभिधायपुनस्तयमद्वारिकसं
त्तेनदत्तवनत्तयमाह एवमत्रापितन्माश्रय
मदोषःइति अन्यद्वारविशेषमाह उन्मादः
क्षयईदितेशषविहितेत्तयेजलविनाशः मा
नाधिकेन्तपदेक्षभयेव्यसनमेवनीचेच द्वा
रेद्वारस्यापवियत्ननुषिरायसेकदेयत्र आ
त्मावेला भयदेऊनेजलनाशनेभवति ॥
पीडाकर[illegible]पीडाकरमतिपीडे तमन्तवि
ततेभवेद भवायबाह्य विद्धे प्रवासेपरिभ्रं
[illegible]नो दस्युभिःपीडा क्षयमइदितेआत्मने
वोद्धादितेद्वारकवाटेउन्मादविन्नसोन्मावेभव
ति अस्य क्षयेनपीडितेद्वारकवाटेजलक्षये।
प्रास्यविनाशःक्षयेभवति मानाधिकेक्षये
भवति मानाधिकेक्षयेप्रमाणादभ्यधिके
डुद्विद्रपभयेराजभीतिर्भवति नीचप्रमाण
हसेदस्युभयेचोरभीतिःव्यसनेदुःखंभवति
द्वारस्यापवियद्वारेननमपिरायश्रेयसेभवति य
आवदेएषुतमसेतत्रनशिरायैवभवति आ
त्मावेभयादिपुत्रेऽपुत्रजाकारेवाभयेददाति
ऊन्नमस्यदेद्वारेजलनाशनेवंशनयावहेभव
ति अतिपीडितमजेबवेरणतिपीडितेमहत्साभि
नःपीडोवदति अन्तःमहाभंतरेविनतेद्वारम
भावसमकलायसाभिनोभवति बाह्यविनतेब
हिर्गतितद्विप्रवासोभवति अन्यदेशनिवासः दि

सं

वभागानेदिकेस्य वान्यदूशोप्रेदमालेदस्युभिर्भ्र
वैःपीडाभवति पुनरेवविशेषमाह मूलद्वारं ना
न्यैर्द्वारैरतिदधीत रूप[illegible] घटफ
लपत्रप्रमथादिभिश्चतन्मंगलैश्चिनुयात् ॥
मूलद्वारंप्रधानमितियावत् तस्मान्यैरपरैर्द्वा
रैः रूपयारूपसमृद्ध्यानाभिसंदधीत नभेशा
नेऊर्यात् पतद्इत्ते भवति मूलद्वारस्ययाद
शीचवनाकृता ताहशीनान्यद्वारणांकार्येति
तस्युमूलद्वारेकवाटेःकलशैःफलैःश्रीफलादि
भिः पत्रैर्वाहनेरघ्यादिभिःपत्रलताभिर्वा प्र
मथैर्गणैर्वादिग्रहणात्सिंहवालंवहेमजीवके
र्मंगलैश्चिनुयादुपचितेऊर्यात् अथकोण
चतुष्टयेगृहादीनां येदोषाभिवसतितेषां
निविष्टानांफलमाह ऐशानादिषुकोणेषु
संस्थितानाम्[illegible]ः वरत्रथविदार्यःसु
घरतनादालसीति अथैतेन्तेष्वरतनावाय
वेचालसीवेति अनेवप्रकारवहिष्ठोणेषुनि
वसन्ति प्रासादान्तरेष्वेपयुज्यन्ते केदायंमा
जेतुकाद्याःपिलपिञ्जरथापरः प्राच्यादिदि।
क्षुकेषु निवसन्ति महाग्रहाः कोणेष्वाचार्यो
क्तापव तथाचेशान्यांचरकीप्रोक्ताआग्नेय्यां
ममाकासेस्थिताः पूतनानैऋत्यांजंभकाय
ग्निमेस्थितः राक्षसीवानलेकोणेपिलपिञ्च
श्चानिलेइति आचार्याक्ताःपतःशोभनःक्षमकेति

गेवा।
वादी।
१५०

370

पूर्वेन गृहेस्य हि भवने ग्रामः प्रसिद्धा येषांयेकोणाय
नाः तेषां निवसतां निवसमानानां शोभा भवे
ति तेषां वकोणेषु अपवादयः अपवादो मत्वा आदि
गृहाणां चणालपुर्क्षस प्रभृतयः अन्त्यजाम्या।
याचर्मकारप्रभृतयः एतानि निवसमानावि
दृष्टिमायान्ति दृष्टिं प्राप्नुवन्ति नान्य इति अ
थ दिक्षु अशुभान्ताह याम्यादिषु अशुभ
फलानां नालवः प्रदक्षिणेन उदगादिषु अशुभा
अन्तवटोदुम्बराश्वत्थाः ॥ एतेन वटप्लक्षा
श्वादिक्रुद दक्षिणादिषु दिक्षु प्रदक्षिणेन जाता
अशुभफलप्रदा प्रनिन्द्याः तथा प्लक्षाया
म्यायां दक्षिणस्यामशुभावहः पश्चिमायाम
डुम्बरा उत्तरस्यामश्वत्थः पूर्वस्यामशुभमिति प
तेष्वेव दक्षिणादिषु उत्तरायां प्लक्षवटोदुम्बराश्व
त्थाः पूर्वस्यामशुभ इति अश्वत्थः प्लक्ष उत्तर
स्यामशुभः वटः पूर्वस्यां उदुम्बरो दक्षिणस्यामश्व
त्थः पश्चिमायामिति तथा वराहः वर्जयेत्
पूर्वतोऽश्वत्थं दक्षिणेन तथा न्यग्रोधं पश्चिमे
भागे उत्तरे चाप्युदुम्बरं अश्वत्थेन भयं विद्यात्
प्लक्षेण पराभवं न्यग्रोधे राजतः पीडा नेत्राम
यमुदुम्बरे वटः प्रत्यक्ष्यां याम्यायां दक्षिणस्यामु
दुम्बरः अश्वत्थः पश्चिमायां न प्लक्ष उत्तरतो भवे
त् अधुनाऽपरिहृतदोषेणाग्रहकोणमधित
न्तानाह आसनाः कण्टकिनो रिपुभयप्रदाः

क्षीरिणोऽर्थनाशाय फलिनाः प्रजाक्षयकरा
दारुणप्यवर्जयेदेषाम् छिद्याद्यदि न तानत
दन्तरे पूजितान् रोपयेत् अन्यान् पुन्नागाशोकारि
ष्टबकुलपनसान् शमीशालौ कण्टकि
नः कण्टकहस्ताः खदिरप्रभृतयः आसनाः
निकटवर्तिनः रिपुभयप्रदाः शत्रुभीतिप्रदाः
क्षीरिणः अर्कप्रभृतय आसन्नाः अर्थनाशाय भ
वन्ति न केवलमासन्नाः अपि तु भार्यादेषा
मपि दारूण्यपि काष्ठानि गृहार्थं वर्जयेत् यदि
तान् कण्टकादिप्रभृतीन् तरून् छेत्तुं न छिद्यात्
तदन्तरे तेषां मध्ये अन्यान् परान् पूजिताः प्रश
स्तवृक्षान् वपेत् कोलानाह एतान् यथाशमी
शालः एतेषामन्यतमेन रोपितेन ते दोषा न
बाधन्ते इति अथ प्रशस्तभूलक्षणमाह ॥
शालोषधिद्रुमलताम्धुराम्लगंधा स्निग्धा स
मानसुषिरा च मही नराणाम् अप्यध्वनि श्रम
विनोदमुपागतानां धत्ते श्रियं किमुत शाश्वत
मन्दिरेषु ॥ एवं विधा मही नराणां पुरुषाणां
अध्वनि पथि श्रमविनोदमुपागतानां श्रमा
पनयने प्राप्तानामपि क्षणमात्रमवस्थित
त्वादपि श्रियं लक्ष्मीं धत्ते ददाति किमुत शाश्व
तमन्दिरेषु किं पुनर्यो ग्रामाश्रुते स्थिरं मन्दिरं गृहं
कृत्वा तत्र निवसन्ति कीदृशी मही शालोषधी
द्रुमलता प्रशस्ता प्रशाला ओषधयो जयाजयन्ती

ज्यो॰
सारो॰
१९१

वनीजीवपुत्रेवमादिकाः यत्रद्रुमाहेतायाति
काःपालाशपिप्पलप्रभृतयःलताहननयःशा
मलताप्रभृतयश्चयस्मात्तथायावभूमेपुरा
छायारा शोभनाशोभनगंधाश्चियास्तेहा
समासर्वजन्त्वानिम्नोभुजेगरहितानसाधि
वा अन्तस्याग्रन्थहेहेष्वलेशुभे संनिवेश
नेवाह सविवार्थलयेर्थनाशोध्रुतेगृहेतन
वधःसमीपस्थे उद्योगीदेवजलवतथाथेभ
वतिचाकीर्तिः ॥ चैत्येभयंगृहकृतेवाल्मीक
श्वभ्रेजलविपदः गर्तायांतुपिपासाःकूर्मा
कारेधनविनाशः ॥ सचिवालयेसंविग्रहेस
मीपस्थेसुतवधःपुत्रमरणंदेवजलेस्वगृहेसमी
पस्थेउद्योगविच्छेदः चतुष्पथेचभार्यापथ्या
नायत्रतस्मिंश्चकीर्तिर्लोकापवादः चैत्यइत्य
नेनैत्यवृक्षः परिगृह्यतेचैत्यदेशेस्मानेभयं
गृहकृतेगृहोत्पत्तानाभीतिःगृहभर्तुर्भवति ॥
गृहभवनानितथाहबृहस्पतिराह चैत्यदेवेभय
नेभ्योगृहद्वारामेभगादयं अवतिक्षतिभिर्वधे
निर्दिष्टेकेदविद्धमेविति चैत्यमहत्तःकस्यहदः
तथावपुराणे मेरुरस्यगिरेःश्रृंगमहापहत्तस्य
कोनैवाह आलेवशालाशिखराकरमेश्चैत्य
पादपइति वाल्मीकसंज्ञेवाल्मीकसंज्ञेश्व
वेष्टश्वभ्रेजलेचपरमाहतेसमीपस्थेचापदोव्याप
दीभवति गर्तःप्रसिद्धःवितानस्थासमीपवा

र्तिभ्योपिपासाहृष्टाभवति कूर्मीकारेभूभागे
समीपस्थेधनविनाशोवित्तविनाशोभवति ॥
अथपदमप्लिलक्षणमाह उदगादिसवमिष्टंवि
प्रादीनांप्रदक्षिणेनैव विप्रस्तवंअवसेदनुवर्णा
मथोष्टामन्येषाम् ॥ विप्रादीनांब्राह्मणक्षत्रि
यवैश्यशूद्राणामुदगादिसवंप्रदक्षिणेनअभी
गमिष्टंशुभं सवशब्देनिर्ममत्वमुच्यते तद्यथा
उदकसवाभूब्राह्मणानांप्रशस्ताऽपूर्वसवाक्षत्रि
याणां दक्षिणसवावैश्यानांपश्चिमसवाशूद्रा
णामिति विप्रोब्राह्मणास्तत्र त्रवर्णस्याभूमौव
सेत् उत्तरपूर्वदक्षिणपश्चिमायामिति अत्रे
षांक्षत्रियादीनां अनुवर्णायथेष्टंवर्णानुक्रमे
णाशोभनं तद्यथा पूर्वसवादक्षिणसवाप
श्चिमसवाक्षत्रियाणां दक्षिणसवापश्चिमस
वावैश्यानां पश्चिमसवाशूद्राणामिति अथ
निविधानवर्णेनशुभाशुभमाह गृहमध्येह
स्तमितेखातेपरिपूरितेपुनःश्वभ्रे यद्वनमपि
धनंतत्समेसमेधान्यमधिकेयत् ॥ गृहमध्ये
भवनांतः हस्तमितेशमप्रमाणेशुभ्रंमवटे
खाते समन्तपरिवर्तलेहस्तायातेहस्तमा
त्रेगंभीरेपुनःभूयःपरिपूरिते तथैवमृत्तिका
जायइनेभवति तदतिहृतमशुभे समेचपुरु
मेनाप्यशुभमित्यर्थः यद्यधिकेभवतितदुत्तमं
शुभमित्यर्थः अतइत्याह शुभमथवामस्

ज्यो॰
टी॰
६५२

र्णपदशतमितानदशयदिनने तद्वृहेयस्य शुभ
वेत्फलानि पोलाढकेचतुष्टिः ॥ अथवाशुभ
मवटे पूर्वोक्तमेवांबुनाजलेन परिपूर्णं कृत्वा त
तापुनरागत्य यदिनजलस्तंभे भवति तद्गृह
शुभमिति अन्यथाऽन्यथा अथवायत्रपोलतो
त्रिकानामाढकेचतुष्टिः अल्पफलानि भवेत् तद्
स्मिन् एतद्गृहे भवति भूमौ सप्तत्रिकाणास्याव
यनिर्गतो तथा आढकमापूर्यते लयेत् तथ
दिवसः षष्टिः फलानि भवन्ति तदन्येनापि ति
तथाचपराशरः निमेषशतमतीत्यानत्वानश
अगतो वा विनीतमहृद्वा माषयं मानामतिवृत्तो
मृदावहाषष्टिफलाढकानस्यावेति अन्यद
प्याह आमेवास्मापात्रेसुद्रस्यदीपवर्तिरूपा वे
ज्वलतियस्य शुभतासा भूमिनास्य वर्णस्य ॥ अ
थवा आमेयपात्रेसुचयेपात्रेसुष्मस्येवयोनर
वाने तत्रवर्णानामविद्विद्वेः वतरवो दीपवर्तीर्ज्वा
ज्वलयेन स्पकालतामसमाकार्यः यस्य वर्णस्य
दिग्भागस्थिते विरकालं दीपवर्तीर्ज्वलति त
स्येवर्णस्य साभूपालानामस्मेति अनरपाह
सुश्रोषितेन कृष्णमेषसमज्ञायते न वर्णसमे
तत्रस्यभवतिशुभदेवमध्यमिभ्राणोस्मतेति ॥
अथवा अनवर्णसमेवाप्त्राविवर्णावलाहयस्यं
तुवर्णो सितरक्तपीतकृष्णविद्धिनमेकजातीये
कार्यमित्यर्थः कृष्णमेषमन्नवर्णस्तमेस्य अ

षितेनाज्यवयवास्यितेकाला ततोद्वितीयदिने
यस्यवर्णस्य शुभदेनतत्रविवाहःकार्यइत्यर्थः
तथाचगर्गः येयस्यरोविताभूमिर्भवेत्तस्य गृह
कर्मणि तस्यास्तु आयने मध्ये हलमात्रे समन्त
तः तस्तुष्टे स्वयेज्ञेनपोस्तनास्तविवर्णः व
र्धमाने च वृद्धिः स्यात् हीयमाने विगर्हितः साम्ये
साम्येविनिर्दिष्टमथवान्यद्विवारणां कृत्वैवा
थवा सुप्तेषाडविक्रमशानेव्रजेत पूर्वोस्यायाम
मेवामेवत्स्या भूमिस्तशस्पते तस्मिन्नावयेकुपे
चित्रमाल्यामनुक्रमात् यश्चिरम्लायते माल्य
तद्वर्णं तत्र वा वसेत् आमेवामृण्मयेपात्रे दीप
वर्तिचतुष्टये यस्यां दिशि प्रज्वलति चिरं तस्यै
वस्याशुभेति अथमलक्षणमाह सितरक्त
पीतकृष्णा विप्रादीनां प्रशस्यते भूमिः गंधश्च
भवति यस्याः तत्तद्घिन्नायमस्समम ॥ कु
मुदुत्पलाश्ववाकुलाहूर्वाहूत्राकाशसुगन्धेश्रेण
मही अन्नवर्णद्विकरीमधुरकषायाम्लकटु
काच ॥ विप्रादीनां ब्राह्मणानां क्षत्रियवैश्यशूद्रा
णां सितरक्तपीतकृष्णायथाक्रमेण भूमिः प्रश
स्यते श्वेतवर्णा ब्राह्मणानां भूः प्रशस्ता रक्त
वर्णा लोहिता क्षत्रियाणां पीतवर्णा वैश्यानां
कृष्णवर्णा शूद्राणामिति घृतसमगंधा ब्राह्म
णानां रुधिरसमगंधा क्षत्रियाणां अन्नसह
शगंधा वैश्यानां मद्यसमगंधा शूद्राणामिति

डोवा· दादी· १५१

ऊपायुक्ता दर्भसंयुक्ता विप्राणां प्रशस्ता शुक्ला
कांडैः बलवहुला संयुक्ता क्षत्रियाणां हरिता
कुलेहर्वारक्ता वैश्यानां काशान्विता शूद्राणामि
ति एवं क्रमेण मही प्रशस्ता तथा मधुरक
षायाम्लकटुका चानुवर्णतः क्रमेण मधुरा ब्राह्म
णानां कषाया क्षत्रियाणां आम्ला वैश्यानां
कटुका शूद्राणामिति तथा च गर्गः मधुरा
दर्भसंयुक्ता श्वेतगंधा च या मही कषाया मां
सगंधा या च रक्तवर्णा संयुता रक्ता आम्लकाद
नाक्ष्या क्षत्रियाणां तथा मही दक्षिणाप्लवे
भूमि सा च हूर्वाभिवर्धिता अन्नगंधस्तु वैश्य
नां पीतवर्णा प्रशस्यते पश्चिमे प्रवणा च मावि
कृष्णा काशसंहता मद्यगंधमयी धन्या सर्व
लोके कटुका तथा अधुना गृहारम्भमाह
कृत्वा प्रकृत्य बुद्धिं गां च अभ्युषितां ब्राह्मणैः प्रशस्ते
च वासा महीं गृहपतिः काले संवत्सरेरिदिष्टे ॥
मोदकैर्नानाकौतुकैर्दध्यक्षतलाजाभिरुपसंयुतैश्च
भ्यर्च्य देवताः पूज्यो ऽथ गृहस्थानविधिना अभ्यर्च्य विप्राः स्व
स्त्याशीर्वचनैः संस्तुतः विप्रो विप्रोभ्यो दद्यात्
पादौ स्वस्त्ययनाद्यैः अनुष्ठाय स्वस्त्ययनं विधि
इकता स्वस्त्ययनं शंखनिनादिभिर्वादित्रैर्यांत
मंगलैर्गीतैर्वाद्यैरभ्युषितां गंधपुष्पादिभिर्नि
तां च अनेन ब्राह्मणैर्वा स्वस्तिवाचनं कृत्वा प्रशस्ते
क्षितौ गोब्राह्मणान् पूर्णकलशं मंगल्यं अथ

एवं कृते भूमेः शुद्धिर्भवति तथा चोक्तं मार्ज
नेदहनाने नकेनोनि खननेन च गवां च संनि
धानेन भूमिशुद्धिरिति पंचभिः एवंविधायां भूमि
गृहपतिर्गृहस्वामी संवत्सरे हि दृष्टे दैवज्ञोक्ते
काले समये सर्वगुणसंयुते निरुपहते नाना
कौतुकैभिर्भेरीपापेमादकैलापिका प्रभृति
भिः तथा दभाइत्तेनसूर्यैः सरभिस्नगंधैः
अक्षतैः पुष्पैः धूपैः सुगंधैर्दैवपूजनैर्देवता
नां पूजामवलोक्य पतेः शकुनाविधाय तत्र
पत्नी विप्रान् ब्राह्मणान् अभ्यर्च्य ततो गृ
हारम्भे रोपयेत् तत्र विधानमाह विप्रः
स्वस्त्याशीर्वचनमिति गृहपतिर्विप्रो ब्राह्मणो यदि
भवति तदा शीर्षसमभागे स्पृष्ट्वा येन केन
चिदभीष्टेवास्तुनायकः शिलां रोपयेत्
तस्या लक्षणमाह श्रेष्ठेन जयोत्स्ना के
योग्यस्याथवा प्ररोहिण्यां कनकमणिरजता
क्षतादधिफलकुसुमादीनैश्च पूर्णां पूर्णे।
गृहास्थं हृद्येलोके हेनभ स्वमाग्निमय
नस्कारमयेन रक्तचकासे लिखित्वा राजभ
ये वज्रपादालिखिता शत्रुभयेऽथवा शर्करा द्विक
पाच वर्मा ऐशिकमारेतेन चक्र वैश्यशिवा
यां देवमयसम्लिखिता प्रदक्षिणीकृतंपादि
तिर्दर्शयांवा बाह्ये कथां निष्ठीविते च नैवा शुभे
कथितेम तां बलोपरि गृहपतिर्ये रिद्धिंश्चैव

द्वारा

ऊँवा॰
राटी॰
३५४

ऊर्यात् मध्योगुल्याथवा प्रदीशिन्यावाथजेष
ह्योगुल्योगुह्योद्वितीयाप्रदीशिनीतृतीयाम
ध्यमावतुर्थीनामिकापंचमीकनिष्ठिका क
नकेनस्वर्णेनमणिनावाखजैनरोप्येनवा
मुक्ताभिर्वादृशाफलेश्रीफलादिनाकुसुमेन
पुष्पेणवा अक्षतेर्यैवेर्वा एतेषामन्यतमेन
यदिवाकरोति तदायहशुभंभवति शुष्के
णेति तारेवायदिशुष्केणकरोतितदाशुष्केण
वस्तुहयतेमेस्तुः पवेलोहितेनवेधनेभस्मना
गिभयेवक्रिभीतिः रत्नेनपतत्सभयंवोर
भीतिः काष्ठेनतिविनाशेवाराजभयेतथभीति
केशति वज्रास्त्रस्तुशापादेनाभिखिनावयोरेवा
साधातुभयेचद्वेषेवदहाति विरूपावयोरेखा
ग्रहरूपथवाविनेरस्थादिनीलभवति सापिचा
शहाङ्गुभयक्रोपावर्मणांगारकेनवास्तुष्ठुदेने
वाकृतारेखाभवति तदाभर्तुःस्वामिनाशोवा
यश्चोस्मेभवति अपसव्येनस्परतिपेनलिखि
तेवेरेकेरोति प्रदक्षिणेनयालिखितानयानेप
दःसमस्तुश्येविनिर्देशार्वक्रवाः वाममार्गदक्षिणभा
गेचनीयते सायदक्षिणगतारेखाअथवामनोभि
मुखेयास्तियमेसापिप्रदक्षिणगता अन्यथाअप्रद
क्षिणगता तथाचतत्प्रश्नकालेयावोभिःपरुषः
कृताः अक्षेनतमपितावादिवः निष्ठोविते क्षेपास्य
गोकुलेशाहकृते दत्तेचनासाशाश्रोस्तुहारंभकाले

सुप्रश्नमतिष्ठेकथितमुक्त्वा अधुनाप्रान्त्या
नेविवत्तवादावेवतत्रविधानमाह अर्थनिवि
तेकृतेवाप्रविशन्स्यपतिर्गृहेनिमित्तानि अव
लोकयेद्गृहपतिःकुत्रस्थितंस्पृशतिकिंवागम
यदि वविदीमांशुकनिलस्मिन्कालेश्वरोगुनिष्पुरुषंवः
क संस्पृष्टेसमानेनतस्मिन्देशेस्थितिनिर्देशयम ॥
गेहेवेषमनिअर्थनिविते अर्थकृतेवानिःशेषं
वितेतत्प्रविशन्वाप्रविशन्स्यपतिः वर्धकिनः
प्रविश्यनिमित्तानिचिह्नानिअवलोकयमश्चपत
त्गृहपतिःगृहस्वामीसंस्थितःकास्मिंस्थानेस्म
वस्थितोवान्तनरस्मकस्मिनवयवेस्थिता किं
वोमस्थावयवंस्पृशति एतदप्यवलोकयेत व
विदीमश्च्रिति तन्तावशीमिदिप्रदत्तपंचाख्यायते
तद्यथा सूर्योदयात्प्रभृतिदिनस्यप्रथमप्रहरे
यावत्सदेशानीदिग्भागविशेषि पूर्वादीमाश्राग्ने
यीश्रुमिताःशेषाःशान्तापेव ततःप्रहरार्द्धेप्र
हरद्वयेयावत्पूर्वादिग्गागविशि आग्नेयीदीमाद
क्षिणाशूमिताःशेषाःशान्ताः ततःप्रहरद्वयेततन्ने
प्रहरद्वयंयावदाग्नेयीदिग्भागविशिपश्चिमादी
मानैऋतेशूमिताःशान्ताः ततःप्रहरत्रयार्द्धेप्र
हरत्रयायावद्दक्षिणदिग्भागविशि नैऋतेदीमाप
श्चिमाशूमिताःशान्ताः ततोत्रयार्द्धेयोप्र
थमप्रहरेयावन्नैऋतादिग्गागविशिपश्चिमादीमा
वायव्याशूमिताशेषाःशान्ताः ततोवापिप्रहरार्द्धं

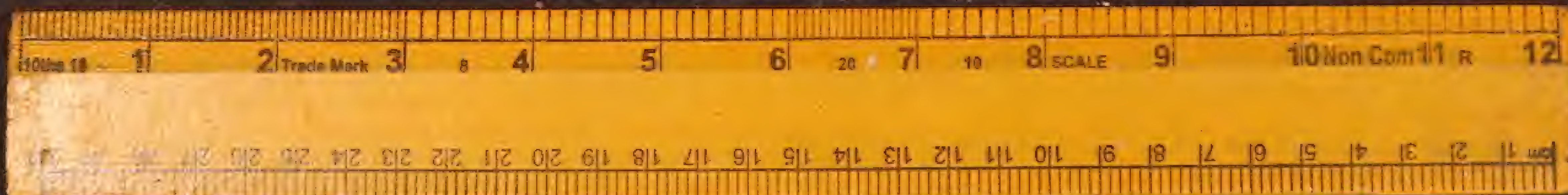

ज्यो॰
टी॰
३४५

प्रहरद्वयेयावत् तावत्पश्चिमादिकोणविदिशि वा
यव्यादीमाउत्तराशुभमिताशेषाशोनाः ततःप्रह
रद्वयादर्धयामोप्रहरत्रयेयावत् तावद्वायव्यादि
कोणविदिशि उत्तरादीमापैशान्याशुभमिताशेषाशो
नाः ततोयामोप्रहरत्रयादर्धं सूर्योदयेयावदुत्त
रादिकोणविदिशि पैशानीदीमासर्वाशुभमिताशेषाः
पेचसर्वेजशोनाइति यस्मिन्कालेगृहप्रवेशस
मयेशकुनिपदीर्घविदीमा रविवशेनतत्कालेया
दीमादिक तत्रास्थितःसर्योमिश्रुतवशुयदिकूरुव
रवोक्रूतशकुशुविदेति तदातेसंस्पृष्टांगसमाने
गृहपतिःस्वकीयेयदंगेसंस्पृष्टा तत्समानेनदेशे स
भूतेतस्मिन्देशेगृहपतिःस्थितः तत्रास्थिनिर्देश्य
वक्तव्यमिति अत्रप्रमाणमाचार्येणोक्तंतत्रउक्तमे
वाच्यते संस्पृष्टांगसमानमित्यनेनज्ञापयति
यदंगस्पृष्टंतत्प्रमाणोस्थिभागेशल्यंस्थितमितिते
ये उक्तेनाथकाले दृष्टाकालेगृहस्वामीयदंगंस्पृ
शतिस्वके ध्रुवंदहत्समानेनशल्यंब्रूयात्तदंगज
मिति अन्यदप्याह शकुनसमयेयद्वानोगृहस्य
सुखादयोनुवाचाते तत्प्रभवमस्थिमनस्विनं [illegible] सार्द
मेवमेवेति ॥ शकुनसमयेनिमित्तकाले अ
श्वाद्येषपैमाणिनोहस्त्याद्याः हस्तीगजअश्वस्त
था श्वापदमेयः आदिग्रहणाद्गुकाजाविकस्त
थालमार्जारप्रभृतयः यदेयत्रतत्राद्याह्वंशहेजवे
ति एतेषामन्यतमेनिमित्तकालेविरोधयदिवाश

दैश्यम्

ते तदातस्मिन्स्थानेगृहभर्तारि विनिष्ठितेगे तत्प्र
भवंतत्प्राणिजातेतदंगसंभूतमेववक्तव्यंप्रमाणं
प्रागवदिति अन्यदप्याह सत्वैःप्रसार्यमाणोगृहेभ
र्वोस्थिशल्यमावेद्येवं शृगालैःसृजितेवाले ज
शल्यंविनि[illegible] सत्वैःप्रसार्यमाणोगृहस्य
रवरस्यगावःश्वाहैःस्वयेन तदास्थिशल्यमावेद्य
यति अथवागृहेसृगालेनवालेगितेअतिक्रा
मतेतत्प्रभवमस्थिशल्यंविनिर्देश्यंवक्तव्यं गृह
भर्तृवधिष्ठितेस्थानेसंस्पृष्टांगसमानप्रमाणंप्रा
गवदिति अथप्रथमेगल्यज्ञानमाह दिशिशांता
याशकुनिर्मधुरंविरावीयदातदावाच्यः अर्थः
तस्मिन्स्थानेगृहेपदवधिष्ठितेगेवा ॥ तत्का
लेशांतायांदिशियदिशकुनिःपदीमधुरंविरा
वीमधुरंवेति तदातस्मिन्स्थानेयत्रशकुनि त
त्रार्थोवाच्यःधनंवक्तव्यं अथवागृहेस्वेनगृहप
तिनावाल्लेनवसनस्थानमधिष्ठितेनवाच्याइति
हस्तविज्ञानप्रागवदिति यदुक्तंसंस्पृष्टांगसमान
मिति तत्रतावत्प्रमाणमिति कूर्मियतेयावत्त
देशेगृहभर्तावास्थितस्याधोवाहोनिमज्जनाव
त्प्रमाणेनशल्यंवक्तव्यमिति तथाचगर्गः प्रश्न
कालेगृहपतिःकस्मिन्देशसमास्थितः किमंगे
संस्पृशेन्नापिवाहवेदाशुभाशुभे विसोगृहप
तिस्पर्शयत्राशुभंविनाश्येत शुभंगभीरदेशानो
पदहानोवतिस्तनः दष्टदतानोप्रधाणोपलानो

देवा।
नटी।
३९६

दर्शनानि च प्रदुष्टप्रदेशशल्येवा तत्तानवि
धेयतः दीमदिक्चेष्ट्यनावह्ने विशीतपत्रैस्तैव
रूढोगमर्दप्रोशाल्यमस्थाने विनिर्दिशेत् ति
र्यनोद्भवनितत्रतदेगहद्वयेयथा महनाथ।
मुपनद्याधःशल्यं निस्सायवदेत् प्रश्नकालेण
जोगोधानरगोमार्दीपिका अंशुवासारमेयावा
मार्जारश्चागावेपिका वःप्रालीव्याहरेतेत्रतद्
देशात्समादिशेत् प्रमाणंतमस्थवनंसर्वैत्र
शिथिलानतइति अथाशस्तुमाशभलतामाह
मत्रच्छेदेस्नस्तुःकीलिर्वलाइत्तवेमहारोगाः मह
नाथस्यपतीनांस्मृतिलोपसन्तुवादेश्याः ॥ के
धात्रु शाखेतेशिरारज्जुर्वैस्तौपवर्जितेभे भंग्रे।
पित्वकर्मिवद्यशुनेकावामरूपनेभ्यः ॥ सूत्रे
प्रसार्यमाणेयदि सत्रच्छेदो भवति तदामहप
तेर्मृत्युः तथाकीलकेनिखन्यमाने प्रवाममुखे
योलुखेगते महारोगोभवति तदामहनाथ
स्यवेत्तमपतेःस्थपतीनांवधकीनांवस्मृतिलोपे
स्मृतिभ्रंशोयदाभवति तदातेषांमृत्युर्वाद
पेयःतत्राः कुंभेचदेयानीयमानेस्खलितेरस्मा
त्पतिते शिलकमृत्युर्भवति अथावर्जिते
शिरोत्कृतिपाते कुलापवर्गः कुलक्षयइत्यर्थः त
थेवतथाश्रूतेकुंभेकर्मिवधःकर्मिकाराणांव
धोमहतोभवति करात्सत्त्वस्त्रुतेपतिते कुंभेग्रह
पतेर्महत्ताभिनाशतुर्भवतिभवति अथशल्यपद

प्रथमाम् = २ स= वं धूप १वि

र्शनमाह दक्षिणपूर्वेकोणेकृत्वाप्ररंजोपिलो
न्यसेत्सर्वेत्ररन्न शेषाःप्रदक्षिणेनसंभाष्येवेसम्
याप्याः ॥ तत्र्यसूत्रगैरिकपुनःकृतेस्विलेपनः
समभ्यापयःस्तंभेसवैवकार्योहाराज्ञायःप्रथ
मेन दक्षिणपूर्वकोणेआग्नेय्यादिशिसंग्रेथ
शुभावेपहारपमध्यमोमादिभिःपूजाम
र्चीकृत्वा प्रथममन्यशिलान्यसेत्स्थापयेत्
शेषाश्चन्याःशिलाप्रदक्षिणेनस्याप्याः एतदुक्तं
भवति प्राग्दक्षिणस्यांदिशि ततोनैर्ऋत्यां त
तोपश्चिमायां ततोवायव्यां ततउत्तरस्यां ततऐ
शान्यांततःसर्वेस्यान्यसेदिति केचिदुत्तरपूर्वे
कोणेकृत्वाप्ररंजोशिलान्यसेतप्रथममितिपठंति
उत्तरकोणेचैशान्यांकोणेप्रथमेशिलान्यासंक
त्वा ततःशेषाःप्रदक्षिणेनन्यस्याइत्येतलोके
त्यपतिहृष्यतइति तेवाश्रवेसमभ्याप्याः ए
वमनेनप्रकारेणतेवासमभ्याप्याः यथाशि
लान्यासकृतः तथास्तंभानांस्थानेकार्यमिति
स्तम्भहाराणांस्थानमाह स्तम्भच्छेदेणानपवे
शास्याभिर्दलाभिरसंवैपुनः पूर्वोक्तनथावि
लेपनेनगुडभूयोरत्नलेपनसमभ्याप्याः ॥
तथैवतेनैवप्रकारेणहारोच्छ्रायःकार्यः एतदु
क्तंभवति यथाकृतसगैरवपुनःकृतस्तूप।
विलेपनःस्तम्भसमभ्याप्य तथाद्वारमभ्यास
नीयमिति तथावराः तिलाविन्यासकालेत

दीवा॰
पारी॰
१५०

397

लभानीयोपकल्पयेत् समद्रमणिरत्नानिसु
वर्णरजतेनतथा सर्वबीजानितिथाश्चपगोरसौ
तथैवच फक्काःसमनसःसर्पिःशुनकेमधुरो
वनः आमिषंवनयामध्यफलानिविविधानि
च लीवेदनेवर्णकंभःकोणेकोणेप्रदापयेत्
नानाविधानिभक्ष्याणिपानानिविविधानिच कृत्वा
त्रिविधिवल्कालेसूर्हूर्तेवोपपादिते स्नह्कोणे
पुसर्वेपुष्ट्जोक्त्वाविधानतः ततःपुण्याहघो
षेणशिलान्यासंप्रकल्पयेत् पञ्चनामादितन्य
स्थापास्तरणेनविन्यसेत् अनेनैवविधानेनन्तु
महावावेवहणे वालवियाविधानन्ताकारयेन्म
समाहिताः शिलाविन्यासमंत्रोयेनिर्दिष्टोपुनि
भिःपुरः नंदेनंदायवासिष्ठेवसुभिश्चास्तुमिप्रजा :
जयेभार्गवदायादेःप्रजानांमद्रमावह सर्वबी
जसमायुक्तेसर्वरत्नौषधैर्वृते रुचिरेनंदिनेनं
देवासिष्ठेरम्यतांमिह प्रजापतिसुतेदेविचतुर
स्रमहीयते समगेसुव्रतेदेविगृहेकाश्यपिर
म्यतां पूजितेपरमाचार्यैर्गंधमाल्यैरलंकृते भग
वतिकेदेविगृहेभावविरम्यतां अव्यक्तेव्याकृ
तेपूर्णेमदेवेगिरसःसुताः इष्टकेत्वंप्रयच्छेष्टंप्रति
ष्ठाग्रहणोत्कृ ग्रामसामिपुरस्वामीगृहस्वामीप
त्रिगृहे मनुष्यपशुहस्त्यश्वधनवृद्धिकरीभवेदि
ति ॥ अवान्ताभिक्रमेणापेक्ष्य प्रतिष्ठालक्षणंप्र
वेणलिखितमयाधाता ॥ नवोयगृहलक्षणमाह

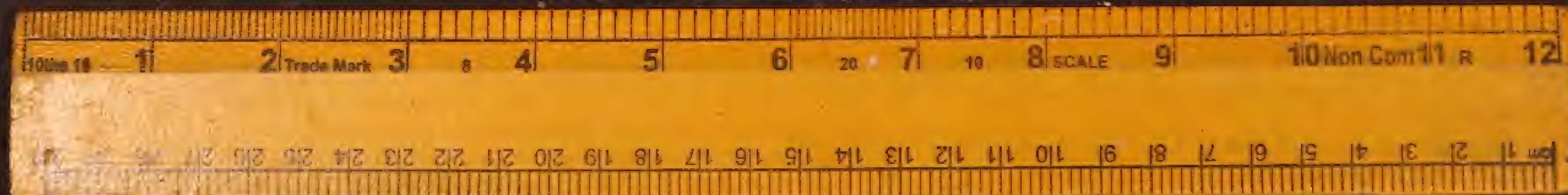
स्विग्धादिसभागसमुत्थितानांन्यग्रोधबिल्व
प्रमुखानामां उपोषितशिल्पजनानांयेषां
मधुनकीतोतक्षकावेन स्वक्ष्याननोदिकति
तोद्भवस्पोष्ठुभेवलग्रयविस्मयगद्धन वरप्र
माणेपवनस्त्रनरवस्वरधमानेनततोनगरे
नेत्यान्तेसतानिग्रहेतनावयावत्प्रतिष्ठासम
योसपशेकोः नंदेनिलग्नःकथितेश्वकोणेइ
ताशनाख्येसभगेतिवाम्या सुमंगलेनेन्द्र
तिभासुसेयाभद्रेकरीमारुतकोणसंस्था ह
यात्युग्रागमदेविनानानेदादिकानांक्रम
शःशिलानां अवेष्टितानांसहकलकलीनांस
लक्षणानांग्रहणाभिकक्षे सर्वेवशेषाहितज
न्मनःश्रीगृहस्यमध्येभवनस्यसंस्था हमणि
पादिकानयेगजाश्वसंस्थजनीयावलिभिःसमे
तैः मानार्चमाल्यावधूपलेपनैर्वस्त्रप्रहारैः
प्रतिहस्तशोत्रे ध्रुवेचकंभेवततःस्वनिताधो
कंप्रतिष्ठापयतपामदापला लाजाक्षतैर्व्रीहि
समेचगर्भेमधोत्कृयात्प्रतिष्ठ्यसम्यक स्व
भिस्वयैवविधिवत्सुकृर्यात्जोमाधुवानेनव
मस्तकार्यः अथलग्नशुद्धिः धनुर्वलिनेय
मनानिकुंभेवालप्रतिष्ठाकरणेप्रधाने नश्यां
वनेर्षस्यहमत्रमहजलाभैवंनसुभसिद्धिंरा
तिः अर्कभेवेष्टक्रमणाकर्योगात्तलाश्च
प्राकुर्वतोडयनत् पक्षांनवेननगरहेषुभेदेक

ज्यो॰ ता॰ १४८

नैर्ऋत्याश्रम त्रिकोणवर्ज्यं कोणत्रिकोणादि
जलजलाभेऽप्यवश्यिलावमतेऽजेष्वरूहेमन्
ऽङ्गमहङ्क जनाख्यम अथ तृतीयत्तणमहन्
ऽङ्गोवाथेनथाब्दयेऽजार्कजेषु तृतीयपक्षा
यनत्तेषु मितेशेषधूलोन्येचविशेषणत्त वै
गाग्रिरोमैतन वेगजान्येलग्नततीयाथुवराय
कैडो कार्यमहेमोधनधान्यराशेः स्वकीर्णन
त्येषु गतेष्वथानोधिलग्नदेवारथनादिपिक्षे
प्रवेश एवंभवनस्य कार्योविंसादिकानोयजरी
विनेप्राक् किंतत्रगोजादिकवाहनानां विना
त्यिवेश्मादूमसेप्रवेशः अथवैदिकमंत्रः अ
वेवास्तनवैचेवदाराणांग्रथिषुस्नानात् वेदि
कोश्रेवमंत्रोऽसुप्रवद्यास्यनप्रवेशः ओमिम
जनयाथह्येवधेनावालिकर्माणि प्रोद्यनमो
नासर्पेभ्यः इदंविष्णुर्जनार्दने तत्रश्रियेश्रि
याथांनभ्रुवायांनभुवेपिता सविताश्रियाम
सविताप्राज्ञगात्रमीनीविणः प्रातःदेवतः
ब्रह्मलोकह्मलत्तानमयेसेयानडुर्यमा सवि
ताश्रियामसवितानामेवेकिविवक्षनः इन्द्र
मिन्द्रोश्रमंत्रश्रुवायांमिवोजनाभृतेनथा म
इदाणावकडोपकद्रस्यवरेकीर्तिते अथवा
यड्हैवेपिरक्षणकदुयमहत्तु प्रोक्तावालेन
दक्षेवंदेवतानांत्रयोदश येदेवादेवतेम्ये
होतानामेवसंग्रहः ततद्वाणांप्रवेशोनेस्त्री

नोमधुरा श्राणु योकडोअवेशोनेदिन्यामह
त्वकृमगाथ्याव कृमेगलीकृमेगत्याभङक
रोंतिभद्रिका एतेषां वलयावेद्योहविष्य
पायसदधि मधुकाज्यपयोव्रीहिलाजान्
नपलानिव भुवाउत्तनोहोममनादीपप
नकारयेत् तवश्रियादिमंत्रकङ्गयेदाज्ये
ननाहितः एवंप्रवेशकालेनव्यालीपाकस
मोहितः मंत्रैर्होमेनस्तजीनोपवेशप्रवाह
ने यदेवादिवरेश्याश्चकाडाकाण्डान्वरोहण
ततोध्रुवोसधामेतिवाचनीयाप्रदक्षिण पाय
मध्यादिवेश्यप्रशान्तिकल्पेनदर्शिते नदिह
पिरहीनयः पूर्वमेतच्छ्रुतार्थके एवंदेवालये
प्रोतादीनायज्ञादिसर्वतः सतेशोक्तेनव ना
कैनिहानस्यप्रवेशनमिति अथक्लेभादीनां
प्राणिभ्रुपत्रिवेषुनक्षिप्रवेपितपतिताऽपि
नैसतिफलमाह विहगादिभिरवलीनैर्वा
केपितयतितङःस्थितेषु नभ्यांश्राक्रध्वजम
हेशफलेतदेवतास्मिन्विनिर्दिष्टम् ॥ विह
गाःपक्षिणःआदिग्रहणात्सरीसृपमधुपम
धुमक्षिकाप्रभृतयो ग्रहीतव्याः लेभेष्वगृहेषु
वाविहगादिभिः कलितैश्चलितैः पतितैर्वा
प्रधोगतोश्चशाक्रध्वजसदृशफले शाक्रध्वजे
स्वध्वजेशुभाशुभेयत्फलमुक्तं तदेवतस्मिन्
भावेविनिर्दिष्टम्मिति तथाऽनध्वजे

फलम्

उँवा। वर्षी। ६५५

599

क्रव्यादकाशिककपोतकाकैर्वैःदोतयितैः म
हडशाभिर्भयंनृपस्यवा श्रणाचापिगृहराजभ
येवदेतिहरेविलोचनभयंनिपतंकरोति ॥
छत्रभंगपतनेनृपमृत्युलक्ष्मणादस्यकरोति
निलीनः हन्तिचाप्यथपुरोहितमल्कापार्थि
वस्यमहिषीमथशान्ति वाद्यविनाशेपतिताप
ताकाकेरातिहरिपटिकस्पातः मध्याग्र
मूलेषुतकेतुभंगेनिहन्तिमंत्रिद्वितिपालयो
रान् श्मशानेप्रतिविभयेनममानवमोहोर्व्यं
लेस्तुभग्नपतितेषुभवेन्मुमाता सायेस्तरक्ष
मूर्तिचक्रमयोद्विजाद्याभंगेतवेथकिरथः क
विनाशपातः रज्जुर्नगच्छेदनेबालपीडागते
मातःपीडनेमातृकायाः ययजर्पूबालका
श्चारणावातनन्नारंभाविधापेश्चभंगेच भवति
अत्रयउक्तेनतस्वैरहपतेर्वेतासम अथवा धन
तविशेषमाह प्राग्रुतरोमते [illegible] नतदयः न
मनवपश्च दुर्गंधीवक्रोवेधविनाशोसंभवति
डूढे।इ गर्भाश्रुतिरि[illegible]क्षेपादिगृहस्यडिनतःस मे
जाडित्वर्थयेतुउत्ते वकोइशदोषश्चागयवा
पश्चात्रवे[illegible]ज्यात ॥ वास्तुनिप्राकर्तव्यसादि
शिरनतेउत्तरस्यांउत्तरेस्थिनेधनस्याशस्य
नाशोपुत्राणांवतयाविनाशोभवति एवंड
र्भेषेवाम्लनिरुत्तवधःछन्मर्वणोवस्रस्य छ
यथादिविभागोयस्तनतायते तवगर्भाते

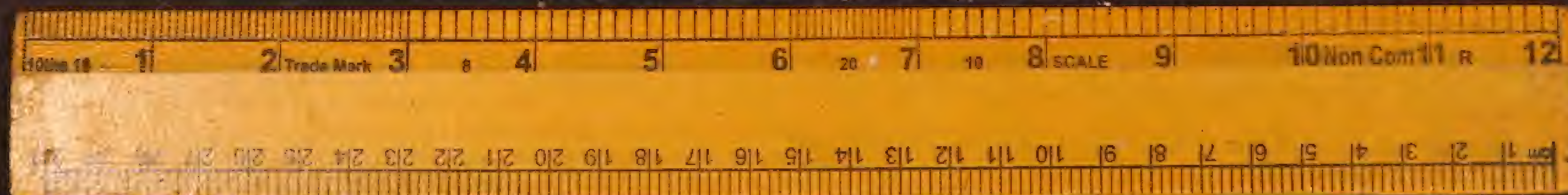
सेतिनभवन्तिविनश्यन्तीत्यर्थः एवमस्माव
पिदिकर्वनेस्थितेतिरुमेवफलेज्ञेये तस्मा
यदिगृहहृद्धिमिच्छेन्नवोक्ष्य ततस्माद्धेतो
स्तमेनास्तर्वनोदित्तनत्पसमंविवर्धयेत
कदाचिदपिएकोदेशएकस्मिन्प्रदेशेस्थानेयः
परिहार्योवृद्धिदोषोवास्तुप्राकर्तव्यसादिशि
कुर्यात् अग्रणोत्तरेउत्तरस्यांदिशिकुर्यादितिना
मयउक्तमेकोदेशदोषःप्रागथवाप्युत्तरो
मोहेननाक्रियतेइति तदर्थस्वल्पदोषतामाह
प्रागभवतिमिश्रवेरं[illegible]भयंददतिणानवृ मृ
द्धिः अर्थविनाशश्चात्तुउदग्विवृद्धिर्मनस्ता
पः ॥ वास्तुनिप्राकर्तव्यसादिशियदिवृद्धि
भवति तदामित्रैवैरमुद्धिमहितेदोषो
भवति एवंदक्षिणेयदिभवतिमृत्युभयमव
ग्भीतिः पश्चात्पश्चिमायांदिशिवृद्धिरर्थ
स्यधनस्यनाशःतयः उदगुत्तरस्यांदिशिवृ
द्धिमनस्तापःचित्तसंतापोभवति एवंस्वल्प
दोषत्वमन्नमेकोदेशदोषः प्रागथवाप्युत्त
रेकुर्यादिति अथवास्तुशालेनगृहेकस्यांदिशि
विकुर्यादित्याह ऐशान्यांदेवगृहंमाहात्म्ये न
पि वाससकार्यमाग्नेय्यांनैऋत्यांभांडोपस्करोर्थधा
न्यानिमारुत्याम् ॥ वतःशालेपेशान्यांपूर्वो
त्तरस्यांदिशिदेवतागृहेकार्यं आग्नेय्यांपूर्वद
क्षिणस्यामाहारसंबंधनस्यानेकार्यं नैऋत्यां

जेवा॰ टी॰ ४००

दक्षिणपश्चिमायोर्मध्येपक्वान्नगृहोपयिकं
नास्थापनेकार्यं अथवायंण्यामाम्येनप्रविभा
वाउक्तः किंबहुनोक्तेनैवविशेषतःपठितेनयथा
पूर्वस्यांश्रीगृहंप्रोक्तमाग्नेय्यांस्यान्महानसं श
यनेदक्षिणस्यांवैनैरृत्यामायुधाश्रयं भोजनेपश्चि
मायांतुवायव्यांधनसंचयं उत्तरेद्रव्यसंस्थानं
ऐशान्यांदेवतागृहं अथापिकेचिदाहुस्तत्प्रकृष्टप्र
विभागमिच्छंति श्रीगृहेतस्यजःकार्योश्रमस्ये
वमहानसी सिंहेहानिद्रागृहंकार्यं ह्याकार्यांवायु
धाश्रये हवेभोजनशालायांकपिवान्यगृहेस
दा इव्यस्थानेमूराभेडाविज्ञोदेवागृहेतथा अ
थजन्मसरिकाविभागेनशुभाशुभफलमाह
प्राच्यांदिशिरेसलिलेनहानिश्शिखिभयेदिशुभ
यांव स्त्रीवाकलहस्त्रीदोस्थ्येनैर्स्त्रविज्ञानमूज् विह
डिः ॥ वाल्लनःप्राच्योरधैष्यादिशिधियनेमले
लेजलेनतहानिःपुत्रमरणंभवति पश्चिमाग्र
च्यांदिशिशिखिभयेअग्निभये दक्षिणस्यांदि
भयेशत्रुभीतिर्नैरृत्यांस्त्रीकलहःस्त्रीणामपीनिः
पश्चिमायांस्त्रीदोस्थ्यंस्त्रीदुष्टतादोषौलं वा
यव्यांनैस्स्वंनिर्धनत्वे उत्तरस्यांविज्ञानोधनानो
विवृद्धिरैशान्यामात्मजानांप्रजानांविवृद्धि
र्भवति अथगृहार्थमेतान्वृक्षान्वर्जयित्वाअ
शुभादिन्याह गोर्वेनिलयश्चैमन्नसंघपुंस्थ
देवालयश्मशानस्थान् क्षीरतरुधवविभीत

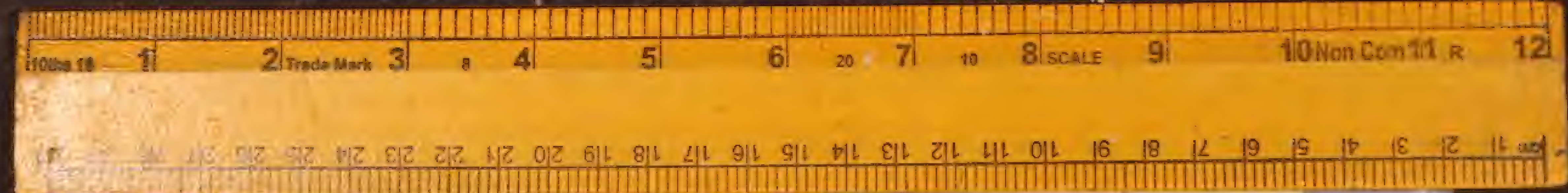
कनिम्बशाल्मलिश्रीमलांश्छिद्यान् ॥ खगःश्यदि
ताःतेषांनिलयाःगृहयत्रवृत्ते तथाचयत्रतो
भग्नः यश्चसंशुष्कोनीरसः यश्चस्वयोग्निदग्धः
यश्चदेवालयस्मशानमदेषितः एतान्वृक्षान्
तथाक्षीरतरुपिप्पलादिकाःधवःविभीतकः
निंबशाल्मलीएतान्वृक्षान्वर्जयित्वाविहायान्यान्
छिंद्यान् शेषानन्यान्कल्पयेदिति अथनगरे
स्थलनामांत्रिनिशस्यवशात्भाशुभक्षानमाह
तत्रोक्तंतत्रलिखेनांत्रदहितुणेहुदयेदिवाखते
थानुस्पंदवसाकयतानेनशास्त्रोक्तेन्यथापति
तः ॥ वृतेनकैर्वेत्रोक्तंतबलिपूजोनिम्नोतो
वस्त्रेणपहात्वृत्र्जानोयस्मिनेदिवादिवसेप्रद
क्षिणप्रदक्षिणेनप्राकारभूतिछेदयेकोयेत
ऐशानीमारितःकृत्वापूर्वाग्नेययाम्यनैरृत
पश्चिमवायव्योत्तरांतंयावदुदगुत्तरस्यांदिशि
मार्कर्षेस्यादिशिश्रावृत्तस्यकीर्तितस्यपतनंथ
स्यपाले ततोमध्यापतितेनोतुपरिशिष्टस्याः
दिक्षुपतितेनशास्त्रःतास्वरुफलार्थः अथपुं
भागभेत्रात्यस्थानमाह सुर्योविपविकारीन दोय
तद् तःपम्भरस्थानेवृक्षोपयिके पीतेननेत्रामंडले
विनिर्दिशेमध्यगोविधीम ॥ मेजिह्वाभेको मे
नीलेसर्वकालकगोलवटः मञ्जाभेश्माकपि
लेनुकुपकोभस्वराभे ॥ हतस्याविकारी
विकारवन्हिजोछेदोभवति ततोनजात्सछेदोमध्ये

गेवा
गटी
४०१
(401)

पीते पीतवर्णे मंडले दृष्टे स्वाभाविकरूपमपरा
यथदिदृश्यते मध्यवर्गमध्ये नवोःस्थितेगोधावि
निर्दिशेद्देत गोधामृगविशेषः मंजिष्ठाभे
मंजिष्ठवर्णे एवमेव मंडले दृष्टे भेकं मंडूकं वदेत्
एवं नीले मंडले सर्पाउरुगाः तथाने नैवमुक्ता
देलारुणो लोहितवर्णे मंडले सरटः प्राणिविशेषः
कृकलास इति केचित् तद्धाने मकृसदृशोमंड
लेअश्मपाषाणाः कपिले कपिलवर्णे मक्षिकाः
ह्लगाभेरवस्मसदृशवर्णे मंडले होस्तकाले
श्रीभोगलवदस्यमध्यगतेद्रेयं पाषाणोवेत
देवलक्षणमिति ॥ अथ माह
धान्यभोगकुह्रजातानाञ्जसवर्णानांविप्रोडपवि
नाध्यवेशे नोक्ता यत्पिशाचवनश्रोनेववं
ईवरत्नाःश्रियमिच्छन् ॥ धान्यानां ब्रीहीणां
यवानां च भीतो गुरु यानि श्यामाकानां तु शनत्ना
त्रेःचतांदेवानाम् पृथिव्या श्रियमिच्छेत्
स्त्रीणामभिलाषयन्सुन्तदिशोनस्थान वेश्या
स्त्रकाणिनोगानइयंयितनोकृत्वा शनेशाषतम्
पिपिनाक्षत यथाद्वशेनयत्नाशुभमनदि
नेष्वस्वग्रीव भिषेवं पान्नानुपयेतिर्थकन्ना
तदनुषोस्यानयोदक्षमततःविशेतनमस्यात
उअवस्थानदीयोग्रपरस्यापश्चिमायांबाहिपि
वलिदानलूर्मनात् नग्रादिषमास्वनसेवि
स्तेन नैववाद्यवाणांजलकिनएदःस्थात्

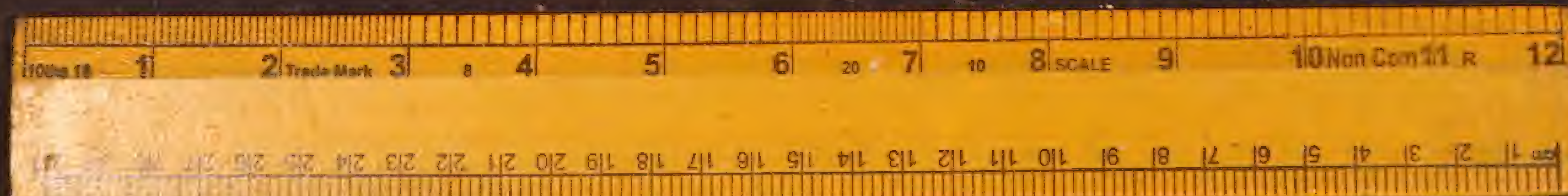
यथा चरहस्य सम्प्रपतः परस्यानेनागहन्ता
न भवेति तथा च विश्वकर्मीचशाय्यानवेश्या
वि अरेभिस्वकर्वेशाय्यामनस्यानागरेता
वहा इति अथ गृहप्रवेशलक्षणमाह भूरि
पुष्पनिकरैस्तोरणैर्तोयपूर्णकलशोपशो
भिते धूपगंधबलिपूजितामरैर्ब्राह्मणाधुनि
श्रुते विशेद् गृहम् ॥ एवं विधं गृहे प्रविशे
त्प्रविशेत कीदृशे भूरिपुष्पनिकरे बहुप
कानां पुष्पाणां निकरैः समूहैर्यत्र तथा
स्तोरणैस्तोरणयुक्ते गृहाग्रे यात् तोयपूर्ण
जलपूरितैः कलशैः कुंभैरुपशोभिते भूषिते
धूपैर्गुग्गुलप्रभृतिभिः गंधैः कर्पूरचंदनाद्यै
भृतिभिः बलिभिरुपहारैश्च पूजिते पू
जिते अमरा यत्र तथा ब्राह्मणध्वनिभिर्युते
ब्राह्मणानां द्विजानां ध्वनिना वेदघोषेणोक्ते श्रु
तिनाम्ने तथापि वास्तुमध्यगतानमरवशज
नीयाः वायव्याग्नि पर्जन्या प्रभृतयः प्र
थमाध्यायवाने शान्तस्योक्ते यत्तत्रवर्त
ते तेन मर्धोभ्यंगेकुकृतनशाः इति तेने विधि
श्यायनेपि स्मः हिरण्यगर्भाणाज्ञाह
देवताभेप्रवक्ष्यामि वास्तुनामन्तुपर्वशः श
वेप्रजापतिर्विरायाश्चदेशेष्वमापनिम् बल
वायमश्चैवदक्षिणस्यामवस्थितः आदित्या
वमवो रुद्राउत्तरस्यां दिशिस्थितः ब्रह्मावेवम

ॐवा
रही
४०२
402

हीन्द्राश्च दिशामैन्द्रीं समाश्रिताः कीर्तिवृत्ति
श्चलक्ष्मीश्च वास्तुमध्ये प्रतिष्ठिताः इत्याग्नेय
हमध्ये तु देवताश्चर्चयेद्बुधः दिगन्तरेषु सर्वे
षु दिक्ष्वेव यथाक्रमं इत्येदेवतपूजावविदि
तच यथाक्रमम् तत्रवनेचान्तेपद्याते वा
स्त्वाभ्यन्तरदेवानु वास्तुमध्ये यथास्थिते त
थाच समाससंहितान्सर्वान्संपूज्य विधिनैव।
समाहिताः इति वराहमिहिराचार्यकृतो वा
स्तुमहोदधौ अर्थिनामनलशक्रेशानमयेवि
हृतिलवमिति ॥ इति वराहमिहिराचार्य
कृतायां संहितायां वास्तुप्रकरणं संपूर्णम्
ॐ शिवमस्तु लेखकपाठयोर्वानन्तदाम ॥

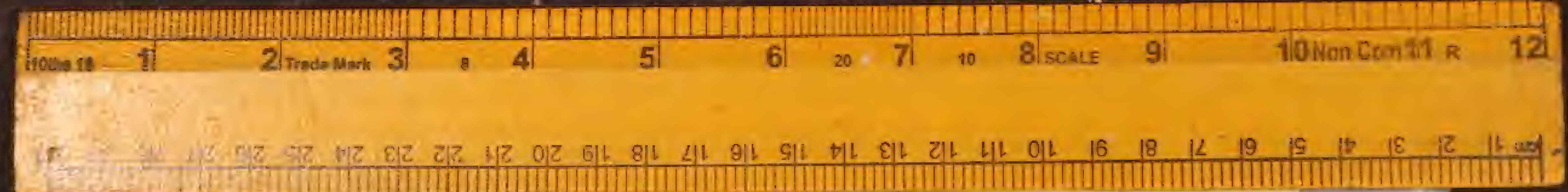
ॐ नमः सूर्याय ॥ अथ दकार्गलं व्याख्यायते ॥
तत्रादावेव प्रयोजनदर्शनार्थमाह ॥ धर्म्यं
यशस्यं च वदाम्यतो हं दकार्गलं येन जलो
पलब्धिः पुंसां यथाङ्गेषु शिरास्तथैवावनितले
पि प्रोन्नतनिम्नसंस्थाः एकेन वर्णेन रसेन
चाम्भश्च्युतं नभसो वसुधाविशेषात् ना
नारसत्वं बहुवर्णतां च गतं परीक्ष्यं क्षितितु
ल्यमेव ॥ अतोऽस्माद्वास्तुविद्याप्रकरणाद
नन्तरमहमिदं वराहमिहिरो दकार्गलं वदा
मि कीदृशं धर्म्यं यशस्यं च धर्ममावहति
यशश्चावहति ददाति ततः दकार्गलं किमुच्य
ते अत आह येन जलोपलब्धिः जलस्योपल
ब्धिः उपलम्भनं प्राप्तिरित्यर्थः तथा येन प्रका
रेण पुरुषाणामङ्गेषु अवयवेषु शिरा नाड्यः [ध्यः]
स्थिताः प्रोन्नतनिम्नसंस्थाः अर्थोन्नता भावे
न स्थिताः तथानेन प्रकारेण क्षितौ भूमा
वपि शिराः स्थिताः अन्याश्च प्रोन्नता [illegible]ः
अन्याश्च निम्नाः स्थिताः अम्भो जलं नभस्तः
आकाशात् च्युतं पतितमेकेन वर्णेन एकेन वा
रसेन वसुधाविशेषात् भूमेर्बहुप्रकारत्वा
त् नानारसत्वं बहुस्वादुत्वं बहुवर्णतां च ग
तं विचित्रवर्णत्वं च प्राप्तम् एवमनेन प्रका
रेण क्षितितुल्यं भूमितुल्यं वर्णं परीक्ष्यं वि
चार्यं नानारसवर्णत्वेनेति तथा च वदति

टीका।
तटी।
२०३

सपार्कदानाममहीकषायेनाधपिद्यीक
पिलाकरोति आपाण्डवायोलवणप्रदेशे
पयोधरोनीलवसुन्दरायाः इति ॥ अथाष्ट
दिक्पानामान्याह ॥ पुरुहूतानलयमनैऋ
तिवरुणपवनेन्दुशंकरादेवाः विज्ञात
व्याःक्रमशःप्राच्याद्यानोदिशांपतयः ॥
दिक्पतिसंज्ञाच शिलानवमीमध्ये महाशि
लानाम्नी एताभ्योन्याः पातयोविनिसृता
यावकोणदिग्[illegible]नप्रभाशिलानिभिन्ना
न्यतोवक्ष्ये पुरुहूतादेवाइन्द्रादयोदेवाःक्र
मशःक्रमेणप्राच्याद्यानोदिशामष्टानां
पतयःस्वामिनः तद्यथा पुरुहूतइन्द्रःस
पूर्वस्यादिशिअधिपतिः अनलोग्निःआ
ग्नेय्यां यमःपितृपतिर्दक्षिणस्यां नैऋ
तिराक्षसाधिपतिर्नैऋत्यां वरुणःपतिः
पश्चिमायां पश्चिमेवायव्यां इन्दुश्चोत्तरस्यां
शंकरोरुद्रऐशान्यामिति दिक्पतिसंज्ञा
यासमामेपलादितशिलाभवन्ति यथा
पूर्वस्यादिशि [illegible]ऐन्द्रीआग्नेयीदक्षि
णस्यांयाम्याएवंशेषमपिज्ञेयम् एव
मष्टदिक्षुशिलाभवन्ति नवमीमध्येमहा
शिलानाम्नीआग्नेयकोणादिविदिक्षुता
नोमध्येमध्यभागेनवमीमध्येमहाशि
लानाम्नीभवति एताभ्योन्यस्योन्याःशिलाः

पातयः पातप्रकाराविनिर्गताः नामभिः
संज्ञाभिः प्रथिताः प्रख्याताः तथाचव
दति कुमुदानामशिलासापुरुषयवादि
तोभवति पातालादूर्ध्वंशिलायंगच्छति
साशुभाय अतर्दिक्षुवतस्तपदिक्षुसंस्थि
ताः ताम्रप्रभाःकोणविधिकृताःविदिग्
स्थनैःशिलानप्रभाः अतोस्माद्[illegible]शिला
निभिन्नानिशिलाविज्ञानिवक्ष्येकथयिष्या
मितान्निबाह ॥ यदिवेतसोम्बुरहितेदे
शेहस्तैस्त्रिभिःततःपश्चात् सार्धपुरुषे
तोयंवहतिशिरापश्चिमातत्र चिह्नमपि ॥
भवत्यधोवातेमःपाण्डुकःपाण्डुरश्च मत्स्योता
पुटभेदकाश्चतस्मिन्पाषाणेभवत्यपेतो
यम् ॥ स्वल्पवाहितेजलवर्जितेदेशेयत्र
स्वभावतएवंजलेनविद्यते तत्रदेशेजा
गलेयदिवेतसैवेतसवृक्षोदृश्यते ततः
तस्मादेतस्यवृक्षात्पश्चिमायांदिशिसार्धे
पुरुषेवात्रेतोयम् अर्धेवकाष्ठपुरुषप्रदे
शेर्धबाहुः पुरुषोज्ञेयः सचविंशत्यधिक
मेशतमङ्गुलपातेभवतिइतिपरिभाषा तत्रच
तस्मिन्खातेपश्चिमाशिरावहति अर्धपु
रुषेखातेचिह्नंकिंतत् मण्डूकोभेकःपा
ण्डुवर्णः इन्द्रस्ववत्तः अथानन्तरंपीता
पीतवर्णास्त्वर्णलिकाततस्तास्मिन्खाते

पुटभेदकःपाषाणोभवति पुटैर्भिद्यतेइति
पुटभेदकत्वादधःतोयेजलेभवति तथा
वसावसते निर्जलेवेतसेदृष्टेतस्माद
द्धस्तत्रये पश्चिमायांदिशिज्ञेयमधः
सार्धेनवेजले [illegible]वाहिनीशिरावोत्त
रानाप्रकीर्तितः तत्रवा[illegible]र्धपुरुषेभे।
कःपाण्डुवर्णकः मृत्पीतापुटभेदश्च
पाषाणोधस्तातोजले शिरापश्चिमादि
क्स्थात्रभवतीतिविनिर्दिशेत अन्यदप्या
ह जंबूवृक्षस्यप्राग्वल्मीकोयदिभवेत्स
मीपस्थः तस्माद्दक्षिणपार्श्वेसलिलंपु
रुषद्वयेसा[illegible] अर्धपुरुषेचमत्स्याःपा
रावतसनिभश्चपाषाणःमृद्भवतिचात्र
नीलादीर्घकालेचवहतितोयम जंबूवृ
क्षस्यप्राकार्वस्यांदिशिसमीपस्थोनिक
टवर्तीवाल्मीकोवाल्मीकरूतोमत्स्य।
तोभवति तदातस्माज्जंबुवृक्षात दक्षि
णपार्श्वेदक्षिणदिशिविभागेनहस्तैः
यत्रहस्तग्रहणमाचार्योनकरोति त
त्रप्रागुक्तंप्रमाणंसर्वत्रयोज्यमित्याश
यः एवंत्रिभिर्हस्तैरधःपुरुषद्वये[illegible]वा
[illegible]जलंभवति तत्रापिविद्रा
तिभवन्ति अर्धपुरुषेचश्वेतामत्स्या
दृश्यते तथापाण्डवनःपलीतस्मा।

निभस्थलःपाषाणोभवति तथाचात्रनी
लानीलवर्णामृद्भवति दीर्घचिरकालेसम्य
ग्वहतितोयंप्रभूतंजलेभवति तथावसाम
त्यः जम्बूवृक्षस्यपूर्वभागेवाल्मीकोयदिदृश्य
ते तदादक्षिणतोहस्तास्त्रिस्यपञ्चाधोजलं
भवेत नरद्वयेर्धपुरुषेमत्स्याश्मापारावतसनि
भः ततोपिमृत्तिकानीलाततो[illegible]हेजलेव
देत अन्यदप्याह पश्चादुदुम्बरस्यत्रिभि
र्हस्तैर्नरद्वयेसार्धे पुरुषेहिरण्मोजलंप
मोधःसिताजला ॥ यदिजलवर्जितेउदु
म्बरदेशेदृश्यते वाल्मीकयुतोवियुतोवात
दातस्योदुम्बरस्यपश्चात्पश्चिमायांदिशित्रि।
भिर्हस्तैः अनन्तरमधःसार्धेनरद्वयेस
जलाशुभनजलाशिरावहति तत्रापिवि
ज्ञानिअर्धपुरुषेश्वेतोसितःयतोहिसर्पोदृ
श्यते ततःपाषाणः अञ्जनसदृशोतिह्रस
इत्यर्थः ततोधःसितामृजलाशुभनतोया
वहति॥ उदगर्जुनसँहरूपेणवाल्मीकोयदितनो
र्जुनहस्तैःत्रिभिरम्बुभवति पुरुषैस्त्रिभिरर्ध
समन्वितैःपश्चात श्वेतागोधार्धनरेपुरुषे
मृद्भवतिततःकृष्णापीताक्षिताससिकतात
तोजलंनिर्दिशेत्प्रक्षिते॥ अर्जुनवृक्षस्योद
गुत्तरस्यांदिशियदिवाल्मीकेदृश्यते वाल्मी
कस्तेमत्स्यपोयदिभवति ततस्तस्माद

मिं

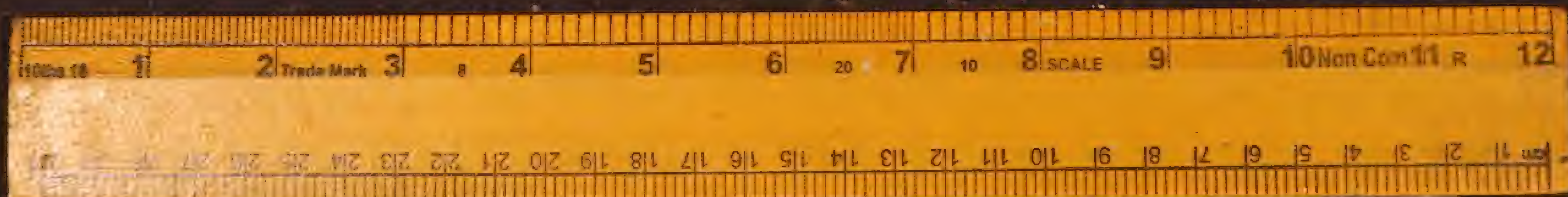
सिंना

डेबा।
ताटी।
४०५

जंबात्यापूर्वात्पश्चिमायोदिशित्रिभिर्हस्तै
र्वतीतैर्धास्त्रिभिरर्धसमन्वितैः सार्धैस्त्रि
भिःपुरुषैर्मध्येजलंभवति पूर्वेनैतस्त्र
विद्भूतिभवति अथोवेलोश्वेतापाक्ष
वर्णोगोधाप्राणिविशेषोदृश्यते पुरुषे
खाते धूसराकृस्त्रतामृत्तिकतावालुका
सहितानतोनन्तरं अमितेप्रभूतेजलेति
दिशोद्देशेन ॥ अन्यदप्याह ॥ वल्मीको
पवितायानिर्गुण्यदादितोणाकाथितकैः
पुरुषद्वयेसपादेखादुजलंभवतिचापो
त्थम ॥ रोहितमत्स्योर्धनरेखकपिला

परतः+ पाण्डुरोततःसिकताःसपार्केटाःक्रमेण
परतोभवन्त्यधः॥ निर्गुण्डीइक्ष्वविशुर
तःवल्मीतिप्रसिद्धः वल्मीकेपरिवितावा ति
ल्मीकेपवित्ता कृष्णपसंयुक्तायत्रनिर्गु
ण्डीभवति तस्यानिर्गुण्ड्यादक्षिणेनद
क्षिणस्यांदिशिकथितकैर्हस्तैर्हस्तैस्त्रि
भिस्त्रिपर्धैः पुरुषद्वयेसपादेअधिकेखा
तेअधःसाङ्गुष्ठेजलमुदकेअश्मोवक्र
वभवति रोहितवर्णमत्स्योर्धनेरेर्धपुरु
षेखाते ततोमृत्तिकाकपिलापाण्डुवर्णा
ततःपरतःपाण्डुरापाषाणवर्णोकिंचितत
तःसिकतावालुकासपार्केटाःसकाणा
काक्रमेणपरिपाट्या ततःपरतोभोगवे

भवति अन्यदप्याह ॥ पूर्वेणायदिवदा
र्यादिवल्मीकोदृश्यतेजलेपश्चात पुरु
षैस्त्रिभिरादेश्यंश्वेतावरहगोधिकार्धना
रे ॥ यदिबदर्यावदरीवृक्षस्यपूर्वेणाप्रा
र्वभागेवल्मीकोवल्मीकतोनस्यपो
भवति तदाबदर्याःपश्चात्पश्चिमायोदिशि
त्रिभिःकरैःप्रागुक्ताःपरतःत्रिभिःपुरुषैरधो
जलेउदकमादेशावक्तव्यम अर्धनरेखा
तेमूलेनावरहगोधिकादृश्यते वरहगोधि
काकृष्णमत्स्यः तथाचसारस्वतः पूर्वभा
गेवदर्याश्चेद्वल्मीकोदृश्यतेजले पश्चा
द्धस्तत्रयेवाच्यंखातेनपुरुषत्रये अधःखा
तेर्धपुरुषेदृश्यतेवरहगोधिका पूर्वतव
र्णांततोधस्यजलेभवतिनिर्मलम अन्य
दप्याह ॥ सपलाशाबदरीचेद्दिपपरा
स्यांततोजलंभवति पुरुषत्रयेसपादेपुरु
३ षेङ्गणभेदुरम ॥ चेच्छ्रेष्ठयद्यथेर्यदिज
लरहितेदेशेसपलाशाबदरीसहिताबदरी पलाशा
दृश्यते सवल्मीकावल्मीकसहितावात
दपरस्यांपश्चिमायोदिशिततस्मात्बदा
र्यास्त्रिभिरेवकरैःपरतोधःसपादपुरुषत्र
येणजलंतोयंभवति अत्रचाविह्नं पुरुषे
त्रङ्गणभेनिर्विषःसर्पोदृश्यते तथा
चसारस्वतः पलाशायुक्तावदरीयत्रहा

डोवा॰
दादी॰
४०६

पूर्वतस्तोये हस्तत्रयादधस्तात्सपादेपुरुष
त्रये नीलच्छायाभेसर्पोनिर्विषोविद्रुमेवच
अधस्तेयेवसम्राडदीर्घकालप्रवाहिनम् ॥
अन्यदप्याह बिल्वोडुम्बरयोगेविहायहस्तत्र
येनयाम्येण पुरुषैस्त्रिभिरम्बुभवेत्कृष्णोर्धेन २०
भेकमण्डूकः ॥ बिल्वोडुम्बरयोर्यत्रयोगः वि
ल्वहस्तउडुम्बरस्तदग्रयत्रसमेतौभवतः तस्मि
न्यामेनदक्षिणस्यांदिशिहस्तत्रयेविहायत्या
त्वा त्रिभिःसार्धैःपुरुषैरधोम्बुजलंभवेत्स्यात्
अर्धेनवेखातेकृष्णोमण्डूकोदृश्यते ॥ अन्य
दप्याह अर्कोडुम्बरिकायांवाल्मीकोदृश्यतेत्रि
रातास्मिन् पुरुषत्रयेसपादेपश्चिमदिक्स्थाव
हतिसाच ॥ आपाण्डुपीतिकामृज्जोषम्वा
णोभवति पाषाणःपुरुषैर्कुम्भ दनिभो
दृष्टिपूर्वेसर्षकोयाति अर्कोडुम्बरिकायत्र
वल्मीकायत्रदृश्यते तत्रवल्मीकोहस्तान्त्रा
त्र्ययोदृश्यते तदातस्मिन्नेववाल्मीकेस्थि
भवति सपादेपुरुषत्रयेखातेअधःस्थावसि
रापश्चिमदिक्स्थावहति अत्रविज्ञानितआ
पाण्डुपीतिकास्तत पाण्डुपीतवर्णाचमृ
त्तिकाप्रथमेभवति ततोगौरसवर्णःस्फटि
वर्णःपाषाणोपलाभवति पुरुषार्धेखाते
कुमुदवर्णःश्वेतवर्णोमत्स्यकश्चावदृष्टिपूर्वे
दर्शनेयातिदृश्यतेइत्यर्थः ॥ अन्यदप्याह ॥

जलपरिहीनेदेशेहृदःकम्पिल्लकोयदादृश्यः । तस्मादूर्ध्वेसलिलंचतुर्भिर्धाभिर्धिकैःपुरुषैः ॥
त्रि॰ प्राच्यांहस्तत्रयेस्थितिसिराददातिप्रथमम
मृन्नीलोत्पलवर्णाकापोताद्दृश्यते तस्मिन्
स्तेजगेधोमत्स्यःपयोल्पंचसक्षारम् जलपरि
हीने निर्जलदेशेयदाकम्पिल्लकोहृदोदृश्य
भवति तदातस्यहृदस्यप्राच्यामृर्ध्वेस्थाहस्त
२॰ त्रयेकरत्रया रत्नोअधःसपादैस्त्रिभिर्नरैर्दक्षि
णासिरावहति प्रथमपादेमृन्नीलोत्पलवर्णा
भवति ततोनन्तरेनस्मिन्खातेकापोताका
पोतवर्णामृत्तिकादृश्यते तदानन्तरमल्प
पानीयेतत्रअसदेवभवतिलवणमित्यर्थः ॥
तस्याचसारस्वतः निर्जलेयत्रकम्पिल्लोदृश्य
त्तस्मात्करत्रये प्राच्यांत्रिभिर्नरैर्वारि साभवे
दक्षिणासिरा अधोनीलोत्पलभासामृत्कापो
ताक्रमेणतत् हस्तेजगेध कोमत्स्योजलमा
ल्पंमुष्णोभनम् ॥ अन्यदप्याह ॥ श्योणाकं
तरोरपरेणतेसिराद्दौकरावति ऋमकुमुदाना
सा मस्तिवापुरुषत्रयवाहिनीभवति ॥ जलपरि
हीनेदेशेयत्रश्योणाकहृदोदृश्यते तस्माच्छो
णाकतरोरपरेणतेवायव्यायांदिशिद्वौकरौह
स्तद्वयमतिक्रम्यपरित्यज्य कुमुदानामतत्र
सिराभवति साचपुरुषत्रयवाहिनीनरत्रये
भोभवति ॥ अन्यदप्याह ॥ आसन्नोवाल्मी
कोदक्षिणपार्श्वेविभीतकस्य यदिस्थर्धेभवा

ऊँवा·
दटी·
४००

तिमिता पुरुषोक्तेयादिशिप्राच्याम् ॥ यदा
विभीतकहस्तस्यदक्षिणायांदक्षिणस्यां
दिशिगतोनिकटवर्त्तीवाल्मीकः तदात
स्यप्राच्यांपूर्वस्यांदिशिहस्तद्वयात्परतः सा
र्धपुरुषद्वयःसिराज्ञेयाज्ञातव्या तथाचसा
ख्यातः विभीतकस्ययाम्यायांवाल्मीकेयदि
दृश्यते कारइयान्तरेः पूर्वेसार्धद्वपुरुषेजल
म् ॥ अन्यदप्याह तस्यैवपश्चिमायांदिशि
वाल्मीकेयदाभवेद्धस्ते तदोदकंभवतिसिरा
वत्रिभिर्योधिकैः पुरुषैः पूर्वेतेविषवम्भर
वः प्रथमेपुरुषेऽजमार्गेसा अपरस्यां
दिशिचसिरा न्यूनतिवर्षत्रयेजीते,, तस्यैव
विभीतकहस्तस्यपश्चिमायांदिशिवाल्मीको
यदाभवेत्स्यात् तदातस्यविभीतकस्योदग्
त्तरस्यांदिशिहस्तेऽन्यस्मिन्प्रथमंत्रिभिःपुरुषैः।
सिराभवति अत्रापिविज्ञानं अत्रापिपुरुषेका
नेषुवेतःश्वेतवर्णोविषवम्भरःप्राणीविशेषोद
श्यते ततोनन्तरंअपरस्यांदिशिपश्चिमायां
दिशिसिरावहति सावसिरावर्षत्रयेणजीते
अन्यकोणेन क्षपयति वर्षाणि ॥ अन्यदप्याह ॥
सञ्जातःसितेयप्यन्योवाल्मीकोयत्रकोविदा
रस्य सयोनयोर्नैर्ऋत्यपञ्चमैस्तोयमदोभ्या
म ॥ प्रथमेपुरुषेभुजगःकमलोदरसन्नि
भोमहोरगा ककुविन्दःपाषाणः छिद्रान्ये

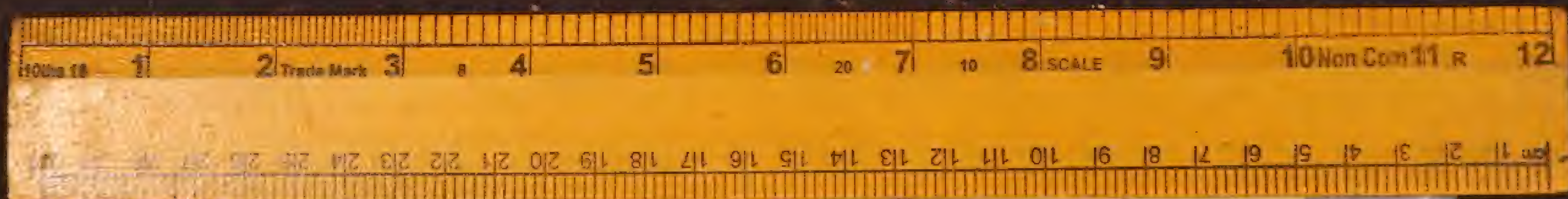
तानिवाक्यानि यत्रयस्मिन्स्थानेकोविदारस्य
तस्यैव शाल्मोपर्वीतरस्यांदिशिसञ्जातोदर्भयु
क्तोवाल्मीकोभवति सवसितःश्वेतःतत्रता
योर्वाल्मीककोविदारयोर्मध्ये [illegible] नैर्ऋतपुरुषैर
र्धपञ्चमैः सार्धैः पञ्चभिरक्षोयेजलमक्षो
ल+ भ्ययतोवर्षशतेनक्षयति तद्ग्रवतियवा
क्तानिभवन्ति प्रथमेपुरुषेस्थानेअधोभुजग
स्सर्पःकमलोदरसन्निभः पद्मगर्भो दृश्यते
ततोनन्तरंमहीभः रक्तालोहितवर्णो तद
नन्तरंककुविन्दःपाषाणः एतानिचिह्नानि
लक्षणानि यत्रवाक्यानि वक्तव्यानि ॥ अन्य
दप्याह यदिभवतिसपर्णोवाल्मीकस्त[illegible]
स्तोबान्धरेतोये वाचुपुरुषैःपञ्चभिःपापिभ
वन्तिचिह्नानि ॥ पुरुषार्धे [illegible] नहरितोड
दुर्वोत्रहरितालसन्निभाभस्य पाषाणोश्रेति
काणःसौम्याचसिराप्रभाम्बुवहा ॥ सम
पर्णोहस्तविशेषः सचयदिवाल्मीकसंयु
तोभवति ततोनन्तरंतस्मात्सप्तपर्णाउत्तरे
उत्तरस्यांदिशिहस्तान्तेतः पञ्चभिपुरुषैरध
स्तायेजलेवाच्योचिह्नानिवक्ष्यमाणानिभवा
न्ति पुरुषार्धेतोतेपाकवर्णोदर्दुरोमण्डू
कस्याहरितालसन्निभाहरितालवर्णाभव
तिभवति अर्धनिकाशोघ्रसन्निभः मेघव
र्णःकृष्णःपाषाणोघ्रनतःसौम्यसिरावहा

ज्यो॰
टी॰
४०८

नी

पश्चात्तद्वहा पश्चमजलवाहिनीभवति
तथाचसारस्वतः भुजङ्गदृष्टमेघक्षेयत्रस्या
त्सप्तवर्णकः ततःसौम्येहस्तमात्रापञ्चभिः
पुरुषैरधः वामेजलेनबाधेतमण्डूकोहरि
तोभवेत हरितालसमाभश्चमेघाश्मासमि
ततः उत्तरतःजलास्तेयादीर्घकालप्रवाहि
णी ॥ अन्यदप्याह ॥ सर्वेषाहस्तानामथ
स्थितोडुडुंबोयदादृश्यः तस्माद्धस्तेयेव
त्रिभिरधोधिकैःपुरुषैर्भवति ॥ ततजलो
नीलस्तपीतिकाततः श्वेताडुडुंबसमान
रूपःपाषाणोदृश्यतेयत्र ॥ सर्वेषामपि
षाणोहस्तानान्तहृणायेषाकेषाविदधःस्थि
तः तलेसमवस्थितेडुडुंबोमण्डूकोदृश्यते
तदातस्माद्धस्ताडुत्तरस्यांदिशिहस्तेतोयेज
लमधश्चतस्रिभिर्धोधिकैःपुरुषैस्सार्धैश्चा
त्रिभिर्नरैर्भवति अत्रविज्ञानि पुरुषैवा
तेनजलोभवति ततोनीलाम्भसोना ततो
डुडुंबसमानरूपोमण्डूकस्तदृश्यःपाषाणो
दृश्यते तदधस्तोये ॥ तथाचसारस्वतः
तरुणोयत्रसर्वेषामधस्थाडुडुंबोभवेत ह
स्ताडुदग्दिशिजलेहस्तसार्धैर्नरैरधः च
त्रिभिःपुरुषैःखातेतजलौनीलमृत्तिका
पीताश्वेतातततोभेकःसदृशोपमापदृ
श्यते ॥ अन्यदप्याह ॥ यद्यहिनिल

येदृश्येतदक्षिणतः संस्थितःकरञ्जतस्य ह
स्तद्वयेतयाम्येपुरुषत्रितयेसिरासार्धे उदग
न्यासाधुजलाहविनोपमाधस्ततस्तोये य
दिकरञ्जस्यदक्षिणतोदक्षिणस्यांदि
शिसंस्थितोहि निलयःसर्पवहेवाल्मी
कोदृश्यते तदायाम्येदक्षिणकरञ्जाद्धस्त
द्वयेत्यक्ते अधःसार्धपुरुषत्रितयेसिराभव
ति अत्रविज्ञानि पुरुषार्धेखातेकपोतकः
कूर्मोदृश्यते तत्रचप्रथममादौश्वेतासिरा
उद्भिद्यतेदृश्यते ततोन्याद्वितीयाउदग्गते
स्यांदिशिखाडुजलाम्रहोदकाउद्भियते अ
धोभतितःपाकवर्णाअपसाभवति ततःपरो
तोयेजलेभवति ॥ अन्यदप्याह ॥ उत्तरतश्च
मधूकादहिनिलयः पश्चिमेनतत्तोये पदि
हस्तपञ्च हस्तान्तवाष्टमपौरुषाप्रथमम् ।
अहिराजःपुरुषेसितंश्चाथात्रीजलभवति
धूम्र महेन्द्रेभवतिसिराभवतिमहेन्द्रमदा
तोयम् मधूकःमधूकवृक्षउत्तरतस्याया
अहिनिलयोवाल्मीकोदृश्यते तदातस्मै
धूकात्पश्चिमायांदिशिपञ्चहस्तापरिहत्य
त्यक्ता ततोधनेवाष्टमपुरुषान्तखातास्मा
र्धैस्सप्तभिर्नरैरधस्तोयेजलेभवति प्रथ
मपादावस्मिन्पुरुषेखाते अहिराजासर्पोद्द
दृश्यते धूम्रावर्त्तमणमाधात्रीक्ष ततः ज्ञा

ज्यो॰
ताटी॰
४०५

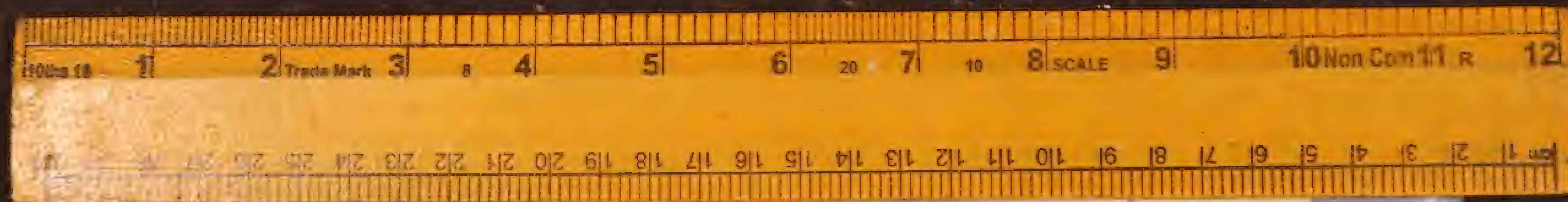
लभवतोऽश्मापाषाणः तत्रचमाहेन्द्रे एवं
सितभवति सापस्तासर्वकालेमहेन्द्रेन
सेपुत्रेजलेभवति ॥ अन्यदप्याह ॥ पुरुषैः
पञ्चभिरम्भोदिशोवारुण्यामितरण्वो तिल
कह्नस्वदक्षिणेवाल्मीकः स्निग्धस्तत्रपा
दुर्वा ॥ उत्तरेदर्भैःस्तत्राभिःपादमितेश्वयुतो
यदिभवति तदानिलकस्यवारुण्यांपश्चि
मायांदिशिपञ्चभिर्हस्तैःपतितोधःपञ्चभिः
पुरुषैरम्भोजलेभवति अत्रचपूर्वाशिरा ॥
तथावनमारुतः तिलकाद्दक्षिणेस्निग्धः
उत्तरस्यांसमायुता वाल्मीकस्ततोपञ्च
हस्तान्तरेपश्चिमे तैःपञ्चभिरम्भोधः
शिराप्यैवं वनिर्दिशेत ॥ अन्यदप्याह ॥ प्रा
ग्दक्षिणेनजलेपतितोहस्तत्रितयाधिः
पुरुषैस्तत्रीयेनश्चतभांगवहैनेतिन्यर्थः ॥
तथावजलेवहति तत्रचकोवेरोउत्तराशि
राभवति तस्याश्चलोहगन्धिजलेलोहम
स्ताणान्यमतोभ्यंचवहति प्रभृतशिला
घोः तस्माच्चपुरुषमात्रेखातेकनकनिभः
मण्डूकतोमण्डूकोभवति पीतवर्णोऽम्ह
शिलाभवति ॥ अन्यदप्याह ॥ वाल्मीके
संहतोयदिवाभवतिवाविकेद्वापश्यात ष
ड्भिर्हस्तैनवाल्मीकसंहतोभवति ॥ तदा
तस्यजलस्यतापश्चात्पश्चिमायांदिशिषभि

र्हस्तैःपतितःपञ्चभिर्नवैर्वेतेस्सिरायाम्याद्दक्षि
णावहति ॥ अन्यदप्याह ॥ याम्येकोपिच
स्यापिनेअवश्येउदग्जलेवाच्यं समपञ्चपा
दिकःपलाशपरुषाववाहि हस्तन्तुर्ये
दानिषयाषाणःश्वेता दक्षिणस्यांदिशि
यदिसेश्वयोवाल्मीकोभवेत ॥ ततउदग्
तस्यादिशिकपिश्रमिवत्राङ्गलान्यविन्य
पञ्चप्रदेशाजलेवाच्यं पुरुषैरवतेकर्दूरवाः
पाषाणःकस्यवर्णस्त ततःपुर्याःपुरुषेदः
ततःश्वेतमृत तत्रचपश्चिमायांदिशिशिरा
चभवति ततोनोत्तरमधुनाशिराचभवति
अन्यदप्याह ॥ अश्मन्तकस्यवामेचयदीवा
दृश्यतेहितिलायावा षड्भिःकरकृम्मस्त
कैःसार्धपुरुषत्रयान्तोयम ॥ कूर्मःप्रथ
मेपुरुषेपाषाणभूतःसमितास्ततश्चोदी
शिराचयाम्यापूर्वोसततोद्वितीयाच ॥ अ
श्मन्तकवृक्षस्यवामेउत्तरस्यांदिशिबदरी
वृक्षोदृश्यते तदातस्याश्मन्तकवृक्षस्याद
क्षिणस्यांदिशिषड्भिःकरैर्हस्तैःपञ्चतःसार्धे
पुरुषत्रयेदृश्यते अधस्तोयाजलेभवति
अत्रविज्ञानि प्रथमेपुरुषेखातेकूर्मोदृ
श्यते शिलाविद्रुतीदन्तीसकरपादेलत
णानवमालिकाएताःसर्वापवस्वनामभिः
प्रसिद्धाः एताओषधयोयत्रसन्ति तत्रया

डका
तदी
४१०

स्यादतिगोहस्तप्रायेयमिति अधस्त्रिभिःपुरु
षैरम्बुभवति ॥ अन्यदप्याह स्निग्धाःप्र
लम्बशाखावामनविकटद्रुमाःसमीपज
ला सुषिराजर्जरपत्रा रूक्षाश्चजलेन।
सन्त्यक्ताः ॥ येद्रुमावृक्षाःस्निग्धाःसस्नेहाः
प्रलम्बशाखाःदीर्घलता वामनाअतिह्रस्वा
स्वाविकटविस्तीर्णा एतेचैवसमीपजला
सन्निकृष्टजलाः तथायेद्रुमाःसुषिराःस
अल्पमानाःजर्जरपत्र विवर्णपत्राःयेरूक्षाः
निःस्नेहाः तेसर्वेजलेनोदकेनसन्त्यक्तावर्जि
ताःतत्रजलेभवतीत्यर्थः ॥ अन्यदप्याह
तिलकाम्रातकवरुणकभल्लातक बिल्व
तिन्दुकाङ्कोलाः पिण्डारशिरीषाञ्जनपरु
षकवञ्जुलातिबलाः ॥ एतेयदिस्निग्धा
वल्मीकैःपरिवृतास्तोयम् हस्तैस्त्रिभि
रुत्तरतश्चतुर्भिरर्धेननरस्य ॥ तिलके
ति तिलकोवृक्षविशेषः आम्रातकः व
रुणकः भल्लातकः बिल्वः तिन्दुकः अङ्को
लः पिण्डारः शिरीषः अञ्जनं परुषकः वञ्जु
लः अतिबलः एतेसर्वएववृक्षविशेषाः
केचिद्विस्तारप्रायाः यदिचसस्निग्धावा।
ल्मीकैःपरिवृताभवन्ति तदातेषांतिल
कादीनां उत्तरस्यांदिशित्रिभिर्हस्तैःपरि
तः अधस्त्रिभिर्नरैरर्धेन च सार्धैश्च

त्रिभिःपुरुषैस्तोयंजलेभवति ॥ अन्यदप्याह
अन्तरेणसरणायस्मिन्नन्तरेणतृणवर्जिता
महीयत्रतस्मिन्सिराप्रतिष्ठावक्तव्याधने।
वास्मिन् ॥ अन्तरेणेति यस्मिन्स्थानेअन्त
रेणतृणवर्जिते सत्तृणानांमध्येमहीभू
र्दृश्यते तथातस्मिन्देशेसतृणामहीतृण
वर्जिताभवति तस्मिन्स्थानेसार्धैस्त्रिभिः
नरैर्वितिकेविद्रुमत्रिभिस्रान्ति तस्मिन्स्था
नेअथवासिराप्रदिष्टाजलंभवतीत्यर्थः
धनेवित्तेवावक्तव्येनतस्मिन्स्थानेसार्धैश्चत्रि
भिर्भवति ॥ अन्यदप्याह काष्ठिकाकाष्ठिका
नोहत्यामेम्मस्त्रिभिःकैःपश्चात् खात्वापु
रुषत्रितयेविभागयुक्तेधनेवास्यात ॥ यत्र
कण्टकितत्वाखदिरादिकः अकण्टकानां
लाक्षादीनांमध्येभवति अस्माद्वासकण्ट
कानांमध्येअकण्टकोभवति तदातस्माद्धा
नात्पश्चिमायांदिशि त्रिभिःकरैर्हस्तैर्हस्ते
पतः पुरुषत्रितयाविभागयुक्तेखातेदेशे
जलेभवति धनेवित्तेवास्याद्भवेत ॥ अन्य
दप्याह ॥ नदतिमहीगम्भीरंयस्मिंश्चरणाह
ताजलंतस्मिन् सार्धैस्त्रिभिर्मनुष्यैःकौबेरी
तत्रसिरास्यात ॥ यस्मिन्स्थानेमहीभूश्च
रणाहतापादताडितागम्भीरंमधुरंनदतिश
ब्दंकरोति तस्मिन्नेवस्थानेसार्धैस्त्रिभिर्मनु

ओवा॰
वाटी॰
४११

ष्ठेः कोविदारोऽश्मन्तक सितान्तत्र स्यात् जलं तत्र
भवतीत्यर्थः ॥ अन्यदप्याह ॥ हृदस्य
काशा वा यदि विनता भवति पाण्डुरा वा त
स्मात् वितानबेधा वा तले जलं त्रिपुरुषे
वाला ॥ यदि हृतस्य तरोः काशा वा वित
ता भवति पाण्डुरा वा स्यात् विवर्णा वा भवे
त् तत्र तस्याधस्तायामेव तले अर्धत्रिपुरु
षे पुरुषत्रितये वाला अधो जलं मदकं वि
ज्ञातव्यं ज्ञातव्यमिति ॥ अन्यदप्याह ॥ फ
लकुसुमविकारो यस्य तस्य पूर्वे शिवावि भि
हस्तैः भवति पुरुषैस्त्रिभिः पाषाणाधः का
तिःपीतः ॥ यस्य हृतस्य फलानां कुसुमानां
पुष्पाणां वा विकारो विकृतिर्व्याहृता तस्य
हलस्य पूर्वे एवं स्यो दिशि त्रिभिर्हस्तैः परतः
वतर्भिः पुरुषैर्व्यस्तिता भवति तथा वाधः
पाषाणो शमा क्षितिस्त्रमः पीता भवति अ
न्यदप्याह यदि कण्टकारिका कण्टकैर्विना
दृश्यते सितैः कुसुमैः तस्याः तले अम्बु वाच्यं त्रि
भिर्नरैरर्धपुरुषैश्च ॥ यदि कण्टकारिका वि
दितिष्का कण्टकैर्वर्जिता भवति सा च सितैः
पुष्पैः कुसुमैः पुष्पैर्यदा तस्याः कण्टकारिकाया
ता यातले धात्रिभिर्नरैरर्धपुरुषैश्च सर्वैः
त्रिभिर्धैः सार्धैः जलं वाच्यं वक्तव्यमिति अन्य
दप्याह ॥ यस्मिन्धात्प्रदेशे वानीरवातिरु

गुगले निर्दिष्टावश्यितास्महत्तलोर्हि प्रवा।
हे खर्जूरी द्विशिरस्का यत्र भवेज्जलवर्जिते।
देशे तस्याः पश्चिमभागे निर्देश्यं त्रिपुरुषैर्
वारि ॥ यत्र यस्मिन्देशे जलवर्जिते द्विशीर्षा ख
र्जूरी स्यात् तस्याः खर्जूर्याः पश्चिमभागे पश्चि
मायां दिशि हस्तद्वयात्परतः त्रिपुरुषैस्त्रिभि
र्नरैः खाते अधो वारि जलं वक्तव्यं तथा च
र्जुरः खर्जूरी द्विशिरस्का स्यान्निर्जले वने तद्व
ये निर्देश्यं पश्चिमे वारि खाते चाधः पुरुषत्रय
म् ॥ अन्यदप्याह ॥ यदि भवति कर्णिकारः
सितकुसुमः स्यात् पलाशो वा सितेन तत्र
हस्तद्वये अपि हस्तद्वये भवति ॥ कर्णिकारः
कर्णिकारवृक्षः सितकुसुमः स्यात् तत्र तस्मि
न्स्थाने सव्येन दक्षिणेन कर्णिकार पुरुषयोः
हस्तद्वयात्परतः अधः पुरुषद्वयोः नवयुगले
न्बु जलं भवति ॥ अन्यदप्याह ॥ ऊष्माय
स्यां धात्र्यां धूमो वा तत्र वारि नरयुगले निर्दे
श्यं वा सिता महता तोयप्रवाहेण ॥ य
स्यां धात्र्यां भूमावूष्मा दृश्यते धूमो वा यत्र
दृश्यते तत्र तस्मिन्स्थाने नरयुगले पुरुषद्वये म
हता तोयप्रवाहेण बहूदकं शुक्ला सिरा नि
र्दिष्टा यस्मिन्क्षेत्रे देशे जातेन सस्य विनाशो
ऽथ याति स्निग्धमपि पाण्डुरं वा महासिरा
ने आशु ऐतत्र यस्मिन्क्षेत्रे देशे तेन स्थाने।

डे॰वा॰
वटी॰
४१२

मानवत्यनेनसेविनाशेनयेनपयाति अथ
नानैवदेशेदेपास्मिन्यंमस्मंभवति अति
पापावेवादेवेवर्णोभवति तत्रतस्मिन्देवे
तस्मिन्नेवस्थानेनरयुगेपुरुषद्वितीयेऽधोम
हासिराभवतिमहाजलेनवेववहतीत्यर्थः
एवंजांगलरूपभस्याजलपरिधानमभि
धायाधुनामरुभूमौसिराविज्ञानंकथयाम्य
त्याह मरुदेशेभवतिसिरायथातथानः।
परेवद्यामि ग्रीवाकरभानामिवभूतलसं
स्थासिरायान्ति ॥ जलवर्जितेभूभागेम
रुदेशःमरुदेशमरुभूमौयथासिराभव।
ति तथानेनप्रकारेणानोस्मापरेवद्या।
मिकथयामि करभानामुष्ट्राणामिव
यायेनप्रकारेणकन्धरोटिले तथानेन
वप्रकारेणसिराभूतलसंस्थायान्तिवाव
हन्ति अनितिम्नाभवन्तीत्यर्थः तथाह
पूर्वोक्तरेणपीलोयदिवाल्मीकोजलंभवे।
त्पश्चात् उत्तरगमनसिराविज्ञेयापञ्च
भिःपुरुषैः ॥ विभिःउदम्भर्गोदिमस्तकपिला
तद्वेभवे इशिताभवतिवपुरुषेधोऽम्भा
नस्यतलस्योविनिर्देश्यम ॥ पूर्वोत्तरेण
ति यदिपीलोःपीलवृक्षस्य पूर्वोत्तरेणपर्णो
न्योदिशिवाल्मीकोवाल्मीकस्तोमत्य
योभवति तदापीलोःपश्चात्पश्चिमायादि

शिमार्धैश्चतुर्भिर्हस्तैःपरतःपञ्चभिःपुरु
षैरधोजलंभवति तत्रैवोत्तरगमनाउत्तर
स्यांदिशिगमनयातिगच्छति सोत्तरगम
नासिराविज्ञेयाज्ञातव्या विडूमिति अथ
ममादौपुरुषेखातेडुंडुभमण्डकविड्डम
तेतोमस्तकपिलानदृगंदनलोहवितानिच
ज्ञाचभवति अधःसर्वोविज्ञानोतलेषुमा।
पाषाणोभवति तस्याधमनल्लेधोऽम्भोज
लेविनिर्देश्यवक्तव्यो तथापरमायलनः पेषा
त्योपीलवृक्षस्यवाल्मीकश्चेत्तत्रभवेत् च
तुर्भिःसदैलहस्तैःपश्चिमेनरःपञ्चके प्रथमे
पुरुषेभेकःकपिलाहरितालवर्णः पाषा।
णास्यतलेसोम्पातिवाबहुलाजवदंत ॥
अन्यदप्याह ॥ पीलेरेवप्राच्यांवाल्मीकोऽर्ध
पञ्चमैर्हस्तैः दिशियाम्यायांतोयंवक्तव्यं।
सप्तभिःपुरुषैः ॥ प्रथमेभुजगःसितासि
तो हस्तमात्रमतिश्चदक्षिणातोवहति
सिरामतरंभःमिपानीयम पीलोरेवपील
वृक्षस्यप्राच्यांपूर्वस्यांदिशियदिवल्मीको
दृश्यते तदातस्मादेवपीलवृक्षस्यायाम्या
यांदिशिदक्षिणस्यामर्धपञ्चमैःसार्धैश्च।
तुर्भिर्हस्तैःपरतोधःसप्तभिःपुरुषैःतोय
जलंवाच्यं प्रथमेऽस्मिन्विज्ञानि प्रथमेपु
रुषेखाते सितासितःश्वेतकृष्णवर्णः हस्त

मात्रामतिः हस्तप्रमाणोधजगः सयोर्हपुरुषते
सर्तिपाहोनानाकारमव्यते तहिदक्षिणस्यां
दिशिवामियानीयेवहजलेसलावेवहति
अन्यदप्याह ॥ उत्तरतश्चककीवस्याहिमरहेद
क्षिणजलेस्याद्द्वादशभिः पुरुषैस्त्रैयेपुरुषे
पीतोनमण्डूकः पतितोदशभिः ॥ ककीवस्य
कबीरहस्तेस्थितेरत उत्तरस्यांदिशि यद्यहिमरहे
वाल्मीकेदृश्यते तदककीवस्यदक्षिणदक्षि
णस्यांदिशि सार्धैस्त्रिभिर्हस्तैः पतितोदश
भिः पुरुषैरधः सांडमहज्जलंज्ञेयं प्रथमप्र
मेपुरुषेखाते पीतः पीतवर्णोमण्डूकोदृश्य
ते वेदस्तव्वदेत वत्रभिर्दक्षिणेहस्तैः सार्धैः
दशानवादधः नवोभेकः पीतवर्णोदृश्यते विद्रु
मरहीति ॥ अन्यदप्याह ॥ रोहीतकस्यपश्चा
दहिवासश्चेत्त्रिभिः करैर्याम्ये द्वादशपुरुषान
खात्वासलिलंपश्चिमेन ॥ रोहीतकस्यवृक्ष
स्यपश्चात्पश्चिमायांदिशि यद्यहिवासोवाल्मी
केदृश्यते तदारोहीतकस्ययाम्येदक्षिणस्यां
दिशि त्रिभिःकरैस्त्रिभिर्हस्तैः परतोद्वादशपुरु
षानखात्वा अधस्तलेसिरासलिलावापश्चिमेनव
हति ॥ अन्यदप्याह ॥ इन्द्रतरोर्वाल्मीकः प्रा
ग्दृश्यः पश्चिमेसिराहस्ते खात्वाचतुर्दशान्त
रकपिलागोधानेन्द्रप्रथमे ॥ इन्द्रतरोर्विद्रुद
स्यप्राक्पूर्वस्यांदिशि यदिवाल्मीकेदृश्यते

तदातस्येन्द्रतरोः पश्चिमे पश्चिमायांदिशिहस्त
के चतुर्दशानवान्पुरुषानखात्वासिराअधस्तले
वहति प्रथमेनैकपिलाकपिलवर्णागोधा
प्राणिविशेषोदृश्यते ॥ अन्यदप्याह ॥ यदि
वासवर्णानाम्नस्तरोर्भवेद्वामतोभुजंगगृहे
हस्तद्वयेनयाम्ये पञ्चदशनरावसानेम्बुः ॥
क्षारमयोवनकुलवसानेवताम्रसंनिभाश्मा
पृथ्वी रक्ताचभवतिवरुणावहतिसिरादक्षि
णात्र ॥ यदिवायेनिपातसूत्रार्थे यदिच
सुवर्णनाम्नस्तरोः सुवर्णाहृतस्यवामतउत्त
रस्यांदिशिभुजंगगृहेवाल्मीकोदृश्यते तदा
याम्येदक्षिणस्यांदिशिहस्तद्वयेपरतः पञ्च
दशनरावसाने पञ्चदशभिः पुरुषैः खातेऽम्बु
जलेभवति अत्राक्षिन्दावेपयोजलेभवति
अवसानेऽर्थेअर्धपुरुषेखाते ताम्रसंनिभः
ताम्रवर्णोऽश्मापाषाणोभवति रक्ताचरक्त
वर्णावसुधाभूमिः तत्रचदक्षिणासिरावह
ति ॥ अन्यदप्याह ॥ बदरीरोहितहक्षौ
संपृक्तौचेद्विनापिवाल्मीके हस्तत्रयेम्बुपश्चा
त्त्रोडशभिर्मानवैर्भवति ॥ सवणेजलमा
दौदक्षिणसिरावहति वातरेनान्यापिहृति
भः पाषाणःश्वेताद्रश्चेकोर्ध्वनरेवबदरी
रोहितवृक्षौसंपृक्तौश्लिष्टौभवतः विनापि
वाल्मीके वाल्मीकरहितेभवतः तदापश्चात्

पश्चिमायां दिशि ताभ्यामेव हस्ताभ्यां हस्तत्र
यपरतः षोडशभिर्मानवैः पुरुषैरम्बु जलं
भवत अत्र परमेषेण भवत्संस्पृष्टजलं श्या
दौ प्रथमे दाक्षिणशिरा वहति अन्या द्वितीं
यावत्तरेण अत्र पिनष्टनिभः शालिचूर्णप्र
ख्यः पाषाणप्रभा भवति स्वनश्वेता पाञ्ज
स्तिका अर्धनरैर्वार्धपुरुषे खाते वृश्चिकोह
श्यते इति ॥ अन्यदप्याह ॥ सकरीरावेद
ध्वीति भिर्मकैः पश्चिमेन तत्राम्भः अष्टादश
भिः पुरुषैरीशानी बहुजलावाशिरा ॥ वेष्ठु
लोपयर्थे यदि बदरी सकरीरा करीरबदरसं
हिता दृश्यते तदा तत्र पश्चिमायां दिशि प
श्चात् त्रिभिः करैर्हस्तैस्त्रिभिर्हस्तैः परैः अष्टादश
भिः पुरुषैः खाते षोऽम्भः पानीयं भवति
तत्रैवेशानी शिरा बहुजला प्रभवतितोयावा
वहति ॥ अन्यदप्याह ॥ पीलुसमेता बद
री हस्तत्रयसम्मिते दिशि प्राच्यां विंशत्या
पुरुषाणामथ षोडशमम्भोत्र सदारम ॥ य
दि पीलुसमेता पीलुहस्तसहिता बदरी दृश्य
ते तदा प्राच्यां पूर्वस्यां दिशि हस्तत्रयसम्मिते
करत्रयपरिच्छिन्ने प्रदेशे विंशत्या पुरुषाणां
मध्ये षोडशभिर्जलं भवति तच्चाक्षोभ्यप्रभते सा
दावेलवणामित्यर्थः ॥ अन्यदप्याह ॥ ककु
भकरीरावेकत्र संयुतौ यत्र ककुभबिल्वौ वा

हस्तत्रये तु पश्चान्नरैर्भवेत्पञ्चविंशत्या ॥ यत्र
यस्मिन्देशे ककुभकरीरौ हस्तैकत्रैकस्मि
न्स्थाने संयुतौ समेतौ दृश्येते अथवा यत्र
ककुभबिल्वावेकत्र संयुतौ पश्चात्पश्चिमा
यां दिशि हस्तद्वये परः पञ्चविंशत्या नरैर्वेधो
म्बु जलं भवति ॥ अन्यदप्याह ॥ वाल्मीक
मूर्धनि यदा दूर्वा च कुशाश्च पाण्डुराः सन्ति
कूपो मध्ये देयो जलमत्र नरैकविंशत्या ॥ य
दा वाल्मीकमूर्धनि वाल्मीकोपरि दूर्वा शा
द्वले कुशा वा दर्भा अपाण्डुरा सन्ति भवन्ति ।
तदा वाल्मीकमूर्धनि मध्ये कूपो देयः कार्यः
अस्मिन्स्थाने नरैरेकविंशत्या पुरुषैः जल
मुदकं भवति ॥ अन्यदप्याह ॥ भूमिः कद
म्बयुता वाल्मीके यत्र दृश्यते दूर्वा हस्तद्वये
न याम्ये नरैर्जलं पञ्चविंशत्या ॥ यत्र यस्मि
न्स्थाने भूमिः कदम्बयुता कदम्बवृक्षसंयुक्ता
भवति तथा वाल्मीकस्थाने दृश्ये दूर्वा शा
द्वले दृश्यते तत्र कदम्बाद्याम्ये दक्षिणस्यां
दिशि हस्तद्वयेन परतः पञ्चविंशत्या नरैर
धो जलमम्बु भवति ॥ अन्यदप्याह ॥ वा
ल्मीकत्रयमध्ये रोहितकपादपो यदा भवति
नानावृक्षैः सहितस्त्रिभिर्जलं तत्र वक्तव्यम्
हस्तचतुष्के मध्यात्षोडशभिश्चाङ्गुलैः कदर्था
दिवन्ताविशान्पुरुषान्चत्वारिंशतिभव

ऊँवा॰
राटी॰
४१५

ति वाल्मीकत्रयस्यमध्येनाटकवक्षितस्यमध्ये
अन्तर्यदारोहीतकपादपोरोहीतकहृदोभ
वति सचत्रिभिर्हस्तैर्नानाप्रकारैर्विज्ञानी
यैःसहितस्तत्रतस्मिन्स्थानेजलमुदकंवक्त
व्यं हस्तत्रयंमध्यादिति तत्रवाल्मीकत्रि
तयमध्याद्रोहीतकाउदगन्तरस्यांदिशिहस्त
त्रये षकरचतुष्टयेषोडशभिरंगुलैःपरतः
त्वार्विंशत्पुरुषान्त्वावाम्याप्रथमायापाणोमेहश्प
ते तदपरस्यतलेसिराभवति ॥ अन्यद
प्याह ॥ ग्रन्थिप्रचुरायस्मिञ्छमीभवेदुत्तरे
णवाल्मीकः पश्चात्पञ्चकरान्तेपानार्धसा
हस्रैर्वसलिलम् ॥ यस्मिन्देशेग्रन्थिप्रचु
रग्रन्थिबहुलाशमीभवेत्स्यादुत्तरेणवल्मा
ल्मीकस्तत्रशमीवृक्षस्यपश्चात्पश्चिमायांदि
शि पञ्चकरान्तैःपञ्चभिर्हस्तैःपरतःपानार्ध
सैर्वैः नरैःपुरुषाणांपञ्चाशतागधःसलि
लेजलंभवति ॥ अन्यदप्याह ॥ एकस्थाः
वयदावाल्मीकामध्यमेभवेद्वेता तस्मिन्
सिराप्रदिष्टानरषष्ट्याःपञ्चवर्जितायाः ॥
यदापञ्चवाल्मीकाएकस्थाभवन्ति तेषां
पञ्चमोमध्यमः पञ्चमध्येस्थितःसचयदि
श्वेतःशुक्लोभवति तदातस्मिन्नेववाल्मी
केसिराप्रदिष्टाउक्ता पञ्चवर्जितयेनराः ष
ष्ट्यापञ्चपञ्चाशतैःपुरुषैरित्यर्थः ॥ अन्यद

प्याह ॥ सपलाशायत्रशमीपश्चिमभागेषु
मानवैःषष्ट्या अर्धनरैरहिःप्रथमेसवालुका
पीतमृत्परतः ॥ यत्रयस्मिन्देशेपलाश
सहिताशमीभवति तत्रतस्याःशम्याःप
श्चिमभागेहस्तपञ्चकात्परतः षष्ट्यामान
वैःपुरुषैःनरषष्ट्यायोऽम्बुजलंभवति प्रथ
मसमादावर्धनरेअर्धपुरुषखातेअहिःस
र्पोभवति ततःसवालुकाःसहितापीता
पीतवर्णामृद्भवति तथाचसारस्वतः श
मीपलाशसंयुक्तायत्रस्यात्तत्रपश्चिमे प
ञ्चहस्ताज्जलंवाच्यंषष्ट्यात्रपुरुषैरधः अर्
धपुरुषेसर्पःपीतामृत्सवालुका तद
धोम्भोविनिर्दिष्टंदीर्घकालप्रवाहितम् ॥
अन्यदप्याह ॥ वाल्मीकेनपरिवृतःश्वेतो
रोहितकेभवेद्यस्मिन् पूर्वेणहस्तमात्रेस
सप्तमानवैरम्बुः ॥ यस्मिन्देशेश्वेतः
शुक्लवर्णोरोहितकेवृक्षेवाल्मीकेनपरि
वृतोभवति तत्ररोहीतकात्पूर्वेणएवंस्या
दिशिहस्तमात्रादनन्तरंसप्तमानवैरधो
म्बुजलंभवति ॥ अन्यदप्याह ॥ श्वेताक
ण्टकबहुलायत्रशमीदक्षिणेनतत्रपयः
नरपञ्चकसंयुतत्र्याससमन्याहितवार्धेच
यत्रयस्मिन्देशेश्वेताशुक्लवर्णाकण्टको
बहुलाप्रभूतकण्टकाशमीभवति तत्रश

स्रोदक्षिणेन हस्तमात्रात्परतो न स्यज्ञ का।
से पुनर्न यासमसत्याय च समसत्या पुरुषैरधः
पयो जले भवति नवार्थे पुरुषार्थे वल्मी।
के ग्रहिः सर्पो भवति ॥ तथा च सारस्वतः
पूर्वतास्त्रिककुकायत्र पामी स्यात् यदा दि
शि हस्तेन पंचसमन्ता नराणां निर्दिशेज्ज
लं स्वातेर्ध पुरुषैसर्पो दृश्यते जनसंप्रभः
स्वसंज्ञजले त्वेते चिरकालप्रवाहिनः ॥
अत्रैव विशेषान्तरमाह मरुदेशे याच्छिद्रे
नजांगले तेजले विनिर्दिशेत जम्बूवेतसे
पूर्वे पुरुषाल्लसंवी द्विगुणाः ॥ यच्चिह्नेय
लक्षणं मरुदेशे कथिते ते चिह्ने जांगले
स्वल्पोदके देशे जलमुदकं न विनिर्दिशेत
वक्तव्यं जम्बूवेतसपूर्वे इति यदि वेतसो
म्बुरहिते देशे तथा जम्बाश्चोदग्वल्मी इ
त्यादिके जम्बूवेतसपूर्वे लक्षणे ये पुरुषा
कथिताः तैरेव द्विगुणैर्मरुभूमौ दृष्टेः
द्विगुणत्वं पुरुषाणां वाच्यम् इति ॥ अ
न्यदप्याह ॥ जम्बुस्त्रिवृता मोर्वी शिशु।
मारीवा शिवा पूर्वि. पूर्णा मावीरुधयो वी
वाहीज्योतिष्मती गरुडवेगा च ॥ सूकरि
कामाषपर्णी व्याघ्रपदा वेति यद्यहितौ।
लये वल्मीका उत्तरत त्रिभिः करैस्त्रि
पुरुषे तोयम ॥ जम्बूहत विशेषः त्रि

वृतामोर्वीशिशुमारीशारिवाशिवाश्यामा
मापत्रावीरुधयः गेवधयः तथा वदन्मा
ता श्रुवीरुधयवकान्ताः वाराहीज्योतिः
ष्मतीगरुडवेगा च सूकरिकामाषपर्णी
व्याघ्रपदा वेति एता ओषधयो यदि हिंत
लये सर्पं रहे वल्मीको भवति तदा वल्मी
का उत्तरत उत्तरस्यां दिशि त्रिभिः करैस्त्रि।
भिर्हस्तैः परतः पुरुषत्रये वा तेऽधस्तोये
जलं वक्तव्यं ॥ किं सर्वत्रेत्याह एतदन
पेवाच्छलां गलभूमौ तु पंचभिः पुरुषैः प
तैरेव निमित्तैर्मरुदेशे सप्तभिः कथयेत
एतदुक्तं तदनूपे वहूदके एभिरर्धैल
क्षणैः पञ्चभिः पुरुषैः वा न्यैर्निमित्तैर्विद्भिः
मरुदेशे मरुभूमौ सप्तभिः पुरुषैः कथयेद
देत ॥ अन्यदप्याह ॥ एकनिभा यत्र स
हीतमानरुवल्मीकगुल्मः परिहीनात
दोल्लरूभिर्हृदे वल्मीके गुल्मश्च ॥ एक
स्थलप्रतानासन्न हेमगुल्मः परैः परिहीना
वर्जितानस्या महीयत्र तस्मिन्स्थाने विके
वेत्याहस्यावत्र तस्मिन्स्थाने धरित्र्याः अधो
पंचभिः पुरुषैः तत्र जले भमावधः स्थिते
अन्यदप्याह ॥ यत्र स्निग्धानिम्नासवाल
कामानना धिनी वा स्यात् तत्रार्धपञ्चमैः
औषधिमानवैः पञ्चभिर्येदिव ॥ यत्र यस्मि

जैवा॰
टी॰
४१२
417

न्मदेशो स्निग्धा सस्नेहा निम्ना अनूपवालु
का वा सहिता सानुनादिनी सशब्दा वा मही
भः स्यादिवं तत्र तस्मिन्स्थाने अर्धपञ्चमै
मानवैः सार्धैश्चतुर्भिः पुरुषैः अर्थोजलं भ
वति ॥ अन्यदप्याह ॥ स्निग्धतरूणां या
म्येनैर्ऋतैश्चतुर्भिर्जलं प्रभूतं च उरुगहने ।
पिविकृतोयस्तस्मात्तद्वदेव वदेत ॥ अत्र
स्निग्धाः सस्नेहास्तरवो वृक्षा भवन्ति ता
स्तेषां स्निग्धतरूणां याम्ये दक्षिणेन चतु
र्भिर्नरैः पुरुषैरधः प्रभूतं बहुजलं भवति
तरुगहने वृक्षगहने पि यो वृक्षो बहू
नां मध्याद्विकृतः सविकारो दृश्यते यत्र
पुष्पफलानां स्वरूपान्यत्वं यस्य दृश्यते
तस्माद्वृक्षात् तदुदकं तद्वत्तेनैव प्रकारे
ण वदेत याम्ये नरैश्चतुर्भिरित्यर्थः ॥
अन्यदप्याह नमितो यत्र धात्री सार्धे पुरु
षैस्तु जाङ्गलानूपे कीटा वा यत्र विनाल
येन बहवोऽम्बु तत्रापि ॥ यत्र यस्मिन्प्रदे
शे धात्री भूर्नरपादपीडिता नमत्यधो
याति जाङ्गलानूपे जाङ्गले अनूपे वा तत्र
सार्धैः पुरुषैरम्बु जलं भवति कीटा वा क्र
मेयो यत्र यस्मिन्प्रदेशे धात्री भूर्नदृश्यते
पादालयेन विना दृश्यते बहवः प्रभूता
लयाप्यम्बु जलं भवति अपिशब्दात्सार्धे

पुरुषैः ॥ अन्यदप्याह ॥ उष्णा शीता च मही
शीतोष्णाम्भस्त्रिभिर्नरैः सार्धैः इन्द्रधनु
र्मत्स्यो वा वाल्मीको वा वितस्तिहस्तात् ॥
यत्र सर्वेषां मही भूरेकस्मिन्प्रदेशे उष्णा
भवति अथवा सर्वशीता एकस्मिन्देशे उ
ष्णा भवति तत्र त्रिभिर्नरैः सार्धैरम्भो जलं
भवति इन्द्रधनुरिन्द्रचापं तत्सुरचापमि
सम्यन्यायेनोत्पद्यते मत्स्यो वा मत्स्यः त
दाकारो भवः वाल्मीको वा यस्यां भूमौ
जाङ्गलानूपे दृश्यते तत्र वितस्तिहस्ता
त्परतोऽधोम्भो जलं भवति ॥ अन्यदप्या
ह ॥ वाल्मीकानां पङ्क्त्यां यद्येकोऽभ्युच्छ्रित
श्शिरा तदधः शुष्यति न रोहते वा सस्यं या
स्यां च तत्राम्भः ॥ वाल्मीकानां पङ्क्त्यां स्थि
तानां मध्याद्यद्येको वाल्मीकोऽभ्युच्छ्रितः
उन्नतो भवति तदा तदधस्तस्मादुच्छ्रितस्य
वाल्मीकस्याधस्तले वितस्तिहस्तैः शिरा जले
भवति यस्यां भूम्यां जातं सस्यं शुष्यति
पाकं प्राप्नोति न प्रवा न रोहते न जायते
तस्यां भूमौ वितस्तिहस्तैरधोम्भो जलं भवा
ति एतज्जाङ्गलानूपे ॥ तथा च सारस्वतः
वाल्मीकपङ्क्त्यां यद्येकोऽभ्युच्छ्रितस्तदधो ज
लं न रोहते शुष्यति वा यत्र सस्यं तत्र सा
त. जलं तत्र विनिर्दिशेत्पुरुषमानैः संप्रायेम

टीका।
वटी।
४१८

दा ॥ अन्यदप्याह ॥ न्यग्रोधपलाशोडुम्ब
रैस्समेतैस्त्रिभिर्जलंतदधः वटपिप्पल
समवायेनतद्वाच्यंशिरावोदकम् ॥ न्य
ग्रोधपलाशडुम्बरैस्त्रिभिरेतैस्समेतैर्वे
त्रसंयुक्तैः तदधः तेषामेवाधस्त्रिभिर्हस्तै
र्जलंभवति शिरावनत्रोदगुत्तराभवति
तथावटपिप्पलसमवायेवटपिप्पलयो
रोनहस्तैस्तैवप्रकारेणाधोजलंवाच्यं त्रिभिः
करैः शिरावोदगिति ॥ तथाचसारस्वतः
पालाशोडुम्बरौयत्र तस्मान्यग्रोधसंयुतौ
वटपिप्पलकौवा समेतौनदधोजलम्
करैस्त्रिभिरुदग्तत्र शिरापश्चिमजलावहेत ॥
अथकूपलक्षणमाह ॥ आग्नेयेयदिकोणे
ग्रामस्यवाभवेत्कूपः नित्यमकरोतिभयंदा
हंचमानुषप्रायः ॥ नैरृतकोणेचबाल
नित्राभयंचवायव्ये दिक्त्रयमेतत्यक्त्वाशेषा
मशुभावहाकूपाः ॥ ग्रामस्यपुरस्यवाय
द्याग्नेयेकोणपूर्वदक्षिणस्यांदिशिकूपो
भवेत्स्यात्सदासकूपस्तस्मिन्ग्रामपुरेवानित्य
सर्वकालेभयंकरोति प्रायोबाहुल्येनमना
नुषदाहंचकरोति मानुषंदहति अग्निभ
यंकरोतीत्यर्थः ग्रामस्यपुरस्यवानैरृतको
णेदक्षिणपश्चिमायांदिशिकूपोभवति त
दाबालानांशिशूनांभयंकरोति वायव्ये

कोणेपश्चिमोत्तरस्यांदिशिवनितानांदावे
णायश्चिमोत्तरैशानीमध्यशुभावहाः शुभ
प्रदाःकूपाइति एतदुक्तंदकार्गलंतत्सार
स्वतमिदानींमानवंवक्ष्यामीत्याह सारस्व
तेनमुनिनासगार्गले तत्कृतंतदवलोक्य
आचार्याभिःकृतमेतद्हैतेपिमानवंवक्ष्ये
यच्चअगार्गलेसारस्वतेनमुनिनाकृतंतदवि
लोकतदवलोक्यदृष्ट्वा मयाएतदाचार्योभिक
ते मानवेमुनिनाविरचितेअगार्गलमपी
दानींहस्तैर्वलोकप्रत्ययिकंचाह ॥ स्निग्धा
गुत्तःपादपगुल्मवल्योनिश्छिद्रपत्राश्चततःसि
रास्ति पद्मलवोशीरकुलाःसगुन्द्राःकाशाकु
शावानालिकानलोवा ॥ खर्जूरजम्बार्जुन
वेतसाःक्षीरान्विताद्रुमगुल्मवल्यः छ
त्रेभनागाःशतपत्रनीपाः स्यन्दनमालाश्च स
सिन्दुवाराः विभीतकावामदयन्तिकावाया
त्रास्तितास्मिन्पुरुषत्रयेम्बुः स्यात्पर्वतस्यो
परिपर्वतोन्यस्तत्रास्मिन्मूलेपुरुषत्रयेम्बुः ॥
स्निग्धाप्रुतइति यतःनिनिपातःसमस्यार्थे
यतोयस्याभूमौपादपाहेताः गुल्मएकस
लक्षालानसमूहाः वल्लीहतांभि एतेसर्वेप
चयत्रस्निग्धाःसस्नेहाः तथानिश्छिद्रपत्राश्च
निश्छिद्राणिचपत्राणियेषां ततःतस्मिन्ने
वस्थानेअधः पुरुषत्रयेसिराअस्तिवियते।

ऊँवा॰
रादी॰
४१८

अथवापयेस्थलपर्य्ये दर्भगोलरः उशीरः
कुलः एतेद्रव्यविशेषाः मगुन्द्रासहिताः
गुन्द्राःतृणविशेषाः काशाकुशावानलि
का नलोवा एतेसर्वएवतृणविशेषाः
खर्जूरः जम्बु अर्जुनः वेतसः एतेसर्वेह
तविशेषाः यत्रस्युर्भवेयुः अथवाक्षीर
वितताः सक्षीणद्रुमाहताः गुल्मपवल्लः
शाखासमग्रहाः वल्लीव्रततयः एतेयत्र
ताःसक्षीराःछायाप्रसिद्धाः इभाह्वलिक
णीनागिनागकेसरं यस्याकुसुमयने प्रातप
त्रं पद्मे नीपोहतविशेषः एतेयत्रस्युर्भवे
युः नक्तमालोहतविशेषः मदयन्तिका
वा एतेसर्वेक्रमासमस्तिन्दुवाराः सिन्दुवारोह
तविशेषैस्तेसहितायत्रस्युः विभीतको
वाहतविशेषः मदयन्तिकावाइत्यावि
शेषः एतेयत्रयस्मिन्देशेभवन्ति तत्रा
धस्तलेपुरुषत्रयेअम्भोजलेभवति अथ
वापर्वतस्योपरहस्ता द्वितीयः पर्वतोयत्र
स्यात्तस्योपरिस्थस्य मूलेपुरुषत्रयेपोः
म्भोजलेशुक्लिविद्यते ॥ तथाचमनुः ॥
गुल्मपादपवल्लःस्युःपर्वेशार्वेदस्मेयुताः
तदधोविद्यतेवारिखातेनपुरुषत्रये प
ञ्चवलाविश्वोच्छ्ला पद्माकाशाकुशाः बला
नलिकानलाखर्जूरजम्बुवेतसकार्जुनाः

यत्रस्युर्द्रुमवल्ल्यस्तदावयुक्ताःफलान्विताः
छत्रेभनागनीपाश्च शतपत्राविभीतकाः
सिन्दुवारानक्तमालाःसगोधामदयन्तिकाः
यत्रैतेस्युस्तत्रजलेखातेस्मःपुरुषत्रये गि
रेरुपरियत्रान्यपर्वतःस्यात्ततोजलम् त
स्यैवमूलेपुरुषत्रयेवाधोविनिर्दिशेत् ॥
अनदष्याह ॥ यामौञ्जैःकाशकुशैश्चा
युक्ता नस्याप्रभूतेमरकतवर्णतोये कृत्स्नाय
वायत्रवरस्मश्र याभूदीजवेःकाशेः
कुशैश्चतृणविशेषैः युक्तायत्रयस्याभूमौ
नीलानीलवर्णाहत्त्व शाकेवा सकर्णिका
वभवति यत्रवक्रमाकमसवर्णा रक्तावर्ण
वर्णावाहत्त यत्र प्रभूतमरकेवनीयेभवति
अथभगुणानाह सर्पाकेसरनामहीक
षायेतारेथविशेकपिलाकरोति आपा
ण्डुवायोलवणप्रतिष्ठामृद्वेपयोनीलवसु
न्धरायाम् ॥ यामहीभूःसर्पाकेसरवर्णा
कानाञ्चवर्णाचसाकषायेपयःपानीयंक
रोति कपिलाकपिलवर्णाचयदिसाभवा
वेपयःकरोति आपाण्डुवायोपरिस्थालवा
णंपयःप्रदिशत्कम नीलवसुन्धरायां
नीलायांभूमौमृष्टंपयोभवति शाकः
अश्वकर्णः अर्जुनः बिल्वः सर्जःश्रीपर्णी
श्रीहः धवः शिशपाएतेसर्वएवहता वि

पाषाणः यत्र छिद्रैः पंचेन्द्रियसंयुक्तैः पर्णैर्भवं
ति तथाङ्गमगल्लवलेच्छिद्रेष्वपंचैः कृता
श्रुतिः स्नेहाहरेश्च निकटेश्च सुजले निवेद
यन्ति कथयन्ति तत्रातिदूरे भवतीत्यर्थः
अन्यदप्याह ॥ सूर्याग्निभः सोष्ट्रखरानुव
र्णा या निर्जला सा वसुधा प्रदिष्टा वल्मीक
वः तीव्रयुताः करीरबल्ला धवा वेजलमप्य
नोधः ॥ यावत्तथाभः सूर्यादिस्याग्नेर्व
र्णभस्मनः उष्ट्रस्य करभस्य खरस्य गर्दभ।
स्य एषामनवर्णे सदृशप्रभा या सा निर्ज
ला जलरहिता प्रदिष्टोक्ता तथा करीराव
ला यत्र वल्लाऽकवालोहितवर्णो भवति तथा
प्सनोधः पाषाणस्पतले जलमुदकं भवा
ति ॥ अन्यदप्याह ॥ वैडूर्यमुक्ताम्बुदमे
चकाभापातान्नुलोऽम्बरसन्निभा वा मे
वा ञ्जना भाकपिला च वा या ज्ञेया शिला।
भूरि समीपतोया ॥ या शिला वैडूर्यमणे
मुक्तानां अम्बुदस्य मेघस्य मेचकाकलवर्णः
ठे तेषां सदृशवर्णा तथा या वा शिला पा
तोत्पलस्याऽम्बरपरिपक्वस्योऽम्बरस्य फ
लस्य सन्निभा सदृशवर्णा या च शिला भेरी
स्फाटके अञ्जनसदृशी अथवा कपिलव
र्णा या च शिला सा भूरि समीपतोया भूरि
प्रभूतं समीपे निकटे तोयं जलं यस्याः तथा

मृतामपि शिला ज्ञेया ज्ञातव्या ॥ अन्यदप्या
ह ॥ पारावतक्षौद्रघृतोपमा या दौमस्य
वल्लस्य वनस्य वर्णा या सोमवल्याश्च स
मानरूपामाप्याशुतोये कुरुते नयेव ॥
या च शिला पारावतस्य पक्षिणः सदृशा
क्षौद्रमाक्षिकं घृतमाज्यं तदुपमा तत्सदृ
शा वर्णा सोमवल्याः समानरूपा सदृशवर्णा
सोमाह्निककस्य वल्ली सा पि शिला आशु
शीघ्रमेव अक्षयं तोयमक्षयं कुरुते ॥
अन्यदप्याह ॥ ताम्रैः समेता पृषतैर्विचि
त्रैरापाण्डुभस्मोष्ट्रखरानुरूपा भृंगोपमा
ङ्गुष्ठिकपुष्पिकावा सूर्याग्निवर्णा च शिला
वितोया ॥ या च शिला ताम्रैस्ताम्रवर्णैः पृ
षतैर्बिन्दुकैस्तथा विचित्रैर्नानावर्णैर्बिन्
दुकैः समेता संयुक्ता तथा या पाण्डुः पाण्डु
वर्णा भस्मनः उष्ट्रस्य करभस्य गर्दभस्य।
वानुरूपा तत्सदृशवर्णा भृंगोपमा भ्रमर
सदृशवर्णा अंगुष्ठिका विटपविशेषः तत्पु
ष्पसदृशवर्णा वा शिला सा वितोया हि
तेत्यर्थः सूर्यस्यादित्यस्याग्नेश्च सदृशव
र्णा वा शिला सा वितोया तोयरहिता ॥ अ
न्यदप्याह ॥ चन्द्रास्फटिकमौक्तिकहेम
रूप्याया वेडूनीलमणिहिंगुलकाञ्जना
भाः सूर्योदयोग्रहविकालनिनिभाश्च या

बृ·
टी·
४८१

स्थूलाशोभनास्तनिवद्धोत्वहन्नमेतत ॥
याःशिलाश्चन्द्रातपस्यवत्प्रभायास्फटिक
स्यस्फटिकमणेर्मौक्तिकस्यवमुक्ताफलस्य
हेम्नःसुवर्णस्यवयाःसमानरूपाःसदृशा
वर्णाः याचशिलाइन्द्रनीलस्यमणेः हिंगु
लकमतिविकृवर्णमितियत्प्रसिद्धं अञ्जने
कज्जलमतिकृष्णे एतेषांसदृशीश्चाभाका
न्तिर्यासांता तथाचयाश्चसूर्योदयांशुनिभाः
सूर्यस्यादित्यस्योदयकालेयादृशाअंशवोर
श्मयःदृश्यन्ते तत्तुल्यवर्णाश्चातिलोहिताः
इत्यर्थः याश्चहरितालनिभास्स्युर्भवेयुः
ताःशिलाःसर्वाःशोभनाः अत्रास्मिन्प्रकर
णे एतदस्मानेहन्नेमनिवधः श्रेवाको
क्तिमेतेनामसमनुहन्नेभवतीति तश्चश्चा
निवचनमाह ॥ एताश्चभेदाश्चशिलाःशि
वाश्रयदेशश्चनागैश्चसदाभिजुष्टाः येषांच
राष्ट्रेषुभवन्तिराज्ञांतेषामवृष्टिर्नभवेत्क
दाचित ॥ एताःशिलाःसर्वाश्चभेद्याश्चाति
दार्याः यतःशिवाःश्रेयस्कर्यः सदासर्वका
लेयदेवैर्देवयोनिभिर्नागैश्चाभिजुष्टाःसेवि
ताः येषांराज्ञांनृपाणांराष्ट्रेषुदेशेषुताभव
न्ति तेषांकदाचिदवृष्टिर्नभवेत नित्यमे
वेन्द्रोपवर्षतीत्यर्थः ॥ अधुनाशिलानां
विदारणमाह ॥ भेत्तुंयदानेतिशिलांतदा

नींपलाशकाष्ठैःसहतिन्दुकानांप्रज्वाल्य
यित्वानलमग्निवर्णांस्थाश्चसिक्ताप्रविदा
रमेति ॥ शिलाविदार्यमाणायदाभेदंनैति
नायाति तदानीतस्मिन्कालेकिंक्रियोद्य
ते पलाशकाष्ठैःसहतिन्दुकानोद्दलविशे
षाणांकाष्ठानिदारुणिप्रज्वालयित्वानल
मग्निंशिलाश्रयातेतिशीकृताशवर्णम
ग्निवर्णांकृतास्थाश्चसिक्तास्थादीवेत
लंशुक्तेनाश्चनाजलेनसिक्तासेकेविताप्र
विदारमेतिभेदमायाति ॥ अन्यदप्याह ॥
तोयेश्रितंमोदकभस्मनावायत्स्यात्कृताप
रिषेचनेयत कार्यंशरावतावयुतेशिलायाः
प्रस्फोटनेवह्निविभावितायाः ॥ मोदको
वृक्षःयस्यमरुवकमितिप्रसिद्धिः मोदक
भस्मनायत्तोयेजलेश्रितंक्वथितंतस्मात
युतेशरभस्मनासंयुक्तंकृत्वा तेवाह्निवि
विभावितायाः पूर्वोक्तविधानेनाग्निस
न्तप्तायाःसमकृताःसमवाताःपरिषेचनं
कार्यं ततःतस्याःप्रस्फोटनेभवति ॥
अन्यदप्याह ॥ तक्रकाञ्जिकसुराःसकुल
स्थायोजितानिबधिराणिवनाल्पिनृ सम
ताचमूषितान्यभितमोदायन्तिहिशिलां
परिषेकैः ॥ तक्रेमथितेकाञ्जिकेसौवी
रेसुराप्रसिद्धा एताःसकुलस्याःकुलसहि

गो॰
टी॰
प२२

ताः तस्मिन्खदिराणांबदरफलानियानि
तानि मध्ये प्रदीप्तानि यतानि सर्वाणि सम
ताज्जुषितानि समताज्ज्वापितानि यति
षेकैः प्रसेकैरभितप्तामभिसन्तापितां प्रा
क्विधिना शिलां विदारयन्ति स्फोटयन्ति
अन्यदप्याह ॥ नैलेपत्रकक्षनालेनिला
नामपामार्गतिन्दुकस्याङ्कुरवी गोमूत्रेण
भाविताः क्षारणं घाषट्टकलमापितोभिय
तेऽश्मा ॥ नैलेनिम्बस्यपत्रे कच्चूलैलमे
वतिलानांनाले यास्मिन्भस्मरकैशार्क
वेतिलाभवन्ति तापामार्गसहितेन तिडु
कफलेस्याङ्कवेन गुरुवी अम्लताष्टामेको
कृतानेतानेभस्मनोमन्त्रेणभाविताः परि
भाविताः तेनाश्मा पाषाणस्यापितः प्रा
क्विधिना पक्कलनः पश्चादन्यविषेचने कृत्वा
भिद्यते ॥ अधुनाशास्त्रपानमाह ॥ अर्के
पयोऽङ्कुरविषाणमषीसमेतम्पारावताज्ञ
शकृत्तावयुताप्रलेपः टंकस्यतैलमथि
तस्यततोऽस्यपानेपश्चाच्छितस्यनशिला
सुभगाद्वियाताः ॥ टंकेपाठे यथोक्तो
कानवद्धलनणोव्याख्यातः ॥ अन्यदप्याह
क्षारोकदल्यामथितेनयुक्ते दिनोषितेपा
यितमायसेयत् समक्क्वतेवाश्मनैनैति
भंगंनचान्यलोहेषपितस्यकौण्ठ्यम् ॥

यथोमपिवहूलदनोव्याख्यातः ॥ अथ
वापीलक्षणमाह ॥ पालीप्रामप्रपाय
ताम्बुसविदेधतेनयाम्भोन्तरा कल्लोलैर
वदारमेतिमरुताससाप्रायशःप्रेरितैः ता
च्चदिक्षुतिसारदारुभिरपांसंपातमावार
येत्पाषाणादिभिरेववाप्रतिवयेद्देशादि
पापवादिभिः ॥ पालीवापीप्रागपारय
ता याऽपूर्वपश्चिमयोर्निश्शोरायतादीर्घा
सासुचिरचिरकालेमसुजेलेधत्तेधारय
ति नयाम्भोन्तरायापालीदक्षिणोत्तरयो
दिशोरायतासानसुचिरमम्बुधत्ते यतः।
सामारुतावायुनाप्रायश्णोवाहुल्येनप्रेरि
तैःकल्लोलैर्जलसंक्षोभैरवदारंविनाश
मेत्यायाति तोयाम्भोन्तरायतांपालींयदी
च्छति कल्लोकैस्तदाश्रयोसम्पातेसावदा
रुभिर्वारयेत् पाल्यांजलेनसहयत्र
सम्पर्कः तत्रभित्तौसारैर्दृढैर्दारुभिःका
ष्ठैरावरणंकुर्यात् पाषाणादिभिरेववा
पाषाणैरिष्टिभिर्वाअपांसम्पातमावार्ये
त् आदिग्रहणात्स्लेहकाभिः स्थूलशा
कैवेश्मतत्रचप्रतिशयच्चयेद्वयेच्छन्ति हि
येजलेवप्रवेसत्वेवादिग्रहणादुष्महि
षबलीवर्धैः तांणक्षुण्णेकार्यायानदृ
ढंभवति कीदृशीवाप्यालोचकारयेत्

इत्याह ॥ ककुभवटाप्लक्षकदंबैः स
निचुलजम्बुवेतसनीपैः कुरवकताला
शोकमधूकैर्बकुलविमिश्रैश्चाहततीर्था
म ॥ ककुभादयः सर्व एव वृक्षविशेषाः
ककुभः वटः आम्रः प्लक्षः कदम्बः एतैः
किंभूतैः सनिचुलजम्बुवेतसनीपैः नि
चुलेन जम्ब्वा वेतसेन नीपेन एभिः सहितै
र्युक्तैः तथा कुरवकः तालः अशोकः
मधूकः एतैरपि किंभूतैः बकुलविमिश्रै
र्बकुलसंयुक्तैः एभिराहतेर्व्याप्तलोबल
टीयस्या पाल्या खातं तथाभूतो कारयेदि
ति ॥ अथ वैवाहिकाद्वारलक्षणमाह
द्वारं च नैवाहिकमेकदेशे कार्यं शिलास
ञ्चितवारिमार्गं कोशस्थितं निर्विवरं क
वाटैः कृत्वा ततः पांशुभिरावपेत्तम् ॥ ए
कदेशे एकस्थाने जलस्य नैवाहिकं नि
र्गमनद्वारं कार्यं कीदृशं शिलासञ्चि
तवारिमार्गं शिलाभिः सञ्चितः पाषा
णैश्चितो वारिमार्गो जलमार्गो यत्र तथा
भूतं तच्च कोशस्थितं तले कृतस्थितं तच्च
कपाटं निर्विवरं विवररहितं फलहकेना
च्छादयेत् पिधाय ततस्तत् पांशुभिरावपे
त् मृत्तिकाभिः स्थगयेदित्यर्थः ॥ अथ
नाड्यायोगमाह ॥ अञ्जनमुस्तोशीरैः स

राजकोशातकामलकचूर्णैः कतकफ
लसमायुक्तैर्योगः कूपे प्रदातव्यः ॥
अञ्जनं प्रसिद्धं वृक्षविशेषः लोके तं
दतिकेवित मुस्ताः अब्दाः उशीरं प्रसि
द्धं एतैः किंभूतैः सराजकोशातका
फलकचूर्णैः सराजककेनामलक
चूर्णेन च एतैरपि कतकफलसमायु
क्तैः ईदृशो योगः तैर्योगैः सर्वद्रव्यस
मायोगः चूर्णीकृतः चूर्णीकृतः कूपे
प्रदातव्योदेयः ॥ अस्य गुणानाह ॥
कलुषं कटुकं लवणं विरसं सलिलं य
दि वा शुभगन्धि भवेत् तदनेन भवत्य
मलं सुरसं सुसुगन्धि गुणैरपरैश्च युत
म् ॥ यत्सलिलं जलं कलुषमनिर्मलं
सरसं स्यात् सुसुगन्धि शोभनगन्धि भ
वति तथा अपरैरन्यैर्गुणैर्युतं अ
कटुकालवणपरिणामकैः युतं स्यु
त् भवति ॥ अधुना नक्षत्राण्याह ॥
हस्तमघानुराधापुष्यधनिष्ठोत्तराणि
रोहिण्यः शतभिषगित्यारम्भे कूपानां
शस्यन्ते भगणाः ॥ हस्ता मघा अनुराधा
पुष्यः धनिष्ठा उत्तराश्च उत्तरफल्गु
न्युत्तराषाढोत्तरभद्रपदाश्चेति एता
नि तथा रोहिणी शतभिषक् इति

ओंवा।
टी।
४२५

424

प्राहेश्चवच्छेदार्थं अथंभगणेनत्वत्र
महः कुपाणामारम्भोप्यस्यते इष्यते
अधुनाप्रतिष्ठाविधानमाह ॥ कृत्वाव
प्राणस्यबलिवटवेनसकीलके सिता
स्याने जमेर्गन्धैर्धूपैः समभ्यर्च्यतिथा
वयेत्प्रथमम् ॥ वरुणास्थापयेत्तदेव
लिमुपहारेहत्वा विधाय वटवेनसकी
लकेच जमेः पुष्पैर्गन्धैर्गन्धद्रव्यैर्धूपै
र्गुग्गुलप्रभृतिभिः सम्यग्भ्यर्च्य प्रथमे
मोदोसिताख्याने सितप्रदेशेतिपापये
नित्रिवनेतस्थिरंस्थापयेदिति ॥ इतिमे
हिताविहितोद्यानोपवननाध्यायः पञ्चो
ष्ठाः ॥ ओंनमः सर्वाय अथहत्वाथ
वेदाध्यायोव्याख्यायते तत्रादावेवप्रयो
जनप्रदर्शनार्थमाह ॥ प्रान्तच्छाया
विनिर्मुक्ताः नमनोज्ञा जलाशयाः य
स्मादतोजलप्रान्तेषारामान्विनिवेशा
येत ॥ यस्मा जलाशयाः उदकधारा
वापीकूपतडागाः प्रान्तच्छायाविनिर्मु
क्ताः पर्यन्तच्छायाविरहिताः नमनोज्ञा
श्चिनह्लादकानेभवन्ति अतस्तस्माज्ज
लप्रान्तेषूदकपर्यन्तेषु आरामान्विशेषा
न्निवेशयेत् आरामान्तोद्यानानि
नः कदलवाटिकादयःस्थः ॥ अथतेत्र

मङ्गलमाह ॥ मृद्वीमृत्सर्वद्रव्याणां
हितानस्यांतिलान्वपेत् पुष्पितांस्तांश्च म
द्दीयात्कर्मप्रथमेभवः ॥ सर्वद्रव्या
णांमृद्वीमधुराकोमलाश्चरवनिर्हिता हि
ताविहशोभनेत्यर्थः तस्यांभूमौ प्रथमे
तिलान्वपेत् उप्यात् तांस्तिलान्पुष्पिता
न्सजातकुसुमान्मृद्रीयादुपमर्दयेत् तद्
वोभूमेः प्रथमंमोदोकर्मकुर्यात् ॥ तत्र
वकाणप्यः ध्रुवावीरुणमेघुकामान्पा
ण्डुमृत्तिकाः तत्रवाप्यामुक्षुभाद्रवास्वो
षधिफलाः प्रवाविनः ॥ अथानामेत्याख्या
तानाह ॥ अविघ्नशोकपुन्नागशिरीषाः
सप्रियङ्गवाः मङ्गल्याः पूर्वमारामेरोपनी
यागृहेषुवा ॥ अरिष्टः अशोकः पुन्नागः
शिरीषाएतेवृक्षविशेषाः किंभूताः सप्रि
यङ्गवः प्रियङ्गुवृक्षेणसहिताः मङ्गल्याः
प्रशस्ताः पूर्वंप्रथममारामेरोपनीयाः
गृहेषुवेश्मसुवारोपनीयाः ॥ तथाच
काश्यपः ॥ अशोकचम्पकारिष्टपुन्ना
गाश्चप्रियङ्गवः शिरीषोदुम्बरःश्रेष्ठाःपा
रिजातकमेवच ॥ एतेवृक्षाःशुभाज्ञेयाः
प्रथमंतांश्चरोपयेत् देवालयेतथोद्याने
गृहेषूपवनेषुचेति ॥ अधुनाकाण्डरो
प्यामेविधानमाह ॥ घृतेनमालोकेकद

बृ॰वा॰
टी॰
प२५
425

लीजम्बूलकुचदाडिमाः द्राक्षापालीव
ताश्चैवबीजपूरातिमुक्तकाः ॥ एतेद्रुमा
ःकाण्डरोप्यागोमयेनप्रलेपिताः मू
लोच्छेदेऽथवास्कन्धेरोपणीयापरन्ततः ॥
अशोकः कदलीजम्बूलकुचः दाडिमः
द्राक्षा मृद्वी कापाली न्यग्रोधः बीजपू
मातुलेङ्गः अतिमुक्तकः एतेपुंनामादयो
द्रुमाहृत्वा काण्डरोप्या काण्डशाखान्तान्
गोमयेनप्रलिप्यरोपयेत ततोनन्तरेप
रंपरकहमूलोच्छेदेअथवास्कन्धेरोपणीयः
अन्यहृतस्यमूलोच्छेदेकृत्वा तस्याच्छिन्न
मूलस्योपरिविजातीयोवृक्षोरोपणीयः
अथवास्कन्धादवादयवृक्षोच्छिन्ना तस्य
छिन्नस्कन्धीयेविजातीयोवृक्षोरोपणीयः
अथवास्कन्धादयादन्यवृक्षोच्छिन्ना तस्य
छिन्नस्कन्धीयेविजातीयोवृक्षोरोपणीयः
तत्रमृत्तिकाश्चैवदापयेदिति ॥ तथा
चकाश्यपः द्राक्षातिमुक्तकोजम्बूबीज
पूरकदाडिमाः कदलीबकुलाशोकाःका
ण्डरोप्याःप्ररोपयेत अन्येपिशाखिनोये
वपुच्छिन्नाफलिताः तथा गोमयेनप्रलि
प्ताश्चरोपणीयाविवृद्धये ॥ अथवृक्षा
णांकालनियमार्थमाह ॥ अजातशा
खान्शिशिरेजातशाखान्हिमागमे वर्षा

गमेचसुस्कन्धान्यथादिक्स्थान्प्ररोपयेत
अजातशाखान्सञ्जातलताकान्वृक्षा
न्शिशिरेमाघेफाल्गुनेचरोपयेत जात
शाखान्हिमागमेहेमन्तेमार्गशीर्षपौषे
चमासेरोपयेत सुस्कन्धान्महाशाखा
युक्तान्वर्षागमेप्रावृट्कालेश्रावणेभाद्रप
देवरोपयेत केचित्जातशाखायुक्ता
न्वर्षागमेचसुस्कन्धानितिपठन्ति यता
गमेवर्षाप्रारम्भेवर्षागतेमध्यभागइति
ताश्चयथादिक्स्थान् पूर्वमन्यस्थानस्था
स्ततरोयाःपूर्वादिगासीत्साप्यन्यत्ररोपि
तायितस्यपूर्वैवकार्या एवंसर्वासांदि
शामनुलोम्येनायम तथाचकाश्यपः
अजातशाखायेवृक्षाःशिशिरेतांश्चरोपये
त जातशाखाश्चहेमन्तेरोपनीयाविधा
नतः सुस्कन्धाःशाखिनोयेनप्रावृट्काले
विरोपयेत ॥ अन्यदप्याह ॥ घृतशी
रतिलक्षौद्रविडङ्गक्षीरगोमयैः आमू
लस्कन्धलिप्तानांसंक्रमणविरोपणम
घृतमाज्यं उशीरंप्रसिद्धं तिलाःक्षौद्रंमा
क्षिकं विडङ्गाः क्षीरंगोक्षीरं गोमयंशकृ
त एतैर्घृतादिभिरामूलस्कन्धलिप्तानां
मूलात्प्रभृतिशाखान्तेयावत्प्रभृतिलि
प्तानांवृक्षाणांसंक्रमणंविरोपणंसंक्रमणं

उ॰वा॰
टी॰
४२५

देशान्तरादत्वा अन्यदेशानीत्वादित्यर्थः
तथावकण्यपः हृतदोरंतथालोहेम
शोरनिलगोमयैः विडंगलेपनेमला
त्संक्रामणविरोपणम् संक्रामेरोपणे
प्रारभमित्यर्थः ॥ अथरोपणविधानमा
ह ॥ प्रविभज्यातरोः एजोत्कृत्वाल्लाना
नुलेपनैः रोपयेद्रोपितश्चैवपत्रैस्तैरेव
जायते प्राविः समाहितोभूत्वा तरोर्हे
तस्यस्नानानुलेपनैः स्नानेनानुलेपन
पूजामर्वोकृत्वाविधाय रोपयेहृतं प
थमनेनप्रकारेण रोपितस्तुतैरेवपत्रैः।
युक्तरोपितैस्तैस्सहजायते नपश्यति
अधुनारोपितानामेवविधानमाह ॥
सायंप्रातश्चवर्मतौशीतकालेदिनान्त
रे वर्षासुचभूवश्चोसेसेक्तव्यारोपितद्रु
माः रोपितद्रुमानांहद्ताणांवर्मतौ।
ग्रीष्मेसायंप्रातश्चसेक्तव्याः सायमपरा
ह्णे प्रातः पूर्वाह्णे शीतकालेहेमन्तेशि
शिरेवादिनान्तरेदिनेदिनमन्तरेमध्ये
कृत्वासेक्तव्याः वर्षासुचवर्षासमयेभू
वश्चोसेयदाशुष्यतितदातदासेक्तव्याः
अथानपजान्वृक्षानाह ॥ जम्बवेतस
वानीरकदम्बोदुम्बरार्जुनाः बीजपूरक
मृद्वीकालकुचाश्चसदाडिमाः ॥ वंजला

नक्तमालश्चतिलकःपनसस्तथा तिमि
राम्रातकश्चेतिषोडशानूपजास्मृताः ॥
जम्बूवेतसः वानीरः कदम्बः अर्जुनः
बीजपूरकोवातलेयः मृद्वीकाद्राक्षाल
कुचः पनसदाडिमादाडिमेनसहिताः व
ञ्जलः अनन्तमालश्च तिलकः पनसः
तेनैवप्रकारेणतिमिरः आम्रातकः च
केजायन्ते ॥ अथवृक्षाणांरोपितानांकिं
प्रमाणमन्तरंकार्यमित्येतत्प्रतिपादना
याह ॥ उत्तमेविंशतिहस्तामध्यमेषो
डशान्तरे स्थानात्स्थानात्मदेशाश्चोदत्त
रेद्वादशोस्मृतम् विंशतिहस्ताहृतस्य
समन्ततस्तउत्तमेप्रधाने यश्चान्तरे
षोडशहस्तान्तमध्यमे यदन्तरेद्वादश
हस्तानदवरेनिकृष्टमित्यर्थः एतदुक्तं
भवति येरोकोहृतोरोपितस्तस्माद्वि
शतिकेन्तरेषोडशकेद्वादशकेवाअन्य
द्रोपणीयमिति ॥ तथावकण्यपः
अन्तरेविंशतिहस्ताहृताणामुत्तमंस्मृ
तं मध्यमेषोडशोज्ञेयमधमेद्वादशोस्मृ
तमिति किंमितितेषामध्येअन्तरंक्रि
यतेइति तदेवाह ॥ अभ्यासजातास्त
रवः स्पृशन्तःपरस्परं मिश्रैर्मूलैश्चन
फलंसम्यग्ददतिपीडिताः ॥ येनवै

टीका
टी.
५२२

वृन्ताग्रभ्याम जाताः सेलिकर्षसंभृताः पत्र
रमन्योन्यसंस्पृष्टान्तोमिश्रश्च परस्परंसंल
ग्नैर्मूलैः पीडिता भवत्यतः सम्यक्वल्लेनय
ह्मान्तिन ददाति ॥ अथतेषां रोगत्वान्नमा
ह ॥ शीतवातातपैरोगो जायते पाण्डु
पत्रता अहृद्धिश्च प्रवालानां शाखाशोषो
रसस्रुतिः ॥ शीतेन वातेन तपेन च रोग
स्तेषां जायते उत्पद्यते तथा पाण्डुपत्रता
पर्णानां पाण्डुत्वं प्रवालानामंकुराणामह
द्धिः शाखानां शोषो वीरसता रसस्रुतिव
स्रुतिः स्रावः एतैश्चिह्नैर्लक्षणैर्ज्ञेयः इति
अथैतेषां चिकित्सितमाह ॥ चिकित्सित
मेषेतेषां शास्त्रेणादौ विशोधनं विडंगघृत
सेकाज्ञात्तेचयेत्क्षीरवारिणा ॥ अथानन्त
रमेतेषां वृक्षाणां चिकित्सितं भवति आदौ
प्रथमे शस्त्रेणावच्छादिविशोधनं कार्यं यदि
वर्णाल्लिन सवयवं न छुरिकया विकर्तयेत
विडंगः हृतमाज्यं पंकः कर्दमः एतैरेकी
कृतैर्वृक्षान् यत्नाल्लिप्सा कुर्यात ततः क्षीर
वारिणा क्षीरयुक्तेन जलेन सेचयेत् एवं
कृते नीरुजा भवति ॥ तथा च काश्यपः ॥
शाखाविटपपर्णेषु छायाया विहता श्चये
येपि पर्णापलैर्हीना रुक्ताः पर्णाश्च पाण्डुरैः
शीतोत्मृष्ठवातार्के मेलैर्वामिश्चतेरपि ॥

शाखिनो न भवेद्रोगो दिपानो लेखनेन
च चिकित्सा तेषु कर्तव्यायेन भूयः पुनर्न
वाः शोधयेत्प्रथमं शस्त्रैः प्रलेपयाद्येत्ततः
कर्दमेन विडंगैश्च घृतमिश्रं श्रलेपयेत्
क्षीरतोयेन सेकः स्याद्रोहणं सर्वशाखिना
मिति ॥ अथ फलानां चिकित्सितमाह
फलनाशे कुलत्थैश्च माषैर्मुद्गैस्तिलैर्यवैः
शृतैस्तुहृतशीतैः कथितैदेव पश्चाक्षीरे
पयः सीरेकर्त्तायेन पयसा फलानां पुष्पा
णां वाभिवृद्धये ॥ अथ हृद्यं प्रयोगमा
ह ॥ अविकाजलकस्य कचूर्णस्याढकं ति
लाढके सक्तुप्रस्थो जलद्रोणो गोमांसतु
लया सह ॥ अविकाजलेसप्तरात्रोषितै
रेतैः सेकः कार्यो वनस्पतेः वल्लीगुल्मलतानां
च फलपुष्पाय सर्वदा ॥ अविःअमिडोमे
षजातिः अजश्छागः आविकाजयोः शकृत्
तीव्रलचूर्णस्य द्वे आढके आविकरणस्या
ढकमजशकृच्चूर्णस्याढके आढके चतः
षष्टिः पलानि तिलानामाढके सक्तुप्रस्थः
षोडशपलानि जलस्य द्रोणः पलशतद्वयं
षट्पंचाशदधिकं एतत्सर्वं गोमांसतु
ला सह तुला पलशते [illegible] चियेवक्री
ललेविधात्माबलः [illegible] तेषुद्वी
द्वपालतार्धं सुवर्णमथ षोडश पलले

उ॰वा॰
टी॰
४२८

428

श्वतमिल्लसर्वौनिष्कउच्यते वनफलो
पऊडवःप्रस्थःस्यात्स्रुतछये श्राठकस्य
वतछ्रुस्याद्रोणस्तचतवाठकः माणि
कातचतद्रोणः खारीस्यातस्रुतछये त
लापलप्राते द्वेयःभारास्याद्दिशाततुला
पृथक्दश्रेषुसंख्येवचादेष्वदिगुणाभवे
तइति एवंतन्मध्यगोमांसस्यगोयिशात
स्यतलादेयात्पलशतमित्यर्थः एतेस्स
र्वैर्विकोक्षैत्तेस्समदाचौघितेस्समाहमषि
तैर्वनस्पतेहदस्यवल्लीतोलतानोफला
नोपुष्पाणांवाभिवृद्धयेहद्यर्थेसर्वदास
र्वकालमेकःकार्यः एतस्माणामेकस्य
वृक्षस्यानेनानुमानेणबहूनांकार्यमिति
तथाचकाश्यपः अजाविकानांद्वौप्रस्थौ
प्राहस्रुणस्यकारयेत तिलानामाढकं
दद्यात्सक्तूनांप्रस्थमेवच गोमांसवतमे
कोस्याद्धेमार्थेसलिलस्यच समाहारमापि
तैरेतैस्तकेदद्याहनस्पतेः सर्वेषांफलपु
ष्पयोर्षांवृद्धिकरंइति ॥ अधुना
बीजानोवापनविधानमाह ॥ वासवा
णिदशाद्रधभावितंबीजमाज्ययुतहस्त
योजितं गोमयेनवहुशोविहतितंक्रोड
मार्गपिशितैस्तथूपितम ॥ मांसस्क
रवसासमन्वितंरोपितंचपरिकर्मिताव

नौ दीरसंयुतजलावसेचितंजायतेकु
सुममेवतत ॥ यस्यकस्यचिद्वृक्षस्यबी
जं[illegible]शावासराणिदशदिनानिदुग्धभावितं
दीघेणाभिक्तंकार्यं कीदृशमाज्ययुतहस्त
योजितं आज्ययुतेनघृताभ्यक्तेनकरेण
कौभनेपृथक्कार्यं एवंप्रत्यहंकर्मका
र्य यावद्दशादिनानि ततोगोमयेनगो
शकृतावहुशोबहुत्वाराविहतितंमर्दि
तं क्रोडस्सकरःमृगोहरिणःक्रोडश्चेदैक्रो
ड मृगस्यदेमार्गं क्रोडमार्गपिशितैर्मांसै
धूपितं भागडान्तःस्थधूपयेत ततोमांसे
नामिषेणसूकरमयावराहमज्जयासम
न्वितंसमायुक्तं परिकर्मितायामवनौप्र
मौरोपितं परिकर्मितानिलवापनेन त
तःदीरसंयुतेनजलेनोदकेनावसेचितं
वमेनहीजमेवेहाते कुसुमसंयुक्तंपुष्पसं
युतमेवजायतेउत्पद्यते ॥ अधुनाति
न्तिडीविधानमाह ॥ तिन्तिडीत्यपिकरो
तिवल्लरीव्रीहिमाषतिलचूर्णसक्तुभिः
पूतिमांससहितैश्चसेचिता धूपिताचस
ततंहरिद्रया ॥ अपिप्राहःसम्भावनायां
तिन्तिडीत्यपिवल्लरीकरोति अभिनवांकु
रान्संजयते यतस्त्वाम्रतिकठिनाकारैः
व्रीहिमाषतिलचूर्णसक्तुभिः व्रीहयोः

ऊँबा॰
तटी॰
५२८

पूगालिवृक्षौः माषचूर्णैस्तिलचूर्णसक्तु।
मिश्रकीटशैः प्रतिमासमहितैः सिञ्चनमो
मयुते पतैश्च सवितां सिक्तो मूलनेसर्व।
कालेहरिद्वायापिधूपिते पतैर्लभवति
तिलिडिवीजब्रीहिचूर्णमाषचूर्णतिल।
चूर्णसक्तुभिर्वेकीकृतैः प्रतिमासमहितैः
सिक्तैः क्रमाद्धरिद्रया धूपयेत् वल्लीका।
रोति अपिशाहादन्यबीजस्य वल्लीकर।
णकस्सन्देहइति ॥ अधुना कपित्थबीज
रोपणविधानमाह ॥ कपित्थवल्लीकर
णायमूलान्यास्फोटधात्रीवधराशिका
नां पलाशानीवेतससर्ववल्लीप्रणामा।
तिमुक्तैस्सहितमष्टमूली ॥ दीवेमूतेवा
प्यनयासप्तीनेनालाशानेस्याप्यकपि
त्थबीजं दिने दिने शोषनमर्कपादैर्मासे
विधिःक्लोचनतेनाधिरोप्यम् ॥ हस्ताय
तेनद्विगुणनाभीरेखाना वटेस्रोतजला
वपूर्णे पृष्ठप्रदर्थमधुसर्पिषातेप्रलो
पयेत्स्समवितेन ॥ चूर्णीकृतैर्मांष
तिलैर्यवैश्च प्रपूरयेन्मृत्तिकया लवैः
मत्स्यामिषाभस्स हितोवहन्याया वज्रेन
तेसमुयापातेनत ॥ नमेवबीजवल्ली
लायोमत्स्याम्भसोमांसजलेश्च सिक्तम्
वल्लीभवत्याशुशुभप्रवालाविस्तापनी

नप्रउमयात्ततोति ॥ कपित्थवल्लीकरणौ।
येति कपित्थबीजस्य वल्लीकरणाय वल्लीज
ननार्थेमूलान्येतानि केषामास्फोटधा।
त्रीवधराशिकानां आस्फोटधात्रीवा तारीश्रा
मलकीवधःस्तनःवाशिका ग्रमिडाणवा
नुर्णाचनार्थेमूलानितथावेतनसोहं।
तःवेतसवृत्तवल्लीव्रततिसमूलापला।
शीपर्णायुक्ता एवमेवसर्ववल्लीप्रणामाय
स्निडाकेचित्रिहदिक्तन्ति अतिमुक्तःस्य
न्दनकःएषांमूलैःसहिताअष्टमूलीभव
ति अष्टानांमूलानांसमाहारोष्टमूली
दीवेहनेश्रुति अनयाष्टमूल्यासहदीवे
हतेवथितेततःसप्तीतहतेतन्मध्येकपि
त्थबीजेतालाशानेस्याप्यतालाहस्तशाहः
पतावन्तंकालेस्थाप्य ततोरहीयात
अनन्तरमर्कपादैः सर्यरश्मिभिः शोषते
कार्यं एवंदिनेदिनेयावन्मासंतावत्प्रतिदिना
ति तावदेवविधिः ततोनन्तरमधिरोप्य
रोपणीयं हस्तायतमिति अवटंगर्ते
हस्तायतं हस्तप्रमाणमायामं तस्मिन्नतः
हस्तहस्तेन द्विगुणगम्भीरे हस्तद्वितय
गम्भीरेतण्णाभतंताला नास्त्रोतेन क
थितेनजलेन दीतोदकेनावपूर्णितेकमा
ततस्तेशोषयेत् ततःपुष्पकसाग्निनाप्रद

उ॰वा॰
ट॰टी॰
४३०

430

हेत पछेदयेच्च मधुमाक्षिकेन सर्पिषा
हृतेन च भस्मसमन्वितेन भस्मयुक्तेन प्र
लेपयेत् लिम्पेत् चूर्णीकृतैर्विति ततो
माषतिलयवैश्चूर्णीकृतैः संचूर्णितैः एव
येत्तमवटेस्मजिक यान्तरंध्यवयमर्थः मृदे
गुलकनुछमात्रे प्रपयित्वा ततो माषादिभि
प्रपयेत् ततस्तेमत्स्यामिषाम्भः साहितेव
हन्यात् मत्स्यामिषेणतत्स्यमांसेन वा
ह्नै यदम्भोजलेनेन हितेन दवटेहन्यात्
नःस्तोदयेत् यावत्तद्वटेयनत्वेकाठिन्य
सम्पायानतेप्रामे नममिति ततस्तव
लवेगुलानामाधमहृदवीजसमेवापिते
मत्स्यायुक्तेन जलेन मांसजलैर्मांसयुक्तैर्व
दकास्तिक्तैसेचिते आफ्रादिप्रमेव पुष्टभप्र
वालाशोभनपल्लवावलीभवति सम्पद्य
ते कीरपुष्पीविस्मापनी विस्मयजननी मेउ
पमाधावेमाहरतीतिआह्लादयति अथा
न्येषांचोपायमाह ॥ पूतमोंकोठसम्भ
तफलकल्केन भाविते पतनैलेन वाबी
जेश्लेष्मातकफलेन वा पिते करकोपि
प्रेश्लदितत्वणजन्मके फलभावान्विताः
पूगाख्याभवतीति किमद्भुते ॥ अंकोठेह
दःतन्लेभनफलकल्केन तन्मूलस्य यः
कल्कोनैव भावो विजलारूपेन यस्य

कस्य विहृदस्य बीजे पूतप्रः पूतवाभा
वितस्मिन् पतनैलेन वा अंकोटफल
तैलेन पूतपुष्पा भाविता प्रदेवबीजे श्लेष्म
तकहृदफलेन वा पूतपुष्पाभाविते त
स्य कल्केन तैलेन वा तस्य वा पिते कर्को
मिश्रमृदिकरका अपूतानियानखेनोमि
श्रावयामनस्या वापितमभेतबीजे त
त्वणजन्मके तस्मिन्नेव त्वणेमहूर्ते तम
न्तास्मिन्नेव जायते पूगाबालतापलभावा
विना फलान्येव जायते आनताविनता
वा भवतीति किमद्भुते किमाश्चर्यं फला
न्येव भावातेनान्विता अवष्टमेव भव
तीत्यर्थः ॥ अथ श्लेष्मातकरोपणमा
ह ॥ श्लेष्मातकस्य बीजानि निष्फली
कृत्य भावयेत्सा नः अंकोलविजलाभि
च्छायायां सप्तकृत्वेवम् माहिषगोमय
पिष्टान्यस्य करीषवतानि निष्फलीकृ
त्य कात्रिमतसमपास ततो कोलफला
तो प्रावि जलाः पिच्छलाश्राप लाभिः
अंकोलविजलाभिश्छायायां भवेत् एव
मनेन प्रकारेण सप्तकृत्वः सप्तवारान्
भावयेत् अंकोलविजलाद्भिर्भावयि
त्वा कायायां शोषयेत् सप्तवारान्यवत्
ततस्तानि बीजानि निक्षिप्य माहिष ।

जोधा·
वाटी·
४२१

गोमयेन प्रक्षालितानि शिल्पानि निर्ले
पा ततोऽस्य महिषस्य करीषेण गोमयेना
पूरितानि बीजानि निक्षिप्य संस्थाप्य
त तत्र तावत्स्थाप्यानि भाण्डानि वप
तानि यावत्करकजलेन पूर्णानि ।
वतिकरकाजलेनाप्लावितानि तानीषे
तया पुष्पाणि यथा पुष्पस्थाने कुसुमानि ।
वापितानि विरूढानि वसन्तफलकराणि
भवन्ति एकेनैवाङ्कफलानीत्यर्थः
अथ वृन्दारोपणेन तथान्याह ध्रुवमृ
दुमूलविशाखागुरुभं श्रवणस्तथाश्वि
नी हस्त उक्तानि दिव्यदृग्भिः पादपसं
रोपणे भानि ॥ ध्रुवाण्युत्तरारोहिणी चेति
मृदूनि अनुराधाचित्रामृगशिरोरेव
त्यश्चेति मृदूनि मूले विशाखा गुरुभं
तिष्यं श्रवणं तथा अश्विनीनक्षत्रं ह
स्तं एतानि नक्षत्राणि पादपानां वृक्षा
णां रोपणे वपनकर्मणि दिव्यदृष्टि ।
दिव्या सूक्ष्मार्थदर्शिनी दृष्टिर्येषां दिव्य
दृग्भिर्मुनयो गर्गादयस्तैः कृत्वा निकथि
तानि के विख्यातानि प्रशस्तानीति
पठन्ति ॥ इति मेहिनाविवृतौ वृक्षा
युर्वेदो नामाध्याय एकपञ्चाशः ॥
ॐ नमः सूर्याय ॥ अथ प्रासादलक्षणं

व्याख्यायते तत्रादावेव प्रयोजनप्रदर्श
नार्थमाह ॥ कृत्वा प्रभूतं सलिलमारा
मान्विनिवेश्य च देवतायतनं कुर्याद्यशो
धर्माभिवृद्धये ॥ प्रभूतं पर्याप्तं सलिलं
जलं कृत्वा तत्रारामान्नन्दनवाटिकान्वि
निवेश्य यशोधर्माभिवृद्धये यशः
कीर्तिर्धर्मस्तयोरभिवृद्ध्यर्थं देवतायतनं कु
र्यात् निदध्यात् अत्रैव प्रयोजनार्थमाह ॥ २
इष्टापूर्तेन लभ्यन्ते ये लोकास्तान् बुभूषता
देवानामालयः कार्यो द्वयमप्यत्र दृश्यते
इष्टं यज्ञादिकं पूर्तं वापीकूपतडागादिकं
तथा चोक्तं इष्टं यज्ञेषु यद्दानं ततोऽन्यत्पूर्त
मिष्यते इष्टाभिः पशुबन्धैश्चातुर्मास्यैर्य
जेद्द्विजः अग्निष्टोमादिभिर्यज्ञैर्यो यजेत स
इष्टवान् वापीकूपतडागादिदेवतायत
नानि च अन्नप्रदामार्यैः पूर्तमित्यभिधीयते
इष्टापूर्तेन ये लोकाः पुण्यस्थानानि लभ्यन्ते
प्राप्यन्ते तान् विभूषता भवितुमिच्छता प्रा
प्तुमिच्छतेत्यर्थः देवानां सुराणामाल
यः कार्यः स्वं देवानां कर्तव्यमित्यर्थः
यतो यद्देवालये द्वयमपि दृश्यते इष्टापू
र्तं च यत्फलं तद्दृश्यते प्राप्यत इत्यर्थः
तथा च कश्यपः इष्टापूर्तादिभिर्यज्ञैर्याव
लभन्ति मानवाः अग्निष्टोमादियज्ञभि

गोवा
टी
४३२

432

हृयत्प्रकीर्तितं वापीकूपतडागादिषु
तेमायतनानीव सर्वास्थितिसदाकुर्या
त्तदा तत्र तत्संनिहितं देवानामालयका
योहयमप्यत्र सम्भवतीति कीदृशेषु स्थाने
षु सत्वरा स्वल्पइत्याह ॥ सलिलोद्यानयु
क्तेषु कृतेषु कृतकेषु च स्थानेषु तेषु सानि
ध्यमत्रागच्छन्तिदेवताः ॥ सलिलयुक्ते
षु जलसंयुतेषु उद्यानयुक्तेषूपवनसहि
तेषु च स्थानेषु कृतेषु श्रष्टनकेषु स्वयं
निष्पन्नेषु पत्तनेषु स्थानेषु देवतास्सानि
ध्यं सान्निहित्यमुपगच्छन्त्यायान्ति ॥
श्रमेषु कीदृशेष्वित्याह ॥ स्वच्छनालि
नीछन्ननिर्मलवारिष्विषु हेलांमादि
मकल्हारवीथीविमलवारिषु हेमकार
ण्डवक्रौञ्चचक्रवाकविराजिषु पर्यन्त
विपुलच्छायाविश्रान्तजलवारिषु प
वविधेषु नरस्नित्यं सर्वकालं देवतादे
वविशेषा रमन्तिक्रीडन्ति कीदृशीषु न
लिनीछन्ननिर्मलवारिविराजिषु नलिनी
पद्मिनी संसेवितकूजत्तेन पक्षिन्या न प
चेना निर्मलानि तात्तनाव विषमयासूर्यं
कतायेषु हंसः पक्षिविशेषलक्ष्मा मोर्व
दौहंसालाम्यामादिमोर्हवेप्रवितोयो
मौकल्हारपुष्पविशेषस्साहितोत्पलल

स्यातेषणामयथावीथीमार्गस्तत्रयाहिम
लेनिर्मलेवारिजलेयेषु हंसः कारण्डवः
क्रौञ्चः चक्रवाकः एते सर्वेपक्षि
विशेषाः तेषां यच्छायायास्तामयच्छाया
सविश्रान्ताजलवारिणो जलप्रवाहि
नोयेषु सरस्सुतेषु नित्यं देवतारमन्ते
श्रन्यकीदृशीष्वित्याह ॥ क्रौञ्चकाञ्ची
कलापाश्चकलहंसकलस्वनाः नद्य
स्तोयांशुकायत्रशफरीकृतमेखलाः ।
पुलिनाभ्युन्नतोरस्या हंसहासाश्च निम्न
गाः फुल्लनीरुहमोन्नताःसेवन्ते मश्रोणि
मण्डलाः ॥ यत्र यस्मिन्स्थाने एवं वि
धा नद्यस्सरितस्तत्र नित्यं देवतारमन्ते
कीदृश्यः क्रौञ्चः पक्षिविशेषस्तएव म
शब्दमानाकाञ्चीकलापारशनाविर्लया
यासां कलहंसाराजहंसास्तेषां यः का
लेमधुरस्वरः सएवस्वनः शब्दः सम्भाष
णं यासां तोयं जलं तदेवांशुकं सम्भारं या
सां शफर्यः मत्स्यमत्स्यस्ता एव कृता मे
खलायाभिः मेखलायावस्त्रस्योपरि व
ध्यते नीवीति लोके प्रसिद्धा तथावनी
विनाग्रेण नार्यं जघनस्थलस्यवासे इ
तिपल्लती रेतियत्र हृष्टेर्निम्नगा नद्यः
तत्र नित्यं देवतारमन्ते फुल्लाः पुष्पिताः

तीरेषूपान्तेषुयेद्रुमाःफुल्लास्तएवोत्तंसाः
कर्णपूराणिमुण्डमालावायासां संग
मोद्वयोर्नद्योर्मेलकस्तएवश्रोणिमण्ड
लंजघनस्थलंयासां पुलिनेषुतीरेषुये
अभ्युन्नताउच्चाःप्रदेशास्तएवोरस्याउर
स्थितमुन्नतंयासां हंसाःसितविशेषाः
ताएवशुभ्राहासोहसनंयासां तास्त
थाभूतास्तासुदेवतारमन्तइति ॥ अन्य
त्रापिस्थानेषुदेवतारमन्तइत्याह
वनोपान्तनदीशैलनिर्झरोपान्तभूमिषु
रमन्तेदेवतानित्यंपुरेषूद्यानवत्सु ॥
वनोपान्तेषुवनोपकण्ठेषु उपान्तशब्दः
प्रत्येकमभिसम्बध्यते नदीषुसमीपे शैलेषु
पर्वतेषुनिर्झरोपान्तभूमिषु निर्झरा
प्रपातपानीयेषुतदुपान्तनदीप्रस्र
तीनांसमीपासन्नभूमिषुनियतेवर
तिस्रवन्तीतिनिर्झरः तेषुनित्यंसर्वकाले
देवतारमन्तेपुरेषुनगरेषु उद्यानवत्सु
येषूद्यानानिउपवनानिविद्यन्ते तेषु
नित्यंरमन्तइति ॥ तथाचकाश्यपः
हरितोज्ज्वलतोयाश्चवाप्याःपद्मादिभिर्वृ
ताः वनोपवनमालिन्योनित्यमुत्फु
ल्लितद्रुमाः हंसकारण्डवाकीर्णाःकोकि
लालापनादिताः सद्भक्तजनसम्पन्न

द्रिःशोभितविभियुताः तत्रैवदेवारतियान्ति
सान्निध्यानित्यमेवस्थिताः ॥ अधुनाप्रतिष्ठा
कारणेभूमिगुणानाह ॥ भूमयोब्राह्म
णादीनांयाःप्रोक्तावास्तुकर्मणि ताए
वैतेषांस्वस्थानेदेवतायतनेष्वपि ॥ ब्राह्म
णादीनां ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्राणां
याभूमयोवास्तुकर्मणिप्रोक्ताःकथिताः
तद्यथा सितरक्तपीतकृष्णाविप्रादीनांप्र
शस्ते भूमिर्गन्धश्चभवति यस्याघृतद
धिरान्नमद्यसमः क्रमशःकषायबहु
ताःदूर्वाकाशहताक्रमेणमहीअनवर्णे
हृदिकरी मधुरकषायाम्लकटुकाचैषां
विप्रादीनांतापवभूमयोदेवतागृहेष्वपि
प्रशस्तेष्यन्तइति ॥ अधुनादेवताग
हेवास्तुपुरुषपदाणोद्धारप्रविभागेनाह
चतुःषष्टिपदंकार्यंदेवतायतनेसदा ॥ द्वा
रंचमध्यमंतस्मिन्समदिक्स्थंप्रशस्यते ॥
सदासर्वस्मिन्कालेदेवतायतनेसुरगृहे
चतुःषष्टिपदंकार्यं । अष्टाष्टकमथैवेतिए
वमेवप्रदर्शितं तस्मिन्देवतायतनेनम
ध्यमंद्वारंमध्यवर्तिनंसमदिक्स्थंसमायां
दिशियथातिष्ठति तथाप्रशस्यतेइष्यते
अथप्रसादानांविधानमाह ॥ योविस्तरो
भवेत्तस्यद्विगुणातत्समुन्नतिः उच्छ्रायात्

गौवा॰
वाटी॰
५३८

स्तृतीयेणांशेन तत्स्यात्कटिःस्तनः विस्तार
यं भवेद्गर्भो भित्तयोन्यास्तस्मन्ततः गर्भपा
देन विस्तीर्णं द्वारं द्विगुणमुच्छ्रितम् ॥ उच्छ्रा
यात्पादविस्तीर्णं पाणालान्त उडुम्बरः वि
स्तारपादप्रतिमेवाङ्कं स्यात्पाणालयोस्तनम्
त्रिपञ्चसप्तनवभिःपाणालाभिस्तत्प्रशस्यते
अधःपाणालावत्तांगे प्रतीहारौ निवेशयेत
पूर्णघटं गल्पविहगश्रीवृक्षस्वस्तिकैर्घटैः
मिथुनैःपत्रवल्लीभिःप्रथमेश्चापशोभयेत् ।
द्वारमानाष्टभागोना प्रतिमा स्यात्सपिण्डिका
द्वौ भागौ प्रतिमा तत्र तृतीयेणांशपिण्डिका
यो विस्तार इति तस्य देवगृहस्य यो विस्तारो
विष्कम्भो भवेत्तस्मात् द्विगुणविस्ताराद्द्विगु
णमुन्नति उच्छ्राये भवति यथा मेरुप्रासाद
स्याष्टाविंशद्धस्ता विस्तारा विस्ताराद्द्विगुणाः
सप्तनतिः वत्सप्राविस्तारः उच्छ्रायाय।
स्तृतीयेंशास्तृतीयभागेनेन तल्यं तस्या
देवगृहस्य कटिस्तनो ज्ञेया यथा मेरोस्तृते
ष्टाविंहस्ता उच्छ्राय तस्यास्त्रिभाग एकविंश
तिहस्ताः अष्टावङ्गुलानि अनेन प्रमाणेन
कटिर्भवति सोपानैः परियन्तो देवगृह
स्यप्राग्भस्तत्कटिरुच्यते विस्तारार्धमि
ति देवगृहस्यो विस्तारः उक्तः तदर्द्धं गर्भो
भवति यथा मेरोर्हस्ता द्वात्रिंश विस्तारः

तदर्थे षोडशत्रनेन प्रमाणेन मेरोर्गर्भः अ
न्यास्तस्मन्ततः तस्मादुदितभित्तये भवन्ति
हस्तमात्रे प्रमाणाय मवोत्स्रदित्यानाहितेर्थं
पयित्वा शेषे हस्तत्रये भित्तिपट्ट ब्रह्मयात ग
र्भस्य यःपादस्तत्पर्यायेण मानेन द्वारविवि
स्तीर्णं द्वारं भवति यथा मेरोर्गर्भः षोडशा
हस्ताः तस्य चतुर्भागश्चत्वारो हस्ताः एषद्वा
रस्य विस्तारः विस्ताराद् द्विगुणमुच्छ्रितं कार्यं
एवमष्टौ हस्ता मेरुद्वारस्योच्छ्रायादिति द्वार
स्य य उच्छ्राय तस्य यः पादश्चतुर्भागस्तेन माने
न विस्तीर्णं पाणालाद्वारिका कार्या यथा मे
रुद्वारस्योच्छ्रायोष्टौ हस्ताः तस्य चतुर्भागो द्वौ
हस्तौ एष पाणालाया विस्तारः तत्तु उडम्बरः
तद्वन्नैव प्रकारेणोडुम्बरः कार्यः पाणालायो
रूपरियत्काष्ठं दीयते तच्चाधस्तादुडुम्बरा
विति केचित्पठन्ति विस्तारपादप्रमिति
पाणालाया यो विस्तारस्तस्य यः पादश्चतुर्भाग
स्तत्प्रमितेन तल्यं पाणालायोर्बाहुल्यं घनत्वं स्त
नमके यथा मेरुद्वार पाणालाविस्तारो द्वौ ह
स्तौ विस्तारपादो द्वादशाङ्गुलानि एतत् घन
त्वं त्रिपञ्चसप्तनवभिरिति तद्वारे त्रिभिः
पञ्चभिः सप्तभिर्नवभिश्च पाणालाभिर्द्वारि
काभिःप्रशस्यते इष्यते पाणालाविस्तारस्त्रि
भिर्येदि न पूर्यन्ते तदा पञ्चभिरपि न पूर्यन्ते

तदासमभिनेहर्यतेनदानवमिहरणीय
इति॥ शाखयोर्योध्वललेवत्तभागः तुर्यो
शाखाविस्तरतोहारौनान्दिदण्डदिकोनि
वेशयेत्कारयेत् । शेषभागत्रयेमंगल्यवि
हंगैमंगल्यवल्लिःपत्रिभिर्हंसकारण्डवच
क्रवाकजीवजीवकप्रभृतिभिःश्रीहदैः
स्वस्तिकैश्रीरुक्षविशेषैः स्वस्तिकस्यवास्तुनः
सदृशोर्ध्वटैः। कलशैःमिथुनैःपत्रवल्लीभिः
पत्रलताभिः प्रथमेगात्रेशोपशोभयेच्छा
खामुत्पादयेत् द्वारमानस्यभागेनेति द्वार
स्यहीनेप्रमाणमङ्गुष्ठस्यस्योष्टभागो
योद्धोशकेनद्वारेप्रमाणहीनाप्रतिमाची
सपिण्डिकार्धेनसहिताकार्या । तत्रद्वौभागौ
प्रतिमाकार्या तृतीयेशक्तितृतीयेभागा पि
ण्डिकार्धेदिकाकार्येति यथामेरुप्रसाद
स्यद्वारोङ्गुष्ठाशेहस्तः अस्याष्टभागएको
हस्तः अनेनद्वारमानेसमहस्तापततस्यपि
ण्डिकायाःप्रतिमायस्यप्रमाणं अस्यान्द्रा
वाहृयेचत्वारोहस्ताःषोडशांगुलानिच
एततृतीयेभागेहस्तद्वयमष्टांगुला।
नियततिपिण्डिकायाःप्रमाणमिति एवं
सर्वप्रासादेषुज्ञेयं ॥ तथाचकश्यपः शुभ
तुलारप्रासादाकर्तव्याःशुभलक्षणाः
नानाधानाभिनीवाश्रसमदिक्स्वसवि

न्मा

ताः चतुःषष्ठिकोष्टकानामभ्यंतरवि
न्यसेत् द्वारंचमध्यमेअष्टसमदिक्स्थप्रश
स्यते विस्तारद्विगुणोत्सेधःकटिवेशेतत्तो
यके विस्तारार्धेनरुभोभित्तयोस्यात्तथा
त्ते गर्भाश्चतुर्थभागेचद्वारेतद्विगुणो।
च्छ्रितं द्वारेशाखाचतुर्भागेविस्ताराःशा
खयोस्मृतः उदुम्बरस्तथैवोक्तःप्रावामा
नोद्भवितस्ततः चतुर्थपादमानेनशाखे
येअप्रकीर्तिते एकशाखेत्रिशाखेवाप
ञ्चसप्तनवापिवा द्वारकालत्रशाखतोद
र्भियैप्रकाशकाः शाखाचतुर्थभागेन।
प्रतीहारौतुकारयेत् प्रथमेविहंगैश्चैव
जीवजीवजलोद्भवैः श्रीहंसस्वस्तिकैःपमे
हंसैश्चैवमनोरमैः पत्रान्तेजलाशयैर्ग्रा
हैर्वनायिकादिभिः देवसपिण्डिकस्या
प्यद्वारसोपानादिनप्रभे द्वौभागौप्रति
माकार्यातृतीयेचैवपिण्डिका स्वपनेशे
षिभागेचवामपार्श्वेविधीयते निर्माल्यं
चनिवेद्यचबलिपूजासमार्जने ॥ अथ
नाप्रसादानोनामान्याह ॥ मेरुमन्दर
कैलासविमानच्छन्दनन्दनाः समुद्गप
द्मगरुडनन्दिवर्धनकुञ्जराः गुहराजोवृ
षोहंसःसर्वतोभद्रकोघटः सिंहवृत्तच
तुष्कोणषोडशाष्टाश्रयस्तथा इत्येते विंशति

ऊँवा॰
राटी॰
४३८

प्रोक्ताः प्रासादास्तंत्रयामया यथोक्तान्ता
क्रमेणैव लक्षणानि वदाम्यतः ॥ मेर्वाद्या
यथाक्रमेण विंशतिः संज्ञाः प्रासादानां
मेरुः मन्दरः कैलासः विमानच्छन्दः न
न्दनः समुद्गः पद्मः गरुडः नन्दिवर्धनः
कुंजरः गुहराजः वृषः हंसः सर्वतोभद्र
कः घटः सिंहः वृत्तः चतुष्कोणः षोडशाश्रि
अष्टाश्रि इत्येवं प्रकारा एते विंशतिः प्रासा
दामयामंत्रयानाप्रोक्ताः कथिताः अतो
स्मादनन्तरं यथोक्तानुक्रमेण यथैवानु
क्रमेणोक्ताः कथिताः तेनैवानुक्रमेण ल
क्षणानि वदामि कथयामि इति तत्रादा
वेव मेरुप्रासादस्य लक्षणमाह ॥ तत्र
उश्रिर्मेरुर्द्वादशभौमो विचित्रकुहरान्वि
द्वारैर्युतश्चतुर्भिर्द्वात्रिंशद्धस्तविस्तीर्णः
तत्र तस्मिन्प्रासादलक्षणे मेरुनामप्रा
सादः षडश्रिः षडश्रयः कोणा यस्य प्रा
दशभौमाः उपर्युपरि द्वादशभूमिका भ
वन्ति इत्यर्थः विचित्रकुहरः विचित्राना
नाकाराः कुहराः अभ्यन्तरगवाक्षा यत्र
वन्ति चतुर्भिर्द्वारैर्युक्ता वनस्पृदिव्
तस्मिन्द्वाराणि भवन्ति द्वात्रिंशद्धस्तवि
स्तीर्णो विष्कम्भ अर्थादेव चतुःषष्टिह
स्तोच्छ्रयः तथा च कश्यपः द्वात्रिंश

द्धस्तविस्तीर्णो चतुर्द्वारैः षडश्रिके भूमिका
स्तत्र कर्तव्या विचित्रकुहरान्विताः द्वाद
शोपर्युपरि यावत्तेनाप्रेस्तसमान्विताः प्रा
सादो मेरुः संज्ञः स्यान्निर्दिष्टो विश्वकर्मणा
अथ मन्दरकैलासयोर्लक्षणमाह ॥ वि
शद्धस्तायामो दशभौमे मन्दरः शिखरयु
क्तः कैलासोपि शिखरवर्तनष्टाविंशोष्टभौ
मश्च ॥ तत्र षडश्रित्वेन सर्वत्रानुवर्तते
नन्दनलक्षणं यावत् मेरुसंज्ञः प्रासाद
स्त्रिंशद्धस्तविस्तीर्णो विष्कम्भात् षष्टिहस्त
सोच्छ्रयः षडश्रिश्च दशभूमाभूमिकाभिर्युतः
शिखरैरपि समायुतः तथा च कश्यपः
मन्दरः शिखरैर्युक्तः षडश्रिर्दशभूमिकः
त्रिंशद्धस्तविस्तीर्णः प्रासादोयं द्वितीय
कः कैलासोपीति अपिशब्दः तस्यावता
यो कैलासोपि षडश्रिः शिखरास्त्रिखरैर्वै
युक्तः अष्टाविंशद्धस्तविस्तीर्णो विष्कम्भा
त् षट्पञ्चाशद्धस्तोच्छ्रयः अष्टभौमः अ
ष्टाभिर्भूमिकाभिर्युक्तः ॥ तथा च कश्यपः
अष्टभौमश्च कैलासो हस्ताष्टविंशतिस्ततः
षडश्रिः शिखरोपेतः प्रासादस्तु तृतीयकः ॥
अथ विमाननन्दनयोर्लक्षणमाह ॥ जा
लगवाक्षकयुक्तो विमानसंज्ञस्त्रिसमका
यामः नन्दन इति षड्भौमो द्वात्रिंशत्षोड।

जेवा·
ताटी·
४१२

पाण्डयुतः ॥ विमानस्तुद्देन्नःषडश्रिः
जालगवाक्षयुतः जालकोपलक्षितैः
गवाक्षैरेकस्य भूमिकाभिर्युक्तः त्रिसप्तका
यामो विष्कम्भेनैकविंशतिहस्तः आया
मोदैर्घ्यं अर्थादेवद्वाविंशतिहस्तास्त
स्योच्छ्रये अष्टभूमिकस्य तथाचकश्यपः
गवाक्षजालसंयुक्तो विमानस्त्वेकविंशतिः
षडश्रिरष्टभौमश्च प्रासादस्याश्चतर्थकः
नन्दन इति नन्दनसंज्ञःषडश्रिःषड्भौम
श्च षड्भूमिकाभिर्युक्तो द्वात्रिंशद्धस्ताविस्तारे
ष्कम्भान विस्तीर्णः वतःषड्हस्ताम्
मेच्छ्रये षोडशभिरण्डैर्युक्तः अण्डःप्रासा
दस्योपरि भवति तथाचकश्यपः नन्द
नस्तु षडश्रिःस्याद्द्वात्रिंशद्धस्तविस्तृतः ष
ड्भौमः षोडशाण्डस्तु प्रासादः पञ्चमो मतः
अथ वृत्तपद्मयोर्लक्षणमाह वृत्तस्समु
द्गनामा पद्मः पद्माकृतिश्च कः अष्टौ शृङ्गे
नैकेन भवेदेकैव भूमिकास्य ॥ समु
द्गनामा वृत्तः परिवर्तुलः समुद्गकाकारः
पद्मः पद्माकृतिः कमलाकारोष्टाभिर्दलै
र्युक्तः एतौ द्वावपि प्रासादौ अष्टौ यामा
अष्टहस्ता विस्तीर्णौ विष्कम्भान षोडश
हस्तास्तयोरोच्छ्रये शृङ्गेन नैकेन भवेत्स्या
त् एकेन शृङ्गेणैकेनाण्डेनोपलक्षितौ ।

द्वावप्येतौ तस्यैव प्रासादद्वयस्यैकैव भू
मिका भवति तथाचकश्यपः वर्तुलस्तु
समुद्गः स्यात् पद्मः पद्माकृतिस्तथा हस्ता
ष्टकं तु विस्तीर्णौ भूमिका शृङ्गभूषिता ॥
अथ गरुडनन्दिवर्धनयोर्लक्षणमाह
गरुडाकृतिश्च गरुडो नन्दीति च षट्चतुष्क
विस्तीर्णः कार्यस्तु सप्तभौमो विभूषितोऽण्डै
स्त्रिंशता ॥ गरुडसंज्ञो गरुडाकृतिर्गरु
डाकारः पक्षपुच्छयुक्तः नन्दीति च षट्
चतुःसप्तश्चये नन्दिवर्धनसंज्ञश्च गरुडाका
रएव किन्तु पक्षपुच्छयुतः नन्दीति वहि
तः षट्चतुष्काश्चतुर्विंशद्धस्ताविस्तीर्णः अष्ट
चत्वारिंशद्धस्तास्तस्योच्छ्रये तथा सप्तभिर्भू
मिकाभिर्युक्तः अण्डानां विंशत्या भूषितो
लक्षितो गरुडो नन्दिवर्धनश्च तथाचक
श्यपः गरुडो गरुडाकारः पक्षपुच्छविभू
षितः नन्दी नन्दाकृतिर्ज्ञेयः पक्षादिरहि
तः पुनः करणैः षट्चतुष्काच्च विस्तीर्णौ स
प्तभूमिकौ द्वादशाभिर्युक्ताण्डैर्भूषितौ का
र्येतौ ॥ अथ कुञ्जरगुहराजयोर्लक्ष
णमाह ॥ कुञ्जर इति गजपृष्ठो षोडशह
स्तःसमन्ततोमूलात गुहराजःषोडशक
स्त्रिचन्द्रशाला भवेद्वलभी ॥ कुञ्जरसंज्ञो
गजपृष्ठः हस्तिपृष्ठाकारः षोडशहस्ताः

ठं·वा·
टी·
४३८
438

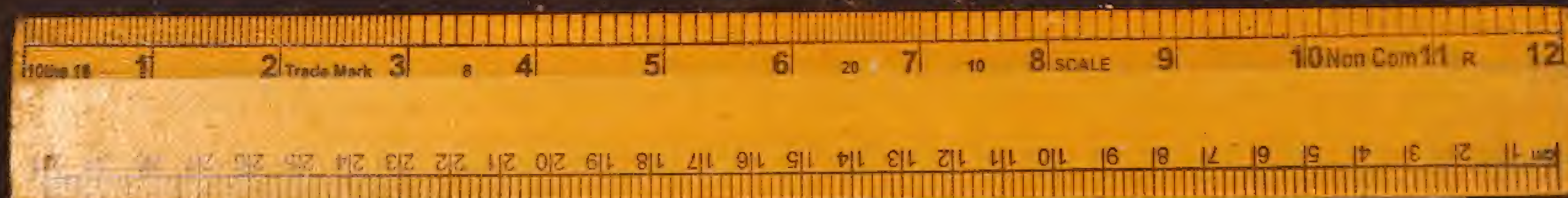
समन्ततोमलात् मलात्षोडशहस्तस्य।
मन्ततश्चतुर्दिक्षुषोडशहस्तविष्कम्भः।
अन्येषांपादःषोडशहस्तास्तावितोमला
त् एवंद्वात्रिंशद्धस्तास्तस्योच्चं उच्छ्रितो
गजाकारएकभूगुहराजोगुहाकारःषोड
शाकःषोडशैकहस्तविस्तीर्णो द्वात्रिंशद्ध
स्तास्तस्योच्चं एकभूमिकश्चश्चनयोर्द्धं
योरपिवलभीकूटैस्त्रिभिश्चशालाभवेत्
स्यात् तिसृभिश्चन्द्रशालिकाभियुक्तोऽत्यर्थः
तथाचकश्यपः ऊर्जरोगजपृष्ठोदोहस्ता
ष्टोडशविस्तृतः गुहराजोगुहाकारोवि
ष्कम्भोषोडशस्मृतः चन्द्रशालावलभी
त्रयेकार्यामृपलक्षणा दशैकादश
श्रोतोप्रासादौद्वौप्रकीर्तितौ ॥ अथुनावृ
षहंसघटानांलक्षणमाह ॥ वृषएक
भूमिशृंगोद्वादशहस्ताःसमन्ततोवृत्तः
हंसोहंसाकारोघटोघटंसःकलशरूपः
वृषसंज्ञएकभूमिशृंगः एकयाभूमिक
यैकेनशृंगेनाशिखरेणयुक्तः द्वादशहस्त
विस्तीर्णाविष्कम्भात् चतुर्विंशतिहस्तात्
स्योच्चं समन्ततस्सर्वासुदिक्षुवृत्तःपरि
वर्तुलः एकभूमिकश्च हंसोहंसाकारोहे
मसदृशः पञ्चपत्तपक्षयुक्तः द्वादशह
स्तविस्तीर्णः चतुर्विंशतिहस्तास्तस्योच्चम्

एकभूमिकश्चघटसंज्ञःकलशरूपःकल
शाकारः अष्टहस्तविस्तीर्णोविष्कम्भात्
षोडशहस्तास्तस्योच्चम् एकभूमिकश्चस
र्वेषांवैकशृंगः तथाचकश्यपः वृषेद्वाद
शहस्तस्समवृत्तैकभूमिकः शृंगेनैकेन
संयुक्तःपत्तपुच्छाग्रलेपतः घटःकलश
रूपस्तविस्तीर्णोष्टकरःस्मृतः ॥ अथुना
सर्वतोभद्रस्यलक्षणमाह ॥ द्वारैश्चतस्र
भिर्वहुशिखरोभवतिसर्वतोभद्रः वहुरु
चिरचन्द्रशालाषड्विंशःपञ्चभौमश्च ॥ स
र्वतोभद्रसंज्ञःप्रासादश्चतुर्भिर्द्वारैर्युक्तः च
तसृष्वपिदिक्षुतस्मिन्द्वाराणिभवन्तीत्यर्थः
वहुशिखरोभवति वहूनिप्रभूतानितस्मि
ञ्छिखराणिभवन्ति वहुरुचिरचन्द्रशाला
वहीभिःप्रभूताभिःरुचिराभिःसशोभना
भिश्चन्द्रशालाभिर्युक्तः षड्विंशत्यङ्गुलाति
हस्ताविस्तीर्णोविष्कम्भात् अर्थादेवद्वाप
ञ्चाशद्धस्तास्तस्योच्चं पञ्चभौमः पञ्चभिः
भूमिकाभिर्युक्तःचतुरस्रः तथाचकश्यपः
शिखरैर्वहुभिर्युक्तःचतुर्द्वारविभूषितः रु
चिरैश्चन्द्रशालैश्चवहुभिःपरिवारितः चतुर
स्रःपञ्चभौमद्वात्रिंशद्धस्तविस्तृतः सर्वतो
भद्रउक्तःप्रासादेदशपञ्चमः ॥ अथसिं
हकर्णचतुष्कोणषोडशदशश्रोणीलक्षण

गेवा:
दादी:
५६४

माह ॥ सिंहस्सिंहाक्रान्तो द्वादशकोणो
ष्टहस्तविस्तीर्णः वन्नाकेजनरूपायञ्चोड
शहस्तवत्रस्रः ॥ सिंहसंज्ञसिंहाक्रा
न्तः सिंहालंकृतो द्वादशकोणो द्वादशाश्रिः
अष्टहस्तविस्तीर्णः सर्वपञ्चहस्तवत्तकोण
षोडशाद्दशाश्रिसंज्ञस्तदशाष्टनयः हस्तःप
विवर्तलः वत्तकोणः षोडशाश्रिः षोडश
कोणः अष्टाश्रिः वृत्तकोणः एतेऽष्टजनरू
पास्सान्धकारा इत्यर्थः बाह्यप्रकाशपक्षेषु
वप्रविधानि अथमर्थः देवप्रासादस्यमानि
हृष्टस्तत्त्वपि दिक्षु भित्तीः कृत्वा प्रासाद
स्य पश्चिमभागे द्वारं कार्यं तास्मभित्तयश्चोर्ध्व
भागे तथा छेदनीया यथा प्रासादोऽन्धकार
वर्जितो न दृष्टव्याः तत्र बहिर्द्वारस्य विष्ण
प्रासादस्य वामभागे नागन्धपुरतः प्रासाद
स्य द्वारं कार्यं तत्र मणिमयी प्रतिमा तत्का
र्या तत्र प्रकाशमुत्पद्यते एते सर्वे एवैकभू
मिकाः कार्याः एकाण्डश्चतुरस्रः पुनः भू
म्याण्डयुतः कार्यः पञ्चभिर्भूमिसंयुतः ॥
तथा वकस्पपः सिंहः सिंहैः समाक्रान्तः को
णो द्वादशाभिर्युतः विष्कम्भादष्टहस्तः स्यादे
कारस्यवभूमिका हस्तैष्टाहतिः कार्याः
सेन्दुस्तत्पालपाये साधकाबालसर्वेते
भूमिकैकासमाहृतः एकाण्डभूषिताः सर्वे

पञ्चभिश्चतस्रकः ॥ अथमयविश्वकर्म
णोर्मतेन भूमिकाप्रमाणमाह ॥ भूमिका
ङ्गुलमानेन मयस्याष्टान्नवपाते सार्धहस्त
त्रयेचैवकथितेविश्वकर्मणा ॥ मयस्यम
तेनाष्टान्नवेपातमङ्गुलानोभूमिकामानेप्र
तमष्टानवेस्मृते अङ्गुलानामिति विश्वक
र्मणा सार्धहस्तत्रयेभूमिकानां कथितम
ते चतुरशीत्यङ्गुलानीत्यर्थः ॥ तथा च
विश्वकर्मणा चतुर्भिरधिकाशीतिरङ्गुला
नां तु भूमिकेति ॥ अत्रापि परमतेनैकवा
क्यतो दर्शयितुमाह ॥ प्राकृत्यपतयश्चा
त्रमेत्रमेकं विपश्चितः कपोतपालिसंयुक्ता
न्त्यागच्छन्ति तत्पतां ॥ अत्रास्मिन्नर्थे वि
पश्चितः पण्डिताः स्थपतयो वर्धकिनः प्रति
ष्ठातेत्रज्ञा मयविश्वकर्मणोरेकमतं प्राङ्ग
भेन्नवन्तः विश्वकर्मणो मतेन यावन्तः
प्रमाणहीना भूमयः ताः कपोतपालिसं
युक्ता मयमतेन तुल्यतां गच्छन्ति समतां
यान्ति कपोतपालिग्रहणेन वहितानिर्ग
तानि सिंहमस्तकानि काष्ठानुच्यन्ते तथा चो
क्तं कपोतपालिध्रुवते विटंकेच वदन्त्यतः
तथा वक्तेत्यन्तरे पठ्यते कपोतपालिबहि
र्गमानं चतुरशीतिकं भूमिकानां महतया
प्रातमष्टान्नवेस्मृते अङ्गुलानां मतसाम्येन

सेवा°
वटी°
५५०
550

भिकाख्यप्रकीर्तितम् एवं तत्स्यत्तमभवतीति
अथोपसंहारार्थमाह ॥ प्रासादलक्षणमि
दं कथितं समासाद्गर्गेण यद्विरचितं तदि
हास्ति सर्वं मन्वादिभिर्विरचितानि यानि पृ
थूनि तत्संस्पर्शमिति मयात्र कृतोऽधि
कारः ॥ इदं मया प्रासादलक्षणं समासात (सा)
संक्षेपात्कथितमुक्तं यच्च प्रासादलक्षणं ग
र्गेण मुनिना विरचितं कृतं तत्सर्वमिह वा
प्रोथमिहास्मिन्नास्ति विद्यते यानि च पृथू
नि विस्तीर्णानि मन्वादिभिर्मनुवसिष्ठप्रभृ
नग्नजिद्भिर्विरचितानि कृतानि प्रासादलक्ष
णानि तानि प्रतिमायाहारमानाहभावो
नेत्यादिसलक्षणलक्षणया संस्पर्शनयाधि
कारः कृतः प्रासादलक्षणं कृतमित्यर्थः
अथवा तत्संस्पर्शानि सर्वाणि लक्षणा
नि प्रतिसंस्पर्शान्यवास्पर्शान्मयात्राधिकारः
कृत इति ॥ इति भट्टोत्पलविरचितायां सं
हिताविवृतौ प्रासादलक्षणं नामाध्यायो
द्वापञ्चाशः ॥ ॐ नमः सूर्याय ॥ अथ
वज्रलेपलक्षणं व्याख्यायते तत्रादावेव
प्रथमं वज्रलेपमाह ॥ आमं तिन्दुकमामं
कपित्थकं पुष्पमपि च शाल्मल्याः बीजानि
सल्लकीनां धन्वनवल्कं वचा चेति एतैस्स
लिलद्रोणः क्वाथयितव्योऽष्टभागशेषश्च

अवतार्योऽस्य च कल्क इष्टैरेतैः समनुयोज्यः
श्रीवासकरसगुग्गुलभल्लातककुन्दुरूक
सर्जरसैः अतसीबिल्वैश्च युतः कल्कोऽयं व
ज्रलेपाख्यः ॥ तिन्दुकं तिन्दुकफलं आम
मपक्वं कपित्थकं कपित्थकफलमाममेव
शाल्मल्याः शाल्मलिवृक्षस्य च पुष्पं सल्ल
कीनां सल्लकीवृक्षाणां बीजं धन्वनवल्कः
धन्वनवृक्षस्य वल्कलं वचा चेत्येवं प्र
कारः एतैः इष्टैः सह सलिलद्रोणः क्वाथ
यितव्यः द्रोणः पलशतद्वयं षट्पञ्चा
शदधिकं यावदष्टभागावशेषो भवति
द्वात्रिंशत्पलान्यवशेषाण्यन्त इत्यर्थः ततो
ऽष्टभागावशेषः अवतार्योऽवतारणीयोऽग्ने
रित्यर्थः अस्य चाष्टभागशेषस्य एतैर्द्रव्यैः
वक्ष्यमाणैः कल्कं चूर्णं समनुयोज्यो दात।
व्यः तच्चूर्णं तेन युक्तः कार्य इत्यर्थः कैरित्याह
श्रीवासकेति श्रीवासवासकः प्रसिद्धो वृ।
क्षनिर्यासः रसो बोलः गुग्गुलः प्रसिद्धः भल्ला
तकं प्रसिद्धमेव कुन्दुरूको देवदारुवृक्षनि
र्यासः सर्जरसः सर्जवृक्षनिर्यास एव तैल
प्या अतसी प्रसिद्धा बिल्वं श्रीफलं एतैश्च
युतस्समवेतः अयं कल्को वज्रलेपाख्यः
वज्रलेप इत्याख्या नाम यस्य अथास्य गुणा
नाह ॥ प्रासादहर्म्यवलभीलिङ्गप्रति

ज्यो॰
टी॰
३४१

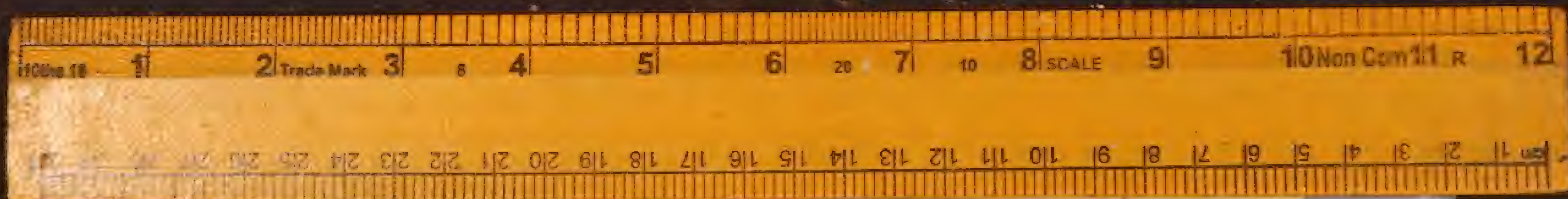
मासुकुड्यकूपेषु सन्तप्तो दातव्यो वर्षसह
स्रायुतस्थायी ॥ प्रासादो देवप्रासादः
हर्म्यं गृहं वलभी वातायनं लिङ्गं शिव
लिङ्गं प्रतिमार्चा एतासु तथा कुड्येषु
दकाधारेषु सन्तप्तोऽग्नितप्तो दातव्यो देयः
वर्षसहस्रायुतस्थायी भवति वर्षाणाम
हस्रायुतेन वर्षकोटिरित्यर्थः ॥ अन्य
द्वज्रलेपमाह ॥ लाक्षाकुन्दुरुगुग्गुलुगृह
धूमकपित्थबिल्वमध्यानि नागफलानि
म्बतिन्दुकमदनफलमधूकमञ्जिष्ठाः स
र्जरसमामलकानि चेति कल्कः कृतो द्विती
योऽयं वज्राख्यः प्रथमगुणोऽयमपि तेष्वेव
कार्येषु ॥ लाक्षा प्रसिद्धा तरुनिर्यासः
कुन्दुरुर्देवदारुतरुनिर्यासः गुग्गुलप्रसि
द्धः बिल्वमध्ये एतानि तथा नागफलं नि
म्बः प्रसिद्धः तिन्दुकस्तिन्दुकफलं केचि
न्नागफलापलतिन्दुके मदनेफलेति पठ
न्ति नागफलापले तिन्दुकफले मधूकफ
लं मञ्जिष्ठा प्रसिद्धा सर्जरसः सर्जवृक्ष
निर्यासः रसो बोलः आमलकं धात्रीफलं
एतानि चेत्येवंप्रकारो द्वितीयः कल्कः कृतो
वज्राख्यो वज्रलेपसंज्ञकः प्रथमगुणो पूर्वोक्त
गुणैः एतैः सलिलद्रोणः क्वाथयित्वाष्ट
भागशेषश्चेति तदा सन्तप्तो दातव्य इति

अयमपि वज्रलेपस्तेष्वेव प्रासादेषु कार्यः।
प्रासादादिषु स च वर्षसहस्रायुतस्थायी
भवति ॥ अन्यदप्याह ॥ गोमहिषाज
विषाणैः खररोमा महिषचर्मगव्यैश्च
निम्बकपित्थरसैः सह वज्रतलो नामक
ल्कोऽन्यः ॥ गोमहिषौ प्रसिद्धौ अजः
छागः एतेषां सर्वेषां विषाणाः प्रसिद्धः
एषां सर्वेषां विषाणानि शृङ्गाणि तैस्तथा
खररोमाणि गर्दभलोमभिः महिषचर्म
गव्यं च सह निम्बः कपित्थफलं रसो बोलः
एतैः सहान्यः कल्कः प्राग्वत्कृतः एतैः स
लिलद्रोणः क्वाथितव्योऽष्टभागशेषश्चेत्या
दि वज्रतलो नाम अयमपि प्रथमगुणैः
तेष्वेव कार्येष्विति ॥ अन्यदप्याह ॥ अ
ष्टौ सीसकभागाः कांसस्य द्वौ तु रीतिकाभा
गः मया कथितो योगो यं विज्ञेयो वज्र
संघातः ॥ सीसस्याष्टौ भागाः अंशाः कां
सस्य द्वौ भागौ रीतिकाभाग एकः अयं
योगो वज्रसंघातो नाम मया कथितो म
याऽत्र विज्ञेयो ज्ञातव्यः अयमपि प्रथम
गुणो लेपेष्वेव कार्येष्विति अस्य प्रमाणानु
मानेन तावद्विकल्पतो ज्ञाता अन्ये सम
मात्राकार्याः इत्यागमः तथा च यमः
सेवत्स्याष्टौ सीसभागाः कांसस्य द्वौ तथा

उँवा·
तटी·
५८२
442

वैकः दीतिकायास्तमस्तमोवज्ञाख्यःपवि
कीर्तितइति ॥ इतिश्रीभट्टोत्पलविरचि
तायांवज्रलेपलक्षणंनामाध्यायस्त्रिप
ञ्चाशः ॥ ॐनमस्सूर्याय ॥ अथप्र
तिमालक्षणंव्याख्यायते तत्रादौविवप
रमाणुप्रमाणार्थमाह ॥ जालान्तरगे
भानौयदणुतरंदर्शनेरजोयाति तद्विद्या
त्परमाणुप्रथमंतद्धिप्रमाणानाम ॥
भानावादित्येजालान्तरगेगवाक्षस्यजा
लमध्यवर्तिनियद्रश्मिपतितेणुतरंसूक्ष्म
तरंदर्शनंयातिदृष्टिप्रथममायाति त
त्परमाणुंनामप्रमाणंविद्याज्जानीयात
हियस्मात प्रमाणानांसर्वेषांतत्प्रथम
मायेप्रमाणंपरमाणुसंज्ञम अथपर
माणोर्ज्ञायते अंगुलप्रमाणज्ञानमाह
परमाणुरजोवालाग्रलिक्षायूकायवांगु
लंचेति अष्टगुणानियथोत्तरंमेंगुलमे
कंभवतिसंख्या ॥ एतानिपरमाणवं
दीनियथोत्तरमष्टगुणान्यंगुलमेकंभ
वति तद्यथा अष्टभिःपरमाणुभिरजो
भवति अष्टभीरजोभिर्वालाग्रं अष्टभि
र्वालाग्रैर्लिक्षा अष्टभीर्लिक्षाभिर्यूका अ
ष्टभिर्यूकाभिर्यवः अष्टभिर्यवैरंगुलम
एवंयथोत्तरंपरमाण्वादीन्यष्टगुणान्यंगु

लाष्टगुणान्यंगुलेसंख्याभवति तथाच
जालान्तरगतेभानौयत्सूक्ष्मंदृश्यतेरजः
तस्यत्रिंशत्प्रमाणानोपरमाणुंप्रवदन्ते
तस्मादजःकचाग्रंचलिक्षायूकायवांगुलं
क्रमादष्टगुणंज्ञेयंजिनसंख्यांगुलैःकरः
अथसमस्तायाःप्रतिष्ठायाःप्रमाणमाह
देवागारद्वारस्याष्टांशोहीनस्ययस्तृती
यः तत्पिण्डिकाप्रमाणंप्रतिमातद्द्विगुण
परिमाणा ॥ देवागारेदेवगृहेयद्द्वारंत
स्यउच्छ्रायस्तस्ययोष्टांशोष्टभागस्तेनहीं
नस्ययस्तृतीयभागः तत्पिण्डिकाप्रमा
णंपीठिकापरिमाणं तद्द्विगुणपरिमा
णाप्रतिमार्चाभवति ॥ अथप्रतिमाया
अवयवप्रमाणमाह ॥ स्वैरंगुलप्रमाणै
र्द्वादशविस्तीर्णमायतंचमुखं नग्नजिते
चतुर्दशदैर्घ्येणद्राविडंकथितम ॥ यस्मा
त्काष्ठात्पाषाणादिकाद्वाप्रतिमाक्रियते
तदैर्घ्यंपीठप्रमाणेनविवर्जितंद्वादशवि
भक्तंकृत्वा तत्रैकोभागोनवधाकार्यः
सोंगुलसंज्ञोभवति यस्मादष्टाधिकम
ंगुलशतंप्रतिमाप्रमाणंवदन्ति स्वैरंगु
लप्रमाणैरिति प्रतिमायाःस्वकीयैरं
गुलप्रमाणैर्मुखंवदनंद्वादशांगुलानिवि
स्तीर्णंमुखंकथितंदैर्घ्येणचतुर्दशांगुलानि

एतद्द्रविडद्रविडदेशमाने तथावन्तुप्रजित
विस्तीर्णं द्वादशम्मुखं देर्घेण च वक्तदेशांग
लानि तथाकार्यं तन्मानेद्रविडे स्वन्तमि ।
ति ॥ अन्यदप्याह नासाललाटचिबुक
ग्रीवाश्चतुरंगुला तथाकर्णौ द्वावङ्गुलीव
हनुनी चिबुकं वद्व्यङ्गुले विस्तृतम् ॥ नासा
चतुरंगुला देर्घेण कार्यं ललाटं मुखशृङ्गं
चतुरंगुलादीर्घा तथाकर्णौ ग्रीवा च चतुरे
गुलौ दीर्घमेव चिबुकं चतुरंगुलमेव चिबु
कग्रहणेन नासायाः चतुरंगुले भागेऽव्य
ते ग्रीवा चतुरंगुलादीर्घा तथाकर्णौ श्रो
त्रावचतुरंगुलादीर्घौ हनुनी द्वे द्व्यंगुलीव
विस्तृते मुखबन्धौ हनुनी चिबुकं च द्व्यंगुले
विस्तृते विस्तीर्णं कार्यं चिबुकशब्देनात्र
मुखस्याधोभाग उच्यते ॥ अन्यदप्याह ॥
अष्टाङ्गुले ललाटं विस्तारात्व्यङ्गुले परे शङ्खौ ॥
चतुरंगुलौ तु शङ्खौ कर्णौ तद्व्यंगुलौ पृथुलौ
ललाटं विस्तारादष्टांगुलं तस्मात्परे भागे
द्व्यंगुलौ द्व्यंगुलप्रमाणौ शङ्खौ का
र्यौ ललाटान्ततः कार्यौ इत्यर्थः कर्णौ च
चतुरंगुलौ पृथुलौ विस्तीर्णौ कार्यौ ॥ अ
न्यदप्याह ॥ कर्णोपान्तः कार्योर्ध पञ्चमे
षु समेन सूत्रेण कर्णः स्रोतः सकसारके
चनेत्र प्रबन्धसमम् ॥ कर्णस्योपान्तः

समीपः अर्धपञ्चमसेगुले यस्मिन्भागेमा
र्धानि चत्वार्यंगुलानि नेत्रान्ताद्वभ्यन्तस्मिन
सूत्रसमेन सूत्रेण मध्येन कर्णोपान्तः का।
र्यः कर्णाग्रमित्यर्थः कर्णस्रोतः कर्णच्छिद्रं
सकसारकेव कर्णस्रोतः समीपो नेत्रे शोभा
नः तमेत्र प्रबन्धते नेत्रप्रबन्धशब्देन प्रक
षिकोच्यते तत्समेन तुल्यं कार्यमंगुलप्र
माणमित्यर्थः ॥ अन्यदप्याह ॥ चतुरे।
गुले वसिष्ठः कथयति नेत्रान्तकर्णयोर्वि
वे अन्तरंगुलप्रमाणस्तस्यार्धे नाम वोऽहस्त
वसिष्ठमुनि नेत्रे पुकर्णयोर्विवरमन्तरं च
तुरंगुलं कथयति ॥ तथाचवसिष्ठः ॥
कर्णनेत्रान्तयोश्चान्तद्वियाच्चतुरंगुलम् ।
अर्धवोहप्रमाणेन तस्यार्धेनाङ्गरेण तु ॥
तस्यार्धे नार्धवोहस्यार्धेनार्धांगुलविस्तीर्णः
कार्य इत्यर्थः ॥ अन्यदप्याह ॥ अर्धांगुले
तेषो श्वापकेच चतुरंगुलयुते कार्यं विपुले
तत्सार्धमेगुलमथ्यामेद्व्यंगुलेव्यासमम् ॥ तो
श्चा अर्धांगुले विस्तीर्णकार्या वर्क्षेच चतुरंगु
ले विस्तीर्णकार्यं तथासार्धमेगुले विपुले
विस्तीर्णकार्यं यश्चयच्चवामे मविकासिते
व्यामेविकासिते पुनरपि सिंहादेद्व्यंगुले
विस्तीर्णकार्यम् ॥ अन्यदप्याह ॥ घेग
ततलोनासापुटे च नासापुटाग्रतोऽर्ध्या।

ऊँवा॰
तटी
पृ४५

स्यार्धांगुलमङ्गुष्ठायमंगुलमनवं वार्धो:
नासापुटोर्द्धांगुलतस्यार्द्धकुलप्रमाणोका
यौ तथा नासापुटाग्रतोऽर्द्धकुलतुल्यैव
ह्रेयाज्ज्ञातव्या नासायार्द्धकुलमङ्गुष्ठाया।
ऽोष्ठेस्याद्भवेत अधोग्लत्रयोर्द्वयोर्मध्ये
वतरकुलप्रमाणे भवत्येतदनुक्तमपित्ज्ञा
यते ॥ अन्यदप्याह ॥ अर्द्धकुलमितोत्त
कोष्ठो हेतेचेतत्त्रिभागिकाताल हन्वाव।
पञ्चो प्रोनेत्रविकासांगुले भवति ॥ अत
केप्रोनपुटोर्द्धांगुलमितेर्द्धांगुलप्रमाणः
हेमंगुलेनयनेनेत्रे तत्त्रिभागिकाताल
अंगुलद्वयत्रिभागिकातालनेत्रमध्ये
त्तोभावाः हन्वावामध्यवर्तिनीऊमारी अं
गुलद्वयपञ्चोषः नेत्रविकासेनयनवै।
पुल्यमंगुलंभवति ॥ अन्यदप्याह ॥ प
र्यन्तान्त्यर्यन्तोदप्रोभ्रूवोर्धांगुलेभ्रुवोरेखा
भ्रूमध्ये द्व्यंगुलके भृदैर्घ्येणांगुलचतुष्कम।
भ्रूवोः पर्यन्तात्पर्यन्तो दशांगुलानि प्रमाणे
वामभ्रूपर्यन्तात् दक्षिणभ्रूपर्यन्तं यावद्दशां
गुलानि भ्रूवोर्लेखा भ्रूलेखा अर्धांगुलवि
स्तीर्णा भ्रूमध्ये भ्रूवोर्ये द्व्यंगुलके द्व्यंगुल
प्रमाणविस्तीर्णकार्यम भृदैर्घ्येणातेनोग
लवतुष्ककार्यमिति ॥ अथान्यत ॥ का
र्यान्तके प्रोरेखा भ्रूवदसमांगुलार्धविस्तीर्णा

नेत्रान्तकरवीरकमुपत्न्यमेदंगुलप्रमितम ॥
केशरेखाललाटोपरिभ्रूवदसमाग्रूवस्त्रका
र्यातत्स्या दशांगुलप्रमाणावेत्यर्थः अंगु।
लार्धविस्तीर्णा नेत्रान्तवदत्पर्यन्तकरवी
रकमसवकेतिप्रसिद्धम ॥ अथान्यत ॥ द्वा
त्रिंशान्परिणाहाश्चतुर्दशायमतोंगुलानिशि
रः द्वादशाविश्वकर्मणोहृष्पन्तेविंशतिरहृष्पा ॥
रिणोद्वात्रिंशादंगुलानिशिरः परिणाहात्का
र्यं चतुर्दशांगुलान्यायामतोविष्कम्भात्
विश्वकर्मणापुनर्द्वादशांगुलानिदृश्यन्ते।
विंशतिरहृष्पाः पश्चिमभागस्यांगुलानो
कायागतानिभवन्ति ॥ अथान्यत ॥ आ
स्यंसाकेशान्तिचये षोडशोदैर्घ्येणानग्रामि।
त्योक्ते ग्रीवादशाविस्तीर्णापरिणाहाद्विंश
तिसैका ॥ तत्रानित्याक्तोप्रतिमालक्ष
णे आस्यमुखंसकेशान्तिचये केशरेखया
सहितं षोडशांगुलानिमुखदीर्घं चतुर्दशां
गुलानिकेशरेखाद्व्यंगुलेएवं षोडशान
त्यानग्राजित द्व्यंगुलाकेशरेखिवमुखस्या
ष्टाउशांगुलमिति ग्रीवापिरोधदशां
गुलानिविस्तीर्णकार्या विंशतिसैकावि
शतिः परिणाहम ॥ अन्यदप्याह ॥ क
ण्ठाद्वादशहृदयंहृदयानाभीचतन्प्रमा
णेन द्वादशांगुलान्येतनाभीमध्यान्मे।

जैवा॰
टी॰
४४५

ष्ठान्तं वलितमध्यंवयावत् तत्तुल्येनतस्मै
वान्तंकथितंद्वादशांगुलानीत्यर्थः अथान्य
त ॥ ऊरूवांगुलमानेअन्तर्येताविंशतिल
या जंघेजानुकपिअन्तरांगुलेवपादौव
तन्तुल्यो ॥ ऊरूदीर्घावत्कुलमानेअन्तर्युता
विंशतिअन्तविंशत्यंगुलानि तथाजंघेव
त्विंशतिरेवदीर्घाजानुकपिस्थवत्तवत्तु।
लेप्रमाणेकार्यंयवलोकेवकुलिकेतिप्रा
स्तिद्वियोदोवततुल्यानतस्मैगुल्फादारभ्या
धोभागअन्तरंगुलःकार्यः ॥ अन्यदप्याह
द्वादशादीर्घौवटरपृथुतयावपादौत्रिकाय।
तांगुष्ठौ पञ्चांगुलपरिणाहौप्रदेशिनीअं
गुलदीर्घौ ॥ पादौवरणोपायस्याग्रारभ्या
गुष्ठमूलेयावद्वादशांगुलानिदीर्घौकार्यौ
पृथुतयाविस्तारेणषडंगुलानि अङ्गुष्ठौ
त्रिकायततौ त्र्यंगुलानिदीर्घौकार्यौ
अन्यदप्याह ॥ अष्टोपाष्टाङ्गनाङ्गनाःपा
दांगुल्याक्रमेणकर्तव्याः सवत्रभोगमंगु
लत्रिथांगुष्ठकस्मात्तः शेषाकिलोंगु
ल्यः क्रमेणपरिपाट्या अष्टाष्टेनाष्टांशेना
ङ्गुलाःकर्तव्याः प्रदेशिनृतोमध्यमाः अष्टां
शोनकार्याः अंगुष्ठस्योत्सेधउच्छ्रायस्तत्र
त्रभागमंगुलमङ्गःकथितः शेषांगुला
नामाष्टांशानामंगुष्ठप्रमाणात्प्रमाणोक्तं

यम ॥ अन्यदप्याह ॥ अंगुष्ठनखःकथितः
अन्तर्थभागेनमंगुलेतज्ज्ञैः शेषनखाना
मंगुलेक्रमात्किंचिद्धीनेवा ॥ तज्ज्ञैःप्रति।
मालक्षणज्ञैरंगुष्ठनखअन्तर्थभागेनम
ङ्गुलेकथितः शेषानामंगुलिनखानाम।
र्धांगुलप्रमाणे अथवाक्रमात्परिपाट्या
किंचिद्धीनेसर्वांगुलप्रमाणेकार्यं अथाश्ले
भाजायतइति अन्यदप्याह जंघाग्रपरि
णाहनअन्तर्दशोक्तविस्तारात्त्व मध्येत
समविपुलापरिणाहात्रिगुणितानाम ॥
जंघाग्रेजंघापर्यन्ते वत्तदशांगुलानिपरि
णाहतोक्तःकथितः विस्तारात्पंचांगुलानि
जंघामध्येमध्यभागेसप्तांगुलानिविपुला
निविस्तीर्णानिपरिणाहात्समस्त्रिगुणिताः ए
कविंशत्यंगुलानीत्यर्थः ॥ अन्यदप्याह
अष्टौतजानुमध्येवैपुल्येअष्टकान्तपरि
णाहः विपुलौवत्तदशोरुमध्येद्विगुणाअ
नन्तविधिः ॥ जानुमध्ये अष्टाअंगुलानिवै
पुल्यंपृथुत्वं अष्टकेवत्तविंशत्यंगुलानि।
परिणाहः ऊरुमध्येमध्यभागेवत्तदशांगु
लानिभवन्ति ॥ अन्यदप्याह कटिरष्टा
दशाविपुलाःवत्वारिंशाअन्तर्भोगअ वत्त
अत्वारिंशद्गुलानिनाभीवेधेन ॥ गं।
भीरत्वणप्रमाणेनवैपुल्येनवांगुलमेकं

जैवा।
टी।
४४५

भवति ॥ अन्यदप्याह ॥ चत्वारिंशद्विपु
ताना मौ मध्येन मध्यपरिणाहः स्तनयोः
षोडशवान्तरमर्धकल्पषडंगुलकेनाभौ ॥
मध्येन मध्यभागे परिणाहश्चत्वारिंशद्वि
युताद्वाचत्वारिंशदंगुलानि स्तनयोर्द्वयो
रन्तरे मध्ये षोडशांगुलानि स्तनयोरूर्ध्वं तिर्य
क्कृत्वा षडंगुलके षडंगुलप्रमाणे कल्प्य।
कार्ये ॥ अन्यदप्याह ॥ अष्टाविंशो द्वाद
शबाहू कार्यौ तथा प्रबाहव बाहवहिक्लो
णौ प्रतिबाहू षडंगुलवत्तुष्कम ॥ अंसौ स
स्कन्धौ ग्रीवा पार्श्वादेकान्तं यावदष्टांगु।
ले विस्तीर्णौ कार्यं अंससमीपवर्तिनौ बा।
हूषडंगुलानि दीर्घौ कार्यौ बाहुसमीपवर्ति
प्रतिबाहूतावेव द्वादशांगुलानि दीर्घौ बा
हूपञ्चांगुलानि विस्तीर्णौ प्रतिबाहू षडंगुल
वत्तुष्कं विस्तीर्णौ ॥ अन्यदप्याह ॥ षोड
शबाहुमूले परिणाहे द्वादशाग्रहस्तेच
विस्तरेणाकरतले षडंगुलेसमदैर्घेण ॥
बाहुमूले षोडशांगुलानि परिणाहः अग्र
हस्तेच प्रकोष्ठप्रदेशे द्वादशांगुलानि परि
णाहः करतले हस्ततले विस्तारेण षडंगु।
लं कार्यं दैर्घेणायामेन सप्तांगुलानि ॥
अन्यदप्याह ॥ पञ्चांगुलानि मध्या प्रदे
शिनी मध्यपर्वदलहीना अनयातुल्या

वानामिका कनिष्ठा तु पर्वोना अङ्गुष्ठादन
न्तरं याङ्गुली सा प्रदेशिनी तदनन्तरं म।
ध्यमा तदनन्तरं अनामिका तदनन्तरं
कनिष्ठिका मध्यामध्यमाङ्गुली पञ्चाङ्गु
लानि दीर्घा कार्या प्रदेशिनी मध्यमायाः
पर्वदलेन पर्वणोर्धेन हीना कार्या साधो
निवत्वायाङ्गुलानि हृद्रेखायाः प्रभृति द्वि
तीयरेखां यावत्पर्वोच्यते अनया प्रदेशि।
न्या तुल्या वानामिका कार्या तस्या अनामि
कायाः पर्वोना कनिष्ठिका कार्या ॥ अन्य
दप्याह ॥ पर्वद्वयमङ्गुष्ठश्च शेषाङ्गुल्यस्त्रि
भिःकार्यः नखपरिमाणं कार्यं सर्वासां प
र्वणोर्धेन ॥ अङ्गुष्ठः पर्वद्वये कार्यः शे
षाः परिशिष्ट अङ्गुल्यस्त्रिभिः पर्वभिः कार्यः
सर्वासामङ्गुलीनां पर्वणोर्धेन नखपरिमा
णं कार्यं एवमवयवलक्षणमभिधाया,
धुना स्वरूपप्रदर्शनार्थमाह ॥ देशानु
रूपभूषणवेशालंकारमूर्तिभिः कार्याः
प्रतिलक्षणयुक्ता संनिहिता वृद्धिदा भव
ति ॥ देशानुरूपैर्देशसदृशैर्भूषणैराभ
रणैर्हारकेयूरकटकादिभिर्वेषैः शालाले
कारैर्यस्मिन्देशे यादृशाः पुरुषाणां वेषाः
तादृशैर्मूर्तिभिर्देहैः स्थूलसन्मावयव
त्वेन देशानुरूपैरेव कार्याः यत्र प्रतिमावा

डोबा
राटी
५४७

447

लक्षणोःपार्श्वेयुक्ता सन्निहिता सर्वकाले
वृद्धिदा वकतर्ह ऋद्धिददाति ॥ तथा चक्र
पुष्पः ॥ द्वादशांगुलकं वक्त्रं ललाटं चतु
रंगुले नासाग्रीवा तु कर्तव्या तत्स्यां चैव त्र्य
माणतः पृष्ठान्तं ललाटस्य ज्ञेयमङ्गु
ले स्मृतः हनुद्वयं च चिबुकमंगुलादितये।
स्मृतम् चतुरंगुलकौ कर्णौ भ्रुवौ चैव तु।
थास्मृतौ तथा द्व्यंगुलकौ नेत्रे भ्रूमध्ये तु
त्प्रमाणतः कर्णनेत्रान्तरं कुर्यात्तत्सार्धं च
तुरंगुलम् अर्धांगुलमाने तु तदर्थे च
संस्मृते चतुरंगुलकं वक्त्रं नासाग्रे द्व्यंगुले
स्मृते नेत्रे द्व्यंगुलके दीर्घे तत्त्रिभागेन ता
रकाः हन्वान्तर पञ्चमांशेन सार्धिकांगुल।
संमिता द्व्यंगुलं वाली पृष्ठके तथा नासा
पुटौ स्मृतौ कर्णस्रोत्रेंगुलमिते क्रमात्
तथैव च गोञ्छार्धांगुलका कार्या तत्स्य।
माके पुष्करिका द्व्यंगुलौ तु स्मृतौ शंख
वायामौ चतुरंगुलौ चतुर्दशांगुलः ग्रीवो
द्वाविंशत्परिणाहतः एकत्रिंशत्स्मृता ग्री
वा विस्तारास्या दशांगुला कण्ठस्य हृदये।
नाभीमेढ्रान्तं द्वादशांगुले ऊरुजंघे चतुर्वि
शाङ्गानुनी चतुरंगुले द्वादशांगुलकौ पा
दौ विस्तारात्षडंगुलौ गुल्फादधोभागग
ते चतुरंगुलमुन्नते अंगुष्ठेङ्गुले दीर्घे च

के परिणाहतः शेषाः पादानुसारेण कर्तव्याः
शुभलक्षणाः अंगुष्ठेन स्वमानेस्यादर्धमं
गुलविस्तृते शेषाणामनुसारेण न स्वमा
ने प्रकल्पयेत् जंघाग्रे परिधिज्ञेयं ऽङ्गुलानि
च चतुर्दश ऊरुतद्द्विगुणौ प्रोक्तौ कटिस्त
त्रिगुलास्मृता अंगुलं तु भवेन्नाभी वेध।
गाम्भीर्ययोरपि नाभीमध्ये परीणाहश्च
त्वारिंशाधिकेयुताः षोडशस्तनयोर्मध्यं क
क्षाद्धर्वं षडंगुले अष्टांगुलौ स्मृतौ स्कन्धौ।
बाहू विंशीचतुर्युता बाहुमूले षोडशस्या।
हस्ताग्रे द्वादशस्मृता षडङ्गुले हस्तताले
समदैर्घ्येण च स्मृते पञ्चाङ्गुला भवेन्मध्या
तर्जन्यर्धांगुलोनिता अनामिका च तन्नूर्ध्वं
कनिष्ठाचांगुलेनिभा सरूपाला च कर्तव्या
द्विपर्वोंगुष्ठकः स्मृतः त्रिपर्वांगुलयः शेष
नखाः पर्वार्धनिस्मृताः देशवेशानुयाहृता।
सौम्यरूपा च कार्येत् सुरूपालक्षणोपे
ता प्रतिमा ऋद्धिदा भवेत् इति ॥ अधुना
प्रतिमाणां विशेषलक्षणमाह ॥ दशर
थतनयो रामो बलिश्चैव रोचनिश्चैतवि
ष्णो द्वादश हस्ताः शेषाः प्रवरसमस्तनपरि
माणा ॥ दशरथतनयो दशरथपुत्रो रा
मो वैरोचनिर्विरोचनपुत्रः बलिश्चते वि
ष्णोर्विंशत्यधिकमंगुलशतं कार्यमित्यर्थः

डोंवा॰
टी॰
४४८

448

षोडशाङ्गुल्याः प्रतिमा द्वादशाङ्गुल्या द्वादशाङ्ग।
हीनत्वेन प्रवरसमन्वयविमाणा भवति
विंशत्यधिकाद्यङ्गुलशताद्द्वादशाङ्गुलान्यपा
स्याधिके शतमङ्गुलानां प्रतिमा प्रधाना
भवति ततोपि द्वादशाङ्गुलमपास्य शेषावत्ये
गुलामध्यमा भवति ततोपि द्वादशाङ्गुलमपा
स्यवनवत्येगुलान्यूनपरिमाणा प्रतिमा
भवति चैवङ्गुलप्रमाणे द्वादशाविंशोणमा
यतेवसत्वमित्यनेन या प्रतिमोक्ता सा अ
गुलशतमष्टाधिकं भवति यदप्युक्तं दश
वक्त्रनतयोः तामो बलिरश्चैवोव निश्चितेविं
शामित्यस्मिन्द्वादशानामङ्गुलानामधिका
नां नैरधिकेन प्रमाणेन कार्यः सर्वावयवा।
नामेवं हीनत्वेप्यनुपानयवेत्यनुक्तेऽप्य
यति इति ॥ अथ तावद्भगवतो विष्णोः स्वरू
पकथनमाह ॥ कार्योष्टभुजो भगवांश्च
तुर्भुजो द्विभुज एव वा विष्णुः श्रीवत्साङ्कि
तवक्षाः कौस्तुभमणिभूषितोरस्कः ॥ अत।
सीकुसुमप्रख्यः पीताम्बरनिवसनः प्रस
न्नमुखः कुण्डलकिरीटधारी पीनगलोरः
स्थलांसभुजः खड्गगदाशरपाणिर्दक्षिण
तः शान्तिदश्चतुर्थकरः वामकरेषु कार्मु
कखेटकचक्राणि शंखश्च ॥ अथ चतुर्भु
जमिच्छति शान्तिद एकोगदाधरश्चान्यः।

दक्षिणपार्श्वेत्वेवं वामे शंखचक्रे च द्विभुजा
स्य तु कालिकेरो दक्षिणहस्ते पद्मशंख
धः। एवं विष्णोः प्रतिमा कर्तव्या भूतिमिच्छ
द्भिः कार्योष्टभुजो भगवान्विष्णुर्नारायणः।
अष्टभुजोष्टहस्तः कार्यः चतुर्भुजो द्विभुज ए
व वा कार्यः श्रीवत्साङ्कितवक्षाः श्रीवत्सेन
रोमावर्तेनाङ्कितं चिह्नितं वक्षो यस्य त
था कौस्तुभाख्येन मणिना भूषितमलंकृत
मुरो वक्षो यस्य अतसीकुसुमवदतसीपुष्प
वत्प्रभासः पीताम्बरनिवसनं परिधा
नं यस्य प्रसन्नमुखः सौम्यवदनः कुण्ड।
लेकर्णाभरणे किरीटं मुकुटं तद्धारणशी
लमस्य पीनः पीवरो गलः कण्ठो यस्य सो।
सल इत्यर्थः तथा पीनोरस्थलः पीनांसः
पीनस्कन्धः पीनभुजः पीनबाहुर्दक्षिणतो
दक्षिणभागे अष्टभुजस्य यश्च बाणापाण।
योर्हस्तान्तेष्वेकस्मिन्खड्गो नन्दकः द्वितीये
गदा कौमोदकी तृतीये चक्रे चतुर्थे शान्ति
दः इष्टाभिमुखः ऊर्ध्वांगुलिः शान्तिदायक
ः वामकरेषु वामहस्तेषु चकार्मुके धनुः
शंखं खेटके फलः चक्रं सुदर्शनं शंखश्च पा
ञ्चजन्यः अयं पाठो विकल्पः तथाष्टावि पो
पर्यायकः यदि चतुर्भुजं कर्तुमिच्छति त
दा दक्षिणपार्श्वे भुजद्वये एकः शान्तिदः को

गेवा·
टी·
४५४

449

द्विपोगदाधरः वामपार्श्वेभुजद्वये एक।
स्मिन्शंखं द्वितीयेचक्रं द्विभुजस्यतुविष्णो
र्दक्षिणहस्तः शान्तिदः अपरोवामःशंखध
रः एवमनेनप्रकारेणभूतिमिच्छद्भि
भूतिमभिलषद्भिर्विष्णोर्नारायणस्यप्र
तिमार्चाकर्तव्या ॥ अथहलधरस्यलक्ष
णमाह ॥ बलदेवोहलपाणिर्मदविभ्रम
लोचनश्चकर्तव्यः बिभ्रत्कुण्डलमेकंशं
खेन्दुमृणालगौरतनुः ॥ बलदेवोहलध
रोहलपाणिर्लांगलहस्तः मदविभ्रम।
लोचनः मदिरापानेनयोमदस्तेनविभ्र
मेणचलितलोचनेनयनेयस्यसतथाभूतः
कर्तव्यः एकंकुण्डलंकर्णाभरणंबिभ्रद्धार
यन् शंखेन्दुमृणालगौरतनुः शंखःप्रसि
द्धः इन्दुश्चन्द्रः मृणालोबिसं तद्वद्गौराश्वे
तातनुर्यस्यसतथाभूतः इति ॥ अथैका
नंशायालक्षणमाह ॥ एकानंशाका
र्यादेवीबलदेवकृष्णयोर्मध्ये कटिसंस्थि
तवामकरासरोजमितरेणचोद्वहती ॥
कार्याचतुर्भुजायावामकराभ्यांसपुस्तकं
कमलं द्वाभ्यांदक्षिणपार्श्वेवरमर्थिष्वक्ष
सूत्रंच वामेष्टाष्टभुजायाः कमण्डलुश्चापम्
बुजंशास्त्रं वरशरदर्पणयुक्ताःसव्यभुजासा
क्षसूत्राश्च ॥ एकानंशेतिबलदेवकृष्णयोः

हलधरवासुदेवयोर्मध्ये अन्तरेएकानंशाभि
धानादेवीदेवताकार्या विधेया कीदृशीकटि
संस्थितावामकरा कटिसंस्थितेवामकरेवा
महस्तेयस्याः इतरेणदक्षिणेनसरोजंपद्म
मुद्वहतीधारयन्तीकुर्यादिति अथचतुर्भुजा
क्रियते तदातस्यावामकरयोरेकस्मिन्पुस्त
कंद्वितीयेकमलं द्वाभ्यांदक्षिणेएकोहस्तो
वरदः वामेष्टाष्टभुजायाइति अथाष्टभुजा
क्रियते तदातस्यावामहस्तचतुष्के एकस्मि
न्कमण्डलुर्द्वितीयेचापंधनुस्तृतीयेअम्बुजंप
द्मं चतुर्थेशास्त्रंपुस्तकं सव्येदक्षिणभागेए
कोहस्तोवरदो द्वितीयेशरः तृतीयेदर्पणो
आदर्शो चतुर्थेअक्षसूत्रमिति ॥ अथसाम्ब
प्रद्युम्नयोर्लक्षणमाह ॥ साम्बश्चगदाह
स्तः प्रद्युम्नश्चापभृत्सुरूपश्च अनयोःस्त्रियौ
चकार्यैखेटकनिस्त्रिंशधारिण्यौ ॥ साम्ब
द्विभुजोगदाहस्तश्चकार्यः प्रद्युम्नोवासुदेव
श्चापभृद्धनुर्धरहस्तः सुरूपःशोभनरूपा
श्च अनयोर्द्वयोःसाम्बप्रद्युम्नयोःस्त्रियौका
र्यौ कीदृश्यौखेटकनिस्त्रिंशधारिण्यौ खे
टकःफरः निस्त्रिंशःखड्गः तौधारयन्त्यौ ॥
अथब्रह्मणःकुमारस्यचलक्षणमाह ॥ ब्रह्मा
कमण्डलुकरश्चतुर्मुखःपंकजासनस्थश्च
स्कन्दःकुमाररूपःशक्तिधरोबर्हिकेतुश्च ॥

डोवा
दाटी
४५०
450

ब्रह्मापितामहः कमण्डलुकरः कमण्डलुर्ह
स्तश्चतुर्मुखश्चतुर्वक्त्रः पंकजासनस्थश्च पं
कजासनेपद्मासनेस्थितः स्कन्दःकार्त्तिके
यः कुमाररूपोबालरूपः शक्तिमायुधवि
शेषंधारयन्बर्हिकेतुर्मयूरध्वजः ॥ अथे
न्द्रलक्षणमाह ॥ शक्रश्चतुर्विषाणद्वि
पोमहेन्द्रश्चवज्रपाणिनम् तिर्यक्ललाटसं
स्थतृतीयमपिलोचनंविभ्रम ॥ महेन्द्र
स्यद्विपोहस्ती ऐरावताख्यः शक्रः श्वेतव
र्णश्चतुर्विषाणश्चतुर्दन्तःसचकार्यः वज्रपा
णित्वे वज्रमायुधविशेषः कुलिशाख्यास्ते
पाणौयस्यसवज्रपाणिः तस्यभावोवज्र।
पाणित्वे तृतीयंलोचनंनेत्रंतिर्यग्ललाट
संस्थे तिर्यक्कृत्वाललाटेस्थितंविभ्रमपि
कार्यम ॥ अथभगवतोमहेश्वरस्यलक्ष
णमाह ॥ शम्भोःशिरसीन्दुकलावृष
ध्वजोक्षितृतीयमपिचोर्ध्वम् शूलंधनुःपि
नाकंवामार्धेवागिरिसुतार्धम ॥ शम्भोर्म
हेश्वरस्यशिरसिमूर्धनि इन्दुकलाचन्द्रक
लाकार्या वृषध्वजः वृषोदान्तस्सएवध
जश्चिह्नंयस्य ऊर्ध्वमूर्ध्वस्थितंतृतीयमपि
अक्षिनेत्रंकर्तव्यं शूलंत्रिशूलमेकस्मि
न्हस्ते धनुश्चापं तदेवपिनाकसंज्ञमन्य
स्मिन् गिरिसुतागौरीवामार्धेवाकार्या अ

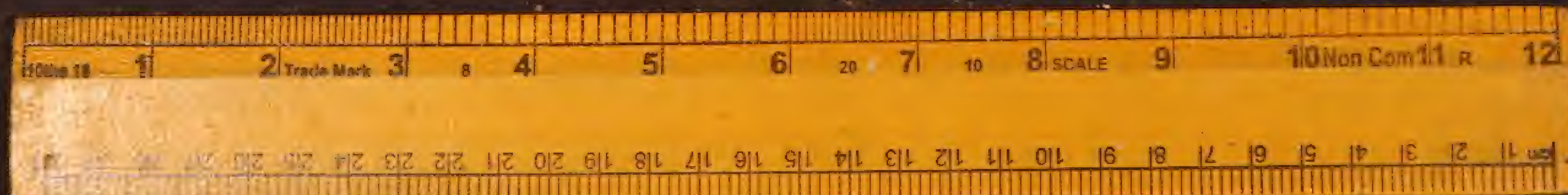
र्धगौरीश्वरमित्यर्थः ॥ अथबुद्धलक्षण।
माह ॥ पद्माङ्कितकरचरणः प्रसन्नमूर्ति
सुनीचकेशश्च पद्मासनोपविष्टः पितेव
जगतोभवतिबुद्धः ॥ पद्माङ्कोकरचरणः
कार्यः करौहस्तौचरणौपादौपद्मेकमले
लाञ्छनाङ्कितौचिह्नितौकृताभिरेखाभिरि
त्यर्थः प्रसन्नमूर्तिःसौम्यदेहःप्रसादपरः
सुनीचकेशश्चसुनीचाअत्यल्पाकेशामूर्ध
जायस्य केचित्सुनीलकेशश्चेतिपठन्ति
सुनीलाअतिनियमिताः पद्मासनेकमला
सनेउपविष्टःस्थितः पितेवजगतःजगतो।
विश्वस्यपितेवजनकइववत्सलशीलइत्य
र्थः अथार्हतोदेवस्यलक्षणमाह ॥
आजानुलम्बबाहुःश्रीवत्साङ्कःप्रशान्तमूर्ति
श्च दिग्वासास्तरुणोरूपवांश्चकार्योऽर्हतांदे
वः ॥ अर्हतांदेवोजिनआजानुलम्बबाहुः
कार्यः जानुसमप्रमाणहस्तः श्रीवत्साङ्कः श्री
वत्समङ्केचिह्नंविशेषंयस्यसःप्रशान्तमूर्तिः
जितेन्द्रियोरागद्वेषरहितः दिग्वासाःनग्नः
तरुणोयौवनोपेतः रूपवान्शोभनवपुः
अथभगवतोभास्करस्यलक्षणमाह ॥
नासाललाटजङ्घोरुगण्डवक्षांसिचोन्न।
तानिरवेः कुर्यादुदीच्यवेषंगूढंपादादु
रोयावत् ॥ बिभ्राणःस्वकररुहेबाहुभ्यां।

त्यं

पंकजेन मुकुटधारी कुण्डलभूषितवदनः प्रल
म्बहारो विहंगयुतः कमलोदरद्युतिमुखः
कञ्चुकगुप्तः स्मितप्रसन्नमुखः रत्नोज्ज्व
लप्रभामण्डलस्तु कर्त्तुः शुभकरोऽर्कः ॥
नासाललाटेति रवेरादित्यस्य नासाना।
नासिकाललाटसृक्वाग्रं जंघः ऊरूगण्ड
मुखगण्डो वक्ष उरःप्रदेशः एतान्युन्नत
न्यानि उदीच्यवेषमुत्तरवेषो कुर्यात उत्त
रवेषमित्यर्थः पादाभ्यन्तरं वलोयाव
कुंठे बालकगुप्ते विधाण इति सकलदेहे
स्तनले बाहुभ्यां भुजाभ्यां पंकजे कमले बि।
भ्राणः मुकुटधारी मुकुटं मौलिं तेन धारय
ति कुण्डलभूषितवदनः कुण्डलाभ्यां क
र्णाभ्यां भूषितमलंकृतं वदनं मुखं यस्य प्र।
लम्बोऽतिदीर्घो हारो मुक्ताहारो यस्य विहंग
मावसनं तेन युतः संयुतः कमलपद्मेन।
स्योदरमध्यं तेन द्युतिकान्तिर्मुखवदने
यस्य कञ्चुकः प्रसिद्धस्तेन गुप्तः आच्छादि
तः स्मितं प्रहसितं प्रहसनं सौम्यमतिशो
भनं मुखं वक्त्रं यस्य रत्नैर्मणिविशेषैरुज्ज्व
लोऽतिदीप्यमानः प्रभामण्डलः कान्तिम
ण्डलो यस्य एवंविधोऽर्क आदित्यः कर्त्तुः शुभ
करः श्रेयःप्रदः ॥ अथार्चामुद्दिश्य सर्वप्र
तिमानां शुभाशुभमाह ॥ सौम्यानु हस्त

देवा॰
टी॰
४५१
451

मात्रावरदो हस्तद्वयोच्छ्रिता प्रतिमा दोषमु
भिदाय भवेत् त्रिचतुर्हस्तप्रमाणाय ॥ नृप
भयमंगायां हीनांगायामकल्पता कर्त्तुः
म कातोदर्यो तुद्भयर्थविनाशः कृशांगाया
म ॥ मरणं तु सक्षतायां शस्त्रनिपातेन
निर्दिशेत्कर्त्तुः वामावनतायां पत्नीं दक्षिणा।
विनताहिनस्त्यायुः ॥ नवनमूर्द्ध्वदृष्टा
करोति चिन्तामधोमुखी दृष्टिः सर्वप्रति।
मास्वेव शुभाशुभं भास्करोक्तसमम ॥
सौम्यान्तु हस्तमात्रेति हस्तमानाहस्तप्र।
माणादीर्घाप्रतिमा सौम्या शुभा भवति ह
स्तद्वयोच्छ्रिता धनधान्यप्रदा भवति त्रि
चतुर्हस्तप्रमाणमाय यथा सुभिक्षदोषमु।
भिदाय भवेत् त्रिहस्तादेमाय चतुर्हस्ता
सुभिक्षाय भवेत्स्यात् नृपभयमिति अ
धिकांगायामिति स्थूलावयवायां कर्त्तुः अक
ल्पता अनारोग्यं कातोदर्यो तन्नूदर्यो।
त्कृष्ट्ये भवति कृशांगायां दुर्बलावयवा
यामर्थविनाशो वित्तक्षयः सक्षतायांक्ष म
तयुक्तायां प्रतिमायां कर्त्तुः शस्त्रनिपातेन
मरणं निर्दिशेद्वदेत् वामेवामभागे अवन
तायां प्रतिमायां कर्त्तुः पत्नीं भार्यां हिनस्ति मार
यति दक्षिणाविनता आयुर्जीवितं हिन
स्तिमारयति आयुर्घातयंकरोति नवन

मर्धहस्ताप्रतिमानेत्रनाशंकरोति अधो
मुखी हि शिरोनाशं करोति एवं भाक्त
तोऽर्द्धमेतद्यत्कथितं तस्य शुभाशुभं स
र्वं प्रतिमासु ह्येयं ज्ञातव्यम् ॥ अधुना
लिंगस्य लक्षणमाह ॥ लिंगस्य हस्तपरि
धिं दैर्घ्येण तत्त्रिधा विभजेत् मूले
तु चतुरस्रं मध्ये त्वष्टाश्रि वृत्तमग्रतः ॥ वृत
चतुरस्रमवनितो नमध्यं कार्यं तत्पीठिकाग्र
ध्ये हस्तोच्छ्रायेण मूर्द्धमस्तकतः पीठिकोर्ध्व
मुच्च भावः ॥ लिंगस्य हस्तभागोयः परिधि
परिणाहं तं सूत्रेण परिछिद्य तत्सूत्र
स्य दैर्घ्येण दीर्घेण तावत्प्रमाणं तेन प्र
माणेन त्याषाणं काष्ठमयीं वा कृत्वा त्रि
धा विभजेद् भागत्रयेण कुर्यात् ततो लिंगस्य
मूले यो सो त्रिभागस्तेन चतुरस्रं कार्यं म
ध्ये यस्तमष्टाश्रि कार्यं अतः पर्यन्ती
यभागस्तेन वृत्तं परिवर्तुलं कुर्यात् तत्र च
तुरस्रं यद्भागं तदेव निखाते भूखाते का
र्यं तेभ्यो मध्ये यदष्टाश्रि तत्पीठिकाश
ध्ये पीठगर्त्ते क्षिपेत् एवं पीठविवरात्
मस्तकतः सर्वांस्त्रिदश पीठिकापर्यन्ते पी
ठिका हस्तोच्छ्रायेण सदा कार्या हस्तमा
त्रस्य परिवर्तुलस्य लम्भायतोच्छ्रायत्व
त्वा एतदुक्तं भवति यावत्प्रमाणे वृ

त्तभागस्य दैर्घ्यं तावत्प्रमाणं मस्तकतः पी
ठिकाहस्तं कार्यमिति ॥ अन्यद्विशेषमाह
लक्षणमाह ॥ लतादीर्घं देशाद्ग्रं पार्श्व ।
विहीनं पुरस्य नाशाय यस्य तत्र भवेन्म
स्तके विनाशाय तल्लिंगम् ॥ यल्लिंगम
ते ऊर्ध्वं लेदीर्घं मस्तकछिन्नं तद्देशाद्देशो ह
न्ति यत्पार्श्वाभ्यां विहीनो तत्पुरस्य तत्पु
रस्य नाशाय भवति यस्य मस्तके मूर्ध
स्तते छिद्रं भवेत्तस्मात्तल्लिंगं विनाशाय भ
र्त्तुरेव भवति ॥ अथ मातृगणपतीनां
लक्षणमाह ॥ मातृगणाः कर्तव्यास्तन्ना
मदेवानुरूपकेन चिह्नैः कर्तव्याः तन्ना
मनामाथे देवास्तदनुरूपं ताह शोभनं चि
ह्नं लक्षणं यस्य तथा ब्रह्माणीयलिंगे ब्र
ह्माकमण्डलकात्सु चतुर्भुजा मकरासन
स्थितिब्रह्माकार्या कार्या चतुर्भुजा भवा
नीति वैष्णव्याः शम्भोश्च शिरसीन्दुकौ
लेति ऐन्द्र्याः स्कन्दः कुमाररूपः शक्तिकौ
मार्यैः शंखचक्रगदाधारिणी ? महेन्द्र
स्य वज्रपाणित्वमित्यैन्द्र्याः दण्डीयमो म
हिषगोः इति याम्याः हेमारूढः पाशह
स्तः वरुणः इति वारुणाः नरवाहनः कुबे
र इति कौबेर्याः एवमन्यासां नार्थं सेहि
वाराहिवैनायकी नामपत्ये किलतासां

शैवा०
टी०
५५३

लक्षणो भामस्यलोमतानितासंवेषु स्यकर्तव्यो
येनप्रकारेणलक्षीरूपस्य शोभा जायत इति
रेवन्तोकर्तव्यो श्वारूढःकार्यः अश्विनौ
चाश्वारूढौलङ्घोपरिस्थित इत्यर्थः तथा
मृगयामृगवधमृगक्रीडादिपरिवार इति।
यः परिवारस्तस्मृगयायुक्तः आदिग्रहणा
दश्ववाहनेनतस्यरीलाणोनदवेघामादेव
अश्वयमवरुणाकुवेराणांलक्षणमाह ॥
दण्डीयमोमहिषगोहेमारूढश्चपाशभृद्व
रुणः नरवाहनःकुवेरोवामकिरीटीकह।
लोनिः ॥ यमःप्रेताधिपतिर्दण्डी दण्डह
स्तोमहिषारूढःकार्यः वरुणोपांपतिः
हेमारूढः हेमःपक्षीतस्मिन्नारूढस्त।
स्योपरिस्थितः पाशभृत्पाशहस्तःकार्यः।
कुवेरोवैश्रवणोनरवाहनो मनुष्यारूढः
नरवाहनइतिकेचित्पठन्ति वामकिरीटी
वामभागेकिरीटीयस्यहस्तादिविलोलि
कुन्दिःकार्यः अत्रप्रतिमालक्षणेदेवतानांदे
वतानांवायलक्षणं आचार्यैरुक्तं तेषां।
लोकप्रसिद्धयायाशरीरशोभाभवति त
थानयोक्तवप्रतिमाकार्यालक्षणेऽस्मिंस्तु
लप्रमाणोइत्यादि यदुक्तं तत्सर्वंकार्यमत्र
तुलोकतोऽपिदृष्ट्वाकार्यमिति ॥ तथावक
ष्यपः ॥ एकदंष्ट्रोगजमुखश्चतुर्बाहुर्वि।

भुजः

नायकः लम्बोदरःस्थूलदेहोनेत्रत्रयविभूषि
तः ब्रह्माचतुर्वक्त्रोदण्डीकृष्णाजिनकमण्डली
विष्णुश्चतुर्भुजःशार्ङ्गीशंखचक्रगदाधरः श्री
वत्सांकःपीतवासावनमालाविभूषितः उ
ज्ञादितमुखःखर्वीवक्रिकान्तिर्द्विभुजः वरा
हःसूकरमुखःचतुर्बाहुर्विभूषितः नीलांजन
चयःप्रख्योध्यानासक्तःसुलोचनः ईश्वरोज
टिलश्चन्द्रशेखरचन्द्रार्कभूषणः उरगोपवी
तीवृषनिवासःपिनाकभृत चण्डिकाष्टदश
भुजासर्वप्रहरणान्विता मत्तासिंहरथाध
यासमहिषासुरसूदिनी मयूरवाहनस्कन्दः
शक्तिकुक्कुटधारकः सरूपदेहोविक्रान्तोदेवः
सेनापतिःशिशुः आदित्यलक्षणःखर्वीकव
चीखड्गधृतया तेजसांकेकणकरःषट्चक्र।
श्वकिरीटवान् ऐरावणश्चतुर्दन्तःश्वेतदन्तो
महागजः तदारूढोसहस्राक्षवज्रहस्तोमहा
बलः तिर्यग्ललाटगेनेत्रेतृतीयेतस्यकार्येन
नीललोहितवर्णश्चप्राचीनस्यसमीपगः
एवंदेवगणाःसर्वेसायुधाभरणोज्वलाः क
र्तव्याःस्वस्वपार्श्वेषुप्राणाःशुभलक्षणाः हल
मालामवेत्सौम्यादिहस्तात्तुधनप्रदाः शुभि
लंदेसवाप्नुयात्रिहस्ताथचतुष्कः वैकल्पं।
कृतेहीनाकृशांगीदेहनाशिनी सवणम
लनोयोघरदीर्घाविघ्ननाशिनी वामेनताह

ॐवा
राटी
४५४
454

हस्तिपत्तीकर्त्तर्द्दितिमाभावयं अर्धंहस्तिनै
यरोगंगोकण्णाद्योभग्नो सहपास्त्र
भोवैवसर्वांभवणम्भूषिता स्मायुधैश्चतमा
युक्ताकर्तव्याप्रतिमाशुभेति ॥ इतिश्री
महोत्पलविरचितायांमेविनाविवृतौप्रति
मालक्षणंनामाध्यायश्चतुःपञ्चाशः ॥
ॐनमस्सूर्याय ॥ अथवनसंप्रवेशोनामा
ध्यायोव्याख्यायते तत्रादावेवविधानमाह
कृत्वरनुकूलेदिवसेदैवज्ञविशोधितेशुभ
निमित्ते मंगलशकुनैःप्रस्थानिकैश्चवनसं
प्रवेशःस्यात ॥ कर्तुःप्रतिमाकर्त्तुरनुकूल
दिवसउपयकर्त्तुर्गृहस्पदिनेनिरुपहतेन
दैवज्ञविदैवज्ञेनकालविधायशुविशोधिते
दत्तेशुभनिमित्तेशकुनमुहूर्तादिकेवतस्मि
न्शुभनिमित्तेप्रस्थानिकैर्मंगलशकुनैः प्र
स्थानिकाः प्रस्थानेयात्रायांयानिमंगलश
कुनानिउक्तानितैः सिद्धार्थकादधिपयो
जनानीत्यादिकानि मंगलानिश्रेष्ठेहयमि
तेप्राव्यामित्यादिकाःशकुनाः एतैःप्रास्था
निकमंगलशकुनैर्वनसंप्रवेशःस्याद्भवे
त् वनेहस्तवकूलेदेशेप्रदेशः प्रतिमाका
ष्ठेकार्यइति ॥ तत्रचवर्जनीयान्दर्शना
ह ॥ पितृवनमार्गसुरालयवाल्मीकोया
नतापसाश्रमजाः चैत्यसरित्संगमसंभवा

श्चघटतोयसिक्ताश्च कुब्जानुजातवल्लीनि
पीडितावज्रमारुतोपहताः स्वपतितहस्ति
निपीडितशुष्काग्निप्लुष्टमधुनिलयाः तर
वोवर्जयितव्याःशुभदास्युःस्निग्धपत्रकुसु
मफलाः अभिमतवृक्षंगत्वाकुर्यात्सङ्गोम
बलिपूजाम ॥ एवंविधास्तरवोहस्तावे
जयितव्याः परिहर्तव्याः कीदृशाः पितृव
नेश्मशानेतत्रयेजाताः मार्गेःपथ्याःसुरा
लयंदेवगृहे वाल्मीकोवाल्मीककृतोत्कृ
पः उद्यानमुपवनं तापसाश्रमस्तपोवने
एतेषुयेजाता उत्पन्नाहस्ता तथाचैत्यःप्रथा
नवृक्षाः सरितोनद्यस्तासांसंगमेमेलक
स्तत्रयेषांवृक्षाणांसम्भवउत्पत्तिः घटतोय
सिक्ताश्च घटजलेनयेसिक्तास्तेचवर्जनी
याः तेषांस्वयंचोपितत्वादक्षेदान्धवात् ॥
कुब्जाःस्पष्टः अनुजातोवृक्षस्यानुपश्चाद
न्योवृक्षोजातउत्पन्नस्तेनयोनिपीडिताः
येचवृक्षावल्लीभिर्निपीडिताः वज्रमशनिः
मारुतोवायुः ताभ्यांयेचोपहताभग्नाः य
श्चस्वपतितःस्वयमेवपतितो हस्तिनाग
जेनयःपीडितोभग्नः शुष्कोविगतरसः
अग्निप्लुष्टोऽग्निनादग्धः मधुनिलयेमधुमं
क्षिकानामाश्रयः एवमेतेयथोक्तास्तर
वोवर्ज्याः अन्येपिविशिष्टावृक्षाःशुभदाः

ह्रो॰वा॰
टी॰
४५५

तेच स्निग्धपत्राः स्निग्धकुसुमाः सत्रेहगु।
च्छाः स्निग्धफलाश्च शुभदा एव तेनाभिग
तमभीष्टवृक्षान्तं गत्वा आत्मायतनस्य स
लिङ्गस्य बलिभिरुपहारैः पुष्पैः क्रमेणस्त
हितां पूजामवीकुर्यात् ॥ अथवर्णानुक्र
मेणवृक्षानाह ॥ सुरदारुचन्दनशमी।
मधूकतरवः शुभा द्विजातीनां क्षत्रस्या
रिष्टाश्वत्थखदिरबिल्वा विवृद्धिकराः ॥
वैश्यानां जीवकखदिरतिन्दुकस्यन्दनाश्च।
शुभफलदाः तिन्दुककेसरसर्जार्जुनाम्र।
शालाश्च शूद्राणाम् ॥ सुरदारुर्देवदारुः
चन्दनं मलयजं शमी प्रसिद्धा मधूकोव
त्वप्रसिद्धः एतेतरवो वृक्षाः प्रतिमार्थे दे
वगृहार्थे च द्विजातीनां ब्राह्मणानां शुभदाः
अरिष्टः अश्वत्थः खदिरः बिल्वश्च एतेस
र्व एव वृक्षविशेषाः क्षत्रस्य क्षत्रियजातेः
विवृद्धिकराः जीविकाः खदिरः तिन्दुकः
स्यन्दनः एते वृक्षा वैश्यानां शुभफलदाः
तिन्दुकः केसरः सर्जः अर्जुनः आम्रः शा
लः एते वृक्षाः शूद्राणां शुभदाः ॥ त
थाच कश्यपः ॥ सुरदारुश्रीवृक्षौ मधू
कश्चन्दनस्तथा प्रतिमार्थे ब्राह्मणानामे
ते प्रोक्ताः शुभावहाः ॥ अरिष्टाश्वत्थख
दिरबिल्वाः क्षत्रियजातिषु जीवकः खदि

रश्चैव तिन्दुकः स्यन्दनस्तथा वैश्यानां शु
भदाः प्रोक्ताः तिन्दुकः केसरस्तथा सर्जार्ज
नाम्रशालाश्च शूद्राणां शुभदाः स्मृताः ॥
अत्रैव विशेषमाह ॥ लिङ्गं वा प्रतिमां वा द्रु
मवत् स्थाप्यं यथादिशं यस्मात् तस्माच्चि
ह्नयितव्या दिशो द्रुमस्योर्ध्वमथवाधः ॥
लिङ्गमेव लिङ्गं वा प्रतिमा वा यस्माद्द्रुम
वद्वृक्षवत् यथादिशः स्थाप्याः अयमर्थः इ
मस्य यः पूर्वो भिमुखो भागस्स एव प्रति।
मायाः पूर्वो भागः कार्यः एवं दक्षिणतो
दक्षिणः पश्चिम उत्तरो भाग उत्तर एव का
र्यः वृक्षस्य यो यो भागः स एव मूर्धाधो
भागावपि चिह्नयितव्यौ ॥ तथा च काश्यपः
वृक्षवत्प्रतिमा कार्या प्राग्भागाद्युपलक्षि
ता पादापादेषु कर्तव्याः शीर्षमूर्धन्तकार
येत् ॥ अथ वृक्षच्छेदनविधानमाह ॥
परमान्नमोदकौदनदधिपललोल्लोपिका
दिभिर्भक्ष्यैः मद्यैः कुसुमैर्धूपैर्गन्धैश्च तरु
ममभ्यर्च्य ॥ सुरपितृपिशाचराक्षसभु
जगासुरगणविनायकाद्यानां कृत्वाथ
जां चैव वृक्षं संस्पृश्य च ब्रूयात् ॥ परमा
न्नं पायसं मोदकाः लड्डुकाः ओदनं भक्तं।
दधिक्षीरविकारः पललमर्धतिलपीडि।
ता तिलोपिकाः प्रसिद्धाः आदिग्रहणाद्कृ

भिर्भेतमकाररूपप्रभृतिभिर्लेपयेद्बोध्यैः
माल्यैः कुसुमैः पुष्पैः धूपैर्गन्धैः सुगन्धद
व्यैश्च तद्धेहलेसमभ्यर्च्य संपूज्य तदादे
वाः पितरो देवयोनयः पिशाचदेवयोन
यः गन्धर्वा नागा ग्रहाः पिशाचाः भूत
गणाः असुरादैत्याः गणाः प्रमथाः वि
नायका विघ्नाः आदित्यग्रहगणा इत्येतेषां सिद्ध
विद्याधरगन्धर्वाः एते सर्वे निशिहस्ता
मर्चां कृत्वा विधाय हस्तान्तरेयाणि नाम ह
तेन संस्पर्शपदिदेमंत्र श्रयाद्देत किंत
दित्याह ॥ अर्वार्धमुदकस्पर्शे देवस्यपा
कल्पितः नमस्तेरुद्रात्र जेयेविधिवत्सो
प्रवरग्रताम यानीह भूतानि वसन्ति ता
नि बलिं गृहीत्वा विधिवत्प्रयुक्तं अन्यत्रवा
सं परिकल्पयन्तु कुर्वन्ति नान्यस्थानमोल्ले
भ्यः ॥ हेस्त अमुकस्यामुना म्नादेवस्था
र्थंरुजार्थंपरिकल्पतेभवस्थापितः नम
स्तेनवनमस्कारो भवतु इयं पूजा मामयो
पनीता विधिवद्विधानेन संप्रगृह्यतां इ
हास्मिन्स्थले यानि भूतानि वसन्ति अवस्थि
तानि बलिमुपहारं विधिवद्विधानेन प्रयु
क्तमुपनीतं गृहीत्वा मत्कृपान्यत्रास्मिन्स्थ
लेवासंग्रहं परिकल्पयन्तु अवस्थापयन्तु
तानि भूतान्यन्यत्र गच्छन्तु तानि कुर्वन्तु तेभ्यो

नमो नमस्कारो भवतु ॥ ततः किं कुर्यादि
त्याह ॥ हस्ते प्रभाते सलिलेन सिक्तापूर्वो
त्तरस्यां दिशि सन्निकृत्य मध्यात्पश्चिमेन
कुठारकेन प्रदक्षिणेन शोधयन्तो विहन्यात् ॥
प्रभाते प्रभातकाले हस्तेन च सलिलेनोद
केन सिक्तामसंनिकृत्य पूर्वोत्तरस्यामेशा
न्यां दिशि प्रथमे स्थित्वा कुठारकेन परश्व
ना मध्यात्पश्चिमेनोपलक्षितेन प्रथमेनान्य
सन्निकृत्य किंतु ततः शेषे प्रदक्षिणेन
पूर्वाग्नेययाम्यानैऋतपश्चिमावायव्योत्त
रामहदिक्षु विहन्यात् छिन्द्यात् ॥ अथ पति
तस्य निमित्तलक्षणमाह ॥ पूर्वोत्तरपूर्वोत्तर
तोऽथवोदकूने यदा हास्तिकरो तदा स्यात्
आग्नेयकोणे न्नाम्नोऽग्निदाहो हकुरश्च रोगा
तरच्छदायश्च ॥ पूर्वेणापूर्वस्यां दिशि पूर्वो
त्तरतोऽथवापि शान्त्यामुदगुत्तरस्यां दिशि य
दा पतेत्तदा हास्तिकरः स्यात् भवेत् आग्नेयको
णे दिपतति तदा अग्निदाहो भवेत्समस्तिक
मेण यदा पतति तदैव चौरभिर्गमेन फ
लानि तद्यथा आग्नेयकोणे यदि पतति त
दा अग्निदाहो भवति हस्तिकुरो रोगा भव
न्ति नैऋते रोगा एव वायव्ये उद्वेगोत्थ याप्र
विनाशः अथ पतनोत्तरं दर्शयन्निमित्याह ॥
पतनोत्तरकालमिव तसंप्रवेशे निपातविच्छेद

ऊँवा॰
टी॰
५४८

नहदलगर्भाः इन्द्रध्वजेवाल्लनिचप्रदिष्टाः
पूर्वमयानेत्र तथैवयोज्याः ॥ अस्मिन्नि
हवनसंप्रवेशायमोक्तेयनकथितेकिंत
त निपातविच्छेनहदलगर्भोऽनिपातः
यतनेहृदलस्ययथान्द्रपजयदमविधुक्ते
पतनमनाज्ञश्विनेवहवेदक अविल
म्बात्मनैवविपरीतमलयजेत्पातितम
विच्छेदनेयथापरशोजजेरपाश्वेनेहस्ति
नोयत्नश्राहितः । तथाहदलगर्भाःपीते
नमण्डलेनिर्दिष्टानवोमध्यमाङ्कोथामिध्या
दि पतेनिपातनविच्छेदनहदलगर्भाः ते
मयाएवंमादौविन्द्रध्वजेवाल्लविधावाल्ल
मयायोप्रदिष्टाउक्ताः तेवायाम्मिन्वनसं
प्रवेशनतथैवतेनैवप्रकारेणयोज्यायोज
नीयाइति ॥ इतिश्रीभटोत्पलविरचिता
यांसंहितावृत्तौवनसंप्रवेशोनामाध्या
योऽष्टपञ्चाशः ॥ ॐनमःसूर्याय ॥
अथप्रतिमाप्रतिष्ठापनेव्याख्यायते तत्रा
दावेवाधिवासनमण्डपस्यलक्षणमाह ॥
दिशियाम्यायांकुर्यादधिवासनमण्डपं
बुधः प्राग्वातोरणचतुष्टययुतंशस्तद्रु
मपल्लवच्छन्नम ॥ पूर्वेभागेचित्राःस्रजः
पताकाश्चमण्डपस्योक्ताः आग्नेय्यांदिशि
रक्ताःकृष्णाःस्युः याम्यनैरृत्योःपूर्वतादिश
परस्यां

वायव्यायांतपाण्डुरापवैचित्राश्चोत्तरस्यां
पूर्वेपीताःपूर्वोत्तरेकार्याः अधिवासनेसं
स्कारविशेषः बुधःपण्डितोयाम्यायांद
क्षिणस्यांदिशिप्राकरवंस्थांवाअधिवास
नमण्डपंकुर्यात केचिदसौम्यायामितिप
ठन्त्युत्तरस्यां कीदृशंमण्डपं तोरणचतु
ष्टययुतं चतुर्दिक्षुचतुर्भिस्तोरणैर्युक्तं
शस्तानांप्रशस्तानांद्रुमाणांवृक्षाणांप
ल्लवानांपल्लवैः पत्रैश्छन्नमाछादितंकुर्या
त मण्डपस्यपूर्वेभागेपूर्वस्यांदिशिस्र
जोमालाः पताकाश्चैवजयन्तचित्रा
नानावर्णाउक्ताःकथिताः आग्नेय्यांपू
र्वदक्षिणस्यांदिशिस्रजःपताकाश्चरक्ता
लोहिताःकार्याः याम्यादक्षिणानैरृती
दक्षिणपश्चिमा तयोर्याम्यनैरृत्योःकृ
ष्णाःकृष्णवर्णाःस्रजोभवेयुः अपरस्यांप
श्चिमायांदिशिश्वेताः शुक्लवर्णाःकार्याः
वायव्यांपश्चिमोत्तरस्यांपाण्डुराईषच्छु
क्लाःकार्याः एवमुत्तरपार्श्वेउत्तरस्यां
दिशि चित्रानानावर्णाः पूर्वोत्तरेऐशा
नेस्रजःपताकाश्चपीतवर्णाःकार्याः इ
ति ॥ अधुनाप्रतिमायाःप्रविभागलक्ष
णमाह ॥ आयुःश्रीबलजयदादारुम
यीमृन्मयीतथाप्रतिमा लोकहिताय

डीवा
दटी
४५८

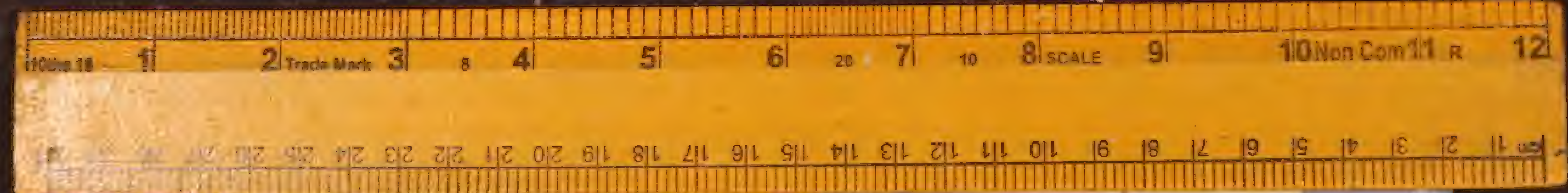
458

मणिमयी सौवर्णी पुष्टिदा भवति रजतम
यी कीर्तिं करोति ताम्रमयी प्रजावृद्धिं करोति
ताम्रमयी केचु निर्मिता तथा मृण्मयी पा
र्थिवा आयुर्जीवितं श्रियं लक्ष्मीं बलं वीर्यं
जयं विजयं च ददाति मणिमयी रत्ननिर्मि
ता पुष्टिदा पार्थिवं पुष्टिं ददाति रजतमयी
रूप्यनिर्मिता कीर्तिं यशः करोति ताम्रम
यी प्रजानां पुत्रादीनां वृद्धिं करोति शै
ली शिलामयी प्रतिमार्चा यथा वालिंगे
शैले शिलामये महात्मतिप्रभृ ते भूला
भं करोति ॥ तथा च कश्यपः यार्चा म्हृ
रूमे भूता मायुः श्रीबलदा मता सौवर्णी
पुष्टिदा ज्ञेया रत्नजा हितकारिणी रजत
कीर्तिदा ज्ञेया ताम्रजा जनवर्धिनी मह
करोति भूलाभे या र्चा पाषाणनिर्मिता ॥
पुनरपि विशेषमाह ॥ शंकूपहता प्रति
मा प्रधानपुरुषं कुलं च घातयति ध्वभ्रे
पहता रोगान् मुपद्रवान् क्षयं कुरुते ॥
शंकुः कियं विगतः कीलकः अग्रः इति
प्रसिद्धो लोके तेनोपहता प्रतिमार्चा
प्रधानपुरुषं नायकं कुलं वंशं च घातय
ति हन्ति ध्वभ्रेगर्तेन तेनोपहता प्रतिमा
अत्यान्यि रोगान् दानुपद्रवान् क्षयं
कुरुते ॥ तथा च कश्यपः यार्चा शं

कुहता सा तु प्रधानकुलनाशिनी श्वभ्रेणो
पहता या तु व्रह्मदोषकरी मता ॥ अथाधिवा
सनलक्षणमाह ॥ मण्डलमध्ये स्थाप्य।
लमुपलिप्ता स्तीर्यसिकतया धक्कुशैः भद्रा
सनकृतशीर्षोपधानपादोन्यसेत् प्रतिमा
म ॥ अधिवासनमण्डपस्य मध्ये अन्तः
सलिले भूभागमुपलिप्य ततः सिकता
यावालुकया कुशैर्दर्भैश्च स्तीर्य अथवा।
क्षौमवस्त्रे आस्तरणमाच्छादनं वालुकोप्र
माये तदुपरि दर्भैराच्छादनं कुर्यात् तत्र
प्रतिमा भद्रासनकृतशीर्षोपधानपादो
न्यसेत भद्रासनेराजासने तत्र कृतशी
र्षोच्छितमस्तको तथोपधानपदामुपधा
नेन वस्त्रकृतपादोन्यस्तपादोन्यसेत् स्थापये
त ॥ अन्यद्विधानमाह प्लक्षाश्वत्थोदु
म्बरशिरीषवटसंभवैः कषायजलैः मङ्ग
ल्यसंज्ञाभिः सर्वौषधिभिः कुशाद्याभिः ॥
द्विपवृषभोद्धतपर्वतवल्मीकसरित्स
मागमतटेषु पद्मसरस्सु च सद्भिः सव
पञ्चगव्ये श्च तीर्थजलैः ॥ पूर्वशिरस्कं
स्नातांस्वर्णरत्नाम्बुभिश्च सुगन्धैः ना
नातूर्यनिनादैः पुण्याहै वेदनिर्घोषैः ॥
प्लक्षः अश्वत्थः उदुम्बरः शिरीषः वटः
एते सर्वे एव वृक्षविशेषाः एषां संभवैः

कषायजलैर्लेत्रुत्नव कथितपानीयैः त
थामंगल्यसंज्ञताभिः मंगल्यसंज्ञिताः प्र
शस्तनाम्न्यो याश्चौषध्यः यथा जया जया
न्तीजीवन्तीजीवपुत्रा पुनर्नवा विष्णुक्रा
न्ता अभया विश्वेश्वरी महासहदेवा पू
र्णकोशा शतावरी सहस्रवीर्यालक्षणाप
ताभिः तथा कुशादिभिः कुशादर्भाश्चाद्या
प्रथमाया समोषधीतत्वाः कुशायाः आ
दिग्रहणाद्दूर्वालोकुशाद्या यताभिरौष
धिभिः द्विपीडहस्तीतेनोद्धृता मृत् तथा
मोदानकेनोद्धृता या मृत् पर्वतमृत्
वाल्मीकमृत् सरिन्नदीद्वयान्तेयोस्ता
नमस्तं योगमेलकल्पतटेषु वया मृत्
पद्मस्थः सवमृद्भिः पद्मैः कमलैः संयुक्ता
निया तिवमतां क्षितेषु यामृद्भिलाभिः तीर्थ
जलैः पुण्यतीर्थपानीयैः सपञ्चगव्यैः प
ञ्चगव्यसहितैः पञ्चगव्यलक्षणं गोम
यं गोमयं दधि वेदधिः सर्पिः कुशोदकमि
ति एतैः प्राग्यैः स्नानोक्तस्नानौ एवं
शिवस्नां पूर्वस्यां दिशि शिवः कलान्यस्ते त
स्याः पयेत् तथा नानाविधानां तर्याणां
निनादैः शङ्खैस्सह तथा पुण्याहैः पुण्या
हशब्दैः वेदनिर्घोषैः वेदपदोच्चारैः वसह
ततः किं कुर्यादित्याह ॥ ऐन्द्र्यादिषुन्दलि

कार्मेयाः प्रागदक्षिणाग्निलिंगाश्च वक्तव्याः
द्विजमुख्यैः पूज्यास्तेदक्षिणाभिश्च ॥ ऐन्द्र्यां
पूर्वस्यां दिशीन्द्रलिंगा ऐन्द्रा मन्त्राः इन्द्रदे
वत्या द्विजमुख्यैर्ब्राह्मणश्रेष्ठैः वक्तव्याः व
ठनीयाः केचिन्मन्त्रा इति पठन्ति तथा
प्राग्दक्षिणे आग्नेय्यां दिशि अग्निलिंगा आ
ग्निदेवत्या मन्त्रा वक्तव्याः ते द्विजमुख्या दक्षि
णाभिः पूज्या अभ्यर्च्याः ॥ ततः किं कुर्यादि
त्याह ॥ ये देवाः संस्थाप्य तन्मैर्वैश्वानरैर्हो
जोजुहुयात् अग्नि निमित्तानि मया प्रोक्ता
नीन्द्रध्वजोत्थाने ॥ शुभा कुलेपसव्यमङ्गा
याहुः स्फुलिंगाकलनशुभदा हेतुः स्फुलिङ्गो
यो वा प्रसर्पणो वा शुभं प्रोक्तम् ॥ ये देवस्य
स्थाप्यः प्रतिष्ठापनीयाः तन्मैश्च वैर्लेदैवत्यैः
वैदिकैर्मन्त्रैः द्विजो ब्राह्मणोऽनलमग्निं जुहु
यात् मया अग्निनिमित्तानि अग्निलक्षणानि
इन्द्रध्वजोत्थाने प्रोक्तानि कथितानि स्वाहा
वसान समये स्वयमुज्ज्वलार्चिरिति तथा
अग्निः शुभाकुलो धूमेनाकुलो धूमेनाकुली
कृतः स्वधूमः अपसव्यो वामावर्तः मुहुर्मु
हुः प्राहुः मुहुर्मुहुरिति शब्दं करोति स्फुलि
गान्करोति मुञ्चति तथाविधो न शुभः
अशुभो वा हेतुः पुरोहितस्य सर्वतिर्भवति प्रस
र्पणं वपश्चाद्गमनमशुभमिति प्रोक्तं कथितम्

ततः किं कुर्यादित्याह ॥ स्नातामभ्यक्तवस्त्रां
स्वलंकृतां पूजितां कुसुमगन्धैः प्रतिमां शा
लीनायां शय्यायां स्थापकः कुर्यात् ॥ तां प्र
तिमां स्नातां कृतस्नानां अभ्यक्तवस्त्रामभिनव
वस्त्रप्रावृतां स्वलंकृतां शोभनैरलंकरणैर
लंकृतां कुसुमैः पुष्पैः गन्धैः सुगन्धद्रव्यैश्च
न्दनप्रभृतिभिः पूजितामर्चितां स्थापकः प्र
तिष्ठापकः शालीनायां शोभनायां स्नातायां
शय्यायां कुर्यात् स्थापयेदित्यर्थः ॥ तत
स्तस्याः शय्यायाः किं कुर्यादित्याह ॥ सगी
तनृत्यैर्जागरणैः सम्यगेवाधिवास्य
दैवज्ञसंप्रदिष्टे काले संस्थापनं कुर्यात् ॥
तां प्रतिमां सगीतनृत्यैर्गीतनृत्ताभ्यां सहि
तैर्जागरणैः रक्षणविधिभिः सम्यक्कृत्वैवमने
न प्रकारेणाधिवास्य ततो दैवज्ञेन कालवि
धायोंशसंप्रदिष्टे उक्तः कालः इत्युपदे
क्षितमुहूर्ते अनेन विधानेन तस्मिन्काले
समये संस्थापनं प्रतिष्ठापनं कुर्यात् ॥
कथं प्रतिष्ठापयेदित्याह ॥ अभ्यर्च्य कुसुम
वस्त्रानुलेपनैः शङ्खतूर्यनिर्घोषैः प्रदक्षि
णेन नयेदायतनस्य प्रयत्नेन कृत्वा बलिं प्र
भूतं संपूज्य ब्राह्मणांश्च सभ्यांश्च दत्वा हिर
ण्यशकलं विनिक्षिपेत्पिण्डिकाश्वभ्रे ॥
स्थापकदैवज्ञद्विजसभ्यस्थपतीन्विशेषतोऽभ्य

र्च्य कल्याणानां भागी भवतीह परत्र च स्वर्गी ।
तां प्रतिमां कुसुमैः पुष्पैः वस्त्रैः वस्त्रैरनुले
पनैः समालभनैः अभ्यर्च्य संपूज्य ततः शङ्ख
तूर्याणां वनिर्घोषैः शब्दैः सहायतनस्य
प्रासादस्य प्रयत्नेन प्रादक्षिण्येन नयेत् अ
धिवासनमण्डपान्निष्क्रम्य प्रादक्षिण्येन
प्रासादस्य गर्भगृहे प्रवेशयेदित्यर्थः ततः
प्रभूतमिति बहुबलिमुपहारं कृत्वा ब्राह्म
णान्द्विजान्सभ्यान्सभावगतान्सुजनान्संपू
ज्याभ्यर्च्य हिरण्यपूजाकाले सुवर्णखण्डं पि
ण्डिकाश्वभ्रे पीठगर्ते दत्वा विनिक्षिप्य त
तः प्रतिमां विनिक्षिपेन्न्यसेत् स्थापकः प्र
तिष्ठापकः दैवज्ञः सांवत्सरः द्विजान्ब्राह्म
णान्सभ्यान्सभावगतान्स्थपतीन्वर्धकीन्
स्थपतिः वर्धकिः एतान्विशेषतोऽभ्यर्च्य इ
हास्मिंल्लोके कल्याणानां श्रेयसां फलभाग्भ
वति परत्र च परलोके स्वर्गी भवति स्वर्गम
धिवसतीत्यर्थः ॥ अथ प्रतिष्ठापकलक्षण
माह ॥ विष्णोर्भागवतान्मगांश्च सवितुः शं
भोः सभस्मद्विजान्मातॄणामपि मण्डलक्रमवि
दो विप्रान्विदुर्ब्राह्मणाः शाक्यान्सर्वहितस्य
शान्तमनसो नग्नाञ्जिनानां विदुर्ये यं देवमुपा
श्रितास्स्वविधिना तैस्तस्य कार्याः क्रियाः ॥
विष्णोर्नारायणभागवतान्संस्थापकान्विदुः

जैवा॰
द्वाटी॰
४५२

451

जानंतकार्यान्तत्यर्थः सवितृवादित्यस्मगा
न्मनाब्रह्मणान्स्थापकाल्विङः पाम्भोर्महा
देवस्य हि जान्ब्राह्मणान्नस्मसहितान्यापृ
पातानित्यर्थः मण्डलक्रमविदोमाहृणो
ब्रह्मादीनां येमण्डलक्रमेरुजाक्रमेविदंति
जानंतितान्स्थापकाल्विङः ब्रह्मणःपिता
महस्यविप्रान्ब्राह्मणाल्विङः सर्वहिनस्य
वद्रस्यशान्तमनसोजितेन्द्रियस्यशाक्या
नन्तोरुजाल्विङः जितानोमहतानंशानप्रद
णकाल्विङः येनतायंदेवमयाश्रिताःपुर
णेपभक्तिभावेनप्राप्तास्तेनैतस्यदेवस्य
स्वविधिनाश्चान्मीयदर्शनात्केनविधानेन
पञ्चरात्रविधिनाविलासोरदर्शनविधा
नेनसवितृलंचोक्तान्यतेत्रविधानेनपञ्चरा
त्रविधिनाशाम्भोमोत्हणोसकलविहितवि
धानेनब्राह्मणैर्वेदविहितकर्मणा वृङस्यप्र
मिताक्रमेणाहंतांदर्शनविधानाक्रियाःका
र्याइति ॥ अथप्रतिष्ठाकाललक्षणमाह
उदगयनेसितपक्षेशिशिरगभस्तोजीववर्जे
स्थे लग्नेस्थिरेस्थिरांशेसौम्यैर्धीधर्मकेन्द्रगतैः
पापैरुपचयसंस्थैर्ध्रुवमृदुहरितिष्यवायुदे
वेषु रविकुजेदिनेनकुलेदेवानांस्थापनेशु
भम् ॥ उदगयनेउत्तरायणेमकरादिराशि
षट्कस्थेरवौसितपक्षेशुक्लपक्षेशिशिरगभ

स्तोचन्द्रेशिशिरःशीतलाःगभस्तयोरश्म
योयस्य तस्मिंजीववर्जस्थेबृहस्पतिवर्ग
गेवर्गेग्रहहोराद्रेक्काणनवांशद्वादशांश त्रिं
शांशाख्याः तथालग्नेस्थिरेवृषकुम्भ
योरन्यतमे तथान्यस्मिन्मिथुनकर्कटक
न्यातुलधन्विमीनानामन्यतमेस्थिरनवां
शकोदये यत्तान्याराशयोनेनैवप्रकारेण
निद्राःसग्राम्यस्थिरसोदयोवभगवत्कार्ये
प्रवेशोपिचेति सौम्यैर्बुधजीवशुक्रैर्धीध
र्मकेन्द्रगतैर्धीस्थानेपञ्चमे धर्मस्थानेन
वमे केन्द्राणिलग्नचतुर्थसप्तमदशमानि
तत्तेषामन्यतमस्थानस्थैः पापैरादित्या
गारकशनैश्चरैरुपचयसंस्थैः तथाध्रुवमृ
दुहरितिष्यवायुदेवेषुनक्षत्रेषु उत्तरात्रित
येरोहिणीचेति ध्रुवाणिमृगशिराश्चित्रानु
राधारेवतीचेति मृदूनि हरिः श्रवणः
तिष्यः वायुदेवः स्वातिः एतेषुनक्षत्रेषुरा
विकुजेभौमारककवर्जितेदिनेवासरेरवि
शशिबुधगुरुसितानांदिने तस्मिंश्चानु
कूलेकालेशुभकरेदेवानांसर्वाणांस्थाप
नेप्रतिष्ठापनेशस्तंशोभनमिति ॥ एतत्प्र
तिष्ठापनेसर्वदेवानांसामान्यमयाकृतमित्ये
तदाह ॥ सामान्यमिदंसमासतोलोका
नां हितदमयाकृतं अधिवासनसंनिवेश

ओंवा।
वटी।
४९२

तेसाविशेषपृथगेवविस्तरात ॥ इदंप्रतिष्ठा
पनेसमासतस्संक्षेपतः सामान्यमविशे।
षंवैदिकेनविधानेन सर्वेषांजनानांहित
दन्त्कुलमनायासकवैस्मयाक्तंविरचिते
साविशेषास्वेप्रत्येकस्यदेवस्याधिवासनम
निवेशनेअधिवासे प्रतिष्ठापनेवतेपृथ
ग्पृथविस्तारादिस्तरेणतत्रभवतः अथ
वासविशेषविस्तरादित्यस्येअधिवासन
सन्निवेशने तेपृथगेवविस्तारात्तशास्त्रेभ्यो
वेभवतइति ॥ इतिश्रीवंहोमल्लविरचि
तायोसोहिताविवर्त्तौप्रतिमाप्रतिष्ठापने।
नामाध्यायःषट्पञ्चाशः ॥ ओंनमःस
र्वाय ॥ अथगोलक्षणंव्याख्यायते ॥
तत्रादावेवागमेप्रदर्शनार्थमाह ॥ यदापा
दःप्राहहहद्रथायगोलक्षणंयन्क्रियतेन।
तोयं मयासमासःशुभलक्षणंस्नास्त्रवी
क्त्याव्याख्यातानभिधास्ये ॥ यदापराशरो
मुनिवृहद्रथायप्राहकेवनास्मृतिशिष्या
य यद्गोलक्षणंप्राहोक्तवोस्तनतस्तोगोल
क्षणंमयाआचार्येणसमासेनेपःक्रियते
सर्वास्तासावः शुभलक्षणःप्रशस्तलक्ष
णाअपिगृहणादशुभलक्षणस्सर्वानिःशेषा
स्त्यात्तेनेवप्रकारेणागमनस्त्रागमान्मुनि
प्रणीताच्छास्त्रादभिधास्ये कथयिष्ये ॥

तत्रादावेवशुभलक्षणागावात्राह ॥ सा
स्नाविलरुदालोमूषिकनयनाश्चनशुभदा
गावः प्रचलच्छिपिटविषाणाकरटाखरस
दृशावर्णाश्च ॥ दशासप्तचतुर्दन्त्यःप्रलम्ब।
मुण्डाननाविनतपृष्ठा ह्रस्वस्थूलग्रीवाय।
वमध्यादारितखुराश्च श्यावातिदीर्घजिह्वा
गुल्फैरतितनुभिरतिमहद्भिर्वा अतिककुदः
कृशदेहानेष्टाहीनाधिकाङ्ग्यश्च ॥ अविशा
ष्टःप्रत्येकमभिसम्बध्यते सास्नादयः सास्ने
तित्यमस्कन्धमग्नेस्प्रतिप्रणीयासांतास्ता।
स्नाद्यः आविलेकलुषअप्रसन्नेअक्षिणीया
सां मूषिकनयनाश्चमूषिकसदृशनेत्राः ता
गावोनशुभदाअशस्ताः तथाप्रचलच्छिपि
टविषाणाः प्रचलन्तिकम्पमानानि चिपिटा
निकर्पराणि विषाणानिश्रृंगाणियासांताश्च
पिशुभदाः प्रशस्ताः याश्चकरटाःकरटोव
र्णास्ते लोहितकृष्णः खरसदृशवर्णाश्च
नशुभदाः यागावोदशदन्त्यः सप्तदन्त्यः
सप्तदशावनाचिवायासां प्रलम्बलम्बमाने
मुण्डेश्रृंगरहितमाननेमुखेयासां विनतम
स्पृष्ठंमध्यंयासां दारितास्त्रुटितप्रभग्नाःखु
राःपादायासां श्यावाश्यामवर्णाअतिदीर्घा
अत्यायामिनी जिह्वारसनायासां गुल्फैरति
तनुभिरत्यल्पैरतिमहद्भिःस्थूलैर्वा अरूपे

ज्यो॰
टी॰
४५३

त्वोपविष्टस्यप्रदेशः अतिकठराहृदन्त
ऊदस्युक्ताः कठदग्रीयनोपृष्ठभागेषुस्थान
देभागाः कृशदेहाउर्भल्लशरीराः हीनांसाः
अधिकाग्न्योवानेष्टानशुभाः ॥ तथाच
पराशरः ॥ तास्रणीलोवर्नेयासाहृदो।
ल्पेवेनताःशुभाः वलद्विपिटस्कृर्णावाश्चकव
टाश्चवलानिभाः दणसमवक्तदर्नयोलम्ब
वक्रानताशुभाः विषानवर्जिताह्रस्वाः
पृष्ठमध्यातिउन्नताः ह्रस्वस्थूलश्रवाया।
श्चयवमध्यानताःशुभाः भिन्नपादाहृद्रु
ल्पायाश्चस्थूलनगुल्फकाः श्यावातिदीर्घ
जिह्वाश्चमहत्वाऊदसंयुताः याश्चातिकृश
देहाश्चहीनाश्चवर्यैवश्चयाः नताशुभप्रदा
गावोभवन्त्यशुभनाशनाइति ॥ अथवृष
भलक्षणमाह ॥ वृषभोप्येवंस्थूलातिल
ववृषणसिरानतक्रोडः स्थूलाक्षिवाविन
गाडश्चिरस्थलेमहतेयस्य ॥ मार्जारवदात्क
वटोदानवशुभदोद्विजस्येव कमलोत्पला।
जिह्वदन्तोशुभस्यकान्तकरः ॥ वृषभोद
तोप्येवंलक्षणसंयुक्तः पर्वोक्तेबोलक्षणैः
श्चाम्रविलक्षणादइत्यादिकोर्थकोनशुभः
किन्तुविधिमलक्षणानिस्थूलातिलम्बदश
नः स्थूलोमहाप्रमाणोशातिलम्बोप्रलम्बमा
नोवृषणौमुष्कौयस्य शिरानतक्रोडसिरा

भिस्तत्वेव्याप्तक्रोडेपूर्वपदाद्वयमध्यंयस्य
तथाभिहहतीभिस्सिराभिश्चितसंयुक्तो
गण्डोकपोलदेशोयस्य यश्चत्रिस्थलेमह
नेमिव्रतिसजपुरीषोतल्पकालेकंबति
अतिभ्याशिश्नेनवसिञ्चतीतिकेचित नि
त्यमलदस्तगोवलपीभवतीत्यर्थः मा
र्जारवद्वादिडालनेत्रसदृशीअक्षिणीयस्य
कपिलःकपिलवर्णः करटःकरटवर्णोवा
नीललोहितवर्णः तथाम्बतोद्विजस्यत्रा
ह्मणस्यैवनशुभः किन्त्वन्यवर्णानां यतो
निष्टलक्षणसंयुक्तोद्विजस्येदइति लो
कस्थितिःतस्यापिनशुभः यश्चकमलोत्प।
तालुजिह्वः कमलाश्रमितायस्यवसन स्त
नामयुक्ताश्चपथ्यस्यवृन्दस्यानकेरावि।
नाशकरःनयकदित्यर्थः ॥ अन्यदप्याह
स्थूलशाकन्मणिःपृवङ्गा सितोदरःकलण
वर्णाश्च स्वहजातोपिज्ञान्योयूथविना।
शायवोहहभः ॥ यश्चस्थूलशाकत स्थू
लेश्चाकश्चोमयेयस्यमणिसदृशौवस्फुरन्ता
विषाणौहृष्यतेयस्य सतथाकृतः केचि
त्स्थूलशाकस्स्थूलशोमयः स्थूलमणिः
स्थूललिङ्गप्रान्तः स्थूलपृष्ठाइतीच्छन्ति
सितोदरःश्वेतजठरः कमपृणरवर्णःकृष्णो
सितःशारोश्वेतस्थवर्णोपशसकविलम्सः

गी॰
टी॰
५९५

कथञ्चिन इत्यर्थः अपिशाद्वसम्भायोव
तैनिसहचोदन्तोगहजातादेषुसमन्नतो।
पिशाच्यः परिहर्तव्या। किंपुनस्तथाभू
तोमत्स्येनवर्ततेगहते यतस्तस्यस्यवि
नाशावहः यस्यकरःयस्मिन्नेवसतिते
नायेनयतोत्यर्थः ॥ अन्यदप्याह ॥ धूम्रा
मकविंतप्रग्यांङ्गेना मस्साक्रूणसन्निभो।
विडालाक्ष्यः विप्राणामपिनप्रशुभंकरो।
तिहृषभःपरिहीनः ॥ योद्दषभोद्दा
न्तः धूम्रामकपुष्पविताङ्गः धूमकैः
धूम्रमवर्णःपुष्पैःऊषरैमेविव चितानिसे
पुङ्गान्यङ्गान्यवयवानियस्य धूम्रामकः
धूम्रामोपुष्पवितान्यङ्गानिकेचित धूम्राम
वर्णः पुष्पैःतिलकैःऊषमाकोरैःचितोवः
भस्माकरणसंनिभो भस्मलोहितसिप्रव
र्णः विडालाक्षोमार्जारनेत्रः सनथाभू
तो विप्राणां ब्राह्मणानामपि प्रतिग्रहपरि
गृहीतोन प्रशुभंकरोति किमुतैन्येषामपि
अन्यदप्याह ॥ येदोडवन्तिपादान्स्वा
दिवयोजितान्तःप्राक्षीतः काकरलवनाही
नाश्चपृष्ठेनहेनभारसहाः ॥ येदहृषभा
भाभारदेनियुक्ताः पङ्कान्कर्दमादिवपा
दानुद्धरनङ्गरान्ति हृपाणोवाःदुर्बलकोन्द
वः काकरलनयनाःकाकगन्दाःहीनाश्चपृ

ष्ठतः अल्पविनतपृष्ठाः तेनभारसहाभा
रेउद्वहनेनसमर्थाइति ॥ तथाचपराश
रः ॥ आपादत्ताकपिलाःकलपुष्पवि
नाश्चये मार्जारकपिलाताश्चदुर्गमाश्च
यान्तिनः पङ्कादिवालामाःपादान्उ
द्धरन्तोव्रजन्तिये अप्रवरामवन्त्येतेभारधः
निविगर्हिताइति ॥ अधुनाप्रशस्ता
नाहमुक्तानाह ॥ मृदुसंहततान्नोष्ठका
नस्फिजस्ताम्रतालुजिह्वाश्च ह्रस्वतनुस्तत्र
वणास्तकृतिपमहृजश्चाश्च ॥ आतामसे
हतसुरास्यक्षोरकास्फहत्रकउदगृत्काः स्नि
ग्धसमदणतनुतयोआमाणनास्तनुस्वरसाः॥
ततुभस्यकालधयोरकान्तविलोचनामहो
क्षाणः सिंहस्कन्धाःताल्पत्वककम्बलाःपूजिता
स्ववना ॥ एवंविधावृषभाःपूजिताःशो
भनाःप्रशस्ताःइत्यर्थः कीदृशाःमृदुसंहत
ताम्रौष्ठाः मृदवःकोमलाःसंहताः संलग्नाः
ताम्रवर्णाः ओष्ठायेषां तनुस्फिजः तनवः
स्वल्पमांसाःस्फिजःसक्थिद्वयोयेषां ताम्रता
लुजिह्वाः ताम्रवर्णौलोहितातालुतास्यपृष्ठ
दृष्टभागेजिह्वाचरसनायेषां ह्रस्वास्वल्पा
स्तनवोगतानतश्रवणाताश्रवणाःका
र्णावायेषां मकुतयःशोभनकुक्षयः स
ह्वजङ्घाश्चवकजङ्घाः आताम्रसमानवर्णाः

ऊँवा॰
टी॰
४८५

465

संहताश्चविवर्णाः खुराः पादायेषां कुक्षौ
स्कास्सरफवदास्यः बहत्ककुदयुक्ता महा
ककुदेनसेयुक्ताः स्निग्धाः सस्नेहाः स्मदा
स्त्रीतन्वी वागतालवकर्म तथा येमा णिये।
षां तामवर्णानि लोहितानि तनूत्यक्ष्णा
नि सूक्ष्माणि विशालानि येषां तनुभवम
यनो भवेत्स्पष्टतयो वालधयः पुच्छवाला।
येषां वक्रान्ते विलोचनेनेत्रे येषां महान्ता
उच्छ्रायायेषां सिंहस्येव स्कन्धो येषां तनवो
यताश्चल्पाश्चकम्बलायेषां स्ववाताः शोभ
नेगतेगमने येषां तेन थाभूता इति ॥
अन्यदप्याह ॥ वामावर्त्तैर्वामदक्षिणपा
र्श्वेवदक्षिणावर्त्तैः शुभदाभवन्त्यनडुहो
जङ्घाभिश्चैडकनिभाभिः ॥ येऽनड्वाहो
दन्ताः वामे पार्श्वे वामावर्त्तैः रोमभिर्युक्ताः
दक्षिणपार्श्वे दक्षिणावर्त्तैश्च तेच शुभदाः
प्रशस्ताभवन्ति तथा एडकानिभाभिरेड
कसदृशाभिः परिपूर्णाभोसाभिः जङ्घाभि
श्च शुभदाभवन्ति एडकःप्राणिविशेषः अ
विरितिकेचित ॥ अन्यदप्याह ॥ वैडू
र्यमल्लिकाबुद्बुदेक्षणाः स्थूलनेत्रवर्त्मा
दीर्घमालाः पार्ष्णिभिस्स्फुटिताभिः सर्वा
स्तास्सर्वेचभारसहाः ॥ वैडूर्यप्रसिद्धोम
णिविशेषः एषामवर्णः मल्लिकेक्षणमल्लि

काक्षः नलक्षणोहंसमण्डलखोषामल्लिका
ऽङ्गम ते भवन्ति समल्लिकाक्ष्यः प
नलक्षणमप्यवस्थापक्षते तथावकाक्षः
उक्तो श्वेतमण्डलहर्त्ती नावकाक्षो नाममल्लि
काख्यमाभाविद्यस्वल्पोऽञ्जनाक्षेते मल्लि
काश्चक्षासा तथाचशालिहोत्रः शुक्ल
निपत्रिदिमेयस्या लोचने शुभे मल्लि
काक्षो महाधन्यस्सहयः कथ्यतावक इति
अनेनलक्षणेनयुक्तो मल्लिकाक्षः तथाबु
द्बुदेजलबुद्बुदः प्रसिद्धएव एवंवैडूर्यमल्लि
काबुद्बुदेक्षणाः क्षणस्यनेत्राः नेत्रवर्त्मादि
र्घमालानि तुल्यानि तिचतानि येषां पा
र्ष्णिभिः खुरपश्चिमभागे स्फुटिताभिरश्म
ग्राभिस्तेसर्वे निःशेषाः प्रशस्ताभारसहाश्च
भारसहनाइति ॥ अन्यदप्याह ॥ घ्राणो
देशेसवलिर्मार्जारमुखश्चितश्चदक्षिणतः
कमलोत्पललाक्षाभस्तवालधिर्वाजितु।
ल्यजवः ॥ लब्धं वृषणो मेषोदरस्सं क्षिप्त
वक्षणःक्रोडः क्लेशभाराध्वसहो जवेनाश्व
शुभफलः ॥ यस्यघ्राणोदेशेनासायां
सवलिवलियुक्तः मार्जारमुखो बिडालतु
ल्यवदनः दक्षिणतो दक्षिणभागेसितः
शुक्लवर्णः कमलोत्पललाक्षाभः कमलेप
द्मे उत्पले नीलोत्पले लाक्षाप्रसिद्धालोहि

नवर्णो यश्चोसहस्रीव भाका कान्तिर्यस्य सवा
लधिः प्रोभनपुच्छवालः वाजितुल्यजवः
वाजीतरगतानुल्यतत्सहस्रो जवो वेगो य
स्य स ग्रीवनातिरित्यर्थः लम्बेलम्बमानौ ह
षणौ यौ डयुक्तः मेघोदरश्च मेघोदराकार
मुदरं यस्य मे ताि मवत्नणक्रोडः पश्चिम
जङ्घाद्वयणान्तरं वत्नणपार्ह्नोच्यते अ
स्मेवार्थे शालिहोत्रश्चाह ॥ सक्तियक्ता
नावस्यागोवत्नणस्तस्मिन्निर्दिशेत अग्र
जङ्घान्तरं क्रोड उच्यते वत्नणो वक्षोऽस्य
वत्नणक्रोडानि सन्ति माणि वत्नणक्रोडा
तियस्य महषभो भारवाहहेन अथतिष
ष्यि च महस्रकोतियः ज्ञातव्यः जवो वेगो
अपवनतुल्यत्वगमनः जवो वेगो गतिवि
निर्यायः एवंविधः शालफलः प्रभुप
लदइति ॥ अन्यदप्याह ॥ सितवर्णःपि
ङ्गागदलाक्षविषाणदलो महावक्त्रः ह
सोन्नामप्शुभफलो हृयस्य विवर्धनः प्रो
क्तः ॥ यश्वसितवर्णः पिङ्गादलः कमल
नेत्रः ताम्रविषाणदलः ताम्रवर्णो लो
हितवर्णो विषाणौ शृङ्गे इदाणे नयने च य
स्य महावक्त्रः स्थूलाननः सोह सोना
महेमाख्यः शुभफलः प्रशस्तफलः
गृहस्य स्वस्य विवर्धने वृद्धिकरः प्रोक्तः

कथितः ॥ अन्यदप्याह ॥ भस्मवालधि
ताम्रविषाणो रक्त ककुद्मांश्च कल्माषश्च
स्वामिनमविरात्कुरुतेपतिं लक्ष्म्याः ॥ यो
वृषभोभस्मवालधिः पुच्छवालाभस्मपा
यस्य ताम्रविषाणोलोहितशृङ्गः रक्त
दृग्लोहितनेत्रः ककुद्मान्ककुदयुक्तः कल्मा
षश्च कल्माषवर्णोसितः वक्रपीनकः स्वामि
सस्वामिनेपतिमविराच्छीघ्रमेवलक्ष्म्याः श्रि
यः प्रतिप्रभुं कुरुते ॥ अन्यदप्याह ॥ यो
वासितेश्च चरणेयश्च हृवर्णाश्च सोपिशुभफ
लकृत मिश्रफलोपिग्राह्योयदिनैकान्तप्र
शस्तोस्ति ॥ योहृषभःसितैःश्वेतैश्चरणैः
पादैर्युक्तः यश्चेहृवर्णोयाहृक्ताहृवर्णःप्र
भाशुभवर्णयुक्तोपि सशुभकृत् फलोपि
ग्राह्योयदिनैकान्तप्रशस्तोस्ति योवाहृषभ
अविद्योपासितैकचरणःइतिपठन्ति एका
न्तप्रशस्तस्कवलत्नणसंपूर्णोयदिनास्ति न
विद्यतेतदामिश्रफलोपिव्यामिश्रफलोग्रा
ह्यः अपिशब्दःसम्भावनायां केचिद्यदिनै
कान्तप्रशस्तोनास्तीति पठन्ति मिश्रफलस्य
शुभानामशुभानांवलत्नणानामत्नवेक्षणा
यश्चेकाशुभान्तेनांकिर्वसानेनातिविद्यते
तदाशुभलत्नणायुक्तोग्राह्यइति ॥ तथाच
पराशरः ॥ ऋडसंहतताम्रोष्ठाललनजिह्वा

जैवा॰
टी॰
४८२

467

लनाष्फिजः वैडूर्यमधुवर्णाश्च नलखडवे।
मेनिभैः वक्षस्थितैश्च नयनैस्तथा रक्तक
नीनिकैः सिंहस्कन्धा हृष्टमुष्काः कच्छोरस्काः
कुञ्जरिनः समीकर्षतिलालस्थले प्रलम्बा
स्थूलवालधिः प्रलम्बाङ्ग्य यश्चहृष्टतस्व
समाहितः तत्रास्यस्थलगा या श्वविस्तीर्णाज
गनाश्रये स्पष्टताम्रतनु स्नेहेलोः शफैर्वि
वलैर्हृष्टैः समकृदवर्तसंस्थानैस्स मासस्थितपा
र्श्विभिः हत्रस्थले हयग्रीवाः ककुदेश समुच्छ्रि
तैः येनभारमहास्तेयाश्रुतियाने वराजि।
ताः प्रलम्बवृषणास्त्यर्थं मतिमादरवक्षणाः
विस्तीर्णावक्षोजघनाभारेयानेनराजिताः
श्रावर्तेर्दक्षिणावर्तैर्युक्ता दक्षिणतश्चये वा
मावर्तैर्वामतश्च संयुक्ताश्चापि पूजिताः स्त्रि
यस्पिऽरालताः पूर्वतनामस्तुरेलो महानसः म
हैलोः यमकोनामसोमहस्यप्रवर्धनः इति ॥
इति श्रीवृहत्कलविद्विलासे हितविवृतौ।
गोलक्षणोनामाध्यायस्समपञ्चोपा। ॥
ॐ नमस्सूर्याय ॥ अथाश्वलक्षणं व्याख्याय
ते तथा दावेवाश्वेन लक्षणमाह ॥ पादाः
पञ्चनखायस्याग्रवर्णाः श्वैतलेविदक्षिण
लाम्बोष्ठाग्रनसोमरोपूर्वमाति जिह्वान्त्ववो।
यातिच लाङ्गूलं तमटं स्कन्दलमहृष्ठोकेणो
वलम्बोष्ठहयमस्यान्तकेनतिपाठ र्वविस्त

पुष्टोश्रियोपवाससहे ॥ यस्यपूर्वतः त्रयः पादा
श्वेतपञ्चनखाः पञ्चभिर्नखैर्युक्ताः तार्थ
ष्ठाग्रनसः वक्त्रमेवो दक्षिणाग्रवर्णाग्रपा
दः पश्चिमनखैर्युक्ताः ताम्बोष्ठाग्रनसः ताम्रव
र्णो लोहितावोष्ठौ तथा नासिकाग्रं यस्य स
वेपूर्वः सिंहसत्त्वः हृष्टोन्नतिर्गमनं यस्य स
सगेपूर्वगतिः भवेमर्मिजिह्वत्यातिगञ्झ
ति लाङ्गूलेपुच्छे समटं सटाभिर्युक्तो गाढ
लमित्यर्थः हयहृष्टिः ऋदितसहृष्टोऽश्वः प्रा
णीनमृष्टो तत्रत्याहृष्टि इत्यर्थः कौमीश्रो
श्रोणीलम्बोष्ठमार्दवयुक्तो यस्य वैस्याङ्गवेन।
पूर्वाकुकुदः पोष्टः पालयितत्वचिवाञ्छीघ्रमेव
स्त्हिवेपमति पृष्ठोपविष्टाङ्गोश्रिये लक्ष्मीके वा
ति ॥ तथा वर्णः त्रयः पादा पञ्चनखाश्र
ग्रगोदक्षिणलक्षणा स्तनखलाम्बनामाय।
ताम्बोष्ठः सिंहविक्रमः महीजिह्वस्तदाया
ति लाङ्गूलेजटिलस्तथा स्कन्धे भवन्त्रणीका
णौ वहवाति प्रलम्बितौ सपूर्वाश्वपसमह
तोश्रियेयक्षतिपोवतः ॥ अथकुकुदीलक्ष
णमाह ॥ पादे पादे पञ्चपञ्चाग्रपादावामे
यस्याः स्तनलोमहिकाद्यः वक्षेप्रच्छेपिस्त
लालम्बकर्णी यासामातुं कुकुदीयातिपुष्टा ॥
यस्याः कुकुयाः पादेपादे प्रतिचरणेयस्याः
स्तनाभवन्ति पञ्चनखाः कर्कशाः अग्रपा

देवतावामेवयो यावमल्लिकादीश्वमाद
लवाम्रः मल्लिकाक्षसमदृग्वाज्ञेयस्यार्म
वानि एवंविधायामल्लिकाद्यः यस्याः पुच्छे
लाङ्गूलेवकुटिलेव पिङ्गलाकपिलाल
स्वकर्णेव यासापुण्यविशेषिनाशं पति
वनाति ॥ इतिसंहिताविवृतौश्वलक्षणं।
नामाध्यायोद्विपञ्चाशः ॥ ॐ नमस्सूर्याय
अथकुक्कुटलक्षणंव्याख्यायते ॥ तत्रादावेव
कुक्कुटलक्षणमाह ॥ कुक्कुटस्त्वृजुतनूरु
हाङ्गुलिस्ताम्रवक्त्रनखचूलिकःसितः रौतिसु
स्वरमुषात्ययेचयो वृद्धिदःनृपपुरस्यवाजिना
म् ॥ यःकुक्कुटःकृकवाकुः ऋजुतनूरुहाङ्गु
लिः ऋजवःसरलास्तनूरुहाःपतत्राणियस्य
ऋजवाङ्गुलिःस्वहस्तकरप्रावः ताम्रवक्त्रोलो
हितमुखः ताम्रमल्लिकस्ताम्रचूडः सितः
शुक्लः तथान्येयश्चाप्यवसाने सन्ध्यामधुर
रौतिशब्दंकरोति सन्ध्यस्यराज्ञोवाजुस्य
जनपदस्यवाजिनामश्वानांवृद्धिदोवृद्धिं
ददाति ॥ तथावराः ॥ येतताम्रनखाः
कृशाल्पाश्वाल्पस्वराबालधिः क्लाहताऽल्प
हिन्नहृताश्चतुर्थस्वरप्रशस्यते ॥ अन्या
न्यायोयवग्रीवोरथिवर्णःशुभाननाः प्रश
स्यतेसर्वलक्षणाविहवराणाद्विजः स्यात्
ताश्चान्यवर्णाश्चस्निग्धवर्णाःप्रशस्यताः

दीनाश्चैवविपुलाश्चविरलाश्चविगर्हिताइति
अथान्यल्लक्षणमाह ॥ यवग्रीवोयोवाब
दरसदृशोवापिविहगोबृहन्मूर्धावर्णैर्भव
तिबहुभिर्यश्चरुचिरः सशस्तःसंग्रामेमधु
मधुपवर्णश्चजयकृन्नशस्तोयतोऽन्यःकृशत
नुरवःखञ्जचरणः ॥ योविहगःपक्षीय
वग्रीवोयोवाबदरसदृशोवापिविहगोबृह
न्मूर्धावर्णैर्भवति बहुसदृशग्रीवःयवशिरः
इतिलोकेप्रसिद्धः योवाबदरसदृशोलो
हितवर्णः सुपक्वबदरफलःभवतिस्पष्टः
बृहन्मूर्धाविस्तीर्णशीर्षः बहुभिर्नानाकारैः
सितरक्तपीतनीलकृष्णैस्सर्वैर्गुणैर्युक्तः सकुक्कुट
स्संग्रामेयुद्धेषुशस्तःप्रशस्तः अथवामधुव
र्णः पीताभःमधुपवर्णोभ्रमरवर्णःकृष्णः
सोऽपिजयकृत् अतोऽस्मादुक्तादन्यप्रकारेण
युक्तोनशुभः तथायःकृशतनुरवःकृशा
ल्पामन्तनुर्वेपारवःशब्दोयस्यखञ्जचरणः
विकलपादस्सोऽपिनशुभः ॥ अथकुक्कुटी
लक्षणमाह ॥ कुक्कुटीचमृदुचारुभाषि
णीस्निग्धमूर्तिरुचिराननेक्षणा साददा
तिसुचिरंमहीक्षितां श्रीयशोविजयवीर्य
सम्पदः ॥ याकुक्कुटीमृदुमार्दवयुक्ताचारु
शोभनंभाषते स्निग्धमूर्तिर्निर्मलशरीरा
रुचिराननेक्षणारुचिरंशोभनमाननं।

ऊँवा॰
नटी॰
५८४

469

तस्त्रैलोक्यस्याः सा महीक्षितां गेहेषु वि
चिरकाले श्रियेलक्ष्मी यशः कीर्तिं विजयं वि
शेषेण जयेवीर्यं बलं समृद्धमेषु वर्धयदा
ति ॥ इति महोत्पलविरचितायां संहिताविवृ
तौ कूर्मलक्षणं नामाध्यायः एकोनषष्टि
तमः ॥ अथ कूर्मलक्षणमाख्यायते ॥
उक्ताह स्फटिकरजतवर्णो नीलराजीविचित्रः
कलशसदृशमूर्तिश्चारुवंशश्च कूर्मः अरु
णसमवपुर्वा सर्षपाकारचित्रः सकलनृप
महत्वं मन्दिरस्थः करोति ॥ यः कूर्मः स्फटि
कवर्णः स्फटिकोपलाभः रजतवर्णो रजतका
न्तिः नीलाभिर्नीलवर्णाभिः राजिकाभिः
विचित्रश्चित्रितः कलशसदृशमूर्तिः कु
म्भकलशशरीरः चारुवंशः वंशः पृष्ठा
स्थि चारु शोभनं यस्य तादृशश्चारुवंशः अ
रुणवास्त्ररुणसमवपुः लोहितशरीरः चारु
वंशः सर्षपाकारैः पृषतैर्बिन्दुभिश्चित्रश्चित्रि
तः स मन्दिरस्थो गृहे समवस्थितः सक
लनृपाणां समस्तराज्ञां महत्वं प्रभुत्वं मा
हिमानं करोतीत्यर्थः ॥ अन्यदप्याह ॥
अञ्जनभृङ्गश्यामतनुर्बिन्दुविचित्रोव्यङ्ग
शरीरः सर्पशिरा वा स्थूलगलो यः सोपि
नृपाणां राष्ट्रविवृद्ध्यै ॥ अञ्जने प्रसिद्धे
कज्जले भृङ्गो भ्रमरः अञ्जनभृङ्गवच्छ्या

मः तनुः शरीरं यस्य बिन्दुविचित्रो बिन्दुभिः
तिलकैर्विचित्रितः अव्यङ्गशरीरः अव्यंगे
परिपूर्णावयवे शरीरे देहे यस्य सर्पशिरा
वा स्थूलगलो राष्ट्रस्य विवृद्ध्यै वर्धनाय भवति ॥
अन्यदप्याह ॥ वैडूर्यत्विट् स्थूलकण्ठस्त्रि
कोणो गूढच्छिद्रश्चारुवंशश्च शस्तः क्रीड
वाप्यां तोयपूर्णे मणौ वा कूर्मः कार्यो मङ्गला
र्थं नरेन्द्रैः ॥ वैडूर्यत्विट् वैडूर्यसदृश
कान्तिः स्थूलकण्ठः पीनगलः त्रिकोणः शृ
ङ्गाटकाकृतिः गूढच्छिद्रः गूढान्यदृश्या
नि छिद्राणि यस्य चारुवंशः शोभनपृष्ठा
स्थि प्रशस्तः शोभनः य एवं विधः कूर्मः
स नरेन्द्रै राजभिर्मङ्गलार्थे क्रीडावाप्यां क्री
डापुष्करिण्यां मणौ वा कुपाथो भाजने तोयपू
र्णे कार्यः कर्तव्यः ॥ तथा च गर्गः ॥ शु
द्धदर्भप्रतीकाशः शुभ्रभो रजतप्रभः न
ष्टो वैडूर्यवर्णाभो राष्ट्रं कोशं च वर्धनम्
स्त्रीप्रक्रमति देवियात् कूर्मो राष्ट्रविवर्धनम्
इति ॥ इति महोत्पलविरचितायां संहि
ताविवृतौ कूर्मलक्षणं नामाध्यायः षष्टि
तमः ॥ ॐ नमः सूर्याय ॥ अथ छा
गलक्षणमाख्यायते ॥ तत्राह ॥
नवदशाष्टदन्ता हि धन्याः स्थाप्या वेश्मनि
सन्त्याज्याः सप्तदन्ता

॥ ये छागानामजानां शुभाशुभल
क्षणमभिधास्ये कथयिष्ये ये च छागा नवद
न्ताः षड्दन्ताः अष्टदन्ता वा ते धन्या वेश्मनि प्र
हस्थाप्याः ये च सप्तदन्ताः सप्तदन्तास्ते त्या
ज्याः ॥ अन्यदप्याह ॥ दक्षिणपार्श्वे मण्ड
लमसितं शुक्लस्य शुभं भवति कृष्णनिभ
कृष्णलोहितवर्णानां श्वेतमतिशुभदम्
शुक्लस्य श्वेतवर्णस्य छागस्य दक्षिणपार्श्वे
मध्यछागे सितं कृष्णवर्णं मण्डलं मण्डला।
कारे शुभफलं भवति ऋष्यनिभो नीलव
र्णः ऋष्यो मृगजातिः स च नीलवर्णो भव
ति तथा कृष्णवर्णस्य लोहितवर्णस्य श्वेतम
ण्डलं दक्षिणपार्श्वे अतिशुभदं भवति ॥
अन्यदप्याह ॥ स्तनवदवलम्बते याः कण्ठा
न्तो मणयस्ते विज्ञेयाः एकमणिः शुभफलदः
द्व्युत्तमा द्वित्रिमणयः ॥ ये कण्ठगले अजा
नां छागानां स्तनवत्स्तनरूपवल्लम्बन्ते यथायोव
लम्बन्ते मणयो विज्ञेया ज्ञातव्याः एकमणि
रेकेन मणिना युक्तो यश्छागः स शुभफलकः शुभ
फलं करोति ये द्विमणयस्त्रिमणयो वा तेष
त्तमाः प्रशस्ततमा इत्यर्थः ॥ अन्यदप्याह
मुण्डाः सर्वे शुभदाः सर्वसितास्तथैकदेहा
श्च अर्धासिता सितार्धा वा धन्याः कपिला
र्धकृष्णाश्च ॥ मुण्डाः शृङ्गरहिताः सर्वे नि:

र्दोषाः छागाः शुभदाः तथा सर्वसिताः सर्व।
शुक्लाश्च शुभदा एव तथा अर्धसिता अर्धकृ
ष्णाः सितार्धा अर्धश्वेता के सर्व एव धन्याः प्र
शस्ताः तथा अर्धकपिलार्धकृष्णाश्च धन्या।
एव ॥ अधुना चतुर्णां कुट्टककुटिकजटि।
लवामनानां लक्षणं निर्दिशति ॥ तत्राद
वेव कुट्टकस्याह ॥ विचरति यूथस्याग्रे प्र।
थममेवाम्भो यो गाहते योजः स शुभः सितमू
र्धा वा मूर्धनि कृत्तिका यस्य ॥ योजश्छागो
यूथस्य वृन्दस्याग्रे पुरो विचरति गच्छति प्रथ
ममेवादौ वा योम्भो जलमवगाहते प्रविशति।
पिबति स शुभः शस्तः अथवा सितमूर्धा श्वे
तशिरा यस्सोपि शुभः अथवा मूर्धनि वा।
लके यस्य कृत्तिका भवन्ति तिलकाः कृत्तिका
नोपरि तिलका इत्यर्थः एषामन्यतमलक्ष।
णयुक्ताः कुट्टकाख्याः ॥ तथा च गर्गः ॥
यूथाग्रे यश्चरति यश्चाश्नोत्यपि यो जलं म
र्धनि तिलका यस्य सोजा यूथविवर्धनः ॥
अथ कुटिकस्याह ॥ सपृषतकण्ठशिरा वा
तिलकपिहितनिभश्च ताम्रदृक्कृष्णः कृष्णच
रणः सितो वा कृष्णो वा श्वेतचरणो यः ॥
यश्च सपृषतकण्ठः पृषता तिलका कण्ठे
गले यस्य सपृषतशिरा वा तिलकमूर्धा वा
तथा तिलकपिहितनिभश्च तिलकपिहत ट

ऊँवा· नदी·
४२

471

पावर्णः शुक्लपीतश्यामिश्रवर्णः ताम्रह
श्रोहितनेत्रः सप्ताल्पःप्रभा अथवायःकृ
ष्णवर्णोसितपादस्सितवर्णोवायस्सोपि
प्रभा अथवायःकृष्णवर्णः श्वेतचरणःसि
तपादस्सोपिप्रभः एषामत्यन्तमलक्षण
युक्तःकहिकाख्यः ॥ तथाचगर्गः ॥ एव
मायःकृष्णःश्वेतमहोपिवापीतलाम्बेत
लोमस्त्रिगलेवाप्रभतास्वितः ॥ अथज
टिललक्षणमाह ॥ यःकृष्णापाण्डःश्वेता
मध्येकृष्णोभवति यद्वेतयोवावर्त्तिस
पार्श्वेचसप्तोमनःकृष्णाः यस्त्रागःकृष्णा
गेऽसितश्चरणः श्वेतःशुक्लवर्णःमध्येम
ध्यभागेकृष्णेनयदेलपर्याणकांतिनापु
क्तोभवतिसप्रभः योवाश्रजःसप्तार्द्रश्वा
वृत्तहितसम्यक्तलसेचवर्त्तिगच्छतिसच्छा
यःशोभनःप्राप्तः एषांलक्षणानामन्यत
लक्षणयुक्तोजटिलाख्यः ॥ तथाचगर्गः
मन्देमप्राक्ष्वतिश्वेतवर्णोऽउसंयुतः म
ध्येकृष्णेनपृष्ठेनयुक्तोयस्सोपिजटिदः ॥
अथवामनलक्षणमाह ॥ कृष्णप्रियोक
कृष्णोनीलवर्णःकृष्णकृष्णः प्रशंसवत्ता
केरूपरूपस्याते सनीलवर्णोभवति
तथाचस्पास्पातिः अथवान्यमुखरुणालो
हितवर्णोहृदयेनमः वामित्र्ययेद्रुतःवर्णःपा

ण्डवोऽप्यादयस्ततोऽन्ये: तथाच नेहयावकृष्णोप्र
तिविमिश्रावातेहसः सितासितमहावर्णो
यथाव्योम्निवलाहकाः तस्मानीलप्रियोक्तो
नीलपादश्चप्रभक्तः योवाप्राक्पूर्वभागे
पाण्डरईषच्छुक्लः अपरेपश्चिमभागेनीलः
सोपिप्रभक्तासः एषामत्यन्तमलक्षण
युक्तोवामनाख्यः ॥ तथाचगर्गः कृष्णम
ध्योनीलपादः प्राग्भागेयश्चपाण्डरः पश्चि
मेनीलवर्णस्स्यात्सोपिमत्तविहङ्गदः अथा
स्मिन्नर्थेगर्गोक्तोयेश्लोकोऽन्तापकास्मादाय
टन्ति तेचाह कहकाःकुटिकैश्चैवजटिलो
वामनस्तथा तेचत्वारःश्रियःपुत्रानलक्ष्मी
केवमान्तिवै पूर्वलक्षणोक्ताः कुहकः कुटि
कोजटिलोवामनश्चतथाऽतेनैवप्रकारेण
एतेचत्वारःश्रियःपुत्रालक्ष्मीस्तनाश्र
लक्ष्मीकेस्थानेनिवसन्तीत्यर्थः एवंप्रभा
तोच्छायानालक्षणमुक्ता ॥ अथमाश्र
लानालक्षणमाह ॥ अथाप्रशस्ताःस्वर
तस्यनादाःप्रदीप्तपुच्छाःकुनखाविवर्णाः
निकृन्तकर्णोहिपमस्तकाश्चभवन्तियेचा
सितताल्जिह्वाः ॥ अथानन्तरमप्रशस्ता
च्छायाभवन्ति कीदृशाःखरस्वनादाः
गर्दभसदृशस्वाः प्रदीप्तपुच्छाः प्रदीप्तः
पुच्छोलाङ्गुलंयत्रमस्त्येवायेषांकुनखाः

ऊँवा॰
वाटी॰
४७२

ऊर्त्विनतावा: विवर्णाविगतावर्णाश्चपु
भवर्णा: निकृत्त:कर्णाछिन्नश्रोत्रा:कि
नानारूपाभ्यांकर्णाभ्यांहिपमल्लकाग
जसदृशामूर्धान: येचासितताल जिह्व:
कृष्णतालवश्चपरमन्तायेभवन्ति
तेश्चप्रशस्ता: ॥ अथशुभलक्षणाश्चा
ह ॥ वर्णै:प्रशस्तैर्मणिभिश्चयुक्तामह
ाश्वायेताम्रविलोचनाश्च तेःशुभि।
तावेपमनिमानवानांगैःख्यातिकुर्वन्तिय
पा:श्रियेव ॥ येचागा:प्रशस्तेवर्णैर्दे।
त्तिगावापूर्वेमरुडलमक्षितेपानसपुण्यभफ
लेभवन्त्येवविधेवर्णैर्युक्तामणिभिश्चकेन
ताभ्यांत्रिभिर्वायुक्ता: येचमगाविषाण
रहिता: येचताम्रविलोचना:लोहितन
यना:स्वेच्छागामानवानांमनुष्याणांवे।
शुभान्तिरहेष्पजिता:शुभा: सौख्यानिनि
त्य:स्वनाय्यश:कीर्तिश्रियेवलक्ष्मीवर्द्धर्व
तिविदध्याति ॥ इतिश्रीमहोत्पलविर
चितायांसंहितावित्तौ:श्वापलक्षणाना
माध्यायएकपञ्चाशत्तम: ॥ ॐनम:
सर्वाय ॥ अथापस्वलक्षणंव्याख्याय
ते ॥ तत्रप्रदेशज्ञानेविनानाकिञ्चि।
ज्ज्ञायतेतस्मात्प्रदेशाध्याय:प्रथमतप
वतिष्ठते ॥ अविज्ञायप्रदेशांस्तभिष

कर्मसमयानि प्रदेशोद्देशविज्ञानमतो
यत्नेनवाजिनाम वक्ष्येतेषुधीनाभिः
सिद्धिकर्मसमर्वदा जिह्वाकण्ठनिबद्धा
हिदृशानामासमथाग्रजे ततोहिजाव्यञ्जनं
नितेषामपरिवोत्तरा: अधस्ताद्द्विजदेशाणा
मेतिस्रचिबुकेस्मृते दशनाच्छादनावोष्ठौ
तयो:पार्श्वेतसृक्किणी प्रमाणमुन्नतोधस्प
स्पार्श्वंप्रथमेवच नासापुटौप्रोथपार्श्वे
घ्राणप्रोथान्तमध्यत: नासावंशोध्द्वयोगा
हेतत्तयोर्मध्येसमपातने नेत्रतयोपरिस्था
ताततयो:पश्चादनेतत: अभ्यन्तरेसितेकृ
ष्णेदृष्टिमण्डलमेवच कनीनिकेवान्तको
नश्चापाङ्गोवबाह्यत: वर्त्मापरिवपक्ष्मा
णिअन्तकूटेतथोपरि भ्रुवौनयोपरिष्टान्त
ललाटेभ्रूतथान्तरे भ्रुवौललाटेपरिवाशि
र:कर्णान्तेभवेत् तदाश्रितेमस्तकश्चक
र्णौतस्यैवपार्श्वयो: कर्णमूलेपुष्कलीस्यात्
कर्णशृङ्गान्तरेकटौ कटायाश्चान्तरोशंश।
ङ्खौवायटाबाश्चकपोलयो: चिबुकस्योपरि
हनूगण्डावुपरिततयो: हनौवगलनाड्यौ
स्मृतितालेमध्यस्थाते निगालाधोगलस्याधे
निगउन्नतिबन्धने शिरोवाहान्तेग्रीवाज
चुग्रीवान्तेवहः स्कन्धस्येगोपरिग्रीवानस्था
श्रोपरिकेसरे बाहुतोजवनश्चोन्नत्तावस्था

शेवा॰
टी॰
४७३

कलिदान्तैः आसनेचैव पृष्ठे च पृष्ठे च पालनः
पदे ऊरुदावस्थिताः वंशो बाहुर्द्रोमणिबन्ध
नो क्रोडादधस्तात् थावाहुबाहोर्जंहे वना
स्थाने बाह्येरम्भनी वेकद्यो पार्श्वेन लोवव
नमः किणोवाभ्यन्तरे वियादधस्ताज्जानुनी
मते जङ्घाकालान्तरे पीके पुलिहस्ततथा
ग्रतः पृष्ठतः पुलिहस्तस्य ऊर्ध्वतो तन्मध्यगोकि
णो कूर्चादधस्तात् हिकिखुरसन्धिस्ततः खुरः
पृष्ठतः पार्ष्णिः प्रीवैव तत्त्वरोमादिप्रान्ते ता
लमध्ये तमनु कोद्री विकिवतत्परे हृत्य
रेनाभिवं पार्श्वता भेस्तजठरे पदे हनाभि।
मस्तकोपगतो रोमराजस्तरेमत्ता तदधोमे
हनउक्ते प्रासतापुच्छफलततः अपलाम्या
तउसंधिस्थाहृत्कमेधिस्तथापदि सक्थिनी।
हलवंधश्च तत्पादविहोच्यते कूर्चादश्च।
पादप्रविशेवक्रसंधीनथापदे स्थलायोम
ध्रिप्रोक्तो पृष्ठतन्मध्यजो किणा स्थलाध
स्तादर्वमुक्तो पृष्ठतश्च विभावयेत् तवहृये
शिरोग्रीवं पृष्ठेकायस्तउच्यते जघनत्रिकपु
च्छेवगोत्रे वैपिपश्चिमे प्रदेशानमध्यमाये
तस्त्रोता कायः प्रकीर्तितः पूर्वोवाच्याववा
स्त्रोता मुखवाजाणिवालधिः तत्त्वरोमाणि
वालाश्चकेकाश्चावयवाः स्मृताः वन्यस्त्राव
तस्ततो मध्ये हीनाधिके तथा अत्रनोक्ते

तयकिञ्चिद्दियान्तदपियुक्तितः इतिप्रदेशो
व्याख्याताः वाजिनोदेहसंश्रयः तान्विज्ञाय।
भिषक्कर्मप्रयुञ्जानोपराध्नोतीति ॥ तत्रादा
वेवाश्वलक्षणमाह ॥ दीर्घग्रीवाक्षिकूटत्रि
कहृदयपृथुलाश्वतोन्नोष्ठजिह्वस्ततनुके
शावालस्तपापनातिमस्त्रोहृतकर्णपृष्ठः
जङ्घाजानुकृतत्वाक्समसितदशनश्चारुतेः
स्थानरूपो वाजीसर्वाङ्गपुष्टो भवति नरपते
स्तुनाशायनित्यम् ॥ दीर्घग्रीवाक्षिकूटः
दीर्घग्रीवाणिवाधनयस्य तथादीर्घाक्षिकूटः
अक्षिकूटेहगाक्षिकहृदयपृथुः त्रिकं कटिभा
गः हृदयं हृत्स्थानं एतेपृथुविस्तीर्णायस्य
ताम्रतालोष्ठजिह्वः ताम्रवर्णौ ओष्ठावधरो
तालुरस्यपृष्ठे जिह्वा रसनावयस्य सतनुके
शावालः तनवः केशाः मूर्धजाः वालाः पुच्छ
वालाएतानिसूक्ष्माणियस्यवा तिःसृतकेशा।
पतः खुराः नतिनतिगमने वक्रश्रावे एतानिस
प्रमाणेन लक्षणेन वपुष्का श्रोणिः ओष्ठ उरो
हापृष्ठःपृष्ठमूलेयत्रास्थि वालाश्चप्रभवन्ति
एतानि ह्रस्वान्यदीर्घाणियस्य जङ्घाजानुक
वृत्तः जङ्घेसप्रसिद्धे जानुनी ऊरुपर्व एतानि
वृत्तानि परिवर्तुलानियस्य समसितदशनः
समाश्लिताः सम्यक् प्रवेनवर्णादशनादन्ताय
स्य चारुतेः स्थानरूपः चारुदर्शनीयसंस्था

वि॰
टी॰
४०४

तरूपः वामदर्शनीये संस्थानमाकारो रू
पशरीरे शोभायस्य एवंविधो राजा ऋषव
सर्वाङ्गप्रत्यङ्गसर्वावयवलक्षणैर्निर्दोष
लोकानां नृपतेः राज्ञो नित्यं सर्वकालं पापुना
शाय विप्लवाय भवतीत्यर्थः ॥ तथा च
भगवानपराह ॥ जघन्यमध्यश्रेष्ठाना
म पुरुषाणां मायतिर्भवति अङ्गुलानां शते
हीने विंशत्यादशभिर्दशभिः परिणाहाङ्गुलै
निस्यात्समभिस्तमभिस्तद एकाशीतिस्तं
मासेन त्रिविधस्यापि यथाक्रमं तथा षडि
वतमष्टिरष्टाषष्टिस्तमङ्गुलय। द्विपञ्चम
मकयुतानि विंशतिस्यात्सायतिः पूमश्च
हीनमध्यकानेप्रलम्बाङ्गुलानामिकं हूस्व
प्रोक्तं तच्छ्रीयेवतनाभीरनालके षड्वृ
साहादशामेस्तङ्गुलानामाशुरष्टे दीर्घोऽङ्ग
मुखेग्रीवेह्रस्वाङ्गुलिवरेतथा विवेशेवा
वेषावहेस्वेगसमस्तने हविबाहुभवर्णो
वाधेवनेवाक्रमण्डले सुवर्णसीहपामा
वोहेङ्गलेनग्रीवणेन च सर्वेनात्तवचात्मा
यशाहयेयहि जातयः इति तथा च व
लोलोकेन मिश्रोवा स्निग्धवर्णो भवेयदि
महत्वात्स्वर्णजालोधान्स्नेहात्स्वर्वस्पा।
स्यात इति तथा च वराचः ज्ञानेवेलो।
कावित्रिमेणाभिरभिहितलक्षणायादि

पालेङ्गनेयं तद्धस्त्वादपि विमलधियाकि
कुतवीडिहीनैः तस्मादेतत्समासात्समम
युवपदेश्रयतामहेसंख्येवर्णावर्तप्रभाङ्ग
सवतिमहितेस्त्वगंधैरुपेतम ॥ ते
मस्तके पाबालेरक्षितहविमितेस्तमहेम
प्रमेश्च हास्तः शोणावलदेहविनिकथि
तामलवर्णास्त्वङ्गाः तेवान्येनानुक्ता
स्तबनशाकितायानिभूयाबहूलम नि
ईशालिपुवाम्योविमलपटुधियाइयत्ता।
त्वक्वः ॥ अथाधुमानोदेशमावर्तनाल
क्षणमाह ॥ अस्त्रुपातहनुगण्डहस्तला
प्राघशाडाबकटिवन्तिजानुनि मस्तकानि
कण्ठदेनयाङ्गदेमध्यकुलिचरणेनयाश
भः ॥ अस्त्रुनापातो यत्र संस्थानः चक्षु
रधोभागः हनुतोश्रसिद्धिगण्डामुखेन
शङ्कहृदये गलेहस्तकण्ठसन्धिः प्रोवाना
माधोभागः पृष्ठेवाकर्णिनिकेलकाटिः प्र
सिद्धाबस्तिनाभिलिङ्गयोरन्तरं जानुनी
जङ्घासन्धिः येषु वयवेषु स्थिता आवर्ताः
तथा मस्तको वर्णोनाभिः प्रसिद्धा कण्ठदे
शाकृष्णभागे ककाटिकानिकटे गुदम
यातस्थाने सन्ध्यङ्गलपरतियदालो अत्र
जानुगलसन्धिः मध्याङ्गुलिः रतिमाङ्गुलिः
चरणानामधोभागादाः येषु स्थानेषु यस्या

डोवा
दायी
४२५
475

वर्त्तागतो स्तेसर्वे एवाप्रशस्ताः अथ प्राणप्र
वरलात्सर्वेत्र समाहारः तथाच वराहमिहिः
प्राणविम्बु गण्डनासा हनुकटिकरुदकोड
करत्यासन स्थिइत्याह ज्ञानकूर्चाश्रवण
गलपृदप्राप्य जलखपातैः स्थिता स्फि
काकमाव त्रिक हृपण हहसा दनान्य
कृजातेरावर्त्तैरेव मेतेरप्रशुभफलकैरेव
जेनीयात्तरज्ञाः ॥ अथ शुभावर्त्ताना
ह ॥ येप्रधान गलकाणि स्थिताः पृष्टम
ध्यनैयनाप विस्थिताः गेहस्त निभुजक
तिपार्श्वयाश्चललाटसहिता स्तेशुभनाः
प्रधानउत्तरोष्ठतले गलःकण्ठनिगाला।
ह्याः कोणश्रवोणा पतेषवयवेषु येस्थि
ताः पृष्ठमध्यवर्त्तनस्थाने नयनोपरिभ्रुवो
स्समीपे प्रोष्टादधनाह्लादनो सन्तिनीपस्था
ज्ञानाः तेनोपरिभजो प्राग्भागेवान्स्यति जो
ति वामभागे यत स्सर्वोऽप्यगहितलक्षणे
त्यावर्त्ता प्रशिवोपूतेषु पियेन न्नाप्रावर्त्ताले
ललाटसहिताः सप्रशुभनाः अतिशुभफ
लदाश्रयाः ललाटे स्वरूपशुभाः ॥
तथाचवराहः ॥ सकिप्रधानस्तवहा
कृकाटके यात्तवदाः श्ववणोपरन्ध्रे नि
गालदेशश्चललाटदेशे येमजातिश्रय
मावहन्ति ॥ तथाचविश्वप्रलक्षणानि

बालार्काग्निप्रवालश्रुतकनकनिभावा
क्त्रिजे पूर्वयहंडेनीलाम्भोजाभवर्णाभव
ति सलिलजासर्वदुःखापहन्त्री गम्भीरो
नीलवर्णादिशतिवतुरंगपार्थिवीसर्वे।
कामान्वायव्यारुहुत्तवर्णात्तशुभफलका।
तीनिर्मि श्रोमजाच ॥ कान्तिलक्षणं
अथस्वरलक्षणम् ॥ भेरीपृागराम्बू।
सिंहद्विपपणवहयाहिनयगम्भीरना
दावीणापुंस्कोकिलानामथरपद्रवावाजि
राजवाहाः काकोलकोष्ट्रभामाप्रवावरहय
रवाल्हत्तविच्छिन्नघोषाअन्येवेभः प्रकाशस्व
शुभफलकवाहानिघोकप्रदाश्च ॥ अथ
गतिलक्षणमाह ॥ हरगगतिविलासे।
र्विर्थिपनादमेश्रोःसजतिनरूलगामीकेय
यन्त्वेशिखात्रे अपविकटखराग्रेर्दसमा।
नोयथार्थी स्पशाति चरणयोनिस्सेति रेन स्य
यातम ॥ स्थिरपदवितता सोहरमत्ता।
स्ववक्त्रे व्रजतिहिरविलासैर्देहे वहिंगा
मी सघनमशनरजस्थोधिकहानदेवे सु
भवतिलगामीप्रशुनाशंकूर्यात् ॥ अथ
द्विचवाहस्पोष्टुमार्जारगामीकपिहयभर
नाले कालगामीवयावतः यदिगतिधनना
शेषुकुलहिंवऊर्याङ्गवनिचनरूलायस्वामि
नःप्तोवदाता ॥ अथसत्त्वगन्धलक्षणम्

उँवा।
वाटी।
४१६

वर्णोवृत्तं प्रभाऽश्व सत्त्वगतिसहितस्तत्वगन्धैरु
पेतः श्रेष्ठो वाचा तामिजातिस्सृतिविनयगुणैश्च
न्वितोदेवसत्वः गन्धर्वैर्यातधौनेर्मुनिव
यतिभिस्तत्वसत्वाः प्रशस्तायेवान्येहीनस।
त्वास्तस्युविमलवताभीरवस्तिविवर्णः ॥
मेदीयाम्भोजसर्पिः दितिमधुमदिरावन्द।
नाग्रस्लाजाकल्हारशोकजातीवरतरुकुसु
मेस्तुल्यगन्धाः प्रशस्ताः येवान्येतारसत्त्व।
त्ततनमलवसावह्निनिर्भिन्नगन्धास्तत्या
ज्यास्तेपितिस्येशुभफलकरदाहानिशोक
प्रदाश्च ॥ तन्वीरेविस्तीर्णं पृथुचलजघने
नेत्रयुग्मंचवक्रं ग्रीवासाप्यादिदीर्घोरुभग
युगलंकंठपृष्ठंचह्रस्वं सांवास्थीवदी
र्घौजानुरविरचलेचेहितंचारुनित्यं हासो
प्रोत्साद्यश्वीयदिशुभतरंगेदीर्घरूक्षाभि।
द्योषाः दुर्गन्धास्सर्वगात्रेस्तनुगतिविषमा
लम्बकर्णोहपुच्छा दुर्गन्धाद्दृष्टशीलाविनिय
तिहमत्ताभीरवेनएसेद्याः सर्वाचैरसही
नायदिलत्तररगास्सातिदुस्वाप्तुमस्ते ॥
अथावर्तानांपत्रावर्तानाह ॥ तेषांप्रमाण।
एकोललाटकेशेतुचध्रुवावर्ताः तेषुवस्तु
मूर्धनिवक्षसिचेतितस्तोद्वौ ॥ तेषांध्रुवा।
वर्तानांदशानांमध्यात्प्रमाणे उरसोरधोभा
गेएकोभवति ध्रुवार्तःग्रुवपुर्णभावित्यावा

ध्रुवावर्ताः ललाटकेशेषुचकेशायोल्ललाट।
स्थानेएकएवध्रुवावर्तोभवति ऊर्द्धनाभि
मध्येभागेरन्ध्रस्थाने ततउपविभागेउपरन्ध्र
स्थाने उक्तेच ऊर्द्धनाभ्यन्तरेरन्ध्रेतथोपरि
एवंरन्ध्रेएकोभवत्युपरन्ध्रे एकएवद्वयोः
पार्श्वयोस्तुत्वारः मूर्धनिशिरसिवक्षसि
चोरः प्रदेशेद्वौस्तराद्वुक्तौ एवमेतेदश
स्थानेध्रुवावर्ताः ॥ तथाचपराशरः ॥
दशध्रुवावर्ताःप्रमाणोएकोललाटेएकएव
मूर्धनिद्वौद्वौवक्षसिरन्ध्रोपरन्ध्रयोर्द्वौद्वावि
ति ॥ अधुनाश्वानांवयोज्ञानमाह ॥ ष
ड्भिर्दन्तैस्सिताभैर्भवतिहयशिशुस्तैर्द्विव
र्षैःसन्दंशमानैः पतितसमुदितैस्त्र्यब्दि
कश्चाद्विकाश्चः मर्दंशानुक्रमेणपरिगणि
ताःकालिकापीतशुक्लाःकाचमक्षीकश।
ङ्खवटचलनमतोदन्तपातेचविद्धि ॥
अश्वानांमध्येदन्तपाल्सादष्टाद्वयमध्येष।
ड्दन्ताःस्सितोभवति षड्भिर्दन्तैरश्व
वर्तिहयोयदिदन्तपाल्यासिताभाः एते
हृविभिर्हयशिशुर्लालाश्वाभवति एकव
र्षहयर्थः तेषुनवषड्भिर्दन्तैःकषायैःकान्त
लोहितवर्णैःछिद्रवर्णोश्वोभवति द्वयोरपि
न्तपाल्योकमध्यवर्तिनौद्वौद्वौदन्तौसंदंश
बुध्यते तथापूर्ववर्तिनमेकेकंमध्यं त

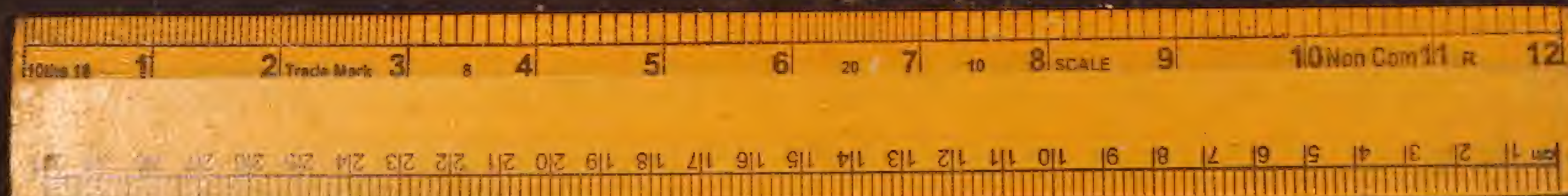
सं॰बृ॰
टी॰
४२२

योरपिपार्श्वद्वयवर्तिनामेकैकमन्यसंज्ञं एवं
मर्दशोःपतितसमुदितैःपञ्चाधिकः मर्दशा
नुक्रमेण मर्दशापरिपाट्याकालिकायाश्चन्द्र
नित्यत्रिकपरिगणिताःकार्यास्त्रिभिर्वर्षैर्गु
णनीयाः एतदुक्तंभवति यदामर्दशादन्त
योःकालिकाकलौविन्दुर्भवति तदाषड्वर्षः
नाम्नःसदृशाकृतिरासौविज्ञेया एवमध्यमे
स्वकालिकेसप्ताब्दः अन्येरष्टाब्दः एवंप्रत्ये
केविद्धेमर्दशानुक्रमेणत्रिवर्षत्रिगुणितंका
र्यं तेनमर्दशानुक्रमेणपीतायामेकादशा
ब्दः पक्काश्वकवर्णाकाचायोसप्तदशाब्दः
काचाकाचवर्णाःमलिकायोविंशत्यब्दः म
लिकातदाकृतिः पोतायाञ्चयोविंशत्यब्दः
प्रऽन्ताकृतिरेवमवटेछिद्रेतेनषड्विंशत्यब्दः
चलनेकम्पनेतेनैकोनत्रिंशदब्दः अन्तान्
तोवदनपातःपतनेतेनद्वात्रिंशदब्दः एवं
क्रमेणविद्धिजानीहि ॥ तथाचवररुचिः
मर्दशोमध्यमन्तंदशानयुगंमध्यस्थान्त्रैवर्ष
जातःशीतंद्युहैकवार्षपतितसमुदितैर्वि
स्रुतपञ्चकेषु शैषौनेकैकमसून्नतितद
लिमिताकाचमलीकपऽलाच्छिद्रंचालंकुति
श्चभवतिकवेलक्षणंवक्रजानामिति
यवाश्वमदृविंशाग्रश्वानामायुःप्रमाणप
रिज्ञानमभिहितं तद्यथा अश्वोवादीर्घा

गम्भीराश्वत्थिनातिहःप्रोथेयस्यतस्यायुर्व
र्षाणित्रिंशत् द्वाभ्यांविंशतिः देशेकयाचद
क्षिणेनाभिहतायद्वादशवर्षाणिअमन्तगताया
द्दशाह्नसजिह्नवक्रछिन्नाध्रस्तकबन्ध
काकपदाकारयाजघन्यमायुरिति ॥
इतिसंहितावृत्तौअश्वलक्षणंनामाध्यायो
द्विषष्टितमः ॥ ॐनमःसूर्याय अथ
हस्तिलक्षणंव्याख्यायते तत्रगजानांचत
स्रोजातयोभवन्ति भद्रमन्दमृगमिश्राख्याः
तत्रादावेवभद्रलक्षणमाह ॥ मध्वाभदं
न्ताःसुविभक्तदेहानचोपदिग्धानकृशाःक्ष
माश्च गात्रैःसमैश्चापसमानवंशावराहतु
ल्यैर्जघनैश्चभद्राः ॥ येगजामध्वाभदन्ताः
मधुसदृशीआभाकान्तिर्दन्तयोर्येषां सुवि
भक्तदेहाःशोभनेकत्वा विभक्तोदेहःशरी
रंयेषां अवयवप्रविभागसम्पन्नाइत्यर्थः
नचोपदिग्धानातिस्थूलाः नकृशानातिदु
र्बलदेहाः क्षमाश्चकार्ययोग्याः गात्रैश्चश
रीरावयवैःसमैस्तुल्यैर्युक्ताः चापसमानवं
शाः चापंधनुस्तेनसमानवंशःपृष्ठवंशोये
षां वराहतुल्यैःसूकरसदृशैर्जघनैः
कटिभागैर्येरेभिः परिवर्तन्ते तेभद्रागजाः ॥
अथमन्दलक्षणमाह ॥ स्थूलकपोलाव
लयःश्लथाश्चलम्बोदरत्वङ्महतीगलश्च

स्थूलावञ्जितिलहमेवकेनसैंहीवद्रमसम।
ञ्जगजस्य ॥ वक्तंउः अथशाद्वस्वार्थकत्वाव
लयः कन्याग्रहणेनकन्यास्थानेशरीरमध्य
मच्यते नत्रयावलयःकन्यानच्यावलयः प
ताःश्लेष्माःशिथिलाः लम्बोदराःप्रलम्बजठराः
न्वहतीस्थूलंचकर्म गलःकण्ठश्चस्थूलए
वार्थेदिस्थूलावहतीमहामेवकेनमेवके
शृङ्खलेतेनसहसाकेस्थूलाञ्जिताः सैंही
वहक सिंहसदृशीदृष्टिःकस्येतलक्षणे
मर्दमत्तउगजस्यमर्दसंज्ञागजस्य ॥ अथ
मृगसङ्कीर्णयोर्लक्षणमाह ॥ मृगाल
ह्रस्वाधरवालमेढ्रालम्बडिम्बकण्ठादिजह
लकर्णं स्थूलेक्षणाश्चेतियथोक्तविह्नैस्स
ङ्कीर्णनागास्तिमिश्रविह्नाः ॥ येगजा
ह्रस्वाधरवालमेढ्राः ह्रस्वाधरवाश्चतेषां
केविलम्बोदरइतिपदति ह्रस्ववालावा
लापुच्छयाह्रस्वाअदीर्घाः ह्रस्वमेढ्राः अ
दीर्घलिङ्गाः लम्बडिम्बकण्ठजिह्वालक
र्णाः अण्डोयोदीकण्ठेगलः द्विजादन्ताः
हस्तःकरः कर्णौश्रोत्रे एतानितस्यसमा
नानियेषां स्थूलेक्षणाद्विस्तीर्णनयनाः
अपलाश्चलतारकाः स्थूलेक्षणाः एतेगजा
मृगाएतैर्लक्षणैर्युक्ताः यथोक्तविह्नैः स
ङ्कीर्णनागास्तिमिश्रविह्नाः यथोक्तैर्यथा

निर्दिष्टैश्चिह्नैर्लक्षणैः भद्रमर्दमृगाणांमन्नति
भिर्योव्यामिश्रैर्युक्ताः तेनागागजास्संकीर्णाः
अथनातेषामनतिदैर्घ्यपरिणाहालोप्रमाण
माह ॥ पञ्चोन्नतिस्सप्तमृगस्यदैर्घ्यमष्टौ
वहत्त्वापरिणाहमानो एकद्विवृद्धावथमर्द
भद्रौसङ्कीर्णनागोनियतप्रमाणः ॥ मृग
स्येमृगजस्यपञ्चोन्नतिःपञ्चहस्तोंऽगेर्ध्वे उ
च्छ्रयलाञ्छनेयावत्सप्तहस्तोदैर्घ्यं अष्टौ
वहत्त्वाःपरिणाहमाने परिणाहोमध्येपरिधि
स्तस्यप्रमाणमष्टहस्ते एकद्विवृद्धाविति ए
कद्विवृद्ध्यामर्दः द्विवृद्ध्याभद्रः एतदुक्तंभव
ति मर्दस्यषडुन्नतिः अष्टौदैर्घ्यं नवपरिणाहः
भद्रस्यसप्तोन्नतिः नवदैर्घ्यंदशपरिणाहः
सङ्कीर्णनागस्सङ्कीर्णोगजः अनियत
प्रमाणः अनिश्चितपरिमाणइत्यर्थः व्या
मिश्रप्रमाणोभवति त्रयाणांभद्रादीनांय
ल्लक्षणमुक्तंतन्मिश्रमस्यभवति ॥ तथा
चपराशरः ॥ परिणाहोदशाष्टसेनवाया।
समउच्छ्रयः क्रमज्येष्ठप्रमाणस्यनागस्यसम
दाहृतः ॥ ज्येष्ठान्मध्यमभागेनमध्यमोमध्य
माद्भजः अन्तःसप्तभागहीनस्यादेतान्येन
सर्वजितः लक्षणमेचकेदैर्घ्यं एणुपार्श्वेद
गन्धिवं अनाहस्त्रायपादाहिस्थेयावद
नमम् ॥ अथतेषांवर्णमदलक्षणमाह ॥

ओंवा॰
वटी॰
४२४

479

मद्रस्य वर्णो हरितो मदश्च मन्दस्य हारिद्रकसं-
निकाशः । कृष्णो मदश्चाभिहितो मृगस्य संकी-
र्णनागस्य मदो विमिश्रः ॥ भद्राख्यस्य गजा-
स्य वर्णो हरितः एकवर्णः मदश्च हरितः मन्दग-
जस्य मदो वर्णश्च हारिद्रकसंनिकाशः हरिद्र-
याः कल्कस्य हारिद्रं तत्संनिकाशः तत्सदृशः पी-
तो भोवर्णो मदश्च मृगाख्यस्य गजस्य मदो वर्ण-
श्च विमिश्रः क्वामिश्रवर्णो भवति ॥ अथ ग-
जानां प्रशस्तिलक्षणमाह ॥ ताम्रोष्ठताल-
वदनाः कलविङ्कनेत्राः स्निग्धोन्नताग्रदशनाः
पृथुलायतास्याः चापोन्नतायतनिगूढनि-
मग्नवंशास्तन्वेकरोमचितकूर्मसमानकुम्भाः ॥
विस्तीर्णकर्णहनुनाभिललाटगुह्याः कूर्मो-
न्नतैर्द्विनवविंशतिभिर्नखैश्च रेखात्रयोप-
चितवृत्तकराश्च वालाश्च धन्याः सुगन्धिमदपु-
ष्करमारुताश्च ॥ ये गजास्ताम्रोष्ठतालुवद-
नास्ताम्रवर्णानि लोहितानि ओष्ठतालुवद-
नानि येषां ओष्ठमधरोष्ठं तालुरास्यपृष्ठं
वदनं मुखं कलविङ्कनेत्राः कलविङ्कः ग्रा-
मचटकस्तस्येव नेत्रे नयने येषां स्नि-
ग्धोन्नताग्रदशनाः स्निग्धाः सस्नेहा उन्नता
उच्चा अग्रा दशना दन्ता येषां पृथुलायतास्याः
पृथुलं विस्तीर्णं दीर्घमायतं चास्यं मुखं येषां
चापोन्नतायतनिगूढनिमग्नवंशाः चापव-

त्तुन्नतमनवक्रमेणोन्नतो वंशः पृष्ठास्थि येषां त-
न्वेकरोमचितकूर्मसमानकुम्भाः तनुभिरल्पै-
रेकैकरोमचितैरेकैकरूपस्थैरोमभिश्चितो सं-
युक्तो कूर्मसमानौ कूर्मसदृशौ मध्योन्नतौ कुम्भौ
येषां ते गजा धन्याः विस्तीर्णकर्णौ श्रोत्रे हनुनी
प्रतिहनु नाभिदेहमध्यभागः ललाटं मुखपृष्ठ-
भागो गुह्यं लिङ्गं एतानि विस्तीर्णानि येषां
तथा कूर्मोन्नतैः कूर्मवदुन्नतैर्मध्योच्चैः द्विनव-
विंशतिभिर्नखैः करकहे द्विनवसंख्यै रष्टाद-
शभिर्विंशत्या वोपलक्षिताः ॥ तथाप्यपर
प्राह ॥ विंशत्यष्टादशनखाः स्थिराः कूर्मसमा-
हिताः गजानां रजिताः पादाये च सुस्वकावि-
ला इति रेखात्रयोपचितवृत्तकराः रेखात्रये-
णोपचितैः स्थितेनोपचितो पुष्टो वृत्तो वर्तुलः क-
रो हस्तो येषां सुवालाः शोभनतनुरुहाः सु-
गन्धिमदपुष्करजलाम्भोदनिनादताः करप्रा-
न्तवातो येषां ते गजा धन्या इति अन्यदप्याह
दीर्घाङ्गुलिकपुष्करास्सजलाम्भोदनिनादबृं-
हणाः बृहदायतवृत्तकन्धरा धन्या भूमिपाते
मतङ्गजाः ॥ गजानां करप्रान्ता लोमसंयु-
लिप्राङ्गुलाः करप्रान्तं सकलं पुष्करं तद्वत्ते
तत्र दीर्घाङ्गुलयो रक्तं पुष्करं येषां तथा सज-
लस्य जलसंयुक्तस्याम्भोदस्य योनिनादापा-
त्तबृंहितं गर्जितं येषां बृहती विस्ती-

ज्यो॰
वरा॰
४८०

480

र्णाआयतादीर्घावृत्तापरिवर्तुलाकन्धराग्रीवा
येषांतेमतङ्गजाहस्तिनोभूमिपतेराज्ञोधन्याः
शुभाइति ॥ अथाशुभलक्षणान्गजानाह
निर्मदाभ्यधिकहीननखाङ्गान्कुब्जवामनक
मेषविषाणान् दृश्यकोशफलपुष्करहीनान्।
श्यावनीलशबलासिततालून् ॥ स्वल्पव
क्त्ररुहमत्कुणषण्ढान्हस्तिनीं च गजलक्षणयु
क्तां गर्भिणीं च नृपतिःपरदेशंप्रापयेदतिवि
रूपफलास्ते ॥ येगजानिर्मदामदरहितान्
कदाचिदपिप्रमत्ताभवन्तितान् येऽभ्यधिका।
हीननखाङ्गान् अभ्यधिकाहीनाश्चनखाः
कररुहाअङ्गान्यवयवाश्चयेषां नखाअष्टा
दशाभ्यधिकाविंशतेरधिकाः अङ्गान्यन्यूनाधि
कानिकर्णानुमानेनपरिकल्पनीयं तथाचकु
ब्जोगजःतस्यचलक्षणं संक्षिप्तवक्षोजघनः
पृष्ठमध्यनतः प्रमाणहीनत्वान्नाभिस्तु
ब्जाकारस्त्वयमः तथाचवामनः तस्यलक्ष
णं अतिहृस्वमेढ्रकोयोनिहृस्वोऽथवेकजः
वामनस्तस्मादुत्तमोमर्त्येनार्थसम्पदः त
थाचमेषविषाणाः मेषाणामस्येवविषाणे
ऽभेतास्मेवविषाणेदन्तौयस्य तथाचविषा
णं वृत्तेषुसोऽविषाणोदन्तौउक्ते तावुन्नत
मनकमेषविषाणान् दृश्येदृश्यमानेकोश
फलेवृषणेयेषांपुष्करेष्वग्रमानेयमाकरेते

नाहीनाहितान् पुष्पावेमलिनेनीलेनीलाका
रेशबलेव्यामिश्रेकृष्णेकल्मषेवातालुयेषां
तानपितथास्वल्पावक्त्ररुहादन्तामुखलोमा
निवायेषां मत्कुणोदन्तरहितः तथा
चतल्लक्षणं सर्वलक्षणसंपूर्णोदन्तैस्तुपरिव
र्जितः मत्कुणस्ससमाख्यातस्संग्रामेप्राणघा
तकः षण्ढःषण्ढतस्यलक्षणं पादयोस्तुनिक
र्षस्यायस्वनागस्यगच्छतः सशब्दोऽथनिघुड
श्चलक्षणैर्हीनेऽश्चगितः तथाच वनकस्यापि
केयस्यविस्तारेणलक्षणानि विकटस्यविनिर्दि
ष्टोदुर्गतिनिर्मितोगजः एवंविधाम्मान्गजा।
ह्रानृपतिराजापरदेशमन्यदेशंनयेत्स्थापयेत्
तथाहस्तिनींकरिणींगजलक्षणसंयुक्तांस्थ
लदन्तांसमदांमिथ्यार्थः गर्भिणींनद्वाहुस्यापि
तांगर्भसंयुक्तांचनृपतिःपरदेशंचप्रापयेत्
यतस्तेगजाअतिविरूपफलाः अतिविरूपं
दुःफलंयेषांतेतथाभूताइति ॥ इतिश्रीभट्टो
त्पलविरचितायांसंहितावृत्तौहस्तिलक्षणं
नामाध्यायष्षष्टितमः ॥ ओंनमस्सूर्याय
अथपुरुषलक्षणंव्याख्यायते तत्रादावेवाभि
धेयार्थसंग्रहमाह ॥ उन्मानमानगति
संहतिसारवर्णस्नेहस्वरप्रकृतिसत्त्वमनूक
मादौ क्षेत्रंमृजांचविधिवत्कुशलोऽवलोक्य
सामुद्रविद्वदतियातमनागतंवा ॥ उन्मादे

अँवा॰
वटी॰
४८१

वमानेवगतिश्च संहतिश्च सारश्चवर्णश्च स्नेह
श्च प्रकृतिसत्वे श्चतद्उन्मानमानगतिसंहति
सारवर्णस्नेहस्वरप्रकृतिसत्वं नकेवलमु
न्मानमानाख्ये यावदन्यकेतेश्वरसंज्ञोचा
दौ प्रथमेविधिवयथा वक्तशल्लःशिदितोव
लोकयनिरूप्यविचार्यकोमेसामुद्रवित् स
मद्रेण प्रोक्ते लक्षणेसामुद्रे तद्वेत्तिजानातीति
सामुद्रविद्वदतिकथयति यातमतिक्रान्त
मिष्टानिष्टफलं नकेवलं यावदनागतमेष्यदि
ति श्चत्रकेचिन्मन्यन्ते प्रकृतिपर्यायसत्वमा
वार्यलक्षाख्यातमेवेनसत्वोप्रकृतिप्रदिष्टा
यलक्षणाःप्रवदन्तिसत्वमिति सत्वेनमेवेतो
धर्मेयस्मिन्सतिन ऊतश्चिद्भयमुत्पद्यते न
स्मात्सत्वशत्रुमायातिध्रुवेनाभिविध्यते ना
भिविध्यतइत्युच्यते नकस्यामप्यवस्थायांवि
षादस्तनमुपजायते तत्समावदते ऊशलः
तथाच वक्ताकिनिवनवासित्वराजलक्ष्म
णपनीतिप्राप्तदेशैः सत्वोश्रितेमग्नपोतोवाजे
तिभिरःमहितमन्ति तथाचाचार्येणान्तरा
यन्यपृकृवलतनमततमन्वादेवदर्शितं उ
ज्ञातमहाभूतप्रकृतियतितृणामतरूपायेति
ति तथाचसमस्मतीनेस्वर्यादिति तथामे
मान्यतंमुकुनादुर्यादिति यत्नाउक्तेतस्मा
सत्वमिति जातिविध्यते अपेक्ष्यमयथापदन्ति

प्रकृतयश्चनयायेज्ञायतेवलोक्यास्याःक्रिया
याउन्मानादिप्रकृतिपर्यन्तेसमासिके पदं
कर्म कर्मत्वेशेप्रकृतिंप्रकृतौविवाभवितवं
सत्वमित्येनश्चसंग्रहीतेस्यादितिसप्तोक्ति
यते उन्मानमिति ऊर्ध्वमंगुलादिकमानमु
न्माने ॥ तथावकात्यायनः ऊर्ध्वमानेकि
लोन्मानेमानन्तुलयाधृतं उन्मानमिति
अङ्गुशानवपानवतिपविमानेवक्तरपीतिवि
तिपुंसो उत्तमसमहीनानामंगुलसंख्यास्व
मानेनेति मानेतुलामाने भारवाहउत्त
मःसुखभाकूलितो दुःखभाग्भवत्सतः
भारेतीवाह्यानामथ्यवस्तर्धवर्णोपाइति ।
गतिर्गमनं शार्दूलहंससमदद्विपगोप
तीनांतुल्याभवति गतिभिःशिखिनोवरू
पाः येषांवप्राहुःहिमालिमितेप्रयाते ते
षीष्ववाद्गतपरिश्लनगादविद्राइतिसंश्चनडः
खिताने तथावसंघातइतिवार्हिस्पत्सोधि
तास्वस्वजोज्ञेयोति सारइतिसप्तधानवा
तिव सारामेदामज्जात्वगास्थिशुक्राणिकथि
तेमांसंचेति प्राणभृतांतत्सामासफलमिति
वर्णइति केषांनणाकारनात्वर्थोवृज्जितेन
लावाबलसप्तमतत्हननानि तथाच मनि
मान्वर्णःक्लिवाःदितियतोमथ्यमःसुताथेव
तो कल्लोघ्नहीनानांप्रभदोनसेकीर्णइति

स्नेहःस्निग्धतास्नेहाःपञ्चलक्षोवाग्निह्लाद।
लतेत्रलक्षसंख्यः स्तनधनःसौभाग्ययुताः
स्निग्धैस्तैर्निर्धनारूक्षैर्विति खराःप्राहुः क
विन्नवर्णोयनेत्रैर्नन्दर्प्याःसिंहायुनिस्वना
नृपाः गर्दभजर्जररूक्षस्वराश्च धनसौख्य
सन्त्यक्ताः भुजलाशिखिनिलाम्बरनरभि।
स्तिर्यक्किशावपिपिनभजो संत्वेवभवति
पुरुषोलक्षणमेतद्भवतितेषां महीसभा
वाः प्रभभुग्नगन्धिविन्याधेनवाणप्रदिश
यल्लक्षणत्रःप्रवदन्तिसत्वमिति सत्वपञ्च
पुरुषलक्षणोक्तं मकप्रतिपादितमेव अ
नुक्रमायतीतजन्मान्तरात्प्रानिरुक्ताख्या
नाप्यमनकवज्रोपोहवर्णाह्लसिंहराद
उक्तत्वाः अप्रतिहतप्रतापार्जितयशोमा
नवेन्द्राय अक्तंप्रकृतितोविशेषेणेव वा
च्यते प्रकृतिश्चान्तेप्रदर्शितानेत्रामिति
पादौसमुल्लोप्रथमेप्रदिष्टंजङ्घेद्वितीयेच
तथानदके मेढ्रमथकाश्चनत्रतृतीयेना
भिःकटिश्चैतिचतुर्थेनाहः उदरंकथयन्ति
पञ्चमेहृदयंषष्ठमथस्तनान्वितं अथ
स्कन्धेसजत्रुणीकथयन्तिचसप्तमेष्ठंथते
नवमेनयनेचमध्यमेललाटंदशमंशिर
नयेति दशाद्धोशाणिजङ्घेविगतिब्धजावच
महास्वतसूयीक्षाया छायाप्रभामभफ

लानि निवेदयन्तीलक्ष्मामनुष्यपाददर्शि
तलक्षणज्ञैः तेजोगुणानहिरपि प्रकाश
यन्तीदीपप्रभास्फटिकरत्नघटास्थितेव श
रीरेणग्रहाणैवषड्विधाच्छायाप्रोक्ता या
वच्छायाप्रभासैवषड्विधासाप्रकीर्तिता पु
ष्णाल्पयावल्लक्षणानिवक्ष्यति तत्रादावेवा
पादयोर्लक्षणमाह ॥ अस्वेदनौमृडुत।
लौकमलोदराभौश्लिष्टाङ्गुलीरुचिरताम्रन
खौसपार्ष्णी उष्णौसिराविरहितौचनिगूढ
गुल्फौकूर्मोन्नतौचचरणौमनुजेश्वरस्य ॥
एवंविधौचरणौपादौमनुजेश्वरस्यराज्ञः
कीदृशौअस्वेदवर्जितौमृडुतलौमृडुनीमार्द
वयुक्ते तलेययोः कमलोदराभौकमलस्यम
ध्योदरेणगर्भसन्तप्तेनसदृशौप्रभास्तेज
स्विनालास्ववर्णौलोहितानखाश्चययोः के
शिष्टधिरापार्श्वेनखाविश्लिष्यतीति रुचिरौ
पार्ष्णीययोः सपार्ष्णीशोभनपार्ष्णीपार्ष्णि
ग्राहेनपश्चात्पादभागउच्यते उष्णौउष्णयुक्तौ
सिराविरहितौसिराभिर्वर्जितौनिगूढगुल्फौ
निगूढौनिमग्नौअनुच्चौगुल्फौययोः कू
र्मोन्नतौकूर्मपृष्ठाकारेणउन्नतौचरणौम
नुजेश्वरस्यमनुजानांमनुष्याणामीश्वरः
प्रभुरिति तथाचसमुद्रः पादौसमांसौ
स्निग्धौश्लिष्टौश्लिष्टौसृष्टौशोभनौ उष्ण

ज्यो॰
टी॰
६८३

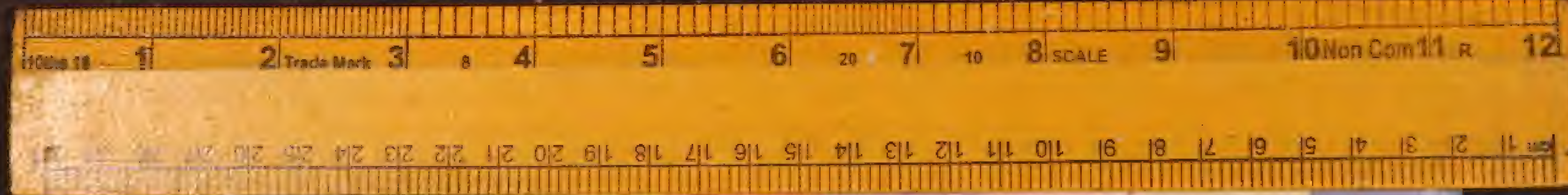
नैःस्वेदरहितैः स्निग्धहीनैश्च पार्थिवः तथा
वर्णाः पद्मरक्तोत्पलनिभैस्तथा कान्तज
सैनिभैः नृपाःपादतलैर्ज्ञेया ये चान्ये स्वाव
भागिनः ॥ अथाङ्गुल्यग्रलक्षणान्याह
शूर्पाकारविरूक्षपाण्डुरनखौ वक्रौ सिरासन्त
तौ संशुष्कौ विरलाङ्गुली च चरणौ दारिद्र्यदुः
खप्रदौ मार्गायोत्कटकौ कषायसदृशौ वंश
स्य विच्छेददौ ब्रह्मघ्नौ परिपक्वमृद्द्युति तलौ पी
तावगम्यारतौ ॥ एवंविधौ चरणौ पादौ शू
र्पाकारौ अथ विरूक्षौ विरूक्षावङ्घ्रिर्व्योपाण्डु
रनखौ पाण्डुराः शुक्ला आनखाग्रयोः वक्रा
वक्रौ दीर्घौ वा सिरासन्ततौ सिराबहुलौ सं
शुष्कौ मांसरहितौ विरलाङ्गुली च विरला वि
श्लिष्टा अङ्गुल्यः पृथक्तया ययोः तौ तथा यौ तौ
दारिद्र्यदुःखप्रदौ दारिद्र्यं निर्धनत्वं दुःखं च द
दतः तथा चरणौ शूर्पाकारौ तथाभवेव
क्रौ शोषौ सिरातनौ सर्वे दःपादौ रक्तदौ मेव
तौ वृत्तिदुःखितः मार्गायोत्कटकौ इति उत्क
टकौ समाकुलतौ पाण्डुराकारौ मार्गाया पु
निरन्तौ भवतः तथा कषायसदृशौ कषायलो
हितौ वंशस्य कुलस्य विच्छेददौ विनाशकौ
परिपक्वा यादग्ध्यामृदाभत्याद्युतिः कान्ति
स्तलयोर्ययोः तौ ब्रह्मघ्नौ ब्रह्महत्याकरौ पी
तौ पीतवर्णौ अगम्यारतौ परस्त्रीगमनकाविपर्यः

तथा च समुद्रः उत्कटावधुनितौ कषायौ
कुलनाशनौ ब्रह्मघ्नौ दग्धमृद्वर्णा वनितायां
तावगम्यौ ॥ अथ जङ्घाजानुलक्षणमाह ॥ प्रविरलतनुरोममृदुजङ्घा
द्विरदकरप्रतिमैर्वरोरुभिश्च उपचितसम
जानवश्च भूपाः धनरहिताश्च शृगालतुल्य
जङ्घाः ॥ प्रविरलैरल्पैस्तनुभिः सूक्ष्मै
रोमभिर्युतैः परिवर्तलजङ्घा येषां तेन तथाप
ताः तथा वरोरुभिः श्रेष्ठैरूरुभिर्द्विरदकर
प्रतिमैर्गजहस्तसदृशैः पलादिताः उपचि
तौ समौ सम्मांसलौ विषमौ जानुनी येषां ते
भूपा राजानः श्वशृगालतुल्यजङ्घाः एवं तौ
शृगालानां च तुल्यसदृशा जङ्घा येषां ते धन
रहिता दरिद्रा भवन्ति ॥ तथा च समुद्रः
जङ्घाभिर्वनितानामिभैरेव वर्णमभिनिर्दिशेत
शृगालजङ्घा उत्थातीः एवं जङ्घा निर्लोम
पाः ॥ अथ जङ्घारोमलक्षणमाह ॥
रोमैकैकं रूपके पार्थिवानां द्वे द्वे ज्ञेये पण्डित
श्रोत्रियाणां त्र्याद्यैर्निःस्वा मानवा दुःखभा
जः केशाश्चैवं निन्दिताः पूजिताश्च ॥ एकै
कैरोमकूपके पार्थिवानां राज्ञो भवति द्वे द्वे
रोमणी कूपके पार्थिवानां विद्वांसो श्रोत्रियाणां
यमिनां च भवतः त्र्याद्यै रोमभिस्त्रयो भिर्वा
पके मानवा मनुष्या निःस्वानि दुःखभाजः सभा

भैवा॰
वटी॰
६८४

जस्तु भवति तथाच रोमशाभिस्तनजंघा
भिर्ऊरुःखरादिग्रभागिनः एकरोमो भवेद्राजा
द्विरोमाश्च महायशाः त्रिरोमाणो बहुरोमाश्च
नराभाग्यविवर्जिताः ॥ अथजानुलक्षणमा
ह ॥ निर्मांसजानुर्म्रियते प्रवासे सौभाग्य
मल्पैर्विकटैर्दरिद्राः स्त्रीनिर्जिताश्चैव भव
न्ति निम्नै राज्यं समांसैश्च महद्भिरायुः ॥
निर्मांसैर्मांसरहितैर्जानुनी यस्य सप्रवा
से पथि म्रियते अल्पैः स्वल्पैर्जानुभिः सौभा
ग्यं विकटैरतिविस्तीर्णैर्द्रीभिर्निर्जिता भवं
ति निम्नैर्जानुभिर्ऊरुःखदायुतैः स्त्रीनिर्जि
ताः स्त्रीभिर्निर्जिता भवन्ति समांसैर्मांसयु
क्तै राज्यं तत्पदं भवति महद्भिरतिस्थूलै
रायुर्जीवितं बहु भवति ॥ तथाच समुद्रः
निर्मांसजानुर्नीयस्य प्रवासे म्रियते तु सः
अल्पे भवति सौभाग्ये विकटे च दरिद्रता
स्त्रीजितः स्यात्तथा निम्ने मांसयुक्ते नराधि
पः अतिस्थूले च दीर्घकालं जीवेदैश्वर्यसंयु
तः अथ लिङ्गलक्षणमाह ॥ लिङ्गे
नैर्धनवानपत्यरहितः स्थूलेपि हीनो धने
र्मेकृजामनते स्तनार्थरहितो वक्रेन्याया
प्रभवान् दारिद्र्यं विनते त्वथोल्पतनया।
लिंगे शिरासंतते स्थूलग्रन्थियुते सखी मृदु
केश्यायते प्रमेहादिभिः ॥ अल्पे लिंगे मेढ्र

धनवान्निर्भववान्नावत्यपत्यरहितश्च पुत्र
वर्जितः अतिस्थूले लिंगे धनैर्हीनो दरिद्रो भ
वति मेढ्रलिंगे वामो नते वामभाग विनते
सुतैः पुत्रैरर्थैश्च धनैरहितो वर्जितः अन्य
थाविक्रेदतिविनते पुत्रवान्भवति अ
धोभाग विलम्बिते लिंगे दारिद्र्यं निर्धनत्वं
च भवति शिरासन्तते शिरावहुले स्थूलग्रन्थियु
नयः स्वल्पपुत्रः स्थूलेन ग्रन्थिना युतेन सुखी
सुखितो भवति मृदुलिंगे मनुष्यः प्रमेहा
दिभिः कामलाशर्करामूत्रकृच्छ्रगुह्यरोगान्तैरेकैराति
म्रियतमइत्यर्थः अथैवान्यैर्लक्षणमाह ॥
कोशानिगूढैर्भूपा दीर्घैर्भग्नैश्च वित्तपरिही
नाः ऋजुवृत्तशेपसो लघुसिरालाश्चाधन
वन्तः ॥ कोशेन चर्मणानत्याकृतिना
निगूढेरावृते लिंगे भूपा राजानो भवन्ति
दीर्घलिंगैर्भग्नैः स्फुटितैः वित्तपरिहीनानि
र्धना भवन्ति ऋजुवृत्तशेपसः ऋजुस्सृ
वृत्तपरिवर्तलंशेपसो लिङ्गं येषां ते ऋजुवृ
त्तशेपसः तथा लघुसिरालशिश्नाः लघु
स्वल्पसिराले सिरासन्तते शिश्ने लिंगे येषां
धनवन्तो वित्तयुक्ताः तथाच समुद्रः दक्षि
णावर्तलिंगो यस्य भवेत्पुत्रवान्नरः वामाव
र्तेन तथा कन्या संभवे भवतीव स्थूलैःसि
रालैः कठिनैः नरादारिद्रभाजनाः ऋज्वभि

ज्यो॰
टी॰
५८५

585

वर्तैर्लिंगैः पुरुषाः सुखभागिनः यस्य पादे
पदिष्टस्य भूमिस्पृशाति मेहनं दुःखिनामत
विज्ञेयो नरा दारिद्र्यभाजनाः भोगवान्मत
विज्ञेयस्तथा ह्रस्वमेहनः ग्रंथियुते वलि
पुत्रवानिति सुखभाग्भवेत लिंगेन स्वड्नाम
त्योम्रियते सद्रुपीडिता ॥ अथ स्वरूपल
क्षणमाह ॥ जलस्थस्य बेक इव यस्य विषमे
स्रोवन्चलस्य मेः क्षितिपोह्रस्वायश्चोद्वेऽप्र
लम्बस्वरूपस्य शतमाहुः ॥ एकस्वरूपे
स्त्रीचन्चलस्त्रीयभिलषकोभवति समेस्त्री
स्नेहवतो क्षितिपो राजाभवति स्वेदे दुर्धे
लंबे ह्रस्वायामल्पजीवितः प्रलंबो ह्रस्वणो
यस्य स प्रलम्बह्रस्वणस्तस्य शतमायुः शतव
र्षाणां जीवितमिति ॥ तथा च समुद्रः ॥
एकाण्डो जलमृत्युः स्याद्विषमैः स्त्रीषु चन्चलः
समाण्डो नाय राजा स्यादेशंलंबैरल्पजीवितः
प्रलम्बाण्डः समानोतं शतंजीवति मानवः ॥
अथ स्वरूपमणिस्थलक्षणमाह ॥ दैन्याः
मणिभिर्निर्द्रव्याः पाण्डुरैश्च समलिनैः स
खिनः सप्ताह्नरूपाणि स्थानि प्राहस्वरूपसश्च
श्रुतिवर्णाभिर्यो वामिः प्रदातिपावर्तवलित
स्वरूपाभिः पृथिवीपतयो ज्ञेयाविकीर्णस्वरूपा
धनहीनाः पेकैविलजधाराविलिता स्वरूपप्र
दानस्तनदाती स्निग्धो नतसमसमणयो
धनवतिताश्च भोक्तारः मणिभिश्च मध्यनिम्नैः
कन्यापितरो भवन्ति निस्वाश्च बहुपशुभा
जो मध्योन्नतैश्च नाशुल्लैर्नैर्धनिनः ॥ दैन्येन
ख्यामणिभिरिति लिंगस्याग्रे मणिभिर्यास्या
ईश्वराभवन्ति पाण्डुरैः प्रकाशैर्मलिनैश्चह
लवैर्निर्द्रव्या निर्धनाभवन्ति सप्ताह्रपाट
सहितस्त्रयेषां ते सुखिनः निःशब्दाः शह्न
रहिता मूत्रधारा येषां ते निस्वा निर्धनाभव
न्ति दक्षिणवर्ताभिरिति दाम्भोस्त्रधारा
भोविभिर्वाचितभिर्वामूत्रधाराभिः प्रदक्षि
णावर्तवलितमूत्राभिः प्रदक्षिणेनावर्त
नवलितं वेष्टितं मूत्रयाताभिः पृथिवी
पतयो ज्ञेया राजानो वेदितव्याः विकीर्णावि
क्षिप्तका येषां ते विकीर्णमूत्राः धनविहीना
निर्धनाभवन्ति एकैवेति एकैव मूत्रधा
रा सावलितावेष्टिता रूपप्रदाः शोभनं रूपं
ददाति न सुतदात्रीत नान्यान ददाति
के चिद्रूपप्रदानसुतधात्रीति पठन्ति रूपप्र
धानान्तनान्ददाति स्निग्धोन्नतसममणयो
स्निग्धाः सस्नेहाः उन्नता उच्चाः समा तुल्या म
णयो येषां ते धनिनो विस्तीर्णा वनिता नारी
णां रत्नानां मणीनां च भोक्तारस्वामिनो भ
वन्ति मध्योन्नतैर्मध्यभागोच्चैः मणिभिरि
ति मध्यनिम्नैर्मध्यभागविनतैर्मणिभिः ।

जैवा॰
वटी॰
४८६

न्यापितनः कन्याजनककानिन्यानिर्धनाश्च
भवन्ति मध्ये नैतेमेषभागोशैमीनाभि
वरूपपशुभाजो बहूनांपशूनांचतप्यदा।
नोभागिनोभवन्ति तथाच रत्नाकरेतिमे
निर्यस्यमेषमध्ये विराजते पार्थिवस्तत
विज्ञेयस्तनुइवचनेयथा स्वर्णरजतप्र
भैर्मतिमत्रासमप्रभैः प्रवालसदृशैस्ति
मैर्मतिभिःपार्थिवोभवेत यादृवैमेति
नैकृतैःपुत्रवैरैश्च निर्धनैः मत्रधाराप
नैर्हाद विणावलितायदि पार्थिवस्तत
विज्ञेयस्तनुइवचनेयथा द्वियानेवपतेत
स्तत्रे स्त्रियंगाद्विवर्जिते भोगवान्ततवि
ज्ञेयेवावाच्योनात्रसंशयः वकुषांवेनया
हलेसप्राहे पुरुषाधमा ॥ अथजावत्रि
पुत्रके मेषुनानांतेवतमाह ॥ परिपुष्क
वतिथीवीधनवल्हिताडभेवाश्च विज्ञेयाः
क्रमसकमनन्य पुत्रा विज्ञानवामहीपालाः
मदनम्भे वहुविद्यामतस्य मवान्येबहुव्यय।
न्यानि जनकाः स्त्रीजनकौमांसकौधीम।
हाभोगी ॥ मदिरांगं येयस्यामदिरागेयेव
वेतमदविद्गः शीघ्रमेषुनगामीदीर्घायुरतो
मध्यात्मासुः ॥ परिपुष्केति नाभिलि।
न्यायोगलनेवर्तिःपरिपुष्केनिर्मांसवन्ति
शीर्षेयेषांते मजरहिमादविज्ञाहम्भेगाजना

नामप्रियाविज्ञेयाविज्ञानवाः अथदेव
वक्तिःपुत्रांप्रशस्यते निर्मांसाकर्वेषाक
ताडवदाविप्रदास्सता भोगायुक्तादृषा।
यस्यलेभपूमहिषस्यव सभवेत्कुःवितानि
त्येधनहीनस्तमानवः कृतनतमेषुष्मत
स्वेशुक्रगंधेरतस्य वर्गेयेवांतेमहीपालाः
राजानोविज्ञानवाः मधुमादिकेमधुन
स्यगंधे शुक्रे बहुविनाः प्रभूतधनाः मत्स्य
सगंधेमीनसदृशावहूनिप्रभूतानि अप।
त्यानिकतादयोभवन्ति तनशुक्रोयनवेता
स्त्रीजनकः कन्यानांपिताभवति स्त्रीमसन
धेमांसमदृशगंधमहाभोगीभोगवान्भव।
ति मदिरागंधेमयगंधे शुक्रेयस्यायाति कां
भवति तावत्तगंधेतारतुल्यगंधेरेतसि
शुक्रे दरिद्रो निर्धनो भवति तथाच शुभ
गंधे भवेद्राजा वहुवित्तमवगंधिनः मत्स्य
गंधः पुत्रवान्मयात्स्त्री प्रजास्ततुरेतसः मांस
गंधे महाभोगी यज्वनोमदिरासमे गंधी
येषांताराः समेते निःस्वाः संकुजास्तताः दी
र्घमायुश्चवेयां मैथुनेनाननशीलस्य दीर्घायु
श्चिरंजीवीभवति अतोन्यथाविमैथुन।
शमीयः [illegible] प्रकीर्तितः अथसि
वलक्षणमाह ॥ निःस्वानिस्तस्य सिराव
मांसल [illegible] तोभवति आम्रानो

दिवस्फिक्मांसको स्फिग्बलाधिपतिर्भवति
अतिस्थूलो मांसलसंयुक्तो स्फिजो यस्य स
सुखान्वितस्य बलसंयुक्तो भवति योऽयं
स्फिक्वलव्याघ्रानः व्याघ्रः प्रतीते मारयति
मांसको भेकोनतत्र द्वैधो स्फिजो यस्य सबल
राधिपती राजा भवति तथाच अतिस्थू
लौ स्फिजौ यस्य निर्धनः स भवेन्नरः समौ
मांसलस्फिक्यावितो मांसकस्फिग्बलाधिपः
अन्याव स्फिग्बलेरायस्तव्याघ्रानस्सतकीर्तितः
अथ कटिजठरलक्षणमाह ॥ सिंहकटिम
नुजेन्द्रः कपिकरभकटिर्धनैर्परित्यक्तः स
मजठरा भोगयुक्ता घटपिठिरनिभोदरा निः
स्वाः ॥ सिंहसदृशी कटिर्यस्य स मनुजे
न्द्रो राजा भवति कपिर्वानरः करभ उष्ट्रः
कपिकरभसदृशा कटिर्धनैर्विहीनः परित्य
क्तो वर्जितः समजठरास्समोदरा वनि
ता नरा मनुजाः दृढदेयेषां ते भोगयुक्ता भोगिनः
घटकुम्भपिठिरोदराभाण्डविशेषाः तदिभ
मुदरं येषां ते निःस्वा निर्धनः तथाच
सिंहतुल्या कटिर्यस्य स नरेन्द्रो नसंशयः
कपिक्रमेलकतुल्याः कटयस्स तु निर्धनः
समोदरा भोगयुक्ता विषमा निर्धनास्ततः
अथ पार्श्वलक्षणमाह ॥ अविकलपार्श्वे
धनिनो निम्नैर्वक्रैश्च भोगसंत्यक्ताः समक

ल्पा भोगाढ्या निम्नाभिर्भोगसंत्यक्ताः ॥
उन्नतकक्षाः क्षितिपाः कठिननिम्नामानाः
वा कल्पा मर्यादया दरिद्राः भवन्ति वक्राश्च
नैश्चैव कस्या उपरिचितेर्गुलो मानाः पार्श्व
प्रादुर्वाच्यः अविकले परिपूर्णे समौ मांसले
पार्श्वे येषां ते धनिन ईश्वराः निम्नैः पार्श्वै
र्वक्रैश्च दीर्घैर्भोगसंत्यक्ताः भोगवर्हिताः
कल्पा श्रेष्ठोनोदरभावान्मध्य उच्यते समा
तुल्या कल्पा येषां ते भोगयुताः निम्नाभिः क
ल्पाभिः भोगसंत्यक्ता भोगवर्हिता भवन्ति
उन्नता उच्चाः कल्पाः येषां ते क्षितिपा राजानः
विषमा अतुल्याः कल्पा येषां ते मानवाः पुरु
षाः कठिनाः स्युर्भवेयुः सर्पसदृशमतिदी
र्घमुदरं येषां ते दरिद्रा निर्धना बह्वाशनाः प्र
भूताहारा भवन्ति तथाच पार्श्वैस्समो
न्नतैर्धनिनो मानवाः स्मृताः निम्नैर्व
क्रैश्च विषमैर्नरा भोगविवर्जिताः समक
ल्पा भोगयुक्ताः निम्नाभिर्भोगवर्जिताः क
ल्पाभिर्नतकल्पाश्च विषमाभिर्दरिद्रता र
र्पोदरा नरा निःस्वाः स्युः बह्वाशना नरा इति
अथ नाभिलक्षणमाह ॥ परिमण्डलो
न्नता नाभिर्विस्तीर्णा अभिमुन्नाभिर्भिस्सुखिनः
अस्मात् सूक्ष्मा निम्ना नाभिः क्लेशभागा भवन्ति
वलिमध्यगता विषमा शूलाबाधां करोति

नैस्वंच प्राहं वामावर्त्तकरोति मेधंप्रद
क्षिणतः पार्श्वायताविनयुग्मपरिछ
न्नप्रवेशगवाक्षाधमः प्रातपद्मकर्णिका
भानाभिमेनुजेश्वरेऽकृते परिमण्ड
लाभिःपरिवर्त्तलाभिःकलनाभिरुन्नाभि
विस्तीर्णाभिः पृथुलाभिर्नाभिभिस्स्त्रि
नोभवन्ति अल्पास्तेऽकलाश्च प्रख्याञ्चल
स्तानिम्नाश्च गम्भीरानातिविस्तीर्णानाभिः
क्लेशावहाक्लेशप्रदाभवति बलिमध्यग
तेति बलीमध्येयस्यानाभ्यांगतानैस्वं
निर्धनत्वंचकरोति वामावर्त्तानाभिः
प्राक्संपादभावंकरोति प्रादःपरिकार्या।
विमुखा। तथाच दक्षिणावर्त्तायश्चर
पनेकार्यतत्परः कर्मणाविपरीतश्च।
समाद्दस्तच्छिद्रिष्यते प्रदक्षिणातःप्रदक्षि
णावर्त्तामेधांबुद्धिंप्रोभनांकरोति अ
न्यत्रतुनावुद्धिं विवर्द्धिनी तथाच
प्रसूनाश्चवर्त्तैवग्रहणंधारणेनतथा
कृपापोहार्थविज्ञानेनतज्ञानेचधीगुणाः
पार्श्वयोर्विस्तीर्णायतानाविस्तीर्णावि
यास्तुवेविस्तीर्णाविनेऽकृते उपरिष्टाद
नेविश्वरेश्वरवै अधश्चायतानाभयान
नाऽकृते प्रातपद्मपत्रस्यकर्णिकान
स्यामातलस्तानस्तीरणीनाभिः मध्योन

नामध्योन्नः पद्मकर्णिकाकाराधश्चभा।
गोभवतिसामनुजेश्वरेरजानेऽकृते त
थाच वर्त्तलेविपुलान्वुश्चनाभिर्येश्वन
रेश्वरः अल्पस्वपातथानिम्नानाभिःक्लो।
शावहाभवेत बलिमध्यगतायावक्षाश्र
लवधकारिणी वामावर्त्ताश्चामभावंवि
धाशावप्रदक्षिणा पार्श्वायतादीर्घजीव
मनसुतेनतथाधना अधोगावहुलेऽया
नाभिर्भोगसमन्विता पद्मस्यकर्णिकातुल्या
नाभिऽर्यानरेश्वरे अथचत्रमध्यवर्त्तिनी
बलीनांलक्षणमाह ॥ शास्त्रान्तेस्त्रीभो
गिनमाचार्यंवहुस्त्वनेयथासंख्यं एकाद्वि
त्रिचतुर्भिर्वलिभिति प्रणापयात्ववलिम
विषमवलयोमस्त्रीगम्याभिगामिनः
तायाञ्जनुवलयःसरलभाजःपरदारेहरि
णोश्चेव ॥ शास्त्रालमिति उदरमध्यग
ताभिर्वलायामिर्येषांलोयथाक्रमेण
शास्त्रादयोभवन्ति तद्यथा एकावली
यस्योदरेभवति सशस्त्रान्तःशस्त्रेणाभि
घाते हाभ्यांस्त्रीभोगिनोस्त्रीवहुलं स्त्रीभि
नाचार्यमहेदयाकारिणो बहुभिर्देहनते
प्रभृतपुत्र अवलिवलिरहितेस्त्रेराजा
नेविज्ञातानीयात येमनुष्याःपुरुषावि
षमवलयोऽसमवलयःकाहिहोवाःका।

विद्रुमाभेयोति अगम्याभिगामिनोगम्य
गमनशीलाः पापाश्च भवन्ति येवक्त्रज
वलयाः स्पष्टवलयास्तेसुखभाजः स्त्रवित
परदारेष्वताः परद्रोहे दुःशीलावैरि।
णोभवन्ति तथाच एकवलिःशस्त्रमृ
त्युः स्त्रीभोगी द्विवलिस्मृतः त्रिभिराचार्य
मित्याहुश्चतुर्भिः स्याद्बहुप्रजाः अवलिक
नृपः प्राज्ञो यज्ञादौ कातरः विषमाव
लयो येषु ते नरास्सुखभागिनः अथपा
र्श्वलक्षणमाह ॥ मांसलैर्मृदुभिःपा।
र्श्वैः प्रदक्षिणावर्त्तरोमभिर्भूपाः विपरी
तैर्निर्धनास्सुखपरिहीनाः परप्रेष्याः ॥
करेडपविवृत्तरोमलोमानाः पार्श्वेप्राक्स्वा
मः यपैर्मांसलैर्घनैर्मृदुभिःकोमलैः
प्रदक्षिणावर्त्तरोमभिः प्रदक्षिणावर्त्त।
तेमानीयेषांतथास्तैःसुखभाजो
भवन्ति विपरीतैस्त्वमांसलैःकृशैर्वामा
वर्त्तरोमभिर्दृश्यास्ति निर्धनाः सुखैः प
रिहीनाश्चमिताः परप्रेष्याः कर्मकरा
श्च भवन्ति तथाच मांसलैर्मृदुभिःपा
र्श्वैः दक्षिणावर्त्तरोमभिः नरानृपाधि
पाः स्युर्वा विपरीतैर्महःखिताः ॥ अथव
क्षस्थललक्षणमाह ॥ समन्तामव।
लन्नतहृदेवसुमतानिर्धनाविषमदीर्घैः

हीनोपचितनिमग्नैः क्षितिपतयः वक्रकैः
स्तेविनः ॥ ववकैलमाग्र अनहृदेरत्
धंप्रेदकैः ववैकैः सुभगाभवन्ति विष
मेवक्षदीर्घे अववकेनिर्धनादेविज्ञभव
न्ति पीनैःकठिनैरुपचितैःसमांसलैर्नि
मग्नैरुन्नतैरवकैः क्षितिपतयोराजानो
भवन्ति तेवस्तेविनःसुखभाजः तथा
च ववकैरप्युन्नतैरशुभगासुखभा
गिनः निर्धनाविषमेदीर्घेमैग्रैर्मांसयुते
नृपाः अथहृदयलक्षणमाह ॥ हृद
येसमुन्नतेपृथुमेवेपनेमांसलेचनृपती
नाद्रोभवति विपरीतेविषमेनिम्नभा
वेपनेसमांसलमथमानोदरिद्राणांभ
वति रुक्षरोमभिर्मेवहृदस्थलरोमसेयु
क्तेसितालेलिराननतेचाधनानामेव
तथाच अचलेपृथुमेवेबृहत्पणाहृद
येस्मात्विपरीतसितलेदरामशेड्खभा
गिनाम् अथवक्षोलक्षणमाह समव
क्षोथवक्षाःपीनेपृथुलायक्लिन्नतालव
भिः विनैवदोषेखानेलिक्षाःशास्त्रीणि
धनाश्च ॥ समेननिम्नेनावक्षस्युवृक्षत
रेषानेअर्धवन्तोधनिनः पीनैस्तनो
मलैःकठिनैश्चवक्षोभिः सुखाभवन्ति
नन्वभिरल्पमांसैश्चकिल्मिषाश्चकोत्रिताः

ग्रीवा
टी०
७५०
490

पुरुषाकारहीनाः येषांवलीविषममत
स्यंतेनिःस्वानिर्धनाशवनिधानाश्च श
हमत्यवोभवन्ति तथाच अर्थवान्त
भवन्तःस्वामीनैःशुभधनान्विताः मुले
श्रुविकलादीनोविषमाशस्तसुत्यवः अ
थजत्रुलक्षणमाह विषमैर्विषमोजत्रु
भिर्विनमःक्लेशोभवतिअस्थिसंधिःपरिण
द्धैः अस्थासंधयन्तोःपरिणद्धैर्बद्धैरर्थविही
नोनिर्धनोभवति उन्नतजत्रोजत्रुयेस्य
भोगीभोगवान्भवति निम्नैर्जत्रुभिः नि
म्नोन्यथाधनी अथग्रीवालक्षणमा
ह चिपिटग्रीवोनिःस्वःशुष्कामसिरावय
[illegible]ग्रीवा महिषग्रीवाशूराःशस्त्रान्तो
वृषसमग्रीवः कम्बुग्रीवोराजाप्रलम्बक
ण्ठःप्रभक्षोभवति एवमभयमरोम
[illegible]र्थैःतत्कस्यप्रभक्षमतोन्यत् चिपि
टाचपटास्याग्रीवायस्यसनिःस्वोनिर्ध
नोभवति यस्यशुष्कानिर्मांसासिरास
न्ततग्रीवाभवति सनिःस्व एव महिष
महिषग्रीवाःशूरोभवति वृषभसमग्रीवोदा
[illegible]प्राप्तान्तोभवति [illegible]
[illegible] [illegible]ग्रीवा[illegible]भवति स
कम्बुग्रीवोनिगीयते इति यस्यकम्बुग्रीवा
राजाभवति प्रलम्बकण्ठः प्रलम्बकण्ठ

यस्यसप्रभक्षोभवति अमवयप्रीलः
तथाच ग्रीवाचवर्तुलायस्यमनेवाधनवा
न्नरः कम्बुग्रीवानरायेतुराजानस्तेनसं
शयः दीर्घग्रीवानरायेतुतेपिङ्गःवस्यभो
जिनः कम्बुग्रीवानरायेतेदाम्भिकापिशु
नस्तथा निःस्वस्तुचिपिटग्रीवःशुष्कग्रीव
स्तथैवच शूरस्तुमहिषग्रीवाःशस्त्रान्तोह
यकंधरः एवमभयमस्तु[illegible]दितिसर्वामभि
वर्जितमर्थवतोसधनानांभवति तथाच
[illegible]मोसलोस्निग्धमसमग्रीवापिलोम
शो सधनानांविपर्यतेनिर्धनानांप्रकी
र्तितम् अथकक्षलक्षणमाह ॥ अस्वेद
नपीनोन्नतसुगन्धसमरोमसंकुलाःक
क्षाः विज्ञातव्याधनिनामतोन्यथार्थैर्वि
हीनानाम् ॥ [illegible]
[illegible]ते कक्षाअस्वेदनाःस्वेदरहिताःपीनाःस
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

डेवा॰
टी॰
९५८

यानिर्धनानामतोन्यथा ॥ अथांसलक्ष
णमाह ॥ निर्मांसौरोमविनौ भग्नावल्पौ
चनिर्धनास्सो विपुलावश्लिष्टौ मांसश्लिष्टौ
सौत्थवीर्यवताम् अंसौ संस्कन्दौ निर्मांसौ
मांसरहितौ रोमविनौ रोमभिव्याप्तौ भग्नौ
स्फुटितौ वल्पौ वदनस्य दविष्ठ स्वतयोर्यु
क्तिनावभग्नौ मांसश्लिष्टौ सम्मेलग्नौ सौत्थवी
र्यवतोश्च क्लिन्नौ बलिनौ च भवतः तथाच
कदलीस्तम्भसंकाशा अजस्कन्धाश्च येनराः
राजानस्ते विजानीयान्महाकोशा महाबलाः
निर्मांसरोमबहुला निर्धनस्य प्रकीर्तिता
अथबाहुलक्षणमाह ॥ करिकरसदृशौ
वृत्तावाजानुविलम्बिनौ बाहू पृथिवीशा
नां धनानामीश्वरौ ह्रस्वौ ॥ बाहुभुजौ
करिकरसदृशौ गजकरतुल्यवृत्तौ परिवृ
त्तौ पृथिवीशानां राज्ञो विज्ञानवीरोन
पौ रोमयुक्तौ ह्रस्वाव दीर्घाव धनानां नि
र्धनानां विज्ञेयौ इह तु बाहुः प्रकोष्ठ
देशस्त स्मात् दीर्घबाहुर्भवेद्राजा म
हद्धनवानेयथा प्रलम्बबाहुरैश्वर्यं प्राप्नु
यात् तु सर्वगुणान् ह्रस्वबाहुर्भवेद्दासः प
रप्रेष्यकरस्तथा सामान्यं तु जानुदेशेतयेतु
दीर्घं समाजेयता तेषां वाहवो येन राजान
प्रकीर्तिताः ॥ अथहस्तलक्षणान्याह

हस्ताङ्गुलयोश्च दीर्घाश्चिरायुषामवलिताश्च
सुभगानां मेधाविनां च सूक्ष्माश्चिपिटाः पर
कर्मनिरतानाम् स्थूलाभिर्धनरहिताव
हिर्नताभिश्च शस्त्रनिर्याणाः कपिसदृशाह
स्ताः धनिनो व्याघ्रोपमपाणयः पापाः ॥
दीर्घाश्च हस्ताङ्गुलयः करप्रशाखाः चिरायु
षो दीर्घजीविनो भवन्ति अवलिताश्चवेष्टिता
स्तु सुभगाश्च सुभगानां सौभाग्ययुक्तानां भव
न्ति सूक्ष्माश्च स्थूलामेधाविनां बुद्धिमतां भव
न्ति अत्र केचित् पठन्ति ऋजवोतीताश्च स्मृति
मेधानकालग्राहिणीपतिः शुभाशुभविवा
दशास्त्रार्थौ शेन दाहृताः परकर्मनिरता
नां परप्रेष्याणां चिपिटाश्च पृष्ठा भवन्ति स्थू
लाभिरङ्गुलीभिर्वृत्ताभिः स्थूलाभिर्धनरहिताः
निर्धना भवन्ति बहिर्नताभिर्वाह्य विनता
भिः शस्त्रनिर्याणाः शस्त्रेण निर्याणं मरणं ये
षां कपिसदृशकरावानर तुल्य हस्ता धनि
न ईश्वरा भवन्ति व्याघ्रोपमपाणयः व्याघ्र
पाणितुल्यहस्ताः पापा भवन्ति ॥ अथ
दृष्टान्तः ॥ मणिबन्धैर्निगूढैर्दृढैश्च सुश्लि
ष्टैर्भिर्नृपाः हीनैर्हस्तैश्च द्रव्यं चैषां
च्छेदे नानृपाः ॥ मणिबन्धनशब्देन हस्तम्
लमुच्यते निगूढैर्वर्णैर्मांसावृतैर्दृढैर्बद्धैः
थिले सुश्लिष्टैः सन्धिभिर्युक्तैः शीघ्रं

ज्यो॰
टी॰
७४२
192

पावाजानोभवन्ति हीनैर्मणिबन्धनैर्हस्त
च्छेदोभवन्ति श्लथैःशिथिलैःसशब्दैःशब्दस
हितैर्निर्द्रव्यानिर्धनाभवन्ति निम्नेनकर
तलेनवाः संवृत्तनिम्नैर्धनिनः प्रोन्नतकरत्व
धातारः विषमैर्विषमानिःस्वाश्चकरतलैर्दरि
द्रवर्णालाक्षाभैः पीतैरगम्यवनिताभि
गामिनोनिर्धनारूक्षैः नरामनुष्याःकर
तलेनहस्ततलेनपिरवैर्नयेतकेनधा
न्येनविहीनारहिताभवन्ति संवृत्तनिम्नैः
समपरिवर्तलैकरतलैर्धनिनासधना
भवन्ति प्रोन्नतकराः प्रकर्षेणोन्नतकरत
श्चकेलोकेदातारोदातादानशीला
भवन्ति विषमैर्विषमैःकरतलैर्विषमाः
कृतानिःस्वानिर्धनाभवन्ति लाक्षाभैररक्तै
लोहितैःकरतलैरीश्वराःसधनाभवन्ति
पीतैर्हस्ततलैरगम्यानांवनितानांस्त्रीणा
मभिगमनेगमनशीलाभवन्ति रूक्षैर्ह
स्ततलैर्निर्धनादरिद्राभवन्ति अन्यदप्या
ह ॥ तुषसदृशनखाःक्लीबाश्चिपिटैःस्फु
टितैश्चवित्तसन्त्यक्ताः कुनखविवर्णैः
परतर्ककास्ताम्रैश्चमूपतयः ॥ तुषैरा
[illegible]लरेखाविनाकृतानखायेषां
तेक्लीबाःषण्ढाभवन्ति चिपिटैःस्फुटितैःस्फु
टितैर्भग्नैश्चवित्तसन्त्यक्ताधनरहिताभवन्ति

ताम्रैस्ताम्रवर्णैश्चमूपतयःसेनाधि
पाभवन्ति अन्यदप्याह अङ्गुष्ठयवैराढ्या
स्सुतवन्तोऽङ्गुष्ठमूलजैश्चयवैः दीर्घाङ्गुलि
पर्वाणस्सुभगादीर्घायुषश्चैव ॥ येषांयवा
कारपर्वाङ्गुष्ठमध्यगतैर्यवैराढ्याधनि
नोभवन्ति अङ्गुष्ठमूलजाश्चयवैस्सुत
वन्तःपुत्रवन्तः दीर्घाण्यङ्गुलपर्वाणिये
षांतेसुभगास्सौभाग्ययुतादीर्घायुषश्चि
रजीवनश्चभवन्ति ॥ अन्यदप्याह ॥
स्निग्धानिम्नारेखाधनिनांतद्व्यत्ययेननि
स्वानां विरलाङ्गुलयोनिःस्वाधनसञ्च
यिनोघनाङ्गुलयः ॥ स्निग्धानिर्मला
निम्नागम्भीरारेखाःकरतलाधनिनामीश्व
राणांभवन्ति तद्व्यत्ययेनविपरीतेन
चास्निग्धाअनिम्नानिःस्वानांनिर्धनानांभव
न्ति विरलाविप्रकृष्टाश्चाङ्गुलयःकरशाखा
येषांतेनिःस्वानिर्धनाः घनाङ्गुलयोधन
संचयिनोधनाधनहीनाभवन्ति ॥
अन्यदप्याह ॥ तिस्रोरेखामणिबन्धनो
त्थिताकरतलोपगान्नृपतेः मीनयुगा
ङ्कितपाणिर्नित्यंसत्रप्रदोभवति ॥
वज्राकाराधनिनांविद्याभाजांतुमीनपु
च्छनिभाः शङ्खातपत्रशिबिकागजाश्व
पद्मोपमानृपतेः ॥ कलशमृणालप

पताकांकुशौ यगाभिर्भवन्ति निधिपा
लाः दामनिभाभिराढ्याः स्वस्तिकरूपा
भिरैश्वर्यम् वज्रासिपरश्वधतोमरशक्ति
धनुःकुन्तसन्निभाभी रेखाः कुर्वन्ति चमूना
थं यज्वानमुलूखलाकाराः मकरध्वज
कोष्ठागारसन्निभाभिर्महाधनोपेताः
वेदीनिभेनवैवाग्निहोत्रिणोब्रह्मतीर्थे ।
न वापीदेवकुलायेर्धर्मं कुर्वन्ति च त्रि
कोणाभिः [illegible] पुरुषाः स्युः
दाविकास्सक्ताः रेखाप्रदेशिनि गताः
शालाग्र [illegible] यमूनाभिः छिन्नाभि
[illegible] रेखाविलोनिस्वादकाः ॥
तिस्रो रेखाभिविति मणिबन्धनोत्थिता
निश्चो रेखा करतलेह [illegible] उपगताः
सामान्यं [illegible] भवन्ति मीनद्वयेन
[illegible] हस्तो
यस्य [illegible] सर्वत्र प्रदीप्त
ति [illegible] वज्रमध्यनामम
[illegible]
[illegible] भवन्ति
[illegible]
[illegible] भवन्ति [illegible]
[illegible]
कायादिके [illegible] पमे

कमले [illegible] दाकारैरेखाभिः
तेराज्ञो भवति कलशाङ्कुशाः मृणाले
[illegible] पताका
वैजयन्ति [illegible] प्रसिद्धः [illegible]
माभिलदाकाराभिर्लेखाभिनिधिपा
लाः [illegible] शीला भवन्ति अ
[illegible] निभाभिः [illegible]
भिराढ्या ईश्वरा भवन्ति स्वस्तिकचिह्न
विशेषः [illegible] दाकाराभिरैश्वर्यं
भवति वज्रमायुधे [illegible]
नायुधविशेषः [illegible] प्र
सिद्धाः धनुस्थाये [illegible] युधविशे
षः [illegible] दाकाराभिरेखाः [illegible]
[illegible] कुर्वन्ति उ
लूखलाकाराभिरेखाभिः [illegible] कुर्व
न्ति मकरो [illegible] विचि
[illegible] भवति प
ताकाः [illegible] एवं स
निभाभिः [illegible] महाधनो
पेताः [illegible]
[illegible] वेदीनिभेन वे
[illegible] भव
न्ति [illegible] देव
कुले [illegible]

जोवा॰
वाटी॰
४५८

अथश्रीहस्तस्यापरहस्ते तेर्धर्मेज्ञर्वन्ति
धर्मिष्ठाभवन्ति त्रिकोणाभिस्तथाभिः
शृङ्गाटकाकाराभिश्चरेखाधर्ममेवभव
ति अंगुष्ठमूलयावन्तोरेखास्तावन्तपत्या
नितासांवामस्तेपुत्राःस्त्रियः याश्चमू॰
ल्मात्मदाविकाङ्गहितरा॰ प्रदेशिनीअं
गुष्ठेनन्तरावृहदूर्ध्वनविदेशान्विरेखा
अवज्ञानयानप्रदेशिनिगताः नस्यामावे
खाःप्राणायुषोषानजीविनोभवन्ति रेखा
भिरूनाभिःस्वयुश्चाकल्पनीये यथाह
लमेभ्यायाभिःपञ्चाशत अन्यथान
पानादायुषःपरिकल्पनाकार्या रेखाभि
च्छिनाभिर्तृ नपतनेहस्तयतनंभवति
बहुरेखायेषांतेबहुरेखाःनविद्यन्ते रे
खायेषांतेअरेखिनः बहुरेखाअरेखिन
स्तुनिहानिर्धनाभवन्ति तथाच स
वर्तेलेविपत्ते अनात्मन्येसमन्विताः
दृष्टेहस्तपदद्विहितारजानस्तेप्रकीर्तिताः
हीनेअच्छिन्नपाणिस्थायूर्धेदाविदमाग
ताः निर्मेळकमलेयस्यापिस्ववित्तविवर्जि
ताः निर्मेळमेलनैनैवविद्वान्कोशसंयु
तस्त्र्याम्नलकायेवदानावले नवेप्राय॰
छिद्रैविमलानिस्याज्ञान्कमेरीप्रवनक
रैः अवक्रमलाजिनःपीतेनैविहस्तेअनि॰

र्धनाः परपंयुक्तोनुपनालोनैकवर्णमहा
नखाः स्फुटितानखाश्चैवमनाङ्गुष्ठविव
र्जिताः निर्मैलेलोहिताभिश्चनखैर्भवति
पार्थिवाः पाण्डराविरलादलाअंगुष्ठक
र्मेष्विनाः येषांतेवनराद्येयाङःखदारिद्र
भाजनाः यस्यमीनसमारेखाःकर्मसिद्धि
श्चनस्यवै धनवान्नविज्ञेयोबहुपुत्रश्च॰
मानवः तुलायस्यतुवेदिर्वाकरमध्येप्रद॰
श्यते वाणिज्यंसिद्ध्यतेतस्यपुरुषस्यनसं
शयः वेदीपाणितलेयस्यद्विजस्यतुविप्र
मनः यज्ञयाजीभवेन्नित्यंबहुविप्रश्चनान
वः श्रीवत्समथवापद्मंवज्रंवाचामरमेववा
यस्यहस्तेतुदृश्यतेसभवेत्पृथिवीपतिः
प्राकारतोरणवज्राभरेखाश्चापसमास्तथा
यस्यहस्तेप्रदृश्यन्तेसम्राजोभवतेध्रुवः
हस्तेवापद्मवापीलेकरस्यमेप्रदृश्यते अ
वलेप्राप्यतेराज्यंसकलेतुनसंशयः ध
नेवाप्यथवापद्मलेदृश्यतेकरसंस्थिते ध
नीशंतंविजानीयात्समुद्रवचनंयथा द
क्षिणेतुकरेयस्यचैत्यस्ववदृश्यते सर्व
विद्याप्रवक्तासौभवतीतिविनिर्दिशेत य
स्यपाणितलेरेखाउर्ध्वरेखापरिकीर्तिता॰
सत्याकन्याविनिर्दिष्टाकस्मद्वचनंयथा
छिन्नाभिर्हस्तपादेप्रमत्ताभिर्वेप्रवरः

अथ हस्तलनीर्णेनयज्ञयाजी भवेन्नरः ॥
अथ चिबुकाधरदशनानां लक्षणमाह ॥ अ
तिकृशादीर्घे चिबुके निःद्रव्यान्मांसले धनोपे
ताः बिम्बोपमैरधरैर्भूपालानृपिरेवाः
ष्ठैःस्फुटितविवर्णितविवर्णरूक्षैरधन
परित्यक्ताः स्निग्धाघनाश्चदशनास्तथा ।
दादेशास्समाश्चशुभाः ॥ अतिकृशेति
मांसैरतिदीर्घेश्चचिबुके निःद्रव्यादरिद्राभ
वन्ति मांसलेश्चिबुके धनोपेताःस्युः
अथ रैरोष्ठैर्बिम्बोपमैरतिलोहितवर्णैरस्पष्टैः
भूपालाजातोभवन्ति तनुभिरमांसलैरध
रैरस्यातिधनाभवन्ति ओष्ठैरन्तरोष्ठैःस्फु
टितैर्भग्नैर्विवर्णितैर्मलिनैर्विवर्णैर्विगत
वर्णैरूक्षैर्निःस्नेहैश्चपरित्यक्तादरिद्राभवन्ति
दशनादन्ताःस्निग्धानिर्मलाघनाश्चसंहताः
तीक्ष्णादंष्ट्राश्चसमाश्चसमर्वतुल्याःशुभाः
मध्याभावन्तिनेदन्तावतुरस्रपार्श्वे ।
लिलीदंष्ट्राः तथाच निर्मांसेश्चिबुकेदीर्घे
निर्द्रव्याःस्युःपुमांसः मांसलैर्धनोपेता
बहुपुत्रसमन्विताः रक्तोष्ठैर्नरपतिधनवा
न्तोऽस्पष्टाधरः स्थूलोष्ठैर्बहुलोष्ठाश्चसौभाग्य
वैश्वर्यसंयुताः ऊर्ध्वोष्ठैर्लोहितश्चधनिनः
सौभाग्ययुताः खण्डैर्विवर्णैर्निर्द्रव्याश्चदैः
दुःखसमन्विताः अन्तःसमलसंकोशश्च

वेदशनैर्ज्ञेयाः अतिवानरदन्ताश्चनित्यंद
न्यविपीडिताः हस्तिदन्ताःखरदन्ताःस्निग्ध
दन्तागुणान्विताः करालैर्विषमैर्दीर्घैर्दश
नैर्दुःखजीविनः द्वात्रिंशद्दन्तोराजानपकोन
श्चापिभोगवान् त्रिंशद्दन्तानरायेतेमुखदुः
खस्यभागिनः एकोनत्रिंशद्दशनाःपुरुषाः
दुःखजीविनः अष्टाविंशद्दशायेषांतेतिदुः
खस्यभागिनः ॥ अथजिह्वातालुलक्ष
णमाह ॥ जिह्वारक्तादीर्घाश्लक्ष्णासमाच
भोगिनोज्ञेयाः श्वेताकृष्णापरुषानिर्द्रव्याणां
तथातालुः ॥ जिह्वारसनारक्तालोहितव
र्णादीर्घाआयामिनीश्लक्ष्णातनुप्रायासम्या
पूर्णा समत्वात्तस्याभोगिनोज्ञेयाज्ञातव्या
श्वेताचाकृष्णाकर्कशाप्रलिनानिर्द्रव्याणांदरि
द्राणांभवति तथातालुः तथातैर्वप्रका
रैस्तालुर्ज्ञेया यथाजिह्वारक्ताश्लक्ष्णाश्लक्ष्णाचसम
माचप्रोक्ता तथाच कृष्णाजिह्वाभवेद्य
स्यसततलापदिवाभवेत् तथापवान्भवेन्म
र्त्योरक्ताश्यामाथवाभवेत् श्वेतजिह्वानरा
ज्ञेयाःशौचाचारविवर्जिताः पद्मपत्रसमानि
ह्वारक्तादीर्घासुशोभना तस्यज्ञानानिवि
द्यानिवेदान्तेषुमणिषिणः जिह्वादीर्घाच
सूक्ष्माचरक्ताग्रारसनायदि सर्वविद्याप्रवा
ज्ञोसौभवेन्नमात्रसंशयः कृष्णतालुर्भवेद्य

ज्यो॰
टी॰
४८५

त्समभवेत्स्थूलनाशनः विकृतास्फुटितो।
यस्य तालुलस्य न शोभनः सिंहतालुर्नर
पतिर्गजतालुस्तथैव च पद्मतालुर्भवेद्रा
जा श्वेततालुश्च निर्धनः ॥ अथास्यलक्ष
णमाह ॥ वक्त्रं सौम्यं संवृतं मांसलं श्लक्ष्णं
समं च भूपानां विपरीतं क्लेशभुजां महास्य
दुर्भगानां च ॥ वक्त्रं मुखं सौम्यं संवृतं।
विपरीतं विस्तीर्णं लक्षणं मांसलेन तं अवि
कासितं मांसलं निर्मलं श्लक्ष्णं अतिमांस
लं स्थूलं मांसलं भूपानां राज्ञां ज्ञेयं म
हास्यमतिविस्तीर्णमास्यं दुर्भगानां भव
ति तथा च सौम्यं च संवृतं वक्त्रं मांसलं यः।
स देहिनः स राजा भवेन्नित्यं विपरीतं तु
निर्धनः ॥ अथ मुखलक्षणमाह ॥ स्त्री
मुखमनपत्यानां पापवतां मण्डलं परि
वृत्तं दीर्घं निर्द्रव्याणां भीरुमुखाः पापकर्मि
णः चतुरस्रं धूर्तानां निम्नं वक्रं च तनयरहि
तानां कृपणानामतिह्रस्वं संपूर्णं भोगिनो
कान्तम् ॥ स्त्रीसदृशमुखं वदनं अपत्या
नामपुत्राणां भवति मण्डलं मण्डलाकारं
परिवर्तुलं पापयुतानां शठभावसंयुतानां।
परिदृश्यं कान्तं शठरूपकार्यं विमुखाः दी
र्घमुखं निर्द्रव्याणां दरिद्राणां भवति भीरु।
मुखा भीतं भीरुमुखा येषां ते पापकर्माणम्

पापानुरता भवति चतुरस्रं च तत् धूर्तानां व
धूर्तानां परवञ्चनदक्षाणां भवति निम्नं ही
नं वक्रं मत्स्यपृष्ठावनतं तनयरहितानामपुत्राणां
भवति अतिह्रस्वमत्यल्पं कृपणानां भवति
कृपणो यल्लुब्धः लोकान्तश्च संपूर्णं समो
सल्लकान्तं दीप्तिमद्भोगिनो भोगवतां भव
ति तथा च पराशरः स्त्रीमुखमनपत्यानां
मण्डलं शाठ्यसेविनां दीर्घं मुखं च विप्राणां
भीरुवक्त्रा दुराशयाः चतुरस्रं च धूर्तानां।
निम्नं तनयवर्जिताः कृपणानां तथा ह्रस्वं
विपिटं पराजीविनो यन्मुखं मांसलं स्निग्धं
समं सुप्रियदर्शनं बलीवर्दं सौधविक्रेतक
जं सोरूपमाविनाम् अथ श्मश्रुलक्षण
माह ॥ श्मश्रु स्निग्धं मृदु श्मश्रु प्रायेण।
मृदु समं नैव रक्तैः पुरुषैश्चौराः श्मश्रुभि
र्दैस्य अस्थिरा याः ॥ श्मश्रु कूर्चमस्फुटिता
ग्रं अभिन्नमार्गं स्निग्धं नाकर्कशं कोमलं
स्तनितं समं घनं तं भवेत् श्मश्रुकाले केचिन्मृदु
समं स्नेहतं तेन तिष्ठति स्वोष्ठेषु रक्तैः पुरु
षैः तैरन्यैश्च श्मश्रुभिश्चौरा चकाराद्विद्वे
षाद्यातव्याः तथा च स्निग्धमस्फुटिता
ग्रं समं नैव श्मश्रु शोभते रक्तैरल्पैस्तथाह
दैः श्मश्रुभिस्तस्करा नराः ॥ अथ कर्णा
लक्षणमाह ॥ निर्मांसैः कर्णैः पापमृ

ज्यो॰
टी॰
७४८

त्वचश्चर्पटैस्तबहुभोगाः कृपणास्त्वहूस्वक
र्णाः प्रोक्तश्रवणाश्च नृपतयः ॥ वामपाक
र्णा दीर्घायुषश्च धनभागिनो विपुलकर्णा
ऋजवाश्चिरावनद्धैर्मालम्बैर्मांसलैश्चावि
नः ॥ निर्मांसैर्मांसरहितैः कर्णैः पापमृ
त्यवः पापेन कर्मणा म्रियन्ते चर्पटैर्वि
कीर्णैः सबहुभोगाश्च तिमोक्तिनो भवति
ह्रस्वकर्णाश्च स्वल्पभोगाः कृपणाः प्रदान
पुत्रा भवन्ति प्रोक्तश्रवणा दीर्घायुषश्चि
रजीविनो भवन्ति विपुलकर्णाविस्तीर्ण
णश्रोत्राः धनभागिनो भवन्ति चिरावनद्धै
रितावहस्तैः कर्णैः क्रूराश्चिरकाभवन्ति
मांसलैर्दीर्घैर्मांसलैश्च सुखिनो भवन्ति
नश्याव ह्रस्वकर्णा महाभोगा महाक
र्णाश्चपेनराः आवर्तकर्णा धनिनः स्वि
ल्पकर्णाश्चैव दीर्घायुषः शंकुकर्णा
स्तिकर्णा महाधनाः स्वल्पविज्ञादी
र्घकर्णा लम्बकर्णा लम्बेषु च निर्मांसैः
पापमरणा चर्पटैर्भोगिनो नृपाः दीर्घा
युषो लोमकर्णा धनिनो विपुलैश्च नाः
चिरावनद्धैर्विषमा मांसलैश्च सुखभागि
नः ॥ अथ गण्डस्थलविचारमाह ॥
भोगीति निम्नगण्डे मन्त्रीति संपूर्णमांस
गण्डाद्यः स्वल्पभाक्पक्वकसमानानासा

चिरजीवी शुष्कनासश्च ॥ छिन्नानुरूपया
गम्यगामिना दीर्घयानुत्सौभाग्य आकुञ्चित
याचोरःस्त्रीमत्युःस्याच्चिपिटनासः ॥ ध
निनो ग्रवक्रनासा दक्षिणवक्रिता प्रभक्षणाः
क्रूराः ऋज्वीस्वल्पच्छिद्रा सुपुटा नासा सुभ
गानाम् ॥ भोगीति शुकनासा शुभोग
णोऽस्य यस्य स भोगी भोगवान्भ
वति यस्य संश्लिष्टौ मांसलौ गण्डौ स मंत्री
सचिवो भवति स भोगवान्स्यात् सुख
भागिति शुकनासी शुकनासानदाका
रायस्यश्च आकुञ्चितनासाहितेतिस्त्रव
भागभवति शुष्कानिर्मांसानासायस्य स
चिरजीवी दीर्घायुर्भवति छिन्नेनयानासा
हमपनेसाच्छिन्नानुरूपातयागम्यागामि
नो गम्यगमनशीलाभवन्ति दीर्घयाना
सयासौभाग्यंभवति आकुञ्चितयास्व
ल्पयाचोरश्चौरोभवति चिपिटनासश्च
पिटनासः स्त्रीमत्युः स्यात्स्त्रीवधः स्त्रीनसः
मारयतीत्यर्थः अग्रवक्राग्रकुटिला
नासायेषां ते धनिनो विनाशिनाः दक्षि
णभागे विनता वक्रा नासा येषां ते प्रभ
क्षणाः सर्वभक्षणशीलाः क्रूराश्च भ
वन्ति ऋज्वी सरला स्वल्पच्छिद्रा स्वल्परन्ध्रा
नासा सुपुटा शोभनपुटा सौभाग्यवतां भव

सं॰ का॰
वा॰ टी॰
४५८
495

मेघुक्तानो नामा भवति ॥ तथा वपराश
रः ॥ कुकनामा मोक्षभागी घुष्कनामा
स्त्रियुषः छिन्नानुरूपा गुणास्यानामा
गगम्यगामिनः दीर्घनामा भोगयुक्ताश्च
ग्रवक्राधनान्विताः क्रूरदक्षिणवक्राश्च।
स्थूलनामानुयोनमाः स्त्रीजनस्पर्धानामा
कुटिलाभिस्तनवाः अथ ललाटलक्षणमाह
यत्रिनोन्नते सकद्वि त्रि पि पि के क्रादिसान्
नादेव दीर्घायुषं प्रमत्तो विज्ञेयं सेहते।
वेव ॥ यतिनामी प्रवणोन्नते नासा
पाद्युन्नते सकदेवका दे द्वि त्रि चि पिडिते द्वि।
पिडिते द्विगुणे ते त्रिपिडिते त्रिगुणिते
भवति पूर्वेचवेत अन्यदपि वलते थ
हितभी प्रवणोन्नते सकदेकवारमेव
भवति दीर्घायुषमहि द्वि द्वि पिडिते
त्रलीहतेह्वादिसान्नादे प्रमत्ते मेहते
वेति यदी दीर्घायुषमिदं जीवितलेखा।
द्वि त्रि पिडिते त्रिपिडिते द्विगुणिते त्रि
गुणिते भवति तथा द्वादिगुणपद्गुहले
ततस्तामपद्गुहस्यो विकेश्याने सनि
हृदी तथा वसानुलादे हृस्वादपिणेः
पाले हस्तार्थमानः श्रोत्रय पवपया नि
ने हस्कादीनया प्रवनमनिदीर्घे सं
हसैवेद मानेन प्रकोपेण विज्ञेयज्ञानः।

ये नरोदोषितश्चादिमध्यावसानेषुतल्यो
यस्त्रमेहनः क्रोधहर्षव्यादिभयादिषु वि
कृतः श्रोत्रपथेयातियः सन्निध्यस्य तस्य
र्वजनमनोभिप्रेतः सर्वज्ञः एतदेव व्याख्या
नेशोभते यस्मात्स्वराश्वः सक्तात्वते।
भोगवतोह्निनायविरायुषवतस्याड्गोगना
प्रायपवमस्मान्नदीप्राजइति ॥ अथलो
चनलक्षणमाह पद्मदलाभैर्धनिनवक्ता
न्तविलोचनाः स्त्रियोभाजः मधुपिंगलेम
हार्थमार्जारविलोचनाः पापाः ॥ हरिण
तकमण्डललोचनाश्च मृपतयः वैश्यैर्ग
म्भीरैर्नीलोत्पलकान्तिभिश्च विद्वांसः ॥
अतिकृष्णतारकाणामक्ष्णामुत्पाटनं भवा
ति मेघविस्थूलस्य श्रापणावन्तान्तव म
वतिशैभाग्यं दीनाह्वक्षिरूक्षा नोक्तियो
विपुलार्थभोगवताम् ॥ पद्मदलाभैः
कमलैः पत्रसदृशलोचनैर्धनिको विज्ञाभ
वन्ति वक्रालोचनाः वक्रास्त्वाह्नितव
र्णाश्रन्ताः पर्यन्ता विलोचनयोर्येषां ते वक्रा
न्तविलोचना केव्या श्रियो भाजो लक्ष्मीवन्तः
मधुपिंगले मधुवत्कपिलवर्णैर्नेत्रैर्महा
र्थो महाधनः मार्जारविडालवत्सदृश
विलोचनाः पापचारकाः भवन्ति हरि
णानामिवलोचनाः तथा कमण्डलोच

जेवा। नटी। ४९४

नाः वधिवर्तुलनेत्राः जिंह्रैर्वलैश्चलोचनैः
चौराः खलकरा भवन्ति केकरनेत्रा नीलाक्षाः
क्रूराः करालाविषमाभवन्ति गजसदृश।
विलोचनाः हस्तितुल्यनेत्राश्चसेनापतयःसेना
पतयो भवन्ति गम्भीरैर्नेत्रैरैश्वर्यंभवन्ति
नीलोत्पलकान्तिभिर्नेत्रैरुन्नतसदृशनाडैर्
विद्वांसः पण्डिताभवन्ति अनिशक्लनार।
चापस्लाटह्रियेतानेस्रलसदृशलिखामे
त्रिवेभवति पृथावादाणीसुयावेमहानेत्र
हिलीनारकोयेषां तेषांसौभाग्याभव
न्ति दीनादैन्येनताहदरह्रियेतानेनिस्वा
निर्धनाभवन्ति तथाच सुमेघादीर्घव
र्णोभेरक्तान्तेहस्तनारके पुमनेचविशा
लेवलिह्रदेवैवायतेशुभे अनतीषुघासे
काशेभवेत्तोयस्यलोचने भ्रूयमितसवि
नेयस्यमह्रवचनेयथा आकुवलयनेत्रे
नेककेटारवविप्रियः विशालेहमनेत्राश्च
भवन्तिप्रत्यायनाः मधुरनकलानुपन
नालेमध्यमास्मृताः नम्रीभूतानिमर्वेषु
कृथेमधुपिंगाले अतिपिंगलनेत्राश्चराजा
नोभोगवर्जिताः रोचनाहरितालाताम्रा
क्षिचक्रवर्त्तिनः बकवन्तोपुणपिनाः ए
थिवीचक्रवर्त्तिनः नमहाटकवर्णाभाम
नेयस्यलोचने भूपतिसनविज्ञेयसम

ह्रस्ववर्णेयथा एकमात्रस्यादिनोयद्वधनिन
स्तप्रकीर्तिताः त्रिमात्रस्यादिनोज्ञेयाप्लुतथाः
स्त्वतीविनः वत्नमात्रनिमिषस्थधनवान्य
स्त्रिकीर्तितः दीर्घायुश्चाधमेश्नाःपञ्चमात्रनि
मेषकाः ॥ अथभ्रूलक्षणमाह ॥ अभ्यु
न्नताभिरल्पायुश्चाविशालोन्नताभिरनिम्ब
विनः बालेन्दुसदृशाभिरभ्युदायेनमहा
ह्राङुमस्यात् ॥ अभ्युन्नताभिमध्येनाम्रा
भिर्भिरल्पायुषः स्वल्पजीविनोभवन्ति
विशालाभिर्विलीनाभिरुन्नताभिरल्पाभि
श्रुभ्रूभिर्विनम्रविनोभवन्ति येचविषमः
भ्रुवश्चतसश्चवलेदरिद्रानिर्धनाभवन्ति
बालेन्दुसदृशाबलवद्गुमानतभ्रुवोय
योनेमयनिनः दीर्घाअनुन्नताश्चमेसक्ताःदीर्घा
भेसक्ताभिर्भ्रूभिर्धनिनोभवन्ति खण्डः
भिर्क्तापरिहीनादरिद्राभवन्ति येमध्य
यामध्यउन्नतभ्रुवोमध्याउन्नताश्चस्यः।
भ्रुवोयेषांतेअगम्यागमीपुरुषानिरताभ
वन्ति तथाच अभ्युन्नताभिरल्पायुर्वि
शालाभिस्सुखिनः अभ्यानतभ्रुवोयेच
पापसक्ताश्चतेनराः बालेन्दुभ्रूरलश्चाढ्या
दरिद्राविलम्बभ्रुवः भ्रमेलग्नभ्रुवोयेचधनि
नस्तेनवास्मृताः खण्डाभिर्निर्धनाज्ञेयाः
विषमाभिर्दरिद्रकाः ॥ अथललाट

ओंवा
वटी
५००
500

लतणमाह ॥ उन्नतविपुलैः शोभैर्धनिनो
निम्नैस्सुतार्थसंत्यक्ताः विषमललाटा
विधनाधनवन्तोर्धेन्दुसदृशेनाथ्याः ॥
स्वस्तिकवन्तोईश्वराभिस्सु निम्नललाटाव
वधभागिनः क्रूरकर्मनिरताश्चउन्नतै
श्चमुपाः कृपणास्सुसंवृत्तललाटाः ॥ उ
न्नते उच्चे विपुले विस्तीर्णे सुशोभैर्धनिनः
ईश्वराभवन्ति तथाच उन्नतैर्विपुलैःशो
भैर्धनिनास्सुजीविनः सुतार्थरहिता।
निम्नैर्मानवाईश्वभागिनः विषमसम
ललाटेसुतवृद्धयेषां ते निर्धनादरिद्राः अ
र्धेन्दुसदृशेनार्धचन्द्रतुल्येनललाटेनधन
वन्तोईश्वराभवन्तिस्वस्ति विस्तीर्णेललाटे
धर्मरताभवन्ति उन्नताभिःसिराभिर्युता।
श्चाचार्या भवन्ति यंत्रोपदेशनाचार्यः शिर
स्वन्तैस्सिरावृतैर्ललाटैव धर्मरताभव
न्ति उन्नताभिःसिराभिर्ललाटवाताभिसि
राभिराचारी ईश्वराभवन्ति निम्नेललाटे ये
षां ते निम्नललाटा वधेवन्धनेवधेव भा
गिनो ये स्युः क्रूरेविषमेवकर्मणिकार्ये
निरताश्च ते भवन्ति अथ उन्नतैरभिवृतै
नोन्नतैर्ललाटैश्चमुपाशेनापतयो भवन्ति
संवृत्तैरपरिवर्तुलैर्मस्तैर्ललाटै येषां ते सं
वृत्तललाटाःकृपणास्सुर्भवेयुः तथाच ल

लाटेनार्धचन्द्रेणाभवन्ति पृथिवीश्वराः वि
पुलेनललाटेन महाधनयुताः स्मृताः विष
मेनाथमाततेयाः पापाः मर्त्याश्चिरायतैः नि
म्नेननललाटेनक्रूरकर्मरतानराः अन्नतै
श्चमुपास्सुसंवृत्तैः कृपणाः स्मृताः अथरु
धितलक्षणमाह रुधितमदीनमनवि
द्धंवशुभावहंमनुष्याणां रुदितदीनेप्रवृ
तास्वेदेवनशुभप्रदेयेसाम ॥ यद्रुधितम
मदीनं दैन्यरहितं अनश्चवाष्पसहितं वि
षमहत्तपवविधेमनुष्याणां पुरुषाणांशु
भावहंप्रशस्तं रुदितेषु रुधंदीनं दैन्ययुक्तं
प्रवृतास्वेदं स्वाश्ये प्रस्वेनरतोन शुभप्रद
तथाच अदीनमस्वसहितं स्निग्धं च रुदि
तं शुभं रुदितेदीनेवाष्यतेपुरुषाणांमति
पदे ॥ अथहसितलक्षणमाह ॥ हसि
तेषु अकम्पकस्पेहनिमेलितलोचनेनुणाप
स्य उहस्महसितमसकम्पोन्मादस्यान
होमाने ॥ यच्चहसितकम्पेकंपरहिते
तद्धुभदंप्रशस्तं शरीरस्यकंपसूलनुभव
यवानोयेनलोमयाने सुनिमीलितलोच
नमनिमेरुक्षितानयनंहसितं यानस्थपा
पकर्मणः अथवास्मृतनः पुनर्हसहसदो
षयहसिते प्रान्तेहमलाने अवहृदः
मितेलोकाद्युक्तासभवति तथाच

जैवा॰
टी॰
५०२
501

ह्मितेकर्मरहितेन्द्रपालामन्यथा शुभे
श्रमकर्हो बधुजस्यमीलितात्स्यचाशुभं ॥
मृथललाटरेखानांलक्षणमाह ॥ ति
स्रो रेखाः शतजीविनो ललाटायता स्थि
तायदिताः चतसृभिरवनीशत्वं नवति
श्चायुस्तथ पञ्चाशत् विछिन्नाभिश्चागम्या
गामिनेनवति द्र्यरेखेन केशान्तोपग
ताभिर्लेखाभिरशीतिवर्षायुः पंचभि
रायुः सप्ततिरेकाग्रावस्थिताभिरपि षष्टिः
वक्ररेखेन शतार्धं चत्वारिंशच्च वक्राभिः
भ्रूलग्नाभिस्त्रिंशद्विंशतिको वामभाग
वक्राभिः लघ्वीभिरल्पायुरन्ते नाभिश्चा
नोनेकल्पम ॥ तिस्रो रेखा इति लला
टे स्फुटाहि आयता दीर्घा स्थिता स्थि
ता शतजीविनो शतायुषो भवन्ति चतसृ
भिर्ललाटायतरेखाभिरवनीशत्वे राजो
भवति विछिन्नाभिश्छेदयुक्ताभिर्लला
टे रेखाभिरगम्यगामिनो गम्यगमनशी
ला भवन्ति नवतिः पूर्वाणामेतेषामा
युः भ्रूरेखेन रेखावर्जितेन ललाटेन न
वतिर्नवतिवर्षाणामायुः आपि पाशं नवा
रुलनाभ्यवाकेनम्रभवन्ति केशान्तो
पगःप्राप्ताः केशान्तमेत्य ता केशान्तो
पगताभिर्रशीतिवर्षाणामायुर्भवति

पंचभिर्लेखाभिरशीतिवर्षाणामायुर्भवति
पंचभिर्लेखाभिर्ललाटस्थिताभिस्सप्तति
वर्षाणामायुः एकाग्रनग्रस्थवस्थिताप
काग्रावस्थिताभिर्मिलिताभिरविछिन्नाग्रा
भिः षष्टिवर्षमायुः वक्ररेखेन चाडभिरे
खाभिरुपलक्षितेन शतार्धं पंचाशद्वर्षा
णामायुः रेखाभिर्वक्राभिश्चत्वारिंशद्वा
विंशद्वर्षाण्यायुः रेखाभिर्भ्रूलग्नाभिर्वि
शद्वर्षाणि वामभागवक्राभिः कुटिला
भिर्विंशतिकः लघ्वीभिस्स्वल्पाभिरल्पा
युर्विंशतेरनन्तरमायुः ऽक्रान्ताभिरे
खाभिस्समेकयावत्शताब्दस्त्वायुरेव
अनन्तरमध्येकल्पकल्पनीयेऽवज्ञाय
हते अथा तिस्रो रेखाः शतजीविनः भि
तिचतसृभिर्नवतिश्चायुः रूपेत्याशुरवा।
[illegible]
मलवतिवर्षाण्यायुर्विभ्यन्तीकल्पनीये
लग्नादिपापाशयः रेखापञ्चललाटेन
स्यासोधनवान्नरः पुत्रेगीवतिवर्षाणा
मैश्वर्यमधिवसति चतुर्थी रेखा हर्षणी
त्रिभिस्सप्तभिर्वेवच महिषीभ्याविरेखा
वर्षाधिपान्नधेवच अरेखेन ललाटेन भ
वन्ति विधिपालकाः रेखाश्चेदलविद्रु
यायापपर्मेवानाः अल्पायुश्चतयाल्पा

ओंवा
टी
५०२

स्वव्याधियुक्ताश्चतेसदा पिप्लेपाद्धिवा
पिललाटेयस्यदृश्यते येपुर्वयेनस्यविज्ञे
यंमेनायोनायकस्तमः ॥ अथशिरोल
क्षणमाह ॥ यस्मिन्मण्डलेगंवाप्याश्च
कावेशिरोभिरवनीशाः विपिटैःपित
मातृघ्नाःकरोटिशिरस्त्विवान्तराः ॥
घटमूर्धाधानरुविर्द्धिमस्तकाःपापका
जुनेस्यकाः निम्नेनशिरेमहतोबहुनि
म्नमनर्थदंभवति ॥ यस्मिन्मण्डलेयवि
वर्तैःशिरोभिर्मस्तकैर्गवाप्यागोवकु
लाभवति छत्राकारैस्त्र्याकृतिभिःऊ
र्ध्वभागविस्तृतैरवनीपाराजानः विपि
टैस्तुपृष्टैःपितृमातृघ्नाःपितृमातृहतोवा
करोटिसदृशशिरसोचिरादबहुकालेनमृ
त्युर्भवति चिपटकेभवन्त्यनर्थाः घट
मूर्धाकृत्यादृशशिरसाग्रधानरुविरधान
[illegible]भवति तथाचमहतोप्रधानात्मा
केचनिम्नेनशिरोभवति बहुनिम्नभवति।
निम्नेशिरोनर्थदंदुःखदंभवति ॥ उक्ता
निशिरोविन्ध्यास्त्रेणायहत पदवच छत्रा
[illegible]
[illegible]
[illegible]नवकेशाः [illegible]
नानर्थनाम [illegible]माह ॥ एकैकभवैरो

मेथःकृशेनकुञ्चितैश्चभिन्नाग्रैः मृदुभिर्नो
वातिबहुभिःकेशैःस्थलभाजनेहस्तोवा ॥
बहुमूलविषमेकपिलाःस्थूलस्फुटिताग्र
परुषह्रस्वश्च अतिकुटिलाश्चातिघनाम
धनाविज्ञविज्ञहीनानाम् ॥ केशैरेकैक
भवैः एकैकस्मिन्रोमकूपभवन्तीत्येकैक
भावा [illegible]
[illegible]
प्राप्ते [illegible]
एवंविधैःकेशैः [illegible]भवति
[illegible]भवति बहुमूला एकैका
स्मिन्रोमकूपेबहवोसंभवाः विषमाश्च
समाकेचिद्दीर्घाःकेचिद्ह्रस्वाः कपिलाक
पिलवर्णाःस्थूलाश्चमहान्तः स्फुटिताग्राः
[illegible]
[illegible]
[illegible]विज्ञहीनानां निर्धनानांभ
वन्ति तथाच एकैकसंभवा [illegible]
[illegible]निर्धनाकथाः [illegible]
निर्धनानांप्रकीर्तिताः आचार्यैः [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]माह ॥ अथ [illegible]

जंबा॰
वटी॰
५०३

त्रैरुहन्तेमोम्रविहीनेस्मिगावनङेव तन्नद
तिहप्रोक्तो विपरीतमतःप्रभेमर्वम ॥
यस्त्रात्रमवयवेरुलमस्त्रियोमामविही
नेनिर्मांसेस्मिरावनङ्क्षिरासन्ततेनस्त्रा
त्रमतिहमप्रभेप्रोक्तेकथिते अतोस्मा
द्विपरीतेसर्वेनिःशेषप्रभेस्त्रियंममोम
लमस्मिवालमित्यर्थः ॥ अथमहापुरु
षलक्षणमाह ॥ त्रिषुविपुलेगंभीरस्त्रि
ष्वेवषडुन्नतश्चतुर्ह्रस्वः सप्तसुरक्तोराजा
पंचसुदीर्घश्चसूक्ष्मश्च ॥ त्रिषुगविपु।
लोविस्तीर्णः गम्भीरस्त्रिष्वेवषडुन्नतश्च
षट् उन्नताउच्चायस्यवतुर्ह्रस्वश्चत्वारिह्रस्वा
नामसमत्ह्रस्वानियस्यसप्तसुरक्तोलो
हितः पंचसुदीर्घश्चायामीपंचसूक्ष्म
सूक्ष्मसूक्ष्मत्वाधिपोभवति ॥ अथतेषा
मेवअंगविभागमाह ॥ नाभीस्वरसत्वमि
तिअस्थलंगंभीरमेत त्रितयंलक्षणं उरो
ललाटेवदनेच पृथुत्वविस्तीर्णमेतत्त्रितयं
प्रशस्तं ॥ वक्षोथकक्षानखनासि
कास्यंकाटिकाचेतिषडुन्नतानि ह्रस्वा
निजंघाशिवलिंगपृष्ठेग्रीवाचजंघेचहि
तप्रदानि ॥ नेत्रान्तपादकरतालुधरो
ष्ठजिह्वारक्तानखाश्चखलुसप्तसुखावहानि
सूक्ष्माणिपंचदशनांगुलिपर्वकेशाःसाकं

त्वचाकरकरुहाश्चनदुःखितानाम ॥ हनु
लोचनबाहुनासिके स्तनयोरन्तरमत्रपंच
कं इतिदीर्घमिदंतुपंचकेनभवत्येवनृ
णाममभूभृताम ॥ नाभीशरीरमध्य।
स्थाने स्वरःशब्दःसत्वंगुणभावःयस्मल
क्षणे अधिकारकेसत्वेसत्वनाभ्युदयाग
मे एतत्त्रितयंगाम्भीर्यंगुणोगम्भीरे
प्रशस्तं उरोवक्षः ललाटेभालपृष्ठे वद
नेवक्त्रेकमले एतत्त्रितयंपृथुविस्तीर्ण
विस्तीर्णकलउरः अथषडुच्चत्वंकक्षा।
पृष्ठेनशरीरमध्यभागउच्यते नखाःक
ररुहाः नासिकाघ्राणं आस्यंवक्त्रं कृका
टिकाग्रीवापश्चिमभागः ग्रीवाशिरोधरा
जंघेचपादौह्रस्वत्वंश्रममश्रुये एतानियस्य
ह्रस्वान्यदीर्घाणिहितप्रदानिप्रशस्तानि।
नि नेत्रान्तेषुरक्तत्वंयेनः पादौचरणौक
रौहस्तौ तालुरास्यस्थूलभागः अधरोष्ठः
जिह्वारसनानखाःकररुहाः एतानिसप्त
रक्तानिलोहितानिसुखप्रदानि दशना
दन्ताः अंगुलिपर्वाणिकरचरणशाखासन्धि
स्थाः केशाःमूर्धजाः त्वचावपुषाच्छादिका
करकरुहानखाः तानिपंचसूक्ष्माणिनदुः
खितानांभवन्तिसुखिनोभवन्तीत्य
र्थः इत्युक्तंप्रशंसितं लोचनेनेत्रेबाहुभुजौ

ठेवा·
ताटी·
१०८
504

नासिकाग्राणि स्तनयोरन्तरमध्यम
ङ्गास्मिन्वर्गे पंचमेपंचमेखे इत्येतत्पंच
केदीर्घं मङ्गलत्वतोपुंसो मभूम्नतो महा
न्तो न भवति येषां च भवति तेराजानो भ
वन्तीत्यर्थः ॥ तथा च वर्गाः ॥ चन्द्रं
प्रास मठेदुश्चतर्केलस्पृतमुखः दशप
ग्रादपाणिलिपृङ्क्तश्चस्यास्यतेनयः पादो
गुल्फौ स्फिजौ पार्श्वे वृषणौ वक्षणौ लनौ
कर्णौ पेवक्तौ पाजेत्रो द्वेलेवाङ्कवदौ तथा
चन्द्रदेशममठेदुक्तामुद्रोत्वप्रमसति श्रुत
तौ नेभ्रुवौ पूमश्मश्रुकेशाश्चवा मिताः शुभाः
भुजांसो हृदये नेन्द्रदपाना श्रुममाङ्गुलौ च
नावः संप्रहरूपन्ते पप्राभादपादपादेहिनां
नासिकादन्मेषा ग्रीवा हस्तौ हृदयं शिरः
ललाटन्मुदंष्ट्रे वहनूः हृदिनादया नेत्रे
नाताविमहितेदपानाश्चलिनाः प्रभाः प
[illegible]दाहृते पं
चदीर्घ[illegible]ङ्गलतः पंच
वस्तु[illegible]स्यते बाहू
नेमानंदिवापिहन्तौ[illegible]तथा स्तन
योरन्तरेपि वपंच दीर्घः प्रशस्यन्ते ग्रीवाप्र
जनने[illegible]पंचपंच[illegible] नयेनेनेषु
[illegible]प्रशस्यन्ते [illegible]गुलिप
वोहि[illegible]नखाणीव[illegible]तिः तथा नासाम्र

वैवपेवसन्मा प्रशस्यते कन्यादिवदोमि
तथाम्बरिष्ठेभ्रूकारिका सर्वभूतेषु निर्दि
ष्टपञ्चदुन्मेषः प्रशस्यते पाणिपादे तथावा
स्वपुभेनेचलनेनाभवाः पेच स्नानियस्याङ्क
मनुमेडेनमादिशेत ङौम्रवेल्लाटेवि
विस्तीर्णः प्रशस्यते सर्वस्वरगंभीरः प्रश
स्यते च हेमजम ॥ अथ छायालक्षणमा
ह ॥ छाया शुभाशुभफलानि निवेदयन्ती
लक्ष्मा मनुष्यपशुपक्षिषु लक्षणज्ञैः तेजो
गुणान्बहिरपि प्रविकाशयन्ती दीपप्रभा
स्फटिकरत्नघटस्थितेव ॥ छायाशरीर
कान्तिः शुभान्यशुभानि च फलानि निवे
दयन्ती कथयन्ती लक्षणज्ञैर्लक्ष्यालक्षणी
याविज्ञेयेत्यर्थः केषु मनुष्यपशुपक्षि
षु मनुष्याः पुरुषाः पशवश्चतुष्पदः प
क्षिणो विहङ्गमाः सा च शरीरान्तर्वर्तिनी
बहिरपि शरीराद्बहिरपि तेजो गुणांस्तेजो
सर्वेषि गुणान् प्रकाशयति प्रायेन विका
सयन्ती कथं दीपप्रभा स्फटिकरत्नघट
कान्तस्थिता दीपप्रभा दीपकान्तिर्य
था बहिरपि तेजो गुणान् विकासयतीत्य
र्थः तेषामेव बालो महाभूतानां संब
न्धिन्यः पंचच्छाया भवन्ति प्रथमं तदेव्य
नेकोङ्कौ छायो महाभूतकेनो वसर्वे नि

वेजयन्ति तदपामवाप्नोतेष्ट कर्म्मणिवायु
मरुतोऽग्नयस्तेजसामतेर्थेनामास्त्यद्भुरवणात्
मेयाविति ॥ तत्रादावेवपार्थिवच्छायाल
क्षणमाह ॥ स्निग्धद्विजत्वङ्नखरोमके
शाच्छायासुगंधाचमहीसमुत्था तुष्टिं
लाभाभ्युदयःकरोतिधर्मस्यचाहन्यहनिप्र
वृत्तिम ॥ महीसमुत्थाभूमिजाच्छाया
यस्यजन्तोर्भवति यदातदातस्यद्विजद
न्ताः त्वक्चर्मनखाःकररुहाः रोमाण्येता
निकेशाःमूर्धजाः एतेसर्वेएवस्निग्धाः
सस्नेहाभवन्ति तथासाच्छायाशरीरका
न्तिःसुगंधाशोभनगंधाचभवति तस्य
जन्तोःपार्थिवच्छायायेभवन्तीत्यर्थः सा
चच्छायातुष्टिंप्रदातिसन्तोषः अर्थलाभो
धनप्राप्तिः अभ्युदयःकार्याणामाभिमुख्ये
नोदयःप्रादुर्भावः एतान्करोति तथा
अहन्यहनिप्रतिदिनंधर्मस्यप्रवृत्तिंप्रवव
र्तनंकरोति केचिद्धर्मस्यचाहन्यहनिप्रव
द्धिमितिपठन्ति ॥ अथवारुण्याश्छाया
लक्षणमाह ॥ स्निग्धासिताच्छहरिता
नयनाभिरामासौभाग्यमार्दवसुखाभ्यु
दयान्करोति सर्वार्थसिद्धिजननीजननी
वचाप्याच्छायाफलेनसदृशंशुभमाद
दाति ॥ आप्यावारुणीच्छायास्निग्धावे

दसेयुक्तानिर्मलेत्यर्थः सिताश्वेतवर्णागौ
रवप्रायाअच्छाहरिताअच्छाचासौहरि
ताचनिर्मलनीलवर्णानयनाभिरामाचेक्षणरम
ते यस्यास्तुष्टिजननेत्यर्थः साचसौभाग्यं
सर्वजनवाल्लभ्यमार्दवमक्रूरतांसुखमभ्यु
दयंकार्याणामेतान्करोति तथासर्वार्थ
सिद्धिजननी सर्वार्थानांसिद्धिंजनय
ति जननीवामातेवच्छायामायामातासर्व
प्राणिनांहितकारिणीतथेति साचतनुश्रुता
प्रातिविप्राणंशुभफलमादधातिकरोति ॥
अथनाग्नेय्याश्छायायालक्षणमाह ॥
चण्डाधृष्यापद्महेमाग्निवर्णायुक्तातेजो
विक्रमैस्सप्रतापैः आग्नेयीतिप्राणिनो
मानयायदित्यसिद्धिर्वांछितार्थस्यधत्ते
आग्नेयीछायाचण्डाक्रोधशीलाअधृष्याअ
नभिभवनीयापद्महेमाग्निवर्णापद्मस्य
कमलस्यहेम्नःसुवर्णस्याग्नेर्हुताशस्यस
दृशोवर्णस्तुल्यकान्तिः तथायुक्तातेजोवि
क्रमैःसप्रतापैः तेजसादीप्त्याविक्रमेणप
राक्रमेणप्रतापेनशौर्येणयाहृतानित्यदे
नचयुक्तास्मदेनाग्नेतेजोविक्रमैःसप्र
तापैःउक्ता एताआग्नेयीतिच्छायेति
प्राहुःप्रकाराय एवंप्रकारप्राणिदेहि
नांजयमथवाददेत वांछितार्थाभिलष

छेवा॰
टाटी॰
५०८

तस्यार्थं स्फटिकप्रभा पूर्वेव सिद्धिं धनं ददाति
अथुनावायवीनाम सोलछायायोर्लक्षणमाह
मलिनपुरुषलक्षणा पापगंधानिलोत्याजन
यतिवधबंधव्याधनर्थाथनाशान् स्फटि
कसदृशरूपा भाग्ययुक्तान्सुदानिधि वि
गगनोत्थाश्रेयसोसल्लवर्णा ॥ अनिलो
त्थावायुसम्भवाछाया मलिनामलिनव
र्णा अप्रसन्ना पुरुषा रूक्षा रुक्षा सिता पा
पगंधा दुर्गंधा सा च जनयत्युत्पादयति
वधोमरणं बंधो बंधनं व्याधयः पीडाश्च
नर्थाश्च लाभा अर्थनाशस्तं वित्तविनाश
स्तयः एतान् जनयति अथ नाभसल्लक्ष
णमाह स्फटिकेति गगनोत्थाश्चाकाश
जाछाया नाभसी स्फटिकसदृशरूपास्फटि
कसमानस्वरूपा लक्ष्यकला निर्मला अ
तिनिर्मलेत्यर्थः भाग्ययुक्ता भाग्यसमेता
अत्युदारा अतिशयेनोदारा दानशीला श्रेय
सां सर्वेषां शुभकार्याणां निधिरिव सर्वप्रदे
त्यर्थः सा च सद्वर्णा निर्मलेति ॥ अथै
षां पंचानां छायानां फलमाह ॥ छा
याक्रमेण कुजलाग्न्यनिलाम्बराख्या के वि
दंति वरुणाश्वयमाश्च पूर्वाः सर्याम्न
नाम पुरुहूतयमोडुपानां तत्सम लद
ता फले इति तत्समासः ॥ कुःपृथिवी

जलं वरुणः अग्निर्हुताशनः अनिलो
वायुः अम्बरमाकाशं एताः कुजाद्युत्पन्ना
छायाः क्रमेण परिपाट्या पंच के विज्ञन
ये गर्गादयोदश छाया वदन्ति कथयंति
कुजाः पंच पंचेदानीं वदंते तथापि
या नुसूर्या क्रमेण परिपाट्या सूर्याम्बुना
भपुरुहूतयमोडुपानां सम्बंधिन्यो भव
ति सूर्य आदित्य अंबुनाभो नारायणः
पुरुहूतः इन्द्रः यमः पितृपतिः उडुपश्चंद्रः
एताछायालक्षणैः फलैश्च युज्यत इति हेतोस्ता
सां दशानां छायानां समनामत्वेषां कृतः फ
लसाम्यात्पंचैव छाया कथिता इति तथा च
गर्गः भूतापो नलवायुश्च समस्तजाः पं
च कीर्तिताः छायाश्च विज्ञेया कार्किश्चंद्र
णां तथापर इति ॥ अथ लक्षणत
माह ॥ करिवृषरथौघ भेरीमृदंगसिं
हाश्वनिस्वानाभयाः गर्दभजर्जरकृत
स्वनाश्च घनसौख्यस्तरभक्ताः ॥ करीह
स्ती वृषो दान्तः रथौघ स्पन्दन समूहः
भेरी ढक्का मृदंगो वाद्यविशेषः मेलेति प्रसि
द्धः सिंहो हरिः अश्वस्सैन्धवः एतेषां सदृ
शा स्वनाः स्वर प्राज्ञाः भूपा राजानो भवन्ति
गर्दभः खरः जर्जरो विकलस्वरः रूक्ष पुरु
षः गर्दभादिसदृशा स्वना नसौख्यहीना:

ऊँवा।
वाली।
५०७

ध्नैस्त्वेश्च वनिताः समर्थाः तथाववर्मीः
वंभीरो इन्द्रभिस्निग्धो सिंहाश्वेवानुनादव
त. इमिस्त्ववणाः पेवममङ्गःप्राहतत्वविन्
प्रभिरायुर्यशोविद्यामानैसोख्येथनागमे
वाहनानिसूतानार्योराज्यभोगाममक्षया
भिमोजर्जीविनश्चैव मर्मिणोगक्तं दन्तथा ता
मस्वरक्तयोनोक्तास्त्वमुद्रेणाभिनिर्मिताः
छवैर्वेभिकलिक्रोधलोभमोहनमोरजः
मेहेत्यमभिमानेवपाहुर्धं पारसुमेवचेति
श्रुत्वसारानाह ॥ समभवन्तिद्वसारामे
दोमज्जाविगस्थिशुक्राणि ह्यिवेमासेचेति
प्राणभृतां तन्स्मास फलम् ॥ समनरा
णांसारा भवन्ति तद्यथा मेदाश्रुस्यन्तर
गता मज्जाकपालान्तरस्था विरूर्ज श्र
क्रिम्रसिद्ध शुक्रेता हृथिवंश्रे मांसेफल
ले वृपहस्तवेणुये इत्येवमकारास्समता
ता प्राणभृतांदेहिनो भवति तन्मात्र
फलेनेवांसंदेयेणफलेनघ्नातेइति ॥
त्वक्सारलक्षणमाह ॥ तेलो
हृदकपाली जिह्वानेत्राननखरवरो
ओष्ठौकरपादतलकमलानिलानोष्ठयुताः ॥
तेलतास्नुहृच्चभावाः ओष्ठोरक्तासदो दन्तया
नीदन्तकोमलेतिः जिह्वारसनानेत्रानेचद
र्षयंतो पाणुपादस्थाने कोमलेचरणोपा

टो श्रुभिन्नपृकाबन्नेलोहितेसतिवक्त्रसारान
भवति श्रुत्वङ्मांसादन्नमेदसारानाह ॥
स्निग्धत्वक्कायनिनोम्रडभिस्वमनाणानतुभिः
मज्जामेदाःसारात्स्थपारीवाःपुत्रविनयुताः ॥
त्वक्मेतन्धस्निग्धकन्तायेषांते स्निग्धत्वक्काः
नेचवथनिनोविज्ञाचिताभवति तनुभिस्त्व
भिर्विवर्णाः पिण्डितायेमज्जासारानरामे
दसारस्तेस्थपरीताशोभनशरीराभवन्तीति
तत्वरणेचेचपुत्रविनयुतास्तथनास्विता
भवन्तीति अस्थ्यस्थिशुक्रसारानाह ॥ स्थू
लास्थिरस्थिसारोबलवान्विद्यानमस्यरूप
स्तु वक्रपकःशुक्रसारभगाविद्वासोस्यव
तम् ॥ स्थूलान्यस्थीनियस्यसोस्थिसारा
स्तवबलवान्प्राणिभवति विद्यानेगोविद्या
मन्तेगामकाः सहरूपः शोभनरूपस्तु भवति
वक्रणुरुशुक्रःवक्रमभ्नेपुरुषवनेप्रकोते
येषांतेप्रकाभार्यासचवसुभगासौभाग्यवेताः
विद्वांसःपास्त्वाः यडितारूपवन्तस्तरूपाश्च
भवन्ति ॥ अथमांससारवन्तमीहरित
दर्शयन्नाह ॥ अविलदेहोविद्यान्धनीस
रूपश्चमांससारोयः संगतानिलगुथिस्था
थितान्तरवमुज्जोहेयाः ॥ यतोयविकदेहः
स्थूलश्चरीरःसमांससारःसह विद्यान्यादितः
धनीविनयवान्हरूपः शोभनरूपश्च भवति

अथसंहतिलक्षणंसंख्यानरूपि सुश्लिष्टसंधि
तासुखभुजस्साविज्ञेयाः सुखिनस्संधि
तायेषांयेषांतेसुखभुजइत्यर्थः ॥ अथ
स्नेहलक्षणमाह ॥ स्नेहःपञ्चसुलक्ष्योवा
ग्जिह्वादन्तनेत्रनखसंस्थः सुतधनसौभा
ग्ययुताःस्निग्धैस्तैर्निर्धनारूक्षैः ॥ पंच
सुस्नेहोलक्षणोविचार्यः केषुवाग्वचने।
जिह्वायांरसनायांदन्तेषुदंष्ट्रनेत्रयोश्चन
खे: नखेषुकररुहेषुसंस्थितेस्नुखावादिभि
स्तैः स्निग्धस्निग्धैः सुतधनसौभाग्ययु
क्ताजनाभवन्ति सुताःपुत्राधनंवित्तंसौभा
ग्यंसर्वजनवल्लभत्वं तैर्गुणैस्संयुक्ताः तै
रेवसर्वैःरूक्षैरस्निग्धैर्निर्धनादरिद्राभवन्ति
नराः ॥ अथवर्णलक्षणमाह ॥ द्युति
मान्वर्णस्निग्धः क्षितिपानांमध्यमस्सुतार्थ
वतां रूक्षोधनहीनानांशुभःशुभदोनसंकी
र्णः ॥ वर्णोगौरोहितश्यामादिकः व
र्णः स्निग्धोयस्यसोवर्णःस्निग्धःसद्युतिमा
न्दीप्तिमान्भवति सक्षितिपानांराज्ञांभ
वति मध्यमोवर्णोनातिरूक्षोनातिस्निग्धः
सुतार्थवतांपुत्रधनान्वितानांभवति रू
क्षोवर्णोधनहीनानांदरिद्राणांभवति शु
द्धोवर्णः स्निग्धएवशुभदः शुभफलःनसंकी
र्णोवर्णामिश्रवर्णः कश्चित्स्निग्धःकश्चिद्रूक्षो

नशुभदइतिवर्णः ॥ अथानूकलक्षणमाह
माध्यमनूकेनज्ञागोवृषशार्दूलसिंहगरु
डमुखाः अप्रतिहतप्रतापाजितरिपवोमा
नवेन्द्राश्च ॥ वानरमहिषवराहाजतु
ल्यवदनाः सुतार्थसुखभाजः गर्दभकर
भप्रतिमैर्मुखैःशरीरैश्चनिस्स्वसुखाः ॥ अ
नूकंप्राग्जन्मतच्चवक्ष्यमाणलक्षणमेकत्र
नीये गोःप्रसिद्धावृषोदान्तः शार्दूलस्सिं
हसदृशःप्राणिविशेषः सिंहोहरिःगरुडो
वैनतेयः एतेषांयेसदृशमुखाःतुल्यव
क्त्राः तेषांप्राग्जन्मशुभं तेचाप्रतिहतप्र
तापाभवन्ति अप्रतिहतोनभिभवनीयः
प्रतापोयेषां जितरिपवोनिर्जितशत्रवः
मानवेन्द्राराजानोभवन्ति वानरःकपिः म
हिषःप्रसिद्धः वराहस्सूकरः अजश्छागः ए
तेषांतुल्यवदनासदृशाननाःनराः सुतार्थ
सुखभाजः सुतेरपत्यैःअर्थेर्धनैःसुखैःप्रसि
द्धः एभोभागिनोभवन्ति एतेषांसर्वेषांप्रा
ग्जन्म गर्दभःखरः करभःउष्ट्रः गर्दभकरभ
प्रतिमानतत्सदृशैर्मुखैर्वदनैःशरीरैश्चदेहैर्नि
स्स्वसुखाभवन्ति निस्स्वानिर्धनाःनिस्सुखा
सुखवर्जिताश्चतेषांमध्यमंप्राग्जन्म ॥ अथा
नूकेप्रसिद्धानांलक्षणमाह ॥ कृतप्रान्तेष
एवगतिःमदिरासोमवसुधादिलेलिषुसाम

ज्यो॰
टी॰
५२८

उत्तममध्यहीनानामंगुलसंख्याप्रमाणेन ॥
पुंसांपुरुषाणांस्वमानेनात्मीयप्रमाणेना
ङ्गुलसंख्याप्रमाणमष्टशतेऽष्टाधिकेण
नेऽङ्गुलेरुत्तमानांपुरुषाणांपरिमाणंभ
वति षण्णवत्यंगुलानिमध्यमानांसमा
ने स्वमानेनचतुरशीत्यंगुलानिहीना
नांपरिमाणंभवति षण्णवत्यंगुलानि
चतुरशीत्यंगुलानिहीनानांपरिमाणंभ
वति उच्छ्रितस्यपुरुषस्यस्वपादमध्यमेध्या
वल्लवेद्या उन्मादयेत्स्वांगुलेरितिस्थि
ति उन्मादे ॥ अथमानलक्षणमाह
भारादिनतनुस्तुलाभावस्तुलितोऽर्द्धभारम
वस्तुतः भोगीतिव्याख्यानांमध्यवसुवर्णे
धनगीणः ॥ भाराः पलसहस्रद्वयं यः
पुरुषस्तुलायोस्तुलितोभारार्थंतनुर्भव
ति दशापलशतानीत्यर्थः स्वार्द्धभावस्तु
लितोभवति अतोस्वार्द्धभारव्याख्यार्थेनत
नस्वार्द्धस्वभावस्तुलितोभवति भावप्रमा
णतत्त्ववलीवाख्यानामनिषनितोभवति
अस्यदभारतनुर्हितात्पलशतानियः सर्व
भारतीशस्त्रार्द्धभोगीराजासहस्त्रीत्यर्थः
काश्चित्कालोत्त्वाननमानेभवत्येदिस्येन ।
तनिपादयन्नाह ॥ विंशतिवर्षमात्मीयपु
रुषाद्यस्यद्वर्षेचविंशत्याः अर्हतिमानो

न्मानेजीवितभागेचतुर्थेवा ॥ नारीस्त्री
विंशतिवर्षमानोन्मानमर्हति मानेत्व ।
न्मानमनुन्मानमर्धमानमंगुल्यानि प
वेपुरुषोनरोवर्षपंचविंशत्यामानोन्माने
मर्हति मानोन्मानयोग्योभवति खलुष
ष्टोवाक्यालेकारे वर्षपातेजीवितप्रमाणे
निश्चित्यविंशतिवर्षानारीस्त्री जीवितभा
गेचतुर्थे अतीतेवामानोन्मानमर्हति व
र्षशतमस्नेनजीवितेनिश्चितेचतुर्थभाग
स्तत्रेमानेम अथप्रकृतिलक्षणमाह
भूजलशिख्यनिलाम्बरसुरनररक्षःपिशा
चकतिर्यग्भिः सत्वेनभवतिपुरुषलक्षण
मेतद्भवतिनेषाम ॥ भूःपृथिवीजले
वरुणः पावकोऽग्निः अनिलोवायुः अम्बरमा
काशं सुरादेवाः नरामनुष्याः रक्षोराक्षसाः
पिशाचास्तिर्यग्योनयः तिर्यञ्चस्तिर्यग्जातयः
एषांसत्वेनप्रकृत्यापुरुषोनरोभवति ते
षांचेतद्वच्यमाणेभवति अथकेचित्पठन्ति
भूजलशिख्यनिलाम्बरसुरनररक्षःपिशाच
तिर्यग्भिरिति तत्रयस्मात्रिसप्ताभिर्भवि
तव्यम तस्मात्प्राकृतानामष्टौमेष्टं ॥
तत्रभूजलयोर्लक्षणमाह ॥ महीस्वभा
वाःसुभगन्धःकांतिसंभोगवान्सुखस्थानःसि
तशुचिवासोऽतोयःस्वभावोबहुतोयभागीमि

ज्यो॰
ता॰टी॰
५२०

याभिभाषीरसभाजनश्च ॥ महीसत्त्वा
वोभूप्रकृतिःपुरुषःपद्मपुष्पगंधः पो
मनानांचंपकप्रभृतीनांपुष्पाणांक्षम।
मानांसदृशोगंधोयस्यसभोगवान्भोग
शीलः सुप्रसन्नः प्रसन्नोवातोयस्य
प्रसन्नशब्देनात्रस्वच्छोहीवातस्त्वकोप
स्तस्यभवतीत्यर्थः स्थिरःस्थिरस्वभावो
भवति तोयस्वभावोजलप्रकृतिः बहु
तोयपायी बहुप्रभूतंतोयंजलंपिबतीति
शीलः प्रियाभिभाषी प्रियमनुकूलंभा
षतेवक्ति रसभोजनश्च रसामधुरादय
स्तेषांभोजनेयस्यसप्रियः केचिद्रसभो
जनश्चेतिपठन्ति ॥ अथाग्निमारुतयोर्ल
क्षणमाह ॥ अग्निप्रकृत्याचपलोऽतितीक्ष्णः
चण्डःस्थूलबहुभोजनश्च वायोश्च
भावेनचलःकृशश्चदीर्घवकोपस्यच शीघ्र
याति ॥ अग्निप्रकृत्यानरश्चपलः क्रियास
नवस्थितः अतितीक्ष्णःचण्डःक्रूरः स्थ
ूलः कृशोमहतेबहुभोजनश्चवा
युप्रकृत्यास्वभावेनपुरुषश्चलः अस्थिरः
स्मृतिः कृशोदुर्बलःकोपस्यशीघ्रयाति।
प्रभातुविषयंशीघ्रयाति विप्रेयोनागच्छति ॥
अथाकाशपालतयोर्लक्षणमाह ॥ खप्र
कृतिर्विवृतोविवृतनासः प्रकृत्याकुशलस्त

शिरांगः त्यागयुतः पुरुषसमंदकोपः स्नेहव
तश्चभवेल्लंबकर्णः ॥ खप्रकृतिनाकाशस्व
भावेननरः निपुणःकालाससत्यमहर्षिविदिता
स्यः उच्चाटितमुखः प्रकृत्याकुशलःशास्त्रा
र्थसंदृष्टनपदार्थानांज्ञानिलस्यःकुशलः
प्राज्ञः अथवाशास्त्रेणगतेगमनस्यकुशलः
सुशिरांगः सुशिरावयवः खसमर्द्देवप्र
कृति पुरुषस्त्यागयुगस्यापिमृदुकोपोऽल्प
क्रोधः स्नेहवतःप्रीतियुक्तश्चभवति ॥ अ
थपुरुषसत्वस्यलक्षणमाह ॥ मर्त्योनरः
सत्वसंयुतोगीतभूषणप्रियः संविभागी
लवान्नित्यमेवमानवः ॥ मर्त्योनरः नर
सत्वसंयुतःपुरुषःगीतभूषणप्रियः भूष
णान्यलंकरणानि प्रियाणियस्यसम्यग्विभज
नेसंविभागः संविभागवान्लोधवानामुपक
र्ताशीलवान्नाविरुद्धत्वः नित्यंसर्वकालेमा
नवोमनुष्योभवति ॥ अथरक्षःपिशाचा
नांलक्षणमाह ॥ तीक्ष्णप्रकोपःखलचे
ष्टितश्चपापश्चरक्षेननिशाचराणां पिशा
चसत्वश्चपलोमलाक्तोबहुप्रलापीचसुश
लक्षणः ॥ निशाचराणांराक्षसानांसत्वेन
नरस्तीक्ष्णप्रकोपश्चण्डक्रोधःखलचेष्टितः
खलस्यदुर्जनस्येवचेष्टितंयस्यसपापश्चपाप
रतोभवति पिशाचसत्वःपिशाचप्रकृतिः

नरश्चपलोनेकमतिः मन्दाक्षोमलोपदिग्ध
शरीरः_ बहुप्रलापीबहुविधप्रलपति स
मलगात्रः स्थूलांगोभवति ॥ अथतिर्य
क्सत्वस्यलक्षणमाह ॥ भीरुस्तथाल्पबु
द्धिर्भुक्तयस्याहितयस्यसत्वेननरस्तिर्यग्भवम्
एवंनराणांप्रकृतिःप्रदिष्टायल्लक्षणज्ञाःप्र
वदन्तिसत्वम् ॥ योनरःपुरुषोभीरुर्भ
यान्वितःतथामसहितेभुङ्क्तेबहुभक्षणेवयः
स्याद्भवेत् सतिर्यक्प्रोक्तस्तिर्यग्जातीनांसत्वेन
ज्ञेयोज्ञातव्यः एवमनेनप्रकारेणनराणां
पुंसांप्रकृतिःप्रदिष्टाउक्तालक्षणज्ञाः पु
रुषलक्षणविदोयत्सत्वमिति प्रवदन्ति
कथयन्ति तथाचवर्गः धन्याधन्यसौ
वर्णवर्णाश्चत्यन्तरस्त्वरः स्वबाधान्यतमे
सत्वेसर्वेसत्वोप्रतिष्ठितमिति प्रकाशितंसा
त्वम् ॥ अथगतिलक्षणमाह ॥ एणा
ईलहंसमत्तमदद्विपगोपतीनांतुल्याभव
न्तियातिभिःशिखिनोचभूपाः येषांव्रज
तांहितःक्षितिंनयातंतेपीरुवाश्रुतपा
शिकुलनादरिद्राः ॥ एणाईलाःशिंहाःहंसाः
पक्षीकेचिच्छार्दूलसिंहाःनिगद्यन्ति शार्दू
लाःशिखिनोमयूरः सिंहोहरिः मत्तोमदयु
क्तोद्विपोहस्ती गजगजइत्यर्थः गोपति
वृषः तयागतिर्वाभवत्यः एतासांगतिभिर्ये

मनेतुल्याःसहगतयोभूपाराजानोभ
वन्ति येषांचयानेगमनेशाद्वलहितंना:
शब्दंक्षितिमितमल्पवतेपीश्रुवपातिनः
द्रुतपरिस्खलनादरिद्राः इतेद्रवितेपरिस्ख
लनमूकवज्ञानायेतेगच्छन्तितेदरिद्राणि
र्थेनाभवन्ति गतिःसिद्धान्तमाह ॥ आ
न्तस्ययानमशनेबुभुक्षापविगतस्यभयेषु
दैन्यमेतानियस्यभवन्ति कालेधान्यव
दन्तिखलुतेनरलक्षणज्ञाः यस्यनरस्य
श्रान्तस्यखिन्नस्ययानेवाहनमश्वादिकं
भवति बुभुक्षितस्याशनेभोजनंभवति
तथापविगतस्यपिपासार्तस्यपानेजलादि
कंभवति भयेषुत्रातेपुरक्षायपिपालनं
यत्तामिकालेयथाचयुज्यमानानिभवन्ति
तेनरेधन्यपुण्यलक्षणाभवन्तिकथयन्ति
नरलक्षणज्ञाः पुरुषचिह्नविदः ॥
इतिश्रीमहोत्पलविरचितायांबृहत्संहिताविव
वृतौपुरुषलक्षणाध्यायः ॥ ॐनमस्सूर्या
य ॥ अथपंचमनुष्यविभागोव्याख्याय
ते तत्रादावेवतदारंभप्रयोजनप्रदर्शना
र्थमाह ॥ ताराग्रहैर्बलयुतैःस्वक्षेत्रगै
स्वतुंगगैश्चतुष्टयगैः पंचपुरुषाःप्रशस्ताजाय
न्तेतान्कथयिष्ये ॥ ताराग्रहाभौमबुधजी
वशुक्रसौराः तैस्ताराग्रहैर्बलयुतैःसबलैः

स्थानदिक्चेष्टाकालबलयुक्तैः सप्तेत्रैः स्व
राशावस्थितैः स्वोच्चगैः स्वात्मीयैः स्वोच्च
राशिचतुष्टयावस्थितैर्लग्नावर्त्ते समदशमा
नामन्यतमेष्ववस्थितैरित्यर्थः पञ्चपुरुषा
प्रशस्ता जायन्ते तान् पुरुषानहं वक्ष्ये
यथाविधि ॥ अथ तेषां प्रविभागमाह ॥
जीवेन भवति हंसः सौरेण शशः कुजेन रु
चकाख्यः भद्रो बुधेन बलिना मालव्यो दैत्यप
ूज्येन ॥ जीवेन बृहस्पतिना बलयुतेन
हंसो नाम पुरुषो भवति कुजेनाङ्गारके
न बलिना रुचकाख्यो नाम योगो भवति
बुधेन बलिना भद्रः दैत्यपूज्येन शुक्रेण ब
लिना मालव्यो भवति तथा सौरेण बली
मूलेरेत्नवतकृयेतद्बलिभिः स्वोच्चस्थिते ।
केन्द्रस्थैः शुक्राङ्गारकमन्दजीवशशिजै रे
तैर्यथासङ्ख्यं मालव्यरुचकशशाख्य
काहंसभद्रौ तथा सर्वेषामपि वि
स्तरात् विमतान्सेकथ्यते लक्षणम् ॥
एतेषामर्कचन्द्रलग्नाविशेषमाह साकल्ये
सत्त्वमहीनेसर्यशशीवेमानबलात्
यद्राशिभेदयुक्तावेतौ तल्लक्षणः स पुमा
न् ॥ उक्तानमहाभूतप्रकृतिद्युतिवर्ण
सत्त्वयथार्थ अबलवतौ युक्ते द्वे संकी
र्णलक्षणाः पुरुषाः ॥ सत्त्वमहीनेन

र्वीदिति सत्त्वेगुणमहीनेपविपूर्णं सूर्यादि
दित्याल्लस्य पुरुषस्य भवति बलवशा
त् शरीरे गुणेन तनुः कान्तिः मानसं वश
मनिष्कानत्स्वबलवशात् चन्द्रबलवशात्
भवति कथमित्याह यद्राशिभेदेनदेका
णनवांशद्वादशभागत्रिंशद्भागात्मेन ड ।
टादिमध्येपिनायुक्तौ तस्य राशिभेदस्य यो ।
धिपतिर्ग्रहः तल्लक्षणैर्युक्तः स पुमान्
भवति राशिभेदकाः जातकेराशिभेदा ।
ध्याये प्रोक्ताः उक्तानुमहाभूतप्रकृतिरिति
यद्राशिभेदयुक्तावेतौ तल्लक्षणः स पुमानि
त्युक्ते तत्र उक्तानः यत्तस्यधातुर्भवति न
ग्रथादातव्यः स्नायुस्थिरक्तमांसशुक्रव
मेदमज्जामन्यार्कचन्द्रबुधशुक्रजीवज्याभौमा
इति महाभूतानि पृथिव्यादीनि भौमादी
नां ग्रहाणामुक्तानि तथा क्षितिजलपव
पयोमरुद्गगनानां वशिनोऽमितसुरारयः
क्रमेणेति तन्महाभूतप्रकृतियुक्तो भव
ति यथा महीस्वभावतः शुभगन्धः
स्तनुः द्युतिः कान्तिर्द्युतिमान्वर्णः स्निग्ध
इत्यादिवर्णः यथा रक्तश्यामो भास्करः इ
त्यादिसत्त्वेगुणः आख्याः यस्य लक्षणे श्रुधि
कारकेरकार्लकमनाभुदयार्थमेवनिरूपे
यथा मधुपिङ्गलदृगित्यादि आदित्यह

णा श्रेष्ठास्वभवे कोशस्तं तेषामिभेदैर्बल
र्वीन्दुयुतैः बलरहितार्कचन्द्रयुक्तैः ल
क्षणोक्तसंकीर्णा व्यामिश्रास्ते पुरुषा भव
न्ति एतदुक्तं भवति वक्रार्कयोः क्लीयः
यस्मिन्राशिभेदे भवत्यर्कः तैर्लक्षणो भव
ति स पुरुषः अथना वबलो भवतः तदा
यदार्कः स्थितः यत्र चन्द्रश्च स्थितः तैर्वामि
श्रैर्लक्षणैर्युक्तो भवति अथकस्मात्कुहाल
कोशुभो भवत्येतदाह र पुगलकं ॥
भौमात्सत्वं गुरुतात्पाल्यात्स्वभुजात्सहवः सि
तात्स्नेहः वर्णः सौरादेवं गुणदोषैः साधु
साधुत्वम् ॥ एषां पुरुषाणां भौमात्कुजात्
सत्वं भवति सत्वाश्रेषावलि [illegible] गुणावकार
गुरुतः भौरवं बुधात् [illegible] भृगोः स्व
ष्ठः सितात् शुक्रात्स्नेहः सौरात् शनेश्च आत्
वर्णः किमेतत्सर्वदा भवति नेत्याह ए
भ्यो दोषैः साधुसाधुत्वं एषां ग्रहाणां गुणैः
सह बलवत्त्वेन साधुत्वं सत्वादीनां सम्पद्भव
ति दोषैर्हीनबलत्वेनासाधुत्वं सत्वादीनां
सम्पद्भवति तथा च [illegible] महा
कतात्ससमुदाहरन्ति गुरुत्वमित्रोत्तमन
या [illegible] स्वः स्निग्ध [illegible] वर्णश्च
लाद्वलैः [illegible] ॥ अथ संकी
र्णानां विशेषमाह ॥ संकीर्णास्तु ते

नृपा दशास्वतेषां भवन्ति सुखभाजः विपु
तरहेती [illegible] तत्र पनि [illegible] भेदः
संकीर्णाः पुरुषाः नृपा राजानो न स्युर्न भवे
युः तेषां ग्रहाणां भौमादीनां दशासु सुख
भाजः सुखिता भवन्ति विपुचहेति रिपु
गृहे शत्रुदेशे नीचगृहे प्रसिद्धे [illegible]
पृथग्जीवाक्रान्ताः पापाः भौमदविशान्ताः
एवमेतेषामवलोकने भेदा भवन्ति तैर्भे
दैस्तेषां पुरुषाणां संकीर्णा भवन्तीत्यर्थः
तत्र [illegible] बलिरहितेनत्रवैश्यो
युक्तैर्भौमादिभिर्ग्रहैर्मिश्राः न भवन्ति श
मिथ्यात्वादशासु तेषां [illegible] युताः ॥
अधुना तेषां भौमादियुक्तानां हंसादीनां प्रमा
णमाह ॥ षण्णवतिरङ्गुलानां व्याया
मो दैर्घ्यं तावद्धंसस्य शशकरुचकभद्रमालव्य
संज्ञिताः त्र्यङ्गुलविवृद्धाः ॥ हंसस्य षण्ण
वतिरङ्गुलानां व्यायामः [illegible] भवति
प्रसारितभुजद्वयस्य प्रमाणमित्यर्थः दी
र्घता चोच्यं षण्णवतिरङ्गुलानामेव शश
रुचकभद्रमालव्यसंज्ञिताभिः त्र्यङ्गुलवि
वृद्धाः त्रिभिस्त्रिभिर्युक्ताः तेषां वृद्धिर्व्यायामो
यो भवतीत्यर्थः एतदुक्तं भवति शशा
नवत्यङ्गुलानां व्यायामो दैर्घ्यं च शशस्य भ
वति [illegible] पंचा

ऊंवाः
वरी।
५१८
514

धिके शान्ते भद्रस्य अथाधिके मालव्येति
एतद्भद्रत्रयं वक्ष्यमाणग्रंथेन विवृच्यते
तथा च वराहः उच्छ्रायः परिणाहस्तुल्यस्य
तत्स्य शशी विमलः सत्वः पार्थिवो हयो न्यग्रो
धपरिमण्डल इति ॥ अथ पुण्यलक्षणं
न्याह श्लोकद्वयेन ॥ यस्याधिकं सत्वमय
दाक्षिण्यं सत्यार्जवे ब्राह्मणदेवभक्तिः र
जोधिकः काव्यकलासु तज्ज्ञः संगतविज्ञः पु
रुषोतिशूरः ॥ तमोधिकं वञ्चितापरे
षोसत्यविलासः क्रोधपरोतिनिद्रः मिश्रैर्गु
णैस्तु रजस्तमोभिर्मिश्रो भवेत्सममस्त ह
समेदैः ॥ यस्याधिकसत्वोदयेति
यः सात्विकः पुरुषस्तस्य सर्वभूतेषु दयाभ
वति स्थैर्यमेकविनताआर्जवं सत्य
कोप्राणिनामार्जवं अनुभावः सत्यता ब्रा
ह्मणानां देवानां भक्तिः यो रजोधिकः पु
रुषः सकाव्येषु कलासु गीतनृत्यवाद्येषु
अत्रैषु शस्त्रेषु वर्त्मना विज्ञो भवति पुरु
षः अतिशूरः संग्रामप्रियस्तमोधिक इति
यस्तमोधिकस्तामसः पुरुषः सपरेषां
वञ्चितावचनशीलः अलसः जडः आल
सः अनुरक्तमनाः क्रोधपरः क्रोधी
अतिनिद्रश्च भवति सत्वरजस्तमोभिर्मि
श्रैः मिश्रलक्षणाः मिश्रा मिश्रगुणा भ

वन्ति तेषां गुणैः सप्तभेदैः सप्तसमत्वा भवन्ति
तद्यथा सत्वः रजः तम इति त्रयो भेदाः स
त्वरजसी रजस्तमसी सत्वतमसी इति त्रयः
सत्वरजस्तमसां त्रयाणां योगात्सप्तमः
एतद्राशिभेदवशात्सेकीर्णवर्णाश्च संभव
ति ॥ अथ मालव्यलक्षणमाह पुण
लकम ॥ मालव्यो नागनासः समभु
जयुगलो जानुसंप्राप्तहस्तो मांसैः पूर्णाङ्गसं
धिः समरुचिरतनुर्मध्यभागे कृशश्च पं
चाष्टौ चोर्ध्वं मात्याश्रवणविवरमपि त्र्यंगुलोने
वक्रार्धदीप्तगण्डः सकपोलः समसितदशनो
नातिमांसाधरोष्ठः ॥ मालव्यनामा प्र
क्रेणयोगाद्बुध्यते योगात्तस्योदयथास
नेनानागनासो हस्ती नागस्येव नासाय
स्यादीर्घनास इत्यर्थः समभुजयुगलः स
मेन तुल्येन भुजयुगलेन बाहुद्वयेन यस्य अथवा
नागनाम सममृजयुगलः नागनामास
मेकविकस्वस्थो बाहुद्वयं जानुसंप्राप्तह
स्तः आजानुलम्बबाहुः मांसैः पूर्णाङ्गस
न्धिः मांसैः परिपूर्णा सर्वाङ्गसंधयो यस्य
अनुल्बणो स्थिरसत्वः समरुचिरतनुः
समानल्या रुचिरा शोभना तनुः शरीरं यस्य
मध्यभागे कृशाप्रदेशे कशाङ्गुलः पंचा
ष्टौ वोर्ध्वमायामे पंचवाष्टौ वक्त्रौ तयो

ज्यो॰
टी॰
५१५

515

दशांगुलानि ऊर्ध्वमनोनासे विन्दुकाल
लाटान्तेयावत् त्रयोदशांगुले भवति
विन्दुकाच्छ्रवणविवरेयावत् ग्रंगुलेन
यावत् तिर्यग्भवति विन्दुकमध्यात्क
र्णविवरेयावत्तिर्यक्कृता दशांगुलानि
भवन्तीत्यर्थः दीप्तान्ते दीर्घेस्फुटेत्रादि
णीयस्य सकपोले शोभनकपोले स
म्यक्तिदशने समास्तुल्याःसिताःश्वेताः
दशनादन्तायस्य नातिमांसलमधरमो
ष्ठयस्य कृष्णवर्णयाविधिरूपमाह
मालवाख्यमंगलवात्सल्यलाटसिंधु
विषयप्रस्थितेषु विस्मार्जितयत्नोभवा
राजायाविद्यात्रतिलायात्रतन्नुद्दिः ॥ मा
लवान् भरुकच्छान् जनामेवमल्लुषान्
जनान् लाटदेशःप्रसिद्धः सिन्धुविषयः
प्रसिद्धः एवमेतद्वर्णितेष्वर्देशानवभवति
इत्यानिर्वीरण्यःकिंमार्गितयत्नः राजा
विक्रमे मप्रतापेनार्जितेयत्ने विजयेन न
याच्छन्नस्वराज्यादिद्यावत्तिलयात् पा
लियात्रःपवेनः नवकालेविजयेरहैवैः
तान् हान्ताद्दिःशोभनमतिःसभवति
कृष्णरूपाह ॥ सप्ततिवर्षमालव्योप
लवाप्तिकाण्डमाणांतीर्थे लक्षणमे
तन्मन्मकाशंशेषनवाणामनोवदे ॥

कृषेमालव्यःसप्ततिवर्षः सप्ततिवर्षाणां
जीवितपरिमाणंतस्यभवति तीर्थेषु
एपस्थानेषु सम्यक्प्राक्रमप्राणान्स
ल्पत्यति म्रियतइति एतत्सम्यक् मा
लव्यलक्षणंप्रोक्तंकथिते शेषपत्रण
भद्रादीनांचानेनलेखवदेकथयिष्ये त
थाचसारावल्याम् ॥ नष्टोलोहोनविश
मवपुर्नातिदीर्घोगसंधिः मध्यक्षामश
शिधरुचिर्हस्तिनादःसगंडः सदीर्घा
दसमसितदन्तोजानुदेशाप्तबाहुर्मालव्यो
ऽयंविलसितवपुःसप्ततिवत्सराणां ॥ व
क्त्रंत्रयोदशमितानितथांगुलानिदैर्घ्येण
कर्णविवरान्दशविस्तरेण मालवसंज्ञ
मनुजकाननेनिजलेलाभ्यमालवसिं
धुमरुविषयानामितिमालव्यः ॥ अथश
शलक्षणमाह ॥ इदपिनसमहस्तलम्ब
बाहुर्भुजयुगलप्रमिताभवतिश्रीमान्
यावदस्यप्रमाणेनभुजयस्यप्रमाणेना
वरपुच्छायप्रमाणंभवति कटुनतुय
नेत्रामदृष्टिः कृष्णकोमलैस्तनुभिः
स्वल्पैर्वैनैभन्ननैः रोमभिः नैत्रैमस्तको
गर्भेमृत्युगंडोऽयस्तथामृत्योनरः लत
णेनतुल्याचानभद्रसत्रोभवति ॥ एव
स्थितियेवाकालेकाले ॥ अथदमित

ऊँवा
टाटी
५१८

तल्लोकद्वयेनाह ॥ वज्रक्रमारः श्रुमी
नवरत्नाकराधिकोऽथात्र सुतैः स्थिरश्च दा
मान्वितो धर्मपरः कृतज्ञो गजेन्द्रगामी वज्र
प्रभावेत्ता ॥ प्राज्ञो बहुप्राज्ञललाटशो
भः कलामभिज्ञो धृतिमान् सुजङ्घिः सरोज
गर्भद्युतिपाणिपादो योगी त्वनामा समहेम
तोभ्रूः ॥ वज्रक्रमार इति वज्रसारः शो
भनवक्र प्रक्रमो वज्रघ्नकष्ठकः श्रुवि
भोगीश्रमो मलेव बोधसमन्वादिकः सत्व
प्राप्तेन गुणवाचकः सर्वत्र देवन भिक्षुः
इत्यर्थः आत्मवान् आत्ममेव मन्त्रेयस्य स
आत्मवान् स्थिरएकमतिः तमावितः दा
मायुक्तः परधर्मो धर्मानुरक्तः कृतज्ञः को
तं जानाति गजेन्द्रगामी गजेन्द्रः हस्तिप्रधा
नः तद्वद्गच्छति बहुप्रभावेत्ता बहुप्रभा
प्राणाभिज्ञः प्राज्ञ इति प्राज्ञः मेधावी व
हुप्राज्ञ शोभनप्रज्ञावान् ललाटशोभः
शोभनं ललाटं यस्य स कलाभिज्ञ
नृत्यगीतादिकलाभिज्ञः अभिज्ञश्च जानाति
धृतिमान् धैर्ययुक्तः सुजङ्घः शोभनजङ्घः
सरोजः पद्मः तस्य गर्भः मध्यं तद्वत् सरोजगर्भ
द्युतिपाणिपादौ तद्वत् पाणिपादौ यस्य
दयः करचरणौ द्युतिर्यस्य योगी योग
त्वनामा शोभननामा समहेमतभ्रूः

सम्मोत्सवो सहस्तो मल्लैश्चाभुवो यस्याति ॥
अन्यदपि विशेषलक्षणमाह ॥ नवाम्बुसि
क्तावनिपत्रकुङ्कुमद्विपेन्द्रदानागुरुतुल्यसं
धिता शिरोरुहाश्मश्रुकजाकलक्षे विलासवे
नानागोपमगुह्यवस्त्ना ॥ नवेनाभिन
वेनाम्बुना जलेन सिक्ता याऽवनिर्भूः तस्या
सदृशो गन्धः पत्रेणागपत्रकुङ्कुमेन प्रसिद्धे
द्विपेन्द्रदानेन हस्तिमदः अगुरुः प्रसिद्धः स
गन्धद्रव्ये च एषां तुल्यगन्धिना सदृशगन्धिना
शिरोरुहाश्मश्रुकजाकलक्षे विताः तथैव ना
नागोपमगुह्यवस्तुना इति शिरोरुहाः केशाः
श्मश्रुजाः एकैकस्मिन् रोमकूपे जाताः कोम
ल कुञ्चिताः अतिकुटिलाः तथैवाश्वः ना
गोहस्ती गुह्यलिङ्गं तदुपमानाङ्गोपमा तस्मि
दृशो यस्य वस्तुना भवति प्रकुल्लेगो भवती
त्यर्थः ॥ अन्यल्लेखालक्षणमाह ॥
हलमुसलगदासिशङ्खचक्रद्विपमकरा
ग्र्यांकितान्विहस्तः विभवमपि जनोऽस्य
वेभजीत तदमति द्विनक्षजनेक्षनतुष्टिः ॥
हलेनो हलमुसलमायुधविशेषः म
ल्लाकारः वाराप्रसिद्धः असिः खड्गः
वज्रमायुधं द्विपो हस्ती मकरः प्राणिवि
शेषः जलजः शङ्खः पद्मवृक्षः प्रसिद्धः प
ते हलादिभिरङ्कितौ चिह्नितौ हस्तौ पादपाणी

शे.वा.
टी.
५१८

यस्तदा करामिः रेखाभिश्चिह्नितौ पादहस्तौ
भवतीत्यर्थः अस्य भद्रविभवमैश्वर्यं जनो
लोको विभजी भुनक्त्यर्थं भजते स्वजनैर्युज
ते प्रतिनवमतिनमहते स्वतेजबुद्धिर्वा
नायत्तमतिर्भवति ॥ अथ मानलक्ष
णमाह ॥ अंगुलानि नवतिश्च षट्ना
त्म्कृयेन तुलया पिहि भारः मध्यदेश
नृपतिर्यदि पुरुषाद्योस्य सकलावनि
नाथः ॥ उच्छ्रयेनोत्सेन षट्नानि नवति
रंगुलानि भवन्ति चतुरशीतिरंगुलानि
उच्छ्रितानि भवन्तीत्यर्थः तुलयापिहि
भारः पलसहस्रद्वयमित्यर्थः सवमध्य
देशान्नृपतिः मध्यदेशे राजा भवति यद्य
स्माद्ययः अंगुलानि पुंसः पंचान्तरमे
गुलस्यानेन्द्रायामेन देहोन्नतव भवति
तदा सकलावनिनाथः सार्वभौमो राजा
भवतीत्यर्थः ॥ अन्यच्च वर्णलक्षण
माह ॥ भक्तास्तस्य भवत्तथा शौर्येण तो
पार्जितेन धनीत्यर्थः तीर्थे स्नात्वा
भद्रो देवालयं याति ॥ तस्य कर्णिता
वक्ष्यामि शौर्येण बलेनोपार्जितो
भक्ता अशीतिर्वर्षाणां जीवितप्राण
यस्यासौ तावतीत्यर्थः तीर्थे पुण्यस्थाने
प्राणानुत्सृज्य पक्वा भद्रो दिवालयं सर्वं

याति गच्छति ॥ तथा च सारावल्याम ॥
शार्दूलप्रतिमाननो द्विपगतिः पीनोन्नव
क्षस्थलः लम्बापीनसुवृत्तबाहुयुगलः
तत्तुल्यमानोच्छ्रयः कामी कोमलसूक्ष्म
रोमनिकरैः संरुद्धगण्डाश्रयः प्राज्ञः पंक
जगर्भपाणिचरणः सत्वाधिको योगवित् ॥
शंखासिकुंजरगदाकुसुमेषुकेतुचक्राब्ज
लांगलविचिह्नितपाणिपादः कृष्णागुरु
द्विपमदप्रथमाम्बुसिक्तभूतोयम प्रति
मगंधतनुः स्वरेण ॥ शास्त्रार्थवित्सु
तिभृतः समसंहतभ्रूर्नागोऽयमो भवति
चापि निगूढगुह्यः सोन्नतिमधर्मनिरतः
सुललाटधीरः स्थिरश्मश्रुस्निग्धचितके
भारः ॥ सतेजः सर्वकार्येषु भजनेऽपि
नतमः भुंक्ते विभवमास्त्रितैर्वर्तेयुज
नः पेषैः ॥ भारस्तुलायां तुलितो यदि
स्याच्छ्रीहृत्तगज्ञाधिपतिः तदासौ यः
स्यादिपुरुषसहित स्वभद्रः सर्वजगज्जाश
वदामयशीतिम भद्रः ॥ अथ शशलक्ष
णमाह ॥ ईषद्दन्तुरकस्तनुद्विजन
खः केशेक्षणः शीघ्रगः विद्याधातुवणि
क्रियासु निरतः संपूर्णगण्डाश्रयः सेना
नीः प्रियमैथुनः परजनस्त्रीसक्तचित्तश्च
लः शूरो मातृहितो वनाचलनदीदुर्ग

पुत्रकृत्स्वसः ॥ अथसौरेशान्वितेनयोसौ
योगउत्पद्यतेतस्यौर्कस्यैभवति प्रशाल्यः
ईषत्किंचित्दन्तकः उन्नतोयस्यतन्मद्दिज
नखः नखः अपरः द्विजाउन्नताः नखाःकरक
हाश्रयस्यकेशेवाणोविपुलेपृष्टेवाणाः शीघ्र
गाः शीघ्रगामी विद्यान्शब्दः विद्यासमनाः ।
शिलादिविद्यादिषुधातुषुवाणिक्रियास्वक्रि
याविक्रयेषुनिरताः शाक्तः सेमूर्खा वाणाःस
लोसमकालकालः धूर्तः परकार्यविमूढः
सेनानी सेनांनयति प्रियमैथुनोमैथुन
प्रियः परजनस्त्रीसक्तोविमः परजनानां
सर्वेषांधिन्योये स्त्रियः तास्वसक्तस्तवनं विश्रय
स्य चलःअस्थिरमतिः शूरः संग्रामप्रियः
मातृहितः जननीभक्तः वनाचलनदीदुर्गे
पुरतः वनेषुअरण्येषुअचलेषुपर्वतेषु
नदीषुस्रोतोवाहासुदुर्गेषुस्वर्गादिषुस
क्तोरतोभवति अन्यस्मात्लक्षणमाह
दीर्घाङ्गुलानां शतमष्टहीनं सशोभवेदा
पव्रत्त्यविश्र येजनानां वविक्लिष्टसंज्ञः
सेवाधिपत्तिस्थिरश्रात्रिसात्रे ॥ मनुष्या
णांनिचेनमनुष्याः स्थिराणांविस्तर्थां अये
प्रशः नातिपृथुः नातिस्थूलः प्रदिशाउक्तः
अन्यदपिनेत्रादिकलक्षणमाह ॥ मध्ये
कृशःखेटकखड्गवीणापर्यंकमालामुसलो

नुपादः शूलोपमाश्रोर्ध्वगताश्चलेखाय
स्यपादोपगतेकरेवा ॥ मध्येमध्यभागेक
टयाप्रदेशेकृशः तनुः खेटकः फरः खड्गोअ
सिःवीणावल्लकीपर्यंकः प्रसिद्धःआसनेमा
लास्रक् मुसलोवादित्रविशेषः एवंखेटका
दीनोअनुरूपास्सदृशपादौवाशूलोपमाश्च
त्रिशूलसदृश्यः ऊर्ध्वगताश्चरेखायस्यपादौ
गताश्चकरस्थिताः करेहस्तेतलेवास्थिताभ
वन्ति अन्यदपिवयोज्ञानादिकमाह प्रा
प्नोतिकोमाण्डलिकोथवायं स्त्रित्वेवपर
लाभिकवान्नमूर्तिः एवंशप्रास्समतिहाय
नोयैवैवस्वतस्यालयमभ्युपैति ॥ अयं
प्रशः प्राप्नोतिकः गृहस्वामिनामधिपति
माण्डलिकोथवाराजाभवति स्त्रित्वेवण
स्त्रित्वरूपेवेश्योपमः तदभिभावेनतस्व
द्विभावेनपीडया बालमूर्तिः पीडितशरीरः
एवंविधः प्रायोयस्समतिहायनः समतिव
र्षः वैवस्वतस्यालयेयरहमभ्युपैति ॥ त
थाचसाराबल्याम् तनुद्विजशीघ्रगतिः
प्रायोयपटोतिप्रकोतिभ्रमप्रकारः वना
दिदुर्गेपुनदीषुसक्तः तेषादयेनातिलघुः
प्रसिद्धः ॥ सेनानाथोविलक्षिथितोद
न्तस्थापिकिंचिद्धनोदिभवतिनिरतश्च
वलःकाननेषु स्त्रीसक्तः परजनरहेमा

ज्यो॰ता॰
टी॰
५२८

579

तमतः स्वजेयो मध्ये तामो वहुविधमतीव ।
प्रवेपीपरेवा ॥ पर्यंकपीवरप्रांसम
देनवीणापवाननाद्यदिकंवेवर्णवलेवा
वर्णाति समतिमितानि कराति राज्यप्राप्
तिकः क्षितिपतिः कथितो मुनीन्द्रैरिति
शेषः ॥ अथ नाहंसलक्षणमाह ॥ व
ज्ञेपीनकपोलमुन्नतनसं वृत्तं सुवर्णोपम
हंसकाम्यशिरोलिणीमधुविभेसवेवक्रा
नाः स्वथामां कृशणौवमत्स्ययुगलश्च
तेगजंभामुभेः विद्धे हंसकलस्वनः स्वव
र्णोहंसः प्रसन्नेन्द्रियः ॥ जीवेन गुरुणा
सह योसौ यातोवेसौ स्वः संपद्यते
तस्यायं रूपः अस्य हंसस्य वक्त्रे वक्त्रे
वर्तुले पीनकपोले समांसले नखे नाढे
उन्नतनसं सत्र संस्वर्णोपमकनकसदृशे
मुखे भवति वक्त्रपरिवर्तले शिरः अक्षि
णी च वली मधुतिभेमधुसदृशे भवतः न
खाः कवले हंसाः वर्देस्वाः रक्तवर्णाः स्कंधाः
अंसौ प्रसिद्धौ पीवरौ [illegible] एव मत्स्ययु
गले मीनयुगले [illegible] जंघे [illegible]
शुभकलस्वरो [illegible] [illegible]
तः हंसकलस्वना हंस [illegible] मधुवः
स्वः शरीरः [illegible] पादः हंसः
प्रसन्नेन्द्रियः प्रसन्नानि निर्मलानीन्द्रियाणि य

स्यासौ कानि पादपाणिप्रमुखानि इन्द्रियाणि
प्रोच्यन्ते अथ [illegible] समानलक्षणमाह ॥
वति [illegible] शरूकसावतो द्विगुणमष्टशती
पलेर्मितः परिमाणमथास्य षड्गुणान
वतिसंपरिकीर्तिता बुधैः ॥ अस्य शिज
लमध्ये रतिरस्य भवति [illegible] सावता [illegible]
धिकले पलैः षड्शतैः द्विगुणं षोडशमा
नमितिमाने अथानन्तर्यं बुधैः पठितैः
अस्य हंसस्य षड्गुणानवतिः [illegible]
लानां परिमाणं [illegible]
अन्यदप्यस्य योज्ञानादिकमाह ॥ भुन
क्ति हंसः [illegible]
[illegible]
नान्ते समुपैति [illegible] ॥ हंसः खशान्
पूर्वे लाटान् [illegible]
मान् [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ऊंवा।
तटी।
५२०
५२०

सलिलाशयेषु रमते स्त्रीषु नतूर्मि प्रयाति
कामार्त्तः षोडशशतानि नल्वतोऽश्वला।
निर्देष्टोणवणनवतिः ॥ पार्श्वे हृदेशोऽस्य
सप्तावर्त्तानान्यारो गायमुनमावर्त्ते
जीवेनवक्त्रोदपावर्षसंख्यो पश्चाइनान्ते स
मुपैतिनाशम हेसः ॥ अथरुचका
लक्षणमाह स्वभ्रूकेशो रुक्मवर्णमाः केशग्री
वोप्यादीर्घोस्य प्रवः क्रूवःश्रेष्ठमेघोघोरसा
मीशायामीव ॥ ऊमेनमोमेनायरुचा
कालेनामयोगस्समुत्पत्ते सलेस्यरूपः
रुचकः स्वश्रूकेशः मृदुः केशश्च शोभनाः व
क्रः श्यामः वक्त्राश्रो मेघश्यामः कम्बुग्रीवः व
लित्रयविनग्रीवः वादीर्घोस्य विशेषेण
दीर्घमाकेसलेयस्य प्रतः संग्रामप्रियः क्रू
रः कृतूलभावः श्रेष्ठः प्रधानः मेजीमेत्रहः
ग्रुहमेजीसवितः वैरसामीनरुचनायकः
छायामीश्रमयरः अन्यदपिमानलक्षण
माह ॥ सन्मानमात्मांरुचकस्य दीर्घम
पप्रदेशेवरस्य श्रमामा नतुमूर्ध्निः शोणित
मांसमारोहलाह्विकोसाहसस्सिद्धिकार्यः ॥
रुचकस्य यान्मानमात्मासेमुले दीर्घमासमप्र
देशेगदरमस्येनानमनाविपुलत्वं भवति
नवाङ्गुलिकस्यानाकं शोभितमांसमलावः
वक्त्रमारोसोलत्ननमात्हनाद्विवोधानभुराह

लायानकः साहससिद्धिकार्यः साहसे
नसिद्धिकार्यं यस्य अससीदकार्यकरण
वैसाहसेकपमितिव अन्यदपिकरणमा
दयोविद्धलक्षणमाह खड्गाङ्गवीणवव
वापवज्रपक्षीदनीलोकिनपाणिपादः भ
क्तोगुरुब्राह्मणदेवतानां शतांगुलस्यान्नत
हृस्यमानः ॥ खड्गाङ्गमायाश्रेष्ठखड्गं
वीणवलकीह्वधोदात्तः वापधनुः वज्र
मायुधं पक्षिरप्यायुधमेव इत्यः शलेषि
पाले यत्रे वकितो चिह्नितो पाणिपादौ ह
स्तवरणौ यस्य गुरुणां ब्राह्मणानां देवता
नां च भक्तः शतांगुलेस्यात् अंगुलानां
शतेनदैर्घ्यणपृथुलेन च स्याइवेन सहस्व
मानः सहस्रपलानां प्रमाणं यस्य ॥ अ
न्यग्रन्थोक्तलक्षणमाह ॥ मेवाभिघात
कृशालः कमनानुजेयो विप्यमसम्प्रतिविद्ध
ज्ञयिनीं च भक्ता सेप्राप्यसमतिस्समाकव
कोनवेलुःपृश्वेणाहनुमुपराथ्यवानले
न ॥ मेवेषुकृशालः शूलः अभिघातेषु
विद्वेषोमात्स्नवणीकृताणमावशेषुजप्रा।
लः हृषोडुर्वलेशानुमेजयेवणत्व विंश
तिविंविन्यापर्वेनमसहविपितिलभेनविंवि
णामहितं उज्जयिनीं नगरीं भक्ता नेवेहो
राजामानिवसमतिवर्णलयाणप गा

बृ॰
टी॰
५२८

श्रेणायुधेनानलेनाग्निना वा मृत्युमवाप्नो
ति समुपयाति प्राप्नोति तथा च सा वा वा
त्याम् ॥ दीर्घास्यः सृक्वकाटिर्बृहत्कवि
चपलः साहसावामिः कार्ये वाक्सूनील
केशः प्रमकरणं तोमेत्रविज्ञो रनाद्यः
वक्त्रः प्राप्नोति प्रवो विपुबलमध्यनाम त्क
केटः प्रधानः क्रूरो भक्तो न्यायो द्विजगुरु
निरतः श्यामसज्ञानुकेयः ॥ रुह्वगपा
दाहुकार्मुकवज्रवीणाप्रा ग्रीकहलचव
णाङ्कुनधाङ्गुलिश्च मेत्राभिजाकुष्ठ
न्तुलया सह सेम ध्येतस्य कथिते मुखदे
श्येनुसम ॥ विष्याचलमन्तगिरिर्गुञ्जो
वन्तीं वत्सनतिश्रावदा शास्यानलक्षनम्
कृत्प्रयाति देवालये रुचकः रुचकः ॥
इति श्रीभट्टोत्पलविरचितायां संहिताविव
तौ रुचकाध्यायः ॥ नमस्कृत्य भूप
नृपाननुचरलक्षणं व्याख्यायते तथादौ व
नकादिकमाह ॥ ये ताम्र वामनको
मध्यमः कुब्जस्य नामण्डलको प्रकाशी ह
वेनु स्थानप्रभावन्ति संकीर्णसंज्ञा शस्त
तान्निकान् ॥ भूतोक्ता तेषु वामका
दयो वेलावालनका दयः पञ्चानां भूपानाम
नुचरा भवन्ति तद्यथा वामनकः जघ
न्यः कुब्जः अभिना द्यथप्रद्रक्मनत्यीं वा प्राह

वार्थ मण्डलकः प्रकृताची एते पूर्वोक्ता
नां पञ्चानां भूपानामनुचरा भवन्ति पू
र्वोक्ता प्राक्कथिताः ये भूपा राजानः मा
लव्यादयः तेषामनुचरास्तद्देदा भवन्ति
तेच संकीर्णसंज्ञाः पुरुषाः तात्र लक्षणे प्र
ह ॥ तत्र वामनकलक्षणमाह संपू
र्णाङ्गो वामनभग्नपृष्ठः किञ्चिच्चोरुमध्यक
क्षान्तेषु ख्यातो राज्ञो हेषु भद्रानुजीवी।
स्फीतो राजा नामदेवस्य भक्तः ॥ वामन
कसंज्ञः संपूर्णाङ्गः परिपूर्णावयवः भग्न
पृष्ठः भग्नं पृष्ठं यस्य कुब्जप्रदेशो मध्ये मध्य
भागे कक्षान्तेषु किञ्चित्संपूर्णाङ्गः राज्ञो
यवानां मध्ये एव वामनको भद्रानुजीवी
भवति भद्रस्यानु भद्राश्याजीवति ख्या
तिःकीर्तिर्युक्तश्च भवति ॥ प्रथजघन्य
लक्षणमाह श्लोकद्वयेन ॥ मालव्ये
दीनजघन्यो नाम्ना खण्डितस्य श्रवणस्य
वान्धिः श्लोकेणास्य शिश्नाको विस्तृत
दक्षविस्तृलकर्णोपुच्छीकः ॥ क्रूरोधनी
स्थूलमतिः प्रतीतः नाम्नाकृविस्यात्र पिहा
सपरलः नेत्रोक्तिहस्तेषु स्थितानि पापा।
परपूर्वयोजस्ततः येन्यनाम ॥ जघन्य
नामायः समालजस्यन्न पस्यात्र वातोभव
ति खण्डितस्य श्रवणः स्फुटया मातवि

ज्यो॰
टी॰
५२२

न्दुः खेटरन्तः अर्धचन्द्रसदृशवर्णः सम्ब
न्धिः शोभनो गन्धिः शुक्रे तस्यां स्वक्षेत्री
थिकः पिशुनस्तवकः कविः पण्डितः रू
तच्छविः अशिल्पतक स्थलकरांगुली
कः स्थूलकरांगुलीयस्य क्रोधप्र
लः धनी धनवान् स्थूलमतिः महाबुद्धिः
प्रतीतः प्रख्यातः नामस्तु विवक्षितकस्था
इवेत् परिहासशीलः परिहासनप्रायः
सजनः जनता नामाग्रपरः पादेवारस्य नित्ये
सर्वकालमेवानुचर इति उदो ह्यि हल्लेषु
भिन्नाक्षि पाशपरश्वधांक उदवत्तः श्रे
ष्ठीपादोहलौ पाणीएतेषु असिखड्गः प्रा
सिताषुधविशेषः पाशः सर्पश्चापा
शूलपटव परश्वधमायुधं एतैरंकित
चिह्नितो भवति अथकस्तलक्षणमाह
श्लोकद्वयेन युवलकं कस्तीनाम्नायस्य
पुत्रो उद्यस्यादो एतौ किंविनष्टकोयेनन
स्तु हेमासेवीनास्तिकोर्थैकथन विद्वान्
पुरवस्त्ववकस्यादितरह ॥ कलहबिभि
ह्ना कलहप्रियश्च प्रमत्तस्य प्रमदाजि
तश्च सेप्रजलोके प्रजहाति कस्मात्कौ
ययन्कसतो यतस्तु ॥ कस्तीनाम्नो
ति कस्तीनामतः सोपवासात् अधोभा
गासुद्रः पतिशक्तांगः सर्वकायप्रादेहभा

गोकिंविलोलः किंचिच्छोननतः हेमो सेवी हे
मस्यानुचरः नास्तिकः क्रियारहितः लोका
यतिकप्रायः अर्थैकरूपेतोर्थमेयुक्तः पति
तः प्रवासेग्राम प्रियः सक्कः पिशुनः स्याद
चेत् इतस्ततः नेजानाति कलहबिभित्र
ति कलहेनीतन्नवापेपभिन्नः अभिमु
क्विनजानाति कलहप्रियः प्रमत्तश्चापोवद
म्नः प्रमदाजितश्च स्त्रीनिर्जितः लोकेज
नेसेप्रजयाभ्यर्चयितास्त्रकस्मादेवप्रजहा
तित्यजति अथेकज्ञउक्तः सततोयतः सर्व
कालमुत्साही अपरः पाठोवाक्रोह्यः प्रथा
नः २ युगलकम् ॥ अथमण्डलकल
क्षणमाह श्लोकद्वयेन मण्डलकलक्षणम
नोरुचकान्नवदभिजातविकुशलः कर्मणे
नालादिषुकर्मसुविवाहकामुवतः ॥ हृद
काद्यः स्वरपुरुषसमूर्धस्य अत्नाथे तेपुत्राः
द्विजदेवयज्ञयोगप्रसक्तधीः छीजितोमति
मान् ॥ मण्डलकलक्षणमति अनेस्मा
कज्ञादनन्तरेमसुलयकलक्षणंभवति भव
कीदृक् रुचकानुचरः रुचकस्यानुचरः रु
चकानुजीवी भवति अभिजात विनयभि
चारजः विकृतान्वितनवधनीकरणमादाये
षुभिन्नः कुशलः समर्थः कन्यादिष्वादि
ग्रहणात् सर्वेषु एतेषु कर्मसु नयानादि

ओंवा।
टी।
५२२

ज्यहवान्दतः सक्तः वृद्धाकारइति वृद्धाका
रोवृद्धसदृशशरीरः स्वरपुरुषसमर्थजः
खिलः कदिनाः पुरुषाकृतामर्पणाः केशा
यस्य प्रावृनाशनेविरलाङ्गनेनेऊशलाः
समर्थाः द्विजानां ब्राह्मणानां देवानां स्व
र्णांयज्ञानां याणानो वनवायोगेषु मोत्स्व
दिशास्वेषु प्रसक्ताधीर्वेंद्रियेस अथवाय
देडुस्यन्तिपेनेभ्रुभिन्दालवाऽरुपरःपाठ
श्रोजितः स्त्रीभिःपराजितः कान्तिमान्बुद्धि
मान्भवति २ युगलकं ॥ अथसावि
लक्षणमाह ॥ सावीतियस्लोभिविह
पदेहः शशानुगामीवल्लउर्भेवास्य दा
नामहालत्कलामकार्येषुगोष्ठयसे।
वभवेत्समानः ॥ यस्यावीति सावी
नाम्नासानिविकृपदेहः अथोभगशरीरः
शशानुगामी प्रशस्यालवाणीयस्मात्कु
ति प्रशस्यानुचरः स्त्रिन्धयेवाक्यालेकाल
इर्भेवाः जनानामवल्लभः दातासनशी
लः महाहेभलमामकार्यः कुलगःपुंसः।
प्रवीणः प्रार्थमेवसमानः सदसान्तोभवे
दितिधः अथपुरुषलक्षणान्तलक्ष्यप्रभा
वमाह ॥ पुरुषलक्षणमुक्तार्त्तिदेवयाम
निसमानानिकर्मीतानिसमाप्तानि इदमधीन्यत
मोवाप्रेभ्यमनोपतितिसर्वजनस्यवल्लभः

मुनिमतानि रुषिप्रणीतानि शास्त्राणि।
तिथीत्यावलोकासमासतसंक्षेपतः सम
येदेपुरुषलक्षणमत्रकथितं इदंच पुरु
षलक्षणंनरापुरुषोधीतज्ञात्वाप्यपसम।
त्रोवाज्ञासमतः शोभवति सर्वजनस्यच
समलोकस्यवल्लभाः प्रियोभवति यतः ए
वेमेवाचार्येणास्वयमतिज्ञानेयथाज्योति
षमागमशास्त्रे विप्रतिपन्नौनयोग्यमस्मा
कं स्वयमेवविकल्पयितं किन्तुबहूनोम
वलोदृष्टेवे विचार्यसर्वागमतः पुरुषलक्ष
णंकथितं नचिन्तनीयं अन्यहृदयेवेति ॥
इतिश्रीमहोत्पलविरचितायां संहितावि
वृतौमहापुरुषलक्षणमन्त्रवेदसहाध्या
योऽष्टषष्टितमः ॥ अथकन्यालक्षणाध्या
यो व्याख्यायते ॥ ओंनमस्सूर्याय मत्वादावे
वयादलक्षणमाह ॥ स्निग्धोन्नताग्र
तनुताम्रनखौकुमार्याः पादौसमोपचित
चारुनिगूढगुल्फौ श्लिष्टांगुलीकमल
कान्तितलौचयस्यास्तामुद्वहेद्यदिभुवो
धिपतित्वमिच्छेत ॥ यस्याः कुमार्याः
स्यकायाः पादौचरणौ स्निग्धोन्नताग्र
तनुताम्रनखौ स्निग्धौलक्षिणौ उन्नतौमृ
दृढौ अग्रेतन्नयोः ताम्रनखौताम्रवर्णौ
नखौययोः समोपचितचारुनिगूढगुल्फौ

जोना॰
टी॰
५२८
524

समीतस्यो उपचितौ समांसलौ वा मृदुपीनौ
योनिरपेक्षोऽनुन्नतौ ययोः तथाभ्रिष्टौ
लोमभिश्च नाश्रे गुल्फौ शालब्धयोः कम
लकान्तितलौ कमलसदृश पद्मसंचकान्तितल
लेययोः तथाभूतौ पादौ यस्याः कन्यायाः
यदि भवेतां स्यात् पृथिवीपतिं वरं नृपमित्येत
त्तदा नाम हृद्वोढुं ह्वाहयेत ॥ पुनरपि पाद
जंघाजानूरुगुह्यपाणीनां लक्षणमाह ॥
मत्स्यांकुशाब्जध्वजवज्रहलासिचिह्नाव स्वेद
नौ मृदुतलौ चरणौ प्रशस्तौ । जंघे च रोमर
हिते विशिरे सुवृत्ते जानुद्वयं सममनुल्वण
मस्थिदेशम् ॥ ऊरू घनौ करिकरप्रतिमा
वरोमावश्वत्थपत्रसदृशं विपुलं च गुह्यं
श्रोणीललाटमुरुकूर्मसमुन्नतं च गूढो मणि
श्च विपुलां श्रियमादधाति ॥ मत्स्या
ङ्कुशाब्जेति मत्स्यो मीनः अंकुशः प्रसिद्धः
अब्जं पद्मं ध्वजं पताकाः वज्रमायुधं हलं
लांगलं असिः खड्गः एते चिह्नानि चिह्
नानि ययोः तौ तथा स्वेदेन वर्जितौ मृ
दुतलौ मृदूनि तलयोः तौ तथाभूतौ प्र
शस्तौ ॥ तथा च समुद्रः ॥ गुल्फौ नात्र
नौ चाधन्यौ ह्रस्वौ संहतौ हस्तौ निषक्तौ
कास्थिरौ अंगुल्यौ तिलकमिनौ मत्स्यांकुशा
द्यांकितल हलवज्रासि विद्विष्ठौ ऋष्यरोम

रहितौ कूर्माकारौ चरणौ शुभौ अतो विपर्यये
स्तनौ दुःखदारिद्रभागिनौ यस्याः पादौ
तनौ कन्या महाहलकदा च न जंघे च रोम
रहिते इति जंघे रोमरहिते रोमवर्जिते वि
शिरे सिरारहिते सुवृत्ते परिवर्तुले जानुयुगं
जानुयुगलं समं तत्समं अनुल्वणं मस्थलसंधि
नौ ऊरू घनाविति ऊरू घनौ
ऊरू घनौ ततौ करिकरप्रतिमौ गजहस्त
सदृशौ अरोमौ रोमवर्जितौ गुह्यं भगमश्व
त्थपत्रसदृशं अश्वत्थपत्राकारं विपुलं
विस्तीर्णं श्रोणिललाटं श्रोणिललाटं त
त्थाकविस्तीर्णाः कूर्मसमुन्नतं कूर्मवदुन्न
तं कूर्मपृष्ठाकारं मणिश्च निगूढो हृदयमा
नः विपुलां विस्तीर्णां श्रियं लक्ष्मीमादधा
ति करोति तथा च समुद्रः ॥ जंघे तौ
रमहिते शिराहीने सुवर्तुले कथिते जा
नुनी धन्यो शिरोरामविवर्जितौ गजहस्त
समाकृती सेयतौ सन्ततौ समौ सेयतं सम
इव विपुलं जघनं शुभं मणिर्निगूढकोशि
वृः स्निग्धा च विपुलो शुभौ नाभिदेशः सु
संपयस्या सा धनभागिनी ॥ अथनित
म्बनाभीलक्षणमाह ॥ नाभिर्गभीरा
विपुलांगनानां प्रदक्षिणावर्तगता च शस्ता
विस्तीर्णमांसोपचितो नितम्बो गुरुश्च धत्ते

५२५

रशनाकलापम् ॥ नितम्बः कटिभागः
सच विस्तीर्णः पृथुलो मांसोपचितः समांस
लः गुरुश्च तेनोच्चयुक्तो रशनाकलापं धत्ते
धारयति रशनायाः कलापो रशनाकलापः
रशना मेखला तस्याः कलापो विस्तारः तं धा
रयति तथाच जघने विपुलेयस्याः स्पर्शे
नैवमवर्जिते सवर्णाभरोपयुक्ता सा भवेत्
राज्यभागिनी नाभिर्गम्भीरेति श्रेवना
नं स्त्रीणां नाभिर्गम्भीरा विपुला विस्तीर्णा प्र
दक्षिणावर्तैर्नवमनापशस्ता धन्या तथा
च गम्भीरा विपुला नाभी दक्षिणावर्तिनाश्रि
ता प्रशस्ता विपर्यये नेष्टा वामावर्ता विशेष
तः ॥ अथ मध्यमलतो रुवलोमावलद्या
माह ॥ नाभ्योस्त्रियास्त्रिवलिनाविमलो
मध्ये वहतीत्य नावविषमोकुटिलावरसो
मप्रवर्जितम् वेन्द्रुवीरानानांगोमकवेत
लिविनार्थमलानियत्रे ॥ स्त्रियः योषि
तोमध्येमध्यभागे त्रिवलिनाशेखामितेव
लित्रयेण मितृत्वलित्रययुक्तः मितस्थो अ
तेन भ्रेनेमवाहितं तथाच मध्यवलित्र
यवितेस्पष्टतोमनवर्जितं यस्यास्त्वाराज
महिषी भन्या नानात्रयंशयः स्तहतोवना
लिति उत्तलिमतो उरस्तौ स्तनौ हृतो पचितं
नीलोपलै सम्मतमविषमो तुल्यौ कटि

नोकर्कशौ तथाच स्तनौ लवनतौ धनौ
स्तनौ नोकठिनौ तथा श्रेष्ठमोचसिरान्हीनौ
पृथ्वीवीत्युधनप्रदौ वामप्रवर्जितमिति
अङ्गनानां स्त्रीणां उरो वक्षो रोमवर्जितं रोम
हितं मरुत्सस्पर्शोचशुभं तथाच वक्षो वि
लोमसत्सुस्पर्शो विस्तीर्णः पतिसौख्यदः स्त्रि
नतश्चविषमो वैधव्यायामवेषादः ग्रीवा।
स्त्रियः प्रशस्ते तु निर्दिष्टा पीवत्रिरेखयान्तस्त्वा
निवसने दधाति तथाचवर्गः स्त्रियाः स्त्रि
रेखाङ्गभगोपपन्ना स्निग्धा समांसोपचिता
सवृत्ता नवातिदीर्घा च तरुगुलावग्रीवा।
वरीया भवतीह धन्या ॥ अथाधरदला
तलमाह ॥ बन्धुजीवकुसमोपमाधरो
मांसलोरुचिरवृत्तबिम्बतः कूर्मकण्टमल
निभास्समाद्विजायोष्ठिलोपतिन्नसलि
र्यदाः ॥ अथाश्रयोष्ठः बन्धुजीवकुसु
मोपमः बन्धुजीवपुष्पस्मरपुगतिलोहित
इत्यर्थः मांसलोमांसोपचितो रुचिररूपत्र
त रुचिरदीप्तस्य पृक्तस्य विम्बस्य बिम्बफल
स्य तुल्यरूपं बिभर्ति धारयति तथाच अ
धरोष्ठिनसंकाशोमांसलोमधुरि न तथा
यस्यास्सा राजमहिषी कुमारीनान्तसंशयः
कूर्मकण्टमलेति द्विजदन्ताः कुन्दकण्टमल।
निभाः कुन्दीपुष्पविशेषः तस्य कण्टमला।

तिकलिका: तन्निभा: तन्नहरणाः समा:
तस्याः यासां हीणाम्पति सखे मते सख
मसितमपरिमितं प्रभूतमर्थं धनं ददा
ति तथा च वर्णाः नीरदगणसहशास्समाः
च्छायप्रभामृणालेन्दुसमानवर्णाः विदि
तनाशो भवन्ति धन्याद्धि जालयायेरज
तप्रकाशाः तथा च समुद्रः द्वात्रिंशद्या
नायस्यास्तेर्वै गोक्षीरपाण्डुराः सर्वे शिरावि
ताः ह्रिस्यात् राजभार्या च सा भवेत् अथ च व
तनाभिकाङ्क्षाणे लक्षणमाह दक्षिणा
प्रक्रमशाद् यत्पुष्टे हेमवल्लपभाषितमदी
तमनल्पसौख्यं नाभासमासतुष्टा क
चिवा प्रशाला इन्द्रनीलनीरजदलद्युतिहारि
णी च ॥ अथ श्रवणे दक्षिणे पुन्नमे
नुकूल्यमेधुके हपाठमपासैशरभावर
हिते पुष्टकोकिलाः हंसः यदि विशे
षः तन्न रूपं वल्लभे तथा हीने दैन्यरहिते
यदि भवति तदा नल्पसौख्यं प्रभूते भोग्यं
तथा च वर्णाः हेमवराङ्गुभिन्ने मिश्रो घा
म सौस्वनापांक्तिनादघोषाः मधुरवक्रे
प्रतिनिस्स्वनः कुन्द्रियकस्याः कोकिलतुल्य
पाश्चः ॥ कोयजवाकाङ्कय किकिणीशुभ
मधुनायाश्च भवन्ति नार्यः सर्वाः प्रशस्ता
धनपुत्रवत्यो भवन्ति धर्मानुरतास्सरान्ताः ॥

नासासमेति नासा नासिकासमास्य
तु समपुटा रुचिरा सकान्ता प्रशस्तशोभा
तथा च स्यष्टासमासमपुटा नासा शोभा
न्यदा भवेत् इत्यादि इन्द्रनीलनीर
जदलद्युतिहारिणी नीलेचनतनीरजं नी
लनीरजं नीलोत्पलं तस्य दलः पत्रं तस्य
द्युतिः कान्तिर् हरति तच्छीला नीलनीरज
दलद्युतिहारिणी दृष्टिः प्रशस्ता नोसेप्
ते नातिरुष्टलतेवे प्राले भुवा वालशशा
ङ्कवक्रे अर्धेन्दुसंस्थानमरोमशे च भाले
ललाटमनते च तुङ्गम् भुवौ ते चसंगते
न तैस्मिङ्घेनातिशयविलीणीन लवेनाति
तेनाते भुवौ यस्याः उक्तार्थेनाला सहाय
त्रीविनिर्दिष्टेन अर्धेन्दुसंस्थानमिति
ललाटं मुखलहं अर्धेन्दुसंस्थाने अर्धच
न्द्राकारमरोमशरोमरहितेन नितिसंबाधि
चारोमविवर्जिते अर्धचन्द्राकृति कोमल
लाटं प्रशस्ते स्त्रियाः अथ कर्णाकेशादिना
लक्षणमाह कर्णायुगलमपि युक्तमांस
लेशास्तते इष्यसमाहितं च मे स्निग्धनील
मड्डः केशिकाः कर्णार्धजालमवक्रमारम
शिरः ॥ कर्णायुग्मे नैवेह यदपि पुष्टं
मांसलेनितिकोमलमिसर्याः मृदुकोमले
समेतलेलसमाहितं मेलगृष्यासतेलयते

ऊंवा॰
टी॰
420
527

तथाच नातिलंबो मृदुतल्यो मलग्रो
पृक्कोमलो कर्णौ यस्याः स्त्रियाः मातृवा
जभार्यातं मणः। हस्त्रिणीति सर्व
नाःकेशाः स्निग्धा निर्मला नीलाग्रानि
कृष्णवर्णाः मृदवः कोमलाः कुंचिताः
कुटिलाः केशाश्च वरो मकूपेभवामुख
करा सर्वं कुर्वन्ति तथाच तो ननेम
थवानिस्नग्धिवः सोख्यप्रदे स्मृतं ॥ अ
थ पादयोर्लेखालक्षणमाह ॥ शंखा
तपत्रवाजिकुंजररथश्रीवृक्षयूपेषुभि
र्मालाकुंडलचामरांकुशयवैः शैलध्वजै
स्तोरणैः मत्स्यस्वस्तिकवेदिकाव्यजन
कैः पद्मातलं चांबुजैः पादे पाणितले च
वा यदा तयोर्गच्छति राज्ञीपदम् ॥ शंखा
वेजलभातिप्रसिद्धः आसनपीठे वाजी
तुरगः कुंजरो हस्ती रथः प्रसिद्धः श्री
वृक्षो बिल्वः यूपो यज्ञस्तूपः इषुः शरः
एतैश्चिह्नैः तथा माला स्रक् कुंडलं क
र्णाभरणं चामरं बालव्यजनं अंकुशः प्र
सिद्धः यवो यवाकारः तोरणं प्रसिद्धमेव
चैतैरपि तथा मत्स्यो मीनः स्वस्तिकोपि
विशेषः वेदिका वेदी चतुरस्रा मध्यता
ना: व्यजनकं तालवृंतं एतैरपि शेषाः
प्रसिद्धः आतपत्रं छत्रं अंबुजाः पद्मः

एतैश्चिह्नैः पादे वा पाणितले ह
स्ततले वा स्थितैः युवतयो स्त्रियो गच्छंति
राज्ञीपदं राजपत्नीत्वं गच्छंति तथा च ग
र्गः मत्स्यस्तथांकुशो वसुधाधनेश्च स्वस्तिकं
क्रिन्दिलिकुशोच शंखः परंचश्रम
यासनेच यूपलया व्यंजनतोरणे च ॥
कूर्मे यवः पद्ममथांकुशं च सिंहो हयः स्व
स्तिक एव वापी कूर्मः पताका मकरः कुमा
श्वद्वंद्वस्त्रिशूलं करोरथश्च ॥ पाणि
तलेषेता निभवन्ति यासां एकेन यांति च च
हुनापि अनल्पसौख्यं बहुपुत्रतां च
स्त्रीणां तथा लक्षणमादिशंते ॥ तथा
च समुद्रः यस्याः पाणितले कूर्मं कच्छ
पो वा ध्वजोपि वा श्रीवत्सं कलशं सर्वं
स्तं वा परं तथा अंकुशं वा रमाला वा य
स्याहस्ततले दृश्यते एकं जनयेत्सुवा
जातं पृथिवीपतिं यस्याः पाणितले दृ
श्यंते कोणागारः तोरणः अपि दासकुले
जाता सा राजमहिषी भवेत् ॥ अथ हस्त
लक्षणमाह ॥ निगूढमणिबंधनौ
तरुणपद्मगर्भोपमौ करौ नृपतियोषित
स्तनुविकृष्टपर्वांगुली न निम्नमतिनो
न्नते करतलं सरेखान्विते करोति विध
वां चिरमनल्पसौख्यभोगिनीम् ॥ करौ

हस्तौ निगूढमणिबंधनौ निगूढव
ष्णितौ मणिबंधनौ प्रकोष्ठे ययोः म
णिबंधनग्रहणाद्धस्तमूलमुच्यते तथ
तापद्मगर्भोपमौ तरुणमभिनवं यत्पद्म
कमलं तस्य गर्भमध्यं तेन तु समौ तस्
दृशौ तथा तत्त्वविकृष्टपर्वांगुलीनखः
सुस्मार्थयोर्वेत्तुस्तः करशाखाः तथावि
कृष्टानि दीर्घाणि पर्वाणि यासामंगुली
नां ताश्चविपत्तेययोः तथाश्चतौ करौ।
नृपतियोषितो राजपत्न्या भवति कर
तले हस्ततलेन निम्नेनातिनीचेनास्य
नतेनासुखं सरेखोन्वितेन शोभनाभीर
खाभिरन्वितं युक्तं दिर्घैश्चिरकालमवि
धवो भर्तृसंयुक्ता सततं नार्यसंभोगी
नी पुत्रसुखधनसंभोगसंयुक्ता निला।
विधं हस्ततलं नारीकं यत्करोति तथा
च निगूढमणिबंधेन पद्मगर्भसमप्र
भो विकृष्टांगुलिपर्वाणौ करौ नृपतियो
षितां तोन्नतेन निम्नेन मृदुमं सरेखाभिः
समन्वितं करौ यस्या भवेतां सा राजम
हिषी सुतान् प्रसूदयाह मध्यांगुलि
या मणिबंधनोर्ध्वरेखा गता पाणितले
नायाः ऊर्ध्वस्थितापादतले चया या पु
मो यदा राज्यसुखाय मासानान ॥ ऊर्ध्व

नायाः स्त्रियः पाणितले हस्ततले या रेखा
मणिबंधनोत्था मणिबंधनोत्पन्ना हस्तम
ध्यगता मध्यांगुलिं यावद्गता अथवा
या रेखा पादतले ऊर्ध्वस्थिता पुंसः पुरुषस्
स्य वैवंविधा हस्ततले वा भवति सा राज्य
सुखाय स्यादिवेत् राज्यसुखवर्द्धनीत्य
र्थः तथा च मणिबंधनसंभूता मध्यांगु
लिसमाश्रिता रेखा पाणितले यस्याः सा क
न्या राज्यभागिनी भवेदयाह ॥ कनि
ष्ठिकामूलगता अथवा या प्रदेशिनीमध्यमि
कान्तरालं करोति रेखा परमायुषस्सा प्र
माणं भवति तन्नमायुः ॥ या रेखा क
निष्ठिकायाः मूलमवाक् निष्ठिकामूलादु
त्पन्ना प्रदेशिन्यांगुष्ठसमीपवर्तिन्या
मध्यमिकायाश्चान्तराले मध्यगता प्राप्ता
सा रेखा परमायुषः प्रमाणं करोति विश
त्यधिकं शतवर्षं तेजीवतीत्यर्थः यद्यन्या
भवति तदायुरूपमेव भवति रेखान्तर्य
रेखान्तरुत्थाश्चेहनीयमिति तथा च क
निष्ठामूलसंभूता यावन्मध्यमिकान्तरं प्र
देशिन्याश्च सा रेखा यस्याः सा शतं जीवति
पुत्रापत्यज्ञानमाह ॥ अंगुष्ठमूलेषु प्र
वस्थे रेखा पुत्राः प्रमदा ... ॥ अ
च्छिन्नमध्या दीर्घा ... च्छिन्न

डोंवा
टटी
५२८

लघुप्रमाणाः ॥ अंगुष्ठमूले प्रसवस्य
पुत्रा रेखा भवन्ति यावत्यो रेखास्तावन्ता
न्तः प्रसवाः तत्र या रेखा बृहत्याः स्थूलास्ते
पुत्राः याश्च तन्व्यः सूक्ष्मास्ता प्रमदाः स्त्रियः
याश्च रेखाः छिन्नमध्याः छिन्नाग्रानि अल्पे
ऽनि यासां सा बृहदा पुत्रा दीर्घजीविनाः
ज्ञेयाः तथाच अंगुष्ठमूले या रेखाः स्थूला
पुत्रास्तु तत्सूक्ष्माः सूक्ष्माद्दुहितरश्चापि
छिन्नाश्चाल्पजीविनः वामहस्ते तु नारीणां
पुरुषाणां तु दक्षिणे विद्भिर्निरूपयेद्धीमा
न्समुद्रवचनं यथा एवं शुभलक्षणान्यु
क्त्वा पुनरहमशुभलक्षणानि वक्ष्यामीत्या
ह ॥ कनिष्ठिकानन्तरावामहीतलं
स्पात्के स्यतिशा स्त्रियः स्यात् गतार्थवाक्य
हमतीन्यस्याः प्रदेशिनी सा कुलजाति
पापा ॥ यस्याः स्त्रियाश्चरणयोः पाद
कनिष्ठिकानन्तरानामिका वा म
हीं भूमिं न स्पृशति अथवा यस्याः प्रदे
शिनी सा कुलटा अग्रमाधी पापस्याद्वे
त् तथाच कनिष्ठा पादयोर्यस्या भूमि
स्पृशति नाङ्गुलिः नासा तिष्ठति कौमा
रीबंधकीतो विनिर्दिशेत् कादम्बरी
नी यस्या ईकुलादृति विद्यते कुमारीतु
न ते जारे यौवनस्यान्तकिं पुनः ॥ अ

थ जंघागुल्फोदरलक्षणमाह ॥ तदृद्या
भ्यां पिण्डिकाभ्यां शिराले शुष्के जंघे रोमशे वा
निर्मांसे वामावर्त्ते निम्नमल्पं च गुल्फं गर्भा
र्वोदरं दुःखितानां ॥ जंघा जानुनोरधो
भागो तद्वृद्धाभ्यां ऊर्ध्वलग्नाभ्यां पिण्डिकाभ्यां
उपलक्षिते जंघाया पश्चिमभागा पिण्डिका प्रोच्य
ते यः तथा शिराले शिरासन्तते शुष्के निर्मां
से रोमशे रोमबहुले तथाचातिमांसे मांस
बहुले तिष्ठ दुःखितानां महादुःखसन्तप्तानां स्त्री
णां भवतः तथाच शुष्के जंघे निर्मांसे वापि
मशे ऊर्ध्वपिण्डिके यस्यास्तु दुःखिता नित्यं प्रव
विन्नविवर्जिता वामावर्त्तमिति गुल्फं भगं
वामावर्ते वामावर्त रोमभिर्लम्बुपुष्टे निम्नम
ल्पमल्पं वा तिसंकटं दुःखितानां भवति त
थाच वामावर्त्तं भगं यस्या दीर्घगुल्फी समप्रभः
निम्नेवा तेन दोषेण वेश्यास्त्री लोकनगच्छति
कुम्भाकारमिति उदरं कुंभाकारं घटाकारं तु
दुःखितानामेव भवति तथाच लंबोदरीच या
कन्या दीर्घोदरसमन्विता भग्नोदरा च दुःखिता
नोदासभावमवाप्नुयात् अथ ग्रीवालक्ष
णमाह ॥ ह्रस्वयातिनिस्वता दीर्घया कु
ले ग्रीवया स्थूलतायोषिता प्रचण्डता ॥
ग्रीवया शिराधरया अतिह्रस्वया अतिमानही
नया निःस्वता निर्धनता भवति अतिदीर्घये

भवेन्नारी नित्यं प्रव्रजिता तथा ॥ एवंविधेव
कौशिसरोमा मलिनो उल्वणो विषमावर्तैर्
वक्रैश्चमेवदर्शाते तथाच स्त्रियाकौशेन व
समौकर्णौ दारिद्र्यभाजनौ स्थूलाः कृपालं
ध्रुति दन्तारदाः स्थूलाश्चातिविस्तीर्णाः क
रालाविकरालाः बहिर्निर्गताश्च विषमाश्च त
स्याक्लेशाय भवन्ति कालमांसाश्चचौर्याय
भवन्ति साहीचौरी भवतीत्यर्थः तथाच
स्थूलाः करालाविषमाः कृष्णमांसबहिर्गताः
दन्ताः दुःखप्रदाज्ञेया वैधव्या मानकारिणः
अथहस्तलक्षणमाह ॥ क्रव्यादरूपैर्वक
काककंकैः सरीसृपोलूकसमानचिह्नैः शु
ष्कैः सिरालैर्विषमैश्च हस्तैर्भवन्ति नार्यः सु
खवित्तहीनाः क्रव्यादादिति क्रव्यादादि
रूपैश्चिह्नैः क्रव्यादामांसाशिनः विहगा
वृकादयः वृकः प्राणी काककंकौ प्रसिद्धौ
पक्षिणौ सरीसृपाः प्राणिनः कीटाउलूकः
पक्षी तत्समानैस्तत्सदृशैः चिह्नैः शुष्कैर्निर्मां
सैः सिरालैः सिरासन्ततैर्विषमैरसमैश्च ना
र्यः स्त्रियः सुखवित्तहीनाः सुखेधनेनचविरहि
ता वर्जिताश्च भवन्ति तथाच क्रव्यादसदृ
शैश्चिह्नैः काकोलूकसमप्रभैः शुष्कैः वक्रा
लैर्विषमैः हस्तैर्दारिद्र्यान्विताः स्त्रियः ॥ अन्यद
प्याह ॥ यात्वोत्तरोष्ठेन समुन्नतेन रूक्षाग्र

केशी कलहप्रिया सा प्रायो विरूपासु भ
वन्ति दोषाः यत्राकृतिस्तत्र गुणा भवन्ति ॥
यातस्त्री समुन्नतेनोत्तरोष्ठेनोप
लक्षिता रूक्षाग्रकेशी रूक्षाग्राः केशा य
स्याः सा नित्यं कलहप्रिया कलहकारी भव
ति तथाच यातून्नतौष्ठेनोच्छ्रुतकेशाग्रैस्त
रूवर्जिते यस्यास्यादुहिता नित्यमनर्थि नि
धनकारिणी प्रायो विरूपास्विति प्रायो
बाहुल्येन विरूपासु विगतरूपासु स्त्रीषु दो
षा भवन्ति यत्र यस्याः स्त्रियाः आकृतिः शोभना भ
वन्ति मध्यमाङ्गशरीरे दन्तविभागमाह ॥
पादौ सगुल्फौ प्रथमं प्रदिष्टं जंघे द्वितीयं तु
सजानुचक्रे मेढ्रोरुमुष्कं च ततस्तृतीयं ना
भिं कटिं चेति चतुर्थमाहुः ॥ उदरं कथय
न्ति पंचमं हृदयं षष्ठमतः स्तनान्वितं अथस
प्तममंसजत्रुणी कथयन्त्यष्टममोष्ठकन्धरे ॥
नवमं नयने च सभ्रुणी सललाटं दशमं शि
रस्तथा अशुभेष्वशुभं दशाफलं
चरणाद्येषु शुभेषु शोभनम् ॥ पादौ स
गुल्फाविति पादौ चरणौ सगुल्फौ गुल्फ
सहितौ प्रथममायुर्दशभागेषु भागे
सहिते प्रदिष्टमुक्तं जंघे सजानुचक्रे जानु
चक्राभ्यां सहिते द्वितीयदशभागमुक्तं
मेढ्रोलिंगं ऊरूद्वौ मुष्कौ वृषणौ ततोनन्त

ऊंवा ।
तरी ।
५३२

वं तद्दशाभागं नाभिकटिश्रोणीति चतुर्थद-
शाभागमाहुः कथयन्ति उदरमिति उ-
दरदशाभागं कथयन्ति प्रवदन्ति प्रवद-
न्ति मुनयः हृदयं स्तनान्वितं स्तनसंयु-
क्तं षष्ठं दशाभागं कथयन्ति अथानन्त-
रमंसस्कन्दौ जत्रुणी च सप्तमं दशाभागं
ओष्ठौ हीकंधरा ते ओष्ठकंधरामष्टमं दशा-
भागं कथयन्ति नयने नेत्रे सभ्रुणी भ्रूस-
हिते नवमं दशाभागं शिरो मूर्धा सलला-
टे ललाटसहितं दशमं दशाभागमायुर्द-
शामाकारेण अथ यद्यपि समामान्येनार्थे
नष्टापि परमायुः प्रमाणेन द्वादशवार्षिक
दशोपविकल्पविवादः कर्तव्यः ज्ञाताप्र-
लत्प्रमाणेन एतेषु तेषु विभागेषु व्रणा-
येषु वा तत्प्रकृतिषु पापेषु शुभमानेषु द-
शाफलेषु शुभेषु शोभनमिति एतदुक्तं भ-
वति यत्राङ्गं भग्नमांसविहीनं सिरावन-
द्धं तदनिष्टं प्रोक्तम् विपरीतमशुभम-
वेमित्यनेन प्रकारेण यत्र यत्राशुभलक्ष-
णानि तद्दशाभागमशुभमिति यत्र शुभा-
नामशुभं यत्र शुभानि तच्छोभनं यत्र व्या-
मिश्राणि तन्मध्यममिति ॥ इति श्रीभ-
ट्टोत्पलविरचितायां संहिताविवृतौ कन्या-
लक्षणं नामाध्याय एकोनसप्ततितमः ॥

ओं नमः सूर्याय अथ वस्त्रच्छेदनलक्षणं
व्याख्यायते ॥ नक्षत्रादावेवाश्विन्यादी-
नां नक्षत्राणां अभिनववस्त्रोपभोगे फला-
न्याह ॥ अभिनववस्त्राश्विनी भरण्यश्चा-
पहारिणी प्रदह्यते अग्निदैवत्ये प्रजेशेऽर्थ-
सिद्धयः मृगोत्तमूषिकभयं व्यसनमेव ।
आर्द्रे पुनर्वसौ शुभागममलदग्भेवेने
युक्तिः भुजङ्गमे विलुप्यते मघासु मृत्युमा-
दिशेत् भगाह्वये नृपाद्भयं धनागमाय ।
र्यम्णे करेण कर्मसिद्धयः शुभागमस्तु वि-
त्रया शुभभोज्यमाप्नोति हि दैवते जनप्रि-
यः सद्युतिर्मित्रमेतदग्भे वस्त्रक्षयः
जलप्लुतिर्मूले त्वैत्र जलाधिदैवते
मृष्टमन्नमपि वैश्वदैवते वैश्वे भवति
नेत्ररोगता धान्यलब्धिमपि वा सर्वैर्वि-
वारुणे विषकृते महद्भये भद्रपदास
मुभये सलिलोत्थतत्परतस्य भवेन्नि-
लब्धिः रत्नयति कथयन्ति च पौष्णे योतिन
वोवरमिच्छति भोक्तुम अभिनववस्त्रदा-
श्विनीति अश्विनीनक्षत्रे यदभिनव-
वस्त्रमुपयुज्यते तदासापि वनीभूतव-
स्त्रो भवति प्रभूतानि बहूनि वस्त्राणि
ददाति अथानन्तरमेव भरणीव-
स्त्रापहारिणी भवति आग्नेयदेवते कृत्ति

कानक्षेत्रसंसदृश्यते ग्निनाप्रमेध्रुवेरो
हिण्यादीनामर्धानामिद्र्यः प्रासयाभ
वन्ति मृगलेति मृगेमृगशिरसिमघ
कादृक्षस्य भयं भवति तेनच्छिद्यते प्रा
केन्द्राद्रायां वृक्षविगतप्राणा भव
ति मृयत इत्यर्थः पुनर्वसौ पुष्ये भात्र्यस्य
मांदेरागमः प्राप्तिर्भवति तद्दोषेन स्वभ
वस्मोश्लेषतः पुनः क्षिपेत् भेन दत्तेन निषेध
नैवित्तेर्गुप्तिसंयोगो भवति भुजंगभ इ
ति भुजंगे श्लेषायां वस्त्रं विलुप्यते छिद्य
ते मघायां मृत्युमरणमादिशेत् भगा
ह्वये पूर्वे फल्गुन्यां न पाठो भवति उ
त्तराफल्गुनीधनागमाय धनप्रा
प्तये भवति करेगेति करेणाहस्तेन कर्म
णां सिद्धयो भवन्ति चित्रायाः शुभागमः
शुभार्थस्य धर्मादेरागमः प्राप्तिर्भवति
स्वातिकेत्या तो शुभेशोभने भोज्यमाह
रे भवति द्विदैवते विशाखायां जनप्रियो
जनानां वल्लभो भवति मैत्रेधृतिश्चेति
मित्रमैत्रे तथायां मृग[illegible]तः पुन क्षिपेत् मै
त्रदेवेज्येष्ठायामंबरस्य वस्त्रस्य हत्या
विनाशो भवति नैर्ऋते मूले जलेक्लि
तिवस्त्रं जलमध्ये भवति यातीत्यर्थः ज
लाधिदैवते पूर्वाषाढायां महमनभोज

नेभवति वैश्वदेवे श्रवणे नेत्ररोगनावद
श्चोऽत्ता वासवेधनिष्ठायां धान्यानाल
[illegible]भोवो विद्वांजानते वारुणे शतभिष
जे महदतीव भयं विषकृते विषोत्थे भ
वति भद्रपदासु पूर्वभद्रपदासु सलि
लोत्थं जलोत्पन्नं भयं भवति महावतः उ
त्तरभद्रपदायां सलिलश्च[illegible]लाभो भवा
ति पौष्णे रेवत्यां रत्नयुक्तं वस्त्रं योगकौ
शयन्ति प्रवदन्ति मुनयः वस्त्रेणाप
लावीत्याह योभिनवांबरमिच्छति भो
क्तुं यः पुरुषोनवांबरमभिनववस्त्रं भोक्तु
मिच्छति अथ सर्वनक्षत्राणां कर्मयोग्य
तामाह ॥ भोक्तुं नवांबरं शस्तमृतेपि
गुणवर्जिते विवाहे राजसंमाने ब्राह्मणा
नां च संमते ॥ विवाहे पाणिग्रहणका
ले राजसंमाने नृपपूजायां ब्राह्मणानां च
संमते द्विजवचनेनेत्यर्थः एतेषु कालेषु
गुणवर्जिते अपि नक्षत्रे नवाम्बर
माभिनववस्त्रं भोक्तुमुपभोक्तुं शस्तं प्रश
स्तमिति अथ नववस्त्रादीनां देवत्वप्रवि
भागेन शुभफलमाह ॥ वस्त्रस्य को
णेषु वसन्ति देवा नराश्च पाशान्तदशान्त
मध्ये शेषास्त्रयश्चात्र निशाचरांशास्तथै
व शय्यासनपादुकासु ॥ वस्त्रस्योव

स्यकोष्ठकनवकविभागेन प्रविभक्तस्यको
ष्ठेषु वंशेषु देवास्सन्ति वंशस्यम
ध्ये पार्श्वान्तास्त्रयः दशान्ताः पार्श्वान्तमध्य
भागे दशान्तमध्यभागे वंशमरा देवविशेषाः
वंशान्तिशेषाल्पयः कोष्ठकमध्यवर्तिनोग्रा
ह्मिन्वहेतिशाव्रंशः तालसमभागः नके
वलेवंशस्यायं प्रविभागो यावत्कुष्यामा
लवणेन्द्रास्तेयाइकाम्यवेति वंशस्याये
कलाग्रंपर्याप्ते तथासतेपादकामस्या।
सनस्यहृदवशान्मलाग्रकल्पनायाङ्को
पान्तस्यपावस्मलाग्रनकोष्ठकविभक्तस्य
वंशस्यनामः तथावर्गः वंशमन्तर
लोभेन्तप्रागदग्रेनवथाभजेत् त्रिधारश्म
न्तेपार्श्वान्ते त्रिधामध्येपृथक्पृथक् चन
षुकोणेषुस्त्रयः पार्श्वान्तेमध्यमेनवाः
चतुर्थेचदशान्तेचमध्येमध्यभागे स्थिताः
तानुसोवृत्तिवर्जवव हारेदिग्दष्येविधि
विति प्रयोजनमाह लिप्तमधोगामय
कर्दमाद्येलिप्तेप्रदिग्ध्येस्फुटितेचविद्यात्
पृष्ठेनवेत्यात्मत्वेवंशेजेपापेषमेवाधिक
मन्नवीये ॥ वंशमनुष्यास्कजलेनगोम
येनकर्दमेनवालिप्ते आदिग्धंहलायेन
केनचिद्वर्णकेनलिप्ते तथास्फुटितेप्रक
ल्पितेप्रदग्धेग्निनास्फुटेस्फुटितेचविद्यात्

गीयात पायमग्र्यभेफलेश्यभेवानववा
हिकेपुस्तद्दृष्यविषुर्णीमध्यमेत्यभेकेपीले
स्यतरेषषुरुके तथैवशय्यासनपादका
स्थिति तथाप्युत्तरीयवस्त्रेथिकलवेषयुभा
शुभंफलंभवति अधुनाविशेषमाह
स्रोतमोषेपुष्पवास्त्यमृतुपुञ्जवनेजम्बू
मनुष्यभागे भागेस्तवाणामथ्यभागदृष्टि
प्रान्तेषुसर्वंशवदन्तिनिष्टम् ॥ राक्षसो
शेषुराक्षसभागेशुभपोषुछेदादिघ्यंतेषु
स्वामिनोरुक्शथवामृत्युर्भवति मनुष्यभा
गेशुभेछेदादिकेष्टेष्टुजन्मयुवजन्मनोगः
कान्तिश्चभवति अमराणांदेवानांभागेषु
भेछेदादिकेदृष्टेभोगवृद्धिर्भवति सर्वत्र
सर्वभागेषुप्रान्तेषुनिष्टमशुभंवदन्तिकथ
यन्तिमुनयः अन्यदप्याह ॥ कंकप्लवोलू
ककपोतकाकक्रव्यादगोमायुखरोष्ट्रसर्पाः
छेदाकृतिदैवभागगापिचलोभयंकुतुम।
भेकवेति ॥ कंकः प्लवः उलूकः कपोतः
काकः क्रव्यादास्तोत्साश्रिताः एतेसर्वएव
पक्षिविशेषाः गोमायुश्शृगालः खराः
दैमः उष्ट्राः करभाः सर्पाः उरगाः एतेस्तदृषा
छेदस्याकृतिदैवतभागगापिचभागामा
मापि क्षतानवाणांमृत्युसमंभवत्यत्वंप
भयंभवति अन्यदप्याह छत्रध्वजेत्य।

ॐबा
वटी
५३५

535

स्तिकवर्धमानश्रीवत्सकस्माभ्युजेनागम
ये: छेदाकृतिनैतत्नभागगापिपुंसांवि
धत्तेनविरोलक्ष्मीं ॥ छत्रमानपञ्च
भुजःप्रसिद्धा स्वस्तिकचिह्नविशेषः वर्ध
मानमपिचिह्नविशेषके पर्यङ्कादपिवा
स्तवीनदाकारवच्छ्रीवत्सोविल्वः ऊँभा
वटः श्रेवुजेपयं तोरणप्रसिद्धं आदिश
ब्दात् स्वङ्गकुण्डलमेणावगजतुरगाः प
ब्रोमरश्रीछेराकृतिःश्रियेवधत्तेददाति
अपिशब्दात्तरतरभागगतानीवशुभफ
लाभवतीति अत्रपराशरमुनिनाविशेष
नरुक्तं तथाच अथातःशुभफलमुप
वक्ष्यामः तत्रविंशतिच्छेदाःतेषांसम
पूजिताविगर्हिताःशेषाभवन्ति अंकुश
दिक्षुतदेशेप्रभन्तितेनपानबीलाभेविधं
त मदेशिन्यालीवसलाभमप्यमयाव
धवंधने अनामिकयामानमरणसप्त
वजनेवकनिष्ठकयापितमरणंत्रातक्षों
नमानःवीलाभेमेरालिङ्गलेव्याधिभयं
वङ्गायांवेमनस्यंग्रीवायांशिवच्छेदनेस्य
तावशेषानपानप्राप्तिकर्णिकसकलभ
त्वोमेधिच्छेदभयेव सवलेकलहमस्य
कग्रहांत्र पार्श्विवत्रेणमनेपार्श्वस्याने
वाहनागमने वङ्कपदपङ्क्छेदावमतो

णामहड्डारविनाशेविघात मध्यविशु
लमर्थागमे अन्नस्थानस्पलाभेपरमर्थ
शोकागमेपार्श्वयोः पार्श्वयोःमवेलापा
नान्तपभत्तणेमवणविद्वायसाभवपि
धानवासफलसामग्र्युपभक्त्यामध्यम
म ॥ शुभाशुभेविनिर्देश्यंजीर्णानन
भवेत्फलं गुरुहड्डिनाशायस्थानसेगमे
वतान शुभशुभाभ्यांवर्णानांतस्मादोषाय्यम
ज्ञातइति उत्पानछेदलक्षणं अथवासमा
शुभाशुभेषुनमूलवक्त्रांमस्मान्नेधितमा
जनरुधिरोमयरूपतावालब्धावकीट
गोजन्तभिर्दग्धभक्षणपाटनेचकाष्ठकाले
केस्तहोर्धावछिन्नाभवति तच्छिद्रानल
क्षणफलमुपदेक्ष्यामः तत्रप्राग्देशप्रान्ते
पाशानवेनवधायछेदिभजेतविवर्णसेशो
भुतेछत्रमात्फलतियमोर्थहानिरर्थाग
मोधनक्षयःस्त्रीविनाशः पुत्रपीडाइति
तमस्तकस्वपादीवव्याधियमनागमश्चेत्
छात्र नवमेधनागमनमर्थागमके मेवि
इयम ऊँभारपर्णेनकलशकर्णशस्त्रमवि
कुरेखरुचकफलकग्रहतोरणच्छत्रमेव
लावसुपवेदेपद्मश्रीवत्सस्वस्तिक
मत्स्यवर्धमानतन्द्राकारेलवधमादिशु
लोध्यांगमनः ऊँदिशावःश्रीत्रपीडाभि

शेवा°
बटी°
५२८

विशेषेण गमन मनोरागपेक्ष मन मैश्वर्य
मभिषेकागमः प्रार्थितावन्ध्येनकेश
रत्नपर्यस्तचीपाश्चापंकलापीठिकाकारे
मेवणाम हिवद्रव्यानुगसद्भैः पश्चपु
रावनेश्वर्यावाप्तिर्यवाजकणोभगात्तल
वाटकादेः उदारप्रावल्हटेभविनाशाय
हर्षदर्शितगनागणादिवृत्तिः सहदेदादि
गापदः पश्चगपश्चिमः प्रश्चाणपश्चिमे
नेत्रोहातिभद्रस्यचोत्रवः पूर्वोत्रवस्थमथ
मस्सर्वसंपरास्यपि व विक्रापितेनत्यह
केविविधछेदेनकुलं विवर्जितत्तयस्थर्स
दनर्घायविनिर्दिशेत नेवधस्येयथाहेमा
न्मलेजीर्णेनचणते नचकेनपुनर्यामेन
स्वयेदत्यपादिते विलग्नाणामेन हवेद्र
यादिवहिजार्थेन जपहोमापवाप्तत
यानाप्नोतिकिल्विषम ॥ इतिश्रीमहो
त्पलविरचितायां संहिताविवृतौ वज्रच्छेद
नाणानाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ॐ नमस्सर्वा
य अथचामरलक्षणाख्याव्याख्यायते तत्रादा
वेव प्रयोजनप्रदर्शनार्थमाह ॥ देवैश्च
मर्यः किलवालहेतोः सृष्टाहिमक्ष्माधर
कन्दरेषु हिमवद्गिरिगुहागह्वरेषु चमर्यः प्राणि
विशेषाः सृष्टा उत्पादिताः तासां चमरी
णामापीतवर्णा वाला भवंति कृष्णाश्च भ

वन्त्यसिताः तथा लांगूलभवाः पुच्छोत्पन्
नाः सिताः श्वेतवर्णाश्च भवन्ति स्नेहो
श्चतासां गुणसंपदुक्ता विद्धाल्पमा
नि न शोभनानि तासां चमरीणामिय
गुणानां संपदुक्ता कथिता तद्यथा स्नेहः
स्निग्धता मृदुत्वमार्दवता बहुलता
प्रभूतवालता वैमल्यं निर्मलता पश्च
रत्नप्रभश्च अल्पास्थिनिबन्धनत्वं निबं
धनमस्मिन्निति निबन्धने यस्यास्थिवल्ली
स्वल्पग्राहस्याल्पत्वं शौक्ल्यं शुक्लताच
यानि च विद्धानि निबद्धानस्य विद्धानी
ति च विद्धानि वेधास्फोटनेवा तेषामि
द्धत्वम अल्पानिहूस्वानि लघूनि विच्छि
न्नानि तानि शोभनानि प्रशस्तानीति
अथ चमरदण्डलक्षणमाह अध्यर्धहस्त
लप्रमितोस्य दंडो हस्तोथवा वितस्तिसमोथ
वान्यः काष्ठात्मजः काञ्चनरूप्यगुप्तो वक्ते
अस्थैश्चाभितोयथाकाम ॥ अस्यचाम
रस्याध्यर्धहस्तप्रमितः सार्धहस्तेन दो
दण्डः कार्यः हस्तोथवा हस्तप्रमाणः
अथवारत्निसमः कार्यः अरत्निः कृतमु
ष्टिहस्तः कनिष्ठसमः केचित सर्वदंडः
काष्ठात्मभात्मप्राप्तस्थानाद्युत्पन्नाः कार्याः
किंभूताः काञ्चनरूप्यगुप्तात् कांचनेन

आपीतवर्णाश्च भवंति तासां कृष्णाश्च लांगूलभवाः सिताश्च ॥ १ ॥ स्ने
हो मृदुत्वं बहुवालता च वैशद्यमल्पास्थित बंधनत्वं शौक्ल्यं च
तासां गुणसंपदुक्ता विद्धान्यपुच्छानि न शोभनानि ॥ २ ॥

भै॰ वा॰ टी॰
५३२
531

स्ववर्णेन रूप्येन रजतेन वा ताम्रादाद्यादि
तान ये लेस्थमांतिविशेषैर्विविधैर्नानाव
र्णैश्च सहितान शान्तान्वयमांहिताय
भवति ॥ अथ वर्णक्रमेण दण्डल
क्षणमाह यज्ञानपत्राकृष्णवेणवाप
विनाशनकनोध नवा मवाणे तापीतते
धीमद्रक्तस्ववर्णावर्णक्रमेणे वहिताय
दाताः ॥ यष्टीमसिद्धानित्याकाले
प्रहलादयते श्रातपत्रेच्छत्रे शृंगपाः
प्रसिद्धा गजदमनाया पयुज्यते वेत्रदंडः
प्रसिद्ध एव चापधनः वितानकनेक
मितिलोके प्रसिद्ध उत्तमाश्चध्वज
चिह्नं चामरवालव्यजने एतेषां दण्ड
वर्णक्रमेण व्याधीनेत्री मधुरक्तस्ववर्ण
हिताय भवति चेतन तयथा ब्राह्म
णानां शूद्रादीनां दण्डव्यापीतवर्णा पी
त लोहिता यप्रशस्ताः एवं तेषां वर्णापीत
लोहिताः क्षत्रियाणां मधुवर्णाई वैश्या
नां वैश्यानां क्षत्रियाणां लोहितः वै॰
श्यानां पीतवर्णाश्च शूद्राणां मलिनप्रभाः
द्राः प्रभप्रदोतेयायष्टिर्वाषोडशादि
षु अथ दण्डादेस्समपर्वणां फलमाह
मातंगजलधनतयावहारे… द्वारवृजन
नाशपर्वभिः द्यादिभिर्द्विक विवर्धिते

क्रमाद्द्वादशान्तविवर्तेस्समैः फलम् ॥
एतैर्दण्डद्यादिभिः पर्वभिर्द्विक विवर्धितैः
द्वाभ्यां द्वाभ्यामधिकैस्समैस्समस्समैः
द्वादशान्तविवर्ते द्वादशान्तविरमेयेषां
तैः फलानि क्रमेण मातस्यपरेतितयथा
द्वाभ्यां पर्वभ्यां दण्डाद्योयुक्तो मातलया
वहः ननन्यातः तुयं कुर्वन्ति मानम
णाभिस्वर्थः चतुर्भिर्भूमिलयं षड्भिर्ध
नलयं अष्टभिः जलनयं दशभिर्वायज
ननः रोगप्रदः द्वादशभिर्मृत्युजननेम
नप्रदः ॥ अथैतेषामेव त्र्यादि युग्मे
षु द्विक विवर्धितेषु फलमाह ॥ यात्रा
प्रसिद्धिर्द्विषतां विनाशो लाभः प्रभूतो व
सुधागमश्च वृद्धिः पशूनामभिवाञ्छिता
सिद्ध्यादि युग्मेषु नदीश्वराणाम ॥
नदीश्वराणां दण्डादीनां त्र्यादि
षु युग्मेषु सर्वसहितक विवर्धितेषु मा
निफलानि भवन्ति तयथा त्र्याद
षु त्रिभिर्यात्रायां प्रसिद्धिर्विजयो भवति
पंचभिर्द्विषतां शत्रूणां विनाशः सप्त
भिः प्रभूतो बहुलो लाभो लब्धः नवभिः
वसुधागमो भूलाभः एकादशभिः प
शूनां वृद्धिः त्रयोदशभिर
भिवाञ्छितस्याभीष्टस्य प्राप्तिर्लाभो भवति

देवा॰
टी॰
५६८

हाटघ्राभ्यःयतः समविषमाणामश्चभाण
ममावैफलेनविशेषफलम् ॥ इतिभट्टो
त्पलविरचितायांसंहिताविवृतौ चामरल
क्षणंनामैकसप्ततितमोऽध्यायः ॥ अथ
मस्त्वांय अथच्छत्रलक्षणंव्याख्यायते ॥
निर्वितनहंसपक्षकृकवाकुःमयूरसारसा
नां दौकूलेननवेनतु समन्तानसृष्टादि
तेषुच्छत्रम् ॥ नृपाणांछत्रं निर्वितं प्रलेव
मालामिकलस्फटिकमूलं षड्दण्डश्चड
हेमेनवपर्वनीतदण्डं ॥ दण्डार्ध
विस्तरेनतत्समावृतेरत्नभूषितमपरं
नृपतेःस्यादातपत्रंकल्याणपरं विजयदेव
निर्वितमिति नृपतेराजलदातपत्रं छ
त्रमेवविधंकल्याणपरं श्रेयस्करंविजय
देवभवति विमयेदराति कीदृशोनि
वितंहंसपक्षैः हंसःपक्षीनतस्य पक्ष
तैःमदनकहेनिर्वितैःरचितैः कृकवाकुः
कुक्कुटः मयूरसारसौप्रसिद्धौ कृकवा
कुमयूरसारसानांवा पक्षैर्निर्वितैः दौ
कूलेनपेवनपट्टविशेषेणनवेनाहतेन
समन्ततः समन्तात्स्थादितमाच्छादितं
मुक्ताफलैःरचितैर्नवर्णैः मुक्ताफ
लैर्मुक्तामणिभिःरुपचितमेमुक्ताप्रलंबा
भिःलंबमानाभिर्मुक्ताफलाभिरावलम्ब

मन्तोपुक्तं स्फटिकमूलेमूलेस्फटिकोप
लोयस्य एकदण्डषड्हस्तप्रमाणहेमश्च
हेमवर्णेनाच्छादितेनभवति यद्वैभिर्नी
त्तमभिर्वोयुक्तं एकदेडभिर्नैर्नेनताप
याति यथैकहस्तोङ्ग्रवेदेडाःकार्यानतामी
यैः त्वण्डवंडैःकार्येइत्यर्थः तस्यदण्डा
र्धविस्तरेनकार्यं दण्डषड्हस्तेनत्र्यर्धविस्त
तेहस्तत्रयंविस्तीर्णंविष्कम्भप्रमाणेन
तदित्यर्थः समावृतंसमन्तादावृतंस्नि
ह्लेघ्यरितियावत् रत्नैर्मणिभिर्भूषित
मलंकृतं उदग्रेउद्यवंश्रेष्ठमिति ॥ न
घ्यावगर्थाः हेमकुरपत्तश्चमयूरवस्राव
मेखला निर्वितेपट्टैस्तच्छन्नेषड्ढ्रोलृश्म
लार्वितं छत्रंस्फटिकमूलं यन्नरदण्डं
मस्कार्यं कार्यहेमसंछन्नं नवपर्वनता
निवितं हस्तत्रितयविस्तीर्णं रत्नमालाभि
र्भूषितं तदातपत्रंनृपतेःकल्याणविजया
वहं अयथयुवराजनृपतिपत्नीसेनाप
तिदंडनायकानांछत्रलक्षणमाह ॥
युवराजनृपतिपत्नीसेनापतिदंडना
यकानांवदंडोर्धपंचहस्ताकार्यःअर्ध
पंचमोहस्तोयस्यतत् हस्तव्रयंसा
र्धमित्यर्थः समपंचवृतार्धविस्तरःस
मानापंचानांसर्वेषांतोविस्तारेयस्य ह

ऊँवा
वाटी
५३५
539

लहर्यमार्थविस्तीर्णमित्यर्थः ॥ अन्येषां
राजपुरुषाणां छत्रलक्षणमाह ॥ अ
न्येषामुत्तमप्रसादपट्टैर्विभूषितशिर
स्कं आलोवितवत्तमाले छत्रं कार्यं नमाय
रम ॥ अन्येषां पुरराजादिवर्जितानां
माण्डलमण्डपदनिवितम्लछत्रमातप
निवारणछत्रे प्रसादपट्टैः पट्टलक्षणो
नैर्विभूषितमलंकृतेशिरायास्मिन छ
त्रे नत्रथाभूतमेवालेख्यमानावन्नमा
लायतनत ॥ अथ राजपुरुषवर्जिता
नामन्येषां नराणां ब्राह्मणानां वल्ली वल
लक्षणमाह ॥ अन्येषां नराणां शीता
तपवारणोवलत्रं समरत्नदेरुछत्रे
वे कार्यं तु विप्राणाम ॥ अन्येषामामा
न्यनराणां पुरुषाणां शीतातपवारणं
शीतमातपं यद्वारयति वन्ति तच्छ
त्रे वलत्रस्रोवस्रकोणां कार्यं विप्राणांब्रा
ह्मणानां समवृत्तं समन्तपरिवर्तुलं वृ
त्तं छत्रं कार्यमिति ॥ इति श्रीभट्टो
त्पलविरचितायां संहिताविवृतौ छत्र
लक्षणं नाम द्विसप्ततितमोध्यायः ॥
ऊँ नमस्सूर्याय ॥ अथ स्त्रीप्रशंसा ॥
जयेद्धरित्र्याः पुरमेव सारः पुरे गृहं सद्मनि
चैकदेशः तत्रापि शय्या शयने वराङ्गी

रत्नोज्ज्वला राज्यसुखस्य सारः ॥ धरित्र्याः
भूम्याः जये विजये सति पुरमेव सारः स
मस्तां वसुधां जित्वा ततः पुरमात्रे सारः
तस्य पुरे गृहं वेश्म एकमेव सारः तस्मि
न्सद्मनि गृहे च एकदेशः कश्चित्सारः अ
ल्पः तत्रापि तस्मिन्नपि गृहैकदेशे शय्या
शयने सारः तस्मिन्शयने स्त्री प्रधा
नयुवतिः सा च रत्नोज्ज्वला मणिकानक
भूषिता एतन्मात्रे राज्यसुखस्य सार इ
ति अन्तस्त्वं समासार इत्यर्थः ॥ अथ
स्त्रीप्रशंसार्थमाह ॥ रत्नानि विभूष
यन्ति योषा भूष्यन्ते वनिता न रत्नका
न्त्या चेतो वनिता हरन्त्यरत्ना नो रत्नानि
विनाङ्गनाङ्गसङ्गात् रत्नानीत्येतत्सम्पद
योषाः स्त्रियो रत्नानि विभूषयन्ति शोभा
यन्ते वनिताः स्त्रियः पुनर्न रत्नकान्त्या
मणिदीप्त्या भूष्यन्ते यतो वनिताः अरत्ना
रत्नवर्जिताः चेतो मनो हरन्ति रत्नानि
पुनरङ्गसङ्गं विना चेतो न हरन्ति याः
स्त्रियअङ्गनाः स्त्रियानि तावांश्चित्तहराणि
भवन्तीति अन्यदप्याह आकारं विनि
गूहतां रिपुबलं जेतुं समुत्तिष्ठतां तन्त्रं चिन्त
यतां कृताकृतशतव्यापारशाखाकुलं
मन्त्रिप्रोक्तनिषेवतां क्षितिभुजामाशङ्कि

बो॰ वा॰
टी॰
५८०

नां सर्वतो दुःखाम्भोनिधिवर्त्तिनां सत्त्व
लवः कान्तासमालिङ्गनम ॥ द्वितीय
मुत्सवजातो दुःखाम्भोनिधिवर्त्तिनां सत्त्व
समुदयपतितानां कान्तासमालिङ्गने
वलभापरिपूजनेनापलेशः कीदृशानां
वालां आकारविनिग्रहतां अन्तश्चेतसि
कोमले भयहर्षादिरूपो यो विजल्पनं
स्याद्भूतमाकारविनिग्रहतोऽमाप्रच्छादयतां
तथा विप्रलम्भशृङ्गारलेशेन सम्भाविते
समुल्लिखिताऽप्ययत्नं कुर्वतां तेषां विनयतां
ध्यायतां कीदृशानां तेन कृतानां कृतशय्यावा
पारभ्रशालाकुशलं व्यापाराणां कर्माणीय
पालाविकारः कृतान्वाकृतान्वकृतानां कृ
तः कृतकृतानां प्रशान्तशोव्यापारकर्मा
णीतवशानां नाभिः कुलेच्चामे कि
लवायकत्वे प्रानवानाकुलेभवति मे
विप्रोक्तानिवधवते मे विभिन्नविधेयो
लोकाधिनेनीतिशास्त्रविहितेनियमस
दनुषविनोतज्ञवर्तमे त्रिमनामनुसार
ना व्यवहरतां सर्वेतां सर्वस्माद्प्रमादप्र
णोक्षीतानां शोकमालानां दुःखाम्भो
निधिवर्त्तिनां कान्तासमालिङ्गने सत्त्व
लवः इति अप्रमादप्राह यतो हे हे
सत्तेमपि तृणोद्धारजनने यत्नेभ्यो न्यते

वा विदपि कृतं लोकपातिना तदर्थाय
मोर्थी सततं विषयसौख्यानि वनितो एहे
महत्सौमान्यासततमबलामानुविषयेः ॥
लोकपतिना प्रजापतिना सौख्योपायाधि
याः अप्रमादपरे हितो येन कविदपि वन्ने
कृतं केवलमेव सौवर्णमित्यर्थः सौव
र्णकीदृशं अश्रुतेनामसमात्रेणा अश्रुतमप्या
ह्लादकं स्पृष्टमेवलोकितेनं दृष्टमव्ययवे
करेऽनस्मृते चिन्तितमपि नृणां प्रसा
दाह्लादजनने सुवेक्षी आह्लादकं ताती
त्यर्थः तदर्थधर्माथौ धर्मश्चार्थश्चा
तदर्थं क्रियते ततस्तस्याल्पकाशान्ति
नविषयसौख्यानि भवन्ति सततः स्त्र
याः विषयसौख्यानीन्द्रियसौख्यानि च भ
वन्ति अबलाः स्त्रियः यद्देव सततं लक्ष्म्यः
स्त्रियः अतो मानविभवैः मानेन पूज
या विभवैर्वित्तप्रदेशेण पतेन बहु विधेसन
ते सर्वकाले मान्याः पूज्याः ॥ अप्रमद
प्राह ॥ ये [illegible]नानां प्रवदन्ति दाघान
दे[illegible]मार्गेणा गुणान्विहाय तेऽर्जनी
मे मत्तमोविनर्कसद्वाववाक्यानि तेना
नितेषाम ॥ येन [illegible]मतनोक्षीणत
गुणान्विहाय गुणान्वियमाणानां न।
मानि सेभ ववाक्यानि परमार्थ वचो मिति

मेना॰
नाटी॰
५४८
541

भवति अन्यदप्याह प्रभवन्ति मनुष्येकान
देवतानादेवोस्त्रियोनाचरितामनुष्यैः या
दृशैरपि प्रमदानिरस्यागुणाधिकामन
नापि चोक्तम् ॥ अङ्गनानां स्त्रीणां कान
देदोषालिका प्रधानेव शोविद्यते यस्मा
दाचैव मनुष्यः पुरुषैर्नाचरितोनानुष्ठितः
एतन्नान्यपरमार्थं भवन्तोविरक्ता अपितु
न कथयत यतोसौ दोषः परदारागमना
दिकः प्रथमपुरुषैराचरितः यस्मात्तामि
स्तेषां सकाशाच्छिक्षितः पुंभिर्मनुष्यैर्दो
षेन दृष्टेन तु निवृत्तया प्रमदाः स्त्रियोति
चलाचरितोमार्गोतिमाः यतस्ताः स्त्रियः
पुरुषाणां सकाशाद्गुणाधिकाः अस्मिन्न
र्थे मनुना धर्मशास्त्रकर्त्रा तामेवमाथाने
वोक्तं कथितम् तदाह सोमस्तासां शुदे
शौचं गन्धर्वाश्शिक्षितां गिरम् अग्निश्च सर्वभ
क्षित्वं तस्मान्निष्कल्मषाः स्त्रियः तासां स्त्रीणां
सोमश्चन्द्रमाः शौचं शुद्धिं ददत् यच्छत् गन्धा
र्वयो नरः शिक्षितां शोभनां गिरं वाणीं
विवाहे ददत् अग्निः पावनः सर्वभक्षित्वं
सर्वाभिमतं ददत् तस्माद्धेतोः स्त्रियो निष्क
ल्मषास्तु वर्णानुसारं सर्ववर्णानि सोपि भ
वन्ती निर्दोषाः अत्र प्रमाणान्तरमाह ब्राह्म
णाः पादतो मेध्यागावो मेध्यास्तु पृष्ठतः अ

जाश्वाश्च मुखतो मेध्याः स्त्रियो मेध्यास्तु सर्वतः
ब्राह्मणा द्विजाः पादतो मेध्याः पादाभ्यां प
ज्याः पवित्रा गावः सुरभीयाः पृष्ठतो भागा
न्मेध्याः अजाश्छागाः अश्वास्तुरगाः मुख
दन्तायुक्तमुखतोवक्त्रान्मुखान्मेध्याः स्त्रियो
योषितः सर्वतः सर्वाङ्गेषु मेध्याः पवित्रा इ
ति एतदप्याह्मानत ॥ स्त्रियः पवित्रमतु
लं नैता दुष्यन्ति कर्हिचित् मासि मासि रजो
ह्यासां दुष्कृतान्यपकर्षति ॥ स्त्रियो योषि
तः अतुलमसमं परं पावनानां पवित्रं ए
ता स्त्रियो न कर्हिचित् कदाचित् दुष्यन्ति
दुष्टतां यान्ति आसां स्त्रीणां मासि मासि प्र
तिमासं रजो रजःसमुद्भवं दुष्कृतानि दुष्क
र्माणि अपकर्षति विनाशयति अन्यद
प्याह जामयो यानि गेहानि शपन्त्यप्रति
पूजिताः तानि कृत्याहतानीव विनश्यन्ति
समन्ततः ॥ जामिन्यो भर्तृभगिन्यः कु
लस्त्रियश्च ताश्चाप्रतिपूजिता असंमानिताः
यानि गेहानि वेश्मानि शपन्ति शापं ददति
क्रोधान्तेतानि कृत्याहतानि विनाशितानी
व तथा तथा समन्ततः विनश्यन्ति नाशयन्ति
अन्यदप्याह जायायास्तद्धि जायात्वं यदस्यां जा
यते पुनः स्त्रीकेताक्षाणि हेकतद्धि स्त्रियानिदाङ
वैतावाङ्कृतः पुत्रं ॥ जायाभार्या तज्जायो

गोवा॰
टी॰
५४२
542

जायो भवति तस्यां जायन्ते पुत्रा इति स्मृ
तिः तानि स्त्रीकृतसंभवः श्रेयसे स्मात्
भवासि हृदयादपि जायसे आत्मा वै पुत्र
नामासि स जीव शरदः शतमिति श्रुतिः
आत्मरूपेणात्मन एवोत्पत्तिः जायायाम्
इवेति तानि स्त्रीमाता वा भवेत् तयोस्सर्व
था स्त्रीकृतसंभव[illegible]तिः हेकन्त्राश्रति
दुर्लभानां नामसंग्रहेण तयोर्जायाजनित्वोनि
त्वादृत्वा ऊर्ध्वं तानेव पुत्राकेऽज्ञतः कस्मा
त्पुंसः श्रेयो भवति अन्यदप्याह दम्प
त्योर्व्युत्क्रमे दोषस्समः शास्त्रे प्रदर्शितः न
तान तमवेक्षन्ते तेनात्र वरमङ्गनाः ॥
दम्पत्योर्जायापत्योर्व्युत्क्रमे स व्युत्क्रमो
नियमः न स्वपरस्त्रीगमने स्त्रियः पुरु
षगमने व्युत्क्रमः तस्मिन्यो दोषो उद्धृता
स शास्त्रे धर्मशास्त्रादौ समस्तुल्यः प्रदर्शि
तोऽज्ञाः यथा नहीदृशमनायुष्यं यथा
न्यस्त्रीनिषेवणमित्यादि सामान्यमुभयो
रभिनवाः पुनर्गते दोषे परस्त्रीगमना
दिके न समवेक्षन्ते नत्विवाश्रयन्ति स्त्रि
यः पुनरवेक्षन्ते तेन कारणेनात्रास्मि
न्निर्धार्यमाणाः स्त्रियो वरं श्रेष्ठं प्रधाना
इत्यर्थः अथ दारातिक्रमणे प्रायश्चित्त
माह ॥ बहिर्लोम्ना तु षण्मासान्वेष्टितः

खरचर्मणा दारातिक्रमणो भिन्नो देहीत्य
न्नाविशुध्यति ॥ दारामतिक्रमणे दाराति
क्रमणे अन्यस्त्रीनिषेवणे तस्मिन्दाराति
क्रमणे बहिर्लोम्ना खरचर्मणा गर्दभत्वचा
बहिर्लोम्ना बाह्यलोमानि कृत्वा यस्मिंस्ते
न षण्मासान्वेष्टितः प्रावृतशरीरः प्र
तिरहे भिक्षो देहि भिक्षामेव प्रयच्छेत्युक्त्वा
संभाषमाणो विशुध्यति शुद्धिमायाति ॥
अन्यदपि स्त्रीप्रशंसार्थमाह ॥ न शते
नापि वर्षाणामपैति मदनाशयः तत्र
प्राप्त्या निवर्तन्ते नरा धैर्येण योषितः ॥
मदनः कामस्तस्मिन्निति मदनाशयः
मदनाशयः कामवासना मैथुनाभिलाषः
पुरुषाणां शतेनापि वर्षाणामत्यन्तं नापै
ति हृदयान्नापसर्पति यया स्त्रिया सह सं
योगः पूर्वमासीत्तया सह संप्राप्ते यदि न
भवति तदा पुरुषाणां वर्षशतेनापि म
दनाशयो नापैति किन्तु तस्मिन्का
ले पभोगविषये नराः पुरुषा अप्राप्ताय
मर्थे न निवर्तन्ते निवृत्तिं कुर्वन्ति योषि
तः स्त्रियः पुनर्धैर्येण दृढत्वेन निवर्तन्ते
अनेन स्त्रीणामभिलाषशीलता प्राधान्य
प्रदर्शितं भवति अन्यदप्याह अहो
धार्ष्ट्यमसाध्वीनां निन्दन्ति मनुजाः स्त्रियः

नैषा॰
टी॰
५८१

मल्लतामिवचैरेति जल्पतो भावतो नयाः श्र
साधुतो दुर्जनानां अनवाश्रयपापाः स्त्रियः
योषितः निंदतो जल्पतोकुर्वतो अहोधर्मस्य म
हिमानिता महोश्चर्यं यार्थेतिलेजता
श्रवणाद्दृष्टेयथाश्रीवाणांनलरागान्मूर्ह्णंते
दोषंकुर्वतो यस्यैवमुक्तमस्ति तेनैवपला
यमानस्यातिकचैवेतिजल्पतो भावतोय
र्थतहदिति एवंधर्मेपाहोक्तेप्रशंसामु
पनयस्याधुनामुक्तलामाह ॥ पुरुषस्य
दुल्लभिकामिनीनोकुरुतेयानिरंतेनता
निपश्यात् लक्षमहातयोगनाभानामत
वगुरम्प्रविशान्तिसमाधिहृम ॥ पुरुषो
मनुष्यः कामिनीनां स्त्रीणां जनितकामानां
वेहतिजेनेवरकाले यानि च कृत्यानि चाटू
निप्रियवाणिकुरुते से भावेनेनालिंग
श्वादीवदेषिमापराधानोनाकरोतिदोर्जे
मान तेनैनाःस्त्रियःसमक्षातियागताप्र
लक्ष्णतान्महाक्ष्मपतीनवपुलापरिघज्य।
समजिह्वामग्निप्रविशन्ति मनुरूपकृत
स्यचा तेनैवमहात्मानमग्निनाल्पापाद
यन्तीत्यर्थः अत्यरयाह स्त्रीरत्नभोगो
स्तिनयस्ययस्य निरवेक्षापि वाम्मन्यवतोश्रवे
मो राज्यस्यतावोरानमेवनाश्वतम्यात
नोदीपनचारुशोषम ॥ यस्यनरस्यपुरु

षस्य स्त्रीरत्नभोगः स्त्रीएवरत्नंस्त्रीरत्नं तया
सह संभोग उपभोगयस्यास्ति विद्यते सः पु
रुषोनिस्वोपि निर्धनोपि सोप्यवनीश्व ।
रोसो अहमेवमन्येयथासोराजा केविलं
त्ववनीश्वरोसोऽतिपदस्ति यथासप्रति
तस्मिन्नेवकालेस्वराजा अपिप्रदृष्टस्मा
वनायामीश्वरस्यकागणनायस्मान्नाज्य
स्पैतावत्सारः श्रेष्ठम अग्नाने भोजनमेतत् ।
नास्त्रीस्त्रियः शोभमत्यहं धुधनादिकेतस्मा
नलस्पतस्माग्निरुहोपनेज्वलनेयथाका
ष्ठानिचयः यतस्मेनाग्निमधिकतरंप्रज्व
लति अन्यत्प्रशंसार्थमाह ॥ कामिनी
प्रथमयौवनान्विता मेदवल्लयमरुपीडित
स्तनी तन्वलीसमवलेय्यायातिस्मानि
धारभवने लिमेमति ॥ कामिनीपुरु
तमन्मथो नोवप्रथमयौवनान्वितामभि
नवयौवनोपेता मदमस्येवलक्ष्मणेगुर
मधुरेणाडितेनलंप्रानैवर्लेयन्तामती मे
दवल्लमरुपीडितास्तनः प्राकेरेगतितन
याकुर्वन् तन्वलीकुरुतस्तनानुद्दिय
मानकृशा एवंविधोस्त्रियोपितेसम
वलेन्द्रपविप्रज्ययातिर्भवति सवेयाट
फ्लोतेशायते साधारभवनेप्रजापतिरद
हे ब्रह्मलोकेनास्ति नविद्यत इति सेम्रांत

बुद्धिरेव महन्मयस्त्विति महत्वाङ्गेशेनतप
मात्रानेन यागादिनावाब्रह्मलोकसामान्य
तत्त्वं किमनुभूयत इत्येतदाह तत्रैवेम
निमिद्वारोसोसमान्यमायनसेव्यमेवना
त्. भूतधात्मभवनोलि किं सवेयइहस्त
मवलेव्यानवियम् ॥ तत्र तस्मिन्ना
द्यभवने ब्रह्मलोके देवैस्सुरैर्मुनिभिर्मह
र्षिभिस्सिद्धैर्विद्याधरैः किन्नरैर्यक्षैरनय
स्सपनगैः नृत्याचार्यैः नटनर्तकैर्त्रि
यवाद्यैः गंधर्वास्सरोभिमान्यानोपूज
नीयानो मानविनयेनपूजकानो सेव्यानो
सेवनीयानो वन्देवनाडुपास्यनान्यरतः
अन्यत्र तत्र मस्तीनद्भुनकथयत तत्रैव
कैस्तव्याश्राराधितामान्यामानयित भिः
पूज्यन्ते एतावानेव यद्दृष्टोनिर्जनेनत्र
ननमध्ये स्त्रियो विनेसुखलेशपरिज्ञ
नालिनसुखं विद्यते अपितु सर्वं ब्रह्म
लोकादभ्यधिकेतत्र विद्यते इतिपद्येने
नलोके गणना कार्येत्येतदाह ॥ आ
ब्रह्मकेटात्मदिनेति बड्बी प्रयोगेनज
गत्समस्ते कौतुकक्रीडायंतत्रैवतत्त्व
मीषोपि लोभान्कृमितो भुवनाः ॥ इदे
समस्तेनिरवशेषेजगति हिरण्यब्रह्मकीटा
न्ते ब्राह्मणपितामहात्प्रभृतिकीटान्ते

यावत् पुंस्त्रीप्रयोगेन स्त्रीपुरुषसंप्रयोगे
नाति वृद्धग्रथिते पुंस्त्रीप्रयोगमहत्पपनेना
स्यान्किं विहृत्पते अत्र जगति कान्त्रीडाका
लत्रा पुरुषमात्रस्यपत्र जगतीशोपिम
हादेवोपिभुवत्याः स्त्रियलोभसात्तुर्भव
त्वंगमिता ग्रामः अत्रपोरणिकीश्रुतिः
यथाति लोत्तमायाः प्रदक्षिणं क्रियमाण
याः अतिवलापेपितायाः उमायाः उ
त्कंठास्थितायाः क्रोधभयाद्भगवतात्तद्रूप
लावण्यालुपसेन तदवलोकनायचतु
र्मुखलिङ्गमुखवत्तद्रूपयस्पहामिति ॥ इति
श्रीमहेन्द्रमल्लविरचितायां संहितावितृतौ
अनङ्गरचितायां श्रीप्रभुंसानामविरमति
नमोध्यायः ॐनमस्सूर्याय ॥ अपरो
भाग्यकरणोव्याख्यायते ॥ तत्रादावेवत
भगोपुरुषंप्रतिविशेषमाह ॥ जात्येम
नोभवसुखंसुभगस्य सर्वं साभासमात्रम
पितस्यमनोवियोगात् चित्तेनभावयु
तिहृद्गतास्यएस्त्रीगर्भे बिभर्ति सहशो पु
रुषस्यतस्य ॥ सुभगस्यस्त्रीवल्लभस्य
पुरुषस्य सर्वं मनोभवसुखं कामजं सौख्यं
जात्येश्चेहे जात्यमुदिते सर्वं सर्वस्यानार्थे
यतः सुभगो पुरुषसंभोगे स्त्रीनिजहृदये
आलोनं अन्यत्र मनोनानयति पुत्रः स्त्रीचित्ते

ऊँवा·
वरी·
५४५

545

तस्योपविरज्यते इत्तरसङ्कर्मणस्यमनोवि
योगाच्छिन्नस्यात्मत्रगमनादृश्यसमात्रे
अन्तरेयमनुप्रविश्ययद्भुज्यते तदाभासमा
त्रं तजातंस्त्रीमनोवियोगात् अन्यगत
त्वान्मनसः यतोवदन्ति मनोहिमत्तोह
रत्यकर्मेति स्त्रीमनःसम्भोगप्रतिया
ति साचस्त्रीहृद्गतत्वात्समीपस्थाअपितं
पुरुषंविच्छिन्नेनमनसाभावयतिविन्दति
कामयते तस्यपुरुषस्यसहृशोनदोषः
तिगर्भविभर्त्तिधारयति पुरुषस्त्वात्म
नदोषात्पुनर्जायते इत्येतन्त्यायेनाहिः
तमाह ॥ भुक्ताकाले पादपस्यामल
ध्वंबीजवास्यानान्यतामेतिमहत. एवेता
त्माजायतेस्त्रीपुरुषयःकेचित्स्मिन्देहयो
गाद्विशेषः ॥ पादपस्यवृक्षस्यकाले
प्राप्तोभुक्ता उर्व्याभूम्यामुप्तेरोपितेयद्व
प्रथानामन्यतामेति अन्यत्वेनापयते त
स्मात्मात्मानिरोपितेयागाडेतोकश्चिदे
वेविविकभावोभवति अस्वदेवेबीजम
प्यते तद्वृक्षात्रस्यान्यत्वेपमहत्ययंकिंचि
द्भवतीत्येवमदेवप्राप्तकश्चिद्विशेषोभव
ति इत्यस्यस्यकथंकामनसम्भवतीत्य
वेतदाह ॥ आत्मासहेतिमनसामन
इन्द्रियेणमनार्थेनवेन्द्रियमितिक्रमएवदी

दः योगोयमेवमनसः किमनास्यमास्तिय
स्मिन्मनोव्रजतितत्रगतोयमात्मा ॥ आ
त्माकर्माणास्वरूपोमनसाविज्ञेनसंहेति
गच्छतिमनश्चेन्द्रियेणसहेति तत्र
न्द्रियाणिदशपंचबुद्धीन्द्रियाणि पंचकर्मेन्द्र
याणिश्रोत्रत्वक्चक्षुर्जिह्वानासिकाचेति
पंचबुद्धीन्द्रियाणिवाक्पाणिहस्तपादपायु
पति पंचकर्मेन्द्रियाणि उक्तंच पायूप
स्थहस्तपादवाक्चेवानतु पंचमी पंचकर्मे
न्द्रियाणिइहवैलक्षणानिन्यस्ततन्त्र श्रोत्रं
त्वक्चक्षुर्जिह्वासमनासिकाश्चपंच
बुद्धीन्द्रियाणिइमनःषष्ठानितानितत्र प
चमनः इन्द्रियेणसहेति इन्द्रियसार्थेवा
तीयार्थेनसहेतियोयस्येन्द्रियस्यविषय
स्तेनसहेत्यागच्छति क्रमएषशीघ्रत्वात्
सर्वक्रमः अयमर्थः आत्मामनसास
हसंयुज्यते मनश्चेन्द्रियमर्थेनअर्थेन्त
इत्यर्थः श्रोत्रादीनिबुद्धीन्द्रियाणि वागा
दीनिकर्मेन्द्रियाणिअर्थाःशब्दादयःपाद
स्पर्शरसरूपगन्धाः अनन्तरमेवमिन्द्रि
याविदितमर्थंमनआत्मनेनिवेदयति
आत्मार्थक्रियाकारितांतस्यसत्तामन
तात्मात्मसंददाति कर्मेन्द्रियाणपादानेना
गेवाविनियुङ्क्ते इत्यनेनप्रकारेणक्रमएष

जो.का.
टी.
५४६
546

प्रीत्रा:क्रमः प्रक्रियैषाअविलेविनायोगाः
मेवयः अयंववमननः नस्यकिंमन्यस्यस
न्ति अपितुसर्वत्रैवव्रजति यस्मिन्देशे
मनोव्रजतितत्रायमात्मागतः ॥ ए
तदेवविशेषयन्नाह आत्मायमात्मेति
गतोहृदयेतिसत्त्वेगुणेनवलेनमनसा
मननाभियोगात् योयंविचिन्तयति
यातिसततमननंयस्मादतःस्वभावमेव
गताभुवयाः ॥ अथमात्माकर्मात्मा
विरूपोजीवः आत्मापरमात्मेतिगतः
समवायोबोधरूपःस्थितः कर्मात्मना
वसेपमः कोहृदयेहृत्स्थाने तथाव
नाभेरूर्ध्ववितस्तिचक्रमाधलाङ्गुलेषुले
हृदयंतद्विजानीयाद्विश्वस्यायतनंमह
त् इति कीदृशमतिसद्भोत्पन्नात्प्र
माणः सवगांसोविषयीवत्स्ववलेन
स्थिरेणमनसाचिन्तनसततंवियोगा
दविच्छेदाभ्यासात् यःपुरुषोयंवात्मरू
पेविचिन्तयति चिन्तनभावयति सत
न्तैवयाति सएवप्रकृतोयस्सततन्म
यः यस्मादेवमतोस्माद्गतोयुवत्याःवि
यः अथपुरुषंप्रतिगताःआमास्ततन्त
भ्यासादिति अथस्वभावडर्भगस्यलक्ष
णमाह ॥ दाक्षिण्यमेकंस्वभस्यहेतुः

विपोषणंतद्विपरीतंचेष्टाः मंत्रौषध्याद्यैः
कुहकप्रयोगैर्भवन्तिदोषावहत्वात्पूर्व
दाक्षिण्यमात्रकल्पविलासाधनमेकमेव
स्वभगत्वहेतुर्वालभ्यकारणं स्त्रीणामा
नेत्रात्याद्दुर्लभःप्रमात्मभवति तद्विपरीत
चेष्टाविपर्ययात्माचरणमात्रकल्पविद्वेष
णादौर्भाग्यकरणं मंत्रौषध्याद्यैमंत्रैर्वा
शीकरणमंत्रैरौषधैईश्वविशेषैः आदि
ग्रहणाद्भोजनपानलिंगलेपानुलेपानैः
अनेकोपतापकैः कुहकप्रयोगैः विस्म
यान्पादकैर्वहवः प्रमत्तादोषाः शरीराप
द्रवाभवन्ति तस्मात्प्रैयान्भवति
तस्मादान्नुकल्पमेकमेवसौभाग्यकरणं
तान्यकुयोगादिकमिति ॥ अन्यदपि
सौभाग्यकरणंकारणमाह ॥ वाल
भ्यमायातिविहायमानंदौर्भाग्यमासाद
यत्यभिमानः क्लेशेणसंसाधयतेभिमा
नीकार्याण्यवश्यंनविहीयमानं ॥ मानं
गर्वविहायत्यक्त्वा पुरुषोजनस्यवाल्लभ्य
वल्लभत्वमायातिगच्छति अभिमानोहि
कारणवः दौर्भाग्यदुर्भगत्वमासादयति
प्रापयति यश्चाभिमानीयर्थिष्वासक्ति
क्लेशेनकार्याणिसंसाधयतइति ॥
अन्यदप्याह ॥ तेजोनतत्याज्यमाह

सर्वेवाक्येनवातिष्ठसमत्सर्पणीते कार्यस्य
वालालसेनहतायैतेनखिन्नेनविकत्थना
ये ॥ असमीक्षितानांकार्याणांकारणोत्पा
हसेतस्वभावस्याहसत्वेऽपिये यत्रवस्तुनि
साहसत्वेनत्रेजःपुंसांतेनभवति कदाचि
त्साफल्यंविनाशउत्पद्यते यश्चवाक्यमतिह
समनुकूल्येनदर्पक असत्प्रणीतमसत्क्रि
यैःप्रणीतमध्याते ततस्तेजनः येजनाःका
र्यस्यकरणीयस्यवस्तुनोन्तपरिसमाप्ति
मपिवाक्येनतिष्ठमानइता अनभिमाति
नस्तेजस्विनः भयविकत्थनावाचालानि
रर्थकमसदाकोप्रलपन्ति तेतेजस्विन
इति अन्यदप्याह यस्यार्थजन्यस्वभाव
मिच्छेद्गुणान्समर्थस्यवदेन्यदोषान् प्राप्नोति
दोषानसतोप्यनेकान्स्वस्यघोदोषकथां
करोति ॥ यः पुरुषः स्वार्थजन्यं सर्वजन
नानांस्वभावेनासम्यगिच्छेदभिलषेत्
सर्वस्यनिरवशेषस्यजनस्यपरोक्षम
समतेगुणान्कीर्तिवदेत्कुर्यात् यःपुनः
परस्यमेवेप्सितोदोषकथांकरोतिसपुरु
षः असतो दुर्जनानेकान्बहुप्रकारान्दो
षान्प्राप्नोतिलभते किलसज्जनःख्याति
फलोभवति दुर्जनःपुनर्दोषकेप्सायणो
भवतीति अन्यदप्याह सर्वोपकारानु

गतस्यलोकाः सर्वोपकारानुगतोऽनस्य
कृतोपकारो द्विषतोविपत्स्याकीर्तिरस्य
नन्नाशमेव ॥ सर्वेषामुपकारस्याऽनुग
तोनिरतःसर्वोपकारानुगतः तस्यसर्वो
पकारानुगतस्यनरस्यपुरुषस्यसर्वोनि
वशेषोलोकः उपकारानुगतोभवति
अत्युपकारंकरोति द्विषतोशत्रूणांविप
त्स्वापत्स्वपकारंनुपहानिंकृत्वा याकी
र्तिर्यशोभवति लोकेसाप्येनशुभेनरू
ऽपेणनभवति बहुनाशुभेनसंभवतीत्य
र्थः एवंसतासर्वोपकारःकर्तव्यइतिता
त्पर्यार्थः अन्यदुर्जनमप्याह ॥ तेजो
विनाग्निसन्तर्पितवृद्धिमाच्छाद्यमानोऽपि
गुणोऽभ्युपैति सकेवलंदुर्जनभावमेति
हेतुर्गुणान्वाक्रुतियःपरस्य ॥ दुर्जनैः
सज्जनस्यगुणः आच्छाद्यमानोऽपिहन्तुं
अभिलषणेनविवृद्धिमुपैति वृद्धिंप्राप्नोति
यथानलेनाच्छाद्यमानोऽग्निर्विवृद्धिंयाति
यःपरस्यगुणान्हन्तुंविनाशयितुंवाञ्छ
तीति सकेवलंदुर्जनभावंदौर्जन्यमेति
प्राप्नोति नतस्यार्थोगुणनाशोभवति तस्य
धिकत्वाद्गुणःप्रकाशत्वमायाति यथा
दिव्याग्निःकेवलंसेवनंजलानितस्यदहन्तीर
ति ॥ इतिश्रीभट्टोत्पलविरचितायांसे

कोका
राटी
५४८
548

हितविरुद्धो पदश्विन्नायां सो भागपकुर्वाणो
नाम सम्मतिं वेत्ति नमो ध्याय ॥ ॐ नम
स्सर्याय ॥ अथ कान्दर्पिके व्याख्या
यते तत्रादावेव प्रयोजनप्रदर्शनार्थ
माह ॥ रतेऽधिके स्त्रीपुरुषस्त्वशुक्रेन
पुंसके शोणितशुक्रसाम्ये यस्मादतः शु
क्रवृद्धिदानि निषेव्यत्वान्नरसायना
ति ॥ गर्भादानकाले स्त्रीपुरुषयोरत्रे
शोणिते अधिके सति गर्भे स्त्री भवति शुक्रे
वेन स्वाधिके पुरुषो गर्भो भवति शोणि
तस्य च तस्य शुक्रस्य चैव समत्वात्स्वले
नपुंसकं भवति यस्मादेवमतो माउे
तो: शुक्रविवृद्धिदानि येन समस्ते वर्धना
नि रसायनानि द्रव्यप्रयोगा निषेव्यानव्य
व्यवहाराणीति अथ कामस्य बंधन
यत्नमाह ॥ हर्म्ये हृष्टमङ्गनायां प्रथम
यः सोत्पलेन मधुमदालसा प्रिया वल्ल
कीस्वनकथावहः स्वजो वर्धयेत् मदनस्य
वागुरा ॥ हर्म्ये हृष्टेऽरहृष्टे उद्गता
च्छस्य मयश्चन्द्रकिरणाः सोत्पलेनीलो
त्पलसहिते मधुमये मद्यग्रहणमत्रप
लत्ताणार्थे पद्मकाधिकान्ये नइके आ
स्वादे वन्यदमिमतेपाने प्रियावल्ल
भामदालसा मद्यपानेनालसा तीवा व

ल्लकी वीणा मधुरकथायां की स्वकेयका
मसंकथा रहः एकान्ते निर्जने स्वस्त्वामि
निवेशश्च स्वग्मालादयश्च वर्गाः समूहो
मदनस्य कामस्य वागुरा बंधनरज्जुः
अन्यास्य बध्यत इति अथ शुक्रविवृ
द्धियोगमाह ॥ मार्दीकधात्रीमधु
पावनलोहचूर्णं पथ्याशिलाजतुविड
ङ्गघृतानि योज्यानि मेकानि विंशति
हानिजलान्वितो सो विंशतिकोऽपि वय
स्यवलेपूर्वेव ॥ मार्दीकधात्रीः पा
वनमालिके मधुमालिके द्वोदे पा
वनप्रसिद्ध लोहचूर्णं पथ्या हरीत
की शिलाजतुः प्रसिद्धा घृतमाज्य
एतानि घृतमालिकवर्गे स्वर्णानि सम
मात्राणि कार्याणि घृतमालिकाभ्यां
सममात्राभ्यामावधितु गुलिकाका
र्या एतानि योज्यान्युदयेत मेकानि
विंशतिरहानि सेहे केनवर्तनेन विंश
तिकैकविंशति: अहानि दिनानि प
ञ्चविंशतिदिनानीत्यर्थः येणात्मजग
न्वितो जराग्रस्तोऽपि अशीतिकोऽपशी
तिवर्षोऽपि प्रतिहतोऽपि तथाभूतोऽपि
बलोहितेयुक्तो वनकणाद्ववस्य यति
क्रीडयति अन्यदप्याह दीर्घस्तेय

ओवा॰
गटी॰
५४४
519

कपिकच्छूमूलंपिवेत्पयःक्षीप्रवलोभ्युपैति
माषान्पयःसर्पिषिवाविपक्वाःचटकासमा।
ण्डपयोनुपानात ॥ यःकामीकपि
कच्छूमूलेनगुमामूलेनहस्तीवेडस्यवा
थितेपिवेत्सक्षीप्रविरूयैतयमपाङ्क्तानां
नाभ्युपैतिनाशयति तौरमेवनिर्मथ्या
यद्भूतमस्यायतेनस्योद्धते पयस्सर्पि
षिपयोद्धतेमाषान्विपक्वान्कृत्वा चटका
समाण्डान्कृत्वा चटेराणांमाण्डान्युपया
त पयसःतीरस्यपानेकार्यतस्मात्पयो।
नुपानात्सक्षीप्रवलवंतामभ्युपैति अन्य
दप्याह विदारिकायाश्चरसेनचूर्णमुद्ग
मुद्गभाविनंगोधितेन हतेनद्रुग्धेनस
शर्करेणपिवेत्पयस्यप्रमदाःप्रभूताः ॥
विदारिकामूलमिडानस्याश्चूर्णंस्वरसेनेव
विदारिकारसेनेवमुद्गमुद्गःप्रतिदाण।
भावितेमेविते मुद्गमुद्गःशोधिते एतद्
ऽभवति स्वरसेनपुराव्यातिपालनेभाव
थितमायाति तेनभाविताशापेशोष
येत पुनःश्रष्टभावयित्वाशोषयेत ए
वंभूयोभूयस्स्वरसभावनाविनयर्थः तस्यत
तोवस्यप्रमदाःस्त्रियःप्रभूताःवहोभवो
ति मद्गुणेनतीरेणाश्रतेनक्वथितेन
सशर्करेणचूर्णंतामहितेनपिवेत ॥

अन्यदप्याह धात्रीफलानांस्वरसेनचूर्णं
स्वभावितेलोहसितायुक्तं लीढान्वयो
लावयोग्निशाक्तयकामीनिकामयेत्षणो
मेवेत ॥ धात्रीफलानामामलकानाञ्चूर्णं
स्वरसेनामलकरसेनेवस्वभावितमतिश
येनभाविते ततःलोहसितायुक्ते लौ
हमाक्षिके सिताशर्करा स्वतमान्यं एतैः
समभागैस्सयुक्तं सम्यालीढ्वा स्वयापनु
श्यादग्निशक्त्याजठराग्निसामर्थ्येनपयःपी
त्वापीना पुरुषानवःकाममेयुनेनिकाम
पर्याप्तनिषेवेतअनुभवेत अन्यदप्याह
तीरेणावलाषपुजाश्रितेनसेमाव्यकामी
वहुशालिलाभ्यां सपाविताननिपयःपि
वेश्चनस्यात्रनःकिंवटतःकेवाति ॥ वलाः
स्वाःनस्याताहबृणातीरेणडवयेनवा
लोडपुजावलाडपुनेनश्रितेनक्वथितेन
यःकामीकाकला वहुशाबहूल्याक्ष्म।
वावान्यावदित्यर्थः तिलान्विसाव्यसावा।
थित्वाक्ष्मवाबलतल्लानेवतिलानक्ष्मा
यित्वानतिप्रभाक्रप्तिभतयतिपयःपी
त्वाश्चाप्तिवत नस्यनरस्याग्रतःस्रवतः
वपश्चात्पिवेत नस्यनरस्याग्रतः
वटतःकलविकाःकिंकरोति वहुस्त्रीगम
ने अनीवक्षीप्रवहुवारंपीडागामीभव
तीत्यर्थः अन्यदप्याह माषकस्पमहिते

भेज्ञा
चरी
५५०

नमपिबाषष्टिकौदनमदन्तियेननराः दी
र्घमप्यनुपिबन्तिमानवेनशर्वरीषु मदनेन
शेरते येनरामनुष्याः माषकपसहितेन
नमपिबालनेनषष्टिकौदनेनषष्टिपालिम
क्षमदन्तिमदयन्ति दीर्घदूत्यमनुपश्या
न पिबन्तियाकश्शर्वरीषु गर्विपुनामवेता
नवामदनेनकामेनमहपुर्वेने सपत्न्यस
क्तान्तीगमनादिति अन्यदप्याह तिला
पवगोधाकपिकच्छूलेविदारिकाषष्टिक
पिष्ट्योत्थः आज्येनपिष्टःपयसाद्वतेनपा
कात्भवेच्छष्कुलिकातिहृष्या ॥ तिलाःप्र
सिद्धाः अश्वगन्धाप्रसिद्धैवकपिकच्छुस
न्नामातगुप्ताफल विदारिकाप्रसिद्ध ष
ष्टिकःशालिविशेषः ततःपिष्टानेवधा
नावर्षंषष्टिकपिष्टस्यपिष्टेनसहपञ्चेषा
योगःकार्यं ततश्चाज्येनकृष्णागेनपयसा
दीर्घेणपिष्टःशिष्टीकृतः ततोऽहितेनाज्य
नशष्कुलिकाभवन्त्यकार्यपक्कासाधिता प्र
तिहृष्यावृष्यकमतीमवेत्ता अन्यदप्याह
दीर्घेणवागाननुकोपयोगविदारिकाकंद
कल्कतोथो जर्वेतमीदयस्तिनीयतेस्यान
न्नाग्नितापेक्षितक्षरणम दीर्घेणवाधो
कल्ककोपयोगंकुर्यात बोलीकेतहृती
केकाथयित्वापिवेत अथवाविदारिका

दुसमलस्यक्वाथेनक्काथितसमलपोऊ।
यात् एवंकृतेनाम्नोदनन्तीपुनावसीद
यान्ति ययस्यकामकस्यजीर्यतेकामक
नेवाकुर्ति तदेवेच्छुञ्जायत्यर्थं यदिम
दाग्निनात्याग्निर्भवति तदानस्मिनिदं
कव्यमाणंचूर्णमाग्निसंदीपनं तस्यात्
साजमोदलवणाहरीतकीश्रृङ्गवेरसहि
तावपिप्पले समतश्चनवलोमावावि
भिश्चूर्णपानमुदेवाग्निदीपनम् ॥ अज
मोदेदीप्यकेलवणमसैधवेहरीतकीपथ्या
हरीतकीअजमोदलवणाभ्यासहिताशृङ्ग
वीवेशराहोपिप्पलीकणाश्चेष्णवीर्येणसहि
तानेषुतापिप्पलीमवांस्तानिसमभागा
णिकन्वावूर्णयेत अस्यचूर्णमानेनप्य
नश्चेतवलोमावाविभिःकुर्यात मयेपी
धासवेनक्रमृदपिवेत् नवलेकाविकपय
श्रुतेकेषित उलवायुसापानीयपतेषा
मनमेतेनपिवेत तदाग्निदीपनेजवदवा
ग्निविवर्धनमिति अथारविरुद्धाम्याह
अन्यच्चानितलवणानिकटूनिचाम्लियः
सानिशाकबहलानिवभोजनानि इक्षु
क्षीरविरहितःमकरान्यतकान्याभोजनेन
विवर्धयापिवलामवाप्य ॥ यःपुरु
षोभोजनान्याहारणएत्यनुल्लाय्यतिनि।

मे.वा
नटी
५५८
551

क्षारानिश्रुतिलवणानिश्रुतिकटूनिवाश्रुति
भक्षयति तथाचाम्लकुलानिभोजना
निच श्रुतिकृच्छ्राणामेषांगलकोशाद्रक्ताव
सावकारयेत तथयाचार्यः प्रतीकाः
घाद्रागजाविर्भावेद्विश्रवाङ्ग्याघवमेक्ष
रविनेणवतोयथाने दुःखाविहाणंदेश
यवाम्लपुनप्रयोगम्पगुल्मादश्वत्थपुष्प
कुमदाङ्कवाघ्रिति एवमादिवारप्रयोगाः
एवंतावत्कुलानिभोजनानि तथया
प्राकवहृतिवयोतिं अथवाताररशा
कास्त्वप्रसिद्धाः तद्वहूलानिभोजना
नियोनि सहस्त्रकवीर्यरहितः इह
हिस्थलपेपाककेरतःवीर्यवलपतेवहितैर्वि
वर्जितोभवति अथवाक्षियमवाप्यप्राप्य
पुत्रायेतगोत्राण्येकाव्याजोजनयति
हृतोयथाकेनतोत्पत्तोताद्रित्यर्थः ॥
इतिश्रीमहोत्पलविरचितायांसंहितावि
वृतौअन्तःपुरचिन्तायांकान्दर्पिकेनामाध्या
यविस्तृतिः ॥ ॐनमःसूर्याय अथ
गंधयुक्तिर्व्याख्यायते तथादावेवद्रव्या
णामपरिज्ञानायास्माभिर्निघण्टुर्लिख्यते
तद्यथा अथयाव्यवहारार्थंनिघण्टुरभि
लिख्यते ॥ कस्तूरीमदनीनाभिर्मदो
दर्पोमदोद्भवा मृगदर्पोमृगमदोगंधश्च

ह्वेरवाचकः स्पृक्केरोन्द्रवारावकर्चुरं
चोनपाकरं काश्मीरंकुंकुमाग्रजन्मंतद्वीजं
कुम्भविडः वानरावयवलांगूलेसिंह
नकपर्दः कोलञ्जनांगलेलोहवलःक्रमा
त्मकोविडः हिमशीतातलमाहसमन्ल्या
लोचवकेदने सदैलावहुलायावयवैला
द्राविडोन्तरिः श्रीफलदेवपुष्पवलवपु
कोलवंशक कलोकोलककोलफलं।
जातीफलविडः उद्रोकटुफलंजातिमाल
तीजातपत्रिका फलपत्रतमालवंगधय
ग्रंथनेत्रकं भृंगारवनेत्रराजमीवागहीन
ववे नागकालीकावनालीकेसरनागके
मरे रसगंधरसोपिंडबोलस्थानेस्विविवन्त
करताख्यनमेघाखतथानसपदेस्थानेन्व
वहुयोग्यताश्चवाच्चरुमनाथ्यक मा
मायेश्रीपिशाचीवनलदंकमलेजटा व्या
लप्रियालोश्रीमज्जाप्रियगुफलिनीलता
ग्रंथिपर्णग्रंथिपर्णशुक्लतालयकोविडः
ह्रीवेरवारिमिन्नवरोवावेरवरकेष्वने शतो
मोगन्धपालाख्येमुस्तीवसिंहकण्ठने गोमो
हमालोवमंजोव्यापकेदेवगंधकं प्रवा
लविद्रुमालोचवलीस्याम्मालिका नली
हकासन्नाग्रपिमालादेवीचपरिभाष्यते
वक्षाग्राकवकालेयगन्दिलोग्रजयावया

ॐ बा॰
ता टी॰
५५२
552

केसकसूकरमग्रेवगंधमलेवकीर्य्यते पु
ष्पाकमन्त पुष्पाव ग्रान पुष्पाशतामिषि:
कुरुमालोभवेष्यु[illegible]लेनोच्चारोथकमक:
श्रालकेपायलिनेजवास्थविरमोहिने
मिर्यांव्यामिमीनाल्यंवशेलेयममदाहने
दार्वीकालीयकेदाहनिशाव्यापीतवेदने
पीताहरिद्रानानयाव्यादाहततेहेवदाकयत
वृक्षासमंगासेजिष्ठामधुकोमधुयष्टिका
धानकेपानकाधान्यनिहाजलेडुंमस्तने
मरुमेकवकेमलीकाफिजेमालवेतथा म
ज्ञामडल्लामजावालावेहनिगयते पर्वे
वाष्पूलमदेवमङ्गालमाहिवाप्यके वोषी
नेपेषालेमाकुवर्णमेवजदेवके दीवला
ल्माजमजश्रश्रावालःश्रीश्रवालकः ज
मल्लीलाकमितजापाशीलामल्लकविडः
हवीनकामयायश्यावितयाणदापिव
कलिविभनकेवानेत्रिफलाप्यादिदेवनं
वृहतीमतिविषिल्पलवृतादीनमेयुता वि
फलावतिमातावविवर्णवितयेस्मते लक
वैलाविजातुल्याश्चतजानवकेलवः विफ
लाल्पामककोलकदजातीफलेविभि:
वनेलकूजमो:पंचसवाधि:कोलवृवबत
कोलाजित:कदर्पयश्वेथवाजामणवहि क
दूवेकेजमेदर्पावितयस्माविवाधिके न

वेगफलककोलकहकर्पूरंजेजमे: वश्र
ताजातिरत्नकरसेदेशासगंधिक: नीलो
मविवमिल्लातिविवकेवाद्धिमलके भेवना
कविवाञ्जेयापाकेवासिकतासिता पुष्पाम
व:पुष्पवम:मावत्रमधुमालिके दोहेश्रा
मवसव्याक्लनमलमिलाकेविडु: मदने
वमधुस्निहेमधुसारस्थपादित: झादाफ
लोतमाविल्वेश्रीफलेश्रीफलतथा लिंग
वमातुलिंगस्तुकेसरीवीजपरके मोभा
जनेसुभजचशिग्रुवेफलपल्लव: श्रजोव
लाजरक्षागामञ्जसावल्लदेवताके नेवल्ल
हारमहाभिवंत्रीवृश्चभश्चमहाननक: हण
लीवाकपोलताज्योतिष्मतापिधीयते मो
वीवेकोविकेवीरतालमालवतालके
मोभापदेवनेदेवोवारुणीमालतीभवेत
नितावेवालमेपसेवल्लूवेनवकजेपले श्रा
ग्रेवृतसुकामोगेनहकावस्त्रप्रिय: श्र
वृक:कोकिलाक्षावनिच्छेटडेब्दाहना:
तर्वादावेवप्रयोजनप्रदर्शनार्थमाह ॥
सम्पूर्यश्रपासुवम्भमणायेनशोभतेप्रश
त्रशिरोरुहस्य यस्मादेतामर्थनगण
मेवाजर्याश्रमेवाजनमभूणमाम ॥ श्रके
श्रिवारुहस्यश्वेतकवस्वम्भलागंधा
म्बेयरुमात्ता भ्रमः सुवायश्राणः श्रव

देवं मृणालमलेकरणं आदिग्रहणादन
मूलमिति एवमादिकैः सर्वैरेव शोभते
यस्मादतो स्नानादेतो मूर्धन्तानां केशानां बल
देवनेसेव्यं पलं कुर्यात् यद्येवं येन प्रकारे
णाञ्जनेन नेत्रयोर्मृणालानामलेकरणा
दीनां वसेवां कुर्यात् अत्राह अथ ततः मा
यत्नेनैव मूर्धजनानामेव कुर्यादिति अ
यलेकमेरञ्जनप्रयोगमाह लोहपात्रेण
लः कोद्रवानां एकपक्कालोहदर्वीन ला
पिष्ठान्तेनेभ्रंशुनाकेशादत्तानि एहे
हृयितालपत्रैः यानेद्वितीयप्रहरे विहाय
दत्वास्थितस्यामलकपुलेपं संक्षायपत्रैः
प्रहरे हयेन प्रक्षालितेकालमये तिशीर्षं
लोहपात्रेति कोद्रवाः प्रसिद्धाः कोद्रवा
नां नेदुलानां लोहपात्रे श्रायमभाजनेशुद्धे
मलेकाविकाशयकादिनाम तेनेलोहदर्वे
र्वैनायमद्गनमार्थमहापिष्ठानेतिमन्त
भूर्णाहतानन्तर्धं विचक्षितकाथ्यकेपाम
केनान्वेनकांठिकादिनात्रीहतनाः केशा
यान्तिलक्षाद्विवचनार्थं तैलेपक्का न
तस्मादूपत्रैः प्रस्रेः यीतेव हृयितावस्थाय
तिष्ठेत्प्रहरद्वयंयावत् यानेद्वितीयेऽति
तेनाद्वितीयेप्रहरेयातेतिकान्तेनलेपवि
हायन्यस्कौ ततः शिरसिमर्धन्यामल

कमलेपकानायीर्षं प्रक्षालयेत प्रक्षालितो
कालेनकस्नानमपगच्छतितेयेति ततः किं
यौरित्याह पश्चात्स्नानः स्नानमनुयतेलेना
हामगंधेशिरसापनीय हृद्यैश्चगंधैविवि
धैश्चधूपैर्वेतः शुद्धेनाज्यसंस्नानियम ॥ प
श्चादनन्तरं शिरः स्नातैः मनसैश्चतैलेनोर
गंधमनगंधैवशिरसामम्रेः शुपनीयाया
स्य इतो हृद्यैश्चगंधेहृदयमप्रियेहद्यावि
श्वाह्लादकं हृद्यैर्गधैः मृगमदादिभिः तथैन
नैनेविविधैश्चनानाप्रकारैर्धूपैस्मृहानाः
ध्वाज्यसत्वेनिषेव्यं सम्यहित्यापि सहको
रोजर्यादित्यर्थः अत्रइत्यानामर्धबाधायः
काविकेनदालनं तिसेलेनकेपाविमोन
वेणानवतिलतैलतायमभाणडुस्यपवेत्
मद्दग्निनापाकवधयोधूपतानिलोकतो
ह्येयानियतः सकलेसेहितास्माभिश्याख्या
तमाख्याकेवलेमयादत्तायाव्याख्याक्रियते
नवात्माकेतथाविधमततश्रावीपप्रमनलेहोः
लोकव्यवहारः कार्यप्रबोधानिचयइति
तयादौवशिरः स्नानमाह तक्रेऽथवन
लिकाम्लकारमनगन्धालवैकलेभ्यः केम
षपत्रैमिश्रेनेवपातियोग्यः शिरःस्नानम ॥
तकामिद्धा उक्षः प्रसिद्धएव तेयहवेल
कानलिकामृवाले कलीवेसावेलाः भगः

गंधा॰
टी॰
५५४

554

प्रसिद्धः वालकं ह्रीवेरं पत्रैलत्वक्सैस्समभा
गैः किंभूतैः केसरपत्रविमिश्रैः केसरेना
गकेसरं पत्रेगंधपत्रं तमालादिभिः केसरप
त्रविमिश्रैः शिरःस्नानेन नृपतियोग्य वा
सोपयोग्यं भवति अथ तैलबंधतैलमाह
मंजिष्ठयाव्याघ्रनखेन शल्लकादेवासकुष्ठेन
बलेनचूर्णैः तैलेनयुक्तार्कमरीचनमःकोष्ठ
तिलअर्कगंधितैलम् ॥ मंजिष्ठयेति
ड्डा तथा तथा व्याघ्रनखेन व्याघ्रनखः समुद्र
फेनः तेन तथा शल्लकाखेन नवशाखो
द्भवमेतेनलवकामिड्डानेनभवा तथाम
कुष्ठेनरसेनकुष्ठप्रसिद्ध रसोवालः कुष्ठ
सहितेन रसेन वालेन सह चूर्णैः कार्यैः
तैर्वेत्रैर्युक्तैः समभागिकैः सचूर्णैस्तैलेन
युक्तः अर्कमयूखतप्तः अर्कमयूखैर्वि
किरणैः संतप्तोतितापितः तत्तैलवर्ण
कृतबोधिवणिकप्रख्यसमरूपाशुचिकरो
ति अथ गंधपत्रचूर्णमाह तत्वैःपत्रत
गरबालनवैर्गंधसमन्वाहीपनः सव्या
मो वक्रसोमेवकटुका हिंगुसप्रपालिते
कुष्ठेनोत्पलगंधिकसमलयःपूर्वोभवे
चापकोजातीलवक्वाहितोतिमुक्तकइति
हृयलाजेन चूर्णः ॥ पत्रेणयपत्रं तगरं
किस्त्रं मरवालं वालकं नवाप्रसिद्धम्

पत्रैलत्वैः समभागैः स तोहीपनः कामोद्दी
पनोगंधिर्भवति सव्यामसति अथमेवो
गंधः सव्यामोव्यामस्रकेन नर्वदन्यकेन
सहितः तथा कटुका हिंगुः हिंगुलकः
गुग्गुलकइतिप्रसिद्धः आभ्यांप्रपूपालितः
धूपितः वहलो वहलपुष्पगंधो भवति
कुष्ठेनोत्पलगंधिक इति सपवपूर्वोक्तः कु
ष्ठेन सहितः उत्पलगंधिः उत्पलसमगं
धो भवति समलयःपूर्वो भवेच्चाएकः
सपवपूर्वोक्तः समलयो मलयेन चंदनेन
सहितः चंपकपुष्पाणां समगंधिको भव
ति जातीलवक्साहितइति सपवपूर्वोक्तो
जातीलवक्सहितः जातीशब्देन जातीफल
मुच्यते लवकाप्रसिद्धः आभ्यांसहितोमुक्तः
सकुलबकुलः बकुलकुसुमधानकापलाति
बकुलकुसुमसहितः अतिमुक्तकः अतिमुक्त
कसमपुष्पगंधो भवेत् अन्यदप्याह पा
तपुष्पकं देवकोपादेनावेन नवनकुष्ठोच
मलयप्रपंचभागोगंधो ध्यापुंडलोवेन ॥
गुडेन लवेन चूर्णोपर्धितव्यः यत्रयत्र
गंधोदीप्यते तत्रतत्र देवदारुकस्त्रीनिका
पातपुष्पाप्रसिद्धा केंडल्कः प्रसिद्ध एव
देवदारुः वृक्षविशेषः पत्रैलोद्भागेन
वक्षभागेनदेयो अर्धेनतत्वक्कुष्ठोच

गंधा
नदी
५५५
555

नवंशुंलोङ्गंचंदमेनरुष्क्रमिद्रूतने पतो।
ह्रावेषेनद्वयोमलयप्रयगुभागो नपेयध
ष्योगुडेनोवेनपद्मगंधोगुडेनधूप्यो धूप
यितव्यः पद्माङ्कद्वयेनत्यागमविदृशाङ्कः
गुग्गुलाधूपहितयमाह गुग्गुलवालक
लाक्षामलानखशर्कराःक्रमाडूपः श्रमे
णासीवालकतरुष्कनखेवृद्धैर्धूपैः ॥
गुग्गुलःप्रसिद्धः वालकंप्रसिद्धमेव लाक्षा
प्रसिद्धाः मुस्ताप्रसिद्धाः नखंप्रसिद्धमेव
मेवप्रसिद्धमेव शर्कराःप्रसिद्धाः एतेक्रमा
त्समभागयोजिताधूपोभवति अन्यइति
मांसीप्रसिद्धा वालकं तुरुष्कंसिद्धमेव न
खंचंदनेवप्रसिद्धएव एतैःसमभागैरेको
द्वितीयःपिंडःपिण्डधूपोभवति अन्यदप्या
ह हरीतकीशंखघनद्रवांबुभिःगुडाक्वैः
शैलकमुस्तकान्वितैः नवान्तपादादिवि
वर्धितैःक्रमाद्भवन्तिधूपाबहवोमनोहराः
हरीतकीपथ्याशंखोनखः वनेप्रसिद्ध
द्रवांबुबालंसिद्धयः अंबुवालकं एते
स्तथागुडाक्वैःशैलकमुस्तकान्वितैः
गुडःप्रसिद्धःवल्कविकाथः उत्पलंकृषैल
केशैलकेमुस्ते एतैश्चान्वितैर्युक्तैः नवान्त
पादादिविवर्धितैःक्रमात् नवान्तपादा
दिविवर्धितास्त्रपादस्थानेविवर्धितोयेषा

तद्यथा हरीतक्यामेकोभागः शंखस्य
द्वौघनस्यत्रयः मुस्तेनक्रमेणयावन्नख
स्यनवभागाः एवंहरीतकीशंखघननख
द्रवांबुभिः पादादिविवर्धितैरेकः गुडोऽन्य
स्तेनसहद्वितीयः एतेचैवशैलकमुस्तका
न्वितैस्तृतीयः अथवा हरीतक्याएकोभा
गः शंखस्यद्वाविमेकोधूपः तेचैववर्ग
स्यभागत्रयंदीयते तदाद्वितीयोधूपः
एवंप्रत्येकस्यद्रव्यस्यभागपरिवृद्ध्याऽष्टौ
धूपाःमनोहराभवंति अन्यद्धूपमाह
भागैस्त्रिभिर्मिलितैशैलमुस्ताःश्रीशैलभा
गैर्नखगुग्गुलच कर्पूरबोधमधुपिंडितो
यंकोपच्छदोनामनरेन्द्रधूपः ॥ शिलाश
कैवाशैलशैलेयं मुस्ताप्रसिद्धः एतेश्च
त्रिभिर्भागैर्मिलिताःश्रीश्रीवासकः सर्जरस
नखः अनयोर्द्वौभागौदेयौ नखःप्रसि
द्धः गुग्गुलःप्रसिद्धएव नखगुग्गुलभाग
द्वयेनैवदातव्यौकर्पूरेणवास्यबोधःकार्यः
मधुपिंडितोमाक्षिकेनपिंडीकृतः अयंन
रेन्द्रधूपोराजधूपः कोपच्छदोनामको
पच्छदसंज्ञस्यमतार्द्धाद्ध्यादीयते सर्वा
धः दर्पणतरणीदीयते सबोधः उक्तोऽस्य
गंधस्यांशधगुज्जो शैलसिद्धोऽलमिव
मेरादिजश्चेहरश्ति ताभागोऽवेहाङ्गणो

ठीका॰
वटी॰
११८

वृतो वृतो विनिघ्नस्तोधस्येति । अथ
पुटवासमाह । त्वगुशीरपत्रभागैः सू
क्ष्मैलार्धेन संयुतश्चूर्णः पुटवासः प्रव
रो मृगकर्पूरप्रबोधेन ॥ त्वकत्व
उशीरे प्रसिद्धे सूक्ष्मैला कल्लिका कर्पूरे
प्रसिद्धे अनयोः प्रबोधेन प्रवरः श्रेष्ठः
पुटवासः कर्पटान्तर्वासनमिति त्वगुशी
रपत्रे एषां भागत्रयेण तैः सूक्ष्मैलार्धे
न संयुक्तैः सूक्ष्मैला प्रसिद्धैव प्रबोधार्था
ज्ञातव्यादर्धेन सूक्ष्मैलार्धेयश्चूर्णः प्र
यचूर्णः मृगकर्पूरबोधेन मृगः कस्
तिका कर्पूरं प्रसिद्धं श्रेष्ठ इत्यनेन भवति
केचित्पुटवास इति पठन्ति पुटवासः कर्प
टान्तर्वासनम् । अधुना गन्धार्णवमाह
वनवालकशैलेयककस्तूरोशीरकाणा
पुष्पाणि व्याघ्रनखस्पृक्कागुरुमदनन
खतगरधान्यानि कर्पूरचोरमलयैः
स्वेच्छापरिवर्तितैस्त्रिभिर्वितैः एकद्वि
त्रिचतुर्भिर्भागैर्गन्धार्णवो भवति ॥ व
नं प्रसिद्धं वालकं प्रसिद्धमेव शैलेय
ककस्तूरोशीरे एतानि प्रसिद्धानि
नागपुष्पं नागकेसरं व्याघ्रनखः समुद्र
फेनः स्पृक्कालता अगुरु प्रसिद्धं मदन
कः प्रसिद्धः मलयं चन्दनमेवं षोडशाह

गंधद्रव्याणि उक्तान्यस्माद्गणादेतेष्वा
धनादिस्त्रिभिस्त्रिभिः स्वेच्छापरिवर्तितै
रन्यायेच्छापरिभ्रामितैर्विपर्यस्तीकृतैः
कथमेकद्वित्रिचतुर्भागैर्गंधार्णवो गंध
समुद्रो भवति । अत्र षोडशकोष्ठकाः का
र्याः तिर्यक्चत्वारोऽधश्चत्वारः तत्राद्य
कोष्ठकात्प्रभृति यथापाठक्रमेण वनादी
नि विन्यस्यानि तद्यथा प्रथमपङ्क्तौ वना
दीनि चत्वारि द्वितीयेऽशीरादीनि तृ
तीयस्यागुर्वादीनि चतुर्थे धान्यकादी
नि एवं कृते स्वेच्छापरिवर्तितैस्त्रिभिर्वि
तैः एकद्वित्रिचतुर्भिर्भागैर्गंधार्णवो
भवति तत्र भेदाः प्रदर्श्यन्ते यथाक्रमेण
सर्वेषामनेकस्य षड्भेदाः संभवन्ति च
तुस्सवन्विंशतिरिति तद्यथा वन
स्यैके भागः वालकस्य द्वौ भागौ शैले
यकस्य त्रयो भागाः कस्तूरस्य चत्वारो भा
गाः एको गंधो भवति वनस्यैको भा
गः वालकस्य त्रयः द्वौ शैलेयकस्य च
त्वारः कस्तूरस्य त्रयः द्वितीयो गंधो भवति
वनस्यैको भागः वालकस्य त्रयः शैलेय
कस्य द्वौ कस्तूरस्य चत्वारः तृतीयो गंधो भ
वति वनस्यैको भागः वालकस्य त्री
यः शैलेयकस्य चत्वारः कस्तूरस्य द्वौ

लीला॰ टी॰
११२

र	ना	शो	क
ड	ना	का	स्त
श्र	म	न	उ
धा	क	बो	म

वत्थोगंधोभ
वति वनस्यै
कोभागः वा
लकस्यचत्वा
रः शैलेयक
स्यैको कस्तू
रकस्यत्रयः एवमागंधोभवति तु
नस्यैकोभागः वालकस्यचत्वारः शै
लेयकस्यत्रयः कस्तूरकस्यैको धूपगंधो
भवति एवमेकैकस्य द्रव्यस्य षडगंधाउ
त्पद्यन्ते चतुष्कस्य चतुर्विंशतिः षोड
शकस्यैवं भवति। अथैव विशेषमाह
अनुलोमगंधहानेकाग्रानित्यमेवा
धात्वा कर्पूरस्मतद्दोनोहियादिभि
र्देयो ॥ अथ धात्वानो धातुकाफला
अनुलोमगंधस्यानद्वतः तस्माद्राग
दर्पूलोदानवः कर्पूरस्यादस्यगंधवा
न्दूतः एतो द्वियादिभिर्भागैः या
मावपि नदेयो नदानवो यतः नद्ध
स्यादपद्रव्यायोगंधहानिर्भवति
शुभेते गंधस्यतावोधनमाह श्री स
र्वेषु गंधेषु धूपयितव्याः क्रमात्पिंड
हेतोः वोधः कस्तूरिकायादेयः कर्पूरस
युतया श्रीश्रीवासकः ॥ सर्जःसर्ज

रसः षडनेनोशमितो एतैः क्रमात्सर्व
एवगंधा धूपयितव्याः तथा नन्ताः श्च
सर्वे केन ततस्सर्वे पुनर्वणिगुरेन त
तस्सर्वे नावतवधूपयितव्याः ततःसर्वे
षां कस्तूरिकाकर्पूरसंयुतावोधःकार्यः
एवं कृते शोभना गंधा भवन्ति अ
थास्य सर्वगंधानां व्यापकत्वेन प्रदर्शनार्थ
माह अथ सहस्रचतुष्टय पंचसप्ततिः
सहस्राणि लक्षं षट्शतानि सप्तविंशति
युक्तानि गंधानाम अथ लक्षद्वयग
गंधानां सहस्रचतुष्टय सप्तानि चत्वारि
शतिसहस्राणि सप्तशतानि विंशत्या
धिकानि गंधानामत्र भवतीत्यर्थः ॥
१७४७२० ॥ अथैकैकस्य गो
धकं भवतीत्याह एकैकस्य कस्य भाग
द्विचित्रभागिकेषु ते द्रव्यैः षडसोध
कृते तद्द्विचित्रभागिकेषु कृते ॥
एकैकद्रव्यस्य एकभागिकस्य तद्वि
चित्रभागिकेषु युक्तेषु नियुक्ते
षकं षडगन्धान्करोति तदनेनैव
प्रकारेण द्विचित्रभागिके कृते
यनिद्रव्याणामेकभागिके चाक्षिन्दि
त्रिचत्रभागिकानि दत्तानि तान्यपि तेन
सहस्रावृत्तपरिकल्पनयाकस्मात्

वृ॰
सं॰टी॰
५५८

558

कराणि भवन्ति एवमप्येकैकस्मिन्नेकभागिके
मन्येद्वित्रिचतुर्भागिके युक्ते षडन्यकरा भव
ति अथ सर्वेषां संख्यानमाह द्रव्यचतु
ष्टययोगाद्गन्धचतुर्विंशतिर्यथैकस्य एवं वि
शेषाणामपि षण्णवतिः सर्वपिण्डेन य
था येन प्रकारेणैकैकस्य द्रव्यस्य द्रव्यचतुष्
टययोगाद्गन्धचतुर्विंशतिर्भवति एकैक
स्मिन्नेकभागिके द्व्यादिचतुर्भागिकानि
द्रव्याणि त्रीण्यन्यानि जायन्ते एवं चत्वारि
विमिश्रितानि गन्धं प्रयच्छन्ति तानि षडापतन्ति
अतः प्रत्येकं षडाधिकारे एवं चतुष्कस्य
चतुर्विंशतिर्भवति तस्मादेकैकस्यैव गन्ध
चतुर्विंशतिः यस्मात्स एव चतुर्विंशतिः
वारान्यत्वात्प्रत्येकं त्रिषु चतुर्विंशतिर्गन्धा भ
वन्ति अतश्च द्रव्यचतुष्टययोगाद्गन्धचतु
र्विंशतिः यथैकस्येति एवं शेषाणामपि त्रया
णामपि चतुष्काणां हासमतिर्गन्धा भवन्ति
सर्वपिण्डात्षण्णवतिः यत्रास्मिन्नोथकर
णे भवति अधुना चतुर्विकल्पेन भिद्यमा
नानां संख्यानमाह षोडशके द्रव्यगणे
चतुर्विकल्पेन भिद्यमानानां अष्टादश
जायन्ते शतानि सहितानि विंशत्या अ
स्मिन्द्रव्यगणे षोडशके षोडशसंख्ये चतुर्वि
कल्पेन चतुर्भिर्भिद्यमानैरेकैको गन्धस्य

नेन क्रमेण भिद्यमानानामष्टादश शतानि
विंशत्यधिकानि गन्धानां जायन्ते उत्प
द्यन्ते एतत्प्रत्यक्षादाचार्य एव प्रदर्शयिष्य
ति अथ सर्वगन्धानां संख्याप्रमाणमाह
षण्णवतिभेदभिन्नचतुर्विकल्पगुणो यत
स्तस्मात् षण्णवतिगुणाकार्यः सा संख्या
भवति गन्धानाम् ॥ अयमपि चतुर्विक
ल्पो यतो यस्मात्षण्णवतिभेदभिन्नः नि
र्वर्त्यमानः तेन तस्मादष्टादशशतानि
विंशत्यधिकानि यो गणस्तत्संख्यः षण्णव
तिगुणः कार्यः सा संख्या सर्वगन्धानां भव
ति लक्षमेकं चतुःसप्ततिसहस्राणि
सप्तशतानि विंशत्यधिकानीत्यर्थः एतेषु
णाहत्वान्तमल्पमृत्यात्रिचत्वारिंशत्सह
णि षट्षष्ट्यधिकानि भवन्ति यत
श्चतुर्विकल्पो गणश्चतुर्विंशतिभेदभिन्न
इति अथैतेषां भेदप्रदर्शनार्थं संख्यानय
नार्थं लोष्टकप्रस्तारमाह पूर्वेणापूर्वेण
पातेन युक्तं स्थाने विनिवेश्य प्रवदन्ति संख्या
ज्ञा विकल्पैः क्रमशोऽभिनीतैर्नीतैः प्रस्
तिः पन्नगनीतिः ॥ एकाद्यानां का
षोडशान्तो पर्युपरि संख्याप्यापरितनस
ख्या प्रत्येकेन पूर्वेण पूर्वेणाकगतेनाकेन
युक्तेकार्ये यावद्दृष्टस्थानः यथैकस्या

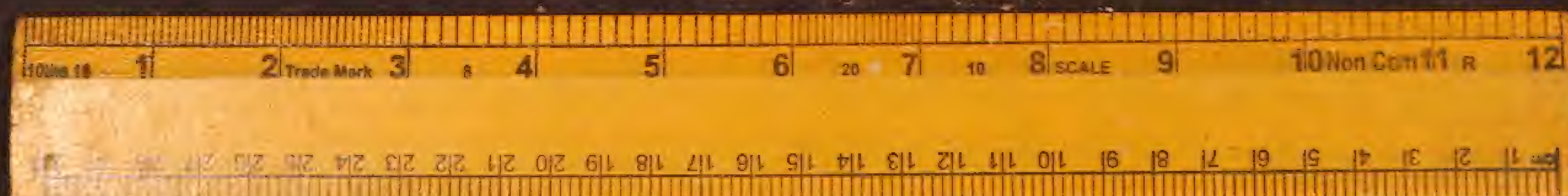
जेवा।
दरी।
५५८

यति द्वौ स्थितौ तत्र द्वयो रूपे न्यायकः एवं
गतश्च तेन एवं तेनागतेनोपरि पतते
ग्रेके पुनः कार्ये तेनापि तदुपरि पतते
यावत्पंचदशे स्थाने यत उक्तं स्थाने
नान्ये प्रवदन्ति संख्यामिति अन्ये स्था
ने विना न वर्जयित्वा संख्यां प्रवदन्ति कृ
ययान्ति ततो भूयोधः प्रत्यन्ति पुनः एवं
तेन पुनः यावद्वयोदशे स्थाने ततोपि
पुनरधः प्रत्यन्ति एवं तेन पुनः
कार्ये यावत्त्रयोदशे स्थाने एवं त्रयो
दशस्थानानि विंशत्यधिकानि भवन्ति
उदाहरणार्थमेकादीनां षोडशान्तानामङ्
काः अत्र एवं गतेनोवेनेकादि
नामस्तरेका द्वितीयादिकम्युपरिस्थितं पुनः
कार्ये तेनानुप्रविष्टानां विलोपरि प्रथ
मे षोडशानां द्वितीयविंशत्यधिकेश ते

[illegible]

तृतीये स्थाने पञ्चशतानि षट्त्रिंशदधिकानि
चतुर्थे स्थाने दशशतानि विंशत्यधिका
नि जानाति एवं चतुर्विकल्पानां संख्या
जाता [illegible]
[illegible]
पुनरन्यानीतेति [illegible]

स्थानेषु षोडशानां नामायन्तरागाणि लिखेत
तन्मध्यगतानि स्थिरलोष्ठकं विना निकोच्यतन्तु
र्ध्वलोष्ठविकृष्टिं कृत्वा तदधिक्रमेणान्य
स्मिन्नुरोनीता तस्मिन् निहन्ति एवमेवप्रत्या
नयेत एवमनेनक्रमेणामवर्ज्यकार्यं य
तउक्तं [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
स्थिरलोष्ठकेनप्रथमस्थिरलोष्ठकेश्र
न्यस्थानान्तरेनयेत तत्रस्थिरेकृत्वा त
दग्रस्थितेन चरलोष्ठकेन सहस्थानान्तरे
नीयमानेन भेदाः प्रदर्श्याः ततः पुनरपि
स्थानान्तरे स्थिरलोष्ठकमन्यस्थानान्तर
स्थस्थिरलोष्ठकस्थानान्तरमनुनीत्वा त
त्र स्थिरं विनिधाय तदग्रतः स्थितेन चरलो
ष्ठकेन स्थानान्तरे नीयमाने भेदाः प्रदर्श्याः
एवमन्यो स्थिरलोष्ठके उपान्त्यप्राप्ते न्यासि
न्स्थिरलोष्ठके स्थानान्तरे नयेत यत उ
पान्त्यान्त्यान्तदग्रस्थितौ कृत्वा अन्तिमे चार्य
माणे भेदाः प्राग्वत्प्रदर्श्या इति सर्वेष
लोष्ठकेषु उपान्त्यान्त्यस्थानगतेषु
ततः पुनरपि स्थिरलोष्ठकं स्थानान्तरे नयेत
तदग्रस्थितेनरेषः प्राग्वद्भेदाः प्रदर्श्याः एव

छंदो॰
टी॰
१८०
५६०

सर्वेषां क्रमेणाकार्यं यावत्सर्वेष्वान्त्यस्था
नेमाश्रिता भवन्ति तद्यथा चत्रिके स्थिरलो
हविद्धितेकृत्वा चतुर्थेन संचार्यमाने त्रयो
दश उत्पद्यते ततस्तृतीयलोहके चतुर्थे
द्वयनीते चतुर्थलोहके संचार्यमाने द्वादश
उत्पद्यते ततोपि तृतीयषष्ठस्थाने नीते द
शाण्वं सममेन वा श्रष्टमे शानवमे सप्त
मे षट् एकादशे पंच द्वादशे चत्वारः त्रयो
दशे त्रयः चतुर्दशे द्वौ पंचदशे एकः एव
मेव नवतिः ९० ततः प्रथमद्वितीयच
तुर्थस्थानानि स्थिरलोहविद्धितानि कृत्वा
चतुर्थे संचार्यमाणे द्वादश ततस्तृतीये प्रा
न्तस्थानतो षष्ठीयमाने चतुर्थे संचार्यमा
णे एकादश दश नवाष्टसप्तषट्पंचचत्वारः
त्रयो द्वावेकः उत्पद्यते एवमष्टसप्ततिः
७८ सर्वैस्सहैकोनसप्तत्यधिकं शतं १
६९ ततः प्रथमतृतीयचतुर्थस्थाने
षु स्थिरलोहविद्धितेषु चतुर्थे संचार्यमा
णे एकादश दश नवाष्टषट्पंचचत्वार
स्त्रयो द्वावेकः उत्पद्यन्ते एवं षट्षष्टिः ६६
सर्वैस्सहशतद्वयं पंचत्रिंशदधिकं स
२३५ ततः प्रथमतृतीयषष्ठस्थानेषु
स्थिरलोहविद्धितेषु चतुर्थे संचार्यमाणे
दश नवाष्टमः षट्पंच चत्वारस्त्रयो द्वावेक

उत्पद्यन्ते एवं पंचपंचाशत् ५५ सर्वैः
सहशतद्वयं नवत्यधिकं त्रयं पंचत्रिंशत्
३३५ ततः प्रथमद्वितीयाष्टमेषु स्थाने
षु स्थिरलोहविद्धितेषु चतुर्थे संचार्यमाणे
षु षट्पंचचत्वारस्त्रयो द्वावेकश्च भवन्ति ए
वं षट्त्रिंशत् सर्वैस्सह चतुरायमेकसप्त
त्यधिके ३७१ ततः प्रथमद्वितीयस्था
नेषु स्थिरलोहविद्धितेषु चतुर्थे संचार्यमा
णेषु सप्तषट्पंचचत्वारस्त्रयो द्वावेकश्च भव
न्ति एवमष्टाविंशतिः २८ एवमने
न क्रमेणान्त्यस्थानान्नेनीयमाने चतुर्थे
संचार्यमाणे एकविंशतिः २१ पुनरपि
पंचदश १५ पुनरपि दश १० पुनः
षट् ६ पुनस्त्रयः ३ पुनरेकः १ एवं
चतुरशीतिः सर्वैस्सह चत्वारि शतानि पंच
पंचाशदधिकानि ४५५ एवमनेन
प्रकारेण यथा यथा प्रथमाया लोहकाद्द्वि
तीयादिषु संचरन्ति तथा तथान्यानि त्रयो
दशशतानि पंचषष्ट्यधिकानि उत्पद्यन्ते
एकीकृतान्यष्टादशशतानि विंशत्यधिका
नि भवन्ति १८२० ग्रन्थाभिर्ग्रन्थगौ
रवभयात् प्रसिद्धमार्गे देशमात्र एवम द
र्शिताः इमे स्वालाकवेधबोधस्य प
नादिके नोक्तेच ततः तेभ्यः कार्यमिति

ज्यो॰
सारी॰
५५१

अथान्यमन्थयोगान्याह द्वितीयाद्याहमा
नेवपुरुषं तृतीयषष्ठेलेयौ विषयाहपव
दहनाः प्रियसुम्लाहरः केशाः ॥ सक्का
वत्नगणाणां मांसमूहकेनैक मषड्भा ।
गात्समत्रिवेदवसुमदनुखश्रीकर्केदरका
द्वितीयद्वियाहभागैरिति नवसिमक्षे
पुटेषु अगुरुभागद्वयेन परिकल्प्यः गं
धेवंधपत्रं त्रिभिर्भागैर्लक्षणं सिह्नरसे ३
हियमेवैः पञ्चभिर्भागैः षष्ठे लेयमष्टभिः
विषयाहपवदहनाइति प्रियङ्गवोध
प्रियेणुर्विषयसंवैः पञ्चभिर्भागैः मुस्ता
श्रष्टाभिः रुहोवालः सप्तदसांश्चाभ्या
हाभ्यांकेशाः ।
मालीजानेक
सदहनभागैः
त्रिभिः सक्का
वत्नगणाणामि
ति सक्कान
लाकनमेवैः

अ १	प ३	तृ ५	षो ८
द्वि ५	स ८	च २	के ३
स ४	द १	न ७	के ६
म ७	न ६	प्री ४	के १

अष्टभागैः बहोकेनभागेनतगरेसम
भिर्भागैर्वालडिमस्तमनत्वेदवेदैः म
लयेवल्नेसमभिः नलवनुमेवैः ष
डिभर्भागैः श्रीकः श्रीवासकोवेदसंवैः
वन्हिभिर्भागैः कुन्दुरुकः चन्दुसंवोः पके

नभागोदेयः पत्तेषांप्रावचयष्ठाभागक्
मेणषोडशकोष्टकेन्यासः कार्यः एवं
न्यासेप्रदृष्टप्रयोजनमाह षोडशा
केकक्षुपुटेयथातथामिश्रितेवत्तुर्द्वये
येत्राष्टादशभागास्तेस्मिन्तोधादेयायोगाः
नवनदयनन्दकषष्ठपुनाजातीकर्पूरमृगम
नोहुाधाः गुडनावशृणगंधाकर्तव्याः
सर्वतोभद्राः ॥ षोडशकेइति अ
स्मिन्षोडशकेकोष्टकेकक्षुपुटे तथाये
नतेनप्रकारेणवत्तुर्द्वयेमिश्रिते एकीक
तेवुद्भिर्द्वयेष्टभागकल्पितेमिश्री
कृते। अष्टयेष्टादशभागाभवन्ति न
स्मिन्कक्षुपुटेगन्धादयः उर्ध्वाधःक्रमा
त्तिर्यक्क्रमावत्तुर्थकोणपुवामध्यमचन्त
क्रमेणकोणकोष्टवत्तुष्टयेतामध्यमको
ष्ठद्वयेवाद्वितीयतृतीयपंक्त्योर्वायान्त।
कोष्टकेवायेनतेनप्रकारेणवत्तुर्थमि।
श्रितेषुअष्टादशभागाभवन्ति नस्मि
न्कक्षुपुटेगंधादेयायोगाः आदिग्रहा
णात्स्थानीयान्यतान्येवयत्नोवक्ष्यति
सर्जरसश्रीवासकेति नखनगणतुरु
ष्कपुनाः कार्याः येनेष्टादशभागामिश्री
कृताः नतावनगणतुरुष्कपुनाः कार्याः
नावेष्टोडबंधमे नगरेप्रासिद्ध तुरुष्क

गं॰वृ॰
टी॰
१८३

प्रतिदा द्विपलकं पिण्डलकं गडइत्व
क्किावः पतेभ्यो भावनीया। केसमो
थाःवकुलगंधाश्चन्तरणीति भवति य
तद्वकं भवति नवद्रव्याणि भेदभिन्ना।
नियावक्रियन्ते तावन्त्यनुरणीतिभ
दाभवन्ति तयथैककादीनान्यासु
तयथाश्च
ताश्चैव गण
तेन युक्ते श्यनेनक्रमकावेण प्रथमस्या
तेनव सा ताः द्वितीयेष विंशत् स्तो
येवलवणीति: येषां मदानीयलोहक
प्रक्तावःकार्यः श्रुपनादन्तकाष्ठविधा
नमाह समाद्रेणा मूमे द्वीनकोवर्ण
मेघुतैलिमागंधोदकेचभ यावनिहि
येदन्तकाष्ठानि येलावकथ्योजनम्
श्रुमर्थेदन्तो वपुष्यकं श्रेयगंधो भःकदे
वोर्धि चिन्नालंविवृतानयम्मिन्॥ जा
तीफलत्वग्येलाकर्पूरैःकन यमेव भागि
भागैः प्रथक्कृतानि भागो मेरी।
विभिश्चोमयणीयानि समाहमिति
दन्तकाष्ठानि दन्तकाष्ठलक्षणाध्याये
कानीति द्वीनकी वर्णसंयुते गोम
वेसमाहसमदिनानि दिनानि संख्याय
तनतक्रमानिस्तार्यश्रयः पुनर्गोषाद

केन गंधपानीयमध्येसमाहारद्येनिति
वेनाप्यपयेन नवगंधोदकं तत्तणामा
ह येलात्वगिति एलासूक्ष्मेला त्वक
त्वचं पत्रं गंधपत्रं अंजनं सौवीरकं
मधु माक्षिकं मरिचं प्रसिद्धं पत्रैस्तथा
तागपुष्पेनागकेसरं कुष्ठं प्रसिद्धं य
तैरपि सर्वैःसमभागैर्गंधाम्भोगन्येर
केष्वनेकविधेय श्रुन्नितापाम्भसि क
ष्विकालंस्थिता निति शार्थेत्स्थापनीया।
तीमर्थः जातीफलेति जातीफलानां
ह्नन संख्याः [illegible] भागःपत्रेन [illegible]
ल्योद्वौ भागौ वेलासूक्ष्मेला प्रस्थाणको
भागः कर्पूरं पूनस्थरः न स्पष्टा विसंख्याः
नयाभागाः पत्रैर्यथोक्तैर्भागैरीकीकृत्य
चूर्णितैः सूक्ष्मैः तानि दन्तकाष्ठानि श्र
वकृतानि तनो भानोवादिनस्यमरी
चिभिःकिरणैःशोषणीयानि श्रुथना
नि दन्तकाष्ठानि संशोषितानि कान्गुणा
न्कुर्वन्तीत्याह वर्णप्रसादवदनस्य का
न्तिं वैशद्यमास्यस्य सुगन्धितां च संसेवि
तानि श्रवनविप्रवाचे कुर्वन्ति काष्ठान्यम
करुचानाम्॥ श्रमकट्रावेद्ये भवती।
नमसकरवादन्तानेषां काष्ठानि दन्तका
ष्ठानीत्यर्थः संसेवितःकर्तःवाक्प्रसाद

बृ॰
टी॰
५६८

वर्णस्य प्रसन्नतां स्वकान्त इत्यर्थः वदन
स्य मुखस्य कान्तिं कमनीयतां आस्य
स्य मुखस्य वैशद्यं निर्मलत्वं शुद्धत्वं सुग
न्धतां सौगन्ध्यं श्रोत्रस्य कर्णस्य प्र
दोषावरेति करोति मुखस्य तु गुणा
नाह कामं प्रदीपयति रूपमभिव्यनक्ति
सौभाग्यमावहति वक्त्रसुगन्धितां च ऊ
र्जं करोति कफजांश्च निहन्ति रोगांस्ताम्बू
लमेवमपरांश्च गुणान्करोति ॥ वर्ण
प्रसादं वदनस्य कान्तिमित्येतान्गुणांस्ता
म्बूलस्यपि तानेव स्मारयन्तथा न
यथा कामं मन्मथं प्रदीपयेदिति प्रसा
दयति रूपमाकृतिं शोभामभिव्यनक्ति उ
त्पादयति सौभाग्यं वल्लभत्वमावहति
करोति वक्त्रस्य मुखस्य सुगन्धितां सौगं
ध्यं करोति ऊर्जं बलं करोति कफजान्क
फोत्थान्रोगानामयान्निहन्ति नाशयति
यथाऽपरान्कटुकफद्गुणानपि प्रीणनमल
हरणादींश्च करोति अथ तस्याह युक्तेन चू
र्णेन करोति रागं रागक्षयं पूगफलाति
रिक्तं चूर्णाधिकं वक्त्रविगन्धकारि पत्रा
धिकं साधु करोति गन्धम् ॥ ताम्बूलयु
क्तेन चूर्णेन नात्यल्पेन नातिबहुना नात्य
ल्पेन रागं करोति पूगफलातिरिक्ते पूग

फलाधिके रागस्य नाशं विनाशं करोति चू
र्णेनाधिकमतिरिक्ते वक्त्रं मुखस्य विगं
धकारि दुःखगन्धं करोति पत्राधिके ताम्बू
ले साधु शोभनो गन्धो भवति पुनरपि वि
शेषमाह पत्राधिकं निशि हितं सफलं
दिवा च प्रोक्तान्यथाकरणमस्य विडम्बनै
व कक्कोलपूगफललवलीफलपारिजातैः
रामोदितं मदमदाम्मुदितं करोति ॥ नि
शि रात्रौ ताम्बूलं पत्राधिकं हितं दिवा च दि
वसे सफलं पूगफलाधिकं प्रशस्तं ताम्बूल
स्य प्रोक्तान्यथाकरणमुक्ताद्विपरीतं कर
णं यथा निशि फलादिकं दिवसे पत्रादि
कं विडम्बनैवोपहासः कक्कोलं प्रसिद्धं पू
गफलमपि प्रसिद्धमिति लवलीफलं लवंगपु
ष्पं तस्य फलसम्भवात् पारिजातं जाती
फलं एतैरामोदितं सुगन्धं ताम्बूलं मदमु
दा मदहर्षेणामुदितं हृष्टं नरं करोति ॥
इति श्रीभट्टोत्पलविरचितायां संहिताविवृ
तौ गन्धयुक्तिर्नामाध्यायः समाप्त इति नमः
ॐ नमः सूर्याय अथ स्त्रीपुंसयोगो व्याख्या
यते तत्रादावेव प्रयोजनप्रदर्शनार्थमाह
शस्त्रेण वेणीविनिगूहितेन विदूरथं स्वा म
हिषी जघान विषप्रदिग्धेन च नूपुरेण दे
वी विरक्ता किल काशिराजं ॥ एवं विरक्ता

जनयन्ति दोषान्मायाच्छिद्रोनैव कञ्चुकी भिनैः
किं रक्ताविरक्ताः पुरुषैरन्तोयोन्मरीचित
याः प्रमदाः प्रयत्नात ॥ श्रुत्वेत्यादि वि
दूरथे राजानं स्वमहिषी आत्मीया भार्या वि
रक्ता वेणीविनिगूहितेन केशकलापप्र
च्छादितेन शस्त्रेणायुधेन विनिगृह्य्वेन जघ
ने हतवती विलेपनगरलेन काशिया
जं काशिराजं देवी स्वभार्या विरक्ता विष
प्रदग्धेन विषलिप्तेन नूपुरेण मञ्जरेण जा
घान तद्विधयानादि पूर्वोक्तोर्थः एवमि
ति एवमनेन प्रकारेण विरक्ताः स्त्रियः प्रा
णाच्छिदः प्राणाधिकान्दोषाञ्जनयन्ति उ
त्पादयन्ति किमन्वेषणैर्दीर्घरञ्जुकीभिः
कार्यैः प्रयोजनं अतोस्मादेतस्मात्कारणा
न्नृकैर्नरेन्द्रैः प्रमदाः स्त्रियः प्रयत्नात्सर्वथा
रक्ताविरक्ताः परीक्षितव्या विचार्याः तथा वा
त्स्यकिः स्नातानुलिप्ताभरणस्वगीकावि
हन्यवणाः स्नातास्वदन्तवसनापणदेवीम
भ्यर्ष्या नहि देवी गृहगच्छेदात्मीयात्कोपि
वेशनात् अत्यन्तवलभोमाद्वा विस्रब्धोपि
नप्रमेन देवीगृहगतो भ्राता भद्रसेनमभ्यवा
यत मातुः शय्यान्तरालीनेकारुपैवोत्तसम
नः लाजान्विषेणमधुयोज्य मन्त्री तिवि
मिते देवीन्काशिराजेन्द्र निजघानरहोरा

नं विषोक्तेनुपदमो वीरसेवलामाणानात्त
यं नूपुरेण च वैरत्यं जारूपेदर्पणेन च वे
णेपाशस्य ममाधाय नैषध वविदूरथमिति
श्रुत्वा तु रक्तायालक्षणमाह स्नेहमनोभ
यकन्ने कथयन्ति भावानाभीभुजमूलनविभ
पणादर्शनानि वक्त्राभिमेयमनकेशविमो
त्तणानि श्रुतेपके पिनकटानानि वीलणा
नि ॥ अनुरक्तस्यां रक्तायाः स्त्रिया विशेषाभा
वाः शरीरकम्पमुखशोषपाण्डुवक्त्रतादयो
दिकाः ॥ मनोभवकृतं कामजनितं स्ने
हप्रीतिं कथयन्ति कथयन्ति तथा ना
भीभुजमूलनविभूषणादर्शनानि मनोभव
कृतं स्नेहं कथयन्ति नाभी उदरमध्यान भुजो
बाहूमूलं तयोर्विभूषणानलंकरणानि
तेषां दर्शनानि वलभोह द्वाग्न्यरक्ता एता
नि प्रकटीकरोति भूषावस्त्राणां मस्त्राणां
मभिसंयमनं नियमनं केशानां केशपाशानां
विमोक्षणाभूषणेन एतान्यपि मनोभवकृतं
स्नेहं कथयन्ति तथा भ्रूक्षेपकंपिनकटा
क्षनिरीक्षणानि मनोभवकृतं स्नेहं कथय
न्ति कटाक्षो नयनविभ्रमः भ्रुविक्षेपोत्र
भ्रूवालनेनयः तस्माश्चालनेनेनयकटाक्ष
निरीक्षणानि भ्रूक्षेपकंपिनकटाक्षनिरी
क्षणान्यपि तथा च कामपयः भुजवास

गोवा
चरी
१८८

तावक्ताविरूतावेशानिनी मनोहारिविवे
येन दृष्टयेनवलोकिता: आकारविनयेरम
ज्ञायनेयानुरागिनी विमलमनुविज्ञेना
दकनेहृणोपने आह्लादनेवप्रावृनय
स्याख्यावागवेजिता अन्योन्यानुयायारी
माविवेकेनिकीर्तिता अथान्यदपिव्याल
दणमाह दृष्टेवनत्वन्टप्रेहतनेपा
थामनोन्मयो गात्रस्फोटनजृम्भनानि
कलभदृष्ट्यात्मप्रार्थना बालालिंगनचु
म्बनानभिलक्षितयाम्लमालोकने हर्षा
नत्रुणां मनेयर्णकथाकर्णनकाहयने
इमांविद्यामनुरक्तेदेशोप्रियाणिविजिम्भ
नेददाति विलोकयतहर्षमिति वीनवेकमर्ग
हिनेवगुणकीर्तनेन तस्मिश्चजानस्वी
ष्टिकमेकानवतिप्रोषितदोर्मेनस्य सनोप
द्रानाम्पयमहनेववेदायतुभावमपोपि
यानः ॥ दृष्टैवनविति पंचविधावि
येषनुवत्तेवेदविद्याज्ञानीयात कीदृशी
पृच्छाद्वदृष्ट्वादृष्टेऽकान्तपीवन्तमास्यप्राइवः
करोति दृकटेमप्रणाह्नप्रहलितेनपाच्याया
आसनेवासप्रभेशिप्रवेसमीपागमनेव
रोति गात्राणांभावावयवानामास्फोट
नेप्रार्थकरणंवेनानिकरोति तथात्म
भयात्मवलोकमात्रसद्भप्रार्थनाया

चनोकरोति अभिमतेवलमेवालालिंग
नचुम्बनानिकरोति बालस्यशिशोवालिं
गनेपविश्वजनेचुम्बनेवश्रातंयोगं चकरो
ति सख्याआत्मस्यकेतुकांतयासमा
लोकनेमुखेप्रक्षणाचकरोति हर्षानय
पवात्मुखेमचमेलमानाह्नर्षमाततदव
लोकने तदीयानांगुणकथानांगुणा
न्वितानामनुकीर्तने कथने अस्यका
लोस्यश्रोत्रस्यचकडूयनेकरोति इमा
चेति इमामेवविधामनुरक्तामनु
वक्तेवेदविद्याज्ञानीयात अनुरक्ताविप
ह्राकायपरिस्पन्दयस्यालाभा भावसे
याविग्रहवकलानिवक्रेतिभावयेन्ते स्व
धनमात्मीयवित्तंवदाति प्रयच्छति
नेयतिविलोकयद्रष्टा सहृष्यतिहर्षय
ति वीनवेगाशंकिननेक्षयाचभवति
तदीयगुणकीर्तनेनसंभावितकथनेन
दोषाच्छनस्वकेतेअपवादोपमार्ष्टिवि
नाशयति तस्मिश्चश्रेणेति तदीयस्य
मित्रस्यसुहृदः संज्ञानंवाकरोति तदेव
दृष्टेवाद्विषक्षद्विषतांवरोति कान्तस्वति
लेनयत्कृतंकर्मतत्स्मृति कपरक्तंनकीर्त
यति प्रोषिते तस्मिन्देशांतरेगमनेस
दुःखितचित्तात्वेनोपदानामिलतराने

डोवा॰
दटी॰
१८८
566

मानवयर्णम ॥ भिक्षिणिकेति भिक्षिणि
काप्रभिडाव्रनस्यवक्रपटाभ्रभग्नालिकाप्रव्र
जिता तपस्विनी श्रीदासीकमेकवीथाशीलन
दायनी कुमारिकाकुमारीवजिकावस्तेज
की मालाकारीभुव्यप्रदायिका इप्सागना
महेषाबग्रहस्थिताः शीलाश्लोभसंबंधा।
लीनापिनःश्वीपताःश्लीलापरपुरुषसंबंधे
कृत्याभवन्ति कुलजनविनाशहेतुरिति
यस्मादेताहृत्यः कुलजनस्य चिरंवयसंभ्रन
स्यजनस्यविनाशनेपीलाविधंसनहेतवः।
कारणंभवति श्रुतोम्नाइतोलाभोहृतोभयः
वेशस्यकुलस्ययशःकीर्तेर्मानस्य प्रजायाश्च
श्रुर्थसंबंधेनायहियाश्च क्षितोभिरत्याः श्रा
भिन्नाविनश्वरणीयाः श्रुयत्नीणांविनाशने
संकेतहेतवश्राह वासविहारवनागरणंदे
शायवरहेतवकाः व्यसनोत्सवाश्चसंके
तवत्येवत्याश्च ॥ वासविहाराविशि
ष्टमासिनिर्गमनवहिस्थमणंजागरः प्रव
से रोगव्ययदेशोव्याधिनिमेत्तसमाश्रय
णं परगृहेवेश्मनिवासः देवाणिकादेव
ज्ञाः व्यसनेकिंचिद्विलाभेत्पादकेहेतुम
वलेवाः उत्सवो विवाहादिः
एतेस्त्रीणां संकेतवः परपुरुषसंयोगे हे
तवः कारणानि एतेषुस्त्रियोवलाद्वशीयाः

तथावकपपपः इत्युसेनवतायान्तमादि
प्रेनापस्यकाले तीर्थयात्राटनेमेदेपरवेश्म
समागमे देवालयेवाम्परनेपरस्यनिवासि
भिः पितृवेश्मनिवासेचनश्रेयःस्वामिनावि
वा हननेभोपमानाशीपुरुषेवाह्ववर्चसे
संश्लेषात्स्रुवनेकुंभनहस्तीप्रेमभाविता
निर्जनेतस्तुविविक्तामयास्त्रीपुरुषमीहते तस्मा
प्रतिषेधेनग्रहमनुग्राहेष्टयाविनाः अथ
स्त्रीगुणमवनलक्षणेनाह श्रादौनेकुलिनो
न्नतिस्नवकथाक्रीडाभिमिश्रालसामध्येसौ
परिवर्जितामृपरमेलज्जाविनम्रानना भा
वैरनेकविधैःकतामभिनवभ्यस्त्र्यालाद्वा
श्रुश्रापप्रकृतिवयानवर्तितानेनैश्रुक्तैः
श्रादौप्रथममेवशयनेपतितासुरनेनेच्छति
यानुमन्यते स्मरकथाकामकथाचनोजानाति
नत्पजाति ततःस्वरनारंभेक्रीडाविमिश्राल
सा क्रीडालज्जानया विमिश्रेमध्येमालस
वैयसासाक्रीडादिभिश्रालसा मध्येत्र
तोवाश्रीपरिवर्जास्यक्तलज्जाभवति अथ
रमेस्वरतविदेत्रोलज्जाविनम्रानना लज्जा
क्रीडानयाविनम्रमवननेमुख्यस्याः
भूयःपुनर्भाविक्रीडालस्यादिभिरनेकविधैः
बहुप्रकारैःसहस्मनेवबैति कीदृशीसा
दवाश्रादरंमयुक्ताश्रद्धान्विताया चश्रप्रकृतिं

ञेवा॰
तारी॰
५६५
569

प्रकृतस्य भावे हावा हावा ग्राने नेत्रवैकृतिः स
खड्ःखादिभिव्यनुचरति प्रकृतग्रानेनापि
ग्रानत्वे प्रदर्शयति तन्न किंतेनापि नवि
ना प्रभावानोलक्षणावाङ्गलकालिम्पने
लीलाविलासोविच्छित्तिर्विभ्रमःकिलकिंचितं
मोट्टायितं कुट्टमितं विब्बोको ललितं तथा वि
हृतं चेति विज्ञेया दश स्त्रीणां स्वभावजाः न
याच वागंगालंकारैः श्लिष्टैः प्रीतियो।
जनेकैः मधुरैर्विष्टजनस्यानुकृतिः लीला
ज्ञेया प्रयोगज्ञैः ॥ स्थानासनगमना
नां हस्तभ्रूकर्मणां चैव उत्पद्यते विशेषो यः
श्लिष्टः सतु विलासः स्यात् ॥ माल्याच्छाद
नभूषणांविलेपनानादरन्यासः स्वल्पा
ऽपि परांशोभांजनयन्ती विच्छित्तिः विवि
धानामर्थानां वागंगाहार्यसत्वयुक्तानां
मदरागहर्षजनितो व्यत्यासो विभ्रमो ज्ञेयः
स्मितहसितरुदितभयरोषगर्व।
दुःखश्रमाभिलाषाणां संकरकरणाद्धर्षादस
कृत्किलकिंचितं ज्ञेयं इष्टजनस्य कथा।
यां लीलाहेलादिदर्शनेनापि तद्भावभा
वनकृतं मोट्टायितमभिख्याते केशस्त
नाधरादिग्रहणादतिहर्षसंभ्रमात्पने
कुट्टमितमनुवदन्ति सुखमपि दुःखोपचा
रेण इष्टानां भावानां प्राप्ताव भिमानगर्व

संभूतः स्त्रीणामनादरकृतो बिब्बोको ना।
म विज्ञेयः हस्तपादाङ्गविन्यासो भ्रूनेत्रोष्ठ
प्रयोजितः सौकुमार्याद्भवेद्यस्तु ललितं त
त्प्रकीर्तितं वाक्यानां प्रीतियुक्तानां प्राप्ता
नां यदभाषणं व्याजात्स्वभावतो वापि।
विहृतं नाम तद्भवेदिति अथान्यान्स्त्रीगु
णानाह स्त्रीणां गुणा यौवनरूपवेश
दाक्षिण्यविज्ञानविलासपूर्वाः स्त्रीरत्न
संज्ञाश्च गुणान्विनाह स्त्रीणां यथा न्यास्य
नवस्पृशः ॥ स्त्रीणां यौवनमेतेषु
णाः केते यौवनं नाम रूपं सकान्त
त्वं वेशः शरीरालंकारः दाक्षिण्यमानुकू
ल्यं विज्ञानं कामशास्त्रज्ञानं कलाप्रक
र्षविज्ञ ग्रहणं तु वैदग्ध्यं च विज्ञानकाम
शास्त्रज्ञानां विलासः स्मितमधुरवच
कटाक्षनिरीक्षणं अथवा विलासो लक्ष
णीयस्तत्र स्थानासनगमनादीनीति वि
लासपूर्वाः विलासः पूर्वः प्रथमो येषां
लीलाविलासविच्छित्तिविभ्रमादीनां
ताः स्त्रीणां गुणाः गुणान्विना स्त्रियो
न संज्ञां लभन्ते [illegible] हृदयहारि
त्वादीनां गुणाविशेषेण तन्तुशोभते
तथा च जातो जातीय उत्कर्षः तद्रत्न
मिधीयते स्त्रीणां यौवनादीति अन्य

अपबल्लदत्तागुणरहिताश्चपेमःप्रकृष्ट।
स्यचनवस्यनागवरूणीव्याधयश्रितवि
दाहिरार्थः तथाचभगवान्व्यासः यस्य
भार्याप्रविदेनामिहानप्रियवादिनी अ
त्मगृमापतृभिता मातलक्ष्मीनृमस्तापरा
यस्यभार्याविरूपाटीकपमनोवनत्यर्थ
उत्तेराजवर्णीवमाजवानजराजवा नि
विशुनिर्विणामृदिनेमदितासमुज्झला
कलिते प्रतिविवसमाक्रान्तात्मकोड
केवलभीता अथावरूपोःस्त्रियश्चाह
नग्राम्यवौमिलद्रिव्यकायनिर्माणम
हेथकथ्यानतेऽर्यात नवान्यकार्यस्य
तावहस्यामतोहिमनेह्वृद्धयमनेः ॥
ग्रामेभवाग्राम्यः ग्राम्यवर्णोयोउपला
लिता ग्राहकाभाष्यापहस्यार्थः ता
भिस्त्रीभिस्सहसंबंधमेषुनेकथ्यानउ
र्यात् वहस्यात्सुवना…काया।
ताहृदाश्रितानोकर्मणामरणवित
ने…यात् यतःहृवदनस्यकामस्य
मन्त्रत्वमन्थले तुम्बिमन्यत्र वानेका
मजेमसखेनोत्पद्यते यतःप्रथमनप
वोक्ते …मनोभवस्तत्वभवासम
दंमाभामममात्रमितवस्यमनोविद्या।
तात् अन्यानपिहीगुणानाह श्यामे

मनुष्येणाममेत्यजन्तीवाहृत्यथानेस्तन।
दाद्रदत्ता सगंधकुप्रागसमीपवाथा
स्वस्यनृस्वमापृथमविसृज्य ॥ मनुष्य
लयुरुषेणममेत्यकालेपवासेसम्मुख्या
हेमयन्ता अनेनपरस्यवेणागच्छः कृ
पथानेस्तनरानदत्ता वाहृपथानेनस्त
नेदानेस्तनस्पर्शेकरणेवदत्तावनेवा स
गंधकेशासगंधीकृत्वाकेशाग्रयावसमीप
गाप्तेभनसमीपनिकटेवागाकरणाय
स्याः सततारंभएवजायतेयस्याश्रयाः
तस्मिन्ग्यतेसत्यपश्चात्मृगाभ्यप्रथमभावा
विसृज्याविवातानिद्राभवति तथाचरूपपपः
निजनेन विविक्तानयार्थोरूपमोहते न
स्याःप्रसिद्धातगुरुमवगाहेह्वयान्विता
परस्परमतानामेवमविघ्नाताहियो ग
भेसभवतिअवहृभगवतीवेभ्रीविन उमेन
स्योविरुमोवभवेत्तासभवेयदि तदाविह
पश्चात्त्वायुर्मृत्वागाडुःखितोभवेतइति
अथवर्णोत्तीवाह इष्टस्वभावाःपरिवर्ज
नीयाविमदेकालेषुवननमाया यामा
मसत्याविमनीलपीनमातात्रवर्णावन
ताःप्रशस्ताः ॥ यासप्रपीनावहूवर्ना
पित्तप्रवाहिनी प्रकर्षेणायस्याभवाव
ति केचित्प्रदाहिनीइतिपठन्ति वानवो

टीका॰
शारी॰
१८८

फातिकिकाः महाशनावेदपुनोगङ्गाः
याइस्वकेशीपलितान्विताया ॥ मांसा
लियस्याश्चवलन्तिनार्थमहोदयाविःविधे
नीवयास्यात् स्त्रीलक्षणायाःकथितास्थपा
यत्नाभिनेकर्योन्तहकामथर्मेण ॥ इह
समावाइति यानियःइहस्वभावाइहप्र
कृतयस्त्वायविवर्जनीयार्थेजेयिनयुः वि
मदेकालेमवनमध्येयाश्चनन्तमानसम
धीः यासांस्त्रीणांश्रवप्रवृत्तमिति ते मी
नीलेनीलवर्णापीतेपीतवर्णाहरितवर्णा।
मातामगीवहेलाहितनावनमूलः याव
मपीलाइति लिङ्गाग्रभूतबहुपिशाचप्रवा
हिनीप्रकर्षेणायुक्तमर्थंवहतिकेविन्महा
हिनीइतिपठन्ति प्रकर्षेणायस्यागमने
पुरुषस्याभिप्रेदाश्चेनायते पुरुतादाय
मूल्यादयति ज्ञानकफातिकिकावा यान
श्रमावहूला महाशनावेदपुनाचूर्मम
मलिना श्लेष्मगडस्रश्चेमान्यवयवानिडश
लिमदेवापीयस्याः हीनांगाधिकावा
यावसलकेशीलस्पर्शेजापलितालि
नानवासंयुक्ता यस्याश्चलार्येलियःका
मानिवर्जन्ति क्षिपितानिभवन्ति या
चमहोदयात्सलजटावाविनिवर्तिनीश्च
कृशाङ्गायावक्षीलतोचरणमलक्षणाकथि

ताकातिहिकावानदूनन्तरेत्यादिलक्षणा।
युक्ता या स्त्रियस्ताभिस्सहनकामथर्मेण
यांत सर्वथाडप्नलक्षणासंयुक्ताः कान
वर्ज्याः इत्यर्थः अथरजस्वलायाःशोणित
लक्षणमाह शशशोणितसंकाशंला
क्षारससंनिकाशमथवायत् प्रक्षालिते
विरज्यतियच्चास्त्रङ्गइवेदूतेम ॥ यच्च
दूवदनावर्जितेहितब्याप्तिवर्तते तेन
पुरुषसंप्रयोगादविवादेनगर्भेनोयाति ॥
शशशोणितसंकाशमिति यच्चस्त्रग्रहे
शशशोणितसंकाशं शशःशोणितस्य
शोणितेरक्तेनसंनिकाशमतिलोहित
अथवालाक्षारससंनिकाशं लाक्षारक
नियामः यच्चस्रग्रहेतद्रससंनिकाशं
सदृशंवायच्चास्रक्षालितेविरज्यति वस्त्र
संनिपुणनेनस्नुभर्भवेत्स्यात् गर्भेग्रह
णायोग्यमित्यर्थः यच्चदूवदनावर्जितं
मिति यदुक्तं शाहेनसथनेनेवावर्जिते
वहिते पतमानस्यशाहूनोत्पयनेवदता
मथानयाववहितेवर्जिते महाहितचय
णावृथनिवर्तते विरमतितदुक्तं पुरुष
संप्रयोगाद्रसंयोगाडेनाववाविवादनिश्चि
तेगर्भेनोयाति गर्भंवगच्छति अथरज
स्वलानामपविभाषार्थमाह हिनसयनि

गौ॰
री॰
५८२

वैधंस्नाने माल्यानुलेपनेस्त्रीभिः स्नायाश्च
तुर्थदिवसे श्रावणाद्वेनोपदेशेन ॥ पुष्पस्ना
नोत्थपयायाः कथितास्ताभिर्मिश्राभिः स्ना
यात्तयात्रमेत्रः स्नपनवयस्तत्रनिर्दिष्टः ॥ ने
दिनत्रयमिति रजस्वलाभिस्त्रीभिः दिनत्र
येस्नाने माल्यपुष्पादिकं अनुलेपनेसम
लभनादिकं वर्ननिवेधनानुपूर्वनको
चतुर्थदिवसे चतुर्थेह्नि श्रावणाद्वेनोपदेशे
नपुष्पवविहितविधानेन स्नायाश्चावेग
योत पुष्पस्नानोत्थपयःइति पुष्पस्ना
नेडोत्थपयउक्ताःकथिताः ज्योतिषशा
स्त्रीयमाणामित्यादिकास्ताभिर्वामिश्राभिः
जलसंयुक्ताभिःस्नापनं तथानैवम
कोवेतानस्माःकोणइदृत्यन्वलक्षणामिति
मनेवेक्षितग्रीवान इत्यादिकेनस्नानेन
तयमस्नमनेत्रस्नाभिनुपुष्पस्नानेसवाना
ममिवेवनीत्यादिकः स्नपवास्तनिर्दिष्ट
उक्तः अथस्त्रीपुरुषवैयाने विशेषमाह
युग्मासुकिलमनुष्याणिणामनायोभव
न्ति विषमासुदीर्घायुषस्सुरूपासवि
नस्मृतिप्रकृतयुग्मासु ॥ स्नानेवासरे
तावयुग्मासुसमासुतिथिणासुवासुवाविपुमा
नुष्याःसुरूपाभवन्त्यनयन्ते विलक्ष
णाश्चाममयोतनार्थः समासुयदाभर्ता

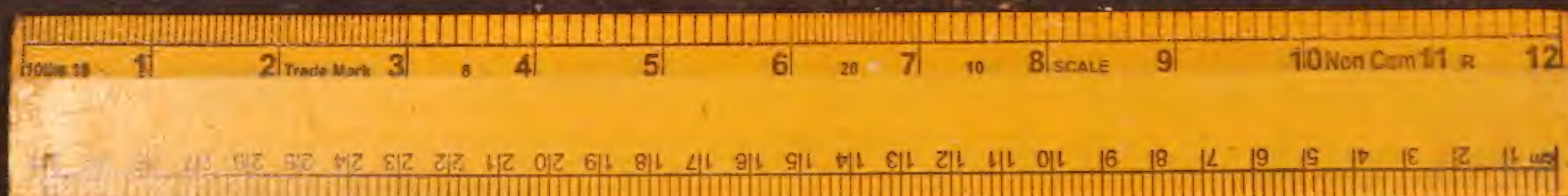
सहसंयोगस्तदा पुत्राज्जायन्ते एवंविधा
मातृवासुविपुनार्थःस्त्रियोभवन्ति अत्रापि
विशेषमाह दीर्घायुषस्सुरूपासुविनी
विनःशोभनरूपाश्चविनश्चजायन्ते अ
थ्यादेवमेत्रेस्वयुग्मायोविपरीते ॥ वि
प्रकृष्टयुग्मासुहृस्वासुवासुविपुसमासु
वत्तेयोनावित्रजेयिता षट्चद्वादशाया
युषोत्रदीर्घायुषश्चिरजीविनःसुरूपाशो
भनरूपाश्चजायन्ते अथ्यादेवमेतिस्त्र
युग्मायोविपरीतम् अथगर्भस्यपुंस्त्री
सम्भ्यानवशेनपुंस्त्रीनपुंसकप्रविभाग
ज्ञानमाह दक्षिणपार्श्वेपुरुषोवामेना
रीयमाइमयमध्ये यदुदरमध्यापवाती
नपुंसकत्वेनिबोधय ॥ योगर्भोदक्षिणे
दक्षिणपार्श्वेस्थितोभवतिसपुरुषोज्ञे
यः यश्चवामपार्श्वेनारीस्त्रीवज्ञेया उ
भयतःस्थावामदक्षिणपार्श्वस्थायमलौगो
गर्भोज्ञेयौ यस्तुगर्भउदरमध्यापगतेम
ध्यादेवनचलतितन्नपुंसकमिति सम्य
ग्विबोद्धव्यं ज्ञानयम अथस्त्रीसंप्रयोग
कालेशुभयोगमाह केन्द्रत्रिकोणेषुशुभ
स्थितेषु लग्नेशुभांशेकचिद्भेपमेते पा
पाख्यैस्त्रिषडायागतैश्चसंयोगे
सुवंसप्रयोगम ॥ एवंविधेयोगेभार्य

ग्रैवा॰
नारी॰
५८६

यातहसेप्रयोगंयायाङ्केन केदाराणि
प्रवर्तयेत्समदशमानि त्रिकोणेनवमपंच
मे प्रभावुयशङ्जीवाः केंद्रत्रिकोणेषु
प्रभाषितेषुसोमरहयथाभमवमपिक्षि
हितेषु लग्नप्रालग्रभाणोकेवकेंद्रे प्रभेस
मेतेषुभग्रहसंयुक्ते पापैर्वाहित्यावारक
पौनश्चैवहिलाभाविनैः तृतीयेकादश
षष्ठस्थानस्थैः तथाशुभजन्मयोगेषु पुंज
न्मयोगाजातकेउक्ताः ओजर्क्षे पुरुषांशके
वालिभिर्लग्नार्कगुर्विन्दुभिरित्यादि अथो
तोमैथुनकालेपरिभाषार्थमाह ननेव
दृष्टानविवर्जितानि ऋक्षयोर्गतसमयेपुरुषः
स्त्रियःकथंचित अतर्पिदृष्ट्वारवेवाथा
निप्रथमनिशादितयन्नतत्र्वागमम् ॥
पुरुषनेदःस्त्रियोभितिः अततमयेवाभो
दानसमयकथंविलयमपिनावदृष्टानवि
वर्जितानिनक्षत्रसंचारेण अपिशब्द
थार्थे अतःवजःदृष्टवरेवाऽदशवामरा
णिस्नाश्रुफादिनानिभवंति तत्रचतेभिर्ने
प्रथममादौनिशाचितथवाचितयंता
त्वमे यततत्त्वगर्भः सम्भवतीति ॥
इतिश्रीभट्टोत्पलविरचितायांसंहिताविवृ
तौस्त्रीपुंसोःसमायोगाध्यायःपंचसप्ततितमः॥
ओंनमस्सवित्रे अथपुष्पाभनलक्षणोध्या

ख्यायते तत्रादावेवतदावश्यप्रयोजन
प्रदर्शनार्थमाह सर्वस्यसर्वकालेय
स्मादुपयोगमेतिशास्त्रमेतत् तस्मादवि
रोधनानःप्राधनासननलक्षणंवक्ष्ये ॥
यस्मात्पतःस्मादेशास्त्रंपाधनासननलक्षणं।
तस्मात्सर्वजनस्यसर्वकालेउपयोगमे
तिगच्छति विशेषतोराज्ञोनृपाणां उ
पयोगमेतितोस्मात्प्रधनासननलक्षणं
वक्ष्येकथयिष्ये तत्रतदानृपाणामास
ननलक्षणमाह आसननमर्दनस्यनृपह
विलासवदारुनिदकौशाला: काश्मीर्य
जनपद्मवशाकोवाशिंशपाश्चभा: ॥
आसनेष्वस्ने वंदनेमलयजे हरिद्रोत
वदारुतिंदुकौशाला: स्यन्दनदेवदा
रु: तिंदुकौशाला: पद्मेस्वर्वएवद्रुमा।
विशेषा: काश्मीरीश्रेजनेमोभोजने
पद्मकःशाकोवाशिंशपाश्चपतेद्रुमा:।
सर्वएवशयनेशय्यायामासनेवशुभा
शिवदा: अथाशुभलक्षणमाह अ
शनीजलानिलहस्तिप्रपातितमधुवि
हंगकृतनिलया: चैत्यश्मशानपथि
जोर्धशुष्कवल्लीनिबद्धाश्च ॥ कंटकि
नोयेवापिमहानदीसंगमोद्भवायेच
सुरभवनजाश्चनशुभायेचापरस्यामदि

दारुहरिद्रा

ज्यो॰
टी॰
५८४

कृतिनाः ॥ श्मशानजलेति श्मशाने
विद्युत जलेपानीये अनिलोवायुःहतो
कीटपलिर्येहतपतिवातितानिपीडितावा
मधुविहगकृतनिलयाः मधुमक्षिकाभि
र्विहगैश्चपक्षिभिःकृतानिलयानिवसत्था
नानियेषां चैत्याःप्रधानहताःश्मशानेजा
तिस्वनजाताः पथिमार्गेजाताः ऊषेश
कृष्णपक्षोपरिभागेशुष्कानीरसाजाताः
वल्लीभिर्निवद्धःपरिवेष्टिताः एतेसर्वएव
नशुभाः कंटकिनश्चेति येचकंटकिनस्त
र्कंटकिनःस्युर्भवेयुः येचमहानदीसंग
मोद्भवाःमहानद्यःप्रधानसरितः संगमः
मेलापकोयत्रतस्येपभवाश्चउत्पत्तिः तथा
येचसुरभवनजाताः देवैवेश्मनिजाता
देवताः तेसर्वएवहतानशुभाः एवा
परस्यांपश्चिमायां याम्यायांदक्षिणस्यां
दिशिकृतस्थिताःपतितास्तेचनशुभाः अ
प्रशस्तानांवर्जितस्थापनानामनस्य
वृक्षमतिषेधमाह प्रतिषिद्धवृक्षेति पि
तृवृक्षाणांछेदनेनशुभंकालविनाशः
व्याधिभयव्यापकलहाभवेयुस्तथोक्तं
कश्यपः ॥ प्रतिषिद्धेनप्रशस्तेनवृक्षे
णानहत्वागृहिणिंकेनछेदनमात्र
वानसोश्वनाश्वकलविनाशोवेश्मतत्रयोग

भ

विति तथाव्याधिःपीडाभयंभीतिः व्य
यमर्थहानिःकलहःप्रीतिः एतेभवंति
अनेकविधाबहुप्रकाराश्चानर्थाअर्थक्ष
तयोभवन्तीत्यर्थः अथप्रारब्धस्यदोष
पर्शितवशेनफलमाह पूर्वंछिन्नेय
दिवादारुकेवनमध्येतमारंभे यथापीडे
तस्मिन्कुमारकाःप्रपद्यंतेम ॥ यदि
वाकदाचिद्दारुकाष्ठवृक्षंछिन्नंप्राक्ले
तेभवेत्स्यात् तदानहृष्टवेश्मप्रारंभका
लेपरीतन्निवार्य अथशांतिजन्मस्यादि
तेऊलन्नानाननतुछिन्नंवृक्षंछिन्नदारुणि
यदिकश्चिन्मूलकोबालकः आगत्य
तेऽहदृश्यउपविशति तदानस्तनशाया
नामसंतेश्चयपशुभवति तस्थान्तदृता
मर्थप्रश्नलब्धदारुदानि अथारंभका
लेशुभाविज्ञानमाह छिन्नश्चसममन्नवा
शुभारभ्यतनशुभांअभवन्तीति मंगला
न्यमातिवहशरमेशुभमत्रय ॥ छिन
शुभान्तिप्रैनशुभमालिमनवालोप
अहृत्लो दधिदीधंविक्राः अनन्ताःप
वाः दूर्वाकुम्भजलपूर्णघटः रत्नानि
मणायः अन्यानिमंगलानिदिशांतेवेश्म
लिपोबञ्जवाककोकिलादीनांशब्दाः
आरंभेआरंभकालेहृष्टाश्चवलोकाशुभेते

त

शैवा·
तरी·

येत्तानत्वमिति अथतत्पद्मशय्यायाः प्र
माणमाह कर्मांगुलंयवाष्टकमध्या
सर्कतुषैःपरिमितके अङ्गुलशतेनतृणाणां
महतीशय्यातपायकेता ॥ अथैय
वायवाष्टके तुषैःपरिमिते तबरोहि
ते परस्परमन्योन्यमुदराप्तकेकर्मांगु
लेसंतेभवति तेनांगुलिप्रमाणेनत्व
याशिमाहाअङ्गुलशतमहतीदीर्घाशा
य्याकतावचिता जयायभवति ॥
अथतत्पद्मस्येविलयतिपूर्वोथमो
प्राप्यामममाणमाह नवतिस्वपर
नाशदशाहीनाविधकहीनाव तप
पद्मनीविलपतिपूर्वोथमासयेत्याम
ध्यम ॥ अंगुलानांनवतिःतपद्म
स्यान्तस्यनस्यदीर्घापाय्यकायो मे
तनवतिः वदनाकतुरपीन्यंगुलानि
सप्तविकमेविष्णोःदीर्घाकार्यो मेवत
तस्मिंदशहीनाष्टसममष्टाङ्गुलानि व
लयनेमनायते मेवनवतिःविवद
हीनाष्टभ्यादशांभिवलेकत्ताः प्रथमः
प्रासाधस्यपायादीर्घकार्या देवतमा
कोमेदमानतादिति अथविहंगमान
लांपादोच्छ्रायलक्षणंचाह अर्धमतो
ह्मांशेनोनेवंहंभोविदवकर्मणोपमांके:

प्रायामयेषुमनपादोच्छ्रायःसकृष्णशी
र्षः ॥ अतोस्मादैर्घ्यादर्धदलमसप्तांशो
नेद्ग्रपदभागवर्जितविष्णोर्विलावधि
पुष्पकर्माणसोरुकःकथितः तपथा अ
गुलशतेन तपशय्याकृतार्थंपवात्पादय
लानि पतदष्टांशेनविवर्जितेनरंगु
लानिसपञ्चाशानिविष्णोदेवस्य एव
मदर्ध्यानुमानेतान्यासामपिकल्पनीय
प्रायामय्यपरासमहति प्रायामस्यदैर्घ्य
स्यपञ्चांशतृतीयभागः तत्समलक्षः
पादसोच्छ्रायःकार्यः सचसकृष्णशिरः
महरूपेनशिशवर्तेत इति सकृष्णशि
रःपादोच्छ्राय इति एवमन्यासामपिमू
देव्यानुमानेनकल्पनीयम् तथाचवि
श्वकर्मा अतोस्यमनरस्यमते विलेष न
यवाष्टके कर्मांगुलमितिप्रोक्तं तेनमा
नेनकाययेत नृपाणामंगुलशतशय्या
दीर्घातुपावहा नवतिन्तपद्मस्यसप्तपद
मानतुमविनाः द्वादशोनावलेशस्यवि
ष्णोनावपेथमः देवतमानामेवंतुल्यां
नामायेपनतः दैर्घ्यमहमूभागोविवि
भःपरिकीर्तितः प्रायामश्चपत्व्यात्र
पादोच्छ्रायःप्रकीर्तितः सकृष्णशिरसा
नेयाशय्यायाः शुभकारकः कृष्णाधिकाव

ओंकाः
वारी
५८९

याशाख्यामाले यथा भा इति खाम्मिने इ
ति श्रुधुनाराहणा वैशा षष्ठ लमाह
यःस्वर्वे श्रीपर्णीषयैकानि मितः म
धनदाता श्रमनाहेना वागहरुमि
दुकसाहेला विकृता ॥ यः केवल
मा श्रीपया विनिविनो बहुविधा महु
हिकवः वेरनमया विप्रश्रो धमयशो
दोकेसौ विजित पयापर्य कश्चियमाशु
देवे मतु फलभवि नक्रीकर्य माल तस्मा
कल्याणप्राक चौसौ केवलवरन
रवितकावनेन मैविधि वक्ते धनम
शुक्ला मध्यर्क विद्रुयेषु पिमन्यु नप
नियमसेवैः श्रीपर्णाऽपि युः पर्यंकस्त
दैतेः श्रावाश्रीपर्णानि मितो रवितस
थनधनानां विनपुरो भवति यः सर्वमन
कोनां वैश्यगृह होगाना भवति विनाशय
ति यः सर्वलिङ्गकशापरावनसर्वि
तुकेयधनकृतः यः केवलश्रुतिः प
र्यंकं केवलं शिशिपयकं यदि विशापा
यादि निर्मितो रवितः स बहुविधवह
मुकर्म विनह्निकोः यः स्वर्णतश्च स्वमयो
गुरुनविरचितःमनिश्चा पयुक्तः तथा
यमेः यथाः कीर्तिः दीर्घवर्णो वृ दो
देविस्वाने पयापर्यंक इति सर्वाप ।

प्रकारविनः पर्यंकः सश्रियंलक्ष्मीमायुः
सोवित दीर्घं चिरकालस्थायि श्राजविद्या श
मेघस्यं विन न कुरुते तथा मूलेन हृतान
विनः कल्याणश्रेयस्करुते केवलवट
नरविते निर्मिते तथाकावनेन सुवर्ण
नगुमसाकृमादिनेविविधैर्नानाप्रकारैर्न
मणिभिर्युक्ते तत्रपनीतना श्रयास नप
मितिसन्निवुधैर्विशेषिसन्यते भ्यन्ने
ग्रथमानिमिश्रदारूणां फलमाह श्रमे
नतम्ना युक्तासनिहृकोशिंशपापाशा शुभ
फलदा नश्रीपर्णीन वरदेवदारुहरीतानि
नापसतः ॥ शुभदानुशालश्रकोश
स्यंरमयुक्तोऽप्यर्केकः तदुक्तमुदया
तोसहिमा वहविद्धकाकुदैवासदेस्यदन
रवितानशुभः प्राणानि वाधकृतः श
मकोम्पदारु सहितः निम्बमाल्काति
वारः शुभस्यदन वदनहतालास्यदाः
शुभाप्यादा फलतरूणाशयनासुनभि
शफलभवति सर्वेनान्यनुक्तमायुक्तोति
निदुकोशिंशपाशान्येनापरेणादारुणाम
मायुक्तासहिता शुभफलदानभवति
ग्रथशुभनार्थः नश्रीपर्णीनवदेवदारु
कैः शुभफलदोभवति शुभम भवति
मालकाशापरस्यामन्यो नमयुक्तोऽशुभ

ओंवा:
तरी:
५८८

588

वर्धमानवात्तमहेशेप्रावसिन्तेवेषि
न छेद्यमानपत्रं धजाप्रभिद्ध विविध
पटविरचितविद्धं वामतवालयजन्तु
यथामनेरूपप्रमहेशेप्रच्छेदेनशुद्
वहेषुवलोकितेषु आवेगपमनोप
नोविनयविशेषुलमाप्रधादिमहरण
महेशेप्रच्छेदेहेषुवायाभवति नये
वतेवात्तु महेशेतस्मिन्हप्रनष्टस्या
पहत्तस्यदेशप्रासिल्लाभोभवति पूर्वे
लज्ञालज्ञपूर्वी आदावेवलज्ञमप्राप्त
महत्तीभूतस्मतताहवंस्यतिस्तो
महइति श्रीरूपच्छेदेहेषुवानाने
वगानोविनाशः स्यात्भवति थेगाज
नेभ्याशनतिनभूमेनेस्वत्पनेनद
कोच्छेदेहेषुलक्ष्मान्यादि पृथुमल्लभ
वति उम्भेतजेनमहेशेनच्छेदविद्धेद
षेषुतिनियमुप्रभिनिवेषलाभोभवति
दण्डनदेशकादेवयायाविधुमतगम
नेभवति ह्रिविलासः प्रासिनिपावः
कोपवानतः भुजेनस्मर्थः एवंविधे
च्छेदेहेषुलभितेनकर्मितेन्नाय
यायीशतिपूर्वपिलेपानूलोवशपवे
गुहृलकोपतिनो भीतास्फाकाशे
नःप्रासिकाः यतेषामाकावयहेषु

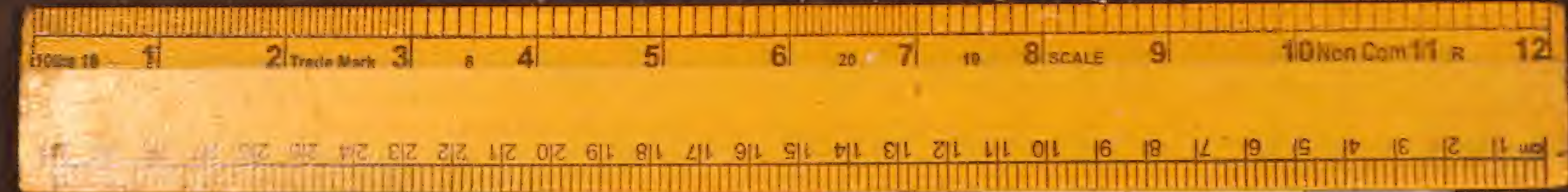
छेदेजनानोमरकोभवति पाशेथवेति
पाशाःप्रसिद्धारज्जुरूपः कुवेधक्षिनपि
वःप्रकृषः एवंविधेथवाच्छेदेहेषुन्तेय
स्यवाद्वानस्तुमरणभवति ईक्षेप्रापि
नेषु तेनेनतच्छेदाजनानाविपदायरि
भवति सुमिकान्तवर्णोरूपावमलिनेन
तेभूरुपहुंगेपद्वहणपेनच्छेदेपृष्ठभग
सिद्धभवति पृथुपृष्ठभच्छेदनालतणा
शायनेवनत्याविपफलेवाह प्रजेस्य
मलगंधःस्निग्धपृष्ठभागहाभवच्छेदः
पृष्ठभप्राभच्छेदायेशयनेषुपतितेषा
फलदा: ॥ पुरुषःश्वेतवर्णोमृत्त
ल:स्नग्धि: स्निग्धोनिर्मल: एवंविधः
च्छेद:पृष्ठभावहाभवति येच्छेदापृष्ठभा
पृष्ठभदेनेषक्रालेषायनेषुपिष्याप्याये
लग्नाः तथानेनैवप्रकारेणवेदितव्याः
अथदाकृणोविनियोगमाह एषायो
नेसारूपवद्वल्लिणाग्रप्रशस्तमनावर्थैः अ
पसवेकृदिनमभवतिभयन्तमेचान्ति
ते ॥ अथाशहेनवत्वारिविदितानि
कायाशुयत्नेशिरः पादभागयोर्हो
मदाक्षिणाभागयोहौविति नेषापरस्प
रेयचमत्योगः स्वर्धायोगःशिरःपाद
कायोहेच्छिद्रेकन्तायामदाक्षिणापा

न्युच्यन्ते

मेवा।
वाटी।
५८४

दकोहेनेपुटितिपेन नयायेत्रमः ईषायो
गेदाकप्ररविणागामाशेयै प्रशलन
के प्रारद्वित्यानाग्र यस्मिंद्वकाष्ठम
यस्यनेत्रप्ररद्वितादिक्यकाष्ठमलेहे
पेन नरग्रशिराःकाष्ठमलक्षिपेत ने
दग्रेउनुरेरिभागेस्यकाष्ठमलेतिपेन
पवेप्रवेद्रवितापश्चिमेनवमस्थाने न
त्यासेकेनप्ररतिणाग्रभवति अथम
येकेदिनग्रइति अथमध्येप्ररतिणाग्र
पुवोद्भत्यासाद्विपर्ययेनेनथेकोदिगा
ह्यिनेदारोभनमजोनितेभनग्राहान
नेमयूभीतिर्भवति शिरःपादभाग।
काष्ठयोरेकस्यादिपूणयुग्रदाभवति ने
केकदिवात्र अथपादानुक्तमणमाह
पकेनवाह्रिवमाभवति हिपादेनपा।
वतेवस्य वाभ्यानतीयेन्नेविवन्न।
भिक्षेणवपवनुक्ता ॥ एकेनपादेन
वाह्निलाग्रपानुवेनकलात्र विपर्य
यह्लितेनपादेवेकत्यकामिनोभवति
अथपादाभ्यावदिषाभागनेयतो
गौरेनेनलिपतर्भिःकेगवयवन्यः
नयतिणामेयायातिर्भवति अथपादः
उन्मत्तप्रशेलनणमाह शिरोय
वाविकोणेगयपदस्यपोर्षयाथिः

पादेकेनेपस्रग्रेयोनत्त्विनदशेतानः ॥
केभोरक्तानवयोःकोविभयतस्यात्रो
दवेनाः नयक्रद्रव्यस्यमवकेनावरा
देपायोग्रेयिःवृत्तिणापीडकरस्तनिदे
शः ईषाशीर्षएपोश्रविभागमस्यभवे
नपम ॥ समशिरेसमेति पादस्य
पोर्षगेशिरोगतेग्रथोसशिरस्तनः अ
साद्धे अथवादिवतोविगतवणदारुव
तोद्रव्यमाश्रितेव्याधिर्भवति शिरसे
वस्वामिनः तस्मिन्नेवपादयग्रे इभंजे
मभागाद्भास्मिंग्रेयस्थितेमसूद्देवगो।
भवति अथारक्तायामेवाबोभयेक
रोति नत्यजेचायाश्रयत्तमवपारल्ये
कोनोग्रेयिदैवस्यधनादिकस्वकद्भवति
त्वरेशइति योग्रेयिवृद्धेशपादस्या
नेस्थितः वृत्तिणामस्वानामपीडाकरो
विनिर्दिष्टःकथितः ईषापार्श्वयहिका।
शिर्षणेशिरस्कारे तयोस्समानात्रिभा।
गेतिनयोश्रयःस्थितोग्रेयिस्तस्वामिनो
मृत्युभानभवति पादभागस्यकाष्ठहीने
यदिवाग्रपिभागस्योनफ्रमपव ॥
अधुनात्छिद्राणांनामान्याह ॥ निकृष्ट
यकोलानंस्वरनयनेवत्सनाभव
कालकमनाकुदलकमितिकथितंछिद्रसं।

ॐवा
दरी
५४०
५९

दोषः ॥ निकुटेनामछिद्रे ग्रथशाहस्या
थैकोलानेव सकटनयनेचवृत्तनाभेव
कोलके ग्रन्थदपवेडुककमित्येवप्रकार
छिद्राणामेतेषः समासःकथितःअथाः
ग्रथैतेषालक्षणमाह यद्वच्छिद्रम
ध्येनियच्छिद्रमध्येमध्यभागे यदवत
केभवत्तपिवासामेमुखेनसंकटमध्य
तनिकुटनामनिष्पावस्थालयः निष्पा
वमाषनिष्पावलक्ष्मावमाषववानीले
नीलवर्णा तछिद्रंकोलकसंज्ञं सक
टनयनमिति सकटनयनसंज्ञंविषमु
तस्यविवर्णं विगतवर्णं मध्यप्रदेशे
मपिकमध्येयस्यवर्णाकाये पर्वदीयम
वति वासावत्नेभदहितावमेद्वितीयमा
गदुष्यंपर्वोमिदंपवेप्रमाणेवक्षनाभा
छिवत्सनाभसंज्ञंछिद्रं कालकसंज्ञमि
ति कालकसंज्ञकालिकस्ववर्णोभवति
यछिद्रनिर्भिन्नेद्वितीयभागेद्रुष्यपलक्षवर्णो
च तद्यथामामेतेदुष्पलेमाभ्दितेन
त पत्तडकेभवति ग्रथभमाधिछिद्रे
दाहसवर्णायदिभवति तदितिडकफ
लंभवति ग्रथैतेषांफलान्याह निकुट
केदेवहर्तायत्रकोलकेनाशःकलयेसः
शालभयंसकटेवैषम्येवत्सनाभाख्ये

कालेसंगृहसंकोटरेविक्रतवपणभदेछि
द्रे तवयग्रथिप्रचुरसर्वचलघ्णामनराकृति
कुटसत्तछिद्रेद्रव्यस्यार्थस्यविनाशोभ
वति कोलकेकोलानसंज्ञकलवेश
सधेसोविनाशः सकटेसकटसंज्ञेप
हभयंभवति वत्सनाभाख्येपापभयं
कालयछिद्रेतथाहेतकसंज्ञेदुष्कालेत्व
यकुकोटरेधिभिविड्रतछिद्रतस्मभद
दुहफलद यद्यकुसर्वग्रंथिप्रचुरंसमस्त
मेवग्रंथिवहुलंतत्सर्वद्रव्यविनाशानिन
षामनेप्रशस्तफलमिति अथविमिश्र
दारुवतिनस्यशोभनस्यफलमाह ॥
एकद्रुमेणायत्रंहृतक्रपक्षिनिर्मितवृक्षम
नं विभिन्नजातिकैवनभिन्नप्रनिर्मि
तंतद्गोधनमग्र्यप्रधानंयशःकीर्तिर्भव
ति ॥ पंचवनस्पतिरचितमिति पंच
भिर्वनस्पतिभिर्देवरचितनिर्मितेप्राय
नामकं कचनामिन्याशोतेस्थपाति सर्व
वनस्पातिसियतस्वर्थः वेरोगमानस
मुछानेवनकुलानस्तालाणकाहेवविनेति
भिन्नकुलविनाशोवशात्ययोभवति ॥
इतिश्रीमहोत्पलविरचितायांसंहितावि
वृत्तौवास्तुविद्यानामाध्यायःसमाप्तितमोर्थ्य
यः ॥ ॐनमस्सवीय ग्रथवनप्रवेशाध्याया

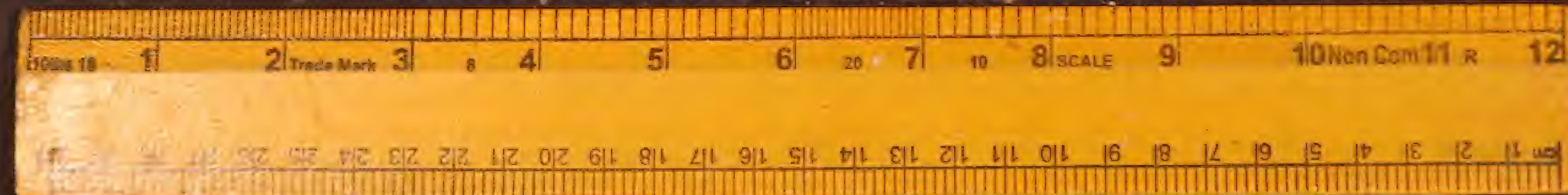
रत्न
टी
५४२

व्यायते तत्र मणीनां तावद्गुणप्रधानार्थ
माह ॥ रत्नेन शुभेन शुभं भवति नृपा
णामशुभेनाशुभं येन यस्मात्ततः परीक्ष्यं दै
वज्ञानाश्रितं तज्ज्ञैः ॥ नृपाणां राज्ञां रत्ने
न शुभेन शुभलक्षणसंयुक्तेन मणिना शु
भं दैवं भवति अशुभेनाशुभमशुभं दैव
भवति दैवशब्देन प्राक्तनकर्मणा विपा
क उच्यते यस्मादेवं ततो रत्नं तज्ज्ञै रत्नाश्रि
तैर्लक्षणैः सम्यग्दैवं परीक्ष्य विचार्यम् ॥ अ
थ रत्नपरीक्षायामुपलरत्नानामधिकार
क्रियत इत्यत्राह द्विपहयवनितादीनां
गुणा विशेषेण महार्घाणि इह तूपल
रत्नानामधिकारो न मुक्तादीनाम् ॥ द्वि
पेन्द्रहयाश्च वनिताश्च आदिग्रह
णाज्जातीयवस्त्रप्रभृतीनां चामरादीनाम
गुणाविशेषेणात्मीयगुणप्रभावेन रत्नश
ब्देनाभिधीयते तथा च जातौ जातौ य
दुत्कृष्टं तद्रत्नमभिधीयत इति इह त
था रत्नपरीक्षायामुपलरत्नानां पाषाण
मणीनामग्रप्रथमानामधिकारः क्रियत
इति तत्र रत्नानामुत्पत्तिं दर्शनार्थमत
एव तदुत्पत्तिमाह रत्नानि बलाद्दै
त्याद्दधीचितोऽन्ये वदन्ति जातानि केचित्
तु स्वभावाद्वैचित्र्यमाहुरुपलानाम् ॥

रा

बल इति पदैकाख्यः तस्माद्बलाद्रत्ना
नि विविधानि विचित्राणि नानावर्णानि सा
क्षिप्याभूमिसंश्रयात् दधीचेरस्थ इति
अन्ये पुनः दधीचतः दधीचमुखरस्थिभ्यो जा
तानीति वदन्ति तथा च रत्नानि दधी
चस्थ्नो जातानि सहस्रशो लोके अन्ये तु
भूमिवशान्नानावर्णानि मानानि गु
णैः केचिदिति केचिदन्ये आचार्याः भुवो
वस्तुस्वभावादुपलानां पाषाणमणीनां
वैचित्र्यं विचित्रनानावर्णान्प्राहुः कथ
यन्ति तथा च भुवः प्रभावाज्जातानि वि
विधानि च उपलानि रत्नरूपेण प्राप्तः काल
क्रमेण अथ रत्नानां नामान्याह वज्र
इन्द्रनीलमरकतकर्केतनपद्मरागरुधिरा
क्षाः वैडूर्यपुलकविमलकराजमणिस्फ
टिकशशिकान्ताः ॥ सौगन्धिकगोमे
दकशङ्खमहानीलपुष्परागाख्याः ब्रह्म
मणिज्योतीरससस्यकमुक्ताप्रवालानि
वज्रमिन्द्रनीलेति वज्रमिन्द्रनीलः मरकतः
कर्केतनः पद्मरागः रुधिराक्षः वैडूर्यः
पुलकः विमलकः राजमणिः राजवर्तः
स्फटिकः शशिकान्तः सूर्यकान्तः सौगन्धि
कः गोमेदकः शङ्खः महानीलः पुष्प
रागाख्यः ब्रह्ममणिः ज्योतीरसः सस्यकः

ज

मैवा॰ टी॰ ५५२

मुक्ताफलानि प्रवालेविद्रुमः पत्तानिरत्न
भेदानित्यर्थः उक्तानिचत्वारिवज्रमु
क्तापद्मरागमरकताख्यानि तेषामेवल
क्षणमाचार्यःकरोति इतिसंबन्धः अथ
वज्रमणेर्लक्षणमाकारस्थानानिलवर्णावा
ह वैणातटेविप्रादिःपीतवज्रस्तमोपा
मपृष्ठेतवज्रं पीतंचकोमलकमावृत्य
नेचमाराहृत् ॥ क्षत्रियोपीतनेके
ञ्चमेवज्रंहिमवतितत्पुष्पसंकाशं श्या
पीतेकालिंगदेशेपाक्षोग्द्रुमसन्नभम् ॥
वैणातटाद्भुति वैणानाम्नीनदीतस्या।
स्तटेतीरेयज्जायते विप्रादिमोषवहित।
शरीषकुसुमाप्रेपापीतपुष्पसंकाशंश्वे
तेपीतवर्णेतस्वेमलक्ष्यं कोमलदेश
संभूतंवज्रं आताम्रमाताम्रवर्णमोष
लोहितेयतस्मावाहे मृवाष्टुंसंभूतंवज्रं
कोशकातवर्णं पर्णाकसपर्णाकदेश
संभूतंनामं श्यामिकिचिन्नाम्रताम्रवर्णं
वज्रंहिमवति हिमवत्पर्वतेसमुत्पन्नेवज्र।
पुष्पसंकाशं वज्रपुष्पतिलमिश्रवर्णाद्धृ
श्वेतवर्णमत्राऽश्वदेशसम्भूतं श्यामीतं
पीतवर्णंकालिंगकालिंगदेशसम्भूतं
पुण्यामञ्जुश्यामवर्णवज्रंपोण्ड्रूदेशसम्भूतं।
पौण्ड्रदेशजातम् इत्यर्थः ॥ अ

ध्येतेषांदेवतमाह ऐन्द्रंषडश्रिशुक्लं
याम्यंसर्पास्यरूपमसितंच कदलीकाण्ड
निकाशंवैष्णवमितिसर्वसंस्थानम् ॥
वारुणमबलागुह्योपमंभवेत्कर्णिकारं
शृंगाटकसंस्थानंव्याघ्राक्षिनिभंचहौत
भुजम् ॥ वायव्यंचयवोपममशोककु
सुमसमुद्दिष्टं स्रोतःखनिप्रकीर्णमित्या
करसंभवस्त्रिविधः ॥ ऐन्द्रमिति य
द्वज्रंषडश्रिषड्भिरश्रिभिर्युक्तं षट्कोण
मित्यर्थः शुक्लंश्वेतवर्णंतदैन्द्रं इन्द्रो
देवतास्येत्यैन्द्रं यच्चासितंकृष्णवर्णंसर्पा
स्यरूपंभुजंगममुखसदृशाकारंयाम्यं य
मदेवतं यच्चकदलीकाण्डनिकाशंनी
लपीतमित्यर्थः सर्वसंस्थानंसर्वाणिसं
स्थानानिसंस्थानानियस्य सर्वाकारंतद्वै
ष्णवंविष्णुदेवतंवारुणमिति अबलास्त्री
तस्यागुह्यवरांगसंस्थानं यच्चव्याघ्रा
क्षिनिभंव्याघ्रनेत्रसदृशंनीललोहितंतद्
हुताशनभुजमाग्नेयं वायव्यंचेति यद्व
ज्रंयवोपमंयवाकारंमध्यस्थूलमशोक
कुसुमप्रभमशोकपुष्पसदृशंलोहित
वर्णंयत्तद्वायव्यं वायुदेवतंसमुद्दिष्टमुक्तं
स्रोतःखनिप्रकीर्णमिति स्रोतोनदीजा
लेभवतिस्रोतः खनिःखननइति खनिःखाने

प्रकोणकेयस्यांभवेमलयोभवन्ति मम
ह्रेयथा एवेंव्यातःखलिःप्रकोणोयति वि
विधविष्णुकार्यस्मस्मवेवज्ञस्यति ॥
भूयज्ञमाणादिकोहरुवज्ञप्रशस्यतःन्या
ह वं पीतेवृषभेषजन्यानामिनेद्विजा
तीनां शैवैष्णवानां शूद्राणांप्रशस्यते
शुभदम् ॥ वर्णेकवर्णान्तवियाणांमि
तवलोहितानीनांब्राह्मणानांशुभं शैवै
ष्णवीवक्षत्रमसहएवैश्यानांशुभं शु
क्लिनिमलकृष्णमहएकलमित्यर्थः प्रश
स्तंप्रशस्यतेकस्यतेशुभमित्यर्थः प्रथु
नास्ववज्ञमूलेनायेलिपविज्ञानमाह मि
तत्वैधालक्षणाम्भोवेत्र्यअङ्गुलेन वि
प्रान्यानलितस्य ह्वलदेशनहिकार्पए
कानिवैनेन ॥ वादयेग्रावेना
द्विभागपवांगबोढ़प्रोक्तं भागस्तुपंच
विप्रश्रुतिकःमाहविकभेव ॥ मितव
तुपालक्षनिनि मितलधेयानोलक्षण
तेवसोभलपङ्गोभवन्ति विंशत्यानेउ
लेषुपहरलमितपविछिनंनसदल
लेकामइमाणोमूलं प्रथोत्यपीत्या
धिकांत्रमाः पलविंशत्याकार्षेयपः
वसुयेवभवनकृतपलाशाइतिकथ्यते
कार्षायकमाएवोमानेविंशपलाविंशतिः

द्विर्यलितेवैनाटिति नाभिमेवज्ञदिशेनि
तेहाभ्यानतअङ्गुलाभ्यामल्तितरहितेन पत्
हस्तमाणपादक्षपायोनमितिः विंशति
भूलाहादशाङ्गुलादशाभिअङ्गुलेयहस्त्रोत
लितेनसकार्षायणलनहस्तपादोनम
स्य मार्धेनतामित्यर्थः षड्भोउभितेअ
ङ्गलैलितनस्पलतहस्तपादोनमल्पमा
धेनतामित्यर्थः यत्राउशाभिअङ्गुलेन
लितनस्यलतहस्तयशानेविभागाहि
तेमल्प लस्यभवकेनयाविंशत्यधिकविं
भागमित्यर्थः चतुर्दशभिमात्रङ्गुलेस्तुलि
तस्याधेनल्लतहस्तमल्पमित्यर्थः द्वाद
शभिअङ्गुलेर्ललितस्यलतहस्तविभा
गेमल्प वत्सहिमहस्तागिपस्कनाभिव
शाधिकानिविभागनलपमित्यर्थः दश
भिअङ्गुलितस्यलतहस्तपंचाशानेमल्प
वनाविंशत्समहस्तागीत्यर्थः अष्टाभिअ
ङ्गुलैर्ललितस्यलतहस्तषोडशभागेनम
ल्पंद्वादशसहस्राणिपंचशतानित्यर्थः
षड्भिअङ्गुलैस्तुलितस्यलतहस्त्यानां
चविंशतिकोभागोमूल्यमष्टसहस्रा
णीत्यर्थः चतुर्भिअङ्गुलैस्तुलितस्यल
तहस्त्याष्टभागोमूल्यंसहस्रहस्त्यमि
त्यर्थः द्वाभ्यामङ्गुलाभ्यांतुलितस्यल।

गेवा
तारी
५५८

594

तद्वयमहस्रभागोमूल्ये शतद्वयेकार्षा
पणानमित्यर्थः अन्तेमद्वस्यापलवे
नाष्टिकेनमूल्यसमहासमिति सृष्यशभव
तुलनलान्याह सर्वद्रव्यायमेलद्वम
मितवतिघमिवन्ति वेप तद्देनलग्रा
क्रमेणापमेववज्रहितायोग ॥ यस्त्रु
सर्वद्रव्याभेद्यनकेनविष्णुसाहिनाथिभि
यते लघुमोववसितमृस्मसिजलेना
ति नमज्ञनीयार्थः वर्णिमवत दृश्यतः
किरणाविद्यन्तयमानत स्निग्धस्वेदम
युक्तं तदिति सन्तलाविः शक्रचापभि
न्द्रधनुः एतान्दृगतःस्रदृशनद्रज्ञोहि
स्योक्ते श्रेयवेकाथितः सृष्यासमल
नामान्याह काकपदनुतिकाकेशथा
नयुक्तानिशर्वरिद्विरु द्विगुणाविद्य
कलवबलानदेशीयानिनशमाति
यानिवज्रानिकाकपदैः काकपदाकृति
भिश्चिन्हैः मक्षिकाभिस्तदाकृतिभिः
केशैस्तालनद्रूशलिभिधात्तभिश्चेति
काल्पि पतेवृक्तानितथा युक्तको
शकेरेवक्त यस्त्रविद्वेषमयुक्त य
शविप्रयुक्ताभिः सतताभिवर्धितभि
युगाभियुक्तं दृष्टनमिनाकलकेवि
तं रक्तनिनकानि विशीर्णनर्स्तीने

यतानि नशुभानि शुभोभनानि सृष्यद
ष्याह यानि वज्रद्वपदलितागविपिटा
वाश्रीफलप्रदीयानि सर्वेषावेतेषाम
स्याङ्गाणोहमाहानि: ॥ यानि वज्रा
णिद्रुतकाकानि तल्लक्षणमरशा
ति दलिताग्रणिदलितेविदारितेअग्र
प्रान्तेयेषां विपिटानि वर्तुलानि वाश्रीफ
लवस्पदीयानि नाम्लिकाइत्यविशेषः
एतेषांसर्वेषां प्राप्तिधानेन यन्मूल्यं भव
ति तस्मादष्टमोभागोहानिर्भवति हस्था
योते मूल्यं भवतीत्यर्थः सृष्यवज्रमणाना
गुणानाह वज्रं नेकविदपिधारयि
तव्यमेकेपुत्रार्थिनीभिः स्त्रीभिरुक्तं
ततः पृगाटकत्रिपुटवास्यकंवतिस्यतं
यच्छ्रीणीतिभेदप्रभेदेन तनयार्थिनीनां
वज्रवज्रमणिमङ्गलाभिः स्त्रीभिःपुत्रार्थि
नीभिःसुतार्थिनीभिः सुताभिलाषिणी
भिः नकश्चिदपिधारयितव्यमित्येकथा
वार्याःउग्रानि कथयन्ति यच्छृङ्गाटका
तोयशा त्रिपुटत्रिभिःपुटैर्युक्तं धान्यक
सन्तानकाफलवत्सियते श्रोणीति भद्री
वंशगदहश तत्र तनयार्थिनाप्रभेदे
तथाव सुतार्थिनीभिः कन्याभिर्नवार्यं
वज्रंभवति यच्छृङ्गाटकाकारत्रिपुटस्या

डो॰ना॰
नरी॰
५५५
595

स्वातिवने श्रोणीतिमेसवर्णोत्र्क्रिम
किरणेस्युतं तङ्कलेथावणोत्योणप्र
वृद्धिप्रदेस्तनं श्रुत्यदृष्याह तत्रविम
वनीवितलयेवज्रमतिस्पष्टलतणां भ्रश
निमयंविकारेस्थानेप्रभमनुपभोगकारं
वमस्सनाम ॥ स्रतिस्थलक्षणेश्रश्रभ
लक्षणेस्पुरेवज्रवज्रमप्रानि सजना
नांनाम्यवानांविभवेस्वप्रस्य जीवि
तस्यायुषः क्षयंहानिजनयन्त्याद
यति प्रमाणामलक्षणावज्रं भ्रश
निभयेविषुद्धीतिविषमयुमरिमयेश
शुभयं वज्रमायाति भस्मनाद्दतामुप
भोगकं भवति केचिद्बहुभागकेवि
त्तोपमानवाह्मिहतोति ॥ इति
श्रीभरोत्तलविरचितायां देहनाविव
ष्णेरत्नमालालक्षणानामेकानषोतित
मोध्यायः ॥ श्रीनमस्वयेय मूत्रम
शालकानाम्लालोपन तत्रादौ सम्वा
शालक्षणानामुत्पत्तिमदर्शनार्थमाह
द्विपभुजगपत्रशुक्तिशंखाभ्रवेणुतिमि
सूकरप्रसूतानि मुक्ताफलानि तानि
तेषां बहुसाधुशुक्तिजं भवति ॥
द्विपाहस्तोभुजंगानां मूर्धि शुक्तिप्रा
तोविशेषः पाबश्रापोम्रप्रेमेवा वे

कर्णेशाः तिमिर्मत्स्यः सूकरोवराहः
पत्रः प्रसूतानुत्पन्नानि मुक्ताफलानि
भवन्ति तेषांसर्वेषामप्याशुक्तिजेशु
क्तिसंभूतं बहुसाधुतिप्रायं भवति
प्राचुर्येणाप्यबहुत्वेनोत्पत्तेः अथमु
क्तानामुत्पत्तिस्थानामाह सिंहलपार
लौकिकसौराष्ट्रकताम्रपर्णीपारशवाः
कौबेरपाण्ड्यवाटकहैमकः इत्याकराश
ष्टौ ॥ सिंहलकोदेशः पारलौकि
कोदेशः तत्रभवाःपारलौकिकाः सौ
राष्ट्रदेशभवाः ताम्रपर्णीनदी पार
शवोदेशः पाण्ड्यवाटकोदेशः हैमका
हिमवान् इत्येवमुक्ताफलानाम
ष्टावाकराः उत्पत्तिस्थानानि अथ
तेषांलक्षणमाह बहुसंस्थानाः स्निग्
धाःहंसाभाःसिंहलाकराः स्थूलाद्यैस्तथा
[illegible]
[illegible]
[illegible]

गोमा
तरी
५८५

पोयवारकसंभवाः ॥ बहुमेस्यानइति
येन्नकावहुसंस्थाना बहुप्रकाराः संस्था
नप्रकारा येषां ह्निन्यानि मूलाहसम
हृशाकाराः स्थलवहुलाः तेसिंहला
कारा सिंहलमाकरप्राकारायेषां
तथाईवप्रान्ताः किंचित्ताम्रवर्णाः श्वे
ताःशुक्लाः तेमाविशुद्धाःसमोविविरिमः
निर्मलाइत्यर्थः तेताम्रमाला ख्याताः पा
शिमाकाः हलमयेवनइति कलाःकल
वर्णाः श्वेताःस्निग्धाः पीताःपीतवर्णाः
सधार्ककशधान्यपुष्पादिविषमास्समनाले
माःवेलांनिकाःपललाकभवाः येवना
निश्चलाःस्निग्धाः नातिस्थूलाःनाति
सूक्ष्मानवनीतकल्पाभानवनीतकान्त
सामपुः स्फोलितमनइति येनकान्ते
निर्मलाःतेगपुत्राः उत्तमाःतेनहत्व
इति सुविशोभिवपुर्णाः महामुल्यमेव
हुद्धिपुत्रोपुत्राः तेपारशवाः नवुत्त
स्थितिलोदृपितिमंदशलपलदृशाः कहवि
कोलांनिकथारिंत्तसंस्थानयस्ततन
तेमगनियतलसम्यतितिसमुनिविपमन
मस्थितनामि इवतेसितवर्णाचतनुः
गोपुत्रकोतिप्रमाणतेषातन्मातान
हत्वेतेरक्षाकर्णाःतिविश्योयविन नेषो

वीवंतितुफलमहशे त्रिपुरेत्रिभिःपुरे
कुपलातित धान्यके धान्यफलसहशा
हृणीवत्सल एतेसर्वेपत्नकोःपाम्र
वारकाभावाःजातास्समेवेपुः अथ
तेषांविशेषमाह अतसीकुसुमपणाम
वैमलमनिन्द्रनीलकसंकाशा हरिताल
निभाकरणामसितेयमदेवतेभवति
पूर्णितदाडिमपुष्पकाण्डजातामेवयु
मदेवम् तिर्यग्मानलकमलसमभेवाम
तेयसाग्नेयम् ॥ अतसीकुसुमशुण
मभिति अतसीकुलसमतुप्रमितिदं
तदव्यामेयमिन्द्रकाफल तद्देस्वेवोषः
लहेवम् यथ्यशशांकुलकाषावइत्रेभे
वदं यश्वहरितालत्वमीतवाफलं य
श्यामितदलतयमदेवम् तिर्यग्मर्स
तिसमाग्निःसहशीसभाकांतिःयस्य
तत्यामलसूपमस्पत्वनहस्मभेय
तदाग्नेयं अग्निदेवम् अथतेषामत्य
यतिज्ञानमाह मावचनमपभृतमे
कस्मशनाहनाविंपवाशन कांगप
ताणिनिवादिताकर्मतेजोपुग्गाउत्तम
मावकदलाहमायानाहानिश्रीतस्मो
दमाव अमारशनानिशानमयूषि य
वाशानासहिते पवविशहृतामितव

गं॰बा॰
टी॰
५९०
597

वाराटकललावनतिमूल्याः माषोतिहे
गुंजाःसममत्यादिनेदृष गुंजात्रयमूल्य
पंचविंशद्रूपकाः पंचविंशत्रयस्य गुंजात्रे
हीनस्य ॥ माषकवनदृषयत्नस्यैक
स्यमूल्यापकलम्यतेमा गुणपुनस्य गुणा
मत्यंति त्रिगुणःप्रमानस्वयोस्याद्यवम
पकवनदृषयनष्टनस्यनुलेलम्याविपं
चाशन्मागोवपणपानाहमाः शतपणा
नितान्मस्मेविंपूर्वाशान्कापोपणानोत
यः माषकदलेति ततोमाषकवन
दृषयहृतान्माशापणामाषकदलहास्या
माषकार्धेनतया यनेदृत्यमाणमल्ये
नदृया माषैर्हिभिमाषकेसलिनस
हविंशकार्षापणमानातिमूल्य होर्ध
माषाभ्यानलितसनृयोदशकार्षापणा
पणानि हाभ्यानलितस्या हाशता
निपुरुष्यंतेमार्धेनुनलितसपंच
विंशतिकषनेकार्षापणानांमूल्य
ववाराटकललावनतिमूल्यः एवकं
सनकोमाषदृलिकसनकशहेनागं
माषाति यत्वाममाकुमस्यवमाहः हे
सनलपूर्वनवति:कार्षापणामूल्यो प
समगुणाकलम्यदृपप्रमाणंमाधीनेहे
गुंजाधूनेनायसमनितलव्यं सममतिः

कार्षापणानलमूल्यमितपथेः गंजात्र
यस्यति गुणपुत्रस्यमगुणास्यगुंजात्रय
स्यपंचाशद्रूपकामूल्यं रूपकाःसप्तमि
द्रावद गुंजात्रयस्यगुंजार्धहीनस्यपंच
विंशद्रूपकामूल्यं पृथात्स्यमूल्यपरि
ज्ञानमाह पलदशभागोधरणाच
दिसूत्रावयोदशरूपाः त्रिंशतेसप
चविंशत्रूपस्यसमतिसंशतापः पं
चविंशतिसूतानामस्यशतेत्रिंशतामहि
ते त्रिंशत्समतिमूल्येवमादिपाञ्जुता
धेमत्स्यव समिःपंचेनाधोवरणेपंचा
शंकमूल्य मूल्यापरेणाविशल्मुनस्यस
पंचकरूपविहीना हिवियतुपंचशता
नारहपादयंचकविनयम ॥ पला
शानाभागोधरणामिति पंचकमिल
कोमाषालेकषणोदशधार्षद्वादश पलाह
वर्षेवनारइति पंचपलस्याधरणा
भागस्यधरणामितवाते गद्दणेय
दिवयोदशमूल्याससूपागुणस्यताभ
वति ततोलपंचविंशत्रिंशतोरूपा
कालामूल्यपदेविंशतिरूपसमसमति
समशानामूलानाधिकामूल्यविशेने यद
गप्तनायःसमनिश्रेपिकेशानमूल्य पं
चविंशतिमूल्यायादृते धारणाभवति

लीला·
वती·
१५८

तस्यत्रिंशतापणैर्मूल्यमिति त्रिंशत्प्र
स्थपयडारणंभवतितस्यशतांशंपंचा
शद्रूपकामूल्यंशतवाराशावार्थं यस्य
षष्ठिः पंचेनवापंचपंचाशद्धरणंभवति
तस्यपंचाशत्कमष्टौपंचकाचत्वारिंशत्मू
ल्यमित्यर्थः सक्राशीत्येति सक्राशी
त्यायुतस्यधारणस्यत्रिंशद्रूपकंमूल्यम्
क्राशतयुतस्यसार्धत्रिंशतंचपंचकश्य
विहीनापंचविंशाद्रूपकामूल्यंत्रिंशतस्या
रणस्यषट् रूपकाः वनःशतधारणस्य
रूपपंचकम् पंचशतधारणस्यात्रिंशतं
रूपकाणांमूल्यमिति ॥ अथनात्रयो
दशायानांधारणानांज्ञानार्थमाह ॥
पिंकापिंकावारवारिमिन्यात्रयोदशाया
नाम सज्ञांपरंतिनिगदामस्तास्मातीति
र्णाम ॥ त्रयोदशयाध्यानांपिंकाथाः
संज्ञः तथया त्रयोदशस्य...स्यधा
रणस्यपिंकेतिसंज्ञाषोडशाकस्यपिंका
विशतिकस्यार्धम पंचविंशतिकस्या
र्धात्रिंशतिधूतस्यरवः चत्वारिंशतिक
स्यामित्यापरंतोनल्लंपंचपंचाशाकस्य
लिगदाअशीतिप्रवीणांपंचशतानांतां
सर्वेषांधारणानांहरणांशूनि संज्ञापतासुव
र्णस्यानेकवहारार्थमपयुज्यतेइति ॥

अथनाराणांमूल्यपरिज्ञानार्थमाह ॥
पतद्गुणयुक्तानांधारणधृतानांप्रकीर्तितं
मूल्यम् परिकल्पामल्लवालेहीनगुणा
नांलयःकार्यः ॥ हाम्समेवतकपोतक
नाम्राणामीषदपिविषमाणाम ज्ञेयो
नेविषमकपोतयोश्चषड्भागदलहीनम् ॥
पतादिति गुणयुक्तानांमुक्ताफलानांधा
रणधृतानांपतनयो...मूल्यम् अन्तरा
लेमध्येपरिकल्प्यमर्धाम्मूल्यमूलाम्
यथात्रयोदशाकस्यधारणस्यात्रिंशतेपं
चविंशतेःषोडशाकस्यद्विविंशतेरन्तरा
लेमध्येवत्तदंशधृतस्यव्यक्तैराशिकेन
मूल्यानयनंकार्यमित्यर्थः हीनगुणानां
वक्ष्यमाणेनैवक्रमेणलयःकार्यः क
लशेवतकेतिरूपादिति अत्येकाभिमत
धाते ईषांकिंचिन्तुस्मानामसितवर्णानं
मीषद्धुक्तानामीषन्ताम्राणांप्रागिवधाने
नयन्मूल्यंभवति तदर्धेनाधिमानंविभा
गहीनंतेषांमूल्यं विषमकपोतयोश्चय
थासंख्यंषड्भागदलहीनम् अतिविषम
स्यषड्भागहीनमिति पीतस्यार्धहीनमि
ति ॥ अथगजमुक्तालक्षणमाह ॥
येनवनजलजानांशुक्त्यश्चेन्दुसूर्यद्विमे
घु येवोनितायणभवायदृशेवेंलोशुभे

शैवा.
बा.टी.
५४४
५९९

भाः ॥ तेषां किल जायन्ते मुक्ता कुंभेषु
दन्तकोशाः शारदकोशेषु बहवो हस्तन
प्रमाणा बहुसंस्थान प्रभायुक्ताः ॥ नैषां
मध्यैकार्थेन वेधनीवेताः प्रभायुक्ताः
सत विजयारोग्यकरा महापवित्रा धना
राज्ञाम् ॥ ऐरावतकुलजातानामिति
ऐरावतो नाम हस्ती तस्य कुले जाता नाथ
गजास्तेषां तद्देशप्रसूता नागवशजाताः
पुष्यादिते पुष्यनक्षत्रे श्रवणे वननक्षत्रे
न्दुदिने चन्द्रदिवसे सूर्यदिवसे अर्कवा
सरे ये उत्पद्यन्ते येच्चेन गजा उत्तरायणे
भवा उत्तरायणे जाताः शक्रेन्द्राः सूर्यग्र
सने च कुरूले उपरागे ये जाता स्तेभद्रभाः
तेभद्रनाम्ना नागा गजाः तेषां मौक्तिकेला
न्याहि इमप्रदर्शनार्थाः तेषामैरावता
कुलजातानां तेषामभद्रभद्रनां मुखमस्ता
केषु सद्दकोषेषु दन्तकोशांसेषु केषुमु
क्ता जायन्ते उत्पद्यन्ते ते बहवः प्र
भूताः हस्तप्रमाणाः स्थूला बहुसंस्थाना
अनेकाकाराः प्रभायुक्ता स्तेजास्विनोऽमा
ह्यापविद्रा धनास
धना राज्ञां न्वपाणां भूतादेहस्थिता सूत
विजयारोग्यकरा भवंति सुताः पुत्राः वि
जयाः शत्रुनिग्रहाः आरोग्यनीरजत्वं च

कुर्वति ॥ अथ वराहस्य तिमिजस्य च ल
क्षणमाह ॥ दंष्ट्रमूले शशिकांति सु
प्रभं बहुगुणं च वराहम् तिमिजं मत्स्य
द्विनिभं बहन्यां विशेषविजयं च ॥ वरा
हाणां सूकराणां दंष्ट्रामूलेऽप्यनोदंष्ट्रमध्य
ते तत्र च शशिकान्तिप्रभं चन्द्रभाति
बहुगुणं अनेकगुणं वाराहं वाराहसंभू
तं तन्मुक्ताफलं भवति मत्स्यद्विनिभं
मीननेत्रसदृशं तिमिजं मत्स्यजं भवति
बहन्त्यूलपवित्रपावनं बहुगुणयुक्तं च
तज्ज्ञेयं इति ॥ अथ मेघसम्भूतस्य मुक्ता
फलस्य लक्षणमाह ॥ वर्षोपलवत्
तं वाद्यैः किला शुभ्रमभाष्टम् क्रियते
त्वाहिग्रैलमतिडिद्भभमेघसंभूतम् ॥ व
र्षोपलाच्चपोषलः तद्वद्यथा तं यथा
वर्षमध्ये उपला जायन्ते तद्वत्समस्मा
घ्रसत्वात्ताति तेभ्रष्टे विलेत्यागमर्थः दि
व्यभवाः दिव्याः तैः बोदतारिवान्त्समा
तेदेवैः क्रियते तडिद्भभम् विद्युत्सदृशं त
न्मेघसम्भूतम् विद्युत्सदृशं तन्मेघसंभू
तम् ॥ तथा च ॥ ये किल नक्षकावा
साकिकुलजा कामगमा येच पंनगास्ते
षां किरपानीलद्युतयो भवंति ॥ मुक्ता
फलस्यास्ते मणिप्रदेशोरजतमये भाज

दो
वारा·
टी·
६००
600

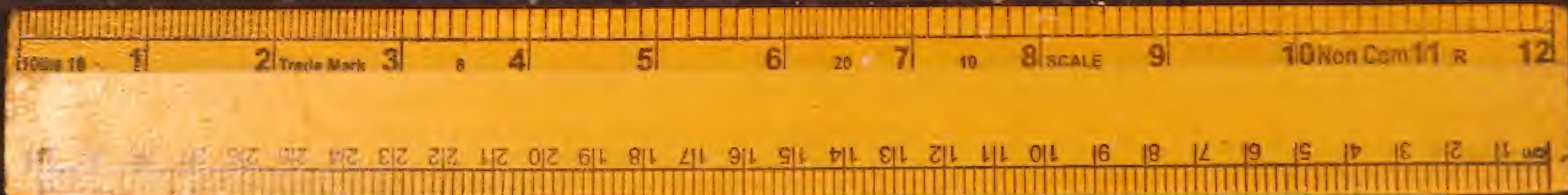
ते क्लिन्नेव यदि वर्षति देवो कस्मान्नतत्ते
ष्वनामसंभूते ॥ भोजगल्यपतेर्नाथ
नस्यपद्मनाभोविजयदेव ॥ नारिक
वास्वाकिञ्जल्कजातानिपद्मरागानाम
लिकवास्वाकिञ्जल्कजाललनक्कलवा
स्वाकिञ्जल्कजाताः कामगाइच्छागामि
नैयेवनेषानागानांहृतस्यानेषिरप·
र्वतेष्वयानिभास्मनीलानीलयुत
यानीलकान्तयोभवन्ति । शाल्मलि
ऋषनागानामक्राफलजायतेतत्प्रा·
याभूमिस्माह ॥ याक्लिन्ननफलो
शालेवनिप्रदेशाभूभागेनवर्वतनम्य
गोप्यमयेभाजनेपात्रेऽस्थितेसन्यैकस्मा
दनाशाद्विकनेद्रेवोवर्षति तन्मुक्ता
फलनागमंभूनेनेपवनव्यम ॥ अम
वसुषानाह ॥ यपद्मरागविषमल·
द्योलयथातेशालयलाविकामदूति
भोजङ्गल्यपतीनाथतसम्भूतनावैविजय
देव ॥ भोजङ्गमात्रेसर्पमुक्ताफल
मक्तनावेमद्भूतम्बल्यपतेराज्ञोन्यपतो
नोविघमलक्ष्मीवापद्मरागविषमलावेष्ट
न्वयाति यशःकीर्तिविकामयति वि
जयंवददाति ॥ अथवैष्णव्यादोषेव
मलक्षणमाह ॥ कर्पूरस्फटिकानिभं

विपिटविघमेवचेनजेनेयम शाङ्केवाद
वेशापिनिभंहन्तेभ्राजिस्मनवविरेव ॥
कर्पूरनिभंस्फटिकानिभविपिटविघमं
चवेणसमस्मृतम शाकीनिभंचलसहशं
हत्रेपरिवर्तनम ॥ भ्राजिस्मभ्राजेनगो
लकविरेतेजाम्बिनेश्चेहन्तच्छुदुरवाद्भवेया
दुरवजनेयम ॥ अथैतेषांपरिभाषान
माह ॥ शाङ्केवनिमिवेलवावणवाग
हभुजगाइजानथेष्यानि शक्तिनग्रला·
न्वास्त्रेषामवं:शास्त्रनानिर्दिष्टा: ॥ श
ङ्ख:शक्तिमिमलत्स्य: वेणवंशोवेणु
णोहस्तीवराहस्सूकर:भुजङ्ग:सर्प: अथ
मेघ: पद्मोयानिजातानिसंभूतानिना·
नेवेश्यानिनवेघनयानि एषांमवेषा
मसिनगुणलाह्रूगुणलाश्चाम्रथर्वेम
लेपनानिर्दिष्टानोक्ता ॥ एतेषांमयंसा
थेमाह ॥ एतानिसर्वाणिमहागुण
निमनार्थंसौभाग्यवपुष्कराणि हव
येवकहस्तिपार्थिवानामक्राफला
नोक्षितकामदानि ॥ एतानिसर्वा·
णिनिःशेषाणिशाङ्खादिसम्भूतानिमु
क्ताफलानिमहागुणानिमहत्तगुणा
निसर्वा:प्रजा:श्रेयोयनम । सौभाग्यं
चसर्वजनप्रियत्वंयशःकीर्तिम ऊर्व

श्री
वारा
ली
६०२
601

ल्लिपार्थिवानांवलोकच्छेदकत्वादित
क दोषः ॥ अथमुक्ताफललतानामाभ
रणानांसंज्ञामाह ॥ सहस्रयष्टिलता
नामष्टसहस्रमष्टोत्तरेवतकेलता इन्द्रच्छ
न्दोनाम्नाविजयच्छन्दस्तदर्धेन ॥ श
तमष्टोत्तरहारोदेवच्छन्दोहारोतिपक
युता अष्टाष्टकार्धहारोरश्मिकलाप
स्तेनवद्धः ॥ द्वात्रिंशतार्धगुच्छोवि
शत्याकीर्तितोर्धगुच्छाख्यः षोडशाभि
र्माणवकोद्वादशाभिस्त्वर्धमाणवकः ॥
मन्दारसंज्ञाष्टाभिःपंचलताभिर्हारफलक
मित्युक्तम् सप्तविंशतिमुक्ताफलानां
नक्षत्रमालेति ॥ स्वर्णमणिमयमुक्ता
मणिसोपानमध्यगुल्लिकोवा नवल
कमणिमध्यगतोविज्ञेयंदण्डकाश्रेत
एकावलीत्वमयष्टिसमन्वितात्सलय
माणमणिविप्रयुक्ता संयोजिताया
मणिनातमध्ययष्टिमाश्रयणाद्वि
युक्ता ॥ सहस्रयष्टिलतानामिति ॥
अष्टाधिकंसहस्रंलतानांचतदेवचर्व
तोहस्तदीर्घमुक्तानांदेवानांभूषणमल
ङ्करणमच्छान्दियते तस्यनामसंज्ञाइ
न्द्रच्छन्दः तदर्धेनविजयच्छन्दः अर्धेन
दलेनपंचशतानांचतस्रोधिकानांल

तानांद्विहस्तंविजयच्छन्दसंज्ञेयानमष
युतामिति अष्टयुतेशतेलतानांद्विहस्ते
चहारः एकयुताशीतिरेकोषष्टिः ल
तानांद्विहस्तंदेवच्छन्दः अष्टाष्टकोव
हारः अष्टाभिरष्टकैश्चतुःषष्ट्यालतानां
समर्धंहारः नवपद्माश्चतुश्छन्दपंचा
शल्लतारश्मिकलापाख्यः द्वात्रिंशता
मिति लतानांद्वात्रिंशदर्थंगुच्छाख्यः
विंशत्यालतानां अर्धगुच्छाख्यःकीर्ति
तत्रः षोडशाभिर्लताभिर्माणवकाख्यः
द्वादशाभिःलताभिः अर्धमाणवकः
द्विहस्तइति सर्वेषामनुवृत्तिः मन्दरसंज्ञा
गुच्छाभिरिति अष्टाभिःलताभिः मन्दर
संज्ञाःपंचभिःलताभिःहारफलकसं
ज्ञंकथितम् सप्तविंशतिमुक्ताफला
निहस्तप्रमाणानक्षत्रमालेतिसंज्ञा
अन्तरमणिसंयुक्तेतिसैवलताहस्तप्रमा
णाप्रान्तेमध्येमणिभिःसंयुक्ताहवणी
नलकैर्वाकनकबिन्दुकैरष्टवालरप्र
कारमणिसोपानसंज्ञातदेवतरलकम
णिमध्याहामालिवज्रमणितरलकःस
मध्ययष्टिनानसंयुक्तः तेषामेकावरु
तिज्ञेयम् एकावलीतियष्टिसंख्या
यष्टेः मुक्ताफलैर्युक्ताहस्तप्रमाणा

ॐ
वाग॰
टी॰
६०२

माणाहलसमिनामणिभिर्विशुद्धा
यहिना पद्मावलीनामतःसाभवति
यानयेथसंख्या हुलशमाणमणि
नानमध्यमेयानिनामाशूचणविद्धिःशु
द्रणलहालामेयहीन्द्रनाकाथ्यनेनि
शिवम् ॥ इतिमहानीलविशेषेना
योसंहिताविरोमन्नाफलेनामाध्या
यः ॥ ॐनमःसूर्याय ॥ अथप
द्मरागलक्षणंव्याख्यायते ॥ तत्रा
दावेवपद्मरागाणांउत्पत्तिलक्षणमा
ह ॥ सौगन्धिककुरुविन्दस्फटिके
भ्यःपद्मरागसम्भूतिः सौगन्धिकाश्च
मरोजनामुक्तमसम्युतयः ॥ कुरु
विन्दभवाश्चबलामलस्युतयश्चधातवि
विद्धाःस्फाटिकभवाद्युतिमन्तोनाना
वर्णविशुद्धाश्च ॥ सौगन्धिकेति
सौगन्धिककुरुविन्दोद्भवानामिद्धाःस्फ
टिकोद्भवाः पृथ्वीःपद्मरागाणांभेद
तिहत्वाशिवच्चयेथ्रमसमयुतयो जम्बु
पद्मविशेषाः हिरेफसमकान्तयः
श्वेतमयुतयोःश्वयुतयोःजम्बूसमयुत
यः । जम्बुफलविशेषः । नरसम
कान्तयोलोहितवर्णालोहितकान्त
यः तेसौगन्धिकमन्नः तेकुरुविन्दम

वहन्तियेनशवलाः शुद्धहमस्यामि
श्यामलद्युतयोल्पकान्तयःस्फटिका
द्देभविद्धाःसकलइकान्तयोयागात्ना
नालेकुरुविन्दभावः कुरुविन्दजानु
यैवद्युतिमन्तः प्रभावन्तोनानावर्ण
विविधोताविमलास्तेस्फाटिकभावाः
स्फाटिकसंभूताः ॥ अथतेषांसर्वे
षांगुणानाह ॥ स्निग्धप्रभानुलेपी
स्वच्छोर्चिष्मान्गुरुःसुसंस्थानः अन्तः
प्रभोतिरागोमणिरत्नगुणाःसमस्तानाम
म ॥ स्निग्धःस्नेहसंयुक्तः प्रभानु
लेपीप्रभयाकान्त्याद्वालिप्यतिस्वच्छो
स्वच्छोनिर्मलोर्चिष्मान् दीप्तियुक्तः
गुरुःगौरवयुक्तः सुसंस्थानःशोभन
कान्तिः अन्तःप्रभाः अन्तर्मध्येप्रभाक
न्तिर्यस्यअतिरागाः अतीवरागेणलोहि
तेनयुक्ताः एतेसमस्तानांसर्वेषांपद्म
रागाणांमणिरत्नगुणाःप्रधानरत्नगुणा
अथैतेषामेवदोषानामाह ॥ कलु
षामन्दद्युतयोलेखाकीर्णाःसधातवः
खण्डाः दुर्विद्धाःनशोभनमणयस्ते
संयुताःनमतोज्ञानाविनाशकःशर्क
राः ॥ शर्करामेयुताःइत्येवंप्रकाराः
मणिदोषाः ॥ अथसर्वेमाणिलक्षा

डौं
वा॰रा॰
टी॰
६०३

णमाह ॥ अथवा शार्ङ्गिकण्ठवर्णो दीप
शिखाभप्रभो भुजङ्गानाम् भवति मणिः
किल मूर्धनि येन च स विज्ञेयः ॥ भुजं
गानामयं मणिर्मूर्धनि भ्रमरसदृशो हि येष
कान्तिः शार्ङ्गिकण्ठसदृशवर्णो मयूरग
लसमप्रभः दीपशिखासमप्रभः दीपा
ग्रकान्तिर्यो भवति सोनघेः अमूल्यो विज्ञे
यो ज्ञातव्यः ॥ अस्य प्रभावमाह ॥ य
स्तं बिभर्ति मनुजाधिपतिस्तस्य दोषभ
वति विषरोगकृताः कदाचित् राष्ट्रेच
नित्यमभिवर्षति तस्य देवः शत्रुनाश
यति तस्य मणेः प्रभावात् ॥ यो मनुजा
धिपती राजा तं मणिं बिभर्ति धारयति
तस्य विषकृता रोगकृताश्च दोषा न कदा
चिद्भवंति तस्य च राज्ञो राष्ट्रे देवश्शक्रो नि
त्यं सर्वकालं वर्षति तस्य मणेः प्रभावात्
स च ज्ञातिन्विद्रावयति ॥ अथास्य
मूल्यपरिज्ञानार्थमाह ॥ षड्विंशतिस
हस्राणि चास्य मणेः पलप्रमाणस्य कर्ष
त्रयस्यार्धमानिकपादिहं पद्मरागस्य ॥
अर्धपलस्य द्वादशशार्ङ्गिकस्य कर्षस्य सह
स्राणि यस्याष्टमाषकपूर्णस्य सहस्रत्र
यं मूल्यम् माषकचतुष्टयस्य शतत्रयं ज्ञात
पंचाशन्मूल्यं परिकल्प्यमनल्पबालेमूल्यं

हीनाधिकागुणानाम् वर्णोन्यूनतस्यार्धं
तेजोहीनस्य मूल्यमष्टांशोनम् अल्पगुण
बहुदोषो मूल्यात् स्यान्नोतिविंशांशम् ॥
अथास्य प्रमाणवफलं स्वल्पगुणं च बुद्ध्या हि
ष्टानभागम् इति पद्मरागमूल्यस्य चाधा
यैस्समुद्दिष्टम् षड्विंशतिसहस्राणीति
एकस्य पद्मरागस्य मणेः पलप्रमाणस्य
च तत्कर्षमूल्यं षड्विंशतिसहस्राणि रूप
काणामुद्दिष्टावुक्तानि कर्षत्रयस्यापि विंशा
तिसहस्राणि उपदिष्टान्युक्तानि अर्धपल
स्य द्वादशसहस्राणि मूल्यमेकस्य कर्ष
स्य षट्सहस्राणि यस्तु पद्मरागो ष्टाभिः
माषकैः पूर्णस्तस्य सहस्रत्रयं रू
पकाणां मूल्यं माषकचतुष्टयमिति
माषकचतुष्टयेन यो युतः पद्मरागः दशश
तत्रयं सहस्रमूल्यं द्वौ माषकौ पंचाशत
मूल्यो गलबालमध्ये परिकल्प्यमनल्पबुद्ध्या
मूल्यं यथा पलप्रमाणे षड्विंशतिसह
स्राणि कर्षत्रयस्य विंशतिरर्धमर्धं कर्षा
णपलस्य त्रैराशिकविधानेन मूल्यानय
नं कार्यमिति हीनगुणानां वक्ष्यमाण
विधानेन ह्रासः कार्यः वर्णोन्यूनस्यार्ध
मिति वर्णोन्यूनस्य वर्णहीनस्य पद्मरा
गस्य प्रागुक्तान्मूल्यादेव मूल्यं भवति ते

ॐ
वारा॰
टी॰
६०४
604

ज्जोतिनष्टस्याविगतकालेः प्रागुक्तात्सर्व
स्यांशस्याष्टभागमूल्यम् येऽल्पगुणाः प
द्मरागाः स्वल्पगुणेन बहुभिरनेकैः बहु
भिर्दोषैः युक्ताः समूल्यात्प्रागुक्तान् वि
शांशविंशतितमं भागं प्राप्नोति श्लाघ्य
त्वमिति शास्त्रकलस्यंवर्णबहुलेप्र
नष्टिं इ स्वल्पगुणस्मल्यात् प्रागुक्ताद्
शतभागं प्राप्नुयाल्लभ्यते इत्यनेन प्रका
रेण पूर्वाचार्यैः पद्मरागस्य मूल्यमस्माभिः
रुक्तमिति ॥ महोत्पलविरचि
तायां संहिताविवृतौ पद्मरागलक्षणं ना
माध्यायः ॥ ॐ नमः सूर्याय ॥
अथ मरकतलक्षणं व्याख्यायते ॥
शुकवंशपत्रकदलीशिरीषकुसुमप्रभं गु
णोपेतम् सुरपितृकार्ये मरकतमतीव
शुभदं नृणां विहितम् ॥ शुकवंशप
कवंशपत्रमरकतशुकपत्रसमवर्णं वं
शपत्रं मरकतं शिरीषकुसुमसमप्रभं शिरीषपु
ष्पतुल्यवर्णं केतनपीतं वा यत्तेषामन्य
तमवर्णोपेतं तत्स्वच्छादिगुणोपेतं बहुरूपं
तागुणाः स्निग्धाः प्रभावलेपी स्वच्छादि
ष्मानित्यादिकास्तैर्युतं तथाविधलक्षणं
सुरपितृकार्ये देवकार्ये वातीव नृणां शु
भदं विहितमुक्तमिति ॥ महोत्पलवि

रचितायां संहिताविवृतौ मरकतलक्षणं
नामाध्यायः ॥ ॐ नमः सूर्याय ॥
अथ दीपलक्षणं व्याख्यायते ॥ तत्रादा
वेव शुभलक्षणमाह ॥ वामावर्तो म
लिनकिरणः सस्फुलिङ्गोऽल्पमूर्तिः क्षि
प्रं नाशं व्रजति विमलस्नेहवत्यान्वितोऽपि
दीपः पापं कथयति फलं शब्दवान्वेपन
श्च व्याकीर्णार्चिर्विशलभमरुद्यश्च ना
शं प्रयाति ॥ यदा दीपो वामावर्तो वा
मेनादक्षिणेनावर्तेन परिभ्रमति तथा
मलिनकिरणो निर्मलरश्मिः सस्फुलि
ङ्गाः स्फुलिङ्गैरग्निकणैः सहितः अल्प
मूर्तिः लघुप्रकाशः विमलोऽनिर्मलस्ने
हेनवत्याप्यन्वितोऽपि यः क्षिप्रमाशु
नाशं व्रजति यातिशब्दवान् शब्दयुक्तः
वेपनः कंपनसंयुक्तः व्याकीर्णार्चिः वि
कीर्णज्वालः विशलभमरुत्स्यश्च नाशं
प्रयाति गच्छति सतथाभूतः पापमनि
ष्टफलं कथयतीत्यर्थः ॥ अथ शुभल
क्षणमाह ॥ दीपः संहतमूर्तिरा
यतनुरनिर्वेपनो दीप्तिमानिःशब्दो रु
चिरः प्रदक्षिणगतिर्वैडूर्यहेमद्युतिः
लक्ष्मीं क्षिप्रमभिव्यनक्ति सुचिरं यश्चो
दितो दीप्यते शेषं लक्षणमन्यतो निर्गम

मंयोज्यंयथायुक्तितः ॥ येदीपाःसंहति
स्नतिंचनेदहन्त्यायाततनदीर्घशरीराःतिर्य
येनःकम्पवर्हितःदीप्तिमान्सकर्तःनिःश
ब्दःस्वरवर्हितोरुचिरातिप्रकाशःप्रदक्षिण
गतिःप्रदक्षिणज्वालःवैडूर्यमणेःनीलपी
तस्यहेम्नःसवर्णस्यवासदृशीद्युतिःका
न्तिर्येषासाविरमतिबहुकालमध्यनमति
तेजासिनंदीप्यतेज्वलतेसद्भिःप्रभेवाश्व
वलक्ष्मीश्रियमभिव्यनक्तिप्रकाशयति
शेषंयावलक्षणमत्रनोक्तं तेयथा शुभे
नोयथासंभवमतिलक्षणमसमंततलंयो
ज्यंयोजयितव्यम् यथा:ध्वजजंभस्थेभ
भून्यनानलरूपेवशमेतिभूस्तनाम् उदया
स्तपर्यायशाहिमवाहिड्रापयेयाधरायरा
तथाचामीकराशोकजपाकार्तवैडूर्यनी
लोत्पलसन्निभैनानावर्तभवेनुतु
कानैर्वत्तरुत्ताशुरुनोत्स्यपस्यति सर्वे
विनाशमप्यत्रनसम्भवति यथाश्वासादा
मानसमयेइत्यादि विचिन्त्यामिति ॥
भट्टोत्पलविरचितायांसंहितावृत्तौदी
पलक्षणंनामाध्यायः ॥ ॐनमःसूर्या
य ॥ अथदन्तकाष्ठलक्षणंव्याख्यायते
तत्रादावेवप्रयोजनमाह ॥ वल्लीलता
गुल्मतरुद्रुमैःसमुःदन्तकाष्ठानिमहत्व

शौषेः फलानिवाच्यानिनन्वसद्वेषामा
भूदेनोवक्ष्यथकामिकानि ॥ वल्ल्यःप्र
सिद्धलताश्चप्रसिद्धाःपवगुल्माः प्रकमूल
शाखासमूहःतरवोवृक्षाः एतेषांयेप्रभेदा
पृथक्पृथक् जातयस्तैःसहमत्वशःसहस
प्रकारैर्दन्तकाष्ठानिस्युःभवेयुः येषांफला
निवाच्यानिवक्तव्यानि श्रुतस्तन्त्रसं
गोमाभूत काष्ठानामतिप्रसंगान्यासक्तिः
विस्तरेणमाभूत अतोऽस्मात्हेतोःकामि
कानि अभीष्टफलदानिवर्णितकथयामि
अथशाखोःपादस्परणे ॥ अथपरिभाषा
त्सयाह ॥ अज्ञातपर्वाणिदन्तकाष्ठा
न्यज्ञातपर्वाणिसममन्वितानि तथुग्मपर्वा
णितपाटितानितथाऽर्धशुष्काणिविनाहि
तानि ॥ अज्ञातवृक्षेर्येषांतानिदन्तका
ष्ठानितत्याज्यानि तथमस्तकेन पर्वैःसम
न्वितानियुक्तानितत्याज्यानि तथयुग्मपर्वाणि
पर्वद्वययुक्तानितत्याज्यानि पाटितानिदा
लितानितत्याज्यानि तथार्धशुष्काणिउर्ध्वम
पविभागं शुष्कंयेषांतानितत्याज्यानि विना
त्वचानिवल्करहितानितत्याज्यानि ॥ अथ
प्रविभागेनफलान्याह ॥ वैकंकतश्री
फलकाश्मरीष्वब्राह्मीद्युतिःक्षेमतरोमुदा
नाः ब्राह्मीवटैर्कैसकुरेचतेजःपुत्रान्मधूके
सगुणाश्रियत्वम् ॥ वैकंकतःप्रसिद्धो

ग्रं.
वारा.
टी.
१०५

ह्वला: श्रीफलं प्रसिद्धं शमी बुधिर्यलम् ला
टार्कलम् वटे ह्वादिद्रक्षानां भवति अर्के
अर्कवृक्षे प्रवृत्ते प्रभूते तेजः कान्तिर्भवति
सर्वकेषु यत्रान्नं ना भवति तेषु गुणाः गुण
साहितः प्रियत्वं जनवाल्लभ्यं च भवति ॥
लक्ष्मीः श्रीरेव तथा कर्जे सदस्योऽपि
हिस्सभी प्रियता स्यात् मान्यत्वमाप्नो
ति जनस्य जातां प्राधान्यम् अश्वत्थं तेनो वद
न्ति ॥ शमीवशमीवहुलेन तथा तेनैव
प्रकारेण कर्जे लक्ष्मीः श्रीर्भवति जा
त्या जनस्य लोकस्य मान्यत्वं पूज्यत्वमाप्नो
ति लभते अश्वत्थेतवद् अश्वत्थवृक्षे
तथा तेनैव प्रकारेण कर्जे लक्ष्मीः श्रीभ
वति जात्या जनस्य लोकस्य प्राधान्यं प्र
धानत्वं वदन्ति कथयन्ति ॥ अन्यदा
प्याह ॥ आरोग्यमायुर्वर्द्धनं हन्त्यो वै
पूर्वयं ह्वाद्रिः खदिरेसविल्वे इत्याणि च
ह्यन्यपतिश्च मनुके सुः प्राप्नोति नान्यवधु
नः कदम्बे ॥ वर्णीहृत्वा विशेषाः हृ
त्वा कण्टकारिका अनेयार्थ्यशांसल
मारोग्यनिरोगत्वं हृत्वा मायुः दीर्घजी
वितत्वं च भवति खदिरे सविल्वे विल्वस
हिते पूर्ववयस्य हृद्रिर्भवति अथ वैश्व
र्यं तद्रिः खदिरे पूर्वयस्य विल्वे लक्ष्मी
भाः अतिमनुके इष्टान्यभिलाषितानि

इत्यादि धनादीनि च भवेयुः कदम्बेना
नेव इत्याणि चेष्टानि प्राप्नोति पुनः ॥ अ
न्यदप्याह ॥ नीपोऽथाभिः करवीरे तत्ल
विभाण्डीरहृदे प्रभूतम् श्याम्याशल्नेपह
न्यजेनैव श्यामा याबहिष्नामेव नाशः ॥
नीपेनीपहृदेश्याभिरर्थलाभो भवति क
रवीरतत्ल विभोजनलाभाः भाण्डीरेभा
ण्डीरहृदे प्रभूतपर्यायमेव स्यादेव श
म्याश्मीहृदेशाल्नेपहन्ति नाशयति
सकताश्रजेनेज्जनहृदे च शाहाल् शाल्ने
वापहन्ति श्यामायां बहिष्नताशात्लाम
धनाशाः क्षयो भवति ॥ अन्यदप्याह
मालेवाकणेव वल्लिगौरवं सभइदारा
वपिवाटर्येम वाल्लभ्यमायाति जनस्य
सर्वतः प्रियंगुश्यामा गोल्ल जम्बुदाडिमैः ॥
मालेसालहृदे प्रपूवकगौरवं सम्मा
नेवदन्ति प्रियंगुनामपामार्गेनसजम्बा
जम्बुहृदसहितेन दाडिमेन हृदेने च सर्वे
सर्वतः सर्वस्यवाल्लभ्यं वाल्लभ्यमाया
ति गच्छति ॥ अथ दलकालक्षणवि
धानमाह ॥ उदङ्मुखः प्राङ्मुखपव
मान्हे कामेयथेष्ठहृदये यानि वेष्य अथामे
तिल्ह अश्रुमुखोपविष्टः प्रदग्ध्याल्पजलाश्रा
मुखोपदेशो ॥ तत्रकाष्ठंउदङ्मुखेउत्त

बृ
वारा.
टी.
९०

607

ग्राभिमुखेपवाहंवाषिकंयथेष्टंयथाभिप्रे
तंकाममिष्टांफलंददातेनिवेश्यफलंददस्याप्यः
निवृत्तत्मामक्रूवेन्मुखोपविष्टस्त्वामीनो
स्यात् भवत्येनोतःप्रष्ठ्याल्पश्रुवोमुखेप्रदे
शेस्यानेजन्यात्याविन्यजेत ॥ अथयत्नस्य
लक्षणमाह ॥ अभिमुखेपतितेप्रशांत
स्थितस्यशुभमतिशोभनमर्थसंस्थितंयत
अशुभकरमतोन्यथाप्रदिष्टंस्थितपतितेंव
करोतिसुहृमन्त्रम् ॥ अभिमुखेपतितेंये
तमत्रितेतस्यैवाभिमुखेनपतितेनसम्मुखे
नपतितेनम् प्रशान्तादिकस्थप्रशान्तायांदि
शिस्थितेनचशुभंयदूर्ध्वंस्थितंत्यत्क्रमतर्थं
भवति तदतिशोभनम् अतोस्मादुक्तान
प्रकारादन्यथाविपर्ययेणअनभिमुखेपा
तितं अप्रशान्तादिकस्थमतद्र्थसंस्थितंनशु
भकरंप्रदिष्टमुक्तम् स्थितपतितेंचकरो
ति सुहृत्रस्थितायन्पतितेतत्सुहृत्मत्रं
करोतिविदध्याति ॥ भट्टोत्पलविरचिता
यांसंहिताविवृतौदन्तकाष्ठलक्षणंनामा
ध्यायः ॥ ॐनमःसूर्याय ॥ अथशा
कुनाध्यायोव्याख्यायते ॥ तत्रादावेवप्रद
र्शनार्थमाह ॥ यच्छुक्रवागीशा
कपिष्ठलगरुत्मताम् मतेभ्यऋषभस्यभा
गुरोर्देवलस्यच भारद्वाजमतंस्य

यच्चश्रीद्रव्यवर्धनः आवन्तिकःप्राहनृ
पोमहाराजाधिराजकः मतेमुनमतीनां
वप्राह्तंसमस्तंचयान् वराहमिहिरःस्
श्रीस्याशिष्याणांज्ञानमुत्तमम् ॥ यच्छा
कुनमिन्द्रःशक्रोभार्गवोवागीशाबृहस्प
तिःकपिलोमुनिःगरुत्मान्वैनतेयः ये
षांशाकुनंकल्पेनतेभ्यऋषभाख्येआचा
र्यःप्रोक्तवान् तथाभारेःमुनेदेवल
स्यचमुनेःमतेदृष्ट्वालोकाश्रीद्रव्यवर्ध
नाख्यमहाराजाधिराजोमहाराजाधिरा
जा वंशप्रसूतः आवन्तिकनृपायोरा
जाप्राहोक्तवान् ॥ मतेमप्रवीणामि
ति ॥ यच्छाकुनमरीच्यादीनामतंयच्च
न्यत्समस्तंलोकेव्यवहरति यच्चप्राकृ
तंशाकुनमसंस्कृतयाचारस्वितेयानिच
प्राकृतानितनांत्रैगेवासिष्टपराशरका
श्यपवासिष्ठैःप्रभृतिभिःबहुभिर्यात्राका
र्येउक्तानिकथितानिबृहद्याःस्वलोकेस
वराहमिहिरोवराहमिहिराख्योम्मगर्भादि
जःशिष्याणांप्रीत्याहेतुभूतयाप्रीत्यास्व
प्रीत्यर्थंसर्वेशाकुनमङ्गृहसंक्षेपप्रथा
नतमम् प्रधानंचकारकृतवान् ॥
अथशाकुनप्रयोजनमाह ॥ अन्य
जन्मान्तरकृतंकर्मपुंसांशुभाशुभम्
यत्तस्यशकुनःपाकंनिवेदयतिगच्छता

गौं
वारा॰
टी॰
६०८

608

म ॥ पुंसोपुरुषाणां अन्यजन्मान्तर
कृतेप्राक्जन्मार्जिते शुभाशुभे यत्कर्मतत
स्यकर्मणोयःपक्वःशुभाशुभफलंतस्या
कृतः शुभाशुभफलसूचकोयः कश्चि
न्मार्गेषुयःसमागच्छतांव्रजमानानांयात्रा
यांनिवेदयति ॥ अधुनाशकुनानांभे
दप्रदर्शनार्थमाह ॥ ग्राम्यारण्याम्बु
भूव्योमद्युनिशोभयचारिणः रुतयाते
ङ्गितेष्वग्राम्यास्त्रीपुंनपुंसकाः ॥
शकुनाःकथिताः । ग्राम्याग्रामभवाअरण्ये
अरण्यनिवासिनः अम्बुअम्बुचराजला
चारिणःव्योमचारिणःआकाशचारिणः
तत्रग्राम्यानरतुरगगजसारमेयाः आर
ण्याःसिंहव्याघ्रवराहद्वीपिमृगाः आ
म्बुचराः प्लवविपक्कलहंसपोटयः व्यो
मचारायेनीडुपेवाकाशेस्थिताइष्यन्ते
कदाचिद्भूमौस्थितान्ते द्युचारिणोहस्ति
नाः अन्येनिशाचराःरात्रिचराः अन्येउभ
यचारिणोद्युचरारात्रिचराश्चएतेषांलक्ष
णमुक्तस्वराणामेवयवहृयति । यथाम
येतच्छागाश्वजलेत्यादिनाग्रन्थेनच
यमपितत्रैवव्याख्यास्यामः तेषांशकु
नानांपुंस्त्रीनपुंसकाःरुतयातेङ्गितेषु
ग्राम्यारण्यास्तथाः रुतंशब्दोयातंगमनं
चागमनंइङ्गितं चेष्टितं तेषामेवविचा

रः किमयंपुरुषःस्त्रीवानपुंसकोवेति उक्तं
तत्कलज्ञानेवराहमिहिरःह्रस्वाःशकुनोयत्र
व्याहरतितत्रसंशयः किंपुरुषेणव्याहृतंस्त्रि
यावा नपुंसकेनवातत्रयदिपुंसम्भाषणं
निकटस्थस्यनकालश्रयात् तदासशकु
नःपुमान् अथस्त्रियःअपतेतदासापिस्त्री
नपुंसकस्ययदिश्रूयते । तदानपुंसकएवे
ति ॥ पुनरप्याह ॥ स्थानजातानवस्था
नादेषाव्यक्तिर्नलभ्यते सामान्यलक्षणो
द्देशाःश्लोकावपिविहितावितौ ॥ एषांशकु
नानांपृथक्पृथक् जातियोनिविभागः
अनस्थानमेकदेशेनवास्थितेर्भावः अति
देशोव्यक्तिविभागोनालभ्यते सामान्यवि
शेषलक्षणेत्रस्ययदेशाकथ्यतेतत्रइमाव
भिहितौसुनिप्रमाणौतौद्वौश्लोका
वुच्यते ॥ अधुनानानेवाह ॥ पीनोन्न
तविकृष्टांसाःपृथुग्रीवाःसुवक्षसः स्वल्प
गम्भीरविरुताःपुमांसःस्थिरविक्रमाः त
नूरस्कार्श्शिरःग्रीवाःसूक्ष्मास्याःपादविक्र
माः प्रसक्तमृदुभाषिण्याःस्त्रियोतोन्यन्नपुं
सकम् ॥ पीनोन्नतविकृष्टांसाइति ये
शकुनाःपीनावृत्तनावुच्चौविकृष्टौविस्तीर्णौ
स्कन्धावंसौयेषाम् पृथुग्रीवाविस्तीर्णग्री
वाश्चराःसुवक्षसः शोभनौरस्थलःस्वल्प

ॐ
वारा॰
टी॰
६०५

609

मत्यर्थंगाम्भीर्यमाननादेविकृतेशाह्योयेषांये
चाप्यरविक्रमाद्युपोकृषास्तेषुमासाः शुभ
छायोः शाङ्कनाः नन्द्रकेति उरोवक्षाः
शिरः ग्रीवाशिरोग्रीवाशिरोपरा एतान्येव
यथानित्रयमानेनथाभूतः काकेत्रसमा
सात्वः हृत्समल्पमाम्यसुविपासानिवा
ज्ञानिविक्रमाः पृथ्वर्थस्य येषामसत्राः
स्निहंसरूमधुरभाषितेस्वोयामानः त्रि
योन्यतेषुसकृमिति एतास्माल्लक्षणाद्यं
दन्यल्लक्षणमयुक्तं न शुभ कम एतद्रे
भवति पृथ्व्यस्य लक्षणमस्तेयस्याविधा
लेन्याम्याभिस्वलक्षणद्वयेनसंयुक्तेन शु
भकेन्द्रेयमिति ॥ अत्रयत्रोक्तेलक्षणेन तत्
कालज्ञातव्यामित्युत्तराह ॥ ग्रामाण्य
प्रचारायलोकादेवायलक्षयेत् सर्वे
प्यत्रह्यत्विस्मिंयात्रामात्रप्रयोजनम् ॥ या
त्राया समानम् यावन्मात्रमनुपयुज्यते
तावन्मात्रेवाह्मकथयामि इतिहेतोर्वि
स्तरेणमयेनोक्तम् ग्रन्थगौरवभयादि
तिकमधिकसन्यशाङ्कनेविचारयेदित्य
तद्भाह ॥ यथात्मानं स्वयं सैन्यपुरवा
हिष्यदेवताम् सार्थं प्रधानं साम्यं सार्थं
तिविद्याद्वयोधिकम् ॥ पथिगच्छतः प्र
सध्यात्मानं स्वशरीरं स्वहिष्यगात्रेन शुभाशुभल
क्षयेत् ।

सैन्यमेनायांस्वयं राजानमहिषपुरेनगाव
देवताद्वैन्यस्वामिनमहिष्य सार्थं जनम
सहेप्रधानं सार्थपतिमहिष्य यथासार्थे
बहूनप्रधानानभवन्ति तदासाजातितोवि
द्यावयसाधिकंमहिषयोपलक्षयेत्
बहुषुसार्थपतिषुसन्तयापतितोधिकस्य
लक्षणाङ्केनशुभाशुभम् अथज्ञातिसाम्या
द्वातियोविद्याधिकस्तस्याविद्यासाम्येव
योधिकस्तस्येति ॥ अथनाडीलक्षण
माह ॥ सत्प्राशैस्सुदाकोसुफलादिक
तथाविधम् अङ्गाररेखासु मिश्रफलाश्च
प्रालालक्षापरा ॥ अत्रनावस्महितस्य
भूमण्डलस्थानाद्यासादिदेवस्थानिर्भवति
तद्यथा । सूर्योदयादारभ्ययावहितस्य

ई	म	ह प्रास्थे		ग्राये शा
पेशा	८	सूर्योदया ने १	२	म
उत्तर पेशाम	७	दिशाव क्रामिति	३	दपे शाम
पेशा	६	५	४	नैपे
म	वाय	पेशामप श्चि	म	शा

ॐ
वा॰रा॰
टी॰
६०

610

प्रहरस्तावदीशानीदिक्तत्रस्सूर्योस्त्येवंस्यार्ध
प्रः आग्नेयीवैश्वन्त्सूर्यांततः प्राहरार्द्धंया
वत्प्रहरद्वयेतावत्प्राचीमन्नस्सूर्या आग्नेयी
प्राप्तसूर्यादक्षिणस्यैत्सूर्यात्ततः प्रहरद्वयं
द्वयंप्रहरत्रयंयावदाग्नेयीमन्नसूर्यादक्षि॰
णाप्राप्तसूर्या नैऋतीपैश्वन्त्सूर्यात्ततः प्रह
रत्रयार्द्धमलमूर्यंयावद्दक्षिणामन्नसूर्या
नैऋतीप्राप्तसूर्यापश्चिमापैश्वन्त्सूर्यास्त
तोलमयादर्पेवात्रिप्रहरेतावन्नैऋतीमन्न
सूर्यापश्चिमाप्राप्तसूर्यावायवीपैश्वन्त्सूर्या
त्ततोवात्रिप्रहरार्द्धंप्रहरद्वययावत्पश्चिमं
मन्नसूर्यावायव्याप्राप्तसूर्या उत्तरैश्वन्त्स्
र्यांततः प्रहरद्वयार्द्धंसूर्योदयंयावदुत्तरा
मन्नसूर्यापेशान्याप्राप्तसूर्यापूर्वैश्वन्त्सूर्या
इति यत्रास्तमन्नप्राग्नैश्वदक्षिणास्यफलंदि॰
त्तनयाविधंनामानंद्रूपंफलमाप्यश्व
शुभमित्यर्थः मन्नसूर्यायांदिशियत्र
भंगाउत्तमन्यत्रे मन्नगतम् तन्फ॰
लमतीतमित्यर्थः प्राप्तसूर्यायांयद्शुभ
माकृतंतन्माभंतस्मिन्नेवाह्निभवति ये
ष्वन्सूर्यायांयदशुभंप्राकृतंतद्दिष्यत्सुरस्ता
द्भविष्यति अङ्गारदीप्तधूमितेत्याश्रितैता
दिशः मन्नप्राग्नैष्यदार्कास्तत्रयथाक्रमे॰
णाङ्गारदीप्तधूमिताः मन्नसूर्याङ्गारि

णीप्राप्तसूर्यादीप्ताऐष्यत्सूर्याधूमिनीत
तः परः पंचदिशः शान्ताइति ॥ उक्तंच ॥
अङ्गारिणीदिग्विधिप्रयुक्तायस्यारविस्ति
ष्ठतिसाचदीप्ता प्रधूमितायास्यतियादि
नेशः शेषाः प्रशान्ताः शुभदाश्चतास्स्युरि
ति ॥ अत्रैकविंशत्वेवप्रहरशेषादा
भ्ययावदिनस्यार्द्धंप्रहरेतावत्प्राचीदिशा
प्राप्तसूर्यामितिवदन्ति ततअर्धंसार्द्धंप्र
हरंयावदाग्नेयशेषालमेवविज्ञेयम् ॥
अयुक्तमेतत् ॥ यस्माद्भगवान्गर्गः ॥
उदयेदीप्यतेपूर्वापूर्वाह्नेपूर्वदक्षिणा॰
मध्याह्नेदक्षिणादीप्ताअपराह्णेतुनैऋती
पश्चिमास्तमयेदीप्तावायव्यापूर्वरात्रके
सौम्येनमध्यरात्रेस्यादैशान्यापररात्रके
म [illegible] गतानीताऽदीप्यन्तेसदादिशः
व्याहुरन्नेसगान्ताःस्युर्वदन्तिमुरुक्षय
म उक्तहतमनीतायांदीप्तायांप्राप्तमनह
गः अनागतायामाशादिदीप्तायांताहिने
ष्यत्तमिति ॥ अधुनान्यानसादिशाफ
लानियमानाह ॥ तत्पंचमादिशाफल
शुभंनैवाल्पमादिशेत् पतिशेषादिशाः
वीर्यंयथामन्नेशुभाशुभम् ॥ तादि
त्यनेनाङ्गारिण्यादीनांदिशांपरामर्शः ता
भ्यः पंचमालन्यपचमाः तत्पंचमादिशात

ॐ
वारा·
हो·
६११

611

लंमहस्पंत्रैकाल्यंत्रिकालमादिशेत व
देत यत्फलंभवति शृङ्गारिण्यायां
वामादिक्कालासौम्यग्रहेनेशुभंयत्
लेनयानम तस्यामेववामेस्थितेग्रहेने
ल्पफलमानिर्दिशेत दोमायांपंवमादिक
स्यांशुभेस्थितेग्रहेनेपशुभंनदादेशेत्
तस्यामेववामेस्थितेग्रहेनेल्पशुभमेव
म शृङ्गारिनाम्यानसौम्येवाशुभेग्रहे
नेल्पंशुभमशुभंवाशुभफलामितिपवा
मत्रौनिकत्ववानितम शुभाशुभंफलंवा
च्येवक्रमम यस्यायादिकन्यामत्राति
कत्ववानितीदोमायां तस्यायत्फलंतत्रा
स्यामेवत्वाच्यम् यत्फलंभवति तेहिसौ
भासहृदयेनपरिकल्प्यानिशूयाकार्याः
तेनाशृङ्गारितस्यालासन्नेभागापापग्रहेने
स्थितेयानमल्पमानिर्दिशेत्यम तस्मिन्नेव
सौम्याःस्थितेग्रहेनेशुभंयानम सामितया
न्तास्तथेभागेसौम्यस्थितेग्रहेनेभाव्यल्प
मानिर्दिशेत्मिन्नेवपापस्थितेग्रहेनेभाव्य
बहुनिर्दिशभवति ॥ उक्तंच ॥ यानम
क्रायामसन्नदीपिनायामेप्यक्लेयम् प
सिनायायांनिर्दिशन्तासेवादेशननंच
मासप्रत्यासन्नेशनवयेस्थानदोग्रमिति
पुनर्वापफलानिपस्मात्रेमाह ॥ सौम्य

मामत्रानिम्नस्थोश्रुगातन्ननदृगोः स्या
नदृष्टपचानस्वनद्रूयात्फलंपुनः ॥
श्रामत्रानिकत्ववानिभिःग्रहैर्निम्नस्थैः
नीचस्थानुगतैस्तुसौम्यैर्वाशुभम
शुभंवाफलंभवति उच्चैस्तुग्रदेशास्थैः
हृगोगनिकत्ववानिभिःविनाकृतावाकाले
तशुभमशुभंवाफलंभवति ॥ तथाच
पराशरः ॥ स्थितेषुतंभवेत्तिशुभं
वायदिवेनरम हरस्थेषुतसर्वेषुविराल
पश्येतफलमिति ॥ स्थानहृष्टपचाना
ह्वेनोः तद्वत्तेनेवप्रकारेणफलंहूयात्
वर्धमानेस्थानेयत्रग्रहदृश्यतेतत्रस्था
शुभःग्रहेनेउपचात्मकराति यत्रैवशुभ
किंचिदेवाविचार्यपुनःपुनःशुभाशुभं
फलंहूयात ॥ तथाचपराशरः ॥ उ
च्चयामानराशुत्रशुष्ककण्टककृत्तकः
शुष्कमातिम्नकपालालिसिकताकशाभ
स्मत्व ॥ समस्थानाङ्गारवल्मीकाविष
पासपविनतःशीर्णजीर्णाशुविस्थदे
शास्याहीनसंसृताः मनोज्ञास्निग्धफलि
तान्तीरपुष्पतदर्शिताः समस्थानस्थानि
शुःख्यानाःशुःसंगापदर्जइति ॥ सत्वदी
प्राप्तशुभांशानांशुभाइति ॥ सत्वनाद
प्रकारस्यदीप्तस्यग्रहेनस्यलक्षणमा

गो
याा
टी
६१२

612

ह ॥ क्षणतिथ्युड्वानावैः देवदोषाः
यथोक्तम् क्रियादोषागतिस्थानभाव
मन्त्रविचेष्टितैः ॥ क्षणमुहूर्तः भावा
दिकः तत्रतावत्प्रहराणां नक्षत्राणां यम
घण्टादिषु लक्षणेषु दोषः शकुनः तिथि
नन्दादिकः तत्रचतुर्थीषष्ठ्यष्टमीनवा
मीचतुर्दशीदोषाः दारुणाग्रहनक्षत्रे
षु नक्षत्रदोषाः नक्षत्राणि नक्षत्राण्युच्य
ते एवमड्डदोषः वण्णवर्णकयप्रनिर्दे
ममण्डलेवानदोषाः आदित्याभिमुखो
वानदोषादिक्स्थानकेदोषाः एवंयथो
क्तशकुनः पञ्चप्रकारःदोषदोषः एत
द्भवति क्षणदोषास्त्रियोदोषादिकः
तस्मात्नक्षत्रदोषस्तस्मात्स्थानदोषः न
क्षत्रकेदोषशतिक्रियादोषशतेवनिदो
षः भिद्युक्तार्कमहतामाभिमुखोदय
निमागतिदोषः छिन्नभिन्नवक्रस्यम
निजमयशोकेश्वविस्थानास्थितःस्थान
दोषाः भावस्तामाविनिः नष्टिहीनो
भावदोषः विमस्तनाडरक्तामजजेरम
नःस्वरदोषः भूमिस्तम्भाश्वेषुमनमते
पानतस्यचानडत्वेस्थूलदोषः एव
मेवापियथोक्तदोषशतिनयाशनास्र
विपक्षेतैःवाक्यविस्मयः चतुर्थीषष्ठी

भूमीनवमीचतुर्दशीषुतिथिदोषाइतिवि
ष्टांकरणेकरणदोषाः मूलेन्द्रमार्यरौद्रेन्द्रा
नियस्वोमनक्षत्रदोषः मुहूर्तेतेषामेवम
हूर्तदोषः विसज्ञास्वल्पसंज्ञाभावदोषः
यषुपुरुषाभिन्नभेदवालाङ्गजेनयविषमविप
णेनाक्षरक्षामजर्जरस्वरास्वरदोषाः अथा
निहतपतितच्छिन्नभिन्नभग्नाःस्खलितावत
लितेद्दष्टशुष्कव्याधिनापत्रोपफलदोषमलिन
घोणाविवर्णासारविरसकटुम्लतिक्तकाथ्य
तायानविषमसंश्रितसंचटितालतावताना
वनितानिरोधायाक्रान्ताकटोरितदग्धेषुतरु
षुप्राकारगोपुराट्टालककक्षभूमिसंस्थानदोषः
येचेतिलविषमनिम्नसंकरकेशास्थिकपाल
वाल्मीकाङ्गारकमलालाविषुष्पाशुभान्या
कारकलहसर्पविद्युदुल्कार्कमारुतमथा
स्त्रीनुपयावने गतिदोषःअर्काभिमुखः दी
प्तदिक्स्थारविदोषाः इत्युक्तगावानिन्द्राः
अर्थेनविशेषमाह ॥ दृष्टवैवप्रशान्तोपि
सौम्यस्थानफलाशनः मासमेष्यागतोरोहो
विमिश्रोनाशनस्तता ॥ एवमनेनप्रका
रेणदशधाद्यैःअभिःप्रकारैरपिशान्तैःशकुनो
भवति तथापियदिलक्षणशीलक्षणभक्षः
फलाशीयान्यफलान्यश्नाति तदासौम्याः
शुभफलः ॥ अथमासामेष्यागतोमासमा
मिषममेध्यंविष्ठादिवाश्नातितदारोहोतीव

ॐ
वारा·
टी·
५११

दीप्तः स्वत्राणोत्रभोजीविमिश्रःशान्तोदी
प्तश्चस्मृतउक्तः ॥ उक्तंच ॥ पिशिताशु
चिभोजनःप्रदीप्तस्तृणफलभक्षोविमिश्रगतः
प्रशान्ताः अभक्ष्यःकथितस्तथान्नभोजीदि
कस्थानोदयकालतश्चविज्ञेयइति ॥
अन्यदप्याह ॥ हर्म्यप्रसादमङ्गल्यम
नोज्ञस्थानसंश्रिताः श्रेष्ठामधुरसक्षीर
फलपुष्पद्रुमेषुच ॥ हर्म्यंहर्म्यतलंदेवे
वप्रसादःमङ्गल्यस्थानानिदेवब्राह्मण
गोभिश्चासहितानिहरितशाद्वलप्रशोभि
तद्रुमच्छायासंयुक्तानि एतेषुस्थानेषुसं
स्थिताःशाकुनाःश्रेष्ठाःशुभफलाः तथा
मधुरेषुरसाद्यफलेषुवृक्षेषुतथाक्षीरि
वृक्षेषुद्रुमेषुफलवृक्षेषुबीजपूरादि
षुपुष्पवृक्षेषुचस्थिताःश्रेष्ठाएव ॥ अ
धुनाशाकुनानांफलविचारमाह ॥ स्व
कालेगिरतोयस्याबलिनोद्युनिशाकराः
तेबहोपुरुषस्त्रीणांबलिनाम्त्ययथोत्तर
म् ॥ स्वकालेआत्मीयसमयेगिरतोया
स्याः पर्वतजलस्थायथासंख्येद्युनिशा
चराएव बलिनोवीर्यवन्तोभवन्ति द्युच
रादिवसेगिरिस्थाबलिनःगिरिशाहनत्र
देशोपलक्षणार्थः निशाचरानिशायुत्तप
चाराः ॥ तथाचमत्रयमो ॥ गिरौदि
वादिवाचारीनिशितपोनिशाकरः तथा

वश्चशकुनोज्ञेयाविभजेद्वलमन्यथा ॥ ते
बहोपुरुषस्त्रीणामिति यथाशाकुनानांय
थासंख्यंक्लीवेभ्यःस्त्रियोबलिन्यःस्त्रीभ्यः
पुरुषाइति ॥ उक्तंच ॥ द्युनिशोभयचा
रिणःस्वकालेपुरवनामिश्रचरास्वभूमि
संस्थाः सफलाविफलाविपर्ययस्थाग
मनेष्टाःपुरयायिवेशुभाय्ये ॥ अन्यद
प्याह ॥ जवजातिबलस्थानहर्षस
त्वस्वराविताः स्वभावनलोमाश्चतहता
स्वपविवर्जिताः ॥ जवोवेगागतिइत्यर्थ
जातियोनिविभागःबलंत्राणंस्थानंस्थि
तिर्हर्षश्चितहर्षः सत्वेसौन्दर्यंनिर्भयत्व
मित्यर्थः ॥ उक्तंच ॥ ग्राह्योयबलवतं
तःनूतनजायतेशाकुनानांबलंतदथम
तेर्द्धयामध्याद्याःशाकुनोजवेनाधिकोयश्च
जात्याधिकः यश्चबलाधिकोयश्चस्थाने
शोभनेस्थितः यश्चमहर्षयुक्तः यश्चसत्व
युक्तः यश्चस्वभावानुलोम्येनास्थितस्तथ
बलोनहतास्यश्चविवर्जिताः ताहतिजवा
दयःपरास्मृताः तेऽन्यानारहिताबलव
र्जिताश्चःभवेयु ॥ अधुनैतेषांजातिवि
भागेनादिग्बलक्षणमाह ॥ ऊकूटेभपि
रलिङ्गखिविवर्जनकादङ्कूराः बलिनाभि
मुनादयश्चकूटप्रीवरूपतः ॥ ऊकूरा

ग्रं
वारा·
टी·
९८७
614

कृकवाकुः कुभोद्दमोप्यवलोपाद्विविशे·
षः शिखोमयूरः वंजुकः खदिरचंचुः टिट्टि
भोमृगजातिः सिंहनादः कूटपूरी कागाधि
का एतेसर्वेन्तः पूर्वस्यांदिशिबलिनः
प्राजापत्यायत्रसर्वान्नेयानयात्रवशेनान्यं
सर्वत्रज्ञेयम् ॥ अथदक्षिणस्यामाह
क्रोष्टुकोलोककृहारीतकाककोकद्वोपिंग
लः कपोतरुदितक्रन्दक्रूरशब्दाश्चया·
म्यतः ॥ क्रोष्टुकः शृगालः उलूकहारी
तोपक्षिविशेषौ काकावायसाः कोकाः
पक्षीपक्षः प्राणीपिंगलोलूकचेटिकाक·
पोतः पक्षीरुदितंरोदनमाक्रन्दमाक्रन्दि
तम् अन्येक्रूरशब्दाः अप्रियाभिधायिना
स्वनाः नेचसर्वेयाम्येनादक्षिणस्यांदिशि
बलिनः ॥ अथपश्चिमायामाह ॥ गो
शशाः क्रौंचलोमाशहंसकोशाकपिंजलः
बिडालोमबवादित्रगीतहासाश्चवारुणाः ॥
गोः प्रसिद्धः शशाः प्राणिविशेषः क्रौंचः
पक्षलोमशः प्राणीहंसमञ्जकोशाख्यः
कुरवः कापिंजलाह्यास्तेवयववक्षिविशे
षाः बिडालोमार्जारः उत्सवोविवाहादिः
वाद्यवादित्रवीणामरजमर्दलकरटाभेरीप
णवंगोमुखपटहादयः गीतंप्रसिद्धंहास
उपहासः एतेवरुणाः पश्चिमायांबलिनः

अथउत्तरस्यामाह ॥ शतपत्रंकुरंगाख्
मृगैकशफकोकिलाः चाषकशल्यकपु
ण्याचघण्टाशंखरवादिकम् ॥ शतपत्रःप
क्षी दार्वाघाटइतिप्रसिद्धः कुरंगोहरिणः
आखुःमूषकः मृगःप्रसिद्धोहरिणः एक
शफाश्वखरगर्दभाः कोकिलः परभृतः चाषः
पक्षीशल्यकोबिलेशयः प्राणपुण्याहरव
आशीःसंयुक्तः शाहःचघण्टा शङ्खःप्रसिद्धः
एषांसर्वेषांरवःशब्दः उत्तरस्यांदिशिबलि
नः ॥ अथुनैतेषांप्रविभागमाह ॥ न
ग्राम्योरण्यगोग्राह्योनारण्योग्रामसंस्थितः
दिवाचरोनशर्वर्यांनचनक्तंचरोदिवा ॥
ग्राम्याग्रामेनारण्यगोरण्यस्थितःशुभाशु·
भोवानग्राह्यः एवमारण्योपिग्रामसंस्थि
तोनग्राह्यः दिवाचरोदिवसचरः शर्वर्यां
रात्रौनग्राह्यः नक्तंचरोरात्रिचरः दिवसे
नग्राह्यइति ॥ पुनरपिप्रतिषेधार्थमाह ॥
हंसेरागाद्विनमलाः कलहामिषकांक्षिणः
श्वापगान्तरिताम्लानग्राह्याःशकुनाःक्वचि
त् ॥ हंसोयुग्मंनश्रमारसयुग्मंविनाप्यन
ल्पादिष्टफलम् वदतिच सारसकूजित
मिष्टफलंतद्युगयमिष्टंतंमिथुनस्यातिरोगा
र्दितोगदपीडितः अस्ताभीतः कलहाकां
क्षीकलहेच्छुः आमिषकांक्षीमांसाभिला

ॐ
वारा·
टी·
५१५

वीष्युपगान्वरितोनघ्यन्तवितः मत्स्यन्का
लवाप्तेनमत्स्यांएवंविधाःशकुनःसमम·
न्फलेषुनञ्चविषयिग्राह्याः ॥ उक्तंच ॥
हंसानेवागादितभीतमनवेरात्रवृज्ञामिव
कोदिनाश्च सोमानमघ्यन्तरिनाश्चसवेन
विलनीयासदसन्फलेष्विति ॥ अथनेत
मासनकालज्ञानेनिष्फलत्वमाह ॥
रोहिताश्वाजवालेयकुरंगोष्ट्रमृगाःश·
शाः निष्फलाःशिशिरेज्ञेयावसन्तेकाक
कोकिलौ ॥ रोहितोमृगजातिः अश्वत
रगाः अजश्छागोवालेयोगर्दभः कुरंगोमृ
गजातिः उष्ट्रकरभोमृगो हरिणःशशाः
प्राणी एतेसर्वेशिशिरेमाघफाल्गुणयोः
समस्तानिष्फलाज्ञेयाज्ञातव्याः वसंते
चैत्रवैशाखयोःकाकोवायसःकोकिलः
परभृतः एतौसमस्तौनिष्फलावेव ॥
अन्यच्चाह ॥ नभोभाद्रपदेग्राह्याःसूकर
श्ववृकादयः शरद्यब्जगोक्रौंचाःश्राव·
णेहारिचातकौः ॥ भाद्रपदेमासिसूक
रोवराहः श्वासारमेयःवृकःप्राणीआदि
ग्रहणात् सृगालादयोबिलेशयः एतेन
ग्राह्याः समस्तायाताःनिष्फलाःशरद्याश्व
युजकार्तिकयोः अब्जदाहंसादयः अब्ज
जायंते इत्यब्जाः नभस्तत्रिभवत्यांतिगोश्र

न्नदाःगोःशर्मिष्ठाःक्रौंचःपक्षिविशेषः एते
समस्तान्निष्फलाश्चग्राह्याः श्रावणेमासि
हारिचातकावग्राह्यौहरिगजःचातकःप
क्षिविशेषाः ॥ अन्यदप्याह ॥ व्याघ्रद्वी
वानरद्वीपिमहिषास्सबिलेशयाः हेमंते
निष्फलाज्ञेयाबलास्सर्वेविमानवाः ॥
व्याघ्राःप्रसिद्धाः प्राणीनद्वीपस्तःप्राणी
वानरःकपिः द्वीपीचित्रकः महिषःप्रसि
द्धः एतेसबिलेशयाः बिलेशयैःप्राणिभि :
सहिताः बिलेशेतेबिलेशयः श्वाविन्नकु
लादिः विमानवामानुषवर्जिताः सर्वेमा
णिनोबलाःशिशवाः हेमन्तौमार्गशीर्ष
पौषयोर्निष्फलाज्ञेयाज्ञातव्याः मानवा
बालाः पुनःसफलाएव एतेषांयच्छुभा·
शुभंचेष्टितंतत्सफलमेव ॥ अन्यच्चाह
अथसनकालज्ञानंभगवत्पराशरकृत
विस्तरेलिख्यते ॥ अथशकुनेषुकोकिल
मयूरजीवंजीवकश्रियपुत्रराजपुत्रश्यानपु
त्रैदानसूमदनशारिकावर्षाशुवकायष्टि
मल्लामयरवसकारिणिमणिवकवायस·
कुक्कुटवकोक्रोशवांगेसवकाचिन्हकपोत
पुष्पनरोलूकयाधीनांवसन्तेसदकालाः
प्रातपत्रोलूकोशाभृङ्गराजमयूरकोकिलव
कबलाकासवबाक्रोणसचातकसारंगाणां

ग्रं
वा.रा.
टी.
५२८
616

वर्षाव कौरकारस्त्वमदनशारिकावीर।
पुष्करवानकहेमवस्त्रवाकुमारस मञ्जु
रक्रौंचकारण्डवत्रसरालाणगरत प्रेयत
ऊरक्रौंचसारसादीनां हेमन्ते शिशिरेषु
वमादयः शाकुनाः सस्काल श्रुमगाः पु
रुः पुरुषाश्वशिवाशिंगुजम्बुकरूसरव
सरवानरमार्जारनकुलगजगवयमहि
षमृगकवृषभसिंहव्याघ्रकूर्मरवरावरा
हादयः प्रायशः सर्वेषामदकालः शि
षनश्वमरस्मरसिंहव्याघ्रादीनां ग्रीष्मः
हरिणगजवृषभादीनां प्रावृट् वृषभस्य
महिषगवयरूसरवराणानां शरत् गोग
वायवाक्वृषभादीनां हेमन्तः शिशिरश्चेति
षपुनाक्वातिसाङ्केदक्षभिन्नमप्यारिक्तस्य
प्रविभागप्रदर्शनार्थमाह ॥ ऐन्द्राग्ने
लदिशो मध्ये त्रिभागेषु व्यवस्थिताः को
कलाष्ट्रयानलाजाविनयापुत्रकाः प्रदक्षि
म् ॥ ऐन्द्री पूर्वा दिक अनला आग्नेयी
तयोर्मध्ये त्वन्तरे ये त्रिभागस्तेषु व्यवस्थि
ताः क्रमेण कोयगजाः प्रथमतः कोष्ठ
तः प्रथमकास्तिभागे द्वितीयेनलजी
वी प्रत्यापञ्जीवकाः स्वर्णकारश्रेष्ठकः
तृतीयेन यो पुत्रकस्तापसा एतेषु प्रदक्षि
णं प्रादक्षिण्येनेति ॥ ग्रन्थकृदाह ॥

शिल्पी भिक्षा विवस्त्रा ह्रीयाम्यानलदिग
न्तरे परतस्त्वापि मातङ्गगोपधर्मसमाश्र
यः ॥ याम्याद् दक्षिणानला आग्नेयी अ
नयोरन्तरे मध्ये यत्रयास्त्रिभागास्तेषु क्रमेण
व्यवस्थिताः शिल्पी चित्रकरलेखकर
वविकप्रायः प्रथमे त्रिभागे भिक्षुः यति
द्वितीये विवस्त्रा नग्नाः ह्री तृतीये परतो
दक्षिणे नैऋते मध्ये यत्रयः त्रिभागास्तेषु
प्रथमो मातङ्गो हस्तीनत्समाश्रितः पुम
न् द्वितीये गोपो गोपालकः तत्समा
श्रितः पुमान् तृतीये धर्मे समाश्रयो धर्म
नरतः ॥ ग्रन्थकृदाह ॥ नैऋतीवरुणे
मध्ये प्रमदा सूतिनस्कराः शौण्डिकाः श्री
कुनेपक्षिसवायव्यायामध्यमानरे ॥ नैऋ
ती दक्षिणपश्चिमा वारुणी पश्चिमा अन
योर्मध्ये येत्रयास्त्रिभागा मध्ये स्थितास्तेषु
प्रथमे शौण्डिनो मध्यपानासक्ताः क
ल्यपालकं विदितं द्वितीये शाकुनो पी
वरः तृतीये हिंस्त्राः क्रूराः ॥ ग्रन्थकृदाह ॥
विषघातकगोस्वामिकुहककाः स्थिताः पर
म् एतयान्ये वारुणीकस्तु मालाकाराः प
रस्तात् ॥ ततः परमन्तरे वायव्योत्तर॰
यो रन्तरे योयत्रत्रिभागास्तेषु प्रथमो विष॰
घातकः विषेण यो घातयति मारयः

शं
वाग·
टी·
६१२
612

ति द्वितीयेगोस्वामीगोमान् तृतीयेऋ
त्विक्सारस्वजालवित् ततःपश्चिमोत्तरे
स्थानेयावन्तेयेयत्रविभागस्तेषुप्रथमेप
तयाम्बाष्ठाः द्वितीयेईशानिकोदैवज्ञः
तृतीयेमालाकारःपुष्पप्रदायकः ॥
अन्येष्वप्याह ॥ वैश्यवस्त्ररक्षेत्रवाजि
नांरक्षणेरतः द्वात्रिंशदेवमेतास्युःस
र्वोदिग्भिःसमाहिताः ॥ येस्थानेस्वे
योरन्तरेयेत्रयोविभागास्तेषुप्रथमेवैश्यव
णिग्भक्तः द्वितीयेचरकःचक्रचरः तृ
तीयेवाजिनमश्वानांरक्षणपालनेस
क्तः एवमनेनैवप्रकारेणद्वात्रिंशद्गृहाः
प्रदिग्दिग्भिःप्रागुक्ताभिरष्टाभिःदिग्भिः
सहस्थाकशुदिताःकथिताःस्युर्भवेयुः
अधुनाग्रामादिस्तायपतीनाह ॥ ग्रामे
ऊमारोनेतावृत्तःश्रेष्ठोवरोद्विजः ग
जाध्यक्षाश्चपूर्वीयाःतत्त्रियायाश्चतरि
ग्राम ॥ राजान्त्यःपूर्वस्यांदिशिऊमा
रोराजपुत्रश्चाग्नेय्यांतेनासेनापतिः द
क्षिणस्यां हस्तेगमागमिकोनैऋत्याम्
श्रेष्ठीपश्चिमायांवायोराजपुरुषोवाय
व्यां द्विजोब्राह्मणउत्तरस्यां गजाध्य
क्षःस्थालाध्यक्ष ऐशान्यां । यतस्त
वैद्याश्चेयःतत्त्रियायाश्चतदिशाम् व

त्वदिग्भागस्थवैद्यास्थवतस्तुदितत्रिया
याविर्णः ॥ तथथा ॥ पूर्वस्यांतत्रि
यः दक्षिणस्यांवैश्यः पश्चिमायांशू
द्राः उत्तरस्यांब्राह्मणइति ॥ अथवक्र
स्यप्रविभा
गमाह ॥
गच्छतोवि
प्रेतोवापि
दिग्भिर्यस्या
व्याप्थितः
विरोतिशाकु
नोवाच्येतदिग्जेनसमागमः ॥ पूर्वो
गच्छतोयात्रायांव्रजतः निष्ठतएकदेशा
स्थस्यानिश्चलस्यवापि यस्यांदिशिव्यव
स्थितः समवस्थितः शकुनःप्राणीपक्षी
वाविरोतिशब्दंकरोतिदिग्जेनयस्यांदि
शियोजनस्तेनवाच्येनेनसहतास्मिन्दिने
समागमः संयोगोवाच्योवक्तव्यः यथे
न्द्रानलदिशोर्मध्येप्रथमविभागस्थशकु
नेकाश्यपद्वोणसहसंयोगः द्वितीयेन
लज्जीविनः तृतीयेतापसेनेत्यादिसर्व
त्रोदाहरणम् ॥ अत्रविशेषजनश्चान्ति
रिगसायवलंप्रदर्शयेन्ने ॥ अधुनाफला
नांशुभाशुभत्वमाह ॥ भिन्नैर्भैरवरो

ॐ
वाम॰
टी॰
६१८
618

नानपुरुषनामजर्जराः खनाश्चेनेष्टाःशु
भाःशांतास्तुष्टप्रकृतिस्थिताः ॥ येशु
नाशाद्याभिन्नाविषमाःभैरवाकृताःदीना
दैत्यमागताः जर्जराभिन्नभाण्डसमाकुल
शाहृमरद्युता तेसर्वेप्यवनेष्टाःनशुभाः
येस्तनाःशांतेनशालादिकस्थानात्कामिश
वितमधुरस्वरेणवरतुष्टप्रकृतिनामहावै
तास्थिताःहृनतेचशुभाः ॥ अथयात
वामभागगतायेशुभास्तेषांनामान्याह
शिवश्यामारलसघुपिंगलाररहगोधि
काः सूकरीपरपुष्टाःपुंनामानश्चवा
मतः ॥ शिवास्यगालिका श्यामायेत
कीरलाकलहकारिणीसछुन्दरीमूषा
कजातिः पिंगलाउलूकचटिकापरपु
ष्टाचकोकिलायेचान्येपुंनामतःपुरुष
संज्ञास्तेयात्रवामतोवामभागगताःशुभाः
र्तंव ॥ सछुन्दरीसूकरिकाशिवाच
श्यामारलापिंगलिकान्यपुष्टा शस्ताःश
यालेररहगोधिकाचपुंसंज्ञितायेचपत
त्रिणस्तुः ॥ अथयातदक्षिणभाग
तायेशुभास्तेषांनामान्याह ॥ संज्ञ
भासभवककपिश्रीकण्ठपिकाकरुः शि
खिश्रीकण्ठपिप्पीलकरुरुश्येनाश्चदक्षि
णाः ॥ यस्त्रीसंज्ञःस्त्रीनाम्नाः ॥

तथाचपराशरः ॥ तेषांशिवाभोगाका
लकारजगुविभारद्वाजिबलाकेयात्रोक
श्रारिकापिप्पलीकाखञ्जनखोप्रबालापि
ण्डीकापिप्पलीकाद्याः स्त्रीसंज्ञाःशेषाः
पुंनाम्नाः तथाभासःपल्लीभावकःकरा
यिकाकपिंजलः श्रीकण्ठःपल्लीपिक
क्षिशेमृगजातिःश्येनःपाज्यकः पतेद
क्षिणयातदक्षिभागगताःशुभाः ॥
तथाच ॥ श्येनोरुरुःश्ववंकूटाकपिश्च
श्रीकण्ठपिक्किरकपिप्पलकाकदाः
स्त्रीसंज्ञितायेवशिखिकपोतयातेहिता
दक्षिणभागसंस्थाःइति ॥ अथान्येषा
मपिवामदक्षिणभागगतानांशुभाशुभ
फलमितिदिशमाह ॥ क्ष्वेडितस्फोटि
तशब्दागीतंशंखोम्बुनिःस्वनाः सतूर्या
ध्ययनाःपुण्यस्त्रीवदन्यागिराःशुभाः ॥
क्ष्वेडितंसुखशब्दःचोइरूतिकेतिप्रसिद्धा
ख्यास्फोटितंकरास्फोटः वल्लस्यमयजल
द्वितीयहस्तेनताडनम् पुण्याहशब्दःप
शस्तनादागीतेप्रसिद्धं शंखःप्रसिद्धएव
अम्बुजलेपशंसर्वेषांनिःस्वनाःशब्दाः स
तूर्याध्ययनाः तूर्येणचसहिताः अध्यय
नशब्दः वेदानिघोषाः एतेसर्वेपवप्रुवशुभं ः
वामभागस्यादन्यथेः स्त्रीवदन्यागिराःशु

त्याः पकस्वयः पेवमपनवेद्यादिकाः प
दक्षिणेनप्रशस्ताः शुभाः वातः वामपार्श्वा
दग्रतश्चागत्य दक्षिणेनपार्श्वेनक्रामेत्
यत्प्रदक्षिणंमप्सवपतोहिपरीतंदक्षि
णपार्श्वंवामपार्श्वंगमनंयत्तदपसव्यं
पतत्सर्वंशाकुनेविज्ञेयमिति यस्माद्वा
यंपवन्नायकः येड्राः निलदिशामध्ये
त्रिभागेसव्यमार्गस्थिताः कृत्याध्यनानला
जीविनयोपक्ताः प्रदक्षिणमिति ॥ वा
मासनकुलोवामरुति ॥ वामासनकु
लेनसहितोवामोवाममार्गगतोयस्याः
प्रगुदाहापवाह्नेड्राति प्रगुतोममानिरे
वमाहोऽवान् यथापराह्नेतापराह्नात्
पश्चोवामगोथन्यानश्वोह्नेनयाप्रगुः
वामगोवामनकुलावपराह्नेशुभप्रदावि
ति ॥ नयावयोगयाग्रयाम् ॥ नकु
लस्यप्रगस्यपदक्षिणेववामाद्दक्षिणभाग
मेवनम शुभदंस्वस्रगालयोर्दक्षिणाम
नफलंप्रशस्यते ॥ वामेनकुलश्चवाम
गोदिक्षमार्गोन्यवनःशुभप्रदइति ॥ श्वा
नेषाप्रमथाह ॥ छिक्कितःकृतस्वीक
पिरिलोवाकिंदक्षिणाः प्रथमस्वस्रदा
शस्तांदक्षिणमभिलेखायाः ॥ छिक्कितः
शृगालादिः कृतस्वीकेनाधिकापिरिलो

पत्वविशेषः तोक्तिदिवमेदक्षिणाःपार्ले
शोभनइति ॥ प्रथनादिवशेनशाकुन
शुभाशुभमाह ॥ श्वेतोहयःसितापा
ङ्गांशवर्मासेवदक्षिणे कन्यकादधिनी
पश्चाद्दर्गाविप्रसाधवः ॥ हयोऽश्व
स्सितःश्वेतवर्णःयःकश्चिद्दलइपः
पतेप्रासंप्राश्ववंस्यादक्षिणयानःश्रेष्ठायो
भने श्वेतोम्रतश्रुतवःमांसमामिषमेते
दक्षिणस्यांदिशिशुभे केतकाऽमगोद
धिक्षीरविकारः पतेपश्चिमेपश्चिमायां
दिशिशोभने गोःप्रसिद्धाः विप्राब्राह्मण
साधुसज्जनाः पतेउत्तरस्यांदिशिशोभनाः
उक्तंच ॥ श्वेतानिद्रव्याणिनितरंगमाश्च
पूर्वेणयाम्यांशवमांसमासम् पश्चात्कु
मारीदधिचानिशस्तेसौम्येनगोब्राह्मण
साधवश्च ॥ अथाशुभानामाह ॥
जालश्ववरणोनष्टौयाम्यायांशस्त्रचान
कौ पश्चादासवशापंढववेलाशनफला
न्युदक ॥ जालःप्रसिद्धः सूचेनचवि
विनोयत्रपक्षिणोवध्यन्ते जालेनवरति
शुनाबरतिइति जालाश्ववरणोपतेना
शकस्वपस्यादिशिनेष्टाश्शुभाशस्त्रमा
युधवाजिनामिति यत्किंचिन यानकोव
धकः पतौयाम्यायांदक्षिणस्यांदिशि

बृ॰
वारा॰
टी॰
४२१

तेष्टो श्रामवःपानविशेषः शापदःक्षेत्रः
पतोपश्चात्पश्चिमायांदिशिनश्चोभावेला
ञ्जनः श्रामत्रेशकेइ प्रयेइकादिफले
लाङ्गलमेतान्दृष्ट्वाश्रस्यासिद्धिनश्चोभ
नानि ॥ उक्तंच ॥ जालकश्टङ्खकेन
शुभोपायजातकमात्रकैरायमस्त्रिकैश्या श
एदकमध्यकराञ्चिपश्चाद्गामनमीरावेले
लक्षवोदक ॥ श्रधुनाकर्मादीयाकृता
नांविशेषमाह ॥ कर्मसङ्गामयुद्धेषु
प्रवेशेनष्टमार्गणे यानव्यत्ययनाशार्ह
विशेषश्चात्रवक्ष्यते ॥ कर्मयुक्तिःयते
संगामःकेनाविद्धादिनामरूसयोगः
युद्धंसंग्रामः एतेषुप्रवेशेनष्टमार्गेणेष
स्यापहृतस्यवस्तुनोमार्गणेन्वेषणे य
तेषुसर्वेषुयानव्यासगतासाह्या यानेर्षं
यायांयेनप्रकारेणोक्तः तद्व्यत्ययेनतेषुश
स्ताः ॥ यत्ततंभवति ॥ यात्रायांदक्षि
णेशाकुनेनवामतःयात्रायांवामतस्तेत्र
दक्षिणायात्रायांयेनपुरस्तेवृष्ठतः या
त्रायांयेनपृष्ठतस्ते[illegible] इतिविदिक्ष
स्येवमेवविदृश्यावेलानया: तेनयात्रायां
येनपूर्वस्यादिशितेनपश्चिमायांयेनप
श्चिमायांतेनपूर्वस्यांयेदक्षिणस्यांतेउ
त्तरस्यांयेउत्तरस्यांतेदक्षिणस्यांइति प्र

त्रासिन्नर्थेकर्मसंगमादिकेयेविशेषः स
वक्ष्यतेकथ्यते ॥ उक्तंच ॥ नष्टावलो
कनसमागमयुद्धकर्मवेश्मप्रवेशगमन
जेष्वदर्शनेषु
मानप्रतीपविधिनाशुभदाभवंति
श्रत्रैवविशेषमाह ॥ दिवाप्रस्थानव
ह्याः कुरङ्गरुरुवानराः श्वऋक्षप्र
थमेभागेकाकवंजरुरुकृकलाः भाववैपयि
मेभागेनकुलोलूकपिङ्गलाः सर्वेयवाद्वि
पर्यस्ताग्राह्यासार्थेशुयोषितनाम ॥ दि
वाप्रस्थानवर्जिते दिवादिवसेकुरंगरुरु
वानराः कुरंगोहरिण रुरुःमृगजातिः
वानराःकपिः एतेप्रस्थानग्राह्याः योषि
तांस्त्रीकेवलानांसार्थेसर्वेऽप्यविपर्ययः
नाविपरीतागतासाह्याः ॥ श्रन्यदप्याह
न्यसमदर्शनेग्राह्याःप्रवेशोपिप्रयाणव
त् गिर्यरण्यप्रवेशेषुनदीनांचावगाह
ने वामदक्षिणगोशस्तौयातनावा[illegible]
स्तौ ॥ न्यपराजा तस्यसन्दर्शनेवलो
कनेयश्चपिराजाप्रवेशोपदेभवति तथा
पिप्रयाणग्राह्याःकेचित् जगुःगमनवत्
न्यपदर्शनेष्विनिगिरिप्रवेशेवनप्रवेशोर
ण्यप्रवेशोटव्यानदीनांसलिला श्रवगाहने
उत्तरणेयोशकुनोयात्रायांवामदक्षिणगो
शास्तौताववगाहेपिगिरिप्रवेशादिशिशास्तौ

ॐ
वारा॰
टी
६२२

622

यात्रायांयेवामतःशालःतेवापुनःप्रस्तोया
त्रायांयेदक्षिणतस्तेत्रशस्ताइति ॥ यथा
न्यत्राह ॥ क्रियादीप्तौविनाशयतः
पश्चिमस्थितौ तावेवतत्पथाभागेशस्तौ
हतवेष्टितौ ॥ शाकुनौशकुनद्वारसंति
तावर्थसिद्ध्येक्रियादीमस्थलत्वाणशाकु
नं क्रियादीमिगतस्थानभावस्तरविवेः
ष्टितैरिति क्रियादीप्तौशाकुनौयातर्जि
गमिषोयदिपारेचमंतितावुभयापायुष्व
स्थितौभवतः तावेवशकुनौपारेचमौत्ते
तौयथाभावेयथास्थितौभवतः यस्तु
शकुनौदक्षिणस्थितः सवनेवस्तुभः
यस्तुवामभागस्थःसचवामभागएवस्तु
भः तौचशृंगान्तलतवोष्टितौप्रयुंगानेसे
शब्दःचोष्टितेवयथास्थानयाष्टतौशाकु
नेशकुनानांशुभानामर्थानांसुरसमंतितै
मार्गभत्तानामर्थानांसिद्ध्येवभवतः ॥
शुभनामतनानेरणशकुनद्वारमाह ॥ वै
विनुशकुनद्वारमिश्चन्तुभयतःस्थितेःश
कुनैरेकजातीयःशंतावेशाविरावेभिः
वेशालद्वारणंवदामितिथिवापुर्कंमर्थे
नवेशादीप्रायमत्रमभीति पूर्वमालेव
शाविरावःशृहस्वयेनानेशकुनद्वारमि
श्चालिकथयति ॥ तथावतोदेः ॥
एवयोन्यद्वेशालैःशालान्तावेशेकेवास्थि

तैः यथाभगतैःसैश्चशकुनद्वारमिश्च
ते ॥ अन्यदप्याह ॥ विसर्जयतियश्चै
कएकस्यप्रतिषेधति सविरोधेस्तुभोयान
गृहोयोबलवत्तरः ॥ एकशकुनोयदिवि
सर्जयति यात्रायांसिद्धिमावेदयत्येकस्त्वन्यः
प्रतिषेधति विरोधमायायातःगच्छतोवि
रोधसंज्ञः अशुभस्थाथवानयोःद्वयोर्यो
बलवत्तरोति यस्तनबलीयमाग्राह्यः ब
लंचप्रागेवोक्तम् जवप्रतिवलस्थानमिति
अन्यदप्याह ॥ पूर्वप्रथमंशकुनःपावे
शिकोभूत्वापुनःप्रयाणिकोयदिभवतिप्र
याणेपुष्टिंतेनकरोति ॥ प्रवेशेनसमा
गमेयानव्यसनगानाग्राह्याइति एवमाण्ड
प्रवेशिकेनदामशकुनःसवेननेशेनया
तःसिद्धिमावेदेकथयति प्रवेशेनविपर्यं
याकृताविपर्ययात्रालाः पूर्वप्रायाणिकः
पश्चात्प्रवेशकोयदिभवति तदाभवेन
सिद्धिमावेदइति ॥ अन्यदप्याह ॥ वि
सर्जयशकुनःपूर्वंसएवनिरुणद्धिचेत शा
कृयात्तरवेमेनत्पुरुमंयोगमेववा ॥ शकु
नःप्रथमंसर्वंविसृज्ययात्रायांप्रतिषेधय
ति तदायातःगच्छतः अरेश्चोत्संकाशा
त् मृत्युमरणंप्राह्तकथयति अथवाद्रुम
रंकथयति ॥ अन्यदप्याह ॥ अपसर्व

ॐ
वारा॰
टी॰
९२२

स्तशाकुनादीप्ताभयनिवेशनः आरम्भेशा
कुनोदीप्तोवर्षान्तस्तङ्गयंकरः ॥ अथम
ध्यायप्रदक्षिणाःशाकुनाः नेवदीप्तास्क
स्याःस्युर्याभिमतवभयनिवेदिनः भयंनि
वेदयन्तिकथयन्ति आरम्भेकार्यारम्भे
शाकुनोदीप्तवर्षन्तः वधमथनङ्गयंकरः
नास्मिन्नेवकार्येनङ्गयंकरोति ॥ अथना
चेष्टादीप्तस्यलक्षणेनतत्फलमाह ॥ ति
थिवायर्कभस्थानचेष्टादीप्तायथाक्रमं
वनमैत्र्यबलाद्रोगघुकर्मणांस्युःभयंकराः
इतितिथिदीप्तोर्कदीप्तः नमलत्रैनलग्नं
दीप्तः स्थानदीप्तचेष्टालक्षणाभागेवाम
न् चेष्टादीप्तःकस्याविहितानेकान्तमिश्रः
यथाक्रियादीप्तायथाक्रमम् वनमैत्र्यबलं
रोगघुकर्मणांभयंकराःस्युःभवेयुः नथ
थातिथिदीप्तः इष्टस्याभिप्रेतस्यवल्लभ
स्यचेष्टादीप्तकर्मणाइति ॥ अनलस्थान
चितिकेशकपालेषुमन्तुःबन्धवधप्रदः
कण्टकेकाष्ठभस्मस्थाःकलहायासकः
लदाः ॥ अप्रसिद्धभयंवापिनिस्सारावास
व्यवस्थिताः कुर्वन्तिशाकुनदीप्ताः शान्ता
यासफलान्तने ॥ चितिकेशकपाले
ष्विति चिताशवदाहान्तिसमीपेमन्तुम
रणंददाति केशेषुमूर्धजेषुस्थितोबन्धं

ददाति कपालेस्थितश्चकालेस्थितोवधोम
रणं तथाकण्टकवृक्षेस्थितः शाकुनेक
लहंददाति काष्ठेस्थितश्चायसमुपद्रवं
ददाति भस्मनिस्थितेदुःखंतथानिस्सार
प्रमथ्यवास्थिताः अप्रसिद्धभयंवाकुर्वन्ति
निस्सारप्रमथ्यवास्थिताः निस्सारेतन्तुःसुषि
रेस्थितःकार्याणामप्रसिद्धिंभयंवाकुर्वन्ति
अश्मनिपाषाणेस्थितेभयंकुर्वन्ति दीप्त
इति यदेतद्याख्यातं चितिकेशकपालेषु
नदीप्ताःशाकुनाःकुर्वन्ति शान्तास्तेषुन
यासफलंभवति यायामीषतत्फल
कुर्वन्ति ॥ अन्यदप्याह ॥ अप्रसिद्धमि
द्धिदोज्ञेयोनिर्हाराहारकारिणो स्थान
द्वयज्ञेयाशांशसनेत्यन्यथागमम् ॥
निर्हाराहारकारिणःशाकुनोयथासंख्यम
प्रसिद्धिदोज्ञेयोज्ञानव्यातिःस्वरणपुरीषो
त्सर्गः निर्हारकारीशाकुनः अप्रसिद्धिंक
योर्णाकरोति आहारकारीभोजनकरण
शीलः सिद्धिकरःस्यान्नान्यथेति य
स्मिन्स्थानेस्थितस्तस्माद्भ्यस्य प्राङ्कुर्वे
न् यदिव्रजतिगच्छति तदायात्रायाग
मनंशंसनेकथयति अन्यथाविपर्यये
णागमनंशंसते गतङ्गतंभवति वाया
मानस्थानमागत्यापविशतितदाशाकु

ॐ
वाग.
टी.
५२८

नार्कस्य विरागमनं शंसते ॥ अन्यदप्या·
ह ॥ कलहस्वरं दीप्तस्य स्थानदीप्तेषु वि
ग्रहः उत्तमादौ स्वरं कृत्वा नीचं पश्चाद्घो
षकृत् ॥ स्वरदीप्ता येषां तैः शकुनैः क
लहो भवति स्थानदीप्तो येषां स्थितस्तेषु वि
ग्रहो भवति आदौ प्रथमं उत्तमस्वरं कृत्वा
नीचं पश्चाद्घोषकृत् स्वरदीप्ता येषां
तैः शकुनैः कलहो भवति स्थानदीप्ता ये·
स्थिता येषु विग्रहो भवति आदौ प्रथमम
त्युस्वरं कृत्वा पश्चान्नीचमल्पं करोति त
दा घोषकृत् घोरं करोति ॥ अन्यदप्या
ह ॥ एवं स्थाने भवन्ती समस्ता ग्रामा
श्चाततः पुरदेशान्नरेन्द्राणां स्त्वयनव
न्मरात् ॥ दीप्तः शकुनः कस्मिंस्थाने
भवन् क्रोशान्तकालं एवदिनं भवति
तथा समग्रात् सम्भिन्नैः परतो ग्राम
चातं ग्रामविनाशं करोति न केवलं एव
त्पुरदेशान्नरेन्द्राणां स्तनवायनवत्मरत् ।
विनाशं करोति पुरं नगरं नरेन्द्र एकस्थाने स
वहतेन नामा मध्येन ध्वानं करोति एवं श
योयतेन चिमिमासैर्देशाहूतं करोति त्वप
रवाजेवनस्मराद्धं घात्रान्तविनाशं करोति
एवं स्थानेभवात्रिनिसर्वराहतैः ॥ अ
प्रशाकुनप्रशंसनं ॥ स्वयं त्रिनेत्रो भगवा

न्नण्णानामप्यादिशच्छाकुनमन्त्रमेयन् केना
न्नमानेननरप्रमाणंफलाविसंवादिवदन्ति
जिज्ञाः ॥ तेनसंविविदितशाकुनमन्त्राम
स्मामलिखलमाचनराणां उद्यमेषु सक
लेषु नितान्तं सर्वकालमुपयोगमुपैति ॥
अन्यदप्याह ॥ सर्वेऽङ्गभिन्नकर्तारः स्वजा
तिपिशिताशिनः सर्पमूषकमार्जारप्रा
युलोमविवर्जिताः ॥ सर्वे शकुनाः स्व
जातिपिशिताशिनः स्वजातीनां पिशित
मांसमश्नन्ति भक्षयन्ति तथाभूताऽङ्गभिन्न
करोऽङ्गभिन्नं करोति किन्तु सर्पाः उरगाः
मूषकः आखुः मार्जारो बिडालः ऋत्युरो
मामनुष्यः एतान्वर्जयित्वा एषां सर्वेषामपि
शिताशित्वं स्वभावएव अन्येषां भूतानाः
उक्तं च ॥ परयोनिषु गच्छन्तो मैथुने देश
नाशनाः अन्यत्रैव मरोत्पन्नहंसाजा·
तिमैथुनम् ॥ सर्वे एव प्राणिनाः परयो
निं परयोनिषु गच्छन्तो व्रजतः देशनाशं कु
र्वन्ति किन्त्वन्यत्रैव मरोत्पन्नेति वेदैहो
नरः नरत्वेन सम्भवाद् अस्त्रं तां वर्जयि
त्वा अश्वायां गर्दभो हंसाः पुंसा च जातिमै
थुनात् अन्यत्र यत्ने नरमानुष्या अजातो वा
ऽश्वादिषु यान्ति एवमादिकं वर्जयित्वा य
तलद्रत्यात्रिरूपं न भवति ॥ अन्यदप्याह ॥

बन्धुयानमयानिस्युः पादोरुमस्तकानि
गैः अपशाख्यापिशितान्नादैर्वर्षदोषदन्तथ
ह्याः ॥ पादोरुमस्तकादिगैरिति शाकुना
द्यथाक्रमं बन्धुयानं भयानि स्युः भवेयुः य
दा शाकुनः पादगः पादनिकटे याति तदा
बन्धनं करोति अथोरुप्रदेशोरुवौनिकटे
याति तदायानमभियानं करोति अथम
स्तके याति तदा भयं करोति अपशाख्यापि
शितान्नादैरिति अथाशीजलाशनः शा
कुनो रक्षाद्वृष्टिवर्षं करोति शाख्यादीन्वर्ण
मेवदोषं करोति पिशिताशी मांसभक्षः
दन्तमङ्गदलनं करोति अन्नादोमक्षोपरु
ष्येयागं बन्धुनां केनचिन्मूतं करोति ॥
अथ नाम शाकुनोपदेशानागत्येतोलक्षण
माह ॥ क्रूरोप्रदोषद्रष्टेष्वप्रधानस्यपर
न्नैः चिरकालेप्सुदीप्ताद्याःस्यागमोदि
ष्टनत्रणं ॥ दीप्ताद्याःसाहितानिस्थितेश
कुनेहत्नशुपतादिन क्षणं पुरुषाणामाग
मोभवति तल्लक्षणेनेन शाकुनेनोपलक्षिता
नां तेन दीप्ताद्यादिशिस्थितः शाकुनः कस्य
चित्पुरुषस्य क्रूरेण हिंसेण संयुक्तास्यागमं
करोति तत्परं शान्तायादिशि स्थितः शा
कुनः कस्यचित्क्रूरेणत्रपेडनसहनरस्यागमं
करोति तत्परं शान्तायां दिशि स्थिते शाकुने

कस्यचिद्दोषयुक्तेन नरेण संहितस्यागमं क
रोति तत्परं शान्तायां हृष्टेन संयुक्तस्य त
त्कयानेनायुक्तस्य तत्परं रूपेण राज्ञा सं
युक्तस्य तत्परं हृष्टकेन स्त्रावकेण संयुक्तस्य
तत्परमङ्गारितायां दिशि स्थिताः शाकु
नाश्चिरकालेन प्रभूतसमयेन सहितस्य
नरस्यागमनं करोति एवं केचिद्व्याचक्ष
ते अन्ये चनरस्यादिशब्दं मन्ति दीप्तधूमि
तां शान्तां गारिणी चेति तत्र दीप्तादिकेष्व
प्रधानस्य त्स्वपम्यतरूपाये हृष्ट चरितेयः क
थ्यंति शाकुनेन क्रूरेण सहितस्य नरस्याग
मः तेनैव सहितस्याङ्गारितास्थो चिरकाले
न सहितास्योनिसहयोगोरुत्नीयायर्षैवव्या
ख्यास्यामः ॥ अथायत्रागच्छतितस्य
मङ्गलस्थानमाह ॥ मङ्खेषाबलवा
सुस्यान्मङ्गलस्यागमोभवेत् युतिमान्वि
तनयेन्नैसोमेदाक्षणहृत्क्षत ॥ शाकु
नस्सङ्ख्यायेनकेनाविङ्कलयङ्कौन संयु
क्तस्स्वबलवान्बलसंयुक्तस्स्याङ्गवेत् त
दासङ्ख्यस्यनरस्यागमोभवेत्स्यात् यत्रा
गच्छति तादृते सङ्ख्यायुक्तः अन्यथास्वन
क्षलः अथ शाकुनो युतिमान्दीप्तियुक्ताः
सपत्रयदि विनतये न्नीअथोस्वाहिः भवति
तदासोमेप्यापिप्सु भोपिदारुणतीव्रहसंक

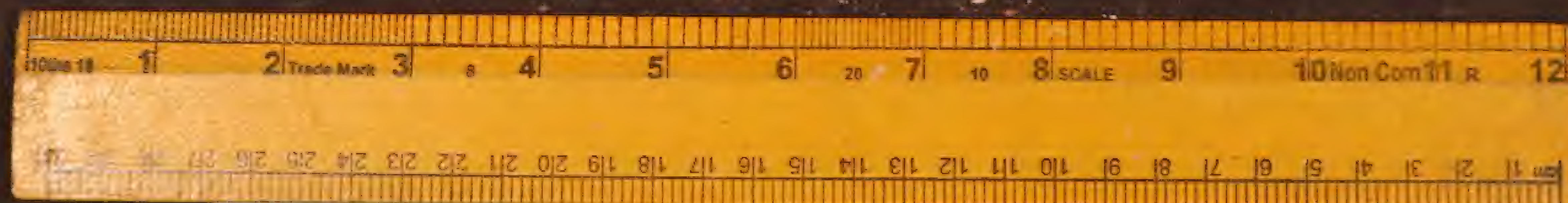
रोति त्रुहफलंकरोति यस्यागच्छतिसङ्
कः पुमानस्यउपद्रवंकरोति इत्यर्थः ॥
अन्यदप्याह ॥ विदिक्स्थःशकुनोदीप्तो
वामस्थेनान्वाशितः स्त्रियास्संग्रहणं
हनहिगात्यानयोनितः ॥ शकुनोवि
दिक्स्थोविदिशितोदीप्तः सूर्याभिमुखः
सवामस्थेनवामभागस्थितेनान्येनश
कुनिनान्वाशितोयदिभवति तदाततहि
गात्यानयोनितः तस्यांदिशिस्थात्याना
उत्कायोनिरुद्धहंति यस्मातस्यसका
शात्स्त्रियोयोषितः संग्रहणंसंयोगंप्राह
कथयति समुत्रुफलमित्र्येनदानीत्यर्थः
अथवातस्यांदिशियास्याःस्त्रियःस्थात्या
नायोनिस्तस्यांसंयोगइति ॥ अन्यदप्या
ह ॥ पृष्ठतःपंचमदीप्तेनाविरुतोभिज
यावहः दिङ्नयागमकारीवादोषकृत्त
द्विपर्यये ॥ तस्यादिशियोनरःपृष्ठतः
स्थेवागमंकरोति ततग्रामाच्छतोत्यर्थः
दोषकृद्विपर्ययेविपरीतेदोषकृत दीप्तः
पंचमेनेयादिविरुतःतावुभौदोषकृद्भव
ति त्रुहमशुभंकरोतीत्यर्थः ॥ अन्य
दप्याह ॥ वामसमध्यगतोमध्यःप्राहस
परयोःभवेत् मरणंकथयत्येवसर्वैम
मेविरावितः ॥ सयोमध्यभागस्थःश

कुनोवाममध्यगतः यथाक्रमेसपरयोर
भयंप्राहकथयतिमध्यस्थःशकुनोवा
मभागस्थेनशकुनेनाविरुतःस्वभावेद्युत्रा
स्तीयोद्योभयंप्राहसएवमध्यभागः स
व्येनदाक्षिणभागस्थेनशकुनेनाविरुतः
परेभ्यभयंप्राह अर्थादेवद्वाभ्यांविरुतो
मध्यस्थः सपरयोरेवतयेप्राह सर्वेय
तेत्रयस्ससमराविरुतायुगपद्रवंतोमरणंक
थयतिप्रवदन्ति ॥ अन्यदप्याह ॥ ब
ल्वाग्रमध्यमूलेषुगजाश्वरथिकागमः
दीर्घाग्रमूषिनाग्रेषुनरनौशिविकागमः ॥
बिल्वाग्रस्थितःशकुनोगजारूढस्यनरस्या
गमंकरोति बिल्वमध्येस्थितोश्वारूढ·
स्यबिल्वमूलेस्थितोरथिकस्यरथारूढस्य
दीर्घेग्रायामितिवल्लीस्थितः शकुनो
नराद्रूढस्यनरस्यागमंकरोति अग्रेप·
द्मादेस्थितेनाऽवगमनेकरोति मूषिना
ग्रेच्छिन्नाग्रेस्थितःशिविकागमनेयुग्या·
स्यागमनंकरोति अध्यस्यस्येत्यर्थः ॥
अन्यदप्याह ॥ शाकटेवोन्नतस्यवोच्छा
यास्थच्छत्रेसंयुते यकारेपंचमसाह्वान
वेस्यायानरासव ॥ शाकटेउन्नतस्थेत
च्छुभगस्थेसमवास्थितेपर्वतादोव्यवास्थि
तेशाकटेउन्नतस्थशाकटेनगंस्याकाशि

गं
वारा·
टी·
५२०

दागच्छति छायास्येशाकुनेष्वर्द्धसंपुत्रस्थान
पर्युलमंपुत्रस्यागच्छति यद्यशाकुनेशुभंचो
त्रंगन्यायागमनंवानकस्मिन्कालेभवती
त्याह एकत्रिपंचसप्ताहादिति प्राच्यादि
षुदिक्षुत्तरागमवाविदिक्षु एकद्वेपंचसप्त
हाभवति पूर्वस्यादिशिस्थितेनशाकुनेन
यत्सूचितंशुभाशुभंफलंकस्यविद्यागमनं
केनाविदासंयोगस्तदेकाहात् एकेनादि
वसेनभवति एवंदक्षिणस्यास्त्र्यहात् प
श्चिमायांपंचाहात् उत्तरस्यांसप्ताहात्
एतदागमवाविदिक्षुवशादेवमेव तेना
ग्नेय्यामेकाहात् नैरृत्यात्र्यहात् वा
यव्यांपंचाहात् ऐशान्यांसप्ताहादिति
अधुनाऽत्रैवविशेषमाह ॥ सुरपतिहु
तवहयमनिलतिवेरुणपवनेन्दुशंक
राःक्रमशः प्राच्याद्यानांपतयोदिशांपु
मांसोङ्गनाविदिशः ॥ सुरपतिरम
त्योदेवाः प्राच्यादीनांदिशांपतयःस्वा
मिनःतथासुरपतिरिन्द्रःसपूर्वस्यादिश
धिपतिःहुतवहोग्निराग्नेय्यांयमःपितृप
तिर्दक्षिणस्यांनैरृतिःराक्षसाधिपतिःस
नैरृत्यांवरुणोपांपतिःपश्चिमायांपवनो
वायुर्वायव्यामिन्दुश्चन्द्रउत्तरस्यांशंकरोरु
द्रऐशान्यां प्रयोजनंप्रागतस्थानस्यपे

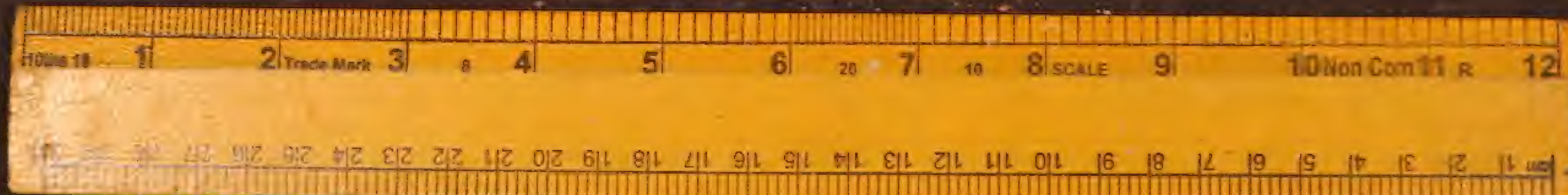
नवानदिनेसंयोगमस्येन्द्रादिपर्यायोना
मास्यमाक्रिवाहननष्टादौचौरद्रव्यस्था
नेवाप्रश्नेविन्नायांतन्मनसासंस्थितेवा
प्रागतागमस्वजनाज्ञानितेन्द्रादिदिश
पुमांसोङ्गनाविदिशःदिशःपूर्वाद्याश्च
तस्रःपुमांसोमनुष्याविदिशश्चतस्रो
ङ्गनाःस्त्रियः ॥ तथाचपराशरः ॥
वर्णानांब्राह्मणादीनांउक्ताःदिग्मिसंप्र
ताः यशान्याद्याश्चविदिशास्ताःस्त्रीणां
परिकीर्तिताः ॥ प्रयोजनंदिक्षुस्थि
तेशाकुनेप्रष्टानिवापुरुषाङ्गनाविज्ञान
ज्ञेयमेवाएवंविदिक्षुस्त्रीजन्मनष्टविना
वाहननष्टादौचौरस्तानेयप्रामागमसं
योगेवेति ॥ अथलेखज्ञानमाह ॥ दृष्ट
तालीविदलाम्बरसलिलजशवसंपन्नः
लेखास्युः द्वात्रिंशत्प्रविभक्तेदिक्चक्रे
नेषुकार्याणि ॥ पूर्वमेवेन्द्रानिलादिशो
मेधोविभागेषुव्यवस्थितम्अन्येनेनक्रमेण
यदिक्चक्रंद्वात्रिंशत्प्रविभक्तंद्वात्रिंशद्धे
भिन्नंपदर्शितंतेनतस्मिन्स्थानेशुभाशुभानि
कार्याणिशाकुनानाभिधीयन्ते एतानिते
षुलेखेषुभवति वक्ष्यतिचैन्द्रस्यांस्त्री
लाभः तत्रगालेकारहतलेखाश्चरिति
तन्त्रलेखपरिज्ञानेनतालीत्यादिपूर्वे

ॐ
वास·
टी·
८२८

स्यांदिशिस्थितेशकुनेलेखनवैडूर्यदेलि
खितः हस्तावयवेनाविपर्णेवेत्यर्थः य
वमेवाग्नेय्यांनालीहस्तदलेदक्षिणस्यांवि
दलेविगतार्थेयत्रतत्रनैरृत्यामस्थिरेचवे
पश्चिमायांसलिलजेपङ्कपत्रेदलेवाय·
व्यांशरकाण्डेउत्तरस्यांचर्मणि ऐशान्यां
पट्टेःपट्टःप्रसिद्धोनेत्रादिकः ॥ अथा
न्यानपिसंयोगस्थानान्याह ॥ आ
यामशिखिविनिकूजितकलहाम्भोनिगड
मंत्रपाशाहिः वर्णोत्कररक्तपीताकृष्णसि·
सितःकोणगामिस्थाः ॥ इदवंस्यांदिशि
शकुनेयच्छुभंफलंस्थावितंतत्प्राप्तिःक·
स्मिन्स्थानेभवति तत्राग्नेय्यामेवज्ञाय
केयवमाग्नेय्यांशिखिस्थानेगेनमयेप
दक्षिणस्यांमनिकूजितेशाहेकस्यापि
श्रूयते यत्रनैरृत्यांयत्रकलहः पश्चि
मायांयावाम्भोजलम् वायव्यांयत्रनि
गडोबन्धनादिकः उत्तरस्यांयत्रमंत्रोवेदः
पठ्यते ऐशान्यांयत्रगावः तेषांपाशोरे
तोयत्रपतेत्कुलादिनेषुस्थानेषुशुभश
कुनेनकार्यागमः संयोगवाकेनवित्तः·
इदवंलिखितं यानितिविज्ञेयावर्णालो
हितंतत्पूर्वस्यांकोणगामिस्थामिश्रव
र्णाःकोणेषुपीतवर्णाःयाम्यायामसि·

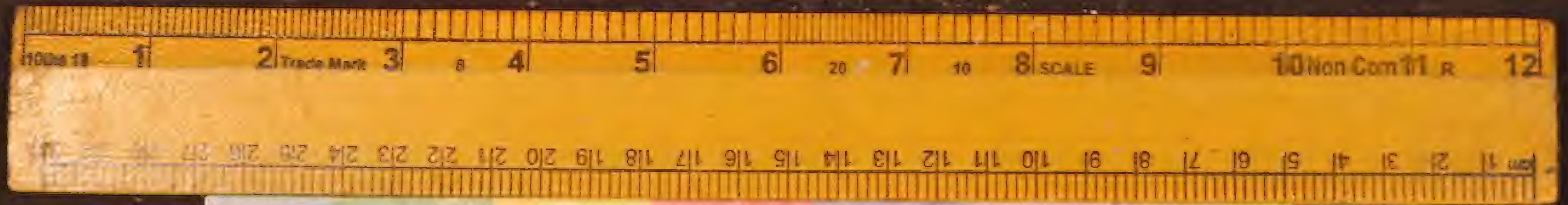
ते पश्चिमायांसितश्वेतमुत्तरस्यांकोण
गामिश्चामिश्रवर्णाःकोणेषुविदिक्षु
तद्यथा आग्नेय्यांरक्तपीतः नैरृत्यांपी
तकृष्णः वायव्यांकृष्णसितः ऐशान्यां
सितरक्ताः प्रयोजनमप्यस्यशकुनेषुद्रव्य
स्यागम उक्तः तद्द्रव्यज्ञानमेतत् ह
ननष्टादौद्रव्यज्ञानम् वस्त्रविलापांच
सुवर्णनम् एतद्वर्णदेवताविषयेभावि
तो ॥ अथाशुभशकुनेस्थाननिर्देशार्थ
माह ॥ विकृष्टजेदापमथ्यश्मशानेन
दीजलेपर्वतेयज्ञोखः एतेषुसंयोगभ·
वानिविद्यादन्यानिनाशनविकल्पिता
नि ॥ पूर्वस्यांदिशिभुजाख्यिकूडपल
णे आग्नेय्यांदह्यमानेनावृक्षविन
अयालेनेयाम्यांश्मशानेपिस्थन
म नैरृत्यांदरीगुहापश्चिमायांजलमद
के वायव्यांपर्वतेगिरिः उत्तरस्यांयज्ञोया
गः ऐशान्यांचोषगक्रम् एतेषुस्थानेषु
संयोगभयानिविद्यात् जानीयात् शुभे
शकुनेकेनचित्संयोगाःवक्तव्यानिच येह्यादि
शिशतयाविधिवद्रूपसंप्रतागमंवाक्रि
शकुनाःपूजालाभमणिगतद्रव्यमेवाप्नो
ति अशुभशकुनेष्वेतेषुवमयम् शान्तास
भिलपते इदमस्यदीप्तासुनोभिधास्या·

श्रीं
वा.स.
टी.
६२५

मि येद्वांभयंनरेन्द्रात्ममागमस्यातिमि
त्तरामिति अथानिवस्यानविकल्पित
तिर्दृतिअन्यात्यपरात्मिस्थानवशेनपरि
कल्पनीयानि ॥ यत्तदुक्तंभवति ॥ अ
भानियानिकर्माणिशुभप्राकृतसंस्थविता
निशुभेशुवस्थानेषुभवति यद्यशुभानि
तान्यशुभेष्विति ॥ अन्यदप्याह ॥ स्त्री
णांविकल्पाहस्तीकुमारीत्र्यंगाविगन्धा
ल्वपनीलवस्त्रा कुस्त्रीप्रदीर्घाविधवाश्च
ताःस्युःसंयोगविनापरिवेषमकास्युः
स्त्रीणांविकल्पाःहस्ती हस्तकायास्त्री
आग्नेय्यांकुमारीकन्यकादक्षिणस्यांव
दृंगाहीनानैरत्यांविगन्धाऽदृगन्धा अ
यमड्डणानलयोर्थे । पश्चिमायांनील·
वस्त्रानीलाम्बरावायव्यांकुस्त्रीकुत्सितयो
षित उत्तरस्यांप्रदीर्घालम्बा ऐशान्यां
विगतभर्तृकावाएतास्त्रीयवंकेविद्याच·
दाने अत्रोवतस्त्रोदिशिस्थानि यत्तदुक्त
म् अंगनाविदिक्षिस्थितिरेवपैशान्याह
स्तीकुमारी आग्नेय्यांविगन्धानीलव
स्त्रावनैरत्यांकुस्त्रीप्रदीर्घावायव्यांविध
वाप्रयोजने उक्तसंयोगविनापरिवेषिकाः
स्युरितिताभिःसहयागायामदिक्षुभे
संयोगेप्राकृतेसंयोगोभवति आसांसम्ब

न्धिनीयास्त्रस्त्रीणांभवति एतावतात्सि
न्नेपरिवेषिकाभोजनपात्रोभवति
अथवासंयोगेसमागमेवित्रापरिवेशये·
ति तत्पादयति एतेनशादेवोर्थपत्ना
यव ॥ अन्यदप्याह ॥ पुष्पाम्लफल
तकालरभामिनीनांपेयाद्ययानमवेगाङ्क
लसंश्रयश्च न्यग्रोधरक्ततरुरोध्रकवीर
काख्याष्ठतेद्रुमःखदिरबिल्वनगार्जुना·
श्च ॥ पुष्पाममयेपूर्वस्यादिशिस्थितेप्र
कृतेप्रसूरिवाफलसंश्रयारजनमाश्रिता
पुष्पाःवक्तव्याः एवमाग्नेय्यांकतकस्य
सवर्णस्ययाम्यायामातरस्यर्थ्यांवादिन
स्यनैरत्यांभामिन्यःस्त्रियः पश्चिमेपेया
याम्यातमस्यवायव्यांयानस्याश्वादिकस्य
परस्यउत्तरस्यांभवस्यपत्तस्यस्यापेणान्यां
गोकुलेगोवाटेसमाश्रितापुष्पावक्तव्याति
तथान्यग्रोधवटवृक्षःपूर्वस्यांरक्ततरुः लो·
हितवर्णोवृक्षआग्नेय्याम् रोदरुचाद
क्षिणस्यांकीचकाख्येवेणुर्नैरत्याम् अ
तदुमश्चामवृक्षःपश्चिमायांखदिरोवाय
व्यांबिल्वउत्तरस्यांनगपवार्जुनोनागार्जु
नःनगोवृक्षःअर्जुनवृक्षऐशान्यां अथ·
वानगाःपर्वताःनतृक्षश्च अथवासपवन्
ग्रोधादयः नगशाखावाच्याः नगोवृक्षः

ग्रं
वारा·
टी·
६३०

ख्याते स्थिरत्वात् प्रयोजनं प्राणायाम्बादित्व
स्थितेशकुनेवतेशुभ्यानेषुहृष्ण्यादीनोशकु
शुभेलाहिमशुभेहानिः संयोगवियोगेवा
केनचित्सहवैरादिस्थानपरिज्ञानमिति
इतिमहोत्पलविरचितायांसंहिताविवृतौ
सर्वशकुनिकाष्टिकोनामाध्यायः ॥
ॐनमःसूर्याय ॥ अथानन्तरचक्रंव्या·
ख्यायते ॥ तत्रादावेवप्रागवस्थितशङ्क्रा
गप्रविभक्तेदिक्षुचक्रेशालाक्षादिव्यस्थितेश
कुनेफलान्याह ॥ ऐन्द्र्यादिशिशानायां
विरुद्धपसंश्रितागमेवाने शकुनःपूजा
लाभंमणिरत्नद्रव्यसंप्राप्तिम् ॥ ऐन्द्र्यां
पूर्वस्यांदिशिइशानायांशकुनोविरुतवक्ता
ब्राह्मणसंश्रितस्याराजसमाश्रितस्याग
मंवान्तिकथयति तथातत्रैवपूजाला
भौर्थानांमणिरत्नानांप्रधानरत्नानांद्र·
व्याणामन्येषांसुवर्णादीनांसंप्राप्तिंलभ
तेकथयति यदिहागतःशुभः प्रथम·
भमस्तहामध्यमफलंकरोति अथशुभ
हस्तदाकिंविशुभम् एवंसर्वेपरिज्ञेय·
मिति ॥ अथाऽन्यत्कथयतमिति ॥
तदनन्तरंहितीयकनकागमोमवेद्वाञ्छि
तार्थेलाहिश्च आयुधधनहराफलागम
स्तृतीयेभागेलाभोभवति ॥ तस्यामे

वहवेसा अनन्तरादिशिपाहाहितेयन·
द्वितीयेभागोस्थितेशकुनेकनकागमःसु
वर्णलाभोभवति वाञ्छितस्याभिलाषि
तस्यचकार्यस्यसिद्धिर्भवति तृतीयभा
गेआयुधस्यवस्त्रादेवतस्यवित्तस्यफला
नांचागमोभवति ॥ अन्यदप्याह ॥
क्लिष्टद्विजस्यसन्दर्शनंवतुर्थेतथाहि
तान्येश्च कोणेनजीविभिन्नप्रदर्शनं
कनकलोहाप्तिः ॥ चतुर्थेभागेस्थि·
तस्येहस्याद्विजस्याहितानेः सन्दर्श
नकनकस्यसुवर्णस्यलोहस्यशस्त्रस्य·
प्राप्तिर्भवति लाभइत्यर्थः आग्नेयको
णेनजीविनोभिन्नाःप्रदर्शनम् ॥ अ
न्यदप्याह ॥ याम्येनाद्येल्पपुत्रदर्श
नेसिद्धिरभिमतस्याप्तिः परस्त्रीयमोप्ति
सर्वेपयचलत्रिरष्टुका ॥ याम्येदक्षि
णादिग्भागेतदाद्येनोपलाद्विग्राद्याः स
वकोणाद्वाहिः आद्येप्रथमभागेल्पपुत्र
स्यराजपुत्रस्यदर्शनेसिद्धिर्भवति का·
र्याणामभिमतस्याभिप्रायस्यचप्राप्तिःला
भोभवति परतोनन्तरंद्वितीयभागेस्त्री
प्राप्तिःपमप्राप्तिश्चभवति सर्वपानाय
वानामपिलाञ्छि उक्ताकथिता ॥ अन्य
दप्याह ॥ कोणाचतुर्थेवर्णेलाञ्छि

ॐ
वारा·
टी·
५३२

अथ स्पर्शनेन यस्य यद्दानस्य फलमपि या
त्रायां प्राप्नुयात्ता ॥ कोणादारभ्य
यथा तथ्यं वेणुः तस्मिन् स्पर्शनेन यस्य प्रा
पहतस्य हस्त्यश्वादयस्य लब्धिः लाभो भव
ति यात्रायात्रायां यद्दत्र दायन्फलं येन
तेन प्रकारेण प्रयाप्राप्नोत्यर्थः ॥ अ
न्यदप्याह ॥ यात्रासिद्धिस्समदक्षिणे
न शिविमहिषउष्ट्राश्च याम्या
द्वितीयभागे चरणस्तु गाः शुभस्तोभिः
समश्वासोदक्षिणेभागः समदक्षिणः त
स्मिन् समदक्षिणे च यात्रासिद्धिर्भवति
शिविमहिषः शिविमहिषउष्ट्राणां वा
प्तिर्लाभो भवति याम्यान्समदक्षिणेन
द्वितीयभागे चरणेन सा ततनकपत्र
यः तैस्सह संगमसंयोगो भवति शुभ
यमोदिप्रतीतिश्शुभवति ॥ अन्यदप्या
ह ॥ कर्थ्यसिद्धिः कैवर्तसंगमो मीनति
त्रिवायाप्तिः प्रव्राजितदर्शनेन तत्परं वप
क्वान्नफलानां च लब्धिः ॥ कर्थ्य द्वितीय
भागान्परतः तृतीयभागे सिद्धिः कार्या
णां भवति कैवर्तकोनाविकः तेन सह
संयोगः मीनतित्तिरादीनां प्राप्तिर्भवति
तित्तिरः पक्षी श्राद्धिग्रहणादलावकाद
यः तत्पर्वतचतुर्थभागे प्रव्राजितस्य दर्शनेन

तत्र तस्य दर्शनं भवति पक्वान्नस्य फला
नां लब्धिर्लाभो भवति ॥ अन्यदप्याह
नैर्ऋत्यां स्त्रीलाभस्तुरगालेकारहत लेखा
प्तिः परतो स्य चर्मताम्रलिपिदर्शनं चर्मम
यलब्धिः ॥ नैर्ऋत्यां स्त्रीलाभो भवति
उत्तरस्याश्वस्यालेकारणस्य भूषणस्य संदे
शावेदिनो लेखस्य प्राप्तिर्भवति अस्यनै
ऋत्यभागस्य परतो नर्त्तनं चर्ममयस्य भाण्ड
स्योपानहादेर्लब्धिः लाभो भवति ॥
अन्यदप्याह ॥ वानरभिक्षुश्रमणाव
लोकनं नैर्ऋत्यां तृतीयांशे फलकुसुमद
न्तघटितानामकोणचतुर्थांशे ॥ नैर्ऋ
त्यां कोणतृतीयभागे वानरस्याभिक्षोर्यते :
श्रमणस्य बौद्धस्य चावलोकनं भवति दर्श
नमित्यर्थः कोणनैर्ऋतकोणस्य चतुर्थां
शे चतुर्थभागे फलादीनां संप्राप्तिर्नान्तकु
सुमानां पुष्पाणां दन्तघटितानां दन्तादिकृ
तानां वा लाभो भवति ॥ अन्यदप्याह ॥
वारुण्यमणौ च रत्नजातं वैडूर्यमणिमयप्रा
प्तिः परतलश्चरणायचौरसंगः पिशितल
ब्धिः ॥ वारुण्यां पश्चिमायां पूर्णं च जा
ताना समुद्रसंभूतानां रत्नानां वैडूर्याणां
मणीनां मणिमयानां रत्नकृतानां च भाण्डा
नां च प्राप्तिर्लाभो भवति अतो वारुण्याः प

ॐ
वाग·
टी·
८३२

वतोनन्तरेशावैः शवरजनैः व्याधैः लब्ध
कैः चौरतस्करैश्च सगः संयोगो भवति
पिशितस्य च मांसस्य लाभो लब्धिर्भवति
अन्यदप्याह ॥ पवनोपि दर्शनेवानलो
गिनां वन्दनागुरुप्राप्तिः आयुधपुस्तक
लब्धिस्याद्धाडिसमागमश्चार्थस्य ॥ प
वनोनन्तरमस्मिन्भागेवानलोग्निलाम
नलव्याहितानां दर्शनेचन्दनस्य मल
यजस्यागुरोः स्वात्मदकस्य प्राप्तिः ला
भो भवति अतऊर्ध्वमतः परं अन्यास्मिन्
भागे आयुधस्य खड्गादेः पुस्तकस्य च
शास्त्रस्य लब्धिर्भवति तद्द्रीनामायुध
पुस्तकादेवस्त्राग्निवनितेयेषाम् तैस्सह
समायोगस्संयोगोभवति ॥ अन्यदप्या
ह ॥ वायव्येशणकवामवैणिकाप्ति
स्समेतिकायस्थः शणमयलाभोन्यस्मि
न्वैतालिकादिडिंडिमाणकानाम् ॥ वाय
व्ये कोणे शणकस्य चामरस्य वालव्यजन
स्य वैणिकस्य च कम्बलादेः प्राप्तिर्भवति
कायस्थो लिखिरस्समेतिसंयोगं याति अ
नन्तरमस्मिन्द्वितीयभागे शणमयभाण्डस्य ला
भः वैतालिकोलग्नाचार्यः डिंडिमाण्ड
निवाद्यविशेषः पटहमृदङ्गादिकस्सम
मेनायत्रवाद्यतेतानि डिंडिमाणकानि ॥

अन्यदप्याह ॥ वायव्यांशुक्लतीये मित्रै
स्समागमो धनप्राप्तिः वस्त्रायवाप्तिर
तः परमिह सहत्संयोगश्च ॥ वायव्य
कोणानन्तरं तृतीयभागे मित्रैर्लब्धसुहृदा
सह समागमो भवति धनस्यार्थस्य च प्रा
प्तिः ततोस्मात्तृतीयात्परं वस्त्रस्याम्बरस्य
अवस्य वस्त्रगस्य च प्राप्तिरिह नवल्लभेन स
हृदा मित्रेल सह संयोगात्समागमः ॥
अन्यदप्याह ॥ दधितण्डुललाजानां
लब्धिस्स्याद्दर्शने वा विप्रस्य अर्थावाप्ति
रनन्तरम् उपगच्छति मार्थं वा ह्राश्च ॥
उदग्दिग्रस्यां दिशि दधितण्डुललाजानां
लब्धिर्भवति दध्नातण्डुलानां लाजानां
च लाभः भवति विप्रस्य ब्राह्मणस्य च
दर्शनमवलोकनमनन्तरमतः परमन्य
स्मिन्भागेर्थावाप्तिः अर्थलाभो भवति
मार्थंवाह्राश्चोपगच्छन्त्यायाति ॥ अ
न्यदप्याह ॥ वेश्यावन्दासमागमः
प्रतः शुक्लपुष्पफललब्धिः अतऊर्ध्वं वि
श्वेकरस्य दर्शनं वित्रवस्त्राप्तिः पवनोन्य
स्मिन्भागे वेश्या वन्धकी वद्दुः ब्राह्मण
दारकः दासा किंकरः एतैः समायोगस्सं
योगाः शुक्लपुष्पाणां फलानां च लाभो
लब्धिर्भवति अतऊर्ध्वमन्यस्मिन्भागे वि

ॐ
वा॰
टी॰
६११
633

त्रैकस्य दर्शनं भवति विनोलूनावलो॰
नां वस्त्राणामम्बराणां वप्राप्तिः भवति ॥
अन्यदप्याह ॥ ऐशान्यां देवलोकः समेत
मो धान्यरत्नपशुलब्धिः प्राक्पथमेव
स्वामिसमागमश्चापि बन्धुका ॥
ऐशान्यादिदिशि देवलोकनभोजकेन उप
संगमसंयोगो भवति धान्यरत्नपशु
नां लब्धिः प्राक्पथमेव पूर्वस्यां दिशि प
थमे भागे स्वामिसम्बरलाभो बन्धुका
ऐशायां सहसमागमो भवति ॥ अन्य
दप्याह ॥ रजकेन समायोगो जलगा
तामागमश्च परतोनः हंसस्य जीविम
मोजश्च तस्मादनहस्य ऋवलब्धिः ॥
रजकेन वस्त्ररागकृता समायोगो जल
जानां जलोत्पन्नानां द्रव्याणामागमो ला॰
भश्च भवति परतो समात्परतो हंसस्य जी
विभिः शालिनामन्नजीविभिः समा॰
जसंयोगो भवति तस्माच्च समाजाश्च
ऋवलब्धिः शालिलब्धिश्च भवति ॥ अ
थैव विशेषमाह ॥ द्वात्रिंशद्विभक्ते
दिक्चक्रे वा सत्वतत्त्वनेष्टुक्रमम् अरनाभि
स्थैर्नतः फलानि नवधा विकल्प्यानि
दिक्चक्रे दिक्चक्रे वा सत्वहोत्रिंशद्वा
गविभक्ते पतति शुभमशोहानानि वि

भक्तान्येवादिक्चक्रमपि विभक्तम् तत्रैतत
फलम् अरस्थैः नाभिस्थैः शाकुनैर्वलमे॰
यनवधा नवप्रकारैः फलानि विकल्प्या॰
नि विकल्पनीयानि ॥ तानिवाह ॥ नाभि
स्थैर्बन्धुसमागमस्तोष्टिस्तमा भवति
प्राग्रस्थे च स्वामिसमागमः स्वल्पपतिसंयोगः ॥
नाभिस्थैः शाकुनैर्बन्धुभिः सुहृद्भिः समागमः
सुतमा प्रधानान्तुष्टिर्भवति प्राक्पूर्वभागे
येनत्र स्थितेशानेशाकुनेररस्य लोहित
स्य पट्टस्य वस्त्रस्याम्बरस्य योगमो लाभो॰
भवति स्वपतिना सह संयोगः ॥
अन्यदप्याह ॥ आग्नेये नैकौलिकतन्त
पारकमोश्चवस्त्रनसंयोगः लब्धिश्च तन्तु
नां द्रव्याणामश्वलब्धिर्वा ॥ आग्नेय
नैकौलिकस्तन्त्रवायुः तन्तावयकिःपा
रकर्मा गणिनपरिकर्माणि जानातियः
कोविदकर्मज्ञः त्याकः अश्ववस्त्रगः स्व
नोश्चवाहकः एतैः सह संयोगो भवति
तन्तूनां कौलिकादिहस्तानां द्रव्याल॰
ब्धिः लाभः अश्वलब्धिः तुरगलब्धिश्च भ
वति ॥ अन्यदप्याह ॥ नैर्ऋभागं वुद्धै
नाभीभागेचदालिगेणार्थः धार्मिकजन
संयोगस्तत्र भवेद्धर्मलाभश्च ॥ नैर्ऋ
त्यस्य भागं वुद्धा प्रविभागं ज्ञात्वा द

ॐ
वारा·
टी·
८१८

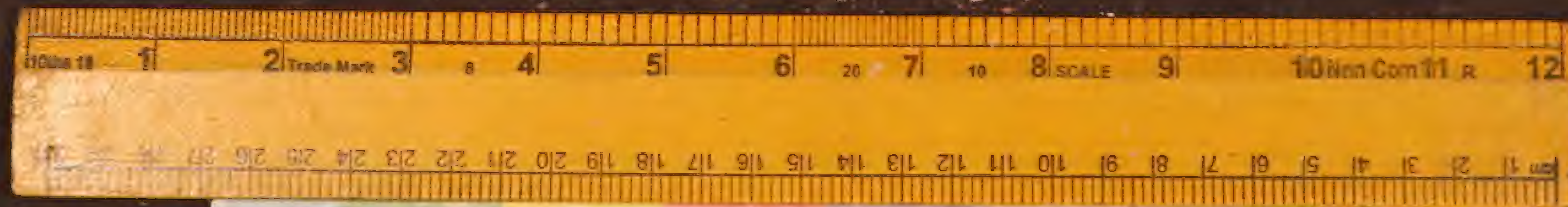
द्विणेनदादिणस्यांदिशियोरुतंस्थिते
शकुनेधार्मिकजनेनसहसंयोगोभवति
धर्मलाभश्च ॥ अन्यदप्याह ॥ उत्ताकौ
डिककापालिकागमोनैऋतेनसमादिष्टः
वृषभस्यचात्रलब्धिःमाषकुलत्थाशनं
च ॥ उत्तरेगौः कौडिकायाःकौडइति
कापालिकःप्रसिद्धः तपस्वीपर्यायसमा
गमाः नैऋते स्थेसमादिष्टः कथितः
अत्रास्मिन्नेवहस्तदानस्यचलब्धिः ला
भोभवति अशनंभोज्यं माषकुलत्थस
भवति माषकुलत्थौप्रसिद्धौसस्यवि·
शेषौ आदित्यरूपाद्यवगोधूमकंकुच·
णकादयस्तैः ॥ अन्यदप्याह ॥ प
श्चिमायांदिशियोरुतस्तदामार्तिकैःकृषीवलै
र्भवति समुद्रद्रव्यस्यसारकाचयवस
स्यलब्धिश्च ॥ अपरस्यांपश्चिमायांसर
स्तरनाम्निकृषीवलैःकार्षिकैर्वामार्तिकैः
संयोगोभवति समुद्रद्रव्याणांसमारस्य·
चकाचस्यचलब्धिःलाभोभवति समा
रोमणिविशेषः फलतामाषादीनाम
श्चस्यपानविशेषस्यचलब्धिः लाभोभ
वति ॥ अन्यदप्याह ॥ भारवाह
तन्नाभिर्वलकसन्दर्शनमपिचवायव्यादि
क्स्थम् तिलकञ्जसमस्यलब्धिस्तना

गपन्नागकुसुमस्य ॥ वायव्यांदिशियोन
स्तत्रस्थःशकुनेभारवहोभारवाहकः त
न्नावयंकिःभिक्षशितिः एषांसन्दर्शनेभ
वति तिलकञ्जसमस्य तिलकोवृक्षवि
शेषः तत्पुष्पाणांलाभोभवति पुंनागकु
सुमस्य पुंनागपुष्पस्यसनागस्यनागकुसु
मेनसहितस्यलब्धिर्भवति ॥ अन्यदप्याह
कौवेर्यांदिशियोरुतःशकुनस्तदावित्तलाभमा
प्नोति भागवतेनसमागमसमावेदयेत्
चस्त्रैव ॥ कौवेर्यामुत्तरस्यांदिशिशा
न्तायांयोरुतस्थितःशकुनोवित्तलाभंध
नलाभंप्राप्नोति कथयति पीतवस्त्रेणापी
तवर्णैर्वस्त्रैःसंयोगम् ॥ अन्यदप्याह
ऐशानेव्रतयुक्तावनितासन्दर्शनेसमुपै·
याति लब्धिश्चपिनैयाद्रक्तावस्त्रचणका
नाम् ॥ ऐशानस्यव्रतयुक्ताव्रतस्थावनि
ताख्रीसन्दर्शनम् समुपयातिगच्छति क
लायसःकालशालस्यचणकानांचलब्धिः
परिज्ञेयः ॥ अथात्रैवविशेषमाह ॥
याम्येशांशेपश्चात्रिषुदिक्षुसमाश्रयेषु मध्य
फलाष्टमोभ्यनवाञ्छितेषुशेषेषुतिशोभने
यात्रा ॥ अभ्यन्तरेदत्तनाभ्यांशुभफलदा·
भवतिमध्यमवाह्येषु वायव्यान्तनैऋत्यो·
ऐशावन्नायात्रा ॥ याम्यैशांशोन्तति या

ग्रं
वारा॰
टी॰
८१५

मेरुदक्षिणदिग्भागेयोहंशोभागः तस्मि
न्यथापश्चात्पश्चिमदिग्भागेनैर्ऋतकोणात्
रभ्य षड्विंशत्प्रमाणेषुद्वितीयचहरतीया
समाहमीपुनथासौम्यउत्तरदिग्भागेचाद्वि
तीयांशेषु यत्नेषुशाकेनास्थितेशान्तोमध्य
फलायात्राभवति अभ्यन्तरेविति नाभ्यं
मभ्यन्तरेषाभिमध्येचत्वारेषु वायव्यं
नैर्ऋतवर्जितेशाकेनशुभफलायात्राभव
ति ॥ एवमिदंयदुक्तंतच्छ्रीनारदादिवत्प
नारदीप्राप्तवक्ष्यामीत्याह ॥ शुभनारदि
वद्फलमिदमुक्तंदीप्रास्तेनोभिधास्यामि ।
ऐन्द्राभयानरेन्द्रासमागमश्चैवशान्तण
म ॥ इदंयदुक्तंफलंतच्छ्रीनारदादिवत्तेने
स्मात्परंदीप्रास्त्रभिधास्यामि कथयि
ष्यामि ऐन्द्रात्पूर्वस्यादिशिदीप्रायांस्थि
तेशाकेनरेन्द्रात्तेभयाभवति शान्तेण
विपूर्णांचसमागमःसंयोगोभवति ॥ अ
न्यदप्याह ॥ तदनन्तरदक्षिणाग्नेयःकन
कस्यभयंस्ववर्णकाराणाम् अर्थक्षयःस्त
तीयेकलहश्चास्रप्रकोपश्च ॥ तदनन्त
रदिग्भागपूर्वस्याग्नेयत्वेद्वितीयभागस्थितेश
कुनेदीप्तकनकस्यसुवर्णस्यनाशोभवति
सुवर्णकाराणांचसमन्तोपिभयंभवति स्तौ
यभागेग्नेयत्वेयेवितनाशः कलहःशस्त्र

प्रकोपश्चभवति ॥ अन्यदप्याह ॥
अग्निभयंचचतुर्थेभयमाग्नेयेभवति श्रो
त्रेभ्यः कोणादपिद्वितीयपञ्चतयोल्प
स्वनाविन्नः ॥ चतुर्थेग्नेयभागेग्निभयं
भवति कोणादप्याग्नेयकोणात्तृतीयभा
गेपत्नस्याविज्ञस्यत्वयः आग्नेयेचकोणे
चौरेभ्यात्स्वत्नेभ्योभयंभवति त्वपत्न
विनाशोराजपुत्रत्वयोम्रियतेइत्यर्थः ॥
अन्यदप्याह ॥ अमरागर्भविनाशात्त
तीयभागेभवेच्चतुर्थेच हैरण्यकारुक
योकलहकःशस्त्रकोपश्च ॥ कोणाद
ग्नेयकोणात्तृतीयभागस्थितेशकुनेअम
राजायात्तस्यागर्भविनाशोभवेत्स्यात्
चतुर्थेचभागेहैरण्याःसुवर्णादिविक्र
यादिकः कारुकःशिल्पीतयोःप्रथमो
विनाशोभवति तथाशस्त्रकोपश्चभवति
अन्यदप्याह ॥ अथपंचमेल्पभयंमा
तामृतदर्शनेचबन्धनम् षष्ठेतभयंजेय
गन्धर्वाणांसडोम्बाणाम् ॥ अथाङ्गनल
रंपंचमेभागेल्पभयाराजभयंभवति म
तस्यपुत्रस्यदर्शनमवलोकनंचबन्धन
म् वाच्यासष्ठेभागेगन्धर्वाणांगायनानांडो
म्बानांडम्बसहितानांभयाभवति तेभ्यो
भयंभवतीत्यर्थः ॥ अन्यदप्याह ॥

पीवरशाकुनिकानांसप्तमीभागेभयंभ
वति दीप्तेभोजनविघातउक्तोनिर्ग्रन्थ
भयंवनत्यरतः ॥ सप्तमीभागेदीप्तेश
कुनेस्थितेपीवरःशाकुनिकाः पक्षि॰
घातीयेषांसकाशाद्भयाभवति तत्पर
तोभोजनस्यत्वात्स्विकस्यविघातःविनाश
हतउक्तः कथितः निःग्रन्थेभ्यागलः
ग्रन्थेभ्योभयंचोक्तम् ॥ अन्यदप्याह
कलहानेलतभागेरक्तावोधशस्त्रको
पश्च अपराधेचवधमहान्तेविनाशनेव
मंकारभयम् ॥ तैलतकोणेकलहः
रक्तस्रावोस्कन्दस्कातिःशस्त्रकोपःसंग्रा
मश्चभवति अपराध्येपश्चिमश्चप्रथमभा
गेचर्मभयंवस्यपानहादिकंविनाश्यते
नाशमायाति चर्मकारभयंचर्मकार
श्रुभीति ॥ अन्यदप्याह ॥ तदनेत
देपरित्राकमणभयंतत्परेत्वनशानभय
म् हरिभयंचारुण्याःश्वतस्कराणां
भयंपवनः ॥ तदनन्तरेद्वितीयभा॰
गेपरिव्राजकस्यनपस्विनोभयंश्रमणा
श्रुकाभिक्षोश्चभयाभवति ॥ तत्पा
त्तृतीयभागेत्वनशानभयमुपवासभीति
वारुण्यायांपश्चिमायांहरिभयंवधाङ्गी
तिः भवति परतोःनन्तरमन्यास्मिन्

भागेःश्वनस्कराणांसारमेयाणांचौराणां
भयायभवति ॥ अन्यदप्याह ॥ वायु
गुल्मविनाशःपरेगुल्मशस्त्रवातोनाम
कोणेगुल्मकनाशःपरेविशल्येनवायुभ
यम् ॥ तत्परतोभागेवायुशल्यविना
शः वायुनानिलेनशल्यः क्रोडेश्चनार्व
गुल्मःवानादितस्यविनाशोमरणंभव
ति परेपरभागेन्यस्मिन् शस्त्रगुल्मकवा
तोनांभवति शस्त्रमायुधंगुल्मलेखक॰
मेशस्त्रगुल्मवातोवर्ततेयेषांतेभ्योभयं
भवति कोणेवायव्येगुल्मकस्यशास्त्र॰
स्यविनाशोभवति परेद्वितीयभागेवि
शल्येनवायुकृतेभयाभवति विषंशस्त्रे
इम् शल्येनश्चोरः वायुमरुतानेभ्योभया
भवति ॥ अन्यदप्याह ॥ परतोद्वित्रि
विनाशोमित्रैस्सहविग्रहैश्चविज्ञेयः त
स्यामग्नेःश्ववधोभयावग्रहोयमःशास्त्र
म् ॥ परतोःनन्तरमन्यास्मिन्भागेवि
त्तस्यधनस्यक्षयोविनाशोभवति मित्रैः
स्वरूपैस्सहविग्रहः कलहोज्ञेयो
ज्ञातव्यः तस्यामग्रेनिकटवर्तिनिद्वि
तीयभागेःश्वस्यतुरगस्यवधोमरणंभ
वति श्वेतायमश्चाचार्यस्यभयंप्रोक्तंक
थितम् ॥ अन्यदप्याह ॥ गोरूपण

गै
वारा॰
ही॰
४१०
637

श्मशानपालाद्बुदकपरेमार्थचानयननाशो
ग्रामत्रेवश्वभयंग्रान्याद्विजदासगणिका
णाम् ॥ उदगुत्तरस्यादिशिगोहरणंगर्व
मपहरणमार्थस्यचयोनाविनाशोभवति
परेद्वितीयभागेऽश्वभयंमारमेयभीतिश्च
भवति तथाग्रान्याद्विजदासगणिकाणां
भार्याभवति यस्यग्रामेणस्याष्टमावर्ष
दारभ्यषोडशावर्षमावदुपनयनकृतेन
ग्रामाद्विजदासकर्मकराःगणिकावेश्य
पंचासमत्यिभयंभवति ॥ अन्यदप्याह
ऐशानस्यामस्त्रेविशेमध्वरविरेहक्षयंपोत्
म ऐशानेनालिभयंहरणमश्वः तमुरो
णाम् ॥ ऐशानभागस्याःसत्रेनिकटव
नेनिविशेमध्वरस्याविरेवमस्याविरेहाश्चि
त्रंकरस्यसमान्यभयंप्रोक्तंकथितम्
ऐशानेकोणेवालिभयंकृतवरुभीतिश्च
महीपालप्रधानयोर्विनाशमपिद्रव्यहरणंहव
णंचभवति ॥ अन्यदप्याह ॥ पोत्न
मेवामस्त्रेत्रःलोन्यत्रिःस्त्रियाविनाशश्च ।
भयमूर्ध्वरजकानांविज्ञेयंकाम्बिकानां
च ॥ प्राकपूर्वस्यादिशि तस्येवईशा
नकोणेस्यासत्रेनिकटस्थनेनिभागेदुः॰
खमात्यानिवागमः ॥ स्त्रियायोषितो
विनाशोमरणंचभवति ऊर्ध्वेद्वितीय॰

भागेरजकानांवस्त्रगनकलेकाम्बिका
नांगेषपांजिकानांमस्यान्यिभयंविज्ञेयं
ज्ञातव्यम् ॥ अन्यदप्याह ॥ हस्त्या
रोहभयंस्याद्विरदविनाशश्चमण्डलस
मापे अन्यत्तरेत्लदीप्तेपत्नीमरणंध्रुवं
पूर्वे ॥ मण्डलसमाप्तेमण्डलस्यद्वा
त्रिंशाप्तविभानिस्पयत्रसमाप्तिस्तस्या
स्थितेदीप्तेशकुनेहस्त्यारोहेभयंभवति
द्विरदोहस्तीतस्यचविनाशोमरणम्
पत्नीभार्यातस्यामरणंभवति ॥ अन्य
दप्याह ॥ श्मशानलकोणावानेया॰
वाजिमरणंशिल्पिभयम् याम्येयमेवि
नाशःपरेत्न्यवस्त्रवचोद्भूतंवधः ॥
अपरेकार्मिणाभयमवकोणेवानिलेव
रोद्भवधः तत्रैवचमत्स्याविशाविका
भिघ्नभयंभवति उदगर्थविप्रपीडाउग्र
नाशोनयान्मवधः ॥ श्मशानले
ति अनेयानेयकोनेयमेः तत्रस्थदीप्ते
शकुनेश्मशप्रकोपेनानलस्याग्नेश्चभ॰
कोपोभवति वाजिमरणमश्वविना
शः शिल्पेभ्योलेयपुलशिन्त्रेकारेभ्यो
भयंभवति याम्येदक्षिणेयमेविना॰
शः देनेत्लतेअतेवानिर्ऋताव्यतः अव
कलउपयोगामनम् चोत्पद्दुःखदाति॰

डै
वारा॰
टी॰
५१८

प्रसिद्धः अत्रत्नभ्योवयोमरणंभवति
अपरेत्वाति अपरेपाश्चिमेभागेयरत्नत्र
शकुनेकर्मिणांकर्मकाराणांमरणाद्य
भयंभवति अथानन्तरमानिलेवायव्ये
मन्त्रिणांपुंसांविशिकाभयमनन्तर
स्थूलभांतिविषमयंचभवति नदाउत्र
रम्यायांतरः तत्रार्थस्यधनस्यविनाशो
ब्राह्मणानांचपीडाभवति ऐशान्या॰
दिशिअथेविज्ञस्यमनसःसन्तापोभवति
सन्तापःचित्तनिर्वेदः नचतस्मिन्नेवा॰
संश्चागोगाम्नींणांयोगिभ्यःपीडाभवति
ग्रामीणागोव्रजनःगावोगोपालकाः
भ्यःपीडानत्रनाभ्यादीभयामात्मवयः
आत्मनोवयोमरणंभवतीति ॥ ॥
भट्टोत्पलविरचितायांसंहिताविवृतौ
शाकुनेत्वरचक्रंनामाध्यायः ॥ ॐन
मःसूर्याय ॥ अथविरुताध्यायोव्या
ख्यायते तत्रादावेवदिवसचराणांम्
न्तार्थमाह ॥ श्यामाश्येनशशघ्नवं
जुलशिखिश्रीकर्णचक्राह्वयाः चा॰
षाण्डीरकखञ्जरीटकशुकध्वांक्षाः क
पोतास्त्रयः भारद्वाजकुलालकुक्कुट
खरहारीतगृध्रकपिः पेण्डाकुक्कुट
शतकुक्कुटचटकाग्राम्यादिवासंचराः ॥

श्यामापोतकीश्येनःपार्जिकः शश
घ्नःपक्षी वंजुलःखदिरचंचुः शिखी
मयूरः श्रीकर्णःपक्षी चक्राह्वयश्च
वाकः चाषाण्डीरकःखञ्जरीटःशुक ः
एतेसर्वेप्रयपक्षिणःध्वांक्षःकाकःकपो
तत्रयः ग्राम्यारण्यचित्रकपोतःकु
मुमुमुश्चेति भारद्वाजःपक्षीकुलाक
लकुक्कुटःगतोकुक्कुलः खरोगर्दभः
हारीतकरगृध्रोपक्षिणो कपिर्वान
रः पेण्डापक्षिविशेषः कुक्कुटःसच
वाकुःश्वेतकुक्कुटकरायिका चटकःक
लविङ्कः एतेसर्वेदिवासंचराःदिवा॰
चराउक्ताःकथिताः ॥ अथचरात्रि
संचारिणांचफलमाह ॥ लोमाशि॰
कापिङ्गलकपिकाख्योवल्गुलूकोश
शकश्चरात्रौ सर्वेषुकालेष्वस्मवा
सिणोमर्त्यदेशाय्यनाशायत्यपद्मदावा ॥
लोमाशिकाःप्रसिद्धाः पक्षिविशेषः
पिंगलउलूकचेटिकाकाप्यकाख्याः
पक्षिविशेषःकापिकेन्याख्यानामयस्य
वल्गुलीचर्मचटकः उलूकःशशकः
प्राणीएतेरात्रौचरन्तिसर्वेषुकालेष्वसम
चारिणः सर्वेएवपथोक्ताःसकालमं
त्यायममयमर्थमस्यचरन्ति दिवा॰

ॐ
वागा·
टी·
५१५

629

वगायदावाग्नोचरन्ति रात्रिचराबायस
क्षितात्ताम्रकालोन्मचारिणः तेच
देशस्यजनस्यनाशायत्वायस्तुःभवे
युः न्यपसगवाः दावन्तुवनास्तुः
ग्रथोभयचारिणमाह ॥ न्यनरभुज
गोभुडीपिसिंहकागाधाहकनकुलकौ
गश्चाजगोव्याघ्रहंसाः वृषभस्गवाह·
गालश्चाविधास्तानिमाल्यानिशमायि
विडालस्वावमःस्वकराश्च ॥ न्येयान्न
नेषामनश्वः भुजगःसर्पः उष्ट्रःकरभः
द्वीपीचित्रिकाः सिंहोहरिः हृद्नःश्रा·
लीगाधः प्राणिविशेषः हकोवनस्वा
श्वभास्गजातिः नकुलःप्रसिद्धःवि
लेशयःप्राणीवृंगोहरिणः स्वास्वार
मेयः श्रजश्छागःगोःप्रसिद्धःव्याघ्रश्र
णिविशेषः हंसापद्मीस्वभास्गजा
तिः सृगःप्रसिद्धःसृगालःक्रोष्टुकःसं
विधाविलेशयःप्राणीस्वाविथेन्याख्यो
नामयस्यस्वन्यपुष्टःकोकिलःनस्याचि
डालोमार्जारःसारसःपद्मीसकेशवरा
हः एतेसर्वेप्युनिशमङ्गोरात्रमपिचर
न्ति रात्रियुचराश्चेनसन्थयोः ॥ ग्रथे
दांद्यचराणांसज्ञामाह ॥ भवक्रूट
सूरककरायिकासर्वेक्रूरसंज्ञास्तुः

नामान्युलूकवेल्यापिंगालिकापोविका·
स्कृा ॥ एताकोवश्यामवेजलकावो
न्येतेवाद्विवंचुःकाकारीत्स्यपत्तनावा
तेयोगर्दभःप्रोक्तः एताऊकस्यकस्यशयि
ताःक्रूलालउकूलोनाम ॥ दिवोवन्य
नउक्तःकोडस्यान्मकोरथगोनस्या स्वा·
सारमेयउक्तोजात्यावाटिकावस्तारिका ॥
भवकूटपुरीतिभाषाः क्रूरपुरीकरच·
कःकरायिका एतास्सर्वाःसर्वक्रूरस्या·
संज्ञानामानिस्तुःभयेपुःपिंगलिकापोवि·
कास्कका एतानिस्तनकवेल्यानामानि
पेनाकोश्यामापेनाकोन्युच्यते वेजल
कःवाद्विवेत्रुतिकोन्यते कथ्यते क्रु
क्रान्तीसगंयमूषकः नपत्तनावजपु·
स्त्रीतिकोन्यते गर्दभःखेनवालेयःइति
प्रोक्तःकथितःसेनभेयइति सेनभेय ः
नज्ञकभेयः एकपुत्रकःकलस्कारिका
एतेसमभिरालाइतिज्ञेया सावनिशात्·
ग्रोभ्रडगारवाड्वीतिवाशतेभङ्गारकोमो
नीरमनीलमार्ग्गित्लीयथ्याशह्दंकरोति
हंकारसङ्ग्रस्तीत्यर्थःकविन् भङ्गारकः
पक्षिविशेषइतिख्यातिः कर्णालिदाचेता·
किंप्रमाणाङ्गुलप्रमाणशरीरंयस्याङ्गवे
लिकइतिवाणीकोइवालिकःप्रोक्तः श्र

वृ॰
वारा॰
टी॰
६४०

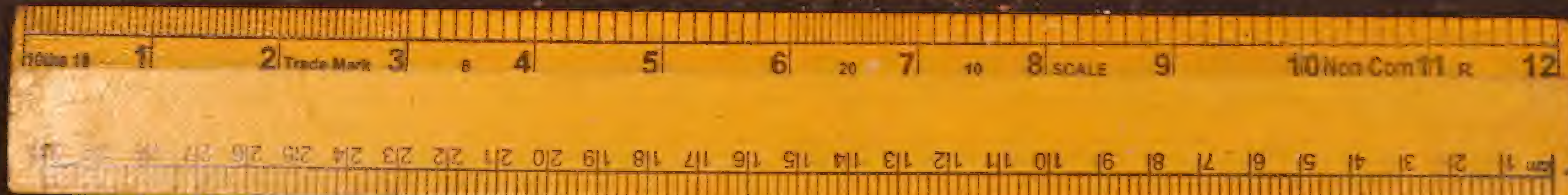
मीनबलः माक्यानांपूर्वदेशभावानांदावि
लःपञ्चालः श्रयोदेशान्येषांसर्वेषांवाम
नःकिञ्चोमृगजातिः उक्कः उक्करः कुकु
वाकुः इतिप्रोक्तःकथितः गतोकुक्र
कस्योति गतोगदा नत्रयःककुटकाःन
स्यकुलालकुक्कुटिति नामसंज्ञापाथिनवे
त्व्यानेउड्डामत्स्यस्यभिति मीनस्यग्रह
गोधिकेतिसंज्ञानामविज्ञेयाज्ञातव्याः
द्विभागवत्यनइति द्विव्योवत्यनस्त्य
कःकथितःक्रोडाःसूकरस्यानभवेत् श्र
घशकुस्याथ्यैयोडहोतिख्याता यवाकुक
रल्लाभेया इतिकथितः जात्यापत्तार्य
यावदिकामाहविकेत्युक्ता ॥ अथैवा
पदेशार्थमाह ॥ पूर्वदेशदेशेनाहि
स्त्यसमुपलभ्यन्तामानि शकुनतन्त्रा
नार्थशास्त्रसंविलयाज्याति ॥ एवम
नेनप्रकारेणदेशादेशेनहिंस्रःशकुना
नामविज्ञाःनामानिसंज्ञाः समुपलभ्यज्ञा
त्वाशकुनानांशुभाशुभसूचकानांतत्ता
नार्थेनसूक्ष्मज्ञानायसंविन्त्यविचार्यशास्त्र
पुरुषेरुत्यानिसंयोजनीयानि ॥ अथवं
जुलश्येनतद्रूपाणांरुतलक्षणमाह ॥
वंजुलकरुतंतित्तिडितिदीप्तमथाकिलि
लीतितत्पूर्णाम् श्येनशुकगृध्रकंकाः प्र

कृतेरन्यस्वरादीप्तः ॥ वंजुलकरुतं
तित्ति तित्तिडितिपठंजुलकस्यरुतंतित्तिटिति
डिति दीप्तंयाकिलिकिलीतितत्पूर्णंशुभ
म् श्येनशुकगृध्रकंकाःश्येनःपाजि
कः शुकःकीरःगृध्रःकंकोयमित्येपदि
योषतेसर्वेप्रकृतेःस्वभावः अन्यस्वराद्वि
परीतशब्दाःदीप्ताउक्ताः ॥ अथकपोत
चेष्टितमाह ॥ यानासनशय्यानिलय
नंकपोतस्यसद्मविशनेवा अशुभप्रदन
राणांजातिभेदेनकालोन्यः ॥ आपाण्डु
रस्यवर्षात्रिवर्षकपोतस्यवर्णमासान् कुं
कुमस्यस्यफलेसद्यःपाकःकपोतस्य ॥
यानासनेति यानमश्वादिकंआसनंपी
ठंशयनंपरिशयनेशय्यानिलयनंपतेशुकपो
तस्यनिलयनम् संवेशःसद्मविशनंवे
श्मप्रवेशनेवाभवति एतन्नराणांअ
मशुभनिष्फलप्रदंभवति अन्योपरः
कालसमयःफलस्यजातिभेदेनयोनिवि
शेषलंभवति ॥ सचकालमाह ॥
आपाण्डुरस्यश्वेतवर्णस्यकपोतस्यव
र्षात्मकःफलंचित्रकपोतस्यनागवर्ण
स्यमासात्मकाभिःमासैःपाकः कुंकुमव
र्णस्यकुंकुमवर्णस्यकपोतस्यसद्यः तस्मि
न्नेवाहनिपाकःफलंभवति ॥ अथना

ॐ
गारा·
टी·
५४१

श्यामारुतमाह ॥ चिञ्चिविशब्दः पू
र्णः श्यामायाश्चेत्सिद्धिर्भवत्यन्याः व
क्षेतिवदीप्तास्याश्चिकितिवक्षियला
भाय ॥ चिञ्चिविञ्चीतिशब्दः श्यामा
याः पूर्णः तस्यवस्तुसिद्धिनशब्दः यन्याः
शुभः वक्षेति वशाब्देति वशाद्वेदीप्ता
शुभस्थाने भवेत् चिचिकितिशा
ब्दः स्वस्यात्मीयस्य प्रियस्य लाभस्य ला
भायप्राप्तये भवति ॥ अथ हारीतकं
भारद्वाज्यारुतमाह ॥ हारीतस्य ते
ह्रोः गुरुः पूर्णः परे प्रदीप्तास्याः स्व
वै विज्ञेयस्तैर्भारद्वाज्याः शुभं प्रोक्तम् ॥
हारीतस्य गुरुशब्दः पूर्णः अपरेऽन्ये स
र्वे ये शब्दाः प्रदीप्तास्याः भवेयुः भा
रद्वाज्याः स्वराण्यशब्दानौ वैविज्ञेयता
नांश्च सर्वैतिः शेषं शुभं प्रोक्तम् ॥ अ
थ करायिकारुतमाह ॥ किञ्चिकि
तिशब्दः पूर्णः करायिकाः शुभकृतः क
लकेहृतिदेमायकेरलकारवरेतितस
र्वसिद्धिकरः ॥ कोटकोतिदेमः
स्वरः कुटुकोतिशब्देनस्याः अफलः
कोटिकिलीतिवदीप्तः खलशुभकृतः श
ब्दः किञ्चिशीतिकरायिकायाः कुटु
दः केवलं देमायालक्ष्पालनायनरा

र्थसिद्धिकरः अर्थसिद्धिंकरोति कटु
लीति तस्याः करायिकायाः कोटुकीति
शब्दः देमः देमेतिमाधुः कटुलीतिच
स्वरः सुस्येवधायभवति देवोवर्षतिको
टिकिकलीतिफलाः निष्फलदुःखार्थः ख
लशब्दे वार्थे शुभकृतः शब्दस्तस्याप्रदीप्तः
अथ दिव्यकचेष्टितमाह ॥ चालेवामे
दर्शनं दिव्यकस्यासिद्धिरेयारुस्तमायोद्धि
नस्य नास्तिमेवप्राप्तं तस्यः शुभीताच्चवीव
सर्वमागतालामुपैति ॥ दिव्यकस्यच
लनस्य वामे वामभागे वलोकनेशालं शुभ
म् तत्रैव वामभागे भूमेर्दर्शनमारोद्धितस्य
शुभस्य मानसस्य सिद्धिरभीष्टाकार्या
णां च ज्ञेया नास्तिमेव वामभागे वलोक
नेयानः शीघ्राहेरुति यो नराः तस्यत
स्वतेवो भवति तथा पार्श्वे भुवं दृष्ट्वा विधेय
मेवागतानामसम्बन्धफलानामुपैति उपगा
च्छति ॥ उक्तंच ॥ वामेशालावलोकने
सिद्धिदाता भोजनं गच्छन् समावेजयाय
श्चाकार्यं चेत् भूमौ वामभागे दृष्टौ लाभव
त्वनाशं करोति ॥ अथ सर्पचेष्टितमा
ह ॥ पाणिनोभिमुखागमो विमञ्जुगाः
ख्यातिवन्धनवान्यधेनयान अथवाम
स्यैति मध्यभागा गजमासिद्धिशालानामा

गमेव ॥ फणिनस्सर्पस्याऽभिमुखोगमो
विसंगेशत्रुसंयोगेयात्रायाःकथयति वक्ति
तथाखन्यनवामतयोर्विनाशः अथसव्य
भागमदक्षिणभागमायाति तदासमर्पः
सिद्धेर्मिद्धियोगमागमेनशृगालःशकुनो
भवति ॥ अथखंजनकचेष्टितमाह ॥
अश्वेषुमूर्धसुवाजिगजोरगाणांराज्यप्र
दःअश्वालकश्रुविशाद्वलेषु भस्मास्थिक
ष्ठतुषकेशनखेषुडःखंदस्थाकरोतिखंज
खंजनकोह्यमेकम् ॥ खंजनकोश्वेषुप
ह्नादिषुतथावाजिनोऽश्वाःगजाहस्तिनः
उरगाःसर्पाः यथामूर्धसुमस्तकेषुःदृष्टःरा
ज्यप्रदोभवति तथाशुद्धप्रदेशेशाद्वले
षुदूर्वास्तबदृष्टःअश्वालकृत् भस्मादिषु
वर्धमेवंडःखंकरोति खंजखंजनः श्राम
मद्योतनार्थः लोकाद्दृष्टतनलेख्या ॥
अथतित्तिरिशिवायोश्चेष्टितमाह ॥
किलिकिलितिस्वनःशान्तःशान्तोफ
लोन्यथापरः शशकोनिशिवामपार्श्व
गःक्रोशंशान्तफलोनिगद्यते ॥ तित्ति
रिस्वनःकिलिकिलितियात्तस्मबशान्ता
फलःशोभनफलदः अपरोन्योन्यथा
दीप्तःअनर्थः सवाशान्तफलःशशको
निशिरात्रौवामपार्श्वगःवामभागतःक्रो

शान्विस्वन शान्तफलःशोभनफलोनिगद्य
ते कथ्यते ॥ अथकपिकुलाकुलकूटयोर्वि
रुतमाह ॥ किलिकिलिविरुतंकपेःप्रदी
प्तंनशुभफलप्रदमुद्दिशंतियातः शुभमपि
कथयंतिवककशाहंकपिसदृशंचकुलाकुल
कूटस्य ॥ कपेर्वानरस्यकिलिकिलीतिवि
विरुतंप्रदीप्तंनतुयातःगमनेच्छोःनशुभप्रद
मुद्दिशंति कथयंति कुलाकुलकूटस्यरुतं
कपिसदृशंवानरतुल्यमिति तच्चैवकपेः
दीप्तशांताविरुतमरुतंतथैवकुलाकुलकूट
स्येति ॥ अथचाषविरुतचेष्टितमाह ॥
शूलोननःक्रिमिपतंगपिपीलकाद्यैश्चाषःप्र
दक्षिणमुपैतिनरस्ययस्य विस्तारिकंयदि
करोत्यथवापिवामंतस्यार्थलाभमविरान्म
महत्करोति ॥ यस्यनरस्यचाषःक्रिमिभिः
सरीसृपैःपतंगैःशलभैःपिपीलकैःअन्यैश्च
आदिग्रहणादन्यैरपिप्राणिभिःशूलोननःप
रिपूरितवक्त्रःप्रदक्षिणंयाति अथवाय
स्यवियामोर्यातमिक्षुःविनभासिस्वास्तिकंक
रोति स्वास्तिकवद्याति तस्यार्थलाभंमह
त् निस्संशयमविरात् शीघ्रमेवकरोति ॥
अन्यदप्याह ॥ चाषस्यकाकेनविरुध्यता
श्चनृपराजयोर्दक्षिणभागगस्य वधःप्रयात
स्यतदानरस्यविपर्ययेतस्यजयःप्रदिष्टः ॥

यदिवायसकाकेनवायसेनसहविरुध्यतः
कलहंकुरुतःकाकःदक्षिणभागगतस्यवा
यसपराजयस्तदानस्मिन्कालेप्रयातस्यग
न्तरस्यपुरुषस्यबधोमरणंभवति विप
र्ययेविपरीतेकाकः उत्तरभागगतस्यजयःश
त्रिश्चउक्तः जयेसतियातस्यजयएव ॥ उ
क्तंच ॥ पूर्णानतोयस्यकरोतिचाषःप्रद
क्षिणंस्वालिकमेववावे लाभोमहांस्तस्य
वामवायकालेनभंगोविजयेजयाय ॥
अन्यदप्याह ॥ केकेतिपूर्णउक्तवयदिवा
मभागेवाषःकेकेतिविरुतंजयकृतंदास्यात
अन्देतितस्याविरुतेनशिवायदीप्तमन्दर्शनेशु
भदमस्यसदैवयात ॥ वाषोवामपार्श्वेवा
मभागेकेकेतिविरुतंशब्दंकरोति तथाप्युर्ण
कुटवकशायिकावल्किक्तिविकरुवंदेतिश
ब्दंकरोति तदाजयकल्याणदेवेन तस्यवा
षस्यकन्देतिविरुतंदीप्तंवनशिवायश्रेयसम
वति अस्यचाषस्यसन्दर्शनमवलोकनंयातुः
सदैवसर्वदैवशुभम् ॥ अथाण्डीरकस्यैवक
योश्चाहितमाह ॥ अण्डीरकशीतिकृतेनदू
तोदिहिहिशाहेनतदीप्रउक्तः
कथितःश्रेष्ठे
देकरोयातुर्दक्षिणभागसंस्थःशुभःफलंचस
वाञ्छितकृन्नेविशेषकृतन्तकः ॥ अथश्रीक

र्णकृतमाह ॥ श्रीकर्णकृतंतदक्षिणेचके
केतिशुभंप्रकीर्तितम् सध्यावलाविचिकी
तियश्चैवंसर्वसध्यातिनिष्फलम् ॥ दक्षि
णेदक्षिणभागेश्रीकर्णकृतंचकेचकेतिशुभं
प्रकीर्तितमुक्तम् तस्यैवचिकविकयतिन
यद्रुतंतन्मध्यफलंनशुभंनाप्यशुभमित्य
र्थः शेषंयत्किञ्चिद्रुतंतत्सर्वंनिष्फलंव
क्ष्यतमवलिकथयन्ति ॥ अथदुर्बलिवि
रुतमाह ॥ दुर्बलेरपिचिरिल्विरिल्विति
प्रोक्तमिष्टफलंदक्षिवामतः वामतश्चय
दिदक्षिणंव्रजेत्कार्यसिद्धिमचिरेणयच्छति ॥
दुर्बलिकोवाण्डीरकःतस्यदुर्बलेःविरि
ल्विरिल्वितिप्रोक्तमिष्टफलंशोभनंकथ
यति तेषोक्तंयदिवामतोवामभागाद्दक्षि
णभागेव्रजतिगच्छति तदाचिरेणशीघ्रमे
वकार्यसिद्धिमर्थप्राप्तिमिच्छतिददाति ॥
अस्यैवविशेषतरमाह ॥ विच्छिकिवाशि
तमेवतत्कृत्वादक्षिणभागमुपैतितुवामा
त् क्षेमकृदेवनमार्गयतेयोद्यात्यथगोव
यवस्तुभयाय ॥ अथचदुर्बलिविच्छि
किवाशितंकृत्वा ततोवामाद्वामभागाद्द
क्षिणभागमुपैति आगच्छति तदाक्षेमकृ
देवक्षेमंकरोति अर्थान्नभीताज्ञसाधये
त्सिद्धिंतेषांनददाति अन्यथगाःविपरीत

ग्रं
वारा॰
टी॰
६४४

गतः वधोमरणंबन्धोबन्धनंभयंभीतिः यता
न्कोतियदिदक्षिणभागाद्वाममुपैति ॥
अथश्यामिकारुतमाह ॥ श्रेकेतिश्यामिका
रुतंश्रेकेवाप्यभयंविधत्ते यामवकिलिया
मनेविनाशाभ्यः स्तनजस्याविरुतिम् ॥
याश्यामिकारुतंचरितेकेतिविधत्तेयावार्श
यिका अभयाभयवर्जिताश्रेकेतिविधत्ते
शुद्धंकरोतिमर्थविरान सौत्रमेवयियामते
यत्नमिष्टः गात्रेभ्यः वयवेभ्यः स्तनजस्य
विरुतस्यविरुतिंशब्दंवक्तिकथयति ॥
अथफेण्टकरुतमाह ॥ फेण्टकस्यवा
मतःचिरिल्विरिल्वितिस्वनःशोभनेनिवेद्य
ते प्रदीप्तउच्चतेपरः वामतोवामभागेफे
ण्टकः चिरिल्विरिल्वितिस्वनंशब्दंयदिक
रोतितदाशोभनः शुभफलदोनिगद्यते
कथ्यते अपरेभ्यःप्रदीप्तउच्चतेकथ्यतेइ॰
ति ॥ अथगर्दभरुतमाह ॥ श्रेष्ठंवरं
स्यात्स्वमुपान्तिवामशोभाकारशब्देनान्त्रितय
यातः अतोपरंगर्दभनादितंयत्सर्वोऽपि
यत्स्वदन्तिदीप्तिम् ॥ खरोगर्दभःवामः
वामभागेस्यात्सम्यक्स्थानस्थितः श्रेष्ठं
शोभनमुपान्तिकथयन्ति तथाकारशब्दे
नयदिविधत्तेतदायातः हितमन्त्रकुल
म् अतोपरमन्यत् गर्दभनादितंखरावि॰

रुतंसर्वोऽप्ययंसर्वेवर्णाआश्रयोयस्यतत्सर्वा
श्रयंदीप्तंप्रवदन्ति कथयन्ति ॥ अथस
गरुडगोष्ठरुतमाह ॥ अकारवावीसम
गाऊरडगाउकारवावीरवयतेष्टपूर्णा येते
स्वरतेकथिताःप्रदीप्ताःपूर्णाःशुभाःपाप
फलाःप्रदिष्टाः ॥ ऊरडोगोसरगजातिः
समगोसरगेणसाहिताःवामःसवाकारवावी
सर्वपूर्णाः शुभः एष्यनतरवावीपूर्णाः अ
न्येपक्षिविहासरतास्तेदीप्ताःतेपापफलाद
शुभाः ॥ अथउलूकरुतमाह ॥ भीता
भवतिऊउऊढितिनामचूडाम्लकारुता
निभयदान्यपराणिरात्रौ स्वस्थैःस्वभाव
विरुतानिनिशावसानेनाशाणिराष्ट्रपरस्या
थिवरवूडिदानि ॥ तामचूडाउलूकाः
रात्रौनिशिभीतास्सभयाः ऊऊऊऊइतिभ
वंतिशब्दंकुर्वन्ति तानिरुतानित्यक्त्वाप
तिरूपश्रवराणि अन्यानिभयदानिभवंति
स्वस्थैनोरुजैरपरतैःस्वभावविरुतानिप्र
कृतानिस्वाभाविकशब्दानिशान्तेदन्यन्ते
नाशानुनरलानियानिक्रियन्ते तानिरा
ष्ट्रस्यजनपदस्यपुरस्यनगरस्यपार्थिवस्य
राज्ञोवृद्धिदानिवृद्धिदयानि ॥ अथक
पिलपेचकबिलतरुतमाह ॥ नाना
विधानिविरुतानिहिकेपिकायमस्यशुभा

ॐ
वारा·
टी·
५४५

कुलकुलत्रशुभश्शोभाः यात्रविडालविरु
तेऽशुभदंसदैवगोलस्त्वत्तेमरणमेवकरोति
यात्रः ॥ कम्पिकायानानाविधानिविरु
प्रकाराणिविरुतानिभवंति तस्यास्तुकुल
कुलशब्दःशुभास्तेभ्योमध्यार्थ्यशेषाश्चपरेत्
सर्वैएवशुभाः विरुलविरुतंमार्जारशब्दैर्य
तस्मदैवसर्वकालेनशुभदंनगोलस्तुपुनःद्व
द्वंमरणमेवकरोति ॥ उक्तंच ॥ सर्वत्रर्य
पंतत्तमहिशान्तिगोलस्त्वत्तेस्तनकरंपियः
मोर्भयंच मार्जारवावःस्वलनंचयात्रस
वेत्रसम्यमङ्गलानाश्चनशोभनानि ॥ अथो
लूकविरुतमाह ॥ कुंकुंकुंशिंगानिप्रिया
मभिलषकोशान्तुलूकोमुदाधूर्णस्याकृहते
हृदीश्रममपिचनेयमुदाकिल्विति विज्ञेयः
कलहश्चयदावलल्वितंतस्याहाबाबाबिते
शोषायैवरवहूरेतितशुभाशेषास्तुदोषा
स्तुरः ॥ उलूकोमुदाहूंकणप्रियांस्तुपर
त्नोश्चाभिलषन्वाक्तन कुंकुंस्वीयाविनिक्रो
शतिवाशनोगुरुल्वितिकृतंघूर्णस्याद्ववेत्
सदासर्वस्मिन्कालेकिंचिदितंप्रदोषमपि
श्रेयःस्तानच्यम् यदातस्योलूकस्यास्कृत
पुनःपुनःस्खलसतिवाशंतेतदानदोषविदे
योज्ञानन्यम् दरदूरेतिवाशंतेदोषायैवभ
वति येनेस्वनाश्चेषासमर्वेदोषाःतेनशुभं

इति ॥ अथसारसविरुतमाह ॥ सा
रसकूजितमिष्टफलंतयुगपद्विरुतंमि
थुनस्य एकरुतेनशुभंयदिवास्याद्वभ
तेप्रववौतिविरेण ॥ यत्सारसकूजितं
सारसशब्दः मिथुनस्ययुगमस्ययुगपत्तत्
कालेविरुतेनरद्वष्टफलंशुभम् एकरुत
मेकरुतमेकरुतस्यरुतेनशुभम् यदिवे
करुतेपश्चादन्याश्चिरेणविरौति तथापि
नशुभाः ॥ अथपिंगलरुतमाह ॥ शि
लिल्विलिल्वितिरवैःशुभंकरोति अतोस्मा
त्मेरतयेस्तुरतेसर्वैप्रदीप्तसंज्ञितानेष्टाः
अथान्यत ॥ इषिविरुतमत्रविधिनिरु
शृशृवेदलफंप्रकरोति सावपिंगलाय
दायेनेनप्रकारेणाभिमतकार्यमभिमत
मिष्टंकथयतिर्यति अभीष्टसिद्धिकार्य
मिवक्ष्यामि ॥ तामेवाह ॥ दिनान्तस
न्ध्यासमयेनिवासंसमेत्यतस्याप्रयतश्चवृ
क्षम् देवान्समभ्यर्च्यपितामहादीनवा
ग्वरतेचनवंसुगंधैः एकोनिशीथेनल
दिकिस्यतिश्चादिशेनरश्लोशपथैर्नियोज्य
स्वस्थश्रावविनितमर्थांसिद्धमानेनमंत्रेण
यथाशृणोति ॥ दिनान्तसन्ध्यासमये
निवासमेत्यमागम्यगत्वाहदेतरेप्रयतोन
सिंमयुक्तःपितामहादीन् ब्रह्मविष्णुमहे

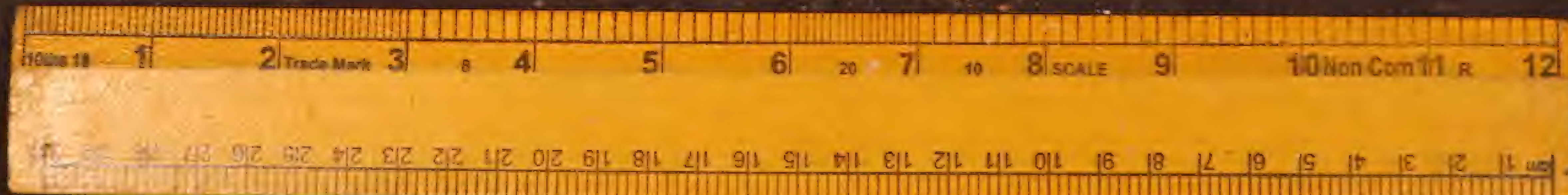

जै
वारा
टी॰
६०६

646

स्वरादीन्स्वरान्सममध्यर्थ्योसंशुज्यकीदृशाः
शुद्धाभिनेववसनैः सम्प्रमंचनन्दनैदैवस
गन्धैः स्रगन्धद्रव्यैः चन्दनकुङ्कुमकस्तूरि
कागुरुप्रभृतिभिश्च ततोनिर्णीयश्रम
जनैर्यथाशास्त्रोक्ता एकत्रवानलादिकस्य:
ग्रानेयाशाममवास्थितः नाचपिंगला
शयथैः प्रत्ययैः द्विजैर्देवानांसमीप
मिः प्राप्यैः इतिदेवलोकिकैश्चानि
योज्यसान्निवेश्य ततोयेनप्रकारेणश्च
णोनिश्चाकर्णइति तथानेनमंत्रेणव
न्द्यमानेनयथाविनितमुक्तेनस्यासिद्धि
प्रश्नेन ॥ अथमंत्रमाह ॥ विद्धिमद्दे
मयानत्वमिमंत्रक्रुप्रबोदिता कल्या
णिसर्ववेदसंवेदिश्रीर्थेप्रकीर्तितम् ॥
ग्राह्यस्थग्रामस्थामिगामिनश्च पुनस्त्व
ह्नम् ग्रानरागस्पृष्टसाद्धामानेयीदिशा
माश्रितः प्रबोदयाम्यहंयदानदैस्याव
तेमनोसि स्वचेष्टितेनकल्याणियथावे
ह्निमिनाकुलम् ॥ विद्धिमद्देइति हे
भद्रेकल्याणवानिमयात्वयासमर्थंप्रबो
दितः प्रश्नमारभिहजानीहि हे
कल्याणिसौभाग्निनीसर्ववेदसंमतेश्रेष
वाक्यानांवेदिश्रीनाप्तौप्रकीर्तितेसे । अ
ग्राहस्थानोकेतोमिगामिश्चयस्यामिगातो

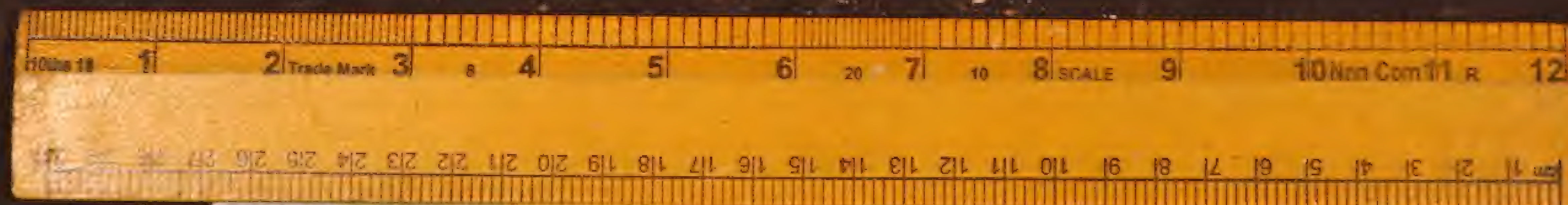
विस्पष्टोपिपुनः भूयोहंग्रानरागस्याग्नेयीं
पूर्वदक्षिणांदिशिमाश्रितः स्थितः श्रे
तायदहंप्रबोदयामिश्रोभितकल्याणि
सौभाग्निनिसदेष्टितेनात्मीयदेष्टितेनयथा
येनप्रकारेणनिराकुलेतिसंशयंवेदिजाना
मि तथानत्वेव्याख्यातंकथयितमर्हसि ॥
अथचेष्टितमाह ॥ इत्येवमुक्तेनरुमर्थंग
याश्चिरल्लिरिल्लीतिरुतैर्थसिद्धिः अथा
नवावदिपिकारशहेउचाउचेत्येवमुदा
हृतेवा ॥ अथकष्टदानेपिहितार्थसि
द्धिपूर्वैक्रादिक्रमफलैर्नान्यत वाक्यफले
चोत्तममध्यनीचेशाखास्थितायाक्रममध्य
नीचम् ॥ इत्येवमुक्तास्तिशदसमासौ प
वमनेकथितेश्रुत्याः पिंगलायाकरुमर्थंगा
याहलिमकेस्थितायाचिरिल्लिरिल्लीतिरु
तैर्थसिद्धिर्भवतीति दिपिकारेतिशदेरुने
व्याकुलत्वंइति चित्तव्याक्षेपोभवति ऊचा
ऊचेत्येवंप्रकारेनदारुतेव्याकुलत्वमेवअथवा
कष्टदानेपीति अथाकष्टदानेकिंचित्संस्था
सत्येपिहितस्याभीष्टार्थस्यसिद्धिर्भवतीति
अतोन्यस्मादेषंशुभाशुभपूर्वोक्तादिक्रमफ
लैर्यथादिकचेष्टाविशिष्टागर्भविभक्तफला
न्युक्तानि तत्वदस्यावक्तव्यानिपिंडयादिशि
शान्तायांइत्यादीनि उत्तमायांअथदानायां

ॐ
वा.सं.
टी.
६४०
647

शाखायांस्थितायां वरं श्रेष्ठफलं वाच्यं मध्य
मशाखायांस्थितायां मध्यम नीचशाखा
यांस्थितायां नीचमल्पमिति ॥ अथ पर
गोधिकाकृत्यं वेदितमाह ॥ दिक्मण्ड
लेष्वन्तरालभागेफलानिविश्यइह गोधि
काया: कृकलासीविशिष्टिति प्रदीमाश्रवोत्त
मानिशिष्टिति हनेन ॥ इह गोधिकायाः कु
कुमन्तस्यादिमण्डलेहस्तादिदलमध्यन्तरेणा
म्यवाकृभागेवलातिंशाज्ञागविशविभक्तेवि
कृक्षेफलानिविद्यात् जानीयात् यथा
शाल्मादिकसाचमप्रहरसवानकापलम् ॥
अथकृष्णरवासध्यम् ॥ अष्टदीमादिक सा
बहीमरवानदाइत्यमेवृवेदितव्यम् कृष्ण
न्दीनगन्यमाषिका विशिष्टितिमाहनम
दीमासानविशिष्टिति हनेनगाह्येनश्लोके
ज्ञेया ॥ इतिमहोत्पलविरचितायां संहि
ताविवृतौवास्तुनाविरुताध्यायाचनप्रीतिन
मः ॥ ॐनमःसूर्याय ॥ अथाश्वचक्र
व्याख्यायते ॥ नथादौचेवेदितमाह
न्नवरसकादिकमध्यमयीपणस्वीरहदेश
कासंचयकृत्रधाप्याससोलावलानिपुंजेवा
मंशाद्दलेत्रुच्छितेवाप्रदीशेयदा पश्यल
मत्वाथतोयाति यावत्तदाकार्यसिद्धि
वेद्यंप्रत्रकोशोमयेहशभोस्यगमःस्पष्टसं

सूत्रेणश्रष्ठमंत्रंगरुमोदकाद्याभिवेगाऽथर
वा ॥ नेत्रामनस्थः नरगौश्वः करीन्द्र
स्त्री कुम्भोत्कटः पर्याणेश्रमिद्धम् मद्यो
दहलोकादिक: इष्टकामेचय इष्टका
कूटः छत्रमानपत्रंशय्यासनम् ग्राम
नेपहादि उलूखलंप्रसिद्धं तथाध्वजचि
श्रविकम् चामरंवालव्यजनम् यदाश्वा
शाद्वलेद्वोपुष्पितेवाप्रदीशम् मंजान
पुष्पस्थानम् यदाश्वमारमेयः श्रवम्
त्येसूत्रेणसिक्तायातःगच्छतोगतःपुरतोया
तिगच्छति तस्यकार्यस्यसिद्धिर्भवेत्स्यात् ॥
उक्तंच ॥ नरतुरगगजातपत्रकुम्भध्वजशा
यनासनपुष्पचामराणी भजतीयमिपुरो
वमूतिफलः दपयतिशत्रुबलंनदानवे
न्द्राः ॥ अन्यदप्याह ॥ गमनमथवमपि
नहंसंभग्रतोयातिहेयदास्यात्तदासिद्धये
मांसचूर्णेननेत्रामिवान्नेणवास्याप्युभमा
स्त्रपातेनश्रष्ठेनवास्याप्यहीनेनसस्तुःप्र
भ्रान्तोत्पूकनाभिवातोयपुंसाःपिरोहल
पालाद्यवधुवाभ्याः गमनोत्तचोरायचेतदा
निभिन्नापदाःकोविदाऽऽस्तवरत्नेष्ठशुभम् ।
अविशातिरहेम श्वश्याप्यिवङ्केन प्रधानस
नोमस्त्यथःश्रुरलाशीलेवलीवजादि
वन्यलेवोपारहेपतिहेयदास्यात्तदावंपले

श्री
वा·रा·
टी·
६४८
648

लोढिपादौविस्रवत्वंस्तुकर्णौवपयोह्येमेवर्व
पिविज्ञायपातविरोधीतिविज्ञयमसमाहगार
कात्लयनेस्यात्सपेस्तुश्रोयादसमादोषक
त ॥ गमनमवेति उपानहंमवेनसंश्र
यस्य गमनमवेचियामंउपतिष्ठेत समी
पतस्यतिष्ठेत यद्वामिडयेयांनास्यात म
वेत मांसपूर्णाननेश्रामिषपूर्णेनवक्रेण
र्णात्रियनानांलाभोभवति श्वान्देणसर्से
नास्यापूर्णाननेसुभम सानिनालातेनद
पकाष्ठेननीरसेनवास्यागर्हितेनमस्तुभे
वर्णेयातभवेत प्रशास्तेनाविगर्हितेनाल्प
केनाभिघाता उपद्रवः श्रथसाशोविकल्पे
पुंसोमनखस्याग्रेसमूर्ध्नोहस्तौपाणिपादौव
वर्णावादिग्रहणादन्यमप्यवयवंवक्रेणहे
लोपतिष्ठतेत नदाभवोश्म्यागमोलाभाभ
वति पतेस्थायादोभवंति केचिन्मनयः स
वत्सुसारमेयेशुभमाहुः कथयंति ॥ तथा
वपताशुः ॥ रमनीयातवक्त्रगहीतवस्ते
मारमेयेमहानर्थलाभइति प्रविशतीति
मस्तुकास्थिवक्त्रेस्तवेयस्य नेष्याभूतेमार
मेयेगृहंवेश्मप्रविशतितेनास्मिन्गृहेप्र
दानस्यप्रभुस्वामीस्वपतेः वेधोमरणंभव
ति शृंखलापरिघालोहमयीगोलाप्रपा
ननावलीपरिघाः वरत्रावमंमयोरज्जुः शा

दियहणादन्यत्रज्ञानादिकंबंधनेनिगडादि
कंवोपलक्षयदोपतिष्ठेतेनदावंधनंस्यात
भवेत यातःपादौचरणौलोडिकर्णौवि
स्रवत्वंस्थानयंत्रंपरियातरेवपाथिविरोधः
विरोधनोमार्गरोधोत्रज्ञेयः ॥ तथाच
गर्गः ॥ प्रस्थितस्ययदाश्वावैमार्गंवज्ञा
नतिष्ठति अवरुद्धेतदाश्वानेचौरैरिति
विनिर्दिशेत ॥ तथास्थानस्यात्मीयवयस्य
कण्डूयनेयातुरेविरोधःस्यात ऊर्ध्वपादा
ऊर्ध्वचरणःस्वयमेदामवस्मिन्कालेगमने
यातरेकास्थितस्यवादोषघ्नोभवति ॥ ग्र
द्यादिविभागेनपुनःफलमाह ॥ सूर्यो
दयेर्काभिमुखोविरौतिग्रामस्यमध्येयदि
सारमेयः एकोयदावाबहवःसमेताःसं
सेनिवेद्यधिपमन्यमाशु ॥ सारमेयः
श्वाग्रामस्यमध्येसूर्योदयोर्कोदयकाले
यदिश्वर्काभिमुखश्चादित्याभिमुखोविरौ
तिशब्दंकरोति एकोथवायदाबहवः प्र
भूताःसमेताःसंहताःतदेवासुदेशाधिपं
देवस्वामिनमन्याहितीयंशंसंतिकथय
ति ॥ अग्न्यदापमाह ॥ सूर्योन्मुखःसर्व
नलादिकमुखोसुचौरानलत्रासकरोविरे
ण मध्याह्नकालेनलमस्त्रशंसीमरणाग्नि
नस्यात्कलहोपराह्ने ॥ एवंसारमेयाः

ॐ
वा.रा.
टी.
६४५

सूर्यांमुखस्सूर्याभिमुखोनलदिग्स्थितः श्वा
नेयाभिमुखोविरौति अविरेणशोचकाले
नवैरानलत्रासकरः वैरानस्ववैरनलेना
निलात्रासंकरोति मध्याह्नकालेसूर्याभि
मुखोविरौतिनिदानतुमरणंसंभीयश्चपरा
ह्लेविरौतितदावन्हमहिताकलहःस्याद्भवे
त ॥ अन्यदप्याह ॥ भवान्दिनेयाभिमु
खोस्तकालेकृषीवलानांभयमाशुदत्ते प्र
दोषकालेनलदिङ्मुखश्चदत्तेभयंमारु
ततस्करोत्थम ॥ अस्तकालेस्तसमयेदि
नेचाभिमुखोर्कसम्मुखोरुवन्क्रोशन श्वा
कृषीवलानांकर्षकानांआशुशीघ्रंभयंभीति
हेतुंददाति प्रदोषकालेवाग्निमुखोअनल
दिक्स्थोवा अथाभिमुखोर्कसम्मुखोरुव
न्क्रोशमारुतस्करोत्थंमारुताद्वायुतस्करेभ्य
श्चोत्थंभयंदत्तेददाति ॥ अन्यदप्याह
उदङ्मुखश्चापिनिशार्धकालेविप्रव्यथां
गोहरणंचशास्ति निशावसानेशिवदि
ङ्मुखश्चकन्याभिदूषानलगर्भपातः ॥
निशार्धकालेअर्धरात्रसमये उदङ्मुखो
उत्तराभिमुखोरुवन् विप्रव्यथांब्राह्म
णपीडांगवांहरणंगवापहरणंचशा
स्तिकथयति निशावसानेरात्र्यंतेशिव
दिङ्मुखएशान्याभिमुखोरुवन् कन्याभि

दूषाकन्यकांकुमारींदूषयति अनलोग्निः
गर्भपातोगर्भपतनंचस्त्रीणांभवति ॥ अन्य
दप्याह ॥ ऊर्ध्वःस्वराःस्युस्तृणकूटसंस्थास्य
सारमेयस्यतसंस्थितावा वर्षासहर्षंकथ
यन्तितीव्रमन्यत्रसस्यंदहनंरुजंच ॥ तृण
कूटस्तृणराशिस्तमारूढःशसिद्धः ततःसर्व
समप्रधानगरहम्य यतेषुसंस्थितःयदिसर्वः
सारमेयस्यास्वःभवयःवर्षासुवर्षाका
लेतीव्रंसहर्षंकथयन्ति ॥ अन्यदप्याह
प्रावृट्कालेवग्रहेभ्योवगाह्यप्रत्यावर्तैरेवकै
रश्पनीहूम श्वाम्बलोवापिवतेसुतोयंदृ
ष्टिंकुर्वन्प्रयतेद्वादशाहात ॥ प्रावृट्काले
वर्षसमयेश्वाचदेहोद्धिविशेषोमानिश्वेश्वो
जलमवगाह्यतन्मध्येस्थितः प्रत्यावर्तैर
थवैः पार्श्ववर्तितैःश्लात्वा पुनस्तदेवप
त्ययेनकरोति यतैःप्रत्यावर्तैरभोल्लेपन
र्येश्चप्रलाव्हिताभवति अथवातोयंजलम
श्वनन्तःकम्पयनपिवन्तोवादृश्यते तदा
अवादहोसाति वर्षाकालेद्वादशाहात
दिनद्वादशकादन्तेमध्येवृष्टिंवर्षणंकुर्व
न्ति द्वादशाहामध्येवर्षंतीत्यर्थः ॥ अ
नर्स्थापितमाह ॥ ग्रामसिंहोन्यमवरिः
श्रीवंमोक्षयत्नेस्थानलक्षणाविरौति रोगाश्र
दःस्यात्सवमात्स्थलकेडिसंभोवातिवव

ॐ
वा॰रा॰
ही॰
६५०

यकीनाम् ॥ श्वासारमेयो डाकीरहड़ा
गेमलकंयस्यालिङ्गाग्रीरदेहंवाहिःगाते
भागेनयस्यालक्ष्णोविलोक्यतेमयतेनस्स
तांस्तक्ष्णोवल्पकोवेश्यामितिचवक्तिकथ
यति ॥ ग्रन्थस्याह ॥ उग्रमालिकाति
वेश्मलोयस्तत्रवोनकभयंभयेमदा गोष्ठ
मालिकरतिगोग्रहंवदेश्चान्यलाभमपिधान्य
भूमिषु ॥ वेश्मलोग्रहस्ययदाउग्रेभि
तिमालिकलिखनतिनदानग्रहस्यामानिभर्द
नीनिस्यात् गोष्ठेगोस्थानवंयस्मालिकरतित
दागोग्रहणंगोहरणंवदेद्भयः धान्यस्यह
मिष्ठुखननेधान्यलाभमवति यस्याभूमो
धान्यानिभवेतिमधान्यभूमि ॥ ग्रथाव
ष्ठुक्षितमाह ॥ यकेनाक्ष्णासम्वरणादी
नस्त्रिभि[illegible, struck through] गोभि
स्साकंक्रीडमानःशुभिदंहेमारोग्यंवाभि
दतेमदेव ॥ यकेनाक्ष्णायकेनयनेनसा
क्ष्णावस्पुतेनोपलक्षितःश्ववहीनरक्षि
मस्ताहारोलभोजनःयदाभवति तदात
द्रस्य तदावेश्मनोडःवृक्षडवति
गोभिस्साकंगोभिस्सहक्रीडमानाःशुभि
क्षमाभिदत्तेकथयति तदाहेममारोग्य
मुदंवस्त्रंश्रियंचेकथयति ॥ ग्रन्थाह
दि ॥ वामजिघ्रेशानविनागमायस्त्रीभि

स्साकंविग्रहोदक्षिणेतन ऊर्ध्वगामेवेन्द्रिया
र्थोपभोगैस्सम्यंजिघ्रेदिशामिवैविरोधेः ॥
सारमेयानवामजान्वंयदिजिघ्रेतदाविन्ना
मायधनलाभायभवति यदादक्षिणंजान्वं
जिघ्रेत तदास्त्रीभिस्साकंयथाभिस्सह विग्र
होभवति वामंऊर्ध्वं(यदि)जिघ्रेतदाइन्द्रियार्थोपि
भोगाभवति इन्द्रियाणांवुद्धीन्द्रियाणांयेवि
षयास्तेनरूपभोगाभवन्ति सम्यंदक्षिणमूर्ध्वं
जिघ्रेत्तदेवैश्वन्धुभिःमित्रैःसहविग्रहस्तवि
रोधोभवति ॥ ग्रन्थस्याह ॥ पादौजि
घ्रेधायिनश्चेदयात्रांप्राहुर्याभिवांछितानि
स्थलस्य स्थानस्यास्योपानहौवेद्विजिघ्रेत
द्विभंयात्रांसारमेयःकरोति ॥ सारमेयः
श्वायायिनोगङ्गतोयदिपादौचरणौजिघ्रे
त्तदाःयात्रागमननिश्चयंप्राहुःकथयति नि
श्चलस्यतत्रस्थितस्यैववांछितामभीष्टम
र्थोप्राप्तिधनागमंप्राहु स्थानस्थितस्यैव
वेश्मस्थितस्योपानहौचेद्यभिजिघ्रेत्तदा
दक्षिणपार्श्वेवयात्रागमनंकरोति ॥
ग्रन्थस्याह ॥ उभयोरपिजिघ्रणेश्वा
क्रोविज्ञेयोचौरसंप्रयोगः श्रथमस्मानि
गोपयेनमद्यजन्मोमाश्योनिचसौख्यमानि
वोपः ॥ उभयोर्द्वयोरपिपादोःजिघ्रणे
रिपुचौरसंप्रयोगोविज्ञेयःरिपुःशत्रुःचौर

ॐ
वा.रा.
टी.
९५२

तस्कराः पतैः संप्रयोगैः विज्ञेया विज्ञातव्याः
अथवा श्मशानमध्ये भक्ष्यान् स्थापादीन् गोमय
तिस्थगित्वा स्थापयति मांसास्थीनि वा गोप
यति तदा शोत्र पार्श्वे वा तिको पो भवति
तथा च गर्गः ॥ यदा श्वा जिघ्रति श्वयो जया
उस्थापि निर्दिशेत् त्रिषु चौरभयं चौरेनास्मि
न्नुत्पातदर्शने स्वामिघातं यदा स्यात् लगैवा
ज्ञायतिष्ठति तस्मात् तदा हस्ता वियाम
तिस्मृपास्थितमिति ॥ अन्यदप्याह ॥ वा
मे भाषित्वा च बहिः श्मशाने भषति चेत् तस्म
पुंविनाशः पियासतस्त्वाभिमुखो विरौति य
दा तदा श्वा निष्फलक्रिया ज्ञाम ॥ वामे भ
षित्वा शङ्कं कृत्वा बहिर्वापि श्मशाने च यदि
भवति शङ्कं च कुर्वन्ति सारमेयाः लक्षणे तु म
स्य प्रदानस्य पुंसा तस्य मरणं विनाशो भव
ति यातास्मिज्ञो गोभिमुखोः सम्मुखो विरौ
ति तदा शङ्कं कुरुते तदा यात्रो गमनेन निष्फल
ढि निवर्तयति ॥ अन्यदप्याह ॥ अकार
वर्णेन रुतेनेष्टसिद्धिः औकारवर्णेन च वामपा
र्श्वे व्याह्वेप औकाररुतेन विद्यात् त्रिविधक
लर्व रुतेन सुपाषाणा ॥ उकारवर्णेन पका
ह्वरेरुतेनोस्थावित्येन्तां सिद्धिर्भवति ते
ष्यायात्वा वामपार्श्वे वा मभागे यकारवर्णेन रु
तेनार्थसिद्धिर्भवति औकाररुतेन व्याह्वेप

मातुलनो विद्यात् यातुः पश्चात् मर्वा रुतैः स
वं वर्णो मा मनुस्वारेण निषेधकत् यात्रा प्रति
षेधं करोति ॥ अन्यदप्याह ॥ खें खें तिवा
श्वेत् स्म रुक्ष्म रुक्ष्ये भवंति स्थण्डे रिवमध्यमानाः
श्वानो भिधावन्ति वमण्डलेन तेन शून्यतां स्वन्तु
भयं च कुर्युः ॥ ये श्वानाः कुक्कराः उच्चैर्गला
न्मुरुमुरुः श्वमर्त्तण्डं खें खें तिस्खलन्ति शङ्कं कुर्व
न्ति तेष्वेव मरुमुरुः भवति अथवा मण्डल
तेन मण्डलकृतिनामसमूहेन परिवर्तलेन धाव
यन्ति गच्छन्ति तेन नगरस्य शून्यता शून्यत्वं स
न्तुभयं मरणभीति च कुर्युः ॥ अन्यदप्याह ।
प्रकाशदन्ता नभिलेढि सृक्किणी तदाशनं स
स्य वदति हि दः यदा दन्तं लेढि पुनर्वा सृक्कि
णी श्ववत् भोजे पितमत्रा विद्धकृत ॥ दन्ता
न् वदान् प्रकाश्य मन्दश्यं सृक्किणी तद्गृपयं
तेयपदाभिलेढितदा तद्दिदा श्वेति तजाः स
स्मशाने भोजनं मृष्यति कथयन्ति यदा तनेषु
ल मवलेढि पुनः सृक्किणी न स्पर्शलेने तलेढि
तदा श्ववत् भोजे पि भुक्ते प्रहृत्रा पितवाक्राविद्ध
करोति न भोजनं लभते इति ॥ अन्यदप्याह
ग्रामस्य मध्ये यदि वा पुरस्य भावंति मङ्गल्यम
रुमुरुयैः तेनैः ग्रामाख्याति तदा श्ववरस्य श्वार
णसंस्थास्तदा वदितव्याः ॥ यः सारमेयो
ग्रामस्य मध्ये पुरस्य वा संरुत्य मनेना बरुरवोम

श्री
वा.वा.
टी.
९५२

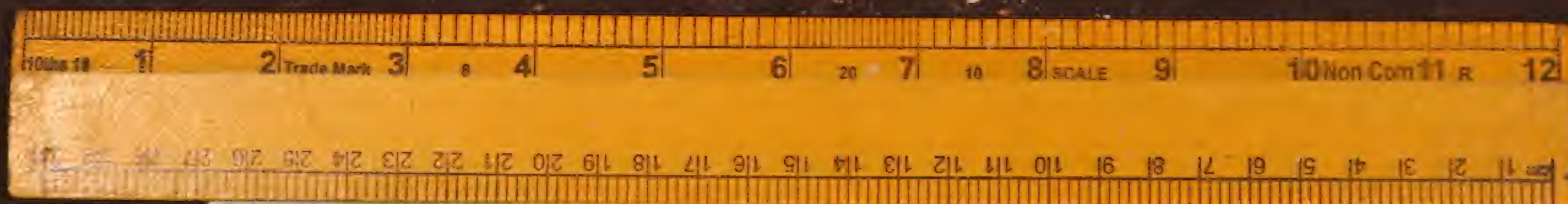
ह्रस्वः प्रतिहतं भाषते शाङ्कुर्वन्ति ते
तदीयवस्य ग्रामस्वामिनः पुरस्वामिनो वक्ले
शं कथयन्ति अरण्यमस्याः शाकुरः मगाव
हिविन्त्यः सोतल्पामगवत् स्गमथ्यमे
हितेन वरण्यस्य स्यावि विन्तनीयमिति गो
जः प्रदक्षिणमस्यामगास्तकुलाण्डजाइत्या
दि ॥ अन्यदप्याह ॥ हृद्रोयगोक्रोश
तितोयपातः स्यादिकप्रकीलेशविवस्यपीड
वाधाकृत्समस्य भयं रहान्तःपीडायरस्यैव
गोपुरस्य भयं वशय्यामृतदीयवराणां या
नेभवन्तो भयदास्युयस्मात् अथामसश्या
जनसन्निवेशे भयं भवन्तः कथयन्त्यवीणां
हृद्रोयपरे इति हृद्रोपगोहृदसमीपवर्ति
नि सारमेये क्रोशति तोयपातो जलपातः
स्यादेवत् रहान्तः रह्मध्ये गगनमध्ये वा यो
रन्ध्रे वा वायव्यां दिशि यदि क्रोशयति तदा
मम्यभयं भवति शय्यामृत्स्ने ऽणुभवतः
तदीयवराणां शयनस्वामिने भयं भवति या
नेयाग्रायोपस्थाकृतलोयानैव भयदा भयं भ
वति अथशाहस्थार्थे जनसन्निवेशे जनस
न्निपातजनानामेवाप्यसभ्यावामसभागस्या
भवन्तो दीर्घाणां शारदानां समन्ति भयं प्रवदन्ति
कथयन्ति ॥ महोत्पलविरचितायां संहि
ताविवृतौ श्वचक्रं नामाध्यायः ॥ ॥

ॐ नमः सूर्याय ॥ अथ शिवारुतं व्याख्याय
ते ॥ तत्रादावेव श्ववदतिदेशविशेषं चा
ह ॥ श्वभिः शृगाला सदृशाः फलेन विशे
षयं शिशिरे मदाभिः क्रूरन्तानपरनश्च
जाजाद्भुतेस्वरोन्य कथिताः प्रदीप्ताः ॥
शृगालाः श्वभिः सारमेयैः फलेन सदृशाः तु
ल्याः यादृशं चेष्टितं फलं श्वनां मृतं ना
मपि वतत् शृगालानां विज्ञातव्यं किं त्वयं
विशेषः येषां शृगालानां शिशिरे माघफाल्गु
नयोः सदाभिः मदप्रादुर्भावो भवति तस्मि
न्नेषां शिशिरे निष्फलानि तेन तावासनेरु
शब्दः परतेन्तरं जाजाद्भुताद्भुतेस्वरः अन्ये
सर्वेस्वराः प्रदीप्ताः उक्ताः कथिताः ॥ अथा
त्र लोमाशिकायाश्चेष्टितमाह ॥ लोमा
शिकायाः खलु कं कशब्दः स्वभावप्रभव
स्तस्याः अन्ये स्वराः प्रकृतेरूपेताः सर्वे च
दीप्ता इति सम्प्रदीप्ताः ॥ खलुशब्दो वाक्यं
लोमाशिकायाश्च कंकशब्दः स्वतः स्वचतस्या
यवलोमाशिकायाः स्वभावे प्रभावः स्वभावा
देव उत्पद्यते यस्त्वेव स्वरः शब्दः ते प्रकृतेः स्वभाव
तः अपेताः अपगताः ते च सर्वे दीप्ताः सम्प्रदि
ष्टाः कथिताः ॥ अथ शिवाचेष्टितमाह ॥
पूर्वोदीच्यां शिवा शस्ता शान्ता सर्वत्र पूजिता
धूमितामिमुखे हन्ति स्वरदीप्ता दिगीश्वरम् ॥

ॐ
वा.वा.
टी.
५४६

शिवास्तथालिकाश्चैवोदीच्याश्चैवस्यामन्तरस्यां
दिशिशस्ताः शुभफलदाः सर्वशान्तार्थशान्तर
वासवेत्रसर्वस्मिन्कर्मणिश्चैवोदीच्यां ऐवास्थि
तास्तजिता अथवाशान्ताशान्तरवाशान्तादि
कस्यावसर्वत्रसर्वस्यादिशियोधिपतिः तेषि
नाशयतीत्यर्थः ॥ अथनक्षायतेकस्यांदि
शिकईश्वरस्तदर्थमाह ॥ राजाकुमारसे
नापितःश्रेष्ठीचरोद्विजः गजाध्यक्षावश्
चोत्याद्याश्रियाद्याश्चतद्दिशाम् ॥ राजारू
पाः पूर्वस्यादिशिईश्वरः कुमारोराजपुत्र
आग्नेय्याम् चारोगूढपुरुषोवायव्यां दि
जोब्राह्मणउत्तरस्यां गजाध्यक्षोहस्तिशा
लाध्यक्षः पश्चान्यां एवंक्रमेणश्चैवाध्यक्ष
यावन्तद्दिशांच्चत्रियाद्याः पूर्वस्यां क्षत्रिया
दक्षिणस्यांवैश्याः पश्चिमायांशूद्राः उत्तरा
यांब्राह्मणाःइति ॥ अन्यदप्याह ॥ सर्व
दिक्षुभादीप्ताविशेषेणातिशोभना पूर्वमै
न्द्रयस्याक्षकशास्त्रयोन्मत्वोशिवाः ॥
दीप्ताशिवासर्वदिक्षुशुभा अनिष्टफलाश्र
क्तिदिक्षुसेविशेषणातिशयेनाशोभनापूर्वेन्द्र
गर्भैन्द्रेयमेनायांवापसव्यादक्षिणभागस्या
मयोन्मत्तोऽत्यन्तमत्तोशिवाकष्टफलाश्च
शुभेत्यर्थः ॥ अथरुतविशेषणफलमा
ह ॥ याहीत्यग्निभयंशान्तिटेटेतिमृतवे

दिका टिटिपिच्छुतमाचष्टेसज्वालादेशग
नाशिनी ॥ याहीति रुतेशिवाग्निभ
यंकुलनाशनभीतिं शान्तिकयति टटे
तिरुतेमृतवेदिकामृतेवस्त्रादिकंकथय
ति वदयतिकेचित मृतवेदिकेतिपठति
सादिश्यति रुतेइच्छुतम्तिकष्टमाचष्टे
कथयति सज्वालाज्वालसंयुतादेशनाशि
नीदेशान्नाशयति ॥ अथैवमतान्तरमा
ह ॥ नैवदारुणताख्येकेसज्वालायाप्र
वदन्ते अर्कोद्यनलवत्तस्यावक्त्रेलाला
स्वभावतः ॥ एकेवास्यपादयोमतयः
सज्वालायाःशिवायाःदारुणताक्रूरतांनै
वप्रवदन्तेकथयन्ति तत्रहेतुः यथार्क
कोदिकोज्योत्स्नान पदार्थाःस्वभावादेव
सात्त्विकातेजस्वीएवमेव तस्यावक्त्रेल
लास्वभावादेवदारुणतातस्याःसज्वाला
यास्वभावता इतिहेतुनातस्यानैवदारुण
ता ॥ तथावक्त्रयपः ॥ नैवदारुण
तातस्याःसज्वालायास्वभावतः लालया
सात्त्विकंवक्त्रंमतस्मात्शुभदाशिवा ॥
केचिदाचार्या लालवतीतिपठन्ति ला
लयान्वितातिपठन्ति यथालालस्सात्त्वि
कंकाश्मकान्तेत्रामिमाणंसात्विकंसर्व
त्रदृश्यते तत्रतस्यावक्त्रेलालास्वभावगु
ति एवंमतपानीयस्वभावान्मज्वालाति ॥

ॐ
वा.रा.
टी.
५५४

अथदध्याह ॥ यत्र प्रतिरुता याम्यामे
द्भुत्यास्तमेषिनी वारुण्याभिरुता सैव शे
स्तेमलिलेस्तम् ॥ याम्यादक्षिणादि
ग्भागस्यान्यप्रतिरुता अन्यया पश्चिमया शिवा
यासैव रुता शाहसा शिवा उदन्युस्तनेशामिनी
तदुत्थे तेनस्तनेशं सनिकथयति सैव शि
वा वारुण्या पश्चिमदिक्स्थया अन्यया अनुरुता
सलिले जलेमस्तने वा धादिकं शंसयति क
थयति ॥ अथाशाहवशेन फलमाह ॥
अन्नोभः श्रवणे नैवं धनागमः प्रियागमः
क्षोभः प्रदानं भोदयश्च वाहनानां च सम्प
दः फलमासनमादेतदप्राप्यप्रदेशोरुत
म् याम्यायस्तदिग्पर्यंतफलषड्यंचमा
ङ्गेशे ॥ अन्नोभयति साशिवायकं वा
वमङ्गायतसीकरोति तदानस्मिन्नेव दि
शो अन्नोभः अङ्कुलनाषट्कप्रधानभायः प्रथा
नानां राजपुरुषाणां परस्परं भोपोभवति
सप्तमेवाननास्वादीनां च सम्पदो भवति
सम्पदो हृद्यः फलमासन्नमादितियेनतं
प्रात्मं शिवारुतेफलं तशासममाङ्गावा
त्परतो यदि विधि ते नितदानस्तु नमप्राह्येति
फलत्वार्थे याम्यायामिति याम्यायां दि
णादिक्स्थानि यां शिवायां न देवविपर्ययास्तं
फलेविपरीतं नेनग्राह्यम् किंतुषड्यंच
माद्यतेषङ्ग्यंचमं च वर्जयित्वा तयोः सर्वो

त्क्रमेवफलमन्येषामविपर्ययः अयमर्थः प्र
थमशाखोक्षोभः द्वितीये निष्ठश्रवणं तृती
येधनक्षातिः चतुर्थेप्रयोगः पंचमे क्षोभ
व षष्ठे प्रधानयव सप्तमेवाहनानां सम्पदे
क्षानयः सप्तमाष्टवतो न ग्राह्यम् निष्फल
त्वात् ॥ अथाशुभाशुभं शिवामाह ॥ या
रोमांचमनुष्याणां शाहन्मूत्रं च वाजिनाम् र
वात्रं संजनयेत्सा शिवा न शिवप्रदा ॥
या शिवा रावात् शाहा मनुष्याणां पुरुषाणां
रोमांचे रोमहर्षं जनयत्युत्पादयति वाजि
नामश्वानां शाहन्मूत्रापुरीषं मूत्रं च जनयति
जनानां त्रासं भयं च जनयति सा न शिवप्रद
ना शिवं श्रेयो न ददाति ॥ अथ शुभलक्ष
णमाह ॥ मौनं गता प्रतिरुते नरद्विरदवा
जिभिः या शिवा सा शिवैसैन्यपुरेषु संप्रय
च्छति ॥ या शिवा नरैः मनुष्यैः द्विरदैः ह
स्तिभिः वाजिभिः अश्वैः प्रतिरुते प्रतिनादि
ते मौनं गता तूष्णीं करोति सा सामान्येसेनायां
पुरे नगरे शिवं श्रेयः करोति मित ॥ अन्य
दप्याह ॥ शनातत्रवर्णानरमातवतीजा
जाम्बूदीर्णामिनिवाषामाना देदेतिहवेप
रनस्पृश्येतस्मात्स्तनाशेश्रमवेत्ततेनत ॥
याशिवाशान्तादिक्स्थामधुरस्वरावश्रवणा
दकागत्वान्यरमतन्तारमाभवेतो अकारा

दावुच्चाटयच्चादेकामुच्चारयतीत्यर्थः
अथवा उदीर्णउद्दरणाच्चादात्रामितिवा
श्मानाभवंति अथवा पूर्वमेटेटे प्रयच्छ
ति ददाति ॥ अन्यद्रुतलक्षणमाह ॥
भेभेभेतिशिवाभयङ्करेभोभोव्यापदमादि
देश्यामा स्मतिबन्धनिवेधिनीफिफेफ्रूंफ्रूंचा
न्याहिनाशिवामुरे ॥ भेभेभेइतिरुतेनशि
वारुतेभयङ्करीभवति भेभेइतिरुतेनशि
वाव्यापदंविशेषाणनीवापदमादिदे
शाकथयति स्मनबन्धनिवेदिनीफिफेइ
तिरुतेनस्मतिमरणबन्धनंवानिवेदयति क
थयति फ्रूंफ्रूंइतिस्वरंभवंतीशिवान्याहि
ताभवति आत्मनाशिवंश्रेयःकरोतिश्या
न्तः ॥ अन्यदप्याह ॥ शान्तानवर्णान्त
परंमारुवतीजाजाम्युदीर्णामितिवाशमा
ना टेटेतिपूर्वंयरतच्छथेथेतस्यान्तनाशि
प्रभवेक्तनेतत ॥ याशिवाशान्तादिकस्या
मधुरस्वराचअवर्णादकाराद्यन्त्यरमनन्त
रमाभवंती अकारादावुच्चाटयच्चादेका
मुच्चारयतीत्यर्थः अथवाउदीर्णउद्दरश
ब्दात्राभितिवाशमानाभवति अथ
वापूर्वमेटेटेइतिभवंतीपरतः थेथेइ
तिभवंतः तस्याशिवायानदूतंस्वनशिश
भवमात्मीयतच्छाप्रभवमन्यादयति यत

श्चोभनम् ॥ अन्यदप्याह ॥ उच्चैर्घोरं
वर्णमुच्चार्यपूर्वमुच्चात्क्रोशेत्क्रोष्टुकस्या
नरूपम् यामाहेमेचारुविज्ञस्यचाप्रि
मंयोगंवाप्रोषितेनप्रियेण ॥ याशिवा
उच्चैः घोरंपूर्वमादौघोरंक्रूरंवर्णमक्षर
मुच्चार्यपश्चादनन्तरम् क्रोष्टुकस्यस्वगा
लस्यानरूपम् यामाहेमेप्राह विज्ञस्य
चामिलब्रिम् अथवाप्रोषितेनदेशान्तर
गतेनप्रियेनवल्लभेनसंयोगंप्राहकथय
ति ॥ महोत्पलविरचितायांमहिता
विहतौशिवारुतेनामाध्यायः ॥ ॐन
मःसूर्याय ॥ अथमृगचेष्टितमाह ॥
सीमागतावन्यमृगाभवंतःस्थिताव्रजं
तोथसमापतन्तः सम्प्रत्यतेतेघ्नभया
निदोषाः कुर्वन्तिशून्यंपरितोभ्रमन्तः ॥
वनेवनवासिन्यावन्यामृगावकरहरभश
भृतयः सीमागताग्रामसीमायांस्थिता
स्तत्रैवभवन्तः तदतोउभयःभयमतोनम
तिक्रान्तात्वगागामिभयमावेदयति अथ
तत्रसमापतेतस्त्रागछन्तःदीप्तस्वभवन्तः
तदैवभयः आगामिभयमावेदयन्ति
परितःसमन्तात्भ्रमन्तः शून्यंनिजेलंपु
रंकुर्वन्ति ॥ अन्यदप्याह ॥ ग्रामस्यस
मैवत्याग्रामात्मभयायग्रेभायभवतिव

ॐ
बा.रा.
सं.
६५६
656

ष्टैः द्वाभ्यामपिप्रतिनवाशिनालेवन्दिप्र
ह्रायैवमस्गाभवन्ति ॥ तेसीमागतामह
गादीमाग्रामस्यमत्तैः ग्रामेनयाणिभिरह
वाच्यमानेरोपायपुरस्यभवंति पुरेपुरंउ
च्यते सीमागतामहगाद्वाभ्यामपिग्रामैः
मैष्ट्रमत्तैः प्रतिनवाशिनाः पश्चिमात्कत
ग्राहावन्दिप्रह्रायैभवन्ति वन्दिप्रह्राह
हरणेनयास्त्रीनीयतेसावन्दिप्रह्रानीता
तेवमस्गावन्दिप्रह्रायैभवंति तन्त्रंबल
देवशात्रुभिः जीयतेइत्यर्थः ॥ अन्यद
प्याह ॥ वन्यमद्देवारसंस्थपुरस्यरोधो
वाच्यमस्मद्विष्टविनाशः मृतेमत्तः स्वा
ङ्गयंसंस्थितेवागृह्यातेबन्धनेमस्त्रदिष्ट
म् ॥ वन्यमद्वेवनजातेप्राणिनिपुरम
नगरस्यद्वारसंस्थितेनगरस्यरोधोवा
च्यः रोधः परैर्वेष्टनम् पुरमध्येमस्मदिष्टे
पुरस्यैवविनाशोवाच्यः तस्मिन्नेवपुरेम
हतेमत्तमूर्मरणंस्याद्धवेन संस्थितेमत्तेभ
येस्याद्धवेन गृह्यातेमत्तंप्रविष्टेमहा
स्वामिनोबन्धनंमस्मदिष्टमतेन ॥
भट्टोत्पलविरचितायांसंहिताविवृतौमृ
गचेष्टितंनामाध्यायः ॥ ॐनमः सूर्याय
अथगवेङ्गितंव्याख्यायते ॥ गावोदी
नाः पार्थिवस्याशिवायपादैर्भूमिंकुट्टय

न्त्यश्चरोगम् मृत्युंकुर्वन्त्यश्रुपूर्णायताक्ष्यो :
पत्युर्भीतास्तस्कराना रुवन्त्यः ॥ गावो
दीनादैन्यंगताः स्नानमुखोः पार्थिवस्यरा
ज्ञोशिवायाश्रेयसेभवति तथाभूमिमव
निंपादैः खुरैः कुट्टयन्त्योविदारयन्त्यः रो
गांकुर्वन्ति अश्रुपूर्णेआयतेदीर्घेचाक्षिणी
यासांतास्तथाभूताः पत्युःस्वामिनो
मृत्युंमरणंकुर्वन्ति तथाभीतास्त्रस्ताआ
रुवन्त्यः अतीवभयंकुर्वन्त्यः तस्करेभ्यश्चौरा
न्कुर्वन्ति ॥ अन्यदप्याह ॥ अकारणे
क्रोशतिचेदनर्थोभयायरात्रौवृषभःशिवा
य भृशंनिरुद्धायदिमक्षिकाभिस्तदाशुवृ
ष्टिःसरमात्मजैर्वा ॥ यद्यकारणेनिष्का
रणंयदिक्रोशतिवाशतेतदानर्थोभवति
तत्सलिलजलतृणादिकंकारणंतद्वलमका
रणम् रात्रौनिशियदिवाशतेतदाभया
यभवति वृषभोबलीवर्दोयदिरात्रौवाच्यमा
नःशिवायश्रेयसेभवति भृशमत्यर्थंयदि
मक्षिकाभिःसरमात्मजैःश्वभिर्वानिरु
द्धाव्याप्तास्तदाशुक्षिप्रमेववृष्टिमेवकुर्व
न्ति ॥ अन्यदप्याह ॥ वेश्मगत्वामाग
च्छन्त्यः प्रहृष्टा ॥ आगच्छन्त्योवेश्मबम्भा
रवेणसंसेवन्त्योगोष्ठवृद्ध्यैगवांताः आर्द्रा
ङ्ग्योवाहृष्टरोम्णः प्रहृष्टाधन्यागावस्युर्म

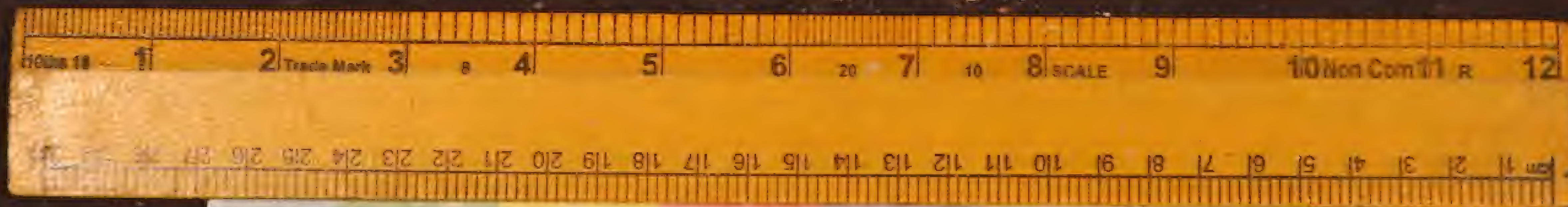

ॐ
वा·रा·
टी·
९५२

657

क्षिणोपिचैवम् ॥ वृषभस्कंधगतश्चलः
ककुद्मान्वेणमयुक्तस्तेनसंयुक्तागावः से
मेवन्त्यानिषवन्त्यः गवांगोष्ठवृद्धयेगोष्ठसं
वर्धनाय यस्मात्प्रशस्ता भवंति अथवा
हिमाद्रिलिङ्गाववनाभिगामः गोष्ठवृद्धि
र्वदंति केचिदागव्यन्तेनिपतन्तिगामिष्यति
कोशाडयेतस्मादासाश्वेलेतिपूर्ववद्यो
ज्यम् अशनिर्जलेनजिनान्यङ्गानि अ
वयवा यासां हृष्टेरमः संजातपुलकाः
प्रहृष्टारूपसंयुक्ताः एवंविधश्चगोष्ठवृ
द्ध्यै यस्मान्महिष्यादीनां पार्थिवस्याशिवा
येत्यादिकेनशुभाशुभेनमहिष्यश्चसत्वभे
वेषुरितियज्ञवामिङ्गितंतन्महिषीणामि
त्यर्थः ॥ भट्टोत्पलविरचितायांसंहिता
विवृतौगवेङ्गितंनामाध्यायः ॥ ॐ नमः
सूर्याय ॥ अथाश्वेङ्गितंव्याख्यायते ॥
तत्राह ॥ उत्सङ्गाशुभदमासनापरस्यवा
मेवज्वलनमतेपरंप्रशस्तम् सर्वाङ्गज्वल
नमहाद्धिदंहयानांद्विवर्षंदहनकथाश्च
यनेवा ॥ उत्सङ्गाशुभदमिति हयाना
मश्वानांउत्सङ्गोदयंनियमोगाश्रयवासेना
लि आसनापरस्यम् आसितेआस्मिनि
त्यासनंचरस्थानम् यस्मादपरभागस्थाने
पश्चिमभागस्थितम् ज्वलनोनशुभदमप्र

शस्तम् वामभागेवामपार्श्वेनतस्मादेवस
स्थानात्तच्छुभदम् अतोस्मादपरंप्रयोगद
क्षिणेचप्रशस्तमिष्टदम् अश्वानामुत्थान
वशेनज्वालारूपमवयवेषुदृश्यते सर्वाङ्ग
ज्वलनमिति तथासर्वाङ्गानांसमस्ताव
यवानांज्वलनमहाद्धिदम् अथाङ्गविनाशो
ददाति उक्तंच तत्रोत्सङ्गेणासनपश्चिम
भागाश्रयेज्वलनमेषाम् नेष्टमितरत्प्रशा
स्तंवामेतरपार्श्वयोस्तद्वदिति द्विवर्षं दह
नकणाश्चधूपनेवा यस्यहयस्यद्विवर्षंवर्ष
द्वयमविच्छिन्नंकृत्वादहनकणाअग्निविस्फु
लिङ्गाधूपनंधूमोवादृश्यते तदास्यहिद
मेवा ॥ अथान्यदप्याह ॥ अन्तःपुरंना
शमुपैतिमेढ्रकोशाः क्षयंयात्युदरेप्रदीप्ते
पायौचपुच्छेचपराजयःस्याद्वक्त्रोत्तमाङ्गज्व
लनेजयश्च ॥ अश्वानांमेढ्रेलिङ्गेप्र
दीप्तेराज्ञोन्तःपुरनाशमुपैतिविनाशंप्रा
प्नोति उदरेजठरेप्रदीप्तेज्वलितेकोशःगंज
क्षयंनाशंयाति पायोपानेज्वलिते पु
च्छेलाङ्गलेचप्रदीप्तेपराजयःस्यात् भवेत्
वक्त्रेमुखे उत्तमाङ्गेशिरःवक्त्रोत्तमाङ्गज्व
लनेजयश्चभवति ॥ अथान्यदप्याह ॥
स्कन्धासनांसज्वलनंजयश्चबन्धायपादज्व
लनेप्रदिष्टम् ललाटवक्षोक्षिभुजेचधू

ॐ
वा॰रा॰
टी॰
९५८

658

मःप्रवाजयायज्वलनंजयाय ॥ स्कन्धेग्रीवं
पार्श्वगोनदथः आसनंपर्याणस्थानम् प
तेषांस्कन्धासनांज्वलनंजयायभवति पाद
दाहः पादज्वलनंस्वामिनोबन्धंभवति
ललाटेत्यादिललाटंमुखपृष्ठभागः वक्षउ
रप्रदेशः आदिनेत्रेभुजौबाहूएषांअन्यतमे
दृग्भ्रमःपराभवायभवति ॥ अन्यदप्याह
नासापुटश्रोत्रशिरोस्तूपानेनेत्रेवराधौज्वल
नंजयाय पलाशानांस्वामिनकर्बुराणांनि
त्यंशुभंतस्यासितस्यनेष्टम् ॥ नासापुटेना
सारन्ध्रेश्रोत्रेनासामन्यभागःशिरोमूर्धास्
पानेस्कन्धःपानीयत्रगण्डयोभागःनेत्रेवक्ष
सी एतेषामन्यतमस्यज्वलनेराज्ञौनिशिज
यायभवति पलाशःपलाशवर्णः नामे
तिलोहितवर्णः असितःकृष्णः कर्बुरःशु
क्लकृष्णवर्णः व्यामिश्रःकपोतवर्णःइत्य
र्थः एतेषांवर्णानांनस्यशुक्लवर्णस्यासित
स्यकृष्णवर्णस्यचैतेषांश्रेणीनामेकतमस्य
द्वयोरुरुष्टवाज्वलनंनित्यंसर्वकालेदिने
निशायांचेष्टशोभनंभवति ॥ उक्तंच ॥
समभव्यान्यत्केसरेषुज्वलनकिरणप्र
भाः राज्ञाभयेशोकशस्त्रसमंरचवक्रापस
र्पिकाःप्राकृलतस्यपृष्ठे जानेवालेषुचे
वानिष्टम् अंतःपुरप्रकोपमेढ्रज्वलने

सम्भ्रमोवा नित्यंवालकिरणेदाहज्वलनम्
लिङ्गवभ्रमाः स्कन्धांमानांसदेशेवधाय
बन्धायचरणेषु वर्तकिललाटभुजेभ्यो
श्चानांचक्षेपितंचवक्त्रनेभ्यःज्वलोत्पत्तिल
यदाभूमोत्पत्तिःपराभवाय नासापुटस्था
नेत्रश्रोत्रशिरोलोचनेषुरजनीषु विजयाय
प्रज्वलनंनामसितारुणिताश्वलानाम्
विजयायसर्वदैवाहिमशुक्लशुकवर्णयोः
ज्वलनमेषः एवंचयथासम्भवमन्येष्वपि
वाहनेषुफलमेति ॥ अन्यदपिचोक्तमा
ह ॥ प्रद्वेषायचमाम्ससंस्रनपनेस्वेदोनि
मित्ताद्विनाकम्पोवावदनाश्रुरक्तपतनंभूम
स्यवासम्भवः असम्मदुविरोधिनांनिशिदि
वानिद्रालमध्यानतामादोधोमुखतानाविचे
ष्टितमिदंनेष्टंस्मृतंवाजिनाम् ॥ प्रद्वेषाव
यमद्भुति यवसम्पत्नस्यदेवमासंस्रपाता
नस्त्रोषावित्कलानथास्रनपनेस्रनायःस्वे
दोद्गमः निमित्तंकारणंविनानजपतिरेके
णकम्पोवानिमित्तान्विनावदनात्मुखाद्ग्रा
कारणाश्रुरक्तस्यवेशोणितेपतनंस्रावउत्प
त्तिः असम्मद्वविरोधिनांनिशिनिनिशिना
चैविरोधिनांवरंउरुवंना असम्मोजागरणंदि
वादिवसेनिद्रालसत्वध्यानचिन्तासादो
वसादोधोमुखतामवाङ्गिरीक्षणम् वा

जिनामश्वानामिदंविचेष्टितेनेष्टमत्यभे
स्तनमतम् ॥ उक्तंच ॥ निद्राविरोधो
लमलीननेत्राश्वाध्मानतानस्तनयोर्दिने
षु निशासुवान्योन्यविरोधनिद्राभूभृता
मरङ्गानाशिवायभर्तुः ॥ अन्यदपिचे
ष्टितमाह ॥ आरोहणमन्यवाजिनो
पर्याणादिषुतस्यवाजिनः उपरोहित
वंगात्येवमस्यवाकल्याण्येवविपत्रशोभ
नम् ॥ वाजिनोश्वस्यपर्याणादिसंयुक्त
स्याश्वादिग्रहणात्तुरगस्याहितस्यान्यवाजि
नामन्यश्वारोहणंपर्याणादिषुतस्यअन्यो
श्वआरोहति तत्रशोभनम् उपरोहितरा
ज्ञामस्याप्नोति यस्मिन्नारूढस्तुरगस्यनेश
न्यहंप्रवाहितेनतस्यापवाहितद्रङ्गमस्या
ऽवश्यकल्यस्यारोगस्यविपत्रशोभनम् ॥
अधुनाहेषितलक्षणमाह ॥ क्रौंचवाङ्
षुवधायहेषितंग्रीवयाह्वयलयावसान्त्व
वम् स्त्रियामृशमनुनादिहृष्टवक्त्राम्बु
रुवचनेषुवाजिभिः ॥ क्रौंचःपक्षीतत्
स्यरवहेषितंशब्दितंक्रौंचपक्षिसदृशंत
द्विषुवधायशत्रुविनाशाय तथाग्रीवया
वनतयाहृवलयाऽस्थिरयासान्त्वसदृ
शेनमधुरेनवततेहृतिसान्त्वम् तदपि
द्विषुवधायैवान्तिमंमधुरंमस्त्रैरम्भैःस्तनं

स्याहतरं अन्नादिपिण्डाशाहूवत् यत्रनर
दातिपश्चाच्छान्दंकरोति हृष्टवक्त्रातिलोमसु
क्तैःग्रामरुक्षस्वरदैः ग्रासेनरुक्षकवलेनरु
क्षवदनंमुखंतेनलयाहृतैः यद्धेषितंतद्विषु
वधायैवभवति ॥ अन्यदप्याह ॥ पूर्णे
पात्रदधिविप्रदेवतागन्धपुष्पफलकाञ्चना
दिना द्रव्यामिष्टमथवापरंभवेद्धेषतोयदि
समीपतोजयः ॥ पूर्णंवतत्पात्रंपूर्णपात्रं
पात्रंभाजनंकेचित्तुभद्रद्वीनपायसान्नेन
तण्डुलादिकेनेति दधिक्षीरविकारः वि
प्रेब्राह्मणःदेवपवदेवतागन्धःस्रग्गन्धद्रव्य
विशेषाः अगुरुकस्तूरिकादिकंसुमानिपु
ष्पाणिफलंश्रीफलादिकांचनंसुवर्णं आ
दिग्रहणाद्रजतमणिमुक्ताफलादि अथवा
परमन्यदिष्टंशुभद्रव्यंसिद्धार्थरोचनादिवा
हेषितंशब्दंकुर्वतोऽश्वस्यतोयदिसमीपतः
सन्निकर्षेनिकटेभवेत्तदाजयोभवति ॥
अन्यदप्याह ॥ भक्ष्यपानखलिनाभिन
न्दिनःपत्युरोदयकृतान्दिनोथवा सव्यपा
र्श्वगतदृष्टयोथवावाञ्छितार्थफलदास्तु
रंगमाः ॥ भक्ष्यंभक्षणीयद्रव्यंपानंजलं
खलिनंकविकायतानिअभिनन्दति अथ
वापत्युरोपयिकंयद्युपयुञ्जन्ते तदभिन
न्दतिवा अथवासव्यपार्श्वगतदृष्टयोवा

द्यमाणमेवंविधालरङ्गामाः वांछितस्या
मोहस्यार्थस्य फलं ददाति ॥ उक्तंच ॥ दु
ष्टानिष्टव्यंजकमतः परंहेषितं समवधार्यम्
बद्धश्चलितश्चलघोराद्भुतमिष्टफलं शुभ
मानवक्राणामुच्चैः स्निग्धोन्नतादिगम्भीरं
हिजस्नुभाजनेष्टद्रव्यस्यागंधामस्थलैः
वेलिताग्रपाद्युपमशास्पमकारतांस्तितावे
शाम् सर्वाश्वस्येद्ध्येस्यादक्षिणपार्श्वेविलो
कयताम् ॥ अथशुभवेषितमाह ॥
वामेश्वपादेरभिताड़यन्तोमहीप्रवासायभ
वंतिमर्तेः सन्ध्यासुदीप्तामवलोकयन्तो
हेषन्तिचेद्रत्नपराजयस्तु ॥ महीक्षमि
वामेस्थपादेरपसव्यचरणैरपिताडयन्तोश्वे
नाः भर्तुः पत्युः प्रवासायभवंति संध्यास्वव
नतसूर्ययोः सध्याऽभयासूर्योस्तमयाद्यौसेषु
दीप्तांदिशमवलोकयन्तः प्रेक्षन्तो यदिहेष
न्तिशब्दं कुर्वन्ति तदायं पराजयायभवति
स्वामिनो वर्त्यं पराजयं वक्तुर्वन्ति ॥ अथ
दृष्याह ॥ अश्वोवन्हेषन्ति किरन्ति वाला
निर्मलनाश्चयवर्द्धलिपात्रा सव्यजा
दीनविरसस्वरास्तुपांसून्ननाश्रजयाद्य
ष्टाः ॥ अश्वोवाग्यर्थहेषन्तिशब्दं कुर्व
न्ति तथा वालान्केशवालान्विरनन्तिवि
क्षिपंति निर्झामताम्लग्नीलाश्रयाहागम

नेप्रवदंतिनद्यावेसव्यंत्यजः रोमाण्यन्यज
मुत्सृजंति दीनविरसस्वराः दीनस्वराः क्षाम
शब्दाः विरसाः तुच्छस्वराः पांसून्करत्रिकोभ
क्ष्णोभयाय स्वामिनोभयमावेदयंति
उक्तंच ॥ सन्ध्यासुदीप्तदिङ्मुखेस्वभ्रमागा
ऊष्मनहानिर्हेषं हेषन्तोभयजननावपर
न्यपराजयकरास्तु ॥ वक्त्रोन्नतालद्यो
दक्षिणपार्श्वावलोकिनेनेष्टाः वामचर
णेनेद्विनिनलंकने नोक्तयाः प्रवासाय ॥
अथशुभनिमित्तमाह ॥ समउच्चदक्षि
णपार्श्वेवशादिनेतेषः ~~वामचरणेनेद्वि~~
निनलंकनो परेसमात्प्रियवदक्षिणस्थि
ताः जयाय शेषेषुपिवाह्नेतेष्टिदं फलेय
थामम्भवमादिशेत्सुधः ॥ समउच्चजान
नीश्छोकायितास्समुक्ष्व दक्षिणेनसव्येन
पार्श्वेन शब्दे गेन समशीलास्तथासव्यंद
क्षिणपादस्वरणमुत्क्षिप्य अभ्युत्थानावस्था
प्यवस्थितास्तिष्ठंति यर्वेभूताः तुरगाः प्रभो
जयायभवंति शेषेषु सीतिशेषेष्वन्येषुगज
वारभादिषुवाहनेषिदंशुभाशुभफलंतथा
सम्भवं यत्सम्भवति । सुमाप्तिकाणान
सम्भवति अन्यत्सम्भवति तदादिशेत्सुधि
ति ॥ अन्यदपि शुभाशुभफलं वेषितमा
ह ॥ आरोहतिक्षितिपतौविनयोपपन्नो
यात्राकृतोन्यतुरंगमतिहेषितेव ॥ वक्रे

ॐ
वा.रा.
टी.
६५१
661

णवास्पृशति भद्रिणमात्मपार्श्वेयोन्यस्मभ
र्तरि विरागं प्रविनोतिलक्ष्मीम् ॥ क्षितिप
तौ राजनि वा सोऽन्नतिरुद्धमनियोग्यवक्षरोगो
विपर्ययोपयत्रो विनीतसंयुक्तो भवति तथा
यात्रागतः यात्रादिशिमभिमुखोयं दिशं गच्छ
ति राजानस्तामेव गच्छति अन्यतरगो प्रतिषे
धिनं करोति अथवा वक्त्रेणमवेनात्मपार्श्वे
दक्षिणं मसृणं स्पृशति सभर्तरि विरागी च मे
वलक्ष्मीश्रियं प्रविनोति हाडिनयति ॥
अथाशुभनिमित्तान्याह ॥ मुहुर्मुहुर्मूत्रं
शकृत्करोति न ताड्यमानोऽप्यनुलोमयायी
अकार्यभीतोऽस्त्रविलोचनश्च शिवं न भर्तेऽस्त्र
दोषोऽभिधत्ते ॥ यस्त्वरगोऽश्वः मुहुर्मुहुः प्र
तिक्षणं मूत्रं शकृत्पुरीषं च करोति ताड्यमा
नोऽपि कशादिभिर्नानुलोमयायी अनु
लोममभीष्टां दिशं न गमनशीलः अकार
भीतो कार्यं दृष्टनिमित्ताद्भीतः मणिगणकरा
दिभिर्विनाशं का भयमाशंकते अस्त्रविलोच
नोऽस्त्रपरिपूर्णनयनः सभर्तुः शिवं श्रे
यो न ददेन ददाति ॥ अथ चेष्टितमुत्तमसु
लाग्नचेष्टितं वक्ष्यामीत्याह ॥ उक्तं हस्ते
ह्यचेष्टितमतः कथं दन्तिनां प्रवक्ष्यामि ते
षां तरदनकल्पनभंगम्लानादिचेष्टाभिः
हस्त्यानामश्वानां चेष्टितमनेकार्थितं
तोऽस्माद्रथमतः कथं दन्तिनां गजानां सम्प्र

वक्ष्यामि कथयिष्यामि तेषां तु दन्तकल्प
नरदनच्छेदेन दन्तभङ्गेन स्फोटनेन दन्तानां
म्लानत्वेन वैकल्पेन चेष्टया चेष्टितेनादिकग्र
हणाद्दन्तैः पार्थिवोपकरणादिभिः फलानि
भवन्ति ॥ महोत्पलविरचितायां संहिता
विवृतौ अश्वेङ्गितं नामाध्यायः ॥ ॐ नमः
सूर्याय ॥ अथ हस्तीङ्गितं व्याख्यायते ॥
अत्रादावेव दन्तकल्पनविधानमाह ॥ द
न्तस्य मूलपरिधिं द्विगुणायतं प्रोज्झ्य कल्पयेच्छेष
म् अधिकमनूपचराणां न्यूनं गिरिचारिणां
किंचित् ॥ मूलेपरिधिः मूलपरिधिः परिम
ण्डलं दन्तस्य दन्तमूलेयः परिधिः परिणा
हः द्विगुणायतः द्वाभ्यां द्विगुणमायतं दीर्घं तं प्रो
ज्झ्य त्यक्त्वा शेषं कल्पयेच्छिंद्यात् ॥ एतदुक्तं
भवति ॥ दन्तमूलात्परिमण्डलेन सूत्रेणमि
त्वा तत्सूत्रं द्विगुणं कृत्वा यद्भवति तत्प्रमाणं प
माणं दन्तमूलाद्दीर्घत्वेन त्यक्त्वा शेषं कल्पयेत्
अधिकमनूपचराणामिति अनूपो बहूदको
देशः अनूपचराणां हस्तिनां दन्तमूलपरिधिं
द्विगुणायतमधिकं प्रोज्झ्य शेषं कल्पयेत् ॥ उक्तं
च ॥ दन्तमूलपरिणाहदीर्घेणोद्धिप्रमा
णपरित्यज्य कल्पयेदिति ॥ अथ परिका
ल्पितस्य लक्षणमाह ॥ श्रीवत्सवर्धमान
च्छत्रध्वजचामरानुरूपेषु च्छेदे दृष्टेष्वारोग्यवि

ॐ
वा॰रा॰
टी॰
६६२

662

जयेयानहस्तिसौख्यानि ॥ श्रीवत्सःवर्द्धमा
नम् एतौविकृतिविशेषावर्द्धमानपर्यायजः
प्रसिद्धः चामरंवालव्यजनम् एषामनद्द
येषुसदृशेषुचिह्नेषुच्छेदेषुदृष्टेषुश्रवलोकि
तेषुआरोग्यमारोग्यत्वंविजयोयानहस्तिसौ
ख्येमेतानिभवंति ॥ अन्यदप्याह ॥ प्र
हरणसदृशेषुजयोनैयावतैषनष्टदेशाप्तिः
लोष्टेतलवृषयंस्यभवतिदेशास्यसम्प्राप्तिः
प्रहरणं प्रहरणखड्गादिसदृशेषु तदाका
रेषुच्छेदेदृष्टेषुप्रनष्टस्यापहृतस्याप्तिःलाभो
नभवति लोष्टेलोष्टसदृशेमृत्तत्वड्गाकतौष्ट
वेलब्धस्यदेशास्यसम्प्राप्तिःलाभोभवति ॥
अन्यदप्याह ॥ स्त्रीरूपेस्वविनाशोभृंगारे
सुर्थिनोसुतोत्पत्तिः कुम्भेननिधिप्राप्तिर्या
त्राविघ्नंवदर्पणेच ॥ स्त्रीरूपेयोषिदाकृतौ
च्छेदेदृष्टेस्वस्वानांनगरणांविनाशःक्षयोभव
ति भृङ्गारेकर्णनभृंगाराकृतौउत्पत्तेसुतस्यपु
त्रोत्पत्तिःसम्भवोभवति कुम्भेनघटसदृशे
नानिधिप्राप्तिःनिधिलाभोभवति दर्पणन
एवंकारेणयात्राविघ्नागमननिषेधोभवति
अन्यदप्याह ॥ कृकिलासकपिभुजङ्गेषु
हगभिव्याध्ययोरिपुवशित्वम् गृध्रोलूक
ध्वांक्षश्येनाकारेषुजनमरकः ॥ कृकि
लासःप्राणिविशेषः कपिर्वानरः भुजंगःस

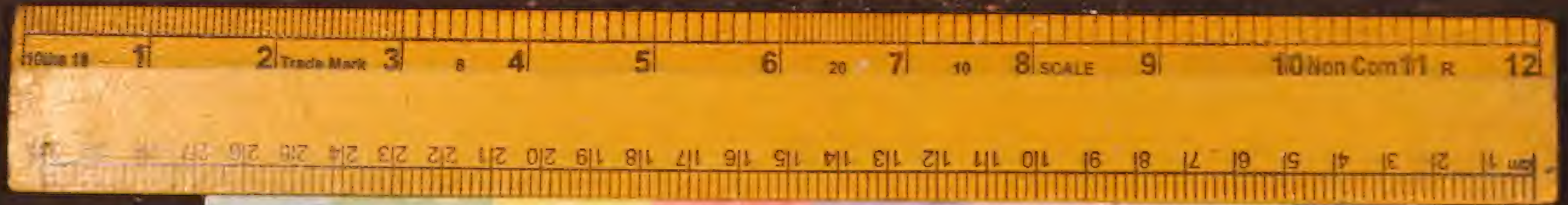
र्पः एषुच्छेदेदृष्टेषु क्रमाभिहितरोभिर्व्याधयः
पीडारिपुवशित्वंशत्रुणांविधेयत्वंपतिरङ्गः
उलूकः एतौप्रसिद्धौपक्षिणौध्वांक्षः काकः
श्येनःपाजिकः एषामाकारेषुदृशेषुच्छेदेद
ष्टेषुजनमरकःजनानांमरकोभवति ॥
अन्यदप्याह ॥ पाशेऽथवाकबन्धेऽल्पम
त्युर्जनविपत्तिर्नेत्रेक्षिरूपावेदनगोंल्येवाशु
भंभवति ॥ पाशाःसर्पाकाराःकबन्धःछि
न्नशिरःपुरुषःतत्सदृशेच्छेदेदृष्टेत्वल्पमृत्युर्ल
घ्वस्यस्वामिनोमृत्युर्मरणंभवति जनविपत्
जनानामापत् दुःखंनेत्रेऽक्षिरूपेभवति कु
क्षिरूपावेदनेदुर्गन्ध्येतत्सदृशेच्छेदेदृष्टेश्रशु
भमनिष्टंभवति ॥ उक्तंच ॥ स्याद्वस्तम
लरक्तदर्शनेपापदमिति ॥ अथशुभच्छेदा
नांलक्षणमाह ॥ शुक्लःसमासुरोपिशुभ
भावक्लोभवेच्छेदः गलनस्नानफलानिदत्त
समस्मानभङ्गेन ॥ शुक्लःश्वेतवर्णः स
मःसर्वभागेषुतुल्यः सुगन्धिःशोभनगन्धिः
स्निग्धःसस्नेहः एवंविधःच्छेदःशुभावहःशु
भंकरोति ॥ उक्तंच ॥ पार्थिवोपकरणेष
मेयदाविकृतमत्रहतिकल्पितेरदे श्रीजया
र्थंबलहृद्यमलसास्निग्धशुक्लकविराशुशो
भनाः ॥ गलनस्नानफलानीतिगलनस्ना
नस्येवविस्तारणम् .... स्नावेवाम्लान

ॐ
वा.रा.
टी.
९९३

663

तावैवर्णिम ॥ यत्तेषां यानि फलानि
तानि दलस्य भंगेन स्फुटनेन समानि याह
ग्रंदलभंगफलम् वक्ष्यमाणेनाद्दशोगल
नसममपि म्लानफलम् ॥ अन्यच्छुभाशु
भेफलमाह ॥ मूलमध्यदशनाग्रसंस्थि
तादेवदैत्यमनुजाः क्रमात्ततः स्फीतमध्य
परिपेलवं फले शीघ्रमध्यचिरकालसम्भ
वम् ॥ यथाक्रमेणा राजस्य दलस्य मूले दं
तमध्ये दन्ताग्रे देवदैत्यमनुजाः क्रमात्स्थिता
तद्यथा दलमूले देवा दलमध्ये दैत्या
दंताग्रे मनुजाः व्यवस्थिताः देवविशेषाः
ततस्तस्माद्भागत्रयात् स्फीतमध्यपरिपे
लवं फलं भवति तत्र मूले वक्ष्यमाणे फलं
स्फीतं परिपुष्टं भवति मध्येन मध्यमेनाल्प
नातिबहु अग्रे परिपेलनं स्वल्पम् तथा शी
घ्रमध्यचिरकालसम्भवं मूले वक्ष्यमाणे फले
शीघ्रकालेन समागमध्येमभवति मध्यम
ध्यमेन कालेन समावर्तः अग्रे चिरकालेन समा
वर्तेन सम्भवतीत्यागमविदः ॥ अथैवपु
नरपि विशेषमाह ॥ दलभंगफलमत्र द
क्षिणेऽथ पूर्वदेशफलविद्भवप्रदम् ....
अग्रे भंगे फलस्य सेनायाः वामतः स्तनपुरो
क्षितेभयान्निवामतो वामेनादेस्मूलादग्रे मतं
राजपुत्रं हंति मध्येत्रोहितमाचार्यम् ॥

अग्रे इभपतिं हंति साधनपतिं हन्ति त
थामात्यविकलाद्रनायकं क्रमेण वामदले
मूलाद्देशे च स्वविक्रं बलं हन्ति मध्यादेशे
आचार्यः कलत्रमगनाद्दग्येनायकान्यथा
तपुरुषान् हन्ति गलनम्लानफलान्येव
मेवज्ञातव्यानि ॥ पुनरपि अन्यत्र फल
माह ॥ आदिशेद्भयभंगदर्शनात्
पार्थिवस्य सकलं कुलक्षयम् सौम्यल
ग्नतिथ्यादिभिः शुभं वर्धते शुभमतो
न्यथा भवेत् ॥ उभयोः द्वयोः दलयोर्भ
द्गानात् ह्रेणाः स्फोटनेयदृश्यते तदा पा
र्थिवस्य राज्ञः सर्वकालं निःशेषं कुलक्षयं
वंशस्य विनाशं आदिशेद्वदेत् निःशेषं
यत्कुलं विनश्यति गलनम्लानफलान्ये
वमेव सौम्यलग्नेतिथ्यादिभिः शुभ
वर्धते सौम्यस्य शुभग्रहस्य ग्रहाणां ल
ग्नः वृषमिथुनकर्कटकन्यातुलाधन्विनो
मीनः पक्षाचन्द्रबुधः क्षीणेन्दुः जीवाश्च
पितनयः एवं सौम्यलग्नेन सौम्येन ति
थिना रिक्तावर्जिताः सौम्यतिथि नंदा
भद्रा जया पूर्णा तिथिय सौम्यदर्शनेन
लग्नस्य सौम्यसंस्थित्या वासनामदे दृशो
नादिना शुभाविक्रितेऽन्यत्र वर्धते वृद्धिं
याति अशुभमतोन्यथा भवेत् अशुभ

ॐ
वा॰रा॰
टी॰
२५३
६६८
664

मनोज्ञेनोत्माङ्कान्दन्ययापायलानेनया
पमंस्थित्यापायदर्शनेनमदोषदोषया
पविकं वयतेह्राङ्गियाति व्यामिश्रेव्या॰
मिश्रमे अशुभेनलग्नादिनावाशुभ
विरुद्धशुभेनवायत्रशुभंतत्रव्यामिश्रफ
लमिति ॥ अथनादन्तभंगस्यविशेष
फलमाह ॥ जीवद्दष्फलपुष्पपा
दपस्यापतनटविघट्टनेनवा वाम
मध्यदन्तभागखण्डेनशत्रुनाशकदन्तो॰
न्यथापरम् ॥ तत्रवामस्यापमध्य
दस्यदन्तस्यमध्यभंगःस्फोटनंखण्डने
भेदनंवायदिजीवद्दन्तस्यऽग्रेदेचेदनेन
चालनंनभवति पुष्पपादपस्यकेसम
हृत्तस्यवामचलनेनोत्पद्यते तदाथा
द्वाममू आयगतनटविघट्टनेनवा
आयोगङ्गाति वहेतियत्रता आपगा॰
नद्याः तासांतटविघट्टनेनतीरचलने
नवोत्पद्यते तथापिशत्रुनाशंकरोति
अथोन्यथापरम् । अतोस्याङ्कमका
रान्तथाङ्गहृद्दन्तादेःघट्टनेनवामस्य
दन्तस्य ˙˙ मूलाग्रयोर्भङ्गाःखण्डनं
तदाशत्रुह्राडिह्नादिन्यर्थः दक्षिण॰
स्यमूलमध्याग्रेष्वपिभङ्गादर्शनात्रु
ह्राडिकारिति ॥ अथनागजेङ्गित

माह ॥ स्खलितगतिरकस्मात्रस्तक
र्णोतिदीर्घःश्वसितिमृदुमन्दीर्घंन्यस्त॰
हस्तःपृथिव्याम् द्रुतमुकुलितदृष्टिः
स्वप्नशीलोविलोमंभयकृदहितभक्षी
नैकशोऽस्रक्छकृत्सृजन् ॥ स्खलितग
तिरिति अकस्मादिनानिमित्तंस्खलि
तगतिः यस्यअकस्मात्रस्तकर्णौविद्धे
स्तश्चार्वैः अतिदीर्घोतिपवदैन्यागतः
श्वसितिमृदुमन्दीर्घामिति पृथिव्या
श्वमोन्यस्तहस्तोविस्मयकरोमृदुह्रान्वा
मदीर्घंचिरकालेश्वसिति श्वासंमुचति
द्रुतमुकुलितदृष्टिः द्रुताचकितामुकु॰
लितातुन्मीलितोदृष्टिर्दृष्टिर्यस्यस्वप्न
शीलोबहुकालेचमति विलोमोविपरी
तगतिः यत्रस्वर्यतेतत्रनयाति एवंविधो
भयकृद्भयंकरोति तथाहितभक्षीअभि
मतमानिष्टंभक्षति अपथ्याशीनैकशो
स्रक्छकृत्सृजन् अनेकशोभक्षनानातम
ग्रन्थंशकृदसकृत्पुरीषंचानेकशःकरो
ति तथापिभयकृत् ॥ अथनाशुभचे
ष्टितमाह ॥ वाल्मीकस्थाणुगुल्मक्षुप
तरुमथनःस्वेच्छयाहृष्टदृष्टिर्यायाद्यात्रा
नुलोमात्त्वरितपदगतिर्वक्त्रमुन्नाम्यचो
च्चैः कक्ष्यासन्नाहकालेजनयतिचमुहुः

ॐ
वा.रा.
टी.
५५४
665

शीकरंबृंहितंवा तत्कालेवामदाभिल
षकस्यरदंवेष्टयन्दक्षिणंच ॥ वल्मी
कस्याग्रमुत्क्षिपति एवंविधोगजोजय·
कृत् राज्ञोभयंकरोति यदिवल्मीक
कृतेमस्तकमश्नाति तथानिःशेषशा
खोच्छितोदन्तःशुष्कदन्तोवागुल्ममूल
श्चसमूलःसपंशाखंतरुर्दन्तः एतेषाम
न्तमोयदि स्वेच्छयामश्नाति तथाहृ
ष्टः हृष्टहर्षैर्यस्यायायाद्यत्रानलो
ममिति त्वरितपदगतिःशीघ्रगामीवक्र
मुखमश्चैकाक्षिपेत्साप्ययात्रादिशंयाया
त्कुर्वन् तथाकलमस्त्राकालेमप्यव
लनप्रतिवेलायांजनयत्नन्यादयति मु
हुःमुहुःपुनःपुनःशीकरंवक्रोदककण
न् मेचितिहंकृतेवागलगाभिनेतत्काले
यात्राकालेसदाभिःसदाग्राह्यभावः त
थारदंदन्तेदक्षिणंवेष्टयेत्करेणलक्षये
दिति ॥ अन्यदप्याह ॥ प्रवेशनंवा
विशिवारणस्यग्राहेणनाशायभवेत्स्वप·
स्य ग्राहंगृहीत्वोद्धरणंहिपास्यतोयात्
कुलेवृद्धिकरंचभर्तुः ॥ वारणस्यगज
स्यग्राहेणजलप्राणिनावाविणिजलमध्ये
प्रवेशनंत्स्पस्यनाशायभवेत्स्वात् त·
थाहिपस्यसलिलेग्राहंजलप्राणिनंवदा

ह्रीत्वान्समनोयाज्जलात् स्थलेउत्तरणंच·
भर्तुःराज्ञोवृद्धिकरंभवतीति ॥ भट्टोत्प
लविरचितायांसंहिताविवृतौहस्तीङ्गितं
नामाध्यायः ॥ ॐनमःसूर्याय ॥
अथवायसविरुतंव्याख्यायते ॥ तत्रादा
वेवतत्प्रविभागप्रदर्शनार्थमाह ॥ प्रा
च्यानांदक्षिणतःशुभदःकाकःकरायिका
वामा विपरीतमन्यदेशेष्ववधिर्लोकप्रसि
द्धैव ॥ प्राच्यानांपूर्वस्यांदिशिभवाःप्रा
च्यास्तेषांप्राच्यानांदक्षिणतोदक्षिणभागे
काकेवायसःशुभदःकरायिकाकर्यासूदीर्व
सभागस्थातेषामेवशुभदा अन्यदेशेषुप्रा
देशवर्जितेषुविपरीतंविपर्ययस्तकाकोवा
यसःकरायिकादक्षिणेति देशप्रविभाग
माह अवधिःलोकप्रसिद्धैव अवधिःप
रिछित्तिःसाचलोकेप्रसिद्धैवलोकप्रसि
द्धालोकतोविज्ञेयायथाइमेजनाःप्राच्याइ
मेदाक्षिणाः इमेउत्तराः इत्याचार्येणापि·
कूर्माध्यायेप्रविभागप्रदर्शितइति ॥
अथचेष्टितमाह ॥ वैशाखेनिरुपहतेव
क्षेनीडःअलसभिन्नाविवदाना निन्दित
कण्टकशुष्कसभिन्नभयानितद्देशे ॥
तोरणोच्चलेपत्रेषुनीडंकरोति तद्देशोप्य
भिन्नभयातिभवेति ॥ अथनीडस्थान

ॐ
वा.रा.
टी.
११९

फलमाह ॥ नीडे प्राक्शाखायां शरदि म
देशे यथेमहावृष्टिप्रदस्य याम्यापरयोर्मध्या
स्यथानवृद्धिस्तथोपरि शिखिदिशि मंड
लवृष्टिः नैऋत्यां शारदस्य निष्पत्तिः परि
शेषयोरेसुभिक्षं मूषकसमग्रश्च वायव्ये ॥
नीडे प्राक्शाखायामिति नीडे आलये न
रोहद्दे प्राक्शाखायां पूर्वस्यां दिशि स्थिते नी
डे प्रथमवृष्टिः वहुसुभिक्षं भवति श्राव
णभाद्रपदयोः वृष्टिः भवति वृक्षस्योपरि
प्रधानशाखायां द्वितीयनीडे प्रधानाश्लेषा
चतुर्ष्वपि मासेषु श्रावणादिषु वृद्धिर्भवति
क्वचिद्वृष्टिः कचिदवृष्टिः नैऋत्यां दिशि
स्थिते नीडे शारदस्य निष्पत्तिर्भवति क्व
चिद्वृष्टिः शेषयोर्वायव्यैशान्योः स्थिते नीडे
सुभिक्षं भवति वायव्ये कोणे मूषकाणां स
मग्रारूपं भवति ॥ अथान्यचेष्टितमा
ह ॥ शरदर्भगुल्मवल्लीधान्यप्रसादोच्च
हर्म्यगेहेषु शून्यो भवति स देशः चौराना
वृष्टिरोगार्त्तः ॥ शरः प्रसिद्धः दर्भः प्रसि
द्ध एव गुल्मः वृक्षमूलः शाखासमूहः व
ल्लीप्रसिद्धा धान्यं प्रसिद्धं प्रसादो देवप्र
सादे वेश्म शब्दं निम्नरूपम् एतेषु स्थानेषु
यत्र काकस्य नीडो भवति स देशः शून्यो भ
वति चौरैस्तस्करैरनावृष्ट्या वर्षाभावेन रोगैः

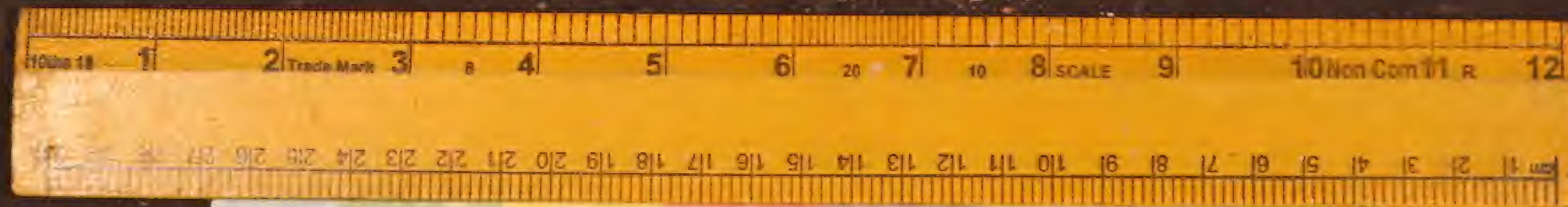
गदैरार्त्तः पीडितो भवति ॥ उक्तं च यात्रा
याम् ॥ शाखोनीडस्तद्वैशाखे पादपेति
रूपद्रवे देशार्थ्यानं तद्वल्मीकचैत्यधान्य
रक्षादिषु ॥ अन्यचेष्टितमाह ॥ द्वि
त्रिचतुःशावकेन सुभिक्षं पंचभिः नृपान्य
त्वम् अण्डावकिरणमेकाण्डताप्रसूति
श्चनाशिवाय ॥ शावः शावकपर्यायाभि
धेयः द्वित्रिचतुः शावकेन सुभिक्षं
पंचभिः शावैः नृपान्यत्वमन्यराज्यं करोति
द्वितीयो राजा भवतीत्यर्थः अण्डावकि
रणमण्डविक्षेपः एकाण्डता एक अण्ड
भावः अप्रसूतिः प्रसवाभावः एतेस
र्वेऽप्यशिवाय न श्रेयसे भवंति ॥ अ
थैतेषामेव विशेषमाह ॥ चौरकवर्णैः
चोराश्चित्रैर्मृत्युः सितैः वह्निभयम् वि
कलैः दुर्भिक्षभयं काकानां निर्दिष्टं शि
शुभिः ॥ चौरकं गन्धद्रव्यं तद्वर्णैः
शिशुभिः चौरास्तस्करा भवंति चित्रैः श्चित्रैर्व
र्णैः नानाकारैः मृत्युर्भवति सितैः शु
क्लैः वह्निभयं अग्निभयं विकलैर्दु
र्भिक्षभयं विकलैरङ्गहीनैः काकानां
शावकानां शिशुभिः बालैः दुर्भिक्षभयं
निर्दिष्टं ज्ञेयं ॥ उक्तं च ॥ काकानां
प्रसवणे द्वित्रिचतुः शावाः शुभावहाः

रोचकप्रवेनविशेसुवर्णोचोपयानिमस्तु·
ताः अण्डविकरणेधान्याङ्गभिन्नमरका
बुभो ग्रावाणांविकलत्वेनानिष्टाशत्वेक
नायवा ॥ अन्यदप्याह ॥ अनिमि
त्तंसंहतैःग्राममध्यगैःत्वङ्गयं प्रविरुव
द्भिःरोषश्चक्राकारैरभियातोवर्गावर्गस्थैः
अनिमित्तं अकारणं संहतैःसमेतैःवा
यसैःप्रविरुवद्भिः त्वङ्गयंतुभिन्नमयंम
वति वक्राकारैःचक्रवत्परिमण्डल्येन
स्थितैःरोषःप्रेरणाभवति वर्गावर्गस्थैः
बहुभिःसमूहैःस्थितैरभियातउपद्रवो
भवति उक्तंच अकार्यसंहतैःभेदैर्वाय
श्चक्राकृतिस्थितैः वर्गावर्गाभियातः
स्यादिपुष्टाइष्टनिर्भयम् ॥ अन्यद
प्याह ॥ अभयाश्चखण्डपक्षैश्चरणवि
ज्ञातैर्जनानभिभवंतः कुर्वन्तिशत्रुवृद्धि
निशाविचरन्तोजनविनाशम् ॥ अभया
भयरहिताःखण्डैश्चञ्चुभिःपक्षैरङ्गरुहैश्च
चरणविज्ञातैःपादप्रहारैःजनान्लोकानभि
भवंतः शत्रुवृद्धिंकुर्वन्ति निशिरात्रौवि
चरन्तोजनानांलोकानांविनाशंकुर्वन्ति
अन्यदप्याह ॥ सव्येनखेभ्रमद्भिस्तुभ
यंविपरीतमण्डलैश्चपरात् अन्याकुलैश्च
मद्भिर्वातोद्भ्रान्तिर्भवतिकाकैः ॥ स

व्येनप्रागदक्षिणेन खे आकाशेभ्रमद्भिः
काकैःवायसैः स्ववदक्षिणपश्चिमोत्तराद्
न्येनक्रमेणभ्रमद्भिःपरात् शत्रोर्भयंभव
ति अन्याकुलंसोद्यमंभ्रमद्भिः काकैःवा
यसैःवातोद्भ्रमोभवति अनवस्थितिरित्य
र्थः ॥ उक्तंच ॥ पुरमध्योपरिखग्नि
व्याकुलैरनिलाद्भयम् सव्यमण्डलगैस्तो
यंग्रपसव्यैःपरोद्भवम् ॥ अन्यदप्याह ॥
ऊर्ध्वमुखोस्थलपक्षाःपथिभयदाःक्षुद्भया
धान्यमुषः सेनाङ्गास्थाघृष्टंपरिमुषा
वान्यभूतपक्षाः ॥ ऊर्ध्वमुखोऊर्ध्ववदना
स्थलपक्षाःचालिताङ्गरुहाःपथिभयदाः
अध्वनिभयंददाति धान्यमुषोधान्यचोरयं
तःक्षुद्भयायदुर्भिक्षभयायभवंति सेना·
ङ्गानिपर्याणनयनादीनिअश्नन्तीनिनेषु
स्थिताघृष्टंसंग्रामंसूचयन्ति अन्यभृतःको
किलाअन्यभृतस्येवपक्षायेषांपतिरुत्प
क्षाःनेपरिमोषंचौरभयंकुर्वन्ति ॥ उक्तं
च ॥ युद्धंसेनाङ्गसंस्थेषुमोषहृत्स्वावि
लेवने चरन्तिशिविनाशायदुर्भिक्षंवा·
न्नमोषकृत् ॥ अन्यदप्याह ॥ भस्मा
स्थिकेशपर्याणिविन्यसर्यतिवधायशय्या
याम् मणिकुसुमाद्यवहनेस्कन्नस्यज
न्मनयाङ्गनायाश्च ॥ शय्यायामास्त

वृणोभस्मस्थिकेशान्मूर्धजाः पत्रेपर्णम्
पतानि चिन्हमान्याहिपत् पतिवधाय
भवति प्राप्ये यायाः स्वामीतस्य वधाय
उक्तंच ॥ तृणभस्मास्थिकेशांश्च शय्याने
स्वामिमृत्युदाः ॥ माणिक्यमाथाय वहने
वातिमणिनारत्नेन कुसुमेन पुष्पेण आदित्य
हरणात् फलेन यदि शय्यायाम वहनं नन
हरणं करोति तदा स्वतस्य पुत्रस्य जन्मभव
ति अन्यच्चाप्यनेन प्रकारेण मणिकुसुमा
निवर्जयित्वा तृणकाष्ठादिनावहनंक
रोति तदाङ्गनायाः स्त्रियो जन्म भवति
अन्यदप्याह ॥ पूर्णेन तोयेन लाभः सि
क्ततायान्याः स्वलक्षमहर्वैः भयदो जन
संवासाय दिभाण्डान्यपनयेद् द्वन्द्वः ॥
सिक्ततावालुका यान्यस्मिंश्च आर्द्रास्थिम
वसानन् कुसुमं पुष्पं पूर्वं यहरणात् फ
लेषण्डलेच पत्रैः पूर्वानन्ये परिशयितवद
नेकाकेयलाभो भवति तथाकाकः जन
संवासात् जननिकरात् यदि भाण्डान्यप
नयेत् अपहरति तदा भयदो भवति भयंद
दाति ॥ अन्यदप्याह ॥ वाहनशाखो
पानहपास्तङ्घ्रायाङ्गकेढनेमवणम् त
त्सुजायांप्रजाविषाकरणे त्रसंप्राप्तिः त
त्सुजायांतेषामेववाहनादीनां प्रजायांपु

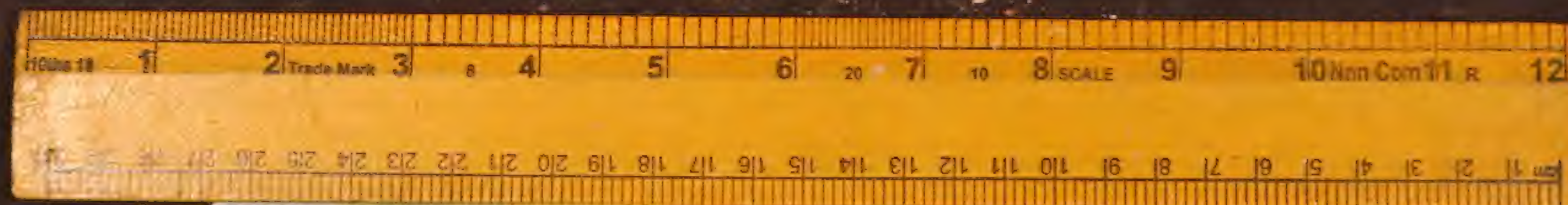
त्रादिप्रजनेन प्रजाभवति एषामेवविष्टा
करणे पुरीषकरणे अन्नसंप्राप्तिः भोजनलाभो
भवति "उपानच्छत्रयानाङ्गशास्त्रछायावके
हने स्वन्तं तत्स्वामिनो ब्रूयात्प्रजासापत्य
प्रजने ॥ अन्यदप्याह ॥ यद्दुग्धमपन
येत्स्वल्पबिरपहरति चेत्प्रणाशः स्यात् यो
तद्दौ कनकवस्त्रकार्पासिकोसितेरुष्यम् ॥
स्ववणिलभ्यते अपहृतेन देवनश्यति एवं
सर्वकार्पासिकोवस्त्रसम्भारं सितेषु वेनव
तोरुष्यम ॥ उक्तंच ॥ स्वरेड्ढ पनयेद्दापि
यद्दुग्धं वायसो यतः तज्ज्ञान्यलब्धोविज्ञेयं ही
मवीनेविनिर्दिशेत् ॥ अन्यदप्याह ॥
दारुणनदलरवो नारोपयो वायसो महाभ
यदाः सलिलमवलोका विभवहर्षिकरो
ज्ञानवावीव ॥ अभ्रस्थमेघस्थमेवनवावी
यच्छाद्येति तदा हर्षिकरा एव ॥ अन्यदप्या
ह ॥ दीप्तोद्विग्नो विरुपे विकृतं रुचन्वा क्रियि
द्विभूतपदः रक्तद्रव्यं दुर्गन्धं तृणकाष्ठंवा र
हेविनिदधन् ॥ विरुपेणतावितानेदीप्तो
द्विग्नः दीप्तः सूर्याभिमुखः उद्विग्नेनाविनो
विकृतं रुचन् आविलम् विधुतपक्षस्खलन्
पक्षः वा क्रियतदानि भयं करोति गृहे वेश्म
नि रक्तद्रव्यं रक्तवर्णद्रव्यं दुर्गन्धं तृणकाष्ठं वा
वेश्मनिदधत् अनन्तरं वा क्रियतदा निभयं

ॐ
वा.रा.
टी.
८८४

व ॥ उक्तंच ॥ रक्ताक्ष्येमवरथंचभानो
र्गेहेलिहःस्मृतः ॥ अथादिक्फलमाह
ऐंद्र्यादिदिगवलोकेसूर्याभिमुखोरुवंल्लहे
त्वहिणः राजभयचौरदुःकलहाःस्मरश्च
भवंचेति ॥ ऐंद्र्यादिदिगवलोकेऐंद्र्याद्या
न्दिशमवलोकयति तच्छीलःसूर्याभिमु
खोऽर्कसम्मुखःलहेवपमानिस्थितोदेवान्
घाहंक्रुवन् रहिणोगृहस्वामिनोराजभ
यानिदोषान्करोति तद्यथा ऐंद्रींदिशं
दीप्तामवलोकयन्निर्दहनलहेस्थितोविरौ
ति तदाराजभयंकरोति एवमाग्नेयांद
क्षिणस्यांचौरभयमेवनैर्ऋत्याम् पश्चिमा
यांबंधनभयंभवति एवमेववायव्यां उ
त्तरस्यांकलयःपश्चनाम् चतस्प्वादाभयं
भवति एवमेवैशान्यांयवाघ्रवाविदि
मर्गोसपश्चभयामिति ॥ एवंदीप्तास्ववि
दिक्फलमभिधायाधुनाशांतामाह ॥
शांतामैन्द्रीमवलोकयन्रुवन्राजपुरुष
मित्रामिः भवतिचस्वर्णलाभःशाल्यन्न
गुडानामिश्च ॥ शांतामैन्द्रीश्वेदिशा
मवलोकयन्नीहनरुवनशाहकरोति त
दाराजपुरुषस्यप्राप्तिः मित्रप्राप्तिश्चभव
ति अथवाराजपुरुषस्यवामित्रेनस्यप्राप्तिरा
गमः तथाकांचनस्यस्वर्णस्यलाभः त

घाशालित्रस्यशालिभक्तस्यगुडशात्रस्य
गुरुसंयुक्तस्यचभोजनस्यप्राप्तिर्भवति ॥
अन्यदप्याह ॥ आग्नेय्यामनलाजीवि
कपुवतिप्रवरधान्यलाभश्च याम्यामाषा
कुलत्थभोज्यंगांधर्विकैर्योगः ॥ आग्ने
यीशांतामवलोकयन्यदारौति तदान
लजीविकोरन्युपजीविकःस्वर्णकारादि
कः पुवतिस्त्रीप्रवरस्यश्रेष्ठस्यचधातोः
स्वर्णादिकस्यचलाभश्च स्वर्णादिक
स्यलाभश्चभवति दक्षिणस्यांदिशिशां
तामवलोकयन् माषकुलत्थभोज्यंभवा
ति दक्षिणस्यांदिशिगान्धर्विकैःगीयप्र
वीणैश्चसहसंयोगोभवति ॥ अन्यद
प्याह ॥ नैर्ऋत्यांदिशिस्थितःकाककृतं
वश्म-स्नेहोपकरणदीपितैलपललभोज
ज्याप्तिः वारुण्यांमांसमुराधान्यस्वर्ण
प्तामिः ॥ नैर्ऋत्यांदिशिस्थितःकाकः
शांतामवलोकयन्ब्रूयात् तदाह
तस्याश्वस्यस्नेहस्योपकरणानामुपकर
णभाण्डानामुपयुज्यतेयत्तद्रुपकरणम्
अश्वोपयोगिनांभाण्डानामुपयुज्यते द
धिक्षीरविकारः तैलंतिलतैलपललमव
पीडितास्तिलाः भोज्यमन्नमेषांप्राप्तिः
लाभोभवति वारुणींपश्चिमांशांतामव

गै
वा.रा.
टी
६२०
670

लोकाधन स्वन मांसमामिषम् स्वरा॰
वारुणीमासवंपानम् अथवास्यैवाम
वंयान्यशालयः सुवर्णरत्नानामर्णवजा
तानांवमणीनांप्राप्तिर्भवति ॥ अन्य
दप्याह ॥ मारुत्याप्राप्यपुष्परोज
वल्लीफलाशालामिश्र सौम्यायांपरमान्ना
शनंतरंगास्वरप्राप्तिः ॥ मारुतीवाय
व्यांयोनामवलोकयनरुयात् यास्तेलो
हमाप्युपंखेडगादिस्वरोजपञ्च वल्लीफ
लानिकुष्माण्डादीनिप्रशनं भोजनम्
यतेप्राप्तिर्भवति सौम्यायाउत्तरस्यांपर
मान्नाशनंपरममनंपारमम् तदेवाया
नंतरगायवः अम्बरंवस्त्रयतेषांचप्राप्ति
र्भवति ॥ अन्यदप्याह ॥ गमनेक
र्णसमस्त्रान्तेमायनकार्यसिद्धयेभवति
अभिमुखेमयेतियानविंभवान्तिवर्त
येद्यात्राम ॥ येन्द्रद्वेयद्यर्थे गमनेयात्रा
यांयदिकर्णसमोभवति काकःकाकश्च
द्वेशोयातगच्छति तदादेमायभवति
नकार्यसिद्धयेतेभवति कार्यसिद्धि
येद्यर्थेयात्रातत्कार्यसिद्धिनकरोति क
र्यसिद्धिर्यद्यर्थेयात्रातत्कार्यसिद्धिनक
रोति यातरभिमुखंसमुखंविरुवन् य
हंउवंमयेत्यागच्छति तदायात्रानिष्टत्र॰

येद्यात्रांविनाशंकरोति ॥ उक्तंच ॥ या
तुःकर्णसमेभागेस्त्वःदेमानार्थप्रसाधकः
अन्यदप्याह ॥ वामोवाशिवाशैलादि
त्पार्श्वेचवसतेयातः अर्थोपस्कारकारी
तद्विपरीतेर्थसिद्धिकरः ॥ यातःप्रथम
मादे वामभागेवाशिवारुतेहत्वा त
तोदक्षिणपार्श्वेवाशतेतदार्थस्यपतस्या
पस्कारकारीभवति तद्विपरीतःअर्थस्यु
द्धिविपरीतःइवोक्ताद्विपर्ययस्तः दे
क्षिणपार्श्वेवाशिला वामेवाशतेतद॰
र्थसिद्धिःकरोतिभवति ॥ अन्यदप्या
ह ॥ अनिवाच्यत्यप्नेसहितेन ॥
यस्त्वामयवविरुयात्कुरुयायिनानुलो
मगतिः अर्थस्यभवतिसिद्धिःप्राच्याना
दक्षिणस्त्रवम् ॥ यस्त्वामयव वा
मभागेयायिनोनुलोमयतिः यातःप्र
त्यर्थमनुशीलः मुहुर्मुहुःपुनःपुनर्वि
रुयाद्वायातेयायिनोनुलोमगतिस्तदेष्ट
ते ॥ अन्यदप्याह ॥ वामःप्रतिलो
मगतिर्विरुतवानगमनस्यविघ्नंकरुव
ति तत्रस्यसैवफलंकथयतियदाक्वि
तंगमने ॥ वामेयातः वामभागस्थः
प्रतिलोमगतिःयायिनोविमुखमागच्छ
ति सचविरुवन् कोशंगमनस्ययात्रा

मे
वा.रा.
टी.
५७२

यांविघ्नकृद्भवति गमनेयात्रायांयद्वांछि
तंशुभमभिलषितंफलंतत्रतस्यैवध्या
तानिष्फलस्यवाक्रिकथयति ॥ अन्यद
प्याह ॥ दक्षिणविरुतंकृत्वावामेविरु
वंयद्येषितावामिः प्रतिवाच्यचेद्याया
तुरभीष्टस्यागमोभवति ॥ दक्षिणे
यातुः दक्षिणभागेविरुतंकृत्वावामेवा
मभागेविरुयाद्यदिवायसः यद्यायथेप्सितं
यस्ययथाभिलषितस्यार्थस्यावाप्तिर्लाभो
भवति ॥ उक्तंच ॥ वामपार्श्वस्थितो
दृष्टोदक्षिणादपिवामतः ॥ प्रतिवा
च्यइतिप्रतिवाच्यपृष्ठेयदिकृतंरुवितंयाति
तदग्रतएवयात्येति महार्थस्यधनस्याग
मोलाभोभवति ॥ अन्यदप्याह ॥ प्र
तिवाच्यदृष्टोदक्षिणेनयायात्द्रुतंदन
जकारी एकचरणोर्कमीक्षन्विरुवंश्च
रोहयिरक्षेतः ॥ पृष्ठतःपश्चात्प्रतिवा
च्यदक्षिणेनदक्षिणपार्श्वेनद्रुतंयायाद्गच्छे
त नदन्तजकारीक्षतजंरुतंकरोति
एकचरणएकपादएकेनैवपादेनास्थितः
कंमादित्यमीक्षन् पश्यन्विरुवन् शा
ब्दंकुर्वन् पुरोग्रतोरुधिरस्यरक्तस्यावस्फे
तःकारणंभवति ॥ अन्यदप्याह ॥
दृष्ट्वार्कमेकपादस्तुण्डेनलिखेद्यदाप

पिच्छानि पुरतोजनस्यमहतोवधमभिधत्ते
तदावलिभुक ॥ अर्कमादित्यंदृष्ट्वा अव
लोक्य एकपादएकेनैवचरणेनास्थितः तु
ण्डेनचञ्च्वास्वपिच्छान्यात्मीयानि अंगरुहा
णियदिवलिभुक काकः लिखेत्तदापुरतो
महतःप्रधानजनस्यवधंमृत्युमभिधत्तेददा
ति ॥ अन्यदप्याह ॥ सौम्येपतेद्वेवि
रुवतिममसस्यभूलब्धिः अरुलवेश्मविरुवन्
सीमान्तेक्लेशाहृद्यातुः ॥ सौम्येपते सस्य
संपूर्णेदेशेशान्तेविरुवतिसतिममस्यायाः
सस्यसंपूर्णकस्मेःलब्धिर्लाभोभवति सीमान्ते
ग्रामसीमान्तस्थितः तत्रवरुलवेश्मःसोयमो
विरुवन्यातुःक्लेशकृद्भवति क्लेशंकरोति ॥
अन्यदप्याह ॥ स्निग्धपत्रेपल्लवकुसुमफ
लानम्रसुरभिमधुरेषु सक्षीरव्रणसंस्थित
मनोज्ञवृक्षेषुचार्थकरः ॥ स्निग्धेषुभद्रे
षु अक्षोलादिषुस्निग्धपल्लवेषुपत्राणियान
म्यानि पल्लवान्यभिनवपत्राणि कुसुमैः
पुष्पैःफलैश्चनम्रेषुविनतेषुसुरभिषुसुगंधेषु
मधुरेषुसक्षीरेषु अर्कादिषुव्रणेषुछिद्रेषु
मनोज्ञेषुविशेषाह्लादकेषुवृक्षेषुस्थितोर्थसिद्धि
करोर्थानांसिद्धिंसाधनंकरोति ॥ अन्यद
प्याह ॥ निष्पन्नसस्यशाद्वलभवनप्रासाद
हर्म्यहरितेषु धर्मोच्छ्रायमंगलेषुचैवविरुव

ॐ
वा.रा.
टी.
८१२

न्यनागदः ॥ निम्बत्रसस्थेतिनिम्बत्वानिस
पक्वानिमस्थानि यत्रशाद्वलेदूर्वाभियुक्तेभ
वनेगदेप्रासादेदेवप्रासादेगदेप्रासादेवाह
र्म्येहर्म्यपृष्ठेहरितोद्वविनवर्णेस्थाने अथवा
हरितेविद्यतेयत्र एतेषुस्थानेषुतथाधन्येषु
भेस्थानेउच्छायउच्छ्रितेमंगल्येप्रशस्तेदेशे य
तेषुस्थानेषुकाकोविरुत्यनागमदोधनस्य
वित्तस्यागमंप्राप्तिःददाति ॥ अन्यदप्याह
गोपुच्छस्थेवल्मीकगेथवादर्शनेभुजंगस्य
मध्येज्वरोमहिषगेविरुवतिगुल्मेफलंस्वल्पं
गोपुच्छस्थे गोलाङ्गूलस्थे काकेवल्मीक
गेथवावल्मीकगेथवा वल्मीकगतेभुजंग
मस्यदर्शनेसर्पस्यावलोकोभवति महिष
गेकाकेविरुवति मध्यस्तस्मिन्नेवाहनिज्वर
उत्पद्यते एकमूलशाखास्तम्बोगुल्मः त
स्मिन्स्थितेकाकेविरुवतिस्वल्पमत्यल्पंशुभा
शुभफलंज्ञेयमिति ॥ अन्यदप्याह ॥
कार्यस्यव्याघातकृत्कण्टकेवामगेम्बुसंस्थेवा
ऊर्ध्वंगिलशृङ्गस्थानिष्ठनेचकाकेवधोभवति ॥
वामेवामभागस्थेकाके तत्रकण्टकेस्थि
तेविरुति कार्यकस्यविघातोविनाशोभवति
वामभागगतेम्बुसंस्थेवभवति कार्यकस्यार्थ
घातएवचऊर्ध्वविलशृङ्गऊर्ध्वभागगतेनारगेषु
द्रेवास्थितेकाकेविरुवतिभवति ॥ अन्यद

प्याह ॥ कण्टकमिश्रसौम्येसिद्धिर्भवति
कार्यस्यकलहश्च कण्टकिनिभवतिकल
होवल्लीपरिवेष्टितेबन्धः ॥ सौम्येसौम्यवृ
क्षेसक्षीरेसफलेकण्टकमिश्रेसकण्टकमिश्रे
वृक्षकण्टकोद्धितेस्थिते काकेकार्यसिद्धिर्भव
ति तत्रचकलहोभवति तथाधोदेकाके
कण्टकिनिस्थितेकलहोभवति नाथसिद्धि
वल्लीभिःपरिवेष्टितेवृक्षेबन्धोबन्धनंभवति
अन्यदप्याह ॥ छिन्नाग्रेङ्गच्छेदःकलहः
शुष्कद्रुमस्थितेधान्ये पुरतश्चपृष्ठतेवागोम
यसंस्थेधनप्राप्तिः ॥ छिन्नकल्पितमग्रं
तंयस्मिन्वृक्षेतत्रस्थेकाकेङ्गच्छेदोभवति
तथाधान्येकाकेशुष्कद्रुमसंस्थितेकलहोभ
वति पुरतोग्रतःपृष्ठतःपश्चाद्वागोमयसं
स्थिधनप्राप्तिर्वित्तलाभोभवति ॥ अन्यदप्या
ह ॥ स्तनपुच्छाङ्गावयवस्थितोविरुत्य
रोतिस्तुभयं भंजनस्थितेचवधादिविरुव
न्स्थितिभंगाय ॥ स्तनपुच्छमस्याङ्गशरीरंस्त
वयवमन्यच्छाखादिकंतत्रचास्थितः शावस्या
रोहणवयवेचास्थितोभीतः सम्मुखोयात
विरुवन्स्तंकरोति अस्थिवंशाभंजनादिदा
रणेनोदिविभवति वाघातेनदापानरस्थिभ
गायभवति ॥ अन्यदप्याह ॥ रज्ज्वास्थि
काष्ठकण्टकिनिस्सारशिरोरुहाननोभव

शौ
वा.रा.
टी.
६७३

673

ति भुजगादंष्ट्रितस्करशस्त्राग्निभयान्य
न्यकमशः ॥ रज्जुसंसिद्धः अस्थिकाष्ठम
कण्टकिः असिद्धः निस्सारमसारं शिरोरु
हाः केशाः काकोरज्ज्वाननेमुखे लब्ध्वा
भवति अन्यक्रमशो यथाक्रमं भुजगादी
नां भयानि भवन्ति तद्यथा रज्जुमेव का
केविरुवति भुजगस्य सर्पस्य सम्बन्धि भयं
भवति अस्थिमुखे गदो रोगः कण्टमुखे दं
ष्ट्रिणो वराहादेर्भयं शिरोरुहानने काके शस्त्रि
भयं भवति ॥ उक्तं च ॥ काष्ठरज्ज्वस्थि
निःसारकेशकण्टकिभृद्वयम् व्यालाहि
न्याग्निशस्त्राग्नितस्करेभ्यो भयंकरः ॥
अन्यदप्याह ॥ सितकुसुमास्थिविमांसान
नेर्थसिद्धिर्यथेप्सिता वापि यद्योषनन
न्नुर्धाननेच विद्धेविमर्द्दः करोति ॥ सित
कुसुमं श्वेतपुष्पं अस्थिविमांसं मांस
मामिषम् एतान्याननेमुखे स्थित्वा यदि
करोति भवति तदायान्त यथेप्सिता यथा
भिलषितार्थासिद्धिर्भवति यद्यावडस्माक
ह्रेण्यनल्कमयं लब्ध्वा स्थित्वा काके ऊध्वानने
पुंसवेचकरोति मद्धः शीघ्रमेव यात्राविघ्नं क
रोति ॥ अन्यदप्याह ॥ यदिस्थविलोव
रत्नांवल्लीवादायवाशतेबन्धः पाषाणस्थे
चभयंलिङ्गस्पर्शाः स्थिकपुतिश्च ॥ यदि

श्रृङ्खलां लोहमयीं वरत्रां चर्ममयीं रज्जुवल्लीं
वादाय रज्ज्वीं वा वाशते विरौति तदायातुः
बन्धो भवति पाषाणस्थे प्रस्तरस्थिते काके
भयं भवति स्निग्धस्निग्धेन मधुकेन स्वर्वेणाः
स्थितेन पाथेपुतिः संयोगो भवति ॥ अन्यद
प्याह ॥ अन्योन्यभक्ष्यसङ्क्रामितानने न
श्चिरुत्तमा भवति विज्ञेयः स्त्रीलाभो दम्पत्यो
विरुतो युगपत ॥ अन्योन्यं परस्परं भक्ष्य
सङ्क्रामिताननेभक्ष्याक्षिप्तमुखे काके यातु
रुत्तमा तुष्टिर्भवति दम्पत्योर्जायापत्योर्यु
गपत्तुल्यकाले कृत्वा विरुवन्तोः स्त्रीलाभो या
त्रिणामपि विज्ञेया ज्ञातव्या ॥ अन्यद
प्याह ॥ प्रमदाशिरोर्थसम्पूर्णकुम्भसं
स्थेऽङ्गनार्थसम्प्राप्तिः चरुकदन्तविलि
पकुदायसुरणेनरसंप्राप्तिः ॥ प्रमदास्त्री
तस्याः शिरोपगतोमस्तिष्कस्थितेपः सम्पूर्णकुम्भ
तत्रस्थेकाकेऽङ्गनासम्प्राप्तिः स्त्रीलाभोर्थप्रा
प्तिश्च भवति चरुकुदन्तकुंभताडनसवि
पत्सुत्रमरणंभवति चदायकुरणेकुंभपुरीष
करणेत्रसम्प्राप्तिर्भोजनलाभोभवति ॥
अन्यदप्याह ॥ कन्यावारादीनांतिवेश
समयेकवचलनयन्तः सूचयत्यन्यस्यानं
निष्फलयन्नत्वभयमात्रम ॥ याचायांवा
रो राजानिवसतिवास्कन्धावाराः स्कन्धावारा

शं
वा.वा.
सी.
९२८

674

दीनां आदिग्रहणात्प्रवासिनामन्येषाम
पि जनानां निवेशमध्ये निवेशनमावास
कादीनां स्वनम् तस्मिन्स्थलगताः चलित
ड्गाहाः काकाः रुवन् शब्दं कुर्वन् अन्याद्वि
तीयस्थानं सूचयति कथयति अथान्य
द्रवाड्रिवेल्लाम् निश्चलपत्रस्तरुवन्
भयमाकं सूचयते नान्यस्थानम् तथाच
पराशरः ॥ सेनानिविष्टस्याग्रे वा वा
सोहष्टेन वाशते तस्माद्देशान्तयानं भय
मत्र न जायते ॥ अन्यदप्याह ॥ अवि
धाद्रिः सेनाद्रीनां रङ्कवकेविनामिषं अंशेः
अविरुद्धैः शालिहिंषतां युद्धं विरुद्धश्च
अंशेः काकैः सारङ्कैकैः रङ्कंककमा
श्रितैः वा.मिषवामिषं विनासैन्यादीनां
न्यपुरग्रामात्प्रविशाद्भिस्ते श्च परस्परमवि
रुद्धैः विरोधमकुर्वाद्भिर्हिषतां महद्युद्धं महत्या
मे भवति ॥ अन्यदप्याह ॥ वेधः स्तक
रुं सख्य पंकार्थं स्तकरे द्विके याभि द्वेमञ्जु
त्वेवोद्गुणते केचित्प्राहुर्वंधं जायते ॥ स्त
करसंस्थे वा तरुसंस्थाद्रिके वत्योवन्यन्ते भव
ति पंकार्थे पंकेन लिप्त स्तकरो स्थिते अर्थो
ऽभिषेलाभो भवति त्वरगते गर्दभस्थे उष्ट्र
गते करभस्थे च काके द्वेमो भवति केचित्
मनयाः त्वरसंस्थे वधं मरणं करोति पाङ्कः

कथयन्ति ॥ उक्तंच ॥ कबन्धत्वरस्तका
वायसाय श्रष्टगाः पंकाद्दिग्धशरीरश्चवन
हस्तोपरिस्थितः ॥ वायसः शस्यते यात्र
स्त्रमांसं प्रतीरुवन्नपि ॥ अन्यदप्याह ॥
वाहनलाभश्चगते विभवत्पलयायिनिहि
तजलपातः अन्येप्यनवृजन्तोयान्तारं काक
वाहिगाः ॥ अश्वगतेनत्वस्थे काके वि
रुवति वाहनमश्वादीनां लाभो भवति अ
तयायितिपश्चान्न्स्थमाने काके विरुवति या
ताः हतजयस्य रक्तस्य पातः पतनं भवति अन्ये
पथियात्रावरक्ताविहगाः यद्दिलः तेयानारंभ
वन्तः पश्चाक्तःक्रान्ताः काकवत् वायसवज्ज्ञेय :
ज्ञातव्याः यथा काकस्य फलं सर्वमुक्तं तथा
तेषामपीति ॥ तथावकपपः ॥ उल्
ककंकश्वगागस्त्रु श्येनादयश्चये मांसा
शिनस्तु विहगास्तेप्यावायसवोष्टिनेरिति ॥
अथाविशेषमाह ॥ द्वात्रिंशत्प्रविभक्ते दि
ङ्क्षेप यद्वासमुद्दिष्टम् तत्तथाविधेयं श
ल्लेषापफलं विधियास्तनाम ॥ दिक्त्रिभेदिद
काएट्ले द्वात्रिंशत्प्रविभक्ते यद्यफलं पथार्थे
नप्रकारेण समुद्दिष्टं कथितं तत्फलं तथा
तेन प्रकारेण विधियास्तनां जिगामिषूणां गणदो
षं फलं विधेयं वक्तव्यम् यथा प्राक्षोपशांना
यां वा शुभं बहाः स्वजापफलमकुर्वन्ति अश्व

ॐ
वा.रा.
टी.
५७५

675

भवेदितिंमध्यस्थस्तस्यामेवदीमायांक्रूरवेसा
त्रूयमयमेवमन्यात्स्वापिविज्ञेयम् ॥ अथरु
तलक्षणमाह ॥ कइतिकाकस्यरुतेस्वे
निलयसंस्थितस्यातिष्फलंप्रोक्तम् कवइति
चात्मप्रीत्यैकेतिरुतेक्लेशमित्रोरिः करथ
ति ॥ कलहंकुरुकुरुचहर्षमथकरकव
टेतिदयिमकं केकवविरुतेकुरुवायसा
लाभंयायितःप्राह ॥ कइतिकाकरुत
मिति काकस्यवायसस्यस्वनिलयसंस्थि
तस्यात्मीयनीडस्थितस्यकाइतियद्रुतंतत्रि
ष्फलंकथितम् तस्यशुभाशुभंनकिंचित
फलमित्यर्थः कवइतिरुतेचात्मप्रीत्यैस
प्रीतयेभवति प्राप्तिर्भवतीत्यर्थः कवय
इतिरुतेकलिर्भवति कुरुकुरुरुतेहर्षंभव
ति अथशाकुनशास्त्रे करवटेतिरुतेयात्रि
तोगच्छतेयतलाभंवित्तप्राप्तिमाहकथव
ति ॥ अन्यदप्याह ॥ खरथर्थपार्थिवं
गमाहकारटरयोतियायिनोमत्युम् गमन
प्रतिषेधकमावयलमघोभिवर्षति ॥
खरकर्थइतिरुतेपार्थिकस्यपथानस्यागमो
भवतीत्याह कथपतिवायसःकारटनये
तिचरुतेपार्थिकस्यनामृत्युमरणमाह आ
इतिरुतेगमनप्रतिषेधकंगमनविघ्नंकरो
ति खेयलइतिरुतेमघोभिवर्षायमघस

स्मिन्नेवाहनिवर्षतीत्यर्थः ॥ अन्यदप्याह
काकेतिविद्यानकःकाकिरीतिचाहारमूख
लंप्राह प्रीत्यास्पदंकवककवेतिबन्धोवा
इकगाकारीति ॥ काकइतिविरुतेविघ्न
तोविनाशोभवति काकिटइतिरुतेप्रीत्यै
स्पदंप्रीत्याःस्नेहस्यास्पदंस्थानंप्रीत्यास्पदंये
नकेनचित्साहप्रीतिर्भवति अथप्रीत्यास
कवकरवेतिपदालियःसहसातीभाटपती
कातकवेतिप्रीत्यास्नेहनकवेतिप्रीत्यारुते
कुरुतः पतनशोभनम् यस्मात्दुर्यःरुतक
वकवेतिप्रीत्यास्नेहनकवेतिप्रीत्या स्यात्र
स्थितेवायसस्यउ अश्वप्रीतयेतस्त्रयतला
भायतिदिंशेत पवंकगाइतिकइतिरुतेबंधो
बन्धनंभवति ॥ अन्यदप्याह ॥ कारके
विरुतेवर्षंशुभावहोमायवविनिवस्त्राप्तिः
कलेतिचसंयोगःशूद्रस्याप्तालिणेःसाकम् ॥
कारकोविरुतेवृष्टिर्ह्यष्टिर्भवति गुरुइतित्रा
साधभयायभवति वत्तइतिरुतेवस्त्रप्राप्तिः
वस्त्रलाभःकालयइतिवरुतेशूद्रस्यजातेःक्षु
त्रलिणेसाकंविप्रैस्सहसंयोगोभवति ॥ अ
न्यदप्याह ॥ कडितिफलाप्तिमध्यात्फल
दाःहिरमोनेत्ययइतिमहानाशःस्यात्स्त्रीलाभः
स्त्रीरुतगाडितिगवांप्राहतिकुष्टाणाम् ॥
कइतिविरुतेफलाप्तिरभीष्टफलप्राप्तिर्भव

उं
बृ.सं.
टी.
६०९

नि अथवा फलप्राप्तिः फललाभः तथा फ
लदाक्षिदर्शने फलप्रदस्याह शुभफलप्रद
स्यामर्यस्यदर्शनमवलोकने फलं लभ्यते त
थाप्रथवानन्यफलप्राप्तिर्भवति सदाप्तिफ
लदा फलप्रदा ततोपि विशिष्टतरं फलं ला
भ्यते तथाः क्ष्विदर्शने भवति दइतिकृते प्रदा
दावानाः स्युर्भवेयुः स्त्रीइतिकृते स्त्रीलाभो भ
वति गरुरुतिकृते गवां लाभः षडितिकृते पु
ष्पाणां लाभः ॥ अन्यदप्याह ॥ पुत्राय
दाङ्गदाक्षितिगुडुवक्रिभयं टटंकटेकलहः
दाकुलिचिलिचिविकेकेभतोपुं देति दोषाय
हाकुदाकुइतिकृते पुत्राय संग्रामाय भवति
गुडुइतिकृते वह्निभयं श्वभिभयं टटंकटेति
कृते कलहः दाकुलिचिलिचिविकेकेषु भीति
रित्येवंप्रकारे कृते दोषाय भवति ॥ अन्यः
द्विशेषमाह ॥ काकद्वयस्यापि समानमौ
नफले यदुक्तं कृतचेष्टिताद्यैः पतत्रिणोन्ये
पि यथैव काकाः वन्याश्च वक्ष्यापरिदेहिणो
ये ॥ कृतचेष्टिताद्यैः कृतेन चेष्टितेन यम
नायुपविशनेनैवैकस्य काकस्य यत्फलमुक्तं
तत्काकद्वयस्यापि प्राह्यं त्र्यस्य चतुष्कस्य च
समानमेव अन्येये अतन्तः पतत्रिणः पक्षिण
स्तेपि अनेनैव प्रकारेण ज्ञेयः वन्याव नेभवाः
प्राणिनः येनोक्ताः लिश्चवन्मात्रमेयवन ये

वोपरिदेहिणः सूकराद्यः ते च वत्न यत्नो
यत्फलमुक्तं तत्तेषामपि ॥ तथा च पराशरः
प्रोक्ता पुंसनामानो वायसीन प्रकीर्तिताः
तथैव स्त्री समाना नाम्नापि पीलपायकीर्तिता
इति ॥ अथान्येषु प्राणिषु चेष्टितमाह ॥
स्थलसलिलचराणां व्यत्ययो मेघकाले प्रचुर
सलिलवृष्ट्यै ग्रीष्मकाले भयाय मधुभवनानि
लीनं तत्करोत्याशु हन्त्यै मरणमपि च नीलाम
क्षिकामूर्ध्निलीना ॥ मेघकाले वर्षसमये
स्थलसलिलचराणां व्यत्ययो विपरीतः स्थ
लचराश्च जादयः जलचारिणो जलचराः म
त्स्याद्यः स्थलचारिणः स्थलवद्भवति
तदाते प्रचुरसलिलो वृष्ट्यै प्रभूतवृष्ट्यै भवति
ग्रीष्मकाले अन्यास्मिन्समये स्थलसलिलचारि
णां व्यत्यये भयाय भवति मधुगृहेन मधुक
रेमक्षिकाकृतेन मधुभवने गृहे स्वयमेव
विलीनं संश्लिष्टं तद्देवभवनमाशु शीघ्रं निर्ज
नं करोति नीलानीलवर्णमक्षिका मूर्ध्नि
शिरसि जन्तोः लीनाः स्थिता मरणं मृत्युमपि
करोति ॥ पिपीलिकाचेष्टितमाह ॥
विनिहितं यत्सलिलोण्डकानि पिपीलिर्व
वृष्टिनिरोधमाहुः तत्स्थलं वापि नयन्ति
निम्नाद्यदा तदा तत्कथयन्ति वृष्टिम् ॥
पिपीलिकाः सलिले जले अण्डकानि विनिहि

पन्थाः वृष्टिनिरोधं तृष्णाभावमाहुः कथयंति
ताः पिपीलिकायदाण्डकानि स्थलेनिम्नात्र
यान्ति विद्यादितिमूलशकुनाः तस्मिन्का
र्ये यात्राकार्ये विद्यानजानीयात् तस्मिन्शु
भेयात्रासिद्धिरशुभेऽसिद्धिरिति खञ्जरीटेन
दर्शितेयात्रः मूलशकुनाः शुभाशुभफलोभ
वति तद्खञ्जरीटेनास्मिन्खञ्जरीटेमध्यजानेतस्य
यत्फलंतत्दर्शितस्मिन्नेवदिनेविद्यात् इमे
स्मिन्नध्यायेशकुनास्तेनियतेसर्वकालंविवि
न्त्याश्चिन्तनीयाः प्रारम्भेसर्वकर्मणांयान
समये यात्राकालेतथाप्रवेशेनिरोधः प्र
वशादावेतेषुकार्येषुसर्वेषुशकुनाश्चिन्त
नीयाः तथाहतेनालमाशङ्याः सर्वयात्रास्त
म् हतेऽशकुनानकिंचित्कार्यमित्यर्थः यतः
ज्ञाविदःपितृशुभदत्वमाहुरित्तिकथयन्ति सर्वे
त्वाशुभंहतमिति ॥ एतेषामेवशकुनानांप्र
शंसार्थमाह ॥ शुभंदशापाकमविघ्नसि
द्धिंमूलाभिरक्षामथवामहायम् ज्ञानसंस
सिद्धिमनामयत्वंवदन्तिनेमानयितुर्वयस्य
तेशकुनाल्पपरस्यराज्ञेमानयतः शत्रुजयितुर्य
छेषामानयातिशजयति तस्यशकुनावदन्ति
कथयन्ति शुभंशोभनंदशापाकेदशाफले
ष्वविघ्नसिद्धिमविघ्नेनकार्याणांसाधनम् मू
लाभिरक्षांमूलस्थानेनयाभिरक्षासाभिमुखे

नपालने अथवापथिगच्छतः महायानं
महायानं ज्ञानस्यज्ञःसाध्यस्यशत्रोःसंसिद्धिं
सुखेनाक्लेशेनसाधनमनामयत्वंनीरोगत्वमे
तत्सर्वंशुभस्वनाइदन्तिकथयन्तिइति ॥
अथानिष्टशकुनविरुतेऽरिष्टेयत्कर्तव्यंतदाह
क्रोशादर्वाक्शकुनविरुतेनिष्फलंप्राहुरेके
तत्रानिष्टेप्रथमशकुनेमानयेत्पंचपंच प्रा
णायामान्द्वितीयेत्वशुभेषोडशैवद्वितीये प्र
त्यागच्छेत्स्वभवनमतोयद्यनिष्टरुतोयः ॥
एकेऽन्याचार्याःकश्यपादयः क्रोशादर्वाक्क्रो
शाद्नन्तरंयच्छकुनविरुतंतन्निष्फलमाहु
रुक्तवन्तः ॥ तथाचकाश्यपः ॥ क्रो
शादनन्तरंयत्स्याच्छुभंवायदिवाशुभम् नि
ष्फलंतत्समाविद्धेयंशकुनानांविचेष्टितम् ॥
एवंक्रोशंयथावत् श्रूयमाणेक्रोशदनन्तरं
निष्फलमिति एतदाचार्यस्यनाभिप्रेतम्
तत्रानिष्टेप्रथमशकुनेइति तत्रतस्मिन्यात्रा
कालेप्रथमशकुनेनिष्टेऽशुभेसति नृपती
राजाविहितमनानिमेलचितः पंचपंचैका
दशप्राणायामान्मानयेत्स्वजयेत्कर्षयेदित्य
र्थः ॥ प्राणायामलक्षणं ॥ ॐसव्याहृ
तिंसप्रणवांगायत्रींशिरसासह त्रिःपठेदा
यतप्राणाःप्राणायामःसउच्यते ॥ व्याहृत
यःसप्तभवन्ति ॥ ॐभूः ॐभुवः ॐस्वः ॥

ॐ
वा.रा.
टी.
६१८

ॐमहः ॐजनः ॐतपः ॐसत्यम् ॐप्र
लवः ॐशंकरः शिवप्राणोऽपानैरमोऽस्तनम्
ॐगायत्री प्रसिद्धः चतुर्विंशत्यक्षरा प्रा
यतप्राणाः परिन्यस्य वासःत्रिस्त्रीत्वारान्य
देत् अशुभेषोऽशेषविहितायशकुनेनिष्टाशुभ
स्तदास्वभावनमात्मीयंरहेप्रत्यागच्छेत् प्रती
पमागच्छेदिति ॥ ८ ॥ इतिश्रीमद्वाल्मील
विरचितायांसंहिताविष्टौवायमविकृते
नामाध्यायः ॥ ॐनमःसूर्याय ॥ अ
थशकुनोत्तरंव्याख्यायते ॥ विदेशाद्वे
शमस्वामस्तदमहूर्तहोराकरणोदयोः
शान् चरस्थैरमिश्रबलाबलंचबुद्ध्वाफ
लानिफलवेतकनकः ॥ दिक्सर्वासिक
ह्वलाचदेशस्यात्शुभमशुभंचेष्ट्यापट
रणव्यापारः सरशाद्वेदीपः शान्तश्चवा
सरोदिनम् ग्रहवाराःशुभमशुभंचस्तदं
नक्षत्रं ध्रुवमस्तुस्वारुणादिश्रोगोचरसा
धारणंमुहूर्तः शिवादिकःशग्र्यपंकाल
होराचशुभमशुभंवात दृष्टामेलग्नेंश्रेशो
भागः ततोद्रेष्काणनवांशद्वादशांशक
भागात्मकः तथाचरः मेषकर्कतुला
मकराश्चराःस्थिराः वृषसिंहवृश्चिककुंभा :
तस्मिन्द्विस्वभावः तेचमिथुनकन्याध
न्विमीनां पक्षोशकुनोराशीनांबलेबुद्ध्वा

त्वास्कुनज्ञःशकुनकतज्ञः फलानिप्रवा
देत् ब्रूयादित्यर्थः ॥ अथतच्छेदप्रदर्श
नार्थमाह ॥ द्विविधंकथयन्तिसंस्थिता
नामागमाभिस्थिरसंज्ञितंचकार्यम् त्पदेश
चरान्यदेशजातान्यभिधानःस्वजनादिचाग
मात्मम् ॥ शकुनसंस्थितानामेवदेशस्था
नोषुसां द्विविधंप्रकारंकार्यम् प्रवदन्तिक
थयंति कोऽस्त्यागमागमस्थिरसंज्ञितंचवागा
मितंमेषम् स्थिरंचवर्तमानमतीतंवानर्थ
प्यातिकार्याणिस्वपक्षतचरान्यदेशजातानि
स्वपेराजाऽन्तोगमागमिकः चरःप्रसिद्धोगु
दपुत्रकोन्यदेशःपरदेशः यभ्योजातानिउत्पा
तानिकथयंति तथाभिधानउपद्रवःस्वज
नानांबन्धुसुहृदादमतंतस्यवागतस्यात्मा
नेनामकथयन्ति ॥ अथास्थिरचराणांज्ञा
नमाह ॥ उद्बन्धसंग्रहणभोजनचौरव
ह्निवर्षोत्सवात्मजवधःकलहोभयंच वर्गे :
स्थिरेयमस्थेन्द्युतेस्थिरद्वैविद्यान्स्थिरंचर
लक्षेचचरंयदन्नम् ॥ उद्बन्धसंलग्नंतत्रैवा
संस्थितेगमागमवर्जितम् संग्रहणंसंयोगा
केनचित्सहभोजनंअशनंचौरास्करः वह्नि
रग्निर्वर्षोवर्षणम् उत्सवोविवाहादिः आ
त्मजःपुत्रःवधोमरणं यतेतथाकालहोम
रलाम् । भयंचभीतिः अयंवर्गःस्थिराःस्थि

ग्रं
वा.रा.
टी.
१०४

रस्थानस्थेन शाकुनेन सूचितः तदा चरलग्नं
ज्ञः यतज्ज्ञं भवति प्रागुक्तेन शाकुनेन चेष्टि
तेन वक्ष्यमाणेन यद्येतानि कार्याणि शाकुने
न सूचितानि तदा किमेतानि हन्तानि न वे
त्यादि कार्याणि शाकुनेन न दृष्टमत्रक्रम उ
दयेत्स्थितेस्थिरत्वेइति यद्येष वर्गः स्थिरो भ
वति तथोदयलग्नेस्थिरराशिर्भवति
रस्नयुतं चन्द्रसंयुक्ते वा स्थिरत्वं स्थिरराशिभव
ति तदैतत्स्थितं वर्तमानं तस्मिन्नेवाहनि भ
वति भूतं वेति विद्याज्जानीयात् चरल
ग्ने चरराशौ संस्थिते चरस्थाने चरस्थे च य
ज्ञं भवति उक्तत्वादि उत्तममेव चरम् वि
द्यात् पुरस्ताद्भविष्यतीति ॥ अथ स्थिरचर
योर्लक्षणमाह ॥ स्थिरप्रदेशोपलमन्दिरे
षु सुरालये होज्जनसन्निधौ च । स्थिराणि का
र्याणि चराचराणि चलप्रदेशादिषु चागमा
य ॥ स्थिरः प्रदेशः स्थिरस्थानं चनिश्चल
म् उपलो ग्रामामन्दिरं गृहे एतेषु स्थानेषु
तथा सुरालये देवगृहे श्च जलसन्निधौ त
था जनसन्निधानं तत्समीपे एतेषु स्थानेषु
स्थितेषु शाकुनेषु स्थिराणि कार्याणि शुभाशु
भानि भवंति ये च शाकुनाश्चलप्रदेशादिषु
चलेषु स्थितेषु प्राणिषादि ग्रहणस्थलेषु न
लादिषु यानि तानि चराण्यागामिनः पुरतं

द्भविष्यति ॥ अथ वर्षज्ञानमाह ॥ आ
प्योदयन्दक्षिणदिग्जलेषु स्थितेषु पक्षावमाने
षु चयेप्रदीप्ताः सर्वेपि ते हृष्टिकराः भवंतः
शान्तोपि हार्षिकुरुते ह्यचारी आप्योदयन्दः
कर्कटमकरमीनाः आप्यमृक्षं पूर्वाषाढा
शतभिषक्च आप्यमुहूर्ते वारुणं च आदिक
वारुणी यत्र जलं सन्निहितं तज्जलस्थानम् ए
तेष्वाप्योदयलक्षणदिग्जलेषु येस्थिता अर्थ
ताः शाकुनास्तथा पक्षावमाने अमावास्यापौर्ण
मास्यावालेये स्थितास्ते चदीप्ताः क्रियादीप्ता
श्रुतथाश्रुताः भवंतः क्रोशन्तः सर्वेपि ते प्राप्त
विहृष्टिकराः वृष्टिवर्षणं कुर्वन्ति अथवा रौद्र
शाकुनो जलचरः स शान्तो स्थाप्यादिषु स्थितो
वृष्टिं कुर्वन्ति ॥ अथाग्निभयदोषज्ञानमाह
आग्नेयदिग्लग्नमुहूर्तदेशे अर्कप्रदीप्तोग्निभ
याय वैति विध्वंसमन्येभयकृच्च तेषु निष्ठा
त्रवल्लीषु स्थिरमेषकृत्स्थाने ॥ आग्नेयी दि
क् पूर्वदक्षिणआग्नेया लग्नाः क्रूरराशिगाः
मेषसिंहवृश्चिकमकरकुंभाः आग्नेयमपि
नक्षत्रं कृत्तिका आग्नेये देशो यत्राग्निरस्ति
एतेषु स्थानेषु अर्कः प्रदीप्तः शाकुनो विरौति ।
क्रोशति यदि तदाग्निभयाय भवति विद्वे
ष्यं भवति विष्टाकरोषु भस्मोरलस्थन्दे म
लारुकम्भौ तयोरुदये तथा कण्टकेषु क

एडकवृत्तेषुतथानिष्पन्नेषुपर्वरहितेषुवल्ली
षुवास्थितः अर्कप्रदीप्तेसौम्यकृत मेवंकथ्यो
ति ॥ **अथकालज्ञानमाह** ॥ ग्राम्याप्रदी
प्तः स्वरचेष्टिताभ्यामथारवाःकएटकिनिस्थित
श्च भौमक्षेत्रलग्नेयदिनैऋतीवास्थितोभिन्नः
श्चेत्कलहायदृष्टः ॥ ग्राम्येभवोग्राम्यः ग्रा
म्यश्चशाकुनः सवस्वरचेष्टिताभ्यांप्रदीप्तः
स्वरेणशब्देनचेष्टयाकर्मणावाप्रदीप्तः उग्र
स्तीक्ष्णरवम् क्रोशन्कएटकिनिसकएटकेवृ
क्षे स्थितः भौमक्षेत्रेमेषवृश्चिकयोर्लग्नयोरन्यत
मेलग्नेसवमन् उतोयदिनैऋतींवास्थितोभ
वति नैऋत्यांदिशिसमास्थितः अभिन्नःसम्य
क् उभयतश्चभ्रात्रिदिवाप्रदक्षिणपार्श्व
योर्दासदृष्टोवलोकितः कलहायभवति
कलहंकरोतीति ॥ **अथसंग्रहणमाह** ॥ ल
ग्नेथवेन्दोर्भृगुभंश संस्थेविदिक्स्थितोधावदते
हिबेति दीप्तस्वरेत्सग्रहणंकरोतियोन्यातया
याविदिशिप्रदिष्टः ॥ अथवेन्दोर्लग्नेकर्कटे
तस्मिंश्चभृगुभंसस्थेभृगुःशुक्रस्तस्यभांशोनवां
शः भृगुभांशः कर्कटस्थेतल्लग्नंवाशाकुन्यर्थः
तस्मिंल्लग्नस्थेशाकुनेविदिक्स्थितः विदिशि
समवस्थितः तत्रचाधावदतोधाम्रविविधे
ति शाकुंकुरुतेसवेद्यदिदीप्तः स्थानदीप्तः
शाकदीप्तश्चतदासङ्ग्रहणंसंयोगंकरोति केन

स्त्रियासहयेत्यातयायाविदिशिप्रदिष्टः त
स्यांविदिशियस्यायोनिरुत्पत्तिः प्रदिष्टाक्रा
स्त्रीणांविकल्पोष्टहृतोमरोत्पादितथासङ्ग्रह
ङ्ग्रहणंकरोति केषांचिन्मतेयोन्यातयया
दिशिसंप्रदिष्टाः तस्यांदिशिअवनपश्चात्संप्र
दिष्टः सम्यक्प्रेषितोयोपरेयथागच्छन्
तेनसहसंयोगइति ॥ **पुनरप्याह** ॥ पुं
राशिलग्नेविषमेस्थितोवदिक्स्थःप्रदीप्तःशा
कुनोनराख्यः वाच्यंतदासंग्रहणंनराणाम्मि
श्रोभवेत्याएडकसंप्रयोगः ॥ पुंराशयोमे
षादयः षड्विषमाः मेषमिथुनसिंहतुलधनुः
कुम्भाविषमास्तिस्त्रयः संख्यायाप्रतिपत्तृ
तीयापंचमीसप्तमीनवमीएकादशीत्रयोद
शीपंचदशीचेतिनराख्यः पुरुषाख्यश्शाकुनो
दिकस्थः दिक्षुसर्वास्यांदक्षिणायांपश्चिमायां
उत्तरस्यांवास्थितःप्रदीप्तश्चयदिभवति त
दानराणांपुरुषाणांवासङ्ग्रहंसंयोगंवाच्यं
वक्तव्यम् मिश्रोभवेत्याएडकसंप्रयोगः पुं
राशयादिवर्गेमिश्रोस्थितेपुरुषवाधिवमेषल
ग्नेसमायांतिथौव्यत्ययेनवाविदिक्स्थितः
पुरुषःशाकुनेविदिक्स्थितःस्त्रीसक्तोवातदा
याएडकसम्प्रयोगःनपुंसकेनसहसमायो
गोभवति ॥ **पुनरप्याह** ॥ यद्यंवेन्दोश्र
नवांशलग्नेलग्नस्थितेवास्वयमेवसूर्ये दी

ऽभियत्नेशाकुनोभिवाग्रन्नुमः प्रधानस्यावि
कारणेनत ॥ पुंराशिलग्नेइति सर्वमत्र
वर्तते एवमनेनप्रकारेणरवेरादित्यस्यदे
शेनवांशकेलग्नेरविर्द्देष्कसिंहः एवंतात्का
लिकागतेरविर्द्देष्कसिंहेएववान्यस्मिन्राशौ
लग्नेगते तात्कालसिंहनवांशके अथवा
स्वयमेवसूर्येरवौतात्कालिकेलग्नेस्थितेदी
प्तःशाकुनेविशेषेति कोशोदप्रधानस्यपुंसोम
नुष्यस्यतत्कारणमागमनमभियत्नेकरोति
अथप्रकारान्तरेणकर्मणांविधानमाह ॥
प्रारभ्यमाणेषुचमार्गकार्येष्वर्कान्विताद्राश
णायेद्दिलग्नात सम्पादयेत्त्वैतियथाक्रमे
णसम्पादयेत्त्वैतियथाक्रमेणसम्पादयेत्त्वा
दृष्टवैववाच्या ॥ सर्वकार्येषुसर्वकर्म
सुप्रारभ्यमाणेषुक्रियमाणेष्वर्कान्विताद्राश
मर्कयादित्यस्तेनान्वितंयुक्तंयद्राशिंतस्मा
दारभ्यविलग्नराशिंयेनलग्नप्रारंभः तथै
वतेनप्रकारेणकर्माणिसम्पादयेत्त्वैति वा
च्या यथाक्रमेणसम्पत्तिरिति एवंकार्या
णांसम्पत्तिविपत्तीज्ञातव्ये ॥ अथागतस्या
कृतिज्ञानमाह ॥ काणेनाह्लादादीर्घेणे
नेतिसूर्येचन्द्रेलग्नाद्द्वादशेनेष्टेरेण लग्न
स्थेर्केपापदृष्टेसएवकुञ्जसद्रेऽस्त्रार्द्रहीनोज
डोवा क्रूरःषष्ठेक्रूरदृष्टेवाविलग्नाद्यस्मिन्

स्थोनरूहेइंगेत्रणोस्य ॥ एवंप्रोक्तोयमर्थयाजन्म
कालेविरूद्रयंतत्रतस्मिन्विचिंत्यकाणेनाह्ला
दादीर्घेणेनेति येनसमंयोगोज्ञातः सचकीदृ
गिति यदितात्कालिकलग्नात सूर्यश्चादि
त्योद्वादशस्थानेस्थितस्तदासपुरुषोदाह्लि
णेनाह्लाकाणएवेति अथादेवाकोश्चन्द्रात
योर्द्वयोरपिद्वादशयोरंभएव लग्नस्थेर्केर्प
लग्नगतेसूर्येपापदृष्टेभौमराहुस्याभवास्थि
तेग्रवीदिनेःस्यएवनोत्रहीनः स्वदेसिंहल
ग्नेगतेतत्रस्थिवार्केकुञ्जःश्रोत्रहीनोवधिरोज
डोवामूर्खःपतितःक्रूरःषष्ठइतिविलग्नात्ष
ष्ठेस्थानेक्रूरःपापग्रहः आदित्यश्चांगारकश
नैश्चराणां अन्यतमोभवति सचक्रूरदृष्ट
पापवालोकितोयदिभवति तदातद्दंगे
सुषष्ठस्थानस्थोराशिःकालपुरुषस्ययस्मि
न्नंगेस्थितःकालांगानिवराङ्गमित्यादिना
ग्रंथेनोक्तःतस्मिन्नंगेत्रणोवक्तव्यः एवमने
नप्रकारेणचिन्तनीयम यथात्रिकोणगेत्रवि
दलेस्तथायौरेमेवाडिचहलाद्धिगुणस्तदाव
सेत तथाकुञ्जःसद्देशशिनितनयेमन्दमाहे
यदृष्टे पंगुमीनेयमशशिनिकुजेवेह्यनेलग्न
संस्थे यमशशांकदिवाकरदृष्टेइति रविश
शियुतेसिंहेलग्नेइति एवमादित्यानिश्रेया
गाध्यायोक्तम सर्वंचिन्तनीयमिति अथाग

तस्याव्याख्यानमाचार्यःकरोति तथाल्प
ज्ञस्वल्पग्रंथेमन्दमतीनामगम्यमतोस्माभिः
तत्त्ववोधायायायवनेश्वरकृतस्यारकोशार
व्याख्यायते तत्रादावेवप्रयोजनप्रदर्शना
र्थमाह ॥ प्रायः ॥ अतःपरंलोकनि
रूपितानिहकेषुनानाक्षरसंग्रहाणि इह
प्रणीतानिविभाजितानितानिनामानिकेनक्रम
णःप्रवक्ष्यामि । अतोस्मादनन्तरंप्रकारांत
रसमनन्तरंलोकनिरूपितानिसर्वलोकप्र
सिद्धानिहकेषुथातमूलजीवेषुनानाक्षरेभ्यो
नैकवर्णेभ्यस्तत्सङ्ग्रहोनामाक्षरसंग्रहः
एकीकरणम् येषांतानिहप्रणीतानिहष्टै
वाद्यैः नारायणवसिष्ठपराशरप्रभृतिभिःप्र
णीतानिनिर्दिष्टानिविभजितानिविभागीकृ
तानिनामानिसंज्ञारूपाणिअभिधानानि के
नक्रमशःचक्रस्यपरिपाट्याप्रवक्ष्येकथयि
ष्ये ॥ अथतत्क्रमज्ञानमाह ॥ लग्ना
स्वसंस्थाःलग्नभाःश्रितेषुक्षेत्रेषुयेलग्नगता
द्रेक्काणाः तेभ्योक्षराण्यात्मगद्द्राश्रयाणि
विद्याद्ग्रहाणांस्वगणक्रमेण ॥ लग्नोवि
लग्नःअमुसंस्थाःअतर्थस्थानस्थोलग्नस्थलग्न
मस्थानस्थोनमस्थोदशमस्थानस्थः एतेषु
क्षेत्रेषुराशिषुयेलग्नगताद्रेक्काणाः द्रेक्काणं
राशीनांमेषादीनांप्रथमंनवभागलग्नगताःआ

गलग्नादिषुआश्रिता तेभ्योद्रेक्काणेभ्योक्षरा
णिवर्णाः आत्मग्रहाश्रयाणि आत्मगद्रे
स्वभवनमाश्रयःस्थानंयेषांतानिविद्याज्जा
नीयात् ग्रहाणांरव्यादीनांस्वगणक्रमेण
स्ववर्गपरिपाट्या ॥ अथग्रहाणांपरिपा
ट्यावर्गानाह ॥ कवर्गश्चवःउजश्चकचा
ल्लिजीवार्कजानांप्रवदन्तिवर्गान् यकार
पूर्वाःशशिनोनिरुक्ताःवर्णाश्चकारप्रभवार
वेःस्युः ॥ कवर्गपूर्वाःकवर्गाद्यावर्णाय
क्रमेणउजादीनांग्रहाणांपरिपाट्या प्रव
दन्तिमुनयः तद्यथा कवर्गःउजस्यभौ
मः चवर्गःशुक्रस्यटवर्गःवा चन्द्रोबुध
स्य तवर्गोजीवस्यपवर्गःअर्कस्यसौरस्य
यकारपूर्वायकाराद्या अष्टौवर्णाश्चन्द्रस्यनि
रुक्ताःकथिताः अकारपूर्वआद्यायेषांवर्णा
नामक्षराणांतेअकारप्रभवारवेः अर्कस्य
स्युर्भवेयुः तद्यथा अआइई उऊऋॠ ऌ
ल्लृएए ऐओऔअंअः रविः कखगघङ
भौमस्य चछजझञ शुक्रस्य टठडढ
ण बुधस्य तथदधन गुरोः पफबभम
सौरस्य यरलव शषसह चन्द्रस्य ॥
अथराशिवशेनद्रेक्काणवशेननवामा
शावशेनवसंज्ञानमाह ॥ द्रेक्काणहृवं
प्रवदन्तिनामत्रिपंचमस्याक्षरमोजराशौ

श्री वा.
रा.टी.
९८२

683

युग्मेतु विपर्य्याद्धि चतुष्कचक्रनामान्तराणि ग्रह
दृष्टयुक्त्वा ॥ द्रेक्काणोराशित्रिभागः तद्धुत्वा
वर्द्धमानेनोजराशौ विषमेत्वे विपर्येच समान्त
रनाम प्रथमोऽन्तरे द्वितीये पञ्चान्तरं तृती
येसमान्तरमिति युग्मे समराशौ लग्नगते
प्रथमेद्रेक्काणे अन्तरं जानीयात् द्वितीयच
तुष्कचतुरन्तरे तृतीयेचक्रेषडन्तरनामानि
चनामान्तराणि नामवर्णाः ग्रहदृष्टिदृष्ट्या
यतः केन्द्रस्थे राशिधिरन्तराण्यानीयन्ते दृ
ष्टियोगेन केन्द्रचतुष्टयस्यप्रवृत्तत्वात् कि
लयोगद्वयेनान्तिममिदेशान्तेन केवलस्थिति
योगः द्वितीये दृष्टियोगः स्थितियोगेपरिहृत्य
दृष्टियोगोनानीयते दृष्टियोगेन कलाव
लविचारः त्रिदशात्रिकोणचतुरस्रसप्तमान्य
वलोकयन्ति चरणाभिवृद्धितः रविजामरे
ज्यरुधिराः परेचयेक्रमशोभवेति किलवी
क्षणाधिकाइति एवंग्रहदर्शनहेज्ञानामा
न्तराण्यानीयन्ते इति ग्रन्थनवांशकवशेन
नामान्तरसंज्ञानमाह वर्गोत्तमेचरकेव
राशौ स्थिरतभागेचतुरन्तरान्ते उभेषुवेषु
विषमान्तराणि सुद्विस्वभावेषुतराशिवस्तु
वर्गोत्तमास्त्र रग्रहादिषुपूर्वमध्यपर्यन्ता
शुभफलाइति वर्गोत्तमाख्यानवांशकाउ
क्ताः उभेषाद्याकरणाद्यतद्दृसमराशौ

एवज्ञायते समराशौ कर्कटे मकरे वा यदा
वर्गोत्तमचरांशो भवति तदाद्यन्तरनामा
स्थिरतेभागेस्थिरराशौ वृषसिंहवृश्चिक
कुम्भानामन्यतमे यदास्थिरांशे वर्गोत्तमो भ
वति तदा विषमान्तराणि वाणिसम्भवेयुः अ
थतस्मिन्नेव वर्गोत्तमास्थिरांशो भवति तदावि
षमानि पञ्चान्तराणि स्युर्द्विस्वभावे राशौ वस्तु
द्विस्वभावेषु द्विमूर्त्तिषु लग्नेषु राशिवन्नाशिन
ल्पसात् एतदुक्तं भवति द्विस्वभावेषु मिथुन
धनुषोरन्यतमेषु विषमांशके वर्गोत्तमो भ
वति तदान्तरे समान्तरं नाम ग्रन्थद्विस्व
भावेष्वेव समस्तेष्वेव वर्गोत्तमांशो भवति
कन्यामीनयोरन्यतमे तदा चतुरष्कषडन्तरे
वानामयत् उक्तं विपर्येच समान्तरमोजराशौ
युग्मेतुविपर्याद्धि चतुष्कषट्कमिति वर्गोत्त
मांशो यस्मिन्द्रेक्काणभागेस्थितस्तदुद्दिष्टा
मिति ॥ ग्रन्थैवं विशेषमाह ॥ द्विमूर्त्तिसंज्ञ
तवदेद्विनाम सौम्येति तेद्विप्रकृतौ चराशौ
यवर्गाणामुदये शाकानां तावान्त्रहासे
ग्रहकित्तराणां द्विमूर्त्तसंज्ञे द्विस्वभावरा
शौ द्विस्वभावेवदेत् ब्रूयात् द्विनामनीयस्मा
न्तथा द्विप्रकृतौ द्विस्वभावेराशौ सौम्येहते बु
धहष्टचशाहान्द्विनामवदेत् यत्परिणाम
स्यथावानेशाकानानवभागानोयावान्त्राणाः

श्रीवा
मु॰टी
९८५

684

समुद्रः उदयगतः प्रश्नसमये विकोतः नवा
नेवगाणः समुद्रः मृतराशिवर्गिको संयुतहके
नास्तिभवति वाग्राहृत्यर्थः ॥ प्रथमसंयोगात्
वमाहृ ॥ संयोगमध्यैव हृत्लेषु विज्ञान्स्य खेटेषु
संयोगपरेवदेति स्वोस्त्राशके हिक्कृतमत्संयोगा
हृवेत्तरोनाहृवनोशकेस्यात् ॥ बहुलेषु तेषु।
विषमराशिषुत्वादौ प्रथममेव संयोगे संयोगा
तरे विज्ञात्वानीयात् वर्गाद्यसंयोगः समतः
फलेन तु संयोगा इति केचित् बहुभेदः केचि
द्युक्तः केचित्संयोग इति द्विक्कताः यथा शाहव
ल्पयप्तमलः समग्रवः द्वाभ्यां प्रकाराभ्यां भवति।
वर्गान्तराणि सन्ति तनुदा प्रथमे प्रथमे स्तृतीये
तृतीयैः पंचमे पंचमैः प्रथमप्रथमैः यथा क
क्कदेत ऊहु तृतीय तृतीये यथा येह्नः पुत्रैः
राठैः जत्तः पंचम पंचमैः यथा लङ्ङः नणा
धम्मः पवतत्वेना प्रथमद्वितीयैः द्वितीयच
तुर्थे यथा पृच्छा इच्छु भित्थ तृतीयचतुर्थेय
था वाग्धः दद्धः पुद्धः पतेमृत्वः अन्येषांय
था पारतन्त्राः पंचमप्रथमैः पंचमद्वितीयैः
पंचमतृतीयैः पंचमचतुर्थैः एवं संयोगाएव
पंचमप्रथमेयथा ष्वेगे पंचमचतुर्थे यथा
संज्ञः केचिदन्यथा कथयंति संयोगा केपि
द्विक्कता उच्यते यथा धर्मः वर्नः ककुः प्रथ
मद्वितीयैः तृतीयचतुर्थैश्च संयोगास्तत्रा ले

गस्व उच्यते अन्ये ये संज्ञा ले संयोगा एवं भव
ति यथा धर्मः वत्सः पूर इत्येवमादयः आ
दिसंयोगे यथा श्रीधरः दैमः तीरः स्मरः
इत्येवं संयोगश्चादौ बहुलेषु विज्ञान् क्रूटेषु।
संयोगपरे वदति क्रूटेषु समराशिषु संयो
गपरसंयोगः परो यस्मिन् तत्संयोगपरे व
दंति कथयंति तत्रादायणादयः अन्तरना
स्ति यथा पद्मधर्म वत्सा इत्येवमादयः ना
स्ति यथा वसुदत्तः देवदत्तः वसुगुप्त इत्येव
मादयः स्वोस्त्रांशके हिक्कृतमिति स्वस्त्रांशाव
चोशास्वाम्सुशाः अजहवभमृगागनाऊली
गझघवणिजो बहिवाकबादिवगः दपाश्चि
त्वेमनयुक्तिर्थी द्वियाशास्त्रिनवकविशातिभि
स्तेत्तनोवा इत्यर्थः तस्मिन्स्वोस्त्राशके हिक्कृ
तमत्तरेना स्ति भवति द्वौ वा रेकृता हिक्कृतक
धमृगयोगात् राशियोगात् हेतोः अन्तरंद्दइ
ग्रहसत् स्वोस्त्राशकस्याहिक्कृतमत्तरं केराति
पतद्रुकं भवति प्रश्नलग्ने येह्यौ जन्तराशि तदो
जा त्वरे द्विक्कृतंभवति यथा दवदः दामोधरः
धराधरः अग्रयुग्मराशिः तथा युग्मा त्वरे हि
क्कृतं भवति यथा देवदेवः धराधरः द्वात
तकष्णकष्ण शाल्ल शास्म इत्येवमादयः गु
रुत्तरेन इनवांशकेस्यात् गुरुत्वरं यास्मिन्न
स्ति तत्स्वत्तरे तदेनेनलग्नः परमुच्यते त

श्री वा॰
रा टी॰
५८४

स्यमेनवोशाके तस्मिन क्षरे सति गुर्वक्षरं स्यात्
भवेत् मृद्वक्षरयोगादि निवृत्तेन अजरा शो
गतजलरमेव गुर्वक्षरं भवति यथा कपित्थ
अश्वत्थः युग्मान्तरमेव खल्वुः वायुः मृडः
चतुरन्तरः सुयोधनः इत्येवमादयः अथ
ग्रन्थदपि विशेषमाह मात्रादियुक्ताहुन्द्व
त्रिकोणद्रेक्काणपर्यायवदंकेरेषु नभोबले
वृषभमधोवृजेषु जयो विसर्गेऽल्पबलान्वितेषु
पृष्ठालयस्थमनवादि त्रिकोणनवमे पंचमे
वास्थाने ग्रहे रादित्यादिभिर्युग्योगो भवति त
त्रस्य ग्रहे भवति तदा मात्रादियुक्तान् ना
म्नो मात्राभिरादौ प्रथमयुग्योगः स्यादेवं य
था राशिद्रेक्काणपर्यायवदेकस्थेष्विति
द्रेक्काणानां पर्यायवत् मात्रादियोगो भव
ति एतदुक्तं भवति मेषादेर्लग्नस्यौजद्रेक्का
णे ओजाक्षरेषु मात्रादियोगो भवति ओजेषु
यथा ओजाक्षरेषु यथा श्रीधरः युग्मेषु यथा
ईश्वरः नभोबले वृषभमिति नभस्यदशम
स्थाने ये राशयः बलिनस्तेन भो बलाः तथा
चोक्तं मनुष्यरूपा बलिने विलग्नाम्बुनष्ट
ताम्बरमध्यसंस्थाः जलोद्भवाः कंटकानि
जेलस्याः कीटोऽलराष्टमनले हिमूर्तेः ॥
अथ कंटककेन्द्रचतुष्टयसंज्ञाः समनल
ग्रचतुर्थखभानां तेषु यथा विहितेषु ब

लाप्त्याः कीटनरौ उभौ च गणपापावस्तेति तेषु न
भोबलेषु ऊर्ध्वमात्रान्तरमृणाति कथयति
यथा श्रीवत्सः वासुदेवः वैश्रवणः नरोत्त
मः अधोम्बुनेष्विति अंबुनेषु चतुर्थस्थाने
ष्वबलवत्सु अधोमात्रान्तरं भवति सहित
णः सूरवमेति विज्ञेयो ज्ञातव्यः ॥ अन्य
दप्याह ॥ शीर्षोदयो शीर्षमुखेति मात्राम
धस्त्वष्टोदयशाहितेषु तिर्यक्स्तु विधा उभ
योरुपेता दीर्घेषु दीर्घो भिन्नरेखतो स्यात् ॥
शीर्षोदयः सूर्योदयः तयोक्तं च शीर्षोदया
मनुषसर्वरूपः ससिंहकीटाः यवनेनिरु
क्ताः मत्स्यद्वये रूपयुतः पृष्ठे पृष्ठेन यो
गात्समदोदयेति तथा च गोजाश्विकर्कि
मिथुनाः समृगा निशाख्याः पृष्ठोदया विमि
थुनाः कथितास्त एव शीर्षोदया दिनबला
स्तु भवति पाषालग्नसमेतुभयतः पृथुरो
म युग्ममिति ॥ एवं शीर्षोदयेषु लग्नेषु
ऊर्ध्वमात्रामृणातिकथयेति यथा ओं ओं ह
ष्टोदयसंज्ञितेषु अधोमात्रामृणातिकथ
येति यथा उ ऊ तिर्यक्केति उभयोदयोभी
नः तस्मिंल्लामात्रा तिर्यक् विधात् जानी
यात् यथा देवदेवः पेंद्रस्यादि दीर्घेषु
दीर्घमिति दीर्घप्रायतेषु राशिषु तो मात्रा
दीर्घो विधात् यथा आ ई ऊ ए ओ औ अः इ

उच्चेषु ग्रन्येषु मध्यस्वेषु ग्रतोन्यापविशिष्टं
ह्रस्वानि यथा आइईउऊपग सदीर्घाः सिं
हकन्या तुलवृश्चिकाः मध्या मिथुनकर्कध
न्विमकरा ह्रस्वाः मेषवृषकुम्भमीनाः तथा
चोक्तं ग्रन्थेन वा पंचदयः प्रमाणं दोदोमह्र
नौ नियतं प्रदिष्टं क्रमोत्क्रमाभ्यामपि पंच
मस्याच वार्धयो विंशदय प्रमाणं एवं प्रमा
णानि दीर्घाणि वृत्ता ह्रस्वानि मध्यानि तथाय
नानि चक्रांगभेदैः सहशीह्रनानि मार्गप्रमा
णानि न कल्पयेन्तत् तथा च पूर्वार्धविव
यादयः कृतगुणमाने इति ग्रंथेव विषयाव
माह ॥ प्राग्लग्नेयाम्लनभस्थितेषु भेषेषु
कोभ्योत्वमग्रहः स्यात् क्रूरेषु तेहंति च
नेद्रयस्या दृष्ट्यापिमात्रामत्रिकोणगेषु ॥
प्रागग्रतो विलग्नेतो यमेस्य स्वत्रथेगः सुभ
मनमस्थाः नभमक्षेदप्तामः एतेषु स्थानेषु
योस्थितेन वा प्रायः भप्राहेन गप्तायस्तेषु तेषु
तथा तेषु अवयेन वोशकान वभागः तेषु
तमेग्रहेवणमस्वयेनामस्यात् क्रूरोत
वसिति यायागृहा वत्र द्रयस्या केंद्रस्थानं
वर्णीह्न्यादपहृति सप्तवक्रूरांह्निकोणग
हृद्दर्शनेनापिमात्रा हेति नवपंचमत्रि
कोणइति अपिशाहः समस्त्वेय वा पाहो वि
कल्पइति अन्यद्विशेषमाह शुभग्रहास्तु

र्जितवीर्यभागैस्थानोपान्तुल्यान्तवदः सचोक्तः
पप्पस्थितः केंद्रत्रिकोणयोर्वा स्वोच्चेपिवर्गह
यमाप्तभागे ॥ शुभग्रहाः सौम्या तथाहुः स
मस्त्वये सचोर्जितमतीववीर्यं भजति तद्वील
क्रर्जितवीर्यभागीसव्स्थानांशतुल्यान्तरदः
यस्मिन्स्थाने यावत्संख्यांशे नवांशभागे स्थितः।
तुल्यान्यतरांगि ददाति एतत्तुल्यतरदः उक्तः
कथितः पप्पास्थित इति अथवा सप्वेशुभ
ग्रहऊर्जितवीर्यभागे केंद्रेषु त्रिकोणयोः न
वपंचमयोर्वा स्थिताः पप्पत्रवलोकयन् स्वो
च्चे आत्मीयोच्चराशौ वा स्थितः पप्पद्वर्णीद्वय
मतद्वयमपि ददाति अपिशब्दो विकल्पार्थः
अन्यद्विशेषमाह ॥ देवेश्वरदीर्णबलेशाके
चमात्रादरेनाशमप्येति तत्ते अस्मभवेत्सोऽद्र
वमेतितस्मिन्नपीपम्स्वपायुजेशाहृष्टे ॥
देवेश्वरलग्नस्वामिनि हीनबले पहीनावी
र्ये हीनांशके हीनावभागेच तत्क्षमाजात
रेनाशमयैति तथेप्राप्नोति अस्मिभवेपीति
तस्मिन्नेव हीनेश्वरे हीनबलांशकेवास्मभवे
च तत्समाजातदेनाशमाद्रवमेति तत्रूनिलभ
ते किंवर्गये वर्गप्रथमे कीदृशे उभयोपायुजि
उच्चस्थितेदेशादृष्टेस्वामिनावलोकितेच अथ
निश्चयेकरणमाह ॥ केंद्रेयथास्थानवलप्र
कंपते देवेचतेउपतेषुवृत्ता कार्यांतराणामन

श्री वा
राही
१५८१

687

नु पूर्वयोगो मात्रादि संयोगाविकल्पनाव केंद्रेत
ग्रहचतुर्थसप्तमदशमानामन्यतमे तेत्रस्याशो
तत्ते त्रयते स्थ तत्स्वामिनो ग्रहा स्थानबलप्रक
र्षिस्थानस्थ बलेन स्थानबलेन तयोः प्रकर्षः यत्र
त्कृष्टता स्थानबलेन प्रथमालत्वेन हृष्टिबले।
नाहितीयादयः एवं तु त्रतनोत्तराणां वर्णाना
मनुपूर्वयोगः अनुपूर्वेण योगेन क्रमेण योग
स्संयोगः कर्तव्यः तथा मात्रादिसंयोग विकल्प
न मात्रादि संयोगानं संयोगस्तु एतत्रु कं भवति
ग्रहो मात्रा स्थित्वा त्रासु संयोगा विकल्पनया
कार्यः ग्रहो वाकेन वा पीनामल्लराणपाहृ ॥
तत्रादि राशपादि चतुर्विलग्ने माधेशकादि क्रम
पर्ययेण ग्रहस्तेषां स्वगणाक्षराणामस्त।
स्थने प्राप्ति रियेविधेया ॥ तत्र तस्मिन्मास
नयने मादिरापादि मादिराशिर्मेषः तदा
दित्वस्य प्रथमस्य तु विलग्ने मेषकर्कटमकरा
त्वे तस्माद्गशकादिक्रमेण पर्यायेन प्रथमत
वांशकत्वमियात्साग्रहोग्राकेभ्यः ग्रहस्तव भाग
भः स्वगणाक्षराणां स्वनवांशकायिता तराणां
कवर्गपूर्वात् ऊजमुक्ता चादि जीवार्कजानाम
मनेन विहितानां मन्वर्थेन प्राप्ति निष्पत्ति रियं
विधेया कर्तव्याः ॥ यासः द्वितीयपत्रे वक्तुं
मेषेककारे द्वितुके पकारः तुले च काराम करे
पकारः मेषकुकारो द्वितुके पकारस्तले कका

भौमे	आहत	शुभेके	बुधदृष्ट	आर्कॆम	चक	आ	सिं
१२३	१२३	१२३	१२३	१२३	१२३४	१२	३४५६
कखग	चछज	टठड	तथद	पफब	यरलव	शषसहक्ष	
५४	५४	५५	५५	५५	[illegible]	[illegible]	
लघु वेदे	ङञ	ढण	धन	भम	ह्रषम	[illegible]	

रोमकरेफकारः मेषलग्ने केंद्रस्था मेषकर्कि
तुलमकरा भवंति एते एव स्वनवांशेन उदयं कु
र्वंति तत्र मेषस्य प्रथमांशो मेष एव तस्य स्वामी
भौमः मेषस्य प्रथमनवांशकत्वात् भौमवर्णा
त् कवर्गप्रथमाक्षरं ककारमापतति द्वितुके
चतुर्थे कर्कट स्थितस्य स्वामी चंद्रः तस्यापि प्र
थमनवांशकोदयत्वाच्चंद्रादि वर्ग प्रथमत
रेयकारमापतति सप्तमस्थानेतुलो भवति
तस्य स्वामी शुक्रः तस्य प्रथमांशकत्वात् शौ
क्रवर्गात् प्रथममक्षरं चकारमापतति अत
एवोक्तं मेषे ककार इति एवं द्वितीयादिषु ग्र
हामि विहित वर्णाक्रमगणनावशात्तल्प
वर्णग्रापे स्त्रेडत्र द्विशोधनाय अस्माभिः किंचि
द्विवियते तत्र मेषद्वितीयनवांशकपतिहत।
षः तस्याधिपः शुक्रः तद्वर्गाद्वितीयाक्षरं छका
रमापतति कर्कटस्य द्वितीयः सिंहः सूर्योधि
पतिः तद्वर्गात्प्रथममक्षरमापतति तुलो
द्वितीयांशो वृश्चिकस्तस्य स्वामी भौमः वर्गाद्वि

नीयवर्गः खकारइति मकरस्य द्वितीयोंशाधि
पतिः उभस्तस्मोशाधिपतिः तदीयवर्गात्
फकारमापतति कर्कटेअकारः तुलेखका
रमकरेफकारएकरत्नुअखरह् ॥ अनन्
प्याह् मेषेटकारोहिबुकेठकारस्तुलेउका
रोमकरेवकारः मेषनेरफाहिबुकेजकार
स्तुलेयकारोमकरेगकारः ॥ अथतृतीय
नवांशाः मेषेतृतीयनवांशकस्यबुधोधिप
तिः तदेतद्वर्गात्प्रथममक्षरं टकारमापत
ति कर्कटेतृतीयनवांशकेबुधः तस्यवर्गः
द्वितीयवर्गेठकारमापतति तुलेतृतीयन
वांशोजीवस्तस्माद्द्वितीयवर्गाक्षरंयकारमा
पतति मकरतृतीयनवांशोजीवस्तस्यय
कारः मेषेरकारोहिबुकेटकारस्तुलेनका
रोमकरेयकारः अथचतुर्थांशाः मेषेनेर
फाहिबुकेजकारस्तुलेभकारोमकरेयकारः
मेषस्यचतुर्थनवांशपतिश्चन्द्रः तद्दशाद्वि
तीयमक्षरंरेफमापतति चतुर्थनवांशका
धिपतिः शुक्रः तदीयवर्गात्तृतीयवर्गम
क्षरेजकारः ११ मकरस्यचतुर्थनवांशक
पतिर्भौमः तदीयतृतीयमक्षरं गकारमाप
तति तुलस्यचतुर्थनवांशःसोरस्तस्यचतुर्थ
वर्गाद्दकारमापतति एतदुक्तं मेषनेरफा
हिबुकेजकारस्तुलेभकारोमकरेगकारः अ

मेषाद् अकारमाद्युगतेचकारमस्तेभका
रमकरेचकारं लग्नकुकारेहिबुकेदकारम
लेधकारेमकरेढकारं ॥ आद्युमेषनवांश
कस्याधिपतिः सूर्यस्तदेवद्वितीयमक्षरमा
पतति कर्कटेपंचमनवांशोधिपतिर्भौमः
तदेववर्गात् चतुर्थाक्षरंढकारः तुल्यापंच
मनवांशपतिःसौरः तदेववर्गात्तृतीयमक्ष
रंभकारः मकरपंचमनवांशपतिः शुक्रः त
देववर्गेचतुर्थाक्षरंढकारमापतति अनए
वोक्तं अकारमाद्युगतेचकारमस्तेभका
रेमकरेगकारं मेषेषष्ठनवांशकस्यबुधः त
देववर्गः द्वितीयढकारःकर्कटेषष्ठनवां
शपतिःजीवः तस्यवर्गात्तृतीयाक्षरंजीवः
तुलेषष्ठांशपतिर्जीवः वर्गाचतुर्थधकारः
मकरेषष्ठांशपतिर्बुधः चतुर्थाक्षरंचकारः
अतएवोक्तं लग्नेनकारोहिबुकेमकारस्तु
लेटकारोमकरेलकारः लग्नककारोहिबु
केपकारस्तुलेचकारोमकरेहकारः मेष
स्यसप्तमनवांशपतिः शुक्रः वर्गात्प्रथमाक्षरं
मकारः तुलस्यसप्तमांशोभौमः तदेवपंच
माक्षरंमकारः तुलस्यसप्तमांशोभौमः तदे
वपंचमाक्षरंटकारःकर्कटस्यसप्तमांशप
तिःसौरः पंचमवर्गेमकारः मकरस्यसप्त
मांशपतिश्चन्द्रः तस्यतृतीयमक्षरंलकारः

एतद्दृक्केभवति लग्नेनकारोहिबुकेमकारस्तु
लेटकारोमकरेलकारः मेषस्याद्यमांशेभौमः
तस्यप्रथमाक्षरेककारमापद्यते कर्कटस्याद्यां
शस्यसौरः प्रथमाक्षरेपकारः तुलस्याद्यमां
शेनवांशपतिः शुक्रः तद्वर्गतृतीयाक्षरंप्र
थमाक्षरेवकारः मकरस्याद्यमांशस्यरविःतस्य
तृतीयाक्षरेङकारः ग्रन्थनवांशफलं लग्ने
नकारोहिबुकेतकारस्तुलेणकारोमकरेन
कारः मेषनवांशपतिः जीवः तदेवपंचव
र्गाक्षरेनकारः कर्कटनवांशपतिर्जीवः त
स्यप्रथमाक्षरेतकारः तुलनवांशपतिःबु
धः तस्यपंचमाक्षरेणकारः मकरनवांशप
तिःबुधः तद्वर्गःप्रथमाक्षरेटकारः एत
द्दृक्केभवति लग्नेनकारोहिबुकेतकारस्तु
लेणकारोमकरेटकारः इत्येतद्दृक्केऽस्मिन्ने
नप्रकारेणएतयदृक्केनतत्त्वमस्तत्कस्यचतु
ष्टयस्यभिप्रायस्यसिद्धनतकस्यहृषि
हृष्टिकजेभाद्युत्पेदानीवक्ष्येकथयितो
मधुनालेदेवाह देवफकारोहिबुकेरवका
रःविटेवकारोद्रवटेभकारः ग्राद्यांशके
भौमस्तिस्याहिदशाहतृज्जेणस्थितेस्त्र।
केषुस्थिरेषुवाहृषस्तिहृष्टिकेभाः तेव
यथाक्रमंमकरमेषकर्कटतुलेष्वद्वययानि
हवस्यप्रथमनवांशकोमकरः तस्यस्वामी

सौरः तदेववर्गद्वितीयमक्षरेफकारमापद्य
ते सिंहस्यप्रथमनवांशःमेषः तस्यस्वामीभौ
मः तस्यवर्गःद्वितीयमक्षरेखकारः वृश्चि
कस्यप्रथमनवांशःकर्कीतस्यस्वामीचंद्रः त
द्देवचतुर्थाक्षरेवकारः कुंभस्यप्रथमांशस्तु
लातस्यस्वामीशुक्रः तदेवद्वितीयाक्षरेकका
रः एतद्दृक्केभवति वृषेदकारोहिबुकेख।
कारः कीटेवकारेनकुंभेद्ध्वकारः एवंस्थिरम
तकेषुस्थिरराशिषुमतिमान्द्विजः ग्राद्यंश
केषुप्रथमनवांशकेषु मुनक्रमेणपरिपाटी
विदध्यात्कारयेत् ग्रन्थमाह लग्नेवकारो
हिबुकेजकारईकारमस्तेस्वरेणजकारः टफ
वेचकारोहिबुकेठकारःकेटेडकारःनृघटे
ढकारः ॥ उभयद्वितीयांशेसौरः तस्यवर्गस्तृ
तीयमक्षरेठकारः सिंहद्वितीयांशःशुक्रः त
स्यतृतीयवर्गःजकारः वृश्चिकद्वितीयांशस्त
स्यतस्यवर्गाचतुर्थमक्षरमीकारमापद्यते।
कुंभस्यद्वितीयांशपतिर्भौमः तस्यवर्गस्तृ
तीयचकारः एतद्दृक्केभवति लग्नेबकारोहि
बुकेजकारईकारमस्तेस्वरेणगकारः वृष।
स्यद्वितीयनवांशेजीवस्तस्यवर्गःद्वितीया
क्षरेधकारमापद्यते सिंहतृतीयनवांशबु
धः तद्वर्गतृतीयमक्षरेघकारः सिंहस्यवृश्चि
कस्यतृतीयनवांशेबुधः तस्यवर्गोऽडकारः

श्री वा॰
रा॰टी॰
५४०
690

ऊंभस्य तृतीयनवांशो जीवः तदेव तृतीयम
तरं मापति श्रुतप्रवोक्ते वृषे छकारो हिवुके
ठकारः कीटे डकारो नृयटे ढकारः ॥ अथे
षाह ॥ वृषे छकारो हिवुके यकारः कीटे ल
कारः नृयटे भकारः लग्ने नकारः हिवुके ण
कारः कीटे टकारो यथटे मकारः वृषचतु
र्थनवांशपतिर्भौमः तदेववर्गे चतुर्थम
तरे ठकारः सिंहस्य चतुर्थनवांशो बुद्धः त
देववर्गे पंचममतरे शकारः वृश्चिकस्य च
तुर्थनवांशपतिः शुक्रः तदेववर्गे चतुर्थम
तरे ठकारमापतति ऊंभस्य चतुर्थनवांश
पतिः सौरः तदेववर्गे चतुर्थमतरे भकार
मापतति श्रुतप्रवोक्ते वृषे छकारो हिवुके
शकारः कीटे फकारो नृयटे भकारः वृष
स्य पंचमनवांशपतिः शुक्रः तदेव पंचमत
रे ईकारः सिंहस्य पंचमांशकाधिपतिः भौ
मः तदेववर्गे पंचममतरं मापतति ऊंभ
स्य पंचमांशः सौरः तस्य पंचममतरे मका
रः श्रुतेषाह लग्ने ढकारो यजले णकारः
वालेयकारो नवरगे नकारः वृषे छकारो
हिवुके वकारः कीटे पकारो यथटे ककका
रः ॥ वृषस्य षष्ठनवांशपतिर्बुधः तदे
ववर्गे चतुर्थमतरे ढकारः सिंहस्य ष
ष्ठांशो बुधः तस्य पंचममतरे णकारः।

वृश्चिकस्य षष्ठांशो जीवः तस्य तर्थवर्गे धकार
ऊंभस्य षष्ठांशो जीवः प्रथममतरे नकारः श्रुत
प्रवोक्ते लग्ने ढकारो यजले णकारो वालेय
कारो नवरगे नकारः वृषस्य सप्तमांशपतिर्बु
धः तस्य षष्ठमतरे षकारमापतति सिंह
स्य सप्तमांशः शुक्रः तस्य प्रथममतरे वकार
वृश्चिकस्य सप्तमांशः सप्रथममतरे पका
रः ऊंभस्य सप्तमांशो भौमः तस्य प्रथममतरे
ककारः श्रुतप्रवोक्ते वृषे छकारो हिवुके च
कारः कीटे पकारो यथटे ककारः ॥ अथेषा
ह ञकारमाह वृषभे जले खमले ढकारो यथ
टे छकारः श्रुते हषटनमुखति सिंहोय
मतो गदेश्च वदति ऊंभे ॥ वृषस्याष्टनवांश
पतिः सूर्यः तस्य वर्गे षष्ठान्तरे णञकारः सिं
हस्याष्टमनवांशो भौमः तदेव द्वितीयमत
रे खकारः वृश्चिकस्याष्टमांशपतिः सौरः व
र्गो द्वितीयमतरे ढकारः ऊंभस्याष्टमांश
पतिः शुक्रः द्वितीयवर्गान्तरे छकारः श्रुतप्र
वोक्ते ञकारमाह वृषभे जले खमले ढका
रो यथटे छकारः वृषस्य नवांशः बुधः तस्य
प्रथममतरे जाकार सिंहस्य नवमांशो जी
वः तस्य प्रथममतरे उकारः वृश्चिकस्य
नवमांशपतिर्जीवः तस्य द्वितीयान्तरे य
कारः ऊंभस्य नवमांशपतिर्बुधः तस्य द्विती।

ग्री.वा.
ए.टी.
८४२

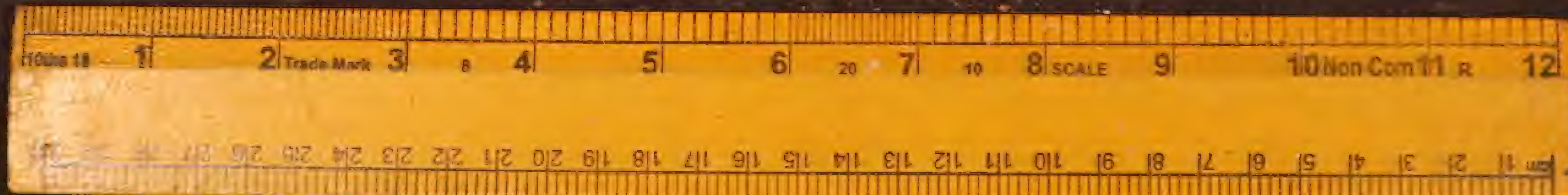
ग्रमदृशं ठकारमापतति श्रेते हृषेटे नम्रपोति
सिंहेषमम्नगेटेप्रवर्तते तेषे ॥ ग्रथद्विसभा
वेणाह ॥ द्विमूर्तिसंज्ञे मिथुने त्रकारमस्तव
कारः प्रथमांशकः स्यात् धनुर्धरेलोपगतं
गकारो मीनो द्वयवो भवरोमकारः ॥ द्विमूर्ति
संज्ञः कन्यधन्विमीनातुलमकरमीनेषु क
केटग्रय उदयेयाति मिथुनस्य प्रथमनवांश
कस्तुला तस्य स्वामी शुक्रः तदेव तृतीयवर्गः।
जकारकस्तस्य प्रथमनवांशो मकरः तस्य स्वा
मी सौरः तदेव तद्वर्गान्तृतीयमत्रं ठकारः ध
नुषः प्रथमनवांशः मेषः तस्य स्वामी भौमः त
देव तृतीयमत्रं गकारमापतति मीनस्य प्र
थमांशकः कर्कः तस्य स्वामी चन्द्रः तस्य नम्म
मत्रं मकारमापतति अथ एवोक्त द्विमूर्ति
संज्ञे मिथुने जकारमस्ते भकारः प्रथमांशके
स्यात् धनुर्धरे लोपगते गकारो मीनं हृये वा
भरगेमकारः ॥ अन्यत्र प्याह ॥ लग्नेतु का
रोहिबुके भकारः अस्ते जकारोम्बर मध्यगेह
लग्नेस्त्र कारो हिबुके थकारमस्ते डकारो विड
रम्बरे छम् ॥ मिथुनस्य द्वितीयनवांशो भौ
मः तस्य चतुर्थमत्रं ठकारः धन्वि द्वितीय
नवांशः स्वामी शुक्रः तस्य चतुर्थमत्रं फका
रः कन्या नवांशस्वामी सौरः तस्य चतुर्थमत
रेमकारः मीनस्य नवांशे सूर्यः तस्य सप्तम।

मत्ररमेकारः अत एवोक्ते लग्ने यकारो हिबु
के भकारस्त्वास्ते फकारोम्बरमध्यगेहे मिथु
नस्य तृतीयनवांशो जीवः चतुर्थरेधकारः
धन्वि तृतीयनवांशः पुलिःबुधः तस्य वर्गोत्
तीयमत्रे डकारः मीनस्य तृतीयनवांशो
बुधः चतुर्थवर्गे ढकारः अत एवोक्ते लग्ने
ढकारो हिबुके धकारमस्ते डकारो विडरम्बरे
छम ॥ अन्येप्याह ॥ लग्ने मकारो हिबुके ट।
कारमस्ते भकारोम्बरगे नकारः लग्ने पका
रो जललग्ने वकारे एकारमस्ते म्बरगे कका
रः ॥ मिथुनस्य चतुर्थांशो सौरः तस्य पंचम
मत्रे मकारः कन्या चतुर्थांशस्वामी भौमः
तस्य पंचममत्रे जकारः धन्वि चतुर्थां।
शो चन्द्रः तदेव मषममत्रे फकारः मीन
चतुर्थनवांशः शुक्रः तस्य पंचममत्रे नका
रः ॥ अत एवोक्ते लग्ने मकारो हिबुके टका
रः चास्ते हकारो ठ रगे नकारः मिथुनस्य पं
चमनवांशो सौरः तस्य प्रथममत्रे पकार
कन्या पंचमनवांश शुक्रः प्रथमवर्गे चका
रः धन्वि पञ्चमनवांशे सूर्यः तस्य कोटद्व
मवर्गे मेकारमापतति अत एवोक्ते लग्ने प
कारो जललग्ने चकारे एकारमस्ते म्बरगे कका
रः ॥ अन्येप्याह ॥ प्रागग्रगेन जलवेणामा
द्धरलेगतेठनभसि नेनतत् प्राग्रग्रेगते न।

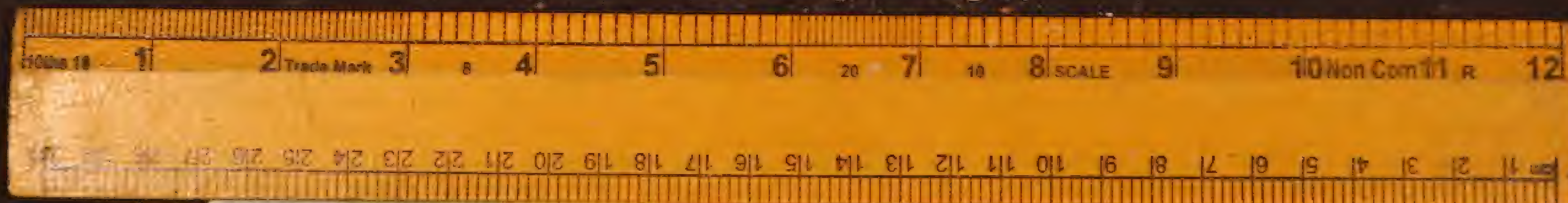
लग्नेयमाह्वरलेगनेहेनुभमितिस्थितेफम् मि
थुनवर्गोंशोजीवः तस्य पंचमस्तरेनकारः
कन्यावर्गत्रिंशांशो बुधः तस्य प्रथमात्तरेनका
रः धन्विवर्गत्रिंशांशो बुधः प्रथमस्तरे उकारः
मीनस्य वर्गत्रिंशो जीवः तस्य प्रथमस्तरेनका
रः अतएवोक्तं अग्रगेनजलगेनमाह्वरले
गतेटेनभमितिस्थितेन मिथुनस्य नवांशो भौ
मः तस्य द्वितीयमत्तरे खकारः कन्यास्य न
वांशो बुधः तेदेववर्गोत्तमः प्रथमदले यकारः
धन्विसप्तमांशः शुक्रः द्वितीयमत्तरे ककारः
` ` ` ` ` ` ` ` ` ` ` ` ` - द्वितीयमत्त
रे फकारः अतएवोक्तं अग्रगेविजलगेम
माह्वरलेगतेठेनभमितिस्थितेन तु ॥ अन्यच्च
प्याह ॥ लग्नज ठोकारमयाद्युसंयोगमस्त
मस्तेविड्रेवरेभमं ठलग्नगात्पा द्वितुका
त्रिंशाक्त्यमस्त्लग्नगेदेनभमितिस्थितेन च ॥
मिथुनस्याष्टनवांशः शुक्रः तृतीयमत्तरे ज
कारः कन्याष्टमनवांशपतिः सूर्यः नव
मात्तरेमोकारः धन्विष्टमनवांशो भौमः
तृतीयमत्तरे गकारः मीनष्टमनवांशो
भौरः तृतीयमत्तरे ठकारः अतएवोक्तं म
लग्नज ठोकारमयाद्युसंयोगमस्तस्ते वि
ड्रवरेभ मिथुनस्य नवांशः शुक्रः तदेव द्वि
तीयमत्तरे एकारः कन्यानवांशो बुधः तेद

वत्तृतीयमत्तरे ठकारः धन्विनवमो नवांशः त
स्य स्वामी जीवः तस्य द्वितीयात्तरे यकारः मीनेन
वांशो जीवः तस्य तृतीयमत्तरे दकारः ठलग्नगे
न्यो द्वितुकात्रिंशतेद्यमस्तेगगेदेनुभमितिस्थितेन च
अत्र प्रविभागमाह ॥ एवं विकल्पोत्तरसंग्रहो
येनाप्तो निरूपद्दिष्टविधानमुक्तं सर्वेषु लग्ने
षु चक्रेविदेवमिच्छन्ति पूर्वोक्तविधानवत एव
मनेनोत्तरोक्तेन प्रकारेण विकल्पो विकल्पनाय
स्यात्तरसंग्रहसवर्णसंज्ञानस्यसाध्यनाम्ना माभि
धानानि निविशेषणउद्दिष्ट उक्तः यः विधाने
विधियेन तमुक्तकाष्ठेन सर्वेषामिवलेषु लग्नेषु
मेषादिषु राशिषु केचिदाचार्याः एवमनेन प्र
कारेणेच्छन्ति पूर्वोक्तविधिनेव वर्तते पूर्वोक्तेन तु।
प्रागुपदिष्टेन विधानेन नतेनवर्तनेन इति पूर्वो
क्तविधानवत मेषककारमिति इत्यादिने ति॥
न चैव नामान्यते प्रकारान्तरमाह. केऽङ्गणवा।
केन्द्रगताशकैः सैः पृथक्कृत्य क्रमगुणिना निक
त्वा त्रिभिर्विभक्ते विद्धरत्नं तन्त्रे चरस्थायप
रिकमेस्ते ॥ मेषादयः पृष्ठलग्नाद्वादशतेषा
त्रयोभेदाचरस्थिरद्विस्वभावाख्याः तत्र चरा मेष
कर्कटतुलामकराः स्थिरा वृषसिंहवृश्चिककुंभा
द्विस्वभावाः मिथुनकन्याधन्विमीनाः मेषादिषु च
तर्षु मयायरतआरभ्यष्टाभवति ततआरभ्य
चराण्येव चत्वारि केन्द्राणि भवति नान्यानीति

अत्रांशिवेष्वहृतादिषु चतुर्थेषु विषमपदाग्राः समपु
ष्ट्या भवति तत एवात्र भाष्ये स्वभावानि चत्वारि के
न्द्राणि भवन्ति नामानि केन्द्राणि चतुर्थदशमानि
वा प्राहुर्न्ते नरोक्तविकल्पप्रदर्शनार्थः मेषकर्क
रइत्येवचेद्रप्रागुक्तप्रदर्शमेतत् केन्द्राणि केन्द्रग
ताशाकैलैः केन्द्रेषु चतुर्थेयेगताः समवस्थिताः
अंशकान्नवभागास्ते तान्मीयेः पृथक् पृथक् प्रो
के सगुणितानि समहृतानि कलायत्र्यस्त्रे भवन्ति
केन्द्रस्थितराशिमपादिकेनवांशेनवांमिप्राक्ते भ
वृति तावत्सत्त्यासेका शुष्याप उदिननवांशके
:स्वेगुणायेन ततः केन्द्रचतुष्टये विकृदिभक्ते का
र्ये त्र्यायणकूहगेः त्रिकृतेनवेन्यर्थः तयाति भु
क्ते विभाजिते द्भमहृत्वर्णविडः जाते नेयलतु
नरत्तवे त त्र्यत्ते त्र्यमरायपाधिपतेः अंशपरिक
मेणनवांशपरिपाटास्वयमात्मीये प्रयमभि
प्रायः अत्रैवाशपात्मकः यदिनवभिर्वशकैर्न
वात्तरागिलभ्यते तदेभिर्नवांशकैः कर्तव्याणी
ति चरेषु चतुर्ष्वपि केन्द्रेषु सर्वेषां भौमादीनां नवां
शा भवन्ति तेषु नावेन एवं सगुण्याध उत्तराणि भ
वन्ति एवमेव केन्द्रेषु सर्वेषां भौमादीनां यस्मिन्यास्मि
न्केन्द्रे यावन्तो यावन्तो नवांशका भवन्ति तस्मिन्त।
स्मिन्सर्वेषां स्ववर्गोत्तराणि परिपाटा प्रथमन
वांशके स्ववर्गे प्रथममन्ते द्वितीये द्वितीये तृती
ये तृतीये एतावेत स्वकेन्द्रचतुष्टयेऽसममेद्विती

य सप्तमे तृतीये नवमे चतुर्थे दशमे येच सप्त
एकादशे पुनर्निहत्य स्ववर्गात्प्रथमे द्वादशे द्वि
तीये अर्के चंद्रयोश्च चतुर्थे चतुर्थे पंचमे पंचम
षष्ठेषष्ठे एतावेत ः स्थिरकेन्द्रचतुष्टये समाप्ते।
द्विमूर्ति केन्द्रचतुष्टये समाप्ते द्विमूर्ति केन्द्रचतु
ष्टये तृतीये दशा तृतीये चतुर्दशे चतुर्थे पंचदशे पं
चमे षोडशे पुनर्निहत्य स्ववर्गात्प्रथमे सप्तद

श्री वा.
ग. टी.
६५४

षोद्वितीये ग्रहादशेत्वतीये गुर्के चेद्रयोस्तसप्तमे
सप्तमे ग्रष्टमेग्रष्टमे नवमेनवमे चेद्रमपुनर्नि
हृत्तनवमे स्ववर्गवर्णेभ्यः प्रथममक्षरमिति
ग्रथ्यश्यामि प्रदर्शितार्थमाह ॥ संचितितेशार्थे
तनिर्गतेषु नष्टत्तस्त्रीरतिभोजनेषु स्वमस्तवि
तापुरुषादिवर्गेष्वेतेन नामाभ्युपलक्षयेत ॥ सं
चिंतिते मनसापरार्थानापरिकल्पनम् शार्थिते
वावार्थमिदं मे मेघादिनामिति निर्गते निर्गमने
नष्टे दृष्टिविषयात् ग्रपद्गते यद्वस्तत्तते हिंसित
स्त्रीरतिक्तानादिक्रियासद्दमवर्णे कीदृक् भोज
ने ग्राहारविशेषेमांसादिकीदृशागतेषु पदार्थेषु
तथास्वप्ने स्वप्नेनस्यायोनानावस्तुदर्शने अतेन
दवेनत्वानायचिंतामनसापरिकल्पनं पुरुषा
दिपुरुषानराः ग्रादियेषामादियुहणात्स्त्रीनपु
सकानांग्रहणम् पुरुषादीनां वर्गेषुसमूहेषु प
नेषु नामान्यभिधानानि उपलक्षयेत विद्यात् कथ
यति यथासंख्यं केद्रचतुष्टयसप्तस्तनवात् अत्र
यथासंख्यप्रदर्शने लग्नादारभ्यचिंतितनामान्यु
पलक्षयेत् चतुर्थादारभ्य तनिनामान्युपलक्ष
यतेतिभट्ट ॥ रविलिनादरकोणस्पृशीकाशेषा
हिनावहा भट्टोत्पलेनसमर्थः श्लोकैः टीकाषि
समिमतेरिति एवमस्तरगते स्वरकोशेष्वागतम
नामानयनमाह ॥ उत्तरंचरनवांशकोदयेन।
मचास्यचनरवतरंस्थिरे नामयुग्ममपिवहिस्तूर्ति

कुम्भतरेभवति वास्य पंचभिः ॥ यस्मिंस्तस्मि
न्नांशोलग्नगते चरनवांशकेयदेतत्कालेन।
स्य चरापणांशकोलग्नगतो भवति तदा तं।
स्यागतः प्रष्टुवाच्यास्तेरनामलग्ननवांशकेय
भेदः योबलवान् तद्वशान्नामपदं स्थिरल।
ग्नस्थिरनवांशकोदये चतुरक्षरं नाम द्विस्मृ तेषु
द्विस्वभावेषुलग्नगतेषु नवांशकेषु वास्यना
मयुग्मं नामद्वितीयेभवति तत्रैकं नामत्र्यक्ष
रंद्वितीयं पंचभिरक्षरैर्भवति एवं चरलग्न
नवांशके ज्ञेयं ॥ अथ नामवर्णानयनमाह ॥
कचाद्यवर्गाः कजमृकसोमजीवार्कजानां क्र
मशः प्रदिष्टाः वर्णाष्टकेयदि च पीतरपमीच
वेरकारान्क्रमशः स्वराः स्युः ॥ नामानि वाच्या
न्युक्रमादविसौम्यकेन्दुपत्नी चतुरानंतानां।
तस्मान्निदृष्याः क्रमशो विभिन्नदिश्यादि च।
र्गैर्घटयेत्स्वबुद्ध्या ॥ कचाद्यास्तवर्गा इति ॥
ककारादिवर्गैः कजादीनां भौमादीनां क्रमशः
परिपाट्या प्रदिष्टा उक्ताः तद्यथा कवर्गः कु
जस्य चवर्गः शुक्रस्य टवर्गः बुधस्य तवर्गो।
जीवस्य पवर्गो सौरस्य यदि वर्णाष्टकेचका।
रादिवर्णांतरं शीतरश्मेः चेद्रस्य वेरवादिस्य
स्याकारान्प्रभृति क्रमशो द्वादशस्वराः सुर्भे
वेषुः प्रयोजनं चनष्टुकेद्रेषु लग्नेषु ताल्का
लनवांशकाः संभूताः तेषु यथिपनेयागहा

श्री॰ वा॰
ता॰ टी॰

तेषां वर्गा उक्तास्तेवर्गैरेव शकुनानां यथाश्रु
तदत्त्वकोषणाभिहितसम्भवन्तामनुन्यायेन वर्गा
त्तमनामोत्पादनीयमिति अतएवमेककका
वपवर्गादिकस्यान्तरवर्गस्यनामतः पूर्व
स्थितः किन्तु तत्रयो ग्रहवर्गान्तर्गतराशीस्व
देक्काणस्वनवांशद्वादशांशस्थितो भवति तदाश
धोगणनावन् द्विविवन्गुणान्ते मन्त्रवर्णा
कार्यं द्विगुणान्तमक्कि द्विगुणत्वमिति वर्गा
त्तमादिवर्जितो यस्थितः पापोत्यवहेति एवं
स्वरव्यंजनानि वसंगृह्य ततो नामस्वरवनाल
ग्नकेन्द्रादारभ्यान्तरक्रमेण कृधा योभागयोज
नेकृत्वा नामस्वरचयेन् लग्नकेन्द्रस्यातन्त्वनात्या
धान्यान् प्रथमेनहर्गेनाग्नियोजयेत् ततश्च
तृर्थीयेव ततः सप्तमेन ततो दशमेनिति अ
थवार्केष्वाभ्यामिबलवशादिति अथैवम
न्तरानयनेव्यावृत्ते अर्केस्य राशौ सार्धे लिम
शते भक्ते स्ववर्गादेकेन सम्बद्धं भवति चेदस्य
पंचविंशति अधिक शतद्वयेन भक्ते एकेन
सम्बद्धं भवति द्विगुणितेशाव्वत् नामानी
ति आदित्येलग्नपतौ अग्नि शकपतौ वाग्निपर्या
यः तस्यनाम लग्नोशकस्यसमयो बलाधिको प
वे चंद्रे पंचभूतपर्यायः कुमारः कार्तिकेयः भौम
पर्यायः बुधोविष्णुपर्यायः बृहस्पतिः शुक्र
पर्यायः शुक्रइंद्रः शुक्रइंद्रपत्नीपर्यायः इं

द्रपत्नी शची सौरत्स्वनन्तपर्यायः च
तुर्णानं त्वनेप्लेवोक्ता स्यादित्यादि अभृ
ति एवान्यानि सदृशानि नामानि क्रमशः
परिपाठ्या विचिन्त्य विचार्यादिवर्णैर्वा ते ह
येन वर्णत्रयेण वर्णचतुष्केन वर्णपंचके
न वा स्वबुद्ध्यात्मीयप्रज्ञायानाम घटयेदुत्सा
दयेत् एतद्भवेत्भवति अतलादिकेनामविइ
भिर्वर्णैर्लिङ्गः स्त्रीशाच्युतादिक्रमेणविचा
र्याभिपर्यादिकेनामघटयेत् बलिनोग्रह
स्यातरोत्तरेम प्रबलेमप्रगतेन बलहीनेन।
स्यापरेयोज्य अनेन न्यायेन नामानयनेका
र्यमिति ॥ अथैतेषामेव गणानां वयोज्ञान
माह ॥ वर्यासितेष बालनपानवाल्यत्रतस्थि
तायौवनमर्धहृद्याः अनीवहड्डास्तिचेद्रा।
भौमस्तुशुक्रजीवार्कशनेश्चराणां ॥ तेषां
लब्धनानां सर्वग्रहेभ्यश्चेद्बलवत्यंशक।
पतौ लग्नपतौ [illegible] वयःस्थापुर
ति एवंभौमबाल्यवर्षह्येलब्धे वर्षघट्टे
यावत् बुधेबुधस्थितो ब्रह्मचारी आसप्तमा
त् षोडशावर्षः शुक्रोयौवनोपेतः त्रिंशद्
र्षयावत् जीवोमध्यवयः पंचाशद्वर्षः अ
र्केसूर्यंशीतवर्षः शनेर्श्वेतिवृद्धः शतव
र्षाधिकरोति ॥ नष्टोपलविवक्षितेनायां संदि
नाविहृतैः शकुनानेनामाख्यायः ॥ ॥

श्री वा॰
रा॰टी
९९९

ग्रहपाकाध्यायो व्याख्यायते तत्रादावेव ग्र
हाणां चारोक्तफलस्य पाककालज्ञानमाह
पक्षाद्भानोः सोमस्य मासिकोंगारकस्य वक्रो
क्तः आदर्शनाच्च पाको बुधस्य जीवस्य व
र्षेण षड्भिः सितस्य मासैर्वर्षेण शनेः सर्वा
ह्निको राहोर्वर्षात् सूर्यग्रहणे सद्यः स्यात्तम
कीलकयोः त्रिभिरेव धूमकेतोर्मासैः श्वेत
स्य सप्तरात्रात् सप्ताहात्परिवेषेन्द्रचापसन्ध्या
भ्रसूचीनाम् पक्षाद्भानोरिति भानोरादित्य
स्य यत्फलमर्कचारोक्तं शुभमशुभं वा तत्प
क्षात्पञ्चदशभिर्दिनैर्भवति सोमस्य चन्द्रस
मासिकः मासः प्रमाणमस्य मासिकः मासे
न भवति अंगारकस्य भौमस्य वक्रोक्तः व
क्रकथितः यथा तद्वक्रमश्रुमुदये पीडा
करमग्निवातानां दृश्यते तस्मान्नुदये वा
ले त्रयोदशसप्तमा व दंशाहापि पश्यते त
मये तत्कालमवधार्यगामिति तदनुवक्रेद
स्नुमुखेभ्यः पीडामिति अन्यदपि तत्राश्रि
तफलेन तदेवमेव यस्मिन्वक्रे तत्रोक्तं प्र
ते तदयकौनेनरनमन्त दुष्टकेन तद्वको
क्तस्य पाककाल इति परिवेषान्तत्रा
णां तत्र पाकफलेष्वागमविदः बुधस्य
दर्शनात्मकः सूर्यमण्डलान्निर्गतो यावत्का
लेन दृश्यते तावदेव तस्य पाकः जीवस्य बृह

स्पतेर्वर्षेण पाकः षड्भिः सितस्य मा
सैरिति सितस्य शुक्रस्य सगृह्य चारोक्त
फलवीथिमण्डलनक्षत्राश्रितं तस्य ष
ड्भिर्मासैः पाकैः शनेर्वर्षेण शनेः सौर
स्य सर्वाह्निको राहोः चन्द्रग्रहणे वर्षात्
षड्भिः मासैः पाकः सूर्यग्रहणे कोपरागे
वर्षाफलमत्तमस्कं पर्वदिनेति यत्तम
नाम ग्रह उक्तः तस्य तस्य नाम सकील
कानां च सद्यस्तत्स्मिन्नेवाहनि पाकं स्यात्
भवेत् त्रिभिरेवेति धूमकेतोस्त्रिभिरेव
मासैः फलमश्नुते श्वेतस्य श्वेतकेतोः स
प्ताहात् सप्तभिर्दिनैः परिवेशः सूर्याचन्द्र
मसोः इन्द्रचापसन्ध्याभ्रसूचीनां सर्वेषां स
प्ताहात्फलं ॥ अन्येषु ष्याह ॥ शीतो
ष्णविपर्यासः फलमृष्यमकालजं दिग्दा
हः स्थिरचरयोरन्यत्वं प्रसूतिविकृति
श्च षण्मासात् ॥ शीतोष्णविपर्यासः शी
तकाले उष्णत्वं उष्णकाले शीतलता अथ
वा स्वभावशीतानां स्वभावतः उष्णता स्व
भावोष्णस्य शीतता फलपुष्पं वा कालजम
न्यतानुत्पन्नम् दिशां दाहो दिग्दाहः
स्थिरचरयोरन्यत्वं विपर्ययः स्थिरस्य च
लत्वादेश्वरानां चरस्य चलस्य भावादेश्चल
त्वम् प्रसूतिविकृतिः प्रसवविकारश्च

षण्मासात्पश्यते ॥ अन्येष्वप्याह ॥
अक्रियमाणकर्मानकस्मादागमावारस्या
करणम् अथवायत्किंचित्कर्मकर्ताना
करोति स्वयमेवकर्तमायाति तदाक्रि
यमाणकर्मकारणम् दृरिद्रंस्तमती
वाशोभनंयदनिष्टमनभिमतंवापद्दृश्यं
अशोष्याणांमरः प्रभृतीनां शोषः स्रोतसां
नदीनामन्यत्वंप्रतीपगमनंकूपादीनाम
न्यत्वंशोषोजलादिकांवावर्षात्षण्मासा
त्पश्यते ॥ अन्येष्वप्याह ॥ स्तम्भः
कुसूलादीनांजल्पितरुदितकम्पितस्वे
दाः मासत्रयेणकलहेन्द्रचापनिर्घात
नाकाश्च स्तम्भःप्रसिद्धः कुसूलस्तण
धान्यादिकंस्थाप्यते यत्रोप्रतिमा
पतांसांजल्पितंसंभाषणंरुदितमश्रुवि
मोचनंप्रकल्पितंचलनंस्वेदेघर्मः एते
सर्वेमासत्रयेणपश्यंते इन्द्रचापमप्र
वेसप्राहान्फलमुक्तंसप्राख्यादिनमध्य
नेतदामासत्रयेणेति ॥ अन्येष्वाह ॥
कीटाखुपदिमक्षिकोरगबाहुल्यमृग
विहंगविरुतंच लोष्टस्यचाप्सुतरणंत्रि
भिरेवविपच्यतेमासैः ॥ कीटादि
भिःआखुः मूषकः माक्षिका प्रसिद्धः उ
रगाःसर्पाः एषांबाहुल्यंप्रचुरतामृगा

णांमृगजातीनांविहंगानांपक्षिणांवा
विरुतम् लोष्टस्यमृण्मयस्यवाप्सुजले
तरणमसज्जनंत्रिभिरेवमासैर्विपच्यते ॥
अन्येष्वाह ॥ प्रसवाश्चुनामरण्येवर्न्य
नांग्रामसंप्रवेशश्च मधुनिलयनारण्ये
न्द्रध्वजावर्षात्समाधिकत्वा ॥ शुनां
सारमेयानांअरण्येनिर्जनेप्रसवाः वर्न्य
नांमृगाणांग्रामेसंप्रवेशाः मधुनिलयो
पक्षिकाश्चानाम् तोरणंप्रसिद्धम् इ
न्द्रध्वजइन्द्रयष्टिः एतेसर्वेएववर्षात्परि
पच्यन्तेसमधिकत्वा ॥ अन्येष्वाह ॥
गोमायुगृध्रसङ्घादशाहिकास्तूर्णमेव
तूर्यरवः आक्रुष्टपदपलंवल्मीकेवि
दारणंवभ्रवः ॥ गोमायुः शृगालः गृध्रा
णांसङ्घाःसमूहः एतेदशाहिकादश
भिःदिनैःपश्यन्ते तूर्यरवस्तूर्यशब्दः
अनाहतस्यस्वयमेवशब्दः आक्रुष्टमिति
स्तननम् वाकृयापरिपश्यतेवल्मीको
विदारणंवभ्रवःपक्षपलम् ॥ अन्यद
प्याह ॥ अकृताशप्रज्वलनंहुतनेलव
सादिवर्षणंचापि मद्यःपरिपच्यतेमासे
ध्ययेंजनावादः ॥ अकृताशप्रज्वलन
मग्निज्वलनं घृततैलवसादिवर्षणंवसा
वर्षणम् आदिग्रहणान्मांसरक्तादयो

ॐ
वा. वा.
टी.
६५८

698

त्रपुष्पफलपर्णास्त्रिकाण्याणिवर्द्धलम
एतेसर्वेतस्मिन्नेवाह्नितिपरिपच्यन्ते ज
नवादोजनैरपवादः । अध्यर्येनवामे
नपरिपच्यते ॥ अन्येष्वाह ॥ क्रूरे
वितिश्चपकृतवहुबीजानांसप्तभिर्भवा
तिपदैः क्रूरस्यतोरणस्यचक्रेवित्वा
मात्यफलंमाह ॥ क्रूरेपात्रेपत्रेविवि
येतवितः पुष्पपालिकाःकृतवेदिनः
बीजानिप्रसिद्धानियान्युच्यते एतेषां
सर्वेषांयद्वैकृतंतत्सप्तभिःपदैःसार्धेसि
भिर्मासैःपच्यतेकेचिन्मन्यन्ते क्रूरस्यतो
रणस्यवमामात्फलंपदैस्तसप्तभिः प्राह
रुक्मवन्तः ॥ तथावर्गाः ॥ विवि
श्रपकृतावशुफलंपदैस्तसप्तभिः आत
पर्यफलंमासतोरणस्यैवमेवतद्वति ॥
अन्येष्वाह ॥ अन्यत्वाविकृतानांस्नेहः
प्रसेवोविपतितनाम् मार्जारनकुलयो
र्मूषकेनभङ्गाष्टमासेन ॥ अन्यत्वावि
कृतानांश्वतिमनुष्याणांप्राणिनांस्नेहःप्री
तिःपरस्परम् वियत्याऽकाशेभूतानां
प्राणिनांशाद्ब्रःमार्जारस्यनकुलस्यविरा
लस्यवमूषकेनभङ्गोभीतिःमासमध्य
ते ॥ अन्येष्वाह ॥ गन्धर्वपुरमासा
द्रसवैकृतंहिरण्यविकृतिश्च भुजवेश

ग्रामसमाकुलादिशश्चमासफलाः गंधर्वे
पुरं गन्धर्वनगरंमासात्पच्यते रसादीनां
मधुरादीनांवैकृतंविकारः हिरण्यस्य
वर्णादिकस्यविकृतिः विकारोन्यवर्णत्वं
भुजस्यपातोभङ्गोवावेश्मनोगृहस्यवा
विकारः पांशुरजसांधूमेनवाऽऽशादिशा
श्चाकुलत्वात्: सर्वएवमासफलःमासे
नपच्यते ॥ अथाग्निज्वालादीनांपाक
कालज्ञानमाह ॥ नवकैकाष्टादशाके
कषड्भित्रिकसंख्यानिक्रमशः यावत् मास
पाकानिनक्षत्राण्याश्विन्यादिकानिआश्वि
नेयेषांतानिमाससंख्यापाकानिनक्षत्राण्य
स्याः फलसंख्या ॥ नक्षत्राणिआश्विन
पूर्वकाणिआश्विनेयेषांतानिमाससंख्या
पाकानि तद्यथा अश्विन्यायोगतारया :
उपसर्गेणनवभिःमासैःपाकः एकेना
मासेनभरण्याः अष्टभिःकृत्तिकायाः दशा
भिःमासैरोहिण्याः एकेनमासेनमृगशि
रःषड्भिः आर्द्रायाः त्रिभिःपुनर्वसोःत्रि
भिरेवपुष्यस्याश्लेषायांसद्यःफलंतस्मि
न्नेवाह्नितत्फलपाकंकरोति ॥ अथाम
घादीनांनक्षत्राणांफलपाकमाह ॥
पित्र्यात्मासाःषट्षट्शद्वयोर्धमासोत्रि
षट्काः मासद्वयंषट्सप्ताष्टौपाकाः

ॐ
बा॰ रा॰ टी॰ २५५

भिजितारा ॥ पित्र्यान्मघातः मघयोग
तारकोपमौ मासेन पाकाः पूर्वफाल्गु
न्यादिभिरेव हस्तस्य त्रिभिः विज्ञेयाः अर्ध
मासेन पद्भिः अष्टाभिस्स्वातेस्त्रिभिर्विशा
खायाः षड्भिः अनूराधायाः एकेन ज्ये
ष्ठायाः एकेन मूलस्य आषाढे द्वे पूर्वो
त्तरे षाढे मासद्वतष्टं च तभिमासैः तयोः
पाकैः अभिजितस्तस्य पाकः तस्मिन्नेव
ह्नि पाकं करोति ॥ अथ श्रवणादीनां
नक्षत्राणां फलपाककालज्ञानमाह ॥
सप्ताष्टाध्यर्धत्र्यर्धपंच चैव मासाः स्युः
श्रवणादीनामेवं फलपाको यथासंख्य
म् ॥ यथासंख्यं यथाक्रमेण श्रव
णादीनां नक्षत्राणां पाकः तद्यथा स
प्तभिः मासैः श्रवणस्य अष्टाभिर्धनिष्ठा
याः अध्यर्धेन मासेन शतभिषजः त्रिभिः
पूर्वायाः त्रिभिरुत्तरायाः पंचभिः रेवत्याः
एवमनेन क्रमेण श्रवणादीनां नक्षत्राणां
यथासंख्यं पाकः ॥ अथ पाकाध्याये
ऽस्मिन्नुत्पातानां पाको नोक्तः तेषां तद
ध्याये उक्तः तथा पदैश्च ऋतुभिरनिल
स्त्रिभिरनिदेव राहुत्व समं प्रसादात् मध्यः फ
लानि वक्रणेश्च पुनः कालोद्भूते उक्तः ॥
अद्भुते ह्येषा न्यादिकं कालोद्भूतमपरं

तिं नयेत् अन्यथा पाकदोषो भवतीत्यतेर्द्व
पायित्वमाह ॥ तिगादिन समये न द्वयते
चेदधिकतरं द्विगुणे प्रयच्छति तत् यदि न
कनकरत्नगोप्रदानैरुपशमितं विधिवद्द्वि
जैश्च शांत्या ॥ तिगादिनसमये यथोक्त
काले चेद्यदि न दृश्यते पाकाः तदा उत्पात
कमधिकतरं द्विगुणे काले प्रयच्छति पाकम्
याति यदि न कनकदानेन सुवर्णदानेन स
णीनां रत्नानां प्रदानेन गवां धेनूनां प्रदाने
न तथान्तैः द्विजैः ब्राह्मणैश्च शांत्या नोपशामि
तं तदधिकतरमतीवाभ्यधिकं द्विगुणे का
ले समये तस्य यः कालः तस्माद्द्विगुणेन तत्
प्रयच्छते पाकमायातीति ॥ इति भट्टो
त्पल विरचितायां संहिताविवृतौ पाकाध्या
योऽष्टिनवतितमोऽध्यायः ॥ ॐ नमः सू
र्याय ॥ अथ नक्षत्रकर्मगुणव्याख्याय
ते ॥ तत्रादावश्विन्यादीनां नक्षत्राणां
तारकाप्रमाणज्ञानमाह ॥ त्रित्रिगुण
रसेन्द्रियानलशशिविशिखगुणर्तुपंचव
सुपक्षाः विशिखैकचतुर्वेदाग्निरुद्रा
श्विवसुदहनाः भूतशतपक्षवसवो द्वा
त्रिंशच्चेति तारकामानम् ॥ क्रमशोऽश्वि
न्यादीनां कालस्ताराप्रमाणेन नक्षत्रेण सम
हाहे फलमसैस्तारकामितैस्स्याद्दिवसैः ॥

श्री॰वा॰
र॰टी॰
२००

700

दिवसैर्जरस्यनाशोवाबाधेरन्यस्यवावाच्यः
शिखिगुणेति शिखिनोग्नयः त्रयः अश्वि
न्यास्तारकप्रमाणम् गुणास्त्रयः सत्त्वर
जस्तमांसि भरण्यास्तारकाप्रमाणम् व
सावडमधुरादयः कृत्तिकायाः इन्द्रिया
णि श्रोत्रादीनि पंच रोहिण्याः अनलास्त्रयो
ग्नयः कृत्तिकायाः मृगशिरः शशीयक
ह्रदः आर्द्रायाः विषयाः पंच पुनर्वसोः गु
णत्रयः तिष्यस्य ऋतवः शिशिरादयः
षड् श्लेषायाः पंच मघायाः वसवोष्ट पू
र्वफल्गुन्याः पक्षोद्वावुत्तरफल्गुन्याः वि
षयाः पंच हस्तस्य एकाः चित्रायाः चं
द्रः एकः स्वात्याः भूतानि पंच पृथिव्या
दीनि यमनिहाः शतभिषजः केविष्णुराः पंचे
तिपदेति पक्षोद्वौ पूर्वभद्रपदायाः त्रा
त्रिंशद्देवताः पक्षेवं प्रकारं तारकामान
मश्विन्यादीनां तारकाणां मानं नक्षत्र
क्षेणामेषां च क्रमशः परिपाट्या तारक
प्रमाणेन तत्संख्यया कालोजेवेत्याह ॥
नक्षत्रेजमहाहइति ॥ उद्वाहे विवाहे
नक्षत्रे जं यत्फलं सदसत् शुभमशुभं वा
तारकासितैस्तारकासंख्यैरब्दैर्वर्षैर्वक्त
व्यम् ॥ यथा मृगशिरसि मघायामिति
यथावश्यमतद्वदासीवित्तसौभाग्यपु

त्रेति यत्फलं सशोभनं यथाश्राद्रायेभवत
हयेनेति यदसत्फलं तत्तारकासितर्त्त
रकासंख्यैरब्दैर्भवति दिवसैर्जरस्यनाशइ
ति तारकासितैर्दिवसैर्जरस्यान्यत्रस्यना
शेवाव्योवक्तव्यः तारकामानम् ॥ अ
थनक्षत्रदेवतामाह ॥ अश्वियमदहन
कमलजशशिशूलभृददितिजीवफणिपि
तरः योन्यर्यमदिनकृत्त्वष्टृपवनशक्राग्निमि
त्राः शक्रोनिर्ऋतिस्तोयं विश्वेब्रह्माहरिवसु
वरुणः अजैकपादहिर्बुध्न्यः पूषा चेतीश्वरा
भानाम् ॥ अश्वियमदहनेति अश्वादया
क्रमेण भानांनक्षत्राणामीश्वराः तद्यथाश्वि
नावश्विन्याः यमोभरण्याः दहनोग्निः कृत्ति
याः कमलजो ब्रह्मा रोहिण्याः शशी चन्द्रो मृग
शिरः शूलभृत् रुद्र आर्द्रायाः अदितिः पुनर्वसोः
जीवो बृहस्पतिः तिष्यस्य फणी सर्पः श्लेषायाः पि
तरो मघायाः योनिः भगः पूर्वफल्गुन्याः अर्य
मोत्तरफल्गुन्याः दिनकृदादित्यो हस्तस्य त्वष्टा
चित्रायाः पवनः वायुः स्वात्याः शक्राग्नी इन्द्रा
ग्नी विशाखायाः मित्रोऽनुराधायाः शक्र इन्द्रो ज्ये
ष्ठायाः निर्ऋतिः राक्षसः मूलस्य तोयं जलं पूर्वाषा
ढायाः विश्वेदेवा उत्तराषाढायाः ब्रह्मा अभि
जितः हरिः विष्णुः श्रवणस्य वसवो धनिष्ठायाः
वरुणोऽधिपतिः शतभिषजः पादः पूर्वभद्र

ग्रं
वा.रा.
टी.
२०१
701

पदाया: आहिर्बुध्न्याउत्तरभद्रपदाया: इत्यादेवता:
चशास्त्रान्तरस्थयेऽस्येवंप्रकाराणामीश्वरा: सर्वं
मित्येतन्नक्षत्रदेवता: ॥ अथ नाक्षत्राणि नक्ष
त्राणि च कर्माणि क्रियन्ते तानि चाह ॥ त्री
ण्युत्तराणि तेभ्यो रोहिण्यश्च ध्रुवाणि तैः कर्या
न किं
तत् ॥ अभिषेककल्पादि: शान्ति: शान्तिक
मुत्पातप्रतीकार: ध्रुवाणां स्थिराणां कर्मणा
मारम्भं कुर्यादिति ॥ तथा च पराशर: ॥ च
त्वारोहिवनश्च ध्रुवं मेरुदोहणलग्याद्विप्र:
उग्राणि पंच पंच चराणि साधारणे द्वे च चत्वारि
क्षलनक्षत्रेषु ध्रुवाणि भवंति प्राजापत्यं त्री
ण्युत्तराणि त्येषु पुरनगरग्रामकाननोपवन
भवननिवेशनकृतमबीजवापनास्थिरनिधि
निधानमैत्रीगोत्रमित्रसंग्रहणस्थापनालंका
रणयत्न्यवहनवहनवरणाभिगमनस्थापति
नायकाभिषेकमंत्रजपाव्रतनियमायुष्यपौ
ष्टिकशांतिकवश्यान्यन्यानि स्थिराणि कार
येत् स्नपनप्रयोगयात्रागमनमद्यवैरत्नो
राणि च वर्जयेत् ॥ अथ तीक्ष्णानि नक्षत्रा
णि तेषु यानि कर्माणि क्रियन्ते तानि चाह ॥
मूलशिवाश्लेषाभुजगाधिपाणि तीक्ष्णानि तेषु
सिध्यन्ति अभिचारमंत्रवेतालवधबन्धभेदस
ख्या: ॥ मूलं प्रसिद्धम् शिवश्चा

शिवश्चार्द्रा शाक्रज्येष्ठा भुजगाश्लेषा प्रता
नि चत्वारि नक्षत्राणि तीक्ष्णानि दारुणानि इत्य
र्थः तेषु तीक्ष्णेषु सिध्यन्ति ॥ तथा च परा
शरः ॥ चत्वारि नक्षत्रेषु दारुणानि भवंति
आर्द्राश्लेषाज्येष्ठामूलानि त्येतेषु चत्वारि न
क्षत्राण्यारावरोधने अभिचार उपद्रवः मंत्रो
मंत्रसाधनप्रयोगः वेतालकर्म वेतालोत्था
पनादि वधो बन्धनम् वधो मरणं भेदात्पृथक्
करणम् श्लिष्टयोर्द्वयोः सम्बन्धः राजकुले
आवेशनम् एते सिध्यन्ति ॥ तथा च पराश
रः ॥ चत्वारि नक्षत्रेषु दारुणानि भवंति
आर्द्राश्लेषामूलज्येष्ठामित्येतेषु अरिनगरस्था
वारावरोधनविमर्दनबन्धाभिघातवधकल
हकूटमारूहशाठ्यभेदवंचनविवादचौर्यन्न
नशापथाक्रिनबन्धनलयमनमंत्रायुधग्रहणवधा
नाभिचारगरविषप्रयोगावबन्धनिग्रहचन
च्छेदनभेदनियोगान्विशेषेण मूले मूलक
र्मद्राव्येत्तपीडाव्यवपनधान्यनमकृतमबी
जवेश्मप्रवेशास्थिरनिधिनिधीश्च कारयेत्तेष
वैष्णवसर्वदारुणं कर्म ॥ अथोग्राणि नक्ष
त्राणि ॥ उग्राणि पूर्वाभरणीपित्र्याण्युत्सा
दनाशशाठ्येषु योज्यानि बन्धविषदहनशस्त्र
घातादिषु च सिद्ध्यै पूर्वात्रयं पूर्वफल्गुनीपूर्व
भद्रपदापूर्वाषाढाभरणी पित्र्यं मघेत्यानि पंच

ॐ
वा.रा.
टी.
७०२

702.

नक्षत्राण्युग्राणि तानि चोत्सादने नाशे परस्यार्थो
दीनां नाशने शाठ्ये शठभावे च एतेषु कार्येषु
योज्यानि तथा बन्धे बन्धने विषे विषदानेन विष
प्रयोगे दहने ग्नावग्निदाहे शस्त्रे शस्त्रप्रहरणे
घाते मरणे ऽप्यादि ग्रहणादन्येषु पङ्गुकरणे
षु जवनेन सा चोत्सादनेषु सर्वकर्मसि-
द्धौ सिद्ध्यर्थं प्रयोजानि प्रयोजनीयानि ॥ त
था च पराशरः ॥ पंच नक्षत्राणि उग्राणि भ
वंति मघा भरणी त्रीणि पूर्वाणि इत्येतेषु भद्
चौरगुल्मपुरुषसूतनकारचोल्काशालिक
दाहघातयेत् तथा रिमन्थाति यमनश्री
तिशणधिस्मप्रयोग वैरोत्थानकलकोलाह
लसंप्रहारघोंचन विवाहान्यदारगमनद्यूत
भिसारबिलप्रवर्तन युद्धयात्रा युद्धप्रहरणक
वलदर्शनारम्भाणि नागग्रामजनपदपुराभि
घातयन्त्रोपकारणदुर्गक्रियासांपरायिक
प्रयोगान्युद्धसंग्रामाभियोगेषु प्रथममनयो
भिहृंतव्याः विषप्रयोगानलविसर्गाभिघा
तान्कारयेत् विशेषपिरोपिंडसंप्रदानकोर्म
गारविधिवाकारनिधानानि भाग्येषोभाग्य
कन्यावरणानि श्राद्धे जलवाहनवाहनवक्र
यनदीवाहकल्याविननानि सर्वमपंच ॥
अथ क्षिप्रनक्षत्राणि ॥ लघुहस्ताश्विनपु
ष्याः पण्यरतिज्ञानभूषणकलाश्च शिल्पौष

धयानादिषु सिद्धिकराणि निर्दिष्टानि ॥ हस्तः
अश्विनतिष्यः वै विदाभिजिद्येत्युक्ति एतन्नक्ष
त्रे चतुष्टयं वा लघुः क्षिप्र इत्यर्थः एतानि पण्य
विक्रयरतौ रतेज्ञानशास्त्रारम्भे भूषणेलंक
रणे कलासु विविधगीतवाद्यनृत्यादिषु शिल्प
कर्माणि तक्षकारलोहकारकर्मादिष्वौषधेषु
अप्रयोगे च एषु कार्येषु सिद्धिकराण्युक्तानि ॥
तथा च पराशरः ॥ चत्वारि नक्षत्रेषु क्षिप्राणि
भवंति हस्तः पुष्योऽभिजिदश्विनामित्येषु विवि
धपण्यविक्रयधनप्रयोगाध्यापनवैरकारम्भ
दमसन्धावारबलसार्थनिर्याणहस्तचरसंवे
शन[illegible]गमनयजनयशानाध्यापनशल्यार
म्भयजपनाकानपवैबालव्यजनमसङ्ग्रथम
पनगजग्रहणधारणानि सर्वाण्येव चार्वक्षिप्रा
णि कारयेत् ॥ मृदुवर्गस्त्वराधाचित्रापौष्णेंद
वानि मित्रार्थे सुरतविधिवस्त्रभूषणमंगलगी
तेषु च हितानि ॥ अनुराधाचित्रापौष्णरेवती
मृगशिरः एतानि चत्वारि नक्षत्राणि मृदुवर्गः
तानि च मित्रार्थे मित्रकरणार्थे श्रवणादिप्रयोगे
सुरतविधौ वस्त्रकर्माणि अलङ्करणेषु मंगले
षु विवाहोपनयनचूडाकरणेषु गीतेषु चैतेषु कर्म
सु हितानि श्रेष्ठानि ॥ तथा च पराशरः ॥
मृगशिरचित्रानुराधारेवतीत्येषु उपनयनचूडा
कर्मगोदानानि व्रतानि यमजपाखस्त्ययनहव

ॐ
वा.रा.
टी.
७०३

703

नश्रयनकौतुकयज्ञमंगलवेदाध्ययनकाण्णवराः
ण्यापाणिग्रहणयनप्रयोगगृहनरेन्द्राणांवाद्यमौ
नन्नाभिनयलास्यहर्म्यसौधाद्यानहर्षरतिवर्धनम
णितालंकारस्वधारणकरणसंग्रहणविक्रयश
ल्पयोगसमयस्वहस्तस्वान्विबान्धवसमस्वत्या
त्यापुष्यसौहिकधर्मार्थकामयुक्तानिसर्वाण्य
वयात्रानयनोजनसौभाग्यविचित्राणिविशेष
तचित्रायांसर्वेषुवसर्वाणिमृदूनिकर्माणिका
रयेत् ॥ अथसाधारणनक्षत्राणि ॥ हौ
तभुजंसविशाखामृदुतीक्ष्णतद्विमिश्रफलका
रि श्रवणत्रयमादित्यानिलेचचराणिचकर्मा
णिहितानि ॥ हौतभुजंकृत्तिका हुतंभुक्
हुतभुगग्निहुतभुजइदंहौतभुजंतस्मविशाखं
तद्वयंमृदुतीक्ष्णंचमृदुतीक्ष्णवसाधारण
मित्यर्थः तत्रविमिश्रफलकारविमिश्रफलं
करोति मृदूनिदारुणानिकर्माणिकुर्यादित्य
र्थः ॥ तथाचपराशरः ॥ हैतद्भैसाधार
णेभवतः कृत्तिकाविशाखेतितयोर्मृदुदारुणा
निकर्माणिकुर्यात् धान्यवर्तनभाण्डाविपणि
पण्योपकरणानियज्ञोहिदाहनप्रतापेनचूत
विधावनवृषभोत्सर्गपशुसंकल्पनदर्शनान्या
रभेतसर्वग्रहणानिकारयेत् ग्रामपितिविरपुर
ब्रजनगरवृत्यर्थवपेविशाखयोः विशेषेणेद
हनबीजलताऊसमानिवापयेत् श्रवणात्

प्रभृत्यादि श्रवणात्प्रभृतिनक्षत्रत्रयं श्रव
णंधनिष्ठाशतभिषगिति आदित्यंपुनर्वसुः
अनिलंस्वातिः तेआदित्यानिलेच एतानि
पंचनक्षत्राणिचराणितानिचचरकर्माणिश्र
स्तिरेकर्मणिहितानिप्रशस्तानिच ॥ तथा
चपराशरः ॥ पंचनक्षत्रेषुचराणिभवंति
स्वातिपुनर्वसुः श्रवणधनिष्ठाशततारकान्ये
तेषु कुंजरस्थमहिषनरगावरकरभगावोदम
नवाहनानिविशेषेणपुनर्वसौपुनर्भूगमनंके
णवकर्णवहनेमृगसवसन्धानसरित्सेवेषधि
विधानानिसर्वेषुसर्वेचरकर्मकुर्यात् ॥ अ
थदैवस्वनक्षत्राणि ॥ हस्तत्रयंमृगशिरःश्र
वणत्रयंचपुष्याश्विनशक्रगुरुभानिपुनर्वसु
श्च दैवेरनकर्माणिहितान्युदयेक्षणेचयुत्र
निवोद्धुयतितांशुभतारयाच ॥ हस्तत्रयं
हस्तचित्रास्वातिरितिमृगशिरःश्रवणधनिष्ठा
शतभिषगिति पुष्यंरेवती अश्विनीशक्र
ज्येष्ठागुरुभंतिष्यएतानिचतथापुनर्वसुश्चै
तानिनक्षत्राणिदैवेरनकर्माणिहितानिषार्क
ति उदयेचयथा मेषलग्नोदयेवामेषस्याद्
योदशात्रिंशद्भागउदयंति तावद्भवणत्वेन
त्वायेनसर्वेषामुदयायोज्यः तस्मिन्नुदयेच
हितानिलक्षणेदक्षिणस्योदयेक्षणेमृदूनः
यस्योदयेयस्याहस्तदेवतानाक्षत्रः तत्रामयो

ॐ
वा.रा.
टी.
७०४

मुहूर्तःमित्रंशुक्लोहृदयोवेत्यादि ॥ तद्यथा ॥
मुहूर्तेयात्रायामुक्तः शिवभुजगमित्रेपित्र्यव
सुविश्वविधिविधिपंकजप्रभावाः ॥ इंद्राग्नीमि
निशाचरवरुणार्यमयोनहृदयाख्याकिरुहाजा
हिर्बुध्न्यः पूषादस्रांतकाग्निधातारः इंद्र
दित्यगुरुहरिरविविष्णुमरुनिलाख्याःक्षणाः रात्रौ
शुक्रःपंचदशांशोरात्रेश्चैवमुहूर्तइतिसंज्ञःसच
विज्ञेयः स्वैर्ज्ञायायंजामुभियुक्ता इतिता
निचनक्षत्राणिपञ्चपतिनाचन्द्रेणयोगमनेन
जन्मलग्नीयबहुसप्तमदशमैकादशनामन्य
तमेनयुक्तोभवति यदितावच्छुभानक्षत्रास
म्बन्धेमम्मायकमैत्रातिमैत्रीणामन्यतमोभव
ति ॥ तदेति ॥ यद्युक्तंभवति ॥ यदिच
लग्नक्षत्रंलग्नंभवति तदेति ॥ अथलग्नक
मेणियरिपोषार्थमाह ॥ तस्मानस्माज्जाम
तेनुविख्यातिनानामभ्यङ्गामक्षरणकालनिरा
सनानाम् सन्ध्यानिषायानिकृजेत्रतिथौचवि
केदैवारंहितेननवमेकिनवापिविध्याम् ॥
स्नानमात्रस्यकृतस्नानस्यदैवारंनहितेनयास्त
गमनोत्सुकस्यागमनप्रवृत्तस्यदैवारंनहितेनः
शाले तथाभुक्तिस्यालेकृतस्याभ्यङ्गस्यातै
लादिनाकृतभ्यंगस्यकृताक्षरस्यरणकालेस
इयामसमयेनिरासनस्यासनवर्हितस्येनेषांदै
वतयोगमनम् तथासन्ध्याकालेसन्ध्यासम

येसन्ध्यालक्षणंप्रागेवोक्तम् अर्धास्तमितान्
दितान्नार्यदर्शनेरक्षमनभायावत्तावत्सन्ध्या
कालइति । निशायांरात्रौयानिकृजेशनैश्चरवा
रेकुजवारेभौमवासरेचकेचिद्यःकेवारेनेक्षुति
तिथौचरिक्तेचतथाचतदर्शीचेति रिक्तातिथि
म् तस्यादैवारेनहितेननवमेकिनवमेचतदहोन
वमाहः तस्मिन्नवमेकिनवमेकिदिनेयाप्तिलिने
दैवारंकृतेनस्याद्भूयोनवमेकिनकार्यम् विध्या
करणेनकार्यम् दैवारंहितेननवमेकिनचापिवि
ध्याम् इत्यत्रकेचित्त्वथ्याव्याख्योक्तवन्ति नव
मग्रहणमन्यान्ननिषेधार्थम् चतुर्थ्यांचतदेर्श
मपिकार्याणिप्रभोदैवारंकर्तव्यमनवम्याम् न
यावननवमपङ्गारकवर्जमिति लोकवचनेश्रद
र्शयति एतेनतिथौचरिक्तेऽन्यनेवगतार्थत्वम्
व्यासमहर्षिणाचतथ्यायानिषङ्गानवमीसामा
न्यानिषेधेनापिननिषङ्गा ॥ तथाचाह ॥ च
तुर्थीचैवषष्ठीचअष्टमीचचतुर्दशीम् तथापंचद
शींचैवब्रह्मचारीभवेत्सदा । एतच्चकर्मणिरोभ
ङ्गामंजनेदन्तधावनम् पर्वस्वेतानियःकुर्यात्ल
क्ष्मीस्तत्रनतिष्ठति ॥ अतश्चयथावार्यस्यानिषेधय
थिकेनाभ्युपगतस्याक्षरिक्तानिथिनिषेधनेह
नेस्यात् यत्तावद्दुर्लंघ्यनवम्यामिति तत्राःपरे
वकारेणेनयातालरंजन्या क्लेशामूलःश्रवणः
पुनर्वसुमृगशिरसायाश्चुष्याः पुंसाशितेषुकार्ये

ज्यो.
वा.रा.
टी.
७०५
706

र्ध्वकरणकामानमेवनादि चतुर्दश्यां विवा
हप्रयोगादि पंचदश्यां यमपितृतर्पणादि
तथा च पराशरः ॥ तिथयस्तु नन्दा भद्रा च
लातिरिक्ता पूर्णा मासि मिश्रा महाबलोग्रसेना
स्वधर्मास्तु नन्दायां शाजयोगाः सिद्धिरिति ता
स्वकर्माणि प्रतिपत्षष्ठ्योर्विवाहनृत्यगीतसर्व
वास्तुबीजवापनमिश्रेधनसंग्रहाभिषेकर्म
ज्यादिस्थिरमिश्राणि हेमशस्त्राध्ययनेन्द्रकर्मे
ति द्वितीयासप्तमीत्रयोदशीषु पत्नीदहन
भवनप्रायनशाकट्यानक्रियाभ्यगमनाम्बरा
लंकारणीशिल्पभेजस्वस्त्ययनपौष्टिकव्र
ताद्युक्तानि विशेषेतोपितृतीयां मित्रैकमन्त
यतिशान्तनसम्पत्तानि तृतीयायां बलकरण
दशामनानिकवादाभियोगानि विषयमेष
योगानि सिद्धियोग्यप्रेनेयोग्य पंचदशामे
कादशीषु भवनशयनवसनौषधपौष्टिक
समस्तायगमनकेदारम्बवसारभूषणकन्या
वरणोद्वहनस्थिरचरसौम्यस्कर्माणि चतुर्थी
दशपमस्तृतीस्त्वानि प्रगतविशेषेणाहम्यांग
त्रिपकरणदशनायुधग्रहणदीपकार्यं
चरणयोरिवाभिवेष्टनाभिकरणानि द्वार
दश्यां स्थिरचरकर्माण्याधानायज्ञोपनयनानि
विधनानानि पंचदश्यां पितृदेवयज्ञग्रहब
त्युपवासोत्सवेतेपि च बलात्पाद्यजनार्दनया

ममामज्ञमारम्भनिवसपिन्नाचयमंहुरवि
कामधूनापितरमालिनिथिदेवः नन्दा भद्रा
जयेति नाम्नातिथयो नन्दाद्यास्त्रिविधः त्रि
प्रकारः यथा प्रतिपन्नन्दा द्वितीया भद्रा
तृतीया विजया चतुर्थी रिक्ता पंचमी पूर्णा
एवं षष्ठ्याद्यः एकादश्याद्याश्च यत्कार्यमि
ति नन्दाद्यैर्यत्कार्यमुक्तः तस्यायादेवता
त्ता तद्दैवत्यं प्रतिपदेव कार्यं कर्तव्यम् य
थ पटजिदिति तद्द्वितीयस्याश्रवणे तृतीय
स्यां भरण्यां चतुर्थ्यां मृगशिरसि पंचम्यां ह
त्रिकायां ज्येष्ठायां सप्तम्यां श्लेषायां नवम्यां
भरण्यां दशम्यां श्रवणायां एकादश्यां हस्ते
द्वादश्यां पूर्वफाल्गुन्यां त्रयोदश्यां श्लेषा
यां चतुर्दश्यां उत्तराषाढायां पंचदश्यां
मघास्वःस्वावस्यायामिति ॥ तथा च ग
र्गः ॥ नन्दायां तिथयश्चित्रा स्वशाला ध्रुव
कर्मसु ज्ञानस्य च समारम्भे प्रयासे च वि
गर्हितः वातन्दायास्तथः कुर्यात्पुष्टिमे
भाग्यमेव च जन्मचारोत्सवं विधात्वयं
देवतायतः भद्रेन्द्रकाद्वितीयायां शिल्प
भायामिनेहिता श्रावम्भे पुत्रानां च श्र
वासे च प्रवासिनाम् स्थावाङ्गस्य विवाहा
श्रवास्तुदेवैरक्षाणि च पाहिकर्म कारो
हि देवता च बृहस्पतिः बलोत्कलाद्विती

यानबलमस्त्रकारयेत् गोष्ठकंजातभस्त्याः
नोदस्थानामानमानिच कुर्यात्सर्वकर्माणि
बीजान्यपिचवापयेत् बलकर्मारभेच्चाश्वि
स्यद्याश्चदैवतम् विक्रयोक्तावतथीवस्त्र
स्त्रकर्मप्रयोजयेत् गोगृहेदारुणंकुर्यान्मेत्कर्म
तंसमारभेत् यत्रयस्माद्रणंकुर्यादभिचारा
श्चियाणिच ऋवमेनावधंकुर्याद्याम्यविद्याः
श्चदैवतम् पूर्णांचपंचमीप्रोक्ताप्रशस्ताय
वकर्मसु देवोरमंदहंकुर्यादेवतापनना
निच कारयेत्संक्रमदहावगोपुरायालयानि
च प्रधानंचनकर्तव्यंकुमारश्चात्रदैवतम्
सप्तमीमित्रनामातमित्रंकुर्याद्भवानिच कु
र्याद्व्रतोपजंकर्णमासनंशयनानिच रत्ना
निमणिमुक्तादिवस्त्राण्याभरणानिच पितृ
णांचऋषीणांचदेवाःसम्प्रपेयलभ्या महा
बलाष्टमीवकुमारसूर्यदर्शनम् अधिका
रप्रयुंजीतवस्त्रवाश्चात्रदैवतम् उग्रमीनात
नवमीवधनेबंधपबल्यते अमित्रदमनार्थीच
ह्लिनाशत्रुवधायच प्रधानंचनगच्छेन्मेध्य
नश्चविषोहरुम् संकृत्नोविषादीनिकुर्या
णीचात्रदैवतम् सधन्यादशमीप्रोक्ताध्रुवं
विद्याययशस्करम् कुपानवरनेनदीश्चवक
क्षेपुष्करिणींस्तथा आरामानगराश्चैवक्षे
त्राणिश्चगृहाणिच पुण्यशालेसभाकुर्याः

द्वर्मविद्याश्चदैवतम् सनन्दैकादशीमाकृःफ
वंविद्यात्समानमम् निवेशनगरग्रामयज्ञेपय
सभस्तया स्त्रीपुंयोगप्रवर्तनंदासकर्मकारेषु
च गृहार्थंनप्रयुंजीतप्रकानेचात्रदेवता द्वा
दशीतयमामाकृःफवंविद्याद्यशस्करम् मंग
ल्यान्यत्रकुर्वीतवृद्धोपनयनानिच कोष्टागारा
णिकुर्वीतनिधानंवनिधापयेत् स्मरणंचात्रव
त्सलीयागादिन्याश्चात्रदेवताः जयेत्रयोदशी
माकृःकर्तव्यंकर्मशोभनम् वस्त्रमाल्यमलं
कारंविभ्राणंवरणानिच सौभाग्यकरणंस्त्री
णांकन्यावरणमेवच मण्डनांगुणमवसने
कामंविद्याश्चदेवता उग्रंचतुर्दशीविद्याद्दारु
णान्यत्रकारयेत् बन्धनेरोधनेश्चैवघातनेच
विशेषतः अमावस्यातसिद्धार्थापित्र्यज्ञोत्र
शस्यते देवकर्माणिकार्याणिनोकुर्लेवनिवे
शयेत् पुरोहितश्चवरयोःकुर्याद्यज्ञक्रियामस्
या बलिंचैवोपहारांश्चपितरश्चात्रदेवताः
कल्याणीपौर्णमासीतदेवकर्माधिकारिणी
विप्रकारेनिकारीचगकंघोषंनिवेशयेत् य
ज्ञःपुरोहितंकुर्याद्यज्ञानिविविधानिच सर्वं
कर्मचकर्तव्यंसोमोदयाश्चदैवतमिति ॥
करणमनुःतैश्चपितान्सिद्धिकरंदेवतामहयश्यामि
ति करणेषुबवादिषुमनुःतैश्चपितामहविष्णुदे
वतासहस्याकार्यसिद्धिकरणम् येननतैश

गै
वा.वा.
टी.
७०८

न्कार्यमिति हितंतस्यनक्षत्रस्ययादेवतादेवस्य
स्यकरणंस्यतस्मिन् तत्कार्यंयथाज्येष्ठायांय
त्कार्यमुक्तंतद्रावपिकर्तव्यम् यतस्तदेवता
शक्रः एवंरोहिण्यांवालवस्या अनूराधायां
कौलवस्य उत्तरफल्गुन्यांनैतिलस्य गरस्य
पुनः ज्येष्ठायांवणिजस्यश्रवणः विष्टेर्भर
ण्याम् अश्लेषायांशकुनेः रोहिण्यांचतुष्प
दस्यनागस्यपुनःअश्लेषायाम् स्वातौकिंस्तु
घ्नेति ॥ तथाचपराशरः ॥ शकुनौशकु
नियहणदोषणभक्तयोगपुष्टीकरणानिनि
यमश्चकुर्यात् चतुष्पदेत्वयवातिथिजपाभि
षेकपित्र्यदेवधर्मक्रियाःक्रियाचतुष्पदानांच
नागेसलिलोपकरणवेशनप्रवेशनगदगदो
ष्यधारणानि किंस्तुघ्नेगुरुतीर्थव्रतदी
क्षाभिगमनमुपवनानि वणिजिकनककरज
तालंकारवास्तुक्रियाभिषयाणशशिकूस्तम
गत्याधिकारिणि बालावृतोपवासनियमसं
ग्रयत्नद्विजगुरुवचनानि कौलवेपुरन्द्रैलोक्य
गत्यगात्यर्वापित्र्यदेवधर्मक्रियाः तैतिलेनि
साहसयतपुडाभिषेकमंगलवनदीतारम्ह
प्रवेशान् गरवासुयानवनाधिकारिकौयभा
गावेवाहिकाभिधारिणावणिक्प्रयोगाध्याय
नशिल्पसमन्वाख्यायिशावाहनबलिकर्मादि
मभियंचप्रारम्भतेक्रियाकाविन् विष्टसना

समहत्यनोजामिवयथेषारशामसमिति एवं
मुहूर्तेष्वपि । यस्मिन्नक्षत्रेयत्कार्यमुक्तंतस्य
नक्षत्रस्ययादेवतातन्नामायोमुहूर्तस्तस्मिन्न
देवकार्यम् कर्तव्यम् यथाज्येष्ठायांकर्मक्रिय
ते तच्छिवेमुहूर्तेपिकार्यम् यतस्तयोरेकदे
वतत्वः एवमश्लेषायांभुजगे अनूराधायां
मित्रेमघायांपितरे इतिसर्वेविभागयोर्द्र
ष्टव्ये ॥ उक्तंच ॥ विवधुजगामित्रपित्र्यव
सुजलविश्वविरिंचपंकजप्रभवाः इंद्राग्नी
न्द्रनिशाचरवरुणार्यमयोनयश्चाहनि मुहूर्ताः
जाहिर्बुध्न्याःपूषादस्रान्तकाग्निधातारः
इंद्वदितिगुरुहरिरविभाष्यानिलाख्याह्वाण
रात्रौ मुहूर्तःपंचदशरात्रीश्चैवमुहूर्तेइति
मन्त्रा मरुद्याश्वतत्त्वेष्वाचार्येत्राम्बुभियुक्ता
नक्षत्रेवल्लग्नानांपरिवृत्तादौरवैः समंविंत्य
म् फलमपितद्देवरुद्रगणांशवशात्कः । पु
होरात्रेचसम्पूर्णेचक्षुनक्षत्रेयोजितम् तेन
नक्षत्रेमुहूर्तेष्वसमकर्मगुणास्मृताइति ॥
तथाचगर्गः ॥ रात्रौसितनक्षत्रेशायप्रसारभर्द
त्समहत्वैश्वदेवाभिजिद्रोहिण्युत्तरजयाभि
श्राभाग्यहस्तेनैतनानियोगाप्यगन्धर्वाध्यान
परत्वात्मैत्रानिवानायन्याश्विनैर्देवञ्जलाय
कृत्याविज्ञवैमवंतेषांतत्समानदैवतंतत्र
मेवत्कर्मणारभेत विशेषदेशप्रयोगेद्वयम

ॐ
बा॰रा॰
टी॰
७०४

709

तत्रचैतन्मैत्रीत्समहोराह्रिणेश्चकोह्रिणीतत्स
वैमायनरूपहतयानाध्ययनानिसारभदेभि
चारवषयादान्यभिवत्सवैमायनाभिजिनिस
र्वकर्माणिबालत्वपतिबलसमारम्भः ज
येनप्रमाणेनमान्यवैगान्यर्वेङ्गतिविवाहः धर्मं
नयहेमिबेकश्चवणमंगलानिसन्धायेयास्तः
मूर्धाभिदेवता यष्टिमारौद्री तयोनार्कि
विक्रमार्कभेनान्यत्रविषमान्ययनउपतिष्ठेतो
वासीनयष्टिमांविशेषउपायेनप्रवेशेना
श्रीयान्ध्येयश्रुतमभिगाह्नेत ॥ भद्रोत्पल
विरचितायांबृहत्संहिताविवृतौतिथिकर्मगुणो
नामाध्यायः ॥ ॐनमःसूर्याय ॥ अथ
करणगुणाध्यायोव्याख्यायते ॥ तत्रादा
वेवसप्तवकरणानिभवन्ति ॥ बवबाल
कौलवतैतिलाख्यगरवणिजविष्टिसंज्ञाना
मू पतयःस्युरिन्द्रकमलजमित्रार्यमभूश्रिय
स्सयमः ॥ बवादीनांकरणानामिन्द्रिया
दीनांसमयाःस्वामिनः, तद्यथा बवेन्द्रा
धिपतिः बालवस्यकमलजोब्रह्मा कौल
वस्यामित्रैःतैतिलाख्यस्यार्यमः गरस्यभूर्दे
विः वणिजस्यश्रीलक्ष्मीःविष्टेर्यमः ॥ अ
थस्थिरकरणानांनामान्याधिपतीचाह ॥
कृष्णचतुर्दशावाद्र्धाच्छकुनिश्चतुष्पदंना
गम् किंस्तुघ्नमितिचकलिरुषयफणिमारु

तःपतयः ॥ कृष्णचतुर्दशीद्वितीयार्धादार
भ्यश्चत्वारिस्थिराणिकरणानिशकुन्यादी
निभवंति ॥ तद्यथा ॥ कृष्णचतुर्दश्यामप
रभागेशकुनिःचतुर्दश्यादिनागावमावस्यायाम्
किंस्तुघ्नःपूर्वभागे एतानिस्थिराणिमासेनस
कृदेवभवंति प्रतिपद्यपरिभागेबवः बाल
वकौलवौद्वितीयस्यांतैतिलगौतृतीयस्यां
~~तैतिल~~ वणिग्विष्टेचतुर्थ्याम् पुनरपिबवबा
लवेपंचम्याम् अतःकरणेद्वेप्रतिदिनेयावद
ष्टमीपूर्वभागेविष्टिः अपरभागेबवः नवम्यांबा
लवकौलवेदशम्यांतैतिलगरौ एकादश्यांव
णिग्विष्टिःद्वादश्यांबवबालवौ त्रयोदश्यांकौ
लवतैतिलौ चतुर्दश्यांगरवणिजौ पूर्णिमा
स्यांपूर्वभागेविष्टिः ततःप्रतिपदादिप्रत्यहंद्वे
द्वेकरणेयावत्तृतीयायामपरभागेविष्टिः ततः
क्रमेणकरणषट्कंसप्तम्यांपूर्वभागेविष्टिः अपरे
बवः अतःकरणषट्कक्रमेणयावद्धादशभागे
विष्टिः अनेनबवादिकरणंयावच्चतुर्दशचतुर्द
शीपूर्वभागेविष्टिरपरभागेशकुनिरिति एव
मेतानिचरकरणानिमासमध्येप्रत्येकमष्टौवारा
भवंति स्थिरकरणानिमासेनसकृदेवानियत :
पतयइति शकुनिशकुनचतुष्पदनागकिंस्तु
घ्नानांयथाक्रमं कलिवृषफणिमारुताःप
तयोभवंति ॥ तद्यथा ॥ शकुनेःकलिश्चतुष्पा

ॐ
वा.रा.
टी.
७१०
710

दारुघातनागम्यफलीकिलक्रमारुतोवायुः ॥
अथनैर्यत्कर्तव्यंतदाह ॥ ऊर्ध्वाङ्गेषुभवराशि
ष्वौष्टिकानिधर्मक्रियाद्विजहितानिचवालवा
ख्ये संप्रीतिमित्रवरणानिचकौलवेस्युःसौभा
ग्यसंश्रियगृहाणिचतैतिलाख्ये ॥ कृषिवी
जगृहाश्रयजानिजा निजिध्रुवकार्यवणिक्
युतयः नहिविष्टिकृतंविदधातिशुभंपरिघात
विषादिषुसिद्धिकरम् ॥ ऊर्ध्वाङ्गवइति ववे
वाख्येकरणेशुभानिप्रशस्तानियानिधर्मादी
निकार्याणितथाचराणिस्वल्पकालसध्यानि
स्थिरोपयोगीनिस्थिराणिबालन्तरस्थायीनि
तथापौष्टिकानिशरीरपुष्टियानिजनयन्ति ता
निकुर्यात् बालवाख्येधर्मक्रियाधर्मसमायुक्तः
क्रियाः तथाद्विजानांब्राह्मणानांयद्धितानत्र
कुलानिकुर्यात् संप्रीतिकेनाविन्महृत्स्नेहःमि
त्रैःसहत् वरणंकन्यावरणंएतानिचकार्याणिकौ
लवेस्युःभवेयुःऊर्ध्वादित्यर्थः सौभाग्यंसुभगतं
येनकर्मणामनुजेनवालभ्यंभवति तत्सौभाग्यं
संश्रयःकश्चित्स्थानसंश्लिष्यलोगृहंभवनं
एतानितैतिलाख्येकार्याणिकृषिर्बीजानिस्थिराणि
यानिकार्याणिचणिग्व्यापाराणि यानि केनचित्
हसंयोगाः भवयवणिजिकार्याणिविष्टिकृतंकर्मन
किंचिद्शुभेयस्मात्फलंविदधातिकरोति केवलपराणां
घातकम् ॥
शत्रूणांघातेनतिपतेनविषादिषुविषप्रयोगादिसिद्धौतं

अथस्थिरकरणेयत्कर्तव्यंतदाह ॥ कार्यं
पौष्टिकमौषधादिशकुनौमूलानिमंत्रानथ
गोकार्याणिचतुष्पदेद्विजपितृनुद्दिश्यराज्या
निच नागेस्थावरदारुणानिहरिणेदौर्भाग्य
कर्मान्यतः किंस्तुघ्ने शुभमिष्टपुष्टिकरणं
॥ औषधं
पथ्यव्याधिविनाशायोपयुज्यते आदिग्रहणा
दौषधानांग्रहणंपचनंचमूलानिमूलकर्मा
णिमूलानांग्रहणम् मन्त्राणांचतथामंत्राश्च
साधनानि एतत्सर्वंशकुनाकार्यम् गोकार्या
णिगवांसम्बन्धीनि यानिकर्माणिशुभंग्रह
णंदानेनपालनंच तथाद्विजान्ब्राह्मणान्
पितृंचाद्दिश्य तदर्थंयानिकार्याणिराज्या
निराजकार्याणिचतुष्पदेकार्याणियेपता
करणानिहरणापरधनदारस्थावरादीनांदौ
र्भाग्यकर्माणिदुर्भगत्वंसर्वजनद्वेष्यमेवलाक्ष
ते तानिनागेकार्याणिशुभधर्मसंयुक्तंकर्म
इष्टयः यज्ञकाम्यादयः पुष्टिःशरीरपोषण
म् मंगल्यानांविवाहादीनांसिद्धिक्रियायानि
क्रियाभिरेतैस्सिद्ध्यन्ति सर्वमेतत्किंस्तुघ्नेका
र्यम् ॥ तथागार्गः ॥ अर्थंतुशकुनिर्नी
मरोग्रामचतुष्पथे आसनंपक्षणेवैवनि
त्यंचपलायनम् येधानांपाकनानाचग्रह
णंमौषधंतथा चिकित्साचैवयुद्धंचसर्वमेतत्

ॐ
वा·रा·
टी·
७॥

न्वशास्यते ततःचतुष्पदानांचकृत्स्नचतुर्दशी
दिवा चतुष्पदानांसर्वेषांकर्मारम्भेप्रशस्य
ते पित्रैस्थहृजपेदेवधेनकार्यंचकारयेत्
नष्टेदृष्टंयथालब्धंस्यादत्रनसंशयः नागं
तकरणंराज्ञोहस्यंचदृष्टीभवेत् तत्रावम
त्स्माष्यानिप्रसत्वहरणानिच भेदनानिचक
र्माणिमूलानिचफलानिचकर्माणिचोदनीया
निसर्वाण्येवप्रकल्पयेत् अतःपरंप्रवक्ष्यामि
किंस्तुघ्नंकरणंध्रुवम् तत्रशुक्लप्रतिपदिदिव
सेप्रतिपद्यते तस्मिन्दिव्यानिकार्याणिवेश्व
देवस्थापनम् प्राजापत्यंचयत्कर्मसर्वंम
त्रप्रयोजयेत् इत्येतानिविज्ञानिध्रुवाणि
करणानिच ॥ अतःपरंप्रवक्ष्यामिध्रुवाण्य
न्यानिसप्तवै ववंबवालवंचैवकौलवंतैति
लंतथा गरादिवणिजंचैवविष्टिस्येतसप्तम
म् ववेत्वथववकर्माणिसिद्धिप्राप्यापिचकारये
त् निर्याणेचप्रवेशेचतडिसर्वार्थसाधकं
वालवंब्राह्मणानांतुसर्वारम्भेप्रशस्यते अतो
रम्भोत्तुवर्णानांश्रेयाणामितिनिश्चयः सैवत्र
कंचयत्कर्मयच्चस्यात्सिद्धिकारकम् स्थाव
राणिचसर्वाणिकौलवेसम्प्रयोजयेत् तैति
लेनचकर्तव्यंराजत्वानिसेवयत् अलंकार
श्रुतिविधानंसर्वाधिकरणानिच गरादिनाच
कर्तव्यंकर्मग्रहसमन्वयम् कृषिप्रवेशनार्थं

नेग्रहणंद्वेषैकर्मणाम् सर्वकर्माणिवाणिजेवि
ज्ञेयोक्तानिकारयेत् पण्यविक्रियनेचैवशास्त्रा
रम्भात्रकारणम् विष्टिनामेहकरणंयेनक
र्मानकारयेत् यत्नेनापिकृतंकर्मभवत्यल्प
फलोदयमिति ॥ अथकर्णवेधनक्षत्रमा
ह ॥ लाभेलग्नेयेचशुभैस्समेतैःपापैर्विही
नैशुभराशिलग्ने वेध्योतुकर्णावसुरेज्यलग्ने
तिष्येन्दुचित्राहरिरेवतीषु ॥ लाभमेकादशं
लाभलग्नेयेचस्याशुभाःशुभग्रहैःसमेतैस्सं
युक्तेशुभग्रहराशिलग्नेपापैर्विहीनेशुभग्रह
राशयः वृषमिथुनकन्यातुलधनुर्मीनाः
एषामन्यतमेलग्नगतेपापैःपापग्रहैःअसर
दृष्टेयोगतैस्मिन्लग्नगतेकर्णौवेध्यावेधनेया
तिष्येन्दुतिष्यःइन्दुःमृगशिरःचित्राहरिश्रव
णंरेवतीच एतेषुनक्षत्रेषु ॥ अथनामोद्देपार्णं
वसरधामेविवाहपटलमाह ॥ रोहिणुत्तर
रेवतीमृगशिरामूलानुराधामघा हस्तस्वाति
पुनौलिवृषमिथुनैःवृश्चिकपाणिग्रहे सर्वे
ष्ठान्तबहिःशुभेन्दुयुतावेला दशाद्विजो कृ
तैः यापुवरहीतैस्नभगोवृषेऽजेवावृषे स्य
त्योद्विनवाष्टराशिरहितावारानकूलेरथौ च
न्द्वेवार्केकुजार्किशुक्ररहितेमध्येचवापापयोः
त्यक्त्वाचव्यतिपातवैधृतिदिनेविष्टिंचरिक्तातिं
थिं क्रूरात्यायनचैत्रपौषविरहेलग्नांशकेमा

ॐ
वा.रा.
टी.
७१२
712

ग्रं ॥ रोहिणीउत्तरात्रयरेवतीमृगशिरः मू
लाःस्वातीमघाहस्तस्वातिषु तथानौलिस्त
लःवृषःकन्यामिथुने यतेषुलग्नेष्वितेष्वित
र्थेः पाणिग्रहोविवाहःकार्येन्नयर्थेःशुभैःत्रु
भप्रकैःबुधबृहस्पतिःशुक्रैःसप्ताष्टमवर्हिस्थि
तैः सप्तमसप्तममेकादशावन्यस्थान्यतः
स्थितःउडुपतौचन्द्रेयकादशोद्वितीयेतृतीयस्थे
नगतेकरैःतृतीयैकादशोष्टगतैः आदित्यांगा
रकशनैश्चरैः ततम्भग्नबद्धेनकार्यः तथाउक्ता
ङ्गारकेवाष्टमीनकार्यः तथाचदम्पत्योःजा
यापत्योः द्विद्वादशनवमपंचमषष्टाष्टमेवभ
वतः रवावादित्येवारानकालेश्च कश्चादित्यः
कुजोङ्गारकः शर्किशनैश्चरः शुक्रोभार्ग
वः यतैर्विंशुक्रेरहितेचन्द्रे तथाचपापयोः
पापग्रहयोर्मध्येयदिचन्द्रोभवति व्यतिपात
दिनेवैधृतिदिनेविष्टिरिक्तातिथिचन्द्रक्षावर्जे
यित्वा कुमारःक्लदिनेप्ययनेदक्षिणायनेकृ
ष्णेपक्षेचैत्रेतद्विरहितेवर्जिते तथालग्नस्यांश
केसत्यवमानत्र्यंशकेमिथुनकर्कटतुलांश
कानस्मिन्हामिरिष्येपाणिग्रहःकार्यः ॥ उ
क्तंच ॥ आषाढपौषचैत्रेचनभस्याश्वयुज
यो कुलिनासर्ववर्णानांविवाहेचमनीषिभिः
करोतुगुणविवाहपटलेच ॥ महोत्पलवि
रचितायांसंहितादिव्तौकरणगुणविवाहस्य

टलेनामाध्यायः ॥ ॐनमःसूर्याय ॥ अ
थनक्षत्रजातकाध्यायोव्याख्यायते तत्रादावे
वाःश्विन्याभरण्योजातकस्यफलमाह ॥
प्रियभूषणस्सुरूपःसुभगोदाताश्विनीषुम
तिमांश्च कृत्तानिश्चयःसत्यवागरोगपदृक्ष
स्थाविनाचभरणीषु ॥ प्रियभूषणोलंकृ
तःप्रियःस्वरूपःभूषणरूपःसौभाग्यावितःद
क्षःधीश्च कारीमतिमान्पण्डितःप्रोभत्र
पःसुभगःसौभाग्यायेतःअश्विनीषुजातोभ
वति ॥ उक्तंच ॥ शुद्धमाश्वरणेचैवग्रह
णंधारणंतथा ऊहापोहार्थविज्ञानंतत्व
ज्ञानंचधीगुणामिति ॥ नारकार्येत्वया
बहुवचनम् ॥ तथाचपराशरः ॥ धी
रःकृतेन्नवाक्पररविनहोगेनरसुपलः
कुम्विक्रशत्रुपुत्रभत्रोघाम्प्रियमासमय
श्च ॥ कृत्तनिश्चयःकार्याणांसततगायतः
सत्यवाक अरोगकन्याःदक्षाशीघ्रकारी
सुविनसुखपुत्रः भरणीषुजातोभवति ॥
अथकृत्तिकारोहिण्योमाह ॥ बहुभुक्प
रदाररतस्तेजस्वीकृत्तिकासुविख्यातः रो
हिण्यांसत्यःशुचिप्रियोवदःस्थिरमतिरूपश्च ॥
बहुभुग्बहुकाशी परदाररतः परस्त्रीरतः
तथापरः धर्ममतिबहुवितः स्वाध्यायाभि
जनरूपसम्पन्नः अकृपणमतिश्चार्थाप्रते

ॐ
वा॰रा॰
टी॰
७११

713

जातस्यादग्निदैवत्येसत्यवाक् आदिष्टास्त्रो
न्नपानविहन्नाप्रियंवदःप्रियभाषीस्थिरः ध॰
कमतिस्वरूपः एवंविधोहिएषःपराशरः
सन्तपनयशुमान्विद्वान्मानाधीशोऽल्पवाक्स्थ
रमतिसुहृष्टभगातिलेजस्वीप्राजायत्येनरो॰
जातः ॥ अथम्रगशिरसाद्वैजातोस्यरूप
माह ॥ चतरःचपलोभीतःपटुरुत्साही
धनीमृगोभोगी प्रशान्तवित्तवाणक्रमन्तत्रोहिंस
श्रुरोद्रादैचपलेनकेमति ॥ चत्तेरादक्तः
भीतोभयानेःपटुरम्याष्टदक्षः उत्साहीअर्थ
ह्ययुक्तः धनीधनवान् भोगयुक्तः एवंविधो
मृगशिरस ॥ तथाचपराशरः ॥ क्षत
शीलरूपरुष्टःसौम्यमतिस्सामयःक्षतिरुन्मं॰
स्यः अचपलमतिस्सविनीतोजातस्यादिन्दु
दैवते ॥ शठःपरकार्यविप्लवः गर्हितोम
ह्यात्ययुक्तः चण्डःकलहयुक्तः सकोपनो
कृतघ्नः दुर्जनः हिंसाहिंसाशीलः पापः
पापकारीरौद्रात्मसाद्वैपराशरः रोद्रःक्रूर
क्रोधीपरधारार्थः परदारोजातःस्यादुद्रदै
वत्ये ॥ अथपुनर्वसुजातस्वरूपमाह ॥
दांतःसुशीलोदुर्मेधारोगभाक्पिपासाश्च
अल्पेनचसंतुष्टःपुनर्वसौजायतेमनुजः ॥
दान्तोदमसंयुक्तोजितेन्द्रियः सुशीलःसुचित्तः
सुशीलःशोभनचारित्रःदुर्मेधाःदुष्टमतिरोग

भाग्रोगपीडितः पिपासुस्तृष्णान्वितः अल्पेन
स्तोकमात्रेणसंतुष्टोहृष्टः एवंपुनर्वसौ
तथाचपराशरः ॥ लघुदृढभागपतानां
यासांसुविरुद्धोभवति कृच्छ्राणिव्याधि
कुलोबहुसुतःपुनर्वसौजायतेमनुजः ॥
अथतिष्यश्लेषाजातस्वरूपमाह ॥ शां
तात्मासुभगःपण्डितोधनीधर्मसंश्रितः पु
ष्येशठःसर्वभक्षपापःकृतघ्नोधूर्तोश्लेषाजं
ते ॥ शान्तात्माजितेन्द्रियःसुभगःसर्वजन
प्रियःपण्डितःधनीवित्तवान् धर्मसंश्रितो॰
धार्मिकः एवंविधापुष्येपराशरः युतिकां
तिसत्ययुक्तोबहुश्रुतोदारदासजनवेष्टः
विपुलकुलकांतावज्ञापुष्येनरोजातः शठ :
सर्वभक्षःपापःपापसमेतः कृतघ्नोदुर्जनो
धूर्तः परवंचनदक्षः एवमश्लेषः पराशर :
स्वल्पमतिजिह्मःक्रूरःक्रोधीनरस्सदा
सर्पोदानाहतोभोक्तासर्पेजातोबहुव्यसनः
अथमघापूर्वफाल्गुनस्वरूपमाह ॥ बहु
भृत्यधनोभोगीसुरपितृभक्तोमहोद्यमः पि
त्रेप्रियवाग्दाताद्युतिमानरतोनृपसेवको
भाग्ये ॥ बहुभृत्याःप्रभूतभृत्याःप्रभूतपरि
वारितः बहुधनोभोगीभोगसंयुक्तः सुरा
णांदेवानांपितृणांचभक्तःपूजाकरः महो
द्यमोमहोत्साहः एवंमघायांतथाचपित

आद्योऽर्ईश्वरः विदेशवासी परदेशनिवास
नशीलः कृपालुः कृपायुक्तः दानसहितेश्वर
नः परिश्रमणशीलः एवंविधोऽनुराधासुजा
तो भवति ॥ तथा च पराशरः ॥ स्थिरमि
त्रैः स्वोत्वनवान्नत्यलज्जो भोगी च ज्ञातिश्र
न्यार्थपरो जातो स्यात् मित्रे दैवते ॥ अथ
ज्येष्ठायां जातस्य फलमाह ॥ ज्येष्ठास
न बहुमित्रः संतुष्टः धनकृत् प्रचुरकोपः म्लेच्छ
तो धनवान् सलीनाहिताश्रयिरोभोगी ॥ न
बहुमित्रः स्वल्पसुखान् संतुष्टसन्तोषशीलः
धर्मकृत् मानवतः प्रचुरकोपः क्रोधशीलः ए
वंविधो ज्येष्ठायां जातो भवति ॥ तथा च प
राशरः ॥ ज्ञातिश्रुणेषु राजसद्गुणाशो
तिनाशयति प्रालन् तेजोधिकोर्थभाग् जात
स्यादिन्द्रदैवते ॥ मूले मानी धनवान् ति
ति मानी गर्वितः धनवान् वित्तवान् सुखीस
खितः नहिंस्रः प्रकृत्यः स्थिरप्रकृतिः भोगी
भोगवान् एवंविधो मूले जातो भवति ॥
तथा च पराशरः ॥ सलिलपथ्यासिद्धकर्मा
क्लेशसलिलः परस्यदारेषुः नित्यमकल्पप्र
शेषः प्रियसंगः सर्वेषाम् ॥ विश्वविनी
नइति ॥ धनीतो विनयोपीनः धार्मिकोथ
सेयतः बहुमित्रः प्रशस्तसहन कृतज्ञः प्रवृ
प्रकारनिरतः सुभगः सर्वजनप्रियः एवंविधे

वैश्वदेवनक्षत्रे उत्तराषाढायां जातो भवति ॥ तथा
च पराशरः ॥ यानोद्यानवनरतिः प्रख्या
तः सततनीर्थसाधुसेवी च शिल्पार्थप्रियवा
ग्जातः स्याद्विश्वदेवे च ॥ अथ श्रवण
नक्षत्रफलमाह ॥ श्रीमान् श्रवणे श्रुत
वानुदारदारो धनान्वितः ख्यातः दाताढ्यः
शूरगीतप्रियो धनिष्ठासु धनलब्धः ॥
श्रीमान् श्रिया युक्तः श्रुतवान् पण्डितः उ
दारदारः उदारेष्टदारः अथवा दारः दार
यस्याऽसौ सायंपुत्रः धन्यान्वितः धनयुक्तः
श्रवणे जातो भवति ॥ तथा च पराशरः ॥
ज्ञातिश्रेष्ठो धनवान् सारसत्त्विर्भवति दाक्षि
ण्यदत्तः नित्यमरोगशरीरः श्रवणे हन्ता श
त्रुपक्षस्य दाता आढ्यः शूरगीतरतिः धनल
ब्धो लोभाभिभूतः एवंविधो धनिष्ठा
सु जातो भवति ॥ तथा च पराशरः ॥ ध
नधान्यसंचयानामीशः स्यात्त्यक्तिसत्त्व
तोयदः श्रेष्ठभाग्जितरिपुः अविहृया
श्रीसुतानश्च ॥ अथ शतभिषक्फलं
प्रदामाह ॥ स्फुटवाग्व्यसनी रिपुहा सा
हसिकः शतभिषकसूः ग्राह्या भद्रप
दासु द्विजः स्त्रीजितधनपटुः दाता च ॥ स्फु
टवाक् व्यसनी व्यसनोपेतो रिपुहा शत्रु
हन्ता साहसिकः असमीक्षितकार्यकारी

ज्यो॰
वा॰वा॰
टी॰
७१५
716

न्युग्रोन्पोऽल्पवाच्यः शतभिषास्तुजातोभवति
तथावपराश्रवः ॥ पद्दारमध्यसेवीक्लेश
सहोवाकृलेन्वेोधीरः स्थिरसहृदिषक्
क्रियायामितःक्रोधी ॥ उद्विग्नोऽदुःखितः
स्त्रीजितजनैयश्स्त्रीभिर्वायकुश्वक्रामसर्वक
मेसकुशलः श्रदानाचलब्धः ॥ तथावप
राभरः ॥ दारुणकर्माक्रोधीनिशाचरस्ती
क्ष्णविक्रमस्थ पलःविषमःप्रसस्वस्वाश्रा
कृशोभ्रद्रपदेभवतिजातः ॥ श्रथोत्तरपदा
रेवतीस्वरूपमाह ॥ युक्तासवोप्रजावा
जितशत्रुधार्मिकोद्वितीयाम् सम्पूर्णाङ्ग
सुभागःशूरःश्वविरक्तवानयोसः ॥ वक्त
सम्भावणदक्षःसर्वीसखयुक्तःप्रजावान्
पुत्रपौत्रऋद्धिसंयुक्तःजितशत्रुःजिताश
त्रुर्वारिपुर्वोयेनधार्मिकोधर्मरतः पर्वेवि
योद्वितीयास्वत्तरास्तुजातोभवति ॥ तथा
चपराभरः ॥ लग्नसक्तोवरुस्मनःपरदं
रशीलोजलेमननभीरुः इज्याध्ययनरति
स्यादरिवुध्नेतरेजातः ॥ सम्पूर्णाङ्गाङ्
ति सम्पूर्णाङ्गाःअविकलावयवःसुभगोसौ
भाग्ययुक्तःशूरःसंग्रामप्रियःश्वविशेषाद्वयुः
क्तःपरस्वात्यलब्धः श्रर्थवान्धनपतिः ॥ प
राभरः ॥ सर्वाङ्गप्रकसमादानाप्रवासति
वंतोस्वत्रकुलशीलः गोमानल्पपुत्रपौत्नोवि

हान्त्ररोजातः ॥ भट्टोत्पलविरचितायांसंहि
ताविवृत्तौनक्षत्रजातकेनामाध्यायः ॥
ॐनमःसूर्याय ॥ श्रथराशिविभागोव्याख्या
यते ॥ श्रत्रमेषवृषप्रविभागमाह ॥ श्रश्वि
न्योऽथभरण्योःश्रथकृत्तिकापादश्चकीर्त्यतेमेषः
वृषभोबकृलाशेषंरोहिण्यार्धंचमृगशिरसः ॥
श्रश्विन्यासकलाःपादचतर्थाह्नम श्रथशार्द्ध
थेंभरण्याश्रमसकलापवपादचतस्रम् ॥ बकृ
लाकृत्तिकायश्याःपादचतुर्थमेषाम् पषमेष
इतिमेषराशिकीर्त्यतेकथ्यते ॥ श्रत्रनक्षत्रं
चतुष्पादम् सपादंनक्षत्रद्वयंराशिःभवति
एवंनक्षत्रेश्रकाराःप्रत्येकस्यराशेःप्रमाणम् ॥
उक्तंच ॥ कृत्तिकाशेषंकृत्तिकापादत्रयम् रो
हिणींसकलाम्रर्धंमृगशिरसःपादद्वयंवृषभो
मराशिकीर्त्यते ॥ श्रथमिथुनकर्कटमाह ॥
मृगशिरसोर्धंपादद्वयंश्राद्रापुनर्वसोरंशत्रयं
मिथुनराशित्रयं मिथुनराशिःपुनर्वसोपादः
तिष्यश्लेषाचकर्कटेराशिः सिंहोथमघा
पूर्वाचफल्गुनीपादउत्तरायाश्चपादइति ते
त्वविशेषमत्तरापादत्रयंहस्तसकलःचित्रा
र्धंइतिकन्यकाख्याः तौलिनिचित्रार्धंस्वाति
पादत्रयंविशाखायःपादत्रयंश्रलिनिविशाखा
पांश्चनुराधाज्येष्ठाश्रलिहाश्चिके मूलमाषा
ढंपूर्वाषाढापथमंशाच्युत्तराश्चकोधन्वी सकं

ग्रं
बा.रा.
टी.
७१२
717

रुत्तत्यतिथोवेश्रवणाश्रवेयनिष्ठार्येयन्वी म
करःकुम्भोन्त्यपनिष्ठार्यंशततभिषकश्वोत्तरा
यं पूर्वभाद्रयाग्रेवंतथोत्तराद्रेवतीवजघः
अश्विनीपितृमूलाद्यामेषसिंहहयादयः
विषमार्द्धानिवर्तन्तेपादहृद्धायथोत्तरम् अ
श्विन्यादौमेषादिःमन्मथःप्रारम्भः तेनयथो
त्तरंपादवृद्धिस्थितः अश्लेषाज्येष्ठारेवत्यान्ते
वर्तन्ते यथाक्रान्तिकायादौमेषस्थितः मृग
शेवृषःपुनर्वसौ पादत्रयेमिथुनः अश्लेषा
पादचतुष्टयेकर्कटइति ॥ जन्मादौमासेद
शमंचकर्मसंघातिकंषोडशंकस्यम् अष्टाद
शंस्यात्सामुदायसंज्ञंवैनाशिकंविंशतिभिर्धि
भिश्च यत्पंचविंशंत्वमानसंज्ञं षड्रक्षव
ढ्ढाःपुरुषस्यसर्वः राज्ञोनवक्ष्याणिवदन्ति
जाति देशाभिषेकैस्सहितानिभानि राज्ञो
भिषेकर्क्षमथान्निमित्तंसाधारणं किं
तत्रयोदशाश्चगुणाश्चसर्वेप्रधानमेकंपुरुषेभ
जंते कर्मोपदिष्टंहतिदेशभाषाराज्याभिषे
केनखिलाभिषेकः याजानयत्तस्यभवन्ति
त्ताबद्ध्यामिदैवज्ञनिराकुलार्थम् पूर्वोत्रयं
सार्द्धमथयज्ञानांराज्ञांतपुष्पमसंज्ञस्तवाणि
सैषोत्तमेवैश्विदेवंतेवप्राजापतेर्भवदयोव
लानाम् स्वातिप्रहस्ताभिजिदाश्विनानिवा
निजजानांप्रवदन्तिभानि मूलाविरेवानल

वारुणानिभान्युपजातेःप्रभविष्णुनाया सौम्ये
न्द्रविधींद्रवसुदैवतानिसेवाजनस्यास्यमुपागता
नि सर्वेविशाखोश्रवणंभरण्याश्चएडालजाते
रभिनिर्दिशंति रोगाभ्यागमवित्तनाशकलह
संपीडितेजन्मभे सिद्धिकर्मनयातिकर्मणि
हतेभेदस्तसंघातिके ड्व्यस्यापचितस्यसाम
दायिकेसम्पीडितेसंशयो वैनाशेवभवन्तिका
यविपरासितास्तवैमानसे निरुपद्रुतभाविन
प्यतिभिरन्यैश्चमहावनीश्वरः नभवन्तिशरी
रपीडाविनाशयन्तिपीडायाम् तस्यदेवविप
न्निपाकांतदेवलःप्राहसर्वेषाम् पीडायांदि
नामेकस्यपोषितोनलंजुहुयात् स्याविष्याद्वी
वन्तोसमस्विरमरड्डिजान्तरतः गोक्षीरैर्गोमूत्रै
र्मूलैश्चपूर्णकोशायःस्नानम् जुहुयाद्वारत्ने
तां हरतिपापम् कर्माणिहुनमपुत्रो
मोदशापहृष्टारमासाद्यः हुत्वापियंगुमधय
पानावरीबलयस्नानम् संघातिकेतनसमा
समयुक्तैर्यामन्मथाम्पको अथशुद्धेजुहुया
च्चानेस्थायथाशान्ता सामुदायिकेदद्यात्
कांचनरजतासुपद्धतेमिन्हे वैनाशेनेनानेवस
धांबगुणान्विनंदयात् मानसनायेहोमस्सरो
रुहैःपयसैःद्विजाहुत्याः स्नानमरशारीषवंदन
बलातिबलसंयुक्तैःस्नानम् ॥ इतिजन्मर्क्षादि ॥
अथविवाहपटलम् ॥ मूलैकरोतिशिवोवा

ॐ
बा॰बा॰
टी॰
७१८
718

दिनकृत्कुजशुक्रराहुविधुंतुदनयोरविजोदविज्ञाः
मृ शुक्रः शशांकतनयाश्चगुरुश्चमाधीमाश्चः
त्सयंप्रकुरुतेथविभावरीशः ॥ दिनकृदादि
त्यः कुजोभौमः मूर्तीलग्नेविधवांकन्यांकरो
ति राहुविधुंतुदनयोमृतपुत्रांकरोति रविजो
सौरः दरिद्रांनिर्धनंकरोति शुक्रःशशांकत
नयःबुधःगुरुर्जीवएतौमाधीकुर्वतः विभावरी
शश्चन्द्रः साधुषःत्सयंप्रकुरुते १ ॥ कुर्वन्निर्ध
नकरणैश्चराहुभौमादारिद्र्यःस्वमतलेनिय
तेद्वितीये विनीभवरीमविधवांगुरुशुक्रसौम्य
नारींप्रसूततनयांकुरुतेशशांकः ॥ द्विती
येस्थानेभास्करशनैश्चरराहुभौमस्वरशंदारि
द्र्यदुःखेनियतंसर्वकालंकुर्वन्ति शुक्रसौम्या
विनीभवरींधनवतीमविधवांकुर्वन्ति शशांक
श्चन्द्रोनारीकन्यांप्रसूततनयांबहुपुत्रांकुरुते
२ ॥ सूर्येन्दुभौमगुरुशुक्रबुधास्तृतीयेकुर्युःस
दाबहुसुतांधनभागिनींच व्यर्केदिवाकरस
तास्तुभगांकरोतिमृत्युंदशातिनियतंखलुवि
क्रियेयः ॥ तृतीयेसूर्येन्दुभौमगुरुशुक्रबुधाः
सदासर्वकालंबहुसुतांधनभागिनींचकन्यां
कुर्युः दिवाकरसुतःशनैश्चरःव्यर्केकीर्तिसुतंस
भगांकरोति नियतंनिश्चितंसौंहिकेयोराहुःम
त्युदशातिविन्द्याःगमार्थः ॥ ३ ॥ स्वल्पपयः
सवतिसूर्यसुतेचतुर्थेदौर्भाग्यमल्पकिरणःकु

रुतेशशीच राहुसपत्नमपिचातिनिजोल्पवि
त्तांदद्यात्सुरगुरुस्तुबुधस्तुसौख्यम् ॥ च
तुर्थेसूर्यसुतेशनैश्चरेस्वल्पपयःक्षीरंस्रवति
अल्पकिरणश्चादित्योदौर्भाग्यंदुर्भगत्वंकुरुते
शशीचन्द्रोदौर्भाग्यमेव राहुःसपत्नेशत्रुंक
रोति क्षितिजोङ्गारकःस्वल्पधनांकरोति
सुरगुरुःसुरगुरुर्जीवःबुधश्चसौख्यंदद्यात् ॥
४ ॥ नष्टात्मजांरविकुजावबलांपंचमस्थौच
न्द्रात्मजोबहुसुतांगुरुभाग्यवीर्य राहुर्दद्या
न्मरणमेवनितरोगकन्याविनाशनकरम
विराल्कुरुतेशशांकः ॥ रविकुजौस्वादित्यां
गारकौपंचमस्थौनष्टात्मजेमृतपुत्रांकन्य
कांकुरुतः चन्द्रात्मजोबहुसुतांप्रसूतसुतां
करोति जीवश्चशुक्रोबहुसुतांप्रकुरुतः रा
हुर्मरणंददातिसौरः उग्रंतीव्ररोगंकरोति
शशांकेचिरायेचकन्यायाविनाशंकरोति ॥
५ ॥ षष्ठाश्रिताःशनिदिवाकरराहुजीवाः
कुर्युःकुजश्चसुभगांश्वसुरेषुभक्तां चेन्द्रःक
रोतिविधवामुशनातरिद्रांमृज्ञोशशांकतन
यःकलहप्रियास्त्री ॥ सौरार्कगुरुजीवाःष
ष्ठस्थानस्थाःकुजश्चाङ्गारकोसुभगांवल्लभा
श्वशुरेषुदेवेषुभक्तांकन्यांकुर्वन्ति चं
द्रोविधवांकरोति उशनाशुक्रोदरिद्रांकरो
ति शशांकतनयोबुधःकलहामधनांकलह

ॐ
वा.रा.
टी.
७१५
719

प्रियां च करोति ॥६॥ सौरः स्वराहुबुधजीव
रवीन्दुशुक्राः कुजः प्रसत्यावलसप्तमराशिसं
स्थाः वैधव्यबन्धनवधक्षयमर्थनाशव्याधि
प्रवासमरणानि यथाक्रमेण ॥ सौरः शनै
श्चरः स्वः भौमः राहुः बुधः जीवः रविरिन्दुः
शुक्रः एते सर्वे सप्तमराशिसंस्थाः प्रसत्य
यथाक्रमेण वैधव्यबन्धनक्षयः अर्थना
शः व्याधिः प्रवासं मरणं फलानि कुर्वते ॥७॥
स्थानेष्टमेगतबुधो नियतं वियोगं मृत्युं शशी
भृगुसुतस्तथैव राहुः सूर्यः करोति विधवां
सुभगां महीजः सूर्यात्मजो धनयुतां पतिवल्ल
भां च ॥ गुरुबुधावष्टमस्थानेस्थितं वियोगं
जायापत्योः कुरुतः शशी चन्द्रो भृगुसुतः शुक्रो
मृत्युं च कुरुतः तथैव राहुः मृत्युं करोति सूर्यो
आदित्यः अविधवां करोति महीजो अंगारकः
सुभगां करोति सूर्यात्मजो सौरो धनवतीं प
तिवल्लभां करोति ॥८॥ धर्मे स्थिता भृगुदि
वाकरभूमिपुत्रा जीवश्च धर्मनिरतां शशिजा
स्त्वरोगम् राहुश्च सूर्यतनयश्च करोति वन्ध्यां
कन्याप्रसूतिमधनां कुरुते शशांकः ॥ धर्मे
नवमे भृगुः शुक्रः दिनकर आदित्यो भूमिपुत्रो
भौमो जीवः बृहस्पतिः धर्मनिरतां कन्यां कुर्वते:
पुत्रशिजो बुधः अरोगां कल्याणदेहं करोति
राहुर्वन्ध्याश्च रजां करोति सूर्यतनयः शनैश्च

रः वन्ध्यामेव शशांकः चन्द्रः प्रसूतिं कन्याजनि
त्रीमधनां भ्रमणशीलां च करोति ॥९॥ राहु
नभस्थलगतो विधवां करोति पापैरतां दिनकर
श्च शनैश्चरश्च मृत्युः कुजोर्थरहितां कुलटां च
चन्द्रः शेषाग्रहा धनवतीं पतिवल्लभां च ॥
नभस्थले दशमस्थाने नभस्थलगतो राहुर्वि
धवां करोति दिनकर आदित्यः पापैरतां क
रोति शनैश्चरश्च पापैरतामेव कुजो अंगार
को मृत्युं करोति अर्थरहितां दरिद्रां कुलटां
वन्ध्यां च चन्द्रः शेषा ग्रहाः बुधजीवशुक्राः ध
नवतीं सुभगां च कुर्वते ॥१०॥ आये रविर्बहु
सुतां सधनां शशांकः पुत्रान्वितां क्षितिसुतो र
विजो धनाढ्याम् आयुष्मतीं सुरगुरुः शशिज :
समृद्धां राहुः करोति विधवां भृगुरर्थयुक्ताम् ॥
आये एकादशे स्थाने रविरादित्यः बहुसुतां क
न्यां करोति शशांकः चन्द्रः सधनां धनयुक्तां
करोति क्षितिजो अंगारकः पुत्रान्वितां रविजः
सौरो धनवतीं सुरगुरुः जीवः आयुष्मतीं करो
ति शशिजो बुधः समृद्धां सधनां धनयुक्तां क
रोति राहुर्विधवां करोति भृगुः शुक्रो अर्थयु
क्तां सधनां करोति ॥११॥ अन्ते कुरूपधनवतीं
दिनकृद्दरिद्रां चन्द्रो धनव्ययकरीं कुलटां च व
क्रः साध्वीं भृगुः शशिसुतो बहुपुत्रपौत्रां मान
ममहादरं यो रविजः कुजश्च ॥ अन्ते द्वादशे

श्री
वा.र.
टी.
७२१
721

यैःप्रियोजितानिशुश्रूषयितंतमालियोग्यानि
भवंति यथास्त्राणिवस्त्रेणाभरणयानिवा
हनानिप्रकाशवन्यालितानिप्रकल्पेशाणि
विरलनानिनवैःगुणैस्तद्वत्सभियैर्जिना॰
निशूषयितंतमालियोग्यानिभवंति ॥
प्रायेणगोचरेण्यवस्त्रानिलत्फलानिवल्पा
मि नानाहेतैर्नौम्नुखचपलत्वंत्वमंगार्थः ॥
प्रायेणवाहल्येनयद्गोचरफलानि वल्पा
मिकथयिष्यामि नानाहृतैर्नौस्माकमार्याः
पठितः तन्मुखचपलत्वंत्वमंतवक्रमाच्छ
तांमहतो मुखचपलयासौगदिता पूर्वेल
क्षणिका यस्याःपूर्वार्धे द्वितीयचतुर्थौग
णौगुरुमध्यगौभवतः ॥ माणवकमिंध्र
त्वामदीयावचनेनैवम् स्वाधीनयानप्रेम्णा
प्रियायथाजघनचपला ॥ माणवकम
नैःमम्बन्धिनींमिंवाचेकत्वामदीयांनचैव
तेपुंसांगुरुमार्गंमवुर्धनैवम् तथासाध्वी
स्त्रीप्रियानभवति यथाजघनचपलासर्वे
षोप्रियास्यात् एवमेवमदीयावाप्रोचते
त्यमार्याजघनचपला ॥ तल्लक्षणंपूर्वा
र्धंपूर्ववत्समंचपलायनल्लक्षणंनिरवशेषम् प
श्चात्यमर्धमाश्रित्यवर्तते जघनचपलायाः ॥
यस्याःपरार्धे द्वितीयचतुर्थौगणौगुरुमध्यगौ
प्रोक्तंमत्तम् ॥ सूर्यःषड्दशस्थितदिश

षट्सप्तमाष्टमगः चंद्रमाजीवस्सप्तनवद्विपंचम
गतोवक्रार्कजौषड्गोसौम्यःषड्द्विचतुर्द॰
शाष्टमगतस्सर्वेप्युपांतेशुभाः शुक्रस्सप्तम
षड्दशाद्यमहितःशार्दूलवत्त्रासकृत् ॥
सूर्यःआदित्यःषड्दशस्थितः षष्ठतृतीयद
शमस्थोगोचरेणशुभदः चंद्रमास्त्रिदशाष
ट्सप्तमाद्यगः शाद्यंप्रथमंजन्मराशिरित्यर्थः
जीवोबृहस्पतिः सप्तनवद्विपंचामागतः
शुभः वक्रार्कजावङ्गारकशनैश्चरौषड्गौ
षष्ठतृतीयौशुभौ सौम्यःबुधःषष्ठद्वितीय
चतुर्थदशमाष्टमगतःशुभः सर्वेप्यस्समी
पमुपान्त्यम् एकादशमित्यर्थः उपान्त्यम
वैपद्मःशुभाः सप्तमषष्ठदशमद्वेषस्थितः
शार्दूलवत्सिंहवत्त्रासकृत् त्रासंभयंकरोति
शार्दूलविक्रीडितंवृत्तमेतत् तल्लक्षणम्
सौम्यौशगारकौतौगुरुकंचसूर्यतरगैःशार्दू
लविक्रीडितम् मात्रिगुरुसन्तोगुरुपुंतगुरुः
तोनकारकायवस्पचनादशाभिर्यतिर्भवति ॥
जन्मस्थायाम्सदोर्कःक्षपयतिविभवान्कोष्ठ
रोगान्धदाता वित्तभ्रंशोद्वितीयेशमनिचपरु
दाकल्पहीस्त्राविरतो रोगान्त्येवतत्वेंजन
यतिचमरुःमृगधराभोगाविरुग्मम् ॥ अर्क
आदित्योजन्मनिजन्मराशौश्रायामस्त्रायाम
तमुपद्रवंददाति विभवानैश्वर्याल्लपयति

नाशयति कष्टरोगाधदानाकष्टरोगंहृद्रोगं
स्थानंबददाति द्वितीयेस्थानेवित्तनाशंधन
नाशंकरोति मनसिचनसुखंचित्तसुखंनभ
वति वंचनांकार्योल्लंइयूजनेत्रपीडांचक
रोति तृतीयस्थानेधनानिचयेधनसमृद्धिःप्र
दाहर्षेणभवति कल्पद्रुत सुरांगत्वंभवति
सुविहृतोशत्रुहंताचभवति चतुर्थस्थानेरो
गान्यमेददाति सुहृत्वणमपिस्वयंपराभो
गविघ्नंजनयन्नुत्पादयति स्वजेमालांधारय
तीतिस्वग्धरा स्त्रीनस्यास्राभीगाःस्वग्धराष्ट
न्नमेतन् तल्लक्षणम् येन्वौयास्त्रयःस्युः
स्वरसुनित्वर्यैःसप्तसस्याहिरामैः मस्त्रिगु
रुःरलमध्यःभादिगुरुःनसर्वलघुः यस्यादि
लघुःत्रयोयकारःसप्तसमुनयःसप्तनैवि
रामैः ॥ पीडास्युःपंचमस्थेसवितरिबहु
रोगारिजन्मानिताःस्युः . षष्ठेकोहन्तिरोगा
न्क्षपयतिवनितेशोकजोत्थाददाति . सुधा
नंसप्तमस्थोजठरगदभयंदैन्यं चकुरुते .
हत्क्रासोचाहमस्थोभवतिसुवदनानैवलाभि
वनीता ॥ पंचमेस्थादित्येपीडाःबहुरोग
रूपकारान्रोगान्क्षपयति नाशयति शो
कांश्चदति प्रेरयतीत्यर्थः
सप्तमस्थेर्कोऽध्वानंकुरुते जठरगदभयंजठ
रमदरं गदोव्याधिः जठररोगभयंदैन्यंदीन

तांचकुरुते अष्टमस्थेःर्केहृत्क्रासोरुजायेभव
तः स्वाधिवनितानाशान्मीयाधिवनितास्त्रीस
हवदनानभवति शोभनस्वौनभवतीत्यर्थः
हृत्क्रामिदंसुवदना मस्त्रिगुरुःरलमध्यःभादि
गुरुःनास्त्रिलगुःयस्यादिलघुःभादिगुरुःलघुः
गुरुःअन्तेमुनयस्सप्तरसाष्टद् यतेमुनयःवि
रमतिविरामोभवति ॥ रवावापदैन्यंरुगि
तिनवमेवित्तचेष्टाविरोधो जयंप्राप्नोत्युर्वं
दशमगेहेगेकर्मसिद्धिक्रमेण जयास्थानेर्म
नेविभवमपिचैकादशेरोगनाशं सदृक्षातां
चेष्टाभवतिसफलाद्वादशेनेतरेषाम् ॥
रवौस्यादित्येनवमे आपदांदैन्यंरुग्रोगाःवित्त
स्यधनस्यचेष्टायाविरोधोभवति दशमगृहे
जयंमगृप्राप्नोति क्रमेणकर्मणांसिद्धिम्
एकादशेजयस्थानेस्थानलाभंमानंसज्जावि
भवमैश्वर्यंरोगनाशंकरोति द्वादशेसदृक्षा
तांशोभनेहृतंषीलंयेषांतेषांचेष्टासफलाभ
वति नेतरेषांदृष्टेन्नानांहृत्तमिदंसदृक्षानल
क्षणम् यस्मान्सीरेगस्त्राहिरसमुनिभिःस्यात्
द्विरामैःसदृक्षा यस्यादिलघुःमस्त्रिगुरुःसं
तोगुरुरलमध्यःद्वौचेत्रगाःअंतेगुरुःद्वौयतीर्
सैर्भवतःतृतीयमुनिभिःसप्तभिः ॥ अथवं
दृश्य ॥ शशीजन्मन्यन्नप्रवरशयनाच्छादन
करो द्वितीयेमानार्थौक्षपयतिसविघ्नस्तुभः

ग्रं
वा.वा.
टी.
७२३

723

वति तृतीयेवसुस्त्रीधनानिचयसौख्यानिकुरु
ते वनथैविश्वासःशिखरिणिभुजंगेनसदृशः ।
शशीचन्द्रोजन्मराशौप्रथमेभोजनेप्रवराणिवृ
हृद्यानिशयनानिआच्छादनानिआच्छादनानि
चकरोति द्वितीयस्थानेमानार्थम् मानेषु
जात्यर्थान्यनादीन् ग्लपयतिनाशयति स
विघ्नोविघ्नयुक्तोपिभवति तृतीयस्थानेवस्त्र
एयाम्बराणिस्त्रीयौवन धनानानिचसमृद्धः
सौख्यंचनानिलभते चतुर्थेगेचन्द्रेअविश्वा
सोनभवति शिखिरिणिपर्वतेनसर्पेणस
दृशोविश्वासः यस्मिन्पर्वतेनस्थानेसर्पोभवति
नचनकस्यापिविश्वासः इतिशिखरिणी
यत्रादिलघुः मध्यलघुः नाभिलघुः सो
न्त्यगुरुः लघुयुक्तोघनेरसाब्धिः इत्यपकाव
या षष्ठोविरामौ ॥ दैन्यव्याधिभ्युदमपि
शशीपंचमेमार्गविघ्नं षष्ठेवित्तंजनयतिसुखं
शत्रुरोगक्षयंच यानंमानंशयनमशनंसप्त
मेवित्तलाभं मन्दाक्रान्तेयफणिनिद्विमगौवा
हुणोभीनेकस्य ॥ शशीचन्द्रःपंचमस्था
नेदैन्यंव्याधिंमुकंशोकंमार्गविघ्नंपथिविघ्नं
जनयति उत्पादयति षष्ठस्थानेवित्तंधनं
सुखंशत्रुक्षयंरोगक्षयंचजनयति सप्तमेया
नंवाहनंमानंपूजाशयनमशनंभोजनंवित्त
लाभंजनयति अष्टमेमन्दाक्रान्तफणिनिव

सर्पेकस्याभीर्भयंनभवति अपितुसर्वेभ्योपिभ
वतीत्यर्थः इतिमिदंमन्दाक्रान्तालक्षणं
मन्दाक्रान्ताभवननगौगामसङ्गुरुलोके ।
मास्त्रिगुरुःनःसर्वलघुः तोन्त्यलघुःदौनवरा
न्तेगुरुद्वयंसप्तसमुद्राश्चत्वारः ऋतवश्चट् लै
कारसमयनैविरामः ॥ नवमदशमौवैधो
द्वेगश्रमोदररोगादृह्यमभवनेवात्मावमेप्र
सिद्धिकरश्चशशी उपचयसुहृत्संयोगार्थप्र
सिमोदस्मपान्त्योवृषभवनितान्दोषान्निर्वै
रोन्त्यमथ्ययान् ॥ नवमदशाइति शशीच
न्द्रोनवमदशमौजन्मराशेः नवमस्थानेआश्र ।
बन्धंबन्धनंअनिहेतिरस्वोगाःश्रमःखेदः उद
ररोगाजठररोगाश्चकरोति दशमस्थानेवञ्च ।
ज्ञांप्रथमंकर्मणांप्रसिद्धिंसाधनंकरोति उ
पचयसुहृदिति उपान्त्यएकादशस्यउपचयं
स्थानेसुहृत्संयोगोमित्रेसमागमः अर्थानोथ
नानाप्रमोदोहर्षश्चपनाकरोति वृषभवनितेन
ति अन्त्यद्वादशस्थानेवृषभवनितान्दोषान् वृ
षभस्यवलीवर्दस्येवचरितेनसुरुपंयेषांदोषा
णांजःखोनोस्मृष्टेणभूनाइन्नान्नवदमोह
ननम् अर्थेष्वापाविदारणात्मविघाणोपन्ना
नरुत्पादिकान् अथवृषभेणचरितानातन्या
दितान् । शृंगहननेनविदारभियानेनकोपर्ज
पान् तोस्रुमवायात् वृषभेनार्थदृत्यायुक्तं

श्रीं
बृ.जा.
टी.
७२४

724

न वृषभवतीनैसौम्यागोमौदयिसमकैः सेनो
गुरुःमासिगुरुःस्वलमध्यः सन्नोगुरुःलघुगुरु
सन्तेस्माच्छ्रह् नदयपस्तानाः समशमिडाय
नैर्विरामः स्नेहाह विलोन्यासः ॥ नथाव
यवनेश्वरः ॥ सस्थानगोभोजनगन्धमाल्य
नारीस्वरूहस्वतिपरस्यात् चन्द्राद्वितीय
स्थेगनस्ततस्माद्रुपायायासविवादकारी ॥
तृतीयगोवस्त्रहिरण्ययोषित्सुहृच्चभोज
नस्तोहिमांशुः सुबन्धपीडायननाशिजाति
कर्वीनशःस्वानिवलनथेमस्तः ॥ धनहृया
जीर्णकृमधुदैन्यविद्रोमकृत्पंचमगःशशांकः
शत्रुक्षयारोगयशस्वार्थामिष्टहिर्गमश्री
निकरश्रुषष्टः ॥ जामित्रगःस्त्रीधनवन्यशा
य्याहिरण्यभोज्याम्बरदःपाशांकः तदृश्यापि
चिंताकलहार्थनाशैमस्तक्षयाययवदाह
स्थः ॥ धनक्षयात्रियमानभंगोवैरा
धिकारीनवमःशशांकः मेषेदलस्यावगृहः
स्थानहृषेश्रेश्रयफलोदार्यविवोधकारी ॥ य
कादशस्थिधविवादसम्पत्स्त्रीभोजनाप्ति
सुखार्थकारी निशाकरोद्वादशगस्तदैन्यमा
लस्यदीर्घायचयंतकरोति ॥ प्रथमजन्मल
जन्मद्वितीयफलगतउपेन्द्रवज्रयाह ॥ उ
जेभिगानःप्रथमेद्वितीयेनरेन्द्रपीडाकलहा
दिदोषः मपांवविज्ञानमैवारयोगेरुपेन्द्रव

ज्रयतिमौपियस्यात् ॥ गजेन्द्रगारके
प्रथमेथ्रमितानः द्वितीयेकजेनरेन्द्रपीडा
कलहः अविरोधः शत्रुरोधः पतेस्तथा
पितेनानलेनाग्निनाचौरैस्तस्करैरोगैर्भ
श्रमन्यार्थउपगानः उपेन्द्रोविष्णुःतत्यतिम
स्तस्त्वरूपवज्रकुलिशोलस्त्वरूपायियदि
स्याद्भवेत् तथाप्युपचातेभवतीतिद्वन
भिरसुपेन्द्रवज्रः उपेन्द्रवज्रानजतोजगौ
गौः जोगुरुमध्यगानः तोन्तलघुः पुन
रपिजकारः अन्तेगुरुद्वयः ॥ अथवृती
यस्थानभौमस्योपजात्याह ॥ तृतीयगा
श्रीरकुमारकेभ्योभौमस्सकाशात्फलमा
ददाति प्रदीप्तिमाज्ञांधनमौर्णिकानिधा
न्यानवानिकिलायराणि ॥ तृतीयः
गोभौमः चौरेभ्यास्तस्करेभ्यः कुमारकेभ्यः
प्रदत्तभ्यःसकाशाद्देतोः फलमाददाति
करोति प्रदीप्तिंकान्तिंशाज्ञामादेशंप्रथ
नंधनंवित्तम् मौर्णिकानिकम्बलादयः
धान्याकाराण्यानिधातवः सुवर्णाद्य
नेकमकरः अन्यम्भस्यानम् धान्याकरैर्भ
व्यायेषांतान्यपराणि अन्यान्यादधाति
किलशब्दःआगमार्थः अपरेभ्योन्यानि
नानिउपजातिकेत्यर्थः। यतस्तस्मान्निश्चः
उपेन्द्रवज्रेन्द्रवज्रायाःपादैर्मिश्रैर्भवति तत

गो
वा.वा.
टी.
७२५
726

ति अद्योतनमपश्यतीत्यर्थः अन्याल्पत्वात्
वृत्तमिदमपरवक्त्रं तल्लक्षणं ननरलगाश्च
नौनजौजरौभवति सदापरवक्त्रमीदृशम्
नाद्विलघुः द्वौनकारौ रलमध्यः लघुगुरुश्च
नैयुक्तौ नजौ जरौ नकारौ रलमध्यः लघु
गुरुयतैर्युक्तौ नजौ जरौ नकारादिलघुः जो
गुरुमध्यः द्वौ जकारौ गुरुमध्यातः एवंवि
धंसर्वकालंअपरवक्त्रंभवतीन्यासः ॥ ॥
न । न ॥ अथसप्तमाष्टमनवमस्थस्याभौ
मस्यफलंविलम्बितगतिनाह ॥ कलये
कलहादिकृतजरंरोगकृत्सप्तमे हृत
हृतजङ्घितःक्षिपितविक्रमोऽष्टमे ग
जेनवमसंस्थितेपरिभवार्थनाशादिभिर्वि
लम्बितगतिर्भवतबलदेहवानक्षमः ॥
कलयेकलहादिगिति उजेभौमेसप्तमेक
लहेभार्यातनैसहकलहोविरोधः अथवा
कचद्वरोगः जठररोगः प्रताप्नोति हा
हृतजङ्घितइति अष्टमेष्टमस्थेहारवल्ल
वदलंजंघेतेनहृतितोविवर्णीकृतात्वपि
तविक्रमानः विलंपतेमानेषु जाथोदितिपिते
नष्टेयस्य ऊजेनवमसंस्थिते परिभवैरर्थ
नाशैर्विनष्टयेरादिग्रहणात्पीडाभिः य
वमादिदोषैः तथाप्रबलत्वेननिष्प्राणत्वे
देहस्यशरीरस्य तथापादेनाक्रमेनरला

तत्वेनवमासृक्मांसमेदोस्थिमज्जाशुक्राणिधा
तवः यस्यैरपिविलम्बितावित्रनागतिगमनंय
स्याशक्तत्वात् वृत्तमिदंविलम्बितगतिः त
ल्लक्षणंविलम्बितगतिःजसौजसयसंयुक्तंभवे
त् जोगुरुमध्यगतः सन्तोगुरुः प्रत्ययिजर्के
रसकारौयकारश्चादिलघुः लघुगुरुविलम्बि
तगतिः । न्यासः । न । ॥ न ॥ न । न ॥ अ
थदशमैकादशस्थस्याभौमस्यफलंपृथ्वीना
म्नाह ॥ दशमगृहगतेसप्तमहीजेविविध
धनाभिरूपान्यगजयश्च जनपदमपरिस्था
नाश्रमंतेवनमिवषट्हरणाम्रपृथ्वीनाम ॥
महीजेऽङ्गारकेदशमगृहगते दशमस्था
नप्राप्तेसमंनशुभेनाप्यशुभेउपात्यागपकार
शास्त्रविविधानानाप्रकाराणांधनानांविन्ना
नाप्नाभिभवति उपरिभूमिसर्वेषांजनानामा
पात्यनाश्रितोजनपदेलोकान्यगमेआनिउप
जीवति यथासपृथ्वीनामेवनेषट्हरणाभ्रम
हृदपरिस्थिताः भ्रंतेशोभनेऽङ्गत्वापृथ्वीनामि
संज्ञानउत्तमानिश्चर्याणिशान्तानियस्मिन्वने
वृत्तमिदंपृथ्वीनाम्नातल्लक्षणंभवति जगति
सौततःपरमानन्तरं यलमध्यः अन्तेगुरुः ते
जगतिपृथ्वीनाम्नाभवति ॥ न्यासः ॥ अथ
द्वादशस्थस्याभौमस्यफलमिन्द्रवंशयाह ॥
नानाव्ययैर्द्वादशगेमहीसुतनाम्ययैर्नथैंर्ध्रुवा

ग्रं
म.रा.
टी.
२२२
727

तैस्तुमानवः स्त्रीकोपयितैस्तुमनेनवेदनैर्यो
पीन्द्रवंशाभिजनेनगर्वितः ॥ मदीमतैर्भो
मैत्रादशगेमानवः पुरुषः नानाप्रकारैः व्यये
र्यत्नातिमिरनर्थेशनैरुपद्रवैस्तु बहुभिः सं
तापयते सोपतापः क्रियते स्त्रीकोपैः स्त्रियाः
कोपयितैः। नवपंचमे [illegible] विनैः मनेनवे
दनैः बन्धुरोडाससहितैरपिमानवस्सन्ताप्यते
श्रीपशाङ्कस्समित्वोवेनायांवर्तते इन्द्रवंशाभि
जनेनाथिया इन्द्रवंशः कुलेइन्द्रवंशाभिजनः
पूर्ववंशोयस्यतेनयोगर्वितः साभिमानः सोपि
सन्ताप्यते किमन्यान्यः इन्द्रामिदं इंद्रवंशात
हृदयंतानाविन्द्रवंशाजरसंहितौमतौ तेन
लघुः तौद्वौ उकारौजरसंहितौ जोगुरुः मध्य
स्तलमध्यः तौजरसंहितौजराभ्यांसंयुक्तौ इन्द्रवं
शाभिमताख्यातः ॥ नवमव्ययनेभवः ॥
नृपावलव्यणुरविमार्गेशास्त्रव्यापार्थेनाशाद
यमेणकारी भामःशान्तिस्यनगतोस्तीयेनवनथे
चोपात्तिक्षयंवनाशनं। पेशवयमानयुतिश्च
कारी स्तनीयसंस्थानस्यवदिश्च वनथेगस्य
सुहगजराहस्यञ्चमिनिर्वेदस्सेपावाजः सुनार्थ
नापादयवैरंमेवव्यापिपुरः पंचमराशिमेस्थः
घहेऊजेनिवियमानरुद्धेशव्यापनाशेयम
नादिकारी जामित्रेसंस्थाधनपातिनाशंजेसादरदाभयंदे
न्यकृत्यात् भामेहमोक्षविषयस्यप्राइक्षानत्त्वयोपद्रवदैन्यकारी ॥

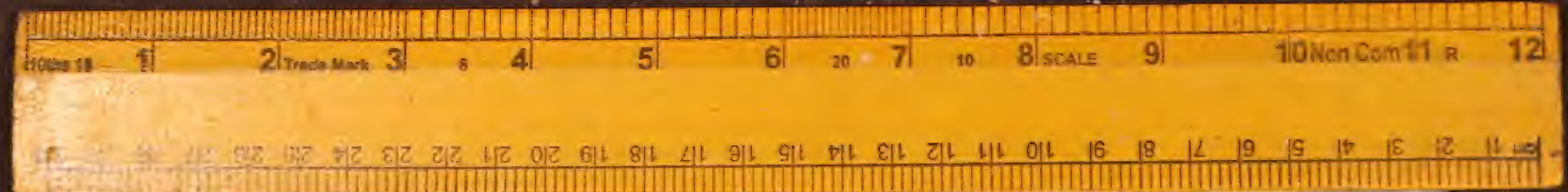
शास्त्रनानादेमस्यवर्णेनाशास्वेदाश्वकारीनव
मोमस्तीजः मेशवणेव्याघ्यतिशास्त्रोवारव्रणंतः
तिहन्त्रिकिङकरस्तयप्रुात ॥ मानात्मजार्त
द्विनितनामस्वेमयुतिप्रदोमङ्गयदाभिजिस्त्र
हीविपरीतेजनमादेवोगमस्याववंगश्चमदा
ऊजेन्ये ॥ अथबुधस्यजन्मराशिगतस्यफ
लंस्वागतयाह ॥ इहवाकापिस्तुनाहितभे
देवान्यैवस्सकलैस्तुहृतमः जन्मगेशशिम
तेपथिगच्छन्स्वागतेपिङशलेनशृणोति ॥
जन्मगेजन्मराशिस्थेशशिसुतेबुधेइहवाको
रप्रियाभिधायिभिर्वाक्यैः वचनैः पैशुन्यैः नस
वकत्वेनाहितेनप्रियैलभेदेनपृथक् करणे
नयनैदोषैस्तथावाधवैः किम्भूतैस्सकलैःक
लहयुतैश्चहतस्वापहृतयनोभवति पथि
गच्छन् स्वागतेपिस्वागतेशोभनमार्गतेतेजा
ते नस्मिन्नपिस्वागतेकुशलेनशृणोति नतस्य
स्वागतेपिकुशलवार्ताभवति किंपुनःफलते
इति इन्द्रामिदंस्वागतेतल्लक्षणं स्वागताचन
भगौगुरुःकाला रलमध्यःस्त्रिलघुः भादित्र
कःपुरुषस्तुनगपिगुरुरन्त्यतेभवति ॥ न्यामः
अथद्वितीयस्थानेगतस्यबुधस्यफलद्रुतपदेन
ताह ॥ परिभवोधनलाभिःपनस्थितेसरु
जगेशशिसुतेसुहृदाभिः नृपतिशत्रुभयंशं
कितचित्तोद्रुतपदेव्रजतिदुःखारितेसैः ॥ प

ॐ
वा.वा.
टी.
७२८
728

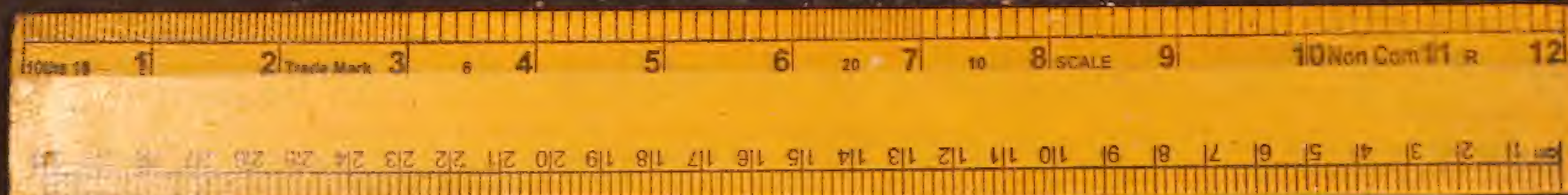
नगतेद्वितीयस्थानस्थशनिस्तेबुधेयविभवः
अल्पाल्पतोभवति धनलब्धिविनलाभश्चभव
ति सहजगतेतृतीयस्थानस्थसहदामित्रै
लाभोभवति स्वैरात्मीयैरुस्थरितैर्वैरिचारि
त्रैःत्यक्तिशत्रुभयशंकितचित्तः नृपतीराजा
शत्रुर्वरि तज्जायैशंकितस्तंजातशंकं चित्तंमा
नोयस्य तथाशुलोडुतपदेवरितैपदेश्चजाति
गच्छति सापराधत्वात् अथचलाश्चचत्रमेतत
दुतपदं तहलक्षणंदुतपदेनभजयैःकथितेन
तु नाशिलघुःआदिगुरुजोगुरुमध्यः यश्चादि
लघुःद्रुतपदमेतत् ॥ अथचतुर्थपंचमस
स्थानस्थबुधस्यफलंहविरयाह ॥ चतुर्थे
स्वजनकुटुंबहृदयोपतापोभवतिचधीन्त्व
मिमजे सुतास्थितेतनयकलत्रैविग्रहोनिषेवि
तेनचहविरामपिप्रियम् ॥ चतुर्थगेशीत्व
ग्मिजेचस्तेषुयेसुजनहृदयः कुटुम्बहृद
यः स्वजनाआत्मीयजनाः कुटुम्बजातयः
धनागमश्चभवति सुतास्थितेतनयकलत्रैर्वि
ग्रहः तनयाःपुत्राःकलत्रैर्भार्याभिःसहविग्रहः
कलहः हविरंशेऽमनामपिप्रियंसामान्यनिषे
वितेनापधर्मेद्रोहेगत्वात् हविमिदंकविचत
लक्षणम् जभौसजौगिति कविवाचनप्रैः
जोगुरुमध्यः आदिगुरुःसोन्तगुरुःजंतका
रः अन्येगुरुवितियंप्रकारः चतुर्थैःसैनवमि

विरामःन्यासः ॥ अथषष्ठसप्तमग्रहस्थस्य
फलंप्रहर्षणयाह ॥ सौभाग्यविजयमर्थ
त्रतिचषष्ठेवैकल्यकलहमतीवसप्तमेत्तः
स्तत्रस्थेजयसुतवसुवित्तलाभानेपुण्यंमभव
तिमतिप्रहर्षणीयम् ॥ षष्ठस्थानेबुधेसौ
भाग्यंसर्वजनवल्लभंविजयाविशेषजयं
अथशत्रुःपादश्चते उक्तानिषाद्गणामजिन
तेचकृते । सप्तमेवैकल्यविकलतांअत्यतीव
त्यर्थंकलहंविरोधंचकरोति तत्रस्थेषष्ठम
स्थानस्थेजयम् सुताःपुत्राःवस्त्राण्यम्बराणि
वित्तंधनम् एतेषांलाभोभवति मतिहर्ष
णीयम् बुद्धिप्रहर्षणीयम् येनबुद्धेःप्रहर्षः
उत्पद्यते तथाश्चतेतेपुण्यकलासस्तत्व
दर्शितंभवति प्रहर्षणीवृत्तमेतत् तल्लक्ष
णंम्नौजौगस्त्रिकदशाकाप्रहर्षणीयम् मौत्रि
गुरुःनाशिलघुःजोगुरुमध्यःरलमध्यः गंतः
गुरुःत्रिकदशकैर्विरामःत्रिभिःदशभिश्च ॥
अथनवमदशमस्थबुधस्यानुष्टुबाह ॥ वि
घ्नकरोनवमःशालिवृत्तःकर्मगतोमुदाप्यत
दश्च सप्तमदेशायतेचविधत्तेततःहरोषुक
यास्तरणं च ॥ नवमस्थःबुधःविघ्नकरः
सर्वकार्याणांविघ्नंकरोति कर्मगतोदशम
स्थः रिपुरुशत्रुहंतोभवति सप्तमदेसहो
केशायतेशय्याविचिदत्रे इदानितरुहदःता

स्याप्रमदायायह्रंदेवेभ्रमदत्तानि अथशत्रुस्था
र्थेकार्यो चैनित्यासिकांचदत्तानि अनरलंभार्या
प्रहृंदत्तानि केचित्कुर्यान्तरणामितीष्ठन्ति
कुर्योवर्णकमलाःतदेवकलत्रस्थफलम् तत्
दोषकंतद्दन्तणोभोनभागाविनिदोषकमे
तत् भाद्रिगुरुःशोभकारोपुनर्भक्तोपुनर्भ
कारः भंतेगुरुद्वयम् त ॥ त ॥ त ॥ त ॥
अथैकादशद्वादशभावबुधफलमालिन्या
ह ॥ धनस्वस्थनयोविनिर्दवाद्योमितः
क्षितिहितविरलपुत्रेलाभगेहस्थवाक्याः वि
पुपरिभवरोगैःपीडितोद्वादशस्थ नतरुतिप
दिभाक्तेमालिनीभाग्रसौख्यम् ॥ स्त्राहिनः
किरलपुत्रेलाभगेहस्थवाक्यःतेमनःशुत्राः
सर्वेविनतिहेतिःविनयतयोषित्तीभिर्वेष्ठ
हत यतेषांमासिःलाभः तहिथितस्थः
तथास्यहवाक्याःशुभवचनशुभवति द्वाद
शस्थानेबुधेरिपुभिःशत्रुभिरिपुभवैरपरस्पा
ये रोगैःगदैश्चपीडितोदितोमालिनीयोगेसौ
ख्यंपरिभिन्नंतसहति तथाक्रोति प्रथाकर्ष
त ह्यमेतन्मालिनी तत्स्थानेवसमुनिवि
रचितमालिनीनामच्छंदः अखिलगुरुः हेनका
रे भाद्रिगुरुः यथाखिलगुः हेलकारोवः
सर्वोहोमनयस्थमथतेविरामोभवति । मा
सः ॥ ॥ । तत । त तथाचयवनेश्वरः ॥

स्थानेषाशंकेबुधपुत्रसंस्थेसौभाग्यविद्या
मतिमत्नहंता द्वितीयसंस्थस्तपवादशोक
वैराविस्यालोपनदैन्यकारी ॥ तृतीयगो
बन्धुविरोधगश्चव्यापत्तिकर्ताद्रविणस्यसो
र्यः चतुर्थोमानगुणप्रशंसाप्रमोदयोषि
द्धनलाभकर्ता । तैस्थानमृत्योगमनर्थेच
योजयोद्भुपःपंचमगोयनेच षष्ठेविरुद्धि
मनसाप्रहर्षामान्यफलावोपचयंकरो
ति जामित्रगश्चान्द्रिरनिष्टमार्गसन्तापदै
न्यारुविरोधकारी स्यादष्टमस्थाविविधो
पकारीबुद्धिप्रसादस्थितिसौख्यकर्ता
भंगापवादाधपरिश्रमातिथनायकारीन
वमर्त्तेषस्यः क्रियाप्रसिद्धिदशमेर्थला
भंविमृद्धमान[illegible]धोदत्तानि यकादशोर्थ
नचनघ्नरस्त्रीचिरार्थसौभाग्यविनोदक
र्ता बुधोन्त्यराशौविचरंबकयोद्दिनेजनंका
र्यपरिश्रमंच ॥ अथगुरोजन्मद्वितीयस्थ
तस्यफलंभ्रमरविलासितयाह ॥ जीवेज
न्मन्यपगतधनधीःस्थानभ्रष्टाबहुकलह
युतः प्राप्यर्थैर्यान्यरिपिकृतकान्ता
त्याज्यभ्रमरविलासितम् ॥ जीवेदृष्ट्या
तिःजन्मराशिस्थवस्थितेपुरुषोपगतधन
धीःभवति अपगतेनष्टेधने धीश्वबुद्धि
र्यस्यस्थानभ्रष्टः स्वस्थानच्युतःबलकल

ॐ
वा.वा.
टी.
७३१

731

यंमनस्त्वेनमनोसुखदंभवति वृत्तमेतद्
विलम्बितात्लक्षणम् त्रिभकारैश्चितेश्चभव
तोलघ्वौ लघुगुरूभवतः यकःपदःनाविर
लघुःद्वौभकारौरलमध्यः एतैर्गौलैर्वृत्तवि
लम्बिताभवति ॥ न्यासः ॥ न ॥ न ॥ न । न
न ॥ ॥ न ॥ न ॥ र ॥ अथसप्तमस्थान
गुरोःफलंललितपदेनाह ॥ त्रिदशगु
रुःशयनेरतिभोगंधनमशनेऽनुत्तमान्युपवा
हाम् जनयतिसप्तमराशिमुपेतोललितप
देचगिरिंगपिवर्णाव ॥ त्रिदशगुरुःजीवः
सप्तमराशिमुपेतःगिरांवाबाललितपदा
चललितानिरम्याणिपदानिवाक्जाता
नियस्याः साप्याभूतोपिवर्णाभूद्धिंजनयति
ललितपदंवृत्तमेतत् तल्लक्षणंललितप
देभवति न्यासः । न । न । । नन ॥ अथ
अष्टमनवमस्थगुरोःफलंशालिनाह ॥
बन्धंव्याधिंवाष्टमेशोकमुग्रंमार्गक्लेशान्न
ष्टनव्यवरोगान् नैपुण्यामोघुत्रकर्माथ
सिद्धिं धर्मेजीवःशालिनीनांचलाभम् ॥
जीवेबृहस्पतिः अष्टमस्थानेबन्धंबन्धनंर
व्याधिंपीडाम्उग्रंतीव्रंशोकंदुःखंमार्गेपथि
क्लेशाकृष्टान् धनवृत्तस्थान मरणमप्स
रोगान्मरणान्करोति धर्मेनवमेपुण्यंसर्व
कार्याणाम् अर्थानांविज्ञानांचसिद्धिंकरो

ति शालयोविद्यते यासुताःशालिन्यः अ
र्थात्स्त्रमपिशभित्रत्वंविजानते सप्त
क्तानांशमीनांलाभोभवतीत्यर्थः अथवस
गुणेयास्त्रियाशालाले साधते तासांलाभ
करोति शालिनीवृत्तमेतत् तल्लक्षणम्
तान्तेऽगच्छेशालिनीवेदलोकैः मात्तगुरु
तोल्लघुःपुनर्मकारैः अन्ते गुरुद्वयंवेदैश्च
तोभिःलोकैःसप्तभिर्विरामैःभवतः ॥ तथै
न्यासः । ननन नन। नन ॥ अथदश
मैकादशस्थस्यगुरोःफलंरथोद्धतयाह ॥
स्थानकल्पथनहादशमतोलाभदोभवति
लाभतोगुरुः द्वादशेधनविलोमदुःखभा
ग्यानियद्यपिनोरथोद्धतः ॥ गुरुजीवो
दशमस्थानस्थाःस्थानहृतोभवति लाभ
गएकादशगतोलाभदोभवति तदिति ध्या
नादीनांपरामर्शः तान्येवददाति स्थान
कल्पमनश्चदोभवति द्वादशेजीवेधनिपथि
विलोमदुःखभाग्विलोमेनदुःखभाग्भवति
वृत्तमेतद्रथोद्धता तल्लक्षणं रोपलौगु
रुपुनारथोद्धतारलमध्यः सान्तिलघुःपुन
रिरेफःलघुगुरूमत्तेन्यासः ॥ ननन ॥
न । न । न ॥ तथाचयवनेश्वरः ॥ मोक्ष
तिनाशस्थितिमानभङ्गंज्ञानाधुनगुज्ञाति
विरोधवैरान् गुरुर्वाशिस्यात्रसमवंचना

ओं
वा.रा
टी.
७२२

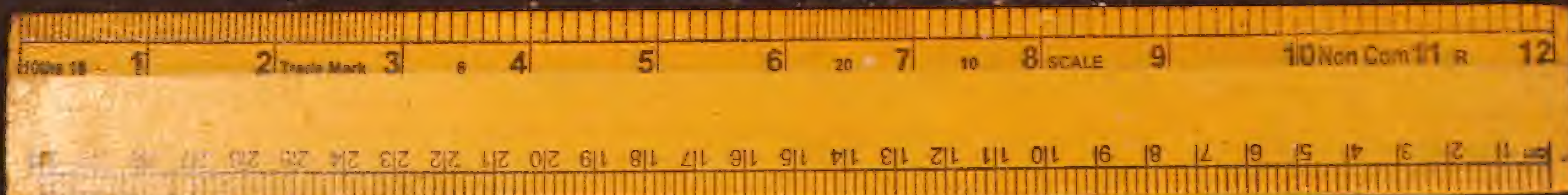
क्वचिद्दिमानतेज्ञापवयापवादः । बन्धनयो
द्वेगकरश्चनर्थपानावरास्थानस्थवर्तमान
पुत्रपदपंचमगोपितेष्व
। बहेगुरुवपविवादवैरत्रासप्रचेष्टा
फलहानिकारी जामित्रगास्त्रीवसनात्रपा
नसौमन्यस्त्रीसफलाप्रकर्ता । जीवो
हमस्थोवधभंगबन्धमाप्रवमानार्थविवा
दकारी करोतिजीवेनवमेस्तनस्त्रीभूस्थान
मानार्थसम्पद्विमन्याम् मेषेरणस्थोद्वि
दृशीष्टहानिफलेष्वामयायासमतानिका
री पकादशोभूर्भवनात्मजस्त्रीहिरण्यधा
न्यामम्बरवाहनादिम् दानाग्रतद्वादशगोध
चन्द्राःविदेशवार्यो श्रमशोककारी ॥ अ
थजन्मस्थानगतस्य शुक्रस्य फलं विलासि
न्याह ॥ प्रथमस्थानगतो भृगुसुतः स्मरो
पकरणैः स्वरभिमनोज्ञगन्धकुसुमाम्बरैरुप
चयम् शयनगृहासनागतस्यवनकतने
समदविलासिनीवदनपंकजषट्चरणताम् ॥
भृगुसुतः शुक्रः प्रथमस्थानोपगतो जन्मरा
शिगतस्त्वर्थः स्मरोपकरणैः कामोपकर
णैः शयनभूषणाच्छादनानुलेपनगीतवा
द्यकवैः तथासुरभिःसुगन्धैः मनोज्ञैः चित्त
ह्लादकारैः गन्धैर्गन्धद्रव्यैः कुसुमैः पुष्पैरम्बर
स्त्योपभुज्यं लाभं करोति शयनेनात्तलेपनार

ह्रेणवेष्ममनेनपर्यंकेनाशयनेनभोजने
नचयुक्तो भवति एवंविधस्यशयनगृहासन
नामनयुतस्य पुनरवदिरेखहस्वरतो श्रमरत्न
मव्रकृतने विरयाति परिचुम्बनादिकम
तद्वदानीत्यर्थः वृत्तमेतद्विलासिनीछन्द
दीतिलक्षणं भवति विलासिनीयदिजौ
भजौ भवगुरु नाद्विलघुः भाद्गुरुः पुन
जैकारः यलेलघुः गुरुः स्यात्ः ।।। ।।। न
॥ । ॥ । ॥ अथ द्वितीयस्थस्य शुक्रस्य
फलं वसन्ततिलकेनाह ॥ शुक्रे द्वितीय
स्थे गेयसवार्थं धान्यभूपालमन्त्रिज्ञदुम
हितान्यवाप्य संसेवते कुसुमरत्नविभूषि
तास्त्रकामं वसन्ततिलके द्युतिमूर्धजोपि
शुक्रे द्वितीयस्थानस्थे प्रसवोपत्यं धनं धान्यं
भूपालयः भूपालमन्त्रिः भूपालो राजा मन्त्रि
मन्त्रनस्तस्यगनतः । युक्तो भवति राजवा
ह्लभ्यम् कुटुम्बाद्धितम् धनान्यवाप्य
कुसुमैः पुष्पैः रत्नैः मणिभिः स्त्रविभूषि
तोलंकृतः कामंमैथुनं सेवते कीदृशोव
सन्ततिलकद्युतिमूर्धजोपि वसन्ततिलके
ह्लदः तस्य पुष्पवतीवर्णो भवति वसन्त
[illegible]द्युतिः कान्तिः मूर्धजेषु केशेषु यस्य
स्मृतभिप्रेतकामोपिकामं संसेवते जराद्वि
तोपिसील्यान[illegible]भवति वृत्तमेतद्वसं

ॐ
वृ. र.
टी.
२११

नतिलकाम् तल्लक्षणं ॥ तौजौ वसंततिलकं
गुरुकद्वयं चेत् तेन्ताः गुरुः आदिगुरुः जोगुरुः
मध्यः जकारमेव गुरुद्वये न्यासः ॥ ततः
त॥ ।त। तत ॥ अथतृतीयचतुर्थफलश्
क्रमात् इन्द्रवज्रयाह ॥ भ्रात्रार्थमानास्पदश्रु
तिवक्षशत्रुक्षयदं दैत्यगुरुस्तृतीये दत्ते च तुर्थ
सुखस्त्मसमाजं रुद्रेन्द्रवज्रप्रतिमां च शक्तिम्
दैत्यगुरुः शुक्रः तृतीयस्थानस्थः भ्रातॄं प्रयत्ने अर्थ
यनंमानंप्रजांआस्पदंश्रुतिसमक्षद्विपक्षमव
रम् शत्रुक्षयंरिपुविनाशंदत्तेददाति चतुर्थ
चतुर्थस्थानस्थः सुहृद्भिर्मित्रैः समाजं संयोगं त
थारुद्रप्रतिमां महेश्वरतुल्यां इन्द्रप्रतिमां श
क्रतुल्यां वज्रप्रतिमां कुलिशशक्तिं सामर्थ्यं र
न्नैर्ददाति वृत्तमेतदिन्द्रवज्रम् तल्लक्षणं
तौजगुरूचेदिन्द्रवज्रा तौत्वलघुः दो
तकारौ जोगुरुमध्यः शेषेगुरुद्वयंन्यासः
तत। तत ।त। तत ॥ अथपंचमस्याप्य
क्रमात्फलमनवसीत्याह ॥ जनयतिशुक्रः
पंचमसंस्थो गुरुपविनोदं बन्धुजनाभि सन्त
यनलब्धिमित्रैः सहायान् नवसितन्वेवारिबल
षु ॥ शुक्रः पंचमसंस्थः गुरुः पविनोदं
बन्धः परितोषाभवति बन्धुजनाभिसन्तानोत्प
त्तिं चलब्धिं प्राप्तिं मित्राणि सहायान्सा
स्थितान्लभते अरिबलेषु शत्रुसैन्येषु अन

वसिनं ... नवाप्तिं जनयन्तुल्या ददाति प्रा
हूल्लामभावे भवति इत्यर्थः अनवसिनाहन
मेतत् तल्लक्षणं अनवसिताख्योऽस्ति चयादि
स्यात् नास्तिलघुः आदिलघुर्यः आदिगुरुः
अन्तेगुरुद्वयं न्यासः ॥। तत तत ॥ अ
थषष्ठसप्तमस्थस्य शुक्रस्य फलं लक्ष्म्याह ॥
षष्ठे भृगुः परिभवरोगतापदः स्त्रीहेतुकं जन
यति सप्तमे शुभम् यातोऽत्र मे भवनपरिच्छद
प्रदो लक्ष्मीवतीमुपनयति स्त्रियाचमः ॥
भृगुः शुक्रः षष्ठस्थानस्थः परिभवो सम्मा
नम् रोगोगदः तापः सन्तापः एतान्ददाति
सप्तमे स्त्रीहेतुकं योषिन्निमित्तं अशुभमनि
ष्टं जनयति तन्नाशयति अष्टमयातः प्राप्तः
भवनपरिच्छदः परिभवः लक्ष्मीश्रीविद्यते
यस्याः सा लक्ष्मीवतीमपुरुषो लक्ष्मीवन्ती
स्त्रियं उपनयति प्राप्नोति वृत्तमेतल्लक्ष्मीत
ल्लक्षणम् लक्ष्मीरियंतभमजशैर्गदाङ्गा
तौत्वलघुः आदिगुरुः मोत्वगुरुः जोगुरुम
ध्यः अन्तेगुरुः पौनरुक्त्यान्यासः ततः।
तत। ता त ॥ अथनवमदशमस्थस्य शुक्र
स्य अभिनन्दनमाह ॥ नवमेतु धर्मवनि
ताः सुखभागस्योजाः धनवस्त्रविशयैर्शुभवेत
दशमेवमानकलहाग्नियमानमितात्व
एपयवदंलभते ॥ नवमस्थानगतोभृ

गुजेशुक्रे धर्मस्थ वनितानां स्त्रीणां सत्वस्य च
भागी भवती तथार्थनिचयोपन सम्प्रेहोवस
निचयोम्बरस्य कृत्स्नभवेत् दशमे शुक्रे अव
मानः पराभवः कलहो विरोधः यतो त्रिय
मानि स्त्रीसौख्यं लभ्यते सुचरूपो वहत्रापि ज
ल्पत्रपि अर्थितया प्रमिता निस्वल्पान्यपहर
णि वर्णानि लभ्यते बहुवस्त्रानी लभ्यते इत्यर्थः
वृत्तमेतत् प्रमिताक्षरम् तल्लक्षणं प्रमिताक्ष
रा सजनयतावस्थैसोसोल्लगुरुः जोगुरुः मध्यः
नाम्यादौ गुरुकौ हौ सकारोन्त्यासः ॥ न । न । ॥
त । ॥ अथैकादशस्थानस्थस्य शुक्रस्य फलमाह
॥ उपान्त्यगो भृगोः सुतः हृद्या
तात्रगन्धः यतो मस्वरागमोल्पगो स्थिरस्य
नाम्बरागमः ॥ भृगुसुतः शुक्रः उपान्त्य
गः अन्यस्य समेपमन्यमेकादशं तत्र यदा
गतः सहमैत्रेयं विमलमशनं गन्धसुव
र्णीदुत्याणि यतान्ददाति द्वादशस्थानस्थप
नाम्बरागमोपतेविते अम्बरं वस्त्रं येनेया
गागमो लाभः अम्बरागमः स्थिरो न भवति
अम्बरमपिस्थिरयत् इत्यर्थः वृत्तमिदं स्थिरं
तल्लक्षणं लघुस्थिरः लगौ लघुगुरुः ल
घुगुरुः यतियत्क्रमेण स्थितं तत् स्थिरम् ॥
तथा च यवनेश्वरः ॥ द्विरण्यनारीरज
तानि विद्यासुतान्नवस्त्राणि च वस्त्रसार्ने

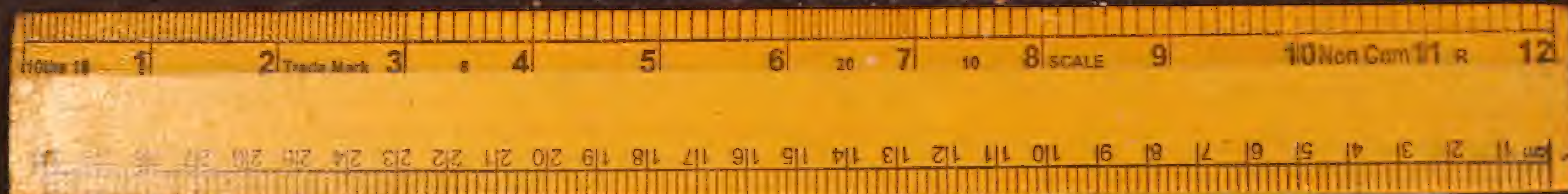
लाभं प्रातिस्थानमुपेत्य शुक्रः उपान्त्यहितीये
नवराङ्गनानां प्रिमं मित्रैत्रवस्त्रान्नजमान
हर्षं स्थानाङ्गनानां रोगप्रकर्षस्तीये शुक्रा
श्रुतेर्थं यतः परिपूर्णमित्रैर्बहुरुज्यपावरगन्धर
स्यात् स्त्रीसाव्यविख्यापनमानहर्षं प्रिये
गमश्चाद्दनदोहमस्याः करोति शुक्रे दश
मे सबन्धुसम्प्रीतिचेष्टाफलमानविज्ञान
प्रकाशमानः शयनान्नपानशृङ्गारवित्तबहार
ह्लार्थकारी भृगात्मजो द्वादशगो लवस्त्रा
ङ्गोग्रपरोवसुविनाशकृच्च ॥ अधुना
जन्मस्थस्यासौरस्य फलं तदेकेनाह ॥ प्र
थमे रविजे विषवह्निहतः स्वजनैर्वियुतः कृ
तबन्धुवधः परदेशमुपैति सुहृद्भवनो वि
सुखोर्थसुतोटकदीनमुखः ॥ रविजे शा
नैश्चरे जन्मगते विषेण गरलेन वह्निना वह्नि
ना पीडितः स्वजनैः बन्धुभिर्वियुतः रहित :
कृतबन्धुवधः परदेशमुपैति उपगच्छति
कीदृशश्च ननाम सुहृद्भवनः शत्रियचनाम्य
हृद्दोमित्रोणि भवने गृहं चयस्य तथा विसु
खोर्थसुतोटकदीनमुखः विसुखः न सुख
खो विगतार्थो निर्धनो विगतसुतः पुत्ररहित :
अटकः परिभ्रमणो दीनमुखः म्लानमुखः
अटकश्चासौ दीनमुखश्च वृत्तमेतत्तोटकम्
तल्लक्षणम् अथ तोटकमम्बुधिसकार्यचिते अ

त्रिसंख्यैश्चनभिंसकारैश्छिन्नेरविनेन्यासः
न।न।॥न।॥न ॥ अथद्वितीयस्यस्त
म्भस्यवंशपत्रपतितेनाह ॥ चारवशाद्वि
तीयस्तम्भोदिनकरतनयेरुपमत्वापवर्जित
नवविगलमदबलः अन्यगुणैःकृतवसुच
यंतदपिखलुभवत्यहृजवंशपत्रपतितेन
वरूविरम ॥ दिनकरतनयेशनैश्चरेवा
रवशाच्चारक्रमेणद्वितीयस्तम्भोद्वितीयर्क्षे
नप्राप्ते रुपमत्वापवर्जिततनुःरुपेणसवे
गतयात्वेनचापवर्जिताततनुःशरीरंयस्य
सतथाभूतः तथाविगलमदबलः विग
तोनष्टोमदोदर्पोवीर्यंचयस्य अन्यगुणैरा
यैर्विद्यादिकैःगुणैःकृतंचचिरंकालंभव
ति खलुयहःसमस्त्वयेयथाहृजवंशपत्र
पतितंनवरुभवति नचिरंकालंतिष्ठति
द्रुतमेतद्वंशपत्रपतितेनलक्षणं दिङ्मुनि
वंशपत्रपतितंभरनभगलगैः भादिगुरु
रलमथः मतिगुरुः पुनर्भकारनकारौ
अन्तेगुरुश्चवंशपत्रपतितंदिक्शरैःनदशसु
तथासप्तसुयतौविरामोन्यासः न॥न॥
॥।न॥ ॥।न ॥अथतृतीयस्यस्तम्भोर
स्यफलंललितेनाह ॥ सूर्यसुतेतृतीय
स्तम्भेधनानिलभतेदामपरिच्छदेषुमहि
षाश्वकुंजरखराण् सद्भविभूतिमोक्षमपि

तेगदस्युपरमेभीतश्चपिप्रशाम्यतिदिशंस्वी
रललितैः ॥ सूर्यसुतेयानेसुरेस्तृतीयस्तम्भ
गेस्तृतीयस्थानस्थेधनानिवित्तानिलभतेप्रा
प्नोति दामकर्मकराःपरिच्छदः परिवारः
उष्ट्रकरभः महिषाअश्वाःतुरगाः कुंजर
हस्तिनःखरागर्दभान्प्राप्नोति सद्भूतम
विभूतिरैश्वर्यम मोक्षमभिमतमाभिप्रेतम
गदानांरोगाणांउपशमोविनाशः एतदपि
लभतेसपुरुषोभीरुमपिभयातिषधीरल
लितैधीराणाम् स्वराणांललितैः चरितैर
पिदिशन्महत्सुद्धंप्रशान्तिमाविधेयान्तकृते
द्रुतमेतल्ललितं तल्लक्षणम स्याद्गरलाद
नोचगुरुणमाच्छलालिताभादिगुरुः रलमय :
नाश्विलघुःपुनःरेफनकारौ अन्तेगुरुःमाहु
रेनाति अत्रास्मिन् छन्दोसिललितास्याभ
वेन्यासः।न॥न।न॥न ॥ अथचतुर्थे
स्यासीरस्यफलभुजंगप्रयातेनाह ॥ चतु
र्थगृहस्थेसूर्यपुत्रेभ्यपेनेसुहृद्विज्ञभार्यादिभि
र्विप्रयुक्तः भवत्यत्रसर्वत्रचासाधुरुद्भुजंग
प्रयातानुकारंचचित्तम ॥ सूर्यपुत्रेयाने
सुरेचतुर्थगृहेचतुर्थस्थानमभ्युपेतेप्राप्ते
सुहृद्भिर्मित्रैः वित्तेनधनेनभार्ययाकलत्रेण
आदिग्रहणात्पुत्रैः बन्धुभिश्चपते विप्रयुक्तो
रहितोभवति अस्यास्मात्पुत्रमिवसर्वत्रसर्वस्मि

त्रैवचामात्पुत्रोभवेत्षष्ठयायादिषु नरनेभुजंग
प्रयातानुकारं च भवति भुजंगास्य सर्पस्य शर्य
तेगामनं ग्रनुकरोति ग्रतिकुटिलो विक्रो भव
तीत्यर्थः वृत्तमेतद्भुजंगप्रयातम् तल्लक्षणे
भुजंगप्रयाते चतुर्भिर्यकारैः भवति न्यासः
।ऽऽ।ऽऽ।ऽऽ।ऽऽ ॥ अथ पंचमस्य ष
ष्ठस्य सौरस्य फलं श्रीपुटेनाह ॥ सुतय
नपरिहीनैः पंचमस्थप्रचरकलहपुत्रकष्टाकं
पुत्रे विनिहतमतिरोगाश्च षष्ठ्यानेपि चनिच
वनितास्य श्रीपुटेनाह ॥ अर्कपुत्रे पंचम
स्थिते सुतेः पुत्रैर्धनेन वित्तेन च परिहीनो विर
क्तिः प्रचुरेण प्रभूतेन कलहेन विरोधेन च
युक्तः षष्ठ्याने षष्ठस्थानस्थे विनिहतरिपु
रोगा विनिहता रिपवः शत्रवः रोगाग
दाश्च यस्य तथाभूतेभूचनितास्य हीमत्वेपि
बन्यास्वादयति कीदृशं श्रीपुटेनाह श्री
लक्ष्मीपुटसंश्लिष्टस्य जलधयुक्तात्रः
यतौ विरामो न्यासः ॥ अथ सप्तमाष्टमनव
मस्थस्य सौरस्य फलं वैश्वदेव्याह ॥ गच्छ
त्यधान्त सप्तमे चाष्टमे च हीनस्त्रीपुत्रैस्तुर्य
जेदीनवेषः नवहर्मस्थे वैरहृद्रोगबन्धैः य
मीप्युक्तो वैश्वदेवी क्रियायाः ॥ सप्तम
स्थानस्थे शनैश्चरे रेममधान्ते गच्छति पथवज
ति श्रमतो विफलापधिवश्च द्रस्थानमेवाष्ट

ति हीनो वर्जितः स्त्रीपुत्रैः भार्यासुतैः दीनवे
षश्च भवति वैरहृद्भैः हृद्रोगैः जठररोगैः
बन्धैः बन्धनैश्च वैश्वदेवी क्रियायः वैश्वदेवी
क्रियायां प्रथमायां स्निग्धमंत्रथा स्वेयुक्षिये
नेश्यति वैश्वदेवीक्रियायां प्रथमश्लोकमेत
त् तल्लक्षणम् मौयौ पंचा वैश्वदेवी निता
म्नामाभिरुक्तः हौमकारौ यकारश्लिष्टः द्वौ
यकारौ पंचभिः अपैश्च सप्तभिः यतौ विरा
मो भवतः न्यासः ॥ ऽऽऽ ऽऽऽ ।ऽऽ
।ऽऽ ॥ अथ दशमैकादशद्वादशसौरस्य
फलमूर्मिमालयाह ॥ कर्मप्राप्तिर्दशमेथो
त्यायाश्च विद्याकीर्त्योः परिहानिश्च सौरे नै
स्तोमस्त्रभावतापरया चार्थलाभस्त्रान्ते या
प्रान्त्यापि शोकोर्मिमालाम् ॥ दशमे दशम
स्थानस्थे सौरे शनैश्चरे कर्मप्राप्तिसिद्धिः
अथशब्दनस्य च तया विनाशो भवति अथवि
द्यायाः शास्त्रस्य कीर्त्तेयशसः एतयोः परिहा
निर्विनाशश्च भवति लाभे एकादशे नैकला
भइष्टभावनापरया चार्थलाभम् यक्षम
नेषांसत्कान्यितायथायाविनाश्रियस्तासां
पुरार्थानां परधनानां च लाभो भवति प्राप्तिः
अन्ते द्वादशस्थे सौरे शोकोर्मिमालां प्राप्नोति
शोकानां दुःखानां ऊर्मयः कल्लोलनिचयाः
तेषां या माला समूहस्तां प्राप्नोति ऊर्मिमाः

श्री
बा.वा.
टी.
२१२

737

लाङ्गूलमेतत् तल्लक्षणम् ॥ मौञ्जीगाङ्गेल
थिनाम्नोर्मिमाला मन्त्रिगुरुः भार्गवगुरुः तोय
गुरुः शनैश्चरद्वयम् ततत त॥ ।त तत।
तथाचयवनेश्वरः ॥ जन्मस्थवस्थानल
हङ्घ्रिमानिद्विद्वन्दनस्त्रीमृतवित्तनाशम् सौ
ते त्रियत्रेशाशितोर्कसुतस्ततो व्ययायासकरो
द्वितीये । तृतीयगोवित्तयमानहर्षमौभा
ग्यवृत्तगमदोर्कसुतः चतुर्थगोबन्धुवधा
वमानक्षयादिघाताऽधमार्त्तिकारी स्थित
क्रियारम्भमृतार्थनाशान्तद्वंपविशेषविवा
दकारी षष्ठेश्वरः पंचमगोष्टमस्थार्त्तेलया
मोरस्तवोर्थदाता छायादिदानश्रमशूल
रोगस्त्रीमित्रनाशाद्दृष्टकर्केसुतः जामित्रे
संस्थेष्टमगोष्टमेवर्त्तदुःखमृत्युव्यसनानि
कारी व्याध्युद्वैरश्रमवित्तनाशाज्जनक्लेश
दस्याज्ञवमस्थैसंख्या: येष्ठर्थवेशफलम
वयचामेषदशेव्याव्ययकीर्तिहस्त्र यशः
प्रसौयतस्यलाभक्रियासमृद्धिस्थितिर्म
नदत्त एकादशोशादशगस्तु वेशानेपुण्य
कीर्तिश्रुतमानहन्ता ॥ तत्त्वय ज्योतिफलेष
ज्ञानामञ्जंतनकष्टवित्फलस्यानिष्फलस्य
निष्फलत्वंयान्त्यर्थः किमितिषर्ययोरस्यते
ध्रुतितदर्थहेतुपन्नामेवितानेनाह । श्रपि
कालमध्ये च्छायया शुभशिङ्कितदयाज्जनद

क्षलम् नमस्योवकुम्भकं ऊर्ध्वेविसृजत्रपिमे
घवितानः शुभस्तुसुभफलप्रदोग्रहःका
लं शुभदशाकालेवर्त्तमानमप्युग्रपश्चग्रह
सम्बाध्यपीडाने तदनुरूपंफलंविदधाति
करोति । यतउक्तंभवति शोभनायस्यद
शावर्त्ततेतस्यग्रहगोचरानुकूलाशुभंफलं
प्रयच्छति तथाच शुभदशायन्फलेमम्भा
वनेनसैवशोभनंफलंप्रयच्छति तापत्रयं
त्रयस्थालमाह ॥ नमस्योवकुम्भमिति म
घोवमलमेघवितानः मेघसमूहः कं ज
लंविसृजत्रपिऊर्ध्वमाण्डविशेषपात्रेनव
कुवर्षति यतोमद्युतकालेनचऊर्ध्वमप
त्तने नत्रचापत्रामिति हृत्तमेतद्वितानेन
लक्षणम् । त्रिमधु ···· पिद्विलानम्
पिविलानम् शोलगुरुः यतद्वितानेविज्ञा
नीयंन्यासः ॥त॥ ॥तत ॥ अथगोचर
शुभस्यानस्थितानांग्रहाणांपूजनंभुजंग
विसृष्टिनेनाह ॥ रक्तैःपुष्पैःगंधमाल्यै :
कनकवृषभकुलऊष्मेदिवाकरस्तोम
स्या पूजाविद्धेन्नासितकुसुमरजतमधु
रैःधिश्वब्रसदगुदैःश्वासदैत्रैस्तोरः सौम्या
मणिरजततिलकोमऊलरजनैःगुरुरपिपी
तकैःमीनैः यीशानसारश्चायाद्यादिपनतिय
दिवाभुजंगविसृज्याभितम् ॥ रक्तैःपुष्पै :

ॐ
वा.ग.
टी.
७३८

738

इति रक्तैर्लोहितैर्वर्णैः कुसुमैः पुष्पैः ग
न्धैस्सुगन्धद्रव्यैश्च समालम्भनैः रक्तचन्दन
प्रभृतिभिस्ताम्रैस्ताम्रवर्णैः कनकेन सुवर्णे
न हृष्टेण रत्नेन बकुलकुसुमैः बकुलपुष्पैः
दिवाकरस्य मित्रस्य रविभौमौ भक्त्या इष्ट्वार्व
कौ इन्दुचन्द्रो यत्नात् हिरण्यगवामितकुसुमैः
श्वेतपुष्पैः रजतेन रौप्येण मधुरैः मधुरद्र
व्यैः दधिमधुघृतशर्करादिभिः पूज्यः सि
तः शुक्रश्च मोदयद्भिः मल्लिकादीपनद्रव्यैः
गन्धकुसुमधूपदीपावलिभिः पतैर्ग्रहैः प्रीतैः
परितुष्टैः पीडा न स्यात् पीडा न भवेत् सौ
वर्णेनैश्च वैडूर्यकुसुमैः केतकपुष्पैः सोम
पुत्रः सितरजतेन तिलककुसुमैः तिलकाख्य
पुष्पैः पूज्यः पीडा न स्यात् सकलपुष्पाद्या
पतति उष्णात्रनादयः पतति यदि भुजं
गाणां विजृम्भितेर्विशति सर्पाणां क्रीडाः
सक्ता नाम मध्ये प्रविशति तथा पीडा न स्यात्
वृत्तमेतद्भुजंगविजृम्भितम् तल्लक्षणं
ह्रोमकारो लोलगुरुः नस्त्रिलघुः रलमध्यः
सोन्तगुरुः लघुगुरुः मनेवसुरसनवरुद्रैः
एकादशस्थानेः सप्तपतैः विरामैः प्राकृतमैन
न्तः पिंगलादयैः व्यासः ननन ननन
।।। ।।। ।।। ऽ। ।ऽ। ।ऽ। ।ऽ। ।ऽ ॥
श्रीनैवग्रहपूजाप्रशंसा समाप्तेति यावत् ॥ श्री

सयोक्तेन सम्भ्रमहर्षिमपि विबुधविप्रपूजया
जपनियमदानमपि सुजनाभिभाषणसमा
गमैस्तथा ॥ अशुभहर्षिमप्यक्तेना शाम
यत्याति नव अशुभाचामे हर्षिहर्षिरशुभ
हर्षिर्लोकस्थम शामय विबुधविप्रपूजयावि
बुधानां देवानां विप्राणां ब्राह्मणानां च पूजया
तथा मांत्र्यन्त्यजप्येन मंत्रजाप्येन नियमेन नी
त्याजिना स्वारत्वेन ब्रह्मचार्येणेन च दानेन दा
मेन विजितेन्द्रियत्वेन तथा सुजनानां प्रशा
न्तजनानां अभिभाषणेन सम्भाषणेन पतैः स
र्वैः तथा सुजनानामपि समागमैः अशुभहर्षि
सम्यक्तेनाशामय यतस्तु शुभं भवति पवंविधो
यस्याचारः सर्वकाले भवति तस्याचारा न भ
वतीति वृत्तमिदं कुसुतला तल्लक्षणम् न
रसौ दिनामाजलेषु नसजगुरुकेषु द्वैकतः स
प्ततनयजलगुरूणि ततस्य जसाजगौ च भ
वतीयसूक्तना तस्मादिना द्विप्रसक्ता इ
यमुक्ता नाम वृत्तजातिः यस्याः प्रथमे पादे
सजले च भवति सोन्तगुरुः जो गुरुमध्यः पु
नरपि सकारः सन्ते लघुः यतेषु सर्वविद्य
मानेषु अथ द्वितीयेन सजगुरुकेषु द्वैकतः
सन्तनकारस्त्रिलघुः सोन्तगुरुः जो गुरुम
ध्यः अन्ते गुरुः अथ तृतीयपदेन सजलगु
रु भवति आदिगुरुः नस्त्रिलघुः जो गुरुम

ॐ
वारा॰
टी॰
७२५

था: पुनःसकारः आदिगुरुः अन्तेगुरुः ल
घुगुरुरन्ते चतुर्ष्वादेशोलघुगुरुः जोगुरुमध्यः
न्यासः ॥ न। न। ॥ न प्रथमः ॥ न ॥ ॥ ॥
न। न। न द्वितीयः न ॥ ॥। न। न तृ
तीयः ॥ न। न। ॥ न। न। । न। न। चतुर्थः
अथुनागोचरोर्थस्यफलस्य रविभौमयोः प्रवेश
नकालंगीत्यार्ययाह । उपगीत्याश्चलक्ष
णमाह ॥ रविभौमौ पूर्वार्धे शशिसौरौ
कथयतोन्यगौचार्धे । सरसह लक्षणमार्या
गीत्युपगीत्यार्यथासंख्यम् ॥ रविरादि
त्यः भौमः कुजः यतो रविभौमौ चार्धे पूर्वार्धे
प्रथमार्धे स्थितौ शुभमशुभं फलं कथ
यतः अथ दिनकरकृथिते प्रवेशकाले इति
शशिसौरौ चन्द्रशनैश्चरौ चापरेन्यौगौ प
श्चिमभागमवस्थितौ सदसत्फलं कथयतः
यतः उक्तं भवति रविसुतशशिनौ विनिर्गम
स्याद्विति एवमार्यागीत्यापलक्षणम् यथा
क्रमं यथासंख्यं यत उक्तं भवति यस्या आ
र्यया पूर्वेय उक्तं अथादिते लक्ष्मगीतिं गी
तिविदो वदन्ति संवीक्ष्य तदितरत्रामपार्श्वा
दित्यः प्रथमतो यत्लक्ष्म लक्षणमार्यायाः पू
र्वार्धे प्रथमे दलेउक्तं कथितं तदितरत्रापरा
स्मिन्नपिपूर्वे संवीक्ष्य दृष्ट्वा गीतिं विधिविधा
वदन्ति गीतविधिं वदन्ति जानन्ति इति गी

तविधिविदः तेगीतार्यां वदन्ति कथयन्ति
उपगीतिलक्षणम् आर्याद्वितीयदलतोर्ध
लक्ष्मपतिनियतमवगम्य अथ आर्यामुपगी
तिं वदन्ति यत्याशके गीर्दितैः । आर्याया द्वि
तीयदलेअपरार्धे यद्भवति लक्ष्मलक्षणं त
स्यातिनियतं निश्चितं सर्वांगमदृष्ट्वा उभयत्र
मुपगीतिं वदन्ति यद्यांशकेगदितैः पूर्वा
र्द्धैरिति न्यासः ॥ अथ बुधस्य गोचरेतस्य
फलस्य फलप्रदर्शनकालमुपगीत्यार्या
ह ॥ आदौयादृक् सौम्यः पश्चादपितादृ
शोभवति उपगीतमार्गाणां गणवत्तं प्रयो
गेवा ॥ आदौ राशिप्रवेशकाले यादृक्
शुभाशुभो भवति तादृशोपि पश्चादपरार्धे
ते उक्तम् शशिनया फलमसत्सर्वकालमि
ति यस्माद्गतयोस्तुल्यो फलमुपगीतिर्म
र्गाणांगणवत् उपगीतिरार्यातस्या मार्ग
णायेगणा। तेषां यथा यत्नोः समतातथा
बुधस्य अथवा यथा समतायोगः सतोसा
धूनां सम्प्रयोगः समागमः यादृशो भव
ति तादृगन्तकाविहितृपता आर्याद्वि
तीयदलभागेतस्य लक्षणंन्यासः ॥ अथ
जीवगोचरस्यपदेशेनार्यालक्षणमाह ॥
आर्याणामपि विनाशमपि विनाशमन्तप
कविषमसंस्थः गणएवषष्ठेदृष्टः सर्वजः

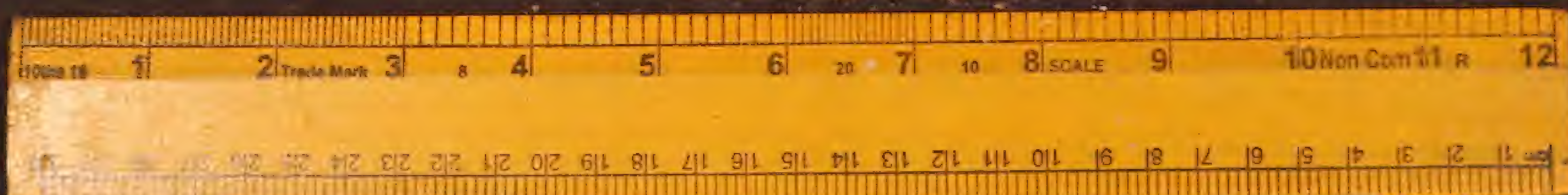
अकोडलप्रारस्यसबुद्ध्यालअखडजिरत्वे
त्रिशास्यपिसत्रलालघ्रत्नरहिप्राणमङ्गेत्व
णिश्रा ॥ अथुनाविलसग्रहस्यशुभमो
चयफलेनैष्फल्यविलासेनाह ॥ नीचेरि
भामलेरिदृष्टस्यसर्वैवृथायथाप्रकीर्तित
म् पुरतोन्यस्यकामिन्यास्सविलासकला
दानिरीक्षणम् ॥ नीचोनीचराशौस्थिते
यस्यग्रहस्यचरिभिपातुर्दोर्वैवास्थितस्याले
सूर्यमण्डलेलीनतस्यययापबनवास्थ
नस्यग्रहस्यादिदृष्टस्यपातुण्णवलोकितस्य
यत्फलंशुभंप्रकीर्तितम् उक्तंतत्फलंसर्वं
निष्फलंभवति अर्थादेवशुभफलंनमातिश
हंभवति ॥ तथाचयवनेश्वरः ॥ हिचयम
मानीचारहेजितावाडास्तगयास्त्रयमत्र
विदः उक्तानितिघ्नन्तिशुभानिचैतेफलानि
विहाप्याभिवर्धयन्ति ॥ तदेवदृष्टान्तमाह.
पुरतोन्यस्येवकामिन्यास्संजातयामास्यः
श्रुत्यस्यनेत्रहेतस्यपुरतोपतः सविलासकला
दानिरीक्षणंदृष्ट्याविलासेलावण्यम् कलाके
नयनविभ्रमः सहृविलासकलादानाभ्यांश्री
रीक्षणंचवलोकनंयत्तेनतत् स्तनमेतहिलास
हंतो नतलदणं नतैापदायचपुरेचागोनथायायर
श्रुते नरत्नतोमस्त्रतनयातसमस्त्राश्चविलासस
दाक्षतमस्यप्रथमपादैरोनकारौमध्यस्तोगुरुः तोनलघुः मात्रिगुरुः

चतुर्थमकारत्रयम् अन्तेलघुतत्पादः ॥
अथार्कसोमयोःफलसौम्यत्वप्रसंयोग
वशेनफलंस्वल्वकस्यासाम्यावेतालीयस्य
मागधिकयागाथादन्येनसार्यागीतेस्याह ॥
सूर्यस्तनेकफलसमसुन्दस्तनाःस्कन्दतोसम
नुयान्ति यथास्वल्वकाआर्यागीतिवैताली
यंचमागधीगाथायां ॥ सूर्यस्तनःशनैश्च
रः अर्कफलसमः आदित्यस्यगोचरफलेन
सदृशः येषुस्थानेषुरन्तीयषष्ठदशमैका
दशेषुशुभाशुभःसूर्यः तेष्वेवसौरः चन्द्रस
तोबुधःस्कन्दसोमसमन्वयातिगच्छति यद्वि
त्रयकृणेलोकेस्कन्दउच्यते सौम्यवक्रःसौम्य
वत् पापयुक्तःपापवद्भवति यथावायत्र
राशौशोभनेतत्रयावत्तिष्ठतितावच्छुभफलं
करोति यत्राशुभस्तत्राशोभनमेवफलंकरो
ति यथायेनप्रकारेणस्वल्वकस्यागीतिस्क
न्दतोसमन्वयाति संस्कृतेभागार्यमाग्रहे
तेगाथाआर्यागीतितियमेनलक्षणम् गु
र्वोन्ताष्टमभागार्याउर्वार्धसदृशसकलहि
तया आर्यैरार्यागीतिगीतासङ्गीतगीता
ताभिः गीतिविधेयुर्वन्तमष्टमगणंभजते
यथासातथोक्ता पूर्वार्धेनप्रथमदलेनस
दृशंतुल्यंद्वितीयंसकलमपरमर्धंयस्यास्सा
पूर्वार्धसदृशसकलद्वितीयार्धेललेला

ॐ
वा.रा.
टी.
२४२
७४२

परदिहूर्वस्मिन्नर्थेपण्यायायसूक्तेनत्सर्वेय
स्याघायर्थेपेभवति । यस्मान्माये:पंडितै:रुप
गीतिरिति गीताकथिता किम्भूतै:संगीतश्री
तिभि: संगीतासम्यककथिता गीतिर्यैस्तै
संगीतगीतय:याद्दितागीतिविधातेत्यास:
।त।त।त। पतावद्देवस्कल्दकलक्षणे वे
तालीगतेयता: षड्यल्यादेष्टासमाश्राल
नमामोत्रमरेणयुज्यते । तेनाष्टडंगाद्विरंत
रायज:वैतालीयंनामछंदमात्रावृत्तमुच्यते
यस्मात्लालघव:षट् तेवाकिम्भूता: लं.ते
पता: रलमध्या: लघुगुरु: पतात्मा:तेयत
तिपततोभवायेषांमहल्लालघूनोतेतथासूता:
अयुकपादप्रथमरुतीयश्चतथायुकपादे
द्वितीयचतुर्थाधिकास्समपादा: अष्टौल:
तेवस्मात्तेयताभवंति यसतसमोत्रपरेण
युज्यते तथास्मिन्वैतालीये अयुकपादेप्रथ
मेषुषस्सलघुषुतथायुकपादोप्रथमेषु
वाष्टस्सलघुषु प्रथमेद्वितीयचतुर्थाधिको
लघु: परेणतृतीयपंचमादिनामङ्गतयुक्त
ज्यते तसमस्यातत्रिभिराग्रुरुतासम्पद्यते
इत्यर्था: तैतेषडंगानिरन्तरायुज: पतौहे
लघुवा युजेपादयोर्येश्च तियत: सन्वितेषा
मध्यातषड्लघवोनिरन्तरागुरुणाअष्टवर्ति
तानवर्तव्या: सर्वेषड्लघवयथनरथतीया

इत्यर्थ: युजोपादयोर्नियमारयुजेवरणनियम:
न्यास: पतद्वेमात्राधिकालक्षणम् किंवच:
विशेषयम् रेफनेह्रमकारेह्रषकारयेयथाक्र
मेलकारसकारयोयथाक्रमंवादेशोकार्या
विति यथापरमागाङ्गिश्राम्बुराविलीक: प
डीजिश्राकोइलालवाग्रणलमगीशासी
इजेकापशोकीलिमूर्तेमुतमुत पवंगाथा
यी आर्यापापलक्षणं तत्राथायोगावाल
क्षणंक्षणे श्वेतान्तराभिर्ग्रहाभिरिन्दुकेम ते
देवगाथा यथागात्राद्विदूणकण्ठमणपर
मग्रणस्मितेनायतेशत्रणीजंणिद्रापयति वा
लामाणिद्रामणिमतश्रपरम् अथालमिति
मैरस्यातिशाथिताशुभपतिपादतेपत्नेम
थपयार्थयाह ॥ मैरवैरश्मियोगात्सविकं
रोलअरद्विश्चाधिकत्वम् पितवदावदतित
लंपथ्याकृतेनत्रश्नथार्याणम् ॥ मैरव:
शनैश्चर: अर्कस्यादित्यस्यरश्मियोगात्किर
णामंगाउद्वारस्तमितातद्वेतोस्सविकार:वि
कृतत्वगतोभवति सविकारोभूत्वालअदूर
द्विरशुभफलप्रदातेनभवति तदाधिकतरं
तूणंपुंसांपितवदावदति शरीरमुपतापय
ति यथा अर्करश्मियोगात्सूर्यरश्मिसन्ताप
तापितेधातविशेषस्सविकारंभवति अधि
कतरंप्रकोपमायातिसविकारस्त्वालअदूरादि

ज्यो॰
वा॰ वा॰
टी॰
७४३

743

पूर्णत्वाधिकत्वं भवति आर्यायां सा अन्ते पथ्या कृ
तेपथ्याश्रितेनात्रपित्तप्रकोपेन भवति आर्येयं
पथ्यात्तल्लक्षणम् छन्दरादिगुरुभिन्नेनात्पाद
येन प्रागेव प्रदर्शितम् ॥ अथ ग्रहसंयोगे ॥
पादद्वयेन ग्रहेणोन्दुर्मसस्तादृक भवेत्सोपि
मर्नेहृन्निसमायोगादङ्गस्यापूर्वस्य विकारो भ
वति ॥ वक्रस्य किल मनोहृन्निसमायोगा
द्विकारो दृश्यते दुःखितेदीनमिति छन्दमेन
हङ्कम् तल्लक्षणम् रोपदानात वृक्षस्यात
प्रोगौन दन्तदृश्यते तृतीयचरणेष्मागोजा
सोगुरुरथ्यागास्यात् अस्य प्रथमाद्विगुरुः द्वल
मध्यः गुरुद्वयम् तृतीयपादेष्मगोपशादि
लघुः सोन्त्यगुरुः गुरुद्वयम् चतुर्थे जसोजा
गुरुमध्यः सोन्त्यगुरुः अन्ते गुरुद्वयं न्यासः । त
। त । त । त । तत । ततततततत । त । त । त
तत । त ।।।। ॥ अथ उच्चस्थितैर्ग्रहैः तरस्य
लघुता भवतीत्येतच्छ्लोकेनाह ॥ एवमेल
घुमर्षेषु समसंख्यिवतर्थयोः पद्मः श्लोका
न्तरेन हल्लघुतायातिउच्चस्थितैः ॥ श्लोका
न्तरे श्लोकद्वयस्य वर्णद्वयेन प्रकारेण सर्वेषु
चरणेष्वपि पादे । तत । ततत । त । तत ॥
अथ स्वस्थितैः ग्रहैः पुरुषस्य स्वस्थितत्वमाह ॥
स्वगृहस्थामिलघुर्यः स्वगृहबलेन व्यवस्थितः स
यातिगुरुतां लोके यदा स्वःस्वस्थिता ग्रहाः ॥

यः पुरुषः प्रकृत्या स्वभावेन लघुः स्वल्पः अथ
कुलप्रसूतः तथा स्वगृहशीलाश्रवाहेवाह
व्यवस्थितः दुःशील इत्यर्थः स तथा भूतोपि
लोके गुरुतां गुरुत्वं याति गच्छति यदा स्वस्थि
ताः पोषभवस्थानस्था स्वतुङ्गलाग्रहाः स्युर्भवेयुः
स्वक्षेत्रसंस्था प्रकारेण परिभाषेयम् यो बलः प्रकृत्या
स्वभावतः पवलघुपकमातावस्त्रसान्वेसोबा
ह्यः पदालोच्यतः सगुरुतां गुरुत्वेऽपि मा
त्रेयाति यदा स्वस्थिता स्वतो ग्रहाः स्वतन्त्रा
ताधिकाः स्युः येन प्रकारेण वेन अन्यच्यते त
दानस्य गुरुताकार्यता नाप्युत्प्रेति । उक्तं च ।
मात्रिकाणां वान्ते वक्रवृत्तमेतदलभृत्विरुः ।
स्वस्थितैः ग्रहैर्यत्कर्मात्म्यविरुद्धयेबुधैः वि
निस्तलितदेवकर्मतावदेतालीयद्वयप्याह
तम् ॥ बुधैः पण्डितैः यत्कर्म कार्यमात्म
विरुद्धं आत्मनेऽरुद्धार्थं समुपस्थितैः ग्रहैः
प्रारब्धमाविसम् तदयं समयेयः स्त्रियां पु
मेहान् प्रकृतिस्थितेयदिन्कतालियोताल्क
रजोयहाः स्वभावेनगतोस्वप्राप्तः पुंभे
र्युतावीदिनेवत्यस्मादिपरीतस्थिताउच्चस्थि
ताः तैस्थापितैः यत्कर्मप्रारब्धं तदेव कर्म
ताः वृथा हरति नाशयति आत्मविरुद्धार्थं
आरब्धमात्मनः पवहानिं करोति यदा वेता
लीयं वेतालनिमित्तं कर्म वैतालीयं अथर्म

हृतमविधानेनहृतंनानेवमाधकारन्ति तैरा
त्मरक्षार्थेरसंरसायनविधिहिलसाधनंकृतम
विधिनानानेवहृन्ति हृनमेतद्वैतालीयंतल्लक्ष
णम् वैतालीत्यथैनैधनरहितिमर्वमेवाक्तम स्व
स्थानस्थितैःग्रहैर्यत्कर्मक्रियते तदल्पयत्ने
नुसिद्ध्यति ॥ इत्येतदौपच्छन्दसिकेनाह ॥
स्वोस्थितमवेत्यग्रहेभ्यःकालेप्रक्रमणंकरो
ति राजाप्रमनाधिपस्यैपौरुषेणहूतमौपच्छन्दः
‥‥ ख्यापितमाचार्येणात्मम उदय
समयेयःस्निग्धंशुभमित्यादि ॥ श्रमुमेवार्थं
यात्राकारःसिद्धयेस्यहृतवमाह ॥ स्वराशि
वास्ववर्गेवामित्रवर्गग्रहाणावा स्वोच्चेवाथ
वनेयानोविरवन्याहृतानातिम । वपुष्माव
णीवाभ्यास्वान्वलैःसर्वैःसमन्वितः बलिभिः
कारकैःमित्रैःग्रहैःसमवलोकितः हित्वाभौमं
नरिद्वैश्चयस्यात्यातैरपीडितम स्वजन्मस्थेव
वर्गेवमार्गेचायगतःशुभम् योगकृत्वाविजेत
धामशेयाःस्वस्थितोग्रहः प्रयाताविपरीतेया
विज्ञातव्यःस्वस्थितः इत्येवंप्रकारंसौस्थितं
ग्रहेभ्यश्चवेत्वानिरूपयित्वा कालेयथोक्तयात्रा
कालेप्रक्रमणंयात्राकरोति यात्राकालेभिहि
तश्चाचार्येणेव ॥ तथाच ॥ यात्राजातिरुत
रोगोपगतोपरिहासमा… …स्वरग्रहोपानसंरहे
षु भानोकृत्लेववारोहृष्टिकोगतिदीर्घोशान्त

देवलमतेष्वनिष्टहृतोर्कः ॥ तथाच ॥ यं
ज्ञात्वपस्यशरदीष्टफलाभिवाञ्छिरिपोर्नेति
यमोत्रचक्रेचिराङ्कः स्त्रिःदेषारेभवतिदेवपुन
स्यासिद्धिसमानामामिषामिदंयतिस्त्वल्पानामि
ति ॥ एवंयथोक्तयात्राकालेयःप्रक्रमणंक
रोति राजाप्रमानमारभतेसोपेणास्वल्पेन
पिपौरुषेणमेधेनयुक्तोभवति तथाहत्त
स्यौपच्छन्दसकास्यवैतालस्यहृत्तस्यपादेनप
रममेतदुक्तंभवति सर्वथाविजिगीषूणाम
स्थितैःग्रहैःस्वल्पतरेणापियातव्यं तत्रगत
मानयत्नोपितिश्चलभते तथाच सिद्धार्थं
यात्राकारमाह ॥ मानमात्राययोहृंम
स्थितैःप्रवसद्भिः विद्धतेहःस्थितेस्त्वेतेनः
हिपर्ययमुच्यते ॥ इमांस्थितैस्तुपुनः हृष्ट
तरेणापियातव्यं श्रमुमेवार्थंतदीयाह ॥
देवोपहतयः ‥‥ तदपिमवतिर्यं
तथैव क्षितिपस्यावकारासर्वस्यविनाश
नीयःस्यात् तस्मादनिसामसोपिवतमाने
दैवहीनेनवा यात्रायमोतुकार्यः चौपच्छ
न्दसकंतल्लक्षणम् तावत्तेशायमूर्धमात्स्या
दौपच्छन्दसकंवदन्ति सन्तःरेफयकारवेतो
भवतः रलमध्यः यथादिलघुः शेषलव
णंवैतालीवसमेषपस्ततो श्रृहादशोष्टास
मश्चलःसन्तःपंडिताःवदन्ति कथयन्ति ।

ॐ
वा.रा.
टी.
७४५

745

ओयञ्चन्द्रसकंन्यासः । नन। नान। ननान
न न। न। न न न। नन ॥ अथुनाद्वितीयं
निकर्माणिकारयेत्तानिदशपकारपादेन
नाह ॥ उपचयभवनोपयातस्य भानोर्हि
तेकारयेद्धेमताम्रधवकाष्टास्थिचर्माणि
काद्रिद्रुमत्वक्व्यालचौरायुधीयाटवी
न्तनराजायसेवाभिषेकौषधद्यौमपण्या·
हिंसापालकान्तारवैद्याश्मकूटावृतानि
तिविख्यातशूरावनश्लाघ्ययायि स्थानिक
र्माणिसिद्ध्यन्ति लोनवारवार्यंक्रूपचयभव
नेनोपयातस्येति ॥ भानोरादित्यस्योपच
यभवनेनोपयातस्य जन्मराशित्रिषडेकादश
गमस्थानानां अन्यतमस्थानस्थस्य दिनेत
हासवेकारयेद्धिरण्यान् हेमसुवर्णताम्रं
अश्वास्तरगः काष्टमिंदं अस्थिप्रसिद्धा
चर्मव्याघ्रादिकम् ऊर्णिकाकम्बलः अद्रि
पर्वतः द्रुमाद्वृक्षाः त्वक्प्रसिद्धं इविवि·
षाद्यः मणिक्यद्रवंबानवेः शुक्तिः व्यालः
सर्पः चौरस्तस्करः आयुधं खड्गादिनासित्र
क्तिमाद्युधीयम् अटवीप्रावरणम् क्रूरकर्म
वनदुर्गादि राजसेवा नृपाणामाराधन
अभिषेकोत्पादः औषधंभेषजं हौमं च्चर्म
सम्भवम् पण्यादिक्रियविक्रियम् केचि
द्धन्यादिपठंति वनेभवाः वन्याः ततस्त्वा

णंजानानांवाज्ञाज्ञिनोपरूपणोपापणादिगो
पालकोमोददकः कान्तारोमरुभूमिः वै
द्याः कायविन्मकः अश्मापाषाणः कूट
शाम्भः अवजानः सत्कुलाः अनिविर्ख्या
नः कीर्तियुक्तः शूराः संग्रामप्रियाः आहव
श्लाघ्याः संग्रामेकथनीयः यायीगमनशी
लः आनिकर्माणिवह्न्यग्निकार्याणि
पनेशांववस्तूनीसमुद्रानिवनानिकार्याणि
तानिरविक्तितेलग्नस्थिते प्राकलनगोवार
वोसिद्ध्यन्ति ॥ तथाचसमाससंहितार्या
म् ॥ न्यपाग्निमन्तुकर्माणिपुद्धकार्याणि
तानिच सूर्यस्यदिवसेप्राज्ञास्तानिसर्वा
णिकारयेत ॥ तथाचयवनेश्वरः ॥ न्व
पधानिहाथुधपुज्ञयोपहेमाग्निगोत्रमत्रिभि
षक्प्रयोगम रवेर्दिनेवन्यमृगान्नादि
पानेद्विजयनृपश्चकर्म ॥ तथाचगर्गः ॥
कौर्यंशास्त्रंनयेनन्दश्चयंशानृणांचैवबन्धनम्
अश्वानांचविवाहंचकारयेद्रविवासरे ॥
अथचन्द्रस्यदिनेयानिकर्माणिकर्माणिक्रि
यन्तेतानिद्वितीयेनदशपादेनाह ॥ शिशि
रकिरणवासरेतस्यवास्तूनमेकेन्द्रसंस्थे
वाह्यशंखवमुक्ताजकूप्यामृदयज्ञेक्षुभो·
ज्यांगनाक्षीरसत्कषिवृक्षद्रुपावृपधान्यद्र
व्याइव्यविप्राश्वगीतक्रियाश्शेगोक्रूप्या·

ॐ
वा.रा.
टी.
७४५

746

दिसेनाधिपाक्रन्दसौभाग्यजनङ्जरश्रेष्ठिक
इत्यमालस्य पुष्याम्बरारम्भसिद्धिर्भवेत ॥
शिविरकिरलवासवेदृति शिविरकिरलाल
स्यावासवेदिवसेनस्यावास्तुकर्मलग्नगतेनाक्षि
तूलनगतेनलाङ्गबाकर्कवाकेन्द्रसंस्थिते
लानचतुर्थसप्तमदशमस्थानानां श्रवण
मस्थानस्ये भूषणमलंकारणं ग्रोवः ग्रामि
ज्ञः मुक्तामसमफलानि श्रृंगपञ्जादिरोप्य
म् रजतं ग्रस्तजलम् यक्षेपाणः इत्तः प
सिद्धः भोज्यमपानम् श्रृंगनासी वीरंप
सिद्धं हास्त्रिपट्टदोदोलादिः छत्रपानिःष्ण
वोष्णुमः ग्रत्नपोबद्धरकोदेशः धान्यंधा
लयः इवद्धंलेत्यम् विप्राद्गालयणः ग्रं
धाःपथ्याः गीतविद्यागानकर्म ग्रंगिनोद्
विलासयः गावः प्रसिद्धाः सेनाधिपाःसे
नायनयः ग्राक्रन्दःपालिग्रामस्यप्रशाखा
गसौभाग्यवर्द्धंजनवाल्लभ्यम् तस्कचोर
रात्रिचरः श्रेष्ठिकं इत्यश्रेष्ठिणां हितेषा
तलमात्लस्य हितेपुष्यं कृत्यम मत्स्यं वस्त्र
म् एतेषां सम्बन्धीनियानि कर्माणि तेषा
कर्मणामारम्भे सिद्धिर्भवेत ॥ नथा वर
मसामसंविलायाम् ॥ जनस्नीराजकर्म
णिमहत्त्वन्यानियानिच नानिवन्द्रदिने उ
ययुक्तपदेविशेषतः ॥ तथा चपुष्ये

रः ॥ सीमंगमालेकरणाम्बरग्रगानिक्रिया
कृषवलोश्रयोष्ट्र कुर्वेनचन्द्रेच दिने प्रदान
यचेत्सवानन्तरमार्जनं च ॥ तथाचगर्गः ॥
उपभोगेनथापाप्यानवमित्रैग्रहंचयन ष
वेदृक्षेचतोलंवसम्बन्धं वार्यकारयेत तम
कर्मतथादानेनववेश्मप्रवेशन त्वपसेद
धंनंविद्यातकेयाश्रीवनिवेशनम् सर्वमे
तच्यथादिष्टंकार्यंस्यान्द्रदिने शुभे ॥ ग्रा
श्लेषाम दिनेयानि कर्माणि कार्याणि तानि
वनीयरिनेहएकपादेनाह ॥ ह्यानेनत
यदिनेप्रसिद्धानि धानाकारादीनि सर्वा
णि कार्याणि चामीकरप्रवालाश्च धर्मौर्य
चौर्याभिघातात्स्त्रीदुर्गसेनाधिकारानर्थ
रत्नपुष्पकुमारकमन्त्रश्रुतिकिं कञ्चकं
इत्यङ्कतालिया आजिनस्वःकुमारभिषक्
काकाभिन्नदपाढ्मकोशशकाद्यानि
सिद्धानिदम्भास्तथा हानिनतयोगारकः
नाहिने सिद्धानि धान्यकारादीनिपाहना
माकारः उत्पत्तिस्थानम् धान्याकारादी
नि सर्वाणि कार्याणि धान्यइत्यानांग्रहणं
दहलनंपावनेचचामीकरंसुवर्णंप्रवालंवि
द्रुमम् धातुपंत्वद्धादिर्शौर्यं चौरत्वं चौर्यं के
नत्वम् अभिघातः परोपद्रवः अस्त्रीग्रार
णम् दुर्गंगिरिजलदुर्गं सेनाधिकारास्त

या तथानेनैवप्रकारेणसेनाधिपत्यम् र
क्तपुष्पद्रुमः रक्तानिलोहितानिपुष्पाणिऊ
समानिद्रुमानियेषांरक्ताशोकलोहितव
र्णयार्कविनिकंनिम्बादिकटुकंमरिचादि
कटुद्रव्यम् ऊर्ध्वैर्भीःश्रुष्ट्याशेःसंबन्ध
नैःआजितंसंपनयः ऊमाःप्रसिद्धाःभिष
ग्विचःशास्त्राभिज्ञाःवल्लकाः तथाहनिरा
विवर्तनम् कोशेशाःकोशेशजः ईषदेना
यता केचित्कौशेयंपट्टमिच्छन्ति शास्त्रसा
ठभावःपरकार्यविघ्नवत्वम् घनदाक्षिणं
निसर्वकार्याणिसिद्ध्यन्ति ॥ तथावसमा
ससंहितायाम् ॥ दुर्गग्रहणकर्माणिन
घामर्वाणियानिच तथावपशुकर्माणि
ऊर्णेश्रेमेदिनेनरः ॥ तथावयवनेश्वरः ॥
वसावधान्तनदिम्बभेदास्तेयाद्रवाणादि
विषप्रयोगं दिनेऽजसम्प्रजिनीनिवेशाःका
र्याःस्ववर्णजयश्रुक्रियाच ॥ तथाचगा
र्गः ॥ शाखुपाकारयेप्रज्ञाःपापकर्मतथैव
च बन्धनायानिकर्माणिश्रुण्दयेमहये
हुधः मन्त्रवेस्मारकर्तव्याःपूजाःश्रुधाभि
ऊक्तैः पूजयेदनलेवारयेत्रकार्यसमाव
मेत् । शुभकर्मविवाहंचदिनेभौमस्यवर्जे
येत् ॥ सथश्रुपस्यदिनेयानिकर्माणिक्रि
यन्तेनधनिनदरवाचन्नर्थयातेनाद ॥ हरि

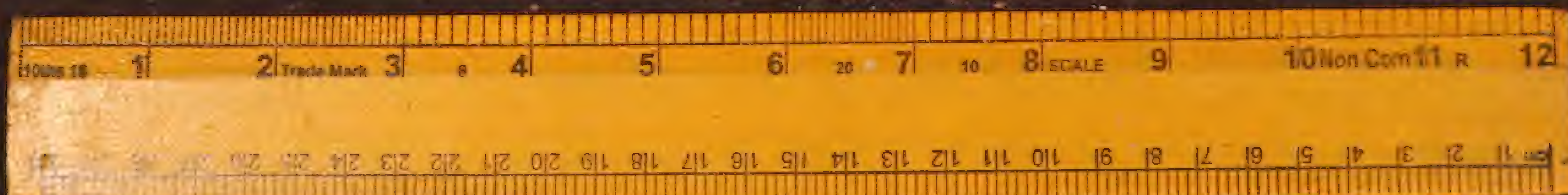
तमणिमञ्जीष्टगन्धीवस्त्राणिप्रावरणंनाट
कम् शास्त्रविज्ञानकाव्यानिसर्वान्कलाश्च
कुर्यामंत्रधानाक्रियावादानेपुण्यपत्तनाया
गृहत्तालयाग्रहमायाल्वनस्नानत्स्नानि
दीर्घानिमध्यानिवस्त्रान्दतावण्डहनिप्रया
तान्कार्मीणिकार्याणिसिध्यन्तिसौम्यस
लग्नेक्रियारितमणिमयीमृगन्धीनीति ॥
हरितमणीति हरितमणीनामश्वन्यः श्र
थवाहरितद्रव्याणांसवर्णानांचमञ्जीष्ट
मृगन्धीनिमृगन्धद्रव्यानिवस्त्राण्यम्बरा
णिसाधारणम्ग्रैसांप्यचनाटकेनत्वनम्
शास्त्रंप्रसिद्धं विज्ञानमध्यात्मिकम् का
व्यप्रसिद्धानिसर्वाणिःशोभाःकलाःगीत
वाद्यनृत्यचित्रलेपकर्मादियुक्तयेद्रव्या
णांयोजनम् मंत्रक्रियामंत्रणम् धातुक्रि
याधातुवादः परस्यरंकेनाचित्तसंवेद
नम् नैपुण्यंनिपुणता पुण्यंचधर्मक्रिया
नुसेवनम् चतेयोगाच्चनग्रहणम् हेताग
माणिका तथापुष्पः श्रापुष्पाहितम्
रसायनंजीवककरणानि मायाव्याजव्यव
हारणम् शन्तनसत्य स्नानंमलापह पु
ष्पस्नानादिवा तथायानिदन्तानिहिपर्वे
णेकरणीयानि तथास्फन्दतः परविवर
हस्वर्णकानिदण्डहस्तिप्रयानान्कारीका

ॐ
वा.वा.
टी.
७४५

नत। नत। न ॥ सरत्रुदिवसेकनकंरजनं नरगाः किरणोहषभामिषौषधयः ॥ अथहस्तयातिदिने यानिकर्माणि तानि क्रियन्तेनानिवर्णोद्दण्डकानाह ॥ द्विजपितृभक्तकार्यपुरस्थितधर्मनिवारणचामरभूषणयतयः विबुधभवनधर्मसमाश्रयमंगलशीलमनोज्ञबलप्रदमल्पगिरः बलहवनादिसुमनोज्ञबलप्रदमल्पगिरः कानिचासिद्धिकराणि तथा हविराणि च भाकानि वयन्निदण्डकवत् ॥ सरत्रुदिवसइति ॥ सरत्रुदिवसेहस्तयातिदिनेकनकं सवर्णं सरत्रुदिवसेहस्तयातिदिने कनकंसवर्णंरजतंरूप्यम् नगाश्वावाः किरणोहलीहजनेरूप्यम् नगाश्चवाः किरणोहलीह समादत्ताः भिषवैद्यः ओषधयः प्रसिद्धाः शुध्यवाभिषौषधयः वैद्यप्रणीतानि द्रव्यं पितृणां द्विजानां ब्राह्मणानां तर्पणम् पितृणां द्विजानां ब्राह्मणानां देवानां च कार्याणि पुरस्थिते ग्रस्थितः यदाति धर्मनिवारणं छत्रादिकम् चामरः व्यालव्यजनानि भूषणमलंकरणं भूपतयो राजानः विबुधभवने देवागृहम्

विबुधानेप्रतिष्ठाभवनानां रक्षाणां चप्रतिष्ठाः धर्मसमाश्रयम् मंगलं शुभकार्यम् प्रासादप्रसिद्धम् मनोज्ञाश्चित्राल्हादकः बलप्रदं मांसाद्यभ्यवहाराः सल्पगिरः सबलयुक्ताः वाचः बलानां चान्नाद्यण्णादिरूवनं शुक्लोषनं चित्रम् एवमादिकानि सम्बन्धानि

यानिकर्माणि तानि समग्रदण्डकाधराधेना ह ॥ सवितृसतदिने चकारयेन्महिषोष्ट्र लोहदासमद्गुनोचकमेयदिचोरपाशिकान् हतविनयविशीर्णतरोहल्पयेतावि प्रकारणानिचान्ययानमारयेत्समद्गोषाण्डेकानम् ॥ सवितृसतदिनेपानेश्चरस्वि सेकमीणिकारयेत मह्रिषश्चागः करभःउष्ट्रः लोहदाः धातुमात्रुपारिदासः कर्मकरः हृद्गगनवयः नीचाः उलापमाकमेक्त न पद्मीश्येनादिः चौरः तस्करः पाशिकाः पांशिबन्धनादिकान् हतविनयोनीत्वः विशीर्णभाण्डहस्त्यपेताः हस्तिनोपेताः हस्ति ऽपेताविद्ध्वकारणानि विस्रहेतवः यानि निमित्तानि यानि चकर्माणि यतदाश्रितानि सर्वाणि सिद्ध्यन्ति यतानिवर्जयित्वा अन्येनप्रकारेणसमग्रोणापिमागरेणप्रमेयं पंकजंजलबिन्दुः समग्रमपितस्मासाधारात्रमाधयेन समग्रकसंद्वंदण्डकमेतत आवदयान्वरः पंक्तेपङ्कजकावान्तविन्यभावल्येतेल घुगुरुन्यासः ॥। न। नत। नत। नत। नत। नत। नत। न ॥ तथा च समाससंहितायाम् ॥ पाप्लादिपापकर्माणि तानिकर्माणि यानि तानि सौरदिने कुर्यात् उग्रकर्माणि कानि च ॥ तथा च यवनेश्वरः ॥ विष्ण

श्री
वा.रा.
ही.
२४०

पुमवातादिवक्रमेवेन्द्र प्राकारवन्धाभन
ममलानि सर्वैवषायात्मकमर्केजाकिका
फलमाषु प्रवितानितानि ॥ तथावराहः
नियोगानिविधान्कथंचेद्यमचापिप्रवेशाये
न. कर्मप्रोयेभतिचैवमुरध्येसार्थमावद
विपुलमपिवृहज्ञातोविहितंकार्यमेतत
स्फानिमुखेदष्टुत्रिंस्वग्रहमिमस्ताववाहमिह
रेतः विपुलेविस्तीर्णेशास्त्रेविचिंतेश्चेर
सोपस्वतारंवृजपातामानावकार्यंभवति
यावन्तिशास्त्राणि ग्रहर्षितानितावन्तिर्षं
यत्ने श्चेतास्माद्देतोवराहमिहिरवृसंहसम
स्तुर्थस्फानिमुखेस्केकालेवहजनकत्वात
प्राह्लादकत्वात पतद्दुर्लभंभवति बहुभिराचा
र्यैश्शास्त्रोलक्षणमुक्तं तस्माद्दुर्विज्ञेयं शास्त्र
यंचवराहमिहिरेणपुनःस्वल्पंसुखबोधंक्रा
यंकंसेद्दिमस्मकमिति विपुलेयमार्या
शस्फलक्षणम विपुलानियान्यथापदभा
क. आर्यालक्षणादन्यथा अनेनप्रकारेण
पादौभजति विपुलेत्युच्यतेभवतीत्यर्थः
१२४ ॥ इतिभट्टोत्पलविरचितायांसंहितावि
तौग्रहगोचरोनामाध्यायोनवनवतितमः ॥
ॐनमःसूर्याय ॥ वराहमिहिरेणास्मिन्स्कन्ध
संसारसंस्कृते उत्पलेनोचरीकेवंचके विप
ह्निताबहो ॥ अथरूपसत्रंव्याख्यायते ॥

श्रोत्रेणनक्षत्रपुरुषस्यांगविभागेनतत्रत्रत्रैव
स्थितिवाह ॥ पादौमूलंचजंघेचरोहिणी
जानुनीतथाश्विन्याः ऊरूचाषाढद्वयंग
ह्यमुरतेफल्गुणीद्वयम कटिश्चकृत्ति
कापार्श्वयोश्चयमलाभवतिभद्रपदाः कु
क्षिस्थारेवत्याविज्ञेयमुरोनुराधाश्च पृष्ठंवि
द्धिधनिष्ठाभुजौविशाखास्मृताकरौहस्तः
अंगुल्याश्चपुनर्वसुरस्लेषासंज्ञितानखाः ग्री
वाज्येष्ठाश्रवणश्रवणेःपुष्योमुखंद्विजाः
स्वातिः हसितंशतभिषग्नासिकामघा
मृगशिरोनेत्रे चित्रोललाटसंस्थाशिरोभर
ण्यः शिरोरुहाश्चार्द्राः नक्षत्रपुरुषोयंक
र्तव्यांतेषांमिस्थितिः पादौमूलमिति नक्ष
त्रपुरुषस्यपादौमूलंभवति रोहिण्याजंघे
अश्विन्याजानुनी आषाढद्वयंपूर्वाषाढो
त्तराषाढाऊरू पूर्वफल्गुणीउत्तरफल्गुणीगु
ह्ये ॥ कृत्तिकाकटिःयमलापूर्वभद्रपदा
उत्तरभद्रपदाःपार्श्वयोः रेवत्यःकुक्षिस्थाः
अनुराधाउरवक्षोविज्ञेयम पृष्ठंपुष्ठामिति
धनिष्ठापृष्ठंविद्धिजानीहि विशाखाभुजौद्वौ
हस्तनाक्षत्रेकरौहस्तौद्वौकरौ इत्यपुनर्वसो
अंगुल्यःकरशाखाः अस्लेषासंज्ञितानखाः
ग्रीवाज्येष्ठेति ग्रीवाज्येष्ठाशिरोधरा श्रव
णाश्रवणौद्वौकर्णौपुष्योमुखंद्वंस्वातिद्वि

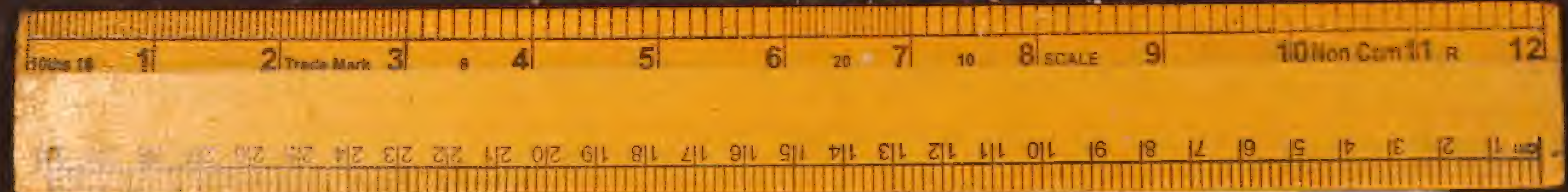

ॐ
वा.रा.
टी.
७५१

751

जाद्यथानाःरुमितंथानमिषक् अथपादस्था
थं नासिकमथानेत्रेद्वेचतथीसमथोरः वि
शालललाटसंस्थेपि ललाटेमृवशे विश्रा
मवणाःशिराःश्राडशिरोरुहाःकेशाः अथ
नक्षत्रेपुरुषः रूपमिच्छद्भिःधामनेरूपमभि
लषद्भिःकर्तव्यः ॥ अथकस्मिन्कालेरूप
मत्राव्येव्रतंगृहीतव्यमित्यनदाह ॥ चै
त्रस्यकृष्णपक्षेअष्टम्यामूलसंयुतेचन्द्रे उ
पवासःप्रकर्तव्योविसंमहज्यपिस्यंच
चैत्रेमासस्यकृष्णपक्षेहासप्तदेऽष्टम्यामि
थौमूलसंयुतेचन्द्रेचन्द्रवारेमूलनक्षत्रेनत्र
यदिभवति तस्मिन्दिनेप्रथमतउपवासः
कर्तव्योविस्मिनावायणःपिस्यनक्षत्रेचसम्
ज्ञास्यम्यर्च्य ततोयथायथावोरहिण्यादेन
क्षानक्षोपवासः कर्तव्योयावदाद्रा ॥
नक्षत्रगमः ॥ अष्टम्यामथमासस्यकृष्ण
पक्षेनैतल्नने नक्षत्रेचन्द्रवारेनमूलनैक्षण
न्विते पारभेद्रूपसंज्ञाव्येवनेपमोत्मकःपु
मान् येनहणेनमनजेरूपशोभामवाप्नुर्य
त ॥ अत्रव्रतार्थंपल्कर्तव्यंनदाह ॥ स्ना
हुतेसमासेनिष्पन्नेचलपरिपूर्णभाजनंप्रा
ज्यपरिपूरितंपात्रेसुवर्णपुंतंकांचनसंयुक्तं
विप्रायब्राह्मणायकालविज्ञेयोदैवज्ञाय
कालज्ञायदद्यात्प्रतिपादयेत् । स्नानव

त्रसहितमस्यासंप्रशाराआत्मीयशाकाया
त्मीयशाखाविभवानसारेणदद्यात् ॥ अ
न्यत्किंकुर्यादित्याह ॥ अन्नैःक्षीरघृतान्वैः :
मधुगुडैःविप्रान्समभ्यर्चयेदद्यात्रेपुनदेवव
स्त्ररजतेलावण्यमिश्रवः पादान्कामश्चैतः
कामाद्रूपवसत्राग्राह्मणमाह्याप्रि ऊर्णाकेशा
वपूजनेमविधिनाविलम्यपूजांतथा ॥ अ
त्रैभोजनविशेषैःक्षीरघृतान्वैःक्षीरेणाज्ञ
गेनघृतेनाज्येनचान्वैःराज्येनाधिकोनस
हितेनेनमधुगुडेनक्काविकाचेणायुक्तैः विप्रा
न्ब्राह्मणान्समभ्यर्च्यपूजयेत् तेषुवब्राह्म
णेषुस्वर्णकनकंवस्त्रमम्बरं रजतंरूप्यंत
थामनेषुलावण्यमिश्रान् रूपमभिलषता
दद्यात्प्रतिपादयेत् पादान्कांश्चरणानक्ष
त्रान्मूलात्प्रभृत्यारभ्यक्रमात्क्रमेणउप
वासैःपूजनम् अंगानामपिविधिनात्मीय
विधानेनवैसवेनपंचरात्रविहितेनपूजाक्र
मेणवैदिकेनवापूजाकेशवपूजनेननाराय
णार्चनंकुर्यादित्यर्थः अथनेनैवप्रकारेण
पिम्नस्यनक्षत्रस्यपथाभगवतोऽङ्गेलथा
नक्षत्रस्यापिकुर्यात् ॥ अथवरितव्रताःपु
रुषःस्त्रीवाकोरूगन्यजन्मनिभवत्याह ॥
प्रलम्बबाहुःपृथुपीनवक्षाःपद्मकराभ्याः
स्थिरचारुदन्तः गजेन्द्रगामीकमलायता

श्री
गी.गो.
टी.
७५२

752

न्तः स्त्रीचित्तहारी स्मरतुल्यमूर्तिः मन्मथाः अ
थाद्रूपसंपन्नकृतज्ञः ईदृग्भवति प्रलम्बबा
हुः प्रलम्बदीर्घौ भुजौ बाहू यस्य आजानुबा
हुरित्यर्थः पृथुपीनवक्षः पृथुविस्तीर्णपी
नं मांसलवक्षःस्थलं यस्य पाकरास्यः चन्द्रवद
नः स्मितचारुदन्तः शुक्लः शोभनवमनः गजे
न्द्रगामी गजेन्द्रमत्तकरीवत्सविलासंगाम्भ
ति कमलायताक्षः कमलेपत्रतद्दीर्घे वि
स्तीर्णे चाक्षिनेत्रे यस्य स्त्रीचित्तहारी स्त्रीणां
योषितां चित्तं मनो हरतीति तच्छीलः स्मरतुल्य
मूर्तिः कमलसदृशदेहः ॥ अथ स्त्री कीदृग्
शी भवति ॥ शारदमलपूर्णचन्द्रद्युतिसदृ
शास्यवो सरोजदलनेकविरूपशनासकर्ण
भ्रमरोदरसन्निभा केशैः पुंस्कोकिलसम
वाणीनाम्नाशीपद्मपर्यंकचरणोन्नतभार्व
न्नतमध्याप्रदक्षिणावर्तयन्त्राभ्याम् ॥ क
दलीकाण्डनिभोरुस्थाणीवरकजन्दवा
सुभगाः सुश्लिष्टांगुलिपादा भवति प्रमदा
मन्मथाय ॥ शारदमलापूर्णचन्द्रेति स्त्री
दृग्संपन्नतद्वनाकीदृशी भवति शारदम
लपूर्णचन्द्रद्युतिसदृशा मखौ शरत्कालेया
सावमलो निर्मलः पूर्णचन्द्रः शशी तस्य द्युतिः
कान्तिस्तत्सदृश्याम्बुवं वदनं यस्याः सरोजद
लनेत्रापद्मसदृशादीर्घकविरदशनास्तशोभना

शुक्लोद्रनाः सकर्णशोभनश्रोत्रा केशैर्मू
र्धजैः भ्रमरोदरसन्निभः द्विरेफजठरकान्ति
भिः अतिनीलवर्णैरित्यर्थः पुंस्कोकिलेति
पुंस्त्रासौ कोकिलः पुंस्कोकिलः पुंस्कोकि
लस्य प्रधानकोकिलस्य समा तुल्या वाणी
स्वरो यस्याः ताम्राशीलो लोहितदन्तच्छदाः
पद्मपर्यंककरचरणा पद्मपत्राभौ करौ हस्तौ
चरणौ पादौ च यस्याः स्तनभारः नतमध्
स्तनभारेणाकुचयुगलद्वयेन नतं विनतं म
ध्यं यस्याः तथा नाभ्यां प्रदक्षिणावर्तया सं
युक्ता प्रदक्षिणेनावर्तो यस्याः सदोषी
शोभनवरांगा वरकजन्दवा वैरसशोभनो
कजन्दौ नितम्बरूपकौ यस्याः तथा
चनितम्बरूपकेन तौ कजन्दरसंश्लिष्टौ सु
भगा सौभाग्यायेनाभल्वेवलभान्यक्ताः सु
श्लिष्टांगुलिपादा सुश्लिष्टाः संहताः अंगुल
यः पादयो यस्याः एवंविधा प्रमदा स्त्री म
न्मथाः पुरुषो भवति ॥ अथ द्रूपसंपन्नचरि
तवतस्य प्रसंगमार्थमाह ॥ यावत्संदं
त्रैमालाविचरतिगगने भूधरयत्नी तद्भासा
तावत्रत्नैर्भूतो विचरति मनुतैर्बालिण
क्तावशेषम् कल्पादौ चक्रवर्ती भवति हि
मतिमान् तत्याश्चापि भूयः संसारे जाय
मानो भवति नरपतिर्ब्राह्मणो वा धनाढ्यः ॥

बृ० सं०
टी
७५१

गातेन भक्तिनतत्रोणामस्तानांमालापं
क्रियावद्विचरतितिष्ठति इह्यस्मिंल्लोके
भासाकान्याद्भुतयन्तीघेभामन्यादयन्ती
भवत्सुरूपःहीबानैवेबनतत्रैस्सहसाकं
नक्षत्रभुनलारकद्योविचरतिष्ठति ब
लाणापितामहस्यावशेषकल्पांनेयावत
अन्यास्मिन्कल्पादौनपुनःकल्पप्रारम्भो
चक्रवर्तीसार्वभौमोराजामतिमान्पंडित
श्चभवतिभूयः पुनस्तत्रयश्चक्रवर्तीसर्व
भौमोमहात्मविनाशान्तसारेजायमानोम
नश्चउत्पद्यमानोनरपतिराजाभवति श्र
धवायनाद्योवह्विज्ञोब्राह्मणः प्रतिपा
नयतत्प्रसादमात्रेनेत्थम् शास्त्रमुपसंहरत्ती
तेनमोस्तुसर्वप्राणिभ्यः दिनकरम्रादि
त्यःनाराभास्करंपवशक्राः मनयोवसिष्ठा
दयः गुरुवादित्यः ` ` ` ` ` साध्याःस्वापि
नादिनकरमतिगुरुणांचरणाःपादाः ते
षांप्रणिपातेनमस्कारः तत्कृतेनकरणं
ज्ञातःप्रसादेनग्रहोयः तेनोमतिबुद्धिर्यो
स्मातेनदिनकरमतिगुरुचरणप्रणिपातकृ
तप्रसादमतिनामदीयंशास्त्रेज्योतिषग्रंथे

॥ ॥ ॥ उपसंहृतेते ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ॥ संहिमीकृते ॥ ॥ ॥
॥ ॥ ॥ तस्मात्तेभ्यः ॥ ॥ ॥

सर्वाचार्यभ्यो नमोस्तु ॥ नमस्कारोभ
वति ॥ ॐ नमस्तेम ॥ इति श्रीभट्टोत्पलविरचितायां संहिताविवृतौ उपसंहाराध्यायशतमेकाम् ॥ १०॥ शुभंभवतु ॥
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

१५४ ग्रंथपरिमाणं [illegible] काकलदला५ताङ५

पत्र४

Trade Mark
SCALE
Non Com

